

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

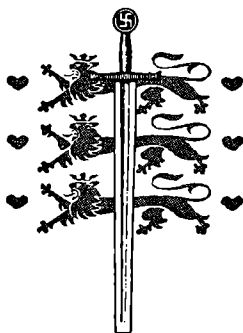
DANMARK UNDER BESÆTTELSEN

Redigeret af

DR. PHIL. VILHELM LA COUR

REDAKTIONSSEKRETÆR

HJALMAR PETERSEN

II

WESTERMANN

KØBENHAVN 1947

COPYRIGHT 1945
by
WESTERMANN'S FORLAG
COPENHAGEN

Onslags tegning og Vignet af
Poul Sæbye

KLICHEER: ILLU-GRAFIA

Trykt i
DYVA & JEPPESENS BOGTRYKKERI A/S
KØBENHAVN

INDHOLDSFORTEGNELSE

DET OFFICIELLE DANMARK

(fortsat)

DEN POLITISKE UDVIKLING EFTER DEN 29. AUGUST 1943	9
<i>Redaktor P. Stavnstrup</i>	
HÆREN EFTER DEN 29. AUGUST 1943	89
<i>Kaptajn M. Amtrup</i>	
DEN DANSKE BRIGADE	115
<i>Dr. phil. Vilh. la Cour</i>	
GRÆNSEGENDARMERIET	139
<i>Ritmester A. Mulling-Jacobsen</i>	
POLITIET EFTER 19. SEPTEMBER 1944	157
<i>Politikommisær H. C. Andersen</i>	
STATENS CIVILE LUFTVÆRN	185
<i>Fuldmægtig Erik Schultz</i>	

MATERIELLE FORHOLD

LANDBRUCET	213
<i>Professor Kristen Skovgaard</i>	
FISKERIET	245
<i>Fiskeridirektør C. Trolle Thomsen</i>	
INDUSTRIEN	257
<i>Redaktør, cand. polit. Lyng Lyngesen</i>	
HANDELEN	279
<i>Jhv. Handelsminister, Landstingsmand, Direktør Halfdan Hendriksen</i>	
SKIBSFARTEN	299
<i>Skibsreder Christian Harhoff</i>	
ARBEJDSFORHOLD OG PRISPOLITIK	327
<i>Bibliotekskonsulent Jørgen Banke</i>	
ERNÆRINGSFORHOLDENE	349
<i>Professor, Dr. phil. Richard Ege</i>	

I TYSKE FORMAALS TJENESTE

NAZISTISK PROPAGANDA OG AANDELIG INFILTRATION	367
<i>stud. mag. Henning Fenger</i>	
DEN DANSK-TYSKE FORENING	393
<i>cand. jur. O. M. Olesen</i>	
ØKONOMISK SAMARBEJDE	409
<i>LRS. R. Prytz</i>	
SEHESTED OG ANDRE QUISLINGE	425
<i>LRS. R. Prytz</i>	
VORE HJEMLIGE NAZISTER	449
<i>Redaktør Børge Outze</i>	
DET HJEMMETYSKE MINDRETAL	479
<i>Redaktør Kai Edv. Larsen</i>	
FRIKORPSET OG SCHALBURGKORPSET	507
<i>Dr. phil. Vilh. la Cour</i>	
TERRORKORPS OG STIKKERE	535
<i>Politikommisær H. C. Andersen</i>	

HJEMMEFRONTEN

MED ORDETS SVÆRD	577
<i>Adjunkt, cand. mag. Tage Hind</i>	
FRI FOLKELIG OPLYSNING	609
<i>Højskoleforstander C.P.O. Christiansen</i>	
DANSK UNGDOMSSAMVIRKE	631
<i>Lektor A. H. Feilberg Jørgensen</i>	
DE DANSKE SYDSLESVIGERE	651
<i>Overlærer N. Christensen</i>	
DANMARKS FRIHEDSRAAD	683
<i>Professor, Dr. med. Mogens Fog</i>	
DE VÆBNEDE STYRKER	721
<i>Folketingsmand, cand. mag. Frode Jakobsen</i>	

Redaktionen har foretaget Udvalget af Billederne og redigeret
de dertil hørende Billedtekster

DET OFFICIELLE DANMARK

Mord i Flæng paa aaben Gade var Kendemærket for tysk »Kultur« under Besættelsen.

DEN POLITISKE UDVIKLING EFTER DEN 29. AUGUST 1943

Af Redaktør P. STAVNSTRUP

Alt tyder paa, at Tyskerne, da de den 29. August 1943 satte Kongen, Ministeriet og Rigsdagen ud af Funktion, ikke paa Forhaand havde gjort sig nogen som helst Forestilling om, hvad der skulde træde i Stedet. De havde, som sædvanligt, iværksat en af deres brutale Forholdsregler uden at ænse Følgerne. Militæret, repræsenteret ved General *v. Hanneken*, synes at have været den drivende Kraft i Aktioneren. Efter at Omslaget paa Krigsskuepladserne havde fundet Sted, blev den øverste tyske Hærledelse grebet af Nervøsitet. Den frygtede bl. a. en engelsk Invasion i Jylland, og med denne Mulighed for Øje ønskede *v. Hanneken* den danske Hær afvæbnet og opløst. Men dette Motiv søgte man fra tysk Side at tilsløre bag Paastanden om, at den danske Regering havde erklæret ikke at være i Stand til at opretholde Roen og Ordenen i Landet, saaledes som det hed den 29. August i en af de berygtede tyske »Radiokommentarer«. Den tyske Rigsregering havde derfor, hed det videre, set sig nødsaget til »selv at sørge for« Genoprettelsen af rolige og ordnede Tilstande. Men hvordan Tyskerne vilde bære sig ad hermed, hvordan de vilde indrette Landets Styre, anede de øjensynligt intet som helst om.

General *v. Hanneken* stævnedes Søndag den 29. August Kl. 12 de danske Administrationschefer til sig paa Nyboder Skole. Til Stede var her — med Direktøren for Udenrigsministeriet *Nils Svenningsen* og Departementschef i Statsministeriet *An-*

dreas Møller i Spidsen — samtlige Administrationschefer med Undtagelse af Generalmajor *v. Stemann* og Viceadmiral *Vedel*, der var blevet internerede sammen med de øvrige militære Chefer, Departementschef i Finansministeriet *E. Dige* og Chefen for Statistisk Departement *E. Cohn*, der var arresterede i Nattens Løb, samt Departementschef i Handelsministeriet *Jespersen*, der havde nægtet at give Møde. Fra denne Sammenkomst, i hvilken paa tysk Side bl. a. Brigadefører *Kanstein* deltog, foreligger et af Udenrigsministeriet udarbejdet Referat, der gengives af Departementschef *Barfod* i en Afhandling om Departementschefstyret i »Nordisk administrativt Tidsskrift« (1945, 3. Hæfte). Efter at Direktør *Svenningsen* havde forestillet hver enkelt af de danske Deltagere for General v. Hanneken, tog denne Ordet og skildrede den Situation, der var opstaaet som Følge af den tiltagende Sabotage. Det hedder i Referatet:

»Det var Generalens Indtryk, at visse underordnede danske Myndigheder ikke altid havde gjort, hvad de burde, for at modvirke disse Forhold. Den tyske Rigsregering havde gjort et sidste Forsøg ved at rette Henvendelsen den 28. August til den danske Regering om Indførelse af civil Undtagelsestilstand, men denne Henvendelse var blevet afslaaet. For Værnemagten var det af afgørende Betydning, at Ro og Orden herskede, og det havde derfor under de foreliggende Forhold vist sig nødvendigt at indføre militær Undtagelsestilstand. Den danske Hær og Marine havde man set sig nødsaget til at afvæbne, idet man var kommet paa Spor af, at der i Hæren og Marinen var visse Elementer, der havde sluttet sig sammen for i Tilfælde af en Invasion at støtte Invasionstropperne. Den tyske Værnemagt maatte under den foreliggende militære Situation have Ryggen fri og havde derfor maattet træffe passende Foranstaltninger. Den indførte Undtagelsestilstand vilde imidlertid kun vare saa længe, som det var absolut nødvendigt.«

Generalen udviklede derefter en Teori om, at naar Undtagelsestilstanden var ophævet, kunde alt faktisk blive som før. Der var, sagde han, ikke sket nogen Ændring med Hensyn til Kongens Stilling ud over, at han »forbigaaende rent praktisk var forhindret i at udøve sine Funktioner.« »Befolkningen saa hen til Embedsmændene,« fortsatte han, »og deres Holdning kunde derfor blive afgørende for, at Undtagelsestilstanden snarest kunde hæves. Han rettede derfor i første Række sin Appel til Embedsmændene. Han vidste, hvad det betød at se et Sammenbrud af det, man havde levet for, men han haabede, at man vilde betragte det, der var sket, mere som et »Umbruch«, det vilde kunne gøre det lettere at bære. Det var ikke hans Hensigt at søge at paavirke Embedsmændene til at blive tyskorienterede (»uns zu Deutschland zu bekehren«), men Værnemagten kunde ikke tolerere, at Embedsmændene ikke blev paa deres Poster. Over for dem, der ikke gjorde dette, vilde de strengeste Bestemmelser blive bragt til Anvendelse. Generalen havde ved denne Lejlighed ikke ønsket blot at afgive en Erklæring, men at rette en indtrængende Anmodning (»Bitte«) til Embedsmændene, og han saa gerne, at man fremkom med de Bekymringer, man maatte have.«

Eivind Larsen spurgte om Grunden til, at Politiet var blevet afvæbnet. Generalen svarede, at det ved en Misforstaaelse var kommet til Skudveksling mellem danske Politibetjente og tyske Soldater. Han vilde foranledige, at Politiet fik sine Vaaben udleveret, og, sagde han, naar Politiet igen overtager sine Poster, vil det tyske Militær blive trukket tilbage fra Gaderne.

Direktør *Svenningsen* tog Ordet paa Embedsmændenes Vegne og »gav Udtryk for

Hermann v. Hanneken (se Bd. I, S. 345) ansøgte Hitler om Naade, efter at han i Begyndelsen af 1945 var idømt 8 Aars Tugthus for omfattende Bedragerier og Tyverier. Paa Grund af tidligere Fortjenester — og da en Forbryder var særdeles velegnet til Tjeneste i Det tredje Rige — slap han med at degraderes til Major og blive forsat til de saakaldte »Bewährungs-truppen«, der skulde forsvare det faldefærdige Berlin. Her troede man ham død; men Englænderne fandt ham lang Tid efter sjokkende rundt i en af Krigsfangelejrene som en menig, laset Soldat, og i Foraaret 1947 udleveredes han til Danmark for at dømmes ved dansk Ret.

den Alvor, hvormed man betragtede de indtrufne Begivenheder. Hvad der var sket, var følt som et voldsomt og overraskende Slag. Det var med Interesse, at man havde hørt Generalens Udtalelser, og han kunde sige, at alle Embedsmændene var besjælet af Ønsket om at gøre det bedste for vort Land i denne skæbnesvangre Stund. En Række Spørgsmaal vilde melde sig, men man vilde ikke paa dette Møde kunne gaa ind paa Enkeltheder. Der havde ikke for Embedsmændene været Lejlighed til at drøfte Situationen, før man kom til Mødet med Generalen, men man vilde snarest efter Mødet træde sammen og drøfte Situationen under Hensyntagen til det af Generalen fremførte.« Generalen takkede for disse Udtalelser, og han regnede med, sagde han, at Embedsmændene vilde arbejde videre og paavirke de underordnede til at gøre deres Pligt.

II

Den statsretlige Situation, Tyskerne havde skabt, var saaledes temmelig indviklet. Kongen var, som det fremgik af General v. Hannekens Betragtninger, »forbigaaende rent praktisk forhindret i at udøve sine Funktioner.« Men Ministeriet Scavenius's Dage var talte. Kongen havde fra Tyskerne faaet en Meddelelse om, at den udøvende Magt under Undtagelsestilstanden var overtaget af Værnemagten. Den samme Meddelelse blev afgivet til Scavenius, men for hans Vedkommende tilføjedes det: »Ich bitte der Regierung mitzuteilen, dass ihre Befugnisse durch die Uebernahme der vollziehenden Gewalt auf die deutsche Wehrmacht beendet sind.« Ministeriet vilde Tyskerne ikke se igen: det var »beende:«. Om Rigsdagen forlød der intet. Men selv om man hurtigt fik opklaret, at det i Proklamationen om Undtagelsestilstanden indeholdte Forbud mod Afholdelse af Møder og Sammenkomster ikke omfattede admini-

strative Møder (Kommunalbestyrelsesmøder o. lign.), var det lidet sandsynligt, at Tyskerne vilde have tilladt Rigsdagen at holde Møder. Situationen var altsaa den, at Tyskerne efter Undtagelsestilstandens Ophør gerne saa Kongen genoptage sine Funktioner. Men grundlovsmæssigt kunde han kun gøre dette, naar han havde et ansvarligt Ministerium at udøve Regeringsmagten igennem. *Inden for Politikernes Kreds var Stemningen afgjort og enstemmigt imod, at der paa ny blev stillet et Ministerium til Raadighed for Tyskerne, og det var ligeledes i denne Situation Kongens faste Beslutning, at han ikke vilde handle uden om Rigsdagen.*

Imidlertid maatte jo nødvendigvis Administrationen føres videre, og et foreløbigt Grundlag herfor blev straks tilvejebragt. Søndag Kl. 16 mødtes Administrationscheferne for at drøfte General v. Hannekens Henvendelse og klare sig, hvad der var at gøre. Man var paa det rene med, at alle Statsfunktioner vilde bryde sammen i Kaos, hvis ikke Administrationen gik videre, og Udbetalingerne af Lønninger, Tilskud og Understøttelser m. m. som sædvanlig fandt Sted. Hvad angik Forholdet til Tyskerne, fremhævedes det, oplyser Barfod, at »det jo dog maatte være af Værdi, at Landet gennem Administrationscheferne beholdt en Repræsentation, som kunde forhandle med Tyskerne, selv om dens Indflydelse ikke vilde blive stor.« Men alene efter General v. Hannekens Opfordring ønskede man ikke at føre Administrationen videre. Der var Enighed om, at man maatte have en Bemyndigelse dertil af Kongen og Politikerne.

Efter nogen Forhandling om Formen for denne foreløbige Bemyndigelse udstedtes Mandag den 30. August følgende officielle Meddelelse:

»Ministeriet Scavenius har den 29. August til Kongen indgivet sin Demissionsbegæring og er straks ophørt at fungere.

Administrationen i Ministerierne og Generaldirektoraterne ledes indtil videre af vedkommende Departementschef, Generaldirektør eller Direktør.«

Med særligt Henblik paa den Bemyndigelse, Administrationscheferne ønskede, afgav, hedder det videre i Meddelelsen, Ministeriet før sin Tilbagetræden følgende Udtalelse:

»I denne for vort Land saa alvorlige Time ønsker vi paa ny at opfordre Befolkningen til at udvise Ro og Besindighed. Særligt er det os magtpaaliggende at udtale, at vi forventer, at alle Statens Tjenestemænd i den forhaabentlig korte Tid, Undtagelsestilstanden vil vare, forbliver paa deres Post og under deres Ansvar som Tjenestemænd fortsætter deres Gerning til Bedste for Land og Folk, saaledes at det søges undgaaet, at der opstaar Gnidninger mellem Statens Organer og de tyske Autoriteter, der i Kraft af Krigens Love og den erklærede Undtagelsestilstand midlertidig har en særlig Myndighed at udøve.«

Denne Udtalelse blev, endnu før den var offentliggjort, tilstillet hver enkelt af Administrationscheferne skriftligt. Den bar følgende Paategning:

»Bifaldes.

Christian R.
Sorgenfri Slot, 30. August 1943.«

Efter at have overtaget den udøvende Magt i Landet befandt General v. Hanneken sig aabenbart som Fisken i sit Element. Han udstedte først i September en Række gennemgribende Forordninger, bl. a. om Beslaglæggelse af »Bygninger og Grund-

Nils Svenningsen (se Bd. I, S. 315) blev Midtpunkt for en meget livlig Meningsudveksling, da han i Aug. 1945 udnævntes til dansk Sendemand i Stockholm. Der foreligger dog Vidnesbyrd om, at han som den ledende Personlighed i Departementschefstyret med Dygtighed havde forsøgt at neutralisere de tyske Voldsmetoder, skønt handicappet af den Politik, der var ført indtil den 29. Aug. 1943, og som han selv i fuldt Maal havde billiget.

Andreas Møller (f. 1882) blev Student i 1901 og cand. jur. i 1907. I 1910 ansattes han som Assistent i Kultusministeriet og udnævntes i 1920 til Fuldmægtig i Undervisningsministeriet, hvor han blev Kontorchef i 1925. En meget betydelig Indsats øvede han i 1931—38 som Chef for Det kgl. Teater, hvis økonomiske og kunstneriske Status netop da var stærkt omtvistet. Sidstnævnte Aar blev han Departementschef i Statsministeriet og Statsraadsskretær.

stykker med mur- og nagelfast Tilbehør samt Inventar,« om danske Firmaers Pligt til »at modtage og uden Opsættelse udføre Bestillinger« fra Værnemagten, om Straf for Hjælp til Sabotører og Spioner m. m. Om nu Dr. Best faktisk har været betænkelig ved, hvad denne »Lovgivningsvirksomhed« kunde komme til at betyde for det dansk-tyske Forhold, eller om det var den indbyrdes Jalousi mellem v. Hanneken og ham, der gjorde Udslaget, — vist er det, at Best allerede i Undtagelsestilstandens første Dage *begyndte at interessere sig for Dannelsen af en ny dansk Regering*. Officielle Krav om en saadan fremsatte han ikke. Men underhaanden skitserede han over for Direktør Svenningsen sine personlige Anskuelser om den Ordning, der burde træffes.

I Departementschefernes Møde den 3. September gjorde Svenningsen Rede for, hvad Best saaledes havde indviet ham i. Efter Svenningsens Optegnelser refererer Departementschef Andreas Møller (i »Frit Danmarks Hvidbog«) Bests Synspunkter saaledes: Man stod over for Alternativet *dansk* eller *tysk* Administration. Valgte man den danske Linie, maatte der udnævnes en Regering. Som Buhl oplyste i Partiformandsmødet den 22. September, der senere skal omtales, forlangte Best ikke, at der i en saadan Regering skulde optages danske Nazister; man kunde i Henseende til Personspørgsmaalet strække sig vidt; f. Eks. vilde Amtmand Grev Schack, Hof-

jægermester Lüttichau, Tjele, og Formanden for Arbejdsmændenes Forbund Axel Olsen kunne accepteres. Man burde undgaa Mænd af en særlig politisk Indstilling og helst lade Regeringen fremtræde som en Fagmandsregering; men Embedsmænd skulde naturligvis ikke være udelukkede fra som Fagmænd at indtræde i den. Dette vilde maaske endda i flere Tilfælde være ønskeligt. *Rigsdagen* skulde, mente Best, forblive eksistent. Men ganske vist skulde dens Indflydelse beskæres føleligt. Den skulde kun træde sammen af og til for at vedtage særlig vigtige Love, navnlig Finansloven. I øvrigt skulde den udruste Regeringen med Bemyndigelse til at holde løbende Lovgivningsarbejder i Gang ved Anordninger. Om *Politiets Funktioner* og *Retshaandhævelsen* i øvrigt foreslog Best følgende:

»Tyske Myndigheder overtager Forfølgelse af alle Forbrydelser, for hvilke der maa gælde *Dødsstraf*. Hertil regnes næppe Overtrædelse af Strejkeforbud. — Deling af Politiarbejdet mellem dansk Politi og tysk Politi nødvendig. Enten skarp Skillelinie mellem Sagerne eller maaske snarere mellem Funktionerne, saaledes at Tyskerne overtager alle de odiose Funktioner, saasom Paagribelse, Forhør etc., da Frygt for, at det skarpe Skel mellem Sagerne vil kunne føre til, at dansk Politi, der da intet Ansvar har, vil modarbejde tysk Politi. I Tilfælde af Skel mellem Funktionerne skulde dansk Politi yde delvis Medvirken, f. Eks. give Oplysninger fra Personalregistret.«

Best ansaa det i øvrigt ikke for sandsynligt, at der vilde blive stillet særlige Fordringer til Regeringen. Strejkeforbudet maatte formentlig opretholdes, og Kravet om Aflevering af Vaaben og Sprængstoffer gennemføres.

Afviste man fra dansk Side en saadan Ordning, stod man over for den anden Del af Alternativet: *tysk Administration*. Best fandt det sandsynligst, at Tyskerne i saa Fald vilde vælge »den civile Linie«, altsaa Indsættelse af en civil Forvaltningschef. Han hævdede, at danske Tjenestemænd vilde være forpligtede til fortsat at forrette Tjeneste, hvad han udledte af Landkrigsordningens Bestemmelser om Okkupantens Ret til at træffe alle Foranstaltninger til Opretholdelse af Ro og Orden, altsaa ogsaa Ret til at befale Tjenestemændene at fungere. Han henviste til, at i Holland og Belgien fortsatte Tjenestemændene deres Arbejde.

Best fremhævede, at hvad han her havde anført, maatte forstaaes som »hans personlige uforbindende Betragtninger over de to Muligheder, der kunde blive Tale om.« Svenningsen bemærkede, at hvis man fra dansk Side besluttede sig til at danne en ny Regering, kunde dette kun ske med Rigsdagens Tilslutning. Herimod gjorde Best ingen Indvendinger.

Bests Udtalelser blev ligeledes af Svenningsen forelagt Politikerne. Deres Raadslagninger fandt Sted i Samarbejdsudvalget, som under Ledelse af *Buhl*, den regeringsløse Perodes »uofficielle Statsminister«, var blevet tiltraadt af en Minister fra hvert Parti, saa det talte tretten Medlemmer. I denne Kreds røbede der sig ingen som helst Tilbøjelighed til at gaa ind i en Forhandling med Best om hans to Muligheder, og i en Samtale Søndag den 5. September med Best erklærede derfor Svenningsen, at det var hans Indtryk, at Rigsdagen ikke vilde medvirke ved en Ordning som af Best foreslaaet. Man maatte, tilføjede Svenningsen, regne med, at Kongen ikke vilde udnævne en Regering uden Rigsdagens Medvirken. Noget endeligt Afslag gav Svenningsen dog endnu ikke Best.

I den samtidige illegale Presse fremkom en for Svenningsen ugunstig Version vedrørende hans Holdning i de paagældende Dage. Da Udenrigsminister Christmas Møller efter Befrielsen, i August 1945, udnævnte Svenningsen til dansk Gesandt i Stockholm, kom Angrebene paa ham offentligt frem, navnlig i Dagbladet »Information«. Han skulde have virket hen til, sagdes det, at Tyskerne kunde faa deres Ønske om en ny dansk Regering opfyldt. I en Erklæring af 22. August gik Christmas Møller klart i Brechen for ham. Han benægtede Rigtigheden af, at Svenningsen havde »arbejdet for en anden politisk Fremgangsmaade efter den 29. August end den, der fandt Sted,« og han hævdede, at Svenningsen altid havde været i nøje Kontakt med Buhl, hvad denne »gentagne Gange meget stærkt« havde givet Udtryk for. Selv udsendte Svenningsen samme Dag en Erklæring, hvori han imødegik de forskellige Anker, der var rejst mod ham. Om Forhandlingerne i Dagene efter den 29. August skrev han:

»Jeg var efter 29. August 1943 virksom for, at man ikke hovedkulds og uden at Sagen havde været drøftet med alle kompetente Instanser afgav et forhastet Svar til de tyske Myndigheder. Jeg stod i den givne Situation med et stort Ansvar, og det maatte derfor være mig magtpaaliggende, at man, inden Svaret blev afgivet, nøje havde overvejet Konsekvenserne af det Alternativ, der fra tysk Side var truet med i Tilfælde af negativt Svar, nemlig Indførelse af tysk Administration. Dette turde dog være noget andet end at virke for Dannelsen af en Regering. Ved den Maade, hvorpaa Forhandlingerne førtes i September 1943, opnaaedes, at man efterhaanden fandt frem til det saakaldte Departementschefstyre og derved blev sat i Stand til at svare nej til Tyskernes Ønske om en Regering, uden at fremkalde Virkeliggørelsen af det andet Alternativ.«

I en senere Erklæring (22. September 1945) præciserede han, at han »ikke tog Stilling for eller imod Dannelsen af en dansk Regering. At jeg derimod var ivrig for at undgaa Indførelse af tysk Administration her i Landet og derfor virksom for at finde Udvej for Bevarelse af Administrationen paa danske Hænder, vedkender jeg mig gerne.« Et Par Dage senere forelagde »Information« denne Erklæring for Erik Scavenius, der udtalte:

»Jeg tror, Svenningsen har Ret, naar han siger, at han ikke gjorde noget Forsøg paa at danne en ny Regering... Han forudsaa den Risiko, at saafremt man straks gav Tyskerne et absolut Nej, vilde de reagere paa deres kendte brutale Facon, og Militæret, ikke Dr. Best, vilde komme til at sidde med Trumferne paa Haanden. Kunde man derimod trække Afslaget ud nogle Dage, saa Tyskerne fik Tid til at gumle lidt paa Tingene, vilde de maaske, som det saa ofte for var Tilfældet, være til at tale med. Og det var jo i Virkeligheden ogsaa det, der skete, idet Besættelsesmagten gik med til Departementschefsraadet.«

Fra forskellig Side var der i de følgende Dage Kræfter i Bevægelse for at faa dansk Styre retableret — i Form af enten en virkelig Regering eller et saakaldt »Administrationsraad«. Højesteretspræsident *Troels G. Jørgensen* sendte Kronprinsen et Brev, hvori han opfordrede Kronen til at intervenere. Den kunde ikke være »passiv i den foreliggende Situation«, hævdede han. Han maatte mene, at der ingen Hindring var for Dannelsen af en Regering, og i Grundloven fandtes der intet, der gjorde det umuligt for Rigsdagen at vedtage en Bemyndigelseslov for en saadan Regering. Højesteretspræsidenten var derfor af den Opfattelse, at Kronen burde træde i Forbindelse med Statsministeren og drøfte Situationen med ham.

I *Erhvervskredse* saa man med Bekymring paa den Situation, der var opstaaet, og ogsaa her rørte man paa sig for at faa tilvejebragt en Stabilisering af Forholdene. Den 21. September afholdtes hos Prins Axel et Møde, hvori bl. a. Industriraadets Formand, Direktør *H. P. Christensen*, Ingeniør *P. Kampmann* og Nationalbankdirektør *Bramsnaes* deltog. Man drøftede visse ret svævende Planer, der gik ud paa, at Erhvervsorganisationernes Formænd skulde danne et Raad, der kunde samarbejde med Departementscheferne. Disse skulde for deres Vedkommende træde sammen i et snævrere Administrationsraad. Man havde paa dette Møde opfordret Prins Axel til at træde i Forbindelse med Kongen eller med Buhl, hvad Prinsen imidlertid havde afslaaet, idet han fandt det formaalsløst.

Selv sendte Direktør Svenningsen Kabinetssekretæren, Kammerherre *Bardenfleth*, et Brev, hvori han refererede en Samtale, han havde haft med Retspræsidenterne, der havde givet Tilsagn om at ville anerkende Love udstedt af Departementscheferne som gyldige danske Love, for saa vidt de var nødvendige og ikke stridende mod dansk Retsopfattelse. Antagelig med det ovenfor anførte Best'ske Alternativ i Tankerne sluttede han med at paapege, at dersom Administrationen ikke blev bevaret paa danske Hænder, havde man i Udenrigsministeriet Holdepunkt for, at Danmark maatte dele Skæbne med alle andre af Tyskland okkuperede Lande, medens der ellers vilde være Mulighed for en noget lempeligere Ordning.

Disse Henvendelser gav Anledning til en Række *Forhandlinger i Politikernes Kredse og hos Kongen*. Paa Svenningsens Initiativ afholdtes den 15. September et Møde i tidl. Udenrigsminister *P. Munchs* Hjem, idet Svenningsen og Afdelingschef Wassard havde ønsket med Munch og Buhl at drøfte den formelle Affattelse af Afslaget til Tyskerne. Efter et Referat, der senere blev forelagt Politikerne, skal navnlig Wassard have udtrykt sine Betænkeligheder ved et Afslag, idet han stærkt understregede de Vanskeligheder og Lidelser, det danske Folk i saa Fald vilde blive udsat for. Om noget Intrigespil paa tværs af Politikernes Planer skal der dog fra Embedsmændenes Side ikke have været Tale. Den illegale Presse berettede fra dette Møde, at Buhl havde givet Svenningsen en Tilrettevisning og bedt ham afholde sig fra at »drive sin egen Politik.« I en Udtalelse til »Politiken«, 25. September 1945, betegnede Munch dette som urigtigt.

Paa Foranledning af det Brev, som Højesteretspræsidenten havde sendt Kronprinsen, tilkaldte Kongen den 17. September Statsminister *Scavenius* til en Konference paa Sorgenfri. I det ovenfor omtalte Interview med »Information« (24. September 1945) gengiver Scavenius det Standpunkt, han ved den Lejlighed indtog, saaledes:

»Da jeg den 17. September 1943 blev kaldt til Kongen, udtrykte jeg som min Opfattelse, at der var en uhyre Risiko forbundet med et Afslag til Tyskerne, idet det meget vel kunde ske, at Tyskerne selv overtog Administrationen, hvad der efter min Mening vilde være den største Ulykke.

Jeg erklærede for at undgaa enhver Misforstaaelse over for Kongen, at jeg ikke selv ønskede at fortsætte i en Regering, men udtrykte dog som min Opfattelse, at man burde se at finde frem til et Kabinet under en eller anden Form — ikke mindst for at bevare Rigsdagen. Kunde man ikke faa Politikerne til at gaa ind i en Regering, burde man forsøge at danne en Embedsmandsregering.«

Erik Scavenius.

Statsminister, som takket være Dogmet om de ledende Politikeres Urørlighed hverken blev arresteret eller dømt.

Troels G. Jørgensen.

Højesteretspræsident, som ved at udmelde sig af Den danske Dommerforening undgik en paatænkt Eksklusion af denne.

Carl Popp-Madsen.

Ekspeditionssekr. i Justitsm., som den 15. Febr. 1947 ved Landsretten idømtes 10 Aars Fængsel og Tab af almen Tillid for bestandig.

Erik Reitzel-Nielsen.

Landsretssagfører, som den 12. Juli 1947 ved Københavns Byret idømtes 7 Aars Fængsel og Tab af almen Tillid for bestandig.

Fire *Kollaboratorer*, indbyrdes meget forskellige, men enige om, at man burde have fortsat Kollaborationen efter den 29. August 1943 ved at opfylde Dr. Bests Ønske om at tilvejebringe en eller anden »dansk« Regering.

Umiddelbart derefter modtog Kongen *Formændene for de samarbejdende Partier* i en Audiens, hvor ogsaa Kronprinsen var til Stede. Samtlige fem Partiformænd var her, oplyser P. Munch i sin Udtalelse til »Politiken«, fuldstændig enige i det Standpunkt, at det vilde være »aldeles umuligt« at danne en Regering, men at Bestræbelserne maatte samles om at ordne Administrationen paa en saadan Maade, at dansk Styrelse kunde føres igennem. Kongen sluttede derefter Audiensen med at udtale, at han ikke vilde handle uden i Forstaaelse med Rigsdagens Repræsentanter.

Højesteretspræsidentens Brev, der mentes affattet i Forstaaelse med Landsretssagfører *Reitzel-Nielsen* og Dr. jur. *Popp-Madsen*, blev aldrig besvaret. Nogle Dage senere vedtog Højesteretsdommerne en Erklæring om, at *Højesteretspræsidenten havde handlet paa eget Initiativ, og at de ikke var enige med ham i hans Henvendelse.*

Tilbage stod nu *Udformningen af det Svar, der maatte afgives til Tyskerne*, og i dette Øjemed mødtes Onsdag den 22. September Kl. 10½ i Værelse Nr. 8 paa Rigsdagen *Buhl* med Tingenes Formænd, de tidligere Ministre *P. Munch, H. P. Hansen, Bording, Fibiger, Henning Hasle, Knud Kristensen, Stensballe* og *Jorgen Jørgensen* samt Folketingsmændene *Erik Eriksen, A. M. Hansen* og *Oluf Pedersen*. Buhl redegjorde her udførligt for de Henvendelser, der havde fundet Sted, og de Forhandlinger, der var ført. Han forelagde derefter et Udkast til det Svar, man havde tænkt at give Best. Vedrørende Spørgsmaalet om Dannelsen af en ny Regering havde Svaret følgende Ordlyd:

»Da man ikke er klar over, under hvilke Betingelser et Ministerium vilde komme til at arbejde, mener man ikke at kunne fremsætte Forslag.

Opretholdes Foranstaltninger af mere eller mindre lignende Karakter som de nuværende ved Udtagelsestilstandens Ophævelse, er der jo ikke Mulighed for at danne et grundlovmæssigt Ministerium, idet et Ministerium under disse Forhold vilde savne væsentlige Dele af de forfatningsmæssige Beføjelser.«

Henning Hasle bad de tilstedeværende tage Stilling til de Planer om et *Administrationsraad*, der ventileredes i Erhvervskredse. Han anførte, hvad der kunde tale for og imod. Man maatte naturligvis være paa det rene med, at Dannelsen af et Administrationsraad — saaledes som man i de første Maaneder af Besættelsen havde haft det i Norge — kunde gøre Situationen uklar over for Udlandet og maaske forskertse vor Mulighed for at blive repræsenteret paa Fredskonferencen, hvilket kunde være af vital Betydning for Landet. Paa den anden Side maatte man gøre sig det klart, at Undladelsen af at danne et saadant Raad muligt vilde føre til Afbrydelse af enhver Forhandling med Tyskerne, og at det danske Folk, naar Tyskerne fuldstændig overtog Magten, vilde kunne komme ud for de største Prøvelser. Han havde ønsket at rejse Spørgsmaalet, for at man kunde tage klar Stilling til det.

Der var paa Mødet ingen Stemning for Dannelsen af et Administrationsraad, idet man frygtede, at et saadant Raad — som Buhl udtalte det i en Samtale med Direktør *H. P. Christensen* — vilde kunne bruges af Tyskerne. Formuleringen af det Svar, hvori man fra dansk Side afslog at danne en ny Regering, tiltraadtes enstemmigt.

I Forbindelse hermed drøftede man *Spørgsmaalet om, hvorvidt man skulde søge Rigsdagen indkaldt* til en ordinær Samling den 5. Oktober. Buhl oplyste, at Tyskerne efter Svenningsens Opfattelse overhovedet ikke vilde tillade Rigsdagen at træde sam-

men; men Svenningsen var villig til at tage Spørgsmaalet op over for Tyskerne. Der var delte Meninger om, hvorvidt man burde anmode ham om at gøre det. Fra enkelte Sider udtaltes der Ængstelse for, at Tyskerne, hvis Rigsdagen ikke traadte sammen, skulde bruge dette som et Paaskud til at sige, at Rigsdagen havde oplævet sig selv. *Henning Hasle* fremhævede meget stærkt, at Rigsdagen kun vilde kunne fungere, saafremt ogsaa Kongemagten og Regeringen var i Funktion. Man maatte endvidere tage i Betragtning, at en Række af Rigsdagens Medlemmer var arresterede. Det vilde være uholdbart at gaa ud fra, at denne ene Grundlovsbestemmelse om Rigsdagens Sammentræden den første Tirsdag i Oktober skulde betragtes som gældende, naar alle andre Bestemmelser, f. Eks. de, der vedrører Lovgivningsbeføjelserne og Rigsdagsmændenes Immunitet, var sat ud af Kraft. P. Munch frygtede for, at Best vilde svare, at han ikke vilde have noget imod Rigsdagens Sammentræden, saafremt den straks vedtog en Udtalelse om, at Befolkningen skulde finde sig i den bestaaende Tilstand, eller noget lignende.

Man enedes om, at der ikke skulde rettes nogen Henvendelse til Tyskerne, og at Rigsdagen ikke skulde træde sammen i den regeringsløse Periode.

Jævnside med disse Forhandlinger var gaaet en Række Overvejelser af *Spørgsmaalet om, under hvilke Former dansk Administration vilde kunne føres videre*. Som nævnt havde Direktør Svenningsen forhandlet med Retspræsidenterne — Højesteretspræsidenten og Repræsentanter for andre Domstole — og faaet deres Tilsagn om, at de vilde respektere saadanne Love, som udstedtes af Administrationscheferne inden for deres respektive Embedsomraader. Som Grundlag for Politikernes Overvejelser udarbejdedes derefter *et Memorandum*, dateret 18. September 1943. Dette Memorandum, som Buhl forelagde paa Mødet den 22. September, var af følgende Ordlyd:

»1. Saafremt den nuværende midlertidige Ordning forlænges, saaledes at Administrationscheferne — idet der ikke dannes nogen Regering — hver inden for sit Administrationsomraade udøver den øverste administrative Beføjelse, er der efter de stedfundne Forhandlinger mellem Administrationscheferne og Repræsentanter for Domstolene Enighed om, at der i begrænset Omfang af Administrationscheferne kan gives Regler af Lovgivningsindhold, naar følgende Forudsætninger i det enkelte Tilfælde er opfyldt:

a) Loven skal være nødvendig af Hensyn til Samfundslivets uforstyrrede Fortsættelse og Opretholdelse af Ro og Orden.

b) Loven maa ikke stride mod dansk Retsbevidsthed.

Med Hensyn til det første Krav bemærkes, at det lettest kan opfyldes, naar det drejer sig om Forlængelse af tidsbegrænsede Love, hvis Gyldighedstid udløber; men Nødvendigheden af ny Lovgivning i Tilslutning til gældende dansk Ret kan ikke udelukkes.

Saadanne Love kaldes Lovanordninger.

2. Det vil være hensigtsmæssigt, at tidsbegrænsede Love, hvis Gyldighed udløber, forlænges paa bestemt Tid, saa vidt muligt i nøje Tilknytning til den paa vedkommende Omraade hidtil gældende Praksis, og ikke »indtil videre«. Andre Lovanordninger gives normalt uden Tidsbegrænsning. Det vil ofte være naturligt at betegne Lovanordningerne som midlertidige.

3. Love, der ikke er tidsbegrænsede, men blot indeholder Paabud om, at Loven skal forelægges Rigsdagen til Revision i dennes ordentlige Samling 1943/44, løber videre af sig selv, uden at Lovanordning er nødvendig.

4. Da Lovanordninger skal høre til Undtagelserne og kan gribe ind paa andre Administrationsomraader, og da ensartet Fremgangsmaade er stærkt paakrævet, bør Lovanordninger før deres Udfærdigelse i Udkast sendes til de øvrige Administrationschefer. Saafremt en Lovanord-

ning har finansielle Konsekvenser, bør der forhandles med Finansministeriet, idet alle fornødne Oplysninger om Lovanordningens finansielle Betydning maa forelægges Finansministeriet.

I hvilket Omfang Lovanordninger forinden deres Udstedelse bør forevises de tyske Myndigheder, maa afgøres konkret i Overensstemmelse med hidtidig Praksis.«

I sin Afhandling i »Frit Danmarks Hvidbog« drøfter Departementschef *Andreas Møller* det statsretlige og juridiske Grundlag for den Kompetence, der efter dette Memorandum skulde tillægges Administrationscheferne. General v. Hannekens Anmodning til dem om at fungere videre kunde i hvert Fald kun, hvis man godtager hans Henvi- sning til Haag-Landkrigsordningen, komme i Betragtning, saa længe Undtagelsestilstanden varede. Da denne den 6. Oktober ophævedes, gik den udøvende Myndighed tilbage til de danske Myndigheder, og Administrationschefernes Beføjelser maatte derfor udledes af andre Omstændigheder. Administrationscheferne var naturligt stærkt interesserede i at have baade Kongen og Rigsdagen bag sig i den Ordning, der blev truffet. Men statsretligt kunde dette ikke siges at være afgørende. *Andreas Møller* slutter da, at Administrationschefernes Kompe- tence og Pligter maatte hvile paa Nødretsprincippet, hvilket samtidig ganske naturligt vilde angive »Be- grænsningen i Kompetencen og Pligten. Kompetencen kunde ikke gaa ud over, hvad Nødvendigheden krævede, og Pligten kunde ikke gaa ud over, hvad Cheferne som danske Embedsmænd skulde udføre for det danske Folks Skyld i dansk Admini- stration.«

Paa Politikernes Møde gik *Buhl* stærkt ind for, at Ordningen blev tiltraadt. Der blev navnlig fra socialdemokratisk Side rejst Indvendinger mod, at Administrations- cheferne fik sig disse Beføjelser tillagt. Man hævdede, at der ikke var nogen større Forskel paa denne Ordning og et Administrationsraad, og man vilde, blev der sagt, faa et faktisk Medansvar, hvis Ordningen blev godkendt. Men man fandt det ikke rigtigt at tage et saadant Ansvar, naar Rigsdagen alligevel blev skudt til Side. Med Tilslutning fra anden Side svarede *Buhl* hertil, at Rigsdagen ved at godkende Ord- ningen ikke tog noget Ansvar i Forholdet til Tyskerne. Det var et rent indre dansk Anliggende, at man stillede sig bag Departementscheferne. Der var i øvrigt med denne Ordning ikke Tale om nogen Regering. Den enkelte Departementschef traf selvstændigt Beslutningerne inden for sit særlige Omraade. Der vilde ingen fælles Ledelse være. Han oplæste et Brev fra *Svenningsen*, der paa Departementschefernes Vegne udtalte sin Glæde over, at man kunde regne med de ledende Politikeres Vel- vilje; men *Svenningsen* udbad sig tillige en Udtalelse om, at Politikerne vilde »støtte« en Ordning, hvorefter Administrationscheferne kunde udøve Regeringsfunktionerne, baade Embedsudnævnelser og Lovgivning.

Man var fra alle Sider enige om, at Administrationscheferne skulde have Ret til at udnævne Embedsmænd. Hvad angik Spørgsmaalet om at lægge den lovgivende Magt i deres Hænder, foreslog *Buhl* at svare følgende: Man havde drøftet de Be- tæneligheder, der var forbundet med, at Tyskerne vilde kunne benytte en saadan Ordning til at faa gennemført de Foranstaltninger, de ønskede. Men man accepterede alligevel, idet man gik ud fra, at ingen Lov gaves, uden at det var bydende nød- vendigt, og at der ikke udstedtes Love i Strid med den bestaaende danske Retstilstand. Han foreslog endvidere tilføjet, at selv om man billigede Bestræbelserne for at faa

tilvebragt en Ordning, laa heri naturligvis ikke, at man paa Forhaand godkendte de enkelte Lovanordningers Indhold.

Denne Formulering af Svaret til Administrationscheferne blev enstemmigt tiltraadt.

Situationen var nu saaledes afklaret, at man kunde svare Best paa hans Forespørgsel om, hvordan man havde tænkt sig Forholdene ordnede. Svaret blev afgivet den følgende Dag, 23. September 1943. I Fortsættelse af det ovenfor gengivne Afslag paa Tyskernes Ønske om Dannelse af en ny dansk Regering hed det:

»Men selv om der ikke dannes nogen Regering, vil der kunne drages Omsorg for, at Statsforvaltningen føres videre paa en saavel for Befolkningen som for Besættelsesmagten betryggende Maade, idet de almindelige Regeringsfunktioner vil kunne udøves af de danske Administrationschefer. Disse har den 29. August overtaget Ledelsen efter den tyske Øverstkommanderendes direkte Opfordring og efter den tilbagetraadte danske Regerings Ønske. De vil kunne paaregne fuld Støtte fra politiske Kredse og fra Befolkningen. De vil kunne finde faste Former for Samarbejdet sig imellem.

Der har været ført Forhandlinger mellem de højeste Justitsforvaltningsmyndigheder og kompetente Repræsentanter for Domstolene, og der bestaar herefter Enighed mellem Centralforvaltningscheferne og Domstolenes Repræsentanter om, at de førstnævnte i den givne Situation — saa længe der ikke findes et Ministerium, og saa længe de hver inden for sit Administrationsomraade udøver den øverste administrative Beføjelse — kan give Regler af Lovgivningsindhold, naar følgende Forudsætninger i det enkelte Tilfælde er opfyldt:

a) Loven skal være nødvendig af Hensyn til Samfundslivets uforstyrrede Fortsættelse og Opretholdelse af Ro og Orden.

b) Loven maa ikke stride mod dansk Retsbevidsthed.

Det første Krav opfyldes lettest, naar det gælder Forlængelse af tidsbegrænsede Love, men Nødvendigheden af ny Lovgivning i Tilslutning til gældende dansk Ret kan ikke anses for udelukket.

Saadanne Love kaldes Lovanordninger.

Administrationscheferne vil, saa længe der ikke findes noget Ministerium, og de følgelig udøver Regeringsfunktionerne, ved Konstitution kunne besætte Statstjenestemandstillinger og ved Fratrædelsesbevillinger bringe en Statstjenestemand's Tjeneste til Ophør.

Der er saaledes skabt Sikkerhed for, at Statsforvaltningen uforstyrret kan føres videre, uanset at de grundlovsmæssige Indehavere af den udøvende og den lovgivende Magt midlertidig er ude af Stand til at udøve deres Funktioner.«

Best gav denne Skrivelse videre til Berlin. Selvfølgelig herskede der i danske Kredse nogen Nervøsitet med Hensyn til, hvorledes man derfra vilde reagere. Men som Dagene gik, lagde denne Nervøsitet sig. *Skrivelsen blev aldrig besvaret fra tysk Side*, hvilket jo maatte opfattes som ensbetydende med, at man stiltiende godkendte den trufne Ordning. Midt i Oktober havde Svenningsen en Samtale med Best, der bekræftede, at han ikke ventede nogen Reaktion fra Berlin. Men han fremsatte nogle Bemærkninger om det beklagelige i, at der ikke havde kunnet dannes en dansk Regering. Saadan som det var gaet, var det umuligt for ham at tage noget Initiativ. I engelsk Radio og udenlandsk Presse var der fremkommet Meddelelser om, at han skulde have tigget og bedt om, at der maatte blive dannet en Regering, og paa enhver Maade været virksom herfor. Disse Meddelelser havde øjensynligt deres Oprindelse fra de Kredse, der her i Landet havde holdt igen, og naar man i den udenlandske Propaganda anslog disse Toner, havde han naturligvis maattet ligge stille

i Sagen og forholde sig afventende. Han gav i øvrigt Udtryk for en vis Bitterhed mod Kongen og Rigsdagen — de to Statsmagter, der efter hans Opfattelse, »for at sigé det rent ud, havde strejket.«

III

Det var, skriver Barfod, »med et Lettelsens Suk, at Administrationscheferne mente at kunne regne med, at der ikke vilde ske direkte Indgreb i den indre Administration fra tysk Side.« De kunde derefter indrette sig paa at føre Administrationen videre som hidtil.

Den Kreds af Administrationschefer, der udgjorde det saakaldte Departementschefstyre i den regeringsløse Periode, bestod af følgende:

Departementschef *Andreas Møller*, Statsministeriet, Direktør i Udenrigsministeriet *Nils Svenningsen*, Departementscheferne *A. Svendsen* og *Eivind Larsen*, Justitsministeriet, *E. Dige*, Finansministeriet, *E. Cohn*, Statistisk Departement, *J. Saurbrey*, Indenrigsministeriet, *J. Højrup*, Arbejdsministeriet, *H. H. Koch*, Socialministeriet, *Fr. Graae* og *A. Barfod*, Undervisningsministeriet, *J. Wilcke*, Landbrugsministeriet, *F. Hoskiær*, Trafikministeriet, *Th. Thomsen*, Kirkeministeriet, og *H. Jespersen*. Handelsministeriet. Endvidere Viceadmiral *A. Vedel*, Marineministeriet, Generalmajor *v. Stemann*, Krigsministeriet, Generaldirektør *P. Knutzen*, Statsbanerne, Generaldirektør *Jensen*, Post- og Telegrafvæsenet, Generaldirektør *Knud Korst*, Skattedepartementet, Fængselsdirektør *H. Tetens*, Direktør *J. C. Mogensen*, Landbrugsministeriets Erhvervskontor, Fiskeridirektør *Trolle Thomsen* og Direktør for Grønlands Styrelse *Knud Oldendow*. Da Jødeforfølgelserne satte ind, rejste Departementschef *E. Cohn* til Sverige, hvorefter Kontorchef i Statistisk Departement *Skade* traadte i hans Sted. I September 1944 maatte ligeledes Departementschef *Wilcke* bringe sig i Sikkerhed i Sverige. Han remplaceredes blandt Departementscheferne af Kontorchef *Stahlschmidt*. Efter at Departementschef *Eivind Larsen* ved Politiets Opløsning i September 1944 var blevet arresteret sammen med de øvrige ledende Politimænd, repræsenteredes Justitsministeriet af Departementschef *Svendsen* alene.

Den enkelte Administrationschef var, som det blev sagt efter Befrielsen, paa een Gang Konge, Regering og Rigsdag inden for sit særlige Omraade. Han alene sad inde med Myndigheden og Ansvarét. Men den enkelte Styrelsesgren kan ikke isolere sig fra de øvrige, og navnlig i Forholdet til Tyskerne var en nøje indbyrdes Kontakt nødvendig. Man *vedligeholdte derfor hele Perioden igennem en regelmæssig Raadslagning om de Problemer, der fra Dag til Dag læa for*. Møderne afholdtes i Almindelighed Tirsdag og Fredag. Departementschef *Andreas Møller* førte Forsædet i dem. Forhandlingerne drejede sig oftest om Krav, der var rejst af Tyskerne, eller om Spørgsmaal, der paa anden Maade havde Relation til Besættelsesmagten. Det skete, at enkelte Administrationschefer, især *Knutzen* paa Statsbanernes og *Jensen* paa Postvæsenets Vegne, maatte optage direkte Forhandlinger med Tyskerne. Men i det store og hele var det som i Perioden før 29. August Udenrigsministeriet, der formidlede Forbindelsen mellem de enkelte Administrationsgrene og de Fremmede. Direktør *Svenningsen* blev derfor naturligt Departementschefmødernes centrale Skikkelse.

Møderne indlededes næsten altid med, at han afgav en Beretning om, hvad der sidst var passeret i Forholdet til Tyskerne, hvorefter en almindelig Drøftelse af de foreliggende Spørgsmaal fandt Sted. De Vidnesbyrd, der er fremkommet fra Administrationschefernes Inderkreds, har kun Lovord for den Maade, hvorpaa Svenningsen gennemførte de ofte vanskelige og ubehagelige Forhandlinger med Tyskerne.

»Han skilte sig fra dette Arbejde med stor Dygtighed og med aldrig træt Iver, til Rede fra tidlig Morgen til ud paa Natten, Søndage og Helligdage uden Forskel,« skriver Barfod. »Det kan derfor uden Betænkning siges, at det sværeste Hverv ved Danmarks Styre i disse 1¾ Aar hvilede paa hans Skuldre, og at hans Indsats i denne Tid bør sikre ham en fast og smuk Plads i dansk Centraladministrations Historie. At han i alle de lange Forhandlinger om Politiets Forhold, der optog saa meget af Tiden i det første Aar, blev støttet af Departementschef Eivind Larsen, der ofte maatte være Hovedpersonen i disse Drøftelser, maa ikke glemmes, men Svenningsen var vor Førstemand.«

Mens Begivenhederne stod paa, fik Offentligheden af Meddelelser i den illegale Presse det Indtryk, at han plejede unødigt Omgang med Tyskerne. Man bebrejdede ham, at han red Morgenture i Dyrehaven med Best. I sin Ritzau-Erklæring den 22. August 1945 siger han herom:

»Det er rigtigt, at jeg nogle faa Gange paa Forsommeren 1943 red en Morgentur med Dr. Best i Dyrehaven. Disse Ture gav mig Lejlighed til tjenstligt nyttige Samtaler med den tyske Rigsbefuldmægtigede, hvilket var Formaalet. Det er vel overflodigt at tilføje, at efter 29. August 1943 har Udenrigsministeriets Embedsmænd overhovedet ikke i nogen Form haft selskabelig Omgang med Tyskerne.«

Efter Bruddet den 29. August 1943 antog Modstanden mod Voldsherrerne stadig fastere og mere skærpede Former. *Frihedsraadet*, der blev dannet i Sommeren 1943, overtog i stigende Grad Ledelsen af Modstandskampen og bragte efterhaanden Plan og Metode ind i de hidtil mere spredte Aktioner. I samme eller i endnu kraftigere Tempo *tiltog ogsaa Tyskernes Terror*. Deres Greb strammedes, og deres Voldførelse af dansk Retsbevidsthed blev stadig mere oprørende. Gang paa Gang maatte det derfor i Administrationschefernes Kreds komme til Overvejelser om, hvorvidt man trods alle disse Overgreb roligt kunde fortsætte. Man drøftede ved flere Lejligheder, om man ikke burde demonstrere mod dem ved at gaa. Men man kom hver Gang til den Opfattelse, at Opretholdelsen af dansk Administration i højere Grad var en dansk end en tysk Interesse. Man vilde danne »et Bolværk« mellem det danske Folk og Besættelsesmagten. Et Ministerium kan gaa, hvis Forholdene bliver det ulidelige; men det samme gælder ikke for Embedsmændenes Vedkommende. Gik Departementscheferne, maatte der enten ske dette, at Kontorcheferne traadte til, eller at man gav »Bolden op til en Generalstrejke, hvis Konsekvenser man slet ikke kunde overse.« Standpunktet blev derfor dette, at man skulde holde ud saa længe som muligt. Selvfølgelig kunde der fra tysk Side blive stillet Krav, som man hverken kunde eller vilde efterkomme. »Men Pligten over for Befolkningen maatte være af en Vægt, der i al Fald ikke kunde vejes op af Hensyn til én selv, og selv under de haardeste Indgreb var der dyre Interesser at vogte for Administrationen,« skriver Andreas Møller. »Det kunde være svært at se Landsmænd blive dræbt eller slæbt ud af Landet; det kunde være haardt at skulle se danske Skove forhuggede; men de Opgaver, der blev

tilbage for dansk Administration, blev ikke mindre af den Grund, de voksede snarere med Tidernes Tryk.« Som Begivenhederne forløb, var det ikke særlig de tyske Krav, der voldte Bekymringer. Nogle af dem blev imødekommet, andre afslaaet. Men de Ugeringer, Tyskerne selv og deres danske Haandlangere satte i Værk — Jødeaktioner, Clearingmordene, Schalburgtagene, Politiets Opløsning o. s. fr. — var meneskeligt og folkeretligt af en saadan Karakter, at det vilde være forstaaeligt, om man havde demonstreret til det yderste mod dem. Det Kaos, som var blevet Følgen, vilde Administrationscheferne imidlertid ikke tage Ansvar for.

I et Interview med »Berlingske Tidende« (21. Oktober 1945) udtalte dav. Statsminister *Buhl*, at man fra Politikernes Side stod bag den trufne Ordning og støttede den, saa længe den bestod. Samarbejdsudvalget havde dog »aldrig villet fungere som en Slags Skyggeregering,« sagde han. »Vi har ikke blandet os i den løbende Administration. Kun hvor Departementscheferne selv ønskede en Vejledning i principielle Spørgsmaal, har vi været villige til at give en saadan. Den Opfattelse, som man mange Steder kan møde, at det faktisk var dette Samarbejdsudvalg, der var det egentlige Styre, er helt forkert.«

I en vis Udstrækning beholdt dog enkelte af Ministrene Følingen med deres Ministerier. Paa Statsminister *Scavenius's* Initiativ afholdtes den 8. Marts 1944 i Rigsdagens Restaurant et *Ministermøde* — det første efter 29. August. Af to Grunde, sagde han, havde han ønsket Mødet indkaldt. Den første var, at de saakaldte upolitiske Ministre følte sig noget frit svævende, og han for sit Vedkommende ønskede gerne Klarhed over, om der var Ministre, der fungerede, og da i hvilket Omfang. I Anledning af, at fire af Ministrene havde tiltraadt Samarbejdsudvalget, ønskede han klarlagt, om disse Ministre repræsenterede Ministeriet eller bandt dette under en eller anden Form. Den anden Grund til, at han havde stævnet Ministrene sammen, var den, at der, efter hvad han havde hørt, havde været Forhandlinger i Gang mellem de politiske Partier og Ministre vedrørende Dannelsen af en ny Regering, der kunde træde i Virksomhed, naar vi havde opnaaet vor Frihed. Han havde afæsket *Buhl* en Udtalelse om disse Forhandlinger, og *Buhl* havde meddelt ham, at der vel var indledet og vedblivende foregik Overvejelser i den Retning, men at en endelig Beslutning ikke var taget. Sagen var i det hele paa Forberedelsernes Stadium. Det var imidlertid *Scavenius's* Opfattelse, at man allerede nu saa snart som muligt skulde sammensætte det nye Ministerium, og Sagen burde rettelig løses saaledes, at Kongen nu modtog hans Ministeriums Demissionsbegæring og udnævnte det nye Ministerium. Selv om heller ikke dette kunde fungere, maatte der kunne findes Former for et saadant Arrangement. Den nuværende Tilstand fandt han utilfredsstillende.

Indenrigsminister *Jørgen Jørgensen* skildrede Samarbejdsudvalgets Virksomhed og fremhævede, at de fire Ministre sad i Udvalget som Repræsentanter for deres respektive Partier, altsaa som Rigsdagsmænd, ikke som Ministre. De bandt ikke paa nogen Maade Ministeriet, og det kunde ikke genere Ministeriet, at de deltog i Udvalgets Møder. *Bording* var enig heri. *Halfdan Hendriksen* tiltraadte fuldt ud *Jørgen Jørgensen's* Redegørelse, og han fandt heller ikke, at de fire Ministre paa nogen Maade kunde binde Ministeriet; men han tilføjede, at hvis Kollegerne nærede Betænkeligheder, vilde han finde det naturligt, at de fire Ministre trak sig ud af Sam-

arbejdsudvalget. Den af Statsministeren skitserede Fremgangsmaade med Hensyn til Dannelsen af et nyt Ministerium fandt han uanvendelig. Ministeriet maatte fortsætte, til Tiderne ændredes. Man kunde ikke afskedige et sovende Ministerium og erstatte det med et nyt, ogsaa sovende Ministerium, der end ikke kunde udnævnes! Han regnede heller ikke med, at Kongens Tilslutning hertil kunde opnaas.

Der viste sig at være meget forskellige Opfattelser af Spørgsmaalet om, hvorvidt de ikke-fungerende Ministre burde gribe ind i Administrationen. Jørgen Jørgensen oplyste, at han siden den 29. August kun havde været tre Gange i sit Ministerium. *Kjærbøl* og *Kofoed* erklærede, at de næsten daglig havde Forbindelse med deres Embedsmænd. *Kjærbøl* mente, det maatte være et Spørgsmaal om Konduite, og at enhver maatte gøre, hvad han fandt rigtigt. *Halfdan Hendriksen* var uenig heri. Han mente, at alle Ministre burde indtage samme Standpunkt. Selv fungerede han ikke. Han mødte kun en Times Tid en Gang om Ugen i sit Ministerium for at blive informeret.

Scavenius afsluttede derefter Forhandlingerne med at fastslaa, at Ministeriet ikke havde noget Ansvar for de fire Ministres Virksomhed i Samarbejdsudvalget. Det maatte være Partiernes Sag at afgøre, om det var klogt at lade dem deltage. Han mente det ikke. Hvad Dannelsen af et nyt Ministerium angik, forstod han, at der intet kunde foretages for Tiden. Han ansaa det dog for klogest, at man snarest naaede til Klarhed over, hvorledes det nye Ministerium skulde se ud.

Departementscheferne holdt sig saa vidt muligt til *den strengt saglige Administration*. De undgik helst at komme ind paa de egentlige politiske Spørgsmaal, der kunde sætte Skel i Befolkningen. Men dette var jo, navnlig hvor det drejede sig om de økonomiske Problemer, ikke altid muligt. Det var derfor nødvendigt for Departementscheferne »at kunne orientere sig hos og faa mer eller mindre præcise Udtalelser fra Politikerne.« Gennem hele Perioden vedligeholdtes derfor en *ret regelmæssig Kontakt med Samarbejdsudvalget*. Det var *Buhl*, der som Udvalgets Formand formidlede Forbindelsen. *Svenningsen* holdt ham til Stadighed underrettet om, hvad der skete, og undertiden fik han sig forelagt bestemte Spørgsmaal, som han, om det var nødvendigt, efter Raadslagning med Udvalgets Medlemmer tog Stilling til. Der var her baade for Departementscheferne og Politikerne Tale om en Sejlads mellem Scylla og Charybdis. Ansvarret maatte helt og holdent være Departementschefernes. Forbindelsen med Rigsdagen maatte ikke være »af en saadan Karakter, at den blev et reelt Dementi af, at det var Departementscheferne, der administrerede, og i Virkeligheden skabte en camoufleret og uansvarlig politisk Regering.« Befolkningens Tillid til Departementschefstyret maatte paa den anden Side være afhængig af, at der i de mere politiske Spørgsmaal ikke blev truffet Beslutninger, der kunde dele Vandene. Det var her, Administrationscheferne maatte støtte sig til det Kendskab, Politikerne havde til Stemningen i Befolkningen.

Ogsaa Kongen havde man Forbindelse med, idet Kabinetssekretæren til Stadighed blev informeret om vigtige foreliggende Spørgsmaal.

IV

»I Forholdet til Tyskerne kunde den Omstændighed, at det var Departementscheferne og ikke en Regering, der ledede den danske Administration, vel nok frembyde visse Fordele,« skriver Andreas Møller. »Administrationens Competence og dermed Begrænsningen i den var jo klart lagt frem for Tyskerne; med dette Papir i Haanden kunde Departementscheferne maaske lettere, end en Regering kunde have gjort det, afvise Krav fra tysk Side om dansk Gennemførelse af visse af Tyskerne ønskede Forholdsregler. Og paa den anden Side var der maaske Ting, som Administrationen under tysk Tvang kunde gennemføre, uden at det helt fik samme Karakter, som hvis en Regering gennemførte dem. Hvilke Krav Tyskerne vilde have stillet til en Regering, kan jo nu ingen vide. Men som Forholdet laa, kunde Departementscheferne i alt Fald i en Række Tilfælde med Held indtage det Standpunkt, at den og den Sags Gennemførelse laa uden for deres Omraade; hvis Tyskerne vilde have den gennemført, maatte de selv give de fornødne Forordninger, eventuelt ogsaa selv sørge for Gennemførelsen af dem.«

Dette blev da Situationen hele det regeringsløse Tidsrum igennem. I det store og hele klarede Administrationscheferne de farlige Skær til Befolkningens Tilfredshed. Det var fra Politikernes Side en Forudsætning, at der skulde vises Varsomhed med Lovgivning i tysk Interesse, og denne Forudsætning blev paa alle væsentlige Punkter opfyldt. Det var kun nogle ganske faa og ikke særlig gennemgribende Foranstaltninger, der gav Anledning til Kritik.

Den 8. November 1943 tilstillede Undervisningsministeriet Gymnasieskolernes Rektorer et Cirkulære, hvorved man indskærpede dem de tidligere fastsatte Bestemmelser om, at de »i det Omfang, hvori det er muligt, fører Kontrol med,« at Eleverne ikke foretager sig »Handlinger, der er egnede til at skade Danmarks Interesser i Forhold til Udlandet.« Det hedder endvidere i Cirkulæret:

»Saafrømt en tysk Politimyndighed anmoder Skolen om at give en Meddelelse til en navngiven Elev, bør Rektor tilkendegive vedkommende Politimyndighed, at Meddelelsen omgaaende vil blive tilstillet Elevens Hjem, og derefter ufortøvet gøre dette bekendt med den paagældende Politimyndigheds Anmodning, idet Rektor over for Hjemmet indskrænker sig til at give denne Meddelelse. Enhver faktisk Oplysning angaaende en navngiven Elev, der fremgaar af Skolens Protokoller eller lignende officielt Materiale, maa paa Forlangende gives.«

Ganske enkelte Rektorer udviste i dette Forhold en helt unødigt Iver. For Ministeriet gjaldt det imidlertid om at undgaa særlige Indgreb i Skolernes Arbejde. Med Rette fremhæver Departementschef Barfod Værdien af, at det indtil Udgangen af 1944, da Tyskerne begyndte at belægge Skolerne med østprøjsiske Flygtninge, lykkedes at holde Børne- og Ungdomsundervisningen i Gang over hele Landet, »saaledes at det kan siges, at disse fem Besættelsesaar ikke danner et tomt Rum i dansk Ungdoms Liv.«

Den 17. November 1943 udstedte Justitsministeriet Forbud mod Tilvirkning og Forhandling af Rammeantenner til Neutralisering af de tyske Støjsendere. Forbudet skyldtes et tysk Krav, som man foretrak at efterkomme fremfor at risikere et Forbud

mod Aflytning af engelsk og svensk Radio, eventuelt en Inddragning af Radioapparaterne i Lighed med, hvad der havde fundet Sted i Norge og andre Lande.

Særligt Anstød har *Lovanordningen af 20. November 1943 om »visse Ægtevielser«* vakt. Den lød saaledes:

»Da det maa anses for nødvendigt, at der tillægges Vielser, der foretages af tyske Embedsmænd her i Landet under den nuværende tyske Besættelse, Gyldighed efter dansk Ret, bestemmer Justitsministeriet herved følgende:

Ægteskabsstiftende Virkning tillægges Vielser, der her i Landet efter den 9. April 1940 eller fremtidig foretages af tyske militære Retsembedsmænd, som efter tysk Ret gyldigt kan foretage Vielser, saafremt Brudgommen paa Vielsens Tidspunkt henhører til den tyske Værnemagt eller gør Tjeneste i tyske militære Styrker.

Denne Lovanordning træder straks i Kraft.«

Forudsætningen om, at en Lovanordning ikke maatte stride mod dansk Ret, er i dette Tilfælde ikke sket Fyldest, idet Lovanordningen kunde medføre, at to danske Statsborgere — en Frikorps- eller Hipomand og hans Kæreste — kunde blive viet af en tysk Embedsmand.

Den 29. Marts 1944 udstedtes en Normeringslovanordning, hvorefter der for militære Tjenestemænd, som var gaaet i tysk Krigstjeneste, kunde »ske Medregning af saavel deres tidligere Tjeneste som den Tid, i hvilken de som Følge af den nævnte Tjeneste har været udtraadt af Hæren, ved Fastsættelsen af deres Lønnings- og Pensionsanciennitet uden Efterbetaling af Pensionsbidrag.« *Den 31. Marts 1944 tilstodes der ved en Tekstanmærkning paa Finansloven Lærerne ved de tyske kommunale Skoler i Sønderjylland en ganske tilsvarende Begunstigelse.*

Uden for de økonomiske og erhvervsmæssige Omraader indskrænkede Administrationscheferne sig i øvrigt til at gøre Befolkningen opmærksom paa, hvad den udsatte sig for ved at ignorere Tyskernes, ofte komiske, Krav i Henseende til, hvordan den maatte opføre sig. Da Herrefolkets Nerver led under, at der af og til »i offentlige Lokaler foredrages Sange med engelsk Tekst, hvilket har givet Anledning til politiske Demonstrationer,« gjorde Justitsministeriet den 2. Marts 1944 Indehaverne af offentlige Lokaler opmærksom paa, at de i saadanne Tilfælde udsatte sig for »Indskriden fra tysk Side.« Paa samme Tid henvendte Best sig i Udenrigsministeriet med Krav om, at alle *Film, hidrørende fra Lande, der var i Krig med Tyskland*, ogsaa amerikanske Kortfilm af enhver Art, fra og med 15. Marts 1944 skulde »forsvinde fra de danske Biografteatres Repertoire.« I den Anledning underrettede Justitsministeriet Biografteaterejerne om, at der fra tysk Side kunde blive skredet ind over for dem, hvis de ikke efterkom Kravet.

Men i flere Tilfælde statuerede Departementscheferne, at der efter 29. August maatte gælde andre Regler end hidtil. Saaledes med Hensyn til Politiets Optræden over for nedskudte eller nødlandede engelske og amerikanske Flyvere. *I et Cirkulære af 31. Marts 1944 fastslog Justitsministeriet, at der efter de »indtraadte ændrede Forhold« ikke længere paahvilede »Politiet Pligt til at udfolde nogen selvstændig Virksomhed for at tage saadanne fremmede Militærpersoner i Forvaring.« »Politiet bør derfor aldrig selv foretage eller medvirke til Eftersøgning af fremmede Militærpersoner, saafremt det ikke tilsigtes af humanitære Grunde, f. Eks. hvis det maa*

antages, at der har fundet Udspring Sted over Vandet, eller hvis der er Anledning til at tro, at de paagældende kan befinde sig i hjælpeløs Tilstand.« Men hvis engelske eller amerikanske Soldater kom i Politiets Varetægt, eller hvis Politiet fra Befolkningen fik Meddelelse om en Nødlanding el. lign., skulde det nærmeste tyske Tjenestested omgaaende underrettes.

I denne Forbindelse skal nævnes et Tilfælde, i hvilket Departementscheferne blankt afslog at være Tyskerne til Vilje. I November 1944 blev Storebæltsfærgen »Store Bælt« ved et dristigt Kup af en Gruppe Frihedskæmpere ført til Sverige. Tyskerne mødte nu op hos Svenningsen og forlangte, at den skulde skaffes til Veje igen. Efter en Forhandling i Departementschefraadet svarede Svenningsen, at Svenskerne sandsynligvis ikke vilde udlevere Færgen, men at vi i øvrigt ikke havde Mandskab til dens Afhentning. Tyskerne tilbød nu at stille Mandskab til Raadighed, men dette Tilbud blev afslaaet, skønt det var ledsaget af kraftige Trusler. Tyskerne forlangte derefter med Dags Varsel Svar paa, om vi vilde sørge for at faa Færgen hjem igen eller ej. Svenningsen foreholdt nu Best, at det sikkert, bortset fra alt andet, vilde være umuligt at faa Svenskerne til at udlevere Færgen, og for at skaffe dette paa det rene, henvendte han sig til den svenske Gesandt, der efter at have spurgt det svenske Udenrigsministerium oplyste, at Sverige vilde afvise et Krav om Udlevering. Svenningsen gav denne Meddelelse videre til Best, og derefter skete der ikke mere i Sagen. »Baade over for Dr. Best og over for Gesandten var det betonet,« oplyser Andreas Møller, »at ingen Udleveringsbegæring var fremsat fra dansk Side.«

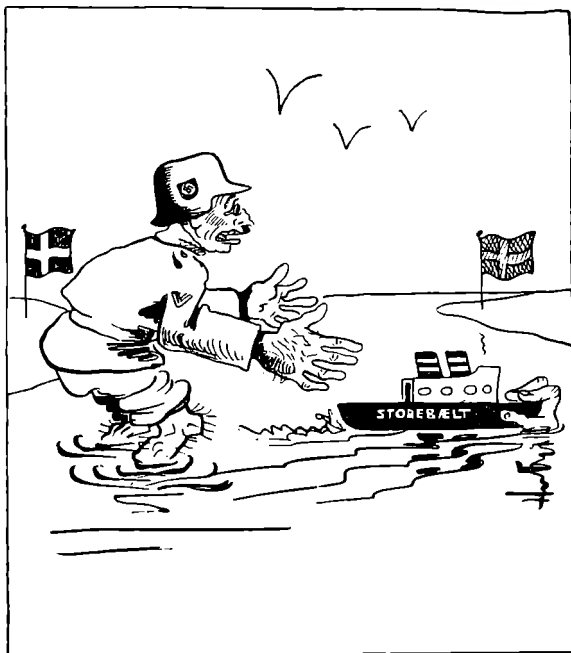
V

Endnu medens den militære Undtagelsestilstand bestod, foretog Tyskerne — uden at underrette de danske Myndigheder og uden at indhente deres Opfattelse — deres første væsentlige Aktion: *Deportationen af de danske Jøder*.

Det er oplyst, at Ordren til denne Aktion kom fra *Hitler* selv, at den herværende tyske Ledelse nærede Betæneligheder ved, hvad Følgen kunde blive, samt at de danske Myndigheder underhaanden fra venligtsindet Side i Dagmarhus fik Underretning om, hvad der var i Gære. Fra Departementschefernes Side blev der straks grebet energisk ind.

Rygterne begyndte at gaa i de sidste Dage af September Maaned. Onsdag den 29. havde de antaget en saa fast Form, at man — om end der stadig officielt kun var Tale om *Rygter* — mente at kunne røre paa sig. Der blev denne Dag afholdt *et Departementschefmøde*, hvor Direktør Svenningsen gjorde Rede for Situationen. Rygterne om, at danske Heljøder en af de nærmeste Nætter vilde blive deporteret til Polen var, sagde han, »af en saadan Karakter, at man maatte fæste Lid til dem.« Det besluttedes da, at Svenningsen og Eivind Larsen skulde *henvende sig til Best*. Henvendelsen fandt Sted samme Dag. De to Herrer fremhævede over for Best, at de cirkulerende Rygter havde fremkaldt en umaadelig Ophidselse, og at en Aktion mod Jøderne vilde kunne faa uoverskuelige Virkninger her i Landet. Man spurgte derfor, om Best vilde kunne dementere disse Rygter. Best svarede, at da et Dementi vilde

»Store Bælt« skulde repareres i København, og en tysk Ministryger skulde være Anstands dame under Farten. Men Sabotørerne lod sig ikke af den Grund skræmme fra den Skønne. I Korsør kom den 6. Novbr. 1944 fem Mand fra »Holger Danske«-Gruppen om Bord uden at blive opdaget, og da »Store Bælt« næste Eftermiddag befandt sig ved Indløbet til Sundet, dukkede de frem og tvang Mandskabet til at føre Færgen til Helsingborg. Sabotørerne var for hurtige og den tyske Ministryger for langsom i Vendingen — den naaede slet ikke at gribe ind! Kuppet vakte stor Begejstring, og det illegale Vittighedsblad »Muldvarpen« forøvede det i hosstaaende Tegning.

være ensbetydende med en politisk Stillingtagen, maatte han rette en Forespørgsel til sin Regering om, hvorvidt et Dementi var muligt. Han lovede, at han i Anledning af Henvendelsen skulde sætte sig i Forbindelse med Berlin.

Samtidig med, at Departementscheferne foretog dette Skridt, rettedes der fra en Række betydende Korporationer og Institutioner, som Erhvervsorganisationerne, Universitetet, Højesteret og Kirken, *indtrængende Henvendelser til Tyskerne* om at afstaa fra de paatænkte Deportationer. Tyskerne reagerede ikke fjendtligt over for disse Henvendelser, men de nyttede ikke. Der var fra dansk Side ikke andet at gøre end at bruge den Frist, Underhaandsmeddelelsen fra Dagmarhus havde levnet os, til at faa saa mange Jøder som muligt sendt til Sverige.

Da der ikke i Løbet af Torsdagen den 30. fra tysk Side modtoges nogen Meddelelse, der bekræftede eller afkræftede Rygterne, søgte Svenningsen og Eivind Larsen paa ny Fredag den 1. Oktober at komme i Forbindelse med Best, der imidlertid hele Dagen igennem syntes forsvundet fra Jordens Overflade. *Kongen* havde denne Dag udfærdiget en Haandskrivelse til Best og heri indstændigt advaret mod Deportationerne. Det var Meningen, at Svenningsen i Dagens Løb skulde overbringe denne Skrivelse, men den maatte, da Best ikke var at faa i Tale, tidligt paa Aftenen afgives til Gesandt Barandon, og den blev straks telegraferet videre til Berlin.

I Departementschefernes Kreds havde man udtænkt en Plan om, at *vi kunde tilbyde selv at internere Jøderne* og holde dem i Forvaring, saa længe Besættelsen varede. Som Afværgeforanstaltning fandtes Planen herom vel egnet; men forinden man gjorde Tyskerne dette Forslag, maatte man have fuld Vished for, at man fra tysk Side virkelig havde til Hensigt at sætte Deportationerne i Værk. Det maatte

naturligvis paa ingen Maade faa Udseende af, at det drejede sig om en dansk Aktion mod Jøderne. Det var for at skaffe sig denne Vished, Svenningsen og Eivind Larsen om Fredagen søgte at komme i Forbindelse med Best. Først sent paa Aftenen, Kl. 23,15, lykkedes det dem at blive stedt for den høje Herre. Paa dette Tidspunkt havde det danske Politi fra de tyske Politimyndigheder faaet Meddelelse om, at *Aktionen var umiddelbart forestaaende*. Best bekræftede dette over for Svenningsen og Eivind Larsen, og han tilføjede, at Jøderne straks den næste Morgen skulde føres til Tyskland. Ordren stammede fra Berlin, sagde han. Aktionen skulde kun omfatte Heljøder, der ikke levede i Ægteskab med en Arier. Senere viste det sig, at heller ikke Jøder, hvis ariske Ægtefælle var død, skulde deporteres, selv om der havde været Børn i Ægteskabet. Da der saaledes forelaa fuld Klarhed over de tyske Hensigter, fremsatte Svenningsen over for Best Forslaget om en dansk Internering af Jøderne. Best lovede at telegrafere Forslaget til Berlin. Det blev imidlertid aldrig besvaret.

Lørdag Formiddag den 2. Oktober meddeltes det fra tysk Side, at de i Nattens Løb arresterede Jøder allerede var *undervejs til Tyskland*, dels om Bord paa Skibe, der havde ligget parat i Københavns Havn, dels i et Særtog gennem Sønderjylland. Ligeledes meddeltes det, at de i Horserødlejren *internerede Kommunistere* — en stor Del af dem var dog undsluppet, før Tyskerne naaede frem — ogsaa var ført til Tyskland pr. Skib fra København.

Mandag den 4. Oktober havde Svenningsen Lejlighed til saavel over for Best som over for v. Hanneken mundtligt at fremføre en *Protest paa de danske Administrationschefer's Vegne*. Han udtalte, at Aktionen mod Jøderne havde blandt Tjenestemændene fremkaldt stor Bevægelse, og de følte sig alle dybt rystet og krænkede i deres Retsbevidsthed over den Behandling, danske Statsborgere havde været Genstand for. Der herskede hos Tjenestemændene den dybeste Medfølelse med de Mennesker, som havde været Ofre for Aktionen. Tænkte man paa Fremtiden og Forholdet mellem Danmark og Tyskland i kommende Tider, maatte man alvorligt beklage det skete. Der var slaaet saa uendelig meget i Stykker. I den tyske officielle Meddelelse om Aktionen, der fremkom i Morgenbladene den 2. Oktober, hed det, at efter at Jøderne var »blevet udskilt af det offentlige Liv og hindret i fortsat at forgifte Atmosfæren, vil der som Opfyldelse af det Ønske, der næres i vide Kredse af den danske Befolkning, i de nærmeste Dage blive paabegyndt Løsladelse af de internerede danske Soldater.« Denne overordentlig uheldige Kombination af Jødeaktionen og Soldaternes Frigivelse havde, sagde Svenningsen til Best og v. Hanneken, fremkaldt et i allerhøjeste Grad pinligt Indtryk i den danske Befolkning. Han bad Best om at opfatte sine Udtalelser, der altsaa blev fremsat paa Departementschefernes og i det hele paa Tjenestemandstandens Vegne, som et Udtryk for den Sorg og Bekymring, Aktionen havde voldt. Ogsaa over for Deportationen af Kommunisterne fremførte han sin Protest. Paa Departementschefernes Vegne krævede han, at de blev ført tilbage til Danmark til Bevogtning her i Landet.

Under en Samtale, som Svenningsen nogle Dage senere havde med Best, kom man ind paa Spørgsmaalet om, hvorvidt Tilstedeværelsen af en dansk Regering havde kunnet forhindre Jødedeportationerne. Best sagde ikke udtrykkeligt, at dette vilde

G. F. Duckwitz (f. 1904) tog Studentereksamen i 1923 og fik derefter handelsmæssig Uddannelse. Fra 1929—33 var han Direktør for Kaffee Høg A/S i København, hvorpaa han flyttedes til Hamburg som Prokurist i Hamburg—Amerikalinien. I Novbr. 1939 knyttedes han til den tyske Legation i København som Sagkyndig i Skibsfart og beholdt denne Stilling lige til Kapitulationen. Hans klare antinazistiske Holdning gjorde ham — trods den store Forsigtighed, han naturligvis maatte udvise — ved flere Lejligheder til en værdifuld og fuldt ud loyal Hjælper for den danske Frihedsbevægelse, og han fik derfor efter det tyske Sammenbrud Opholdstilladelse i Danmark. Det var takket være hans Varsel, at man i Tide blev klar over Aktionen mod de danske Jøder, saa det lykkedes saa stor en Del af disse at undslippe.

have været Tilfældet; men han antydede stærkt, at Regeringens Tilbagetræden havde gjort Spillet lettere for de Kræfter, der paa tysk Side ønskede Aktionen gennemført. Naar der tidligere havde været Tale om Foranstaltninger over for Jøderne, havde Best kunnet afparere Tilløb hertil ved at slaa paa, at Ministeriet Scavenius, om noget saadant blev sat i Værk, vilde demissionere. Havde der nu siddet en Regering, var det vel muligt, at Best endnu en Gang kunde have bremsset under Henviisning til, at ellers gik Ministeriet i Stykker. Men denne Mulighed for at hindre Aktionen havde han altsaa desværre ikke haft. Han fremhævede det i øvrigt som noget værdifuldt, at man fra tysk Side havde indskrænket sig til en faktisk Handling, nemlig Arrestation og Deportation, og altsaa afholdt sig fra at gennemføre en almindelig retslig Ordning med Hensyn til Jødernes Behandling her i Landet.

Departementscheferne tabte ingenlunde Spørgsmaalet om de bortførte Jøder og Kommunistere af Syne, efter at Aktionen var fuldbyrdet. Det viste sig hurtigt, at adskillige jødiske Personer, der faldt uden for den af Tyskerne selv afstukne Ramme for Aktionen, var sendt med til *Theresienstadt*. Udenrigsministeriet tog straks i disse Tilfælde Sagen op over for Tyskerne og krævede de paagældende tilbagesendt. Det samme Krav stillede man med Henblik paa Jøder, der vel faldt inden for Rammen, men som det paa Grund af deres høje Alder eller svækkede Helbredstilstand var i særlig Grad urimeligt at deportere. Man henstillede, at der i disse Tilfælde, de saakaldte »Hartefälle«, blev gjort en Undtagelse fra Reglen. Store Resultater opnaaedes imidlertid ikke ved disse Henstillinger, heller ikke for Kommunisternes Vedkommende. Men ufortrødent vedblev man hele Perioden igennem at rejse Spørgsmaalene over for Tyskerne. Man gentog atter og atter Kravet om Hjemsendelser, forlangte Oplysninger om de deporterede, søgte at opnaa Sikkerhed for Muligheden af Brevveksling mellem dem og deres Paarørende her i Landet og af Forsendelse af Gave-

Dagens Kronik:
Lille og Jøde
Operaverk.
Af Aase Aagaard.
Pris: 12.50 v. Anvend.

Nationaltidende

Mørklægningstiden:
Kl. 17.30—Kl. 6.30

17. Oktober 1943
Pris: 12.50 v. Anvend.

76. Aargang — Nr. 271

Dagens Nyheder

København — Lørdag 2. Oktober 1943

En, der var glad for det rigtige Hvedebrød

Spørvejene udvider Driften i Mylåretiden

Spørvejenes Vinterkørløb starter i Kraft Mandag

De internerede Soldater løslades

I det Tempo, der bestemmes af de tekniske Muligheder

OFFICIELT meddeles i Tydske af det Østtyske, der næres i (Alders Kræfter af den danske Befolkning i de nærmeste Dage blive påbegyndt Løsladelse af internerede danske Soldater, og Løstaldelse vil foregå i det Tempo, der bestemmes af de tekniske Muligheder.

Italienske Diplomater grebet paa Flugt fra Rumænien

Regulære Gadekampe med Oprørerne, der fik Støtte af allierede Flyvemaskiner

Tusinder Neapelsborgere dræbt ved

Mørklægning fra Kl. 17.45 fra Mandag

SOLSKEN TILBAGE SYNER IEN UD AF MÅNDAG, OG MØRKLÆGNINGEN ER I TILVÆRTELSE HERAF. TILVÆRTELSE AF MØRKLÆGNINGEN ER I TILVÆRTELSE HERAF. TILVÆRTELSE AF MØRKLÆGNINGEN ER I TILVÆRTELSE HERAF. TILVÆRTELSE AF MØRKLÆGNINGEN ER I TILVÆRTELSE HERAF.

Den lige saa plumpe som taabelige officielle tyske **Meddelelse om vore internerede Soldaters Løsladelse** efter Okkupationsmagtens forhryderiske Deportation af de danske Jøder.

pakker og Tøj til dem. Man fik gennemført en Ordning, hvorefter Breve kunde sendes gennem Dagmarhus og Pakker gennem Røde Kors.

I Aktionens Køl vand fulgte en Sværm af Rygter om en Udvidelse af Foranstaltningerne mod Jøderne og om forestaaende Arrestation af Frimurere, Journalister, Studenter m. fl. Fra Best modtog Svenningsen kategoriske Forsikringer om, at disse Rygter ikke havde noget paa sig, og et Dementi udsendtes gennem Radioen.

VI

Udviklingen paa den russiske og italienske Krigsskueplads øgede stadig Tyskernes Frygt for, at Englænderne skulde forsøge en Invasion i Jylland. Den 8. November meddelte Best i Udenrigsministeriet, at de tyske Tropper i Jylland skulde holdes i højeste Alarmberedskab. Man vilde vise os det Hensyn ikke at erklære militær Undertagelsestilstand derovre, men der vilde blive sat yderligere Kraft paa Befæstningsanlæggene i Jylland, særlig paa Vestkysten. General *v. Hanneken vilde forlægge sit Hovedkvarter fra Nyboder Skole til Silkeborg*, og man ønskede nu fra tysk Side, at ogsaa en *Repræsentant for den danske Centraladministration blev stationeret derovre*. Kravene i Henseende til de Beføjelser, denne danske Embedsmand efter tysk Opfattelse burde udrustes med, var meget vidtgaende. Han skulde kunne give alle danske Myndigheder Ordre til at efterkomme de Forlangender, der i Retning af Indkvar-

I Silkeborg Bad opslog General v. Hanneken sit Hovedkvarter omkr. Decbr. 1943. Han lod det meget kraftigt befæste, ligesom han her førte en overordentlig luksuriøs Tilværelse. Da han imidlertid mistænkte for Svindel med Værnemagtens Midler, hjemkaldtes han, arresteredes og idømtes Fængselsstraf. Efter ham rykkede Generaloberst Georg Lindemann ind i Hovedkvarteret.

tering, Forplejning, Arbejdsydelse m. m. blev stillet dem af de tyske »Ortskommandanter« og andre »Befehlsstellen«. Svaret skulde afgives med et Døgns Varsel.

Saa hurtigt kom nu Afgørelsen ikke til at foreligge. I den Form, hvori Kravene forelaa, ønskede Administrationscheferne ikke at gaa ind paa dem, og der førtes derfor i de følgende to Dage en Række Forhandlinger om dem, dels inden for de danske Instanser, dels mellem Svenningsen og Best. Ordningen blev, oplyser Andreas Møller, følgende:

»Princippet i Administrationen vedblev at være det samme som hidtil. Centraladministrationens Repræsentant vilde ikke faa Besked om uden videre at efterkomme Krav eller Fuldmagt til i alle Tilfælde at handle paa egen Haand. Hans Opgave vilde blive at være Formidler mellem de stedlige danske Myndigheder og det tyske Hovedkvarter i Silkeborg. Det var klart, at der paa mange Punkter maatte højes af over for tyske militære Krav. Men danske Myndigheder skulde ikke foretage sig Ting, der vilde stride mod dansk Lovgivning eller de Retsregler, der i øvrigt i en given Situation maatte være gældende paa vedkommende Sted.«

Dette var jo noget helt andet, end hvad Best havde forlangt. Men han gik med til det, og han anerkendte fuldt ud, at Centraladministrationens Repræsentant kun havde den Opgave at varetage danske Interesser, og at større Spørgsmaal som hidtil maatte finde deres Afgørelse i København. I Overensstemmelse med, hvad man saaledes var blevet enige om, *tilstillede da den 11. November Indenrigsministeriet de jydsk Civilmyndigheder et Cirkulære, hvori der blev givet dem Direktiver for deres Hold-*

ning. Det betonedes, at der efter de Meddelelser, man havde fra tysk Side, kun vilde være Tale om en »ekstraordinær Forsvarstilstand.« der ikke kunde »forventes at blive af lang Varighed.« Derefter hed det:

»Det vil forstaaes, at det, saa længe den omhandlede ekstraordinære Situation vedvarer, er en Nødvendighed, at tyske Krav, der udspringer af det militære Behov, som hidtil maa imødekommes, selv om Forøgelsen af Troppernes Antal selvsagt vil kunne bevirke, at forskellige Byrder, saasom Indkvartering og Forplejning, faktisk bliver mere tyngende end tidligere. For at de Foranstaltninger, der maatte blive Tale om at træffe, kan blive iværksat paa en for Befolkningen saa lidet generende Maade som muligt, er det af største Betydning, at alle danske Myndigheder under Forhandlinger med de tyske Ortskommandanter eller andre tyske befalingshavende Militærpersoner bestræber sig for at opnaa et Resultat og søger at undgaa, at der opstaar Gnidninger. Forretningsgangen mellem de danske Myndigheder og den tyske Værnemagt vil i Princippet forblive den samme som hidtil, og de danske Myndigheder vil stort set vedblivende have at følge de Retningslinier, der hidtil har været afgørende for Arbejdet i Sager vedrørende den tyske Værnemagts Forhold, men det er klart, at der let vil opstaa Tilfælde, hvor man fra tysk Side i Betragtning af de særlige Opgaver, der nu er stillet Værnemagten i Jylland, og den Hast, hvormed disse Opgaver maa løses, vil se sig nødsaget til med større Kraft end ellers at insistere paa hurtig Gennemførelse af Krav af forskellig Art.«

Sluttelig oplystes det i Cirkulæret, at »til Bistand for danske Embedsmænd i Jylland i Sager, hvor de maatte være i Tvivl om Betimeligheden eller Nødvendigheden af paa Stedet at efterkomme tyske Krav og Ønsker, der maatte udspringe af den særlige Situation, vil Stiftamtmand *Herschend* som Repræsentant for Centraladministrationen tage Ophold i Silkeborg, saa længe Forsvarstilstanden varer. Stiftamtmanden vil have til Opgave at virke som Raadgiver for de danske Myndigheder i Jylland og være Formidler over for det tyske Hovedkvarter i Sager, der nødvendiggør Forhandlinger med dette, samt i det hele at fungere som Centraladministrationens midlertidige Repræsentant i Jylland, for saa vidt angaar alle Forhold i Forbindelse med Forsvarstilstandens Etablering.«

Nogle faa Dage senere tog *Stiftamtmand Herschend* Ophold i Silkeborg. Efter Befrielsen holdt han paa en Generalforsamling i Vejle Amts Sogneraadforening et Foredrag, hvori han fortalte om sin Virksomhed under denne »midlertidige Forsvarstilstand,« der jo skulde komme til at vare Krigen ud. Der var Bolignød i Silkeborg som andre Steder i Landet, men det lykkedes ham at skaffe sig Lokaler hos Kuranstalten Gl. Skovridergaard. Hans Lykke var imidlertid kun stakket. Faa Dage efter kom General v. Hanneken i Tanker om, at han vilde have Gl. Skovridergaard til sine Stabe, og Stiftamtmanden maatte saa rykke ud igen og skaffe sig Tag over Hovedet andetsteds.

Om sit Samarbejde med Værnemagtsens Øverstkommanderende fortalte han — efter Referatet i de stedlige Blade — følgende:

»Af Befehlshabere oplevede jeg i min Silkeborgtid to, General von Hanneken og Generaloberst Lindemann. Von Hanneken var af Ydre en høj, kraftig Mand, noget af en Bismarck-Type. Paa mig virkede han stedse som en Jacob v. Thyboe, en stortalende Soldat. Min første Samtale med ham fandt Sted meget hurtigt efter min Ankomst til Silkeborg og varede godt en Time. Naar jeg siger Samtale, er det dog ikke noget helt rammende Udtryk, for min Deltagelse indskrænkede sig stort set til at paahøre hans Enetale, selv kunde jeg klare mig med nogle faa Minutter. Men i Løbet af dette Een-Times-Foredrag kom han en Række Punkter igennem, hvor-

Peder Herschend (f. 1881) blev cand. jur. i 1905 og tiltraadte to Aar senere som Assistent i Indenrigsministeriet. I 1908 blev han Fuldmægtig ved Sjællands Stiftsøvrighed og beholdt denne Post indtil 1918. Imidlertid var han i 1909 tillige blevet Fuldmægtig i Handelsministeriet, fik 1912 kongelig Udnævnelse som saadan og avancerede i 1917 til Kontorchef smstids. 1921 overtog han Embedet som Stiftamtmand over Ribe Stift og Amtmand over Ribe Amt og forflyttedes i 1937 herfra til Vejle, hvor han sad som Amtmand, da Besættelsen fandt Sted. Fra Novbr. 1943 til Maj 1945 bestred han i Silkeborg det ansvarsfulde Hverv at repræsentere den danske Centraladministration over for den tyske Værnemagts Generalkommando, en Opgave, han løste med fremragende Dygtighed og Fasthed.

under han gav Udtryk for baade Fordringer og Ønsker for til sidst at slutte med en nazistisk Svada med Fremhævelse af den Lykke for Landet, den tyske »Beskyttelse« betød for os. Jeg selv kunde over for al denne Veltalenhed indskrænke mig til en kort Bemærkning om, at jeg ønskede, mit Arbejde i Silkeborg maatte foregaa saa gnidningsløst som muligt, og jeg understregede, at det kun kunde foretages inden for den danske Lovgivnings Rammer. Samtalen blev fort i den tyske Generals Kontor, et Værelse godt og vel saa stort som en god Dagligstue, men selv i dette ikke store Rum brølede han op, ganske som vi har hørt Hitler. Jeg kunde ikke lade være med at sidde og tænke: »Vil han prøve at intimidere dig paa denne Maade, eller er det hans Forkontorer, han vil vise, hvilken Karl han er?« Han intimiderede mig ikke, men jeg var, da jeg ved min Bortgang i Forkontoret traf tre høje Officerer, der forekom mig at se inderligt flove ud, mest tilbøjelig til at tro, at det var Forkontoret, Komeden var spillet for. Senere har jeg dog i Grev Bernadottes Bog set, at Ribbentrop anvendte lignende Former. Saa maaske er det en speciel Form, som Hitler og hans store Kanoner særlig har yndet. Mit Indtryk af General von Hanneken ændredes ikke under min Virksomhed i Silkeborg. Han brølede lige højt, hver Gang jeg saa ham, og lovpriste hver Gang Nazismens Velsignelser for dette Land.

Generaloberst Lindemann afløste sidst i Januar 1945 von Hanneken. Han gjorde Indtryk af at være Officer af den gamle Skole, var kort, knap og klar. Danske Synspunkter syntes ikke at interessere ham, og da slet ikke, hvis de kom i Vejen for, hvad han ansaa for sin egen Opgave, men i det daglige foretrak jeg alligevel ham for von Hanneken, fordi han paa direkte Spørgsmaal fra min Side svarede aabent, men han fremhævede ofte, at Krigens Nødvendighed gik fremfor givne Løfter.

Ud over den rent saglige Forhandling havde ingen paa Silkeborgkontoret Omgang eller Forbindelse med Tyskerne. Jeg havde straks fra Paabegyndelsen af mit Hverv ladet dem forstaa, at enhver selskabelig Omgang var udelukket. Med den Taktfølelse, som var særegen for Det tredie Rige, indbød de mig alligevel en Gang, men jeg gav dem Afslag.«

Stiftamtmand Herschend sluttede med at citere det gamle antislesvigholstenske Ordsprog: »Løgn er jo blevet en Videnskab, sagde Fanden og tog til Kiel for at studere.« Oplevelserne i Silkeborg kunde nok kalde dette Ordsprog frem i Erindringen, sagde han:

»Brud paa givet Ord vidner jo aldrig om nogen høj Moral, og Tyskerne satte lige saa lidt som andre Mennesker Pris paa at faa sig deres Løftebrud foreholdt. Jeg havde deri et vist Vaaben, som jeg naturligvis benyttede i størst muligt Omfang, og maaske kan jeg derved have optraadt som noget i Retning af Tyskernes onde Samvittighed og saaledes gjort Nytte. undertiden bevirket nogen Tilbageholdenhed.«

VII

Den 6. Oktober 1943 ophævede Tyskerne den militære Undtagelsestilstand, idet de dog lod visse af dens Bestemmelser — som dem om Beslaglæggelse af dansk Ejendom og Leverancer til Værnemagten — forblive i Kraft.

Aarsagen var paa ingen Maade den, at Tyskerne nu — saaledes som de den 29. August pralede med — havde vidst at tilvejebringe den Ro og Orden, som den danske Regering efter deres Udsagn havde erklæret sig ude af Stand til at sørge for. Da Tyskerne selv havde taget Magten, var det først for Alvor forbi med »Roen og Ordenen.« *Sabotagen tiltog i Efteraaret 1943 i rivende Tempo.* Hvert Nummer af den illegale Presse kunde bringe fyldige Lister over større og mindre Sabotagehandlinger, og Tyskerne maatte selv erkende, at denne Form for Modstandskamp havde den danske Befolknings Sympati. I en Bekendtgørelse af 5. September fastsatte v. Hanneken Dødsstraf eller strenge Frihedsstraffe for dem, der husede eller paa anden Maade ydede Støtte til Spioner og Sabotører, eller som undlod at give de tyske Myndigheder Underretning om, hvad de maatte have af Kendskab til Forehavender, der var rettet mod tyske Interesser. I en Pressemeddelelse »fra kompetent tysk militær Side« den 14. September fastsloges det, at Sabotagehandlingerne »ikke havde kunnet gennemføres, hvis Befolkningen aktivt tog Del i Bekæmpelsen.« og man anførte som »et simpelt hen klassisk Eksempel paa Befolkningens Passivitet,« at der i København fra en menneskefyldt Sporvogn var blevet »kastet en Sprængbombe mod en Bygning, uden at de øvrige Passagerer følte sig foranlediget til at overlevere Gerningsmanden til Politiet.«

I Overensstemmelse med de trufne Aftaler befattede Departementschefstyret sig ikke med de Foranstaltninger, som Tyskerne havde sat ind til Bekæmpelse af Sabotagen. Tyskerne forsøgte sig dels med høje Belønninger for Angiveri, dels med Terror. Den 8. September udsendes Meddelelsen om »den første officielle Henrettelse« af en Sabotør. Ofret var Konstruktor *Kjær Sørensen*, Aalborg, der havde været med til at sprænge seks Lokomotiver og modtage Vaaben, nedkastet af en engelsk Flyvemaskine. I Løbet af Efteraarsmaanederne fulgte en lang Række tyske Krigsretsdomme, hvorved danske Frihedskæmpere stilledes for tyske Eksekutionskommandoer eller dømedes til Tugthusstraf paa kortere eller længere Tid. »De tyske Krigsretters haarde Domme over Sabotører og Fuldbyrdelsen af disse Domme, uden at Benaadning har fundet Sted, har uden Tvivl gjort et dybt Indtryk paa den danske Befolkning,« udtalte Best den 4. December til Pressens Repræsentanter. »Ja,« svarede Frihedsraadet i et aabent Brev til General v. Hanneken, »heri har Dr. Best Ret, kun tager han fejl med Hensyn til den Reaktion, som vil følge paa dette Indtryk. Den tyske Krigsmagts Anvendelse af »den yderste Skarphed og Konsekvens af Angreb«

Niels Stenderup.
F. 1924. Henrettet den 24. April 1944.

Paul Edvin Kjær Sørensen.
F. 1916. Henrettet den 28. Aug. 1943.

skræmmer os ikke.« Tyskernes Metoder førte kun til, at Kampen i stigende Grad skærpedes.

Naar til sin Tid det Materiale, som danske Politimyndigheder efter Befrielsen har tilvejebragt gennem Afhøringer af Best, Pancke og Bovensiepen, foreligger offentliggjort, vil det kunne følges i Enkeltheder, hvordan Ansvaret for den tyske Terror skal fordeles. Af de Oplysninger, som den franske Anklager den 5. Februar 1946 forelagde Domstolen i Nürnberg, fremgaar det imidlertid, at det i *sidste Instans var Hitler selv, der beordrede Schalburgtagene og Clearingmordene gennemført i Danmark.* Allerede i Oktober gav han Befaling til, at strengere Forholdsregler skulde iværksættes, men de Henrettelser og Tugthusstraffe, som fulgte, synes ikke at have tilfredsstillet ham. Den 30. December 1943 afholdtes da i hans østprøjsiske Hovedkvarter, »Ulveskansen«, en Konference om Situationen i Danmark. *Himmler, Kaltenbrunner og General Keitel* var til Stede, og desuden var Førerens tre Stedfortrædere her i Landet, *Best, Pancke og v. Hanneken*, tilkaldt. Hitler var i daarligt Humør, oplyses det i Bests Dagbog. »Han talte meget,« hvilket vil sige, at han i et ubændigt Raserianfald gav Ordre til, at Sabotagen i Danmark skulde besvares med Terror paa Liv og Gods. Best og Pancke vil efter deres samstemmende Forklaringer have gjort Modforestillinger. Pancke skal have bemærket, at det var lykkedes at trænge godt ind i Modstandsbevægelsen ved Hjælp af danske »Tillidsmænd«, og det kunde derfor ventes, at den i den nærmeste Tid vilde blive væsentligt svækket. Hitler fejede imidlertid alle Indvendinger til Side. »Det er jo saaledes i København,« skreg han, »at en tysk Soldat ikke kan gaa paa Gaden uden at blive sjoflet, faa næsvise Tilraab eller paa anden Maade blive chikaneret.« Han erklærede: »Sabotører kan

man kun gaa frem mod paa den Maade, at de uden videre dræbes, helst under Udførelsen af deres Handlinger, ellers ved Arrestation.«

Best vil ifølge sin Forklaring til det danske Politi efter Konferencen have talt med *Ribbentrop*, der var enig med ham i hans Protest, men som dog maatte erklære, at han ikke kunde »gøre noget ved det.« Best og Pancke har naturligvis begge været interesserede i at kaste Ansvar et over paa deres døde Fører. Hvor megen Vægt der kan lægges paa deres Forklaringer, maa derfor staa hen. Det sikre er, at de føjede sig efter Hitlers Ordre og førte den ud i Livet. Efter Bests egne Tilstaaelser har han, der stadig over for Svenningsen anlagde en Venskabets og Forstaaelsens Maske, personlig været med til at planlægge den tyske Terror, udpege Ofre for Clearingmordene og vælge de Virksomheder og Institutioner, som man gjorde til Genstand for Schalburgtage.

Efter den 30. December 1943 tog Skrækvældet til i stedse oget Grad. Den selv samme Dag fandt Attentatet paa Folketingsmand *Ole Bjørn Kraft* Sted, og den 5. Januar 1944 skete det Mord, der rystede Opinionen her i Landet og i de øvrige nordiske Lande paa det voldsomste: Mordet paa *Kaj Munk*. Man var straks paa det rene med, at Mordet var begaaet af tyske Haandlangere. Men man tiltroede knap den øverste tyske Ledelse den Dumhed, som det var at udæske den danske og nordiske offentlige Mening saa brutalt. Det har ikke des mindre nu kunnet konstateres, at man den Gang paa dette Punkt overvurderede Tyskernes Omdømme.

Begivenheden gav Anledning til, at *Politikerne igen lod høre fra sig*. Det skete i Former, som lod forstaa, at man fremdeles i politiske Kredse var betænkelig over for den Udvikling, som Modstandskampen var inde i. Formændene for de fem samarbejdende Partier, Socialdemokratiet, Det konservative Folkeparti, Venstre, Det radikale Venstre og Danmarks Retsforbund, udsendte den 5. Januar en Erklæring, hvori de udtalte deres Fordømmelse af den Attentatvirksomhed, der fandt Sted. De beklagede disse Voldshandlinger, »hvored man paa Grund af modstaaende Indstilling og Anskuelser stræber hverandre efter Livet.« Partierne forkastede Anvendelsen af saadanne Metoder i den politiske Kamp, og de følte sig overtydet om, at det danske Folks aldeles overvejende Flertal vendte sig med Afsky mod dem. Det var nødvendigt, hed det videre, at denne Udvikling ophørte. Danske Borgere maatte føle sig forpligtede til ikke at øve Selvtægt. Tilbagefaldet til Fortidens Hævnmetoder maatte bandlyses. »Det danske Folk skal nu og i Fremtiden alene bygge paa Lovens og Rettens Grund«.

Dette Opraab burde ikke være udstedt. Det modtoges med Uvilje i Befolkningen, fordi det — just paa Baggrund af tyske Ugerninger — ensidigt henvendte sig til det danske Folk. Man understøttede derved Tyskernes Anbringender om, at det var paa dansk Side, Voldshandlingerne anstiftedes. *Frihedsraadet* udløste den almindelige Stemning ved i den illegale Presse at udsende en Erklæring, hvori man *tog skarpt Afstand fra alle Paastande om, at Frihedsbevægelsen skulde have gjort sig skyldig i Provokationer og Voldshandlinger som dem, Tyskerne nu havde grebet til:*

»Ingen af Besættelsesmagtens Ledelses Repræsentanter og ingen fremtrædende Nazist er blevet hverken overfaldet eller dræbt. De nazistisksindede Mennesker, der i den senere Tid har fundet Døden eller er blevet saaret, er ikke angrebet paa Grund af deres Overbevisning, men alene fordi

Subscription: 65 71
 Adresser: Postboks 10, København K.
 Telefon: 10 10 10
 Redaktion: 10 10 10
 Annoncer: 10 10 10
 Tryk: 10 10 10

Berlingske Tidende

Grundlagt 1748 af R. B. Steffens

Løsende Arkbel
 Side 8
 Det afgrønde
 Punkt

196. AARGANG

KØBENHAVN, TORSDAG MORGEN DEN 6. JANUAR 1944

NUMMER 6

Kaj Munk myrdet

Bortført Tirsdag Eftermiddag fra Vedersø af fire Mænd

Fundet liggende dræbt i en Plantage udenfor Silkeborg i Gaar Morges

Ritzau Bureau meddeler:

FORFATTEREN, Pastor Kaj Munk blev i Gaar Eftermiddag opsøgt i sit Hjem i Vedersø af fire Mandspersoner, der erklærede at være Myndighedspersoner, og at de havde til Opgave at anholde ham. Kaj Munk blev derefter kørt bort i en Bil.

I Morges er han fundet liggende dræbt i en Plantage ved Silkeborg Bakker. Han var blevet aflivet ved Revolverskud.

Politiet har konstateret, at de fire Personer, der har afhæftet Kaj Munk i hans Hjem, ikke tilhører nogen Myndighed. Der er etableret en stor Efterforskning af de pågældende Personer.

Signalementet af Kaj Munks Mordere

Ritzau Bureau meddeler: Der er udmærket følgende Signalement af fire Personer, der siges for Mordet paa Kaj Munk:

Død efter Attentatet i Aarhus

Man smilede barsk, da Morgenaviserne kom den 6. Jan. 1944, og man fik Øje paa det sidste tyske Paafund: at Efterretningen om det skændige Mord paa Kaj Munk skulde placeres nøjagtig paa samme Maade som Meddelelsen om, at en nazistisk Landssviger i Slagelse var likvideret. Men man *harmedes* over den »Fordømmelse af Attentaterne«, som Repræsentanterne for fem politiske Partier samtidig udsendte, og som tydeligere end alt andet viste, at heller ikke vore ledende Politikere havde opfattet Forskellen mellem Mord paa en Patriot, der satte sit Liv ind for Folkets Frihed, og Drab af et Skadedyr, der gik Folkets Fjender til Haande. Der var kun Tale om »mod-slaende Indstilling og Anskuelser«!

de mod høj Betaling havde paataget sig at esterspore Landsmænd, der er aktive i Frihedskampen, og udlevere dem til Gestapo. Disse Stikkere er ikke uskadeliggjort som Straf, men fordi de har foraarsaget talrige Menneskers Fængsling og fleres Henrettelse, og udelukkende for at forebygge, at de ved fortsat Angivervirksomhed skal bringe endnu flere i Livsfare.

Det er Besættelsesmagtens voldelige Omstyrtning af vor Retsorden, af Begrebet »Lighed for Loven«, der alene nødvendig og berettiger denne Fremgangsmaade. Den kan ikke sidestilles med de nazistiske Hævnmoder.«

Den tyske Terror vedblev. Den indskrænkede sig ikke til de »officielle Henrettelser« af Sabotører. I Forsøg paa at intimidere Befolkningen gik man i stigende Grad over til *Mord paa sagesløse Personer*, planløs Nedskydning af saadanne Danske, der ikke havde begaaet anden Forbrydelse end den, at de var Danske. I de første Maanedes af 1944 faldt saaledes Læge *W. Vigholt*, Slagelse, Kaptajn *C. B. Mackeprang*, Charlottenlund, og Redaktør *Sigurd Thomsen*, København, for Morderkugler. Samtidig fortsattes Schalburgtagen: »Aalborg Stiftstidende« og en Række Filmsforetagender, som Palladiums Atelier, »Asa« og »Nordisk Film« samt Kinopalæet ødelagdes ved Bombeeksplosioner.

Fordømmelse af Attentaterne

Udtalelse af Repræsentanter for fem politiske Partier

Protest mod Voldsmetoder i den politiske Kamp

Udsagnet er indsendt til Socialdemokrat, De Rødløse, Folket, Venstre, De radikale, Venstre og Danmarks Højskoleforbund. Forsømmelse af det politiske Ansvar, som har udvirket sig og broder med den Grund af modstandens Indstilling og Anskuelser, som har ført til den politiske Kamp, og vi er overbevist om, at det danske Folk vil støtte sig mod disse Kampmetoder.

Denne Bøtteri skal oplys under de næstkomende Partier, der har påtaget sig Udsagnet om det danske Folk skal og i Fremtiden alene optræde paa Lovens og Retens Grund.

V. BILTE, V. FRICKE, KNUD KRISTENSEN, A. M. HANSEN, OLUF PEDERSEN

Slagelse-Borger myrdet

Skudt ned paa Aaben Gade i Slagelse

En Bil og en Cyklist passerede i Gerningsøjeblikket Mordstedet

Ritzau Bureau meddeler fra Slagelse:

EN 33-aarig Finkehandler Jens Chr. Petersen, Stenstuegade 19, Slagelse, er i Morges Kl. 7,08 blevet skudt ned paa Aaben Gade i Slagelse. Jens Petersen, der tilhørte det nationalsocialistiske Parti, kom gaende fra sin Bolig i Stenstuegade og blev, da han befandt sig ud for Ejendommen Herrestræde 22, skudt ned af en ukendt Person. Han rømtes af to Skud i Hovedet efter en foruagaende Skudveksling og døde paa Stedet.

Øjenvidner beretter, at der i Gerningsøjeblikket passerede en Bil og en Cyklist forbi. Cyklisten forsvandt ned ad en tilstødende Gade. Liget blev efter at være fotograferet af Kriminalpolitiet i Faleks Ambulance ført til Sygehuset, og Politiet arbejder nu med Sagens Opklaring.

Fra Sagenes forløb læses Stipendiumet.

Paa Sydfronten angriber baade 5. og 8. Armé

Aktioner som Forberedelse af en større offensiv Periode

Fra en tysk avis BERLIN, ONSDAG AFTEN

Influenzaen i København

Mandag den 24. April fremkom i Bladene en Meddelelse om, at Student *Niels Stenderup*, Søn af en Fuldmægtig i Udenrigsministeriet, var blevet henrettet af Tyskerne. Bag denne Henrettelse laa et nyt Tillids- og Løftebrud, i hvilket Best selv, som det nu er oplyst, har spillet en særlig uhyggelig Rolle. Den unge Mand havde en Dag paa Hovedbanegaarden forsøgt at fratage en tysk Soldat hans Revolver, hvilket mislykkedes. Han blev arresteret og dømt til Døden. Udenrigsministeriet havde tidligere faaet Tilsagn om, at naar der ved tysk Krigsret blev afsagt en Dødsdom, vilde der herom tilgaa Ministeriet en Meddelelse saa betids, at der blev Mulighed for at indgive Ansøgning om Benaadning. Det skete ogsaa i dette Tilfælde, men pludselig skiftede Tyskerne Holdning. I de samme Dage indtraf i en Række københavnske Biografteatre den pudsige Episode, hvor nogle Frihedskæmpere standsede Forestillingen og foreviste paa Lærredet en vittig Karikatur af Hitler, medens en af dem holdt en kraftig antinazistisk Tale. Det ene med det andet bevirkede, at selve den »velvillige«, »forstaaende« og »samarbejdsvenlige« Best ude i Kulisserne anordnede et terroristisk Indgreb. I Nürnbergdomstolens Møde den 9. August 1946 kunde den amerikanske Anklager, Løjtnant Harris, forelægge et Telegram fra Best til Ribbentrop, afsendt Tirsdag den 25. April 1944 Kl. 10. Det lød:

»Efter at den første Halvdel af April var forløbet roligt, fandt omkring den 20. April nogle Sabotagehandling og overraskende Overfald Sted, og jeg har derfor beordret følgende Modforholdsregler:

For det første: Henrettelse af en Student, som var overbevist om at have udført Angreb paa et Medlem af Værnemagten.

For det andet: Gennemførelse af Kontraterror for hvert enkelt Angreb paa et Medlem af Værnemagten.

For det tredje: Lukning af Storkøbenhavns Biografer indtil videre.

For det fjerde: Foreløbig Spærring af enhver Forbindelse med Sverige, saavel for Personer som for Nyheder (for at opnaa en Chokvirkning og forhindre fjendtlig Propaganda).

For det femte: Foreløbig Indsættelse af SS- og Politidomstol i København til Behandling af Sabotage og lignende Forbrydelser. (Jeg henviser her til min samtidig afsendte Rapport, som er affattet i Kode).
Best.«

Med dette Dokument er Bests Dobbeltspil her i Landet afsløret. Over for Udenrigsministeriet optraadte han i det givne Tilfælde med raffineret Ondskab. Lørdag Formiddag erklærede han over for Svenningsen, at han ikke længere vedstod sit Tilsagn om en Frist, inden for hvilken en Benaadningsansøgning kunde indgives. Men hvad han undlod at meddele, var, at Henrettelsen af Niels Stenderup var umiddelbart forestaaende. Søndag Aften sent fik Svenningsen fra Kontorchef Eskelund Underretning om, at Henrettelsen havde fundet Sted, og at Tyskerne forlangte dette publiceret i Bladene Mandag Morgen. Blev Kravet herom ikke efterkommet, vilde Eskelund blive arresteret. Svenningsen satte sig i Forbindelse med Best for at faa ham til at frafalde Kravet, men forgæves. For at Niels Stenderups Forældre ikke skulde faa den tragiske Efterretning gennem Aviserne, maatte da endnu samme Aften Svenningsen og Hvass søge dem og meddele dem, hvad der var sket. »Man kan forestille sig, hvilke Følelser Tyskernes Fremgangsmaade udløste i det Ministerium, der daglig maatte forhandle med Tyskerne,« skriver Andreas Møller. Det vilde næppe have

DANSKE TIDENDE

Aabent Brev fra DANMARKS FRIHEDSRAAD til Det tyske Riges Befuld-
mægtigede, Dr. Werner Best.

Hr. Dr. Best.

I Deres Henvendelse til den danske Befolkning den 25. April 1944 har De proklameret en skærpet tysk Undertrykkelse af vort Land.

Efter nazistisk Sædvane begrundes De ikke aabent og ærligt dette Skridt med, at Tyskland følger sine Interesser truet af den danske Modstandsbe-
vægelse, men udtrykker i Stedet Deres Trusler med hykleriske Forklaringer og
usandfærdige Paastande.

De vover at hævde, at de tyske Myndigheder "med Beklagelse" er
Vidne til "Voldshandlinger", "Ødelæggelser" og "Blodorgier af Mord paa danske."

Men DE VED lige saa vel som vi, at Tysklands uprovokerede Over-
fald paa vort Land den 9. April 1940 er den Voldshandling, der aabnede Vejen
til de nuværende løvløse Tilstande i Danmark.

DE VED, at det er nazistiske Bander, der i blind Hævnsfølelse har
foranstaltet Ødelæggelser af Sportslokaler, Studenterbygninger, Filmsateliers,
Biografer og Restauranter, og som kaater Bomber mod overfyldte Sporvogne.

DE VED, at Mordene paa Kaj Munk, Dr. Vigholt, Lektor Ibsen, Re-
daktør Thomsen, Dr. Stefan Jørgensen o. fl. er foranstaltet af Gestapo og dets
betalte Haandlangere. Disse Mænd blev udelukkende myrdet, fordi de tænkte og
talte som danske.

Og DE VED OGSAA, at den danske Frihedsbevægelse hverken har be-
gaaet meningsløse Ødelæggelser eller myrdet Folk paa Grund af deres Sindelag.

De Fabrikker, Sabotagen har bragt til Standsning, bidrog alle til
at forhale Nazismens Nederlag ved at producere Krigsmateriel til Tyskland, De
Personer, Frihedskæmpere har uskadeliggjort, var alle Stikkere, som for høj
Betalning udleverede deres ærlige Landsmænd til vore Fjender.

Maar De taler om "Underverdensens Elementer", der arbejder "paa
udenlandsk Ordre", saa rammer denne Karakteristik ene og alene de danske Na-
zister og Fengejagere, som De og Deres har taget i Sold.

Men de unge, danske Mænd, som De nu Dag for Dag lader henrette
som Gidaler - som Straf ikke for deres egne antityske Handlinger, men for de-
res frie Kammeraters - disse unge Danske er sunde, retsindige og idealistiske
Mennesker, der har kæmpet for vort Lands Befrielse.

OGSAA DETTE VED DE.

Hvert Ord, De siger, er i Strid med Sandheden, og hver Terror-
handling, De gennemfører, et Brud paa Humanitet og Ret.

Formaalet med Deres Henvendelse er at drive en Kile ind i det
danske Folk og derved svække vor Modstand. Men det vil ikke lykkes Dem. Igen-
nem Aarhundreder har vi danske i Frihed grundlagt vort Syn paa Menneskerettig-
heder og Sandhed, et Syn, diametralt modsat det, der behersker Nazismen. De
kan lade brænde, hærge og myrde. De kan fangale og henrette. De kan lokke
eller true. Men De kan aldrig knække vor Vilje og vor Evne til at bekæmpe den
Magt, der har styrtet Verden ud i Krigens Ulykker og berøvet Danmarks dets
Frihed.

DANMARKS FRIHEDSRAAD.

Efter at den Rigsbefuldsmægtigede, Dr. Best den 24. April 1944 havde proklameret skærpet Terror
mod den danske Befolkning, sendte Frihedsraadet ham omgaaende ovenstaaende »aabne Brev«, der
samtidig offentliggjordes i den illegale Presse.

blidnet disse Følelser, om man den Gang havde vidst, at det var Best, der personlig
havde beordret Henrettelsen.

Endnu om Mandagen kaldte Best Pressens Repræsentanter til sig for at lade dem
paahøre en ny Straffetale. Den samme Mand, der var fuldt optaget af at udføre Hit-

lers Ordre af 30. December, gjorde her den danske Befolkning og de danske Sikkerhedsorganer ansvarlige for de Tilstande, der var opstaaet. Han talte om den »hemningsløse Underverden,« som »foranstaltede Blodorgier af Mord paa Danske,« og han beklagede, at »den hidtidige Kulturby København i dette Øjeblik over for hele Verden staar som et europæisk Chicago.« Alle de »Personer og Institutioner, som har været passive Tilskuere til Ødelæggelsen af erhvervsmæssige Værdier og til Mord og Rov,« betegnede han som »uegnede og uværdige til fremtidig at lede dette Folk, der i Sandhed har fortjent en bedre Ledelse.«

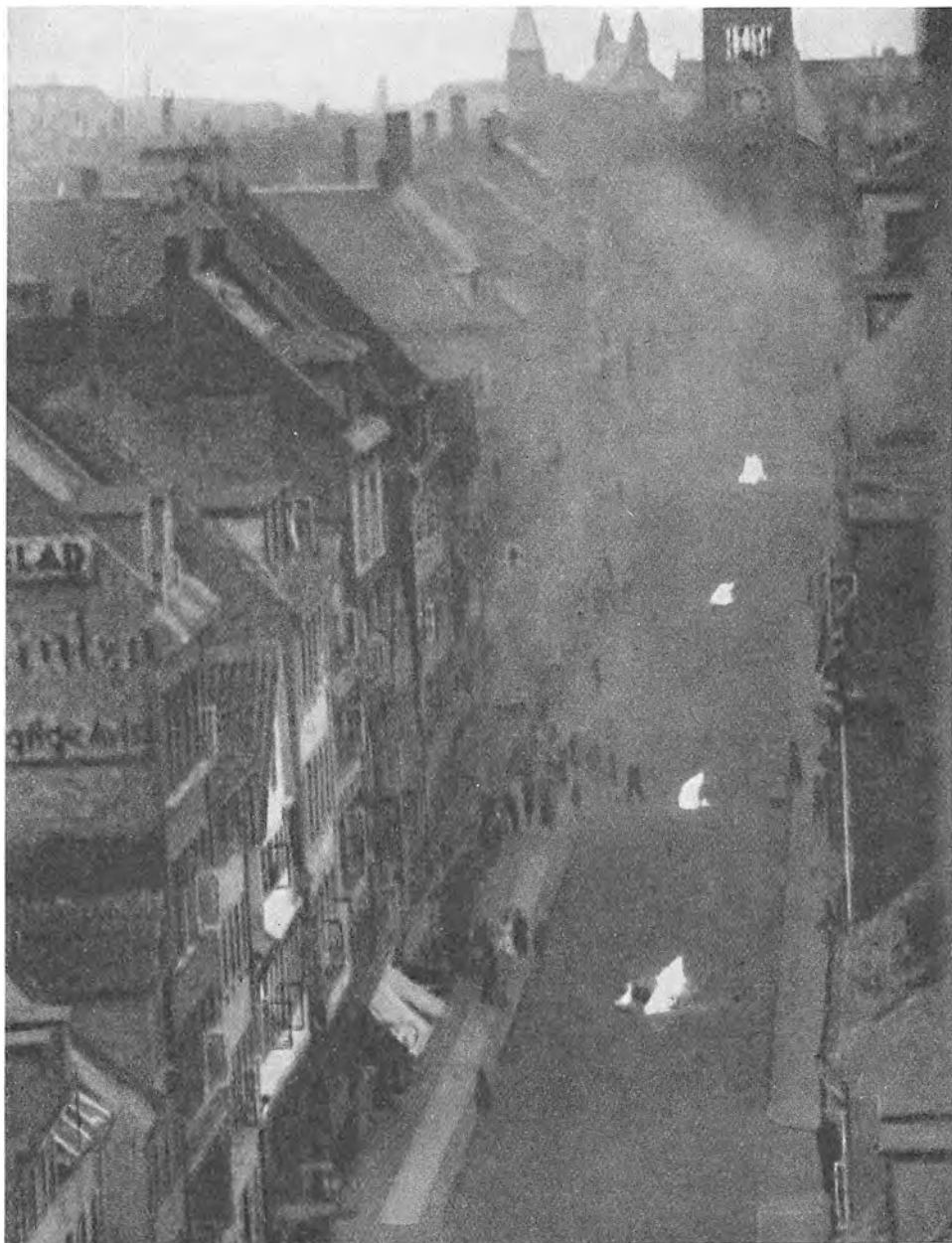
Selv fortsatte den tyske Ledelse ufortrødent sine Bestræbelser for at skærpe Mod-sætningsforholdet til den danske Befolkning. *Dødsdomme og Henrettelser forekom i stigende Antal.* Et Par Dage efter at Best havde holdt sin Tale, henrettedes en af Frihedskampens smukkeste Skikkelser, Matematiklærer *Svend Otto Nielsen*, og sidst i Maj arresteredes i Jylland en Række kendte Personer som Amtmand *Refslund-Thomsen*, Aabenraa, samt Politimestrene *Agersted* og *Hoeck*, Aarhus, og *Brix*, Tønder. Oberst i Grænsegendarmeriet *S. Paludan-Müller* blev dræbt, da han modsatte sig Anholdelsen. Under Trusel om Dødsstraf krævedes alle Vaaben i privat Besiddelse afleveret. I Form af Kontrol med Færdselen, Forbud mod visse Former for Skibsfart og Automobilkørsel o. lign. foretog man stadigt mere snærende Indgreb i Befolkningens Bevægelsesfrihed.

Situationen modnedes da henimod den afgørende Styrkeprøve mellem det danske Folk og Besættelsesmagten. *den store Folkestrejke i Juni—Juli 1944.*

VIII

I Juni Maaned blev to store Industrivirksomheder, der forsynede den tyske Krigsmaskine, Industrisyndikatet og Nordwerk, bombesprængt. Tyskerne svarede med Bombeattentater mod Tivoli, Borgernes Hus og Studentergaarden, og Mandag *den 26. Juni anordnede Best Spærretid fra Kl. 20 til Kl. 5.* Dette Udgangsforbud vakte megen Ophidselse i Arbejderkredse. Burmeister & Wains Arbejdere paa Refshaleøen forlod om Mandagen Værkstederne Kl. 12, og de affattede samtidig en Skrivelse til Best, hvori de erklærede, at naar de ikke maatte gaa ud om Aftenen, var de nødt til at sikre sig Fritid om Eftermiddagen, saa det blev muligt for dem at passe deres Kolonihaver; ingen vidste, skrev de, hvordan Ernæringssituationen vilde forme sig i den kommende Vinter.

Eksemplet smittede i adskillige andre Virksomheder. I øvrigt blev Udgangsforbudet kun maadeholdent respekteret, hvilket bevirkede, at tyske Patrouiller afsøgte Gaderne og skød paa Folk. Mandag og de følgende Aftener indbragtes et ikke ringe Antal døde og saarede til Hospitalerne. Om Onsdagen henvendte Formanden for De samvirkende Fagforbund, Eiler Jensen, sig til Direktør Svenningsen og fremhævede over for ham, at Spærretiden ensidigt vendte sig mod den daarligst stillede Del af Befolkningen. Forestillingerne herom bragte Svenningsen videre til Best, og da Eftermiddagsstrejkerne ramte Tyskerne paa deres ømme Punkt, Produktionen, foretog Best et Tilbagetog, idet han med Virkning fra Torsdag Aften udskød Spærre-

En fængende Følelse af Frihedsvilje og Modstandsånd greb hele den københavnske Befolkning, naar »Frihedsbaalene« tændtes rundt om i Byen ved Skumringstid — som en flammende Protest mod Undertrykkerne og en manende Opfordring til at trodse deres Terror.

tiden til Kl. 23. Han havde villet nøjes med at gaa tilbage til Kl. 22. Men fra dansk Side insisterede man paa at faa denne ene Time til.

Indrømmelsen kom for sent. Bevægelsen var i Skred. Den hensynsløse Nedskydning af sagesløse Borgere havde ophidset Stemningen stærkt. Torsdag Aften indtraf

i Istedgade et Intermezzo, hvorunder der blev skudt paa nogle Sporvognsfunktionærer. Sporvognspersonalet forlangte nu Sikkerhed for, at det vilde kunne gennemføre Kørselen uden at blive udsat for Overlast. Fredag Morgen indtraf imidlertid et lignende Intermezzo paa Amager, og fra Organisationens Side blev der derfor tidligt paa Formiddagen givet Ordre til, at Vognene skulde køre i Remiserne. Samme Morgen bragte Bladene en officiel tysk Meddelelse om, at otte Sabotører — deriblandt Medlemmer af »Hvidsten-Gruppen«, Kroejer *Fiil*, hans Søn og Svigersøn — den foregaaende Dag var dømt til Døden og henrettet, samtidig med at nogle andre Sabotører var dømt til Tugthus paa længere og kortere Tid. Stemningen i Byen ophidsedes nu til det yderste. Hen paa Formiddagen begyndte Folk at forlade Arbejdspladserne, og om *Eftermiddagen var Strejken total*. Fabrikker, Værksteder, Butikker og Kontorer lukkede. Alt Arbejde, af hvad Art nævnes kan, blev nedlagt.

Det karakteristiske ved Strejken var, at *den kom rent spontant*. Alt, hvad der tre Aar igennem var opsamlet af Bitterhed og Harme, skaffede sig Udløsning gennem denne Arbejdsnedlæggelse. Det var Befolkningen selv, der — uden noget Direktiv fra den øverste politiske og faglige Ledelse, tværtimod til dennes Fortrydelse og Forfærdelse — reagerede mod de tyske Voldshandlinger. Da Begyndelsen først var gjort, voksede Bevægelsen med ukendt Hastighed til en Lavine. Det hele laa ligesom i Luften. Ingen drømte om at stille sig udenfor.

Paa ledende Sted ængstedes man for Følgerne, og man optog derfor straks Overvejelser i Retning af, hvordan man skulde faa Bevægelsen standset. Tidligt paa Formiddagen, da Strømmen af Cyklister og Fodgængere bevægede sig ud ad Radialgaderne mod Forstæderne, kaldte Best Direktør Svenningsen til sig og spurgte ham, hvad denne Strejke skulde betyde. Best gav Luft for sit onde Lune i Anledning af, hvad der gik for sig, men han nøjedes dog ved denne Lejlighed med at erklære, at han betragtede Strejken som »et indre dansk Anliggende.« Vi maatte selv se at faa Bevægelsen bragt til Ophør, men ganske vist holdt Tyskerne sig rede til at gribe ind.

Kl. 11,30 afholdtes da i Udenrigsministeriet et Møde, til hvilket man havde faaet samlet saa mange af Departementscheferne saavel som af de ledende Politikere og Erhvervsorganisationernes Bestyrelsesmedlemmer, som under de herskende Forhold kunde komme til Stede. Samarbejdsudvalgets Formand, *Buhl*, deltog i Mødet. Senere indfandt sig *Ole Bjørn Kraft*, og pr. Fjernskriver blev Politiet i Helsingør og Roskilde anmodet om at hente henholdsvis *Knud Kristensen* og *Jørgen Jørgensen*. Ogsaa *Bording* blev tilsagt. Desuden deltog Direktør *Svenningsen*, Departementscheferne *Eivind Larsen*, *Høirup* og *Koch* samt Overborgmester *Viggo Christensen*, Borgmester *H. P. Sørensen*, Arbejdsgiverforeningens Formand, Ingeniør *T. K. Thomsen*, og fra De samvirkende Fagforbund *Eiler Jensen*, *Peter Andersen* og *Aksel Olsen*. I Formiddagsmødet redegjorde *Svenningsen* for sin Samtale med Best, og Forhandlingerne fortsattes derefter i et nyt Møde Kl. 15, hvor der konstateredes overvejende Enighed om, at man maatte gøre, hvad man kunde, for at faa Folk til at gaa i Arbejde igen.

Om de Midler, der i saa Henseende maatte bringes i Anvendelse, var der derimod delte Meninger. Diskussionen drejede sig om, hvorvidt Repræsentanterne for Rigsdagspartierne burde medunderskrive *et Opraab til Befolkningen*. *Buhl* og *Ole Bjørn*

Paa Nørrebrogade stormede Befolkningen Varehuset »Buldog«, hvis Indehaver, Bryde Nielsen, opfattedes som nazi-inficeret, smed dets Inventar ud paa Gaden og stak Bygningen i Brand. I Baggrunden af Billedet bygges to Barrikader.

En mægtig Lastbil (Flytteomnibus?) er væltet tværs over Nørrebrogade og udgør en *fortræffelig* Barrikade. Det er denne, der samler Menneskemængden i det øverste Billedes Baggrund.

Kraft var, til Dels støttet af Jørgen Jørgensen, paa dette Tidspunkt ikke stemte for, at Partierne skulde gaa i Brechen mod en Folkebevægelse, der havde manifesteret sig saa utvetydigt, medens Knud Kristensen for sit Vedkommende ikke nærede nogen Betænkelighed herved. Repræsentanterne for Erhvervsorganisationerne, vistnok navnlig Fagforbundenes Ledere, erklærede, at de kun vilde være med til at udstede et Opraab, saafremt det ogsaa fik Politikernes Underskrift. Da der, som det blev hævdet af Buhl, ikke kunde være Tale om, at Departementscheferne »optraadte som Kollegium« og udstede Opraabet for egen Regning, enedes man sluttelig om, at Opraabet skulde underskrives af Repræsentanterne for Hovedstadskommunerne og Erhvervsorganisationerne, men desuden indeholde en Passus om, at det blev udstedt »i Forstaaelse med Cheferne for Centraladministrationen og Repræsentanter for de samarbejdende politiske Partier.« Det var Departementschef Koch, der stillede Forslaget herom. I den Udformning, han og Svenningsen gav Opraabet, forekom tillige en Vending om, at man rettede denne Henvendelse til Befolkningen »i Anledning af en Situation, som er opstaaet som Følge af, at Besættelsesmagten beklageligvis har ment at maatte iværksætte forskellige Foranstaltninger.« Med denne Vending lagde man paa lempelig Vis Ansvar over paa Tyskerne.

Opraabet kom ikke frem for Offentligheden i denne Form. Kl. 19 forelagde Svenningsen det for Best, idet han tillige bemærkede, at hvis Henvendelsen skulde faa nogen Virkning, vilde det være af Betydning, at der skete Indrømmelser fra tysk Side, navnlig denne, at Schalburgkorpset blev trukket bort fra København. Bests onde Lune var tiltaget i Dagens Løb. Der var nu ikke længere Tale om Forhandling, erklærede han. Nu var det, forstod Svenningsen, »Herrefolket«, der talte gennem den Rigsbefuldmægtigede. Hele Befolkningen begunstigede Sabotørerne, ogsaa Myndighederne og specielt Politiet, sagde Best. Kongen, Politikerne, Embedsmændene, alle var skyldige. De danske Myndigheder leflede for de illegale Kredse. Men nu skulde det københavnske Pak faa Pisken at smage. Tyskerne havde før vist, at de kunde ordne en By som København, og de skulde vise det igen. Fra nu af vilde der blive krævet blind Lydighed og Underkastelse. Opraabet brød han sig ikke om. Da han under Gennemlæsningen af Udkastet kom til Sætningen om de Foranstaltninger, Tyskerne *beklageligvis* havde iværksat, skal han have lukket Papiret sammen, givet det tilbage til Svenningsen og gentaget, at der ikke var noget at forhandle om. De tyske Foranstaltninger var besluttet og vilde blive sat i Værk. Hvis der ikke Lørdag Formiddag herskede Ro og Orden i Byen, vilde Tyskerne sørge for, at det blev Tilfældet.

I Overensstemmelse med denne Parole fortsatte Tyskerne om Aftenen deres Terror. Den københavnske Befolkning trodsede fremdeles Udgangsforbudet og demonstrerede ved at tænde *Baal i Gaderne*. De tyske Patrouiller skød paa *Trafikanterne og Folkeklyngerne*, hvor de kom frem. Der indbragtes den Aften et Par Hundrede saarede og 16 døde. Om Aftenen Kl. 21 besatte tyske Styrker de kommunale Værker og lukkede for *Vand, Gas og Elektricitet*.

Kampen mellem »det ubevæbnede Folk og Verdens stærkeste Militær- og Politimagt« var dermed traadt ind i en afgørende Fase. I denne Situation greb nu ogsaa *Danmarks Frihedsraad* ind. Strejken var kommet lige saa overraskende for Raadet

For mange Mennesker blev Kampene i Byen for haarde, og de tog i Tusindvis ud paa Landet, inden Tyskerne fandt paa at spærre Udfaldsvejene fra København.

Hvor Tysksympatisørerne havde deres Forretninger, gik det ud over baade Ruder og Inventar.

som for de legale Myndigheder, men da den nu var brudt ud, besluttede man i Raadet at brøge den til at aftvinge Tyskerne Indrømmelser. Skulde imidlertid dette lykkes, var det af Betydning, at Samstemmighed og Fodslag mellem de legale og illegale danske Myndigheder blev bragt til Veje, og i den Hensigt søgte Frihedsraadet om Aftenen den 30. Juni *Kontakt med Politikerne*. Raadet havde allerede i Efteraaret 1943 — nogen Tid efter dets Dannelse — gjort Skridt til at faa de politiske Partier repræsenteret i Ledelsen af det illegale Arbejde. Men de Politikere, man den Gang henvendte sig til, afviste Opfordringen til at indtræde. Det kom heller ikke under selve Folkestrejken til noget Samarbejde mellem Raadet og Politikerne, men Raadet gjorde denne Fredag Aften et Forsøg herpaa, idet det gennem en Mellemmand bevægede *Buhl* til at komme til Stede ved en Drøftelse af Situationen.

Det havde hidtil uden for en ganske snæver Kreds været ukendt, hvem Raadet bestod af. *Buhl* kom nu for første Gang til Kundskab herom. Mødet holdtes i en Lejlighed i Gothersgade. Til Stede var bl. a. *Frode Jakobsen*, Professor *Mogens Fog*, Chefredaktør *Aage Schoch*, Redaktør *Børge Houmann* og Professor *Ole Chievitz*. Forhandlingerne tog et meget bevæget Forløb, idet der viste sig at være stærkt divergerende Meninger om Strejkens Aarsag og Betydning. *Buhl* var helt utilbøjelig til at indlade sig i et snævrere Samarbejde med Frihedsraadet. I Overensstemmelse med de Anskuelse, der herskede i de politiske Kredse, ønskede han at holde alle Muligheder for en Afvikling af Strejken aabne. Politikerne maatte efter hans Opfattelse se Realiteterne i Øjnene og handle under Ansvar over for Befolkningen. Tyskerne havde truet med at bombardere Byen fra Luften og anrette »Fladebrande« i de mest urolige Kvarterer, særlig jo i Kvarteret omkring Istedgade. Paa Raadhuset frygtede man desuden den Situation, der vilde opstaa som Følge af, at Byens Levnedsmiddelforsyninger slap op, og at det Vand, der hentedes i Søer og Vandløb, var mer eller mindre udrikkeligt. Alt dette vilde, forudsaa man, gaa haardest ud over den ubemidlede Del af Befolkningen.

Mødedeltagerne skiltes, uden at der var opnaaet Enighed, og *Frihedsraadet fulgte derefter sin egen Kurs*. Det udstedte samme Aften et Opraab, hvori det — i skarp Modstrid med, hvad man paa Christiansborg havde paatænkt — opfordrede Befolkningen til at fortsætte Strejken. Man skrev:

»Dette er den største nationale Demonstration, der nogen Sinde har fundet Sted i Danmark. Schalburgfolkens stadige Overfald paa Liv og Ejendom og den tyske Besættelsesmagts systematiske Nedbrydning af Lov og Ret i Landet har faaet Folkets Taalmodighed til at bryde.

Den delvise Arbejdsstandsning i Dagene forud for Folkestrejken bragte en første Sejr: Spærretidens Udsættelse, men det tyske Tilbagetog er ikke nok og ikke tilstrækkeligt til at opfylde Folkets berettigede Krav.

Danmarks Frihedsraad opfordrer til Fortsættelse af Folkestrejken, indtil for det første Schalburgkorpset er fjernet fra Landet og for det andet den faktiske Undtagelsestilstand (Spærretid, Standret m. v.) er ophævet.

Indtil disse Krav er opfyldt, bør Strejken fortsættes med samme Beslutsomhed og Solidaritet som hidtil.«

Der er ingen Tvivl om, at Frihedsraadet her gav Udtryk for de Stemninger, der paa dette Tidspunkt raadede i Befolkningen. Parolen blev da ogsaa fulgt.

Fra de kommunale Beredskabslagre blev der *uddelt Fødevarer* til dem, som ikke paa anden Maade kunde faa skaffet sig Levnedsmidler.

At Tyskerne spærrede for Gas, Vand og Elektricitet var ikke nogen Spøg. Men i Haverne kunde man indrette sig primitive Ildsteder, og i *Byens Soer* kunde man hente sig Vand i Spandevis.

Lørdag den 1. Juli mødtes Underskriverne af det legale Opraab i Udenrigsministeriet. I Nattens Løb var Opraabet — indeholdende det famøse »beklageligvis« — mangfoldiggjort i et stort Antal Eksemplarer i et Trykkeri i Hillerød. Det viste sig imidlertid at være en spildt Anstrengelse. Der var paa Mødet Enighed om, at man naturligvis ikke kunde opfordre Arbejderne til at gaa i Arbejde, naar Tyskerne havde afbrudt den elektriske Strøm til Fabrikkerne. Det besluttedes, at Svenningsen skulde forsøge at gøre Best dette begribeligt.

I Løbet af Formiddagen meddeltes det ved Plakatopslag rundt i Byen, at Kommandanten for de tyske Tropper paa Sjælland, Generalløjtnant *Richter*, fra Kl. 12 Middag vilde *overtage den udøvende Magt for Storkøbenhavns Omraade*, at al Trafik ud af Storkøbenhavn og enhver Trafik inde i Byen med øjeblikkelig Virkning var forbudt, samt at den tyske Værnemagts forstærkede Patrouiller havde faaet Ordre til ufortøvet at skyde paa enhver Forsamling, der bestod af mere end fem Personer. Paa Mødet i Udenrigsministeriet havde Svenningsen, underrettet derom af Statsbanerne, kunnet oplyse, at Tyskerne trak betydelige Troppestykker til Byen. *Meningen var, at Byen skulde sultes ud.*

Forhandlingerne mellem Svenningsen og Best fandt Sted Kl. 13,30. De tog, som Dagen i Forvejen, et stormende Forløb. Best fremsatte paa ny sine heftige Bebrejdelser mod de danske Myndigheder i Anledning af, at de, som han troede at forstaa, spillede under Dække med Frihedsbevægelsen. Da man kom til Realiteterne, viste det sig dog, at der paa tysk Side var nogen Forhandlingsvilje til Stede. Best accepterede Opraabet, naar Sætningen med Ordet »beklageligvis« gik ud, og han begreb ogsaa, at før der blev aabnet for den elektriske Strøm, kunde Arbejdet paa Fabrikkerne ikke genoptages. Han var derfor ikke helt uvillig til at lade de kommunale Værker gaa i Gang, men bemærkede blot, at man jo altid kunde lukke dem igen, hvis Tingene ikke gik i Orden. Men i samme Aandedræt, som han stillede disse tyske Indrømmelser i Udsigt, fremkom han med Krav, der kunde tjene til at komplicere Situationen. Ledelsen af den Afdeling inden for det danske Politi, som havde med Personalet at gøre, maatte fjernes. Han nævnede ikke udtrykkelig *Eivind Larsens* Navn, men det var ham, han sigtede til. Desuden krævede han, at *Eiler Jensen* skulde fratræde som Formand for De samvirkende Fagforbund, da han efter tysk Opfattelse var »indstillet paa en fjendtlig Linie.« Endelig maatte, sluttede Best, den Produktion, som var tabt som Følge af Strejken, genindvindes ved Overarbejde i de følgende Dage. Man paatænkte ikke nogen formel Ændring af den bestaaende Styreform, men man maatte forlange, at der i Fremtiden blev udvist »en eksakt og villig Interesse« i Henseende til at efterkomme Ønsker fra tysk Side.

Med denne Besked vendte Svenningsen tilbage til *Udenrigsministeriet*. Man drøftede de fremsatte Krav uden i og for sig at tage Stilling til dem, men *Stemningen paa Mødet gik utvetydigt i Retning af, at man maatte se at forhandle sig til Rette med Tyskerne*. Departementscheferne mente, at Eivind Larsen maatte trække sig tilbage, hvad han ogsaa selv erklærede sig villig til. Det samme Standpunkt indtog Eiler Jensen, og der var Enighed om, at man kunde blive nødt til at efterkomme Kravet om hans Afgang, hvis der ikke skulde ske ham noget værre. Man var endvidere enige om, at Udsendelsen af Opraabet til Befolkningen ikke burde kunne

strande paa Formuleringen. Man var villig til at give Opraabet en neutral Udformning, hvis det kunde glæde Tyskerne. Men fra Arbejderrepræsentanternes Side blev det hævdet, at naar Tyskerne yderligere vilde ophidse Befolkningen ved at kræve Eiler Jensens Afgang, fandt man det formaalsløst at udsende Opraabet. Denne Betragtning sluttede de øvrige Deltagere sig til. Mødet endte i en Stemning af Resignation. Man regnede med, at Tyskerne nu vilde sætte ind med al mulig Brutalitet, og at der i hvert Fald den Dag ikke var mere at gøre fra dansk Side.

Saa skete imidlertid hen paa Eftermiddagen det overraskende, at *den tyske Politik pludselig gik over Stag*. Tyskerne viste sig villige til at afstaa fra de skarpere Krav og Forholdsregler, og de tog selv Skridt til Forhandlinger herom!

Det er endnu næppe klarlagt, hvorfra Initiativet til denne forbavsende Frontforandring kom. Den dybest liggende Aarsag har imidlertid været, at *den københavnske Folkestrejke truede med at brede sig til Provinsen*, saa en Lammelse af hele Produktionslivet kunde befrygtes. De Instanser inden for den tyske Ledelse, der var særlig interesserede i, at Leverancerne af Landbrugs- og Industrivarer gik sin rolige Gænge, menes at have grebet ind. I hvert Fald mødte Kl. 16 den tyske Legationsraad *Duckwitz* op i Udenrigsministeriet, hvor han forebragte Svenningsen en Række Meddelelser, der tydeligt viste, at Tyskerne stod i Begreb med at bakke ud af den uforsonlige Politik. Buhl blev derefter tilkaldt. Best havde, sagde *Duckwitz*, faaet nye Oplysninger om Eiler Jensen, og det vilde glæde ham, om Buhl kunde bekræfte, at Eiler Jensen ikke havde gjort sig skyldig i Provokationerne. Det kunde Buhl, og Kravet om Jensens Fjernelse blev frafaldet. Heller ikke Eivind Larsen ønskede man længere fjernet, og Eivind Larsen erklærede sig rede til at blive, idet han dog forbeholdt sig Ret til senere at gaa, hvis han fandt Anledning dertil. *Duckwitz* henviste nu til en Skrivelse fra Best, hvori det krævedes, at det danske Politiskulde have Ordre til »ved den eftertrykkeligste Indsats« at genoprette Ro og Orden, gøre Brug af Vaabnene overalt, hvor der fandt Plyndringer og Ødelæggelser Sted, samt overtage Beskyttelsen af de Virksomheder, der ansaas for truede. Best forlangte inden Kl. 20 at faa Besked om, hvorvidt disse Ordre var udstedt, og derefter vilde Tyskerne i 24 Timer se Tiden an. Optraadte Politiet som ventet, kunde der blive Tale om Ændringer i de Forholdsregler, man havde taget til Bekæmpelsen af Oprøret.

Om alt dette blev der nu forhandlet. Tyskerne gav Tilsagn om, at der skulde blive aabnet for Vand, Gas og Elektricitet Søndag Eftermiddag, saa at Spærringerne for Fodgænger- og Cyklisttrafikken vilde blive hævet Kl. 5 Mandag Morgen. Paa dansk Side erklærede man sig rede til at forhandle om Beskyttelse af Industrivirksomheder mod Sabotage. Fast Vagthold kunde der dog ikke være Tale om, men man var villig til at etablere en vis Opsigt med Virksomhederne og lade foretage Udrykninger, hvor det var fornødent. Dette Standpunkt udviklede Eivind Larsen i en Samtale med Politigeneral Pancke.

Der var hermed i Forholdet til Tyskerne indtraadt en *vis Afspænding af Situationen*. Søndag Eftermiddag aabnedes der paa ny for Vand, Gas og Elektricitet, og samme Dag udsendtes gennem Radioen det i Udenrigsministeriet udarbejdede Opraab i den for Tyskerne mere behagelige neutrale Udformning. Det lød:

»I Forstaaelse med Cheferne for Centraladministrationen og Repræsentanter for de samarbejdende politiske Partier ønsker vi underrettede Repræsentanter for Hovedstadskommunerne samt danske Arbejds- og Erhvervsorganisationer at rette følgende Henvendelse til Befolkningen i Anledning af den Situation, som er opstaaet som Følge af den sidste Tids Begivenheder:

Arbejdsnedlæggelsen i København har bragt Hovedstadens Befolkning i en skæbnesvanger Situation. Konsekvenserne af en fortsat Strejkebevægelse er uoverskuelige. Tilførslerne af Levnedsmidler og andre Livsfornödenheder til Hovedstaden svigter allerede og vil i Løbet af korteste Tid gaa helt i Staa. Faren for Indgreb med Virkninger af uoprettelig Karakter er overhængende. Genoprettelse af Byens normale Liv er en nødvendig Forudsætning for, at truende Ulykker skal kunne undgaaes.

Alle og enhver opfordres derfor indtrængende til straks at optage deres daglige Gerning.»

Henvendelsen var underskrevet af Borgmester *V. Fischer*, Frederiksberg, Borgmester *Aage E. Jørgensen*, Gentofte, Overborgmester *Viggo Christensen*, Formanden for Københavns Borgerrepræsentation, Direktør *Alex. Flotkjær*, Fabrikant *Hans L. Larsen* og Ingeniør *T. K. Thomsen*. Arbejdsgiverforeningen, *Ludvig Christensen*, Arbejdernes Erhvervsraad, Direktør *Korbing*, Dampskibsrederiforeningen, Grosserer *Rudolf Schmidt*, Grosserer-Societetet, *Rasmus Sorensen*, Fællesrepræsentationen for Haandværk og Industri, Direktør *H. P. Christensen*, Industriraadet, Oldemand *Esper Eising*, Haandværksraadet, Landstingsmand *Hauch*, Landbrugsraadet, og samtlige Medlemmer af De samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg med *Eiler Jensen* og *Aksel Olsen* i Spidsen.

I den illegale Presse blev dette Opraab gjort til Genstand for den voldsomste Kritik. Blade som »Frit Danmark«, »Land og Folk«. »Kirkens Front« m. fl. skrev om dette »Udslag af danske Mænds foragtelige Hjælp til Tyskerne.« Det kan næppe bestrides, at Modstandsbevægelsen stadig i langt højere Grad end Politikerne havde Føling med de Stemninger, der raadede i den overvejende Del af Befolkningen. Medvirkende var ogsaa Befolkningens dybt indarbejdede Uvilje mod og Frygt for at bryde en etableret Strejke. I hvert Fald var det fremdeles Frihedsraadets Anvisninger, der blev fulgt. Lørdag udstedte Raadet et nyt Opraab. »Strejken maa,« hed det, »fortsættes med usvækket Styrke og Enhed, indtil der fra tysk Side er stillet betryggende Garantier for Opfyldelsen af følgende Krav: 1) *Schalburgkorpset maa fjernes fra Landet.* 2) *Den faktiske Undtagelsestilstand (Spærretid m. v.) maa ophæves.* 3) *Byens Tilførselsveje maa aabnes, og Forsyningen med Vand, Gas og Elektricitet maa genoptages.* 4) *Der maa ikke foretages Repressalier af nogen Art i Anledning af Folkestrejken.*« Raadet havde yderligere samme Dag pr. illegal Kurér opfordret den svenske Regering til »at lægge et diplomatisk Pres paa Tyskland« for at faa Landsforræderkorpset ophævet eller fjernet.

I dette Frihedsraadets Opraab var Strejkebevægelsens Maal fast formulerede. Opraabet spredtes om Søndagen over Byen, samtidig med at Politiet opløbte Plakaterne med de legale Myndigheders Opraab. *Skismaet i den danske Lejr var nu aabenbart for enhver.* Politikerne havde om Søndagen opnaaet, at Værkerne blev genaabnede, og at Afspærringen af Byen blev hævet. Med disse Indrømmelser paa Haanden opfordrede de Befolkningen til at gaa i Arbejde igen. Frihedsraadet paa sin Side krævede de fire Punkter opfyldt, før Strejken blev aflæst. Konflikten mellem disse to Standpunkter udløstes i Løbet af Mandagen paa ejendommelig Maade.

Et Faatal af Arbejdere og Funktionærer fulgte Mandag Morgen Borgmestrenes og Erhvervsorganisationernes Opfordring. Men de fleste af dem vendte hurtigt hjem igen. Dagen igennem laa Byen i alt væsentligt død hen som paa de foregaaende Dage. Ved deres meningsløse Adfærd modarbejdede Tyskerne selv, at Forholdene gik i Orden. Under Forhandlingerne mellem Eivind Larsen og Pancke var man blevet enige om Retningslinierne for det danske Politis Optræden, og herom tilgik der — »i Forstaaelse med de samarbejdende politiske Partier« — Politiet følgende Instruktioner:

»Der skal skrives ind, om fornødent under Brug af Stavene eller af Skydevaaben i Overensstemmelse med de derom gældende Instruksler, i Tilfælde af Plyndringer, Brandstiftelser, Angreb paa Samfærdselsmidler, voldelige Overfald og Forsøg paa at hindre Genoptagelsen af det normale daglige Liv. I Tilfælde af, at tysk Militær eller Politi sættes ind, bør det danske Politi dog som hidtil trække sig tilbage.

Disse Retningslinier, med hvilke de centrale tyske Myndigheder er gjort bekendt, bør ogsaa følges uden for København, saafremt Uroligheder maatte opstaa.«

Ikke des mindre sendte Tyskerne stadig deres Patrouiller ud paa Gaderne, og det kom Mandag Morgen til forskellige *blodige Episoder*, bl. a. ved Sporvejsremiserne. Sporvejskørselen gik derfor først hen paa Dagen langsomt i Gang. Af de andre offentlige Virksomheder lykkedes det at faa S-Togtrafikken og Postbesørgelsen genoptaget. Men praktisk talt hele det private Erhvervsliv laa stille.

De legale Myndigheder mente da at maatte foretage en ny Kraftanstrengelse. Om Formiddagen havde *Direktor Svønningsen Samtaler med Best og Pancke*, der begge red den høje Hest. Navnlig gjaldt dette den sidste. Tyskernes Langmodighed, som den havde manifesteret sig i Genaabningen af Værkerne og Byens Tilførselsveje, var kun blevet mødt med Utak, sagde de. Men nu skulde Piben faa en anden Lyd. Der vilde igen blive lukket for Vand, Gas og Elektricitet, og Ringen om Byen vilde atter blive sluttet. Desuden vilde de særlig oprørske Kvarterer af Byen blive beskydt fra Forterne. Det var dog tydeligt, at disse voldsonime Trusler kun var beregnet til Brug for en Intimidering af Befolkningen. I samme Aandedræt, som de blev fremsat, anviste Best Udveje til en rolig Afvikling af Konflikten. Han foreslog, at Buhl og Eiler Jensen gik til Mikrofonen og opfordrede Befolkningen til at gaa i Arbejde. Desuden lovede han, at han skulde gøre, hvad han kunde, for at det tyske Militær holdt sig tilbage, og han oplyste, at Schalburgkorpset havde faaet Ordre til ikke under nogen Form at blande sig i Tingene eller vise sig paa Gaderne i Uniform. Dette sidste maatte man gerne gøre Brug af i Radioudsendelserne. Men naturligvis maatte det i Dagens Løb tydeligt vise sig, at de store Virksomheder var ved at gaa i Gang. Ellers vilde de skarpe tyske Forholdsregler blive sat i Kraft.

Kl. 14 mødtes i Udenrigsministeriet den sædvanlige Kreds af Politikere, Embedsmænd og Erhvervsfolk. Man drøftede her *Bests Forslag om en Radioudsendelse*, og man blev enige om, at ikke blot Buhl og Eiler Jensen, men ogsaa Repræsentanter for de andre Partier og Erhvervsverdenen skulde tale. Endvidere stillede man to Betingelser: at Talerne ikke skulde censureres, om end de naturligvis vilde blive udformede under Ansvar og Hensyntagen til Situationen, og at der blev givet positivt Tilsagn om, at de tyske Patrouiller fjernedes fra Gaderne.

Svenningsen bemyndigedes til at gaa til Best med disse Betingelser. Men hans Samtale med den Rigsbefuldmægtigede gav intet tilfredsstillende Resultat. Best var villig til at lade Talerne udgaa uzensurerede, men han vilde ikke tiltræde, at de tyske Patrouiller blev trukket tilbage. Det vilde se ud som en Kapitulation, sagde han. *Buhl* »brød da overtværs« og sagde, at det var bedst, han *selv gik til Tyskerne*. Efter at Svenningsen havde faaet Bests Tilsagn om at ville modtage *Buhl*, kom Samtalen i Stand. *Buhl* indledede den med at erklære, at det var nødvendigt, de tyske Patrouiller rent faktisk *blev* inddraget, selv om det ikke blev meddelt i Radiotalerne. Best, der aabenbart af *Buhls* Tilsynekønst paa Arenaen drog videregaaende Slutninger, end man fra dansk Side kunde godkende, svarede, at Tyskerne ikke havde noget Ønske om at gribe dybere ind end nødvendigt for de tyske Troppers Sikkerhed, og i øvrigt saa han gerne, at »der fra autoritativ Side optraadtes stærkere over for indre danske Forhold.« Denne Bemærkning kunde efter sin Ordlyd kun forstaaes saaledes, at den Rigsbefuldmægtigede ønskede en ny dansk Regering dannet, og *Buhl* erklærede da hertil, at hvis det var noget saadant, Best tænkte paa, maatte han slaa det af Hovedet. Der vilde ikke blive dannet nogen ny dansk Regering, saa længe Tyskerne var i Landet. Best forlod da dette Emne og gik over til at drøfte det danske Politis Opræden.

Det har senere været stærkt omstridt, hvor meget *Buhl* faktisk fik ud af denne Samtale — eller rettere: hvor meget han, da den sluttede, vidste om de Indrømmelser, Tyskerne havde ment sig nødsagede til at gøre. Det sikre er, at han i sin Radiotale Mandag Aften kun kunde viderebringe et tysk Løfte om, at saa snart Byens Liv igen var normalt, vilde der ske en Tilbagetrækning af de tyske Tropper, der havde været sat ind. *Officielt var det, efter Frihedsraadets Opfattelse, paa dette spinkle Grundlag, Politikerne og Erhvervsfolkene rettede deres Henvendelse til Befolkningen. Frihedsraadet, der havde Føling med Departementschefkredsen — man har i denne Forbindelse nævnt Departementschef Kochs Navn — hævder derimod at have vidst allerede Mandag Eftermiddag, at Tyskerne under Situationens Pres i Virkeligheden var villige til at give efter paa samtlige de fire Punkter, der var opstillet i Raadets Opraab. Resultatet af de Informationer, man saaledes hver paa sin Side mente at ligge inde med, var det ejendommelige, at begge Parter — Frihedsraadet saavel som Politikerne — nu kunde tilraade Befolkningen at gaa i Arbejde. Men Frihedsraadet mente, at Politikerne for villigt havde nøjedes med det utilstrækkelige tyske Løfte om Troppernes Tilbagetrækning, og havde Raadet ikke ment at vide Besked om, at Tyskerne saa sig nødsagede til at kapitulere over hele Linien, troede det at have Situationen saa fast i sin Haand, at det kunde have ladet Strejken løbe videre. Politikerne hævdede derimod, at det var deres Taktik, der havde sat Tyskerne i Knæ, og deres Henvendelse til Befolkningen, der bragte Strejkens Afslutning.*

Mandag Aften den 3. Juli kom da i Radioen denne Henvendelse. Den indleddedes af *Buhl*, der erklærede, at samtlige de store Partier stod bag den. Han sagde, at den alvorlige Situation vilde kunne »føre de ulykkeligste Konsekvenser med sig,« betonedede, at Sammenholdet i det danske Folk »har hvilet paa en lykkelig Forening af dyb national Følelse og en besindig og rolig Vurdering af den reelle Tilstand, hvori

Til

Københavns Befolkning

Den 2. Juli 1914 er Københavns Befolkning fra Kommunalbestyrelsernes og fra Arbejder- og Erhvervsorganisationernes Side med de politiske Partiers og Central-Administrationens Tilslutning blevet opfordret til at afbryde den mod al Lov og Ret stridende Strejke. — For at muliggøre Genoptagelsen af Arbejdet har jeg den 3. Juli 1914 gennemført en vidtrækkende Lempelse af de af mig truffne Foranstaltninger. Efter at Arbejdet nu ikke var blevet genoptaget i Gaar Mandag den 3. ds., har nogle af det danske offentlige Livs mest fremtrædende Mænd i Altes endnu engang indtrængende anmodet Befolkningen om at genoptage Arbejdet. Til Trods for disse Mænds Opfordringer viser det sig i Dag, at Størstedelen af Befolkningen fremdeles slutter op bag den af uforsvarlige Elementer opagiterede Stemning og aabenbart foretrækker en kommunistisk Opløsning af Samfundet frem for en Tilbagevenden til normale Forhold.

Jeg ser mig under saadanne Forhold nødsaget til at opgive enhver Imødekommehed og at genskabe Ro og Orden med alle de mig til Raadighed staaende Midler, for at de Arbejdsvillige faar Mulighed til atter at paabegynde Arbejdet. Naar de af mig indledede Foranstaltninger derved fører til uoverskuelige Konsekvenser, falder Ansvaret herfor udelukkende paa Befolkningen.

Richter

Generallieutenant

København, den 4. Juli 1914.

Generalløjtnant *Richter*, som under Folkestrejken havde overtaget den udøvende Magt i Storkøbenhavn, lod den 4. Juli en *Plakat* gaa i Trykken, hvori han truede med at »opgive enhver Imødekommehed« og »genskabe Ro og Orden med alle de mig til Raadighed staaende Midler«, skønt det kunde medføre »uoverskuelige Konsekvenser«. Thi skyldtes den »mod al Lov og Ret (hvilken Lov? og hvilken Ret?) stridende Strejke« ikke »den af uforsvarlige (skal være: uansvarlige) Elementer opagiterede Stemning«, der tilstræbte »en kommunistisk Opløsning af Samfundet«? Under normale Forhold vilde Hr. Generallieutenanten have kunnet tiltales efter Taabeeparagraffen, naar han satte sit Navn under den Slags Nonsens. Skæbnen var ham dog i dette Tilfælde naadig. Plakaten forelaa trykt, men blev aldrig opslaaet. Han slap for offentligt at blamere sig.

Landet befinder sig,« og opfordrede indtrængende alle til at genoptage deres daglige Virksomhed. Han forebragte derefter det tyske Løfte om, at Tropperne vilde blive trukket tilbage, »saa snart Byens Liv atter er normalt,« og fremhævede Betydningen af, at det fortsat kunde være det danske Politi, der varetog Ordenens Opretholdelse. Han sluttede med paa ny at indskærpe, at Byens Liv fra den følgende Morgen tidlig maatte »gaa sin normale Gang.«

Tilsvarende Betragtninger gjorde Folketingsmand *Ole Bjørn Kraft* gældende, og videre talte Arbejdsgiverforeningens Formand, Ingeniør *T. K. Thomsen*, Formanden for De samvirkende Fagforbund, *Eiler Jensen*, samt Overborgmester *Viggo Christensen*. Talerne holdtes, som nævnt, ucensurerede, hvilket bl. a. gav sig Udslag i, at Buhl mindedes »dem, der i disse Dage er blevet uheldige Ofre for Begivenhederne,« og at *Ole Bjørn Kraft* kunde indlede sin Udtalelse med at sige: »Paa ny har vi i nogle bevægede Dage følt, hvor nær vi i denne By og i dette Land staar hinanden. Vi sender en stille Hilsen til alle dem, der begræder Tabet af deres kære.«

Som anført *tilraadede ogsaa Frihedsraadet Arbejdets Genoptagelse*. Det udstedte Mandag et Opraab, hvori det gennemgik Strejkens Historie og omtalte den Henvendelse, de legale Myndigheder Søndag havde rettet til Befolkningen om at gaa i Arbejde Mandag Morgen. Det hed herefter:

»Men da der ikke i denne Proklamation fandtes noget som helst Tilsagn fra tysk Side om Opfyldelsen af de Krav, der var rejst af Befolkningen og af Danmarks Frihedsraad, fortsatte det strejkende Folk om Mandagen sin maalbevidste Kamp.

Denne uheldige Vilje til Modstand har i Dag, Mandag Eftermiddag, tvunget Tyskerne til at gøre yderligere Indrømmelser:

1. Schalburgkorpset er fjernet fra Byens Gader.
2. Der er afgivet Tilsagn om, at tysk Militær ikke længere vil skyde paa sagesløse Borgere.
3. Sporvognsfunktionærernes Krav om tidligere Standsning af Kørselen er efterkommet.
4. Tyskerne frafalder en Række tidligere fremsatte Krav om Repressalieforanstaltninger.
5. Forhandlinger om Schalburgkorpsets fremtidige Forhold er i Gang.
6. Det forventes, at Spærretiden i København snart vil blive hævet.

Disse Indrømmelser fra tysk Side er saa betydningsfulde, at Danmarks Frihedsraad ikke tager i Betænkning at opfordre Befolkningen til paa dette Grundlag at genoptage Arbejdet, saaledes at *alle Virksomheder er i Gang Onsdag Morgen.*«

I sin Bog »Den politiske Modstand under Besættelsen« refererer Oluf Pedersen en Redegørelse, som Buhl efter Strejkens Afslutning gav Samarbejdsudvalget. I Tilknytning til denne Redegørelse spurgte A. M. Hansen ham, om han i sin Samtale med Best Mandag Eftermiddag havde været inde paa Spørgsmaalet om Schalburgkorpset. Buhl svarede afkræftende og tilføjede, at han ikke havde villet tale med Best om Politiet. Men, sagde han, Svenningsen havde berørt Sagen over for Best, og Schalburgkorpset vilde blive sat ud af Funktion.

Om Buhl nu har haft Vished herfor allerede Mandag Eftermiddag, eller om Frihedsraadet har været ene om at sidde inde med denne Viden, faar staa hen. Den Mistemning, som under og umiddelbart efter Strejken raadede mellem Politikerne og Frihedsraadet, hidrørte fra, at *Politikerne efter Frihedsraadets Opfattelse først og fremmest — og uden at sikre sig de fornødne Garantier — var opsatte paa at faa Strejken bragt til Ophør, men at de ikke des mindre bagefter tilegnede sig Fortjenesten af, hvad der var opnaaet over for Tyskerne.* I den legale Presse, der jo i øvrigt var henvist til udelukkende at beskæftige sig med Politikernes Indsats, kom da ogsaa dette til Udtryk. Det kan dog sikkert fastslaas som en Kendsgerning, at *først Frihedsraadets Opraab om Genoptagelse af Arbejdet Onsdag Morgen den 4. Juli bragte den endelige Afslutning af Strejken.* Der herskede endnu om Tirsdagen nogen Usikkerhed i Befolkningen. De fleste store Virksomheder kom denne Dag i Gang, skønt tyske Patrouiller endnu om Morgenens havde beskudt en Flok Arbejdere, der var paa Vej til Arbejdsstedet, hvad Best over for Udenrigsministeriet udtalte sin Beklagelse af. En lang Række Virksomheder laa imidlertid fremdeles om Tirsdagen stille. Men da Frihedsraadets Opraab hen paa Dagen blev almindelig kendt, udfoldede Byens Liv sig fra Onsdag Morgen i det store og hele normalt.

Den følgende Onsdag oplevedes et Vidnesbyrd om, i hvilken Grad Frihedsraadet havde underbygget sin Autoritet og taget Ledelsen af Begivenhedernes Udvikling i sin Haand. Om Onsdagen, da Arbejdet genoptoges, udstedte Raadet *en Opfordring til, at man den følgende Onsdag, den 12. Juli Kl. 12, mindedes Folkestrejken Ofre ved to Minutters Sülhed.* I Virkeligheden udfordrede Frihedsraadet hermed sin egen Skæbne. Det kunde ikke vides, om Opraabet blev tilstrækkelig kendt, og endnu

Paa Raadhuspladsen den 12. Juli 1944 under de to Minutters Stilhed til Minde om Folkestrejkenes mangfoldige Ofre. Ingen, som har overværet en saadan pludselig, alt omfattende, dødsensstille Demonstration, glemmer nogen Sinde dens højtidsfulde, viljemættede Alvor.

mindre kunde man være sikker paa, om det blev fulgt. Brød Demonstrationen sammen, vilde det være ude med Raadets Autoritet. Men paa Slaget 12 Onsdag den 12. Juli standsede al Trafik paa Københavns Gader, og i to Minutter stod al Færdselen saavel som alt Arbejde i Fabrikker, Værksteder, Kontorer og Butikker stille.

Det var fra dette Øjeblik, man fra politisk Side for Alvor begyndte at regne med Frihedsraadet. Hurtigt derefter indlededes, som det senere skal omtales, det snævrere Samarbejde mellem Politikerne og Frihedsraadet, der gennem de sidste Maaneder af Besættelsen skulde faa saa stor Betydning.

IX

Udviklingen paa Krigsskuepladserne pegede tydeligt i Retning af Tyskernes endelige Nederlag. Den 6. Juni gik Englænderne og Amerikanerne i Land i Nordfrankrig, og paa den italienske Krigsskueplads naaede de samtidig Rom. Sidst i Juli gik Russerne over Weichsel. I Løbet af August Maaned joges Tyskerne ud af Frankrig, og den 3. September stod de angelsaksiske Hære i Bryssel. Samtidig begyndte Tyskernes Vaabenfæller at falde fra. Den 4. September indstilledes Fjendtlighederne mellem Finland og Rusland, og et Par Dage efter bad Bulgarien om Fred.

Under Indtrykket af disse Begivenheder tiltog herhjemme Tyskernes Desperation. Den dygtigt organiserede og stadig skærpede Befrielseskamp gik dem paa Nerverne, og dertil kom, at man baade fra engelsk og dansk Side med Flid holdt Rygterne

om en forestaaende britisk-amerikansk Invasion paa jydsk Kyst i Live. Med denne Mulighed for Øje paaskyndede Tyskerne deres omfattende *Befæstningsanlæg i Jylland*, og ogsaa politisk og administrativt søgte de at udbygge deres Stilling i Tilfælde af, at de skulde blive angrebet fra Vest. Det var i denne Situation, de rettede deres mest brutale Slag mod det danske Samfund: *Opløsningen af det danske Politi den 19. September 1944.*

Det er indlysende, at Begivenhederne den 29. August 1943 ogsaa maatte ændre Politiets Stilling over for Besættelsesmagten. I September afholdt Politiforbundet og Politimesterforeningen et Møde med Rigspolitiets Ledelse, og man enedes her om gennem Eivind Larsen at tilstille de tyske Myndigheder en Meddelelse om, hvordan man fremtidig agtede at forholde sig. »Nordisk Nyhedstjeneste« kunde den 17. September oplyse, at man i denne Meddelelse opstillede følgende fem Punkter:

- »1. Politiet nægter at efterkomme tysk Ordre (Man ønsker kun at modtage saadanne gennem Justitsministeriet).
2. Protest imod, at dansk Strafafsoning finder Sted i tyske Fængsler.
3. Krav om Løsladelse af Arrestanter, mod hvilke der ikke kan rejses positiv Anklage.
4. Krav om Ophør med yderligere tyske Arrestationer af Danskere.
5. Nægtelse af at arbejde sammen med tyske Patrouiller paa Gaderne.«

Politiets Standpunkt var her klart og djærvt udtrykt. Men det faldt jo unægtelig ikke sammen med, hvad Tyskerne troede at kunne tvinge igennem, og under de Forhandlinger, som optoges, viste det sig da ogsaa, at man paa dansk Side ikke ansaa det for muligt at fastholde Programmet i dets Helhed. Man havde jo stadig Truslen om Politiets Opløsning hængende over Hovedet, og i Samarbejdsudvalget, som Svenningsen og Eivind Larsen i denne Sag havde nær Føling med, mente man at maatte søge Katastrofen udskudt længst muligt. Forhandlingerne førtes til at begynde med med Regeringspræsident *Kanstein*, der imidlertid — vistnok som Følge af, at han nu som tidligere viste nogen Forstaaelse for de danske Synspunkter — hurtigt blev forflyttet til Tyskland og afløst af Dr. *Mildner*.

Vanskelighederne samlede sig særlig om to Punkter: *Sabotagen og Tilfangetagelsen af allierede Faldskærmsagenter*. Hvad Sabotagen angik, forlangte Tyskerne, at det danske Politi skulde hjælpe med til at bekæmpe den — ogsaa ved Brug af Vaabenmagt. Dansk Politi skulde foretage Efterforskningen, og Tyskerne vilde gaa med til, at Paadømmelsen fandt Sted ved dansk Ret; men de forbeholdt sig ganske vist Ret til, naar det passede dem, selv eller i Samarbejde med dansk Politi at foretage Efterforskningen og paadømme Sagen ved tysk Krigsret. Disse Krav kunde det danske Politi naturligvis under ingen Omstændigheder gaa ind paa. Ingen dansk Politimand vilde kunne tænke sig at foretage Anholdelser eller indlede Undersøgelser, der kunde føre med sig, at en dansk Statsborger blev dømt til Døden ved tysk Krigsret. Hvad Spørgsmaalet om de allierede Faldskærmsagenter angik, gjorde Tyskerne gældende, at det her drejede sig om Forbrydere mod Folkeretten — et Synspunkt, som de dog ikke anlagde over for deres egne Faldskærmsagenter! Fra dansk Side bestred man denne Betragtning og hævdede, at Anholdelse af Faldskærmsagenter vilde være en Krigshandling, som dansk Politi ikke kunde

tage Del i. Man kunde ogsaa risikere at maatte indlede Undersøgelse mod danske Statsborgere, der havde hjulpet de engelske Faldskærmsfolk.

Om disse Spørgsmaal førtes der sidst i 1943 og først i 1944 en lang Række Forhandlinger. Den 21. December forelaa der i Samarbejdsudvalget et Forslag, som gik ud paa, at det stadig skulde være det danske Politis Opgave at opretholde Ro og Orden, idet Forudsætningen dog var den, at det blev trukket tilbage, hvis Tyskerne greb ind. Med Hensyn til Sabotage, Spionage, Angreb paa Værnemagten m. m. var Dr. Mildner — efter at han havde indhentet Samtykke fra Berlin — gaaet med til at forhandle paa Grundlag af, at det danske Politi skulde søge Sabotagehandlinger afværget, og blev i slige Tilfælde nogen anholdt, skulde han forblive under dansk Jurisdiktion. Tyskerne vilde forpligte sig til ikke at gribe ind i Behandlingen af saadanne Sager eller kræve de paagældede udleveret. Kom det til Sammenstød mellem Befolkningen og Værnemagten, skulde Tyskerne have Ret til at foretage selvstændige Undersøgelser og fælde Dom over Personer, de selv havde paagrebet. I visse Tilfælde skulde de ogsaa kunne forlange sig Akterne udleveret af det danske Politi.

Der var med dette Forslag Tale om *et udpræget Kompromis*, der da ogsaa fik alle Kompromissers Skæbne: man var baade fra dansk og tysk Side utilfreds med det. Saaledes som Tyskerne for frem, efter at Gestapoledelsen var lagt i Hænderne paa »den højere Pancke« og Bovensiepen, og efter at Hitler, som ovenfor omtalt, den 30. December 1943 havde krævet en skarpere Kurs i Danmark, næredes der blandt danske Politikere og Politimænd adskillig Betænelighed ved at tage Ansvaret for en Ordning, der dog betød Indrømmelser til og et vist Samarbejde med Gestapo. Betænelighederne kom til Orde i Samarbejdsudvalgets Møde den 21. December, hvor ogsaa Eivind Larsen og Politimester Seidenfaden var til Stede. *Den almindelige Stemning var dog den, at man — af Hensyn til, at »polske Tilstande« ellers kunde befrygtes indført her i Landet — skulde søge at naa til en Overenskomst.* Det oplystes, at Forslaget blev tiltraadt af Politimesterforeningens Bestyrelse med Undtagelse af Politimestrene *Hoeck*, Aarhus, og *Nielsen*, Silkeborg.

Under de videre Forhandlinger om Forslaget viste det sig, at Tyskerne ikke var meget tilbøjelige til at afgive Garantier for, at Sabotører, der paagrebes af dansk Politi, forblev under dansk Jurisdiktion. I en Samtale med Eivind Larsen pegede Pancke paa, at naar dansk og tysk Politi hver for sig beholdt dem, de havde taget, kunde der komme til at foreligge Tilfælde, hvor særlig celebre Sabotører — f. Eks. Hovedmanden i en stor Sabotagesag eller en dansk Frihedskæmper, der havde skudt Best, General v. Hanneken eller Pancke selv — bragte sig i Sikkerhed hos det danske Politi. Eivind Larsen erklærede hertil, at saafremt Tyskerne ikke mente at kunne afgive den ønskede Garanti, blev der ingen Overenskomst. Fra dansk Side stod man fast paa Forslaget i alle dets Enkeltheder. Man mente, at strandede Forhandlingerne, vilde man være bedst stillet, saafremt det var Tyskerne, der lod Forslaget falde.

For at give deres Krav større Vægt indledede Tyskerne *en Nervekrig i Form af Rygter om, at der forestod en Aktion mod det danske Politi.* Nervekrigen blev af Tyskerne og deres danske Haandlangere drevet saa energisk, at Rygterne fandt Vej

ud over Landets Grænser — og her i positiv Form. En Dag sidst i Januar hørte de talrige danske Lyttere, der stillede ind paa de svenske Stationer, til deres Bestyrtelse, at Tyskerne den foregaaende Nat havde arresteret det danske Politi! Forsøgene paa at skræmme Myndighederne og Befolkningen nyttede imidlertid ikke. Der blev foreløbig truffet en *Overenskomst om det danske Politis Beføjelser over for Medlemmer af den tyske Værnemagt og Personer, som stod i dennes Tjeneste*. Overenskomsten, der traadte i Kraft den 20. Januar 1944, gik ud paa, at dansk Politi kun maatte skride til en »foreløbig Anholdelse« af tyske Soldater, Schalburgfolk o. lign. i Tilfælde af, at de paagældende var grebet paa fersk Gerning i en Forbrydelse eller Forseelse. Anholdelsen skulde ske paa »en taktfuld Maade,« saa »Værnemagten Anseelse ikke forringes,« og den anholdte skulde straks overgives til det nærmeste tyske Tjenestested. Som Forbrydelser betegnedes Mord, Manddrab, Indbrudstyveri, Røveri, Brandstiftelse, Voldtægt, Utugt over for Børn under 14 Aar m. m. Var der kun Tale om en »Forseelse«, kunde Gerningsmanden unddrage sig Anholdelse ved at legitimere sig »ved Soldbog eller paa anden Maade.« Ved »Forseelser« forstod man »uagtsomt Manddrab, simpelt Tyveri, Hæleri, grove Tilfælde af Fornærmelser i Gerning, grove Tilfælde af Krænkelse af Husfreden og grove Tilfælde af Legemsfornærmelse.« *I den illegale Presse kritiseredes denne Aftale skarpt.* »Hvis altsaa en tysk Soldat trænger ind i et dansk Hjem, slaar Manden bevidstløs og forsøger Tilnærmelser mod Konen, saa kan det danske Politi kun anmode om at se hans Visitkort, forinden det alarmerer Tyskernes Feltgendarmeri. Forbryderen maa ikke anholdes! Det samme gælder, selv om Manden i Huset ved et »Uheld« er blevet dræbt.« En lignende Kritik fremkaldte Politidirektørens Meddelelse af 18. Januar om, at der »efter Forhandling mellem de tyske Myndigheder og det danske Justitsministerium (var) oprettet to tysk-danske Udrykningskommandoer, der skal forrette Tjeneste i Storkøbenhavn. Hvert af de to Udrykningskommandoer bestaar af saavel tysk Feltgendarmeri og tysk Ordenspoliti som dansk Ordenspoliti. Begge Udrykningskommandoer kører i danske Politibiler. Udrykningskommandoerne skal tilkaldes af saavel tyske som danske Myndigheder i Tilfælde af mindre Politiuordener, hvori saavel tyske som danske Statsborgere er Deltagere.« Det var tydeligt, at med disse to Aftaler — den om »Forseelserne« og den om Udrykningskommandoerne — havde de danske Myndigheder naaet Grænsen for, hvad de kunde gaa med til, hvis de skulde bevare Befolkningens Tillid.

Om den almindelige Ordning af Forholdet mellem dansk og tysk Politi var der Ro i nogen Tid. Man forhandlede lidt frem og tilbage om det danske Forslag, men derved blev det. Det betød imidlertid ikke, at Departementscheferne tabte Spørgsmaalet om den tyske Terror og mulige Mildnelser af dens Virkninger af Syne. *I Marts 1944 havde Tyskerne planlagt en Deportation til tyske Koncentrationslejre af ca. 100 danske Statsborgere.* Direktør Svenningsen tog da Initiativet til en Forhandling med Best om, at man fra tysk Side afstod fra denne Deportation mod, at de paagældende blev internerede her i Landet. Departementschefernes Plan gik ud paa, at der inden for Landets Grænser blev bygget en Lejr, der kunde rumme de af Tyskerne arresterede Personer, og til hvilken de tidligere deporterede danske Statsborgere kunde føres tilbage. Best gik ind paa Planen. Svenningsen fremhævede ud-

trykkelig, at Forudsætningen for Ordningen maatte være den, at de hidtil arresterede og deporterede danske Statsborgere blev ført tilbage, og at der herefter ikke skulde være Tale om nye Deportationer. Best tog ikke Afstand herfra. Han erklærede tværtimod, at han vilde virke for Tilbageførelsen af de Danske, der var anbragt i Stuttgart, Sachsenhausen o. a. Steder. Men han tilføjede, at man ikke maatte gøre sig Haab om at faa de i Theresienstadt anbragte danske Jøder tilbage.

Paa Grundlag af disse Aftaler blev Frøslevlejren til. Planen havde forud været drøftet i Samarbejdsudvalget, hvor man tiltraadte den. Tyskerne havde ønsket Lejren lagt lige op ad den dansk-tyske Grænse, og efter Forhandling med Statskøvsænet valgte man da en Plads i Frøslev Plantage. Tyskerne skulde forestaa Lejrens Indretning, men Materialerne skulde vi selv skaffe.

Det passede Svenningsen og Eivind Larsen godt, at *Forhandlingerne om selve Politioordningen trak i Langdrag.* Saa hensynsløst som Tyskerne fortsatte deres Fremfærd med Anholdelser, Paadømmelser, Deportationer, Clearingmord og Henrettelser, stod det den danske Politiledelse klart, at den under et nøje fastlagt og praktiseret Samarbejde med det tyske Politi ikke i Længden vilde kunne regne med Befolkningens Tillid. Det gjaldt da blot om at bevare dansk Politi saa længe som muligt. Det interessante var, at Tyskerne paa deres Side heller ikke syntes særlig opsatte paa at faa en Ordning bragt i Stand. Det blev dem efterhaanden paafaldende, at det danske Politi ikke »havde Held til« at opklare en eneste Sabotagesag. De forstod, at de ikke kunde regne med det danske Politis Bistand i Efterforskningen af Sabotagetilfælde, og de blev derfor efterhaanden mindre og mindre interesserede i at opnaa denne Bistand. Som Tyskernes sidste Prøve paa dansk Vilje til Samarbejde skal da formentlig det Krav, som Best hen i Maj Maaned 1944 stillede, opfattes. Han tilkaldte Svenningsen og forlangte, at *det danske Politi skulde overtage Bevogtningen af 56 industrielle Virksomheder, der var af særlig Interesse for Tyskerne.* Det var ikke Meningen, at de danske Politibetjente skulde deltage i den kriminelle Efterforskning. De skulde kun søge at afværge Sabotagehandling, og Sabotører, som de paagreb, skulde have deres Sag paadømt ved dansk Domstol, idet dog Tyskerne forbeholdt sig Ret til at afhøre dem. Der var her, fremhævede Best, ikke længere Tale om en Henstilling, men om et Krav, og blev det afvist, vilde de danske Politistyrker blive reduceret til det Omfang, de havde i April 1940. I en senere Samtale fremsatte Best en Række bitre Bemærkninger om det danske Politi, der, som han sagde, saboterede Bestræbelserne for Ordenens Opretholdelse; dets passive Holdning var Skyld i, at Stemningen var Tyskland saa fjendtlig, og at Forholdene udviklede sig saa daarligt.

Situationen blev nu drøftet inden for de danske Instanser. Politiets Ledelse var øjensynligt tvivlraadig med Hensyn til, hvilket Standpunkt den skulde indtage. Det kunde let føre til uholdbare Tilstande, hvis dansk Politi paatog sig de omhandlede Bevogtningsopgaver. Paa den anden Side var det klart, at blev Styrken reduceret, vilde det være Politiet umuligt at opretholde Ro og Orden. Imidlertid: hvis Politikerne ønskede, at man skulde gaa ind paa Bests Krav, vilde Politiet gøre Forsøget. Ogsaa Departementscheferne henskød Spørgsmaalet til Politikernes Skøn.

I Dagene den 1.—3. Juni forhandlede Samarbejdsudvalgets Medlemmer om Sa-

gen. Der var stærkt delte Meninger. *Ole Bjørn Kraft* forstod Politiet saaledes, at det fraraadede Bests Forslag. »Jeg vil være meget imod, om denne Forsamling paa-bød Politiet at gaa ind i disse Forhandlinger,« sagde han. En lignende Holdning indtog *Knud Kristensen*. Han kunde, som Sagen laa, ikke tilraade et Ja. *Buhl*, der havde forelagt Sagen, var ligeledes stemt for, at man afviste det tyske Krav, medens derimod *Stensballe*, *H. P. Hansen* og *Oluf Pedersen* ikke turde tage Ansvar for et Nej. *Oluf Pedersen* refererer i sin Bog følgende Ordskitte:

H. P. Hansen: — Vi maa enten afvise eller tilraade Forhandling, og det er forbryderisk, om vi afviser.

P. Munch: — Vi ved ikke, hvad der vil ske, og vi har vanskeligt ved at være Raadgivere. Jeg forstaar, at Formanden ønsker at faa Forhandlingerne til at sprænges.

Buhl: — Ja.

Munch: — Men det er jo ikke Politiets Opfattelse. Formanden kan ikke svare paa denne Kreds's Vegne. Jeg tror ikke, vi kan tilraade Administrationen at lade det springe og dermed fremkalde en Sprængning af det danske Politi.

Man vedtog sluttelig at afgive følgende Svar til Departementscheferne:

»Om øget Bevogtning af de offentlige Værker er der Enighed. Halvdelen vil tilraade at søge opnaaet en Ordning ved Forhandling om de tyske Krav, for derigennem at sikre Opretholdelsen af dansk Politi og dansk Jurisdiktion, idet man forudsætter, at Bevogtningskravet indskrænkes til det mindst mulige. Den anden Halvdel er paa Linie med Politiet i den Opfattelse, at det tyske Bevogtningskrav ikke kan imødekommes.«

Den Halvdel af Forsamlingen, der vilde tilraade Forhandling, bestod af *H. P. Hansen*, *Stensballe*, *Munch*, *Jørgen Jørgensen*, *A. M. Hansen* og *Oluf Pedersen*. Det Standpunkt, at det tyske Krav burde afvises, indtoges af *Buhl*, *Knud Kristensen*, *Fibiger*, *Kraft*, *Halldan Hendriksen* og *Bording*.

Det var saaledes nærmest et Orakelsvar, Departementscheferne modtog fra Politikerne. De besluttede imidlertid at henholde sig til den Halvdel, der vilde afvise det tyske Krav. Afslaget blev givet Tyskerne den 5. Juni. I sin Samtale med Best motiverede Svenningsen det med, at hvis det danske Politi skulde kunne varetage sine Funktioner i Roens og Ordenens Interesse, maatte Forudsætningen være den, at det besad Befolkningens Tillid. Men denne Forudsætning vilde ikke længere være til Stede, hvis Politiet paatog sig at beskytte tyske Krigsindustriinteresser. Resultatet vilde blive en Retsusikkerhed, der i høj Grad vilde skade baade til dansk og tysk Side. Man maatte derfor afslaa det tyske Krav. Derimod ansaa man det for at være en naturlig Opgave for dansk Politi at beskytte de offentlige Værker, hvad man altsaa var villig til.

Best vrissede naturligvis en Del og erklærede, at nu blev Spørgsmaalet om en Reduktion af de danske Politistyrker aktuelt. Det var dog Svenningsens Indtryk, at man vilde gennemføre Reduktionen i et nogenlunde lempeligt Tempo, hvilket bekræftede sig, da man den 17. Juni modtog *Bests officielle Svar* paa det danske Afslag. Det gik ud paa, at vi kunde faa Lov at beholde det Politi, vi havde i 1940, idet der dog skulde tages Hensyn til, at der i Mellemtiden var paalagt Politiet nye Opgaver, som det virkelig tog sig af. Spørgsmaalet om, hvor store Styrker disse Opgaver krævede, skulde nu være Genstand for Forhandling.

STØT ARBEJDERNES PROTESTSTREJKE MOD GESTAPOMORDET PAA 11 UNGE DANSKE

11 unge Danske blev i sidste Uge myrdet af Gestapo. Først i Dag - en Uge efter Mordet - har Tyskerne haft Mod til at meddele Navnene paa de myrdede. For at tænke over deres Forbrydelse lader de Dagspressen meddele, at de er skudt under Flugtforsøg.

Men dette er Usandhed!

Sandheden er, at de unge Danske er myrdet med fuldt Overlæg ved Skud i Nækken.

Nogle Medlemmer af SS-Standartenführer Bovensloppens Gestapo-Afdeling lod i Desperation sidste Onsdag 11 tilfældige Fanger føre til Shellhusets Kældre, hvor de straks blev skudt ned. Ligene er set i Shellhusets Kældre af et Øjenvidne umiddelbart efter Mordet.

I forstaaelig Harme over denne uhorste Voldsdåd har samtlige Arbejdere paa B & Ws Virksomheder i København, paa Nordhavnsværftet og en Række andre store industrielle Virksomheder i Dag, Tirsdag, vedtaget en 24 Timers Arbejdsnedleggelse, og straks forladt Arbejdet.

DANMARKS FRIHEDSRÅD udtaler sin fulde Tilslutning til denne Protestaktion og opfordrer herved Københavns Befolkning til i saa vid Udstrækning som muligt at støtte Arbejdernes Protestaktion. Stands Arbejdet, luk Kontorer og Butiker, Restaurationer, Biografer og Teatre overalt, hvor den korte Frist gør det gennemførligt.

Undgå Demonstrationer. Bevar Roen og Værdigheden.

Genoptag Arbejdet Onsdag Morgen.

Ved en 24 Timers Strejke skal vi mindes de myrdede og vise vore Undertrykkere vor Harme og vor Foragt.

DANMARKS FRIHEDSRÅD
KØBENHAVN, den 15.8.1944.

Tyskernes løgnagtige Fremstilling af, hvorledes Mordet paa elleve unge sængslede Danske var foregaaet den 9. August 1944, var der selvsagt ingen, der troede paa. Man antog, at den bestialske Ugerning var foregaaet i selve Shellhusets Kælder, og først langt senere fik man Vished for, at den havde fundet Sted paa Landevejen i Nærheden af Ousted. Straks efter Udsendelsen af den officielle Meddelelse om Mordet, henvendte Frihedsraadet sig i et Opraab til Københavns Befolkning med Bøn om Støtte af Arbejdernes Proteststrejke, og naturligvis fulgte Befolkningen den givne Parole.

Men umiddelbart derefter indtraf Folkestrejken i København, og dermed tog hele Spørgsmaalet om Politiets Forhold en ny Vending. Det er tydeligt, at Tyskernes Nervøsitet nu steg til et Højdepunkt. Truslen om en engelsk Invasion havde de stadig over sig, og det er senere oplyst, at de paa dette Tidspunkt ogsaa frygtede, at Svenskerne skulde træde ind i Krigen paa allieret Side og gøre det af med de tyske Styrker i Norge. Blev alt dette til Virkelighed, forudsaa Tyskerne, at Modstandsbevægelsen og Politiet vilde gøre fælles Sag med Invasionshæren. Ugerne efter Folkestrejken karakteriseredes da af nogle lige saa kluntede som brutale Forsøg paa at kalde Modstandsbevægelsen frem til aabenlyst Oprør, saa Tyskerne kunde faa Lejlighed til at knuse den med eet Slag. I Lyset heraf skal f. Eks. Mordet paa de elleve danske Statsborgere Natten til den 9. August 1944 ses. Efterretningen om denne Udaad fremkom i den svenske Radio om Aftenen den 11. August. Den gik ud paa, at det havde været Tyskernes Hensigt at holde Henrettelsen hemmelig. Svenningsen henvendte sig straks til de tyske Myndigheder, der benægtede, at Henrettelsen havde fundet Sted, og den tyske Presseattaché affattede et Dementi af følgende Ordlyd:

»Den svenske Radio meddelte i en af sine Aftenudsendelser i Gaar, Fredag, at 11 Danske, der var taget som Gidsler, var blevet henrettet i Dagmarhus's Kælder i København som Repressalie for de sidste Mord paa Medlemmer af den tyske Værnemagt, henholdsvis det tyske Politi.

Efter hvad det danske Udenrigsministerium erfarer ved Forespørgsel paa autoriseret tysk Sted, savner denne Meddelelse overhovedet ethvert Grundlag.

Det er i øvrigt, blev det yderligere erklæret, aldrig i Danmark sket, at der er blevet taget eller henrettet Gidsler.«

Dette Dementi stod at læse i Morgenbladene den 12. August. Men samme Formiddag modtog Udenrigsministeriet en Liste over Navnene paa elleve Danske, som — efter hvad Souschefen for det tyske Sikkerhedspoliti havde meddelt — Natten til den 9. August var blevet skudt. De havde under Transport paa Vej til Tyskland gjort Forsøg paa at flygte, hed det. Ogsaa denne Meddelelse var løgnagtig. De var blevet ført ud paa Landevejen mellem Roskilde og Ringsted og her koldblodigt myrdede. Mellem Svenningsen og Best kom det nu til et bevæget Opgør. Svenningsen beklagede i de alvorligste Vendinger, at Udenrigsministeriet var blevet forledt til at udsende et urigtigt Dementi, og han foreholdt Best, at den danske Offentlighed herefter vilde nægte overhovedet at fæste Lid til tyske Dementier. Saa vidt Svenningsen forstod, havde Eksekutionen fundet Sted uden Bests Vidende, og Best havde uden at søge Sagen oplyst ladet Dementiet affatte og udsende. Gestapo havde ikke indhentet hans Samtykke til Myrderiet, men for at dække over, at han saaledes var sat ud af Spillet, har han aabenbart fundet det nødvendigt over for Svenningsen at gaa ind paa Gestapos løgnagtige Forklaring. De elleve Danske havde gjort Mytteri under Transporten, saa det tyske Politi havde været nødt til at skyde dem paa Stedet, sagde han. Med god Grund kunde Svenningsen spørge, hvad Mening var med at sende disse Danske til Tyskland. Vi havde jo Løfte om, at ingen yderligere Deportationer skulde finde Sted. »Udenrigsministeriet var paa det rene med, at det fremtidig ikke vilde have noget at gøre med tyske Dementier.« skriver Andreas Møller. Men havde Bovensiepen troet, at Frihedsbevægelsen skulde lade sig provokere til en overilet Aktion, tog han fejl. *Befolkningen svarede med en Proteststrejke.* Tirsdag den 15. August vedtog Arbejderne hos Burmeister & Wain, paa Nordhavnsværftet og flere andre store industrielle Virksomheder en 24 Timers Arbejdsnedlæggelse. Samme Dag udstedte Frihedsraadet *en Proklamation*, hvori det udtalte sin fulde Tilslutning hertil:

»Stands Arbejdet, luk Kontorer og Butikker, Restaurationer, Biografer og Teatre overalt, hvor den korte Tidsfrist gør det gennemførligt! Undgaa Demonstrationer. Bevar Roen og Værdigheden. Genoptag Arbejdet igen Onsdag Morgen. Ved en 24 Timers Strejke vil vi mindes de myrdede og vise vore Undertrykkere vor Harme og vor Foragt.«

Opraabet var et klart Udtryk for den Linie, Frihedsraadet fulgte. *Modstandsbevægelsens Styrker skulde ikke sendes ud til den afgørende Kamp, før det rette Øjeblik var inde.* Det var da ogsaa dette, man fastholdt, da Tyskerne forud for Aarsdagen for den 29. August gjorde et nyt, sjældent taabeligt Forsøg paa at faa Modstandsstyrkerne frem. Den 23. August sendte de i Frihedsraadets Navn *et »strengt fortroligt« Opraab til Danmarks Embedsmænd.* Det hed heri, at Dagen den 29. August skulde være Signalet til den aktive Kamp mod de tyske Barbarer, og at Danmarks Embedsmænd ikke maatte savnes i denne Slutkamp. »Den »29. August« viser Danmarks Embedsmænd deres sande nationale Indstilling ved at staa loyalt

Est nævnt, den 23.8.44

S t r e n g t f o r t r o l i g t

Til Danmarks Embedsråd!

Strejken, den 31.6. til 4.7. var kun Generalprøven paa det store Opgør med de tyske Besættelsesstyrker og Gestapo i Danmark.

Den 29. August 1944, Aarsdagen for Tyskernes Brud paa deres Løfter fra den 9. April og tidligere, skal blive den Dag, hvor Danmark afkaster det tyske Aag. Ikke blot i Danmark bliver den 29. August en Mærkedag. Ogsaa i Norge, Belgien, Frankrig, Holland, Grækenland og i Jugoslavien vil der blive Oprør mod de tyske Besættelsesstyrker.

Den 29. August er Signalet til den aktive Kamp mod Tyskerne.

DANMARKS EMBEDSRÅD MAA IKKE SAVNES I DENNE SLUTKAMP!

DEN "29. AUGUST" VISER DANMARKS EMBEDSRÅD DERES SANDE NATIONALE INDSTILLING VED AT STAA LOYALT SAMMEN MED KONGEN OG ARBEJDERNE UNDER FOLKETS OPGØR MED DE TYSKE UNDERTRYKKERE.

Nødenstaaende Anvisninger skal følges af alle Embedsmænd:

- 1) Statens og Kommunens Tjenestemand fra alle Etater, der har Vagt Natten mellem den 28. og 29. August skal op-høre med deres Arbejde Kl. 24.00 og straks begive sig til deres Hjem.
- 2) Telefocentralerne lukkes Kl. 24.00
- 3) Kvinder og Børn evakueres senest den 26. August
- 4) Offentligt ansatte Personer skal afholde sig fra enhver Form for Demonstration. Hertil er allerede udtaget særlige Overfaldskorrancheer.
- 5) Embedsmænd, der skulde paabegynde deres Arbejde den 29. om Morgenen, maa ikke begive sig paa Vej til deres Arbejdssteder, men skal forblive i deres Hjem.
- 6) Centraladministrationens højeste Embedsmænd, Rigsdagens Medlemmer samt højere Politiofficerer skal omgaaende gaa "under Jorden" for at forebygge tyske Gidselsmanøvrer.

Nærværende Instruktion maa for enhver Pris behandles strengt fortroligt, og maa ikke komme i Hænderne paa upaalidelige Elementer indenfor Etaterne.

DANMARKS FRIHEDSRÅD.

Det plumpe tyske Forsøg paa Provokation, der i Frihedsraadets Navn skulde fremkalde Uroligheder den 29. August 1944, saa Modstandsstyrkerne kunde komme for en Dag og Banditterne faa Ram paa dem.

sammen med Kongen og Arbejderne under Folkets Opgør med de tyske Undertrykkere.« hed det. Der gaves derefter en Række Anvisninger, »som skal følges af alle Embedsmænd«:

- »1. Statens og Kommunens Tjenestemænd fra alle Etater, der har Vagt Natten mellem den 28. og 29. August, skal ophøre med deres Arbejde Kl. 24 og straks begive sig til deres Hjem.
2. Telefoncentralerne lukkes Kl. 24.
3. Kvinder og Børn evakueres senest den 26. August.
4. Offentligt ansatte Personer skal afholde sig fra enhver Form for Demonstration. Hertil er allerede udtaget særlige Overfaldskommandoer.
5. Embedsmænd, der skulde paabegynde deres Arbejde den 29. om Morgenen, maa ikke begive sig paa Vej til deres Arbejdssteder, men skal forblive i deres Hjem.
6. Centraladministrationens højeste Embedsmænd, Rigsdagens Medlemmer samt højere Politiofficerer skal omgaaende gaa »under Jorden« for at forebygge tyske Gidselmanøvrer.«

Opraabet sluttede: »Nærværende Instruktion maa for enhver Pris behandles strengt fortroligt og maa ikke komme i Hænderne paa upaalidelige Elementer inden for Etaterne.« Meningen med det var jo at fremprovokere en Opstand, saa de mest yderliggaaende Terrorindgreb, f. Eks. Bombardement af visse særlig ildesete Bykvarterer, kunde findes berettigede. Sjældent har imidlertid Besættelsesmagten udstedt et saa lidet smigrende Vidnesbyrd om sin egen Kløgt. Paa dansk Side blev Manøvren selvfølgelig ved første Øjekast gennemskuet. Den 25. August udsendte *Justitsministeriet et Cirkulære*, hvori Opraabet betegnedes som et Falsum. Det maatte antages, hed det i Cirkulæret, at Befolkningen ønskede at mindes Dagen paa fredelig og værdig Vis, f. Eks. ved Udsmykning af de faldnes Grave og ved Iagttagelse af to Minutters Stilhed Kl. 12. Men man kunde dog ikke se bort fra den Mulighed, at »professionelle Urostiftere, yderliggaaende Elementer eller Provokatører vil benytte Dagen til at skabe Uro.« For dette Tilfælde angaves i Cirkulæret følgende Retningslinier for Politiets Optræden:

»Politiet bør fra Døgnets Begyndelse den 29. August være i stærkt Beredskab.

Patrouilleringen bør udvides, og Patrouillerne bør instrueres om, naar der er Tegn til Uro, at opfordre Folk til at forholde sig rolige og efterkomme Politiets Anvisninger, idet det maa fremhæves, at det vil kunne faa de alvorligste Følger, hvis Roen ikke bevares, og tysk Militær eller Politi sættes ind. Hjælper disse Opfordringer ikke, eller maa de efter Situationen paa Forhaand anses unyttige, bør Forstærkning straks tilkaldes, og der bør skrides ind mod Urostifterne, om fornødent under Brug af Stavene eller Skydevaaben i Overensstemmelse med de gældende Instrukser.

I Tilfælde af, at tysk Militær eller Politi sættes ind, bør det danske Politi dog i Overensstemmelse med de hidtil fulgte Regler trække sig tilbage fra Stedet.«

Samme Eftermiddag henvendte Svenningsen sig til Best, gjorde ham bekendt med dette Cirkulære og opfordrede ham til at sørge for, at navnlig Schalburgkorpsets Medlemmer ikke viste sig paa Gaderne den 29. August. Best troede ikke, de vilde give Anledning til Uro; de havde jo i Førvejen Ordre til ikke at optræde paa Gaderne i Uniform. I øvrigt havde det tyske Militær og Politi faaet Besked om ikke at gribe ind, medmindre det danske Politi ikke selv skulde være i Stand til at opretholde Roen. Natten mellem den 25. og 26. August skete det imidlertid, at Politiet anholdt syv Personer, der klistrede en Plakat op paa Mure og Opslagssteder.

Günther Friedrich Wilhelm Ludwig Pancke (sml. Bd. I, S. 697) søgte efter eget Sigende — under det berømte Møde i Førerhovedkvarteret »Ulveskansen« den 30. Decbr. 1943 — at moderere Hitlers Krav om drastiske Repræsalie-mord i Danmark som Hævn for den stadig øgende Sabotage. Den givne Ordre, yderligere understreget af Himmler, stod imidlertid fast, og selv om den ikke blev fulgt efter Bogstaven, hører Pancke Medansvaret for den følgende Tids vanvittige Terror her i Landet. En aflyttet Telefonsamtale den 10. Marts 1945 mellem ham og General Flade i Berlin aabnede Planer om en Storræzia i København, hvor det kort forud var lykkedes at oprive en Del Grupper og ved Tortur fremtvinge flere Tilstaaelser. Rapport om Telefonaflytningen gik omgaaende til London, og R.A.F.'s Angreb paa Shellhuset elleve Dage senere forhindrede Ræziaen. Ved Kapitulationen gik Pancke efter den nye »Führer«, Storadmiral Dönitz's Ordre under Jorden og holdt sig i længere Tid skjult i København, til det lykkedes ham paa falske Papirer og forklædt som civil Politifunktionær at slippe over Grænsen. Han flakkede rundt i Nordtyskland, indtil han den 9. Juni 1946 meldte sig til det britiske Militærpoliti i Flensborg, hvorfra han straks førtes til København og blev indsat i Vestre Fængsel.

Plakaten indeholdt en Opfordring til Strejke i 48 Timer. Opfordringen var underskrevet af det kommunistiske Partis Centralkomité, og den angaves at være tiltraadt af De samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg. Under Afhøringerne af de syv Personer viste det sig, at de havde handlet i *Forstaaelse ikke blot med Schalburg-korpset eller det lige saa berygtede Sommerkorps, men ogsaa det tyske Politi!* Paa Grundlag af Politiets Rapporter gjorde Svenningsen straks meget alvorlige Forestillinger over for Best, som da ogsaa lod i høj Grad ilde berørt af, hvad der var sket.

Provokationen mislykkedes totalt. Dagen den 29. August forløb i Ro, og Tyskerne forberedte derefter den endelige Likvidation af det danske Politi. De indledte som sædvanlig Aktionen med et groft Løftebrud. Paa Trods af de Aftaler, der var truffet, da Frøslevlejren oprettedes, *deporteredes Natten til den 15. September ca. to Hundrede Fanger fra Frøslev til Tyskland.* Pancke havde under en Samtale med Eivind Larsen et Par Dage i Forvejen beklaget sig over Stikkerlikvideringerne og bebrejdet det danske Politi, at det ikke kraftigt nok traadte op mod dem. Eivind Larsen kunde da paa sin Side foreholde Gestapochefen de tyske Clearingmord, som Tyskerne ikke gjorde noget for at forhindre. Samtalen endte resultatløst. Da man mindede Boven-siepen om, hvad der var lovet i Marts, svarede han: »Lovet og lovet, ja, der var ikke givet noget endeligt Løfte, og selv om saa var, var der indtraadt en Ændring af Retsgrundlaget, saa man ikke længere kunde paaberaabe sig et Løfte.«

Deportationen gav Anledning til, at Jernbanefunktionærerne paa Padborg Station nedlagde Arbejdet, og *Strejken bredte sig hurtigt over hele Nordslesvig*, ligesom der ogsaa andre Steder truedes med Strejke. I Departementscheferaadet var Opfattelsen overvejende den, at Strejken burde søges tidsbegrænset, og om Nødvendigheden af, at der maatte nedlægges den skarpeste Protest i Anledning af Deportationen, var der fuld Enighed. Direktør *Svenningsen* søgte da straks samme Dag en *Samtale med Best*. Han foreholdt ham i skarpe Vendinger det skete Løftebrud og fremhævede, at det betød »et alvorligt Prestigetab for Centraladministrationen.« Best fragik ikke Aftalerne om Frøslevlejren, men paastod, at han personlig ikke havde haft noget med Deportationen at gøre. Den var sat i Værk af Pancke efter Ordre fra Berlin, og den skulde være en Modforanstaltning over for Frihedsbevægelsen og Strejken i Nordslesvig. Forudsætningerne for Martsaftalen var ikke længere til Stede, sagde han. Forholdene maatte nu bedømmes udelukkende ud fra militære Synspunkter: »Nu er det Krigsguden, der har Ordet« (»Jetzt spricht Mars«).

Efter Svenningsens udførlige Optegnelse om Samtalen beklagede Best sig ogsaa over de Kredse, der bevidst tilstræbte en Forgiftning af Forholdet mellem Danmark og Tyskland. Men paa det Punkt var han kommet til den rette. Svenningsen kunde henvise til, at man ogsaa fra tysk Side foretog sig Handlinger, der forgiftede Forholdet mellem de to Folk. Han nævnte saaledes det tyske Politis Mord paa de elleve Danske — han brugte her uden Omsvøb og med beraad Hu Udtrykket »*die Ermordung der 11 Dänen durch die deutsche Polizei*« — og det falske Opraab forud for den 29. August. Best foretrak intet at svare hertil, og Samtalen havde da for saa vidt gjort sin Nytte.

Tirsdag den 19. September 1944 kom Aktionen. Det var denne Gang lykkedes Tyskerne at hemmeligholde Forberedelserne til den, saa at den, som det hedder i en af de siden fundne fortrolige Instrukser, kunde udføres paa »overfaldsagtig Maade«. Kl. 11 blæstes en falsk Luftalarm. Politiets ledende Embedsmænd, der med Departementschef *Eivind Larsen*, Rigspolitichef *Begtrup-Hansen* og Politidirektør *Stamm* i Spidsen var stævnet til Møde med Pancke paa Dagmarhus, blev hensat i »Æresarrest«. Samtidig blev Politigaarden, Politistationerne, Raadhuset, Ministerialbygningerne m. m. besat, og de Politimænd, der havde Tjeneste, og hvem det ikke lykkedes at undslippe, arresteredes. Aktionen gennemførtes i København og de større Provinsbyer. I alt anholdtes et Par Tusind Mand, der straks blev deporterede til Koncentrationslejre i Tyskland. I et Opraab til Befolkningen søgte Politigeneral *Pancke* at motivere Skændselen med, at »Sabotage og Mord blev understøttet aktivt af det danske Politi«:

»Besættelsesmagten ser sig derfor nødsaget til at foretage en Omorganisering af det danske Politi. Indtil denne Omorganisering er bragt til Ende, indføres der derfor fra i Dag den 19. September 1944, Kl. 12 politimæssig Undtagelsestilstand over hele Danmark. Hele det danske Politi sættes indtil videre ud af Funktion.«

Lidt over Kl. 12 ringede Dr. jur. *Popp-Madsen* til Direktør *Svenningsen* for at udbede sig en Samtale. Tre Kvarter senere kom han op i Udenrigsministeriet, hvor en Del af Departementscheferne samt Afdelingscheferne *Hvass* og *Wassard* var til

Stede. Af Svenningsens Vidneudsagn under de Forhør, der senere optoges under Retssagen mod Popp-Madsen, fremgaar det, at Popp-Madsen var ilde berørt af at se saa mange forsamlede. Svenningsen bad ham imidlertid komme frem med, hvad han havde paa Hjerte, og han forklarede da, at han havde været kaldt til Pancke, der tilbød ham Stillingen som Leder af et reorganiseret dansk Politi. Han havde erklæret, at han var rede til at overtage denne Stilling, hvis Departementscheferne billigede det, og han troede, at han derigennem vilde være i Stand til at mildne Følgerne af det skete, baade for Befolkningen og de internerede Politimænd. Svenningsen spurgte ham, om det var i hans Egenskab af Leder af Schalburgkorpsets politiske Afdeling, Pancke havde tilkaldt ham. Han svarede hertil, at han ikke var Leder af nogen Afdeling, men kun Korpschef Martinsens politiske Raadgiver. De tilstedeværende Departementschefer var, som Svenningsen udtrykte det under Forhøret, »helt lamslaaede af Tanken om, at en dansk Embedsmand kunde stille sig til Raadighed for Tyskerne.« Svenningsen sluttede Sammenkomsten med at erklære, at man ikke agtede at gaa ind i en Forhandling om disse Planer.

I Politikernes Kreds og indenfor Erhvervslivet var man dybt ængstet for, hvad Følgerne af den tyske Voldsdaad kunde blive. I Samarbejdsudvalget røbede der sig ret stærkt afvigende Anskuelser om, hvordan man skulde forholde sig. Man enedes dog foreløbig om at udsende en Protest, som ganske vist ikke kunde fremkomme i fuld Offentlighed, men som gennem de illegale Blade og udenlandsk Radio blev Befolkningen bekendt. De fem samarbejdende Partier udtalte:

»Som Talsmænd for den danske Befolkning giver vi Udtryk for den dybe Harme, som dette Magtovergreb har fremkaldt overalt i vort Land. Løsladelse og Hjemsendelse af alle de arresterede og de fra Hjemlandet deporterede Politifolk og Genoprettelse af det opløste danske Politi er en bydende Nødvendighed. De nu tilvejebragte Forhold vil, om de fortsætter, føre Landet ud i en Tilstand af Lovløshed og Oplosning i alle Samfundsforhold. Ansvarer herfor vil falde helt og fuldt paa de Myndigheder, som har frataget Landet dets lovlige Ordensmagt.«

Frihedsraadet, der anordnede en Proteststrejke til Torsdag den 21. September, var af den Opfattelse, at Departementscheferne burde gaa. I et Opraab den 22. September fastslog Raadet, at »Tyskerne har berøvet Administrationen Muligheden for at udøve selvstændig dansk Retsmyndighed. Dermed er Grundlaget for Departementschefstyrets hidtidige Forhold til Besættelsesmagten faldet bort, og det havde været værdigt og naturligt, om Departementscheferne havde markeret dette ved at nægte at fungere videre. Det danske Folk vil føle sig dybt skuffet over, at dette ikke er sket.« Det var det samme Spørgsmaal, der delte Menerne i Politikernes Kreds. Her blev det, efter hvad Oluf Pedersen oplyser, navnlig fra konservativ Side gjort gældende, at Departementscheferne burde opgive deres Stillinger. Men fra anden Side modsatte man sig dette. Paa et Møde om Torsdagen udtalte *Knud Kristensen*, at under de herskende Forhold burde en Embedsmand ikke frivilligt forlade sin Post, »saa længe han ved at forblive forsvarer og varetager danske Interesser.« Dette Standpunkt fik overvejende Tilslutning blandt Politikerne og ligeledes inden for Erhvervskredse. Det deltes ogsaa af Departementscheferne selv. I en Protestskrivelse til Best erklærede de, at de havde maattet overveje, om det overhovedet

var muligt for dem at fortsætte Arbejdet. De vilde dog forsøge dette, men de fralagde sig ethvert Ansvar med Hensyn til, om det vilde kunne lade sig gøre. I lignende skarpe Vendinger som dem, Politikerne havde brugt, protesterede de mod Overgrebet og forlangte de deporterede Politifolk hjemsendt.

X

Myten om Tyskernes fabelagtige Organisationsevne er der efter Besættelsestidens Begivenheder ikke længere nogen, der tror paa her i Landet. Som sædvanlig havde Tyskerne foretaget et Indgreb, hvis Følger, skønt de paa Forhaand maatte være indlysende, ikke var taget med i Beregningen. Og som sædvanlig begyndte de — da det gik op for dem, hvad der var sket — at tale om, at Skaden skulde repareres. Der maatte kunne genopstilles et dansk Politi, mente de. Det var, sagde Pancke til Svenningsen, »en Oversættelsesfejl,« naar det i den officielle Bekendtgørelse hed, at *hele* det danske Politi var opløst. Det var kun de illoyale Dele af Politiet, man havde taget i Forvaring. *Han ønskede dannet et rent dansk, men loyalt og politisk neutralt Politikorps*, der blot sørgede for at opretholde Roen og Ordenen. *Departementscheferne afviste Forhandling herom*. Efter at Politiets Ledelse var arresteret og en Fjerdedel af Styrkerne ført til Tyskland, var af letforstaaelige Grunde Resten flygtet ud af Landet eller gaaet under Jorden. Politiets Forvaltningsopgaver vilde kunne bestrides af de kommunale og amtskommunale Myndigheder, og et Slags Ordenspoliti kunde bringes til Veje. Men det vilde, erklæredes det i en Note af 12. Oktober til Best, være helt umuligt at stille et Kriminalpoliti paa Benene, medmindre de ledende Politimænd blev frigivet og de deporterede Betjente hjemsendt. Desuden maatte det være en ufravigelig Betingelse, at et saadant dansk Kriminalpoliti ikke paa nogen Maade skulde befatte sig med Sager vedrørende tysk fjendtlig Virksomhed.

Herefter opgav Tyskerne Forsøget paa at faa et officielt dansk Politikorps til at gaa i deres Tjeneste. De indsatte Dele af Schalburg- og Sommerkorpserne — de saakaldte *HIPO'er* — i Polititjenesten i København og nogle større Provinsbyer, og i øvrigt gik de med til, at der dannedes *kommunale Vagtværn*, der — ubevæbnede og med ret begrænsede Beføjelser — skulde søge at fremme den indre danske Retssikkerhed. Paa forskellig Maade søgte Tyskerne at kontrollere Vagtværnenes Virksomhed eller skaffe sig Samarbejde med dem. Svenningsen protesterede med Virkning herimod.

Det er rigtigt, at *det danske Folk* i disse Besættelsestidens sidste Maaneder, da Samfundet var uden Ordensmagt, *udviste en høj Grad af Selvdisciplin*. Men det var alligevel uundgaaeligt, at *Retssikkerheden svækkedes*. Kriminaliteten steg til hidtil ukendte Højder. Op af Samfundets Slamkister dukkede hele den Forbryderverden, som Ordensmagten ellers holdt i Skak, men som nu efter Tyskernes Indgreb havde næsten frit Spil. Ingen kunde længere vide sig sikker paa Liv og Ejendom. Røverier, Vold og Drab hørte til Dagens Orden, og de Elementer, med hvilke Tyskerne havde befolket Politistationerne, var — trods de pralende Forsikringer om, at Tyskerne nu selv vilde sørge for Ordenens Opretholdelse — ude af Stand til at gribe ind. De

Som en grimset Flod væltede de tyske Flygtninge ind over Landet — til at begynde med ofte høj-røstede, udfordrende og krævende. Der gik dog ikke lang Tid, før de forstod, hvor uvelkomne de var, skønt den Behandling, de fik, kunde holde rigeligt Maal med, hvad de var vænnet til i Nazismens Paradis.

var tværtimod selv med til at fremme Retsusikkerheden. Skønt det fra tysk Side hed, at Hipofolkene ikke skulde kunne udøve nogen selvstændig Virksomhed, huse-rede de nogenlunde efter Forgodtbefindende. Det samme gjaldt de Gangsterbander, der direkte stod i den tyske Terrors Tjeneste. Under Retsopgøret med dem efter Befrielsen er det tilstrækkeligt godtgjort, at de fuldkommen vilkaarligt kunde vælge deres Ofre. De blev i alle Tilfælde beskyttede af Tyskerne.

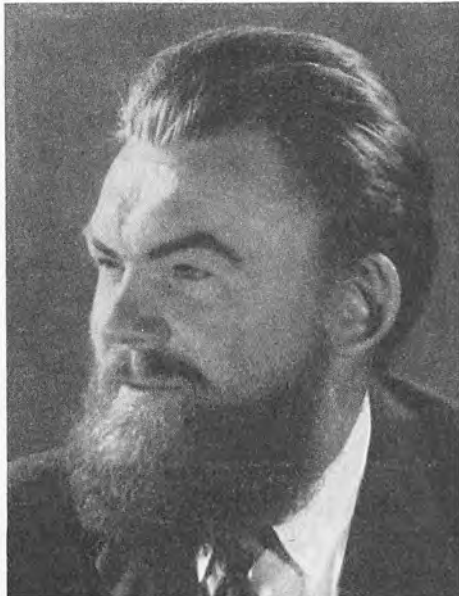
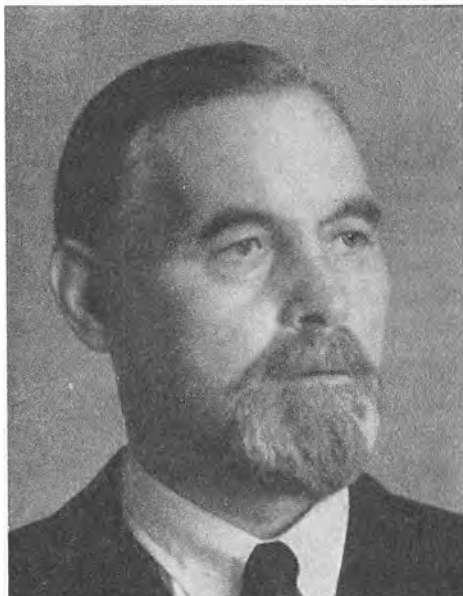
Paa Departementschefernes Vegne protesterede Direktør Svenningsen mod disse Ugerninger. Han gjorde det paa en djærv og dristig Maade. Bests stadige Anbringende var dette, at Modstandsbevægelsen selv havde fremkaldt de tyske Repressalier. Holdt Sabotagen og Stikkerlikvideringerne op, vilde man ogsaa fra tysk Side afholde sig fra at anvende de drastiske Midler. I en Samtale den 21. Februar 1945 svarede Svenningsen hertil, at Stikkerlikvideringerne ikke kunde sammenlignes med Drab paa sagesløse Ofre. Den Virksomhed, Stikkerne udfoldede, var »den mest foragtelige Gerning, man overhovedet kunde tænke sig.« Uden at blive modsagt af Best føjede han til, at saadan saa man sikkert ogsaa paa Stikkere i Tyskland. Han havde, erklærede han, aldrig nogen Sinde beklaget sig over, at Tyskerne bekæmpede Sabotagen. »Sabotørerne havde frivilligt givet sig ind i Kampen og maatte naturligvis tage Kampens Vilkaar, hvilket de utvivlsomt ogsaa var forberedt paa.« Men det, man fra dansk Side vendte sig imod, var »den fuldstændig meningsløse Terror, der gav

sig Udslag i Mord af uskyldige og Ødelæggelse af materielle Værdier uden nogen som helst Forbindelse med Sabotagen.« Hele denne Trafik foregik under tysk Beskyttelse, og Svenningsen opfordrede derfor Best til at stoppe den. Best mente ikke, det kunde lade sig gøre. Han vidste, sagde han, god Besked med, at Departementscheferne via Politikerne havde Forbindelse med Modstandsbevægelsen, og ad denne Vej burde de kunne standse Sabotagen. Svenningsen erklærede heroverfor, at saadan som Tyskerne og deres Haandlangere optraadte, vilde det være umuligt for de danske Myndigheder at influere paa Modstandsbevægelsen.

Dels under personlige Samtaler, dels i Form af officielle Noter protesteredes der fortsat aabenhjertigt mod de tyske Voldshandlinger. I en Note af 23. Februar 1945 hed det: »Folk, der frivilligt stiller sig til Raadighed for Kampen, det være sig paa den ene eller den anden Side, maa naturligvis være indstillet paa at blive bekæmpet. At det tyske Politi bestræber sig for at faa fat paa de aktive Medlemmer af Modstandsbevægelsen, er forstaaeligt. Men mod Clearingmord af uskyldige Personer vender vi os med Gru.«

Udadtil fastholdt Best haardnakket Fiktionen om Tyskernes statsretligt set fuldt korrekte Optræden. Paa 2 Aarsdagen for sin Tiltrædelse af Posten som Rigsbefuldmægtiget (den 5. November 1944) gav han »Nordschleswigsche Zeitung« et Interview, hvori han skildrede Tyskernes Højmodighed og erklærede: »De til Sikring af den tyske Krigsførelse paa dansk Omraade trufne Foranstaltninger er af de facto Karakter og har ikke paa nogen Maade ændret Landets politiske og retslige Status.« Men samtidig opstillede Tyskerne Krav, der gjorde denne mere og mere illusorisk. Sidst i Oktober forlangte de at faa 9000 danske Arbejdere til Anlæg af Befæstningsværker i Sønderjylland. Der skulde bl. a. anlægges en Befæstningslinie langs Kongeaaen og en Linie gennem Hoptrup. Kom disse Arbejdere ikke frivilligt, vilde man gaa til en Tvangsudskrivning. I Forstaaelse med Samarbejdsudvalget *afviste Departementscheferne Kravet*. Det viste sig da ogsaa, at Tyskerne ikke turde virkeliggøre deres Trusel om Tvangsudskrivning. I Stedet valgte de at udskrive bl. a. deres egne her i Landet boende Statsborgere, hvad enten de var unge eller gamle, og hvad enten de var vante til legemligt Arbejde eller ikke. Da Lærerne ved de tysksprogede Folkeskoler i Tønder Amt ansøgte om Orlov i nogle Uger for at kunne deltage i Befæstningsarbejderne, nægtede Undervisningsministeriet dem denne. Paa tilsvarende Maade *af slog man Kravet om, at der ved dansk Foranstaltning skulde anlægges Dækningsgrave langs Hovedvejene i Jylland*. Man henviste til, at det her drejede sig om et rent militært Anliggende, hvortil der ikke knyttede sig nogen dansk Interesse. Ogsaa de stadig mere og mere presserende *tyske Indkvarteringskrav søgte man at sabotere*. I en Skrivelse af 9. November 1944 til Amtmændene fremhævede Departementschef *Saurbrey* det som et Princip, at »danske Myndigheder ikke kan befatte sig med at yde Tyskerne Bistand« ved Indkvarteringen. I hvert Fald maatte man, hvor andet ikke kunde være, kun bringe offentlige Bygninger, Forsamlingshuse o. lign. i Forslag og søge at undgaa al privat Indkvartering. Skrivelsen sluttede:

»Det er vanskeligt at give nærmere Direktiver i Betragtning af, at de Forhold, der kan opstaa, i Virkeligheden er saa mangeartede, men i det store og hele er vor Medvirken dog nærmest af negativ Karakter, idet vi altsaa saa vidt muligt søger at hindre Indkvartering hos pri-

Selv om Folketingsmand *Kristen Amby* (t.v.) under Valgkampen i Foraaret 1943 benyttede endog meget skrappe Midler for at spærre *Arne Sørensen* (t.h.) og hans Tilhængere Vejen til Rigsdagen, var der dog et Punkt, paa hvilket de Herrer et godt Aars Tid senere kunde finde hinanden: en Overgang fandt de det begge mest hensigtsmæssigt at anlægge »Sabotørskæg« og optræde under Dæknavn, henholdsvis som *Kristen Martensen* og *Chr. Andersen*!

vate og anden Indkvartering, der kommer i Strid med vore egne Interesser. Jeg er klar over, at man under visse Forhold ikke kommer uden om at komme med Forslag i positiv Retning for at undgaa det, som man søger undgaaet, men dette er næppe uforeneligt med, at det som det principielle Udgangspunkt fastholdes, at vi ikke medvirker positivt ved tysk Indkvartering.«

Da Tyskerne først i Februar 1945 paabegyndte *Evakueringen til Danmark af saarede Soldater samt civile Flygtninge*, overvejende gamle, Kvinder og Børn, som var bragt i en udsat Stilling, da de russiske Armeer trængte frem i Østprøjsen, indlededes et Overgreb, der kom til at betyde en haard og langvarig Belastning af Landet. *Udenrigsministeriet nedlagde straks en energisk Protest*. Svenningsen henviste til de tyske Løfter af 9. April 1940, der gik ud paa, at Landets Uafhængighed ikke vilde blive antastet, og at Besættelsen kun havde til Formaal at hindre, at Landet blev Krigsskueplads. Han paaberaabte sig endvidere Haag-Landkrigsordningen, ifølge hvilken Naturalydelse og Tjenesteydelser kun kan forlanges af Kommuner og Indbyggere i det besatte Omraade til Dækning af Besættelseshærens Behov, og han erklærede:

»Benyttelsen af dansk Omraade som Evakueringssted for saarede tyske Soldater eller for Flygtninge fra Rigsomraadet gaar langt ud over det gentagne Gange proklamerede Formaal med Besættelsen og staar i Modstrid med de herom afgivne tyske Erklæringer. De planlagte Foranstaltninger kan tværtimod betragtes som en vilkaarlig Udnyttelse af et Territorium, der befinder sig inden for det tyske Riges Magtomraade.«

Trods det eklatante Brud paa givne Løfter *fortsatte Tyskerne de folkeretsstridige Evakueringer*. Uden ringeste Hensyn til danske Interesser beslaglagde de Skoler,

Forsamlingshuse og andre offentlige Bygninger til Indkvartering af Flygtningene. De danske Myndigheder fik end ikke Meddelelse hverken om Antallet af Flygtninge eller om Indkvarteringsstederne. Ideligt blev der fra dansk Side protesteret herimod. Man paa pegede navnlig det skrigende Misforhold mellem Flygtningeoersvømmelserne og de Deportationer af danske Jøder, Kommunistere og Politifolk, der havde fremkaldt »en glødende Harmee i hele den danske Befolkning.« Men alle Protestere lod Tyskerne upaavirkede. De vedblev til det sidste at føre Flygtningeskarer herop, og Tilbageførelsen fra de tyske Koncentrationslejre af danske Politimænd og Sabotører fandt først Sted i April Maaned, da det svenske Røde Kors under Grev *Folke Bernadottes* Ledelse greb ind.

IX

Efterhaanden som Modstandskampen skærpedes, indlededes, som nævnt, *en nær og nøje Forbindelse mellem de legale danske Myndigheder, Departementscheferne og Politikerne, paa den ene Side og Frihedsraadet paa den anden.*

Allerede paa et tidligt Tidspunkt — længe før Frihedsraadets Dannelse — havde det Spørgsmaal rejst sig, om aktive Politikere burde beskæftige sig med illegalt Arbejde. Under *Arne Sørensens* Ledelse førte *Dansk Samling* indtil den 29. August 1943 en Slags Dobbelttilværelse som legalt og illegalt Parti. Paa Rigsdagen fulgte det en konsekvent Modstandslinie. Efter den 29. August gik det som Organisation ud i Illegaliteten. Det samme havde siden Udbruddet af Krigen mellem Tyskland og Rusland været Tilfældet med *det kommunistiske Parti*. Flere forskellige Hensyn gjorde, at de øvrige Partier foretrak i det længste at blive staaende inden for Legalitetens Rammer. Gennem Besættelsens sidste Måneder blev der dog kun Tale om et Skin af Legalitet.

Folkestrejken og Politiets Opløsning bevirkede en fuldstændig Ændring i Partiernes Holdning. De lod sig ganske vist stadig ikke repræsentere i Frihedsraadet, men der optoges et fast og regelmæssigt Samarbejde mellem Parterne. Man nedsatte det saakaldte *Kontaktudvalg*, bestaaende af Chefredaktør *Aage Schoch* og Redaktør *Børge Houmann*, valgt af Frihedsraadet, samt Folketingsmand *H. C. Hansen*, Socialdemokratiet, og Folketingsmand *Axel Møller*, Det konservative Folkeparti. Da Schoch Natten mellem den 1. og 2. September 1944 arresteredes af Gestapo, erstattedes han i Udvalget af *Frode Jakobsen*, og under Børge Houmanns Sygdom traadte Folketingsmand *Alfred Jensen* til. Af Kontaktudvalgets Medlemmer blev de Sager, der drøftedes, forelagt de respektive Parter. Inden for Politikernes Kreds var det navnlig Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti, der søgte gensidig Føling. Om nogen Orientering af Partigrupperne i deres Helhed kunde der efter Sagens Natur ikke være Tale. Partiernes ledende Mænd maatte i hvert enkelt Tilfælde tage Ansvar, og Forhandlingerne maatte — ogsaa hvad deres ydre Former angik — foregaa i det dulgte. Man etablerede de to berømte »*Bridgepartier*« mellem Socialdemokraterne *Buhl*, *Alsing Andersen*, *Hedtoft* og *H. C. Hansen* samt de Konservative *Fibiger*, *Ole Bjørn Kraft*, *Axel Møller* og — indtil den 15. November 1944, da han arresteredes — *Poul Sørensen*. Flere af disse

Alfred Jensen.

Aage Schoch.

Børge Houmann.

Axel Møller.

Frode Jakobsen.

H. C. Hansen.

Kontaktudvalgets Mænd.

stiftede her for første Gang Bekendtskab med Bridgespillets Regler. Sandt at sige var der dem af dem, der hidtid aldrig havde rørt et Kort. Men det var heller ikke de Culbertson'ske Mysterier, der optog dem. Ved Lejligheder, hvor det var nødvendigt at sikre sig samtlige Partiers Tilslutning, blev ogsaa *Knud Kristensen* og *Jørgen Jørgensen* tilkaldt.

Gennem dette Samarbejde engageredes Personer og Partier mere og mere i det illegale Arbejde. *Ole Bjørn Kraft* og *Hedtoft* redigerede »*Danske Tidende*«, medens *Axel Møller* og *H. C. Hansen* udsendte »*Den danske Parole*«. Socialdemokratiet besluttede — hvis Krigssituationen krævede det, f. Eks. i Tilfælde af en Invasion i Danmark — at sætte den socialdemokratiske Arbejderbevægelse ind med en Generalstrejke. Herom blev der givet den allierede Ledelse Meddelelse. Af endnu større Betydning var det, at *Staten selv gennem dette Samarbejde mellem Frihedsraadet og*

Politikerne blev illegal. Allerede umiddelbart efter den 29. August havde Frihedsraadet paabegyndt Opbygningen af en underjordisk Hær. Største Parten af Hærens og Flaadens Personel havde stillet sig til Raadighed og indordnet sig under Frihedsraadets Ledelse. En Række Officerer stationeredes rundt om i Landet, hvor de hver paa sit Sted instruerede Modstandsbevægelsens Styrker. En yderligere Udbygning fik dette Arbejde efter Politiets Opløsning, da de mange Politifolk, der gik »under Jorden,« sluttede sig til det. Midlerne hertil indsamledes oprindeligt privat. Fra det konservative Partis Side ydedes saaledes 10.000 Kr. om Maaneden til et af Officererne opbygget hemmeligt Efterretningsvæsen, der gav den allierede Militærledelse Oplysninger om de tyske Troppers Stilling her i Landet. Da imidlertid det Materiel, som blev skaffet til Veje fra England, ikke var fuldt tilstrækkeligt til Bevæbning af den underjordiske Hær, traadte i Efteraaret 1944 Staten til. Tidligere paa Aaret havde man *placeret en Ordre hos svenske Vaabenfabrikker.* Hedtoft rejste illegalt til Sverige, hvor han ved Forhandlinger med Statsminister Hansson og andre Partifæller i den svenske Regering traf Aftaler om den danske Brigade i Sverige og fik Vaabenordren effektueret. Den første Vaabenleverance kostede 3 Mill. Kr., som — oplyser Axel Møller i et Interview med »Fyens Stiftstidende« 17. Maj 1945 — »Lederne af de fire store Partier laante hos en københavnsk Skibsreder, der fik Haandslag paa, at Pengene vilde blive tilbagebetalt af Staten efter Krigen.« Siden skaffede Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti hver en halv Mill. Kr., men der blev ikke Brug for hele dette Beløb, fordi Staten nu tog Affære. I sin Tale ved Forelæggelsen i Folketinget den 29. Juni 1945 af Tillægsbevillingsloven skildrede Finansminister H. C. Hansen, hvorledes man i Besættelsens sidste Maaneder bag Tyskernes Ryg stillede Statsmidler til Raadighed for det illegale Arbejde. Der var brugt i alt 30 Mill. Kr. til Understøttelse af Familier, hvis Forsørger var interneret eller paa anden Maade ramt af det tyske Voldsregimente. Men desuden havde man paa sindrig Maade anbragt 40 Mill. Kr. af Statens Penge i Depoter hos Bankerne, i Arbejdsgiverforeningen og hos forskellige af dennes Medlemmer. Pengene skulde staa til Raadighed for det illegale Arbejde. Uden en indgaaende Undersøgelse af Bankernes Udlaanskonti vilde det ikke være muligt for Tyskerne at opdage, hvad Pengene gik til, og »takket være en enestaaende Tavshed hos dem, der havde med disse Sager at gøre, lykkedes det ikke Tyskerne at komme paa Sporet af hele dette Apparat.« Da Befrielsen kom, var der brugt 12 Mill. Kr. af disse Penge. 400.000 Kr. blev anvendt til Indkøb af fire Skonnerter, der gjorde Tjeneste under Vaabentransporterne fra Sverige. Det militære Efterretningsarbejde, der berømmes saa stærkt af den allierede militære Ledelse, blev finansieret af Statens Midler, og adskillige Beløb blev brugt til Bestikkelsesforsøg. Saaledes lykkedes det gennem Bestikkelse at undgaa, at Startbanerne paa Kastrup Flyveplads, der vurderedes til 30 Mill. Kr., blev sprængt i Luften af Tyskerne, og ved Hjælp af en Bestikkelse, der kostede 150.000 Kr., fik man en halv Snes Officerer løsladt fra Vestre Fængsel. Det kan endvidere nævnes, at Udgifterne ved Udsendelsen af det værdifulde illegale Efterretningsorgan »*Information*« afholdtes af Staten.

I Maj 1944 udsendte *Frihedsraadet* en Redegørelse for sit Arbejde og sine Opgaver. Raadet erklærede her:

»Den Dag, Tyskerne er ude af Landet, saa Kongen atter kan udøve sine forfatningsmæssige Beføjelser, og Folket frit vælge sine Ledere, er Raadets Maal naaet, og det vil ophøre at eksistere. De Bevægelser, der nu slutter op om Raadet, vil til den Tid hver for sig udfolde deres politiske Virksomhed paa forfatningsmæssigt Grundlag paa Linie med alle andre demokratiske Kredse i vort Folk. Det ligger i Folkets Haand at afgøre, om det efter Befrielsen vil gennemføre de Forslag til Ordenens Opretholdelse og Demokratiets Befæstelse, som Frihedsraadet har fremsat.«

Under Indtryk af Udviklingen herhjemme og Begivenhederne ude i Europa forlod Frihedsraadet senere paa Aaret dette Standpunkt. I September blev Tyskerne jaget ud af Belgien, og i Oktober maatte de rømme Grækenland. I Belgien blev Befrielsen Signalet til en udbredt Lynchjustits, og i Grækenland kom det til borgerkrigsagtige Tilstande. Herhjemme var man fast besluttet paa at undgaa »de lange Knives Nat« og foretage Opgøret med Landsforræderne under fuldt retslige Former. Det var derfor ikke blot Frihedsraadet selv, der indsaa Umuligheden af, at dets Virksomhed kunde ophøre med Befrielsen. Ogsaa i Politikernes Kreds forstod man, at der maatte skabes en Befrielsesregering, som sad inde med den fornødne Autoritet over for Modstandsstyrkerne. *Der maatte følgelig ogsaa ud over Befrielsesøjeblikket bestaa et Samarbejde mellem de politiske Partier og Frihedsraadet.*

I November 1944 indlededes da *Forhandlingerne om Befrielsesregeringens Sammensætning og Program*. De førtes fra Frihedsraadets Side af *Frode Jakobsen* og *Alfred Jensen*, fra Politikernes i første Række af *Buhl* og *Ole Bjørn Kraft*. De blev langvarige og til Dels meget besværlige. Det var Frihedsraadet, der tog Initiativet til dem. I »Politiken« (4. Maj 1946) har Frode Jakobsen givet en sammenhængende Skildring af deres Forløb. Han oplyser, at Kontaktudvalget den 15. December 1944 tilstillede de samarbejdende Partiers Repræsentanter en Skrivelse, i hvilken man angav de Retningslinier, der kom til at danne Grundlaget for Forhandlingerne. Man skrev til Indledning:

»Ud fra den Opfattelse, at en dybtgaaende Spaltning mellem den danske Modstandsbevægelse og Ledelserne af Landets fire største Partier vilde være en Ulykke for vort Folk, ønsker Danmarks Frihedsraad at foretage en Henvendelse til førende Repræsentanter for de samarbejdende Partier. Et saadant Modsætningsforhold, der vilde forbitre vort politiske Liv for adskillige Aar efter Befrielsen, vilde ikke blot være til Skade for Landet ved at lægge Hindringer i Vejen for Virkeliggørelsen af det Program, man burde enes om i Fællesskab at gennemføre. Maaden at undgaa en saadan Konflikt maa efter Frihedsraadets Opfattelse være, at man allerede nu søger at komme til Enighed i store Træk om den første foreløbige Regerings nationale Program og — ligeledes i grove Træk — denne Regerings Sammensætning.«

Retningslinierne for det Program, »som en Regering maa have for at kunne nyde Tillid hos de store Dele af Folket, der staar bag Modstandsbevægelsen,« opstilledes i følgende tre Punkter:

»1. Opgøret med dem, der er skyldige i Landsforrædderi, andre Forbrydelser eller Forseelser, som enten de særlige Forhold under Besættelsen har muliggjort, eller som det under Besættelsen har været umuligt at straffe.

2. Erstatninger til alle, der har lidt Tab paa Grund af tysk Forfølgelse.

3. Danmarks Orientering i den internationale Politik efter Krigen.«

Det var dette sidste Punkt, der paa det daværende Tidspunkt var særlig aktuelt. *Man ønskede Danmark anerkendt som allieret Nation*, men for at dette kunde ske, maatte Landet have en Regering, der havde Beføjelse til at indgaa en Overenskomst med de allierede Magter. I Sommeren 1944 havde man fra politisk Side — i Forstaaelse med Kongen — gjort et Forsøg paa at opnaa en saadan Anerkendelse; men der var intet kommet ud deraf, fordi Rusland overhovedet ikke reagerede. Nu førte Drøftelserne mellem Frihedsraadet og de politiske Partier til, at man kort efter Nytaar 1945 i Fællesskab rettede en ny Henvendelse til de Allierede. Den sluttede med følgende Erklæring: »Vi fremhæver, at denne Henvendelse sker i Enighed, og at vi ligeledes er enige om at søge Sammenholdet i det danske Folk bevaret, ogsaa efter Krigen, ved at Landets første frie Regering dannes og dets grundlæggende Program fastlægges i Fællesskab.« Begivenhederne udviklede sig paa en saadan Maade, at heller ikke denne Henvendelse blev besvaret. Men den forpligtede jo Parterne til at naa til Enighed om en Regering og dens Program.

Det var Forudsætningen, at der saa snart som muligt efter Befrielsen skulde *afholdes Valg til Folketinget og en Regering dannes paa normal parlamentarisk Vis*. Befrielsesregeringen vilde derfor kun have Foreløbighedens Karakter. Den skulde ikke binde an med almindelige politiske og økonomiske Opgaver. Den skulde saa at sige kun »rydde op efter Tyskerne«, d. v. s. gennemføre Foranstaltninger, der tog Sigte paa Udrensning og Afstraffelse af landsforræderiske Elementer, Inddragning af Værnemagerformuer, Erstatning til Frihedskampens Ofre, Undersøgelse og Klarlægelse af Besættelsestidens Politik o. s. fr. Kommunisterne i Frihedsraadet havde ønsket, at der blev fastlagt »et bredere politisk Program«, men af Hensyn til, at en Sprængning af Frihedsbevægelsen vilde have svækket dennes Stilling paa afgørende Maade, bøjede de sig for Majoriteten i Raadet. Ved Forhandlingerne med Politikerne forberedtes da de forskellige Lovgivningsarbejder, der omfattedes af de Retningslinier, Frihedsraadet havde opstillet. Der røbede sig vistnok her intet væsentligt Konfliktstof, og der opnaaedes i store Træk Enighed om de Forslag, der skulde fremsættes.

Adskilligt vanskeligere forløb Forhandlingerne om Regeringens Sammensætning. Et Ordskifte mellem Alfred Jensen og Frode Jakobsen i »Frit Danmark« (10. Maj, 24. Maj og 7. Juni 1946) kaster Lys over de Divergenser, man havde at overvinde. Der røbede sig *dybtgaaende Meningsforskelle med Hensyn til den Rolle, Frihedsbevægelsen skulde spille efter Befrielsen*. Kommunisterne i Raadet arbejdede for, at den ikke blot skulde træde frem som en Slags Parti med det »bredere politiske Program«, men ogsaa selv danne Befrielsesregeringen eller i det mindste tage Føringen inden for denne. I Februar 1945 tog *Frode Jakobsen og Alfred Jensen* til Stockholm for at drøfte Problemet med *Christmas Møller og Th. Døssing*, der indtraf i den svenske Hovedstad henholdsvis fra London og Moskva. Efter Alfred Jensens Fremstilling opfordrede han her Christmas Møller til at træde ind i den nye Regering som Statsminister, hvad Christmas Møller afslog. Han mente, at *Mogens Fog* burde være Statsminister og han selv Udenrigsminister. Dette havde ogsaa oprindeligt været Kommunisternes Plan, men Mogens Fog sad paa det Tidspunkt arresteret i Vestre Fængsel, og ingen kunde vide, om han slap levende ud derfra. Da Fog efter

Da det nye Ministerium havde været i Audiens hos Hs. Maj. Kongen, blev dette Billede taget. Fra v.: Justitsminister *Busch-Jensen*, Minister u. P. *Frode Jakobsen*, Minister for særlige Anliggender *Mogens Fog*, Finansminister *H. C. Hansen*, Landbrugsminister *Erik Eriksen*, Kirkeminister *Arne Sørensen*, Minister for offentlige Arbejder *Carl Petersen*, Trafikminister *Alfred Jensen*, Handelsminister *Fibiger*, Undervisningsminister *A. M. Hansen*, Arbejdsminister *Hedtoft Hansen*, Forsvarsminister *Ole Bjørn Kraft*, Indenrigsminister *Knud Kristensen*, Statsminister *Buhl*, Minister u. P. *Juul Christensen* og Minister u. P. *Aksel Larsen*.

Bombardementet paa Shellhuset kom paa fri Fod, traadte Kommunerne ind for, at han skulde være Statsminister.

Alfred Jensen udpeger Frode Jakobsen som den, paa hvem disse Planer strandede, og Frode Jakobsen fragaar ikke, at han i saa Henseende spillede en Hovedrolle. Han mente — med Rette —, at Frihedsbevægelsen, der jo omfattede en Række politisk forskelligt indstillede Grupper, vilde være blevet sprængt, hvis Kommunisternes Planer virkeliggjordes. »Jeg sagde rent ud, at jeg ikke vilde være med, men at jeg vilde gaa, hvis de blev gennemtrumfet,« oplyser han (»Berlingske Tidende«, 11. Maj 1946). Han kom saaledes til at vende Front baade mod Kommunerne og mod de samarbejdende politiske Partiers Repræsentanter. Politikerne var, som nævnt, interesserede i at drage Frihedsbevægelsen med ind i Ansaret, men dog paa en saadan Maade, at *Partierne beholdt Føringen*. Det var dem, der repræsenterede Traditionen i Landets politiske Liv, og de hævdede over for Kommunerne, at Frihedsbevægelsen ikke vilde være i Stand til at danne Regering alene. Heri var Frode Jakobsen enig med dem. Han arbejdede for en *fifty-fifty-Løsning*. Over for Kommunerne gjorde han gældende, at dersom man pressede mere ud af Frihedsbevægelsen, vilde det give Bagslag til Frihedsbevægelsen, og med Front mod Politikerne erklærede han, at fik Frihedsbevægelsen ikke Halvdelen af Ministeriets Pladser, vilde den overhovedet ikke være med til at danne Regering.

Frode Jakobsens Standpunkt fik Flertallet for sig i Frihedsraadet. I Henhold til den Praksis, som Raadet fulgte, og ifølge hvilken der skulde herske Enstemmighed om Beslutningerne, bøjede Kommunerne sig omsider for Majoriteten. Ogsaa Politikerne tiltraadte, at Frihedsraadet fik overladt Halvdelen af Pladserne i det nye

Ministerium. Tilbage stod nu *Personspørgsmaalet*, og det kom ligeledes her til en Konflikt, idet Frihedsraadet krævede, at *intet Medlem af det tidligere Ministerium Scavenius maatte komme med i Befrielsesregeringen*. Frihedsraadet havde, oplyser Frode Jakobsen («Politiken», 4. Maj 1946), »en klar Viden om, at i hvert Fald Russerne, hvis Kendskab til danske Forhold og danske politiske Personligheder naturligvis maatte være summarisk og unuanceret, betragtede denne Regering som en tysk Vasalregering og var tilbøjelig til at skære alle dens Medlemmer over en Kam.« Det vilde derfor, mente Raadet, være uklogt, om man i den første frie Regering tog nogen af dem med. Raadet var vistnok selv paa det rene med, at dets Krav sagligt set ikke lod sig begrunde, og Kravet vakte da ogsaa megen Misstemning i Partierne. De politiske Personligheder, det drejede sig om, var *Halldan Hendriksen*, *Bording* og *Jørgen Jørgensen*. I hvert Fald for den førstes Vedkommende gjaldt det, at han til det sidste havde modsat sig Scavenius som Statsminister, og at han først efter et stærkt Pres fra sit Partis Side havde indvilget i at fortsætte som Handelsminister. Ogsaa de to andre var blevet tryglet ind i Ministeriet, for at de kunde danne en Modvægt mod Scavenius. Frihedsraadet stod imidlertid stejt paa sit Krav, og Partierne maatte give efter. Fordelingen af Portefeuillerne gav ligeledes Anledning til nogle Forhandlinger. Man enedes om, at Socialdemokratiet som Rigsdagens største Parti skulde besætte Statsministerposten. Det var desuden en Forudsætning, at *Christmas Møller* skulde være Udenrigsminister, idet man dog fandt det formaaltjenligt at knytte ogsaa Gesandten i Washington, *Henrik Kauffmann*, til Udenrigsministeriet som Minister uden Portefeuille. Kommunisterne vilde have haft Arbejds- og Socialministeriet, men maatte afstaa fra dette Krav. Derimod krævede — og fik — Frihedsraadet Justitsministeriet.

Kongen var blevet holdt underrettet om alle afgørende Faser i Forhandlingerne, og han bifaldt de opnaaede Resultater. Først et Par Dage før Tysklands Kapitulation naaede man til Vejs Ende. Der var da Enighed om følgende Sammensætning af Ministeriet:

Vilh. Buhl blev Statsminister og *J. Christmas Møller* Udenrigsminister. Socialdemokratiet repræsenteredes i øvrigt af *H. C. Hansen* (Finansminister), *Hans Hedtoft-Hansen* (Arbejds- og Socialminister) og *Carl Petersen* (Minister for offentlige Arbejder). Venstre besatte Indenrigsministeriet med *Knud Kristensen* og Landbrugsministeriet med *Erik Eriksen*. De Radikales Repræsentant blev *A. M. Hansen*, der fik Undervisningsministeriet. Af Kommunisten indtraadte *Alfred Jensen* som Trafikminister, *Mogens Fog* som Minister for særlige Anliggender og *Aksel Larsen* som Minister uden Portefeuille. Dansk Samlings Leder *Arne Sørensen* blev Kirkeminister og hans Partifælle *Kr. Juul Christensen* Minister uden Portefeuille. De Konservative besatte Forsvarsministeriet og Handelsministeriet med henholdsvis *Ole Bjørn Kraft* og *Vilh. Fibiger*. *N. Busch-Jensen* fra Frihedsraadet blev Justitsminister. Ministre uden Portefeuille blev desuden *Frode Jakobsen* og *H. L. H. Kauffmann*.

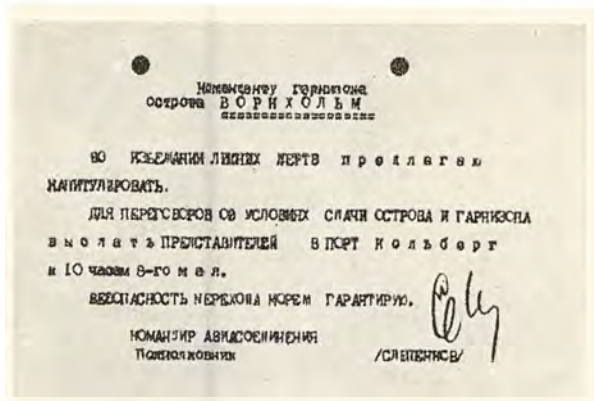
Georg Lindemann gjorde som Ritmester under den 1. Verdenskrig Generalstabstjeneste og avancerede derpaa i Graderne, til han 1938 udnævntes til Generalløjtnant. Under den 2. Verdenskrig laa han først paa Vestfronten, men kom senere til Østfronten, hvor han for-gæves ledede Belejringen af Leningrad. I 1942 blev han Generaloberst. I Danmark afløste han den 1. Februar 1945 den korrumperede General v. Hanneken. Efter et dristigt Sabotørangreb paa hans Tog i Marts 1945 lod han foretage drastiske Repressalier i den Egn, hvor Attentatet havde fundet Sted. En Maaned senere aflagde Dr. Best ham et Besøg i Hovedkvarteret i Silkeborg, medbringende fornyet Ordre fra Hitler til i Nødsfald skaanselsløst at ødelægge Danmark. Kapitulationen gjorde dog en Ende paa hans Huseren her i Landet, og han arresteredes den 4.—5. Juni i en lille Landsby ca. 15 km Øst for Silkeborg.

XII

I Løbet af Marts og April Maaneder 1945 nærmede den tyske Militærmagts Sammenbrud sig hurtigt og uafvendeligt. Den 7. Marts forcerede Amerikanerne Rhinen ved Remagen, og de allierede Styrker arbejdede sig derefter støt ind i det indre Tyskland, samtidig med at Russerne trængte frem fra Øst. Ruhr-Omraadet blev afskaaret og rensat for tyske Tropper, og i de følgende Uger faldt de store Byer i Vest- og Sydtykland. Den 13. April tog Russerne Wien, og den 25. April holdt de Berlin fuldstændig omringet. Den 26. April mødtes de russiske og vestallierede Armeer i Torgau ved Elben. Med den militære Opløsning fulgte ogsaa et Sammenbrud inden for den tyske politiske Ledelse. Göring og Himmler søgte hver for sig at opnaa Kontakt med Vestmagterne i det Øjemed at kapitulere over for dem alene; men disse Henvendelser blev pure afvist. Vestmagterne krævede betingelsesløs Kapitulation over for samtlige allierede Magter. Det blev de tyske Generaler i Nordvesttykland, der drog de bitre Konsekvenser af Situationen, idet deres Udsendinge den 3. Maj indfandt sig i Feltmarskal Montgomerys Hovedkvarter for at tilbyde Kapitulation over for Vestmagterne og — efter at de havde faaet sig de Allieredes Betingelser forelagt — ogsaa over for Russerne. Den 4. Maj Kl. 20,35 kom da i den danske Udsendelse fra London *Budskabet om, at de tyske Tropper i Nordvesttykland, Holland og Danmark havde kapituleret.*

De fem onde Aars Pres paa Sindene var med eet Slag udløst. Gennem de sidste Maaneder havde det været det danske Folk klart, at Befrielsen stundede til. Men indtil det sidste stod det endnu hen i det uviste, om Befrielsen først skulde komme efter en Nedkæmpning af de tyske Tropper her i Landet, og det var med denne Mulighed for Øje, Modstandsbevægelsens Styrker holdt sig rede. Den 1. Februar

Det Flyveblad, som Russerne den 7. Maj nedkastede over Rønne, havde flg. Ordlyd:

Garnisonskommandanten
Øen BORNHOLM.

For at undgaa unødige Ofre foreslaar vi Dem at kapitulere.

Til Forhandling om Betingelserne for Øens og Garnisonens Overgivelse bedes udsendt nogle Forhandlere til Havnen Kolberg Kl. 10 den 8. Maj.

Vi garanterer for, at der ingen Fare er for Sejlsiden.

(sign.) *Stepenkov.*

var der sket et Skifte inden for den tyske Overkommando i Danmark, idet Generaloberst *Lindemann* afløste v. Hanneken, der, som nævnt, fratraadte sin Post i Vanære. Endnu den 2. Maj, da Rygterne om den forestaaende tyske Kapitulation svirrede, og Forudsigelser om denne fremkom i den engelske Radio, udsendte Lindemann gennem den danske Radio en Meddelelse, hvori han fastslog, at han overhovedet ikke havde ført nogen Forhandling om Situationen, allermindst om Kapitulation. Med en Efterklang af det Hitler'ske Sprog erklærede han, at han ikke havde truffet nogen Forberedelse til Rømning af Landet. Han og hans Tropper kendte kun deres Pligt og deres Ordre, for hvilke de var rede til at kæmpe og dø. Han advarede derfor Befolkningen mod at fæste Lid til Rygter, der letsindigt var sat i Omløb. Denne martialske Holdning fik han imidlertid kun Lov at opretholde endnu et Par Døgn. Det er sandsynligt, at han allerede den 4. Maj om Aftenen har modtaget sine overordnede Ordre til at nedlægge Vaabnene over for de engelske Styrker, der stod i Begreb med at trænge op gennem Holsten.

Paa *Bornholm* gjorde der sig særlige Forhold gældende. Her var den tyske Besættelse tilsyneladende forløbet roligt, men ogsaa kun tilsyneladende. Der havde tidligt dannet sig en Frihedsbevægelse, som over København fik Forbindelse med Frihedsbevægelsen i det øvrige Land. Under disse gunstige Betingelser gennemførtes en betydelig Transport af Vaaben fra Sverige, og desuden regner man, at ca. 800 Landsmænd over Bornholm blev bragt i Sikkerhed i Sverige. Medens nu Kapitulationen i det øvrige Land i det store og hele skred planmæssigt frem, tog Begivenhederne paa Bornholm et særligt ulykkeligt Forløb. I selve det Øjeblik, da Øst og Vest opnaede den fælles Sejr over den nazistiske Aggression, har man, synes det, i den Katastrofe, der i Dagene den 7. og 8. Maj ramte Rønne og Neksø, *det første Udslag af Modsætningerne mellem Sejrherrermagterne.* Den 30. Maj besvarede Udenrigsminister *Eden* i Underhuset en Forespørgsel om, hvorvidt den russiske Besættelse af Bornholm skyldtes en Aftale mellem de Allierede. I noget tilslørede Vendinger erklærede *Eden*, at dette ikke var Tilfældet. Tværtimod havde Englænderne haft til Hensigt ogsaa at besætte Bornholm; men de havde maattet opgive det, fordi Russerne kom dem i Forkøbet. Den 8. Maj havde, oplyste *Eden*, Chefen for den allierede Ekspeditionsstyrke underrettet den sovjetrussiske Overkommando om, at han agtede at sende

Inselkommandant
Bornholm

Rønne, den 8. Mai 1945

An den

Regionschef Jørgensen

Rønne

Rathaus

Auf Ihr Schreiben vom 7. Mai 1945 antworte ich, dass das abgeworfene russische Flugblatt nicht beantwortet wird.

Die deutsche Wehrmacht auf Bornholm hat Befehl die Insel gegen jeden Angriff zu schützen.

Auf Grund der Waffenstillstandsbedingungen ist Bornholm englisches Interessengebiet.

Ich habe Befehl nur die Engländer auf Bornholm landen zu lassen.

L. Jørgensen
Kapitän z. See und
Inselkommandant

Den tyske Kommandants flot afvisende, men temmelig forhastede Svar til den bornholmske Regionsledelse.

en Afdeling til Bornholm for at modtage den derværende tyske Styrkes Kapitulation, og han spurgte, om dette kunde være i Modstrid med de russiske Planer.

Paa dette Tidspunkt *havde Russerne imidlertid allerede indledet deres Aktion.* Mandag den 7. Maj ved Middagstid fløj ca. 15 russiske Maskiner ind over Rønne, hvor de nedkastede Bomber over baade By og Havn. Til Amtssygehuset indbragtes 7 døde og 23 saarede, alle danske Statsborgere, samt nogle lettiske Soldater. Af de danske saarede døde senere to. Samtidig med Angrebet paa Rønne blev ogsaa Neksø bombarderet. Man traf straks Forberedelser til at evakuere de to Byer; men da samme Eftermiddag Kl. 16,30 den officielle Radioefterretning om, at Tyskerne havde kapituleret paa alle Fronter og over for alle deres Modstandere, forelaa, lod man en Højtalervogn forkynde i Rønne, at der nu ikke kunde ventes flere Krigshandlinger, og at Evakueringen derfor var afblæst. »Alle kan roligt blive i deres Hjem,« hed det. I Neksø blev derimod Evakueringen ikke standset.

Endnu samme Aften indtraf i Rønne det andet Bombardement, der dog denne Gang kun gjaldt Yderreden foran Havnen. Et tysk Skib blev sænket, men der skete ingen Skade hverken i selve Havnen eller i Byen. *Ogsaa Neksø Havn blev bombarderet.* I denne By indbragtes 1 død og flere lettere saarede. De russiske Maskiner nedkastede over Rønne et Flyveblad, hvori Tyskerne opfordredes til at kapitulere og sende Forhandlere til Kolberg den følgende Dag Kl. 10. Formanden for Frihedsraadets Lokalkomité paa Bornholm, Overlæge *Olsen*, tog straks sammen med et andet Medlem af Komiteen ud til det tyske Hovedkvarter paa Galløkken, hvor de forelagde Flyvebladet for den tyske Kommandant paa Øen, Kapitän z. See v. *Kamptz*. Omgivet af sin Stab erklærede v. *Kamptz*, at han agtede at fortsætte Kampen mod Bolschevismen. Dette havde han telegrafisk Ordre til, sagde han, og Meddelelsen om, at der skulde foreligge tysk Kapitulation over for Russerne, betegnede han som et Falsum. Frihedsbevægelsen forlangte skriftligt Svar og fik det overrakt den følgende Dag.

Paa Raadhuset i Rønne sad om Aftenen den 7. Maj Borgmesteren i sin Egenskab af Luftværnschef sammen med Kammeren, Luftværnslederen og Frihedsbevægelsens Lokalkomité. Man ventede paa Forbindelse med det danske Udenrigsministerium. Da Situationen stadig forblev usikker, besluttede Luftværnschefen med alles Billigelse endelig Kl. 2 Natten til den 8. Maj *tvungen Evakuering* af hele Rønne med Undtagelse af Værkerne, Telefon, Apotek og Sanitetsvæsen. Den omfattende Evakuering gennemførtes lykkeligt fra Dagry til Kl. ca. 9.

Kl. 9,45 satte *det tredie — og voldsomste — russiske Luftangreb ind.* Det varede ca. 55 Minutter, og det førte frygtelige Ødelæggelser med sig. Bomberne nedkastedes i Flæng over Havnen og Byen, og samtidig fyredes der med eksplosive Granater ned over Gaderne. Det tyske Luftværnsskyts besvarede Ilden. Da Bombardementet var forbi, stod af Rønne Bys 3400 Ejendomme kun ca. 400 tilbage, der ingen nærværdig Skade havde taget. Ogsaa i Neksø blev Havnen og den indre By lagt i Ruiner. Takket være Evakueringen havde den danske Befolkning ingen døde.

I Løbet af Eftermiddagen stod da Tyskerne over for den uundgaelige Nødvendighed af at kapitulere. v. *Kamptz*, der haardnakket havde nægtet dette, formodentlig fordi han, som han selv sagde, ikke havde faaet Ordre til det, blev ved et Tilfælde befriet for det ubehagelige Hverv, idet en General *Mutmann* netop var kommet til Øen med sine Tropper fra Hela-Halvøen. I Kraft af sin højere Charge overtog han Kommandoen og kapitulerede.

Den 9. Maj Kl. 15 anløb fem russiske Hurtigbaade Rønne Havn, og *en russisk Styrke under Kommando af Major Antonic gik i Land.* Majoren tog straks til Galløkken, hvor Kapitulationen blev underskrevet. Han blev derefter modtaget paa Raadhuset af Amtmand v. *Stemann*, Rønne Bys Borgmester og Medlemmerne af Lokalkomiteen. Den følgende Dag ankom nye russiske Troppestykker til Øen, og Kommandoen blev nu overtaget af Oberst *Strepkov*. Han modtoges paa Dams Hotel af Byens Embedsmænd og Frihedsbevægelsens Repræsentanter, over for hvem han udtalte, at Russerne kun var kommet for at nedkæmpe og bortføre de tyske Tropper. Tilsagnet herom blev yderligere uddybet og bekræftet i en »Meddelelse fra Den Røde Hærs Kommando«, som udsendtes den 22. Maj. Den lød:

Tyske Tropper forlader efter Kapitulationen Rønne, hvis bombehærgede Gader er et sidste Vidnesbyrd om Nazisternes uegennyttige »Beskyttelse« af Danmark.

»Den 11. Maj landsattes Dele af den Røde Armé paa Øen Bornholm, som de rensede for tyske Tropper.

Øen Bornholm er en Del af Danmark, og den er kun besat af vore Tropper, fordi den ligger bag ved vor tyske Okkupations-Zone. Øen er besat af den Røde Armés Tropper midlertidigt, indtil de i Forbindelse med Krigen staaende Spørgsmaal i Tyskland er løst.

Den Røde Armé paa Øen Bornholm har ikke til Formaal at forstyrre Befolkningens normale Liv eller blande sig i den danske Administrations Sager.«

Paa den allierede Overkommandos Meddelelse af 8. Maj havde Russerne — ifølge Eden — svaret, at de ønskede at besætte Bornholm, fordi »de tyske Tropper paa Bornholm kom fra Omraader, som laa indenfor de sovjetrussiske væbnede Styrkers Operationsfære.« og fordi »Kommandanten for den tyske Garnison paa Bornholm havde anmodet om Hjælp til Levnedsmidler.« Da dette Svar afgaves, var den russiske Aktion i Virkeligheden allerede afsluttet. *Englænderne, som selv havde haft til Hensigt at besætte Øen, var kommet for sent.* Alt tyder paa, at Russerne fra første Færd har været bestemt paa at tage Bornholm, før Englænderne kunde naa frem. De Klokkeslæt, som Mellemmanden mellem de allierede Magter og Admiral Dönitz' nye tyske Regering, Grev Folke Bernadotte, anfører i sin Bog »Slutet«, viser, at Tyskernes Beslutning om Kapitulation paa alle Fronter blev taget Natten mellem den 6. og 7. Maj, og Meddelelsen herom har uden Tvivl været den russiske militære og politiske Ledelse i Hænde, et Par Timer før det første Bombardement af Rønne og Neksø fandt Sted. For dette Bombardement med dets Ofre af døde og saaredes kan v. Kamptz saaledes ikke have noget Ansvar. Derimod skyldes det store, ødelæggende Bombardement den 8. Maj hans Halsstarrighed.

Ulykken ramte den bornholmske Befolkning saa meget haardere, som man i det

Stormende Demonstrationer fandt Sted overalt om Aftenen den 4. Maj. Mørklægningsgardinerne brændtes, Lysene tændtes i alle Vinduer, Mennesker fyldte alle Gader — hurraraabende, svingende Flag og Huer, stormende Sporvognene, syngende, jublende, leende. Endelig, endelig var det Øjeblik kommet, som hele Folket havde ventet paa med stigende Utaalmodighed, medens B.B.C.'s daglige Udsendelser havde holdt Modet oppe, og vore egne Sabotører havde muliggjort, at vi kunde møde Befrielsen uden Skam.

øvrigt Land netop i de samme Dage kunde fejre *Befrielsen i en Stemning af Glæde og Jubel*. I samme Øjeblik som den engelske Radio om Aftenen den 4. Maj havde sluttet sin historiske Udsendelse, beredte Landet sig til at tage sin Frihed tilbage. Paa dette Tidspunkt befandt den designerede Statsminister, *Vilh. Buhl*, sig i Rigsdagsbygningen. Han begav sig straks over i Udenrigsministeriet, hvor Direktør *Svenningsen* søgte at komme i Forbindelse med *Best* for at faa Meddelelsen bekræftet. Han var ikke let at faa i Tale, og da det lykkedes, sagde han, at han ikke kendte noget til Kapitulationen. Men paa Aftenen, ved 23-Tiden, kom han dog paa bedre Tanker. Han anerkendte, at de danske Myndigheder kunde handle ud fra det *fait accompli*, der forelaa. Da det var af Vigtighed, at Befolkningen straks den følgende Morgen kunde faa Underretning om, at en dansk Regering stod rede til at overtage Styret, satte Buhl sig i Forbindelse med Kabinetssekretæren. og endnu samme Aften udsendtes gennem Ritzaus følgende officielle Meddelelse:

Hs. Majestæt Kongen aabner den 9. Maj 1945 den danske Rigsdag. Ved hans Side ses fra v.—h.: Hds. kgl. Højhed Kronprinsesse Ingrid, Hs. kgl. Højhed Kronprins Frederik, Hds. Maj. Dronningen, Hs. kgl. Højhed Prins Knud og Hds. kgl. Højhed Prinsesse Caroline Mathilde. Yderst til h. ses Folketingets Formand Hans Rasmussen.

»Hans Majestæt Kongen har i Dag rettet Henvendelse til fhv. Statsminister Buhl om at danne en ny Regering.«

Frihedsraadet traadte samtidig offentligt frem med en Proklamation, hvori det hed:

»Danmarks Frihedsraad har i de forløbne Aar skaret hele Folket om sig, fordi det gav Udtryk for den Modstandens Politik, som Befolkningen ønskede ført, og fordi det gennem sit Program anviste Kampens Maal. Fra i Dag overtager en fri Regering Ledelsen af vort Land, men den Samling, Frihedsraadet har været Udtryk for, og den Vilje til at skabe et bedre, et lykkeligere Danmark, som har besjælet hele det kæmpende danske Folk, skal fortsat bestaa.«

Ministeriet udnævntes officielt den 5. Maj. I Radioen holdt Kongen denne Dag en Tale, hvori han mindedes Befrielseskampens Ofre og takkede Folket for det Sammenhold, der havde givet det Styrke til at komme gennem Trængslerne. Han fortsatte:

»Jeg opfordrer alle Landsmænd til at staa sammen og til at give det af mig i Dag udnævnte Ministerium den Tillid, som er nødvendig for Løsningen af de kommende Opgaver. Det har i disse tunge Aar været min inderlige Bøn, at vi sammen maatte opleve Befrielsens Time, og dette er blevet os forundt. Jeg beder i Dag til, at vi maa vise os værdige til den Naade, Gud har skænket vort Fædreland, og at vi i Fællesskab ved fortsat Sammenhold gennem den kom-

mende Tid maa kunne lægge Grunden til et frit og betrygget Danmark. Gud velsigne vort gamle Fædreland.«

Ogsaa Statsminister *Buhl* rettede gennem Radioen en Henvendelse til det danske Folk. Han hyldede de sejrende Magter og takkede Sverige for Venskab og værdifuld Bistand. »Lysene fra den svenske Kyst har i disse Aar været os en Opmuntring og Forjættelse,« sagde han. Regeringen betegnede han som »Udtryk for en ligelig Hensyntagen til Rigsdagens fire store Partier og den under Frihedsraadet hørende Modstandsbevægelse.« Han oplyste videre:

»Der har allerede i nogen Tid været ført indbyrdes Forhandlinger om de Lovregler, det er nødvendigt at gennemføre, for at de, der under Besættelsen har svigtet det nationale Fællesskab, efter Lov og Dom kan blive draget til Ansvar for deres Handlinger. Og Regeringen vil søge denne Lovgivning fremmet snarest muligt. Hurtig og haandfast skal denne Afregning være, men ogsaa retfærdig.«

Endelig talte som Frihedsraadets Repræsentant *Mogens Fog*. Han sagde bl. a.:

»Den aktive Modstands Kvinder og Mænd, der viste deres Vilje og deres Evne til at forsvare de demokratiske Idealer, vil ogsaa i kommende Tider yde deres Indsats for Demokratiets Maal, men de skal ikke danne nogen Klan, ingen Stat i Staten. Der har aldrig været og skal aldrig opstaa noget Skel mellem Frihedskæmperne og Folket.«

Vedagl. aabent Brev af 7. Maj blev *Rigsdagen indkaldt til Onsdag den 9. Maj*. Den aabnedes af *Kongen* personlig med følgende Tale:

»Landets Repræsentanter!

Det er en stor Glæde for mig i Dag at staa over for Rigsdagen efter disse fem Aar, vi i Fællesskab har gennemlevet. Tak for den Tillid, De har vist mig. Mange personlige Afsavn og Liv har disse Aar krævet, og vi samles i det gamle Ord: Guds Fred med vore Døde i Danmarks Rosengård, Guds Fred med dem, som bløde af dybe Hjertesaar.

Store Opgaver foreligger og kræver et samdrægtigt Arbejde for at genopbygge, hvad disse Aar har søndret. Til dette Arbejde ønsker jeg Guds Velsignelse og beder Dem forene Dem med mig i et trefoldigt Hurra for vort gamle Fædreland. Danmark leve!«

Folketingets Formand, *Hans Rasmussen*, bragte derefter *Kongen* en varm og hjertelig Hyldest:

»Det er ved sin jævne Holdning og mandige Færd, Kong Christian har vundet det danske Folks dybe Hengivenhed og Højagtelse. Alle synes at kende *Kongen* ganske nøje og føler Stolthed over, at han er Danmarks Konge. I Fredstidens travle Arbejdsdag har *Kongen* været et Eksempel for sit Folk, i Nationens festlige Stunder blev han dets selvfølgeligelige Samlingsmærke. Og i trange og tunge Tider som dem, vi nu har gennemlevet, fik Folket Haab og Fortrøstning ved at se hen til *Kongens* rolige, faste, tillidsfulde Holdning.«

Man sang Nationalsangens første Vers, hvorefter *Kongen* udtalte Ønske om at hilse paa de tilstedeværende Repræsentanter for de allierede Magter, Majorgeneral *R. H. Dewing*, Colonel *Ford Trimble* og Admiral *R. V. Holt*. *Kongen* trykkede hver enkelt af dem i Haanden og udtalte: »I heartily thank you for what you have done for us.«

Danmark var atter et frit og folkestyret Land.

De spærrede vore Officerer og Soldater inde, men ogsaa blandt de internerede modnedes *Viljen til aktiv Modstand.*

HÆREN EFTER DEN 29. AUGUST 1943

Af Kaptajn M. AMTRUP

Det store Flertal af Hærens faste Befalingsmænd var vistnok i Sommeren 1943 paa det rene med, at det bar mod en eller anden Afslutning paa Hærens Virksomhed. De mange Klausuler, der efterhaanden var lagt paa Hærens Liv og Uddannelse, Vaabenafleveringen i Vinteren 1942—43 m. v., bevirkede, at man Gang paa Gang spurgte: Hvornaar bliver Hærens Arbejde helt indstillet? Frivilligt var der imidlertid ingen, der tænkte paa at nedlægge Arbejdet; saa godt som alle var kun besjælet af den Tanke under en eller anden Form at komme til at øve en Indsats for Danmark. Hærledelsens Standpunkt ved Evakueringen af Jylland i Efteraaret 1942 over for Forsvarsministerens Forslag om fuldstændig Hjemsendelse af Jyske Division var, at Hæren skulde fortsætte sit Liv, ligegyldigt hvor ringe Kaar der blev budt den; selv de svageste Magtmidler i en dansk Regerings Haand kunde maaske i en given Situation faa sin Betydning.

Afslutningen kom i Form af *det tyske Overfald den 29. August 1943*, som med eet Slag satte Hæren ud af Spillet, røvede dens Materiel og internerede dens Personel.

Efter at man i Interneringslejrene havde haft Tid til at overveje Situationen og drøfte Problemerne med hverandre, og ikke mindst da det begyndte at se ud til,

at Tyskerne vilde løslade Hærens Personel, *tog Hærens Officerer fat paa at planlægge det fremtidige Liv.*

For ca. 40 Linieofficerer var det lykkedes at unddrage sig Interneringen. Største Parten gik til Sverige i den Hensigt herfra at søge videre til England for i de Allieredes Rækker at træde ind i Kampen. Enkelte var forblevet i Landet og havde straks paa egen Haand eller i Tilknytning til den lokale Frihedsbevægelse begyndt den illegale Kamp mod Fjenden.

For alle interesserede Befalingsmænd var der kun een Tanke: for enhver Pris at undgaa en Geninternering. Vilde Tyskerne indlade sig paa en Frigivelse, skulde det ikke lykkes dem endnu en Gang at lamme Befalingsmandskorpset, hvad enten Vejen hertil var at søge til Sverige eller gaa »under Jorden«.

Frigivelsen voldte sine Vanskeligheder, før den blev til Virkelighed. Et tysk Forlangende om Underskrift paa, at man forpligtede sig til for Krigens Varighed at undlade Handlinger, der var »feindselig« mod den tyske Værnemagt, blev afslaaet fra dansk Side. Kravet blev ændret til et Forlangende om Underskrift paa, at man var gjort bekendt med, at man, hvis der fra nogen af Hærens Befalingsmænds Side foretoges Handlinger rettet mod den tyske Værnemagt, maatte regne med fornyet Internering og da i Tyskland. Denne Underskrift blev givet, men med Tilføjelse — saavel for hver enkelt som af Chefen for Generalkommandoen for Helheden — af en Protest mod, at Enkeltmands Handling kunde medføre kollektive Repræssalier. »Enhver svarer for sig — andet vil stride mod nordisk Opfattelse af Ret og Retfærdighed«. Denne Protest var i sidste Øjeblik ved at hindre Frigivelsen, men blev dog sluttelig accepteret.

Chefen for Generalkommandoen, Generaløjntant *Cørtz*, benyttede nu nogle Generalstabsofficerer til det Arbejde, der forestod. Chefen for Kommandoafdelingen var paa det Tidspunkt syg og laa paa Militærhospitalet, og det blev derfor tre Kaptajner fra Kommandoafdelingen, der kom til at virke som Generalens nærmeste Medarbejdere. Umiddelbart efter Løsladelsen fra Interneringslejrene suppleredes ovennævnte med en Kaptajn fra Generalstabsafdelingen, og disse fire Officerer forestod derefter som Generalens Stab de daglige Forretninger.

II

Under Opholdet i Interneringslejren, Marienlyst, foranledigede Chefen for Generalkommandoen i Begyndelsen af Oktober Arbejdet optaget med de første *Planer for en eventuel Overførelse til Sverige af samtlige Officerer og Befalingsmænd af Officiantgruppen.* Denne Evakuering forudsattes gennemført i flere Vendinger; til 1. Vending blev der udpeget i alt ca. 135 Officerer, fordelt i samtlige Interneringslejre for Officerer Landet over, og disse fik det første Varsko om Mulighederne i saa Henseende, medens Resten endnu intet Kendskab fik til Sagen.

Samtidig tog Chefen for Generalkommandoen gennem nogle Møder i Helsingør *Føling med den i Almindelighed ventede kommende Regering Buhl* for at sikre, at Hæren ved sine Dispositioner kunde handle i Overensstemmelse med Regeringens Ønsker og Hensigter.

Generalløjtnant *Ebbe Gørtz*.
Se Bd. I, S. 385.

Viceadmiral *A. H. Vedel*.
Se Bd. I, S. 411.

Umiddelbart efter Interneringens Ophør, den 22. Oktober 1943, traadte Chefen for Generalkommandoen tillige i Forbindelse med Chefen for Søværnskommandoen, Viceadmiral *Vedel*, orienterende denne om de trufne Dispositioner og Forberedelser og modtog selv Orientering om de tilsvarende for Marinens Vedkommende trufne Dispositioner. I hele den paafølgende Periode indtil Kapitulationsdagen arbejdedes snævert Haand i Haand med Søværnets Ledelse.

I Løbet af den første Tid blev der truffet endelig *Aftale mellem de to Værnschefer paa den ene Side og ledende Politikere paa den anden Side* om:

- at Hovedparten af Værnenes Befalingsmænd skulde forblive i Danmark,
- at der skulde sendes ca. 25 Officerer af Hæren og et Antal Befalingsmænd fra Marinen til Sverige for der i Forbindelse med de allerede derværende Befalingsmænd og værnepligtige at opstille en dansk Ekspeditionsstyrke, den senere danske Brigade, og i øvrigt tilvejebringe flest mulige Vaaben for Styrkerne hjemme (beregnet til mellem 25.000 og 50.000 Mand),
- at alle Forberedelser skulde træffes for i Nødsfald at føre Befalingsmændene i Danmark til Sverige for det Tilfælde, at Stillingen hjemme blev uholdbar, og
- at man, naar disse første Forberedelser var fra Haanden, skulde samle Kræfterne om at skabe en væbnet Kampkraft ud af de i Danmark forblevne Rammer, suppleret med værnepligtige, samtidig med at man skulde søge at koordinere alle de Kræfter, der herhjemme, som det da syntes i spredte Grupper, forberedte Modstanden mod Tyskerne, naar det ventede Sammenbrud nærmede sig.

Staben gik nu i Gang med at give Ordre efter disse Retningslinier, herunder Afrejseordre til de Officerer, der skulde sendes af Sted, og Ordre til alle øvrige om at forblive i Landet. Men da de nævnte Forhandlinger med Politikerne havde staaet paa i ca. 14 Dage, og da det i den Tid havde svirret med Rygter om Befalingsmændenes snarlige Internering igen og Overførelse til Tyskland, er det forstaaeligt, at en Del Befalingsmænd var blevet utrygge og havde valgt paa egen Haand at søge til Sverige. Med de særlig beordrede, ca. 25, og de allerede tidligere afrejste, ca. 40, voksede Tallet af disponible Befalingsmænd af Hæren i Sverige saaledes efterhaanden til op imod 150, der kom til at danne Rygraden i den danske Brigades Land- og Luftstyrker paa den anden Side Sundet. Fra omkring Midten af November, da Værnschefernes Bestemmelse var bragt til Befalingsmændenes Kundskab, faldt der stort set Ro over Sindene; op imod 1200 faste Liniebefalingsmænd var herefter disponible i Danmark.

III

De først foreliggende Opgaver for Ledelsen var herefter:

- at faa skabt en *Oplysningstjeneste*, paa Grundlag af hvilken Advarsler kunde gives Befalingsmændene, naar Faren for tysk Aktion truede,
- at faa skabt et *Alarmeringssystem*, efter hvilket det blev muligt at faa de fornødne Ordre m. v. hurtigt sendt ud til samtlige Befalingsmænd i Landet, og endelig
- at faa genoptaget *Generalstabens Efterretningssektions* Virksomhed, saaledes at Efterretninger om tyske militære Forhold atter kunde sendes til England.

Oplysningstjenesten blev i det væsentlige organiseret ved Politiets Hjælp, idet Staben straks genoptog tidligere Forbindelser med visse Politiofficerer, som havde mange gode Oplysningskilder at øse af. Der blev herved i Forbindelse med andre særlige Foranstaltninger skabt næsten fuld Sikkerhed for, at Befalingsmændene i hvert Fald indtil videre kunde blive advaret i Tide, hvis der fra tysk Side blev forberedt nye Aktioner mod det samlede Befalingsmandskorps.

Alarmeringssystemet blev skabt ved, at samtlige tjenstgørende faste Befalingsmænd af Linien, med Undtagelse af enkelte, der var anset for nationalt upaalidelige, blev indrulleret i et Antal Afsnit saaledes:

København	5 Afsnit,
Nordsjælland	1 Afsnit,
Øvrige Sjælland med sydlige Øer	1 Afsnit,
Fyn	1 Afsnit,
Jylland	2 Afsnit.

Pr. Afsnit var der i alt godt 100 Officerer og Befalingsmænd af Officiantgruppen, som igen blev inddelt i et større eller mindre Antal Grupper, og i Provinsen som Regel en Gruppe i og om hver Garnisonsby. I Spidsen for hver Gruppe var der udpeget en Grupperfører. Saavel for Afsnitscheferne som for Grupperførerne var der udpeget en Stedfortræder, — en Regel, der i øvrigt saa godt som altid blev fulgt, og som viste sig særdeles gavnlig i de mange Tilfælde, hvor en Leder senere blev taget af Tyskerne.

Samtlige ledende Poster blev baade nu og senere besat med *Kaptajner eller yngre Stabs-officerer*, idet man ansaa det for uforvarsligt for Helheden at anvende Hærens Generaler og ældre Stabsofficerer som Ledere i det illegale Arbejde, dels fordi de gennem deres mangeaarige

Tjeneste var meget kendt af Offentligheden og derfor ikke kunde færdes frit og ubemærket, dels fordi man ikke kunde se bort fra, at Tyskernes Sogelys i første Række vilde været rettet mod Hærens overste Chefer. Et Par ældre Stabsofficerer berettede saaledes kort efter Løsladelsen fra Interneringslejrene, at de i deres Gadedør havde observeret nogle tyske Soldater, som stod og konfererede visse Papirer med Tavlen over Husbeboernes Navne; man formodede dengang, at det var for at konstatere Rigtigheden af de paa Interneringsstederne opgivne Adresser.

Samtidig med Organiseringen af Afsnit og Grupper blev *Forberedelserne til en fuldstændig Evakuering til Sverige* fortsat og bragt til Afslutning. Det var i paakommende Tilfælde Meningen, at Befalingsmændene fra Jylland og Fyn langsomt skulde »sive over« til Sjælland, hvor Afsnitscheferne paa nærmere angivne Steder atter skulde samle Personellet. Selve Overførelsen af alle skulde foregaa i et Par Vendinger ad forskellige Ruter, som delvis var lagt ved Marinens Hjælp, og som udgik fra Falster, Møn, Rødvig, Køge, København, et Sted mellem København og Helsingør, Gilleleje og Rørvig; dog skulde de nordligst i Jylland boende Befalingsmænd sættes over ved Frederikshavn. Nærmere Bestemmelser for Sejladsen, Tilkommandering af raadgivende Soofficerer samt Afsnitschefernes Rekognosceringer og Forbindelser med Skipperne blev iværksat, ligesom Penge til Finansiering af Overfarten blev fordelt til Afsnit og Grupper. Hele Arbejdet foregik Haand i Haand med Søværnets Ledelse og støttede sig stærkt paa de fra Jode-transporterne erfarne Folk inden for forskellige Samfundslag.

Genoptagelsen af *Efterretningssektionens Virksomhed* var et andet og lige saa vigtigt Spørgsmaal. Generalstabens Efterretningssektion havde siden den 23. April 1940 haft stadig Forbindelse med den engelske Generalstab, og denne Virksomhed var nu mere end nogen Sinde af Betydning. Efterretningssektionens faste Personale var sat ud af Spillet her hjemme, idet Hovedparten havde maattet tage til Sverige i Tiden mellem 29. August og Midten af November 1943, hvorfra Arbejdet dog fortsattes, medens en Officer, der af tjenstlige Grunde maatte blive til det sidste, blev taget af Tyskerne og ført til Berlin for senere at blive anbragt i Koncentrationslejr.

En Reserveofficer, som tidligere havde forrettet Tjeneste i Sektionen, blev, saa godt det lod sig gøre, af Sektionens faste Personale forinden Afrejsen sat i Forbindelse med Sektionens vigtigste Kilder Landet over, saaledes at Virksomheden kunde føres videre og yderligere udbygges. Hele Tjenesten blev efterhaanden udviklet til et meget stort Apparat i Forbindelse med saavel Søværnets som Frihedsbevægelsens tilsvarende Arbejde.

Man opnaaede, at de Allierede til enhver Tid havde fuldstændig Fortegnelse over Størrelse og Fordeling af de tyske Styrker, der befandt sig i eller passerede Danmark. Under de store Trosskibtransporter gennem Danmark til eller fra Norge blev Skibenes Afsejling fra dansk Havn øjeblikkelig rapporteret til England, og mange af de Skibssænkninger, der fandt Sted i Kattegat i Krigens sidste Tid, skete efter forudgaaende Melding herfra.

Sluttelig blev for Befalingsmændenes Vedkommende hele *Aflønningsspørgsmaalet* sikret, saavel for de Befalingsmænd, der forrettede Tjeneste i Sverige, men havde deres Familie i Danmark, som for alle i Danmark værende for det Tilfælde, at de skulde blive nødt til at gaa under Jorden og Lønningsudbetaling ad normale Veje stoppet af Tyskerne. Hele denne vigtige Opgave løstes i Stilhed ved Krigsministeriets Foranstaltning gennem fornøden Hjælp fra andre Myndigheders Side.

IV

I 1943 og i Begyndelsen af 1944 og da navnlig, saa længe hele Vaabenspørgsmaalet endnu ikke var løst, satte man det som Befalingsmændenes Hovedopgave i Forbindelse med Politiet at danne *den Magtfaktor for Landets Regering, der ved et tysk Sammenbrud kunde danne Værn mod Overgreb og Excesser fra tyske Styrker i Op-løsning*. I Begyndelsen af December 1943 traadte man derfor i Samarbejde med Repræsentanter for Rigspolitichefen og Københavns Politi. Det blev herunder af-talt, at Værnenes Personel sammen med visse Politistyrker i første Linie skulde

besætte saadanne Objekter, der var af særlig Betydning for, at Landets Regering kunde fungere, d.v.s. i København Sikring af Kongehuset ved Besættelse af Sorgenfri og Amalienborg, Sikring af Regeringens Sæde, Slotsholmen, og Sikring af de vigtigste Centrer for Meddelelsetjenesten: Rigstelefonstationen i Købmagergade, Statsradiofonien (med Stationerne Kalundborg, Skamlebæk og Herstedvester) samt Telefonhuset i Nørregade. Hertil kom endvidere i København Skabelsen af et Brohoved i Frihavnen af Hensyn til sikker Overførelse af Styrken fra Sverige og for samtidig at besætte Dansk Industri Syndikat, hvor man formodede, at en større Vaabenbeholdning var til Stede. Endvidere skulde en mindre Styrke afgives til Forstærkning paa Politigaarden.

Ude omkring i Landet blev Opgaverne præciseret til Sikring af de vigtigste Punkter paa Transport- og Forbindelsesnettet, Havne o. l. samt Skabelsen af Udrykningskommandoer.

I øvrigt rettedes Bestræbelserne paa *en stadig Forøgelse af Styrkerne*, og man tog derfor fat paa at søge Forbindelse med saadanne Organisationer, som gennem hele deres Tilsnit altid havde følt sig nær knyttet til Hæren: de tidligere frivillige Korps, Garderforeningen, de polyteknisk studerende, der var uddannet efter Særordningen, Foreningen af Løjtnanter og Kornetter samt den saakaldte »Nørregadegruppe«. Til nærmere at koordinere disse Styrker blev der udpeget en Oberstløjtnant. Endelig søgtes Forbindelse til saadanne illegale Organisationer, som var dannet f. Eks. i Holbæk og Skælskør, forskellige Steder paa Fyn, i Aarhus m. fl. Steder, bl. a. under Ledelse af Befalingsmænd, der paa egen Haand med megen Dygtighed havde taget Modstandsarbejdet op.

Paa tilsvarende Maade gik man i Gang med at samle Reserveofficerer og -underofficerer samt værnepligtige Officerer. I Hovedstaden ordnedes dette Arbejde regimentsvis for derigennem delvis at skabe Rammer til Enkadrering ogsaa af indkaldte værnepligtige, og hertil blev der ved hvert af de københavnske Regimenter udpeget en fast Officer, som blev bistaaet af en Reserveofficer fra det paagældende Regiment.

For Flyvertroppernes Vedkommende blev der dog kun Tale om et meget ringe Antal, som nogen Tid senere blev fordelt til de øvrige Regimentsgrupper.

For Livgardens Vedkommende gjorde det særlige Forhold sig gældende, at Reserveofficererne og de værnepligtige Officerer blev anvendt til at enkadrere Mandskabet fra Garderforeningen, som blev indordnet i en egen Enhed.

Ud over Landet var man ikke i Stand til at følge Regimentsinddelingen ved dette Arbejde, men var henvist til at organisere Reservebefalingsmænd og værnepligtige Officerer i hver By uden Hensyn til Vaabenart og Regiment. Paa Sjælland og Lolland-Falster blev der udpeget en Oberstløjtnant til at forestaa Arbejdet, og et ikke ubetydeligt Krafttilskud skabtes ad denne Vej.

I Jylland—Fyn kom dette Arbejde dog aldrig rigtig i System, men et Antal Reserveofficerer og -underofficerer samt værnepligtige Officerer blev knyttet til de stedlige Grupper af faste Befalingsmænd. I Jylland var der derimod et andet Spørgsmaal, der trængte sig paa. Her var nemlig før Evakueringen af de danske Garnisoner i 1942 udfærdiget et Antal ekstraordinære Indkaldelsesordrer, mærket P, til i alt op imod 16.000 Mand. Disse Indkaldelsesordrer var for største Delen gaet tabt den

29. August 1943, men en mindre Del var deponeret hos civile Myndigheder, især Politiet. Til Brug for disse sidste, i alt 10—12 Kompagnier à ca. 100 Mand, var der af Politiets Beholdninger og under dettes Kontrol udlagt ca. 1.100 Stk. Gevær 1889 med Ammunition. En Oberstløjtnant blev udpeget til i Samarbejde med Politimyndighederne at faa denne Organisation ført à jour og forsynet med Befalingsmænd.

V

Alle Ordre og Orienteringer til Befalingsmændene udgik fra Staben gennem Afsnits- og Gruppeinddelingen, idet der afholdtes periodiske Møder med Afsnitscheferne, Cheferne for de særlige Styrker og for Reserveofficererne; paa disse Møder blev den løbende Situation drøftet, og der blev udgivet Forholdsordrer for de Tilfælde, som muligt kunde indtræffe. F. Eks. blev der aftalt *Kodeord* for det Tilfælde, at samtlige Befalingsmænd maatte gaa under Jorden, samt for hele Befalingsmandskorpsets Afrejse til Sverige. Det var jo imidlertid ikke muligt at forudse alle de Situationer, der kunde opstaa, og da det i givet Tilfælde vilde være særdeles ønskeligt først at faa Befalingsmændene bort fra deres Hjem, saa man havde mere Ro til at træffe sine Beslutninger, rettedes Bestræbelserne tillige mod at finde frem til *et hurtigtvirkende Alarmeringssystem*, som tillige kunde fungere i Stilhed. Man kunde ikke regne med at anvende Telefon eller Telegraf, og en mundtlig Overbringelse af Ordre til Grupperne i Jylland vilde i en given Situation tage saa lang Tid, at man uvægerligt vilde komme bag efter Tyskerne, som havde alle Hjælpemidler til Raadighed. Vel fik man med forskellige Myndigheders Bistand Adgang til i Nødsfald at benytte de særlige Telefon- og Telegraforbindelser, der fandtes i Landet til Brug i særligt Øjemed, men ogsaa disse maatte man regne med at se sat midlertidigt ud af Virksomhed.

Man fik derfor i December 1943 en *Aftale med et af de store københavnske Dagblade*, i Henhold til hvilken Bladet ved en særlig typografisk Foranstaltning formidlede udsendt en Ordre til samtlige Afsnits- og Gruppechefer i Landet, som gik ud paa, at Befalingsmændene ikke maatte sove hjemme, men at Livet om Dagen skulde være normalt. Afvarslingen kunde gives paa tilsvarende Maade ved en anden Kode-meddelelse i samme Blad.

Dækadresser inden for Afsnit og Grupper m. v. var kendt af de Befalingsmænd, der normalt lod de fornødne Ordre gaa videre, saaledes at man ogsaa »under Jorden« havde Hold paa hele Befalingsmandskorpset.

I December 1943 gik man i Gang med at søge *Kontakt med Frihedsraadet*, foreløbig ved at en Kaptajn blev udpeget til Forbindelsesofficer med »Ringene«, som man er stor Tak skyldig bl. a. for Hjælp til Fremskaffelse af et Antal Dækadresser, Opbevaringssteder for Vaaben og Materiel samt Garager.

I det hele taget fik man ad denne Vej en ikke ringe »Undervisning« i, hvorledes man gik »under Jorden« og levede sit »illegale« Liv, en Foreteelse, der for Hærens Befalingsmænd da var ny og ukendt og derfor til at begynde med ikke altid lige let.

Hele forannævnte Organisationsarbejde blev gradvis sat i Gang i Løbet af Novem-

ber og December 1943, og samtidig meldte *Spørgsmaalet om Vaaben og Udrustning* sig. Der blev derfor i København udbygget en *Transportorganisation*, som skulde samle og fordele, hvad der maatte være skjult af Hærens tidligere Materiel. Vaaben fandtes der imidlertid ingen af hverken paa Sjælland eller i Jylland—Fyn ud over de tidligere omtalte Beholdninger tilhørende Politiet, derimod fandtes en Del Ammunition, som var skjult bl. a. af 4. Regiment i Nærheden af Roskilde; denne blev nu afhentet og gemt. En Del Uniformer og anden Udrustning, som fandtes i København, og som Tyskerne ikke havde Kendskab til, blev ligeledes afhentet og fordelt i mindre Depoter; i alt blev der flyttet 3—4.000 Uniformer, ca. 1.000 Hjelme, en Del Remme og anden Udrustning. I Begyndelsen var de til Raadighed værende Transportmidler ringe, det var væsentligt trehulede Budcykler, og de større Transporter blev udført ved at engagere private Flyttefirmaer; først hen paa Foraaret 1944 fik Transportafdelingen egne Motorkøretøjer. Selv om disse Transporter af Uniformer og Materiel i Dag ikke kan siges at have haft større Betydning, havde de dengang deres store Betydning deri, at de vænnede Personellet til illegal Optræden og illegale Transporter, hvad der senere kom Vaabentransporterne til overordentlig stor Nytte.

Selve Nytaarsaften 1943—44 kom man for første Gang ud for en *almindelig Alarmering*. Oplysningstjenesten meldte fra meget paalidelig Kilde, at der var Fare for, at der forestod en Aktion mod de danske Officerer. Som det saa ofte gaar, naar man har lagt Planer for forskellige Ting, blev det Tilfælde, man kom ud for, noget helt nyt. Det var udtrykkelig kun Officererne, der blev nævnt, og der maatte derfor, for at undgaa unødigt Alarmering af de øvrige Befalingsmænd, gives mundtlige Ordre gennem Afsnit og Grupper; men heldigvis var Efterretningen indløbet saa tidligt, at det kunde naas. Afblysningen fulgte nogle Dage efter, da Oplysningstjenesten med Sikkerhed kunde meddele, at Faren maatte paaregnes drevet over, sandsynligvis for de første Maaneder.

I Januar 1944 fik Tyskerne Nys bl. a. om Uniformstransporterne, og to af Stabens nærmeste Medhjælpere blev eftersøgt af Gestapo. De beordredes begge til Sverige; den ene kom over, medens den anden, Kaptajn R. Ploug, blev taget under Udrejsen. Efter at have siddet i Horserød og Frøslev Lejrene førtes Kaptajn Ploug i Efteraaret 1944 til Tyskland, hvor han døde den 14. November 1944 i Porta Westfalica under Udkommando fra Koncentrationslejren Neuengamme.

I de første Maaneder af 1944 fortsattes Organisationsarbejdet støt og roligt og foruden de egentlige Befalingsmandsgrupper, med i alt ca. 1.200 Medlemmer fordelt over Landet, raadede man nu over følgende velordnede Formationer, direkte under Ledelsen, nemlig:

Officersskolens Udrykningskommando, ca. 125 Mand,
 Akademisk Skyttekorps, ca. 250 Mand.
 Kongens Livjægerkorps, ca. 500 Mand,
 Polyteknikerstyrken, ca. 250 Mand,
 Garderforeningen, ca. 400 Mand.

Nogle af disse Tal steg senere hen ganske betydeligt.

VI

Vaabenspørgsmaalet var nu det alt overvejende Problem, thi uden Vaaben kunde ingen Opgaver løses. Den hurtigste og sikreste Vej, man kunde gaa, var gennem Indkøb i Sverige; Bestræbelserne rettedes derfor i første Linie paa at tilvejebringe

det fornødne Beløb i svensk Valuta til Indkøb af 3.000 Husquarna Maskinpistoler med Ammunition. Man lagde herved fra første Færd Vægt paa alene at basere sig paa danske Penge for saaledes helt at understrege den danske Linie i hele Arbejdet, hvor nært det end skete i Tilknytning til de Allierede. Det voldte ingen Vanskeligheder at faa de fornødne Midler i dansk Valuta, idet »Regeringen« stillede dem til Raadighed, og da der samtidig indløb Melding fra Sverige om, at en Del Maskinpistoler kunde leveres, syntes alt saaledes at gaa programmæssigt. Men at omsætte Beløbet i svensk Valuta, hvad der fra Leverandørernes Side hinsides Sundet blev forlangt, for at Leveringen kunde komme i Stand, viste sig ulige vanskeligere. Først hen paa Foraaret 1944 blev disse Vanskeligheder, ved uselvisk og modig Bistand fra forskellige Hjælperes og fra »Regeringen«s Side, overvundet, og hen paa Sommeren 1944 begyndte de første, foreløbig smaa Sendinger at indfinde sig her i Landet; nu voldte imidlertid *Ammunitionen* nye Bryderier, idet der fra svensk Side blev forlangt Kompensation i Metal foruden Betalingen. Ved svensk Hjælp overvandt man til sidst ogsaa disse Vanskeligheder.

I Vinteren 1943—1944 blev der, da Vanskeligheder ved Indkøbene i Sverige syntes uovervindelige, gjort mange Anstrengelser for at skaffe Vaaben paa det hjemlige Marked, men de fleste af de »Fiduser«, man fik, viste sig at være Luft, saa det var meget beskedne og uensartede Vaabenmængder, der kom frem ad den Vej. Der blev dog foretaget Indkøb af et Antal Jagtrifler af forskellig Type og Kaliber, alle med Ammunition; men i øvrigt gav Indkøbsforsøgene paa det »sorte Vaabenmarked« kun meget faa Resultater.

Man fik derimod for Næsen af Tyskerne fat i *en stor Samling Reservedele til Rekylggeværer*, som havde tilhørt Jydske Arsenal, og som derefter af Hærens tekniske Korps' Felthaandværkere paa forskellige Værksteder rundt om i København blev samlet og senere indskudt i Gribskov. Paa denne Maade fik man i første Omgang ca. 30 fuldt brugelige Rekylggeværer; senere blev der paa tilsvarende Maade fabrikeret yderligere ca. 70 Rekylggeværer, om end med visse Mangler, men dog fuldt brugelige.

Paa Tøjhusmuseet henstod der en Del gamle 1867-Geværer og Karabiner, men der fandtes kun Ammunition til Karabinerne, saa det var især dem, Interessen samlede sig om. Disse blev fjernet fra Museet, og da man ikke kunde faa fat i Bundstykkerne til dem alle, idet de ikke blev opbevaret sammen med Karabinerne, iværksattes en Fabrikation af Bundstykker, saaledes at man ad denne Vej i alt skaffede sig et Par Hundrede brugelige, men umoderne Geværer. Ammunitionen smuglede man ved Hjælp fra Ammunitionsarsenalets faste Folk ud fra dette gennem de tyske Vagter.

Endelig var Politiet i København ogsaa behjælpeligt. Der blev først og fremmest udlagt 2 Depoter, 1 i Nærheden af Sorgenfri og 1 i Nærheden af Amalienborg, hvert bestaaende af et Antal Maskinpistoler og 1889-Karabiner, og der blev med Politiet truffet den Aftale, at enkelte særligt udpegede af Garderstyrken i en given Situation skulde alarmeres i Stilhed og i ovennævnte Depoter iklædes Politiiuniformer og udrustes for derefter at anvendes til Forstærkning af Politiets Styrke til Forsvar af Kongehuset. Endvidere modtog man fra Politiet en Del af de inddragne Pistoler, som blev fordelt til Hærens Styrker, ligesom en Del af Politiets Maskin-

pistoler og Pistoler blev udlagt i Depoter med Anvendelse for Øje enten af Hæren eller af Politiet.

Ogsaa *sværere Vaaben* var man ude efter. Ved en Lejlighed var man ad mange Omveje kommet i Forbindelse med en Mand, der vilde sælge 2 Stk. 20 mm Maskinkanoner. I dette Tilfælde var man imidlertid kommet til en forkert Mand. Paa selve Overtagelsesstedet gik det galt; en Kaptajn fra Vaabentransporttjenesten blev taget, medens det lykkedes de øvrige at undslippe, men uden Kanonerne. Senere fik man fra Marinen et Par af dennes ældre 37 mm Revolverkanoner, som blev monteret paa Lastmotorvogne.

Endelig lykkedes det at »redde« ca. 1 Ton af Hærens *Trotyl*, der blev oplagt i Depot i København til senere Anvendelse.

Vaabenedkastningerne var endnu paa dette Tidspunkt meget beskedne; de fandt kun Sted i Jylland og kom ikke Hærens særlige Styrker til gode.

Samtidig med ovennævnte Vaabentransaktioner blev der paabegyndt Fordeling af de første, allerede i 1942 fremstillede, kendte *blaa-rød-hvide Armbind* til Hærens Personale, og en yderligere Fabrikation af disse sat i Gang.

Af de meget beskedne Vaabenbeholdninger blev en Del Pistoler som nævnt udleveret til Styrkerne, navnlig Befalingsmandsafsnittene, medens alle *sværere Vaaben* blev henlagt i forskellige Depoter, som blev stillet til Raadighed for de københavnske Afsnit. Samtidig med den første Vaabenfordeling blev Befalingsmændene overalt inddelt i A- og B-Styrker. *A-Styrkerne* omfattede de yngste og mest mobile, som kunde anvendes angrebsvis i en Gadekampsituation, og som derfor skulde bevæbnes først, medens *B-Styrkerne* omfattede de ældre Befalingsmænd, der kunde anvendes til Forsvarsopgaver, men til hvem man foreløbig ingen Vaaben havde.

Fra Marts 1944 udvikledes Hærens Samarbejde med Frihedsraadets forskellige Organer videre, i første Række ved, at der blev indsat nogle Officerer som militære Raadgivere for de forskellige Landsdelsledelser, og ved, at Staben blev repræsenteret i »M-Udvalget«. I Jylland blev en Oberstløjtnant indsat som Stedfortræder for »Mandarinene«, Godsejer *Flemming Juncker*, Overgaard; da denne kort efter maatte rejse til Sverige, blev Oberstløjtnanten militær Chef i Jyllandsledelsen. I København indtraadte en Oberstløjtnant i Københavnsledelsen, og paa Sjælland indtraadte en Oberst i Sjællandsledelsen. Paa Fyn blev der først indsat en Oberstløjtnant i Fynsledelsen, men han blev efter kort Tids Forløb afløst af den Kaptajn, som allerede tidligere var blevet Afsnitschef paa Fyn og havde udviklet et nært Samarbejde med Frihedsraadets og andre paa Fyn dannede Modstandsstyrker.

Omkring Aarets Begyndelse var i øvrigt den første fynske Afsnitschef beordret til England som Chefen for Generalkommandoens Forbindelsesofficer, medens 6 andre Officerer, der blev udtaget blandt de i Sverige værende, ligeledes sendtes til England for efter en særlig Uddannelse der senere at vende tilbage pr. Faldskærm her til Landet som Instruktører for Modstandsbevægelsen og som Englændernes Forbindelsesofficerer i Regionerne.

Kort efter at ovennævnte Officerer var indsat, blev *Jylland efter Frihedsraadets Beslutning opdelt i 3 Omraader*, som stort set senere blev til Regionerne, og i hvert af disse blev der ligeledes indsat en militær Raadgiver, hvortil kommer et betydeligt

Einar Tiemroth (f. 1894) blev Premierløjtnant 1916, Kaptajn 1928 og Oberstløjtnant 1941. Han overtog i April 1944 Ledelsen af *Region VI (København)*, efter at dennes første Leder, Dr. phil. Mogens Westergaard, var blevet arresteret. Selv arresteredes Tiemroth i Februar 1945, da hele Regionens Ledelse blev revet op, saa man fra Grunden af maatte bygge en ny op. Da Danmark var blevet befriet, udnævntes Tiemroth til Oberst.

Vagn Bennike (f. 1888) blev Premierløjtnant 1912, Kaptajn 1922 og Oberstløjtnant 1937. I Marts 1944 blev han sendt til Jylland som militærteknisk Raadgiver for Godsejer Flemming Juncker, og da denne Maaneden efter maatte flygte, overlog Bennike Stillingen som koordinerende Leder for de jyske Regioner. Ved *Jyllandstedelsens* Oprettelse i Decbr. 1944 blev han dennes Chef. Han udnævntes i 1945 til Generalmajor.

Antal Befalingsmænd af alle Grader, der paa eget Initiativ og paa et endnu tidligere Tidspunkt var traadt til ved de lavere Led. Omkring ved samme Tid blev der udpeget en Oberstløjtnant til at være Forbindelsesofficer mellem Staben og Jylland og til sammen med de nævnte militære Chefer og Politimyndighederne at faa den tidligere omtalte P-Organisation bragt ind i fastere Form ved at enkadrere den med en Del af Befalingsmændene i Jylland.

Efter at de tidligere nævnte Opgaver, som Hæren i Forbindelse med Politiet havde paataget sig at løse i København, var fordelt til Afsnitscheferne, og efter at disse havde foretaget visse Rekognosceringer med Henblik baade paa Forsvar af og Angreb paa de paagældende Objekter, ønskede man gennem *et Krigsspil* at prøve den københavnske Styrkes Alarmering, Samling, Udrustning m. v. Da det var ønskeligt at samle en Snes Mennesker hertil, maatte der udvises megen Varsomhed med Arrangementet. Krigsspillet blev afholdt i *Akademisk Skyttekorps' Lejr paa Høje Sandbjerg*, hvor Deltagerne mødtes sent en Lørdag Aften i Midten af April, og hvor man dernæst under Sikring af stærke ydre Vagter i Løbet af Natten spillede forskellige Situationer igenem. Krigsspillet var lagt paa Grundlag af et tysk Sammenbrud, som udviklede sig i Løbet af et Døgn efter nogen Tids stadigt voksende Uheld paa alle Fronter. Her i Landet tænkte Tyskerne at optage Forhandlinger med de danske Regeringsmyndigheder om Besættelses Afvikling, saaledes at det ikke kom til større Kamphandlinger, men Formaålet med Krigsspillet var jo netop ogsaa at gennemprøve Chefernes Forberedelser til Styrkernes Samling m. v. Spillet viste sig af betydelig Værdi, idet det ophævede forskellige Usikkerhedsmomenter og afslørede en

Harald Buch (f. 1893) blev Premierløjtnant 1918 og Kaptajn 1932. Han deltog den 9. April 1940 i Kampene i Nordslesvig og den 29. Aug. 1943 i Forsvaret af Kasernen i Odense. Da *Region IV (Fyn)* dannedes i 1944, overtog han Ledelsen af den og var indtil Befrielsen højstbefalende over M-Grupperne paa Fyn. I 1945 blev han udnævnt til Oberstløjtnant med tilbagevirkende Kraft fra Oktbr. 1943.

Poul Riis Lassen (1897—1945) blev Premierløjtnant 1932, Ritmester 1937 og Oberstløjtnant 1943. Da Oberstløjtnant Tage Andersen i Efteraaret 1944 maatte trække sig tilbage fra Ledelsen af *Region V (Sjælland)*, fordi han var stærkt eftersøgt af Gestapo, overtog Riis Lassen Regionen og ledede den indtil Befrielsen. Han udnævntes 1945 til Oberst, men myrdedes s. A. den 17. Oktober i Aarhus.

Række mindre Mangler ved Organisationen, som derefter kunde rettes. Nogen Tid senere blev der afholdt et lignende Krigsspil med de fynske og jydskse Afsnitchefer, men da det denne Gang kun drejede sig om nogle faa Personer, blev dette Krigsspil afholdt i en Lejlighed i København.

VII

I Foraaret 1944 begyndte man i Forbindelse med Søværnet, med hvem man i øvrigt som nævnt hele Tiden arbejdede snævert sammen, at organisere *det indenlandske Meddelelssystem*. Det nyttede jo intet, at der i et givet Øjeblik sad en dansk Regering og en militær Ledelse i København, naar disse ikke kunde faa deres Ordre sendt ud over Landet. Til at faa Ordrene formidlet havde man i første Række de faste danske Radiostationer, men disse var besat af Tyskerne, og det var tilmed sandsynligt, at Tyskerne vilde ødelægge Stationerne, inden man fra dansk Side kunde bemægtige sig dem. Dernæst var der Telefon og Telegraf, men ogsaa disse sad Tyskerne paa og kunde ødelægge, om muligt ved at ødelægge Kraftværkerne, saaledes at Landet samtidigt var uden Strøm. Man maatte altsaa sikre sig i det ugunstigste Tilfælde, nemlig at Telefon og Telegraf ikke kunde bruges, og at der ingen Strøm var, saa at der hverken kunde sendes eller modtages paa almindelig Vis paa Radioen. Dette Arbejde gik nu to Ingeniørofficerer og en Søofficer i Gang med.

Aage Højland Christensen (f. 1902) blev Premierløjtnant 1924, Kaptajnløjtnant 1932 og Kaptajn 1937. Under Besættelsen var han Medlem af M-Udvalget, senere Rejseinstruktør for »Ringene«, og i Novbr. 1944 overtog han Ledelsen af *Region III (det sydlige Jylland)*, da det for anden Gang var lykkedes Tyskerne at oprulle hele Regionsledelsen. Den lå nu fast i Højland Christensens Haand indtil Befrielsen. Han udnævntes i 1945 til Oberstløjtnant.

O. J. Feddersen (f. 1890) blev Premierløjtnant 1913, Ritmester 1921 og Oberstløjtnant i Forstærkningen 1941. Allerede i Efteråret 1943 begyndte han at organisere M-Grupper i Aarhusegnens, støttet af Kaptajn Frisenvang. Ved Oprettelsen af *Region II (Midtjylland)* blev Feddersen dennes Leder og fortsatte i Stillingen til Marts 1945, da han p. G. a. stærk Eftersøgning overgav Ledelsen til Oberstløjtnant C. C. Larsen. I 1947 tog han sin Afsked fra Hæren.

Først blev der ved Statstelegrafens og Statsradiofonis Hjælp anskaffet *Reservesenderer til de faste Radiostationer*. Paa selve Christiansborg var den gamle Københavnsender installeret, og Reserverørene til denne blev deponeret paa Slotsholmen, medens Rørene til Herstedvester, Kalundborg og Skamlebæk blev leveret til de sjællandske Kommandoer, der i en given Situation var udpeget til at sætte sig i Besiddelse af de paagældende Stationer. Sidstnævnte Station var den, der interesserede mest, idet den havde egen Strømkilde. Det nævnte Arrangement med Rørene var truffet, fordi Personalet paa Stationerne havde Ordre til, dersom Tyskerne fuldstændigt vilde overtage Stationerne, at kortslutte Rørene, saa Stationerne blev tavse, og hvis Tyskerne saa ikke foretog yderligere Ødelæggelser, kunde Stationerne hurtigt retableres af de danske Besættelseskommadoer.

De faste Radiostationer kunde imidlertid være i en saadan Forfatning, at de ikke kunde sende, og der maatte derfor ogsaa oprettes et System af helt nye Sendestationer, ikke mindst til Forbindelse mellem den militære Overledelse i København og de forskellige Kommandoer ude i Landet; hertil blev der gennem Fyr- og Vagervæsenet bestilt 6 Stk. 100 Watt-Stationer, som, naar de var færdige, skulde fordeles Landet over.

Der blev dernæst indkøbt og fordelt et Antal Batteriumtagere til samtlige Politimestre og til alle Chefer for militære Styrker, saaledes at disse uafhængige af den

almindelige Elektricitetsforsyning var i Stand til at aflytte de Ordre, der blev udsendt, — ogsaa direkte fra England.

Endelig overvejede man at formaa Sverige til paa de sædvanlige danske Bølgelængder at sende først og fremmest Regeringens Meddelelser over en af de svenske Stationer; men dette kom først paa et meget senere Tidspunkt endeligt i Orden.

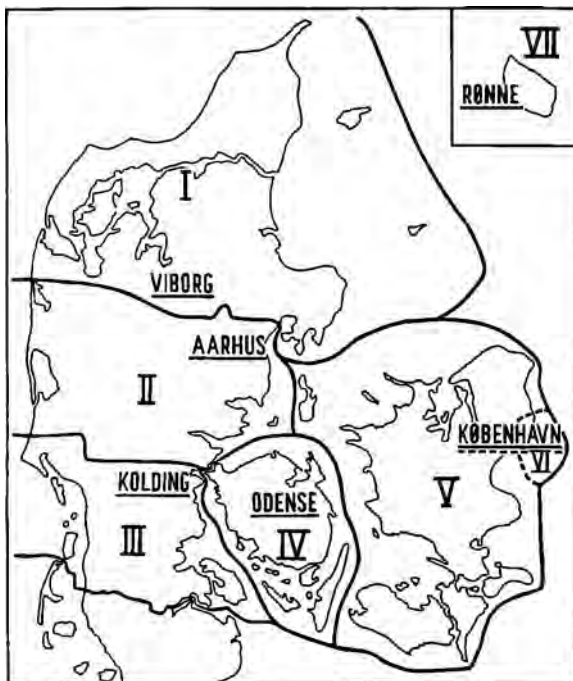
VIII

I Maj 1944 blev den første engelske Plan for Opbygningen af den danske Modstandsbevægelse forelagt for Staben. Denne Plan, der var bygget over den allerede eksisterende Organisation, opdelte Landet i 6 Regioner, og den forudsatte forskellige Tilfælde, der kunde indtræffe: Invasion, tysk Kapitulation, tysk Rømning af Danmark, uden at Tyskland i øvrigt var slaaet, tysk Sammenbrud m. v., og i hvert enkelt Tilfælde, hvorledes den danske Modstandsbevægelse skulde forholde sig. Den tog imidlertid fuldstændigt Kommandoen fra den danske Ledelse; den forlangte endog, at Ledelsen skulde forlade Landet, naar Organisationsarbejdet i Henhold til Planen var tilendebragt, for at ingen, der havde fuldt Kendskab til Planen, skulde kunne røbe noget. Det kunde man hverken fra Frihedsraadets eller fra Hærens Side gaa med til, og Planen blev da senere paa Frihedsraadets Foranledning modificeret, inden den blev endelig godkendt af dette.

Efter Planen var *den danske Modstandsbevægelse inddelt i forskellige Kategorier.* En af disse bestod af *de aktive Sabotører*, som paa dette Tidspunkt ikke indgik i den almindelige Regionsinddeling. En anden Kategori bestod af *R.- og F.-Grupper*, som skulde være Ventegrupper, der først maatte træde i Funktion paa Ordre fra England. R.-Grupperne skulde være bevæbnede, og de skulde alt efter Forholdene kunne anvendes til Partisanrig mod Tyskerne eller til at beskytte danske Interesser, saasom Havneanlæg, Kraftværker m. v., dersom Tyskerne vilde ødelægge disse ved en eventuel Tilbagegang under Kamp. F.-Grupperne var ubevæbnede, og deres Opgave var bag Tyskernes Front paa enhver tænkelig Maade at sinke Fjendens Forsyninger i at naa frem til Fronten og at medvirke til den størst mulige Forvirring i en Tilbagegang ved at afbryde Forbindelser af enhver Art, give Tyskerne falske Oplysninger, bistaa allierede Faldskærmsfolk og Agenter, o.s.v. Planen suppleredes, efterhaanden som man kom hen paa Aaret, med mange praktiske Raad og Oplysninger, bl. a. baseret paa de ved Modstandskampen i Frankrig og Belgien gjorte Erfaringer.

Efter Planens Godkendelse blev det tidligere omtalte »M-Udvalg« ændret til *Frihedsraadets Kommandoudvalg*, og heri repræsenteredes Hæren ved Stabschefen, medens den tidligere til »M-Udvalget« afgivne Officer blev Forbindelsesofficer mellem »K-Udvalget« og de jydsk-fynske Styrker. Hen paa Efteraaret 1944 blev *Chefen for Generalkommandoen* af Frihedsraadet paa Henvendelse fra SHAEF og med »Regeringen« Billigelse *anerkendt som den danske Modstandsbevægelses militære Chef*, fra det Øjeblik SHAEF maatte give Signal til aaben Modstand.

Regions-Inddelingen var for Øernes Vedkommende uforandret, saa længe den bestod. Derimod fandt der enkelte Smaaforandringer Sted i Jylland. Kærnen i Region III var Nordslesvig; men Grænsen mod Region II gik oprindelig Nord om Varde, Grindsted og Vejle. Senere blev Vejle og Fredericia — som angivet her paa Kortet — lagt til Region II.

Den 26. Maj 1944 var der imidlertid indtraadt en Katastrofe for den militære Ledelse i Jylland. En Række Politimestre i Jylland blev arresteret sammen med nogle af de ledende Officerer i Jylland, og det var ved samme Lejlighed, at Chefen for Grænsegendarmeriet, Oberst S. B. Paludan-Müller, førte sin heltedige Kamp ene Mand mod Gestapo. Det var P-Ordnningen i Jylland og Grænsekommandoen, der blev rullet op. Vor Oplysningstjeneste meldte fra tysk Side, at man her var ganske klar over, at en lignende Ordning fandtes paa Sjælland, og at Ledelsen laa meget højt oppe, samt at de kun ventede paa en gunstig Lejlighed til at slaa til. Dette foranledigede Udsendelsen af en Ordre om, at ingen Officer herefter maatte være hjemme om Natten, men at Dagbilledet i øvrigt kunde være normalt.

Ved Englændernes og Amerikanernes Invasion i Nordfrankrig den 6. Juni 1944 gik samtlige Befalingsmænd i Henhold til en tidligere paa Foraaret udgivet Ordre fuldstændig under Jorden, idet man vilde afvente Begivenhederne og se, om Invasionen eventuelt skulde medføre Begivenheder i Danmark.

Da man efter en halv Snes Dages Forløb havde noget mere Overblik over Situationen, blev det bestemt, at ingen Officer i ledende Stilling maatte være at finde i sit Hjem eller paa faste Arbejdspladser, medens de øvrige Befalingsmænd maatte genoptage deres Arbejde, men ikke sove hjemme om Natten; denne Ordre blev aldrig hævet.

Ved samme Tid blev der stillet yderligere en Officer til Raadighed for den jyske Ledelse; disse Officerer skulde i givet Tilfælde indgaa i Jyllandsledelsens Stab, og det blev snart en fast Regel, at en af dem til Stadighed opholdt sig i Jylland.

Hæren havde, som tidligere omtalt, reddet 1 Ton Trotyl af sine gamle Beholdninger; dette Sprængstof havde i lang Tid ligget vel forvaret i Ruinen af Absalons gamle Borg under Christiansborg Slot. Da der hen paa Forsommeren 1944 var stor Mangel paa Sprængstof til Sabotage, idet de engelske Nedkastninger i den lyse Tid kun skete med lange Mellemrum, stillede man den omtalte Beholdning til Raadig-

hed. Godt Halvdelen blev sendt til Jylland til Anvendelse ved Jernbanesabotagen, og Resten blev givet til de aktive Sabotageorganisationer i København. En meget væsentlig Del af det sidste blev senere anvendt til den vellykkede Sabotageaktion mod Dansk Industri Syndikat i Københavns Frihavn den 22. Juni 1944. Denne Aktion havde en af Afsnitscheferne under Københavnsledelsen faaet Nys om; han lagde sig i Lurestilling med en Motorvogn og et Par Mand, og da Sabotørerne kom, sluttede han sig ganske roligt til Kolonnen og kørte med ind paa Fabrikken, hvor han i den almindelige Forvirring tilegnede sig nogle Vaaben. Sabotørerne saa i lang Tid herefter skævt til ham, og denne dristige Optræden kunde jo ogsaa let have kompromitteret hele Foretagendet.

IX

I *Folkestrejkedagene* omkring den 1. Juli 1944 forholdt Staben sig afventende. Dens Medlemmer var i stadig Kontakt med hverandre, ligesom Staben daglig var i Forbindelse med Cheferne for de københavnske Afsnit og øvrige Styrker. Dette foregik ved Møder i Østre Anlæg; men de mange Mennesker gjorde saadanne Møder temmelig farlige, og da det tidligere omtalte Krigsspil ogsaa havde vist Vanskelighederne ved at have saa mange Dispositionenheder knyttet direkte til Staben, blev der kort efter Strejken foretaget *en Omorganisation af Styrkerne i København*.

Der blev dannet et »*Detachment Slotsholmen*«, senere kaldet 0.2, bestaaende af Amagerafsnittet, Akademisk Skyttekorps og Garderforeningen, hvortil senere kom et Kommando af Københavns Skytteforening; dette Detachment fik Ansvaret for Slotsholmen og Amalienborg og til at begynde med tillige for Sorgenfri, idet der dog fra dette Tidspunkt skete Henvendelser til Hans Majestæt for at bevæge ham til at tage Ophold paa Amalienborg, som var lettere at forsvare.

»*Detachment W.*«, senere kaldet 0.3, foreløbig kun bestaaende af Befalingsmændene fra Frederiksberg- og Valbyafsnittene, hvortil senere kom en Styrke af Kongens Livjægerkorps, fik Ansvaret for de tre Meddelelsescentre: Rigstelefonstationen i Købmagergade, Telefonhuset i Nørregade og Statsradiofonibygningen.

Alle de øvrige Styrker blev samlet i »*Gruppe D.*«, senere kaldet 0.1; denne Gruppe blev foreløbig organiseret som en Stødgruppe til Anvendelse helt eller delt med forskelligt forekommende Opgaver for Øje; den talte paa dette Tidspunkt godt 1000 Mand, senere adskilligt flere. De herved ledigblevne Afsnitschefer fik andre Opgaver. En Kaptajn blev Stabschef ved Københavnsledelsen, og en anden Kaptajn fik Kommandoen over Officersskolens Udrykningskommando, idet den tidligere Chef paa Grund af længere Tids Sygdom var fratraadt her; sidstnævnte blev senere anvendt i Jylland, dels i Region III, dels i Jyllandsledelsens Stab.

Den 4. Juli 1944 blev *den første illegale Telefonforbindelse fra København til Sverige* indviet. Den var etableret ved Statstelegrafens Hjælp gennem et ældre Kabel, og den var navnlig til uvurderlig Gavn i Efterretnings- og Vaabentransporttjenesten; den virkede upaaklageligt lige til det sidste.

Den 13. Juli 1944 blev der i Amaliegade afholdt et *Møde mellem Chefen for Generalkommandoen, Medlemmer af Staben og ledende Politikere* med fhv.

Statsminister *V. Buhl* i Spidsen. Der blev herunder bl. a. endelig bestemt, at Befalingsmændene i størst mulig Udstrækning skulde sættes ind i det illegale Arbejde, for derigennem at tilføre Frihedsraadet Grupper den fornødne militærtekniske Viden og Vejledning og for at bistaa til at svejse den danske Modstandsbevægelse sammen til en saadan Kampkraft, at der i det givne Øjeblik med Udsigt til Held kunde sættes aktivt ind mod Tyskerne. Det blev endvidere bestemt, at de i Sverige for Statens Penge indkøbte Vaaben i lige Grad skulde komme Frihedsraadets Grupper som Hærens Grupper til gode.

Hærens Grupper blev herefter af Frihedsraadet kaldt for »O-Grupperne«, det Navn, som blev bevaret gennem Resten af Tiden.

Som Følge af foranstaaende Bestemmelse blev der nu fra de københavnske Befalingsmandsgrupper og navnlig fra »Gruppe D.«, som havde den store Reserve, afgivet et meget betydeligt Antal Befalingsmænd som Instruktører og Ledere under Københavnsledelsen. Der blev ogsaa afgivet 10 Befalingsmænd til »Holger Danske« til Deltagelse i aktiv Sabotage.

Paa Sjælland blev Befalingsmændene saa godt som alle fordelt til Frihedsraadets Grupper. Alle paa Sjælland boende Befalingsmænd blev underlagt den Oberstløjtnant, som i Forvejen havde Kommando over Reservens Befalingsmænd og de værnepligtige Officerer, og der skete saaledes efterhaanden en gradvis Sammensmeltning af alle under Sjællandsledelsen. Herved blev den tidligere sjællandske Afsnitschef ledig; han blev hen paa Efteraaret indsat som Byleder i Aarhus.

I Jylland-Fyn blev ligeledes saa godt som alle de derboende Befalingsmænd, med Undtagelse af en større Gruppe i Viborg, der blev holdt disponibel til eventuel Indramning af indkaldte værnepligtige, ogsaa efterhaanden indsat paa forskellige Poster i de fire Regioner. Her var Jernbanesabotagen ved at komme godt i Gang, hvorfor Arbejdet var betydeligt vanskeligere, navnlig i Region III, Sønderjylland. Den første militære Regionschef i Region III var arresteret paa et tidligere Tidspunkt, hvorefter den militære Chef fra Region I en Tid førte Kommandoen over Region III. Der blev fra København sendt et Par unge Ingeniørofficerer til Jylland. Den første, Premierløjtnant *A. R. Friis*, blev arresteret efter kort Tids Virke, han døde den 4. Marts 1945 i Dessauer Ufer under Udkommando fra Koncentrationslejren Neuengamme. Den sidste blev en Tid lang militær Leder i Region III, indtil ogsaa han blev arresteret. Endelig tiltraadte i Begyndelsen af 1945 den sidste militære Chef for Region III. Ogsaa Region II fik i Begyndelsen af 1945 en ny Chef. I det hele taget var Jylland meget personelkrævende, og efterhaanden blev der fra Sjælland sendt adskillige Befalingsmænd over; saavel blandt disse som blandt de jyske Styrkers egne Befalingsmænd maatte mange vandre i tyske Fængsler og Koncentrationslejre, hvor igen nogle døde; herunder skal nævnes Kaptajn *C. A. Ingvarsen*, Gruffefører m. m. i Aarhus, som døde den 29. November 1944 i Meppen under Udkommando fra Koncentrationslejren Neuengamme, og Officiant *C. Fries*, tjenstgørende ved de jyske Sabotagegrupper, som døde den 18. November 1944 i Husum under Udkommando fra Koncentrationslejren Neuengamme.

Naar der i det foregaaende Gang paa Gang er talt om Officerer, der blev indsat som Chefer for Landsdels- og Regionsledelser, skal dette ikke forstaas saaledes, at de paagældende blev befalet til at være Chefer. De blev afgivet som militære Raadgivere til de respektive Ledelser, der bestod af Repræsentanter for Modstandsbevægelsen, og de forskellige Landsdels- og Regionsledelser valgte dernæst i saa godt som alle Tilfælde Officererne til Chefer.

X

Hen paa Sommeren 1944 begyndte *de første Husquarna Maskinpistoler* at ankomme fra Sverige. De kom ad mange forskellige Veje, nogle gik til Bornholm og kom derfra forholdsvis legalt med Bornholmerdamperen til København, andre —

og det var Hovedparten — kom direkte til Københavns Havn, efter at de ude i Øresund var omladet til forskellige Paketbaade, og endelig gik en Del paa samme Vis til sjællandske Provinshavne.

Transporten fra Sverige til dansk Havn var Marinens Ansvar og blev i Hovedsagen udført af Marinens Personel. Der blev i Forsommeren 1944 købt et Rederi med mindre Fartøjer til ca. ½ Mill. Kr., og dette udførte største Delen af Transporterne. En almindelig Fremgangsmaade var, at Paketbaaden i Københavns Havn indtog en Last til en dansk Provinshavn. Den løb saa, efter paa behørig Maade at være blevet undersøgt af de tyske Havnemyndigheder, ud til Kontakt i Sundet og fik Vaabnene om Bord. Med disse vendte den straks tilbage til Københavns Havn, idet den over for Tyskerne foregav at have faaet Motorskade, hvorved den undgik en fornyet Undersøgelse. Medens »Skaden« blev udbedret, blev Vaabnene losset, hvorefter Skibet fortsatte til Provinzen, som oprindelig bestemt.

Modtagelse og Fordeling var Hærens Ansvar, og det var hertil nødvendigt at udbygge en *Organisation af Beskyttelsesgrupper*, der sammen med Transportorganisationen kunde tage sig af dette Arbejde. Modtagelse og Fordeling blev i Hovedsagen ledet af en Premierløjtnant, og Beskyttelsesgrupperne, som var stærkt bevæbnede, og som var særlig udvalgte Folk, om hvem man vidste, at de kunde bevare fuldstændig Tavshed, blev ledet af en Kaptajn. Arrangementet var i hvert enkelt Tilfælde stort set det samme. Der blev herfra pr. Telefon sendt Besked til Sverige om, at den og den Nat vilde det og det Skib gaa over til Kontakt, idet Kontaktstedet samtidig blev aftalt. Den følgende Morgen modtog man her Besked om, hvorvidt Skibet havde været der, og hvad det i saa Fald havde faaet om Bord. Dagen i Forvejen var der endvidere truffet Aftale med de paagældende Aftagere om, at de paa de ligeledes i Forvejen aftalte Steder skulde være rede til at modtage et vist Kvantum Vaaben, som for hver Gang blev opgivet dem. Fra tidlig Morgen paa Modtagelsesdagen var saavel Beskyttelseshold som Transporthold i Beredskab, saaledes at Losningen kunde iværksættes med meget kort Varsel. Naar Skibet kom, rykkede man ud; Beskyttelsesholdet tog Opstilling paa rekognoscerede Pladser i Havnen i Nærheden af Skibet, medens Transportholdet i den kortest mulige Tid fik de tunge Kasser læsset paa Motorvogne. Selve Losningen var nok det svageste Punkt i hele Transporten, idet den mange Gange maatte foregaa lige for Øjnene af Tyskerne, og for at formindske Faren maatte den derfor foregaa meget hurtigt. Derefter gik Turen under Beskyttelse af et Par Motorvogne ud i Byen til de Grupper, som den Dag skulde have Vaaben. Paa den Maade blev der *indtil Nytaar 1945 indsmuglet ca. 3.000 Maskinpistoler med Ammunition*, uden at Tyskerne fik fat i en eneste af dem under Transporten og Fordelingen.

Hen paa Efteraaret med de mørke Nætters Indtræden, og efterhaanden som Frankrig blev helt besat, tog ogsaa *Nedkastningerne af Vaaben, Ammunition og Sprængstof* til Modstandsbevægelsen et større Omfang og blev udstrakt til ogsaa at omfatte Sjælland. Ogsaa Hærens Befalingsmænd, der var indsat i de almindelige Modstandsstyrker, blev delagtiggjort i de herved tilgaaende betydelige Vaabnemængder. Selve Modtagelsen var tilrettelagt af Modstandsbevægelsens særlige Modtagelsesgrupper, hvori ogsaa et betydeligt Antal Befalingsmænd gjorde en væsentlig og modig Indsats.

Af de Vaaben, der blev sendt til sjællandske Provinshavne, eller som blev nedkastet af Englænderne, gik der ogsaa en Del til København. De nedkastede Vaaben blev i Nærheden af Nedkastestedet pakket i Kasser, hvorefter de — ligesom de tilsendte Vaaben — fra nærmeste Jernbanestation blev sendt til en fiktiv Adresse under en eller anden Station i det storkøbenhavnske Omraade. Ved Statsbanernes Hjælp havde Transportorganisationen faaet Forbindelse med en Række Funktionærer paa de forskellige Stationer, som, naar der kom Gods til de opgivne fiktive

Det saa saa uskyldigt ud, naar en Fiskerbaad løb i Havn med sin Ladning — Kasser, fulde af Havets Rigdomme. Naa — nu og da var det jo andre Ting, der gemte sig i en Del af Kasserne! Aabnedes de, aabenbaredes der Stenguns og Maskinpistoler, velkomne Vaaben til vor underjordiske Hær!

Adresser, ringede op og meddelte, at der var »visse Varer«, der kunde afhentes. Selve Fordelingen foregik derefter paa tilsvarende Maade, som naar der kom Vaaben med Skib fra Sverige.

XI

Da det danske Politi den 19. September 1944 blev sat ud af Spillet, opstod der ogsaa for Hæren navnlig i København en delvis ny Situation, idet Hærens Styrker, som tidligere omtalt, for en væsentlig Del havde Opgaver anvist i snæver Forbindelse med Politiet. Man havde siden November 1943 haft overordentlig megen Hjælp af Politiet, og det var derfor ganske naturligt, at *Hæren nu hjalp Politiet i den første vanskelige Tid* med dets Organisationsarbejde m. m.; derfor blev der straks afgivet en Oberstløjtnant til Politiets Ledelse. Politiets Styrker gik efterhaanden ind i Frihedsraadets Grupper og tilførte derved disse Grupper et godt og stabilt Element.

I Begyndelsen af Oktober blev et fra mange Befalingsmænd, navnlig de i Provinsen boende, længe næret Ønske om at faa paalidelige Oplysninger om Døgnets Begivenheder imødekommet. Under Redaktion af en Kaptajn startede Hæren sit illegale Blad »*Dansk Nyhedsblad*«. Det var i alt væsentligt baseret paa »Information«, Udenrigsministeriets fortrolige Rapporter samt paa

engelske og svenske Radioudsendelser, og det havde saaledes altid de sidste Nyheder med. Det udgik til at begynde med to Gange om Ugen og fra Marts 1945 tre Gange om Ugen. Det udkom hver Gang i ca. 500 Eksemplarer og blev, foruden til alle Befalingsmænd i ledende Stilling, sendt til en Række andre Embedsmænd m. fl.

Efter Politiets Forsvinden blev *Arbejdsvilkaarene, paa Grund af Tyskernes Terror, stadig vanskeligere*. En Aktion mod Generalstabens Efterretningstjeneste, hvorunder Premierløjtnant *F. J. Dehn-Jensen* den 19. Oktober 1944 blev skudt, og en Aktion mod Frihedsraadet, hvorunder Formanden for »K-Udvalget« blev arresteret, bevirkede forskellige Forsigtighedsregler fra vor Side. Saaledes forsvandt efterhaanden Kendskabet til Dækadresserne; man kunde om Dagen faa Forbindelse over Kontaktsteder og -telefoner, om Natten var der ingen Forbindelse. Senere var der endda kun Forbindelse fra oven og nedad; de underlagte Led maatte vente med, hvad de havde, til de blev opsøgt af de foresatte. Møder med mere end 5—6 Deltagere var heller ikke tilraadelige, og samtlige Møder foregik under Iagttagelse af en lang Række Forsigtighedsregler for ikke at løbe i Armene paa Gestapo, der undertiden havde for Skik at sidde paa Mødestederne og afvente Deltagernes Ankomst. Staben, der hidtil havde holdt Møder hver Dag, gik over til kun at holde Møder hveranden Dag, og Møderne blev henlagt til de mørke Aftentimer; herudover holdtes Forbindelsen gennem Kontakttelefoner, hvor der allerede i nogen Tid havde været fast Døgnvagt.

Den 11. November 1944 blev *den anden direkte Telefonforbindelse med Sverige* indviet. Den var ligesom den første etableret ved Statstelegrafens Hjælp, og den udgik fra Helsingør.

Efterretningstjenesten havde allerede paa et tidligere Tidspunkt faaet *gaflet sig ind paa enkelte af Tyskernes Telefonforbindelser* saavel visse Steder i Provinsen som i Hovedstaden, sidstnævnte Sted bl. a. paa en Ledning mellem Gestapos Hovedkvarter i København og Helsingør samt paa selve General Panckes Telefon. Endvidere var der etableret en Aflytning af Politigaardens Radio, der var i Forbindelse med Hipos forskellige Udrykningsvogne. Mange værdifulde Oplysninger blev modtaget ad disse Veje, saaledes at Advarsler kunde udsendes i Tide.

I Slutningen af November blev først Kaptajn, Vaabeningenør *C. J. V. Berg*, næstkommanderende i Amagerafsnittet, og derefter Kaptajn *T. Fox-Maule*, Chef for »Detachment Slotsholmen«, arresteret. De døde begge senere i Koncentrationslejren Dachau, hhv. den 21. Marts 1945 og den 4. Marts 1945. Det lykkedes at begrænse Arrestationerne til disse to, og kort Tid efter blev der indsat en ny Kaptajn som Chef for »Detachment Slotsholmen«.

En af de første Dage i Januar 1945 blev en af Kaptajnerne fra Transporttjenesten arresteret, hvilket desværre førte forskellige ubehagelige Konsekvenser med sig, bl. a. *gik en væsentlig Del af vort Transportmateriel tabt*, og HIPO satte sig paa en af vore Kontakttelefoner, som paa det Tidspunkt var etableret i en Lejlighed i Mysundegade. Vore Folk fra Beskyttelsesgrupperne havde længe brændt efter at komme i Aktion mod HIPO, og nu var Lejligheden der. De fornødne Folk blev alarmeret og kørte ud i Mysundegade, hvor de stormede op ad Hoved- og Køkken-trapperne for at give HIPO en Lærestreg og for at befri den Officiant, der havde

D A N S K N Y H E D S B L A D .

Nr. 33/1945. Udgaar tre Gange ugtlg.

18.4.1945.

DYBBØL-DAG.

I det sidste Aarhundrede har Danmark tre Gange været i Krig mod Tyskland. Den sidste af disse tre Krige raser endnu. Selvom Landet er besat, kæmper Danske ude og hjemme mod Fjenden. Den danske Frihedskamp i Hjemlandet binder store tyske Styrker til Bevogtningsopgaver og for at holde den kampberedte Modstandsbevægelse i Skak. Alligevel flyver daglig krigsvigtige Industrivirksomheder i Luften for Tyskerne i Danmark, alligevel blokeres Trafikken for de tyske Tog, hvoraf mange afspores - ofte flods i eet Døgn. Og Tyskernes Hjælpere blandt den danske Befolkning, Stikkernen, som forraader deres Folk, dør for Frihedskampens Kugler.

Midt i denne Kamp mindes Danmark da endnu engang den 18. April 1864, hvor danske Soldater gav deres Liv i Kampen for Landets Frihed. Den langvarige Kamp om Dybbøl er et lysende Minde i vor Historie. Stormagternes Feltherrer har senere hyllet den danske Hærs Forsvar af Dybbøl som et Forbillede for deres Landes Soldater.

Dybbøl er Symbolet paa dansk Modstandsvilje og dansk Modstandsevne. Der var Tider derefter, hvor mange henfaldt til Tvivl om, at disse Egenskaber fortsat lovede i det danske Folk. Selvopgivelsens gudne Spøgelse rejste sig rundt om i Landet. Der var Tider, hvor man begyndte at tro, at Dybbøl var Afslutningen paa en Epoke. Og Landets Værn mod ydre Fjender forfaldt.

I de danske Soldaters Lærebog stod der: "Fremmedherredømme vilde være en Ulykke for os alle". Men det var Løgn, vi havde prøvet at være under lægget. Der var vel ikke ret mange, som tænkte rigtig dybt over de Ord i Soldaterlærebogen.

Den 9. April kom. Man valgte under de givne Forhold at give efter for Overmagten. Ingen Bebrejdelser har lydt til Danmark i den Anledning. Men dog var det en tung Dag, og i Tiden, som fulgte efter, blev det tungere endnu. Vi lærte, hvad Fremmedherredømme vil sige. Vi lærte, hvad tysk Herredømme vil sige. Men et Solstrejflyste over den mørke Horizont: Den danske Soldats Holdning den Aftendag. Det var kun smaa Styrker, som kom i Kamp, og Tabene var ikke store, maalt mod den store Krigs Maalstok. Men Soldaternes Modstandsvilje var ingen i Tvivl om. De kæmpede paa Stedet mod en knusende Overmagt, og der var Sorg, hvor man ikke fik Lov til at komme i Kamp, eller maatte indstille Kampen.

Frihedskampen under Besættelsen har forjaget megen Tvivl. Dansk Modstandsvilje og dansk Modstandsevne er dokumenteret for og anerkendt af hele den frie Verden. Solstrejflyet fra den 9. April er blevet til klar Himmel. Anden fra Dybbøl lever, saa sterk og frisk som ingsinde.

Midt i al den Sorg og Lidelse, som Krigen har ført med sig, er Bevidstheden om dette en Anledning til dyb Glæde og Taknemlighed. Paa denne 18. April kan den danske Frihedskamps Mænd se Soldaten fra Dybbøl i Øjnene. Og Titusinder staar parat og venter paa at faa Lejlighed til at vise, at det vil være ligesaa, naar Kampen fra Sabotagen gaar over i det store Opør med Fjenden.

*

HITLER HAR UDSENDT EN BEFALING -

Efter at den Røde Hær har paabegyndt det store Angreb østira mod Berlin, har Rigskansler Hitler udsendt en Proklamation til de tyske Styrker paa Østfronten. "Wien skal atter blive tysk, og Berlin skal forblive tysk", udraaber han mod den Skæbne, som tilintetgjørde bryder ind over Tyskland.

Man kommer til at tænke paa, at Mussolini i Begyndelsen af Maj 1943, hvor Aksens Forsvar i Nordafrika brød sammen, fra Palazzo Venezias Balkon raabte til den store Menneskemængde: "Vi vil vonde tilbage til Afrika". Og saa man troede, at han kunde mestre Skæbnen ved at befale et Mirakel. Italienerne kom tilbage til Nordafrika. De kom dertil som Krigsfanger.

Wien vil atter blive østrigsk, og Berlin vil blive rønstet for Nazisme. Saadan lyder nok den eneste Profeti, det i Dag gaar an at anstille. Og den samme Hitler, hvis Billede var Helligdommen i de tusind Hjem i Tyskland, vil blive forbandet af sit Folk. Forbandet, fordi han opdrog det til Forbryderværk, til en Svøbe for Verden. Hitlers Dagsbefaling til de tyske Soldater er et Skrig af Rædsel og Panik, lige inden de Alliiertes Hære fuldbyrder Besættelsen af Tyskland og paabegynder Rottergangen.

Forsiden af »Dansk Nyhedsblad« paa Dybbøl-Dagen 1945.

Telefonvagt. Paa Grund af de trange Forhold i Ejendommen, som bevirkede, at kun en enkelt Mand kunde komme til Skud ad Gangen, og da man ikke med Angreb for Øje havde foretaget Rekognosceringer, lykkedes det ikke at trænge ind i Lejligheden, og Aktionen maatte afblæses. En Overofficiant blev saaret ved denne Lejlighed; Tabene paa HIPOs Side var to dræbte.

Fra alle Sider var der paa det Tidspunkt en saadan Forbitrelse mod Tyskernes Haandlangere, at man havde visse Besværligheder ved at faa — navnlig de yngre — til at vente, til det rette Tidspunkt maatte være inde. Der blev da ogsaa ved den Tid givet Tilladelse til, at *mindre Sabotagehandlinger og Overfald paa Hipostyrker maatte udføres som »Øvelsesopgaver«*, naar de i Forvejen var godkendt af de ansvarlige Chefer. Saaledes udførte Polyteknikergruppen en Aktion mod fire tyske Hurtigbaade, der var læsset paa Jernbanevogne og henstod under Bevogtning af tyske Soldater paa Københavns Godsbanegaard. Aktionen lykkedes fuldstændigt, men under den Ildkamp, der opstod med tililende tyske Forstærkninger fra Politigaarden, faldt Sekondløjtnant *S. E. Mikkelsen*, og Premierløjtnant *E. Bennike*, der var Leder af Aktionen, blev saaret; Premierløjtnant Bennike blev senere, den 18. April 1945, skudt under Kamp med Tyskerne under Arrestationsforsøg.

I Løbet af ca. 14 Dage efter Transporttjenestens Desorganisation havde man faaet anskaffet nye Motorvogne, nye Lokaler og Garager, ny Kontakttelefon og var *inden Udgangen af Januar rede til at genoptage Transporten*. Paa et lidt senere Tidspunkt blev der købt en Vognmandsforretning, for dèr at have et Transportforhold i daglig Virksomhed under »legale« Forhold.

Importen i 1945 bestod først af *ca. 500 Maskinpistoler, 1 Mill. Patroner, en stor Sending engelske og amerikanske Vaaben*, hovedsagelig Stenguns og amerikanske Karabiner, som britiske Hurtigbaade — efter at have brudt Blokaden i Skagerak — havde bragt til Lysekil i Sverige, hvor en Omladning til andre Skibe havde fundet Sted, og endelig fik man i Sverige henimod Slutningen af April et større Kvantum Vaaben, hvoraf et betydeligt Antal naaede til Danmark inden Kapitulationen. Transportorganisationen havde efterhaanden faaet et meget stort Omfang og en betydelig Færdighed i Modtagelse og Fordeling; her skal saaledes nævnes den sidste store Sending, som den 2. Maj 1945 ankom til Nyhavn i København; det var tillige den største Sending, der under hele Perioden var ankommet paa een Gang. Der ankom i alt ca. 35 Tons Vaaben og Ammunition med eet Skib, og Losningen varede 3 Timer. I Udkørslen deltog 5 2-spændige Hestekøretøjer og 20 Lastmotorvogne. Til Beskyttelsestjenesten, der havde faaet Forstærkning fra Akademisk Skyttekorps og »Detachment Slotsholmen«, blev der anvendt 3 Motorvogne, 35 Cyklister samt 45 Mand til Fods.

Alt i alt blev der i hele Perioden fra Sommeren 1944 til Kapitulationen modtaget og fordelt *ca. 400 Tons Vaaben og Ammunition, omfattende ca. 7.000 Stk. Vaaben*, af hvilke Hovedparten gik til København, en Del til Sjælland uden for Hovedstaden og et mindre Parti til Fyn. Der har under Modtagelsen og Fordelingen ikke været andre Tab end en Kasse Patroner, som faldt i Nyhavn under Losningen.

XII

I Begyndelsen af 1945 var hele det tidligere omtalte *indenlandske Radionet* i Orden; der havde ganske vist været en Del Vanskeligheder for Fyr- og Vagervæsenet med at fremskaffe Stationerne, men omsider lykkedes det. Nogle af Stationerne maatte hentes ved et fingeret »hold up« paa Radiofabrikken, saa at Fyr- og Vagervæsenet over for Tyskerne kunde bedyre, at det var Sabotører, der havde sat sig i Besiddelse af Stationerne.

Landsnettet, der var beregnet til Kommandonet for den militære Ledelse under Kamp, var derefter bygget op paa følgende Maade: 1 100-Watt-Station var placeret paa Slotsholmen som Reserve for den faste Radiostation, som fandtes her. 2 100-Watt-Stationer var anbragt uden for København, henholdsvis i Klampenborg og ved Greve, for det Tilfælde, at København skulde blive Kampplads og afspærret fra Omverdenen, som den f. Eks. var det i Generalstrejkedagene, og disse store Stationer kunde ikke flyttes i en Fart. Forbindelsen ud til dem skulde holdes fra Stabens Kommandostation ved Hjælp af mindre Stationer, som lettere kunde flyttes. 1 100-Watt-Station var anbragt uden for Aarhus til Brug for Jyllandsledelsen og Marinekommando Jylland. Dernæst var der et Antal 25-Watt-Stationer, som var anbragt saaledes: 1 ved Sjællandsledelsens Kommandostation i Holte, 1 ved Fynsledelsens Kommandostation i Odense og 3 fordelt i Jylland med 1 i Haderslev, 1 i Vejle og 1 i Randers; den sidste blev umiddelbart for Kapitulationen efter engelsk Ønske flyttet til Aalborg. Endelig var der anbragt 1 25-Watt-Station paa Refsnæs, hvor den skulde virke som Relai-station, dersom atmosfæriske Forhold skulde umuliggøre Forbindelsen mellem København og Jylland. Til hver af disse Stationer var udpeget 2 af Marinens Radiotelegrafister, der alle var Folk, som var vant til at korrespondere med hverandre; disse var i Forvejen afgivet til de respektive Kommandomyndigheder, og de skulde i paakommende Tilfælde paa nærmere Kodesignal gennem B.B.C. til Kommandomyndighederne oprette og betjene Stationerne.

Den indenbys Forbindelse mellem Staben og de forskellige Styrker samt Københavnsledelsen var baseret paa Kortbølgeradiostationer. Ved Fordelingen af Stationerne i København var der regnet med forskellige Muligheder under en eventuel Kampsituation i Byen. Tyskerne kunde eksempelvis

- a. danne en Spærrelinie fra Frihavnen — langs Søerne — over Jernbaneterrænet — til Sydhavnen,
 - b. danne en Spærrelinie, som i Generalstrejkedagene, langs Enceinten — over Utterslev Mose og Emdrup Sø — til Svanemøllen,
- og ud fra disse Betragtninger var Radiostationer anbragt, saaledes at det fra hvert Omraade af Hovedstaden var muligt at faa Radioforbindelse med de øvrige Styrker.

Endvidere var der i København organiseret et selvstændigt Meldingssystem over særlige Telefoner, der var fuldstændigt uafhængige af det almindelige københavnske Telefonnet og i Forbindelse med Meldingssamlingssteder, hvorfra Meldingerne pr. Ordonnans blev bragt til Stabens Kommandostation. Dette System var af Sikkerhedshensyn kun bekendtgjort for Københavnsstyrkernes Kompagni og højere Chefer.

Hele forannævnte Meddelelsesystem fik, som Forholdene udviklede sig, ingen praktisk Betydning ved Kapitulationen, da Telefon og Radio fungerede ganske normalt; men det kunde i en Kampsituation have faaet afgørende Betydning, idet den aabne Modstand mod Tyskerne ved dette Systems Hjælp kunde have været ført efter ganske ensartede Retningslinier hele Landet over.

Selv om man stadig havde de udmærkede Telefonforbindelser med Sverige, var det dog ønskværdigt ogsaa at have *Radioforbindelser* især med den danske Brigade under dens Overførelse til Danmark. Efterhaanden som den tyske Modstand mod de Allierede blev mere og mere desperat, og det saa ud til, at de ikke vilde opgive

Kampen, før hver eneste Enhed var slaaet, steg Mulighederne for, at Brigadens Overførelse til Danmark skulde komme til at foregaa under Kamp, og det var i en saadan Situation af meget stor Betydning at have sikker Forbindelse med den, saa man fra Danmark kunde dirigere den derhen, hvor man ønskede den. En af Meddelellesofficererne var derfor i Begyndelsen af 1945 i Sverige, dels for at arrangere ovennævnte Radioforbindelse, dels for at indkøbe et Antal Kortbølgestationer og endelig for at føre nogle indledende *Forhandlinger med den svenske Radioledelse om Udsendelse til Danmark over en svensk Station*. I April Maaned var Statsradiofoniens Direktør i Sverige for at afslutte disse Forhandlinger, og det hele var nu saaledes tilrettelagt, at bl. a. Regeringens Meddelelser til det danske Folk fra Regeringens »underjordiske« Sæde i København i Løbet af ganske kort Tid vilde have kunnet udsendes over en svensk Station.

I Slutningen af Februar skete der en meget alvorlig Katastrofe for Københavnsledelsen, idet saa godt som hele Ledelsen og saa godt som alle direkte underlagte Afsnitschefer blev arresteret; desuden blev en Del Kompagnichefer arresteret, i Afsnit 7, Brønshøj, endog samtlige. Ved samme Lejlighed blev ogsaa Kaptajn Ahnfeldt-Møllerup taget, og Premierløjtnant A. Nielsen, der var Afsnitschef i Rødovre Afsnit, blev skudt under Arrestationsforsøg. Da Aviserne 2 Dage senere meldte, at Oberstløjtnant Riis-Lassen var skudt, havde man nogle mørke Dage, idet det saa ud til, at saavel Københavns- som Sjællandsledelsen var desorganiseret. Den sidstnævnte Meddelelse viste sig snart at være en Fejltagelse; der var paa en eller anden Maade sket en Forveksling med Kaptajn E. C. E. Holst, som den 1. Marts 1945 var blevet skudt under Arrestationsforsøg.

Katastrofen kunde imidlertid ogsaa være stor nok endda. En Oberstløjtnant, der allerede paa et tidligere Tidspunkt i visse Spørgsmaal havde været knyttet til Københavnsledelsen, indtraadte nu i denne, som blev reorganiseret. Nye Befalingsmænd blev afgivet til de forskellige københavnske Afsnit, og i Løbet af den følgende Maaned lykkedes det at udbedre Skaderne.

Efter dette maatte man tage yderligere Forsigtighedsregler, idet Oplysningstjenesten meldte, at der var sat en meget stor Pris paa et Par af Stabens Medlemmers Hoveder, og at alt, hvad tysk Grundighed formaaede, nu vilde blive sat ind paa at finde disse Officerer. Stabens Medlemmer var derfor tvunget til ikke at vise sig paa Gaden i Dagslys, hvilket naturligvis gjorde Arbejdet endnu sværere, efterhaanden som den lyse Tid rykkede nærmere.

Forbruget af Befalingsmænd var efterhaanden blevet meget stort. Jylland havde, som tidligere omtalt, ligesom København, stadig krævet sine Ofre, og Efterretnings-tjenesten bandt efterhaanden mange faste Befalingsmænd. Man begyndte derfor at overveje Hjemkaldelse af nogle Officerer fra Sverige. Der blev saaledes hjemkaldt en Kaptajn lige efter Kaptajn Ahnfeldt-Møllerups Arrestation; han overtog Kaptajn Ahnfeldt-Møllerups Arbejde i Staben og indtraadte som Forbindelsesofficer med de jysk-fynske Styrker i »K-Udvalget«.

Ved Shell-Husets Bombardement den 21. Marts 1945, led Hæren et meget smerteligt Tab, idet ikke mindre end fire faste Officerer, som var arresteret dels ved den nævnte Aktion mod Københavnsledelsen, dels ved en anden Affære, blev dræbt. De

fire var: Kaptajn *P. V. T. Ahnfeldt-Møllerup*, Premierløjtnant Baron *Wedell-Wedellsborg*, Premierløjtnant *H. B. Jensen* og Premierløjtnant *O. Stang*. Hertil kommer, at Kaptajnløjtnant *F. C. H. Jørgensen*, der ligeledes var blevet arresteret i Forbindelse med Aktionen mod Københavnsledelsen, og som var ført til Tyskland, døde den 29. Marts 1945 i Koncentrationslejren Dachau.

Som allerede nævnt var det, efterhaanden som Tiden gik, mere og mere sandsynligt, at den danske Brigades Overførelse til Danmark vilde komme til at foregaa under Kamp, og man forberedte derfor, delvis ogsaa efter engelsk Ønske, forskellige *Operationsplaner for Brigadens Overførelse*. De svenske Regeringsmyndigheders Tilladelse til Brigadens Frigivelse var allerede sikret paa dette Tidspunkt, saa at de danske Myndigheder blot kunde sende Bud efter den, uden at der i den Anledning vilde opstaa Forsinkelser eller diplomatiske Besværligheder. En af de forberedte Planer gik ud paa, at Overførelsen skulde finde Sted ved Helsingør, hvor der var den korteste Sejlafstand, hvad der var ønskeligt for at kunne benytte et Antal mindre Fartøjer, som Marinen i Sverige disponerede over, og som i 1. Vending kunde overføre 4—500 Mand uden tungt Materiel. Selve Landgangen skulde finde Sted et Par Timer efter Daggry. Den skulde indledes med et britisk Luftbombardement mod visse nærmere betegnede Maal om Helsingør og andre Steder paa Sjælland, og den skulde om muligt støttes af britiske luftlandsatte Tropper. Selve Overførelsen skulde sikres af britiske Luftstridskræfter og af den i Sverige værende Eskadrille af danske Flyvere, hvortil Svenskerne havde frigivet de fornødne Luftfartøjer. Paa hele Sjælland skulde man samtidig efter fastsat Kodesignal gaa over til mer eller mindre aaben Modstand for at opholde og sinke eventuelle tyske Styrkers Koncentration mod Landgangsstedet, og for selve Helsingørs Vedkommende var følgende Forholdsregler truffet: Et Kommando fra København paa ca. 500 Mand, bestaaende af ca. 250 Mand fra BOPA og ca. 250 Mand fra »O-Grupperne«, skulde Natten i Forvejen smugles til Helsingør, hvor de skulde skjules til Aktionen skulde begynde. Paa det givne Signal, som var det britiske Luftbombardement, skulde de saa, sammen med de lokale Modstandsstyrker i Helsingør, lægge en Ring uden om Byen for at afspærre den fra Omverdenen, overfalde de i Havnen liggende tyske Krigsfartøjer og de i Byen værende tyske Soldater og saaledes aabne Vejen for Brigadens Landgang. Chefen for Sjællandsledelsen skulde selv have Kommandoen over alle Styrker i Helsingør. En væsentlig Del af Arbejdet i Henhold til foranstaaende Plan, herunder Rekognosceringer, undtagen visse Detailrekognosceringer, var afsluttet, da Meddelelsen om Kapitulationen indtraf den 4. Maj om Aftenen, og Brigaden kunde i Stedet for den 5. Maj foretage en almindelig fredsmæssig Overfart.

Staben befandt sig om Aftenen den 4. Maj samlet. Paa Grund af Forholdenes tilsyneladende rolige Udvikling fandt man ikke Anledning til at etablere den i Forvejen forberedte særlige Kommandostation, ligesom det ikke blev nødvendigt at oprette det ligeledes forberedte særlige Forbindelsesnet, og *hen paa Natten udgik de fornødne Ordre til Samling af Styrkerne*, saaledes at de den 5. Maj Kl. 8,00, da Kapitulationen blev effektiv, kunde være rede til Side om Side med Modstandsbevægelsens øvrige Styrker at løse de Besættelsesopgaver, som nu efter den engelske Plan forelaa. Under Hensyn til Forholdenes Udvikling indsattes dog kun

A-Styrkerne, medens B-Styrkerne og enkelte større Grupper af Befalingsmænd, bl. a. i Viborg, holdtes tilbage i Beredskab, rede til Anvendelse, om dette maatte blive ønskeligt bl. a. til Indramning af indkaldte værnepligtige af Hæren.

Et bevæget Kapitel i Hærens Historie var hermed afsluttet, og uden Tab var det ikke forløbet. Af Hærens ca. 600 faste Linieofficerer og ca. 700 Befalingsmænd af Officiantgruppen var 17 faldet i Tiden mellem Løsladelsen fra Interneringslejrene og den 5. Maj 1945, 96 havde siddet i tyske Fængsler eller Koncentrationslejre, og 161 var sendt eller rejst til Sverige og England. Af Reservens faste Befalingsmænd var i samme Periode 11 faldet, 111 havde været fængslet, og 60 var rejst. Endelig havde et betydeligt Antal hjemsendte værnepligtige Befalingsmænd maatte bøde med Livet for deres Deltagelse i Kampen mod den tyske Besættelsesmagt.

Med straalende Humør vendte den danske Brigade hjem til et frit og jublende Danmark!

DEN DANSKE BRIGADE¹⁾

Af Dr. phil. VILH. LA COUR

I Dagene efter den 29. Aug. 1943 lykkedes det nogle danske Officerer, som havde undgaaet Internering. at slippe over til Sverige. Deres Hensigt var naturligvis herfra at komme videre til England for at indtræde som frivillige i de britiske Styrker. Men herom kunde der kun i ganske enkelte Tilfælde være Tale. Saa at sige alle maatte finde sig i at se Tiden an i Sverige uden Anelse om, hvor lang den kunde blive.

Blandt Flygningene var ogsaa »Volle«, alias daværende Kaptajn, nu Oberstløjtnant i Generalstabens Efterretningssektion *Volmer Gyth* og Kommandørkaptajn *P. A. Mørch*. De kom til Stockholm i Begyndelsen af September, og takket være vor Efterretningssektions gode Forbindelser med ledende svenske Militære blev deres Opmærksomhed hurtigt henledet paa — hvad man ellers den Gang behandlede som en dyb Hemmelighed —, at der var ved at oprettes *en norsk »Politiforlægning«*, i hvilken unge, krigsduelige Nordmænd kunde faa den fornødne Militæruddannelse, saa de, hvis det gjordes nødvendigt, kunde sættes ind til deres Lands Befrielse.

Af Hensyn til Sveriges Neutralitet skulde Uddannelsen dog *formelt* kun være politimæssig. Som en Slags Kontrollanter fungerede i hver enkelt Lejr nogle svenske Politifolk, og saadanne kom der altsaa ogsaa i de danske Lejre, da disse var

¹⁾ I nærværende korte Oversigt er samtlige Udtalelser af Brigademødlemmer hentet fra det af Chefredaktør Niels Grønnet og Red. Bent Demer redigerede Værk »Den danske Brigade«, som ligeledes har været en Hovedkilde til Fremstillingen.

sat i Gang, men de stillede sig saa at sige alle yderst velvilligt og forstaaende til Arbejdet, og flere ønskede at indtræde i selve Brigaden, hvis den til sin Tid afgik for at kæmpe i Danmark.

Det er indlysende, at de danske Officerer maatte lægge overordentlig Vægt paa at faa en lignende Uddannelseslejr oprettet til Brug for landflygtig dansk Ungdom. At opnaa det var dog ikke saa ligetil. *Nordmændene* havde deres frie Regering i London, som gennem sin Sendemand i Stockholm kunde faa de nødvendige Forhandlinger ført og Aftaler truffet — *vi* stod uden Regering, vor Sendemand kunde derfor ingen Direktiver modtage vedrørende en Sag af denne Art, og alt, hvad vi kunde bygge paa, var faktisk to unge initiativrige og dygtige Mænd, som paa eget Eventyr var kommet til Sverige — uden Mandat til at foretage sig noget og uden Sikkerhed for, at man hjemme i Danmark vilde gaa ind for den Tanke, de søgte at realisere. Intet Under derfor, at den svenske Regering som en Betingelse for at sætte Sagen i Gang krævede Sikkerhed for, at *Kong Christian* billigede Planen. Paa den anden Side tog det kun et Par Dage at opnaa denne Sikkerhed, da man først vidste, at det var derom, det gjaldt, og med den danske Konge som fuldgod, men eneste Garant blev saa de første Beregninger gjort over Omfanget af det nødvendige Materiel og den ikke mindre nødvendige Finansiering af Foretagendet.

En halv Snes Dage senere end Kaptajn Gyth kom en anden af Hærens Officerer, Oberst *Helge Bennike*, som Flygtning til Sverige. Han var fremfor alt en Handlingens Mand, hvad hans djærve Optræden ved Overfaldet den 9. April havde vist (se 1. Bind, S. 137 ff.), og han havde ikke let ved at forstaa de Vanskeligheder, der selvsagt maatte melde sig, naar en neutral Stat skulde muliggøre, at fremmede Militærstyrker uddannedes paa dens Territorium — uden at Trediemand fik Viden om, hvad der egentlig foregik. Som ældste danske Officer i Sverige blev det Bennikes særlige Opgave at skaffe Kontakt med saa mange af Kammeraterne som muligt (og de var spredt vidt om i Landet), sikre sig deres aktive Støtte og paa en Maade overtage Kommandoen, hvor det gjordes Behov. Det var Forarbejder, som maatte løbe parallelt med de politiske Forhandlinger, der krævede helt andre Evner.

Hs. Maj. Kongens Sanktion af Planen havde imidlertid gjort Spørgsmaalet aktuelt hjemme i Danmark. I det Øjeblik, man havde Vished for, at Svenskerne vilde tillade en dansk Soldateruddannelse i Sverige, maatte Initiativet gaa over til selve den danske Hærledelse, og Generalløjtnant *Gørtz* maatte træffe Dispositioner, som — for de faste Officerers Vedkommende — gjorde Arbejdet ved Forlægningen til en Tjenestepligt. Der maatte sørges for, at tilstrækkeligt mange Officerer kom over Sundet, da først Interneringen af dem var ophørt, og der maatte i Spidsen for Foretagendet sættes en Mand med tilstrækkelig høj militær Charge og med fornøden repræsentativ og diplomatisk Erfaring. Saaledes gik det til, at der i de følgende Efteraarsmaaneder udkommanderedes stadig flere Officerer til Sverige, og at Generalmajor *K. Knudtzon* i November paa den kommanderende Generals Ordre overtog Kommandoen over det militært uddannede Personel blandt de danske Flygtninge. Hans nærmeste Medhjælpere var Oberstløjtnant *F. L. Hvalkof* og Kaptajn *P. A. F. Norup*. Den 15. November organiseredes i Stockholm en Stab af 7 Medlemmer, blandt hvilke Kommandørkaptajn *F. H. Kjolsen* repræsenterede Flaaden.

Helge Bennike (f. 1886) gjorde som ung Officer Tjeneste ved 6. Reg., men kom i 1913 til Generalstaben, blev Kaptajn 1918 og laa som Kompagnichef i Viborg og København, til han 1927 blev Stabschef ved 1. Jydske Division i Sønderborg. Herfra flyttedes han 1930 som Oberstløjtnant til 9. Bataillon i Aalborg og udnævntes 1936 til Oberst og Chef for Generalstabsafdelingen. Aaret efter Chef for 4. Regiment. Hans resolute Optræden den 9. April 1940 (se Bd. I, S. 137) vil altid blive mindet som et Udslag af hans djærve Soldatersind. Skuffet vendte han tilbage fra Sverige og genoptog sin Tjeneste, men maatte i Septbr. 1943 paa ny flygte derover og kom til Stockholm, hvor man ved Brigadens Formering ikke gjorde den Brug af ham, som han med Rette havde kunnet vente. Efter Befrielsen blev han Chef for Grænsbevogtningen og fortsattes i 1945 herfra til 1. Reg. som dettes Chef.

Volmer Gyth (f. 1902) blev Premierløjtnant ved Livgarden i 1926 og udnævntes 1932 til Kaptajnløjtnant. I 1934-36 var han Chef for Motorordonnanskorpsset, gennemgik 1936-38 Officersskolens Generalstabsklasse og blev 1939 Kaptajn i Livgarden. Fra 1938 gjorde han Tjeneste i Generalstabens Efterretningssektion. I denne Egenskab udførte »Volle« et fortræffeligt Arbejde, baade i de Aar, da Grunden blev lagt til den senere aktive Modstand, og ikke mindst, da denne for Alvor brød igennem. Han klarede sig fri af Interneringen den 29. Aug. 1943; men Gestapo tvang ham kort efter til Sverige, hvorfra Vejen gik videre til England. Her stilledes han til Raadighed for War Office og Admiralitetet, for i 1944 at knyttes til Den danske Militærmission ved SHAEF. Efter Befrielsen blev han Adjutant hos Hs. Maj. Kongen og udnævntes i 1947 til Oberstløjtnant.

II

I sig selv var den foreliggende Opgave slet ikke let. og uden de svenske Myndigheders Bistand — i første Række ydet af Docent *Harry Södermann* — havde den været uløselig. Dels var de Officerer, der skulde gøre Tjeneste. vidt spredt, dels kan det ikke skjules, at der til en Begyndelse herskede en Del Skepsis over for den. Generalkommandoen havde udpeget som Chef. For Oberst Bennike var det desuden utilfredsstillende at se sit Arbejde afbrudt for radikalt at blive lagt om; men hans Holdning var fuldt ud loyal, og da man ikke mente at have Brug for ham ved Rekrutuddannelsen (hvortil han i Virkeligheden skulde synes at have være selvskreven), paatog han sig den Opgave ved vidtstrakte Rejser at studere det svenske

Hjemmeværnssystem, fordi Kendskab til det kunde være af stor Betydning, naar vi efter Krigen skulde stille et lignende dansk Hjemmeværn paa Benene.

De personlige Vanskeligheder blev hurtigt overvundet, og »Kommandoen for militære Flygtninge« fik efterhaanden flere Afdelinger i Stockholm — en Kommandosektion, en Operationssektion, en Materielsektion, en Depotsektion, en Marineafdeling, en Civilsektion o. s. v. Selve det Mandskab, man gjorde Regning paa, vilde — de faste Befalingsmænd undtagne — bestaa af frivillige. Hvis en ung Mand ønskede at optages i »Den danske Brigade«, som Betegnelsen hurtigt blev (eng. »Dan-Force«), gav han Møde paa den militære Afdeling under Flygtningekontoret, hvor hans Forhold underkastedes en nøje Undersøgelse, fordi man hverken vilde have tidligere straffede eller nationalt upaalidelige Medlemmer i Brigaden. Uddannelses-tiden blev for Rekrutterne sat til 8 Maaneder, for tidligere uddannedes Vedkommende til 4 Maaneder, og det blev bestemt, at ingen kunde binde sig for *mindre* end en hel Uddannelsesperiode. Vilde man, naar denne var udløbet, vende tilbage til civilt Arbejde, blev man indrulleret i et Alarmeringssystem, saa man med kortest mulige Varsel paa ny kunde indkaldes, naar Korpset skulde træde i Funktion.

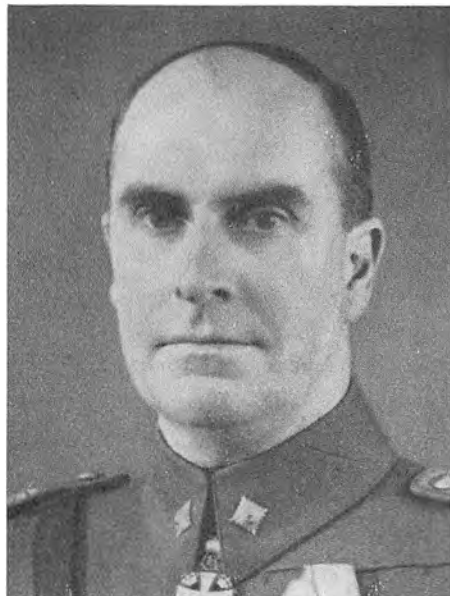
Brigaden bestod foruden af Staben (med tilhørende Pressekvarter, Radio-, Signal- og Telefonsektion), et Motorvognskompagni, et Sanitetskompagni, selve Regimentet (et Stabskompagni, et 120 mm Motorkompagni, en Pionerkommando, 1.—4. lette Bataillon, 5. motoriserede Bataillon og et Panserværnskompagni) tillige af et motoriseret Feltpolitidetachment, en Ordenspolitiafdeling og en Brandkommando, og den talte — naar den var fuldt formeret — 4759 Mand. Hertil kom *Den danske Flotille*, som etableredes den 22. Septbr. 1944, og som omfattede Torpedobaaden »Havkatten«, 3 Minestrygere og 9 Kuttere. Senere kom som Transportfartøjer D. S. B.'s nye Isbryderfærge »Holger Danske«, den lidt ældre »Mjølner«, den store Motorfærge »Storebælt«, et større Antal Motorbaade, Fiskerbaade og Smaaskonnerter (»Hjælpeflotillen«), hele A/S Em. Svitzers Bjærgningsentreprises Flaade af Bugser- og Bjærgningsskibe, en Del Bugserbaade fra »Det forenede Bugsererselskab« og endelig Marinens Fyr- og Vagerinspektionsskibe »Argus« og »Løvenørn«, samt Lodsfar-tøjet »Skagen«. Det var vel nok den mest brogede »Flaade«, nogen dansk Marine har haft at raade over; men Hovedsagen vilde for dens Vedkommende heller aldrig blive en Kamp til Søs — dens Opgave maatte udelukkende bestaa i at overføre Den danske Brigade med alt dennes Materiel til dansk Havn eller aaben Kyst, saaledes som Forholdene i det givne Øjeblik nu var.

III

Den første af Lejrene — »Politiforlægningerne« — var *Sojielund*, et Sommerkursted ca. 10 km fra Konga Station i Småland, bestaaende af en enkelt Bygning, en Villa og 6 Smaahuse. Her gik den 4. December 1943 30—40 Officerer af Hær og Flaade og af alle Grader i Gang med at rydde Skov, planere, dræne og rejse en Baraklejr til ca. 550 Mand. Ved Udgangen af Februar var man parat til at modtage

F. L. Hvalkof (f. 1893) blev Premierløjtnant i Artilleriet 1914, var 1924—28 Adjutant ved Generalkommandoen, udnævntes 1927 til Kaptajn og gjorde Tjeneste som Batterichef ved 2. Artilleriafdeling. I 1931—35 var han Adjutant hos Hs. Maj. Kongen, kom derefter atter i Generalstaben, udnævntes 1937 til Oberstløjtnant og blev Chef for sin gamle Artilleriafdeling, men interneredes den 29. Aug. 1943. Efter Løsladelsen beordredes han til Sverige, hvor han tiltraadte som Stabschef ved den Danske Brigade. Efter Befrielsen afløste han 1945 Oberst Helge Bennike som Chef for Grænsekommandoen og udnævntes til Oberst. I 1946 blev han Chef for 3. Feltartilleriregiment og Garnisonkommandant i Aarhus.

Kristian Knudtzon (f. 1888) blev Premierløjtnant 1909 og Kaptajn 1919. Han gennemgik *École Supérieure de Guerre* 1919—21, var 1923—24 Chef for en Underkommission til Varetagelse af den græsk-tyrkiske Befolkningsudveksling, udnævntes til Oberstløjtnant ved Livgarden 1931 og blev to Aar senere Chef for Generalkommandoens Kommandoafdeling. 1939 fulgte Udnævnelsen til Oberst og Chef for Livgarden. Under Besættelsen blev han Generalmajor 1941 og Chef for Jydske Division, men interneredes den 29. Aug. 1943. Efter Løsladelsen beordredes han til Sverige, hvor han organiserede Den danske Brigade som dennes Chef. I 1945 tiltraadte han som Militærattaché ved Legationen i Moskva.

Mandskabet. Byggearbejdet var saa godt som afsluttet, Vaaben og Materiel var til Dels ankommet — nu ventede man kun paa Rekrutterne.

Og i Sofielund begyndte saa baade 2., 3., 4. og 5. Bataillon deres Uddannelse. Terrænet var fortræffeligt:

»Vi kunde faktisk skyde, *hvor* vi vilde,« skriver 2. Bataillons Chef, daværende Kaptajn, nuværende Oberstløjtnant *E. von Freiesleben*. »Gennem Skov, Moser og over smaa aabne Strækninger holdtes der udmærkede Terrænsportsøvelser. Feltgymnastikbaner blev anlagt, en hel Kulissey by til Nærkampøvelser blev efterhaanden bygget. Paa de stenede Veje gik vi lange Marchture — paa sin Vis til Kommandoens Fortvivlelse, idet vi sled vort Saalelæder op, og det kneb saa »rysligt« med at faa Skopoäng.«

Imidlertid blev 2. Bataillon den 5. Juni 1944 forflyttet til en anden Lejr — *Håtunaholm*, en Herregaard tæt ved Mälaren og ikke langt fra den lille idylliske By Sigtuna. Her havde 1. Bataillon, Oberst *Helge Jensen*, haft sit Tilhold fra 5. Maj. Den havde indrettet sig med Kontorer og Messer i Hovedbygningen, medens

Barakbygningerne, hvor Mandskabet skulde »underbringes« (et rædselsfuldt Udtryk, som den danske Hær snarest burde udrydde), endnu ikke var fuldt færdige, saa Bataillon en maatte gaa i Gang med Arbejdet — vadende rundt i det forfærdeligste Lerælte. Da 2. Bataillon stillede paa Håtunaholm paa Grundlovsdagen, fik den anvist Plads paa en Mark ved Opkørslen til Gaarden, hvor den rejste tre lange Rækker af Telte, een til hvert Kompagni og tolv Mand i hvert Telt. Hver Morgen hejstes under en Flagparade det danske og det svenske Flag paa to Flagstænger i Lejren. Ved særlig højtidelige Lejligheder benyttede man Gardens gamle Splitflag fra Jægersborg Kaserne, som en Løjtnant havde frelst fra at falde i Tyskernes Hænder den 29. August 1943.

Og i Håtunaholm modtog da Bataillon en Dagene fra 15. Juni til 1. Juli sine Rekrutter, saa Styrken hurtigt kom op paa ca. 550 Mand. Naar dertil lægges 1. Bataillons Mandskabsstyrke, kom den samlede Håtunaholmslejr til at rumme ca. 1300 Mand — en hel lille dansk By.

Man havde nok at slide med! Der skulde anlægges Skydebaner med 12 faste Skiveopstillinger og en Forhindringsbane til Patrouilleøvelser, og der blev bygget et flere Etagers Træhus til Øvelser i Nærkamp. Da Avlsgaarden brændte (hvad Bataillon intet Ansvar havde for), fik man den mest storslaaede Lejlighed til yderligere Træning. Nu kunde man i dens Ruiner gennemgaa alle Former for Angreb paa og Forsvar af en Brandtomt — noget, som praktisk talt enhver Soldat i denne de bombehærgede Byers Krig havde Brug for at lære. Og Træningen i Lejren var haard. Men den toges med Humør. Om 2. Bataillon skriver dens Chef:

»Det var forholdsvis ungt Mandskab, der mødte. Gennemsnitsalderen var for 2. Bataillons Vedkommende kun 21 Aar. Men ogsaa ældre havde ønsket at deltage i Uddannelsen. Vi havde Fuldmægtige og Direktører paa henvend 35 Aar, som til Trods for, at de aldrig før i deres Liv havde været Soldater, opnaaede forbløffende Resultater. En af disse lidt ældre Rekrutter mindedes jeg for en halv Snes Aar siden som en habil og ivrig Tennisspiller, og da jeg en Dag spurgte ham, om han stadigvæk fik Lejlighed til at dyrke denne Sport, svarede han: »Nej, Hr. Kaptajn, det er fire Aar siden, min Læge forbød mig at spille Tennis paa Grund af et svagt Hjerte!« Hvorefter han med Gevær og fuld Oppakning og et stort Smil forcerede en af de største Forhindringer paa vores Nærkampbane.«

Den 24. November 1944 forlod ogsaa 3. Bataillon, Oberstløjtnant *P. Bosse*, Sofielund for at blive overflyttet til *Ronneby Brunn*, og herhen fulgtes den i Februar 1945 af 4. Bataillon, Kaptajn *A. H. Klokhøj*. Kun den motoriserede 5. Bataillon, Oberstløjtnant *T. Wagn*, blev liggende i Sofielund, til den store Sammendragning af alle Styrkerne fandt Sted nede i Skaane i sidste Halvdel af April 1945.

Ronneby Brunn var et Kursted, som laa et Par Kilometer fra selve Ronneby, den lille blekingske By mellem Karlskrona og Karlshamn. Det var en stor Forandring at komme fra de lukkede, smaalandske Skove ud i aabent Terræn og nær Kysten.

2. Bataillon var imidlertid et Par Maaneder tidligere — den 15. September 1944 — overflyttet fra Håtunaholm til *Sättra Brunn*, ca. 15 km fra Sala Station. Her havde 1. Bataillon ligget, inden den kom til Håtunaholm, og der var Kultur over dette gamle, ærværdige Kursted, der ejedes af Uppsala Universitet. I ca. 50 Bygninger — Gaarde og Villaer — var der Plads til Mandskabets Indkvartering, og det fik

Og saa marcherer Styrken ud ad de svenske Landeveje. Solen bager, Skyerne driver over Himmelen, en Sang eller et Fløjtekor sætter Tempoet op. Man kender sit Maal: god Form, fuldendt Træning, til man en skønne Dag forhaahentlig kan hjælpe med til at jage Fjenden ud af et befriet Danmark, som har genvundet sin Selvtillid og sin Ære.

Ordre til at skaane alt, som gav Stedet dets Karakter. Men ulykkeligvis brændte mellem Jul og Nytaar et af de gamle Huse — »Riksrådet« —, og i Uppsala gik der Rygter om, at de danske Soldater ikke alene var Skyld i Branden, men at de end ikke havde rørt en Finger for at slukke Ilden. Det sidste var aldeles urigtigt. De havde tværtimod gjort en meget dristig Indsats og derved faaet Ilden under Kontrol. »I min Naivitet glemte jeg, at vore Venner, Svenskerne, ikke altid er udstyret med humoristisk Sans, og en Bemærkning fra mig om, at Karl den Tiende Gustafs Tropper jo ogsaa engang havde været letsindige med Ild og Lys, blev absolut ikke opfattet naadigt. Mine foresatte Chefer havde det største Besvær med at klare mig ud af den Situation,« siger v. Freiesleben.

IV

Det er ikke altid lige let at *disciplinere frivilligt Mandskab*. De almindelige Straffemidler, som en Hær normalt raader over for at kunne opretholde Disciplinen, kan ikke tages i Anvendelse over for Folk, der er kommet af sig selv. Det eneste Straffemiddel, Officererne har i deres Haand over for frivillige, som ikke kan finde sig i Opretholdelsen af den militære Lydighedspligt, er at vise dem bort fra

Lejren. Det blev i ganske enkelte Tilfælde nødvendigt at rense ud paa denne Maade men det var sjældent, man behøvede at gaa saa vidt — dertil var Forholdet mellem Officerer og Menige alt for godt. Der kunde let opstaa Tilløb til »Lejrpsykose«. Man følte sig trods alt uhyre isoleret i Forlægningerne — fjernt fra dem, man stod nær, og uden Vished for, om man skulde gense dem. Saa gik Turen til Bataillonschefen eller Kompagnichefen eller Feltpræsten for at søge Raad og Opmuntring, og den blev givet paa god dansk Manér: med Lune og Ro. Man *forstod* blandt Officererne, hvad der kunde trykke Mandskabet, for man kendte dets Utaalmodighed og Ængstelse fra sig selv, og derfor fik disse Tilløb til »Anfald« ikke dybere Betydning. Man vidste paa Forhaand, hvor man havde hinanden, og de menige havde ingen Grund til at føle sig trykket af de disciplinære Forhold i Lejrene. Chefen for 4. Bataillon, Kaptajn *Klokhøj*, giver følgende Skildring af de to Parters gensidige Forhold.

»Uddannelsen foregik under de fineste demokratiske Former, og foruden at Befalingsmænd og Mandskab gik ens klædt, idet der oprindeligt ikke fandtes Gradstegn el. lign., spiste man ogsaa ved det samme Bord. Det var saaledes lige saa ofte Befalingsmænd som menige eller Rekrutter, der var Bordformænd.

Uden at Disciplinen led Skade derved, levede man Side om Side i Barakkerne, idet man holdt Tjeneste og Fritid skarpt adskilt. Ved det fælles Tebord eller ved et godt Glas Vin — naar der var gjort Indkøb paa »Mothoken« — droftede man i Barakkens Samlingsstue ikke alene de sidste Nyheder ude- og hjemmefra, men ogsaa mere familiære Forhold, idet Bataillonnen faktisk var som een stor Familie paa Grund af sin ringe Styrke. Hele Sommeren igennem var den paa i alt højst ca. 90 Mand. Alle delte saaledes hverandres Glæder og Sorger — og Tøj med omtrent. Paa Grund af Uniformsforbud uden for Øvelsesområdet var det nødvendigt under Orlov og lign. at rejse bort i civilt Tøj. Det var der ikke mange, der havde meget af, hvorfor det som oftest var saaledes, at 5 Mand maatte give deres Tøjbidrag, for at 3 Mand kunde komme paa Orlov.«

Af tilsvarende Betydning var det, hvorledes *den omboende svenske Befolkning* stillede sig til denne Invasion af Danskere. Som gennemgaaende Regel var Forholdet imellem de to Parter særdeles godt. Hist og her kunde man til en Begyndelse se med nogen Skepsis paa Naboskabet til en livsfrodig Ungdom, der nødvendigvis kom til at præge Omegnen, naar den var ude paa Øvelser; men en saadan Følelse veg forholdsvis hurtigt overalt, og indbyrdes Tillid, ja Venskab traadte i dens Sted. Vore Soldater kunde tage en Haand med i Høstarbejdet, naar det kneb — og det var ingen daarlig Introduktion til svenske Bondehjem! Saa bar man til Gengæld over med det Irritationsmoment, som ustandselig Plaffen med Geværer unægtelig kan fremkalde. Helt ufarligt var det vel heller ikke altid at bo nær ved Skydebannerne.

Enkelte Svenskere vakte hos vore Folk en Følelse af Taknemmelighed, som sent vil glemmes. Oberstløjtnant *von Freiesleben* fortæller saaledes, at Pastor *Einar Brun-*
din, Sognepræst i Kila, var til overordentlig Støtte for vor Lejr i Sättra Brunn:

»Han var altid villig til at komme til os og holde morsomme og underholdende Foredrag, han og hans Frue aabnede deres Hjem for os alle, naar vi havde Lyst til at komme, og først og sidst var han en fremragende kirkelig Vært i sin smukke Landsbykirke ... Aldrig vil jeg glemme Julegudstjenesten. Den var frivillig, men alle mødte. Under de kalkede, gamle Hvel-

vinger sang vi de danske Julesalmer, og Højtideligheden sluttede med »Kongernes Konge«, den Salme, der for os alle var blevet saa dyrebar. Det var Pastor Brundins Ønske, at han inden vor Afrejse til Danmark maatte faa Lejlighed til at give de danske Soldater den svenske Kirkes Velsignelse med paa Vejen. Vi forlod Sättra Brunn den 15. April tidligt om Morgenen, men hans Ønske blev opfyldt, for vi standsede vor March uden for hans Kirke og gik for sidste Gang ind under hans Prædikestol. Dybt betaget gav han os Herrens Velsignelse og bad os endnu en Gang om at synges »Kongernes Konge«. Fra Alteret vajede Dannebrog, som han spontant kyssede efter sin Bøn om Styrke og Kraft for os alle.«

Mænd af denne Støbning hædrer baade deres Land, deres Gerning og dem selv.

V

Men nu Træningen i Lejrene? Det var jo først og fremmest *Arbejdet*, det kom an paa.

Ingen kan nægte, at der stilledes store Krav til Officerer og Mandskab. Hvem vidste, hvor lang Tid man havde til Uddannelsen? Det var meget godt at fastsætte Uddannelsesperioder af den og den Længde, men — *fik* man ogsaa den fulde Tid, før man skulde bryde op og gaa ind i Kampen? Det længselsfuldt ventede Bud om, at *nu* skulde vi smide Tyskerne ud af Danmark, kunde jo komme, før Uddannelsen var afsluttet! Derfor blev i en vis Forstand Uddannelsestempoet mere og mere hektisk, jo længere det trak ud med Tysklands Kapitulation, og denne haarde Form for Træning skabte virkelig ypperlige Soldater. Deres Mod, Snarraadighed og Opfindsomhed skulde udvikles stærkest muligt, og ofte var det et Under, at alle slap vel fra Øvelserne. Desværre indtraf dog to alvorlige Ulykkestilfælde. Under et Terrænsportsløb den 12. Juli 1944 druknede Underkvartermester *Knud B. Alsted*, da han vilde skyde Genvej ved at svømme over Søen Kinnen, og den 23. August s. A. led en af hans Kammerater i 3. Bataillon, *Brandi Grönkjär*, den samme Død under de samme Omstændigheder. Det var den Slags triste Hændelser, som Soldaterlivet kan medføre, naar der ligger Alvor bag Uddannelsen. Om 5. Bataillon sagde dens Chef, Oberstløjtnant *Wagn*: Den var »en udpræget Kampenhed, ensidigt trænet og uddannet til Kamp, medens fredelig Garnisonsvagtjeneste aldrig havde strejft dens Tanker. Frivilligt gav dens Folk sig ind under Kampopgaven, med Ildhu og Kraft dygtiggjorde de sig til at løse den. Mere kamplystne Soldater har Danmark aldrig haft. *Slaas*, det *vilde og kunde* 5. Bataillon.« Den Karakteristik kunde godt udstrækkes til at gælde Mandskabet i samtlige fem Batailloner.

Til at begynde med manglede man baade det ene og det andet, som kunde gøre Træningen rationel. F. Eks. maatte man gaa i Gang med at anlægge de nødvendige Skydebaner, og det tog jo *sin* Tid. Af Vaaben fandtes det svenske Militærgevær 96, men først senere kunde Uddannelsen i Brug af Rekylgeværer, Maskinpistoler, Morterer og Specialvaaben sættes ind.

Øverst paa Listen stod naturligvis Skydeøvelserne, dernæst Sprængningsøvelser med Dynamit og Trotyl, Terrænsportsøvelser, Feltgymnastik, Nærkamp og lange Marchture, og det var næsten, som kunde »Drengene« ikke faa Øvelser nok. »De

ønskede ogsaa Uddannelse om Søndagene og paa Helligdagene,« siger Oberstløjtnant *Bosse*, »for, som de sagde: »Vi kan aldrig blive dygtige nok.«

En Dags Skema for den »tunge« 5. Bataillon i Sofielund lød som følger: Morgenmad Kl. 6,45 eller 7,30. Øvelse fra 7,30 eller 8,00 til Kl. 11,30 eller 12,00. Middagspisning Kl. 12,00 eller 12,45. Øvelse fra Kl. 13,30 eller 14,00 til Kl. 17,30 eller 18,00. Aftenspisning Kl. 18,45 eller 19,00.

Men efterhaanden som Bataillonerne fik Form, og Grundbegreberne var lært, saa man var sikker paa, at de hang fast, fik Øvelserne et mere omfattende Præg med Felttjeneste som et Hovedled. Eller Soldaterne kunde blive alarmeret midt om Natten for at sendes ud paa en 100 km lang Marchtur. Der holdtes ugentlige Natøvelser, hvor ikke mindst Træning i Landgangsforetagender stod paa Programmet. Kaptajn *Klokhøj* fortæller:

»Øvelsen begyndte med Alarmering hen under Aften, hvorefter alle Grader af Beredskab gennemførtes saaledes, at da Styrken stod rede til pr. Motorvogne at transporteres videre, havde hver Mand ikke alene pakket den Udrustning, han skulde have med paa sig, men tillige pakket alle sine private Sager og afleveret dem paa det bestemte Sted, samt endda ribbet sit Kvarter i Barakken for alt. Derefter fortsatte Øvelsen planmæssigt med videre Transport pr. Jernbane og Indskibning i et Invasionsfartøj, hvorfra Mandskabet gik i Baadene for at ro ind til Kysten og besætte de udpegede Maal og sætte sig fast i Landet, hvorefter Kampen fortsattes til op paa Dagen, da Øvelsen afblæstes. Af tekniske Grunde blev Motor- og Togtransporten og Indskibningen i Invasionsfartøjet kun markeret, mens alt det øvrige gennemførtes, som om Styrken gik i Land et eller andet Sted hjemme. Alle gik trods Trætheden op i Øvelsen med Liv og Sjæl.«

VI

Mest illuderende blev naturligvis en »Invasionsøvelse«, naar den kunde finde Sted i Samarbejde med *Flaademandskabet fra Karlskrona*.

De Skibe, som i Efteraaret 1943 var naaet over til Sverige, samledes i Krigshavnen *Karlskrona*, hvor Kommandoen i dem blev strøget den 14. September. Orlogsgasterne spredtes saa Landet over, hvor de kunde faa civilt Arbejde, og kun en lille »Tilsynsstyrke« blev tilbage i Krigshavnen.

Da Brigaden formeredes, indkaldtes ogsaa Orlogsgasterne, og de kom til at udgøre 1. Bataillons 4. Kompagni (»*Karlskrona Styrken*«, Kaptajnløjtnant af Flaaden *E. Sølling*) i Lejren *Sättra Brunn*, senere *Hätunaholm*. Det var uddannede Sømænd — men hvad forstod de sig paa Landkrabbernes Kampmetoder? Ikke meget til at begynde med. De fulgte imidlertid med godt Humør Trop, tog deres Tørn sammen med Infanteriet, instrueret af nogle Infanteriofficerer, og hvad Signalering og Radiering angaar, var Marinens Signalgaster og Radiotelegrafister jo i deres Es. Kompagniet var under egne Officerer organiseret som Skibsbesætninger, svarende til vore Orlogsfartøjer i Karlskrona.

Noget senere suppleredes »*Karlskrona Styrken*«s militære Uddannelse med Discipliner, som laa Orlogsgasterne nærmere: Sømandskab, Flaadelære, Roning og Landgangsøvelser, og ud paa Sommeren, da Infanteriuddannelsen maatte regnes for afsluttet, og Fartøjerne i Karlskrona skulde klargøres, blev Hovedparten af Kompag-

E. Sølling (f. 1906) indtraadte 1926 i Marinen, blev Søløjtnant af 2. Grad 1930, af 1. Grad 1931 og Kaptajnløjtnant 1939. Den 9. April 1940 var han Chef for Undervandsbaad D. 1., gjorde derefter indtil 29. Aug. 1943 Tjeneste dels ved Søværnskommandoen, dels ved Undervandsbaadsvaabnet og sænkede som Chef for »Havmanden« den 29. August denne Undervandsbaad, da Tyskerne forsøgte at overrumple Holmen. Efter overstaaet Internering drog han til Sverige, hvor han — som i Teksten meddelt — knyttedes til Den danske Brigade. Efter Befrielsen udnævntes han i Septbr. 1945 til Orlogskaptajn.

Frits Hammer Kjølens (f. 1893) indtraadte i Marinen 1909 og blev Sekondløjtnant 1914, Premierløjtnant 1915, Kaptajnløjtnant 1923, Kaptajn 1930, Orlogskaptajn 1932 og Kommandørkaptajn 1937. Efter at have gjort Tjeneste ved Legationen i Berlin (se Bd. I, S. 69) fungerede han fra 1942 til 29. Aug. 1943 som Stabschef ved Kystflaaden, interneredes den 29. Aug., men gik derpaa til Sverige, hvor han blev Chef for Den danske Brigades Marineafdeling. Efter Befrielsen udnævntes han i 1945 til Kommandør og tiltraadte Aaret efter Stillingen som Marineattaché ved Legationen i Washington.

niet forlagt fra Håtanholm til Krigshavnen, hvor »Den danske Flotille« formeredes den 22. September 1944. Imidlertid havde flere af vor Marines Befalingsmænd faaet Tilladelse til at gøre Tjeneste om Bord paa den svenske Orlogsflaade og det svenske Luftvaaben, saa deres Kundskaber og Færdigheder kunde holdes vedlige, og vor civile Tonnage koncentreredes efterhaanden — den forøgedes jo stadig — i de skaanske Havne, saa den kunde være parat, saa snart en Overførelse af Brigaden til Sjælland skulde finde Sted.

Thi dette var Kærnen i Sagen: uden Flaadens Medvirken kunde Brigaden overhovedet ikke blive sat ind! Derfor fortsattes ud over Vinteren, stadig under Orlogskaptajn *Søllings* Ledelse, »Karlskrona Styrken«s Øvelser i Ministrygning og »raids« med Landgang paa et af Västfjärdens Skær, og i det meget tidlige Foraar 1945 var man naaet saa langt, at kombinerede Øvelser mellem Flaaden og 3. og 4. Bataillon i Ronneby Brunn kunde finde Sted. Oberstløjtnant *Bosse* fortæller:

»Med Brigadens danske Flotille i Karlskrona blev der 3 Dage i Træk i Begyndelsen af Marts afholdt Øvelser i Landgang ved Dag og ved Nat fra Flotillens Skibe. Landsætningen blev foretaget med den svenske Hær's »Øverskeppningsbåtar«, der hver kunde rumme 7—8 Mand med

fuld Udrustning samt en Mand til at styre Baaden og passe Paahængsmotoren. Øvelserne blev foretaget i Snevej og Hundekulde; men det hindrede ikke de ivrigste Soldater i under Landsætningen at springe fra Baadene i Vandet, inden disse havde taget Grunden. Det var interessante Øvelser, og de blev afholdt, medens Karlskronas Fæstnings Lyskaster fejede hen over Himmelen. Transporten til Øvelsesstedet foregik pr. Lastvogn; men efter endt Øvelse marcherede Kompagniet hjem til Ronneby, saa de vaade og forfrosne fik Varme i Kroppen.«

VII

Saadan havde den danske Brigades militære og maritime Styrker travlt med at faa Tiden udnyttet rationelt. *Men nu Fritiden?*

Med den kunde det knibe, fordi Utaalmodigheden var saa stor. Man vilde først og sidst hjem for at *slaus!* Man vilde gøre Regnskabet op med de forbandede Tyskere, som svinede Land og Luft til dør, hvor man havde sine kære. Det var drøjt nok at komme igennem Sommeren, uden at der blev givet Signal til Hjemfart; men da Vinteren kom, blev det værre. Tiden uden for Øvelserne sled sig hen. Man hang i Radioen, naar B.B.C. lod sine danske Udsendelser bringe Nyt fra Fronterne — og fra Hjemmefronten, som mange af Soldaterne havde tjent med Ære, før de blev tvunget over til Sverige! Man søgte Adspredelse ved Opførelsen af Soldaterrevyer, ved Deltagelse i Egnens Fester, ved Redaktionen af Lejr-Aviser («Den lille Hornblæser», »Sct. Barbara«, »Reveillen« og »B.T.« — 3: »Bataillons-Tidende«). Man gik i Lejrens Barakbio, hvor en saadan fandtes, eller man opmuntredes af Foredrag og kunstneriske Underholdninger, som civile danske Flygtninge gav til Bedste. Alligevel — Foredragsholdere og Kunstnere var fyldt af den samme Hjemlængsel som Soldaterne. Det hændte, at den ene kun »smittede« den anden. Men saa mærkeligt det end lyder: ogsaa *dette* kunde rumme en vis Form for Stimulans. Man følte stærkt, at man var i samme Baad. Man var Landsmænd. Man var Kammerater. Man havde det samme Haab og den samme Vilje. Det betyder uendelig meget mere. end noget Menneske kan forstaa, som ikke selv har gennemlevet denne Tid og i hvert Fald et Par Maaneder har faaet et personligt Indtryk af, hvad Isolation i et fremmed Milieu vil sige, naar ens Fædreland ydmyges og torteres.

Der er heller ingen Tvivl om, at *Brigadens Feltpræster* fik meget at betyde for mangfoldige Soldater, naar Øvelserne var endt — ganske særligt, hvis Præsten ikke holdt sig paa højtidelig Afstand fra Mandskabet, men deltog i selve dets Arbejde som god Kammerat. »Du sku' ikke være Feltpræst. Du sku' træde ind i Geledet som Skarpskytte!« blev det en Dag sagt til Pastor *Børge Roesen*. Det var en Lovtale, som slet ikke var ligegyldig for hans Gerning. Selve Feltpræstinstitutionen, som var ukendt inden for den danske Hær, maatte improviseres. Blandt de danske Flygtninge i Sverige fandtes dog tilstrækkeligt mange Præster til, at en Ordning kunde gennemføres, saa hver Bataillon inden Hjemrejsen havde faaet sin egen Præst. Gudstjenesterne var gennemgaaende godt besøgt, det hændte — medens Maanederne gik —, at der blev Brug for baade Vielse og Barsedaab. Sygebesøg lagde ogsaa Beslag paa Feltpræstens Dag. og endelig var han god at komme til, hvis »Anfaldene« af Hjemlængsel og Uro sled paa Sindene.

Ingen skal nægte, at *Lotterne* med godt Humør skrællede Kartoflerne, saa Drengene straks kunde gaa om Bord i Middagsmaden, naar de vendte hjem fra Øvelsen.

En helt anden Form for Opmuntring skyldtes *vore danske Lotter*.

Tanken om at oprette et Lottekorps, der kunde bistaa Brigaden, blev fremsat i Januar 1944, da »*Danske Kvinders Hjælpetjeneste*« organiseredes i Stockholm af fem danske Damer, der tilsammen dannede en Komité, som senere udvidedes med endnu to.

Der skulde uddannes Feltkøkkenlotter, Sanitetslotter og Kontorlotter, og der krævedes 10 Aars dansk Borgerskab for at kunne blive optaget i Korpset, ligesom hver enkelt Ansøgers Forhold blev politimæssigt undersøgt. Ved de svenske Lotters Hjælp lykkedes det at faa et Feltkøkkenkursus i Gang, og i August Maaned begyndte den praktiske Uddannelse paa Håtunaholm, hvor »*Lottebo*« etableredes 2 km fra Lejren. Det var ikke lutter Morskab for disse »Piger« mellem 18 og 50 Aar at skulle sørge for »Drengene« i Lejren, men det lønnede sig.

»Det var ofte i Efteraarets mest regnfulde Dage,« fortæller Fru *Ada Goldschmidt*, »at Lotterne maatte vandre Kl. 4 om Morgenen til deres Arbejde, altid i godt Humør og med Viljen — og efterhaanden ogsaa med Evnen — til at gøre et godt Stykke Arbejde. Det var et Slid; men Lotterne holdt ud, og jeg mener at kunne sige for alles Vedkommende, at der ikke er nogen, der har fortrudt det — tværtimod.«

Ja, for i Lejren selv kunde deres Indsats ikke værdsættes højt nok! Og som det gik her til at begynde med, gik det overalt senere, hvor de tog Haand i Hanke med den Mad og Drikke, uden hvilke Helten ikke er to Skilling værd. Paa samme Maade

blev de udstationerede Sanitetslotter til den største Opmuntring for den Del af Mandskabet, som trængte til *deres* Hjælp. Nogle af Lotterne knyttedes til Bataillon, andre til Feltlazarettets forskellige Afdelinger, og Underafdelinger oprettedes baade i Göteborg, Malmø og Helsingborg. Ikke mindst da de danske og norske Koncentrationslejr-fanger i Foraaret 1945 takket være det svenske Röda Korsets Hjælp kom til Sverige, gjorde Sanitetslotterne et stort og fortrinligt Arbejde, indtil Brigaden kaldte paa dem, da den samlede nede i Skaane. Her mødte saa ogsaa Feltkøkken-lotterne frem til den sidste Dyst. En Brigadesoldat, *Jørgen Th. Jensen*, har ikke Lovord nok:

»Samtidig (med os) ankom danske Lotter med en Køkkenvogn og lavede Mad til os. Og hvilken Mad! Den var velsmagende og kraftig, bedre end nogen anden Mad, de fleste af os havde faaet i Sverige. Lotterne sled fra Kl. 6 Morgen til 10 Aften. Det var straalende gjort.«

Set fra »den anden Side« faar man jo lidt større Forstaaelse af, hvad der egentlig krævedes. En af Lotterne, Sekretær *Delia Nielsson*, giver dette lille Billede:

»Om Natten kom Fortvivlelsen! Vi *hundefros*. Ingen af os lukkede et Øje for Kulden. Begribeligvis havde vi faaet overtalt en af »Drengene« til at fyre op i den noget mærkelige Kakkelovn, der stod midt i Teltet, men ak, den holdt sig jo bare en lille Time, og den varmede ikke ret meget mere end ca. 1 m rundt om Ovnen. De fleste af os havde Soveposer, men alligevel stod den ene efter den anden op og trak alt det Kluns paa, der overhovedet var inden for Rækkevidde. Det er en mærkelig Fornemmelse at vide, at her laa 10 Mennesker vaagne, tæt sammen, uden at een eneste sagde et Ord [tænk: Kvinder!]. Af og til hortes dog Lyden af en eller anden, der laa og hakkede Tænder, en Lyd, der ikke lod sig dæmpe, selv om den kom fra Soveposens Dyb. Saa det indrommes, at da vi Kl. 4 næste Morgen skulde ud af »Fjerene«, var vi ikke *helt* friske og veloplagte. Alligevel vandrede vi over til Køkkenvognen med Humøret i Behold og skyndte os at faa Ild paa Komfuret og Havregrøden sat over. Kl. 6,30 var vi igen klar til at modtage »Drengene« med Morgenmaaltidet; det var Havregrød, Kaffe, Mælk, Brød og Smør.

Ved Udspisningen var det morsomt at staa og lægge Mærke til alle Ansigterne: mange af dem havde vi set i Hätunaholm under Øvelsestiden, men de fleste var helt unge og ukendte, og det gjaldt jo om hurtigst muligt at lære dem at kende og blive fortrolige med dem. Vi var straks Dus allesammen, en Ting, der gjorde det hele meget lettere, og »Drengene« var fra første Færd forfærdelig søde og rare og hjælpsomme over for os. Vi havde saa absolut Fornemmelsen af, at de tog os til deres Hjerter med det samme — og akcepterede os. Da de i Løbet af nogle ganske faa Dage kom og fortalte os, at *saa* dejlig Mad havde de aldrig nogen Sinde for faaet i Sverige, folte vi os meget stolte.«

VIII

Brigadens Styrker var dog ikke begrænset til de hidtil nævnte. Det lykkedes bl. a. at formere en *Flyverafdeling*. I Marts 1944 fik 10 danske Flyverofficerer Tilladelse til at følge Uddannelsen ved de svenske Flygflotiljer, og hen paa Efteraaret udstraktes Tilladelsen til, at de ogsaa kunde modtage praktisk krigsmæssig Flyveruddannelse. Fra 16. Oktober til 20. November blev denne drevet i Karlsborg og Östersund (Bombeflyvning), samt i Göteborg (Jagerflyvning). Med glødende Iver trænede der i enhver Form for flyvermæssig Aktion — Formationsflyvning, Luftkamp, Bombekastning o.s.v. — ligesom der ogsaa var Lejlighed til Fællesøvelser med

svenske Panserstyrker. Alligevel — det var kun laant Materiel, man havde at arbejde med, og Maalet maatte være, at man ved Brigaden fik et *eget* Flyvevaaben.

I April 1945 opnaaede man ved svensk Imødekommenhed Løfte om, at der kunde stilles lette Bombefly af Typen B-17 c til Disposition. Styrken var paa dette Tidspunkt formeret i tre taktiske Grupper og en Stabsgruppe, som omsider samledes paa *Såtenäs*, en af det svenske Luftvaabens bedste Flyvepladser. Her modtog man Meddelelsen om Tysklands Kapitulation og gjorde straks klart til Opbrud. Men desværre var det umuligt at komme i telefonisk Forbindelse med Brigadestaben, saa Flyverne maatte via den svenske Øverstkommanderende, Forsvarsministeriet og Statsministeriet anmode om Tilladelse til at gaa paa Vingerne med Danmark som Maal. Dermed gik Tiden. Den svenske Regering gjorde Tilladelsen afhængig af, at den nydannede danske Regering ønskede Flyvernes Medvirken; men fra København kom det besynderlige Svar, at Sagen — ingen Interesse havde!

Saa maatte Flyverafdelingen, skuffet og bitter, blive, hvor den var, ventende paa yderligere Ordre, haabende, at den dog i det mindste kunde faa Lov til at hjemflyve de 15 Flyv, der nu var givet svensk Tilbud om. Og Ordren kom: »Rejs hjem snarest — med Tog!«

Man har ikke vanskeligt ved at forestille sig den Stemning, hvori den lille Styrke gik i Land i Helsingør ved Midnatstid den 12. Maj!

Saa blev de *Politistyrker*, som var knyttet til Brigaden, heldigere stillet.

Endnu før Tyskerne den 19. September 1944 i blind Taabelighed søgte at gøre det af med det danske Politi, befandt der sig ca. 125 danske Ordenspolitimænd i Sverige, og af disse havde 43 meldt sig til Brigaden, medens et mindre Antal Kriminalpolitimænd gjorde god Tjeneste i Sundbyerne, hvor de kunde være deres svenske Kolleger behjælpelige med at sortere Faarene fra Bukkene blandt de danske Flygtninge, der søgte til Skaane. Med 19. September voksede naturligvis Skaren inden for begge Kategorier stærkt, saa der omkring 1. Oktober fandtes ca. 250 danske Politimænd paa svensk Grund. De blev nu underlagt den danske Brigade, og medens Kriminalpolitimændene indgik direkte i denne, idet de dannede Brigadens *Feltpolitidetachment* med Kontorer i bl. a. Stockholm, Malmø, Helsingborg og Göteborg, samledes Ordenspolitiet som en særlig Forlægning i *Ryds Brunn*, hvor Politinspektør *Wolf* overtog Ledelsen efter sin Ankomst til Sverige den 23. November 1944, efterfulgt den 30. Januar 1945 af Politikommissær *Ejner Kelnæs*.

Uddannelsen her laa i mange Henseender paa Linie med Brigadebataillonernes. Det var Vaabenbrug, Terrænøvelser o. lign., som udgjorde Marven i den, fordi ogsaa Politifolkene kunde komme til at deltage aktivt i Danmarks Befrielse ved Nærkampe i Byer, Rensning af Kvarterer, Anholdelser eller Likvidationer af desperate Schalburgfolk, Hipoer og andet landsforræderisk Krapyl. Og Lysten til at gaa paa var ikke mindre blandt det raske Politi end blandt Mandskabet i Brigadens Kompagnier. Det fik da ogsaa ved Kapitulationen den 4. Maj Ordre til at følge over Sundet sammen med Brigaden.

Endnu en Afdeling, som Soldaterne forstod at skønne paa, var *Chaufførkorpset*, der organiseredes i Begyndelsen af 1945. Det fik sin Træning i *Tingsryd-Lejren*, et

svensk Folkeferiehjem, ca. 45 km Nord for Ronneby. Her undervistes efterhaanden to Hold (et tredje maatte nøjes med to Dages Instruktion!) i Motorlære, Vaabenlære, Sprængningslære, Tegngivning, Signalering, Kortlæsning o.s.v., medens der baade ved Dag og Nat indøvdes alle Former for feltmæssig Motorkørsel. Skydning maatte ikke finde Sted i Lejren selv, men blev henlagt til Sofielunds Skydebaner, der laa kun ca. 20 km mod Øst.

Endvidere havde Brigaden et *Sanitetskompagni*, der lededes af Overlæge i Hæren *Holger Therp*. Dets Organisation begyndte i Oktober 1944, og alt Sanitetspersonel — Læger, Underlæger, Sygepassere, Sygebærere, Sygeplejersker — tildeltes Kompagniet og fordeltes atter herfra. I alt disponeredes der over 260 Personer, hvoraf de fleste paa Forhaand havde gennemgaaet Samariteruddannelse, og hertil føjedes 296 Sanitetslotter, der alle stod i Nummer ved Kompagniet.

Endelig skal Brigadens *Civilsektion*, ledet af daværende Kaptajn, nuværende Oberstløjtnant *S. A. Andersen*, nævnes. Dens Opgave var at varetage den danske Civilbefolknings Interesser i Tilfælde af en Invasion, hvor man maatte gaa ud fra, at de militære Formationer havde nok at gøre med at løse deres egne Opgaver, saa den Hjælp, Civilbefolkningen kunde trænge til at faa, vilde kræve en særlig Organisation. Der maatte sørges for Husvildeberedskab, Forplejningsberedskab, Brandberedskab, teknisk Beredskab og Transportberedskab. Et Udvalg, der kunde varetage Gennemførelsen af dette omfattende Program, blev nedsat i Februar 1945 med Folketingsmand *Olof Carlsson* som Formand, og i de følgende Maaneder blev der i Forstaaelse med den danske Legation ført en Række omfattende Forhandlinger med de svenske Myndigheder, særlig med en svensk Hjælpekomité under Ledelse af Hovräspræsident *Birger Ekeberg*. Det sene Tidspunkt hindrede dog, at man naaede ud over forskellige Betænkninger og Indstillinger.

Udvalgets Arbejde var imidlertid forløbet parallelt med Etableringen af en speciel *Brandkommando*, der skulde være i Stand til at følge Brigaden og foretage det nødvendige Ildsluknings- og Rydningsarbejde, som Kampene kunde ventes at medføre. Vicebrandinspektør *Christensen*, Aalborg, sørgede for Opstillingen af Sprøjteenheder og det nødvendige Brandmandskabs Uddannelse, Civilingeniør *C. Hurwitz* havde Ansvaret for Rydningsmandskabets Træning. Uddannelsen fandt Sted i *Ryds Brunn*. Her blev Rydningsafdelingerne liggende hele Tiden, medens Brandafdelingerne hurtigt flyttedes til Göteborg, Helsingborg, Landskrone og Malmø, hvor de fik Tilladelse til at deltage i det svenske Brandvæsens Øvelser og Arbejde. Selve Sverige vilde, hvis Forholdene medførte Kampe i Danmark, tildele Brigaden Halvdelen af de 21 Sprøjteenheder og 212 frivillige Brandfolk, som »Komiteen för brandkårshjälp till Norge och Danmark« havde samlet — et Løfte, som lykkeligvis ikke behøvedes at blive indfriet.

Men Civilsektionens energiske Chef havde ogsaa andre Opgaver at løse end dem, som Arbejdet i Beredskabsudvalget og Etableringen af Brandkommandoen gav ham. Han skulde organisere et *Pressekvarter* for Brigaden — med Journalister, Fotografer og Radiofolk. Han følte det sikkert, som begav han sig ind i Junglen. Men hans fortræffelige Maade at tage disse uregerlige Individualister paa, hans uopslidelige Humør og gode Kammeratskab hjalp over Vanskelighederne. Pressekvarteret blev

S. A. Andersen (f. 1897) blev Premierløjtnant i Artilleriet 1919, Kaptajnløjtnant 1932 og Kaptajn 1933. I Mellemtiden havde han gjort Tjeneste baade i den amerikanske, den engelske og den svenske Hær. I 1939 blev han Luftværnsinspektør og tiltraadte Aaret efter som Chef for Vestre Luftværnskommando. Efter den 29. August 1943 kom han til Sverige, hvor han udførte et omfattende Arbejde som Chef for Den danske Brigades Civilsektion. Efter Befrielsen udnævntes han til Oberstløjtnant med Garnison i Aarhus.

Holger Therp (f. 1891) blev cand. med. i 1918 og nedsatte sig i 1922 som praktiserende Læge i København. I 1930 blev han tillige Overlæge i Hæren. Under Besættelsen blev han tvunget til at flygte til Sverige (Oktbr. 1943), hvor han knyttedes dels til Arbejdet i Sundheds-tjenesten blandt Flygtningene, dels til Den danske Brigade, hvis ledende Læge han blev. Efter Befrielsen blev han Overlæge ved SHAEF Mission (Denmark) og ledede Læge-tjenesten blandt de allierede Krigsfanger her i Landet.

formeret rent militært. dets Personel blev ikke alene — som Skik og Brug jo altid er i moderne Krig — uniformeret. men ogsaa bevæbnet; thi, som han sagde, »der kan jo i givet Tilfælde blive Tale om Selvforsvar mod danske Hipoer bag Fronten for enhver. der bærer Den danske Brigades Uniform.« Pressefolkene lærte af den Grund »militær Anstand«. og en Del af dem opnaaede en nødtørftig Skydeinstruktion i Lejren ved Sättra Brunn, »hvor Fyldepen og Filmskamera erstattedes med Husquarnapistolen og Maskingeværet.« I Stockholm holdt Kaptajn S. A. Andersen ugentlige »Krigsspil«, hvor alle tænkelige Situationer under den brændende ønskede Landgang paa Sjællands Kyst blev gennemgaaet, og hvor Opgaver stilledes til de Journalister. der skulde følge de første Stormbaade over Sundet for at sende deres Rapporter tilbage til Pressestaben under *Ebbe Muncks* Ledelse, medens *Niels Grunnet* og *Bent Demer* gennem Radioen slyngede »malende Frontberetninger ud i Æteren.« Det var særdeles spændende Forberedelser. Forhaabninger og Konkurrencer. Men Skuffelserne fulgte efter. Hverken Fyldepenen, Mikrofonen eller Husquarnapistolen kom i Brug. Ogsaa her maatte den gode Vilje gøre det ud for den aktive Indsats.

IX

Vigtigst af alt, naar nu den danske Brigade omsider var blevet en Virkelighed, var at *jaa den anerkendt af de Allieredes Overkommando* som en Reserveformation, der i givet Tilfælde vilde blive gjort Brug af. Fra Sommeren 1944 var Brigaden blevet underlagt Frihedsraadets K-Udvalg. Det var et Skridt paa Vejen, men ikke det afgørende. Imidlertid medførte det, at Frihedsraadets Hovedrepræsentant i Stockholm, Red. *Ebbe Munck*, kunde tage den videre Udvikling af Sagen i sin Haand, og allerede i August—September, da han efter Indbydelse af SHAEF opholdt sig i London, indledede han de første Forhandlinger om Brigadens Anerkendelse. Han fortæller selv herom:

»Jeg havde Adgang til over for de ansvarlige i London med Tal og Oplysninger nærmere at gøre Rede for det Arbejde, der blev præsteret af Mandskabet i Sverige, og vandt de paagældendes Interesse for Sagen, ikke mindst, da man ogsaa hjemmefra havde anerkendt Brigaden som en Kampformation og ikke som et Politikorps. Men man havde fortsat sine Betæneligheder med Hensyn til Korpsets Udrustning og dets Uddannelse, bestemt af de Forhold, som frembød sig i Sverige. Skulde der være Tale om en virkelig Invasionsstyrke med Mulighed for at falde Tyskerne i Ryggen paa Sjælland, samtidig med at de allierede Styrker satte sig fast i Jylland, havde den bitre Erfaring vist, hvor store Krav, der maatte stilles til Mandskab og Udrustning. Man havde ikke den ringeste Tvivl om de danske Styrkers Kampvilje og deres Mulighed for individuelt at gøre en Indsats, man anerkendte ogsaa Fordelen ved at operere med lokalkendte Styrker, men alle Forhold taget i Betragtning havde man vanskeligt ved at erkende, at Styrken kunde staa paa Højde med Kommandostyrker, uddannet og udrustet paa samme Maade, som det havde været muligt for allierede Soldater andre Steder. Men det blev lovet, at man hos den Øverstkommanderende, General *Eisenhower*, vilde søge en Anerkendelse for Styrken som strategisk Reserve, og at det var bebudet, at den General (General *Dewing*), der var udset til at være Chef for den engelske Mission til Danmark, vilde komme til Sverige for nærmere at orientere sig om Forholdene inden for Brigaden. Ligeledes var det muligt, at en vis Del af den mangelfulde Udrustning med forventet Tilladelse fra svensk Side maaske kunde transporteres ad Luftvejen til Sverige.«

Det var altsaa ikke med helt tomme Hænder, *Ebbe Munck* vendte tilbage fra sin betydningsfulde Rejse. Det endelige Resultat vilde komme til at foreligge, naar General *Dewing* havde aflagt det lovede Besøg.

Generalen kom til Stockholm i December Maaned, Brigaden fik ad Luftvejen tilført en Del Bazookas og andre Specialvaaben, og Forhandlingerne i London førtes videre. Ligeledes stillede den svenske Regering sig nu, da Krigens endelige Udfald maatte siges at være utvivlsomt, mere og mere imødekommende. Den havde faact Kontakt med det danske Socialdemokratis Formand, *Hedtojt-Hansen*, som illegalt havde besøgt sine svenske Partifæller, og Spørgsmaalet om Brigadens rettidige Udløsning fra svensk Statsterritorium begyndte at klares. Da *Ebbe Munck* paa ny gæstede London, tog han Initiativet til, at de danske Legationer her og i Washington i en Note bad Foreign Office og States Departement om af den svenske Regering at udvirke en Tilladelse til Brigadens Udløsning, naar Kampsituationen talte for det; men den hurtige Udvikling paa Fronterne gjorde en saadan Anmodning overflødig. Det vigtigste var alligevel opnaaet: *Brigaden var anerkendt som en integrerende Del*

af de Allieredes Styrker, underlagt Frihedsraadet, som atter var underlagt SHAEF, hvis Chef, General Eisenhower, altsaa baade formelt og reelt var Brigadens øverste Chef.

Ved Nytaarstid 1945 søgte man fra Brigadeledelsens Side at sætte en ny *Hverveagitation* i Gang for at skaffe yderligere 1000—1200 Mand til Uddannelse, og dette lykkedes. Der var adskillige unge Danske, som hidtil havde holdt sig tilbage, men som nu kom med. *Ebbe Munck* forklarer Forholdet paa følgende Maade:

»Der er Forskel paa at deltage som frivillig i Sabotørgrupper og at underlægge sig den militære Kommando. Saaledes som Begivenhederne havde udviklet sig for Hæren i Danmark, kan man ikke fortænke mange af de initiativrige Individualister i, at de havde en noget svigtende Tillid til Generalitetet. Mange af de Opgaver, som de med stor Risiko selv havde paataget sig, kunde de ikke forstaa, at Hæren og dens Officerer ikke havde lagt Ryg til. De fandt ogsaa, at mange af Hærens Officerer stod fjernt fra Sabotagen og den illegale Bevægelse, og de foretrak derfor ved den første den bedste Lejlighed at smugle sig over Sundet for paa ny at melde sig til deres Grupper derhjemme. Utaalmodigheden efter at være med, hvor det foregik, var ligeledes en bestemmende Faktor, for naar man forst var trukket i Trøjen, var det naturligvis ikke saa let at desertere. Vi kunde imidlertid ikke være interesseret i, at Folk, der først var flygtet over Sundet, paa ny søgte tilbage. Dels kunde de optage Pladsen for andre og vigtigere Rejsende, dels var det ikke sikkert, at man ønskede dem hjemme, og muligvis kunde de heller ikke finde Vejen tilbage til de gamle Grupper, saafremt de endnu i det hele taget eksisterede. Vi bremsede derfor op for de illegale Tilbagerejser i det Omfang, det var muligt, og gav kun Tilladelse til Transport paa de organiserede Ruter, saafremt der forelaa Bevis hjemmefra, at Vedkommende virkelig var ønsket. Naar man under Hvervekampagnen saaledes havde Adgang til at forklare, hvorledes Forholdene stillede sig, og det for det allerede uddannede Mandskab blev oplyst om Uddannelsens Vilkaar og det gode Forhold, der var etableret mellem Befalingsmænd og Mandskab i Landflygtigheden, voldte det derfor heller ikke større Vanskeligheder at faa Hvervekampagnen gennemført med det Resultat, der var tilsigtet. Det siger imidlertid sig selv, at de nye Rekrutter paa den korte Tid, der blev levnet, ikke helt kunde naa op paa det Uddannelsestrin, der var naaet af de Mænd, der havde meldt sig tidligere til Tjeneste.«

X

Og April 1945 kom — den Maaned. hvis Dage var fyldt af de endeligt afgørende Kampe. Enhver var nu klar over, at Tyskland laa i de sidste Krampetrækninger, vaandende sig under Byrden af de usigelige Rædsler, det havde nedkaldt over sig selv og over hele Menneskeheden.

Den 14. April kom General *Dewing* for anden Gang til Sverige — ved denne Lejlighed udsendt af Feltmarskal *Montgomery*, Chefen for den 21. Armégruppe. Nu aftaltes de nærmere Dispositioner, som skulde træffes ved Brigadens endelige Udløsning. Naar der fra Montgomerys Hovedkvarter meldtes »gult Lys«, betød det, at K-Udvalget via dets direkte Modtagercentral i Malmø ved Kodens »Hans er blevet syg« skulde søge de svenske Myndigheders Tilladelse til, at Brigadens Udløsning kunde finde Sted uden Forsinkelser af nogen Art, i samme Øjeblik *Montgomery* meldte »grønt Lys!« Derfor maatte ufortøvet samtlige Brigadestyrker samles i Skaane nær det Sted, hvorfra Overførslen til Sjælland kunde forudsættes at ske.

Og denne Sammendragning tog Opmærksomheden fangen de følgende Dage. Til

Samlingsplads var udvalgt *Eggen Øst for Malmø*. Allerede den 15. April brød 2. Bataillon op fra Sättra Brunn, den 17. April fulgte 1. Bataillon efter fra Håtuna-holm, og derpaa afgik 3. og 4. Bataillon fra Ronneby Brunn henholdsvis den 21. og 23. April, hvorefter 5. Bataillon forlod Sofielund den 24. April. Til Samlingsomraadet blev ogsaa Lottekorpsset, Chaufførkorpsset og Sanitetskorpsset henlagt. Tropperne var spredt over et temmeligt stort, landskabeligt set skønt Omraade, hvor de fleste laa i Telte og ventede spændt paa næste Ordre, alt medens de energisk fortsatte deres Træning.

Og saa kom den straalende Aftenmelding den 4. Maj! Straalende, selv om Regnen skyllede ned fra en sort, skydækket Himmel, og den skarpe Vind fejede hen over de skaanske Sletter. *Jørgen Th. Jensen* fortæller:

»Om Aftenen den 4. Maj var jeg sammen med 7 andre blevet udtaget til Ammunitionsørsel. Vi hentede 100 Kasser Granater ved Hovedkvarteret paa Häckaberga og kørte dem til Kompagniets Ammunitionsdepot. De vejede 100 kg Stykket. saa vi var ærlig talt lidt ømme i Ryggen og Hænderne, da den sidste Kasse var vel anbragt. Vi satte os tilfredse over fuldført Arbejde og røg en Cigaret, da der pludselig kom en Korporal styrtende: »De har kapituleret! De har kapituleret!« raabte han uafbrudt. Der kom en mærkelig Blanding af Glæde og Skuffelse i de flestes Ansigter. Kapitulation! — Vi kunde ikke forstaa det — vi skulde jo have kæmpet —! Der var en, der udbrød: »Der er jo altid SS'erne og Hipoerne.« Derefter var det hele vildt Virvar. Der blev raabt, hylet, sunget og jublet, men der blev hurtigt stille igen. Vi diskuterede sagte en kort Tid, hvorefter enhver helst vilde være alene med sine egne Tanker. Kl. 23,15 var alle i Teltene og sov. Tre Kvarter efter blev vi vækket af en Premierløjtnant, der gav Ordren: »Der stilles om et Kvarter i fuld feltmæssig Udrustning.«

Vi var oppe i samme Nu, alt blev gjort parat. Der blev slæbt Ammunition i to fulde Timer, alle hjalp til, derefter var der Udlevering af Ammunition til Haandvaaben, Udlevering af Reserveportioner, hurtigere, endnu hurtigere — endelig færdig! — Kaptajnen holdt en kort Tale. To Minutter efter var vi paa Vej mod Helsingborg.«

Som det gik denne unge Brigader, gik det Resten. Skuffelse og Glæde blandet. Virvar, Pakning, Afmarch! Regnen hørte op hen paa Morgenstunden. Ad de skaanske Landeveje rullede tunge Kolonner mod Nord — mod Helsingborg, som laa flag-smykket og badet i Morgensol, da Brigaden ankom.

Allerede den 1. Maj var »*Den danske Flotille*« under svensk Eskorte gaaet fra Karlskrona til Malmø. Nu var baade den og Transportfartøjerne dels her, dels i Landskrona og Helsingborg alarmberedte. Kl. 1 Natten til den 5. Maj indløb Ordre om at gaa med hele Flotillen til Helsingborg, hvorfra Overfarten til Helsingør skulde finde Sted Kl. 6 Morgen.

Men det tog Tid at faa Indskibningen fra Haanden. Først Kl. 7,15 tog den sin Begyndelse, og Kl. 9,45 stod den første Afdeling ud af Havnen under rungende Hurraraab og Sang, baade fra Land og fra Tropperne om Bord. Den eskorteredes over til dansk Soterritorium af svenske Søstridskræfter. Her afleveredes den til Den danske Flotille, som besørgede Dækningen Resten af Vejen. Ingen vidste, om Tyskerne respekterede den givne Kapitulationsordre. Tyske U-Baade var om Morgenen staaet Nord paa fra Helsingør, og man kendte ikke deres Hensigt. Men Kl. ca. 10,30 var den første Transport naaet vel ind i Havnen, modtaget med en aldeles overstrømmende Jubel af hele Byens Befolkning, der raabte og skreg og viftede med Smaa-

Medens Dannebrog vajede fra Mastetoppene, gik i Helsingborg Den danske Brigade om Bord i de Fartøjer, der skulde føre dem hjem til det befriede Danmark.

flag og græd og sang og raabte igen! Byen var et Flaghav. Den var intet andet end een eneste stor, tonende Stemme, der bruste op mod den klare Majhimmel: »Vi er frie! Velkommen tilbage!«

Modtagelsen i Helsingør var aldeles overvældende. — Her er Færgeren »Dan« lagt ind til Bolværket, og en Del af Brigaden har taget Opstilling paa Kajen. Men Billedet giver kun et meget ufuldstændigt Indtryk af den Folkemængde, som mødte »Drengene«. I Virkeligheden var alt besat af Folk, som vinkede og jublede og svang i Tusindvis af Smaaflag. Det var et Hav af Mennesker, som var mødt op. Alt var som modelleret af en levende, syngende og hurraraabende Menneskemasse — Pladsen, Bolværket, Huse, Tage og Trapper! Et uforglemmeligt Syn!

Ved Middagstid overførtes Brigadens Chef, Generalmajor Knudtzon og Stabens Marineafdeling, og i Løbet af Eftermiddagen kom de øvrige Dele af Bataillonerne og en stor Del af Materiellet — Hundreder af Automobiler, Køkkenvogne, Vaaben, Ammunition o.s.v. Resten var endnu ikke klar til Indskibning og blev derfor først sendt Dagen efter. Tropperne indkvarteredes i Helsingør for den følgende Dag — Søndag den 6. Maj — at afgaa til København. Ingen Uroligheder havde forstyrret Ventetiden. Men ud paa Eftermiddagen fik Flotillen, som endnu laa i Havnen, en Anelse om, at alt Krapylet endnu ikke havde nedlagt Vaabnene. Hipoer og Tyskere aabnede Ild mod Skibene fra nordre Havns Østkaj og Skibsværftets Kraner, og selvfølgelig blev den omgaaende besvaret. Skudvekslingen stod paa i ca. 20 Minutter. For at undgaa en Katastrofe blev vore Ammunitionsskibe sejlet ud af Havnen og eskorteret til Helsingborg, hvorefter Flotillen vendte tilbage og gik til Ankers paa Helsingørs Red. En Mand, Søkadet *Andrup*, var under Kampen blevet saaret i Foden. Paa Kajen laa to dræbte og to saarede Tyskere.

Dagen efter, den 7. Maj, overgik Flotillen til den danske Søværnskommando, og Afviklingen tog sin Begyndelse. Opgaverne var løst. Man kunde tage fat paa de nye og store Løft, som en Genrejsning af vor hæderkronede Orlogsflaade vilde kræve.

Og saa fandt *Indmarchen i København Sted* — som var det *Livgarden*, der kom marcherende! Atter danske Soldater, fuldt feltmæssigt udrustede, i *Kongens By*! Men Jubelen blev gentaget overalt i Landet, hvor Brigadens Afdelinger naaede hen. Den var Pantet paa, at Modstandsviljen havde sejret — trods de mange bitre Maaneder, der var gaaet forud for den 29. Aug. 1943.

XI

Men heller ikke Brigaden undgik Antydningen af en Ilddaab. Paa dens Vej til København summede Rygterne om, at Hipoerne derinde terroriserede Befolkningen ved Snigskytteri. Hvem der nu bare kunde tage fat og rense ud i hele denne Yngel af æreløse Landsforrædere! Hovedparten af Bataillonerne blev transporteret med Toget til Hellerup, hvorfra Marchen fortsattes til Fods ind mod Byen.

Da 4. Bataillon naaede Hjørnet af Jagtvej og Rantzausgade blev dens 3. Kompagni overfaldet baade forfra og bagfra med Ild fra automatiske Vaaben. Hipoer laa og skød fra de nærmeste Hustage. Her faldt *Hirsch Reib Zneider* og *Freddy Helge Otto Mønsted*, medens *Arne Olsen* saaredes saa haardt, at han døde to Dage senere. Det kostede dog ogsaa nogle Hipomænd Livet og andre blev taget til Fange under Ransagningen af Ejendommen. Paa lignende Maade blev 5. Bataillon overfaldet af Snigskytter under sin March gennem Byen. Chefen, Oberstløjtnant *Wagn* siger herom:

»Korslen foregik gennem en Mur af jublende Mennesker: men Jublen fik en brat Afslutning, da Kolonnen pludselig blev heftigt beskudt af Maskingeværer og Maskinpistoler fra Vesterport, Paladsteateromraadet, Teknologisk Instituts Taarn og fra Ejendommene i Farimagsgade i Nærheden af Vendersgadehjørnet. Det var vanskeligt at konstatere, hvorfra Ilden kom, og man anede ikke, hvem man havde over for sig — Hipoer, desperate Tyskere eller eventuelt

begge Dele; i Shellhusets Ruiner var der en stærk, væbnet tysk Vagt, bl. a. med Maskingeværpostering ved Banegraven. Efter nogen Tids Forløb blev forskellige Udgangspunkter for Ilden stedfæstet, Husene i Farimagsgade stormet efter et Par Salver med 20 mm Kanon, og Vesterports Etage under »Ritz« beskudt med tunge Maskingeværer og 37 mm Kanoner (Fuldtræffere observeredes paa skydende Fjender), Teknologisk Instituts Taarn med 37 mm: den tyske Vagt i Shellhuset blev afvæbnet, og i Farimagsgade toges civile Fanger. Vesterport besattes af Frihedskæmpere. Bataillonen havde 10 saarede.«

Heller ikke de nærmest følgende Dage var helt rolige i Hovedstaden. Spredt Skydning blussede op snart hist, snart her. Det tog jo sin Tid, inden Byen var ryddet for de Bander, som det ikke straks var lykkedes Modstandsbevægelsen at uskadeliggøre. Imidlertid blev ingen af Brigadens Afdelinger sat ind ved disse Lejligheder, men en enkelt Brigader, *Erling Peter Andreasen*, 2. Bataillon, blev snigskudt den 8. Maj. For øvrigt afgik samme Dag 1. og 4. Bataillon til Nordslesvig, hvor de som Opgave fik at bevogte Grænseområdet fra Vesterhavet til Østkysten. 3. Bataillon fik den 16. Maj Ordre til at oprette sit Stabskvarter i Kolding, hvorfra 1. Kompagni sendtes til Bevogtning af Oksbøllejren, medens 2. Kompagni skulde bevogte Frøslevlejren, og 3. Kompagni havde Delinger liggende i Kollund, Tønder og Kolding. Af den »tunge« 5. Bataillon blev den 18. Maj 1 37 mm Deling og 1 Maskingeværdeling afgivet til Grænsekommandoen, medens Resten af Bataillon, forøget med 2 Kompagnier, overtog Bevogtningsopgaver i Korsør, Ringsted og København. Det var for samtlige Batailloner et andet Job, end man havde drømt om, da man trænedes paa Livet løs i de svenske Forlægninger; men ogsaa *denne* Maade at tjene Landet paa var nødvendig. Og een Ting bevarede, selv under det mest drøbende kedsommelige Vagthold: Kammeratskabet — det, der for Brigaden som for Modstandsbevægelsen i det hele taget havde været Besættelsesaaarenes store Oplevelse. For adskilliges Vedkommende ophørte det end ikke, da Brigaden hjemsendtes den 10. Juli.

Dertil havde den fælles Vilje til Fædrelandets Befrielse tæmret disse »Drenge« for stærkt sammen. Og man kan roligt i denne Forbindelse tage »Pigerne« med.

Da Tyskerne den 9. April om Morgenen brød ind over Grænsen ved Krusaa.

GRÆNSEGENDARMERIET

Af Ritmester A. MALLING-JACOBSEN

Grænsegendarmeriet er det militært organiserede og bevæbnede Toldpoliti, der bevogter Landtoldgrænsen mellem Danmark og Tyskland fra Mommark i Øst til Højer Sluse i Vest. Det ledes af en Oberst, der som Korpsets Chef er bosiddende i Graasten, hvor Korpsets Kommando- og Regnskabskontorer er beliggende. Det deles i 3 Distrikter, hvert med en Kaptajn som Leder, og 16 Afsnit, hvert med en Grænsevagtmaster af 1ste Grad som Leder med en Grænsevagtmaster af 2den Grad som nærmeste Medhjælper. Korpset bestaar yderligere af ca. 300 Overgendarmer, Gendarmer og Aspiranter. Dets Personale rekruteredes af alle Vaabenarter, og det er en Betingelse for Ansættelse, at den første værnepligtige Uddannelse er gennemgaaet. Personalet bor enkeltvis, som oftest i egne Huse, overalt langs den ca. 170 km lange Bevogningslinie og er ikke samlet stationsvis eller paa Kaserne.

Det var med ikke ringe Opmærksomhed, man inden for Korpsets Ledelse i Sommeren 1939 fulgte den spændte Udvikling af Forholdene i Europa. De truende Skyer trak sig mere og mere sammen. Atmosfæren glødede til Tider saa stærkt, at den truede med at tændes i Brand. Den 1. September flammede Krigsfaklen atter over vor Verdensdel.

Korpsets nu afdøde Chef. Oberst S. B. Paludan-Müller, traf omgaaende sine Dis-

positioner med Hensyn til en noget *ændret Bevogtningstjeneste*, som straks blev gennemprøvet et Stykke Tid. Derefter gik man atter tilbage til normal Tjeneste, hvorfra man med et Øjeblikks Varsel straks kunde iværksætte den nu afprøvede mere intensive Form. Dog blev det til *Rømø* forlagte Kommando (1 Vagtmester og 9 Gendarmere) stadig paa *Øen* og forlod først denne den 10. April 1940. Opgaven for dette Kommando bestod i at assistere de lokale Myndigheder i Tilfælde af Nødlændinger eller Nedstyrtninger af fremmede Flyvemaskiner samt paase, at der ikke fandt Neutralitetskrænkelser Sted, og endvidere at holde Øje med ilanddrevet Strandingsgods.

I Begyndelsen af Januar 1940 indtraadte for den vestlige Del af Grænsen en Situation, der bevirkede, at man der paa ny gik over til før omtalte ændrede Bevogtningstjeneste, som dog atter efter ca. 14 Dage blev forladt til Fordel for normal Bevogtning.

Vinteren satte ind, og det skete som bekendt med en Kraft og Styrke, der ikke var set i mange Aar. Sneen gjorde Vejene ufremkommelige, og Frosten bandt Vandene. Under alt dette gik Gendarmen sin ensomme Gang bag Flensborg Fjord, Skelbækken og Digerne ude i Marsken, spejdende spændt mod Syd.

Alle fulgte vi med spændt Opmærksomhed Krigsudviklingen. Efter som Tiden gik, sneg Ulykken sig næsten umærkeligt nærmere. Nogle Oplysninger sivede der selvfølgelig altid ud, andre erhvervedes paa anden Maade, og det er ikke faa Oplysninger om Forholdene Syd for Grænsen, der er viderebragt til rette Sted.

Efter Episoden i Begyndelsen af Januar saa det ud til, at der med Hensyn til en Nordfront var faldet saa nogenlunde Ro over Sindene. Herhjemme vedtog Folketinget den 19. Januar at forsvare Danmarks Neutralitet med alle til Raadighed staaende Midler og at indkalde en Beredskabsstyrke.

I Begyndelsen af Marts fik vi *den første Underretning om den forestaaende paa-tænkte Invasion*. Ved Krusaa anholdt man et Automobil, hvis Fører, efter at være gaaet meget stærkt paa Klingen, oplyste, at det tilhørte »Waffen SS« i Flensborg, der var udset til Opgaver i Danmark under en eventuel Besættelse, en Oplysning, der selvfølgelig aldeles omgaaende blev rapporteret videre til de respektive Myndigheder. Ud over dette Tilfælde bød Oplysningerne sydfra ikke paa særlig opsigtsvækkende Nyheder.

Omkring Midten af Marts erfarede vi, at der var *livlig militær Trafik paa de sydslesvigske Landeveje*, og det varede ikke mange Dage, før vi var klar over, at der havde fundet en militær Omgruppering Sted. Vi var endvidere saa nogenlunde i Stand til paa Grundlag af de modtagne Meddelelser at kunne fastslaa og stedfæste, hvad og hvor meget vi havde over for os.

Saa fulgte nogle Dage med forholdsvis faa og langt fra alarmerende Oplysninger, og det meste af Marts Maaned forløb. I Maanedens sidste Dage, og især de første Dage af April, var det imidlertid komplet umuligt at faa den mindste Oplysning. Grænsen var i saa Henseende absolut hermetisk lukket, ikke den mindste Smule sivede ud. Vi var absolut ikke i Tvivl om, hvad den uheldsvangre dystre Tavshed betød. Den 9. April 1848 med Nederlaget ved Bov skulde slettes, og uden ringeste Hensyntagen til bestaaende Ikke-Angrebspagt forvandles til Sejr for Det tredie Riges Vaaben, og saaledes blev det jo som bekendt ogsaa — desværre!

Svend Bartholin Paludan-Müller (1885—1944) vilde være Officer. Han blev Sekondløjtnant i 1906, Premierløjtnant s. A., gennemgik Officersskolens Generalstabsklasse og blev Kaptajn 1917. Hærløven af 1922 med dens uforsvarlige Reduktion af Linieofficerernes Antal tvang ham ud af Hæren, han slog sig i Stedet paa Landvæsenet og drev en Gaard i Tølløse, til han fem Aar senere knyttedes til Det kgl. Biblioteks Billed- og Kortsamling. Da der saa blev Brug for en ny Næstkommanderende ved Grænsegendarmeriet, søgte og fik han Stillingen i 1933. Aaret efter blev han Korpsets Chef. Overall, hvor han havde haft sin Gerning, havde han vist sjældne Evner. Hans gamle Regimentschef karakteriserede ham i 1932 som »viljestærk, energisk, med hurtig og klar Opfattelsesevne og en usædvanlig sund Dømmekraft«, han var »fast og retlinet, hvilket i Forbindelse med hans fremragende Dygtighed gør, at han maa betegnes som en meget betydelig Personlighed, der i høj Grad paavirker dem, der staar under ham. Denne helstøbte Mand gav sit Liv for Danmark. Hans heltmodige Encamp og Død den 26. Maj 1941 vil aldrig blive glemt.

Sent om Aftenen den 7. April modtoges Oplysninger om *Troppesamlinger omkring Rendsborg og Slesvig*. Det var dog ikke muligt i Nattens Løb at faa disse Oplysninger bekræftet. Først den 8. April ved 9-Tiden fik vi endelig over Krusaa Bekræftelsen. Den lød:

»Jeg har passeret en tysk militær Kolonne paa ca. 60 km's Længde paa Motorkøretøjer af forskellig Slags. Kolonnens forreste Del kører nordpaa ad Vejen mellem Slesvig og Flensborg.«

Denne Oplysning blev aldeles omgaaende videresendt til Garnisonen paa Søgaard og Grænsegendarmeriets Chef i Graasten, der straks gav de for Situationen nødvendige Ordre.

Ved Middagstid modtoges yderligere Bekræftelse paa disse Oplysninger med Tilføjelse af, at der var talt med en Befalingsmand i Kolonnens Bagtrop, der mente, at Fortroppen allerede var i Kamp ved den dansk-tyske Grænse. Ogsaa denne Oplysning blev omgaaende viderebragt til Korpsets Chef, der nu beordrede alt klart til størst mulig Modstand i Tilfælde af Grænseoverskridelse. Senere oplystes det, at der var gjort Kvarter til 35.000 Mand i Flensborg, hvortil der skulde ankomme 28 Militærtog. Ogsaa disse Oplysninger blev med det samme bragt videre til de respektive Chefer.

Endnu var Grænsen ikke spærret for Trafik, og man havde den tvivlsomme For-

nøjelse at se *en Del af det tyske Mindretals ledende Mænd valfarte til Flensborg*, formentlig for at modtage Instruktion for de kommende Dage. Det er højst sandsynligt, at mange senere ønskede, denne Rejse aldrig var foretaget; men i Begejstringen over den forestaaende Genforening med Tyskland tillod de sig den Gang en Opræden, der langtfra kan kaldes loyal over for den Stat, som i 20 Aar havde sikret dem Verdens bedste Mindretalsordning. Havde de vidst, at Det tredie Rige sejrede sig ihjel, og at de selv bag Faarhuslejrens Pigtraad fik Lejlighed til at fundere over Tingenes Tilstand, er det ikke sikkert, at de var optraadt slet saa »frejdigt«, som de gjorde.

I Løbet af Eftermiddagen modtog Korpset Ordre til, *at der ikke maatte skydes i Tilfælde af Grænseoverskridelse*. Dets Opgave blev derefter at holde de nærmeste Garnisoner underrettet om Forholdenes Udvikling umiddelbart ved og Syd for Grænsen. Herom skriver vor afdøde Chef i 1942 bl. a. følgende:

»Vor Opgave var nu at holde Garnisonerne i Søgaard, Tønder og Sønderborg underrettede om Begivenhederne ved Grænsen, specielt naturligvis om en Grænseovergang. Denne Meldingstjeneste var sat i System og fungerede godt hele Natten. Kl. 3 kom fra hele Grænsen mange Meldinger om Larm af Motorkøretøjer, travende Heste, marcherende Kolonner og Vaabenklirren.

Overgangen skete samtidig ad seks Veje, Hærens Afdelinger blev underrettet i samme Øjeblik. Grænsegendarmeriet havde her den Glæde at gøre en Indsats, uden hvilken Tyskerne var kørt lige ind i de sonderjydske Kaserner, som ikke maatte forlades, før Fjenden havde overskredet Grænsen.«

I Dagens Løb modtoges forskellige Oplysninger om Forholdene i og omkring Flensborg, som straks blev videresendt. Det viste sig senere, at saa godt som alle modtagne og afgivne Meddelelser i Hovedsagen stemmede overens med de faktiske Forhold. Fra ca. 13-Tiden var der stadig Forbindelse mellem Garnisonen paa Søgaard og Gendarmerikaptajnen i Krusaa; den ophørte først ved Toldstedets Besættelse den 9. April Kl. 4,10, men fungerede indtil da aldeles upaaklagelig, takket være en fortrinlig Telefonbetjening paa Aabenraa Central.

Stemningen var selvfølgelig paavirket af Situationen, enhver i Krusaa vidste, at ikke 2 km Syd for Grænsen stod Tyskerne parate til at rykke ind i Landet. Ikke en Vind rørte sig, og ikke en Lyd hørtes, den før Midnat observerede stærke Motorlarm var helt ophørt. Med Opmærksomheden skærpet til det yderste stirrede vi spændt mod Syd. Vi var aldeles ikke i Tvivl om, hvad der forestod. Vi vidste, at »Ikke-Angrebspagten« mellem Danmark og Tyskland ved Morgengry ikke vilde være det Papir værd, den var skrevet paa. Vi havde før hørt om »Papirlapper«, og vidste, hvor meget Tyskerne selv regnede slige Overenskomster for. Forrige Gang var det Luxembourg og Belgien, det gjaldt, denne Gang var det os.

Ved 4-Tiden afbrødes denne Nattens dybe stille Ro brutalt ved Larm og Raab af kendeligt nervøse tyske Soldater, der raabte og skreg, formentlig for at sætte Mod i hinanden. Saaledes optraadte disse Repræsentanter for den højt besungne tyske Soldat, »ham, for hvem selveste Djævelen rømmede Marken«, som det hed i Indskriften paa en tysk Nødpengeseddel fra den forrige Verdenskrig.

Gendarmerne, der havde faaet Ordre til ikke at skyde eller sætte sig til Modværge, modtog denne larmende Bande med overlegen Sindsro. Aldrig saa snart var Tyskerne sprunget op af Grøften og med Fingeren paa Aftrækkeren havde brølet deres

J. P. Birk.

A. A. Hansen.

A. S. Albertsen.

De tre Overgendarmer, som myrdedes ved Padborg af Tyskerne tidligt om Morgenen den 9. April — det første Udslag af den lige saa fejge som hemningsløse tyske Brutalitet.

»Hände hoch!«, før en af de paa Vejen posterede Gendarmer med Livet som Indsats sprang til Telefonen for, som hans Ordre lød, at alarmere Korps og Afsnit, og han naaede dette.

Inde paa Toldkontrollørens Kontor havde Gendarmerikaptajnen straks *alarmeret Garnisonen paa Søgaard*, til hvem han noget før havde meddelt om Tilstedeværelsen af tyske Troppestykker overalt ved Grænseovergangsstederne fra *Krusaa* og mod Vest, samt at der hørtes Larm af Motorkøretøjer, Kommandoraab osv. Dog var der endnu stadig Ro ved Overgangsstedet i *Krusaa*. Adjutanten ved Garnisonskommandanten paa *Søgaard* alarmerede øjeblikkelig Garnisonen og forsøgte senere en Kontrolopringning til *Krusaa*, der ikke svarede.

Det, der selvfølgelig interesserede os mest, var, om Tropperne paa *Søgaard* nu virkelig naaede at komme ud og være parat til at møde Tyskerne. Det varede imidlertid ikke længe, inden Svaret herpaa indløb. Lidt over 4,30 kom en Motorcyklist for fuldt Drøn og lige i Hælene paa ham en Vogn med saarede. Der lagde sig en højst uhyggelig Tavshed over de tilstedeværende Hjemmetyskere, som ellers højlydt havde givet deres Glæde Luft ved Grænseoverskridelsen. Nu slog endelig Befrielsens Time for de »betrængte Brødre og Søstre« i Nordslesvig, der i 20 Aar var blevet »tyranniseret« af Danmark! Nu var der virkelig Grund til Jubel! Den forstummede imidlertid brat, da de saarede passerede. Tavsheden blev endnu mere trykkende, da de første sønderskudte Kampvogne senere blev slæbt til Flensborg. *Det* havde man ikke ventet!

Ved de andre Grænseovergange skete der følgende:

I Padborg blev tre Overgendarmer skudt, da Tyskerne formentlig troede, at de havde til Hensigt at sprænge den derværende Viadukt i Luften. Den ene døde straks, de to andre under svære Lidelser tyve Timer senere. Det var Korpsets første Kontingent af Besættelsesofre; det skulde senere blive forøget i uhyggelig høj Grad.

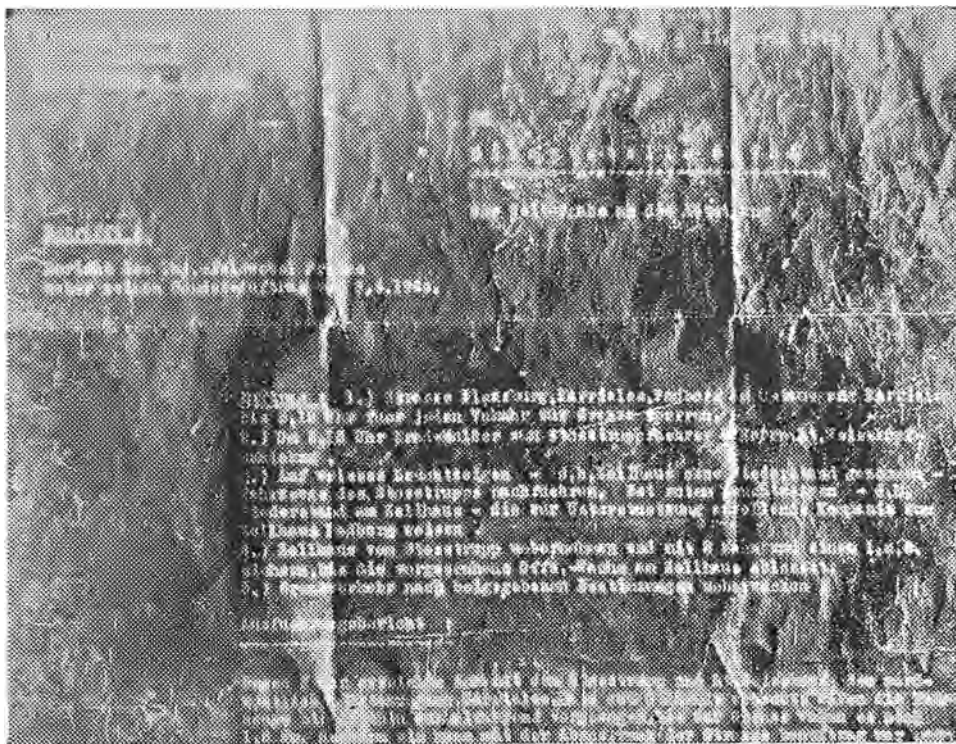
De paagældende Overgendarmer *Birk*, *Albertsen* og *Hansen* mødtes tilfældigt ved *Viadukten Syd for Jernbanestationen i Padborg*. De havde, som det øvrige Personale, faaet Ordre til at samles ved Afsnittet i Bov og var paa Vej derop, da de blev myrdet af civilklædte Personer, tre Mand fra den tyske militære Afværgetjeneste, som over for deres Foresatte, Feldwebel Preime, dækkede Snigmordet ved en Paastand om, at Gendarmerne havde villet sprænge Viadukten i Luften.

Om selve Mordet har Overgendarmer *Hansen* inden sin Død naaet at fortælle følgende:

»Albertsen og jeg kom netop fra Vagt paa Fabrikvejen og modte ved Viadukten (Stedet, hvor Oksevejen passerer under Jernbanen: Padborg—Harreslev) Overgendarmer *Birk*, der i Bil var paa Vej til Afsnitkontoret i Bov. Han stoppede op for at tage os med, men i det samme saa vi ovre paa den anden Side af Vejen, lige op ad et der beliggende Hus, tre os ukendte Mænd i civilt Tøj. Paa vor Forespørgsel, hvor de skulde hen, svarede de paa Tysk: »Til Banegaarden«. Vi gik nu nærmere for at undersøge, hvem de var; men i samme Øjeblik trak de deres Pistoler og af-fyrede en Række Skud mod os, inden vi overhovedet fik Tid til at gore Brug af vore Vaaben, hvorpaa de hurtigt forsvandt gennem Viadukten.«

De er senere set flygtende gennem Tværgade og videre sydpaa.

Da Skuddene blev affyret paa meget kort Afstand, var de selvfølgelig dræbende.

Et ejendommeligt Vidnesbyrd om, hvorledes Tyskerne planlagde deres Overfald paa Grænsen ved Padborg, og hvorledes Mordet paa de tre danske Overgendarmere fandt Sted, foreligger paa et Ark Carbonpapir, af hvilket ovenstaaende Billede viser et Brudstykke.

En Forretningsmand i Randers fik den 11. April Besøg af en Feldwebel, *Wolfgang Preime*, som krævede Carbonpapir, Papir og Skrivemaskine udleveret, da han skulde udfærdige en Rapport vedrørende Grænseoverskridelsen to Dage forud. Forretningsmanden gav ham et ubrugt Ark Carbonpapir i Haab om, at han vilde undlade at tage det med, naar han havde benyttet det, og Haabet blev ikke beskæmmet. Da Feldwebelen var gaaet, efterlod han fig. Rapport (her i Oversættelse):

Wolfgang Preime
Fhj. — Feldwebel
Tjenestested O 1735

O. U. 11. April 1940
Til Tjenestested O 1735.

Til Videre sendelse til Afdelingen.

Angaaende:
Rapport fra Fhj. — Feldwebel Preime
over dennes Særopgave den 9/4 1940.

Opgave: 1) Spærre Vejen Flensborg—Harrølev—Padborg for enhver Trafik ved den østlige Ud-
kørsel af Harrølev indtil Kl. 5,15.

2) Kl. 5,15 sende Ordonnans til Stødtropsfører, Hr. Løjtnant Weiskopff.

3) Ved hvidt Lyssignal — det betyder Toldhuset erobret uden Modstand — videreføre
Køretøjer fra Stødtropperne. Ved rødt Lyssignal — det betyder Modstand ved Toldhuset — hen-
vise det til Understøttelse fremkørende Kompagni til Padborg Toldhus.

4) Tage Toldhuset med Stødtropper og sikre det med 2 Mand og et nlm G. (Maskin-
gevær), indtil den fremsendte Officersvagt afløser ved Toldhuset.

5) Overvaage Grænsetrafikken efter givne Bestemmelser.

Beretning om Udførelsen.

Henimod Kl. 3 naaede jeg med Stødtroppen og Hr. Løjtnant Weiskopff den nordvestlige Ud-
kørsel ved Harrølev. Køretøjerne var med slukkede Lygter trængt frem dertil, hvorfra der endnu
var 1,5 km til Grænsen. En Mand blev sat til at afspærre Vejen. Efter mig fulgte Løjtnanten som
Observatør.

(*Fortsettes S. 146.*)

Birk blev da ogsaa dræbt med det samme af et Projektil i Hjertet, desuden havde han Skud i Underlivet. Han blev af tilkaldt Politi og Læge bragt til sit Hjem. Albertsen var ramt bl. a. i Skulderen og blev i bevidstløs Tilstand bragt til nærmeste Læge, hvorfra han i Ambulance førtes til Statshospitalet i Sønderborg. Hansen blev ramt i venstre Side. og Projektilet var gaaet ud gennem højre Bryst. Efter Skuddet var han løbet til sit Hjem, der laa i Nærheden, hvor hans Hustru hjalp ham i Seng. Her fik han af den tililende Læge en smertestillende Indsprøjtning og blev senere ligeledes i Ambulance ført til Sønderborg.

Ved Ankomsten hertil kom begge Gendarmer straks paa Operationsbordet, men desværre havde de indre Organer taget saa megen Skade, at al Lægehjælp var forgæves. Dagen efter modtog vi den sørgelige Efterretning om deres Død, bukket under, som de var, paa Grund af deres svære Saar.

Sorgen havde holdt sit Indtog i tre Gendarmhjem, et Tal, som senere skulde blive i uhyggelig Grad forøget, indtil det naaede 43.

Aaret efter rejste Befolkningen paa selve Mordstedet en Mindesten over de dræbte. Paa dens Forside staar deres Navne, paa Bagsiden:

»Pligtro satte I Livet til
Med Eders Kald i Pagt.
Hav Tak fra Fædreland og Folk
For trofast Grænsevagt.«

Den Undersøgelse, der straks blev sat i Gang, blev selvfølgelig standset. Herrefolket holdt Haanden over Forbryderne. Efter Befrielsen opklaredes Mordet fuldt ud, bl. a. ved Hjælp af et Stykke Karbon-Papir, der fremviste Feldwebel Preimes Rapport af 11. April vedrørende Grænsens Forcering.

(Fortsat fra S. 145).

Ved Baneoverskæringen stødte den dertil befalede Toldtjenestemand til os. Han har understøttet os godt paa Grund af sit nøje Stedkendskab. En god Udgangsstilling for Støtbroppen blev sikret, og det lykkedes os ubemærket at komme frem til det tyske Toldhus tæt ved Grænsen. Gennem Vinduerne her kunde vi se den danske Toldtjenestemand patrøillere ca. 30 m borte. Han begav sig omkr. Kl. 4,45 ind i en lille Vagthytte ved Siden af Spærrebommen. Han blev overrasket derinde og tvunget til at udlevere Nøglen til Spærrebommen, hvilket ogsaa forløb uden Vanskelighed.

Kl. 5 maatte jeg snige mig tilbage til Køretøjerne, da jeg var ansvarlig for den punktligt Afsendelse af Ordonnansen. Kl. 5,15 afgik Ordonnansen i Retning mod Toldhuset. Kl. 5,20 steg den ventede hvide Lyskugle op, der viste, at Grænseovergangen var i vor Haand. Straks kørte jeg frem med mit Køretøj. Undervejs kom Ordonnansen mig i Møde med Melding til Hr. Major Saul: »Toldhuset taget uden Modstand«. Hr. Løjtnant Weisskopff overleverede mig straks det tagne Toldhus med den tilfangetagne danske Toldtjenestemand saavel som Vaaben, Telefon m. m. Han overleverede mig endvidere 4 Haandgranater, da jeg kun havde lidt Ammunition. Saa gik Hr. Løjtnanten med sin Støtbropp videre frem, og jeg maatte blive tilbage til Bevogtning af Grænseovergangen.

I Nærheden af Padborg hørte jeg Skydning. Som jeg fik fastslaaet, havde de tre Mand fra den tyske Afværgtjeneste beskudt tre danske Grænsegendarmer, som vilde sprænge Jernbanebroen i Luften (!). Der var to døde og een saaret hos Danskerne.

Ved Toldhuset hejste jeg Hagekorsflaget, bragte mit Maskingevær i Stilling paa et Sted, der beherskede Stedet, og udstillede mine to Poster. Medens jeg indtil Kl. 8,30 maatte vente paa de første Køretøjer fra den 11. Skyttebrigade, maatte jeg hindre mange tyske og danske Civilpersoner i at overskride Grænsen. Henimod Kl. 10,30 blev jeg afløst af en Officersvagt og fulgte min Enhed paa dens Fremmarch. Ved 17-Tiden naaede jeg Viborg og afgav til Hr. Majoren Melding om Løsningen af mine Opgaver.

Fhj. — Feldwebel

Ved *Pebersmark* Syd for Rens var der Kl. ca. 0,30 kørt en Motorcyklist op foran det tyske Toldsted, og der saas endvidere enkelte Automobiler Syd for Grænsen, hvad der egentlig ikke var usædvanligt. Da Vagtafløsningen fandt Sted Kl. 4,00, fulgtes Gendarmerne ad et lille Stykke mod Nord, hvorpaa den tiltrædende Gendarm vendte om og gik tilbage mod Toldstedet. Pludselig sprang fem stærkt bevæbnede tyske Soldater frem fra et Hegn, omringede og afvæbnede Gendarmen, førte ham ind i Toldlokalet, hvor han fik Ordre til at forholde sig roligt, da han ellers vilde blive skudt. Telefonen blev straks afbrudt, den over Vejen værende Jernbom lukket op, og en svær Kampvogn samt en Kanon kørt i Stilling pegende mod Landsbyen Rens, der intet anede om Episoden ca. et Par km. længere mod Syd.

Kl. ca. 4,15 opdagede en Patrouille paa Vejen mellem *Pebersmark* og Rens, at der i Retning af Flensborg, Syd for Rens, og i Retning af Sæd blev affyret Lyssignaler. I Hurtigløb gik det til Afsnitkontoret i *Rens*, hvor Melding blev afgivet. Næsten samtidig hermed var de første tyske Kampvogne og Motorcykler i Byen. I en tæt Strøm kørte de med stærk Fart Nord ud af Byen og først ved ca. 9-Tiden stilnede det af.

Til *Sæd*, Syd for Tønder, havde Garnisonen i sidstnævnte By den 8. April ved ca. 14-Tiden sendt en Ordonnans paa Motorcykle som Meldingsmodtager. Henimod Aften blev den tyske Grænsevagt forøget med en Del af Egnens Befolkning, hvis tyske Sindelag kvalificerede dem til denne Bestilling. Der skete intet i Dagens Løb. Ved Mørkets Frembrud begyndte imidlertid en meget livlig Automobiltrafik paa Vejen sydfra op mod Grænsen. Denne Trafik varede flere Timer, og Melding herom blev selvfølgelig afgivet paa behørig Maade. Kl. ca. 4,15 blev der affyret et Signalskud fra tysk Side, og i samme Øjeblik var det danske Toldsted omringet, de to Gendarmere der var paa Post, afvæbnet, Grænsebommen lukket op og Kolonnen kørt frem. En Bil med Maskingeværer blev posteret ved Toldstedet og en Patrouille sendt mod Sæd for at afvæbne de derboende Gendarmere.

Med stærk Fart kørte Kolonnen mod Tønder. Foran den rasede den danske Ordonnans af Sted med slukket Lanterne. Imedens vandrede de afvæbnede Gendarmere mod Syd til det tyske Toldsted, hvorfra de Kl. ca. 11 blev frigivet.

Ved *Møllehus*, lidt vestligere, hørte Gendarmerne, der var paa Vagt fra Midnat til 4, stadig Larm af kørende Motorkøretøjer. Kl. 2,00 hørtes tillige Kommandoraab, og der blev paa dette Tidspunkt afgivet Melding om, at en Militærafdeling havde taget Opstilling ca. 200 m Syd for Grænsekontrollen med Front mod Nord. Ved 4-Tiden saas tre tyske Soldater nærme sig Grænsebommen, der var nede og laaset. Gendarmerne, der gik med Nøglen til Bommen i Lommen, trak sig tilbage mod Nord i Skjul af nogle Buske og saa herfra Soldaterne tale med den tysksindede Ejer af *Møllehuskro*, inden de gik tilbage til det danske Toldsted, hvor de tændte Lyset og formentlig — uden Resultat — ledte efter Nøglen til Bommen. Bommen blev derefter sprængt, og Tyskerne marcherede ind. De blev — efter Ordre — gjort opmærksom paa, at de havde overskredet Grænsen, og svarede hertil, at det var efter Overenskomst med den danske Regering.

Gendarmerne blev beordret til at følge med til *Dyrhus* lidt nordligere, hvorfra de senere blev ført til det tyske Toldsted. Hertil ankom ved ca. 7-Tiden to Person-

biler med tyske Toldere og Tjenestekarle fra Egnen, der frivilligt havde meldt sig til Grænsebevogtning. De henvendte sig straks til Gendarmerne med Ordene: »Vi kommer som Jeres Fjender! I faar 5 Minutter til at aflevere Jeres Vaaben!«

Gendarmerne maatte altsaa her lide den Tort at blive afvæbnet af tyske Toldere, med hvem de havde haft et vist Samarbejde i Aarevis, og af Tjenestekarle fra Egnen, med hvem de havde ført Tilsyn, for at de intet ulovligt skulde foretage sig. Senere paa Dagen blev Gendarmerne frigivet og begav sig til deres Hjem.

Fra Krusaa til Højer Sluse lyder enstemmigt: »Aldrig skal vi glemme, hvad de tyske Toldere, med hvem vi altid havde staaet paa en god Fod gennem alle Aarene forud, bød os den 9. April 1940!« Det er givet, at der vil hengaa mange, mange Aar, inden det gamle Forhold mellem den danske Grænsegendarm og den tyske Tolder bliver oprettet, om det nogen Sinde sker mere, dertil har der været budt Gendarmerne for meget. »Forholdet mellem Danmark og Tyskland er ødelagt for Aarhundreder«, sagde vor afdøde Chef, og han vidste, hvad han talte om.

Endelig skal ganske kort omtales Begivenhederne paa *Rømø*.

I Modsætning til Gendarmerne ved Landgrænsen havde Kommandoet paa *Rømø* ikke mærket nogen særlig Uro i Dagene umiddelbart før den 9. April 1940. Trafikken fra og til *Sild* var stort set den samme som tidligere. Ved 4,30-Tiden den 9. April blev Vagtmesteren vækket af en voldsom Motorlarm. Han stod straks op og blev da Vidne til, at den ene vældige Formation af tyske Flyvemaskiner efter den anden dukkede ud af Disen ovre fra *Sild*, og alle havde de Kurs mod Nord. Han var ikke i Tvivl om, hvad der forestod og afgav straks Melding om det passerede til Grænsegendarmeriet i Graasten. Senere indløb Melding om Overflyvninger fra de vagthavende Gendarmere, ligesom der fra *Havneby* blev meldt, at det myldrede med Tyskere overalt der i Byen. Alle disse Meldinger blev straks telefoneret til Graasten, hvorfra Kommandoet — efter Regeringens Paabud — fik Ordre om *ikke* at sætte sig til Modværge.

Ogsaa her forsøgte Tyskerne den Forklaring, at vor Regering havde »bedt den tyske Regering om Hjælp og Beskyttelse«. Tyskerne mødte endvidere op med alle moderne Vaaben, og med en Mine, som var de overbevist om at sejre i alle Tidens største Erobringstogt. Senere forlangte de, at Vagtmesteren skulde være dem behjælpelig med Indkvarteringen, hvad han dog bestemt nægtede, idet han henviste dem til de lokale Myndigheder.

Hvad angaar Bevogtningsstyrkerne i *den østlige Halvdel fra Krusaa til Mommark*, skete der faktisk her kun dette, at de samledes paa bestemte Steder, og Bestemmelsen var, at de, ligesom alle de øvrige Gendarmere længere mod Vest, pr. Bil skulde transporteres til Kasernen i Haderslev, hvad der paa Grund af Forholdene ikke skete. I sidste Øjeblik blev der imidlertid givet Kontraordre, som dog ikke naaede 20 Mand, der i Lastautomobil i rasende Fart kørte om Kap med Tyskerne mod Aabenraa. Det gjaldt jo om at komme ud paa Hovedvej 10, før Tyskerne naaede frem. De naaede dette og fortsatte til Kasernen i Haderslev, hvor de blev Vidne til Kampen om denne. Deres Lastbil var efter Hjemkomsten gennembullet af ikke mindre end 48 Projektiler. I Haderslev maatte de aflevere deres Ammunition, men beholdt deres Vaaben og blev senere paa Dagen sendt til deres Hjem.

Den 9. April var en Sorgens og Ydmygelsens Dag for alle de Gendarmer, der 20 Aar tidligere var rykket ned fra den gamle Grænse ved Kongeaaen til Grænsen for det genvundne Land. Med Taarer i Øjnene sagde de: »Ord, der egner sig til at sætte paa Papir, formaar ikke at gengive min Harme og Skam.« — »Aah, hvor jeg dog i dette Øjeblik i min Magtesløshed hadede Tyskerne, pint af Skam over intet at have udrettet for mit Land.« — »Som Soldater lærte vi at bruge vore Vaaben; her i Grænsegendarmeriet har vi deltaget i Skydeøvelser, og saa har vi ikke Lov til at benytte os af det, vi har lært, den Dag, vi har Brug for det.« — »Sent skal vi glemme den Skamplet, de tyske Toldere udsatte os for, og indrømmes skal det, at mangen en Taare trillede ned ad vore Kinder.«

Saaledes var Stemningen blandt de Mænd, der havde viet deres Liv til Grænsens Bevogtning, som altid havde sat en Ære i at udføre deres Tjeneste til Punkt og Prikke og hævde Korpsets hundredaarige Traditioner.

II

Dagen efter — altsaa den 10. April — genoptog Korpsset sin afbrudte Vagttjeneste, der gennem Aarene skulde vise sig at blive *en Kæde af Skuffelser og Ydmygelser*, som end ikke Kapitulationen satte Bom for. Dagligt var vi udsat for det ene Overgreb efter det andet paa de Bestemmelser, vi var sat til at haandhæve. Der gik ikke en Dag, uden at disse gentagne Gange blev overtraadt, og vi maatte staa magtesløse og skamfulde over for hoverende Passanter, der meget vel vidste, at de med Det tredie Rige i Ryggen begik den ene Lovovertrædelse efter den anden, uden at vi maatte tage Affære. Derimod blev der fra den tysksindede Del af Befolkningen ikke sparet paa spydige og »velmente« Bemærkninger. Den forstod ikke, hvorfor vi stadig udrettede Tjeneste og ikke for længst var sendt norden for Kongeaaen. Det skulde gaa anderledes, end baade de og vi haabede og troede. Ingen anede paa det Tidspunkt, hvad Besættelsen bragte i sit Køl vand; den var endnu i sin Vorden, og i de efterfølgende Aar maatte vi og den øvrige danske Befolkning bide meget i os. Intet Under, at Næstekærligheden over for det saakaldte Herrefolk og dets danske Medløbere blev lig Nul. Det er en naturlig Følge af, hvad der blev budt os.

Den danske Grænsebefolkning tog Tilskikkelserne med Ro og Værdighed. Da det blev bekendt, at Sønderjylland led samme Skæbne som det øvrige Land, gik den uden Tøven, stejl som før Genforeningen, i Gang med at skabe en Modstand, som voksede sig stærk, ja uovervindelig gennem Krigens mange, lange Aar.

For os Gendarmer sneglede Tiden sig hen. Dag efter Dag, Nat efter Nat trak vi Grænsestregen op, og endnu tydede intet paa nogen Ændring af denne, selv om det ogsaa gentagne Gange forlød, at paa en nærmere bestemt Dag skulde Grænsen slettes. Det tyske Mindretal anskaffede sig Hagekorsflag og Flagstænger i sikker Overbevisning om den forestaaende Grænseflytning. En enkelt var endog saa ivrig, at han ikke kunde afvente Dagen for denne, men straks den 9. April anbragte sit Hagekorsflag ud til Vejen — uheldigvis for ham paa Møddingen, det eneste Sted han kunde finde.

Det af Besættelsesmagten saa stærkt paaberaabte *Samarbejde viste sig snart at være en komplet Umulighed*, fordi Tyskerne ved Samarbejde kun forstod blind Underkastelse, og en saadan laa Grænsens danske Vogtere meget, meget fjernt. Tyskerne maatte efterhaanden passe sig selv, og over for en isafkølet, yderst korrekt Optræden var der intet at stille op. Naar vi ganske enkelte Gange greb ind, skete det i Tilfælde, hvor Sagen var saa oplagt, at Tyskerne altid maatte bøje sig, selv om det i det enkelte Tilfælde var deres egne, det gik ud over. Dette var smaa Lyspunkter i den daglige ellers triste og graa Tilværelse, som fortsatte gennem Aarene, og Ting af større Interesse skete egentlig ikke her ved Grænsen før 26. Maj 1944.

III

Denne Dag *faldt Korpsets heltemodige Chef, Oberst Paludan-Müller, i Kamp mod en overlegen tysk Styrke paa 40 Mand, bevæbnet med Maskingeværer, -pistoler, Haandgranater og Brandbomber m. m. Herom fortælles i Graasten følgende:*

Ved ca. 5,30-Tiden om Morgenen blev man vækket ved en meget stærk Skydning i Byens østlige Udkant. Det varede kun ganske kort Tid, inden man blev klar over, hvad der var paa Færde. Tyskerne var ude efter Grænsegendarmeriets Chef, men her kom de til et helstøbt Mandfolk, der ikke godvilligt overgav sig. Det blev en Kamp med Livet som Indsats. Dog anede ingen, at det skulde lykkes Obersten at holde Stand saa længe, som han gjorde. Det blev en Kamp, der afslørede dansk Heltemod over for aabenlys Fejghed hos Angriberne, en Kamp, der gav Genlyd ud over det ganske Land, ja endog over Grænserne allerede i Formiddagens Løb.

Paa Grund af Regeringens Ordre var det Oberstens udtrykkelige Vilje, at ingen maatte gribe ind og komme ham til Hjælp. I Tilfælde af Kamp, vilde han selv, og han alene, kæmpe, om saa det skulde ende med Døden. Forgæves var og blev Kampen ikke. Obersten viste Vej, og mange er senere vandret i hans Fodspor og har lært af hans Vilje, Mod og Beslutsomhed. Lad saa Tyskerne nok saa meget prale med, at »Ræven blev røget ud af sin Hule« hin Morgen; maaske sidder den paa-gældende nu selv levende i Saksen i Faarhuslejren!

Man ved, at Obersten fulgte en nøje forud fastlagt Plan. Han var en fremragende og sikker Skytte og i Besiddelse af baade Gevær og Pistol med tilhørende Ammunition. Fem Tyskere satte straks Livet til, og to andre skal — efter Tyskernes eget Sigende — være blevet meget haardt saaret, maaske endog dødeligt. Deres endelige Skæbne kendes ikke, da man altid paa tysk Side var meget omhyggelig og hurtig i Behandlingen og Fjernelsen af egne saarede og døde.

Indledning til Kampen fandt Sted, da der ved 5,30-Tiden blev hamret paa Oberstens Dør. Paa hans Forespørgsel om, hvem det var, blev der svaret, at det var det tyske Sikkerhedspoliti, der ønskede at tale med ham, hvortil Obersten svarede, at han var at træffe paa Kontoret Kl. 10. Som Officer var Obersten rede til at møde Tyskerne paa Kontoret — som Forbryder vilde han ikke tages, det har han ofte selv udtalt.

Tyskerne forlangte nu Døren aabnet øjeblikkeligt, og da dette blev nægtet, blev

Døren sprængt. Den første Mand, der vovede sig ind, kom ikke levende ud — han faldt paa Dørens Tærskel for et Skud fra Oberstens Pistol. Angriberne blev rædselslagne og trak sig skyndsomst tilbage. Døren blev derefter barrikaderet med en svær Egetræskiste. Tyskerne var synligt ophidsede og nervøse. I Huj og Hast jog en Bil med to Mand til Politistationen, hvor de straks greb Telefonen og skreg ind i Røret: »Kom saa hurtigt som muligt til Graasten med Bomber, Granater og Mandskab!«

I Mellemtiden havde to af Naboerne henvendt sig til Overfaldsmændene for at faa Tilladelse til at føre Oberstinden, Datteren og Husassistenten ud. Langt om længe tillodes dette, hvad man meddelte Obersten ved Raab. En Brøkdæl af et Sekund saas hans Overkrop bag Loftetagens Vindue; men heldigvis trak han sig lynhurtigt tilbage, thi i samme Nu bragede en Maskinpistolsalve mod Vinduet, der splintredes. Obersten havde dog naaet at dukke sig i Tide. Endnu en Salve bragede mod Vinduet, og saa først blev der givet Ordre til Skydningens Ophør. Et typisk Eksempel paa ved fejg List at faa Ram paa en tapper og modig Modstander. Det er givet, at Obersten skulde have været skudt ned, i det Øjeblik Naboerne raabte paa ham.

Af Stedets Politimester var Sognepræsten — den ene af de to Naboer — blevet opfordret til at bringe Oberstens Familie i Sikkerhed og om muligt forsøge at overbevise ham selv om Situationens Haabløshed. Det første lykkedes, det sidste selvfølgelig ikke. Intet kunde rokke Paludan-Müllers modige Beslutning om at kæmpe til det sidste.

Der verserede senere Rygter om, at Obersten skulde have henvist til sin Pligt som Officer, Kristen og Fædrelandsven. Dette *kan* ikke passe. Saadan Tale i et saadant Øjeblik kan Obersten umuligt have ført, det ved vi, der gennem mange Aar havde kendt ham i saa at sige enhver forekommende Situation. Den Slags laa ham saa uendelig fjernt, at hans Tanker næppe engang i Kampens Hede har strejft noget saadant. Hvorfor skulde han dog med Ord kundgøre, hvad han i Gerning for længst havde vist? Hans Handlinger talte deres eget og absolut utvetydige Sprog. Saavel Sognepræsten som en graastensk Politibetjent kan da ogsaa bevidne, at Obersten var rolig og nøgtern i sin Tale lige til det sidste.

Damerne blev ført ud og fik anvist Plads i et Lysthus i Haven, hvor de opholdt sig i henvend to Timer. Herfra overværede de Kampen om det Hus, der saa enestaaende heroisk blev forsvaret af Mand, Fader og Husbond i een og samme Person. Herfra saa de Tyskerne gaa i Stilling, skyde og kaste Haandgranater og Brandbomber mod det Hjem, hvor de selv havde oplevet saa mange lykkelige og glade Stunder og ladet andre nyde godt af et forbilledligt Familieliv. Herfra maatte de *selv være Dække og Skjold for det angribende Herrefolks Repræsentanter*, da det jo siger sig selv, at Oberstens Projektiler ikke kom i Lysthusets Nærhed; Tyskernes derimod fløjtede omkring den tynde Bræddevæg. Med velberaad Hu stak man Ild paa Huset i Vindsiden. Det var sikkert Mening, som Hjemmetyskeren sagde, at ryge Obersten ud, men man tog fejl, som saa mange Gange før — Haabet gik ikke i Opfyldelse! Der er nemlig en himmelvid Forskel paa dansk Mod og tysk Ophidselse.

Efterhaanden var der kommet Forstærkning til, og 40 Mand deltog i Kampen mod een eneste Dansker. Fra alle Sider faldt der Skud mod Huset, fra alle Sider blev disse besvaret, Obersten var saa at sige alle Vegne. Ikke et eneste Sted følte Tyskerne sig sikre, den mindste Blottelse — og Svaret kom prompte med 100 % Sikkerhed, hvad der Gang paa Gang betog Tyskerne enhver Lyst til at nærme sig Bygningen. De skummede af Raseri og Ophidselse, og de gjorde det endnu flere Dage efter alene ved Tanken om Kampen.

Alt medens dette foregik, opholdt Oberstens Damer sig i Lysthuset. Fra Sognepræstens Side blev der gjort gentagne Forsøg paa at føre dem bort, men bestandig blev han afvist og til sidst truet med Maskinpistol. Først ved 8-Tiden blev de afhentet af en tysk Officer og fulgt paa Vej med haanende tyske Tilraab. Spottende spurgte Officeren Oberstinden: »Kunde De ikke have Lyst til endnu en Gang at se Deres Hjem, inden det er helt nedbrændt?« Kommentarer er overflødige. Udtalelsen er blot et af de talrige Eksempler paa, hvilken Kultur »Herrefolket« havde til Hensigt at paatrykke Europa, naar de fik sig dette underlagt.

Hvornaar Obersten affyrede det sidste Skud, kan ingen med Bestemthed oplyse noget om. Meget tyder paa, at det har været ved ca. 8,30-Tiden. Paa dette Tidspunkt lød der et Skud fra Huset; om Obersten hermed har gjort Ende paa sine Lidelser, det ved intet levende Menneske, det vidste kun han, hvis Mund er lukket for bestandig. En Kendsgerning er det imidlertid, at Tyskerne fortsatte Skydningen endnu i rum Tid.

Først Kl. godt 10 paabegyndte man Eftersøgningen af Oberstens Lig. Øjenvidner fortæller, saa utroligt det end lyder, at Tyskerne endnu ikke turde gaa ind i Huset. De tilkaldte Brandkorpsets Folk, Byens egne Borgere, som først maatte gaa ind. Det tjener dog Sandheden at oplyse, at da Vinkælderen skulde tømmes, viste Angriberne deres virkelige Mod!

Eftersøgningen var forgæves. Tyskernes Angst og Mistænksomhed steg. Hele Omegnen med Slottet og Skovene blev undersøgt, men med samme negative Resultat.

Saa blev Brandkorpset beordret til at grave Tomten ud, men hertil sagde Korpsets danske Medlemmer bestemt nej! Det var deres Opgave at slukke Ild, ikke at være Gravemaskiner for Tyskerne. Disse blev selvfølgelig rasende og truede med at skyde Brandmændene, hvilket ikke anfægtede dem det mindste. Saa slog Tyskerne om, nu vilde de betale for at faa Arbejdet udført; men havde det været galt før, saa blev det værre nu. Brandmændene blev — for at sige det saa pænt som muligt — meget vrede og erklærede Tilbudet om Betaling som Forsøg paa Bestikkelse. De var frivillige og tog ikke Betaling for deres Ydelser.

Efter lange og ofte meget bevægede Forhandlinger, besluttede man endelig af Hensyn til Oberstens Familie at foretage Oprydningen. Først ved 15-Tiden fandt man Oberstens stærkt forkullede Lig bag en Skorsten paa Loftet.

Tyskerne meddelte, at Liget vilde blive frigivet Kl. 16,30, saafremt der til den Tid var Kiste til Stede. Kisten kom til det fastsatte Klokkeslet; men nu erklærede Tyskerne pludselig: »En Morder behøver ingen Kiste!«

Klokken næsten 18 kom to Tyskere og besigtigede Liget, og skønt Kisten stod lige ved Siden af, blev det dog ikke tilladt at lægge Liget i den. Henved 22-Tiden

Forstuen i Oberst Paludan-Müllers Bolig. Herfra førte en Trappe op til Loftsetagen. Da Huset skulde gennemsøges efter Branden, anbragte man en Stige i den ødelagte Trappes Sted. Paa Loftet, umiddelbart til højre for Stigens øverste Ende, fandt man Oberstens Lig. I Murcns Puds ser man tydeligt de mange Mærker af Fjendens Projektiler.

kom en tysk Lastbil; der blev sat en Stige til Huset. Liget lagt i Presenning, og man lod det kure ned ad Stigen for derefter brutalt at smide det op i Bilen. Saadan var Behandlingen af en tapper og modig Modstanders Lig! Fra forskellig Side bad man om Tilladelse til at lægge et Par Blomster ved Liget. Det blev brutalt og haanligt afvist af en Hjemmetysker med Ordene:

»Obersten var gemen Morder, han skal graves ned som en Hund!«

At Begivenheden selvfølgelig satte Graasten i Oprørstilstand, siger sig selv. Efterhaanden som man fik Vished for Oberstens Død, gled Flagene paa halv Stang, senere forlod alle Byens Værksteder, og samtlige Butikker lukkede, dog ikke alle af Pietetsfølelse, men enkelte snarere af Frygt. Det var en Hyldest til en Mand, der

nød Agtelse og Respekt i sin By, en Sympatitilkendegivelse for en Helt, der satte Livet ind mod Overmagten i Kampen for sin Overbevisning.

Ogsaa mod denne tavse, men i sig selv saa talende Demonstration rasede Tyskerne. Den skulde bringes til Ophør, og det for enhver Pris. Der blev udslynget Trusler til højre og venstre i den mest »kolossale« Form, som Tyskerne jo netop saa fortrinligt mestrer, og Stedets Hjemmetyskere pustedes kraftigt til Ilden; Butikkerne skulde nok blive genaabnet, Flagene pillet ned, Flagstængerne hugget til Pindebrænde o.s.v. Men hvad skete der? Heller ikke denne Gang gik Tyskernes Paastand i Opfyldelse. Der blev ingen Butikker lukket op, intet Flag halet ned, ingen Flagstænger hugget til Pindebrænde. Tyskerne trak simpelthen i Land, da de mærkede, hvor fast Modstanden var. De skulde ikke paa ny lide Nederlag over for de oprørte Graastenere og derved i Gerning bidrage deres til at gøre en af Hjemmetyskernes Udtalelser til Sandhed:

»Naar vi skal være 40 Mand om at anholde een Dansker uden at faa ham, saa er det intet Under, om vi taber Krigen.«

Oberstens Lig blev senere begravet paa *Snesere Kirkegaard*, kun faa Skridt fra hans Barndomshjem, hvorom han saa tit har fortalt, og hvor han havde oplevet en sorgløs Barndom og en dejlig Ungdom.

Paa hans Grav blev efter Befrielsen rejst en smuk Natursten med et Relief. Under det staar hans Fødselsdata og Aaret, da han fandt Hvile. Nederst læses: »*Faldt i Kamp den 26. Maj 1944 i Graasten; ene mod Overmagt.*«

Paa Stenens Bagside er indhugget:

»Forfærdes ej, du lille Hob,
Skont dine Fjenders Larm og Raab
Fra alle Sider gjalde.
De jubler ved din Undergang,
Men deres Fryd ej bliver lang,
Thi lad ej Modet falde.«

I Oberstens Have paa Slotsbakken i Graasten blev der den 26. Maj 1946 indviet en Mindemur til Erindring om en tapper og heltemodig Mand, en Mand, der aldrig gik paa Akkord med Uretten, en Mand, der modigt satte Livet ind for sin Overbevisning. Ja, hvor er det sandt, hvad der skrives, naar det hedder:

»Saa mangan i Kampen er segnet smukt,
een valgte en himmelstræbende Flugt.

En Heltedaa er tilendebragt,
En Helt hist faldt paa sin Skanse,
Han fulgte Kaldet og med Foragt
Bekæmpede Brutalitets Magt,
Men vandt ogsaa Sejrens Kranse.

Nu hviler han nær sit Barndomshjem,
Vi Blomster til Højen vil binde,
Og Slægt efter Slægt, der vokser frem,
Vil gennem Sekler ledsage dem
Med et »Ære være dit Minde!«

Vi, der blev tilbage, og som har kendt Mennesket, Manden, Chefen og Obersten Paludan-Müller, bøjer i dyb Taknemmelighed vort Hoved og udtaler: »*Tak for din Daad!*«

IV

Samme Dag som Obersten saa skændigt blev myrdet, arresteredes en anden af Korpsets Officerer, der efter en noget omflakkende Tilværelse gennem Arrester, Koncentrations- og Arbejdslejre, dels her i Landet, dels i Tyskland, over Sverige naaede tilbage til Hjemmet netop tids nok til at kunne fejre Aarsdagen for sin Arrestation.

»Den 26. Maj var en Sorgens Dag,« siger en af Korpsets Personale, »vor Chef skændigt myrdet, en anden af vore Officerer slæbt i Fængsel sammen med mange gode danske Mænd.«

Dag efter Dag trak Personalet stadig Grænselinien op, saadan som det var dets Pligt, saadan som det efter vor afdøde Chefs Mening var vor fornemste Opgave. Naar vi mødtes om Natten, talte vi aldrig om andet end om Krigen. Begyndte det at »lyne og tordne« mod Vest eller Syd, steg Humøret adskillige Grader — det var Optakten til Englændernes regelmæssige Besøg over Tyskland. Saadan sneglede Tiden sig hen; men paa ny skulde Korpset tømme en bitter Ydmygelsens Skaal, da *den 19. September var naaet.*

»Jeg overværede Anholdelsen af en Politibetjent,« fortæller en anden af Personalet og fortsætter: »Senere cyklede jeg til hans Hjem for at overbevise mig om Rigtigheden af den Udtalelse, den tyske Officer, der anholdt Betjenten, fremsatte over for mig. Den gik ud paa, at Betjenten ikke skulde arresteres. Jeg traf ham da ogsaa fri og frank i sin egen Stue, de havde blot taget hans Tjenestepistol. Og naar jeg saa fortæller, at jeg derfra cyklede hjem og ved telefonisk Henvendelse til 1. Distrikt fik bekræftet, at Distriktet var afvæbnet, men ingen arresteret, — men naar man saa yderligere som Baggrund for disse Kendsgerninger havde Hærens og Flaadens Afvæbning, Arrestation og senere Frigivelse, var det da underligt og utilgiveligt dumt, at vi Gendarmer, der boede spredt langs hele Grænsen, troede, da de kom efter os, at det kun drejede sig om Afvæbning og et kortere Ophold i en eller anden Lejr?

Vi var i alle Tilfælde saa blaaøjede, at vi gjorde det, men vi har ogsaa betalt for det — om ikke vi, der kom hjem, saa vore Kammerater, der blev dernede i Neuengamme, Bergen Belsen, og hvor deres Aske nu findes.

Forinden Arrestationen havde vi for længst fra højeste Sted faaet Ordre til uden Modstand at aflevere vore Vaaben.

Korpsets samlede Styrke var paa dette Tidspunkt ca. 330 Mand, og af disse blev 280 Mand arresteret og ført til Frøslev. Herfra blev saa den 5. Oktober 141 Mand sammen med 60 civile sendt sydpaa til Neuengamme. Om Forholdene her skal jeg ikke nærmere udtale mig, de er tilstrækkelig kendte; men da saa mange har spurgt mig om Aarsagen til de mange Dødsfald, særlig blandt Gendarmerne, skal jeg søge at forklare dette.

Netop som vi blev deporteret til Tyskland, udsendte Minister Goebbels en mærende Opfordring til øget Arbejdsindsats, og at dette i særlig Grad gik ud over os Fanger i Koncentrationslejrene, ved enhver i Dag.

Største Parten af Gendarmerne blev i Begyndelsen sat til Jordarbejde paa et under Lejren hørende Teglværk. Efter en halv Snes Dages Forløb blev vi sammen med 1000 andre Fanger sat til Arbejde uden for Lejren. Søndag som søgn arbejdede vi i fire Uger i Træk paa en Tankspærring i og omkring en lille By Oortkaten. Terrænet her var meget lavt og fugtigt, nærmest marsklignende. Grundvandet blev naaet paa $\frac{1}{2}$ Meters Dybde. Spærringen skulde være 2,5 m dyb, hvad den nu ingen Steder blev; men desuagtet var Arbejdet forfærdeligt for os alle, der kun var iført smaat Fodtøj, som vi ingen Mulighed havde for at faa tørret. Vore tykke, gode Uniformer blev taget fra os, og i Stedet gav de os nogle elendige Klude, der var gennemblødt ved den første Byge, og som derfor ikke ydede os den mindste Beskyttelse. Op blev vi jaget hver Morgen Kl. 3,30; en Time senere stod vi opmarcheret paa Appellpladsen. Kl. 18 marcherede vi ind igen til den store Aftenappel, som varede fra $1\frac{1}{2}$ til 4 Timer. Dertil kom saa den idelige Uro om Natten — ikke en eneste Nat uden mindst een, som oftest flere Luftalarmer — og endelig den fuldkomne Mangel paa ordentlig Lægehjælp og Medikamenter. Nej, det var ikke saa underligt, at det kostede Menneskeliv. Syv og tredive brave Kammerater maatte vi efterlade dernede, og to er senere bukket under, efter at de var kommet hjem. Vi har i Sandhed maatte betale vort Kontingent til de tyske Lejre!«

Men ogsaa denne forfærdelige Tid kom Korpset over og stod 5. Maj om Morgenens klar til at genoptage Grænsens Bevogtning sammen med de brave Frihedskæmpere. Vaaben blev fordelt til alle, saa at alle, der var paa Vagt, var bevæbnede. Gendarmernes Kendskab til Befolkning, Egn og foreliggende Opgaver blev udnyttet i fuldt Omfang. Men desværre maatte Frihedskæmperne hjem til deres eget Arbejde. De blev afløst af Brigaden, der senere igen blev afløst af Afdelinger fra Hæren, sidst af purungt nyuddannet Mandskab, og Grænsegendarmeriet blev underlagt disse forskellige Kommandoer. Kun en Ubetydelighed af dets tidligere Autoritet og Myndighed blev opretholdt.

Det var saa sandelig ikke netop i *den* Situation, vi saa os selv, naar vi stod nede paa den store Appellplads i Neuengamme og fantaserede om Frigivelsen og et frit Danmark.

Under Politirazziaen i Aalborg den 19. September 1944 blev bl. a. Overbetjent Borkmann af Ordenspolitiet ført som Fange til Politigaarden.

POLITIET

EFTER 19. SEPTEMBER 1944

Af Politikommissær H. C. ANDERSEN

Den 19. September 1944 er i Virkeligheden en Konsekvens af 29. August 1943, en Konsekvens, som man fra dansk Side søgte at udskyde saa længe som muligt, idet man tænkte, at den danske Befolkning i hvert Fald havde nogen Beskyttelse over for Tyskernes stadigt stigende Magtbrynde, saa længe der fandtes et dansk Politi. Ogsaa fra tysk Side tøvede man længe med at drage denne Konsekvens, ikke af Hensyn til den danske Befolkning, men fordi man var klar over, at det vilde volde dem selv mindst lige saa store Ubehageligheder, hvis Politiet blev afsat. For at udskyde eller undgaa Politiets Afsættelse førte Politiets Ledelse efter 29. August 1943 en Politik over for Tyskerne, der var en faktisk Fortsættelse af den Forstaaelsespolitik, der blev ført af Ministeriet Scavenius; men Politiets Forstaaelsespolitik blev fortsat, efter at Ministeriet Scavenius havde indsendt sin Afskedsbegæring, fordi selv dette Ministerium fandt, at en dansk Regering ikke kunde gaa ind paa de af Tyskerne opstillede Krav.

Det var i Virkeligheden *Personaleorganisationerne, der bragte Politiets Forstaaelsespolitik til Ophør* lidt efter lidt, idet Medlemmerne atter og atter klagede over, at de fik Ordre, som de mente var i Modstrid med danske Interesser, men som de, da de ikke havde eller kunde faa Kendskab til den Politik, der skulde føres over for Tyskerne, dog ikke helt var i Stand til at bedømme.

Der blev rettet talrige Henvendelser til Politiets Ledelse, og *lidt efter lidt blev den tvunget bort fra de værste Ting*; men det hjalp dog ikke helt, førend der blev rettet en Henvendelse til Justitsministeriet, hvori Politiets Stilling til Tyskerne blev trukket op efter danske Linier. Denne Stilling blev senere fuldt ud anerkendt, men det er karakteristisk, at en af Lederne, da han blev gjort bekendt med Henvendelsen til Justitsministeriet og med dens Indhold, udtalte, at Organisationerne burde holde sig fra Ting, de ikke havde Forstand paa. Saa stor var Afstanden blevet mellem Ledelse og Personale paa dette Punkt.

Den 19. September blev det pr. Telefon meddelt til Politigaardens Vagt af en Mand, der kaldte sig John, at Tyskerne vilde besætte Politigaarden i Løbet af Formiddagen. Man tog ikke særlig Notits af Meddelelsen, men lidt over Kl. 11 blev der blæst Luftalarm, og straks efter *kom tyske Politisoldater med Kanoner til Politigaarden*, hvor imidlertid Vagterne allerede var overrumplet af tyske eller danske Civilpersoner, der i Løbet af Formiddagen var gaaet ind paa Politigaarden ved at fremvise falske Legitimationskort og foregive et eller andet Ærinde. Saa viseligt var Tilsynet indrettet, at enhver, der først var kommet ind gennem Porten, kunde lave, hvad han vilde, uden at bekymre sig om de bevæbnede Vagter eller om Skydetaar-nene til alle Sider.

Alle Politistationer og Vagter over hele Landet blev samtidig overfaldet af Tyskerne, og i Løbet af de følgende Dage blev ca. 2.000 Politimænd ført sydpaa mod de tyske Fangelejre. Ved en Forordning af 19. September 1944 fra den højere SS- og Politifører *Pancke* blev der indført øjeblikkelig *politimæssig Undtagelsestilstand*, og ved Forordningen blev det danske Politi og C.B.-Organisationerne med Undtagelse af C.B.U. opløst. Forordningen slutter med at bebude, at de Indgreb, der er foretaget over for det danske Politi, vil blive ophævet, saa snart den normale Sikkerhedstilstand er genoprettet i København og Provinsen.

Der blev samme Dag udsendt *et Opraab* til den danske Befolkning fra *Pancke*, hvori han søger at begrunde Afsættelsen af Politiet, og hvori det bl. a. hedder:

»Besættelsesmagten ser sig derfor nødsaget til at foretage en Omorganisering af det danske Politi. Indtil denne Omorganisering er bragt til Ende, indføres der derfor fra i Dag, den 19. September 1944 Kl. 12 *politimæssig Undtagelsestilstand* over hele Danmark«.

Det fremgaar tydeligt af de citerede Stykker af de to Forordninger, at Tyskerne havde til *Hensigt at omorganisere det danske Politi*; tilmed havde de hentet ca. 100 Kriminalpolitimænd og Politimænd fra de civile Afdelinger fra Skibet i Frihavnen i København, inden det afsejlede mod Tyskland. Disse 100 Politimænd var blevet kørt til Politigaarden, hvor Tyskerne fortalte dem, at Kriminalpolitiet skulde i Arbejde igen i Løbet af 24 Timer, og indtil da skulde de forblive som Fanger paa Gaarden.

Den 23. September 1944 udstedte *Pancke* en ny Forordning, denne Gang vedr. Reorganisation af det danske Politi, hvorved Kommunerne blev bemyndiget til at oprette Ordens-, Kriminal- og Krisepoliti til Opretholdelse af den offentlige Ro, Orden og Sikkerhed inden for Kommunerne. Paa det Tidspunkt var Dansk Kriminalpolitiforenings Repræsentanter allerede kommet i Forbindelse med Ministeriet efter

det lammende Slag, og Ordenspolitiets Repræsentanter kom til faa Dage efter. Der blev forhandlet til mange Sider, og Resultatet blev, at der til samtlige Kommuner i Danmark blev udsendt en fortrolig Skrivelse fra »Personaleorganisationerne«, men i øvrigt anonym, hvori der blev gjort opmærksom paa, at ingen af Organisationernes Medlemmer vilde optage deres Gerning som Politimænd, saa længe de Politimænd, der med Vold var ført til tyske Fangelejre, ikke var kommet tilbage til Landet som frie Mænd. Endvidere henstillede man til Kommunerne, at de ikke paa nogen Maade medvirkede til at oprette Politi under nogen Form.

Tyskerne søgte ogsaa at faa oprettet et Kriminalpoliti i København, hvor det var mest ubehageligt for dem at undvære det, og de søgte at formaa en af de danske Politimænd, som de havde interneret, Vicepolitinspektør *Glud*, til at overtage Ledelsen, men ogsaa dette var forgæves.

Den 24. September 1944 blev der udsendt en Meddelelse fra Pressekontoret hos den højere SS- og Politifører i Danmark om Forhandlingerne vedrørende *Reorganisationen af det danske Politi*. Af Meddelelsen skal citeres:

»Den i dansk Interesse ganske særlig paakrævede Nyskabelse af et Kriminalpoliti syntes paa dette Stadium af Forhandlingerne at finde vidtgaende Forstaaelse, og paa Omraadet Bekæmpelsen af Forbryderne syntes en i alles Interesse liggende positiv Udvikling at bane sig Vej.«

Senere i Meddelelsen konstateres det, at den omtalte positive Udvikling gik ganske i Staa. Det hed:

»Efter foretagen Raadslagning trak imidlertid Repræsentanten for den danske Centraladministration disse Indrømmelser tilbage og erklærede, at det Politi, der maatte blive nyskabt under dansk Ledelse, vilde være uinteressert i Forfølgelsen af politiske Mord o. s. v.«

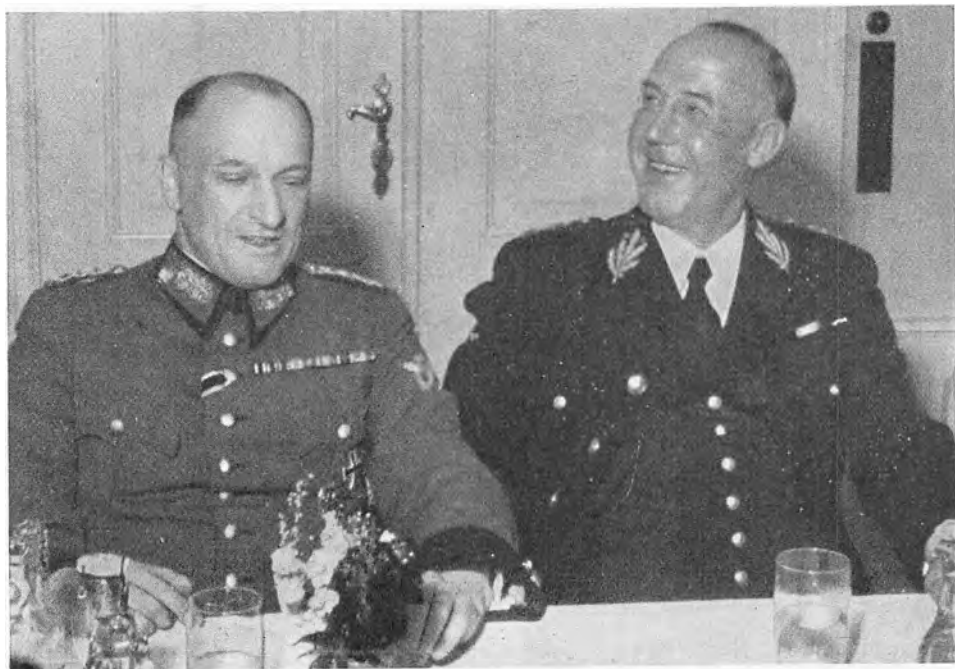
Under de nævnte Raadslagninger havde Personaleorganisationerne klart taget Stilling mod Oprettelse af dansk Politi, saa længe de Politimænd, der var ført til Tyskland, ikke var kommet tilbage som frie Mænd.

Forordningen om Tilladelse til Kommunerne til at oprette Politi var altsaa Ty-skernes næste Udvej, da det ikke lykkedes at faa Centraladministrationen til at gaa med. Derfor var Organisationernes Henvendelse til Kommunerne om ikke at oprette et dansk Politi kun Fortsættelsen af den en Gang anlagte Linie, og *der kom heller ikke noget kommunalt dansk Politi*.

Organisationernes Stilling under de nævnte Forhandlinger var som nævnt først og fremmest dikteret af, at det ganske simpelt vilde være uanstændigt, hvis en dansk Politimand gik i Arbejde, saa længe hans Kolleger var i tyske Fangelejre; men Stillingen var i Virkeligheden en uundgaaelig Følge af det Standpunkt, der var taget i fornævnte Skrivelse til Ministeriet, *hvori man brød med Forstaaelsespolitikken*.

II

Faa Dage efter den 19. September 1944 mødtes en Haandfuld Politimænd i Justitsministeriets Lokaler, hvor man havde fundet Husly, for at drøfte Politiets Fremtid. Man havde haft Forbindelse med Frihedsraadet og med ledende Politikere og havde paataget sig Opgaven, der bestod i intet mindre end *at samle hele det danske Politi*,

Ved de tyske Politiofficerers Besøg i Sommeren 1941 befandt forskellige af vore høje Politiebedsmænd sig øjensynligt som Fisken i Vandet. Her ses f. Eks. Politidirektør *Stamm* straalende lykkelig over den Ære at kunne føre Hr. *Daluge* til Bords.

der paa det Tidspunkt var spredt for alle Vinde efter det lammende Slag, Tyskerne havde tildelt det.

Hele Politiets øverste Ledelse var spærret inde af Tyskerne, Politiets Stationer og Kontorer besat, og Politimændene, der ikke var interneret eller ført til Tyskland, var flygtet og levede under Jorden, da man naar som helst kunde vente, at Jagten paa de 7.000 Politimænd, der endnu var paa fri Fod, vilde blive begyndt. Det var en mærkelig urationel Fremgangsmaade over for Politiet at deportere 2.000, men overlade Resten til deres egen Skæbne, da Tyskerne jo maatte vide, at de tilbageblevne ganske simpelt ikke kunde lade være med at forsøge at organisere sig paa en eller anden Maade imod dem. Alt svævede derfor i det uvisse, man kunde ikke gaa ud fra noget som helst, men maatte improvisere alt, saa godt det lod sig gøre.

Der dannedes paa Mødet *en Landsledelse for Politiet* med Politiinspektør *Sven Holten*, der tidligere havde gjort Tjeneste i Kystpolitiet, som egentlig Leder. Det var ham, der tro mod Traditionerne fra Kystpolitiet var parat til at gaa ind i et Arbejde, der af Tyskerne vilde blive betragtet som saa »illegalt«, at man maatte vente at blive stillet op ad Muren, hvis man blev paagrebet, og han stod i Spidsen for det daglige Arbejde, indtil Politiet officielt genoptog Arbejdet d. 13. Maj 1945. Han blev da Politikommandør for Sjælland. Chef for Landsledelsen var gennem hele Perioden Politimester, nu Politidirektør og Politikommandør for Storkøbenhavn, *Seidenfaden*; men hans Skikkelse var saa kendt, at han maatte holde sig inden Døre, saa hans Opgave laa paa de store Linier: Underhandling med Politikerne m. v.

Og Festen for og med Tyskerne antog til Slut særdeles animerede Former. Bægerklang, Latter, Raab, inspireret af talrige Glas og af god Tobak, beseglede Broderskabsfølelsen. At Kongen havde krævet en værdig Holdning af os, skænkede disse danske Politifolk ikke en Tanke.

Landsledelsen bestod endvidere af Politiinspektør *Mellerup*, der dog blev anholdt af Tyskerne efter et Par Maaneders Forløb og opholdt sig i Frøslev og andre tyske Fangelejre, indtil han atter kom her til Byen, netop tids nok til at deltage i Landsledelsens Møde paa selve Kapitulationsaftenen, Politikommissær *Schou*, Politiassistent *Svend Rasmussen*, Politiassistent *Lykkestrup* og Kriminalassistent *H. C. Andersen*.

Det var et meget vanskeligt Arbejde at faa Samling paa Politiets Personale, da ingen boede paa det Sted, hvor han havde boet før 19. September. Mange var taget paa Landet, og Resten holdt til hos Venner og Bekendte eller paa Pensionater eller lign. under falske Navne. Landsledelsens Medlemmer havde ogsaa med Undtagelse af *Svend Rasmussen* og *H. C. Andersen* falske Navne, saa de var indstillet paa det, men det kunde undertiden tage Uger eller Maaneder at finde frem til en bestemt Mand.

Man begyndte først at organisere *Hovedstadens Politimænd*; man fandt een eller flere fra hver Station eller Afdeling, og efterhaanden som man kom i Forbindelse med dem, blev de organiseret i 6-Mands Grupper. Grupperne samledes i Delinger, og Delingerne atter i 6 Afsnit over hele Storkøbenhavn; men det var en lang og trang Vej, inden man kom saa vidt.

Alle Politimænd maatte regne med, at Tyskerne eftersøgte dem; derfor kunde man ikke holde Møder, kunde ikke udsende skriftlige Meddelelser før i den allersidste Tid og var i det hele taget afskaaret fra at bruge de Bindeled, der hører til ved

ethvert Organisationsarbejde. Man mødtes helst ikke flere end 6 ad Gangen. Der blev oprettet en Kontakttelefon for Landsledelsen, der maatte flyttes adskillige Gange, og som een Gang blev besat af Gestapo — et Par Dage efter Flytningen. Man mødtes rundt omkring i private Hjem, der med stor Imødekommenhed blev stillet til Raadighed; men det var ikke ufarligt, og hos en Lægefrue paa Gammelmosevej, hvor et af Ledelsens Medlemmer boede et Stykke Tid, blev der nogen Forvirring, da Villaen en Dag blev omringet af Gestapo og gennemløst.

Landsledelsen holdt Møde to Gange om Ugen, og da der helst skulde gaa mindst een Maaned mellem, at man holdt Møde samme Sted, og der desuden maatte holdes et Utal af Møder med Lederne fra København og Provinserne, vil det kunne forstaas, at det er et stort Antal Hjem i København og navnlig i Hellerup og Gentofte, der har trodset Faren og givet Husly.

Der blev straks taget den Stilling, at *alle Skel mellem Kriminalpolitiets og Ordenspolitiets Personale maatte udslettes*, og det blev bestemt, at alt Politi skulde grupperes uden Hensyn til, hvilke Afdelinger de tilhørte. Dette blev gennemført paa mønsterværdig Maade over hele Landet, hvad ingen vilde have troet muligt før 19. September. I København herskede dog særlige Forhold, idet Kriminalpolitiets Personale faktisk i Løbet af ganske kort Tid blev organiseret i Grupper for hele Storkøbenhavn, ganske vist ikke med det Formaal for Øje at danne Kampgrupper mod Tyskerne, men for at bevare Følingen med hinanden, saaledes at man var parat til at tiltræde Tjenesten, saa snart Tyskerne var ude af Landet. Denne Organisering blev udført efter Planer, der var lagt før d. 19. September.

Enkelte mente, at Kriminalpolitiets Grupper i Storkøbenhavn skulde indskrænke sig til at holde sammen; men det viste sig hurtigt, da der blev skabt Kontakt med Landsledelsen i Midten af September, at det store Flertal af Gruppemedlemmerne netop ønskede det samme som Landsledelsen, og Kriminalpolitiets Grupper i Storkøbenhavn gik ind i Arbejdet som en Helhed. Derfor blev Kriminalpolitiet i Storkøbenhavn organiseret adskilt fra Ordenspolitiets Grupper, men de arbejdede i nøje Kontakt med disse.

Da man var kommet godt i Gang i København, begyndte man at kikke ud ad Vinduerne mod *Provinserne*. De fleste Steder saa det sørgeligt ud. Provinsens Politimænd var i meget høj Grad flyttet helt andre Steder hen, idet de jo i langt højere Grad er kendt af hele den stedlige Befolkning og derfor ogsaa af de nazistiske Elementer og af Tyskernes betalte Haandlangere. Af den Grund vilde det være forbundet med meget stor Risiko at blive boende paa Stedet. Man var altsaa nødt til at sende Folk ud over hele Landet for at opsøge Politimændene og fortælle dem, hvad der var i Gang, og efterhaanden som man kom i Forbindelse med dem i de forskellige Egne, fik man sat dem i Gang med at oplede Kollegerne og organisere dem, og her brugte man samme Organisationsform som i København.

Efterhaanden som Grupperne blev udbygget, blev der i Overensstemmelse med Modstandsbevægelsens øvrige Styrker foretaget *en Inddeling af hele Landet i Regioner*. København var een Region, Sjælland een, Fyn een, og Jylland var delt i 3 Regioner: Nord-, Mellem- og Sydjylland. Bornholm maatte man af trafikale Grunde opgive.

Aage Seidenfaden (f. 1877) blev cand. jur. 1901, tiltraadte i 1903 som Fuldmægtig ved Øster og Vester Herreder i Varde, i 1908 i Hasle Købstad og Hammershus Birk og i 1913 ved Bornholms Amt. 1919 udnævntes han til Politimester i Randers, forflyttedes i 1923 til Tønder og Løgumkloster og i 1934 til Københavns Nordre Birk. I Maj 1945 konstitueredes han som Politidirektør i København og Politikommandør for Københavns Nordre og Søndre Birk. Endelig blev han i 1946 Hovedstadens Politidirektør.

Sven A. Holten (f. 1902) blev cand. jur. i 1929 og virkede derefter som Sagførerfuldmægtig, indtil han i 1931 indtraadte som Politibetjent i Københavns Politi, hvor han blev Inspektionsbetjent i 1935 og konstitueredes som Politiasistent i 1937. Aaret efter udnævntes han til Politikommissær hos Rigspolitehøfen og konstitueredes under Besættelsen som Vicepolitinspektør (1943). S. A. konstitueredes han som Politinspektør. Efter Befrielsen beskikkedes han i 1945 tillige til Stillingen som Politikommandør.

Tyskerne havde deporteret ca. 2.000 Politimænd til deres Fangelejre, men Politiets Modstandsbevægelse talte til Slut ca. 7.000 Medlemmer, saa godt som hele Resten af det danske Politi.

Det »illegale« Politi blev *finansieret af den danske Stat*, formidlet af de samarbejdende politiske Partier, der til daglig repræsenteredes af Folketingsmændene *Hedtoft Hansen, H. C. Hansen, Ole Bjørn Kraft* (den sidstnævnte afløste Folketingsmand *Poul Sørensen* efter dennes Arrestation i Januar 1944) og *Axel Møller*. Kun i ganske særlige Tilfælde traadte fhv. Statsminister *Buhl* ogsaa til. Disse Politikeres Opgave var ikke blot at finansiere Politiets Organisation, de deltog i Drøftelsen af alle mere vigtige Spørgsmaal, saa de hele Tiden var nøje informeret om, hvad der skete. At deres Arbejde ikke var ufarligt, ses af, at Folketingsmand *Poul Sørensen* — sikkert ikke helt uden Forbindelse med denne Virksomhed — blev anholdt og holdt fangen af Tyskerne, indtil han efter at være blevet haardt saaret ved Shellhusets Bombardement blev løsladt. En anden Gang skulde *Bjørn Kraft* og *Axel Møller* til Møde med en Repræsentant for Politiet i en Lejlighed paa Vesterbro. Der kom imidlertid *Ugler* i Mosen, Politiets Repræsentant aflyste Mødet — og Gestapo og Hipo-folk raserede Lejligheden paa den Tid, da Mødet skulde have været holdt.

Einer Møllerup (f. 1882) blev cand. jur. i 1908 og s. A. By- og Herredsfuldmægtig i Hjørring. Aaret efter indtraadte han som Betjent i Københavns Politi, hvor han blev Inspektionsbetjent i 1911 og Politiassistent i 1914. I 1926 konstitueredes han som 1. Politiinspektør ved Københavns Ordenspoliti, til hvilken Stilling han udnævntes i 1927. I 1945 kom hertil Udnævnelsen som særlig Politikommandør for København.

J. P. Schou (f. 1911) blev cand. jur. i 1935, var samme Aar Sekretær i Finansministeriets 2. Hovedrevisorat og i 1936 ved Københavns Politi. Aaret efter konstitueredes han som Politibetjent, blev Sekretær i 1938, Fuldmægtig i 1939 og Politikommissær i 1941. I 1945 konstitueredes han som Vicepolitiinspektør. Under Besættelsen var han Medlem af Landsledelsen for Politiets Modstandsbevægelse og Leder af det illegale Politi i Storkøbenhavn.

Politiets illegale Organisation blev som nævnt først paabegyndt, efter at man havde haft Forbindelse med Frihedsraadet, og Politiinspektør Holten blev Medlem af Kommandoudvalget, der havde den senere Minister *Frode Jakobsen* som Formand. Politiets Organisering foregik derfor i nøje Forbindelse med hele Modstandsbevægelsen, og i København havde det sine Repræsentanter i Afsnitsraad og Københavnsledelse, medens man ud over Landet havde Repræsentanter i Amtsledelser og Regionsledelser.

Politiet, der var gaet ind i Modstandsbevægelsen som en samlet Etat, havde imidlertid overalt sin egen Ledelse, der var nøje indpasset i hele Modstandsbevægelsens Organisation, saa den dannede et Led i denne, og det var Meningen paa Kampens Dag, som alle ventede og forberedte sig paa, at Politiet skulde optræde som Stødtropper, da det hørte til de bedst disciplinerede af Modstandsbevægelsens Styrker.

III

Et særligt Kapitel danner Historien om *det danske Politi i Sverige*. Fra Tid til anden var allerede før 19. September adskillige Politimænd taget over Sundet, fordi der blev for varmt hjemme — som Regel fordi de havde faaet Hovedet for

S. Rasmussen (f. 1907) blev efter endt Militær-uddannelse ansat som Politihjættent i Københavns Politi 1934. 1939 i Rigspolitiets Motor-cyklepatrouiller og 1941 forflyttet til Kystbevogtningen og samtidig forfremmet til Overbetjent. 1943 udnævntes han til Politiasistent.

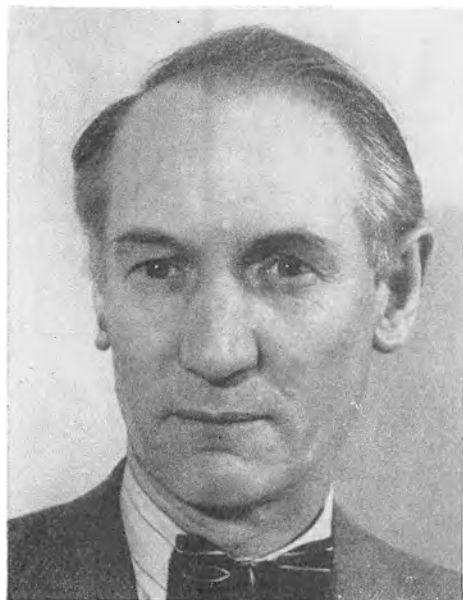
Erik Lykkestrup (f. 1899) blev ansat i Københavns Politi 1925 og udnævnt til Overbetjent 1940. Fra 1942 Vagtkommandør ved C. B.-Tjenestens Afsnit I. 1944 udnævnt til Politiasistent. Arresteret af Gestapo i Februar 1945 og befriet den 5. Maj.

langt frem i det illegale Arbejde, hvori en Mængde Politimænd deltog. Omkring 19. September maatte et ret stort Antal af dem fra hele Landet forlægge Residensen til Broderlandet, og det blev efterhaanden klart, at der maatte gøres noget for at skaffe nøjere Kontakt mellem disse og den hjemlige Politiledelse.

En Del af de danske Politimænd i Sverige var indgaaet i de saakaldte *Politiforlægninger*, der kun af Hensyn til Sveriges Neutralitet hed Politiforlægninger, men i øvrigt var rene militære Uddannelseslejre. Andre var ansat ved *Flygtningekontorer* i Malmø, Stockholm og Göteborg, atter andre hjalp Svenskerne med Kontrol i de forskellige Flygtningsforlægninger; men set fra Danmark syntes der at mangle Samling. Der var i hvert Fald ingen Kontakt med det illegale Politi i Danmark, og der var ingen i Sverige, der vidste rigtig Besked med Politiets Forhold herhjemme.

Da Politispekter *M. Wolf* var flygtet fra sit Fængsel i »Boghandlernes Hus« ved en halsbrækkende Færd over Taget og ned ad Stilladser, faldt Tanken paa ham som den Mand, der kunde gøre Fyldest som det illegale danske Politis Repræsentant i Stockholm, og efter at han i Løbet af en Maanedes Tid var blevet sat ind i hele Opbygningen af Politiets Organisation og i Samarbejdet med den øvrige Modstandsbevægelse, paatog han sig Opgaven og rejste den 20. November 1944 ad en sikker Rute til Stockholm, hvor han traadte i Forbindelse med Generalmajor *Knudzon* og i Samraad med denne overtog Ledelsen af det danske Politi derovre.

Der var allerede før den Tid gjort et godt Stykke Arbejde af danske Politimænd i Sverige. De kom som Regel derover, fordi de blev for stærkt eftersøgt af Tyskerne.

H. C. Andersen (f. 1890) uddannedes som Bogbinder, men traadte 1918 i Politiets Tjeneste og blev Overbetjent 1936, Kriminalassistent af 2. Grad 1940 og af 1. Grad 1943. Han ledede Bedrageriafdelingen i København indtil 1944, da han overtog Ledelsen af den politiske Drabsafdeling for Storkøbenhavn. Som Souschef i Københavns Opdagelsespoliti ledede han efter Befrielsen Arrestationerne i Landsforræderisager. Politikommissær 1947.

Mogens Wolf (f. 1903) blev cand. jur. i 1928 og indtraadte som Betjent i Københavns Politi 1930. Her blev han Inspektionsbetjent i 1935 og s. A. Chef for St. Kongensgades Politistation. Han virkede fra 1939 som Lærer ved Statens Politiskole og konstitueredes i 1943 som Politiinspektør hos Statsadvokaten for særlige Anliggender. Efter Befrielsen blev han Forbindelsesofficer mellem det danske Politi og den allierede Militærmission.

og det viste sig, at Broderfolket ogsaa havde Brug for Politimændene som Politi. Den mægtige Strøm af Flygtninge, der kom fra Danmark, og som særligt voksede stærkt omkring Jødeforfølgelserne og i den følgende Tid, var ved at blive et uoverkommeligt Problem baade for det svenske Politi og den svenske Socialstyrelse. Det begyndte med, at nogle danske Politimænd hjalp til med *Kontrollen af nyankomne Flygtninge* i Malmø og Helsingborg. Det var nødvendigt at undersøge, om de virkelig var, hvad de udgav sig for, eller om de var tyske Spioner, der gav Rollen som Flygtninge. Sverige var, som Danmark under forrige Verdenskrig, oversvømmet af Spioner. Senere blev Kontrollen uoverkommelig i disse to Byer, og man maatte udvide den til de Forlægninger rundt om i Landet, hvor Flygtningene blev anbragt, indtil man fik Tid til at undersøge deres Forhold. En Del Politimænd blev, som nævnt, knyttet til det danske Flygtningekontor i Stockholm, der forestodes af Professor *Hurwitz*.

Allerede i Oktober 1944 var der 250 danske Politimænd i Sverige. En Del af dem var gaaet ind i de nævnte Politiforlægninger, hvor de blev uddannet til at deltage i Kampen om Danmark, en Del var i en Politiforlægning i *Ryds Brunn ved Karlshamn*, der var en virkelig Politiuddannelseslejr og ikke en maskeret militær Uddannelseslejr som de andre Politiforlægninger. Den var blevet til efter Forhand-

linger mellem Generalmajor Knudtzon, Politimester *C. L. Bach* og Politiinspektør *Thorild Jacobsen* og blev taget i Brug den 11. November 1944 med en Belægning paa 75 Mand. Uddannelsen omfattede Fægtning, Øvelser i Angreb paa og Forsvar af Bygninger, Sprængningstjeneste, Etablering og Rydning af Spærringer, Skydning, Vaabenbetjening, Haandgranatkastning, Gymnastik og Idræt, Terrænsport, Marchøvelser, Politikundskab, Skydeteori, Vaabenlære, Gastjeneste og Sundhedstjeneste. Udrustningen til hver Mand bestod af Pistol, Maskinpistol og — til Øvelsesbrug — Gevær. Desuden fik man efterhaanden Motorvogne af forskellig Slags. At alt dette vilde have været af uvurderlig Betydning under den forventede Kampsituation her i Landet, behøver næppe at nævnes.

I *Stockholm* blev der efterhaanden opbygget en Politiafdeling, der med Politadvokat *Erik Borum* i Spidsen bestod af 37 Mænd og Kvinder, Mændene Politimænd, Kvinderne Kontorfolk. Virksomheden omfattede Undersøgelser vedrørende Stikkere og internerede Flygtninge fra Danmark (derunder Udskillelse af kriminelle Flygtninge), endvidere borgerlige Forbrydelser af eller mod Flygtninge fra Danmark, Samarbejde med den danske militære Efterretningstjeneste, der havde sit Hovedkvarter i Stockholm m. v., og der var et intimt Samarbejde med den svenske Socialstyrelse og det svenske Politi. Afdelingen havde Kartotek over Stikkere, Nazister og Spioner og foretog ogsaa Undersøgelse i politiske Sager.

I *Malmø* havde der været en dansk Politiafdeling siden Juli 1944, og i *Helsingborg* siden Marts 1944 med lignende Opgaver som i Stockholm, og de tre Politiafdelinger arbejdede nøje sammen. Endelig havde Göteborg ogsaa en dansk Politiafdeling.

Sluttelig skal nævnes *Feltpolitidetachmentet*, der var en Ting for sig. Det blev i November 1944 oprettet i Stockholm af den danske Efterretningssektion med Kaptein, Overbetjent *Kaj Christiansen* som Chef. Det bestod af 38 danske Politimænd, der var uniformerede og forsynede med Maskinpistoler, Pistoler og Haandgranater. Det var inddelt i Grupper paa 2, og hver Gruppe havde en Motorvogn. Det var Mening, at hver Gruppe skulde antage Hjælpere, naar de kom til Danmark, og dette skete i Form af Frihedskæmpere. Detachmentet var rent militært, og det var Mening, at det skulde foretage Anholdelser bag den fremrykkende engelske Invasionshær, som det skulde følge efter. Anholdelserne skulde ske efter Lister, der var udarbejdet i Stockholm.

Der blev imidlertid ingen Invasion, men Feltpolitiet kom hertil lige efter Kapitulationen og foretog Anholdelser over hele Landet, og disse Anholdelser faldt uden for de almindelige Anholdelser, der foregik efter Frihedsraadets Kartotek. Detachmentet blev ophævet i Juni Maaned og dets Funktioner delvis overtaget af Politiet.

IV

Foran er givet en Skitse af det illegale Politis Organisation, som den efterhaanden udviklede sig; men det er umuligt blot at antyde de Vanskeligheder, der maatte overvindes. De mest trivielle og ordinære Ting under normale Forhold var ofte

næsten uløselige eller kostede daglange Anstrengelser, og naar man saa var lige ved Maalet, skete det ofte, at der hændte et eller andet — et Besøg af Gestapo eller Hipomænd, en Stikker, der dukkede op, eller lignende —, og man kunde begynde forfra igen.

Efterhaanden kom man imidlertid ind i mere faste Former. Der blev indrettet *Kontorer i Privatlejligheder* rundt i Byen, og forskellige Firmaer gav ogsaa Husly; men Kontorerne maatte stadig flyttes, naar der blev varmt omkring dem. Man indrettede sig ogsaa en Tid med Ordonnanser, der mødtes bestemte Steder og udvekslede Nyheder og Budskaber. Det skete, efter at Politiets Københavnsledelses Kontor var raseret, og to af Medarbejderne var blevet anholdt. Det allerførste Kontor var ogsaa blevet raseret af Gestapo, men i intet af Tilfældene fandt de noget af Interesse for dem.

Landsledelsen havde aldrig noget fast Tilholdssted eller Kontor, og det var et Princip, at ingen kendte nogen andens Bopæl, fordi det vilde være Tyskerne umuligt af en Mand at presse noget ud, som han ikke vidste. Man havde i andre Kredse set sørgelige Eksempler paa, hvad Tyskerne kunde tortere deres Fanger til at røbe, og man vidste ikke, hvornaar en eller anden af Ledelsen blev taget af Tyskerne. Den eneste Forbindelse fandt Sted gennem Kontakttelefoner.

Det første og grundlæggende Arbejde gik ud paa at *jaa samlet Politimændene*, og dette ahang i meget høj Grad af, at man kunde faa de rigtige Ledere. Det kneb her stærkt i Begyndelsen, idet de ældre Politimænd, og dermed mange af Befalingsmændene, var gaaet saa dybt i Jorden, at de overhovedet ikke kunde findes. Dette gjaldt baade i By og paa Land.

Det viste sig imidlertid, at man efterhaanden overalt fandt de rette Ledere. Det var undertiden en ung Reservepolitibetjent, der samlede 100 Mand fra sin Station omkring sig, og alle Steder, hvor de, som ifølge deres Charge eller Alder skulde være Ledere, var bortført af Tyskerne eller svigtede, fandtes der en yngre, der traadte i deres Sted. Dette var et saa fremtrædende Træk, at det ligefrem blev fastslaaet som en Læresætning, at ikke Chargen var afgørende, men Evnen til at organisere og lede.

Allerede i Organiseringsperioden var man ude for Uheld. En Gruppe paa Frederiksberg blev helt revet op, og 15 Mand blev anholdt af Tyskerne. Senere, da Arbejdsperioden for længst var begyndt, blev en Gruppe taget i en Urmagerforretning paa Vesterbro. Gruppen skulde mødes bevæbnet for at foretage en Aktion; men den første Mand, der kom, blev modtaget af HIPO og Gestapo med Maskinpistoler, og saadan gik det ogsaa de efterfølgende. Tyskerne var altsaa klare over, at der fandtes Politigrupper; men derudover vidste de ikke ret meget, saa de anholdt Politifolk maa have kunnet binde dem en eller anden Historie paa Ærmet.

I Marts 1945 gjorde Tyskerne imidlertid det store Kup — det troede de da —, idet de anholdt Politiasistent *Svendsen*, der forestod Uddeling af Tobak til Politifolk, sammen med Overbetjent *Jacobsen*. De anholdt ogsaa Kontorchef *Jansen* i Tobaksfordelingen, og dermed havde de efter deres egen Mening Nøglen til hele Gruppeorganisationen, idet de hentede Listerne i Tobaksfordelingen over alle de Politimænd, der havde faaet Tobak, — og da det praktisk talt var samtlige Gruppe-medlemmer, vilde det hele efter deres Mening blive rullet op.

Det viste sig imidlertid, at Listerne var indrettet paa en saadan Maade, at Tyskerne ikke kunde finde frem til en eneste Politimand, og de tre anholdte Mænd kendte overhovedet ikke noget som helst til Grupperne ud over, at de vidste, de eksisterede, saa Tyskerne fik en lang Næse. Gruppe- eller Cellesystemet stod her sin Prøve; ingen uden Ledelsen kendte noget uden for sit eget begrænsede Job, og derfor kunde Tyskerne ikke pine noget ud af de fangne Mænd. De anholdt ogsaa Politigaardens Marketender, i hvis Hjem Personaleorganisationernes Forretningsudvalg nogle Gange havde holdt Møde, men de var ikke mere heldige der. I Tidens Løb foretoges adskilligt flere Anholdelser, og nogle Politimænd maatte ogsaa lade Livet under deres Arbejde; men i det store og hele var det forbavsende, saa faa det lykkedes Tyskerne at anholde i de næsten 8 Maaneder efter 19. September.

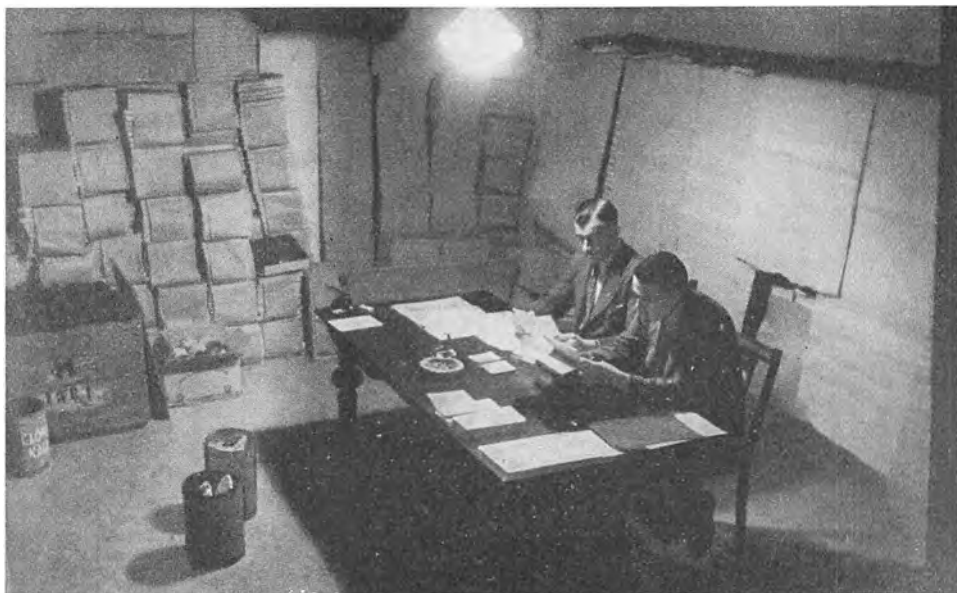
Og dette til Trods for, at Politiet meget hurtigt deltog i det aktive Arbejde. Det første, Politiet kom med til, var *Vaabenmodtagelser*. En Overgang var der indloget en Mængde Politimænd i Egnen omkring Stevns. De optraadte som Folk, der hørte til Gaardene, og kun, naar Signalet kom, forsvandt de ud til deres virkelige Opgave. Saadan gik det i mange Egne af Landet.

Det store Problem paa Sjælland var at faa Vaaben til København. Det var ifølge Sagens Natur umuligt at nedkaste Vaaben i København og nærmeste Omegn, men det var næsten lige saa umuligt at faa transporteret Vaaben i større Mængder ad Vejene ind til Byen, uden at det blev opdaget af Tyskerne og deres Hjælpere, Schalburg- og Hipofolk, der patrouillerede paa alle Udfaldsveje fra Hovedstaden. Det var imidlertid nødvendigt, at der blev ført Vaaben derind, for vel kom der i visse Perioder en Mængde Vaaben ad Søvejen fra Sverige, men man maatte alligevel regne med, at de fleste vilde komme fra engelske Flyvemaskiner, og der blev da ogsaa gjort alt for at faa fat i de nedkastede Vaaben og bringe dem i Sikkerhed.

Det var ikke blot paa Sjælland, men over hele Landet, at Vaabenedkastningerne spillede en stor Rolle, og Politiets Andel i Modtagelse og Fordeling var meget stor. Det skete saa godt som hver Nat i de senere Maaneder, at Politigrupper flere Steder i Landet var ude for at tage imod Vaaben fra Luften. Der var et fint Meldesystem, men det hændte alligevel ofte, at Politigrupperne maatte vente Nat efter Nat tre Uger i Træk, førend den med saa stor Spænding ventede Last kom drattende ned fra Luften. Og skete det, saa udfoldede der sig et fantastisk Liv paa Stedet. Man var næsten nødt til at se bort fra alle de Forsigtighedsregler, som man havde lært og indøvet saa godt, for det første og eneste Maal var at faa Vaabnene af Vejen, inden Tyskerne kom.

Vaabnene blev saa gemt et eller andet Sted i Nærheden, saaledes at man senere kunde fjerne dem og bringe dem de rigtige Steder hen. Personalet i Danmarks Skove har her ydet fremragende Eksempler paa Vovemod, Frygtløshed og Koldblodighed, og uden dem vilde langt mere end de ca. 35 % af nedkastede Vaaben, som man rundt regnede, at Tyskerne fik fat i, være gaaet i de forkerte Hænder. Naar man havde faaet fat i Vaabnene, gjaldt det om at faa fordelt dem til de enkelte Gruppemedlemmer, der saa hver for sig maatte sørge for at faa dem anbragt. Dog havde man ogsaa Vaabendepoter paa sikre Steder.

Maskinpistoler var man jo ikke i udstrakt Grad vant til, og derfor maatte der

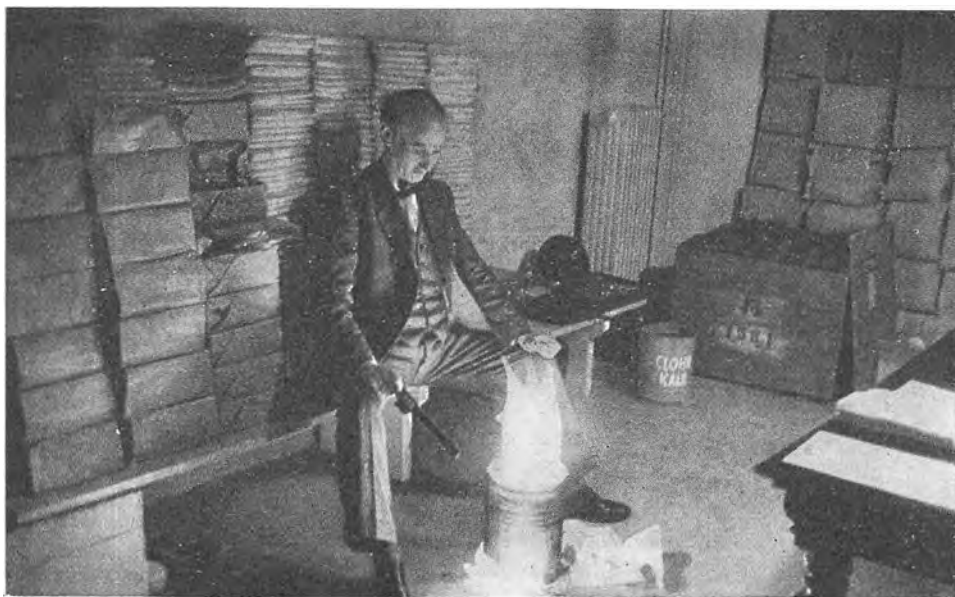

Medens tilfældige Kunder opholdt sig i Udstillingslokalet til Gaden, fandtes Københavns »underjordiske« Politigaard, kun kendt af i alt tre Personer, i dette Baglokalet.

Instruktion og Øvelse til. Officerer og Politimænd med Uddannelse i Vaabenbrug paatog sig dette Arbejde, og da man ikke kunde følge den under almindelige Forhold gældende Praksis, at Læreren tog Plads i et Instruktionslokale, hvor Eleverne saa kom til ham, maatte man vende Faktorerne om, og Lærerne mødte rundt om i Privatlejligheder, paa Skoler, i Menighedshuse, og hvor man ellers kunde komme til, og gav Instruktion i Brugen. Læreren var saa nødt til selv at tage de Vaaben, der skulde undervises i, med sig fra Sted til Sted, og mærkeligt er det, at der næsten aldrig er taget nogen af disse Instruktører paa Vej fra det ene Lokale til det andet. Her var man nødt til at tage Risikoen ved, at Manden egentlig kom til at vide Besked med mere, end han burde vide.

Politiet havde ogsaa en Finger i Spillet med *Transporter til og fra Sverige* — baade før og efter 19. September — og deltog ligeledes i Efterretningstjenesten —, men herom senere. Endvidere deltog det paa lige Fod med de øvrige Modstandsgrupper i alt det illegale Arbejde, der var nødvendigt, selv om det i Begyndelsen holdt sig noget tilbage, fordi Ledelsen før 19. September saa ihærdigt havde arbejdet for, at dets Personale ikke havde med illegalt Arbejde at gøre, og alle, der ikke havde ignoreret dette Paabud fra Ledelsens Side, maatte først omstille deres Tankegang. Det lykkedes dog forbavsende hurtigt næsten overalt, og Politiet gik til Sabotage m. v. med samme frejdige Mod som de øvrige Modstandsgrupper og som oftest i snævert Samarbejde med dem.

I Fællesskab arbejdede man med eet Maal for Øje: at gøre alt rede til den store Kamp mod Tyskerne, og alt var rede! Politimester *Seidenfjaden* og hans Stab. Landsledelsen, havde den direkte Ledelse i København og paa Sjælland med omliggende Øer. Politimester *Kjalke* havde Ledelsen paa Fyn. Politimester *Platou* i Nordjyl-

Naar en Sag var gennemført og indregistreret, brændtes alle unødvendige Notater og Bilag af Kriminalassistent H. C. Andersen. I Tilfælde af Overrumpling var der rigeligt med Haandgranater (Kassen i Baggrunden) og Ammunition til et Par Maskinpistoler.

land, Politimester *Hoeck* i Midtjylland og Politimester *Martensen Larsen* i Sydjylland.

Saa kom Kapitulationen.

V

Landsledelsen havde Møde hver Aften i den Tid, da det laa i Luften, at der vilde ske noget, og den var ogsaa samlet, da det i Radioen blev forkyndt, at Tyskland havde kapituleret. Mødet blev holdt hos en Læge paa Østerbro, og der gik et Brus gennem Stuen, da Ordene lød. Saa gav Lægen Champagne, og man drak en Skaal for Danmark, der vist næppe nogen Sinde er dybere følt — og derpaa gik man til Arbejdet.

Hele Landet over dukkede pludseligt Motorkøretøjer op, Veje og Gader blev levende. Det var Politiet og den øvrige Modstandsbevægelse, der ogsaa havde forberedt sig paa denne Mulighed.

Den primære Opgave var Forberedelse til Kamp mod Fjenden. Den sekundære Opgave var *Kampen mod Fjendens Hjælpere*, og det var *den*, der skulde løses. Overalt blev Kampgrupperne forvandlet til *Anholdelsesgrupper*. Fire Frihedskæmpere og 1 Politimand dannede en Anholdelsesgruppe, og en saadan Gruppe slog sig ned i en eller anden passende Bygning, helst en Skole eller anden offentlig Bygning, der i Forvejen var udset til Formaalet, og med hvis rette Beboere man havde truffet Aftale paa Forhaand. Man kunde derfor overalt i Landet paabegynde Anholdelserne af Tyskernes Hjælpere *mindre end 1 Time efter Kapitulationens Begyndelse*, og

dette var et af de vigtigste Træk i hele Foretagendet, idet alene dette kunde give Mulighed for at undgaa Lynchninger og Selvjustits fra en Befolkning, der gennem Aar havde været ude for Provokationer af den værste Art.

Arbejdet var paa Forhaand delt saaledes, at Ordenspolitiet sammen med Frihedskæmpere skulde foretage Anholdelserne, medens Kriminalpolitiet og en Del af Civilpolitiet skulde foretage Afhøringer af de indbragte Personer. Anholdelsesgrupperne havde alle Vegne faaet udleveret Anholdelseskort, og de havde nu blot at afhente de paa Kortene anførte Personer paa de opgivne Adresser.

Der var mange, der tvivlede om, at det overhovedet kunde lade sig gøre; selv erfarne Politimænd rystede paa Hovedet og sagde, at det gik ikke, det vilde blive Kaos. Og der var ogsaa i de første Nætter og Dage Timer, da adskillige troede, at det hele vilde ende i Forvirring, navnlig da Fængslerne ikke kunde modtage flere Fanger, og man nogle Steder maatte have Fangerne siddende paa Opsamlingssteder i flere Døgn. Anholdelsesaktionen var imidlertid anlagt efter saa simple og letforstaaelige Linier, at disse lidt efter lidt erkendtes midt i de kaotiske Tilstande, og saaledes blev der efterhaanden bragt Orden til Veje, for saa vidt der kan være Tale om Orden, naar Opgavens Størrelse overstiger den tilstedeværende Arbejdskrafts Kapacitet mange Gange.

Fra den 5. Maj om Aftenen til den 13. Maj om Morgenen, da Politiet officielt traadte i Funktion, *anholdt Modstandsbevægelsen i København (inclusive Politiet) ca. 6.700 Personer, og for hele Landet var Tallet ca. 22.000.* Hele Aktionen var anlagt paa at undgaa »de lange Knives Nat«, og det lykkedes saa fuldstændigt, at det maa betragtes som et Vidunder, og det er vist tvivlsomt, om det i samme Grad kunde være gennemført noget andet Sted.

Politiet fortsatte stadig Anholdelserne sammen med Frihedskæmpere, men efter 13. Maj skete det saa efter Lovens Forskrifter paa Basis af det nye Straffelovstillæg, hvorimod de Anholdelser, der blev foretaget af Modstandsbevægelsen, i første Række maatte betragtes som en Sikkerhedsforanstaltning, der skulde hindre Tyskernes Hjælpere i at falde Bevægelsen i Ryggen. Den tyske Hær var jo stadig i Landet, og den kunde bringes til at angribe Modstandsstyrkerne, hvis den blev tilstrækkelig provokeret. I saa Fald vilde disse uhjælpelig være blevet knust.

Ved Bedømmelsen af Anholdelserne maa det ikke glemmes, at Situationen var den, at alle de tyske Tropper var intakte, og der var praktisk talt overhovedet ingen allierede Styrker i Landet. Hvis de hjemlige Nazister paa en eller anden Maade havde kunnet faa Tyskerne til at gribe ind over for Frihedskæmperne, vilde den Situation, som de saa mange Gange havde søgt at provokere frem, men som det aldrig var lykkedes dem at opnaa, være kommet til Stede: Skyggehæren, som de tyske Tropper aldrig havde kunnet komme i Lag med som Helhed, men som de vidste eksisterede, vilde være traadt frem. Hvordan Stillingen vilde have formet sig, hvis Værnemagten angreb Frihedskæmperne paa et Tidspunkt, da disse skulde klare sig uden britisk Hjælp, fremgaar maaske bedst af en Udtalelse, som en af Førerne i et af de væbnede Korps fremkom med. Han blev spurgt, om de væbnede Korps vilde være i Stand til at optage en aaben Kamp med de tyske Tropper her i Landet, og hans Svar var: »Jo, vi kan godt klare os — i en halv Time, saa har vi ikke mere

Der var intet muntert ved at se et Optog af de anholdte, der mistænkte for Landssvig eller Kollaboration. Under stærk Bevogtning af Frihedskæmpere blev de ført til Forhør. Det var en uvant, men en afgjort nødvendig Maade at løse Problemet paa, og i Virkeligheden gav den en ret behersket Udløsning for det Had, der under Besættelsen naturligt havde samlet sig mod alle, som skjult eller aabenlyst havde tjent tyske Interesser.

Ammunition!« Ammunitionsforbruget under Kamp med moderne automatiske Skydevaaben er saa enormt, at Modstandsstyrkernes smaa Beholdninger meget hurtigt vilde være udtømt, selv om der maaske nok vilde gaa mere end en halv Time, før de var brugt op.

Anholdelsesaktionen var som nævnt først og fremmest en Sikkerhedsforanstaltning, og derfor ramte den alle, om hvem man vidste, at de havde en fastere Forbindelse med nazistiske eller halvtyske Organisationer, da det var fra disse Kredse, man kunde vente Forsøg paa at fremkalde militære tyske Formationers Angreb paa Modstandsbevægelsen. Dernæst var Anholdelserne rettet mod dem, som paa en eller anden Maade var traadt i den tyske Krigsmaskines Tjeneste, fordi dette er Landsforræderi, altsaa et Forhold, der var strafbart ogsaa efter den gamle Straffelov. Desuden anholdt man alle, om hvem man vidste, at de var optraadt som Stikkere og Angivere, eller som paa anden Maade havde ydet Tyskerne og navnlig tysk Politii aktiv Hjælp over for den danske Befolkning. Og endelig anholdt man dem, der havde været ansat i Korps, som havde øvet Politigerning her i Landet under tysk Overkommando, efter at Politiet var blevet ophævet den 19. September 1944.

Det er vist Linier, som alle Danske vil være enige om, og det er Linier, der vilde have faaet en meget væsentlig Udvidelse, hvis Forholdene var gaaet den modsatte Vej, saaledes at det var blevet Nazisterne, der skulde have anlagt dem.

Der forelaa navnlig i de første, hektiske Dage en Del Fejltagelser; men disse Fejltagelser skyldtes i udstrakt Grad, at Privatfolk paa Gaderne paaviste Personer for Politi eller Frihedskæmpere, om hvem det blev sagt, at de var Stikkere. Det kunde selvfølgelig ikke undersøges paa Gaden, hvorfor en Anholdelse var nødvendig, og det viste sig ofte, at Mistanken var saa daarligt underbygget, at man ret hurtigt maatte løslade vedkommende igen. Det var Fejltagelser, som Modstandsbevægelsen i og for sig var uskyldig i, og som ikke var til at undgaa.

VI

Allerede længe før 19. September 1944 havde Politimænd, der dog i denne Periode stedse optraadte som Enkeltpersoner og paa eget Ansvar, ydet Assistance til de Folk, der paa Grund af illegalt Arbejde maatte rejse ud af Landet, d. v. s. i næsten alle Tilfælde til Sverige. Polititjenestemænd kunde i København og i andre Havnebyer, hvorfra der var Sejlads paa svenske Byer, takket være deres Kendskab til Forhold og Personer baade paa dansk og tysk Side yde en Hjælp, der var af afgørende Betydning, og som de kun var i Stand til at yde i Kraft af deres Stilling. Der fortælles mange Historier om, hvorledes det tyske Tilsyn er snydt, saa Vandet drev af dem, men det er vist ikke opportunt at meddele disse Historier, selv ikke nu.

Det maa være nok at sige, at Politimænd har *hjulpet mange, mange Mennesker over til Sverige* — og for Resten ogsaa fra Sverige til Danmark — uden om det tyske Tilsyn, og der kan heller ikke fortælles om de Metoder, der benyttedes, og som varierede fra Gang til Gang efter Omstændighederne. I næsten alle Havnebyer var der een eller flere Politimænd, som havde dette som Speciale. Under *Jødeforfølgelserne* i Slutningen af 1943 tog Politimænd over hele Landet det som deres Hovedopgave at hjælpe Jøder til Sverige, og Politimænds Indgriben reddede mange Jøder fra at blive slæbt til tyske Koncentrationslejre.

Efter 19. September 1944 var Politiets Personale afskaaret fra at hjælpe Flygtninge til Sverige i Kraft af deres Stilling og Kendskab til Tyskerne; man maatte gaa helt andre Veje, som dog delvis var betraadt allerede tidligere.

Der blev afsendt Motorbaade med Post og Passagerer fra København og fra mange andre Byer i Landet, og man sendte Post med Fiskerbaade, der blev mødt et eller andet Sted paa Vejen af Baade fra Sverige, der overtog Forsendelsen. Der blev ogsaa i udstrakt Grad gjort Brug af de Skibe, som legalt sejlede paa Sverige. Et stort Antal af disse »legale« Skibe, der blev omhyggeligt inspiceret af Tyskerne inden Afrejsen, havde illegal Post med baade frem og tilbage, og i mange Tilfælde havde de ogsaa illegale Passagerer med, der blev skjult paa de mærkeligste Maader. I København havde Politiet et helt *Postkontor* til Modtagelse og Afsendelse af Post og Pakker, og i Malmø havde man ligeledes Modtagelses- og Afsendelsessteder for Post og Pakker. Politiet var imidlertid ikke alene om disse »Speditionsforretninger«. Det arbejdede sammen med Militærgrupper og Privatpersoner.

Det samme gjaldt de Politifolk, som i Malmø og Stockholm var med i *Efterretningsvæsenet*. I Malmø blev »*Information*«, det kendte illegale Nyhedsblad, der

ankom fra København hver Dag, mangfoldiggjort af Politimænd og sendt ud over Sverige. Man kunde nemlig kun sende enkelte Eksemplarer ad Gangen til Sverige, naar man vilde sende det over hver Dag, hvilket med meget faa Afbrydelser lykkedes hele Tiden.

Allerede i September 1944 blev der fra politisk Side spurgt, om Kriminalpolitiet i København kunde paatage sig en Efterretningstjeneste, da man nu var ganske afskaaret fra at faa andet at vide end det, Tyskerne tillod Bladene at skrive om, og det var ikke meget. Opgaven blev taget op, og siden den 5. Oktober 1944 udkom »Meddelelser«, der var det underjordiske Politis Politiefterretninger, og som f. Eks. har dannet Grundlaget ved Afhøringen af Massemorderen og Terroristen *Brøndum* under hans uhyggelige Tilstaaelser. Der findes ganske simpelt ikke andet samlet Materiale i saa Henseende for Tiden fra 19. September 1944 til 5. Maj 1945.

»Meddelelser« lignede ikke de almindelige Politiefterretninger, der væsentlig giver Beretning om Personer, som anholdes, løslades eller efterlyses, men hvori der ogsaa findes en Rubrik for uopklarede større Forbrydelser. Det var kun den sidste Rubrik, der videreførtes i »Meddelelser«, som i Virkeligheden var kronologiske Beretninger om alle større Begivenheder af politimæssig Interesse.

Først var Arbejdet lagt saaledes an, at man i en Forretning paa H. C. Ørstedesvej 10 oprettede en *illegal Politistation*, og det var Meningen, at man herfra skulde rykke ud, naar man fik oplyst, at Ambulancer, Redningskorps o. lign. var i Funktion, for da paa Stedet at undersøge, hvad der var sket. Derfor maatte man alliere sig med Brandvæsen og Redningskorps; men Brandvæsenet var ikke glad for at ringe til et privat Telefonnummer om Udrykninger, og der blev saa ved Redaktør *Sigvald Christensen*, »Social-Demokraten«, truffet det Arrangement, at der blev trukket en direkte Ledning fra Hovedbrandstationen til Redaktørens Kontor, hvor Politiet oprettede Døgnvagt. Herfra skulde Meddelelser om Udrykninger telefoneres videre til Kontoret paa H. C. Ørstedesvej, hvorfra man saa rykkede ud.

Saa skete der en Katastrofe inden for »Information«, som Sigvald Christensen var Medredaktør af, idet Hovedredaktøren, *Børge Outze*, blev anholdt sammen med flere andre, og Følgen blev, at Sigvald Christensen maatte rejse til Sverige. Dermed faldt det hele sammen, fordi ingen senere turde tage Ansvar for at fortsætte Arrangementet. Man valgte da at gaa en helt anden Vej. Man tog ikke ud sammen med Ambulance og Redningsfolk, men fik ganske simpelt Oplysning af Brandmænd og Redningsfolk om, hvad de havde været ude om. Saa fik man ad Omveje fra Hospitalerne at vide, hvad der kunde siges i Forbindelse med det, Brandmænd og Redningsfolk havde oplyst.

Hvis Hipoerne og Gestapo, der jo var ivrige Lyttere til engelsk Radio, havde haft Forstand paa det, vilde de meget hurtigt have kunnet opspore, hvad der foregik i Forbindelse med »Meddelelser«. Men Forstand havde de ikke, og man kunde have sparet sig mange urolige Timer, naar Detaillerne, der kom i engelsk Radio, var saa udførlige, at man syntes, det ikke maatte være til at tage fejl af.

Det hændte, at vore Folk kom paa et Hospital, førend HIPO og Gestapo naaede dertil, og saa kunde det jo ske, at Kriminalpolitiet sørgede for, at visse kompromiterende Ting forsvandt.

Paa den anden Side var man takket være de underjordiske Forbindelser, man efterhaanden fik til andre Dele af Modstandsbevægelsen, ofte i Stand til at skaffe førstehaands Meddelelser om Sabotage, Stikkerdrab og lignende, og i de fleste af disse Tilfælde, som det tidligere havde voldt saa stort Besvær at faa oplyst, — f. Eks. om de enkelte Drab var Stikkerdrab eller Terrordrab —, gik det nu ganske af sig selv. Undersøgelsernes Resultat var ofte meget nøjagtigt, og efterhaanden blev »Meddelelser«, der af Sikkerhedshensyn kun udkom i 7 Eksemplarer, da det var paa sit højeste, et Kildeskrift for »Information« og dermed for de fleste andre illegale Blade i Danmark.

Postkontoret for Sverigesposten var i Begyndelsen paa Vesterbrogade 63, men blev senere flyttet til Brandes Allé 4, og kort efter Flytningen blev Lejligheden paa Vesterbrogade 63 raseret af Tyskerne. I Brandes Allé var Postkontoret til Kapitulationen.

Ikke længe efter 19. September begyndte man at spekulere over, at man jo maatte i Gang med at forberede Arbejdet, til Politiet kom tilbage — ikke blot ved de Beretninger, der indeholdtes i »Meddelelser«, men ogsaa ved — som det altid er Kriminalpolitiets Opgave — at samle Bevismateriale sammen mod alle dem, der overtraadte Straffelovsbestemmelserne ved at optræde som Stikkere eller Hjælpere for Tyskerne. Man kom i Forbindelse med Frihedsraadets *Stikkerkartotek*, som paa det Tidspunkt omfattede ca. 5.000 Kort, og først efter nøje Drøftelse af Sagen begyndte Politiet at samle Materiale, der blev skaffet til Veje af Politimænd over hele Landet og i væsentlig Grad var baseret paa det, som Sikkerhedspolitiet havde indsamlet før 19. September 1944.

Det blev straks fastslaaet, at Politiets Kartotek ikke skulde konkurrere med Frihedsraadets, og da Frihedsraadets Kartotek var det ældste, blev det bestemt, at alt det Materiale, der indgik til Politiets Stikkerkartotek, skulde videregives til Frihedsraadets, der saaledes var Hovedkartoteket, og som, før Politiet traadte til, væsentligt var bygget paa Materiale fra Bøger, Aviser og andre trykte Kilder. Der blev ligeledes indsamlet Oplysninger om Stikkere af samtlige Frihedsraadets Lokalkomiteer i hele Landet, og alle disse Oplysninger — Lokalkomiteernes og Politiets — flød sammen i Frihedsraadets Kartotek, der dannede Grundlaget for Arrestationerne efter Kapitulationen. Det omfattede ved Kapitulationen ca. 40.000 Navne. I København var alt Materiale fra før 19. September 1944 om Nazister, Stikkere o.s.v. forsvundet, idet Tyskerne fandt hele Kartoteket, der var deponeret i en Boks. Her maatte man altsaa begynde paa bar Bund, medens man for det øvrige Lands Vedkommende næsten alle Steder fandt frem til Politiets Oplysninger fra før 19. September 1944.

Der var en betydelig Risiko forbundet med Kartoteket, idet man jo ikke kunde vide, hvornaar Tyskerne eller HIPO fandt frem til det. Derfor kunde man ikke risikere, at der i Kartotekerne fandtes noget som helst, der eventuelt kunde bruges til at finde ud af, *hvem* der havde givet de i Kartoteket indeholdte Oplysninger om de enkelte Personer. Dette vilde have ført til Anholdelse af overordentlig mange Mennesker. Fra første Færd blev Kartoteket derfor anlagt saaledes, at samtlige Oplysninger var anonyme, og det er altsaa heller ikke i Dag muligt gennem Kartoteket at finde frem til den Person, der har givet en bestemt Oplysning. Det er selvfølgelig

M E D D E L E L S E R .
Nr.217. - 2/3 45.

Tirsdag d.27 Februar har Tyskerne henrettet følgende 10 danske Patrioter og Frihedskæmpere; Erik Crone, f.1919 i Aarhus, Poul Madsen, f.1915 i København, Ejner Aksel Larsen, f.1906 i Slagelse, Svend Glendau, f.1910 i Tine, Carl Gustav Stricker, f.1915 i Hellerup, Carl Børge Sørensen, f.1925 i København, Preben Richard Christensen, f.1925 i København, Preben Gylche, f.1927 i København, Andreas Borovislow Wadekloff Nielsen, f.1918 i Brøndbyerne og Harald Christensen, f.1918 i Faaborg.

Henrettelserne blev foretaget i Vestre Fængsel.

Onsdag Kl.23,30 fandt tilfældige forbipasserende 2 dræbte Mænd liggende paa Fortovet paa Hjørnet af Todesgade og Baggessengade. De var begge dræbt paa nært Hold med en Serie Maskinpistolskud i Brystet.

Den ene af de dræbte var i Besiddelse af Legitimationskort paa Arbejdsmand Kai Aa.H.Nielsen, f.1/9-1907, boende Højskole Alle 22. - Den anden Mand var uden Legitimationspapirer.

Ved fortsatte Undersøgelser er det konstateret, at Kai Nielsen har siddet fængslet i Vestre Fængsels tyske Afdeling siden ca.10 Januar, og ingen har siden hørt eller set noget til ham, hvorfor det maa antages, at det er Tyskerne eller deres danske Løskjædere, der har afhentet Nielsen i Vestre Fængsel, hvorefter de har kørt ham ud til det nævnte Gadehjørne, dræbt ham med Maskinpistol og derefter henkastet Liget paa Gaden. - Det er nærliggende at tænke sig, at den ukendte Mand ligeledes er udtaget af Fængslet og dræbt paa tilsvarende Maade.

Der er ingen Tvivl om, at der foreligger Represalier for Overfaldet paa Hipomændene Tirsdag Eftermiddag i Todesgade.

Natten til Torsdag Kl.0,30 kom en benzindreven Motorvogn kørende ud ad Roskildevej og standsede op omtrent ud for Falcks Redningsstation i Rødovre. - Eftersom der hørt to Maskinpistolssalver fra Vognen, der derefter igen startede og kørte tilbage mod Byen.

Hidkaldt af Skuddene gik nogle af Beboerne ud paa Vejen for at undersøge Forholdet, og her fandt de Ligene af to ukendte Mænd, der var dræbt med flere Maskinpistolskud i Brystet.

Den ene af de dræbte var i Besiddelse af Legitimationskort for Jord- og Betonarbejder P.J.Jensen Iversen, f.d.7/3-1915 i Holland, boende Vedbæksgade Nr.13-1 Sal. - Den anden var uden Legitimationspapirer.

Ligene blev i Ambulancer kørt til Retsmedicinsk Institut.

Efter hele Fremgangsmaaden er der ikke Tvivl om, at det igen er Tyskerne eller deres danske Haandlangere, som har været paa Spil.

I Torsdags fandt nogle tilfældigt forbipasserende i Høvedforeningen "Lersøen" Liget af en ukendt Mand, der var dræbt med 4 Pistolskud i Hovedet. - Motivet og de nærmere Omstændigheder ved Drabet kendes endnu ikke.

Torsdag Kl.9,15 trængte pistolbevæbnede Mænd ind hos Baronesse

en Svaghed, da det ikke udelukker Muligheden af, at en eller anden af Hævnfølelse eller af andre Grunde har indsendt urigtige Oplysninger. Det er ogsaa tænkeligt, at Bevidstheden om, at man ikke kunde drages til Ansvar for eventuelle urigtige Oplysninger, i nogle Tilfælde har bevirket, at man ikke har holdt sig til, hvad man vidste; men i Betragtning af hele Kartotekets Tilblivelse er det forbavsende lidt, man har kunnet konstatere i denne Retning.

Man forsøgte, saa vidt det var gørligt under de daværende Forhold, at verificere de indsendte Oplysninger. Forholdene i saa Henseende var dog meget vanskelige, da man ikke uden Fare kunde begynde at udspørge Folk, fordi man ikke vidste, om de, man spurgte, var paa den anden Side. Desuden var det vanskeligt at faa Folk til at udtale sig, da de fleste intet turde sige. Som Regel maatte Politimanden give sig til Kende som saadan, førend han fik de Oplysninger, han ønskede, men saa fik han dem som Regel ogsaa. I de Tilfælde, hvor han blev klar over, at det var en Mand fra den anden Side, han var kommet i Lag med, maatte han finde paa en eller anden Historie for at kunne trække sig tilbage i god Orden.

Kartoteket havde først til Huse i Forretningen paa H. C. Ørstedesvej 10, saa flyttedes det til Nicolajvej 20, derefter til Nørregade 30 og endelig til Smallegade 28. Paa H. C. Ørstedesvej var det en Prøveudstilling af Spil, Papirvarer o. lign., i Smallegade var det en Kaffe forretning, hvori der nu solgtes Keramik ved Siden af Kaffeørstatning, og paa Nørregade var det hos Papirfirmaet Adolph Holst. Man flyttede, naar der blev »varmt«, men der skete ikke noget galt nogen af Stederne. Desuden havde man et Reservesæt af Kartoteket, først i Hesseløgade og siden paa Tagensvej.

Til Undersøgelser vedrørende Stikkere m. v. knyttedes til sidst 20 Mand, og der var noget over et halvt Hundrede Mand til hele dette underjordiske Politiarbejde.

En helt anden Side af det havde Forbindelse med de *Røverier*, der truede med at brede sig i Slutningen af 1944. De fleste stammede fra Schalburg- og Hipokredse, men man blev hurtigt klar over, at nogle ogsaa stammede fra Modstandsbevægelsens Folk. Der kan nævnes Røveriet af 200.000 Kr. fra Burmeister & Wain, Forsøget paa Røveri af et større Beløb paa Hovedbanegaarden, Røveri af 15.000 Kr. fra Stadsdirektoratets Bygning i Haraldsgade, Røveriet af 18.000 Kr. og Checks m. v. til et meget stort Beløb fra Brdr. Houlberg og adskillige Bankrøverier. Den Opfattelse var ved at brede sig inden for Modstandsbevægelsen, at man saa igennem Fingre med Ulovligheder i den Retning, naar Pengene blev anvendt til illegale Formaal, og dette til Trods for, at Frihedsraadet tydeligt og klart havde bekendtgjort, at det ikke taalte Ulovligheder, der blev begaaet for at skaffe Penge til Arbejdet. Først da Frihedsraadet i Februar 1945 offentliggjorde, at Personer, der begik Røverier eller lignende Forbrydelser i Frihedsraadets Navn, vilde blive skudt, gik det op for alle Bevægelsens Medlemmer, at det var alvorligt ment. Nogle havde troet, at det tidligere Forbud var noget, man var nødt til at sige officielt, men at man i Virkeligheden saa igennem Fingre med det, naar blot Pengene blev brugt til illegale Formaal.

Det underjordiske Politi gjorde et stort Arbejde i disse Sager, der var meget vanskelige at have med at gøre, fordi det næsten var umuligt at finde frem til Gernings-

Første Sal i Nørregade 35 A med *Politiets hemmelige Registrering af Stikkere, Mordere og andre Forbrydere*. Herfra sendtes de indhentede Oplysninger til Udrykningsholdet, som i videst mulige Omfang efterprøvede dem.

mændene. Desuden maatte man passe paa, at man ikke gav Tyskerne Anledning til at faa fat i disse, fordi det kunde føre til, at de kunde rulle Grupperne op. I et Tilfælde maatte man standse helt, fordi Tyskerne ad anden Vej havde faaet Fingre i en af Gerningsmændene, hvilket havde til Følge, at mange af Gruppens Medlemmer blev anholdt.

Det lykkedes imidlertid nogle Gange takket være god Hjælp af Modstandsbevægelsens Folk, der var lige saa ivrige som Politiet efter at komme Ondet til Livs, at faa opklaret Sagerne.

I et enkelt Tilfælde viste det sig, at nogle Grupper, der stod uden for den organiserede Modstandsbevægelse, men var i Forbindelse med nogle af Modstandsbevægelsens Grupper, som de ydede en Del Støtte, samtidig foretog en hel Række Røverier og Forsøg derpaa under Ledelse af en Kvinde, der foregav, at hun stod i Forbindelse med Frihedsraadet og havde Frihedsraadets Samtykke til Røverierne. Hun blev skaffet til Sverige, hvor hun blev interneret for senere at faa sine Forhold bedømt her i Landet.

I Januar—Februar 1945 blev der udsendt en Række *Truselsbreve til Folk i fremtrædende Stillinger* med Forlangende om at udbetale fra 10.000 til 25.000 Kr. til en Gruppe, der kaldte sig »les Apaches«. I Brevene blev det forlangt, at vedkommende skulde anbringe Pengene i mindre Pengesedler et bestemt Sted i en bestemt Indpakning, og det blev f. Eks. en enkelt Gang forlangt, at vedkommende, naar han kom med Pengene, skulde tage Hatten af et bestemt Sted og foretage forskellige mærkelige Ting, inden han lagde Pengene paa det opgivne Sted. I et af Tilfældene

var en illegal Gruppe til Stede, da Offeret anbragte Beløbet i en Mappe paa det forlangte Sted. Kort efter kom en Motorvogn kørende med Hipomænd, og en af dem gik hen mod Mappen, aabenbart for at hente den. Det kom til Kamp mellem Gruppens Folk og Hipomændene, og i Løbet af ganske kort Tid blev hele Kvarteret omringet af Hipofolk og Gestapo, og Grupperne maatte trække sig tilbage. Der var flere dræbte ved den Lejlighed.

Næste Dag fik Offeret et Brev, hvori Afsenderen skrev, at han var klar over, han var blevet narret; men hvis Offeret nu ikke anbragte Beløbet, der blev forhøjet betydeligt, paa et nærmere bestemt Sted, vilde han blive skudt. Det blev tilføjet at man havde Maskinpistoler, Haandgranater og andre Magtmidler, saa den paagældende vilde være vis paa Døden, hvis han ikke opfyldte Kravet.

Det mest interessante var imidlertid, at der i Brevet fandtes en Beskrivelse af Indholdet af den Mappe, som Offeret havde anbragt, og det var saa særpræget, at kun den, der havde set Mappens Indhold vilde være i Stand til at give denne Beskrivelse. Den kunde derfor kun stamme fra en Person, som virkelig havde haft Lejlighed til at se Mappens Indhold.

Naar man betænker, at det næppe er sandsynligt, at der har været andre paa Stedet, efter at Offeret havde forladt det, end de to kæmpende Parter, Frihedskæmperne, der maatte flygte fra Stedet, og Hipoerne, der beholdt Valpladsen, er det ikke svært at gætte, hvem det andet Truselsbrev stammede fra. Naar det tilføjes, at den første og den anden Skrivelse ikke blot bar samme Underskrift, men ogsaa var skrevet paa samme Skrivemaskine, er der ingen Tvivl om, i hvilke Kredse Geringsmændene var at finde.

Da det illegale Politi var kommet saa langt, maatte man opgive at komme videre. Det kunde jo kun arbejde under Jorden og var blottet for Magtmidler over for noget saadant. Man maatte nøjes med at raade Ofrene for Truselsbrevene til at forsvinde. Det var dog kun faa, der afleverede de forlangte Penge; de fleste foretrak at rejse, og det er ikke oplyst, at Truslerne er bragt til Udførelse i noget Tilfælde.

Denne Side af det underjordiske Politis Arbejde er sikkert ikke den mindst betydningsfulde, fordi disse Efterforskninger blev sat ind paa et Tidspunkt, da Tyskernes og deres Haandlangeres Tilsidesættelse af al Lov og Ret truede med at ødelægge Moralen ogsaa blandt Modstandsstyrkens Folk, der havde nogen Tilbøjelighed til at tænke paa den gamle Præstemands Ord: »Hvorfor skal de ugudelige have al Lammestegen?« De havde saa meget mere Grund dertil, som det i hvert Fald oprindeligt var Hensigten, at Udbyttet skulde komme Bevægelsen til Gode. Imidlertid lykkedes det at faa raabt Vagt i Gevær paa en saa eftertrykkelig Maade, at det Faatal, det i Virkeligheden drejede sig om, besindede sig og overlod den Slags Ting til Tyskerne og deres Haandlangere.

VII

Da Tyskerne havde sat Politiet ud af Spillet, var Landets Borgere værgeløse over for de forbrøderiske Elementer, hvis de da ikke vilde henvende sig til Fjenden for at søge Beskyttelse, og det vilde kun meget faa gøre.

Melchior Larsen (f. 1909) blev i 1932 Sergent ved 14. Bataillon, men knyttedes senere som Inspektør til A/S Dansk Vagtkompagni. Her virkede han indtil 1936, da han tiltraadte som Overvagtmaster i A/S De Forenede Vagtselskaber, i hvilken Stilling han fungerede, til han i 1944 blev Chef for Københavns Kommunes Vagtværn.

Einar Hoeck (f. 1891) blev cand. jur. i 1914, var Byfogedfuldmægtig i Fredericia 1916—17 og i Aarhus 1917—19. Sidstnævnte Aar tiltraadte han som Auditor ved Garnisonen i Aarhus og i 1920 tillige som Politifuldmægtig i Byen. I 1931 udnævntes han til Politimester i Aarhus Købstad og i 1945 desuden til Politikommandør for Midtjylland.

I København søgte Tyskerne som nævnt foran at faa Kriminalpolitiets Arbejde fortsat ved Hjælp af de 100 Politimænd, som de havde ført tilbage fra Skibet, der skulde have bragt dem til Tyskland. De var nemlig ogsaa klare over, at de ved at sætte Politiet ud af Spillet vilde skabe saadanne Tilstande, at Fiktionen om »Mønstebesættelsen« ikke vilde kunne holde. Mærkeligt nok lykkedes det at faa Offentligheden til at tro, at Kriminalpolitiets Arbejde blev fortsat i København, og i Begyndelsen var der en Del Folk, der anmeldte Tyverier o. lign. paa Politigaarden. Det spillede i denne Forbindelse en stor Rolle, at en Del Forsikringsselskaber meddelte de skadelidte, at de ikke vilde faa Erstatning for stjaalne Genstande, før de havde anmeldt Tyveriet til Politigaarden. De internerede Politimænd paa Politigaarden saboterede imidlertid disse Anmeldelser i den Grad, at Anmeldelsernes Antal hurtigt daledede, og Offentligheden blev klar over, at det hele var Bluff fra Tyskerens Side. Uden for København blev Eksperimentet ikke forsøgt.

Der forefaldt en Mængde *Voldsforbrydelser og Tyverier*, baade af lettere og meget grov Art, og Røverierne tog ogsaa til. Folk søgte til Nattevagtselskaberne, men de kunde ikke tage saa forfærdelig mange flere Kunder, end de havde. Følgen var, at man i Forretningskvarterer, i Villakvarterer, i Boligkarreer og i mange andre begrænsede Omraader lejede Mænd til at holde Vagt om Natten, ja selv i mange Enkeltejendomme skiftedes Beboerne til Vagttjeneste. Tyskerne forbød disse private

Vagtordninger, formentlig fordi de mente, at de kunde benyttes som Skalkeskjul for Modstandsgrupper, hvilket sikkert ikke var helt ved Siden af, og der forhandlede meget for at finde en Ordning. Fra visse Sider blev der arbejdet for Indførelsen af Statsvagtværn for hele Landet, men ogsaa dette modsatte Tyskerne sig. Derimod gik de ind paa, at der over hele Landet oprettedes *kommunale Vagtværn*, da de jo ikke saa godt officielt kunde sige, at deres Maal med Aktionen mod Politiet havde været at give Forbryderne frit Spil.

I Løbet af Oktober 1944 blev der derfor i alle Kommuner oprettet kommunale Vagtværn, og der blev overalt indrettet Vagtværnsstationer med Vagthold. Stationerne blev i Virkeligheden udstyret noget lignende som Politistationerne i de gode gamle Dage, da man med Undren herhjemme læste om Forbrydere, der optraadte med Revolvere. Personalet blev ogsaa udstyret paa lignende Maade som Politipersonalet var i hine fredfyldte Dage, kun fik de Motorvogne til deres Raadighed, hvad man næppe kendte hos Politiet paa hin Tid. Det var kort sagt et Korps, der var udrustet til at opretholde Fred og Orden under Forhold, som de herskede her i Landet for lang Tid siden; men her skulde de løse deres Opgaver midt i et besat Land, hvor ikke blot Forbryderne, men ogsaa Tyskerne og deres Haandlangere i alle Forhold vilde lade Magt gælde for Ret. Det var derfor en næsten umenneskelig Opgave at stille Vagtværnene, og det tjener de Mænd, som paatog sig Opgaven, til uvisnelig Hæder, at de gjorde det. Lad være, at mange Politimænd saa skævt til dem, men den virkelige Grund dertil var jo i mange Tilfælde, at Politimændene følte, Vagtværnene tog deres Arbejde fra dem, et Arbejde, som de mente at kunne gøre langt bedre.

Københavns Vagtværn var det største Korps med ca. 850 Mand under Vagtværnschefen *Melchior Larsen*, men i næsten alle Byer var Vagtværnenes Størrelse ikke saa meget mindre end Ordenspolitiets Størrelse før 19. September 1944. I København blev Hovedstationen indrettet paa det gamle Vartov. Livet her adskilte sig ikke meget fra Livet paa en større Politistation, og Vagtværnene gjorde udmærket Fyldest inden for de Grænser, der var afstukket for deres Virkefelt.

Da først Vagtværnene var oprettet, viste det sig, at der var Brug for dem fra mange Sider. Myndighederne søgte at faa Vagtværnene til at paatage sig de fleste af de Opgaver, Politiet tidligere havde løst, og det er forstaaeligt, at Dommere, Statsadvokater og mange andre Myndigheder prøvede at faa det Arbejde udført, som var nødvendigt for de Sager, for hvilke de havde Ansvar. Nu bagefter er det vel ogsaa begribeligt, at de ikke i alt for høj en Grad følte sig bundet af Begrænsningerne i Vagtværnenes Opgaver, skønt Begrænsningerne var indført, fordi det ikke var Meningen, at man fra dansk Side vilde hjælpe Tyskerne over den Dumhed, de begik, da de afsatte Politiet.

Vagtværnene førte en stadig Kamp mod de Myndigheder, der søgte at udvide Omraadet for deres Virksomhed, og i det store og hele lykkedes det vistnok ogsaa at holde Arbejdet inden for de afstukne Grænser, idet der dog, som Tiden gik, slappest noget af paa de Omraader, hvor det klart var i alle danske Borgeres Interesse. Dette gjaldt særligt i de sidste Maaneder, da alle kunde se, at Tyskernes Nederlag kun var et Spørgsmaal om kort Tid.

I den »lovløse« Tid søgte man at hjælpe sig selv paa bedste Maade. Aviserne reklamerede med Træ- og Gummiknipler, Alarmfløjter etc., og Vagtselskaberne blev overbehyrdet med Arbejde. I Villakvartererne dannedes *private Vagtkorps*, hvor Behoerne efter Tur skulde stille en voksen Mand til Afpatrullering af Kvarteret. Billedet viser en »Vagtmand« undersøge et aabentstaaende Vindue; er der smuttet en Tyv ned i Kælderen?

Da *de kommunale Vagtværn* oprettedes, kunde man gaa anderledes haandfast til Værks og sætte Tyveknegtene fast, naar de blev grebet paa forsk Gerning.

Uden at komme ind paa den »illegale« Virksomhed, der foregik paa saa godt som alle Vagtværnsstationer, kan det maaske nu røbes, at Vagtværnene under deres hele Bestaaen førte en stadig Kamp mod Tyskerne og navnlig Tyskernes Haandlangere. Det vilde forbavse alle, der ikke har haft Lejlighed til at følge Vagtværnene paa nærmeste Hold, hvis de fik at vide, hvor mange af Tyskernes Haandlangere der har været anholdt og indbragt til Vagtværnsstationerne, hvor de saa maatte legitimere sig som Haandlangere for Tyskerne, og hvor de maatte lide den Tort, at man nægtede at tro dem, førend Tyskerne kom og hentede dem.

Vagtværnene har paa den Maade lagt en stærk Dæmper paa Haandlangernes Virksomhed paa Gader og Stræder, da den, som havde prøvet en Tur paa Vagtværnsstationen, helst opførte sig paa Gaden og paa offentlige Steder saadan, at han ikke risikerede en lignende Tur igen.

Vagtværnene var — i hvert Fald officielt — kun bevæbnet med Gummiknipler, men de opnaaede store Resultater ogsaa over for pistolbevæbnede Modstandere, fordi mange af Vagtværnsfolkene fik en forbavsende Færdighed i at afvæbne den Slags Folk. Det kan ikke skjules, at Opnaaelsen af denne Færdighed ogsaa kostede nogle Ofre blandt Vagtværnenes Personale.

At Tyskerne efterhaanden blev klare over, at Vagtværnene ikke just var deres Venner, fremgaar f. Eks. af, at de nu og da holdt Vagt uden for Vagtværnets Hovedstation i København, og Korpsets Chef, Melchior Larsen, har nydt den utvivlsomme Ære at maatte tilbringe en Nat paa Gulvet hos Gestapo.

Mørklægningsevølses havde Regeringen ikke villet høre Tale om, fordi den ikke vilde »skræmme Befolkningen«. Nu kom den 9. April det tyske Forlangende om *Mørklægning af hele Landet*, og Indenrigsministeriet maatte over Hals og Hoved parere Ordre.

STATENS CIVILE LUFTVÆRN

Statens civile Luftværn mødte ikke den 9. April som en grundfæstet Institution med Slægtsleds Traditioner som Hæren eller Flaaden. Luftværnet havde eksisteret som offentlig Myndighed i knapt 2 Aar og havde i dette korte Tidsrum — uden at kunne støtte sig til udenlandske eller indenlandske Erfaringer — helt fra Bunden af skullet opbygge en omfattende Hjelpeorganisation med Henblik paa Krig — en Opgave, der maatte forekomme overordentlig vanskelig.

Det var Dansk Røde Kors, som i 1933 tog det første Skridt til, at Luftværnssagen blev rejst herhjemme. I de følgende Aar var Spørgsmaalet Genstand for forberedende Forhandlinger i Kommissioner og Udvalg, og først i Maj 1938 — faa Maaneder før München-Krisen lod de første Uvejrsskyer skimtes i Horisonten — oprettedes Statens civile Luftværn med daværende Politiinspektør *Arthur Dahl* som Chef.

Trods den korte Tid, der var levnet, var det dog lykkedes Luftværnet under Indtryk af de alvorlige Begivenheder før Krigen og ved Krigsudbruddet at skabe en vidt forgrenet Organisation, som efter derom given Ordre med kort Varsel lod sig føre ud i Livet. Luftværnets Planer blev, som naturligt var, udarbejdet ud fra den Forudsætning, at der, saa længe Danmark ikke var i Krig, kun skulde foretages *forberedende* Foranstaltninger — Materielanskaffelser, Uddannelse, Planlægning o.s.v. —, medens hele den planlagte Organisation med et Slag skulde kunne sættes i Kraft ved Erklæring af *Luftværnstilstand*. Man fulgte her Militærets System. Efter Loven var Indenrigsministeren bemyndiget til at erklære Luftværnstilstand; Ordren herom forudsattes udsendt samtidig med Ordre om Mobilisering af den danske Hær og Flaade og vilde medføre,

at en Række Foranstaltninger automatisk sættes i Værk i Henhold til de foreliggende Planer: Hjælpestationer vilde blive oprettet, Mandskabet give Møde paa deres Tjenestesteder, Materiel og Udrustning fordelt, offentlige Tilflugtsrum blive indrettet, Sirenerne betjent o.s.v. For at Sirenevarslingen kunde virke, maatte imidlertid *den militære Luftmeldetjeneste* være i Funktion. idet Ordre til Flyvvarsel forudsattes afgivet paa Grundlag af Luftmeldetjenestens Overflyvningsmeldinger. Hele Luftværnssystemet var saaledes nøje afhængig af vort militære Beredskab, og en Aktivering af det civile Luftværn uden en samtidig Aktivering af Militæret eller Dele af dette var uigennemførligt og uden Mening.

Luftværnet fulgte derfor naturligvis Begivenhedernes Udvikling i Dagene op til den 9. April og Regeringens Bedømmelse af Situationen med den allerstørste Opmærksomhed.

Foranlediget af de foruroligende Meddelelser om tysk Militæraktivitet, der forelaa i Dagene før den 9. April, rettede Luftværnets Chef den 8. April Henvendelse til Indenrigsministeriet angaaende Aktivering af Luftmeldetjenesten. Ministeriet svarede imidlertid, at Spørgsmaalet om et militært Beredskab havde været behandlet i et Ministermøde samme Dag, og at det var besluttet ikke at sætte Luftmeldetjenesten i Funktion. Nogen Forhøjelse af det civile Luftværns Beredskab blev følgelig heller ikke foretaget, og som Forholdene herefter laa, er det klart, at Luftværnet ikke vilde have været i Stand til den 9. April om Morgenen at have ydet Civilbefolkningen en forsvarlig Beskyttelse. saafremt Luftangreb paa København eller andre Byer havde fundet Sted.

II

Den 9. April betød en afgørende Ændring i Luftværnets Arbejdsvilkaar. Som Følge af Besættelsen var Danmarks strategiske Stilling nu en ganske anden end hidtil; vi var nu inddraget i Krigszonen og som Følge heraf udsat for at blive ramt af krigsmæssige Operationer. i første Række Luftangreb fra engelsk Side. Det var derfor nu ikke længere tilstrækkeligt at *forberede* Luftværnsforanstaltninger — disse maatte *føres ud i Livet*. Men hertil kom — ogsaa for Luftværnet —, at vi nu i Realiteten ikke længere var vor egen Herre, men maatte regne med at blive stillet over for Ønsker og Krav fra tysk Side.

Den første Foranstaltning i tysk Interesse, man maatte træffe, var *Mørklægningen*. hvis Gennemførelse var betinget som et af »de 13 Punkter.« som den tyske Gesandt *r. Renthe-Fink* om Morgenen den 9. April præsenterede som Tyskernes Krav til den danske Regering. Indenrigsministeriet udsendte tidlig om Eftermiddagen en Bekendtgørelse herom, og fra og med den 9. April Kl. 19 var Mørklægningen effektiv over hele Landet.

I de følgende Dage fulgte Luftværnsforanstaltningerne Slag i Slag:

Den 10. April traf Regeringen Bestemmelse om *Indkaldelser af CB-Styrker*, og Polititjenestens CB-Mandskab af Aargangene 1936—38 — i alt ca. 6000 Mand — gav straks Møde paa Tjenestestederne. CB-erne, der herved for første Gang traadte frem over for Offentligheden, og hvis blaa Uniformer føjede et nyt Træk til Gadebilledet, bistod Politiet med Løsningen af talrige Opgaver som Mørklægningskontrol, Kommandocentraltjeneste, Bevogning og Patrouilleringstjeneste. En Del af det ind-

Arthur Dahl (f. 1898) blev Student fra Viborg Katedralskole 1917 og tog juridisk Embeds-eksamen 1927. Sidstnævnte Aar gik han ind i Københavns Politi, hvor han blev Inspektionsbetjent 1931 og konstitueret Politiassistent 1933 (udnævnt 1934). Fra 1933—38 virkede han som Lærer ved Statens Politiskole, udnævntes 1937 til 4. Politiinspektør i København, 1938 til Politiinspektør hos Rigspoliti-
chefen og konstitueredes i 1941 som Vicepoliti-
chef. I 1938 overtog han Ledelsen af Statens civile Luftværn.

kaldte Mandskab kunde efter kort Tids Forløb hjemsendes, men det var dog nødvendigt i de følgende Aar til Stadighed at opretholde faste Indkaldelser af ca. 4.500 CB-Politifolk til Løsning af de særlige Luftværnsopgaver, navnlig Kommandocentral-tjenesten.

Den 11. April beordrede Indenrigsministeriet *private og offentlige Tilflugtsrum* indrettet Landet over, og i samtlige luftværnspligtige Byer klargjorde man i største Hast *Sirenevarslingen*. Antallet af Byer, i hvilke offentlige Luftværnsforanstaltninger skulde træffes, blev udvidet fra 42 til ca. 100, og indenfor alle Luftværnets Tjenestegrene blev Arbejdet med Foranstaltningernes Gennemførelse fremmet med den største Energi.

Lige fra Besættelsens første Tid interesserede Tyskerne sig stærkt for det civile Luftværn. Allerede den 10. April 1940 indfandt der sig hos Luftværnets Chef, Politiinspektør Arthur Dahl, to tyske Officerer fra *Luftgaustab 300*, hvorunder det tyske aktive og passive Luftværn sorterede, for at søge Oplysninger om, hvorledes det danske civile Luftværn var organiseret. Under de følgende Forhandlinger om Spørgsmaalet præciserede Tyskerne, at medens det aktive Luftværn var overtaget af den tyske Værnemagt, forudsattes det civile Luftværn stadig organiseret af danske Myndigheder; Tyskerne forbeholdt sig dog Ledelsen af Varslingstjenesten og den øverste Bestemmelsesret i Mørklægningsspørgsmaal, Omraader, der i øvrigt før den 9. April havde været overdraget de danske militære Myndigheder. Statens civile Luftværn erklærede sig efter Samraad med Indenrigsministeriet indforstaaet med fortsat at forestaa de passive Luftbeskyttelsesforanstaltninger i Danmark, og da de foreliggende tyske Detailforslag i det store og hele stemte overens med det allerede gennemførte System, var der ikke fra dansk Side Anledning til at fremsætte væsentlige Indvendinger herimod.

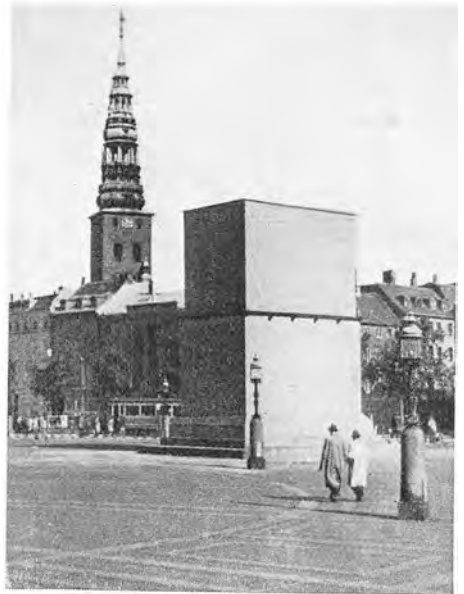
Spørgsmaal vedrørende det civile Luftværn blev i øvrigt af Tyskerne henlagt under et centralt militært Tjenestested i Aarhus, fra April 1941 det saakaldte *Luftschutz-Aussenstelle* under Luftgaukommando XI i Hamburg.

I Besættelsens første Tid opretholdt Værnemagten en ubestridelig korrekt Holdning, og der opstod som Følge deraf ingen alvorlige Gnidninger mellem de tyske militære og de danske civile Myndigheder. De tyske Luftværnsmyndigheder opfattede sig aabenbart alene som raadgivende i Forholdet til de danske Myndigheder, men stillede ikke Krav af nogen Art over for Statens civile Luftværn og blandede sig ikke i Luftværnets organisatoriske Arbejde.

Det varede dog ikke længe, før det første tyske Indgreb i Luftværnets Arbejdsomraade blev foretaget. I Begyndelsen af Maj 1940 modtog man gennem Udenrigsministeriet en Tilkendegivelse fra Lederen af den nyoprettede tyske Civiladministration, Vizepræsident *Kanstein*, gaaende ud paa, at man fra tysk Side ud fra de i Tyskland gjorde Erfaringer »ikke gerne« saa, at der her i Landet blev truffet Forberedelser til eller lagt Planer for en almindelig tvangsmæssig *Evakuering*. Der blev fra Luftværnets Side protesteret heftigt, og Spørgsmaalet var derefter Genstand for flere resultatløse Forhandlinger. Den tyske »Henstilling« viste sig som ventet at være en Ordre, og enhver Planlægning af tvungen Evakuering maatte derfor indtil videre stilles i Bero. Aarsagerne til dette tyske Forbud maa sikkert søges i rent militære Overvejelser, og de Scener, der i de følgende Maaneder udspillede paa de belgiske og nordfranske Landeveje under den tyske Vestoffensiv, understregede ogsaa Betænelighederne ved en Evakuering af Civilbefolkningen i Omraader, der er inddraget i Krigszonen.

Var det almindelige Evakueringsarbejde saaledes standset ved et tysk Forbud, blev Arbejdet paa et specielt Omraade til Gengæld et Aars Tid senere optaget efter tysk Paabud. I Begyndelsen af Juni 1941 modtog Statens civile Luftværn gennem Justitsministeriet fra de tyske Myndigheder Anmodning om med meget kort Varsel at udarbejde nogle *særlige Evakueringsplaner for Dele af Frederikshavn, Aalborg, Aarhus og Esbjerg*. Ifølge de tyske Krav skulde der udarbejdes fuldt færdige Planer og træffes endelige Forberedelser til med faa Timers Varsel at kunne foretage fuldstændig Evakuering af de Kvarterer i de paagældende Byer, hvorfra Byernes Havneanlæg kunde overses. Disse Foranstaltninger stod i Forbindelse med Fremsættelsen af en Række andre tyske Krav over for den danske Regering om Planlægning af udvidede Sikkerhedsforanstaltninger af militær Art i Jylland. Hele Sagen blev af Tyskerne omgærdet med den mest uigennemtrængelige Hemmelighedsfuldhed; om Baggrunden for den kunde intet faas oplyst, og der blev truet med alvorlige Straffe, hvis nogen af de danske Tjenestemænd, der fik med Arbejdet at gøre, foretog Diskretionsbrud. Efter hastigt opstillede Direktiver udarbejdede nu Luftværnscheferne i de fire Byer i Slutningen af Juni Maaned de særlige Evakueringsplaner, der af Hensyn til Sagens fortrolige Karakter fik Navnet »A-Planerne«. Tyskerne krævede dog aldrig disse Planer bragt til Udførelse, og det Slør, der hvilede over Sagen, er egentlig aldrig blevet hævet. Rent umiddelbart syntes de beordrede Foranstaltninger at maatte staa i Forbindelse med tyske Planer om en Afskibning af tyske Invasionstropper, og efter Oplysninger, der er fremkommet efter Befrielsen, er det vist mest sandsynligt, at der har været Tale om Forberedelser til et Angreb mod Sverige, hvis Forhandlingerne om Udvidelse af Permittenttrafikken skulde ende negativt.

Ogsaa paa et andet specielt Punkt kom Luftværnet til at beskæftige sig med Evakueringsplanlægning. I Juni 1942 fremsattes fra tysk Side overfor den danske Regering Krav om *total Evakuering af Hanstholm*, der var ved at blive udbygget som tysk militært Støttepunkt. Fra

Sirenehyt, Mørklægning, Beskyttelsesrum og Tildækning af vore Monumenter — det var Følger af vore selvopofrende »Venner« Overfald!

dansk Side ønskede man, navnlig for at bevare Befolkningens Erhvervs muligheder, at slippe uden om dette Krav, og dette lykkedes ogsaa i første Omgang, efter at Statens civile Luftværn havde foreslaaet, at Luftværnet udarbejdede en Evakueringsplan, der muliggjorde øjeblikkelig Rømning af Byen i givet Fald. Tyskerne erklærede sig oprindelig tilfredse hermed, men ændrede kort efter Standpunkt; det lykkedes under stadige Forhandlinger at holde dem hen et halvt

Aars Tid, men til sidst stillede de ufravigeligt Krav om Rømning, og denne maatte da foretages i Midten af Marts 1943.

Varslingstjenestens Tilrettelæggelse gav gennem hele Besættelsestiden Anledning til ustandselige, ofte vanskelige og komplicerede Forhandlinger med Tyskerne. De danske militære Myndigheder, under hvem Varslingstjenesten hidtil havde sorteret, ønskede efter Besættelsen ikke længere at medvirke herved, og Tyskerne bestemte herefter i April 1940, at Varslingsordrer fremtidig vilde tilgaa Luftværnscheferne direkte fra den tyske Værnemagt, som vilde oprette en Luftmeldetjeneste. Luftværnet modsatte sig imidlertid kraftigt en saadan Ordning, hvorved de lokale Myndigheder vilde blive direkte undergivet tyske Myndigheder, og foreslog i Stedet for Oprettelse af nogle faa danske Meldecentraler (Distriktskommandoer) under det civile Luftværn, hvortil tyske Varslingsmeldinger kunde indgaa, og hvorfra Varslingsordrerne til de enkelte Byer kunde udsendes. Det lykkedes at faa Tyskerne til at gaa med hertil, og Forbindelserne mellem de tyske og danske Varslingsmyndigheder blev da etableret paa den Maade, at Tyskernes Varslingsordrer blev afgivet af nogle særlige tyske Varslingscentraler (Flukos) i Byerne Aalborg, Aarhus, Kolding, Odense og København til nogle tilsvarende danske Distriktskommandoer, der oprettedes i de samme Byer; Distriktskommandoerne alarmerede derefter Luftværnscheferne. Som Følge heraf blev Landet varslingsmæssigt inddelt i 5 Omraader: nørrejydske, midtjydske, sydjydske og fynske Luftværnsdistrikt samt Østre Luftværnsomraade under de danske Kommandoer i Aalborg, Aarhus, Kolding, Odense og København. Denne Ordning traadte i Kraft i Begyndelsen af Maj 1940 og varede Krigen ud.

Ansaret for, i hvilket Omfang Flyvervarsel blev givet, var altsaa udelukkende Tyskernes. Imidlertid følte man i Luftværnet, at man ikke fra dansk Side kunde lade staa helt til, men at man burde søge at paavirke Tyskerne paa en saadan Maade, at Varslingstjenesten i saa høj Grad som muligt blev udøvet paa en med danske Interesser stemmende Maade. Medens der ganske naturligt hos de tyske Varslingsmyndigheder maatte være en stærk Tendens til ud fra et mere gennemsnitligt militært Skøn at give *rigeligt* med Varslinger, mente man fra dansk Side at kunne gaa ud fra, at allierede Luftangreb over dansk Omraade vilde blive sat ind efter andre Hensyn end Angrebene mod Tyskland, og man saa det derfor som en Opgave ved Henvendelse til Tyskerne at søge Antallet af Varslinger *indskrænket* saaledes, at ikke enhver Overflyvning gav sig Udslag i en Flyvervarsling. En væsentlig Betragtning var efter Luftværnets Opfattelse ogsaa, at Perioder med mange »rolige« Flyvervarslinger erfaringsmæssigt medførte, at Flyvervarslingerne ikke blev taget tilstrækkeligt alvorligt. idet Befolkningen og Luftværnets Mandskab naturligt nok i Længden opfattede de »rolige« Varslinger som overflødige Varslinger — et Forhold, som kunde blive skæbnesvangert den Dag, der virkelig var Fare paa Færde.

Det er paa denne Baggrund, at de talrige og for Offentligheden maaske tit uforstaaelige Ændringer i Varslingsreglerne gennem hele Besættelsestiden maa ses. Pressecensuren forbød jo enhver offentlig Omtale af dette Emne, og det er derfor ganske naturligt, at Folk ofte mødte de mange nye Sirenesignaler med forundret Hovedrysten.

Man ikke ligefrem sloges om at komme ned i *Beskyttelsesrummene*. Sandt at sige maatte de dertil beskikkede Myndigheder ofte sætte en Trumf paa for at faa Folk til at følge de givne Regler. Men kom man derned, kunde man saamænd indrette sig ganske hyggeligt — hvad Billedet viser.

Luftværnet førte lige fra Besættelsens første Tid ustandselige »Kampe« med Tyskerne om disse Spørgsmaal, og Forløbet af disse er ganske illustrerende for, under hvilke Vilkaar dansk Administration arbejdede under Krigen. Gennem 1940 og 1941 lykkedes det nogenlunde Luftværnet at hævde sine Synspunkter; men fra April 1942 indførte Tyskerne en Varslingspraksis, svarende til den i Tyskland gældende, og dette medførte, at Flyvervarslinger blev afgivet i urimeligt Omfang til betydelig Ulempe for Befolkningen, for Luftværnets Hjelpestyrke, der skulde give Møde paa Tjenestestederne, og for mange Virksomheder, Hospitaler og lignende, hvis daglige Drift blev forstyrret ved de omfattende Sikkerhedsforanstaltninger, enhver Flyvervarsling medførte. Luftværnet foreslog derfor, at de tyske »Flukos« i Stedet for Flyvervarsel fremtidig skulde afgive en ny Melding, *Alarmitilstand*, der ikke skulde bekendtgøres ved Sirenesignal, men alene virke til Orientering for Luftværnsmyndighederne; Flyvervarsel skulde kun afgives, naar der var overhængende Fare. Tyskerne gik virkelig med hertil, og Ordningen blev gennemført i Juni 1942, hvorefter Forholdene en Tid var tilfredsstillende. Tyskerne overholdt dog ikke Aftalen loyalt, og der sporedes hurtigt paa ny en Tendens til at give for mange Flyvervarslinger. I Slutningen af Oktober 1942 blev man mødt med et tysk Krav om, at der i København, Aarhus og Aalborg (men ikke i andre Byer) i Dagtimerne (men ikke om Natten) ved Alarmitilstand skulde afgives et særligt Sirenesignal, bestaaende af 3 korte Sirenetoner. Ordningen svarede til en samtidig i Tyskland indført Nyordning. Luftværnet protesterede mod denne helt uforstaaelige Ordning, men maatte bøje sig. Faa Maaneder efter — i Foraaret 1943 — krævede Tyskerne saa pludselig Signalet for Alarmitilstand indført i samtlige Byer og gældende for hele Døgnet, men Signalet skulde nu bestaa af 2 korte Toner. Under Forudsætning af, at Flyvervarsel nu virkelig kun vilde blive givet i ringe Omfang, havde Luftværnet ikke noget afgørende at indvende mod en saadan Ordning, men da Signalet med de 3 Toner efterhaanden var indarbejdet

i de tre store Byer, vilde Luftværnet dog foretrække dette fremfor det foreslaede nye Signal. Det satte man sig imidlertid fra Reichsluftfahrtsministerium i Berlin bestemt imod; de tyske Bestemmelser, hvorefter 3-Toners Signalet kun maatte anvendes i store Byer og om Dagen, var fastsat ved »Führerbefehl« og var saaledes hellige og ukrænkelige; en udvidet Anvendelse af dette Signal efter tilfældige danske Ønsker var utænkelig, og vi maatte til vort specielle Brug »nøjes med« de 2 Toner.

Dette Signal blev da gennemført i Juni 1943 og med en enkelt af Tyskerne krævet Ændring i Varslingsreglerne i Februar 1944, hvorefter Flyvervarsel skulde kunne afvarsles ved Signal for Alarmlilstand, bestod disse herefter uændrede til Januar 1945, da Tyskerne i deres uransagelige Visdom krævede, at Alarmlilstandssignalet paa de 2 Toner *nu skulde ændres til 3 Toner* — eller nøjagtig det samme, som de 1½ Aar i Forvejen havde modsat sig saa heftigt. Luftværnet opgav paa Forhaand at søge nogen fornuftig Forklaring herpaa; man protesterede naturligvis, men uden Resultat, og gennemførte derefter resigneret denne Ændring, der skulde blive den sidste i Rækken.

Dog endnu engang forsøgte Tyskerne sig. Den 17. Februar 1945 modtog Luftværnet fra General der Luftwaffe in Dänemark en Skrivelse, ifølge hvilken der med Virkning fra den 20. Februar 1945 vilde blive indført et nyt Sirenesignal, som kun skulde gælde for den tyske Værnemagt og skulde bestaa af en 5 Minutter lang uafbrudt Hyletone som ved Flyvervarsel. Tyskerne vilde ikke officielt oplyse, hvad dette Signal skulde betyde, men underhaanden erfarede man, at det drejede sig om et Invasionssignal. Der kunde naturligvis ikke være Tale om at gaa med til at benytte Luftværnets Sirenesystem i tysk militært Øjemed, og Luftværnet afslog derfor blankt at medvirke ved Udsendelsen af et saadant Signal. Man hørte ikke senere noget til Sagen.

I alt blev der under Krigen afgivet følgende Antal Varslinger:

	Forvarsel (intet Sirenesignal)	Alarmlilstand (fra 1943: Sirenesignal med 2 eller 3 Toner)	Flyvervarsel (= Luftalarm, Sirene- signal med Hyletone)
1940	1.270	—	338
1941	3.992	—	219
1942	8.311	699	758
1943	11.535	2.770	1.523
1944	21.882	7.901	4.436
1945	10.864	7.007	3.009
I alt	57.854	18.377	10.283

Mørklægningen var som allerede nævnt blevet indført efter tysk Krav, og Tyskerne havde forbeholdt sig den øverste Bestemmelseret i alle Mørklægningsspørgsmaal. Statens civile Luftværn saa det imidlertid som sin Opgave ved stadige Forhandlinger med de tyske Luftværnsmyndigheder at søge gennemført saa vidtgaaende Lempelser i Mørklægningssreglerne, som det overhovedet var muligt at faa Tyskerne med paa.

Mørklægningen var oprindelig blevet gennemført i Overensstemmelse med de før Krigen udarbejdede danske Direktiver, der var meget strenge: saaledes var der som udendørs Orienteringsbelysning ikke tilladt andet end blaat Lys. Ved en Række Forhandlinger med Tyskerne lykkedes det Luftværnet i August—Septembris Maaned 1940 at faa gennemført betydelige Lempelser i disse Regler; saaledes fik Motorketøjer og Cyklister Lov til at fore hvidt Lys, og Gadebelysningen blev ogsaa tilladt foretaget med hvidt Lys. Paa en Række specielle Omraader indførtes Lempelser, der imødekom et stort praktisk Behov. Alle disse Lempelser kom imidlertid kun i

Stand gennem idelige »Kampe« med Tyskerne, som den ene Dag gik med til Lettelser for den næste Dag paa andre Omraader at stille strenge Krav, som der paany maatte forhandles om.

I December 1941 lykkedes det at faa Tyskerne til at indrømme nogle Lempelser af den største praktiske Betydning for Butikshandelen, idet det blev tilladt Butiksvirksomheder i de Øst for Jylland beliggende sirenevarslede Byer i Morgentimerne fra Kl. 6 og om Aftenen indtil Kl. 19 at have almindelig indendørs Belysning uden Aflænding af Vinduerne paa Betingelse af, at der omgaaende blev mørklagt ved Forvarsel, der da vilde blive tilkendegivet ved en Sirenetone (Afværslings-tonen). Da Tyskerne en Gang havde givet sig her, pressede Luftværnet naturligvis paa for at faa yderligere Indrømmelser, og i de følgende Aar lykkedes det at faa gennemført tilsvarende Lempelser for Erhvervsvirksomheder, Sygehuse, Fødeklivninger, Pakhuse, Banker og Sparekasser, Kirker og mange andre Lokaliteter. Man forsøgte ligeledes at faa disse Regler indført i Jylland, men dette mødte bestemt Modstand hos det tyske Militær; visse Lettelser blev dog indført for nogle østjydske og sønderjydske Byer.

I 1944 skete der det i og for sig overraskende, at Tyskerne selv tog Initiativet til betydelige Lempelser i Mørklægningen. Det tyske Politi ønskede Gadelæysningen væsentlig forstærket af Hensyn til Muligheden for Forfølgelse af Sabotører og andre Modstandsfolk, der efter Tyskernes Mening havde for let ved at unddrage sig Forfølgning paa de mørke Gader. Da man roligt kunde gaa ud fra, at en Imødekommen af dette Krav ikke i nogen Maade vilde hemme Modstandsbevægelsens Aktionsfrihed, greb Luftværnet naturligvis med Glæde denne Lejlighed til at faa mere Lys paa Gaderne, og i Krigens sidste Aar blev der følgende i de fleste Byer gennemført betydelige Udvidelser af Gadelæysningen.

Et meget ømtaleligt Spørgsmaal var *Tilsynet med Mørklægningen*. I Besættelsens første Aar foranstaltede Politiet, bistaaet af CB-Folkene, et meget energisk Tilsyn med Mørklægningsreglernes Overholdelse; men efterhaanden som Mørklægnings-trætheden bredte sig, og Folk klarere opfattede Mørklægningen som en Foranstaltning, hovedsagelig i tysk Interesse, blev Mørklægningen daarligere og daarligere og Politiets Tilsyn mindre nidkært. Tyskerne holdt imidlertid Statens civile Luftværn ansvarlig for, at Mørklægningen var effektiv, og truede flere Gange med at ophæve alle Indrømmelser, hvis Mørklægningen ikke blev bedre. Opgaven var vanskelig, ikke mindst efter Politiets Opløsning den 19. September 1944. Luftværnet søgte at balancere mellem de forskellige Hensyn og havde Held til at stille Tyskerne tilfredse, saaledes at vi Krigen ud kunde bibeholde alle de indrømmede Lempelser, uden at det blev nødvendigt at foranstalte skærpet dansk Mørklægningstilsyn. I ikke faa Tilfælde skete det i øvrigt i Besættelsens sidste Tid, at lokale tyske Kommandanter tog Sagen i deres egen Haand og løste Spørgsmaalet om Mørklægningens Overholdelse efter særlig tyske Principper, nemlig ved simpelthen under Mørklægnings-razziaer at skyde med skarpt gennem Vinduer, hvis Mørklægning ikke fandtes tilfredsstillende. Den Slags »Tilsyn« hjalp naturligvis rent momentant.

III

Straks efter den 9. April begyndte engelske Rekognosceringsflyvninger over Danmark, og *den engelske og allierede Luftaktivitet over dansk Omraade* tog siden gradvis til. Overflyvningerne foretoges oprindeligt kun om Natten, alene afbrudt af faa ganske enkeltstaaende Dagslysaktioner, men fra 1942—43 blev Overflyvninger i Dagtimerne hyppigere, og mod Krigens Slutning hørte de til Dagens Orden.

Overflyvningerne havde under største Delen af Besættelsestiden Karakter af Hen- og Tilbageflyvninger fra Vesterhavet til Nordtyskland. Indflyvningerne foregik oprindeligt over Vestkysten og Sønderjylland, og Flyveretningen beskrev en Bue ind over Sønderjylland og ud over Østersøen mod Syd eller Sydøst; efter et Par Timers Forløb vendte Maskinerne tilbage samme Vej. Efterhaanden som de angribende Styrker forøgedes, og deres Aktionsradius forlængedes, blev Indflyvningerne gennemgaaende foretaget over en bredere Front, helt op til Limfjorden, og Flyveretningen beskrev en Bue ind over hele Midtjylland, Fyn, Kattegat, Sjælland og derpaa mod Syd eller Sydøst over Lolland-Falster, Sydsverige, Bornholm og Nordtyskland; af forholdsvis mindre Udstrækning var Luftaktiviteten derimod over Vendsyssel. Mere spredte Rekognosceringsflyvninger og Overflyvninger af tilsyneladende mere planløs Art efter udviklede Ruter forekom ogsaa, de sidste hovedsagelig i Forbindelse med Nedkastning af Vaaben eller Faldskærmsjægere.

Der blev under Krigen nedkastet flere Tusinde Spræng- og Brandbomber over dansk Omraade. Bombenedkastninger forekom dels som Følge af bevidste Angreb, dels mere planløst over aabne Landarealer, øjensynlig med det Formaal at lette udflyvende Maskiner for deres Bombelast; i enkelte Tilfælde synes man kun at kunne forklare Bombenedkastningerne som rene Fejltagelser. Langt største Parten af Bomberne er nedkastet *planløst* over aabne, ubebyggede Arealer og fordeler sig paa et meget stort Antal Nedslagssteder, nogenlunde jævnt spredt over hele Landet, dog med forholdsvis flest i Sønderjylland. *Bevidste Angreb* rettede mod bestemte Maal forekom derimod i ret ringe Udstrækning. I det følgende skal gives en kort Oversigt over de vigtigste Angreb:

Overflyvningerne koncentrerede sig til at begynde med i særlig Grad om *Aalborgomraadet*, og om Aftenen den 20. og 21. April udførte Englænderne de første Luftangreb mod Flyvepladsen ved Aalborg. I Samraad med Indenrigsministeriet bestemte man sig i Luftværnet til at erklære *Luftværnstilstand i Aalborg*, og Ordre herom udsendtes Natten til den 22. April. Der blev følgelig omgaaende indkaldt Hjælpemandskab til fast Tjeneste, oprettet Hjælpestationer med Døgnvagt og udgivet særlige Instrukser til Aalborgs Befolkning om dennes Forhold under Luftangreb m. v. I de følgende Maaneder foretoges nogle mindre Angreb mod Aalborgomraadet, saaledes den 30. April 1940, da de første tidsindstillede Bomber faldt i Hasseris, og den 8. Juli 1940 mod Havneomraadet i Aalborg, hvor der blev nedkastet 27 Sprængbomber og anrettet betydelige Skader i mange Ejendomme nær Havnen, især i Slotsgade.

Det første egentlige Dagangreb fandt Sted den 13. August 1940: 12 engelske Luftfartøjer rettede et kraftigt Angreb mod Lufthavnen ved Rødslæt, men tyske Jagere gik paa Vingerne og optog Kampen med Angriberne med det Resultat, at 11 engelske Maskiner blev nedskudt, 5 over Omraadet ved Aalborg og 6 under Luftkampe over Vendsyssel og Thy. Tyskerne lod naturligvis ikke denne Chance for Propaganda gaa fra sig, men tvangsindlagde Dagen efter Sejrsmedlingen om de 11 nedskudte Maskiner i hele Landets Presse. Af alle Tyskernes Meddelelser om engelske Luftangreb Krigen igennem var denne vist den eneste korrekte — men Folk troede naturligvis lige saa lidt paa den som paa de øvrige.

Luftværnstilstanden i Aalborg blev allerede hævet den 19. August 1940, idet man, saaledes som Forholdene i de forløbne Maaneder havde udviklet sig, ikke længere fandt Aalborgomraadet mere truet end de øvrige Dele af Landet.

Den 25. Juni 1940 blev der udført et effektivt Angreb mod D.D.P.A.s *Tankanlæg ved Avernakke* i Nyborg, hvor der blev nedkastet 32 Sprængbomber og 10 Brandbomber, og hvor 9 af 18 Tanke blev stærkt beskadiget og flere Tankvogne, Rorledninger m. v. ødelagt, ligesom betydelige Mængder Dieselolie, Solarolie og Petroleum kom i Brand.

I Begyndelsen af April Maaned 1941 foretog engelske Maskiner en Række Angreb mod den *vestjyske Længdebane*, saaledes bl. a. den 7. April mod en Jernbaneviadukt ved Velling, Syd

for Ringkøbing, den 8. April mod en Jernbaniadiukt nær ved Ringkøbing, den 9. April mod Jernbaniadiukten ved Ringkøbing Station og den 10. April mod Snedsted Station, Syd for Thisted, og mod Hvidbjerg Station, Nord for Hurup. Angrebene tog dog hurtigt af.

Den 16. April 1941 blev der foretaget et Dagangreb mod *Skern Svineslagteri*, hvor der nedkastedes 4 Sprængbomber, der medførte betydelig Skade paa Slagteriet. Da man ikke kunde se bort fra Muligheden af, at der hermed indledtes en ny Kurs fra engelsk Side for at ramme den danske Levnedsmiddeleksport til Tyskland, foranledigede Luftværnet i den følgende Tid forøgede Luftværnsforanstaltninger gennemført paa samtlige Slagterier og Mejerier. Der fulgte dog ikke flere Angreb af denne Kategori.

Den 9. August 1941 blev der nedkastet Bomber mod en Gasbeholder i *Struer*, den 13. Oktober mod de offentlige Slagtehus i *Esbjerg* og den 21. Oktober mod *Aarhus Havn*, men Skaderne var her af forholdsvis begrænset Art.

Natten mellem den 25. og 26. Februar 1942 faldt der en Bombe af svær Kaliber i den nordlige Udkant af *Vejle*. Bomben detonerede et Stykke over Jorden og voldte betydelig Skade i store Dele af Byen. En Kvinde blev dræbt, 25 Personer saaret, 6 Ejendomme ødelagt og 60 beskadiget, og flere Hundrede Ejendomme havde knuste Ruder. Der var ikke i dette Tilfælde Tale om et bevidst Angreb, men Bombenedkastningen maa antages at skyldes en ren Fejltagelse. Det samme har sikkert været Tilfældet Natten efter, da der faldt 7 Sprængbomber i Villakvarteret Platanvej — Bülowvej — Fasanvej — Hannerupgaardsvvej i *Odense*, hvorved flere Ejendomme blev ødelagt.

Den 11. Juni 1942 nedkastede engelske Maskiner fra lav Højde 4 Bomber mod *Jernbaniestationen i Tønder*, men ramte i Stedet nogle Beboelsesbygninger lige ved Stationen. Navnlig gik det ud over Ejendommen Jernbanegade 10, der rantes af en Fuldræffer og blev totalt ødelagt; flere Personer blev dræbt eller saaret.

Natten mellem den 18. og 19. August 1942 udsattes en Del af *Sønderjylland* for et heftigt Angreb. Indenfor 25 Minutter nedkastede allierede Maskiner i alt 293 Sprængbomber og 4500 Brandbomber (i alt 110 ts Bomber) over Omraadet mellem Tinglev — Gennerbugten — Farvandet mellem Als og Ærø — Flensborg Fjord. Der fandtes ikke indenfor det angrebne Omraade militære Maal af nogen Art, saa det maa antages, at der har foreligget en Fejlorientering hos Navigatørerne. Det gik haardt ud over mange Landejendomme i det angrebne Distrikt; 26 Ejendomme blev ødelagt eller stærkt beskadiget og 660 Ejendomme lettere beskadiget; 3 Personer saaredes.

Som tydelige Understregninger af Englændernes Interesse i at ramme krigsvigtig Produktion — og som Fingerpeg om, hvad vi kunde have ventet, hvis ikke vore Sabotører havde løst denne Opgave paa en virkningsfuldere og mere skaansom Maade — virkede Angrebene mod *Aarhus Oliefabrik* den 24. September 1942, da 8 Fuldræffere voldte omfattende Ødelæggelse, og mod *Burmeister & Wains Maskinfabrik* den 27. Januar 1943, da der blev nedkastet 32 Sprængbomber, deraf 7 tidsindstillede, der sprang af sig selv efter nogle Timers Forløb. De fleste Bomber faldt indenfor Maalomraadet; men 4 Bomber, som blev udløst et Par Sekunder for tidligt, faldt i et Beboeskeskvarter paa Islands Brygge (Njalsgade — Gunløgsgade), og da 3 af disse Bomber var Forsagere, beordrede Luftværnschefen Evakuering af hele Kvarteret, omfattende i alt 2.300 Personer. Ogsaa Sukkerfabrikken »Phønix« og en Fabriksbygning i Knippelsbrogade blev ramt og nedbrændte. 8 Personer blev dræbt og 68 saaret.

Om Formiddagen den 17. Maj 1944 foretog engelske Mustang-Jagere et Angreb paa *Flyvepladsen ved Aalborg*. Angrebet, der kom ganske bag paa Tyskerne, resulterede i, at 11 tyske Maskiner blev skudt ned og 6 ødelagt paa Jorden.

Om Eftermiddagen den 27. August 1944 foretog amerikanske Bombemaskiner et koncentreret Angreb paa *Flyvepladsen ved Esbjerg*. Der blev nedkastet ca. 225 Sprængbomber og 400 Brandbomber, og store Brande opstod paa Flyvepladsen, hvis Startbaner blev fuldstændig ødelagt. Mange tyske Maskiner blev ødelagt paa Jorden, og 30 tyske Soldater dræbt. Nogle Bomber faldt udenfor Flyvepladsen, men forvoldte kun ringe Skade.

I Krigens sidste Tid blev der flere Gange af lavtgaende Jagermaskiner foretaget *Beskydninger af Tog- og Landevejstrafikken*. Særlig ved to Lejligheder indtraf Skader og Tab af be-

tydeligt Omfang. Samtidig med Angrebet paa Esbjerg Flyveplads den 27. August 1944 foretog Jagere paa 8 forskellige Steder i Vestjylland Angreb mod Tog og Lastvogne, hvorved flere danske Statsborgere blev dræbt og saaret, og Lokomotiver og Biler ødelagt. Den 7. Januar 1945 foretog Jagere paa 9 Steder i Sønderjylland og paa Fyn Angreb mod Banegaarde og Tog: flere Lokomotiver og Jernbanevogne blev ødelagt og i alt 25 danske Statsborgere dræbt og 48 saaret. Den største Katastrofe indtraf, da lavtgaende Jagere angreb Jyllandsekspressen ved *Aarup* paa Fyn; 2 Waggoner blev fuldstændig ødelagt, 17 Personer dræbt og 32 saaret.

I Klasse for sig staar de tre Moskitolyngangreb paa *Gestapohovedkvartererne* i Aarhus Universitet den 31. Oktober 1944, Shellhuset i København den 21. Marts 1945 og Husmandsskolen i Odense den 17. April 1945, der betød en uvurderlig Hjælp til Frihedsbevægelsen, men som vi maatte betale en saa høj Pris for gennem den ulykkelige Fejltagelse, der medførte *Katastrofen paa Maglekildevej og ved den franske Skole paa Frederiksberg* og i det omliggende Kvarter, hvorved alene 124 Personer, heraf 93 Børn, blev dræbt og 156 Børn og voksne saaret og adskillige Ejendomme totalt nedbrændt. Disse Angreb er udførligt beskrevet i et senere Afsnit af dette Værk.¹⁾

I den sidste Del af April og de første Dage af Maj 1945 tog Luftaktiviteten til i ganske usædvanligt Omfang. Englænderne beherskede nu det danske Luftrum suverænt, og Overflyvninger, Bombning af Skibsmaal og Luftkampe fandt Sted Døgnet rundt i et herhjemme hidtil ukendt Omfang.

De russiske Angreb paa *Ronne og Neksø* den 7.—8. Maj 1945 er omtalt nedenfor.

I alt blev der under Krigen nedkastet følgende *Antal Bomber* over Danmark:

	Sprængbomber	Brandbomber
1940	457	265
1941	967	2.463
1942	722	6.381
1943	223	4.431
1944	533	8.605
1945	367	153
	3.269	22.298

Omregnet efter Vægt svarer dette til godt 1000 ts Bomber — i Virkeligheden en ganske forsvindende Mængde, naar man betænker, at der i Krigens sidste Tid blev nedkastet mellem 4 og 5 Gange saa stor en Bombevægt over Tyskland paa et enkelt Døgn.

Antallet af dræbte og saarede som Følge af Luftangreb er opgjort til:

	Dræbte	Saarede
1940	8	10
1941	5	24
1942	15	68
1943	9	85
1944	72	159
1945	198	442
	307	788

Foruden Sprængbomber og Brandbomber af mange forskellige Typer er en Mængde *andre Genstande af forskellig Art* hidrørende fra Luftkrigen fundet paa dansk Omraade, saaledes tal-

¹⁾ Bind III, Side 103.

Det var et storslaaet Skuespil, som opførtes i Aalborg, hver Gang Englænderne rellede deres Natangreb mod tyske Maal i Byens Nærhed — først og fremmest Lufthavnen. Projektørernes lysende Straalebundter, som fejede over Nattehimmelen, Projektilernes farveprægtige, huespændte Spor, og Braget af Bomberne, der kastedes, eller Luftværnsbatteriernes skrattende Gøen var Oplevelser, som ikke glemtes — navnlig ikke, hvis der kom Efterretninger om, at det engelske Angreb var lykkedes! — Billedet er taget i Aalborg en Aprilnat i 1940, da R.A.F. var over Byen.

rige Typer af fosforholdige Krigsmidler (især Fosforbrandplader, Fosforbranddunke og Fosforbrandflasker), Lysbomber af forskellig Slags, Spærreballoner, Balloner med meteorologiske Apparater, Balloner med Sprængladning, Staniolstrimler o.s.v., ligesom i Tusindvis af engelske Flyveblade med dansk, norsk, tysk, hollandsk eller fransk Tekst er nedkastet over dansk Omraade.

Mange allierede *Luftfartøjer* er i Krigens Løb nedstyrtet eller nedskudt over dansk Omraade; Englænderne har selv opgivet, at de over Danmark mistede forholdsviis flere Maskiner end over noget andet Land. Men ogsaa Tyskerne havde Tab i Luften. Medens de ikke forsømte i deres officielle Pressemeddelelser at udhasunere de engelske Tab, hørte man aldrig noget om Nedstyrtning af tyske Maskiner; men Luftværnets Meldecentraler noterede omhyggeligt hvert eneste kendt Tilfælde, og en samlet Oversigt giver følgende Tal:

	Allierede Maskiner	Tyske Maskiner
1940	14	1
1941	11	20
1942	40	51
1943	54	85
1944	98	104
1945	23	33
	240	294

IV

Luftværnets Opbygning ved Krigens Begyndelse var naturligvis i væsentlig Grad afpasset efter de Erfaringer om Angrebsmidlernes Effektivitet og Luftkrigens Taktik, der den Gang forelaa, og man kan roligt fastslaa, at vi herhjemme hørte til de Lande, der den Gang var længst fremme i Luftværnsarbejdet. Men det var ganske naturligt, at den daværende Organisation snart viste sig ikke at kunne slaa til. Med den voldsomme Udvikling, der skete paa Luftkrigens Omraade, maatte det civile Luftværn ustandselig udbygges og tilpasses efter de skiftende Vilkaar og som en smidig Organisation stadig søge at holde Trit med Fremskridtene inden for Angrebsmidlerne.

Luftværnets Mandkabsstyrker blev derfor stadig udvidet, og her modtog man uvurderlig Hjælp fra *Dansk Luftværnsforening*, hvis Præsident var Hofjægmester *Torben Foss*, og fra *Danske Kvinders Beredskab* under Ledelse oprindelig af Fru *Ellen la Cour Overgaard* og fra 1942—46 af Fru *Ingrid Dreyer*. Disse Foreninger havde paataget sig at organisere hele den frivillige Hjælp under Luftværnet. D.K.B. fik straks efter sin Oprettelse en meget stor Tilgang af Kvinder og uddannede gennem hele Kri-gen ca. 42.000 D.K.B.ere, hvoraf efterhaanden største Parten aktivt var tilknyttet Sanitets- og Hospitalstjenesten, Kommandocentraltjenesten, Socialtjenesten, Evakuerings-tjenesten m. v. Dansk Luftværnsforening organiserede i første Række frivillige Luftværnsordninger i samtlige Landsbyer, Stationsbyer o. lign. Landet over i et Antal af ca. 1800 og opbyggede og uddannede Reservokolonner inden for Brand-, Rydnings- og Ambulancetjenesten til Bistand for Luftværnet i de luftværnspligtige Byer; men Foreningen gjorde i øvrigt paa talrige andre Omraader, ikke mindst inden for Mandkabsuddannelsen og Oplysningsarbejdet blandt Befolkningen en uvurderlig Indsats, som Luftværnet ikke kunde have været foruden. Gennem Luftværnsforeningen modtog man ligeledes Bistand fra *Dansk Røde Kors*, *Arbejdernes Samariterforbund*, *Spejdernes Hjælpekorps* m. fl. Organisationer, der ved at stille frivilligt og veluddannet Mandskab til Raadighed i betydelig Grad styrkede Luftværnsberedskabet.

Luftværnets samlede Mandkabsstyrker blev efterhaanden meget omfattende. Efter en skønmæssig Opgørelse udførte følgende Antal Personer Tjeneste under det civile Luftværn:

CB-pligtige inden for den offentlige Hjælpetjeneste	ca. 40.000
Andet Personale inden for den offentlige Hjælpetjeneste	ca. 60.000
Husvagter	ca. 120.000
Fabrikluftværnspersonale	ca. 55.000
D.K.B.ere	ca. 40.000
Frivillige Luftværnsordninger paa Landet	ca. 25.000
Ialt ..	ca. 340.000

Byernes Luftværnsberedskab var oprindelig blevet skabt alene gennem en Udbygning af de bestaaende Hjælpeorganer (Brandvæsen, Sanitetsvæsen, tekniske Forvaltninger o.s.v.). Man maatte dog forudse, at Byerne under den stadige Skærpelse af

Torben Alexander Foss (f. 1894) blev Premierløjtnant i Rytteriet 1916, Ritmester i Reserven 1930 og i Forstærkningen 1944. Det var dog ikke som Officer, han gjorde sit Navn kendt og anset, men inden for Landets praktiske Erhvervsliv. I 1920 forpagtede han Løvenholt, som han købte i 1925, og ved Siden deraf indtog han en fremtrædende Plads i en Række store Industriforetagender. Mest kendt blev han dog paa Grund af sit aarelange og omfattende Arbejde for Luftværnssagen. Han var i 1934 blandt *Dansk Luftværnsforenings* Stiftere og sad som Foreningens Næstformand, indtil han i 1938 blev dens Præsident. Hele det store organisatoriske Arbejde, som udføres af Foreningen i Aarene før og under Krigen, skyldtes for en overvejende Del hans Initiativ og Handledygtighed.

Luftkrigen ikke i Længden vilde være i Stand til at klare sig selv, og Luftværnet udarbejdede derfor i Vinteren 1940—41 Planer til Oprettelse af et særligt Hjælpekorps, der kunde supplere og forstærke Byernes Hjælpetjeneste under store Katastrofer. Det nye Hjælpekorps — *CBU-Korpset* — blev oprettet i Efteraaret 1941 med Luftværnsinspektør *E. Schrøder* som Chef og blev efterhaanden udbygget til en meget kraftig Organisation, bestaaende af 10 Udrykningskolonner, hver paa gennemsnitlig godt 100 Mand (16 Befalingsmænd og 90 menige) og med 20 Køretøjer og Mængder af Specialredskaber. Kolonnerne laa fordelt i Kaserner Landet over og var organiseret efter rent militære Principper. CBU-Korpset gjorde hele Besættelsestiden igennem en straalende Indsats i alle de Hundreder af Tilfælde, hvor de blev sat ind, ikke alene ved Skader efter Luftangreb, men ogsaa ved civile Brande, Oversvømmelser o. lign., ved Tyskernes Schalburgtager og »Strøgattentater« og ved andre Katastrofer, hvor de fik Lejlighed til at prøve Kræfter og demonstrere tildels helt nye og meget effektive Metoder inden for Skadebekæmpelsen.

Erfaringerne fra de i Løbet af 1942 afholdte store Luftværnsøvelser i Byerne nødvendiggjorde en betydelig Udvidelse og Omlægning af Meldetjenesten. I Løbet af 1943 oprettedes saaledes i alle Byer — efter svensk og engelsk Mønster — *Meldesteder*, hvortil alle Skader efter Luftangreb skulde meldes personligt, medens Brugen af Telefoner under og umiddelbart efter Flyvervarsel var forbudt. Efter Erfaringer bl. a. fra Evakueringen efter Angrebet paa Burmeister & Wain den 27. Januar 1943 udbyggedes i 1943—44 *Socialtjenesten* som en helt ny Tjenestegren med den Opgave at varetage Forsorgen for udrømmede og udbombede. Under Hensyn til den stadige Udvikling inden for de fosforholdige Brandmidler oprettedes i 1944 en særlig *Fosfortjeneste* til Rensning af Bygninger og Arealer for den farlige Fosforbrandmasse.

Aaret 1944 bragte omfattende Udvidelser af Luftbeskyttelsen, først og fremmest

Bunkersbyggeriet. Det var jo ingen Hemmelighed, at de bestaaende Tilflugtsrum ikke var fuldt betryggende, og efter den voldsomme Intensivering af Luftkrigen i Slutningen af 1943 ansaa man det for uforsvarligt ikke at søge til en virkelig rationel Løsning af dette Spørgsmaal. Efter flere Maaneders forberedende Arbejde kunde Luftværnet forelægge Planer til Udførelse af 5.800 cementerede Dækningsgrave i alle luftværnspligtige Byer til et samlet Beløb af 50 Millioner Kr. Dette Beløb blev stillet til Raadighed, og allerede i Sommeren 1944 var de 6 Byer, man ansaa mest truede i Tilfælde af Invasion (Aarhus, Aalborg, Silkeborg, Esbjerg, Løkken og Hirtshals), dækkede, idet der var færdigudført Bunkers af en Kapacitet svarende til ca. 17 pCt. af Byernes Befolkning.

Luftværnet havde kolossale Vanskeligheder med at fremskaffe de nødvendige Materialer; navnlig voldte Tyskerne Besvær, idet de ikke vilde tillade, at Luftværnet lagde Beslag paa Cement i et saadant Omfang, at dette kunde hemme de omfattende tyske Befæstningsarbejder. Det lykkedes dog hele Perioden igennem de danske Myndigheder ved ustandseligt Tovtrækkeri med Tyskerne at faa de nødvendige Materialer. En medvirkende Grund til, at dette lykkedes, var, at Jernbane- og anden Sabotage efterhaanden nedsatte Leverancerne af Materiel til det tyske Befæstningsbyggeri i et saadant Omfang, at der fra Cementfabrikkernes Side blev oparbejdet en »Cementpukkel«, som Tyskerne ikke kunde naa at faa brugt inden for den projekterede Tid, og som Luftværnet derfor blev i Stand til at disponere over.

Det fortjener i øvrigt at fremhæves, at Arbejdet med Udførelsen af Bunkers af Statens civile Luftværn kun blev givet i Entreprise til saadanne Firmaer og Haandværkere, som ikke under Besættelsestiden havde udført Arbejde for den tyske Værnemagt, og man var glad for paa denne Maade at kunne give de Firmaer, der havde holdt rene Linier, en Chance. Meget af den offentlige Kritik, som blev rejst mod Bunkersbyggeriet, kunde for øvrigt føres tilbage til Værnemagervirksomheder, som havde ønsket gennem Bunkersarbejdet at skaffe sig et Fripas, men som ikke var fundet værdige til at udføre disse Arbejder og i Vrede herover søgte gennem Hviskekampagne at mistænkeliggøre dem.

Efter Erfaringer fra de krigsførende Lande gennemførte man i Foraaret 1944 *Brandmurgennembrydninger* i alle Kældre i de tættere bebyggede Dele af Byerne, og der blev i Løbet af 1944 paabudt almindelig *Afstivning af private Tilflugtsrum*. Beskyttelsesmulighederne var herefter blevet saa gode, som man under Hensyn til de økonomiske og materialemæssige Forhold med Rimelighed kunde forlange.

I Efteraaret 1943 lykkedes det Luftværnet efter energiske Henvendelser til de tyske Myndigheder at faa *ophævet Evakueringsforbudet fra 1940*, som det ansaas aldeles uforsvarligt fremdeles at opretholde. Evakuering er en af de vigtigste Beskyttelsesforanstaltninger, og i største Hast gik man nu i Lag med det meget omfattende forberedende Arbejde med Henblik paa Evakuering af Byer og Landomraader. I Løbet af 1944 var der udarbejdet Planer for Evakuering, Indkvartering m. v. i alle Landets Købstæder og ca. 1400 Landkommuner efter helt igennem moderne Retningslinier, der tilsigtede at skabe et saa smidigt Evakueringssystem, at dette kunde tilpasses næsten enhver tænkelig militær Situation, der kunde opstaa i Forbindelse med Invasion og Kamphandlinger.

Efter Erfaringer fra de allieredes »1000 Plan-raids« paa tyske Byer, hvor navnlig Brandskaderne viste sig saa katastrofale, skred man i Besættelsens sidste Maaneder til en *Udvidelse af Brandforanstaltningerne* herhjemme, navnlig gennem Oprettelse af Boligværn og Karréluftværn, Udlægning af Depoter af Sand paa Gaderne, ændret

Ellen la Cour Overgaard (1876—1944) udrettede i mange Aar et betydeligt Arbejde i Det kirkelige Udvalg og i Bestyrelsen for Dansk Røde Kors. Hun var tillige en Overgang Formand for De danske Husmoderforeningers Københavnskreds og for Kvindernes Radio-Landsudvalg, ligesom hun var indvalgt i Københavns Borgerrepræsentation. Trods disse store Opgaver, der fuldt ud kunde lægge Beslag paa et Menneskes hele Arbejdsevne, paatog hun sig ved Krigens Udbrud at organisere *Danske Kvinders Beredskab*, hvis første Landsformand hun blev. Hendes Organisationsevne, sjældne Lederegenskaber og absolutte Uselvished var af den største Betydning for Arbejdets Fremgang; men hendes Kræfter blev udtømt, hun sled sig op i Sagens Tjeneste, og svigtende Helbred tvang hende til at trække sig tilbage i 1941. — Paa Billedet ses hun (t. v.) sammen med Organisationens Protektrice, den daværende Kronprinsesse *Ingrid*, under et Instruktionskursus paa Askov for Organisationens Ledere.

Taktik for Brandvæsenets Indsats og udvidet Uddannelse af Husvagter, Brandmandskab m. fl.

Den største Vanskelighed, Luftværnet mødte gennem alle Besættelsesaarene, var at faa Befolkningens brede Lag positivt indstillet over for Luftbeskyttelsen. Luftværnet fik god Støtte i Arbejdet dermed fra Pressens og Radioens Side og ikke mindst fra Dansk Luftværnsforening, men forsøgte ogsaa selv gennem Foredrag, Film og Propaganda af forskellig Art at bidrage til denne Opgaves Løsning; i Foraaret 1944 udsendte Luftværnet saaledes til samtlige Landets 1,3 Mill. Husstande en stor, illustreret Oplysningspièce »*Hvis Krigen rykker nærmere*«, der redegjorde for alle praktiske Spørgsmaal i Forbindelse med Luftbeskyttelsen.

V

Efterhaanden som Tiden gik, skærpedes *Forholdet mellem de danske og tyske Luftværnsmyndigheder* i væsentlig Grad. Tyskernes Forsøg paa Infiltration i det civile Luftværn blev hyppigere og alvorligere, og Luftværnet maatte føre en stadig

heftigere Kamp for, saavidt det var muligt, at holde Luftbeskyttelsen fri for Indblanding fra de tyske Luftværnsmyndigheder, den tyske Værnemagt og det tyske Politi.

Kort før Nytaar 1944 modtog Luftværnet en Henvendelse fra Ledelsen af Luftgaukmando XI, Hamburg, der krævede truffet *Aftale om et Samarbejde mellem Luftværnet og Værnemagten* for det Tilfælde, at Luftangreb skulde medføre Storskader i en By. Man maatte efter tysk Opfattelse da have fælles Stabe, bestaaende af Repræsentanter for den tyske Værnemagt og det danske civile Luftværn, der »om et rundt Bord« kunde tale om Sagerne og træffe Afgørelse om Redningsarbejdets Gennemførelse. Saadanne fælles Stabe skulde etableres ved Samarbejde mellem de stedlige Luftværnschefer og Værnemagtskommandanter, et »Samarbejde«, der dog var af en noget særegen Art, idet Tyskerne ønskede, at Luftværnets Styrker i Katastrofetilfælde skulde have deres Udrykningsordrer alene fra den tyske Standorttæstest. Fra dansk Side tog man øjeblikkelig skarp Afstand fra enhver Tanke om Samarbejde. Man var i Luftværnet klar over, at Rygtedannelse omkring et fælles Samarbejde mellem Luftværnet og det tyske Militær indebar en alvorlig Fare for fuldstændig Opløsning blandt Luftværnets Styrker Landet over.

Sagen var Genstand for nogle meget vanskelige Forhandlinger med Luftgaukmando XI, men det lykkedes omsider Luftværnet at faa Tyskerne til at opgive deres Ønsker om Samarbejdsaftaler.

Medens Spørgsmaalet vedrørende det civile Luftværn siden Besættelsen havde sorteret under Værnemagten, foretog Tyskerne i Begyndelsen af 1944 en Ændring heri, idet *de fleste Luftværnsspørgsmaal nu blev henlagt under det tyske Politi*. Denne ændrede Sagfordeling betegnede for Statens civile Luftværn Indledningen til en Periode, der bragte de største Vanskeligheder i Forholdet til de tyske Myndigheder. Den 9. Februar 1944 modtog Luftværnet en Skrivelse fra Der Höhere SS- und Polizeiführer in Dänemark, General *Pancke*, hvorefter denne havde paalagt Chefen for det tyske Ordenspoliti her i Landet at informere sig om det danske Luftværns Beredskab og Organisation. Tyskerne vilde oprindeligt have sendt en SS-Officer paa Inspektionsrejse til samtlige Luftværnschefer, men Luftværnet fik forhindret dette. Fra Luftværnets Side lagde man afgørende Vægt paa at centralisere Forbindelsen til det tyske Politi videst muligt, saaledes at tyske Henvendelser, Ønsker og Krav tilgik Centralledelsen og ikke Luftværnscheferne direkte. Herved blev det i mange Tilfælde muligt for Centralledelsen gennem Forhandlinger at faa Tyskerne til at frafalde deres Ønsker, og i andre Tilfælde søgte man gennem stadig nye Forhandlinger at forhale Sagerne mest muligt. Man tilstræbte herved i videst muligt Omfang at undgaa de opløsende Tendenser inden for Luftværnets Styrker ude i Landet, som vilde være blevet en Følge af lokal tysk Infiltration.

Befehlshaber der Ordnungspolizei kastede sig straks med Iver ind i Arbejdet med at kontrollere og overvåge det danske Luftværn. Tyskerne krævede saaledes indsat *Forbindelsesofficerer* fra det stedlige tyske Politi i Luftværnets Kommandocentraler, noget Luftværnet naturligvis nægtede at indgaa paa og havde Held til hele Krigen igennem at undgaa. Det tyske Politi krævede endvidere gennem Statens civile Luftværn udleveret *detaillerede Oplysninger om det danske Luftværns Opbygning, Materiel og Personel i hver enkelt By*. Man var naturligvis lidet tilbøjelig til at spille Tyskerne saadant Materiale i Hænde, men efter at have slyttet og forhalet Sagen i 10 Maaneder maatte man i Slutningen af Februar 1945 efter et formeligt Ultimatum

overlevere Tyskerne et Kartoteksmateriale, der dog var saaledes opstillet, at det gav Tyskerne et i Enkeltheder ret ufuldstændigt Billede af Luftværnets Beredskab.

Paa Dagen for den allierede Invasion paa Kontinentet den 6. Juni 1944 blev Luftværnet kaldt til Møde hos Befehlshaber der Ordnungspolizei paa Dagmarhus. Tyskerne ønskede at sikre sig, at Luftværnet under den nye militære Situation ikke vilde foretage ekstraordinære Skridt, uden at det skete i Forstaaelse med de tyske Myndigheder, og man krævede fra tysk Side især, at Luftværnet forinden eventuel Erklæring af fuldt Beredskab underrettede de tyske Myndigheder i god Tid. De vilde øjensynlig gardere sig mod eventuelle Overraskelser i Retning af Indkaldelser af et uniformeret CB-Korps paa 40.000 Mand »i Ryggen paa« Tyskerne. Luftværnet lovede at give saadan Underretning. Saaledes som Forholdene laa, kunde der ikke være nogen Tvivl om, at Luftværnet, hvis man overhovedet alvorligt vilde tænke paa under en krigsmæssig Situation at kunne træde i Virksomhed til Gavn for Civilbefolkningen, fuldt ud maatte anerkende Tyskernes faktiske Bestemmelsesret med Hensyn til Spørgsmaal af militær Rækkevidde; en Fornægtelse heraf vilde for Luftværnet have været det samme som Selvmord.

Tyskerne saa efterhaanden med stigende Mistro paa det civile Luftværn og ikke mindst paa CB-Korpsset, i hvilket de mente at se en camoufleret Organisation af politimæssig og halvt militær Art, rettet mod Tyskerne her i Landet. Det skete ofte, at Luftværnschefer og Kolonnechefer blev tilsagt til Møde hos den lokale Kommandant, der skarpt kritiserede CB-Korpssets Optræden og paa mere eller mindre direkte Maade antydede, at der ved given Anledning vilde blive skredet ind mod CB-Tjenesten. I Sønderborg var Kommandanten blevet saa betænkelig ved Situationen, at han fandt det nødvendigt at forbyde, at CB-erne efter endt Grundskole marcherede gennem Byen med Musikkorps i Spidsen. Det blev øjensynlig opfattet som en farlig Udfordring af den tyske Værnemagt!

I Slutningen af Juli 1944 blev Sagen lagt op i et højere Plan, idet Befehlshaber der Ordnungspolizei over for Luftværnet fremsatte Krav om en *Nedlæggelse af CB-Politiet i hele Landet og en Omlægning af Dele af CB-Uddannelsen*. Efter Tyskernes Opfattelse fik CB-Mandskabet under deres Uddannelse indpodet en »usund nationalistisk Indstilling«, og man forsaa sig især paa den rent disciplinerende Del af Uddannelsen, som man opfattede som halvt militære Øvelser (»Geländeübungen und Grossmärke«, som Tyskerne kaldte det); de var jo selv Specialister i camoufleret Militæruddannelse.

Fra Luftværnets Side blev der naturligvis protesteret voldsomt, og Sagen gav de følgende Maaneder Anledning til nogle meget bevægede Forhandlinger. Der var imidlertid ingen Vej udenom. Hvad der vanskeliggjorde Sagen, var, at CB-Politiet bestred en Række Opgaver af rent luftværnsmæssig Art (Kommandocentraltjeneste, Meldetjeneste, Telefontjeneste, Chaufførtjeneste, Depottjeneste o. lign.), Opgaver som nødvendigvis maatte løses, hvis man overhovedet vilde opretholde Luftværnets Funktioner. Man præciserede derfor fra dansk Side, at man kun kunde gaa med til en Nedlæggelse af CB-Politistyrkerne, saafremt der til Gengæld blev stillet fornødent CB-Mandskab til Raadighed til Løsning af disse Opgaver, og det lykkedes virkelig at faa Tyskerne til at tiltræde dette Vilkaar. I Slutningen af August Maaned

maatte Luftværnet da give Luftværnscheferne Ordre til *Opløsning af CB-Politiet og Indskrænkning af CB-ernes Uddannelse*. Herefter skulde hele CB-Politiet, der i alt talte ca. 14.000 Mand, hvoraf ca. 4.500 Mand var indkaldt til fast Tjeneste, nedlægges. Største Delen af CB-Politiets Mandskab skulde imidlertid overgaa til en ny — under Politiet sorterende — Tjenestegren: *CB-Kommandocentraltjenesten* (CB-KC), saaledes at de foran nævnte Opgaver ogsaa fremtidig kunde udføres ved CB-Mandskab (oven i Købet det samme Mandskab, blot under et andet Navn). Den resterende Del af det hidtidige CB-Politi blev overført til Brandtjenesten og Rydningstjenesten, og samtlige øvrige af CB-Politiet hidtil udførte Opgaver (alene med Undtagelse af Bevogtnings- og Patrouilleringstjenesten) overgik til disse Tjenestegrene.

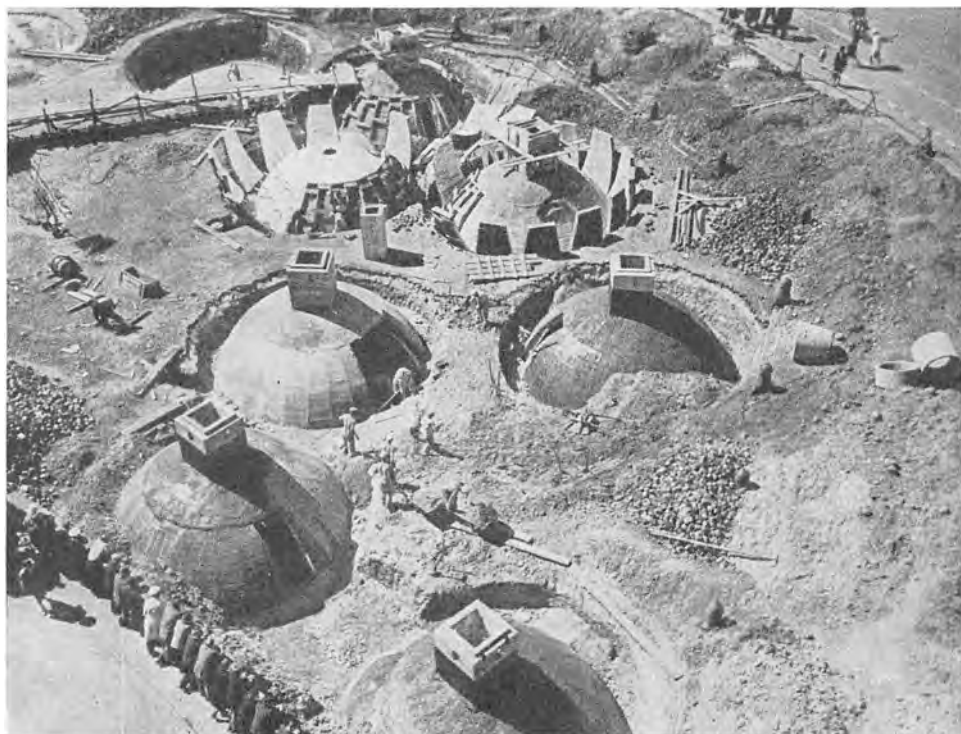
Man maatte undrende spørge sig selv, hvad Tyskernes Mening med denne ejendommelige Ordning vel kunde være. Luftværnet beholdt sine CB-ere, for Størstedelen stadig under Politiets Ledelse og til Løsning af stort set de samme Opgaver som hidtil. Bortset fra, at Nyordningen gav Anledning til en Del administrativt Besvær, betød den derfor ikke nogen afgørende Svækkelse af Luftværnsberedskabet. Derimod kunde General Pancke naturligvis med god Samvitighed indberette til Berlin, at han nu havde »udskeelt« 14.000 »Hjælpepolitifolk« af det danske Luftværn.

En farlig Episode var kort forinden indtruffet. da Tyskerne *under Folkestrejken i København* de første Dage i Juli 1944 pludselig stillede Krav til Luftværnet om, at Rydningstjenestens CB-ere paa tysk Ordre og under tysk Kommando skulde deltage i Bortfjernelsen af de Barrikader, Folk havde opført i Gaderne. Luftværnet afviste naturligvis denne Tanke som absurd og stod stejlt paa dette Standpunkt til Trods for, at Tyskerne rasede og truede med de voldsomste Repressalier mod Luftværnet og mod Vicepolitichef Arthur Dahl, som fandt det tilraadeligst i nogen Tid at forsvinde under Jorden.

Det var kun for en kort Stund efter CB-Politiets Opløsning, at Tyskerne lod Luftværnet i Fred. *General Panckes Aktion den 19. September 1944*, hvorved Politiet og CB-Organisationerne med Undtagelse af CBU opløstes med øjeblikkelig Virkning, var et lammende Slag for Luftværnet.

I København og flere Byer skete den tyske Aktion i Ly af et falsk Flyvervarsel. »Indflyvningssituationen« var af Tyskerne konstrueret ganske snedigt, men forekom dog noget mistænkelig, og i Luftværnets Landskommando drøftede man netop dette Spørgsmaal, da Flyvervarslet lød Kl. 11; faa Minutter efter indløb de første Meldinger fra København og Provinsen om den igangværende Aktion.

Efter General Panckes officielle Radiomeddelelse samme Eftermiddag om Overfaldet vedtog man i Statens civile Luftværn øjeblikkelig at ophøre med enhver Funktion. Samtlige Luftværnschefer var sat ud af Spillet; i de store Byer var alle de Politifolk, som ledede Luftværnet, arresteret eller straks gaaet under Jorden; Luftværnets øverste Chef, Vicepolitichef Arthur Dahl, var blandt de arresterede; enhver Tanke om under disse Forhold at fortsætte var haabløs. Administrationskontorerne, Landsmeldecentralen og samtlige Kommandocentraler Landet over blev lukket i Løbet af Eftermiddagen; Sirenevarsling var dermed blevet umulig; det civile Luftværn fungerede ikke længere.

Bunkersbyggeriet hørte ikke til de populære Foranstaltninger — dels fordi det kom i Stand paa tysk Foranledning, dels fordi det kostede aldeles urimeligt store Summer i Forhold til den Sikkerhed, de smaa Kuber kunde yde Befolkningen, hvis det blev Alvor med Byernes Bombardement, dels endelig fordi det saa ud, som havde Hottentotter uden videre slaaet sig ned iblandt os og bygget deres Kraal'er paa vore Torve og Pladser. — Billedet viser forskellige Stadier i Bunkersbyggeriet inde paa Raadhuspladsen i København. Der mangler kun det afsluttende: Kubens Beklædning med Jordfyld og Brosten, saa kun den firkantede, cementstøbte »Lyre« blev synlig.

Det var selvfølgelig en uholdbar Situation. Faren for Luftangreb var jo ikke formindsket, og fra mange Byer pressede man kraftigt paa for at faa Funktionerne genoptaget, ligesom man enkelte Steder begyndte at lave frivillige Luftværnsordninger som Nødhjælp. For den tyske Værnemagt var navnlig Nedlæggelsen af Sirenevarslingssystemet en ubehagelig Overraskelse, og selv fra Befehlshaber der Ordnungspolizei udsendtes en Føler med Henblik paa en Fortsættelse af det civile Luftværn under et nyt dansk Politi. En saadan Løsning hørte naturligvis kun hjemme i Fantasiens Verden; men hvis Luftværnsfunktionerne kunde videreføres uden Politiet, under den hidtidige danske Centralledelse og efter de hidtil fulgte Principper, kunde Luftværnet ikke afvise at tage Opgaven op, da Hensynet til den danske Civilbefolkning krævede, at Luftværnet som en rent humanitær Institution fortsatte sit Virke.

Den eneste praktiske Mulighed for en Fortsættelse var at søge Luftværnet reorganiseret paa kommunal Basis, og herom førtes en Række Forhandlinger med Indenrigsministeriet, Udenrigsministeriet og Politikerne, ligesom man holdt Kontakt med Frihedsraadet om Spørgsmaalet. Den 27. September fremsatte Statens civile Luftværn

over for Tyskerne et Forslag paa 5 Punkter, som man bad godkendt fra tysk Side. Efter dette Forslag skulde Statens civile Luftværn bestaa i samme Skikkelse og med samme Beføjelser som hidtil; Hvervet som Luftværnschefer i Byerne skulde overgaa til Borgmestrene; Luftværnskontorerne og samtlige Tjenestegrene med Undtagelse af Polititjenesten skulde bibeholdes og det tidligere CB-Mandskab fordeles som Hjælpemandskab under Navn af »LB-pligtige« til de enkelte Tjenestegrene, men i øvrigt gøre Tjeneste efter de hidtidige Principper.

Tyskerne lagde den største Vægt paa, at CB-Organisationen som et ensartet Korps under central Ledelse var og blev ophævet, men havde ikke noget imod, at Mandskabet splittedes ud i smaa Grupper under de enkelte Institutioner, naar de blot fremtraadte uden central Ledelse og uden Enhedspræg af nogen Art. Det lykkedes at faa Tyskerne overbevist om Nødvendigheden af, at Mandskabet var uniformeret, men de famøse Bogstaver »CB« krævedes absolut fjernet fra CB-ernes Brystskjold. Baggrunden herfor har maaske været, at Tyskerne vilde udelukke enhver Mulighed for, at CB-Mandskabet under en Invasionssituation skulde kunne optræde som internationalt anerkendt Friskarekorps til Støtte for Invasionsmagten.

Det lykkedes efter mange Krumspring Luftværnet at faa Forslaget godkendt fra tysk Side. General Pancke føjede dog den Klausul til sin Godkendelse, at der ikke fremtidig kunde være Tale om at indkalde og uddanne nye Luftværnsstyrker, hverken LB-pligtige eller frivillige Reservekolonner; Luftværnet maatte fortsætte med de en Gang uddannede Styrker, som Tyskerne ansaa tilstrækkelige. Herefter blev Reorganiseringen af det hidtidige Luftværn paabegyndt. Først igangsattes Sirenevarslingen, derefter udnævntes Borgmestrene til Luftværnschefer, og efterhaanden fik man samlet Mandskab og Materiel paany. At dette Arbejde under de vanskelige Forhold kunde lykkes, maa man utvivlsomt tilskrive den betydelige Støtte, Luftværnet modtog fra *Danmarks Frihedsraad*, der i sin Proklamation af 6. Oktober bl. a. med fuld Styrke gik ind for en Reorganisation af det civile Luftværn og skarpt fordømte Tyverier af Luftværnsmateriel.

Tiden efter den 19. September karakteriseredes — for Luftværnet som for Samfundet i øvrigt — af en næsten endeløs Række af tyske Krav, tysk Indblanding, Razziaer og Arrestationer.

I Slutningen af Oktober 1944 krævede det tyske Politi Professor *Ole Chievitz* fjernet fra Stillingen som Chef for Luftværnets Sanitetstjeneste; det antydedes kraftigt, at det kunde faa uheldige Konsekvenser for Luftværnet, hvis Professor Chievitz ikke blev udskiftet med en anden Leder. Det lykkedes Luftværnet efter at have syltet Sagen i længere Tid at faa stillet Tyskerne tilfreds, uden at Professor Chievitz, der da som Medlem af Frihedsraadet længe havde været under Jorden, blev afskediget fra Luftværnet.

I Oktober Maaned 1944 modtog Luftværnet fra General Pancke Ordre til *langs samtlige vigtige Hovedveje Landet over at udføre Dækningsgrave* for hver 200 m, hver med Plads til 2 Mand. Da langt Størsteparten af den kørende Færdsel fandt Sted for den tyske Værnemagt, var det i Virkeligheden en ren tysk Foranstaltning, der her var Tale om, og man var derfor fra dansk Side absolut negativt indstillet over for det fremsatte Krav, der vilde medføre, at ca. 40.000 Dækningsgrave til et Beløb af mellem 300.000 og 400.000 Kr. skulde udføres. Efter at Luftværnet gennem Udenrigsministeriet havde protesteret, opgav Tyskerne Kravet og paabegyndte selv Udførelsen.

Som et Led i de i Slutningen af 1944 beordrede udvidede Brandsikringsforanstaltninger skulde

der i alle større Byer for hver Husblok oprettes *Karréluftværn* under Ledelse af en særlig uddannet *Karréluftværnsleder*. Tyskerne, der heri saa Spiren til en Organisering af Befolkningen i Kampgrupper, rettet mod Besættelsesmagten, udstedte omgaaende absolut Forbud mod Oprettelse af *Karréluftværn*, og denne Gang var det ikke muligt at røkke Tyskerne en Tomme.

De tyske Beslaglæggelser greb efterhaanden om sig ogsaa til Skade for Luftværnet. Tyskerne beslaglagde i vid Udstrækning Luftværnets Hjælpestationer til militære Formaal, og ogsaa Luftværnets Motorkøretøjer blev ofte rekvireret af Tyskerne. Med Benzinen var det helt galt. Efter den 19. September blev de Dele af Rigspolitiets Katastrofebeholdninger af Benzin, som ikke var blevet beslaglagt af Tyskerne, overdraget Luftværnet, men dette medførte naturligvis, at Tyskerne og ikke mindst Hipokorpsset fik betydelig Interesse for Luftværnets Benzinbeholdninger. I de følgende Maaneder blev Landets Beholdninger af Luftværnsbenzin i een Uendelighed flyttet rundt, gravet ned og skjult paa alle tænkelige Steder, og dette gav Anledning til talrige tyske Razziaer. Det lykkedes dog kun Tyskerne at finde forsvindende Mængder.

Efter Militærets 29. August og Politiets 19. September havde man inden for Luftværnets Rækker en usikker Følelse af, at naar Tyskerne næste Gang slog til, vilde det maaske blive mod det civile Luftværn. Opløsningen først af CB-Politiet og senere af hele CB-Organisationen havde givet et Fingerpeg, og senere Begivenheder syntes at pege i samme Retning. En kritisk Situation indtraf, da det tyske Politi i Slutningen af September og Begyndelsen af Oktober 1944 foretog *Beslaglæggelse af CB-Kartoteker* rundt omkring i Landet. Disse Aktioner indledtes i København, hvor tyske Politisoldater den 30. September brød ind paa CB-Kontoret og fjernede hele CB-Kartoteket, indeholdende Navnekort med Adresser paa alle Storkøbenhavns ca. 20.000 CB-ere, og transporterede Kartoteket til Shellhuset. Fra dansk Side blev der omgaaende nedlagt en voldsom Protest, idet Direktør *Svenningsen* fra Udenrigsministeriet samme Aften henvendte sig til Dr. Best, der dog blot gav Udtryk for, at Aktionen udelukkende var foretaget, fordi man fra tysk Side ønskede »at bringe det ganske ubeskyttede Kartotek i Sikkerhed«; en Tilbagelevering af Kartoteket vilde absolut finde Sted, men kunde af »tekniske Grunde« ikke lade sig gøre lige med det samme. Lignende *Beslaglæggelser* fandt i Løbet af Oktober Sted i Aalborg, Odense, Sønderborg og enkelte andre Byer, men hele Aktionen havde et noget tilfældigt Præg. Alle Kartoteker blev leveret tilbage til Luftværnet, og alt tydede paa, at de ikke af Tyskerne havde været benyttet til Afskrivning.

En *almindelig Spionage mod Luftværnet* blev fra Sommeren 1944 efter Ordre fra Chefen for S.D., Hauptsturmführer *Pahl*, systematisk foretaget af denne Organisation, der gennem Stikkere lod opstille Fortegnelser over alle ledende inden for hele Luftværnet Landet over og indsamlede Materiale om Luftværnsmandskabets politiske Indstilling, Kasertering, eventuelle Bevæbning o.s.v. I Slutningen af Januar 1945 tilspidsedes Situationen. Efter en falsk Stikkermeddelelse om en af Luftværnets Ledelse planlagt militær Aktion mod Tyskerne mente Gestapo ikke længere at turde undlade at foretage en *samlet Aktion mod det civile Luftværn i hele Landet*. I største Hast planlagde man paa Shellhuset en saadan Aktion. Efter hvad bl. a. Gestapochefen *Bovensiepen* samt nogle af Tyskernes Haandlangere efter Befrielsen har forklaret til det danske Politi, var Tyskernes Planer følgende:

Forinden Aktionen skulde løbe af Stabelen, ønskede man at sikre sig den daglige Leder af Luftværnet, Kontorchef *Aarøe* i Statens civile Luftværn, der formentes at

kunne aftvinges værdifulde Oplysninger. For ikke ved en officiel tysk Arrestation af Kontorchef Aarø at vække Mistanke var det Bovensiepens Plan i Stedet for at lade ham »forsvinde«, og Peter-Gruppen — en af Tyskernes Likvidationsgrupper — med Lederne Hauptsturmführer *Horst Issel*, *Brøndum* og *Bothildsen Nielsen* i Spidsen blev sat ind paa Løsningen af denne delikate Del af Opgaven, idet de fik Ordre til at arrestere Kontorchefen og ved omgaaende Forhør, eventuelt under Tortur, at aftvinge ham saa mange Oplysninger som muligt om Luftværnets Forhold til Frihedsbevægelsen. Paa Basis heraf skulde da Aktionen iværksættes Landet over; alle CB-pligtige og alt ledende Personale, herunder navnlig de Officerer fra Hær og Flaade, der gjorde Tjeneste i Luftværnet, skulde arresteres og Luftværnet totalt nedlægges. De lokale Gestapotjenestesteder havde med 24 Timers Varsel faaet Ordre fra Shellhuset til at have alt klart til Aktionen — men Ordren udeblev. Kontorchef Aarø havde fra en god Kilde hos Tyskerne selv faaet en Advarsel og var gaaet under Jorden, og Peter-Gruppen arresterede ved en Fejltagelse Læge *Toftemark* fra Statens civile Luftværn. Hermed var Aktionen mislykkedes i Starten. Sagen blev fra dansk Side omgaaende gennem Udenrigsministeriet foreholdt Dr. Best, der paastod at være uden noget Kendskab til Bovensiepens Planer, men lovede en Undersøgelse, og da Sagen herefter var røbet og lagt op i et højofficielt Plan, maatte videre Initiativ fra det tyske Politi foreløbig indstilles. Tyskerne foretog derimod en Vaabenrazzia paa Statens Luftværnsskole, men fandt heller ikke her, hvad de søgte.

VI

I de sidste Maaneder af Besættelsen blev det forundt Luftværnet at deltage i Løsningen af en betydningsfuld Opgave: *Konvojkørslen til tyske Koncentrationslejre* for at bringe de fangne norske og danske Patrioter hjem. Det var en Opgave, Luftværnet deltog i med hele sit Hjerte. Det var Socialministeriet, der oprindeligt tog dette Spørgsmaal op med Bistand fra forskellig Side, bl. a. Statens civile Luftværn. I det forberedende Arbejde deltog Luftværnet fra Oktober 1944, og allerede i Begyndelsen af December 1944 organiseredes den første Konvojtur til Buchenwalde, hvorfra 200 danske Politifolk blev bragt hjem. Luftværnet stillede Ambulancer, Chauffører og andet Mandskab og Materiel til Raadighed ved disse Konvojer. I Løbet af Vinteren 1945 foretoges adskillige Ture, navnlig til Neuengamme, for at bringe syge, Kvinder, »asociale« m. fl. andre hjem. Konvojtjenesten blev udvidet betydeligt i April Maaned 1945, og da svensk Røde Kors under Grev *Folke Bernadotte* i Slutningen af April indledte sin Hjælpeaktion, skabtes der et nært Samarbejde med den eksisterende store danske Hjælpeorganisation. Saaledes fremskaffede Luftværnet gennem Luftværnscheferne med Dags Varsel langt største Parten af den Vognpark paa godt 200 Vogne, der i Dagene fra den 19.—23. April foretog den store dansk-svenske Konvojkørsel til Neuengamme efter 4.200 danske og norske Fanger, og alle Konvojtjenestens Ambulancer blev stillet til Raadighed af CBU-Korpset.

Besættelsens sidste Maaneder var en meget vanskelig Tid for Luftværnet. Skoler og andre egnede Bygninger, i hvilke Luftværnets Hjælpestationer var forberedt, var

EVAKUERING ER BEORDRET

**Snarest mulig og senest Kl. 9 skal samtlige
Beboere med Undtagelse af nedennævnte have
forladt Kommunen**

Gaa Dem straks rede til Upekul og med snarest ved et af nedennævnte Opsamlingssteder

Ankirkebyvej (Hj. af Borgm. Nielsens Vej)
Svanekevej (ved Jernbaneevrværkningen)
Sdr. Alle (Hj. af Zahrtmannsvej)
Hælevej (ved Ndr. Jernstøberi)

De skal medbringe Tøpper, Madvarer, Spøngstøjer, Madjams
Husk ogsaa Legitimationskort, Erhvervskort, Købekort, Sygekassebog, rede Præge og
Vardstjerner

Tag ikke mere, end Du selv kan bære eller smødere paa Vogn, Cykle, Bussvogn el. lign.

Børn og svagelige Personer samt Kvinder med smaa Børn kan henvende sig paa Rønne N og Rønne Ø.
Parørende til Folk, der ikke selv kan gaa, henvender sig til Vagrævnestationen (Rindkøst).

Følgende Personer skal forblive i Byen:

- 1) Personale til Elektricitets-, Gas- og Vandværk.
- 2) Sygehuspersonalet.
- 3) Civilbeskyttelsesmandskabet.
- 4) Post- og Telegrafpersonalet.
- 5) Jernbanepersonalet.
- 6) Brandtjenesten og Vagtovrnet.
- 7) Drlæger, Læger, Jødemødre og Apotek.
- 8) Telefoncentralpersonalet.

Luftværnschefen

Evakueringsordren, som uddeltes i Rønne tidligt om Morgenen den 8. Maj 1945. Takket være den planmæssige Rømning af baade Rønne og Neksø omkom kun 10 Danske ved det russiske Bombardement. Derimod havde Tyskerne meget alvorlige Tab.

i de sidste Par Aar i mangfoldige Tilfælde stik imod afgivne Løfter og uden enhver Hensyntagen til Luftværnets Protester blevet beslagnet af den tyske Værnemagt, og Luftværnets Organisationsplaner havde derfor Gang paa Gang maattet ændres, men i Foraaret 1945 blev det helt galt. Da *de tyske Flygtningesværme* i Marts—April Maaned oversvømmede Landet, beslagnet tyskerne Skoler, offentlige Bygninger, Forlystelsesetablissementer og andre Bygninger, hvor Luftværnets Hjælpestationer hørte til, i et Omfang, saa *Luftværnsorganisationen i de fleste Byer efterhaanden blev slaaet fuldstændig i Stykker*. Centraladministrationen havde vedtaget at nægte enhver Medvirken ved Foretagelsen af disse folkeretsstridige Beslaglæggelser, og Luftværnet mente derfor ogsaa at burde overlade til Byerne at klare Vanskelighederne, som de bedst kunde. At samtidig tyske Razziaer og Arrestationer i Kommandocentralerne skabte Uro blandt Mandskabet, gjorde ikke Forholdene lettere. Hertil kom, at stadig flere af dem, der tjenstgjorde i Luftværnet, maatte gaa under Jorden paa Grund af Deltagelse i illegalt Arbejde. Ogsaa i Luftværnets Materieldepoter tyndede det ud paa Grund af talrige »hold up«, der i de fleste Tilfælde skyldtes Modstandsbevægelsens Ønsker om at sikre sig Staalhjelme og anden Udrustning.

Efterhaanden som Fronten i Tyskland nærmede sig Danmark, og Luftaktiviteten over Landet steg til et hidtil ukendt Omfang, meldte sig det Spørgsmaal, om Luftværnet burde *forhøje Beredskabet* gennem forøgede faste Indkaldelser af Mandskab for i højere Grad at være beredt, saafremt Krigen skulde naa dansk Omraade.

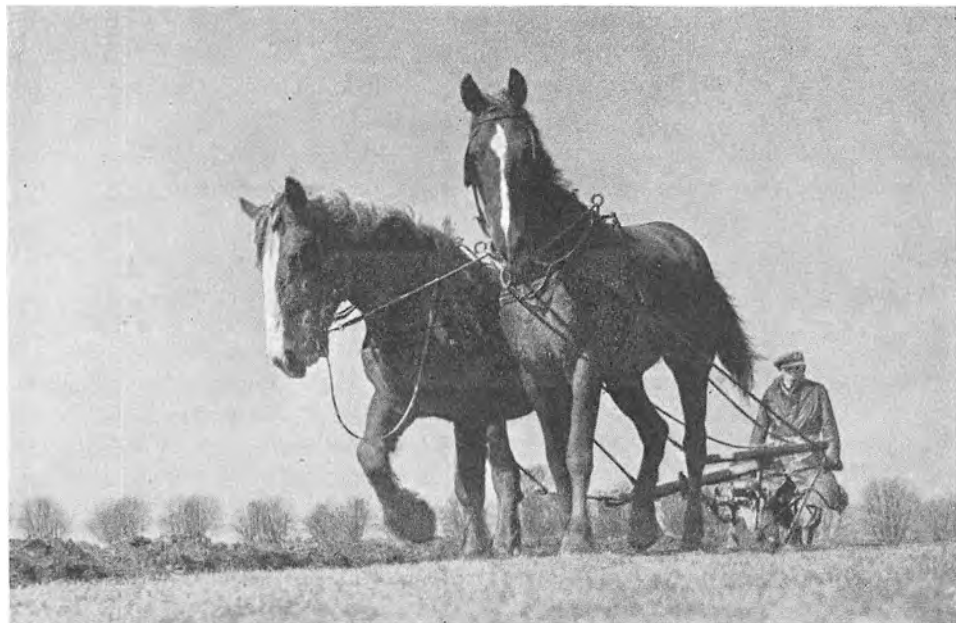
Spørgsmaalet var meget delikat. Ikke blot vilde et for tidligt etableret forhøjet Beredskab muligvis være af uheldige Virkninger for Frihedsbevægelsen, da visse Dele af det illegale Arbejde trivedes i Ly af Luftværnssystemet og naturligvis ikke taalte for megen Offentlighed. Spørgsmaalet havde ogsaa en Side over for Tyskerne, der krævede nøje at overvaage enhver Forhøjelse af Beredskabet, og ligeledes var den allierede Overkommando direkte interesseret i en saadan Sag. Luftværnet udarbejdede et Forslag til Etablering af forhøjet Beredskab af en vis Størrelse, klart til omgaaende Iværksættelse, og den allierede Overkommando underrettedes ad underjordisk Vej om Enkelthederne heri. Som Forholdene udviklede sig i de sidste April-dage, slap vi dog for den Uriaspost, en saadan Mobilisering af Luftværnet under de overordentligt vanskelige og særegne Forhold vilde have været.

Kapitulationen stillede straks Luftværnet helt nye Opgaver:

Talrige Steder stillede Udrykningskolonner og CB-Styrker den 5. Maj med Maskinpistoler og Frihedskæmperarmbind som aktive Afdelinger af Danmarks Frihedshær. Hele Luftværnets landsomfattende Meldesystem blev straks stillet til Raadighed for Frihedsbevægelsen. Socialtjenesten var næsten overalt — oftest i Henhold til forudgaaende Aftaler — til Raadighed for Frihedskæmperne med Forplejning, Indkvartering og anden Bistand. Fra Luftværnets Depoter udleveredes store Mængder af Udrustningsgenstande til Frihedsstyrkerne —, og faa Dage efter Kapitulationen fik det civile Luftværn overdraget en helt ny vigtig og presserende Opgave, nemlig Administrationen af Forsorgen for de godt 200.000 tyske Flygtninge, Tyskerne havde efterladt heroppe i den elendigste Forfatning.

Men Befrielsen betød dog ikke for det civile Luftværn den endelige Afslutning paa Krigen. Medens det øvrige Land jublede over Befrielsen, indtraadte den 7. og 8. Maj *de store Bombekatastrofer i Rønne og Neksø paa Bornholm*. Disse Byer blev som Følge af den tyske Kommandants Afvisning af et russisk Ultimatum om Overgivelse udsat for nogle voldsomme Bombardementer, og det civile Luftværn traadte straks i Virksomhed. Efter Afgivelsen af det russiske Ultimatum beordrede Luftværnschefen Natten til den 8. Maj total Evakuering af Civilbefolkningen fra Rønne og Neksø. Denne blev foretaget i Henhold til de udarbejdede Planer og var tilendebragt i de tidlige Morgentimer den 8. Maj; som Følge af Evakueringen satte kun 10 Danske Livet til ved de paafølgende meget voldsomme Bombeangreb mod de to Byer. Slukningsarbejdet og det første Rydningsarbejde blev foretaget af den bornholmske CBU-Kolonne, Rønnes Luftværnsstyrker og Frivilligordningerne, og i den nærmeste Tid blev Reparationsarbejdet og Civilbefolkningens Tilbageflytning til de bombehærgede Byer dirigeret og reguleret af Luftværnschefen.

MATERIELLE FORHOLD

»Plovfuren« hed et af de illegale Blade. Det søgte at vække Bondens Sans for, hvad Kampen gjaldt.

LANDBRUGET

Af Professor KRISTEN SKOVGAARD

Udbruddet af den store Krig i September 1939 stillede dansk Landbrug over for de samme alvorlige produktionsmæssige og afsætningsmæssige Problemer, som man kendte dem fra den første Verdenskrig. Som den Gang var Krigens to Hovedmodstandere, England og Tyskland, ikke blot Landbrugets dominerende Markeder, men de to Lande beherskede tillige praktisk taget alle Forbindelseslinier til vore saakaldte sekundære Landbrugsmarkeder og til vore Raastofleverandører af Foderstoffer og Kunstgødning. Vilkaarene for vort vigtigste Eksporterhvervs Produktion og Afsætning var med andre Ord prisgivet de krigsførende Magters Skøn over Krigsførelsens hensigtsmæssige Midler, og det blev dermed en af dansk Politikens vigtigste Opgaver som et integrerende Led i vor Neutralitetspolitik at genoplive den Lighed i Produktion og Afsætning, som vi med Held havde gennemført under Krigens 1914—18, og hvortil Landbruget og Landbrugets Mænd havde ydet deres fortjenstfulde Bidrag.

Dette syntes ogsaa at skulle lykkes; Regeringen gennemførte en Række *handelspolitiske Forholdsregler* med Henblik paa Opretholdelsen af vor absolutte Neutralitet, ligesom der afsluttedes *Handelsaftaler om Landbrugseksporten med England og Tyskland*, og Fordelingen af vor Landbrugseksport i Krigens første Halvaar gav ikke Anledning til Episoder, der kunde bringe vort neutrale Sindelag i Tvivl. Man

kunde nu mene, at de Opgaver, vort Land med Krigens Alvor uden for Døren var stillet over for, maatte ligge alle saa tungt paa Sinde, at de mødte en enig dansk Politik ogsaa paa de produktions- og afsætningsmæssige Omraader. Det var dog ikke Tilfældet, thi blandt de Foranstaltninger, Regeringen ved Krigsudbruddet saa sig nødsaget til at gennemføre, var der en enkelt, Valutapolitikken, som i sin Udformning kom til at virke stærkt uddybende paa den Kløft, som Kriseaarene i Trediverne havde skabt mellem Landbruget og det øvrige Samfund, og da den fik sin store Betydning for den landbopolitiske Udvikling under Besættelsen, skal den omtales nærmere.

Da Sterling ved Krigsudbruddet faldt over for Dollars, valgte Danmarks Nationalbank for at beskytte det hjemlige Prisniveau mod inflatorisk Indflydelse at frigøre Kronen fra Sterling og i Stedet for at knytte den til Dollars. Resultatet maatte naturligvis blive en faldende Sterlingkurs og dermed faldende Landbrugspriser, og da England for at beskytte sit Prisniveau mod Inflation i samme Skynding gennemførte Maksimalpriser paa Fødevarer ved at lægge Loft over de gældende Priser, kunde Landbruget ikke faa Kompensation for Sterlingfaldet i stigende Sterlingpriser, og Erhvervet henvendte sig derfor omgaaende ved Landbrugsraadet med en enstemmig Protest til Regeringen mod Virkningen af den førte Valutapolitik.

Der etableredes straks *Kontakt mellem Regeringen og Landbrugsraadet* om Problemet, og man søgte i første Omgang ved Forhandlinger med England at opnaa Forhøjelse af Sterlingpriserne. Der indrømmedes os visse, dog fra Landbrugets Synspunkt utilstrækkelige Prisforhøjelser; men hvad værre var, England erklærede Virkningerne af den danske Valutapolitik som sig uvedkommende. Ved de mellem Regering og Landbrugsraad derefter fortsatte Forhandlinger erklærede Regeringen sig indforstaaet med at holde Landbruget skadesløst for det lidte Tab ved Kronehævningen, men de herpaa sigtende Forslag, der navnlig tilførte de mindre Landbrug Fordele, blev kun accepteret af Husmandsforeningernes Repræsentanter i Landbrugsraadet, medens Landbo- og Andelsforeningernes Repræsentanter gik skarpt imod. Det syntes ikke muligt at faa tilvejebragt noget Forlig, og da Tiden trak ud, vedtog Landbrugsraadet først i November mod Husmandsrepræsentanternes Stemmer at samle det danske Landbrug til *et Landsprotestmode*, som senere blev berammet til Afholdelse i Odense den 21. November, efter at Regeringen efter et Forlig med Det konservative Folkeparti den 10. November uden Landbrugsraadets Tilslutning havde gennemført en »*Lov om Foranstaltninger til Udligning af Landbrugets Eksportpriser og Produktionsomkostninger*«. I Loven var der kun levnet meget lidt af det af Regeringen oprindeligt stillede Forslag, men Landbrugsraadet hævdede, at Loven kun ydede Landbruget halv Kompensation.

Husmandsforeningerne søgte at komme Odensemødet i Forkøbet, idet de sammenkaldte til et *Landsmøde i Aarhus* den 15. November. Der vedtoges her en Udtalelse, hvori man gav Regeringens Politik sin Tilslutning samt protesterede mod den af Landbrugsraadets Flertal førte Politik, og endelig bemyndigede Mødet Husmandsforeningernes Hovedbestyrelse til om fornødent at opsigte Foreningernes Medlemskab i Raadet.

Paa *Odensemødet*, hvortil ikke mindre end 3000 Landmænd stævnedes, redegjorde Landbrugsraadets ledende Mænd, Husmandsrepræsentanterne deltog dog ikke, for de Konsekvenser, den førte Valutapolitik efter deres Mening maatte faa, og for de Tab, den vilde paaføre Landbruget. Mødets Resultat var Vedtagelse af en Beslutning, hvorefter der til samtlige Landmænd rettedes Opfordring om at underskrive paa følgende Erklæring:

»Ved min Underskrift forpligter jeg mig herved over for Landbrugsraadet til at underkaste mig alle Beslutninger, som De samvirkende danske Andelsslagteriers Fællesbestyrelse og De danske Mejeriforeningers Fællesorganisation i Fællesskab maatte tage vedrørende min Svine- og Mælkeproduktion til Forbedring af Landbrugets Vilkaar. Forpligtelsen er gældende til Udgangen af 1940.«

Paa Mødet fremkom enkelte Protester mod denne Udtalelse, men den vedtoges med saa godt

som fuldstændig Tilslutning. I en Skrivelse af den 24. November udmeldte Husmandsforeningerne sig derefter af Landbruksraadet.

Det var altsaa Resultatet af de første tre Maaneders hjemlige Krigstidspolitik. *Man havde opnaaet at sprænge Landbrugets Hovedorganisation, Landbruksraadet*, og hvad der var endnu værre, den Bitterhed og Uro, Regeringens Politik fremkaldte i Landbokredse, gav *L.S.-Bevægelsen en enestaaende Chance*, det var rigtig Vand paa dens Mølle. L.S.-Ledelsen søgte at rejse en Storm mod Regeringen og opfordrede i Foraarets Løb med stigende Heftighed Landbruksraadet og Andelsforeningerne til at gøre Brug af de efter Odensemødet af de tre Fjerdedele af danske Landmænd underskrevne Fuldmægter.

Regeringen søgte at imødekomme Landbrugets Kritik ved gennem forskellige Foranstaltninger at forbedre Landbrugets Indtægter. Man forhøjede Hjemmeprisen paa Smør, man gennemførte en Kornordning, der dog kun kunde have symbolsk Betydning, da de fastsatte Maksimalpriser for indført Korn laa betydeligt under Verdenspriserne, og man forhøjede de i Loven af 10. November fastsatte Fragttilskud paa Foderstoffer. Der opnaaedes dog ikke noget Kompromis med Landbruksraadet; men da det ved Forhandlinger med England umiddelbart efter Aarskiftet 1940 viste sig, at man fra 1. April kunde vente betydelige Forringelser i vore Afsætningsforhold til England, genoptoges Forhandlingerne mellem Regeringen og Landbruksraadet, og afventende de dansk-engelske Handelsforhandlingers Resultat vedtoges den 30. Marts en Lov, der endelig bragte det omstridte Valutaproblem ud af Verden, og man skabte dermed paa Tærskelen til de efterfølgende svære Tider Overensstemmelse mellem Regeringen og Landbrugets officielle Organisationer.

II

Med Besættelsen ændredes Landbrugets Forudsætninger fuldstændigt, produktionsmæssigt, afsætningsmæssigt og politisk. Mest direkte berørt blev naturligvis Afsætningen, fordi Eksporten til vort Hovedmarked i England standsede fra den ene Dag til den anden; for Produktionens Vedkommende havde man derimod Lagerbeholdninger at tære paa, men hvad der var mere vigtigt, Sommeren stod for Døren, og Grundlaget for Kvægproduktionen var derfor foreløbig sikret, saaledes at der blev givet Respit til Omtanke.

Den standsede Afsætning havde den Virkning, at Lagre paa Mejerier, Slagterier og i Kølehuse hurtigt fyldtes; men de Bekymringer, dette kunde give Anledning til, viste sig grundløse, da Tyskland, for at anvende den tyske Opfattelse af Begivenhederne, erklærede sig villig til at aftage Eksporten og hjælpe det danske Landbrug ud af Vanskelighederne. Det var om denne Bistand, Udenrigsminister *Scavenius* senere i Rigsdagen udtalte, at »— — jeg kunde tænke mig, at man ikke i alle Kredse har gjort sig klart, at det for Danmark var et Held, at dets sydlige Kunde var i Besiddelse af en saadan Organisation, at det uden Tøven kunde aftage de store Mængder letfordærlige Varer, som udgør Hovedmængden af vor Landbrugs-eksport.«

Det viste sig imidlertid hurtigt, at man *fra tysk Side* ikke alene vilde hjælpe dansk Landbrug af med dets Varer, men man *vilde sikre sig de flest mulige Varer*, og for at opnaa dette sendte man *en Delegation af sagkyndige*, som med Raad og Vejledning skulde bistaa Landbruget i den fuldstændig nye Situation ved at stille de Erfaringer til Raadighed, som man i Tyskland igennem syv Aars Selvforsyningspolitik havde indvundet paa Landbrugsproduktionens Omraade. Fra dansk Side

stod man noget tvivlende over for Karakteren af dette Besøg; der var nogen Ængstelse for, at Raadgiverne skulde vise sig at være forpuppede Magthavere, men Forholdet var vel det, at Tyskerne ved Besættelsen ikke havde gjort sig det klart, i hvilket Omfang de vilde bemægtige sig den danske Administration. For ikke at løbe nogen Risiko blev det imidlertid bestemt, at Forhandlingerne med de sagkyndige, der havde henvendt sig ad officiel Vej, skulde forlægges fra Landbrugsministeriet til Landbrugsraadet, og her førtes derefter under Generalsekretær *Høgsbro Holms* Forsæde en Række Forhandlinger mellem et i Hast mobiliseret lille dansk Udvalg og de tyske Udsendinge. Deres Ærinde var som sagt ikke alene at hjælpe den igangværende Produktion, men for Tyskland at opnaa mest mulig Produktion, og i øvrigt af en S sammensætning, som Tyskland ønskede det. Det vil sige, at *man forhandlede om den danske Landbrugsproduktions Tilrettelægning med Henblik paa at levere Tyskland flest mulige Fedtstoffer*, som var det, man behøvede. Dette skulde opnaas igennem Produktionens Organisering og Prispolitikken.

Tyskerne erklærede straks, at de var indforstaaet med betydelige Prisforhøjelser for at stimulere Produktionen, da Tilførslerne af Foderstoffer maatte gaa tilbage, og Produktionen som Følge deraf falde. Men Priserne skulde fastsættes saaledes, at Smør- og Flæskeproduktionen blev størst mulig, derimod var man uinteresserede i Ægproduktionen. Konkrete Priser blev ikke drøftede, Forhandlingerne bevægede sig udelukkende paa det rent tekniske og produktionsmæssige Omraade og førtes nu og da med et videre Perspektiv. Saaledes anførte de tyske Forhandlere, at uanset Krigens Udfald maatte dansk Landbrug gøre sig fortroligt med ændrede Forudsætninger for sin fremtidige Produktion og Afsætning, da baade et tabende og et sejrende England maatte blive et meget daarligere Marked for Landbrugsprodukter end tidligere. Konsekvensen heraf maatte for dansk Landbrug blive, at man indstillede sig paa en stærkere Tilknytning til Kontinentet, men dette vilde betyde, at Produktionen i meget højere Grad end tidligere kom til at hvile i sig selv, da det blev en Opgave for den kontinentale Politik at gøre sig uafhængig af de tidligere store oversøiske Tilførsler af Levnedsmidler. Besættelsens Virkninger for Landbruget maatte med andre Ord ses som en Indledning til en organisk Udvikling og ikke som en tidsbegrænset Afbrydelse i det tilvante System.

Det lykkedes dog ret hurtigt at neutralisere den tyske Sagkundskab, og selv om den nu og da senere dukkede op igen og søgte at gøre sig gældende, blev dette virkningsløst, saaledes at dansk Landbrug fagligt set under hele Krigen kunde arbejde i Fred og Ro uden fremmed Paa-virkning. Værdien heraf kan ikke noksom understreges, da der næppe var noget Omraade inden for den nazistiske Politik, hvor Ideologi, Teknik, Organisation og Produktion var saa stærkt sammenvævet som i Landbruget, saaledes som det kom til Udtryk i Begrebet Blod- og Jordpolitik, men dette undgik man altsaa at stifte nøjere Bekendtskab med.

Betydeligt farligere end de faglige Raadgivere var *den landbrugskyndige Lyttepost*, Tyskerne oprettede i Tilknytning til deres Handelsdelegation. Denne Lyttepost lededes under hele Krigen af en yngre dansktalende landbrugskyndig, ogsaa kommercielt interesseret Doktor, som stod i direkte Kontakt med og lod sig inspirere fra danske nazistiske Landbrugskredse, ligesom han for øvrigt nøje fulgte Indstillingen blandt de danske Landmænd og Udviklingen i Landbrugsproduktionen. Til denne Mand, der lagde stor Vægt paa at bevare Skinnet af Imødekommenhed over for Landbrugets Mænd og dets Organisationer, kan flere af de tyske Foranstaltninger med Henblik paa Landbrugsproduktionen føres tilbage, men da han var Medlem af Handelsdelegationen, maatte han tolereres.

Arne Høgsbro Holm (f. 1889) uddannedes i praktisk Landbrug dels her i Danmark, dels i Amerika. I 1913 var han Elev paa Tune Landboskole, blev Landbrugskandidat i 1916 og var derefter 1916—18 Lærer ved sin gamle Skole. 1918 tiltraadte han som Konsulent i Ringkøbing Amt, var 1919—21 Konsulent i Husdyrbrug og Sekretær for Landboforeningerne i Københavns Amt og blev 1921 Fuldmægtig i Landbrugsraadets Sekretariat, som hvis Leder han tiltraadte Aaret efter. I 1930 indtog han derpaa Stillingen som Generalsekretær.

Henrik Hauch (f. 1876) uddannedes i Forst- og Jagtlære og var 1897—98 Elev paa Landboskolen ved Lyngby. Han blev Landbrugskandidat i 1902, tiltraadte samme Aar en Plads som Lærer ved sin gamle Landboskole, men gik i 1908 som Forstander til den nyoprettede Asmildkloster Landbrugsskole ved Viborg. Denne ledede han indtil 1934. I 1918 blev han af Venstre indvalgt i Landstinget, hvor han siden da har haft Sæde. Fra 1933 Præsident i Landbrugsraadet. Fra April til Juli 1940 var han Minister uden Portefeuille i Ministeriet Stauning.

Da der ikke kom noget positivt ud af det faglige Raadgiveri, kom de tyske Krav og Ønsker om Paavirkninger paa Landbrugsproduktionen til Udtryk igennem *Prispolitikken*, men det skal nævnes, at alle Pris- og Leveringsforhandlinger førtes mellem Repræsentanter for den danske Regering samt Landbrugsraadet fra dansk Side og tyske Embedsmænd, og efterhaanden foregik alle principielle Forhandlinger i det saakaldte *dansk-tyske Regeringsudvalg*, hvorved det blev muligt at begrænse Vilkaarlighederne. Men foruden at stimulere Produktionen tilsigtede man fra tysk Side ogsaa igennem Prisforhøjelserne at begrænse det danske Forbrug af Husdyrprodukter, som man fandt for højt. Da den danske Regering imidlertid af sociale og prispolitiske Grunde ønskede at holde Prisniveauet paa Fødevarer under Kontrol, maatte man efter de tyske Krav gennemføre en Rationering for de Varer, Tyskerne var mest interesseret i.

Rationeringen danner et Kapitel for sig, men det skal nævnes, at den fik en betydelig Indflydelse paa Landbrugets Priser, da Eksportpriserne paa Smør og Flæsk efterhaanden kom til at ligge meget over Hjemmepriserne, og da det danske Forbrug var større end Halvdelen af Produktionen. Dette Forhold gjordes der fra den aggressive Landbrugsfløj en Del Væsen ud af i Besættelsens første Aar; man talte om, at Landbruget maatte støtte ogsaa de velhavende

Forbrugere. Men for øvrigt skal der derom bemærkes, at det danske Forbrug, som det senere vil blive vist, under hele Krigen kunde holdes paa et forholdsvis højt, til Dels normalt Niveau, hvilket havde sin Forklaring i, at Tyskerne havde den Opfattelse, at det var den Maade, hvorpaa de kunde faa mest ud af vort Land. Fra tysk Side var man forbavsset over, saa stor en Eksport af Fødevarer vi trods Afspærringen var i Stand til at opretholde, og det kom det danske Forbrug til gode, at man ikke vovede med Rekvisitioner eller skarpere Forholdsregler at tilvende sig en større Del af Produktionen af Frygt for, at denne skulde gaa tilbage.

Det var dog ikke saaledes, at der fra tysk Side var Enighed om denne Politik. Der var ogsaa i dette Tilfælde en betydelig tysk Fraktion, som ønskede en skarpere Kurs anvendt over for det danske Landbrug og det danske Forbrug, men den blev aldrig stærk nok til at fortrænge den mere moderate Politik, blandt hvis vigtigste Talsmænd var Dr. *Walther*, der igennem mange Aar havde ledet de tyske Handelsforhandlinger med Danmark og bevarede denne Stilling til Kapitulationen. Dr. *Walther* har næppe ønsket at forære os noget, men hans Opfattelse af den danske Psyke gik ud paa, at man kunde sikre sig større Ydelser til Tyskland ved at fare med Lempe end ved at anvende Magt og Tvang. Man kan saa se paa dette, som man vil.

I 1942 var den lempeligere Kurs dog ved at kæntré. Der kom, som det senere vil blive vist, hen paa Aaret et voldsomt Fald i Produktionen, og denne Periode blev kritisk for den waltherske Politik; men da Produktionen derefter kom ind i en vedvarende Opgangsperiode, kunde den ride Stormen af.

I Sommeren 1941 aflagde Statssekretær *Herbert Backe*, der havde remplaceret *Darré* som tysk Landbrugsminister, Besøg i Danmark for nøjere at studere det danske Landbrugs Produktionsmuligheder. Han tilhørte den mere intelligente og bedre oplærte Del af Nazistpartiet, og saa vidt man kan skønne, den mere moderate Fløj, men han havde dog gjort sig store Tanker om Opbygningen af Landbruget i det nye Europa under tysk Førerskab, hvorom han havde skrevet en Bog. Det var hans Opfattelse, at Danmark skulde bevare sin fremtrædende Stilling som Landbrugsland, men da de oversøiske Leverancer maatte bortfalde, skulde det danske Landbrug have Tilførsler af Korn og Foderstoffer fra Østeuropa. Da Tyskland var interesseret i en saa stor Produktion af forædlede Landbrugsvarer som muligt saavel under Krigen som paa længere Sigt, skulde det danske Landbrugs Produktionsevne bevares, og han gav derfor under sit Besøg Tilsagn om Tilførsler af Landbrugsraastoffer i Løbet af 1942. Disse Planer blev imidlertid aldrig realiseret, men *Backes* Besøg og den Opfattelse, han herunder skabte sig af dansk Landbrug, var utvivlsomt medvirkende til, maaske afgørende for, at den mere moderate Politik over for den danske Økonomi kunde fortsættes.

I denne Forbindelse skal det tilføjes, at de Rygter, der Gang paa Gang under Krigen opstod om tyske Krav om rigoristiske Indgreb og Reguleringer af Landbrugsproduktionen og Hjemmeforsyningen af Fødevarer, ikke synes at have haft noget paa sig. Den haarde Haands Politik naaede aldrig paa disse Omraader saa vidt som til at udformes i Krav. Det blev ved Rationeringen af Smør i 1940, en Nedsikæring af Flæske- og Kødforbruget til 80 pCt. af Førkrigsforbruget, Begrænsningen i Fedtforbruget i Fløde og Ost for at fremme Smørproduktionen samt forskellige andre mindre indgribende Foranstaltninger og Krav. De store Lakuner, som nu og da opstod i de danske Forsyninger, skyldtes ikke tyske Leveringskrav, men Svingninger i den danske Pro-

A. P. Jacobsen (f. 1879) gik paa Tune Landboskole i 1899 og blev Landbrugskandidat i 1902. Han virkede som Lærer ved Dalum Landbrugsskole 1903—13, blev derefter Planteavlskonulent, først i Frederiksborg Amt (1910—13) og senere i Sjællands Stift (1913—18), hvorpaa han som Statskonsulent og Landbrugsattaché knyttedes til vor Legation i Berlin (1919—45). I denne lange Periode lærte han tyske Forhold og Personligheder grundigt at kende, og dette kom os i høj Grad til Nytte, da Besættelsen nødvendiggjorde talrige og lige saa vanskelige som betydningsfulde Forhandlinger med Myndighederne i Berlin. Statskonsulent Jacobsen førte det overvejende Antal af disse, hvad Landbruget angaar, og det Resultat, der for vort Vedkommende blev opnaaet, skyldtes fortrinsvis hans Indsigt.

duktion. Leveringerne til Tyskland aftales kvartalsvis i det dansk-tyske Regeringsudvalg efter et Skøn over Produktionens Størrelse, og efter at det danske Forbrug var dækket med de stipulerede Mængder; Tysklandseksporten fik altsaa, hvad der var tilovers, og i øvrigt vil den senere anførte Opgørelse af Produktionen af de vigtigste Landbrugsvarer og deres Anvendelse bedst kunne anskueliggøre Virkningerne af de tyske Indgreb over for det danske Landbrug.

Men det dansk-tyske Mellemværende paa Landbrugets Omraade havde det første Par Krigsjaar to Sider. Det viste sig omgaaende efter Besættelsen, at *en Fløj inden for Landbrugernes Sammenslutning, L.S., ikke ønskede at stille sig solidarisk med det overvældende Flertal af danske Landmænd og deres Repræsentanter bag Regeringen imod den tyske Aggression, men tværtimod søgte Kontakt med Undertrykkerne*. Desværre kom denne Indstilling til at kaste en Skygge over Opfattelsen af Landbrugets nationale Holdning; men den havde paa den anden Side den Fordel, at den trak Linierne ganske klart op mellem Hvidt og Sort, saa Ondet lod sig isolere og neutralisere, og den klare Stilling, danske Landmænd saa tidligt som i 1940 og 1941 tog ved at vende sig mod Nazismen, er alt for lidt paaagtet.

Da dette Afsnit af Krigstidens Udvikling har saa stor Betydning, skal der gores et Par Bemærkninger til det og dets Forudsætninger. *L.S.-Bevægelsen* gaar tilbage til Kriseaarene først i Trediverne, og det er næppe et fejlagtigt Indtryk, at Organisationen havde kulmineret sidst i Trediverne og stagnerede ved Krigens Udbrud, dels paa Grund af den sig langsomt forbedrende Landbrugskonjunktur, dels fordi Ledelsen blev stadig mere præget af yderliggaaende Elementer, der etablerede en ret nøje Kontakt med Ledelsen af den tyske »Reichsnährstand«. Dette har den Forklaring, at Nazisterne efter Magtovertagelsen gjorde sig meget store Anstrebninger for at skabe cordiale Forbindelser mellem »Reichsnährstand« og Landbrugets officielle Organisationer i Nabolandene, men der kom aldrig mere end et korrekt Bekendtskab ud deraf; derimod havde Nazisterne betydeligt mere Held med sig over for de radikale Landmandsbevægelser, som voksede op i alle Lande under Tredivernes Landbrugskrise, og som viste sig meget modtagelige for de nazistiske Ideer. Disse Bevægelser havde en mærkelig Evne til at absorbere

nazistisk indstillede Landmænd, men desuden maa det tages i Betragtning, at den nazistiske Planøkonomi paa Landbrugets Omraade egentlig var Virkeliggørelsen af alle L.S.-Bevægelsers Ønskedrømme. Man betragtede med andre Ord fra visse L.S.-Kredses Side her i Landet som i andre Lande Tysklands Landbrugspolitik som det store Forbillede, og dermed var naturligvis de bedste Forudsætninger skabt for den intime Forbindelse, man fra tysk Side ønskede sig.

Nu havde Valutapolitikken i Krigens første Halvaar som alt nævnt givet L.S. Vind i Sejlene, og i Overensstemmelse med sin nazistiske Orientering søgte L.S.-Ledelsen i Dagene efter Besættelsen at tage Føringer, idet *Knud Bach* og *Hartel* henvendte sig til Landbrugsraadets Præsident med Tilbud om at skabe Kontakt til tyske Kredse. Det skete med Vendingen: »Kan I, eller skal vi?« Tilbudet blev afvist, og L.S. aktiviserede derefter sin tysk-orienterede Politik og tog skarp Front mod Landbrugsraadet og Regeringen, som man søgte at styrte. Dette dokumenteres af de nu afsluttede store Forræderisager, men Tidens Begivenheder lod ingen Tvivl om L.S.-Ledelsens Sindelag; man kan bl. a. læse herom i L.S.-Pressen.

Udgangspunktet for L.S.-Ledelsens Politik i Besættelsens første Halvaar var de dansk-tyske Forhandlinger om Landbrugets Eksportpriser; i en først i *Juni 1940 udsendt Pièce* hævdedes det, at Landbrugsraadet og Regeringsudvalget havde tilsidesat Landbrugets Interesser ved at aftale en lavere Smørpris, end Tyskerne var villige til at betale, hvilket man dokumenterede med den forbløffende Oplysning, at *L.S.-Lederne havde søgt direkte Kontakt med tyske Kredse i Berlin*. Realiteten i denne Sag var, at Landbrugsraadet var indforstaaet med, at Eksportpriserne blev holdt nede under Forudsætning af, at Priserne paa tyske Importvarer reguleredes i Overensstemmelse hermed, men desværre glippede denne Politik, hvilket antageligt skyldtes tyske Planer om samtidigt med Udnyttelsen af vore Ressourcer politisk gennem Prispolitikken at skabe Kontakt med det danske Landbrug, og hertil var L.S. villig. Dette fremgik af Forhandlingerne paa det berygtede *Aarhusmøde*, som L.S. sammenkaldte den 17. Juni. Foruden at angribe Regeringen og Landbrugsraadet udtaltes det fra Mødet, at »— — L.S. som landbrugsfaglig Korporation vilde træde i loyalt Samarbejde med Bondepartiet og D.N.S.A.P. og alle opbyggende Kredse i vort Folk.« *Hermed havde L.S.-Lederne placeret sig og kompromitteret sig selv og deres Organisation saa grundigt, at der ingen Vej gaves tilbage*. Efter den voldsomme Storm, Aarhuserklæringen efter Tidens Forhold vakte over hele Landet, søgte L.S.-Lederen *Knud Bach* at retfærdiggøre sig. Den 3. Juli udsendte han sine otte Punkter som Program for Indbydelsen til et Samarbejde mellem alle politiske Partier, og da dette kun gjorde ondt værre, søgte han i mange Erklæringer og Udtalelser at hævde, at Aarhuserklæringen var en national Tilkendegivelse. Det er troligt nok, at den enfoldige *Knud Bach* i Aarhus som ved andre Lejligheder ikke har været sig Rækkevidden af sine Handlinger bevidst, men er blevet udmanøvreret af *Sehested*, *Hartel* m. fl.

Virkningerne af Aarhusmødet blev katastrofale for L.S. og dens Politik. Medlemmerne begyndte hurtigt at melde fra, ofte ved offentlige Tilkendegivelser. Men Frafaldet bredte sig endvidere til det mere neutrale, men dog L.S.-orienterede *Erhvervsudvalg*. Dette, der var oprettet i 1933 paa L.S.'s Initiativ, havde som Medlemmer L.S., Danske Landbrugerers Kreatursalgsforeninger, samt Flertallet af Meje-

J. Axel Hansen (f. 1897) bestod Realeksamen i 1913 og søgte derefter i tre Aar Uddannelse i praktisk Landbrug, hvorpaa han tog Eksamen som Landbrugskandidat i 1918. Samme Aar blev han Regnskabsfører, senere Kvægavlsleder paa Tranekær Avlsgaard, og her virkede han, til han i 1924 købte Kogsbøllegaard ved Nyborg. Som anset Landmand indtog han hurtigt en fremtrædende Plads inden for det fynske Landbrug, men ogsaa uden for Hjemøens Omraade blev hans Arbejdskraft taget i Brug. Han var saaledes bl. a. Formand for Erhvervsudvalget for Mejerier, Slagterier og L.S. 1938—40 og derefter Medlem af Landbrugsraadet og Andelsudvalget 1940—41. I 1946 blev han Bestyrelsesmedlem i Centralforeningen af Tolvmandsforeninger af større Landbrugere.

Knud Bach (f. 1871) gennemgik Kursus paa Mellerup Højskole og Grejsdalens Landbrugsskole, hvorefter han blev Bestyrer paa sin Fædrenegaard, Røngegaard (Randers Amt), som han siden overtog. Inden for Amtets Landbrug kom han efterhaanden til at spille en betydelig Rolle, og da Landbrugskrisen indtraadte i Beg. af 1930'erne, blev han Leder af Randersbevægelsen, den senere saakaldte L.S.-Bevægelse, der i sig samlede en stor Del af den Uro, Krisen havde fremkaldt blandt Bønderne. Da Fjenden overfaldt Landet i 1940, blev ogsaa for ham standsegoistiske og økonomisk kortsynede Betragtninger væsentligere end den nationale Anstændighedsfølelse, og han havnede i en Kollaboration, som efter Befrielsen førte til Arrestation og en Dom paa 5 Aars Fængsel.

rier og Slagterier. Formanden for Udvalget var Gdr. Axel Hansen, Kogsbøllegaard, indvalgt som Repræsentant for D.L.K. Som Udtryk for en vis Tilmærkelse i Synspunkter mellem Landbrugsraad og Erhvervsudvalg under Valutastriden var han i Foraaret 1940 indtraadt i Landbrugsraadet. Ikke des mindre deltog han i Sommerens Løb i den mod Landbrugsraadet rettede skarpe Kritik i Anledning af Prisforhandlingerne; man var misfornøjet med, at Forhandlingerne om Eksporthandlingerne om Eksport- og Importpriser skulde sammenblandes. Over for Aarhusklæringen af den 17. Juni reagerede Axel Hansen imidlertid omgaaende, og han kunde paa et Møde den 21. Juni gennemvinge, at *L.S.-Repræsentanterne maatte udtræde af Erhvervsudvalget*. Det var herom, Knud Bach senere sagde, at han en hel Nat havde tryglet Axel Hansen om at frafalde sit Krav, men forgæves. Denne Begivenhed og det følgende Aars Udvikling viste, at der inden for L.S. var to Fraktioner, en national og en nazistisk, og at det var den første, der havde den største Tilslutning.

Samtidig med og efter disse Begivenheder fortsatte L.S. sine Konspirationer med Tyskerne bag Regeringens Ryg, og i September drog *Knud Bach i Spidsen for en Delegation til Berlin for at forhandle om Smørpriser*. Han kunde ved sin Hjemkomst meddele gode Resultater, hvorom »Landboværnet« af 19. Oktober 1940 gav fuld Besked, bl. a. at Bach havde været i Kontakt med kompetente tyske Kredse, der havde givet Tilsagn om de ønskede Forhøjelser af Smørprisen. Nogle Dage gik efter Knud Bachs Hjemkomst, og den 4. Oktober *udsendte Landbrugsraadet derefter en Redegørelse* for de officielle Forhandlinger om Smørprisen i Sommerens Løb samt de Priser, man etapevis var blevet enige med Tyskerne om; det sidste nye var, at Prisen fra 1. Oktober *var* forhøjet til 4,50 pr. kg. L.S.-Ledelsen havde ikke alene afsløret sin forræderiske Virksomhed, men den havde ydermere gjort sig selv komisk ved at vise, at den enten ikke havde været i Kontakt med de kompetente tyske Myndigheder, som den havde givet det Udseende af, eller af disse ikke var blevet taget alvorligt; hvis det havde været Tilfældet, maatte den have erfaret om de dansk-tyske Forhandlinger. Denne Situation bragte yderligere Forvirring og Frafald i L.S.-Bevægelsen, men Ledelsen for haardt frem over for Frafaldet. Man søgte i den kommende Tid ved Agitation, Undertrykkelse af Kritik og Ekskluderinger at bevare Fiktionen af den mægtige, blandt Landmændene indflydelsesrige Organisation, men forgæves. Bl. a. kan det nævnes, at paa et Delegeretmøde i Erhvervsudvalget i December nedlagde Axel Hansen sit Hverv som Udvalgets Formand, og som Protest mod L.S.-Politikken udmeldte i Løbet af 1941 næsten alle Slagterier og over Halvdelen af Mejerierne sig af Udvalget.

Som et andet Udtryk for det danske Landbrugs spontane Afstandtagen over for L.S.'s nazistisk orienterede Politik, kan man anføre Reaktionen mod den af de tre Godsbesiddere *Knuth, Knuthenborg, Raben-Levetzau*, Beldringe, og *Rosenorn-Lehn, Oreby*, i December udsendte Meddelelse om, at Repræsentanter for en Række Majoratsgodser og andre Slægtsgodser havde dannet en Faggruppe, der ønskede at søge Tilknytning til D.N.S.A.P. og L.S. Denne Tilkendegivelse fremkaldte omgaaende fra Majoratsforeningen, Foreningen af Skov- og Landejendomsbesiddere og Tolvmandsforeningerne uvetydige, offentlige Dementier og Loyalitetserklæringer.

Det mærkelige er, at L.S.-Ledelsen efter de fleste danske Landmænds spontane Reaktion mod dens nazistiske Konspirationer ikke saa, hvor det bar hen og maatte bære hen for Organisation, og i Stedet for at tage Bestik af Erfaringerne lod sig drive mere og mere i nazistisk Retning, hvad der forøgede Frafaldet. Ligeledes er det ejendommeligt at konstatere den fuldkomne landbrugsfaglige Evneløshed og manglende Realitetssans, L.S.-Ledelsen lagde for Dagen. Organisationen var kommet til Verden som en Kamporganisation, den var for saa vidt vokset op paa Misfornøjelse med Tredivernes haarde Kaar, men man glemte helt at lægge Mærke til, at Forudsætningerne for denne Misfornøjelse forsvandt i Løbet af Besættelsens første Aar med de stærkt stigende Landbrugspriser. Det virkede derfor som en Røst fra Graven, da L.S. i 1942 udsendte en stor *Landbrugsplan*, der aabenbart skulde tjene til at genvinde den tabte Position. Foruden at bringe den tyske Landbrugspolitik til Torvs, indeholdt Planen de mærkeligste Paa-stande og Ideer, saaledes beviste man, at »Landbrugets økonomiske Stilling i Forhold til Byerhvervene er blevet stærkt forringet i de senere Aar.« Man søgte med andre Ord at holde Liv i Misfornøjelsen som et Udgangspunkt for at vinde fornyet Fødfæste. L.S.-Ledelsen bevarede, saa vidt den evnede, sin Kontakt med tyske Kredse Krigen ud, og dens Tilstedeværelse spores nu og da, men sin landbrugspolitiske Rolle havde den udspillet, og det fatale for den var, at den over for Tyskerne havde dokumenteret sin Evneløshed og afsløret sin ringe Indflydelse.

Den store Betydning heraf maa ses i Sammenhæng med, at man fra tysk Side baade før og under Besættelsen havde gjort sig store Tanker om at vinde det danske Landbrug for sig. Hertil skulde ogsaa Prispolitikken tjene. Landbrugets officielt indtagne Stilling kom paa tværs af disse Planer, og man forsøgte sig saa igennem L.S., men efter at denne Organisation havde kompromitteret sig saa grundigt over for sine Landsmænd, og efter at disse havde vist deres Opfattelse af L.S.-Politikken ved at melde sig ud af Organisationen, maatte Planen om at føre en tysk Politik igennem L.S.-Lederne skrinlægges. Fra tysk Side sonderede man Stemningen i Landbrugskredse nøje. Dr. *Dræger*, Lederen af »Nordische Verbindungsstelle«, der aflagde vort Land Besøg i Efteraaret 1940, søgte at danne sig et paalideligt Billede af den landbopolitiske Stilling, men gjorde sig ingen Illusioner om Kvaliteten af L.S.-Folkene. Dr. *Backe* forsøgte under sit Besøg i 1941 et landbrugspolitisk Frieri hos Landbrugets officielle Repræsentanter, men efter en skarp Afvisning gentog han ikke Tilnærmelsen.

Endelig viste Valget i Marts 1943 Landbrugets Indstilling. Bondepartiet, der havde kompromitteret sig ved at søge Samarbejde med D.N.S.A.P., men for øvrigt søgt at hævde sin nationale Indstilling, maatte se sit Stemmatal halveret til 24.572 Stemmer.

Besættelsen og de med den følgende særegne Produktions-, Forsynings- og Afsætningsforhold maatte give Anledning til *Gennemførelse af en Række Landbrugslove* samt Udstedelse af *Bekendtgørelser om Reguleringer og statslige Indgreb*. Alt dette gennemførtes i Samarbejde mellem Regeringen, Landbrugsraadet og De samvirkende danske Husmandsforeninger, som efter Bruddet i November 1939 under Krigen var en selvstændig raadgivende Institution. Trods Bruddet fandt der dog et omfattende administrativt Samarbejde Sted mellem Repræsentanter for Landbrugsraadet og Husmandsforeningerne i de talrige Udvalg og Nævn, der raadede for Landbrugets produktionsøkonomiske Forvaltning. Disse Udvalgs og Nævns Oprettelse gaar for største Delens Vedkommende tilbage til Kriseaarene i Trediverne, men fra Krigsudbruddet og under Besættelsen udbyggedes dette administrative System yderligere, dels ved at bestaaende Forvaltningsorganer fik tillagt større Myndighed og Forvaltningsomraade, dels ved Oprettelsen af nye Udvalg. Hele Landbrugseksporten foregik igennem saadanne landbrugsministerielle Udvalg af Repræsentanter for Landbrugsorganisationerne og administrativt gennem disses Kontorer og Tjenestemænd. Ligeledes var Hjemmemarkedets Forsyninger af en Række betydningsfulde Varer henlagt under disse Udvalg. Efter samme Principper nedsattes en Række Nævn, hvis Opgave det var at paase den rigtige Fordeling af hjemlige eller indførte Landbrugsvarer og Raastoffer. Flere af de vigtigste Landbrugslove vil blive omtalt i det følgende.

III

Med Besættelsen blev det Landbrugets Opgave som Landets Hovederhverv gennem sin Produktion at forsyne Landets Befolkning med Levnedsmidler og andre Varer samt gennem sin Eksport at sikre de udenlandske Tilførsler af vigtige Forbrugsvarer og Raastoffer. Stillingen var nogenlunde den samme som under U-Baadskrigen

1916—18, men Landbrugets produktionsmæssige Forudsætninger var i 1940—45 sammenlignet med dengang ikke saa lidt forbedrede paa Grund af Landbrugsproduktionens Fremgang i Mellemkrigsaarene, hvor Landbruget ofte under vanskelige økonomiske Forhold havde forøget sin Produktionskapacitet fra Aar til Aar. Hvad der navnlig maatte faa Betydning under Afspærringens Økonomi, var den stærke Fremgang, der havde fundet Sted i Høstudbyttet, og som blev ganske afgørende for Slutproduktionens Størrelse og dermed for Forsyningernes Kvantitet og Kvalitet; men hertil kom Virkningerne af Fremgangen i Husdyrenes Produktionsevne, samt i Fodringsteknikken. Der kunde derved opnaas et forholdsvis større Udbytte af animalske Fødevarer paa de tilstedeværende større Foderbeholdninger.

De forbedrede Forudsætninger for Forsyningerne er belyst i Tabel 1, som viser det aarlige gennemsnitlige Høstudbytte forud for de to Krige samt Høstudbyttet for hvert Krigsjaar. Det samlede Høstudbytte laa for Krigsaarene i Gennemsnit 78 pCt. over de tilsvarende Tal fra den første Krig, og Høstudbyttet pr. Indbygger var tilsvarende 31 pCt. højere.

Tabel 1. Høstudbyttets Størrelse 1914—18 og 1940—45.

	Afgroedeenheder*			Afgroedeenheder*	
	I alt Mill.	pr. Indbygger		I alt Mill.	pr. Indbygger
Gnst. 1911—13..	68,0	24,0	Gnst. 1935—39..	112,1	32,6
1914..	63,4	22,1	1940..	108,9	28,9
1915..	66,1	22,8	1941..	95,4	25,0
1916..	65,8	22,5	1942..	106,3	27,2
1917..	54,6	18,4	1943..	116,1	29,4
1918..	58,1	19,3	1944..	111,7	28,0
Gnst. 1914—18..	60,2	21,0	Gnst. 1940—44..	107,7	27,6

*) 1 Afgroedeenhed lig med Fcderværdien af 100 kg Byg.

De naturlige Forudsætninger for Produktionen i Krigsaarene var forholdsvis gunstige, Høstudbyttet var saaledes i Gennemsnit for de fem Aar 107,7 Mill. Afgroedeenheder mod 112,1 Mill. for Femaaret for Krigen, eller kun ca. 3 pCt. mindre, hvilket kan tilskrives den daarlige Forsyning med Gødning paa Grund af Afspærringen. Der var imidlertid betydelig Forskel paa de fem Aar; de tre haarde Vintre fra 1939—40 til 1941—42 gik haardt ud over alle overvintrende Afgroeder som Vintersæd, Græsmarker og Frøafgroeder, hvorved der forvoldtes kendelige Forstyrrelser i Produktion og Forsyninger, bl. a. med Brødkorn. Desuden blev det andet Krigsjaar, 1941, det daarligste Høstaar i mange Aar, og da Græsudbyttet i 1942 blev daarligt, maatte Besætningerne reduceres meget stærkt i Løbet af 1942, og Produktionen af Husdyrprodukter blev faldende til omkring Aarsskiftet 1943, hvor den naaede Lavpunktet under Krigen. De følgende tre Aar 1942—44 blev imidlertid gode Høstaar med en stigende Produktion, og de Vanskeligheder, som Høsten i 1941 medførte for de hjemlige Forsyninger og for Opfyldelsen af de tyske Eksportkrav, kunde efterhaanden overvindes.

I Erkendelsen af de ændrede Forudsætninger, Afspærringen maatte medføre for Landbrugsproduktionen, nedsatte Landbrugsraadet kort Tid efter Besættelsen et Udvalg, Produktionsudvalget, af landbrugssagkyndige med den Opgave at bistaa Landbruget med Vejledning i Produktionens Tilrettelægning. Udvalget, hvis Formand var Forstander *Johs. Petersen-Dalum* indtil 1943, derefter Proprietær *Soren Overgaard*, definerede Landbrugets Opgave som følger:

Dyrkningen af Landets Jord skal sikre:

1. Befolkningens Forsyning med vegetabiliske Næringsmidler.
2. De nødvendige Mængder Korn og Markfrø til Udsæd.

3. Industriens Forsyning med vegetabiliske Raastoffer i den Udstrækning, som dette vil være muligt, og som det findes paakrævet.
4. Opretholdelse af den størst mulige Husdyrproduktion med det Formaal i første Række at forsyne Befolkningen med animalske Næringsmidler og dernæst skabe Mulighed for en Eksportproduktion til Bytte med nødvendige udenlandske Varer.

I Overensstemmelse med dette Program, som var et fuldgyldigt Udtryk for Tidens Ønsker og ogsaa stod uanfægtet fra alle Sider til Krigens Slutning, udarbejdede Udvalget til og med 1943 Produktionsplaner, der angav Retningslinier, hvorefter Landbrugsproduktionen skulde gennemføres for at give det for det danske Samfund fordelagtigste Resultat. Disse Planer, der blev offentliggjort i Landbrugsraadets Meddelelser og i øvrigt spredt i stort Antal mellem Landmændene, kunde naturligvis kun være raadgivende eller vejledende, og det var overladt til hver enkelt Landmand at disponere, som han ansaa det for fordelagtigst og mest hensigtsmæssigt. Naar denne Linie kunde følges, hænger det sammen med vor gunstige ernæringsmæssige Stilling; vort Land var ved Krigsudbruddet det eneste vesteuropæiske Land, der havde en Netto-Overskudsproduktion af Landbrugsprodukter, ligesom Produktionen var saaledes afbalanceret, at det ikke blev nødvendigt som i adskillige andre Lande at gennemføre Dyrkningstvang eller Produktionsregulering for at sikre Forsyningerne af vigtige Fødevarer eller industrielle Raastoffer. Den eneste Tvang, der paahvilede Landmændene, var Afleveringspligt for Korn og visse Begrænsninger i Handel med Korn i Henhold til Kornloven samt Opfodringsforbud for nogle mindre vigtige Produkter som Ærter og Hørfrø, dog et enkelt Aar, 1944, tillige for Kartoffler. I øvrigt blev Produktionen ledet igennem Prispolitikken, og der er ingen Tvivl om, at man med denne lemfældige Fremgangsmaade opnaaede det største Resultat, fordi Producenterne kunde dyrke de Afgrøder, som efter deres Skøn var fordelagtigst efter de ydre Produktionsvilkaar. Det skal dog i denne Forbindelse bemærkes, at saavel Produktionsudvalget som Landmændene i deres Planlægningsarbejde vel først og fremmest disponerede i Overensstemmelse med Tidens Behov og Ønsker, men at man samtidig havde Fremtiden for Øje. Man var ikke i Stand til at skønne om Krigens Varighed, men man tilstræbte at disponere saaledes, at man ved Krigens Ophør kunde staa produktionsmæssigt saa gunstigt som muligt, hvilket vil sige, at man saa hurtigt som muligt kunde knytte Forbindelsen økonomisk til de gamle Markeder. Dette Synspunkt blev anlagt inden for Produktionsudvalget og antagelig ogsaa af det store Flertal af Landmænd, og som Tiden gik, trængte det mere og mere igennem og paavirkede Produktionen. Stærkt medvirkende hertil var Udviklingen af det dansk-tyske Handelssamkvem og den deraf opstaaede Pengerigelighed. Man var ikke interesseret i at forøge den danske Kreditsaldo, og de til Landbruget flydende større Pengeindtægter gjorde det muligt at holde sammen paa Værdierne i Bedrifterne med Henblik paa Fremtiden og paa Bekostning af en større øjeblikkelig Indtægt. Dette tilrettelagdes paa den Maade, at man, saa vidt det var muligt, bevarede Kvægbesætningerne, og man kan nu bagefter nok udtale sin Forbavelse over, at det lod sig gøre at opretholde Kvægbestanden paa praktisk taget normal Størrelse. Landbruget kunde økonomisk have udnyttet Situationen stærkere ved at handle paa kort Sigt ved at reducere Kvægbesætningerne stærkere, hvorved man kunde have forøget Mælkeproduktionen hos den tilbageværende Besætning samt Svineproduktionen. I Stedet reducerede man Svine- og Fjerkræbesætningerne ud fra det Synspunkt, at det tager tre Aar at producere en Malkeko, og at det vilde være fordelagtigst at have mange Koer ved Krigens Afslutning, ligesom man ved denne Fremgangsmaade holdt Jordens Kraft og Kultur bedst ved Magt. Den eneste Spekulation, dette gav Anledning til, var Ængstelsen for tyske Rekvisioner af Kvæget, og som Krigen nærmede sig sin Afslutning, steg denne Ængstelse, bl. a. naturligvis under Indtrykket af Tyskernes Handlemaade under Tilbage-togene baade i Øst og i Vest. Fra tysk Side havde man en tydelig Fornemmelse af, at man ikke fik alt det ud af det danske Landbrug, man kunde faa. Paa Krigens indledende Stadium stillede man Krav om Reduktion af Kvægtillægget, for at der kunde blive saa meget mere Foder til Produktion af Smør og Flæsk, og i Sommeren 1942 maatte man efter et tysk Pres reducere Kvægbesætningerne. Ogsaa den tyske Forhøjelse af Flæskepriserne i 1942 maa ses som et Udtryk

for de tyske Produktionskrav, men det lykkedes i øvrigt med henholdende Forklaringer at undgaa Kvægrekvisitioner og Reduktioner af Besætningerne.

Afspærringen maatte naturligvis faa indgribende Virkninger paa Produktionen, og der var ikke een Produktionsgren, der ikke blev paavirket paa mere eller mindre omfattende Maade. Dansk Landbrugs Produktion har gennem mange Aar været indstillet efter at producere den størst mulige Fodermængde, hvilket var ensbetydende med en stor Grovfoderproduktion, og denne korrigerede man derefter ernæringsmæssigt ved Indførsel af Korn og proteinrige Oliekager. Der var dog i Aarenes Løb sket en væsentlig Forbedring i Foderets Kvalitet, saaledes at man før Krigen kun indførte ca. 12 pCt. af det samlede opfodrede Foder mod ca. 16 pCt. forud for den første Verdenskrig, men alligevel betød det indførte Kraftfoders Bortfald en langt stærkere Forringelse af Produktionsevnen end de 12 pCt. Dette vil tildels fremgaa af følgende Tal:

Tabel 2. Millioner Afgrødeenheder og Millioner kg Protein til Opfodring.

	1931—38	1940—44	Tilbagegang i %
Foder i alt, Mill. Afgrødeenheder.....	118,9	99,7	16
Kraftfoder, Mill. Afgrødeenheder.....	39,2	21,4	46
Foderets Indhold af Protein, Mill. kg	1227,6	908,8	26
Kraftfoderets Indhold af Protein, Mill. kg.....	460,7	164,8	64
Kg Protein pr. Afgrødeenhed	10,3	9,1	12

Der var en Tilbagegang paa 16 pCt. i den samlede Fodermængde, men Kraftfoderet blev omtrent halveret. Proteinet blev reduceret med 26 pCt., men Kraftfoderets Indhold af Protein blev reduceret med 64 pCt. Foderets Kvalitet blev altsaa stærkt forringet og for øvrigt betydeligt mere, end de anførte Tal antyder, fordi Proteinmængden om Sommeren, i Græsningstiden, var omtrent normal, hvilket vil sige, at Forringelsen praktisk taget faldt paa Vinterhalvaaret. Det var Proteinmængden, der var den begrænsende Faktor i Husdyrproduktionen; man kunde have erstattet i hvert Fald en Del af det indførte Korn ved at dyrke Kartofler og Roer, men Proteinet havde man ikke den samme Mulighed for at erstatte. Overvejelser om Produktionens Tilrettelægning sigtede derfor først og fremmest paa at forøge Proteinproduktionen samt at nyttiggøre den tilstedeværende Proteinmængde saa fordelagtigt som muligt. Endvidere forskød man Mælkeproduktionen saa vidt muligt til Sommerhalvaaret, hvor man havde Protein nok, ved at lade Køerne kæve om Foraaret. Dette gav Anledning til visse Vanskeligheder med Byernes Mælkeforsyning i Vintermaanederne, Vanskeligheder, som dog i det store og hele blev overvundet.

IV

Naar man betragter Arealanvendelsen under Krigen, viser denne kun smaa Forskydninger i Forhold til Aarene i Trediverne. Dette skyldes ikke, som det undertiden er blevet paastaet, Konservatisme eller manglende Forstaaelse af Krigtidens Opgaver hos Landmændene, men udelukkende, at man derved alt i alt opnaaede den største Produktion med de tilstedeværende Produktionsmidler. Man har i den enkelte Bedrift som for Landet som Helhed et bestemt Landbrugsareal, og udvider man Arealet med een Afgrøde, maa man indskrænke Arealet med andre Afgrøder. Det ses nu af de i Tabel 2 anførte Tal, at det kunde have været ønskeligt at forøge Produktionen af Kraftfoder og Protein, men Kraftfoderproduktion betyder under vore Forhold Kornproduktion, og udvidedes denne, maatte Rodsfrugt- og Græsarealerne indskrænkes, hvilket dels vilde have forringet de sædskiftemæssige Fordele, dels have betydet en Formindskelse af Foderproduktionen og Proteinproduktionen, som er særlig stor i disse Afgrøder. Paa den anden Side var der som nævnt ingen store Muligheder for at forøge Proteinmængden, da de særligt proteinrige Afgrøder som Ærter, Vikker, Høfrø, Lupiner og Lucerne giver et mindre Høstudbytte end de Afgrøder, de træder i Stedet for, men vel et større Udbytte af Protein. Imid-

lertid er Ulemperne og Usikkerheden ved disse Afgrøders Dyrkning saa betydelige, at det kun blev til smaa Arealudvidelser, derimod blev der sat et stort Arbejde ind paa at bjerge det tilstedeværende proteinrige Foder saa fuldstændigt og omhyggeligt som muligt. Dette var Tilfældet med Græs- og Roetopafgrøderne, hvor den Afgrøde, der ikke kunde fodres op fra Marken, og som tidligere ofte delvis gik til Spilde, søgtes ensileret. Mange Landbrug indvandt paa denne Maade et værdifuldt Vinterfoder, som direkte kom Mælkeproduktionen til gode.

I den proteinfattige Vintertid fik for øvrigt Skummetmælken en stærkt forøget Betydning som Proteinfoder til alle Arter af Husdyr. Skummetmælken anvendes sædvanligvis til Komplettering af Svinenes Foder med Protein samt til de unge Dyr, men man begyndte nu ogsaa at give Køerne Skummetmælk. Noget stort Omfang fik denne Fremgangsmaade dog næppe; der var for haardt Brug for Skummetmælken til anden Anvendelse, hvilket gav sig Udtryk i en meget høj Pris. Bl. a. maatte man forhøje Prisen paa Konsummælk i Vinterhalvaaret for uden Tvangs- midler at faa tilstrækkelig Mælk frem til de større Byer.

I følgende Tabel er anført Arealbevægelsen i Hovedgrupper:

Tabel 3. Landbrugsarealets Sammensætning.

	Gnst. 1935—39 1000 ha	1940	1941	1942	1943	1944
			naar 1935—39 = 100			
Kornarealer	1360,3	94,9	98,7	99,3	99,3	97,9
Rodfrugtarealer	525,4	98,7	99,2	104,9	103,4	102,5
Andre Høstarealer	48,9	127,0	133,1	166,7	215,0	203,9
Brakarealer	36,7	72,8	54,5	52,9	43,1	32,4
Græsarealer	735,0	103,3	99,9	98,1	96,4	100,2
I alt i Omdriften	2706,3	98,2	99,1	100,7	100,6	100,5
Uden for Omdriften	547,3	102,6	94,0	87,3	84,9	83,6
Landbrugsareal i alt	3253,6	98,9	98,9	99,2	98,7	98,2

Den ret stærke Tilbagegang i Kornarealet i 1940 skyldtes hovedsagelig Hvedens Bortfrysning, men i øvrigt var Kornarealet temmelig konstant med en mindre Nedgang. Rodfrugtarealerne forøgedes noget, men man lægger især Mærke til, at »Andre Høstarealer« gik stærkt frem. Denne Forøgelse fandt Sted paa Bekostning af Brakken og Græsarealerne samt Arealer uden for Omdriften, idet man har bestræbt sig for at udnytte saa megen Jord som muligt i Sædskiftet til Dyrkning af Afgrøder.

Under Gruppen »Andre Høstarealer« skjuler sig en Række Afgrøder af særlig Interesse og Betydning, som det ses af følgende Tabel:

Tabel 4. Andre Høstarealer i Hektar.

	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Frø	38866	42796	37206	37745	61604	57833
Havesager i Marken	7120	7200	7258	8017	7522	8035
Oliehør	—	2700	3683	3556	2661	3733
Spindhør	540	2200	5654	6272	6558	7341
Hamp	—	35	468	1771	2184	1479
Sennep	3053	6013	7976	18016	17158	15213
Andre Høstafgrøder	—	—	2843	6108	7465	6102
	50847	62088	65088	81485	105152	99736

Frøarealerne gik tilbage i 1941 og 1942, hvilket udelukkende skyldtes Virkningerne af de haarde Vintre, men derefter forøgedes Arealerne betydeligt, dels for at sikre Forsyningerne af disse meget vigtige Produktionsmidler og for at genopbygge de i 1941 og 1942 udtømte Reserve- lagre, men desuden stillede man fra tysk Side Krav om Leveringer af Græsfø og Havesf, hvil-

ket man maatte tage Hensyn til. Af de andre anførte Afgrøder var Oliehørren og Hampen helt nye Afgrøder, og ligeledes ses det, at Arealerne med Spindhør og Sennep udvidedes relativt stærkt. Ved Dyrkningen af disse Afgrøder sikredes der en Række industrielle Raastoffer. Hørfrøene anvendtes til Presning af Olie til industriel Anvendelse og til Malerverer, Spindhør og Hamp afgav Spindstoffer til Tekstil- og Tovværksindustri, og af Sennepen pressesdes Spiseolie. Desuden efterlodtes der ved Presningen af Frøene af disse Planter ret store Mængder Oliekager, som leveredes tilbage til de Landmænd, der havde dyrket Frøene.

Disse Afgrøders Betydning kan slet ikke maales med de relativt smaa Arealer, der anvendtes til deres Dyrkning; i Virkeligheden sikrede de Forsyningen af en Række uundværlige Raastoffer til Forarbejdning til vigtige Produktionsmidler og Forbrugsvarer. Af den Produktion, der her blev sat i Gang, vil Oliehørren og Hampen forsvinde, hvis Tilførslerne bliver normale, Sennepdyrkingen vil blive indskrænket til samme Arealer som før Krigen, men der er Mulighed for, at Spindhørdyrkingen kan fortsættes om end maaske i noget begrænset Omfang. Der blev i de første Krigsaaer opført Spindhør-Skætterier for i alt 16 Mill. Kroner, og disse Virksomheder staar nu vel konsoliderede, ligesom der er indvundet betydelige Erfaringer ved Hørrøns Dyrkning og Forarbejdning, Erfaringer, som Hørdyrkerne søger at udvikle videre gennem en videnskabelig Forskning.

V

I Diagram 1 er indtegnet Kurven for Høstudbyttet for de fem Krigsaaer sammenlignet med Fem-aareet for Krigen. Den lave Høst i 1940 og 1941 ses at være fremkommet ved et lavt Korn-, Hø- og Græsudbytte, medens Roevælden var normal; omvendt skyldtes Forbedringen i 1942 og 1943 et voksende Græs- og Kornudbytte, medens Roevælden gik tilbage. Denne sidste Afgrødekombination var særdeles gunstig; man manglede Kraftfoder og Protein, men det gode Kornudbytte forøgede Kraftfodermængden, og det store Græs- og Høudbytte forbedrede Proteinforsyningen.

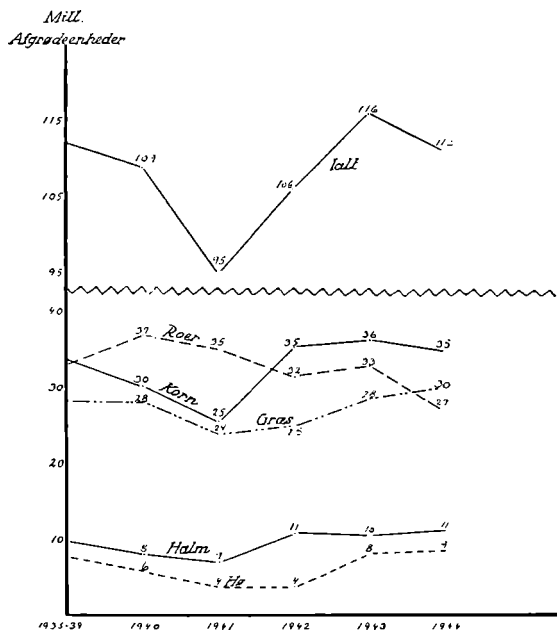

Diagram 1. Høstudbytte i alt og fordelt paa Hovedafgrøderne 1940-44.

Af det samlede gennemsnitlige Høstudbytte paa 107,7 Millioner Afgrødeenheder (se Tabel 1) som man regne med, at ca. 9 Millioner Afgrødeenheder eller ca. 8 pCt. blev anvendt til direkte Konsum, industriel Anvendelse samt Foder til Heste og Høns uden for Landbruget. Resten eller ca. 99 Millioner Afgrødeenheder stod til Raadighed til Forædling til Husdyrprodukter, Udsæd samt Hestefoder. Dette giver Udtryk for særdeles gunstige Produktions- og Forsyningsmuligheder, bedre end i alle andre europæiske Lande, hvor en meget større Del af Høsten medgik til direkte menneskelig Ernæring, og hvor omvendt en mindre Del blev tilovers til den animalske Produktion.

Af de tre vigtigste Afgrøder til direkte Ernæring var Forsyningen af Korn og Sukker regulerede ved særlige Love, medens Kartoffelforsyningerne var frie. Kornloven skal senere omtales, her skal anføres Kornforsyningernes Størrelse:

Tabel 5. Aflevering og Anvendelse af Korn efter Kornloven, eksklusiv Svind. 1000 Tons.

	1940—41	1941—42	1942—43	1943—44	1944—45
Aflevering af Rug	201,6	226,4	331,2	347,0	242,8
Aflevering af Hvede	171,0	165,0	7,1	140,3	229,9
Aflevering af Brødkorn i alt	372,6	391,4	338,3	487,3	472,7
Aflevering af Foderkorn	352,8	387,7	555,6	443,1	392,1
Ombytningskorn og Tildelingskorn til mindre Landbrug	223,6	196,9	217,8	235,8	162,2
Til Gryn, Øl, Sprit, Kaffe, Heste- og Hønsfoder uden for Landbrug	119,2	190,8	337,8	207,3	229,2

I de første to Aar var der Brødkorn nok, men i 1942—43 var det nødvendigt paa Grund af den mislykkede Hvedehøst at male Byg til Brødmel. I de tre sidste Aar eksporteredes lidt Brødkorn, især til Norge. Af det afleverede Foderkorn gik betydelige Mængder, ca. 49 pCt. i Gennemsnit, tilbage til det mindre Landbrug og til Avlscentre for Svin ca. 1 pCt. Det mindre Landbrug fik erstattet alt sit afleverede Brødkorn med Foderkorn, Ombytningskorn, og desuden fik det Tildelingskorn, i alt i Gennemsnit ca. 2 Mill. hkg pr. Aar, en meget betydelig produktionsmæssig Støtte. Grynproduktionen blev under Krigen omtrent tredoblet, hvilket dels skyldtes Brødrationeringen, dels Bortfaldet af indførte Gryn som Ris og Sago. I øvrigt forbedredes Kornsituationen betydeligt de tre sidste Aar, hvilket bl. a. gav sig Udtryk i større Tildelinger af Korn til Husdyr uden for Landbruget, og i 1943 og 1944 kunde man undlade at kræve Rug afleveret fra de mindste Landbrug; derved faldt ogsaa Ombytningskornet i Mængde. Til Værnemagten leveredes stigende Mængder; i de to første Krigsaar tilførtes Mel og Hestefoder fra Tyskland, men fra 1943 ophørte dette, og Værnemagten rekvirerede Leverancer her i Landet.

Kartoffelavlens svingede meget stærkt under Krigen, som det fremgaar af følgende Tal:

Tabel 6. Kartoffelareal og Kartoffelavl.

	1935—39	1940—41	1941—42	1942—43	1943—44	1944—45
Kartoffelareal, 1000 ha	77,0	64,5	74,3	100,6	105,4	98,3
Kartoffelavl, Mill. hkg	13,15	13,52	13,16	16,67	19,42	14,09
Forbrug af Spisekartofler, Mill. hkg	4,00	4,50	5,00	3,50	5,50	5,50
Kartoffelpris, Kr. pr. hkg Avlers Station	5,02*)	15,72	17,97	14,73	14,79	20,16

*) 1935—39.

Arealet med Kartofler gik stærkt frem, og skønt Avlen alle Aar var mere end rigelig til at dække Forbruget, fik man i 1941—42 og 1944—45 meget høje Kartoffelpriser, ja i 1945 maatte man endog indføre Maksimalpriser og Opfordringsforbud for at sikre Kartoffelforsyningerne. Dette hænger sammen med, at en stor Del af Avlen er Foderkartofler, der kun ugerne accepteres af Forbruget, og da Opfordringen begynder lige efter Høst, kan der i Aar med en lille Kartoffelavl som i 1941 og 1944 opstaa Mangel paa Spisekartofler. I de sidste Krigsaar opkøbtes desuden en Del Kartofler til Værnemagten og til Eksport til Norge og Schweiz, og selv om det overvejende var Fabrikskartofler, havde Opkøbene dog en opdrivende Virkning paa Priserne. Forøgelsen i Kartoffelproduktionen skyldtes dels de høje Priser paa Spisekartofler, dels Forøgelse i Dyrrkingen af Foderkartofler til Svin, men man vil se, at selv om Prisen i 1943—44 var tre Gange Forkrigsprisen, kunde Arealet ikke opretholdes i 1944, men gik 7 pCt. tilbage. Naar Prisen forblev saa høj trods den store Avl baade i 1942 og 1943, hang det sammen med, at Kartoffelprisen ikke gik under Kartoflernes Værdi som Svinefoder.

Tabel 7. Sukkerroearreal og Sukkerproduktion.

	1935—39	1940—41	1941—42	1942—43	1943—44	1944—45
Sukkerroearreal, 1000 Hektar	40,7	43,4	47,8	47,2	45,5	42,1
Sukkerproduktion, Mill. kg	223	237	264	202	182	165
Sukkerroeeksport, Mill. kg	—	47	72	77	59	19
Beregnet Forbrug, Mill. kg	192	169	167	172	135	135
Sukkerroepriis, Kr. pr. hkg	2,38	3,19	4,40	4,40	5,31	5,96

I de sidste Aar i Trediverne var vi selvforsynende med Sukker, men efter Besættelsen blev det nødvendigt at indskrænke det hjemlige Sukkerforbrug til Fordel for en Eksport til vore nordlige Nabolande, og med samme Formaal for Øje udvidedes Sukkerroedyrkingen. Priserne paa Eksportsukkeret laa saa meget over Hjemmeprisen, at Forhøjelsen i Sukkerroepriiserne kunde finde Sted uden at forhøje Hjemmepriserne, ja de første Aar oparbejdedes endda et betydeligt Fond igennem Eksportindtægten, men i de sidste Krigsaar, hvor Produktionen gik tilbage, medgik dette Fond til Betaling af Dyrkerne. Trods den store Prisforhøjelse baade i 1943 og 1944 gik Avlen alligevel tilbage paa Grund af Vanskeligheder med at skaffe tilstrækkelig Arbejdskraft til Roernes Pasning og Optagning.

VI

Afspærringen maatte naturligvis, som alt fremhævet, paavirke Husdyrholdets Størrelse og Sammensætning, og Bortfaldet af de udenlandske Tilførsler maatte hurtigt medføre en Reduktion i de Husdyrgrene, der var mest afhængige af Indførselen af Foderstoffer. Dette var Tilfældet med Svin og Fjerkræ, hvis Foder overvejende bestaar af Kraftfoder, hvorimod Reduktionen af Kvæg, der ernæres overvejende paa Grovfoder, maatte blive mindre. Men ved Tilpasningen af Husdyrholdet kom de tidligere omtalte Faktorer tillige til at øve Indflydelse, nemlig den tyske Prispolitikens Begunstigelse af Smør- og Svineproduktionen og Diskriminering mod Fjerkræholdet samt Landmændenes Indstilling til Fordel for Kvægholdet. Dette stod altsaa principielt stærkt ernæringsmæssigt set, men begunstigedes yderligere af de sidstnævnte Forhold, saaledes at det talmæssigt viste forbausende smaa Variationer. Det maa dog desuden tages i Betragtning, at man ved Afspærringen fodringmæssigt kom til at staa i en helt ny Situation. Under normale Forhold kunde Landmændene holde deres Besætninger nogenlunde konstante ved at udligne Variationerne i Høstens Størrelse med indførte Foderstoffer; nu blev man stillet over for den omvendte Opgave med ud fra et givet Høstudbytte at tilpasse Husdyrholdets Størrelse og Sammensætning, og Hovedvariationerne i Besætningerne maatte derfor henlægges til de Husdyr, der talmæssigt lettest lader sig variere. Dette er Tilfældet med Svin og Høns, der har en stor Reproduktionsevne, medens det er en langsommelig og kostbar Proces at forøge en Kvæg- eller Hestebesætning. Alle disse Forhold maa tages i Betragtning ved Bedømmelsen af nedenstaaende Tal for Husdyrholdets Størrelse under Krigen:

Tabel 8. Husdyrbestandens Størrelse 1939—44. I Tusinder.

	Antal 1939 1000 Stk.	1940	1941	1942 naar 1929 = 100	1943	1944
Heste	594	100,0	103,0	103,2	105,2	107,6
Kvæg i alt	3326	98,6	92,2	87,8	91,0	95,9
Malkekoer	1642	98,6	90,6	86,2	89,0	94,8
Svin	3183	102,7	57,0	38,0	65,4	65,5
Faar og Lam	147	—	—	127,9	126,5	138,1
Høns*)	32399	75,8	40,7	32,4	47,3	52,0

*) Tallene for Høns omfatter kun Landkommunerne.

For Heste, Kvæg og Høns havde Bestanden forud for Krigen været i Udvikling siden først i Trediveerne, hvor den under Krisen var blevet reduceret. Hestebestanden var saaledes i 1933 520.000 Stk., Kvægbestanden var i 1934 3.111.000 Stk., og Hønsbestanden var i 1933 26,6 Mill. Stk. Hestebestandens stærke Vækst i Trediveerne og den yderligere Udvikling under Krigen skyldtes naturligvis en særlig Konjunktur, før Krigen Forberedelserne til denne og under Krigen den stærke Efterspørgsel baade til Eksport til Tyskland og fra Hjemlandet paa Grund af Biltrafikens Reduktion.

Kvæg, Svin og Høns blev indtil Slutningen af 1942 reduceret stærkt i Antal. Det var indledningsvis paa Grund af Fødestofindførselens Bortfald, men hertil kom Virkningerne af de relativt lave Høstudbytter i 1940 og navnlig i 1941. De i Tabellen anførte Forholdstal anskueliggør, hvorledes først Hønsbestanden, derefter Svinebestanden og endelig Kvægbestanden maatte give efter. Men paa Grundlag af den bedre Høst i 1942 og i de følgende Aar kunde Bestanden igen udvides.

Faarebestanden viser en relativt stærk, men i absolutte Tal ringe Forøgelse under Krigen. Efter Besættelsen blev der fastsat taarnhøje Priser paa Uld for at opmuntre til et større Faarehold og Uldproduktion, men man kan ikke sige, at denne Indsats gav det forventede Resultat. Medvirkende hertil var de nøjeregnende Afleveringsregler for Uld, men navnlig de høje Priser paa Faare- og Lammekød. Landmændene er i Almindelighed ikke interesseret i Faarehold; Kvæghold er mere fordelagtigt, og naar man krævede al Ulden afleveret, borttog man en væsentlig Ansporing til at forøge Faarebestanden; Faareholderne fandt det saa fristende at sælge Faarene til de gældende meget høje Priser, som fremkom ved, at Faare- og Lammekød blev holdt delvis uden for Pris- og Kødreguleringen.

I de første Krigsaar udvikledes Kaninavlens stærkt, dels som Husflid, men ogsaa i større rationel Skala, og i 1943 naaede Bestanden op paa 1,3 Mill. Stk. Det var Kodforsyningsvanskelighederne og de høje Priser paa Kaninkød og Kaninskind, der var Aarsag til Ekspansionen, men i 1944 halveredes Bestanden igen for at gaa yderligere stærkt ned i 1945. Med den mere regelmæssige Kodforsyning fra 1943 afsvækkedes Interessen for Kaninavlens, som ogsaa paa Grund af Sygdomme viste sig vanskelig i større Besætninger.

VII

Husdyrproduktionens Vilkaar maatte under Besættelsen, som alt fremhævet, være direkte afhængig af Planteproduktionens Størrelse, men dens Sammensætning beroede desuden paa den førte Prispolitik og paa Landmændenes følelsesmæssige Indstilling og økonomiske Overvejelser med Henblik paa Nutid og Fremtid. Med hver Høst var Produktionsmulighederne i alt givet, eller Grænserne for den samlede Husdyrproduktions Størrelse nøje optrukket, og skulde der produceres mere af et Produkt, kunde det kun ske paa Bekostning af andre Produkter. Selvfølgelig maatte foruden Høstens Kvantitet ogsaa dens Kvalitet faa Indflydelse paa baade Husdyrproduktionens Størrelse og Sammensætning; saaledes maatte en relativ stor Græsavl og Røeavl være til Fordel for Kvægholdet, medens en relativ stor Kornavl var til Fordel for Svine- og Høns- holdet.

Da Husdyrproduktionens Bevægelser under en lukket Økonomi, som vi oplevede den under Besættelsen, har saa stor Interesse, er det i *Diagram 2* anskueliggjort, hvorledes hver enkelt af de fire vigtigste Husdyrproduktioner forløb i de fire Krigsaar. Kurverne er tegnet paa Grundlag af Statistisk Departements maanedlige Produktionsindeks, hvor et Gennemsnit for Produktionen i 1935 er sat lig med 100.

Alle fire Kurver anskueliggør den fra Besættelsen til hen paa Slutningen af 1942 faldende Produktion. Kødproduktion og Flæskeproduktion var dog det første Aar eller to stigende paa Grund af Besætningsreduktionerne. Efter det stigende Høstudbytte i 1942 og 1943 stiger Produktionen igen, og Kurverne giver et godt Udtryk for de Vanskeligheder, der under en afspærret Økonomi som under Krigen var med til at tilpasse Husdyrproduktionens Størrelse, og for de Reaktioner, som Hostens Variationer fremkaldte i de forskellige Husdyrproduktioner.

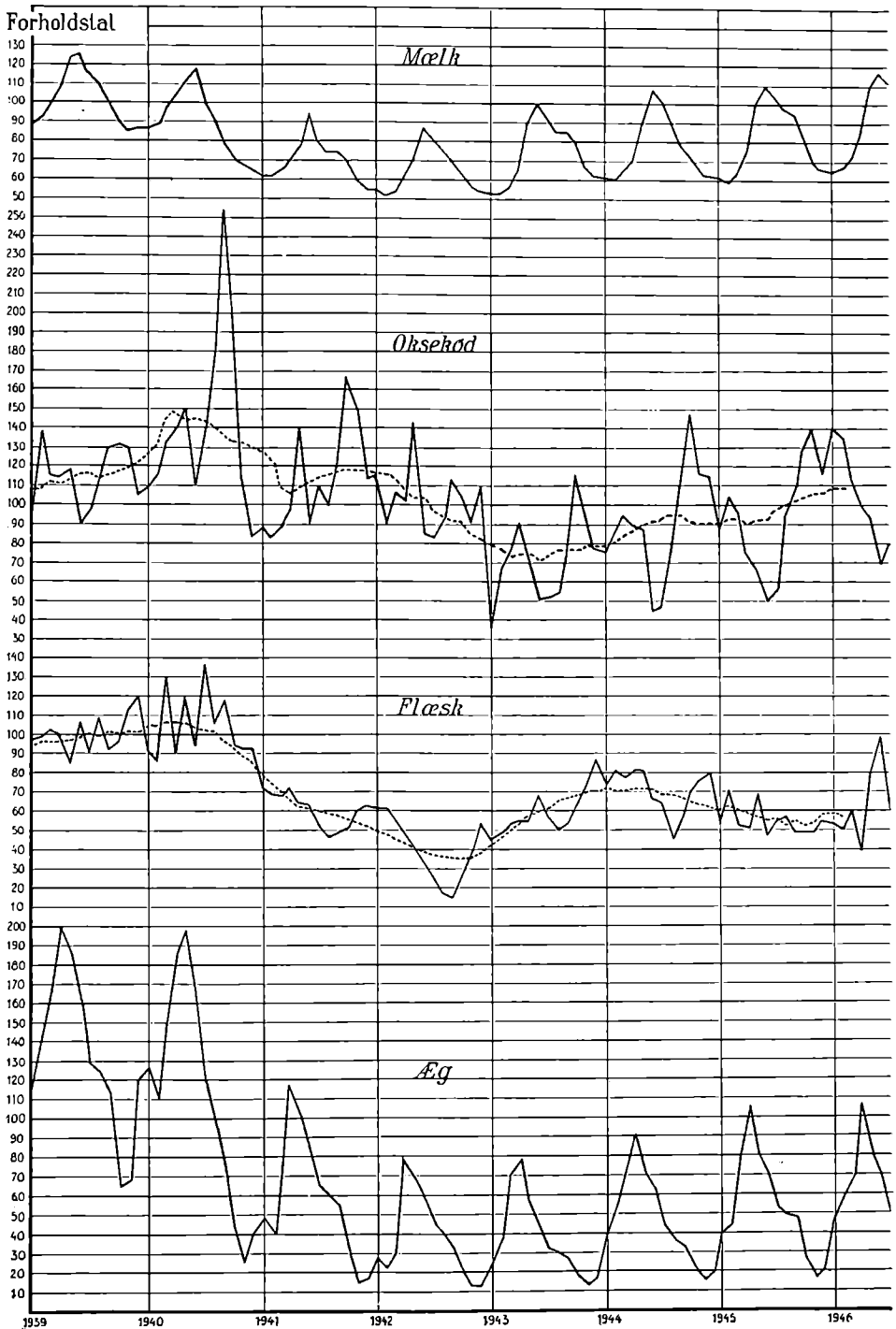

Diagram 2. Variationerne i Produktionen af Husdyrprodukter under Krigen.

Kurverne for Mælkeproduktion og Ægproduktion viser, hvorledes Sæson-tendensen i disse to altid sæsonprægede Produktioner forøgedes voldsomt; Vinterproduktionen blev lav, og da Produktionen begyndte at gaa frem fra 1943, var det især Sommerproduktionen, der forøgedes. Det var Proteinmangelen i Vinterfoderet, der gjorde sig gældende. For Kvæget havde man de bedste Fodringsbetingelser paa Græsmarkerne om Sommeren, hvorfor man henlagde Produktionen til denne Aarstid, men det skal dog bemærkes, at de to gode Græssomme 1943 og 1944, forstærkede denne Tendens. For Hønsene er Forsommeren den naturlige Æglægningssæson, hvad der slog stærkt igennem under de ufordelagtige Fodringsforhold.

Kurven for Okse- og Kalvekødproduktionen har voldsomme Udsving, men viser faldende Tendens til ind i 1943, derefter stiger den igen. Produktionen havde regelmæssige Toppunkter om Foraaret ved Kreatureernes Udbinding paa Græs i April—Maj og ved deres Indbinding om Efteraaret i September—Oktober, omvendt var den lav i Sommermaanederne og Vintermaanederne. Den lave Produktion i Begyndelsen af 1943 skyldtes den bedre Høst i 1942; den gjorde det muligt at forøge Kvægbestanden, man lagde flere Kalve til og beholdt Køerne længere; der gik derfor nogen Tid, inden Produktionen igen begyndte at stige. Det ses ogsaa, at Kødproduktionen var særlig lav i de gode Græssomme 1943 og 1944, hvor man havde Foder nok; man beholdt Kvæget, men Salget om Efteraaret blev stort.

Flæskeproduktionen var bestemt af Kornproduktionen. Den havde hvert Aar et Lavpunkt før Høst, fordi det forrige Aars Kornhøst var ved at være opbrugt, og Produktionens Tendens var desuden bestemt af Kornavlens Størrelse fra Aar til Aar. Den var faldende til September 1942 paa Grund af det faldende Kornudbytte i 1940 og 1941, men derefter steg den efter den gode Kornhøst i 1942, 1943 og 1944.

I Tabel 9 er anført, hvorledes Produktionen blev anvendt, dels hvor meget der blev eksporteret, og dels hvor meget der gik til Forbrug her i Landet. Tallene viser, at Forbruget laa ret konstant for Flæsk plus Kød og for Smør. Efter de dansk-tyske Aftaler kunde vi dække 80 pCt. af vort Førkrigsforbrug af Flæsk plus Kød og saaledes, at hvis der var for lidt Flæsk, kunde Mangelen opvejes med Kød, og omvendt. Hele Forbruget af disse to Varer udgjorde i de fire Krigsaar ca. 190 Mill. kg aarligt eller lige ved 50 kg pr. Indbygger, i Virkeligheden et højt Forbrug. Desuden fortæller dette Tal ikke hele Sandheden, da Hjemmeslagtning og Salg af halve og hele illegale Svin efterhaanden fik et betydeligt Omfang. Oprindelig greb Myndighederne vel energisk ind over for denne illegale Handel, antageligt mest af Ængstelse for tyske Krav om Kontrolforanstaltninger, men efterhaanden ændredes Synspunkterne til den danske Forbrugers Fordel. Smørforbruget laa konstant paa ca. 70 Mill. kg aarligt eller godt det dobbelte af Førkrigsforbruget, men da der før Krigen var et Forbrug af Margarine paa ca. 80 Mill. kg, var Smørforbruget ca. to Trediedele af det samlede Førkrigsforbrug af Margarine plus Smør. Men hertil skal dog lægges et forøget Forbrug af Svinefedt, som før Krigen overvejende blev eksporteret, men under Krigen blev en særdeles efterspurgt Vare.

Forbruget af Æg og Ost viser en interessant Bevægelse under Krigen. For begge disse Varer gjaldt det, at det danske Marked havde Lov til at forsyne sig først, medens Tyskland kun fik, hvad der blev levnet. For Osteproduktionen var der dog fastsat visse Regler, navnlig med Hensikts paa Ostens Fedtindhold. Det ses nu af Tabel 9, at Ægforbruget kun i 1941 var under Normalen, derefter stiger det fra Aar til Aar, efterhaanden som Ægproduktionen stiger, og det naar i 1941 op paa 153 pCt. af Førkrigsforbruget. Nogenlunde den samme Udvikling havde Osteforbruget, som i 1944 naaede op paa 160 pCt. af Førkrigsforbruget.

Da Hjemmeforbruget altsaa laa konstant for Flæsk, Kød og Smør og desuden var stigende for Æg og Ost, kom Variationerne i Produktionen især til at give sig Udtryk i Eksportmængderne.

Tallene i Tabel 9 viser, at det danske Hjemmemarked under Krigen som Helhed var særdeles selvforsynet med de vigtige Husdyrbrugsvare. Forbruget var for Varer som Æg og Ost større end før Krigen, for Flæsk og Kød tilsyneladende lidt mindre, men i øvrigt var Forbruget af Husdyrprodukter i Trediverne relativt højt paa Grund af de lave Priser, og Forbruget under Krigen var betydeligt højere end i Tyverne. Selv om Forsyningerne altsaa gennemgaaende var

Tabel 9. Husdyrproduktionens Størrelse og Anvendelse.

Mill. kg	1935—39	1940	1941	1942	1943	1944
<i>Mælk</i>	5291	4897	3682	3376	3674	4030
	100	93	70	64	70	76
<i>Smør:</i>						
<i>Produktion</i>	181,7	162,9	124,4	108,7	124,8	128,7
	100	90	69	60	69	71
<i>Eksport</i>	149,1	107,9	55,1	38,3	54,6	58,4
	100	72	37	26	37	39
<i>Forbrug</i>	32,6	55,0	69,3	70,4	70,2	70,3
	100	169	213	216	215	216
<i>Ost:</i>						
<i>Produktion</i>	29,9	28,8	24,5	26,7	32,1	34,8
	100	96	82	89	107	116
<i>Eksport</i>	8,7	10,1	5,8	5,5	2,8	0,9
	100	116	67	64	32	10
<i>Forbrug</i>	20,8	20,8	18,7	20,7	28,3	33,2
	100	100	90	100	136	160
<i>Oksekød:</i>						
<i>Produktion</i>	152,5	201,8	161,3	147,4	101,7	129,3
	100	132	106	97	67	85
<i>Eksport</i>	50,9	104,3	67,7	40,7	19,3	41,1
	100	205	133	80	38	81
<i>Forbrug</i>	101,7	97,5	93,6	106,7	82,4	88,2
	100	96	92	105	81	87
<i>Flæsk:</i>						
<i>Produktion</i>	331,8	324,7	190,0	120,9	183,6	220,6
	100	98	57	36	55	67
<i>Eksport</i>	205,4	197,8	93,2	30,5	70,2	120,3
	100	96	45	15	34	59
<i>Forbrug</i>	105,4	123,5	98,6	89,4	112,5	99,2
	100	117	94	85	107	94
<i>Æg:</i>						
<i>Produktion</i>	120,0	113,3	59,3	38,5	37,3	47,9
	100	94	49	32	31	40
<i>Eksport</i>	89,5	80,7	32,9	6,7	2,5	3,4
	100	90	37	8	3	4
<i>Forbrug</i>	28,3	31,2	25,8	31,1	33,7	43,3
	100	110	91	110	119	153

gode og rigelige, kunde der paa Grund af Produktionens stærke Variationer opstaa Lakuner i Forsyningerne i kortere Tidsrum. Kurverne for Mælke- og Ægproduktionen i Diagram 2 viser, hvorfor der om Vinteren kunde opstaa Mangel paa Mælk og friske Æg, og betragter man Kurverne for Flæske- og Kødproduktionen, forstaar man, hvorfor der pludselig kunde opstaa Flæske- eller Kød-mangel. Særlig galt maatte det blive, naar baade Flæske- og Kødproduktionen havde et dybt Lavpunkt som sidst i 1942.

Til Bedømmelse af Forsyningerne med animalske Fødevarer maa dog ogsaa Fordelingen af disse Varer tages i Betragtning. Paa Grund af den stigende Købeevne var Efterspørgselen meget stærk, og den lille Husmoder med det beskedne Budget havde let ved at blive skubbet til Side, hvorved der kunde opstaa megen Bitterhed. Varerne var ikke alene blevet dyre, de syntes ogsaa

at forsvinde, men det var hovedsagelig, fordi det indre Fordelingssystem svigtede, og ikke fordi Forsyningerne i sig selv var for smaa. Man var meget vel opmærksom paa denne Skævhed i Fordelingen af Flæsk og Kød, delvis af Æg, og Midlet herimod havde været en Rationering. Da man imidlertid fra tysk Side krævede Rationer af samme Størrelse som de tyske, opgav man denne Foranstaltning; det havde ikke hjulpet den lille Husmoder, man havde blot skadet Forbruget i Almindelighed til Fordel for Tysklandseksporten.

Eksporten af Landbrugsvarer gik overvejende til Tyskland, men der skaffedes dog Udveje for en Del Eksport til andre Lande, navnlig de andre nordiske Lande. Dette er vist i Tabel 10, der angiver de samlede Eksportmængder for en Række Varer for alle Aarene 1941—44; det var især Smør og Sukker, der eksporteredes til Finland og Norge, og denne Eksport fremkom paa den Maade, at det danske Forbrug blev nedsat.

Tabel 10. Samlet Udførsel af Landbrugsvarer 1941—44.

	Smør Mill. kg	Kød Mill. kg	Flæsk Mill. kg	Ost Mill. kg	Sukker Mill. kg	Kartofler Mill. kg	Frø til Udsæd Mill. kg	Æg Mill. Sn.	Heste Stk.
Tyskland	158,7	146,2	267,6	12,0	—	—	63,4	27,9	81.759
Norge	10,2	0,2	7,7	0,9	94,1	25,7	—	1,5	—
Sverige	1,0	2,0	8,5	0,4	49,3	—	—	2,7	2
Finland	21,6	1,1	3,1	0,7	83,1	—	—	1,5	—
Andre Lande	0,1	3,7	3,6	0,1	—	87,9	7,6	3,7	3.105
	191,6	153,2	290,5	14,1	226,5	113,6	71,0	37,3	84.866

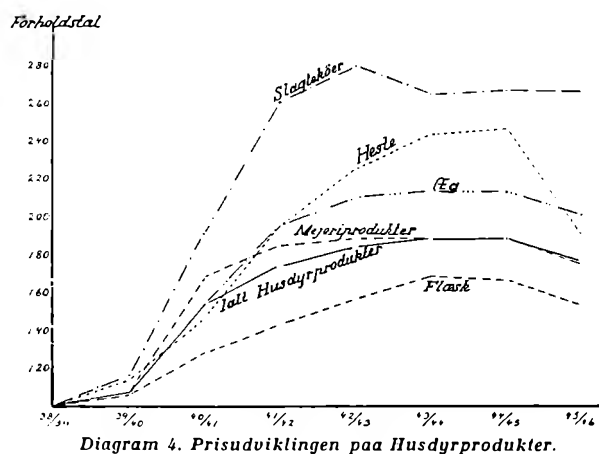
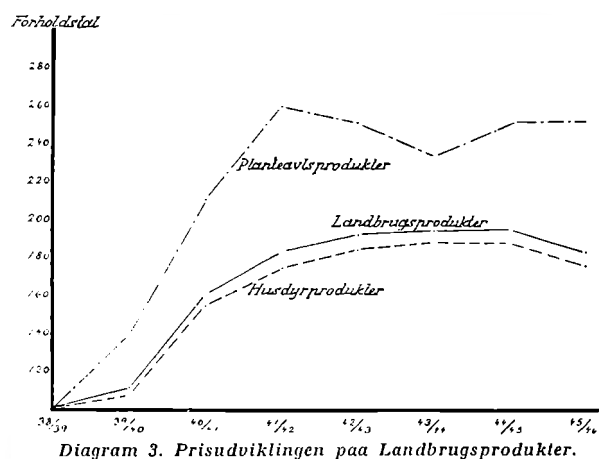
VIII

Med Krigsudbruddet i September 1939 indlededes en Prisstigning paa Landbrugsvarer, som dog det første halve Aar var moderat for Priserne paa Husdyrprodukter, der steg med 7 pCt. i Forhold til Priserne i 1938, men kraftigere for Priserne paa Planteavlsprodukter, der steg med 39 pCt., saaledes at Opgangen i Priserne paa Landbrugsprodukter i alt blev 11 pCt. Den stærkere Stigning i Prisen for Planteavlsprodukter skyldtes Krigsførelsens Indflydelse paa Kornfragter og Kornpriser, men dog ogsaa, at Kornpriserne i 1938 var relativt lave. Regeringens Reaktion over for de stærkt stigende Kornpriser var Indførelsen af Maksimalpriser paa Korn i September 1939, 19 Kr. pr. hkg for Rug, 18 Kr. for Hvede og 17 Kr. for Byg og Havre — samt en Centralisering af hele Korn- og Foderstofimporten, som henlagdes under det nyoprettede »Centralkontor«; dette fortsatte sin Virksomhed ogsaa under Besættelsen som Fordelingscentral for de hjemmeproducerede Foderstoffer. Endvidere fastsattes Maksimalavancer for Foderstoffer. I Loven af 10. November 1939 om Udligning af Misforholdet mellem Landbrugets Eksportpriser og Produktionsomkostninger blev der hjemlet et Fragttilskud paa 2 Kr. pr. hkg indførte Foderstoffer, et Tilskud, som i Februar næste Aar forhøjedes til 6 Kr. pr. hkg. Ved Aarets Udgang gennemførtes for at støtte Smørprisen en Forhøjelse af Hjemmeprisen til 3 Kr. pr. kg, endvidere gennemførtes en Kornordning, der fastsatte Maksimalimportpriser. Denne sidste Ordning havde kun symbolsk Betydning, medens Smørordningen var en Realitet, da Eksportprisen var lavere end Hjemmeprisen.

I Foraarsmaanederne 1940 opstod der en Del Uro om Landbrugspriserne som Følge af den engelske Pris- og Importpolitik, og Priserne faldt noget, men med Besættelsen ændredes Forudsætningerne for de hidtil gældende Priser. Da Landbrugsproduktionen maatte gaa tilbage paa Grund af Foderstofindførelsens Bortfald, var en Kompensation nødvendig i højere Priser, men hertil fjøede sig de omtalte tyske Interesser i yderligere Forhøjelser af Priserne for det første for at stimulere den danske Landbrugsproduktion mest mulig, for det andet for at begrænse det danske Forbrug og endelig for det tredje for at vinde den danske Bonde. Dette lykkedes ikke, men Prisforhøjelserne blev staaende. De var til en Begyndelse ret moderate, men fortsatte gen-

nem en Række Forhøjelser i et stigende Tempo. Der var ganske vist med Prisloven af 30. Maj 1940 skabt Basis for at fastholde Prisniveauet, men Lovens § 1 fastsatte, » — at for saa vidt angaar Omraader, der fortrinsvis vedrører Landbrug og Fiskeri, vil Maksimalprisen dog kunne fastsættes af Ministeren for Landbrug og Fiskeri efter Aftale med Ministeren for Handel, Industri og Søfart,« og endvidere, at Loven »ikke omfatter Prisforhold og Erhvervsudøvelse, der i Henhold til særlig Hjemmel bestemmes eller godkendes af det offentlige.« I Henhold til disse Bestemmelser blev Priserne paa de vigtigste Landbrugsprodukter til politiske Priser, fastsat ved særlige Love som for Korn, Mælk, Smør og Sukker, og af Landbrugsministeren som for Flæsk. De prisregulerende Myndigheder, Priskontrolraad og Prisdirektorat, fik efterhaanden Indseende med og Indflydelse paa Fastsættelsen af næsten alle Landbrugets Priser, men de kunde dog ikke forhindre, at de engang fastsatte politiske Priser blev normgivende for saa godt som alle andre Landbrugspriser. Dette hænger sammen med den nøje Afhængighed eller Vekselvirkning, der under vore Produktionsforhold er mellem alle Landbrugets Produktionsgrene, hvilket bliver særlig udtalt, naar man, som under Besættelsen, producerer i en lukket Økonomi med en ubegrænset Af sætning af Hovedprodukterne til høje Priser. Den Indkomst, denne Afsætning kan give pr. Hektar, bliver normgivende for Priserne paa andre Produkter, saafremt Produktionen skal ledes gennem Prispolitikken, og man ikke ønsker at anvende Produktionstvang.

I Diagram 3 er vist Prisstigningen paa Landbrugsprodukter i Forhold til 1938—39, og hvorledes den fordeler sig paa de to store Hovedgrupper, Husdyrprodukter og Planteprodukter. Prisstigningen paa Husdyrprodukter var omtrent tilendebragt i 1941 og ender med ved Krigens

Afslutning at være 88 pCt. Planteprodukterne stiger voldsommere og naar i 1941 op paa Priser, der er 159 pCt. over Førkrigsniveauet for derefter at falde noget i de følgende Aar. Den samlede Priskurve, for Landbrugsprodukter i alt, naar til Slut op paa en Forhøjelse paa 94 pCt. i Forhold til 1938—39, og den følger nærmest Kurven for Husdyrprodukter, fordi disse udgør den overvejende Del af Slutproduktionen. Før Krigen udgjorde Planteprodukter 11 pCt., men Husdyrprodukter 85 pCt. af Bruttoudbyttet, under Krigen forøgedes imidlertid Indtægten af Planteprodukter til 22 pCt., medens Indtægten af Husdyrprodukter formindskedes til 75 pCt. af Bruttoudbyttet.

Diagram 4 og 5 viser derefter den relative Prisstigning for de enkelte Landbrugsprodukter. I Gruppen Husdyrprodukter var den procentiske Stigning stærkest for Kød, Heste og Æg, mindre kraftig for Flæsk og Mejeriprodukter, og da disse Varer har den største Værdi, bliver de bestemmende for den samlede Priskurve for Husdyrprodukter. For Planteprodukter havde Kartofler og Frø den stør-

keste procentiske Prisstigning og de største Variationer fra Aar til Aar, medens Prisstigningen for Korn og Sukkerroer var forholdsvis mindre kraftig og tillige mere regelmæssig, bestemt som Priserne var for disse Produkter i Kornlov og Sukkerlov. Ved Bedømmelsen af disse relative Prisstigninger maa det tages i Betragtning, at Priserne paa Kød og Korn var relativt lave i Basisaaret 1938—39, Kornpriserne var i dette Aar 25 pCt. lavere end i de to foregaaende Aar.

Til Sammenligning med de relative Prisstigninger er i Tabel 11 anført de absolutte Prisstigninger fra 1938—39 til det sidste Krigsjaar.

Endelig er i Diagram 6 anført den relative Prisstigning for nogle af Landbrugets vigtigste Omkostninger. Det er ikke muligt at beregne en samlet Indeks for alle Landbrugets Omkostninger paa samme Maade som for Salgsprodukterne, fordi deres Sammensætning ændredes saa stærkt under Krigen, saaledes bortfaldt en Række vigtige Raastoffer som Korn, Foderstoffer og Kunstgødning helt eller delvis. Det vil ses, at den relative Stigning i Priserne paa de anførte Omkostninger var mindre end for Salgsprodukter lige til 1943, naar undtages Foderstoffer, men disse bortfaldt i 1942. I 1943 skar Lønkurven imidlertid i en stærk Opgang Priskurven, og Lønstigningen var i 1945 ved Krigens Afslutning 110 pCt. mod 94 for Landbrugsprodukter. Men den stærkere relative Stigning i Produkter end i Omkostninger de første Krigsjaar var naturligvis fordelagtig og forøgede Rentabiliteten.

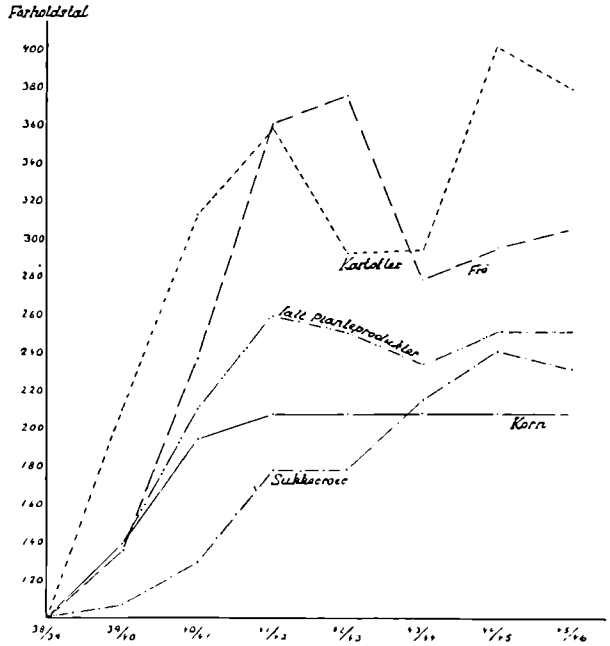

Diagram 5. Prisudviklingen paa Planteprodukter.

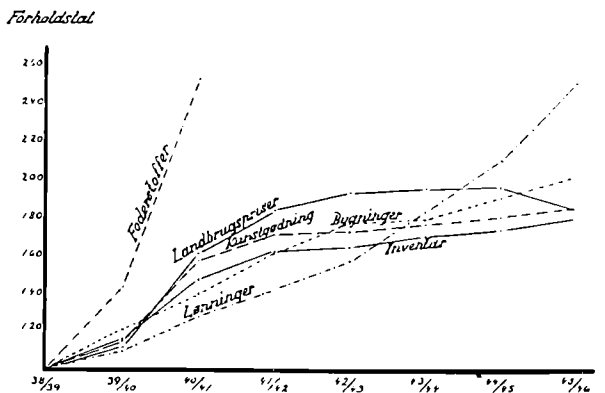
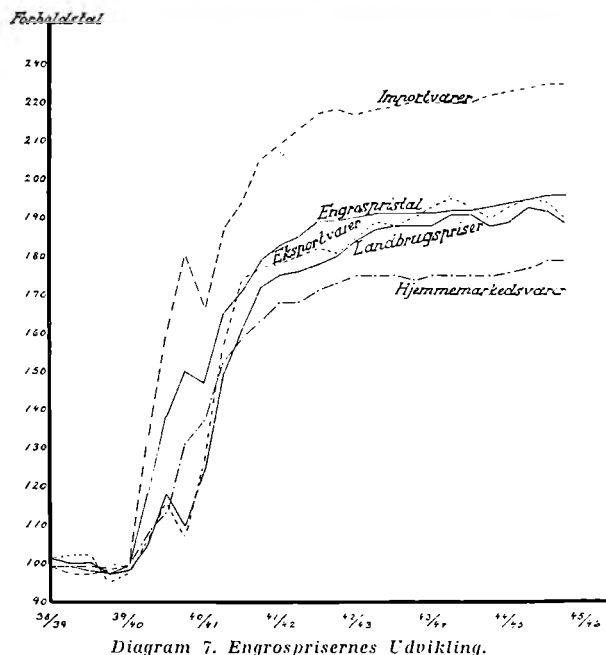

Diagram 6. Prisudviklingen paa Landbrugets Omkostninger.

Tabel 11. Priser paa Landbrugets Salgsprodukter.

		1938—39		1944—45				1938—39		1944—45	
Smør	Kr./100 kg	243	445	Hvede	Kr./100 kg	14,57	29,25				
Ost	Kr./100 kg	90	199	Rug	Kr./100 kg	14,72	30,25				
Slagtekoer	Kr./100 kg	47	125	Byg	Kr./100 kg	12,97	26,25				
Stude	Kr./100 kg	61	129	Havre	Kr./100 kg	12,42	26,25				
Flæsk	Kr./100 kg	171	283	Kartofler	Kr./100 kg*)	5,02	20,16				
Æg	Kr./100 kg	113	240	Sukkerroer	Kr./100 kg	2,47	5,96				
Unge Heste	Kr./Stk.	1100	2701								

*) 1941: 17,97, 1942: 14,73, 1943: 14,79

Det har ofte under Krigen været hævdet, at det var Landbrugsprisernes Stigning og ikke mindst Virkningerne af Prisforhøjelserne i Kornloven af 1940, der satte Priskurven i Gang opad efter Besættelsen. Denne Opfattelse er alt for ensidig. I Diagram 7 er vist Landbrugsprisernes Stigning fra 1939 til 1945 i Sammenligning med Stigningen i andre Produktpriser, og man ser, at indtil Efteraaret 1939 laa Priserne paa de forskellige Varegrupper paa omtrent samme Niveau, men fra Efteraaret steg Engrospriserne meget stærkere end Landbrugspriserne. Det var navnlig Virkningen af voldsomme Forhøjelser i Importpriserne, der gjorde sig gældende, og som fortsatte lige til 1942, men ogsaa Priserne paa Hjemmemarkedsvarene steg stærkt i første Halvdel af 1940, stærkere end

Landbrugspriserne, lige til Prislovens Vedtagelse gjorde det muligt at faa Tag i Prisudviklingen i Byerhvervene. Paa Baggrund af denne Prisudvikling kan man ikke give Landbrugsprisstigningen Hovedansvaret for den inflatoriske Prisudvikling i det første Krigsjaar: den almindelige Prisstigning pressede sig igennem i store Dele af Prissystemet, men kom nærmest bagefter i Landbrugspriserne. Disse fortsatte til Gengæld deres Stigning længere og har naturligvis dermed deres Del af Ansvar for Inflationen. Det samme ses ogsaa af Detailpristallets Udvikling, der viser, at Fødevarer i den første Krigstid steg langsommere end andre Varer i Pris og under hele Krigen kun steg det samme som det samlede Pristal. Det maa ydermere tages i Betragtning, at den relative Stigning i Prisen paa Landbrugsprodukter var saa betydelig, fordi Landbrugspriserne var lave i 1938; medens Detailpristallet i Januar 1939 var 183, naar 1914 = 100, og steg til 291 i 1945, var Indekstallet for Priserne paa Landbrugsvarer kun 128 i 1939 og steg til 245 i 1945. Forskellen mellem Stigningen i Fødevarerpristallet, der var 68 pCt., og Stigningen i Prisindeksen for Landbrugsprodukter, der var 94 pCt., fremkom derved, at der betaltes højere Eksportpriser end Hjemmepriser paa en Række Varer. Det var saaledes Tilfældet for Smør, hvor Hjemmeprisen fra Oktober 1940 fastsattes til 3,89 Kr. pr. kg, medens Eksportprisen noget senere forhøjedes til 5,10 Kr. pr. kg, saaledes at Landmændenes Pris blev 4,45 Kr. pr. kg. For Flæsk var Hjemmeprisen 2,40 Kr. pr. kg, medens Eksportprisen var saa meget højere, at der fra Foraaret 1943 kunde betales Landmændene en Pris paa 2,88 Kr. pr. kg for store Svin over 80 kg og 2,72 Kr. pr. kg for Svin under 80 kg, hertil kom et ikke ubetydeligt Overskud paa 10—15 Øre pr. kg og derover. Men det var ikke blot ved Samhandelen med Tyskland, at dette Dobbeltprissystem anvendtes, det var ogsaa Tilfældet ved Eksporten til de andre nordiske Lande. Man opnaede derved at kunne betale Landmændene højere Priser uden at forhøje Hjemmepriserne; det gik nemt og tilsyneladende smertefrit, men Resultatet blev naturligvis, at vore Importpriser blev forhøjede i samme Grad og virkede opdrivende paa Prisniveauet. For flere vigtige Varer som Kød, Æg, Ost og Heste var Hjemmeprisen og Eksportprisen dog lige høje.

Som lige nævnt har Kornloven af 1940 ofte maattet staa for Skud som Aarsagen til Prisstigningen paa Landbrugsvarer under Krigen, men dette Synspunkt er ikke holdbart, fordi der ingen Sammenhæng var mellem den Prisforhøjelse paa Korn, der fandt Sted i Henhold til Loven, og den øvrige Stigning i Priserne paa Landbrugsvarer. Loven gennemførtes 1) for at

sikre Befolkningen Brødkorn og andet Madkorn, 2) for at fremskaffe Korn til Husdyrhold uden for Landbruget og til Industrien og 3) for at overføre betydelige Kornmængder fra det store til det mindre Landbrug, der blev haardt ramt af Afspærringen. De i Loven fastsatte Priser, 29 Kr. pr. hkg for Rug, 28 Kr. for Hvede og 25 Kr. for Byg og Havre, passede for Foderkornets Vedkommende i Forsommeren 1940 nogenlunde til Kornets Værdi i Svineproduktionen, og der blev dermed givet en Præmie for at stimulere Brødkornsdyrkingen; men som Forholdene udviklede sig i de følgende Aar, kom Kornloven til at yde Prisniveauet en stærk Beskyttelse, da de i 1940 fastsatte Priser blev staaende under hele Krigen, dog gennemførtes i 1941 en Prisforhøjelse paa 1,25 Kr. pr. hkg Korn til Landmænd, som havde opfyldt deres Leveringspligt. Loven fastsatte stærkt stigende Kornudskrivning med stigende Ejendomsstørrelse, og da der ogsaa blev udskrevet Korn paa Skovarealer, der ikke var særskilt ansatte til Skovskylld, kunde Afleveringspligten komme til at hvile tungt paa store Ejendomme. I et Sagsanlæg fra det større Landbrug mod Landbrugsministeriet for at faa fritaget Skovarealerne for Afleveringspligt gik Dommen imidlertid Sagsøgerne imod, men senere lempedes Lovens Bestemmelser paa dette Punkt noget. I den første Kornlov var der Maksimalpris paa alt Korn, men i Lovene fra og med Høstaaret 1941 blev der givet saakaldt *Frihandel med Foderkorn* inden for Landbruget; forinden havde et ret stort Antal Landmænd dog naaet at overtræde Maksimalpriserne i Loven af 1940 ved at sælge Korn til Overpris til nogle Kornhandlere.

Frihandelskornet fik sin egen Prisdannelse bestemt af Udnyttelsesværdien for Kornet som Kraftfodertilskud. Der var for lidt Kraftfoder, og man tillagde derfor Kornet hele den Værdiforøgelse, det gav, naar det anvendtes i Produktionen, uanset alle andre Omkostninger. Naar der var for lidt Korn i Forhold til Besætningernes Størrelse, hvilket var Tilfældet forud for hver Høst, og naar Svinebesætningerne var relativt store som i 1941—42 og i 1944—45, oplevede man fantastisk høje Priser paa Frihandelskorn, op til ca. 65 Kr. pr. hkg. Man saa i Almindelighed med nogen Skepsis paa denne Kornpris, og de fleste misforstod den; man mente, det var en Fejl i Kornloven, naar en saadan Pris kunde fremkomme. Det maa imidlertid betænkes, at Frihandelskornet kun maatte handles mellem Landmænd, og naar en Landmand modtog den høje Pris, maatte en anden betale den, og Køberen betalte kun den høje Pris, fordi Kornet gav ham en Fordel i Husdyrproduktionen. Den høje Kornpris var kun betinget af de høje Priser paa Husdyrprodukter og et Udtryk for Vanskeligheden med at tilpasse Besætningerne efter Foder-mængden.

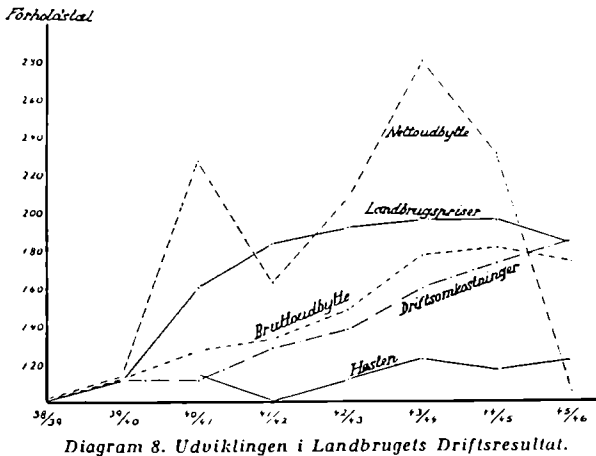
Det er blevet hævdet, at Prisen paa Frihandelskornet vel var et indre Landbrugsanliggende, men at den ikke desto mindre drev Prisen i Vejret paa andre Landbrugsprodukter som Frø, Kartofler, Sukkerroer og Industriafrøder. Dette er imidlertid et Fejlsyn; Forholdet var det, at Landmanden i Stedet for disse Afrøder kunde dyrke Korn og ved Opfodring af dette opnaa et Udbytte, der var bestemt af Priserne paa Husdyrprodukter, og skulde Dyrkingen af de nævnte Afrøder sikres igennem Priserne, maatte disse have en Højde, der sikrede det samme Udbytte. Det var altsaa Priserne paa Husdyrprodukter, der var retningsgivende for Prisdannelsen, Prisen paa Frihandelskornet var et Symptom og ikke en Aarsag.

Da Kartofler kan erstatte Korn i Svineproduktionen, blev Kartoffelprisen paavirket paa samme Maade som Kornprisen. Den fik en Bundpris bestemt af Værdien som Svinefoder, men den blev drevet i Vejret, naar der var for lidt Korn, hvilket indtraf baade i 1941 og 1944, hvor Kartoffel-høsten desuden samtidig var lille.

Der er ingen Tvivl om, at Landbrugsproduktionen efter de skete Prisforhøjelser blev holdt paa et saa højt Niveau, som det teknisk var praktisk muligt, naar Landmændenes Bestræbelser for at bevare Kvægbesætningerne tages i Betragtning. Det var som fremhævet Kraftfodermængden og Proteinmængden, der satte Grænsen for Produktionens Størrelse, og disse Produktionsmidler kunde man ikke forøge. Den Agitation, der undertiden blev drevet for gennem yderligere Prisforhøjelser at forøge Produktionen, var derfor skadelig og meningsløs; man kunde ikke naa mere, og forhøjede man Priserne paa og derved Produktionen af et Produkt, kunde det kun ske ved, at andre Produktioner gik tilbage. Der var en bestemt Mængde Foder givet ved Høstens Størrelse hvert Aar, og derved var Grænserne for Produktionsmulighederne afstukket.

IX

De stigende Priser paa Landbrugsvarer gav Landbruget en stærkt stigende Rentabilitet. Landbruget maatte som nævnt have nogen Kompensation i forhøjede Priser for de efter Afspærringen formindskede Produktionsmuligheder og stigende Omkostninger, men det viste sig, at Prisstigningen var relativt stærkere end Produktionstilbagegang og Omkostningsstigning. Dette er belyst

i Diagram 8. I Driftsaaret 1939—40 var der en Stigning i Priser, Bruttoudbytte og Omkostninger paa 12 pCt. i Forhold til 1938—39. Nettoudbyttet steg dermed ogsaa 12 pCt., da Produktionen var nogenlunde normal. Men derefter ses Priskurven at stige stærkt i 1940—41, og der fremkommer en betydelig Afstand mellem Priskurven og Kurven for Bruttoudbyttet som Udtryk for de aftagende Produktionsmuligheder, men Bruttoudbyttet stiger stærkere end Driftsomkostningerne, og Resultatet er det stærkt forøgede Nettoudbytte. I 1941 indsnævres Afstanden mellem

Bruttoudbytte og Driftsomkostninger, men i 1942 og navnlig i 1943 udvides Afstanden igen for atter at indsnævres i 1944. Det er Virkningerne af Hosten, for hvilken der er anført Forholdstal nederst i Diagrammet. Det ses af Diagrammet, at i 1943 og 1944 er Produktionen ikke langt fra at have samme Størrelse som normalt, Bruttoudbyttet er omtrent forøget forholdsmæssigt lige saa meget som Priserne, men da Omkostningerne vedbliver at stige, formindskes Nettoudbyttet i 1944—45.

Tabel 12. Landbrugets Driftsresultat.

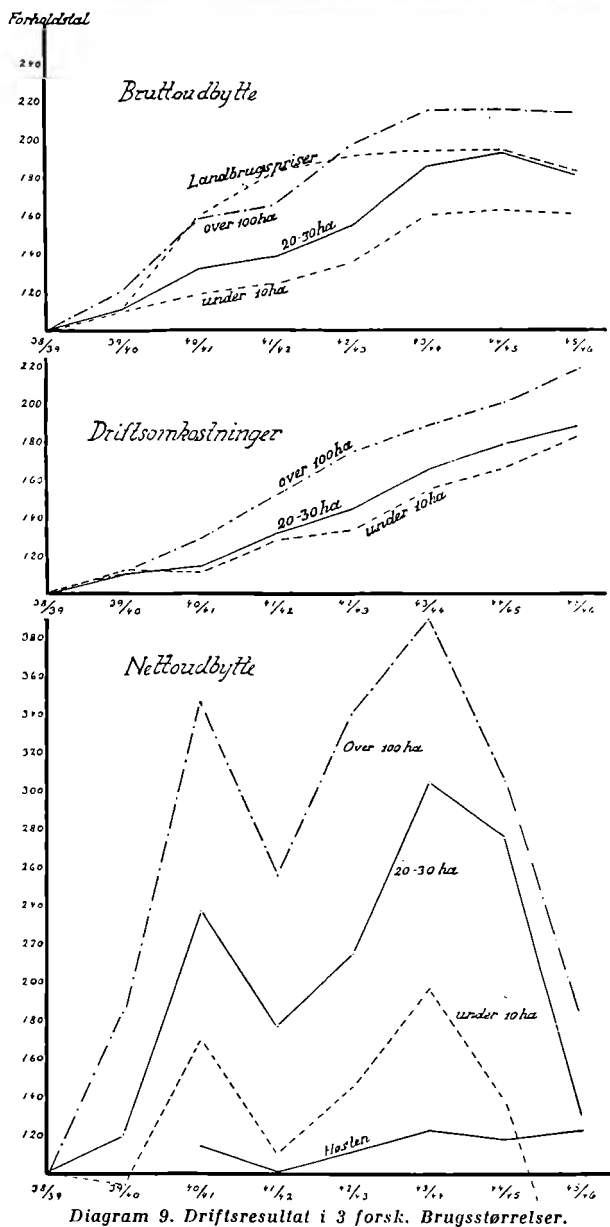
	1938—39 Kr. pr. ha.	1939—40	1940—41	1941—42	1942—43	1943—44	1944—45
		naar 1938—39 = 100					
Bruttoudbytte Kr. pr. ha:							
Under 10 ha	1011	110	119	125	136	160	163
20—30 ha	637	111	132	138	155	186	193
Over 100 ha	474	121	158	166	197	215	215
Driftsomkostninger:							
Under 10 ha	880	112	111	128	134	155	167
20—30 ha	596	110	114	132	145	166	179
Over 100 ha	411	111	129	152	175	189	201
Nettoudbytte:							
Under 10 ha	131	94	170	110	145	197	138
20—30 ha	91	120	238	177	215	305	277
Over 100 ha	63	184	346	256	341	390	305
Forrentningsprocent:							
Under 10 ha	3,4	91	153	88	106	132	85
20—30 ha	3,6	114	219	139	153	200	169
Over 100 ha	3,2	175	313	191	222	228	172

Produktionsmulighederne og Rentabiliteten var dog ikke saa lidt forskellige i de forskellige Ejendomsstørrelser. Dette er belyst i Tabel 12 og Diagram 9. Man ser, at Bruttoudbyttet stiger fra Aar til Aar i alle Brugsstørrelser, men Stigningen er progressiv med stigende Brugsstørrelse. Det samme er Tilfældet med Driftsomkostningerne, men da disse stiger mindre hastigt end Bruttoudbyttet, bliver Resultatet en meget stærk Progression i Rentabilitet — Nettoudbytte og Forrentningsprocent — med stigende Ejendomsstørrelse. Ogsaa paa dette Diagram er Rentabilitetens Afhængighed af Høst-udbyttets Størrelse vist.

Det blev ofte med megen Styrke hævdet, at den med stigende Ejendomsstørrelse stærkt voksende Rentabilitet skyldtes Kornloven, som man mente begunstigede det store Landbrug. Det var imidlertid et Fejlsyn, det var Virkningerne af de stærkt forhøjede Husdyrpriser. Det efter Kornloven afleverede Korn, ca. 8 Mill. hkg, udgjorde kun ca. 7 pCt. af Høsten i Gennemsnit, og selv paa store Ejendomme udgjorde Afleveringen ikke mere end 20—25 pCt. af Totalavlen; Resten skulde fodres op eller sælges paa anden Maade, og det var naturligvis de Priser, der kunde opnaas for denne den største Del af Avlen, der blev afgørende for Rentabiliteten. Forholdet var det, at under den lukkede Økonomi, hvor Foderstoffer ikke kunde tilføres udefra, var hvert enkelt Landbrugs Rentabilitet af-

hængig af Størrelsen af den Afgrøde, Jorden kunde give, og man kunde derfor konstatere, at i de store Brug, paa de gode Jorder og i de gode Høstaar var Rentabiliteten bedst, og omvendt var den lavest i de smaa Brug, paa de lette Jorder og i de daarlige Høstaar. Men da Priserne paa Husdyrprodukter var saa høje, at de smaa Brug var rentable i alle Krigsaar, var der en stærkt stigende Fortjeneste med stigende Ejendomsstørrelse. Dette fremgaar af Tabel 13.

Familiens Arbejdsfortjeneste er, hvad der bliver tilbage af Bruttoudbyttet, efter at alle Omkostninger, herunder Rente paa hele Kapitalen, er afholdt; for at beregne Indtægterne fra Bedrifterne skal der derfor i ovenstaaende Tal tillægges Renten paa Egenkapitalen, som er ca. 700 Kr. i de smaa Brug, ca. 2000 Kr. i Bønderbrugene og ca. 10.000 Kr. i de store Brug. Aar for Aar: det maa naturligvis fremhæves, at Tallene ikke er Gennemsnit for Landmændenes virkelige Ind-

tægter, ligesom man maa lægge Mærke til de lave Indkomster før Krigen. Endvidere skal det tilføjes, at en ikke ubetydelig Del af de anførte Indtægter i Virkeligheden dækker over Formue-realisation. Besætningerne blev, som tidligere paavist, reduceret en Del, i de sidste Krigsjaar blev Bygninger og Inventar ikke vedligeholdt og fornyet paa Grund af Materialemangelen, og endelig realiserede man Jordens Gødningskraft, fordi man ikke kunde tilkøbe Kunstgødning og Kraftfoder.

Tabel 13. Familiens opnaaede Arbejdsfortjeneste, Kr. pr. Ejendom.

	1938—39	1939—40	1940—41	1941—42	1942—43	1943—44	1944—45
Under 10 ha	1527	1672	2534	2291	2894	3911	3853
20—30 ha	1990	2641	5646	4042	5233	8067	8179
Over 100 ha	÷ 662	11824	27774	16889	27204	30993	23649

X

Den stærkt forbedrede Rentabilitet i Forbindelse med Pengerigeligheden og det stadige Fald i Renten vedligeholdt under hele Krigen en stadig Opgang i Priserne paa Landejendomme.

Da man imidlertid ønskede at forhindre, at Landbrugets Gældsbyrde blev forøget ved Ejendomshandeler og maaske senere vilde give Anledning til Vanskeligheder som efter den forrige Krig, vedtoges Lov af 30. Juni 1941 om midlertidig Begrænsning i Adgangen til at tinglyse Gæld paa fast Ejendom. Da der endvidere blandt Folk i andre Erhverv viste sig en stærkt stigende Interesse for Erhvervelse af Landejendomme som sikker Pengeanbringelse, og denne Køberklasse desuden bød Ejendomspriserne op, indførtes der en Begrænsning i Adkomsten til at erhverve Landejendom, ligesom der gennemførtes Forbud mod Afklædning af Landejendomme for Besætning og Inventar.

Der er næppe Tvivl om, at disse to Love har opfyldt deres Hensigt. Trods de stærkt stigende Ejendomspriser er Landbrugsgælden ikke forøget under Krigen, og Antal Ejendomssalg i almindelig fri Handel blev holdt paa et ret stabilt og rimeligt Niveau.

Tabel 14. Antal Salg af bebyggede Landejendomme i alm. fri Handel.

	Antal Salg 1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
		naar 1939 = 100					
Huse	3690	119	120	132	122	122	—
Gaarde 1—12 Tdr. Htk.	1854	132	111	118	108	116	112
Gaarde over 12 Tdr. Htk.	44	123	77	102	79	55	55

Den største Fremgang i Omsætning fandt Sted for de smaa Brug, hvilket antagelig hænger sammen med, at Ejendommene er blevet saa dyre, og at den store Udbetaling, der fordres efter Gælds begrænsningsloven, har drevet Koberne over paa mindre Brug.

Prisstigningen paa Landejendomme fortsattes uafbrudt under hele Krigen om end det sidste Aar i mere afsvækket Tempo.

Tabel 15. Prisstigning paa Landejendomme.

Købesum pr. Td. Hartkorn	1939 Kr.	1940	1941	1942	1943	1944	1945
		naar 1939 = 100					
Huse	31405	113	123	130	144	161	171
Gaarde 1—12 Tdr. Htk.	16273	112	127	142	151	169	173
Gaarde over 12 Tdr. Htk.	11572	134	138	165	163	165	—

Stigningen i Priserne for de smaa Brug var mindre kraftig i de første Krigsjaar, stærkest var den for de store Gaarde svarende til Rentabilitetsforbedringen, men ved Krigens Afslutning var alle Ejendomsstørrelser steget omtrent lige meget.

Prisstigningen indtil 1945 fordelte sig med 38—39 pCt. paa Jord og Bygninger, men 150—170 pCt. paa Løsoret. Det var de stærkt forhøjede Priser paa Husdyr og Inventar, der drev Løsøreværdien i Vejret.

XI

De første Krigsjaar havde man ventet, at der paa Grund af Tilførselsvanskeligheder paa Raastoffer vilde opstaa en omfattende Arbejdsløshed, og der gennemførtes derfor en Række Beskæftigelsesforanstaltninger. Af disse berørte flere direkte Landbruget, saaledes Lovene om Grundforbedring og Landvinding af 1940 samt Lovene om Tilskud til Fremme af Staldhygiejne og Opførelse af Ensilagebeholdere, der alle, foruden at skabe Beskæftigelse, tog Sigte paa en Forøgelse af Landbrugsproduktionen. Endvidere kan nævnes Lov om Istandsættelse af Bygninger paa Landet af 1940, en Udvidelse samme Aar af Loven om Opførelse af Arbejderboliger paa Landet, og endelig Lov af 1940 om Foranstaltninger til Fremme af Beskæftigelsen og Arbejdsanvisningen. I Henhold til denne sidste Lov indsattes i hvert Sogn Beskæftigelsesudvalg, der skulde søge at opmuntre til og selv tage Initiativet til, at de Beskæftigelsesmuligheder, der var givet igennem de andre Love, blev udnyttet.

Der skabtes igennem disse nævnte Love og andre ældre Beskæftigelseslove en betydelig forøget Beskæftigelse i Landdistrikterne, og hertil føjede sig efterhaanden en omfattende Beskæftigelse i Tørvemoser i Sommerhalvaaret samt store Værnemagtsarbejder i visse Egne. Ved alt dette tilkommende Arbejde betaltes en meget højere Løn end i Landbruget, og Følgen blev, dels at Landbrugets Lønninger kom ind i en stærkt opadgaende Bevægelse, der er fortsat siden, men dels at Landbruget fik Vanskelighed med at skaffe Arbejdskraft, navnlig i Sommertiden. Følgende Tal viser Udviklingen i Beskæftigelsen i Landbruget under Krigen:

Tabel 16. Landbrugets Medhjælpere.

	1939 Antal	1940	1941	1942 naar 1939 = 100	1943	1944	1945
Hjemmeværende Børn	108000	101	96	91	85	83	88
Ugifte fremmede faste Medhjælpere	155900	100	101	101	97	90	89
Giftede Medhjælpere	23000	95	88	90	95	99	105
Midlertidige Medhjælpere	22300	92	82	91	99	74	104
	309200	99,7	97,3	96,0	92,8	87,7	91

De første Krigsjaar holdt Beskæftigelsen sig nogenlunde oppe, men de senere Aar har der været en betydelig Tilbagegang, saaledes at den i alt under Krigen har været 28.426 Medhjælpere eller 9,2 pCt. I Overensstemmelse hermed fik Lønstigningen, der var ret regelmæssig de første Aar, særlig Fart paa fra 1943 (se Diagram 6).

Men foruden Nedgangen i den faste Medhjælp var det vanskeligt for Landbruget at sikre sig tilstrækkelig midlertidig Medhjælp om Sommeren til Roearbejde og i Høsten. For at sikre Landbrugsproduktionen blev der derfor i 1941 gennemført en Lov om Sikring af Landbrugets Arbejdskraft. Loven bestemte, at der til Arbejder med offentlig Støtte samt til Arbejder i Moser og Brunkulslejer kun maatte beskæftiges Arbejdere, der anvises eller godkendes af Arbejdsanvisningen. Endvidere, at ugifte Landarbejdere under 25 Aar primært skulde henvises til Arbejde i Landbruget. Loven var yderst upopulær i Arbejderkredse; den blev dog forlænget i 1942, men bortfaldt i 1943, og det er muligt, at den forstærkede Tilbagegang i Landbrugets Medhjælp og Opgang i Lønnen fra 1943 staaer i Forbindelse hermed, men Konkurrencen fra Tørvemoserne og Værnemagtsarbejderne var dog ogsaa stærkt stigende de sidste Aar under Krigen.

XII

Landbrugets faglige Arbejde udvikledes stærkt under Besættelsen. De stærkt forbedrede økonomiske Vilkaar gjorde det muligt at optage en Række nye Opgaver samt at sætte yderligere Fart i Gennemførelsen af igangværende Foranstaltninger. De faglige Raadgivere, Konsulenterne, forøgedes betydeligt i Antal, og nye Opgaver blev henlagt under deres Arbejdsomraade; der ansattes saaledes Konsulenter for Ungdomsarbejdet, Bygningskonsulenter og Maskinkonsulenter. Landbrugsskoler og Højskoler fik en voldsom Forøgelse i Tilgang af Elever, og al Slags faglig Landbrugslitteratur solgtes i Oplag af hidtil ukendte Størrelser.

Den stærke Reduktion af Besætningerne indtil Udgangen af 1942 til høje Priser og den paafølgende Genophugning gjorde det muligt at forbedre Husdyrenes Kvalitet baade igennem Avlen og ved Bekæmpelse af Sygdomme. Udryddelsen af Kvægtuberkulosen førtes saaledes omtrent til Ende, og Bekæmpelsen af den smitsomme Kalvekastning gjorde store Fremskridt.

De gode Indtægter anvendtes til Konsolidering gennem Afbetaling af løs Gæld og Investering i Produktionsmidler, saa længe det var muligt, men Anskaffelsesmulighederne blev i Krigens sidste Aar meget forringede. Til Forskel fra Tiden under den forrige Krig forøgedes Lefvoden kun lidt; man havde lært af de vanskelige Aar under Krisen at være paapasselige og sparsommelige og forberedte sig paa produktionsmæssigt at staa saa godt rustede som muligt ved Krigens Afslutning. Selve Produktionsapparatet var bevaret nogenlunde intakt, selv om der fandt Forringelser Sted i Jordens Gødningskraft ved Reduktion af Besætninger og de sidste Aar gennem manglende Vedligeholdelse, men en Svaghed var det, at det danske Omkostningsniveau var steget saa stærkt under Besættelsen og havde forringet Konkurrenceevnen.

En Kattegatsfisker fra Hundested røgter sine Garn.

FISKERIET

Af Fiskeridirektør C. TROLLE THOMSEN

Fiskerne fik ligesom vore Søfolk Alvoren og Risikoen i Krigsaarene ganske anderledes ind paa Livet end de øvrige Erhverv, og den daglige Gerning krævede da ogsaa mange dyre Ofre. Fiskeriet maatte holdes gaaende baade for Fiskernes og Samfundets Skyld, og der er al Grund til at vurdere deres personlige Indsats højt og sænke Fanerne for dem, der ikke vendte tilbage.

Som Fiskeriets Stilling var ved Krigens Udbrud, maatte Krigstiden gribe dybt ind i Erhvervets Forhold.

Det danske *Saltvandsfiskeri* har udviklet sig støt siden 1900. Udbyttet laa i 1938 paa næsten 90 Mill. kg til ca. 40 Mill. Kr.'s Bruttoværdi. Ca. 13.000 Erhvervsfiskere arbejdede i de sidste Fredsaar med en Flaade paa ca. 900 større og ca. 5.500 mindre Motorfartøjer. Nordsøen og Skagerrak gav henvend Halvdelen af Fangsten, og danske Kuttere arbejdede over Størstedelen af Nordsøen, enkelte ved Island.

Ferskvandsfiskeriet betyder bortset fra Aalene kun lidt for hele Fiskeomsætningen, derimod har Ørreddambruget udviklet sig anseligt. I 1939 var ca. 100 Ørreddambrug i Drift med et aarligt Salg af ca. 1—1,5 Mill. kg Spisefisk samt levende Ørredrogn, væsentlig beregnet paa Eksport.

Fiskeforbruget i Danmark kunde allerede omkring Aarhundredskiftet langtfra aftage hele Fiskefangsten. Produktionstigningen og dermed Fiskeriets voksende Værdi som nationaløkonomisk Faktor har kun kunnet gennemføres, fordi Overskudsfangsten efterhaanden har kunnet afsættes til Udlandet. Hele vor Fiskeridrift var i de sidste Fredsaar baseret paa, at mellem $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{2}$ af Produktionen kunde eksporteres og ganske overvejende i fersk Tilstand.

II

Danmarks gunstige Beliggenhed nær ved gode Fiskepladser og med let Adgang til store Markeder mod Syd og Vest har givet *Fiskeudførslen* gode Chancer, og de danske Fiskevarers Kvalitet har efterhaanden skaffet en stor Kundekreds, ogsaa paa de fjernere Markeder i Mellem- og Centraleuropa. Hertil kommer, at en Del større Fartøjer siden ca. 1920 hvert Aar har landet Fangsten fra Nordsøen og islandske Farvande direkte i britiske Havne.

I 1934—1939 regulerede vore Kundelande efterhaanden deres Import, og gennem Handelsaftaler fastsattes Kontingenter bl. a. for Indførsel af ferske Fiskevarer. Disse Aftaler begrænsede vore Eksportmuligheder og dermed Driftens Intensitet stærkt.

Saltede Fiskevarer produceredes normalt kun i ringe Omfang og kun for Hjemmemarkedet. Siden 1930 har *Fiskeindustrien* haft stigende Produktion af Halvkonserves og Hermetik, saaledes at Danmark for en stor Del er blevet selvforsynende med disse Varer.

Indførsel af Fisk og Fiskevarer omfatter normalt saltet Fisk og dyrere Hermetik, tillige bl. a. medicinsk Tran og Fiskemel.

En stor Del af Fiskeriets Driftsmidler, Motorolie, Raastof til Redskaber og Tovværk m. m. er udenlandske Varer, og Driften derfor afhængig af disses Import. Ogsaa Fiskeindustriens Forbrug af Emballage, Olie, Krydderier m. m. dækkes normalt ved Indførsel.

Krigens Udbrud ændrede med et Slag Fiskeriets Eksistensmuligheder. Et Erhverv som Fiskeriet, baseret paa Udførsel af en stor Del af Produktionen og med Driften afhængig af Tilførsler udefra maa paavirkes stærkt, naar den normale Vareomsætning forstyrres, og Krigsaarene skulde desuden bringe megen anden Modgang.

Allerede faa Dage efter Krigsudbruddet blev *tyske Minefelter* udlagt i Nordsøen og Spærringer ved de sydlige Indgange til Øresund og Bælterne. Nye Spærringer kom snart til, navnlig den fra tysk Side anmeldte Farezone i den sydlige Nordsø dækkede vigtige Fiskepladser, og kort efter Mineudlægningerne viste løsrevne Drivminer sig baade i Nordsøen og ved Sydøstsjælland. Især blev Fakse Bugt hjemsogt; allerede først i Oktober blev her uskadeliggjort 36 Miner. Marineministeriet organiserede en Mineeftersøgningstjeneste med dertil lejede Fiskerkuttere, og Sejlruter afmærkedes langs Jyllands Vestkyst.

Det første Totalforlis indtraf allerede den 4. September, da Kutteren »Nordstrand« af Skagen minesprængtes, og hele Besætningen omkom.

Krigens Udbrud lammede for en Tid Nordsøfiskeriet fra Esbjerg, og Fiskeriet fra Vestkysthavnene blev kun smaat Efteraaret igennem.

Usikkerheden i alle Forhold trykkede Fiskepriserne. Det engelske Marked var lukket hele September. Udførslen *Vest paa* blev vel derefter genoptaget, men med stigende Vanskeligheder. Eksportbaadene blev flere Gange opbragt, og Fragterne steg stærkt, ligesom i øvrigt alle Priser paa Fiskeriets Driftsmidler.

Udførslen *Syd paa* kunde derimod foregaa forholdsvis uhindret, bl. a. med en forøget Omsætning til Holland, men Priserne holdt ikke Trit med de stærkt stigende Driftsudgifter.

For fortsat at holde Fiskeriet i Gang saavel af Hensyn til Fiskerbefolkningens Eksistens som Hjemmemarkedets Forsyning blev der truffet en Ordning, hvorefter en vis Del af Olieimporten

blev tildelt Fiskeriet, og Rationering af Brændselolie til de enkelte Fartøjer blev paabegyndt. Ved Loven om Foranstaltninger til Støtte for Fiskerierhvervet af 22. December blev det muligt at yde Fiskerne nogen Godtgørelse for Prisstigningen for Brændselolie, ligesom den Præmie, der i Medfør af Loven om Krigsforsikring blev paalagt ogsaa danske Fiskerfartøjer, blev betalt af Staten. Tillige gaves der Adgang til rentefrie Laan for vanskeligtstillede Fiskere, bl. a. til saadanne, der paa Grund af Minespærringer maatte ønske at omlægge deres Fiskeri.

Aaret gik ud med stærkt nedsat Omsætning og mørke Udsigter for Fremtiden.

Den lange, haarde Vinter 1939—40, den første af de 3 strenge Isvintre under Krigen, hemmede Fiskeriet stærkt.

I Nordsøen viste Tyskerne tiltagende Aktivitet. Adskillige Kuttere blev bordede for *Undersøgelse af Fartøjer og Papirer*. Mere forstyrrende blev de efterhaanden talrige Tilfælde, hvor Kutterne sendtes til tysk Havn for Visitation. Havde Kutteren Fangst om Bord, blev denne solgt paa Stedet og afregnet. Efter kortere eller længere Arrest frigaves Fartøjet, men med Forbud mod at benytte sin Sender (Radiotelefoni).

Natten mellem den 23. og 24. Februar laa en Del af Fiskerflaaden for Anker i Dokkeromraadet. Kl. 3 den 24. hørtes kraftige Detonationer. Ved Daggry blev Fiskeriet optaget, og Kutterne kaldte hinanden, men fra 4 Fartøjer kom intet Svar. Om Formiddagen fandtes 2 drivende Lig og Stump af en Kuttermast som eneste synlige Rest af 4 Esbjergkuttere med i alt 16 Mand om Bord. Aarsagen til Sænkningerne er aldrig opklaret.

I Begyndelsen af Marts ramte Ulykken igen Esbjergflaaden, idet Kutter »*Vilhelmine*« med 4 Mand krigsforliste.

Flyverpatrouilleringen blev stadig mere aggressiv, og *Beskydning og Bombning fra Flyvere* blev efterhaanden jævnlige Hændelser. Som Regel var Skaderne smaa, men Arbejdet paa Søen blev endnu mere utrygt. Fiskeriet i disse tidlige Foraarsmaaneder var kun smaat, og Udførslen Vest paa gik efterhaanden omtrent i Staa, men ca. 50 Fartøjer, der ved Krigsudbruddet, som i tidligere Aar, arbejdede fra britiske Havne, fortsatte Fiskeriet dér.

III

Med Begivenhederne den 9. April blev Danmark tvunget til *en fuldstændig Omstilling af sin Fiskeomsætning*, der nu blev lagt i stærkt bundne Rammer, og Fiskeriet mødte mange nye Vanskeligheder. Den vestlige Del af Skagerak blev bortset fra et smalt Løb langs Land, spærret med et bredt Minefelt. I Maj sattes Netspærring fra Sjællands Odde over til Djursland, og nye Minefelter i det nordlige Kattegat spærrede Adgangen til flere gode Fiskepladser. I Juni anbragtes Netspærring i det nordlige Øresund.

I selve Nordsøen blev der tilsyneladende ikke foreløbig etableret nye Minefelter, men Tyskerne dekreterede, at *Fiskeri fremtidig kun var tilladt i et indtil 30 Kvartmil bredt Bælte ud for Jyllands Vestkyst*. Dette følte som et kvælende Greb, men det lykkedes dog efterhaanden at opnaa nogen Udvidelse af Fiskeomraadet.

I Løbet af Foraaret søgte Fartøjerne igen til de Fiskepladser, der endnu kunde benyttes. Beskydning og Bombning fra Flyvere blev fortsat, og adskillige Fartøjer

blev Foraar og Sommer anmeldt for Overtrædelse af Fiskerigrænsen, men kun i faa Tilfælde blev Overtrædelserne paavist.

Sidst i Maj blev 2 Thyborønkuttere angrebet af engelske Stridskræfter, og Besætningerne ført til England. En engelsk U-Baad sænkede 2 Skagens-Kuttere, hvis Mandskab ligeledes toges med til England.

Efter Maj ophørte *Opbringningerne til tysk Havn*, men Overflyvninger forekom stadig. Fartøjer fik Skrammer, og nogle Mand saaredes af Flyverens Ild. I Nordsøen minesprængtes i Efteraaret 4 Kuttere, hvorved 9 Fiskere omkom. Ogsaa inden for Skagen meldtes om en Række Ulykker. I Kattegat sprængtes 7 Fartøjer, i Lille Bælts-Omraadet 3, hvorved 12 Fiskere mistede Livet. I alt blev Aarets Tabsliste paa 22 Fartøjer og 45 Mand.

Særlig Vestkysten hjemsogetes af *Drivminer* efter Vestenstorme. I December kom saaledes over 30 ind paa Thy-Kysten, deraf alene 15 ved Løkken.

Fra April blev det *forbudt Kutterne at benytte deres Radiosendere*. Da Efteraaret kom, gennemførtes streng *Mørklægning af Havnene*, Fyrene slukkedes, og til Søs maatte kun bruges meget svage Lanterner. Den frie Færden ud og ind af Havnene blev forbudt, Fartøjerne undersøgtes nøje ved Afsejlingen, og Mandskabslisten blev eftersat ved hver Tours Begyndelse.

Med Besættelsen afspærredes alle Tilførsler Vest fra, og Erhvervet var derfor foreløbig henvist til de forhaandenværende Beholdninger af Driftsmidler og den sparsomme Forsyning, der kunde skaffes Syd fra. For at opretholde Bedriften blev der truffet Aftale om, at der maanedlig skulde stilles en vis Del af den *Brændselsolie*, der leveredes Danmark, til Raadighed for Fiskeriet, et Kvantum, der var tilstrækkeligt til at holde Fiskeriet gaaende ved gennemført Rationering. Ordningen forudsatte, at Produktionen først skulde dække Hjemmeforbruget, og kun Overskudet udføres til Tyskland, dog saaledes, at en mindre Del af dette fremdeles kunde sendes til de sekundære Markeder. Priserne paa Net, Tovværk og Olie var stadig stigende, og Statstilskudet til denne sidste Udgiftspost forhøjedes derfor til 75 Kr. pr. Tons Olie.

Trods Driftsforstyrrelser og øget Risiko gik Fiskeriet sin Gang. Minefelter og den knappe Olierationering begrænsede vel Aktiviteten, men Rødspætten stod tæt i Nordsøen, og baade Torske- og Sildebestandene inden for Skagen, bl. a. omkring Bornholm, var rige. Aarets Fangst naaede derfor ca. 115 Mill. kg.

Med Afspærringen efter Besættelsen ophørte i det væsentlige bl. a. Indførslen af saltede Fiskevarer. Til Erstatning blev Sild af dansk Fangst saltet og krydret i stort Omfang, ligesom Saltning af Nordsø- og Kattegatstorsk blev begyndt. Produktion af Levertran kom i Gang, ligesom af Fiskemel og Fiskeolie, hvilke sidste kom Farve- og Lakindustrien til Nytte. Spørgsmaalet om Erstatningsvarer til Redskabernes Imprægnering saavel som til Industriens Behov af Emballage, Krydderier m. v. meldte sig hurtigt og blev efterhaanden løst.

Aaret 1940 blev et af Danmarks mørkeste. Ogsaa i Fiskeriets Historie vil det huskes som et af de tungeste, men flere Ulykkesaar skulde desværre følge.

IV

1941 begyndte med en ny haard Isvinter. For Nordsøens Vedkommende opnaaedes i Aarets Løb *en mindre Udvidelse mod Vest af Fiskeriomraadet* og nogen Lempelse for Kystfiskeriet ud for Thy-Kysten. Inden for Skagen opretholdtes derimod de bestaaende Spærringer og nye kom til.

Trafikken paa Havene besværliggjordes yderligere, der indførtes *Kontrol med al Sejlads*, og der krævedes fremtidig Baadpas og Sejllegitimationskort ogsaa af Fiskere.

Tyskerne gjorde sig store Anstrengelser for at tvinge Fiskerne til at holde sig inden for de tilladte Omraader i Nordsøen. Trusler om Spærring af Havnene m. m. fremsattes, og Forpostskibene sendte adskillige af Skibene i Havn for formentlige Overtrædelser af Paabudet. Overflyvninger og Beskydninger fortsattes.

I Maj og September sænkede engelske Flyvere 2 Fartøjer, hvorved en Fisker dræbtes og en anden saaredes.

Ved *Bombardementet af Esbjerg Havn* den 15. Oktober ødelagdes 2 Kuttere, og 2 andre gik tabt under Flyverangrebet paa en hollandsk Havn, dog uden Tab af Menneskeliv.

I Aarets Løb minesprængtes 3 Kuttere i Nordsøen, hvorved 5 Fiskere omkom. I Store Bælt sprængtes 2 Fartøjer og 1 Mand dræbtes. I Tejn eksploderede en Sprængbøje paa en Baad i Havnen og dræbte 4 Fiskere. Aarets Tabsliste omfattede 10 Fartøjer og 11 Mand. Tillige forekom alvorlige Havarier, naar Redskaberne fiskede eller fik Hold i Miner.

I Februar indførtes *Rationering af Redskaber og Tovværk*. Der blev stadig stillet lidt Bomuld til Raadighed for Fiskeriets Behov, og dansk Hør og Hamp bødede efterhaanden noget paa Manglen af udenlandsk Materiale. Olietildeling foregik nogenlunde regelmæssigt, men Brændstofprisen var nu steget 400 pCt. siden 1939, Udgifterne til Redskaber og andet Forbrugsgods mere end fordoblet.

Fiskebestandene var stadig store, og der gjordes Rekordfangster baade af Rødspætter, Torsk og Sild. Aarets Fangstresultat blev overraskende stort, ca. 155 Mill. kg, og Hjemmemarkedets stigende Behov kunde derfor let dækkes. Til Regulering af Priserne indførtes *Maksimalpris paa Sild og Torsk* i Sommerens Løb. Den »kødløse« Dag, der indførtes i Foraaret 1941, blev af Værdi for Fiskeomsætningen, men Knapheden paa Gummi og Benzin begyndte at hemme Fisketransporten pr. Bil.

Fiskeindustrien havde et ret godt Aar med næsten udelukkende dansk Fangst som Raastof, og syntetiske Krydderier tilligemed danske Krydderurter erstattede i nogen Grad de normalt anvendte. Baade af Fiskemel, Levertran og anden Fiskeolie kunde der stilles store Partier til Hjemmemarkedets Raadighed.

V

I Foraaret 1942 *indskrænkedes Fiskeriomraadet ud for Thy-Kysten til kun 2 Sømil af Land og langs Kysten Øst for Hanstholm til 3—6 Sømil af Land*. Dette ramte Kystfiskerne meget haardt, men trods lange Forhandlinger opnaaedes ingen Lempelser, derimod udvidedes den sydlige Del af Omraadet for Esbjerg-Fiskeriet atter noget mod Vest.

Det store Minefelt i Skagerak udvidedes ca. 10 Sømil baade mod Øst og Vest.

Fra 1. April bestemtes det, at *Kuttere til og fra Esbjerg skulde standse for Kontrol ved Vagtskibene i Graadyb*, hvilket i Forbindelse med den tidligere indførte Kontrol i Havnen ved Udsejlingen betød nyt Besvær. Anløb af Vestkysthavnene om Natten blev forbudt fra Foraaret, og senere kom lignende Bestemmelser for Skagen og Frederikshavn. Hirtshals Havn blev spærret hver Aften med Net og Bøjer. Fra Juli indførtes *Forbud mod Færdsel og Ophold paa Stranden fra Skagen til Esbjerg og fra Skagen til Frederikshavn i Mørklægningstiden*.

I Aarets Løb blev nogle Esbjerg-Baade og enkelte Thyborøn-Kuttere udsat for Beskydning af Flyvere, men dog uden større Skader. Adskillige Fartøjer blev anmeldt af Forpostskibene for Overtrædelse af Fiskerigrænsen. I Aarets Løb minesprængtes 7 Kuttere i Nordsoen, og ikke mindre end 12 Fartøjer gik tabt i Kattegat, Bælthavet og Sundet, hvorved i alt 21 Fiskere omkom. Et engelsk Krigsskib sænkede Esbjergkutteren »*Invecta*« i Nordsoen og førte Mandskabet til England, og i Løbet af Sommer og Efteraar blev 13 Esbjerg Kuttere og 8 Baade fra nordjyske Havne opbragt til engelsk Havn.

I alle vore Farvande indtraf atter i 1942 en Række Havarier, idet Redskaberne fiskede Miner, der sprang under Indhivning. Drivminer forekom jævnlig, navnlig i Nordsoen, særlig ved den udsatte Thy-Kyst. Novemberstormene satte her ikke mindre end 75 Miner i Land, men heldigvis uden at der skete større Skader.

Forsyningsvanskelighederne tiltog, navnlig var Beholdningerne af Vodtøve efterhaanden smaa. Olietildelingerne kom uregelmæssigt, og der blev mange tvungne Liggedage for Fartøjerne. Til Fiskernes personlige Udstyr savnedes Olietøj og Gummistøvler. Knaphed paa Fiskekasser og Søm til disse blev følelig, og det hemmede Fiskeforsyningen, at Biltransporter fremtidig kun maatte ske inden for 35 km.

Ganske som under forrige Krig blev *Marsvinefangsten* i Lille Bælt genoptaget, navnlig for Tranindvindingens Skyld.

Paa Grund af de stadig store Fiskeforekomster blev Aarets Fangst dog henvend 165 Mill. kg, hvoraf Rødspætter og Torsk hver gav henvend 50 Mill. kg. *Fiskeindustrien* arbejdede trods sine Vanskeligheder paa fuld Kraft. Salt Sild og salt Torsk produceredes i betydeligt Omfang, ligesom Fiskemel og -olie.

Aarets samlede Resultat viste, at Fiskerierhvervet trods al Modgang var i Stand til at skaffe Hjemmeforbruget uundværlige Tilførsler og samtidig præstere et anseeligt Overskud til Udførsel i Modydelse for mange nødvendige Varer. Det gjaldt dog om 1942 ligesom om de andre Krigsaar, at det gode Fiskeri meget langt fra kom alle Egne til Gavn i samme Grad.

VI

I Februar 1943 etableredes *Spærringer* i Tannisbugt og 2 Omraader i Jammerbugten, mindre Minefelter lagdes ved Blaavand og Hirtshals og *Vestkysthavnene, ligesom Søomraadet ved Skagen spærredes for al Sejlads i Mørklægningstiden*.

Thykystens Fiskere var særlig haardt ramt. Størstedelen af Fiskepladserne var spærret, og Arbejdsdagen forkortet ved Mørklægning og Færdselsforbud paa Stranden.

Fiskekutteren »Ruth« staar til Havs fra den jyske Vestkyst.

Allerede i 1942 krævedes fra tysk Side en *Evakuering af Hanstholm*, der skulde være tilendebragt inden 1. Marts 1943. Det drejede sig om Rømning af ca. 70 private Ejendomme, deraf 6 Landbrug, rummende 8—900 Personer. De fleste Fiskerfamilier tog til Hirtshals, hvor de maatte huses i Barakker, andre fik Ophold paa Kystpladser Syd eller Øst for Hanstholm. Det følte naturligvis meget bittert at skulle forlade Hus og Hjem og tage Arbejdet op under helt andre Forhold.

Nordsøfiskerne led igen i 1943 meget store Tab. 11 Kuttere med 34 Mand, de fleste fra Esbjerg, gik ned. Fiskerlejet *Klitmøller* ramtes særligt haardt. 3 Baade med i alt 12 Mand mine-sprængtes. En Syvendedel af Klitmøllers aktive Fiskere mistede herved Livet. En særlig tragisk Omstændighed ved Ulykken var, at det paagældende Minefelt blev udlagt, medens Baadene var paa Fiskeri længere til Søs og derfor ikke kunde advares i Tide. Paa Hjemvejen løb de lige i det nye Felt.

Ogsaa inden for Skagen bragte Aaret Ulykker i næsten alle Farvande. I alt 14 Mand omkom her ved 16 Fartøjers Forlis.

Beskydning og Bombning af Fiskerfartøjer i Nordsøen blev rapporteret i over 30 Tilfælde. Mange Fartøjer led alvorlig Overlast, og flere Fiskere saaredes alvorligt.

I Aarets Løb naaede 17 Fartøjer over til engelsk Havn, særlig i Tiden omkring 29. August.

Olietilførslerne var stadig meget ujævne, og Knapheden paa Arbejdstøj, Brændsel om Bord og meget andet følte mere og mere. Takket være Rationeringen var Forsyningerne med Redskaber nogenlunde, og Hør og Hamp hjalp til at strække Tov-

værksbeholdningen. *Hele Materiellet var nu efterhaanden meget udslidt*, og kun det allernødvendigste kunde fornyes. Det maatte forudses, at Fiskerne, naar Tilførsler atter kommer til Landet, vilde faa store Udgifter til Nyanskaffelser, og med Henblik herpaa oprettedes et Fiskernes Redskabsfornylesesfond, der gav Adgang til skattefrie Henlæggelser til Anvendelse ad Aare. Allerede 2 Maaneder efter Fondets Oprettelse var der henlagt ca. 2 Mill. Kr., og Summen voksede i den følgende Tid.

I August Dagen begyndte *tiltagende Sabotager* i Forbindelse med Bombardementer af Banenettet i Nordtyskland at *virke forstyrrende paa Fiskeomsætningen*, særlig føleligt i Hovedcentret *Esbjerg*. I første Halvdel af August ødelagdes store Kasse-lagre og en Del Fiskepakhuse i *Esbjerg*, og den derefter proklamerede Undtagelsestilstand med Udgangsforbud og Proteststrejke standsede alt Liv i Byen i henvend en Uge. Begivenhederne den 29. August kaldte de fleste Nordsøfartøjer i Havn, hvor *Sejltilladelseerne blev midlertidig inddraget*. Alt laa stille i Vestkysthavnene, indtil Afsejling atter blev tilladt den 8. September. Fiskerne havde ikke travlt med at komme af Sted. Først henimod Midten af Oktober var paany en Del Kuttere i Søen, men Tilførslerne blev kun smaa i Resten af Aaret.

Paa Grund af det gode Foraars- og Sommerfiskeri viste imidlertid *Aarsfangsten* paany Rekord med ca. 192 Mill. kg. Meget af Silde- og Torskefangsten blev saltet, væsentligt mere end i 1942. Fiskeindustrien havde paany et godt Aar, og der tilvirkedes henvend 7 Mill. kg Fiskemel, et meget værdifuldt Tilskud til Husdyrfoderet. Levertran- og Olietilvirkningen var ligeledes betydelig.

Muslingefiskeriet i Fjordene naaede det tredobbelte Udbytte af 1942. Af Muslingerne tilvirkedes en Slags Kødekstrakt, der væsentlig gik til Udførsel.

Allerede før Krigen var der paabegyndt *Opkøb af Fiskeskind*, særlig af Rødspætter, til Garvning. I de læderknappe Krigsaar blev Skindene efterhaanden stærkt efterspurgt, og i 1943 garvedes over 12 Mill. Stk., overvejende til Anvendelse i Sko-tøjsfabrikationen.

Tyskland var stadig Hovedaftager, navnlig af Rødspættefangsten, medens der derimod af Sild og Aal i Krigsaarene udførtes mindre end normalt, fordi Hjemme-markedet nu aftog betydelig mere end før Krigen af disse Varer. *Maksimalpriser* indførtes efterhaanden for de vigtigste Fiskearter, undtagen Aal. Der var stor Interesse for dansk Fisk paa de sekundære Markeder, men de tiltagende Trafikforstyrrelser, ogsaa i Central- og Mellemeuropa, samt Italiens Bortfald som Kunde sidst paa Aaret forringede disse Markeders Betydning.

1943 blev det Krigsaar, der bragte de fleste Totalforlis, i alt ca. 30 Fartøjer, hvorved 52 Fiskere omkom. Omsætningen blev større end i noget tidligere Aar, særlig Foraars og Sommer, men de urolige Forhold, der som nævnt satte ind efter Tildragelserne i August, hemmede Fiskeriet og Omsætningen stærkt, og Uroen tiltog i den følgende Tid.

VII

Den skærpede Krigsførelse i 1944 medførte bl. a. *nye Minespærringer* langs Vestkysten. Paa hele Strækningen fra Grænsen langs Kysten og rundt Skagen til Frederikshavn blev der spærret et Omraade fra Kysten indtil 2 Sømil ud, dog med minefrie

Løb ind til Havnene. Længere til Søs blev der udlagt et større Minefelt Vest for Esbjerg og 2 mindre Felter i Oktober nærmere Land Vest for Fanø. *Al Sejlads til og fra Kysten blev forbudt i Mørklægningstiden*, og søgaaende Fartøjer skulde i Mørketiden holde sig mindst 10 Sømil af Land. Ved Skagen etableredes et Spærreomraade paa Sydkysten og i Juli et tilsvarende Nord for Højen Fyr. Herved mistede Snurrevaadsbaadene fra Skagen deres bedste Fiskepladser midt i Sæsonen. I August udlagdes et Felt ved Anholt, og paa et stort Omraade Nord for Djursland omkring Tangen, en søgt Fiskeplads, blev Fiskeri forbudt. I Slutningen af August etableredes bl. a. *nye Minespærringer ved Skagen*. Dermed standsedes det store Bundgarnsfiskeri i Omraadet, der netop var midt i en lovende Efteraarssæson. En Række mindre Spærringer blev yderligere indrettet i Efteraaret, dels ved Hals, dels forskellige Steder i Bælterne.

Tyskernes Nervøsitet for en formodet Invasion paa Vestkysten gav sig bl. a. Udslag i, at Kommandanten i Thyborøn i Marts *beordrede Kutterne klar til at evakuere Beboerne i Struer og Lemvig* med 20 Minutters Varsel. De udenbys Fartøjer sejlede bort, og Thyborønbaadene holdt sig i Havnen en Uge. Kajerne forsynedes med Sprængminer, og 300 Hornminer stod paa Hovedkajen klar til Udsætning, men efterhaanden faldt der igen Ro over Gemytterne. Thyborønfiskeriet kom dog først i Gang ind i April. I Slutningen af Maj drøftedes Planer om delvis Evakuering af Esbjerg. Ved Invasionens Begyndelse i Frankrig den 6. Juni i Forbindelse med engelske Advarsler kom de fleste Fartøjer i Havn, og først i Begyndelsen af Juli genoptog nogle Kuttere Arbejdet. Ogsaa i Thyborøn og Lemvig laa alt stille i disse Junidage, men de mange Miner paa Thyborøn Havn blev efterhaanden atter fjernet.

Overflyvninger med Bombning og Beskydning forekom kun i ganske faa Tilfælde i Nordsøen. 14 Fartøjer, deraf 10 Esbjergkuttere søgte i Foraaret og navnlig i August og September til England.

Aarets Tabsliste omfattede 26 Fartøjer og 39 Fiskere, hvoraf de 17 Fartøjer med 22 Mand gik tabt inden for Skagen. Der forefaldt tillige et yderligere Antal Havarier, naar Miner kom i Redskaberne; herved saaredes 2 Fiskere.

Olietilførslerne var forsinkede og sparsomme. I Stedet for rensed Olie leveredes nu Raaolie, der maatte renses her i Landet før Benyttelsen. Alle øvrige Fornødenheder for Fiskeriet blev stadig knappere.

Sabotager forekom navnlig i Efteraaret rettet mod Trafikmidlerne, *flere Fiskebiler blev sprængt*, men mest forstyrrende paa Omsætningen virkede de mange *Strejker*, især i Esbjerg. Trafikken paa Esbjerg Havn de sidste 4 Maaneder var derfor meget ringe. Ogsaa i de andre Vestkysthavne var Tilførslerne kun smaa i Efteraaret.

Naar Aarets Udbytte alligevel blev saa stort som ca. 170 Mill kg, skyldtes det et paany rigt Foraars- og Sommerfiskeri i Nordsøen, og et stadig godt Torske- og Sildefiskeri inden for Skagen. Muslingefiskeriet fortsattes ligeledes med store Fangster.

Aaret gik ud under tiltagende Uro og Usikkerhed med Mangel paa alle Brugsvarer, og den store Tabsliste havde skabt Sorg og Nød i mange Fiskerhjem.

VIII

I Løbet af Foraaret 1945 udvidedes Minefeltet i Skagerak og Spærringerne ved Skagen. Et Omraade ved Kronborg spærredes i Marts, og omtrent samtidig kom et Forbud mod Anløb af visse Havne, hvorved bl. a. *ca. 25 smaa Fiskerihavne paa Øerne lukkedes* for en Tid. Med det ringe Nordsøfiskeri i de første Maaneder ned-sattes dog ogsaa Risikoen, og ingen Krigsforlis forefaldt her, derimod indtraf adskil-lige Minesprængninger i Kattegat og Bælthavet. Indtil 5. Maj krigsforliste 3 Far-tøjer her, og 3 Fiskere omkom.

Der forekom kun enkelte Flyverangreb, hvorved en Fisker saaredes paa et Nordsøfartøj, medens en Mand dræbtes paa en Neksø-Baad, beskydt af engelske Flyvere.

Stadig Sabotage, navnlig paa Banenettet, hindrede Trafikken til og fra Esbjerg stærkt Foraaret igennem, ligesom et Par Fiskebiler blev ødelagt. Omsætningen over Esbjerg var kun ringe, og *i April gik Udførslen herfra til Tyskland helt i Staa*. I Dagene omkring første Maj søgte flere af Kutterne til Limfjorden og Østkysten, og det lykkedes en Del Fartøjer at naa til England. Tidligere paa Aaret var 2 Esbjerg-Fartøjer og nogle Skagens- og Frederikshavnerkuttere naaet over, dels til England, dels til Sverige. Fartøjer fra Thyborøn søgte ligeledes til engelsk Havn lige før Kapitulationen.

Paa Signalet »Hilsen fra Ludvigsen« gik 130 Esbjergkuttere til England. Der var nogen Forvirring i Aftalerne, og da mange Fiskere var tilknyttet Modstandsbevægelsen, kunde Esbjerg ikke svækkes for stærkt ved alle disses Afrejse, hvorfor Far-tøjerne maatte gaa med en mindre Besætning.

Med Befrielsen den 5. Maj var Fiskeriets Trængsler langt fra til Ende. Forliset af 10 Fartøjer inden for Skagen i Resten af Aaret viste, at Risikoen stadig var tilstede. Disse Forlis kostede 17 Fiskere Livet, og Tabslisten er vokset yderligere i 1946 med 5 Fartøjer og 6 Mand indtil 5. Maj.

Bombardementet af Neksø den 7. og 8. Maj ødelagde bl. a. 7 Fiskerfartøjer totalt og beska-digede 5 andre, medens der under Angrebet paa Rønne havareredes 2 Fartøjer.

Efter Kapitulationen blev *Mellemeuropa forelobig spærret for dansk Fisk*. En Del Kuttere genoptog den før Krigen kendte Trafik med direkte Landinger i England, indtil disse blev stramt regulerede. En Del Fisk kunde landes i Holland, Belgien og Frankrig, men kun smaa Mængder gik den Vej. Der kom nu en længere Tilstandsperiode, indtil det fra Eftersommeren efterhaanden lykkedes at faa afsat en Del dansk Fisk ved Aftaler med de Allierede. Der skulde dog gaa næsten et Aar efter Kapitulationen, før det lykkedes at faa fremmede Markeder genaabnet saa vidt, at Fiskeriet kunde tage fat paa fuld Kraft med nogen Udsigt til Fortjeneste.

Fiskeriets Erfaringer fra Krigen 1914—18 har gentaget sig under det sidste Ver-densopgør, forsaavidt som Fiskebestanden under begge disse Ufredsperioder tiltog stærkt i Ydeevne, særlig i Nordsøen, en naturlig Følge af, at de fleste konkurrerende Nationer havde anden Brug for deres Fiskerflaade. Udbyttet af det danske Fiskeri, der har kunnet gennemføres trods knappe Driftsmidler og den højst alvorlige Risiko, viser derfor store Stigninger i begge Krigsperioderne. Til Minefaren er under sidste Krig kommet Flyverangreb, der var næsten ukendt tidligere, og Arbejdsvilkaarene

I Begyndelsen af Septbr. 1943 blev seks danske Fiskerbaade — som saa mange andre baade før og senere — taget i Nordsøen af engelske Søstridskræfter og ført til England. Her ser man nogle af Fiskerne fra disse seks Baade paa sightseeing i London, og naturligvis tager de som Udgangspunkt »Det danske Hus« i Pont Street 67 — det, man ser i Billedets Baggrund.

har i alle Henseender været langt haardere. Den store Tabliste, i alt 125 Fartøjer og 200 Mand mod i 1914—18 7 Fartøjer og 20 Mand krigsforliste, taler her tydeligt nok. Men Fiskeriet løste sine Opgaver og ydede sit værdifulde Bidrag først og fremmest til Landets Ernæring.

IX

Fiskerne paa alle Landets Kyster var med i illegalt Arbejde. Efterhaanden som Forholdene tvang mange Medborgere til Flugt, fik Fiskerne Lejlighed til at yde god Hjælp ogsaa herved. Uden dem havde det næppe været muligt at gennemføre Transporterne til Sverige i det Omfang, det skete, og opretholde forskellig Efterretnings-tjeneste, navnlig med Sydsverige, men ogsaa i nogen Grad med England.

Inden for Modstandsgrupperne deltog mange Fiskere i Arbejdet i Land. Det har drejet sig om Vaabenmodtagelse og -transport, Vagttjeneste, Husly til eftersøgte, Fordeling af illegale Blade m. m. Nogle, navnlig fra Pladserne ved Øresund, undgik ikke Gestapos pinlige Forhør med følgende Internering, og adskillige maatte i Krigens sidste Aar ty til Skaane, indtil Freden kom.

Som Helhed har Fiskerne uden Betænkning taget et godt Tag med, naar der blev kaldt paa dem.

X

Ved Krigsudbruddet laa ca. 50 danske Fartøjer paa Fiskeri fra engelsk Havn, og i Løbet af Krigsaarene kom som foran omtalt, navnlig i 1942 og 1945, et yderligere Antal *danske Kuttere til England*, enten opbragt af Vagtskibe eller ved egen Hjælp. Fiskerne interneredes som Regel straks en kort Tid, men frigaves derefter. De fleste fik Lejlighed til at drive deres Erhverv fra britiske Havne, andre tog Hyre paa engelske Fiskerfartøjer eller Handelsskibe. En Del af Fartøjerne lejedes efterhaanden af Admiralitetet til Anvendelse i Kystbevogtning. Andre kunde derimod fortsætte deres Fiskeri fra engelske og skotske Havne. 5 af disse Fartøjer gik tabt i Krigens Løb. Herved og under andre forekommende Ulykkestilfælde mistede i alt 6 danske Fiskere Livet under Opholdet i England. Ved Krigens Afslutning laa der ca. 110 danske Fiskerfartøjer i England.

Med den engelske Regering blev der i Løbet af 1946 optaget Forhandlinger om Afvikling af Lejeforholdet, Skadeserstatning for Havarier m. m., og disse Forhandlinger førtes i Begyndelsen af 1947 til en tilfredsstillende Afslutning.

Hvor nyt Initiativ blev taget under Besættelsen: *Det Danske Staalværk* i Frederiksværk.

INDUSTRIEN

Af Redaktør. cand. polit. LYNCE LYNCESEN

Det følgende Afsnit vil søge fremkaldt et samlet Billede af, hvorledes Industrien startede Besættelsesperioden, hvorledes og med hvilke Midler den gennemløb de godt fem Aar, og hvad Slutresultatet er for Industrien selv.

Det er en Kendsgerning, at *dansk Industri øgede Produktionsværdien under Krigen med mere end 65 pCt., samtidig med at Produktionens Omfang faldt med næsten 20 pCt.* Dette sammenholdt med den stærkt stigende Konsolidering inden for Aktieselskaberne — en Udvikling, som tilgængelige Skatteopgørelser lader formode har været endnu stærkere inden for den privatejede Industri — gør det klart, at Industrien i Efterkrigsperioden er blevet en større Magtfaktor i dansk Erhvervsliv paa Grund af indbyrdes Aftaler om Produktions- og Salgsvilkaar og navnlig paa Grund af en øget finansiel Uafhængighed. Den samfundsinteresserede Læser vil vide, at Opretholdelse af Balancen mellem Virksomhederne var Hovedmotiv for de Krigstidsrestriktioner, som søgte at regulere Produktion og Afsætning («de sædvanlige Kanalers» Princip). Imellem Industrien og Kreditvæsenet er Motivet i hvert Fald ikke virkeliggjort, tværtimod. Denne Omskiftelighed i Forholdet mellem aktiv og passiv Kapital er vel ikke noget enestaaende Fænomen i Prisstigningsperioder, men vel værd at erindre efter Krigsafslutningen.

Siden Valutacentralens Indførelse i 1932 havde den danske Industri gennemlevet *en omfattende Ekspansion*, saa Industrien umiddelbart før Krigsudbruddet stod i en baade beskæftigelses- og forsyningsmæssigt gunstig Position. Industrien var sammen med Haandværket i 1940 blevet *Landets største Erhverv* i Henhold til Folketællingens Tal, idet den forsørgede netop en Trediedel af hele Befolkningen imod Landbrugets tilsvarende 27,7 pCt. I direkte Beskæftigelse

i industrielle Virksomheder blev der i 1939 optalt i alt 182.800 Arbejdere, det indtil da højeste Tal. Arbejdsløshedstallene udviste i de sidste Fredsaar en nedadgaaende Tendens, og Arbejdsløsheden androg i August 1939 kun 9 pCt., det laveste Tal siden 1930, en Følge baade af et omfattende Byggeri og en stor Produktion i øvrigt inden for Industrien. Selve Industriproduktionen satte ogsaa Rekord i 1939, da den laa 17 pCt. højere end i 1935.

Forsyningsmæssigt betød Industrien overordentligt meget. For en lang Række industrielle Forbrugsvarers Vedkommende havde Valutacentral-Politikken gjort os saa godt som selvforsynende, og det samme var Tilfældet med Hensyn til mange Maskiner, Halvfabrikata og Materialer, der anvendes i Industriens, Transportens og Landbrugets videre Produktion. Endelig gjorde Industrien sig i stigende Omfang gældende som Eksporterhverv. Vor samlede Eksport før Krigen androg ca. 1600 Mill. Kr. Heraf var en Fjerdedel Industrivarer i snævrere Forstand.

Da Landet mangler de fleste Raastoffer og Materialer, lige fra Metaller til Spindestoffer, som en moderne Industri maa anvende, var og er det materielle Grundlag for den fremtrædende Stilling, den danske Industri varetog som Forsynings- og Beskæftigelsesfaktor, *en omfattende Import af industrielle Raavarer*. Det behøver derfor heller ingen anden Forklaring, at Krigsforholdene maatte afbryde den industrielle Fremgangslinie, som 1930'erne ellers havde aftegnet, en Linie, Højkonjunkturen lige før Krigen havde trukket endnu skarpere op.

Lande af Danmarks Størrelse og Struktur med en omfattende Udenrigshandel maa nødvendigvis vantrives i Blokadetider. Den søværts Import blev omgaaende *underkastet Blokade- og Modblokadekontrol* af de krigsførende, og vor neutrale Stilling var politisk bestemt af en ligelig Hensyntagen til Vest og Syd. Men i det Omfang, Blokade og Modblokade ikke efterfølges af Forhandlinger om udvidede Tilførsler efter et »trekantet« Tuskhandelssystem (Lejdebaade), virker den politiske Neutralitet som en økonomisk Strangulering af Samhandelen. Da de første syv Krigsmaaneder var gaaet, var Forhandlinger ikke længere mulige; Tyskland sørgede for, at den engelske Blokade blev effektiv.

Den handelspolitisk og forsyningsmæssigt stærkt forværrede Situation ledsagedes omgaaende af *en ugunstig Prisudvikling* i Krigens første syv Maaneder, og med den var Grundlaget lagt for Besættelsestidens Produktion, Fordeling og Priser. Priserne paa Importvarerne steg saaledes fra September 1939 til April 1940 med 80 pCt., men Eksportpriserne kun med 13 pCt. Forskellen skyldes fortrinsvis, at England og Tyskland gennemførte en skarp Kontrol med *deres* Levnedsmiddelimport. Resultatet blev, at vor Valutabeholdning, som ved Begyndelsen af 1939 havde andraget ca. 100 Mill. Kr. — et pænt Beløb i Førkrigstidens Øjne —, slap op i November samme Aar. Samhandelsprincippet blev samtidig »cash and carry«.

II

Begivenhederne den 9. April 1940 syntes i første Omgang at maatte medføre noget nær en Katastrofe ogsaa for Industrien. *Med eet Slag afspærredes vi fra samtlige Tilførsler vestfra*, og største Delen af vore normale Eksportmarkeder faldt samtidig bort. I Aarene op mod Krigen var ca. en Trediedel af en Indførsel paa godt 1.600 Millioner Kr. kommet fra England, ca. en Fjerdedel fra Tyskland, og af Eksporten til nogenlunde tilsvarende Værdi gik omkring Halvdelen til England, men kun ca. en Femtedel til Tyskland. Foruden England bortfaldt hele den øvrige vestlige Halvkugle som Handelspartner for os, og *vi blev henvist til udelukkende at handle med Tyskland og dets Forbundsfæller samt de nordiske Lande*.

I 1938 importerede vi for i alt 660 Millioner Kr. egentlige Raavarer til Industri og Haandværk, herunder Byggeriet, Brændselsstoffer ikke medregnet. De vigtigste af disse Varer, der udgjorde 40 pCt. af Danmarks samlede Import, faldt paa følgende store Varegrupper:

	Samlet Indførsel Mill. Kr.	Fra Tyskland Mill. Kr.	Fra andre Lande Mill. Kr.
Kemikalier	29,2	18,0	11,2
Farve- og Garvestoffer	13,8	8,0	5,8
Træ, groft bearbejdet	51,4	—	51,4
Papirmasse, Papir og Pap	43,6	5,6	38,0
Huder, Skind og Læder	22,8	6,3	16,5
Spindestoffer	32,8	0,7	32,1
Garn	25,7	5,3	20,4
Metervarer	101,7	30,5	71,2
Mineraler	15,4	5,0	10,4
Jern og Staal	113,4	60,1	53,3
Metaller	30,5	5,3	25,2
Frø, Nødder og Kærner til Oliepresning	75,3	—	75,3
Animalske og vegetabiliske Olier	23,7	0,3	23,4
I alt..	579,3	145,1	434,2

Af de egentlige og betydende industrielle Raavarer leverede Tyskland i Fredsaaret 1938 kun lige 25 pCt. Ganske vist var Landet Hovedleverandør for enkelte Nøglevarers Vedkommende, det gælder f. Eks. Kemikalier, Farve- og Garvestoffer. Men hvad de store Stapelvarer angaar, er det tyske Indslag i Importen mindre udpræget. For Jern og Staal er Forholdet omtrent $\frac{1}{2}$, Mineraler fra Tyskland andrager kun en Trediedel, og med Hensyn til Manufakturvarer — herunder Garn — er Andelen paa godt en Fjerdedel. Vigtige Varer som Uld, Bomuld og Silke, Frø og Nødder til Oliepresning til Olie-, Margarine-, Sæbe- og Garveindustrien leveredes næsten udelukkende fra England og oversøiske Lande; Træ og Papir fra vore nordiske Nabolande. Andre betydende Varer som Tobak og Kautsjuk blev normalt hentet fra oversøiske Pladser.

Det forklarer, at Besættelsen næsten virkede lammende paa Vareforsyningsmyndigheder og Industrifolk, naar de søgte at gøre sig Forestilling om de fremtidige Tilførselsmuligheder.

Fuldt saa farlig maatte Brændselssituationen forekomme. I det sidste Fredsaar — 1938 — havde Tyskland kun leveret Kul, Koks og Briketter for ca. 38,3 Mill. Kr. af en samlet Indførsel paa 154,7 Mill. Kr. Fra England indførtes for 108,9 Mill. Kr. — en Følge af Handelsaftalens Bestemmelser om Dækning af det danske Kulforbrug med 80 pCt. paa England, Resten paa andre Lande. Til alle Opvarmningsformaal maatte man altsaa vente en Leverancenedskæring af samme Størrelse. Med Hensyn til mineraliske Olier, Petroleum, Benzin, Smøreolier etc., kom kun for ca. 5 Millioner Kr. af den samlede Import paa knap 90 Mill. Kr. sydfra, Resten vestfra.

Raavare- og Brændselssituationen fortæller uden videre, at en vældig Omstillingsproces var tvingende nødvendig i og med Besættelsen. Saafremt den danske Industri kunde undgaa at blive indflettet som Supplement til den tyske Industri, var der ganske øjensynligt en Chance for at klare de tilbageværende Markeder — derunder navnlig Hjemmemarkedet — men paa stærkt nedskaaren Ration.

Imidlertid forsvandt denne Chance for at drive Isolationspolitik, allerede inden 1940 var taget af Kalenderen. Fra Værnemagtens Indkøb herhjemme af Eksportvarer til direkte Forbrug og til organiseret Overflytning af Industriproduktionen fra Tyskland til Danmark var kun et Skridt.

Over for denne tyske Politik stod to indbyrdes modstridende officielle danske Synspunkter:

1. Afvisning af dette Hjælpearbejde paa Grund af Uviljen mod Hjælp til Tysk-

land, Frygt for Inddragen i Krigshandlinger (Bomber og Invasion), Frygt for Inflation og endelig Frygt for Raavarelagrenes Tømning.

2. Eftergivenhed over for de tyske Ønsker for at undgaa Eksport af Arbejdere til Tyskland og Afvisningens eventuelle politiske Konsekvenser samt Industriens Frygt for Tomgang, d.v.s. Underskudsregnskaber, Arbejderflugt etc.

Synspunkt Nr. 2 blev gennem næsten fire Aar det sejrende, for Industriens Vedkommende til og med hjulpet af Reglen om Erstatningsleverancer af Raavarer. Oprindelig tænkt som Værn mod inflationsartet tysk Ordretilgang blev denne Regel (Bek. 578 af 4. Nov. 1940) Adgangsvejen for tyske Ordre, saa længe Tyskland kunde overkomme at præstere disse Raavareleverancer.

III

Hvad *Raavareimporten* angaar, kom den faktisk til at arte sig saaledes, at Situationen forværredes stadig mere, eftersom Krigen skærpedes. Værdimæssigt holdt Raavareimporten sig ganske vist nogenlunde paa samme Niveau som i 1938, men da Priserne efterhaanden fordobledes, var en blot og bar Opretholdelse af Importen regnet i Værdi ensbetydende med noget nær en Halvering af Mængden.

Raavareimport til Industri og Haandværk.

	Mill. Kr.	Faktisk Værdi	Omr. til 1935-Priser
1938		659,8	597,1
1939		756,8	690,7
1940		603,1	402,6
1941		628,7	341,1
1942		593,8	303,6
1943		577,6	274,1
1944		526,4	248,3

Raavaretilgangen til Danmark er allerede i første Besættelsesaar faldet til knap 60 pCt. Næste Aar falder den til Halvdelen af 1939's Import, og denne Linie følges, indtil den i 1944 betænkeligt nærmer sig Trediedelen.

Paa et saadant Grundlag har den danske Industri af rent tekniske og forsyningsmæssige Grunde været afskaaret fra at yde blot tilnærmelsesvis »normal Indsats« til Værnemagt og tysk Hjemmeforbrug. Dens Produktionsevne har ikke kunnet udnyttes i det Omfang, det har været Tysklands Ønske. Det kommer til Syne ved Analysen af Importen af mere ensartede Varer.

Dette gælder saaledes for *Jern og andre Metaller*, for hvilke Varer der foreligger følgende Tal for Importen under Krigen, angivet i Tusinde Tons:

	1.000 Tons	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Jern og Staal	386,2	527,8	198,4	222,0	260,9	196,1	146,8	
Kobber	2,0	4,9	1,9	1,0	1,3	1,3	1,2	
Kobbertraad	7,7	8,3	2,2	1,9	1,7	2,0	1,0	
Raa Aluminium	1,2	1,7	0,8	1,5	1,2	1,6	1,3	
Raa Bly	5,5	11,9	4,6	0,4	0,9	0,5	0,1	
Raa Zink	4,3	5,9	1,4	3,1	2,2	4,1	1,8	
Plader og Blik af Zink	4,7	5,1	2,9	5,1	2,5	2,9	3,1	
Raa Tin	0,7	1,1	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	

Selv om man ser bort fra den særlig store Import i 1939, der er stærkt paavirket af de omfattende Beredskabskøb, der gennemførtes i Begyndelsen af Aaret, er Nedgangen inden for denne vigtige Raastofgruppe i Forhold til Førkrigstillene chokerende.

For andre Varegrupper, der er mere differentierede, og hvor Importen derfor kun kan angives ved Værdital, er følgende eksempelvisse Tal for den faktiske Importværdi oplysende om Nedgangen i Tilførslerne.

Indførselen af *Huder, Læder og Skind* faldt til en Trediedel af Førkrigsværdien trods væsentlige Prisstigninger, og Mængden dalede altsaa endnu stærkere. *Spindestofimporten* faldt fra 32,8 Mill. Kr. i 1938 til 13,2 Mill. Kr. i 1944. Importen af *Metervarer* faldt fra 101,7 Mill. Kr. til 61,0 Mill. Kr. *Garnimporten* holdt sig nogenlunde uændret paa ca. 25 Mill. Kr., men reelt gik Importen stærkt ned ogsaa paa dette Omraade. Det samme er Tilfældet med *Træ*, hvor Importværdien i 1944 androg 66,1 Mill. Kr. mod 58,4 Mill. Kr. i 1938. Regnet i Værdi var der derimod Stigning i Importen af *Kemikalier, Farve- og Garvestoffer* samt *Papir og Papirmasse*, men den faktiske Importmængde steg i hvert Fald kun for den sidstnævnte Varegruppes Vedkommende.

Tilførslerne af *Brændsel* var:

1.000 Tons	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Stenkul	3.855	4.277	2.278	2.230	1.901	2.177	2.447
Cinders og Koks	1.388	1.496	943	1.064	773	632	534
Briketter	153	241	895	405	301	667	568
Ialt..	5.396	6.014	4.116	3.699	2.975	3.476	3.549

Importen halveres saaledes allerede i 1941, men holdt sig derefter nogenlunde uforandret. Industrien, der normalt er Storforbruger af udenlandsk Brændsel, havde ikke mindre Vanskeligheder end private Forbrugere med at opveje Nedgangen i Brændselimporten ved øget Brug af Tørv og Brunkul. Paa mange Omraader er det umuligt at komme op paa de høje Temperaturer i Ovne og under Kraftkedler, som Produktionen ofte kræver, og for Støberiernes Vedkommende findes overhovedet ingen Erstatning for Støbericinders.

IV

Industripolitikken maatte blive henholdende, men visse Hovedsynspunkter dukker forholdsvis hurtigt op, saa snart Besættelsen er en Kendsgerning. At de er *præget af den almindelige politiske Indstilling*, er ikke mærkeligt. Her er Tale om en Vekselvirkningsproces, hvor Erhvervene gennem Hovedorganisationerne spørges af de politiske Myndigheder og raader dem i lige saa høj Grad som omvendt.

Ud af dette Samspil kommer følgende fire almindelige Maal:

1. Forsyningen med udenlandske industrielle Raavarer skal i videst muligt Omfang sikres.

2. Industrien skal bedst muligt erstatte den blokaderamte Import af industrielle Færdigvarer og Hjelpestoffer. Dette nye Hjemmemarked skal forsyningsmæssigt underbygges gennem øget Anvendelse af indenlandske Raavarer — som desuden tjener til at opretholde Beskæftigelsen.

3. Principiel Afvisning af tyske Ordre, hvor de konkurrerer med danske Forbrugeres Efterspørgsel. Værdien af denne Holdning reduceres naturligvis af Hen-

synet til Importen og af den Kendsgerning, at Afvisningen kun kunde give sig halve Udtryk.

4. Endelig skal Produktionsapparatet søges opretholdt intakt i videst muligt Omfang under Besættelsen.

Det svageste Punkt i denne Maalsætning er 3. Taget enkeltvis vilde Industrivirk-somhederne staa svagt, saa meget mere som tyske Ordre ikke netop behøvede at fremgaa som værende tyske. Myndighederne og Industriraadet har aabenbart følt det samme, for allerede den 14. Maj 1940 sender Industriraadet sine Medlemmer følgende Cirkulære i Tilknytning til Direktiver fra Udenrigs- og Handelsministeriet:

De danske Myndigheder har ønsket, hedder det i Cirkulæret, at Medlemmernes Opmærksomhed henledes paa, at Salg til den tyske Hærledelse af Varer eller Genstande af enhver Art i Almindelighed kun kan finde Sted, naar der forud er truffet Aftale herom mellem den danske og den tyske Regering. Under Hensyn til Forsyningsvanskeligheder og de begrænsede Betalingsmuligheder paa den dansk-tyske Clearing kan man i Almindelighed gaa ud fra, at der ikke er nogen Mulighed for at gøre Forretninger af denne Art, og den danske Sælger bør i hvert enkelt Tilfælde, hvor han dog formoder, at der undtagelsesvis skulde være truffet særlig Aftale mellem de to Regeringer, gennem sin Organisation skaffe sig Sikkerhed i saa Henseende.

Med Hensyn til Salg til Eksport til Tyskland gælder det som hidtil, at Betaling over Clearingen kun kan finde Sted, naar der i de dansk-tyske Handelsaftaler findes aftalt et Eksportkontingent for den paagældende Vare. Danske Virksomheder maa derfor som hidtil sikre sig, at der findes et Eksportkontingent, forinden der indledes Forhandlinger om Eksport til Tyskland.

Foranstaaende Regler har ikke Hensyn til enkelte Soldaters Smaaandkøb i Butikker; skønnes det, at Misbrug finder Sted, eller at lokale Forsyningsvanskeligheder gør Begrænsninger særligt ønskelige, vil Medlemmerne gennem Industriraadet kunne henlede Handelsministeriets Opmærksomhed paa Forholdene.

Efter denne Linie samarbejdede de statslige Myndigheder og Industriraadet i de følgende Aar. Trykket fra Tyskland midtsamledes hos Myndighederne, hvorfra Til-ladelser og Dispensationer skulde udgaa. Der gik imidlertid omtrent to Aar, inden Kontrolsystemet var udbygget gennem den særlige Priskontrol med Industrileverancer etc. I Mellemtiden havde Tysklands svigtende Leveranceevne vist sig for de tyske Myndigheder og skærpet Viljen til at tvinge Leveringerne igennem. uanset tidligere Aftaler om Forretningsgang og Vilkaar.

V

Inden for alle Partier og Organisationer blev man allerede i Tiden før Krigsudbruddet klar over, at *en liberalistisk Erhvervs politik vilde komme til kort i en Periode, hvor Forsyningssituationen maatte forudses at blive stedse daarligere*. Dette Indtryk blev naturligvis forstærket efter Besættelsen, da det i særlig Grad blev nødvendigt at skabe Orden i vor Økonomi for at varetage vore egne Interesser over for Tysklands Krav og Forventninger om økonomisk Samvirke. Erhvervsfriheden, som vi dog før Krigen i nogen Grad havde haft herhjemme, var allerede ved Krigsudbruddet blevet erstattet af en Slags »Krigsøkonomi«. Statsmagten greb direkte ind

God Dag!

Ja, det er mig
Halfdan Hendriksen igen!

*Lad det ikke paavirke Humoret,
at Buhl har klædt Dem af
til Skjorten!*

Jeg klæder Dem paa igen.

**Leveringsdygtig i alle Mo-
deller af det nye Standardtøj**

**Se lidt glad ud
og gaa ordentlig klædt!**

Jeg kan tilbyde i Nationaldragter:

Folkehabit, ren Celluld, vendt, blanke Als-
buer, Lommer til Rationeringsmærker 100⁰⁰

Albukser. Ikke til at slide op, med Livrem
til at spænde ind efter nærmere Bekendtgørelse. Be-
mærk: der er lagt Loft over Benklæderne 50⁰⁰

Lands-Pullover. Plus fours. Plus 10 Procent
til Buhl, alle Kulører: Salt og Peber og Mokka (Kaf-
femærker skal ikke afleveres) 80⁰⁰

Jeg udvider en af Dagene med en Afdeling for Damer, og
anbefaler jeg mine Specialiteter: **Samlingskombina-
tions, Maksimalchemisser** (kun paa Q-Mærker, der
frigives i Januar).

Benyt mit enestaaende Tilbud * Alt skal sælges
- det er udsøgt i Dag.

Tager og-
saa Imod
om Tors-
dagen

Halfdan Hendriksen

„Den røde Bygning“
Herre- og Damestøj i hele Huset * to Etager.

Stort Restlager i Maksimalskø (som Greta Garbo bruger dem)

Nogen egentlig Popularitet kan man ikke paastaa, at *Maksimalløjet* vandt i den danske Befolkning. Vi er jo forvante med andet end Mad. Men Humøret svigtede ikke, og »Blæksprutten« fandt Tonen i denne »Annonce«, Handelsminister Halfdan Hendriksens Initiativ værdig. Derfor smiler han ogsaa vindende og lykkelig. Hvad Buhl har blottet, skal hans Albukser dække!

i Industriens Dispositioner, og Restriktionspolitikken opstod i et herhjemme aldrig tidligere kendt Omfang.

Den første Opgave blev *en handelspolitisk Omlægning af vor Import og Eksport*. Resultatet er allerede omtalt for Industriens Vedkommende. Tyskland maatte nødvendigvis blive vort Hovedmarked, og Regeringsforhandlinger med Tyskerne om Tilførselsforhold blev indledt hurtigt efter den 9. April. Formelt blot en Fortsættelse af tilsvarende kvartalsvise dansk-tyske Drøftelser om Import- og Eksportspørgsmaal, indført i Førkrigens Handelsaftaler, men reelt blev de naturligvis nu nok saa betydningsfulde. Det tyske økonomiske Formynderskab, som næsten hele Europa kom ind under i Løbet af Krigen, betød, at vor Samhandel med det øvrige Udland ogsaa maatte aftales med eller i hvert Fald faktisk sanktioneres af Tyskerne. Adgangen til frit at handle med »Tredieland« blev besværliggjort.

Den praktiske Administration saavel af Reguleringen af Importen og Eksporten som af hele den indenlandske Fordeling af Produktionen og Forbruget blev lagt i

Hænderne paa *Valutacentralen* (senere *Direktoratet for Vareforsyning*), der indtil Krigen kun havde haft Importreguleringen under sig. Ved Siden heraf fandtes en Række Nævn, der virkede i Samarbejde med de interesserede Erhvervsorganisationer og forestod Reguleringen paa særligt betydningsfulde Omraader. Der kan ikke herske Tvivl om, at det var en Fordel for Landet, at vi ikke administrativt skulde begynde paa bar Bund, som det var Tilfældet under forrige Krig, og de Erfaringer, man i 1930'erne havde indhøstet paa Valutareguleringens og Importfordelingens Omraade, kom nu ganske afgjort Befolkningen og ogsaa Industrien til gode.

Svagheden i denne Opbygning af Embedsmandsstyre, kombineret med Nævn, bestaaende af sagkyndige fra de forskellige Erhverv, er, at Embedsmændene af rent praktiske Grunde vil være tilbøjelige til at vælge een eller to ud af f. Eks. de industridrivendes Kreds og i en saadan snæver Kreds drøfte baade Forberedelser til Indgreb og navnlig praktiske Afgørelser af blot nogenlunde Rækkevidde. Derved skydes — vilkaarligt eller uvilkaarligt — Balancen mellem Forbrugerinteresser og Produktionsinteresser til Side, og de sidste faar en Fortrinsstilling. I Praksis har denne Førsteprioritet i Forhandlinger sandsynligvis Ansvar for mange Unladelser eller udsatte Afgørelser f. Eks. paa Rationeringens Omraade. Nøjagtigt det samme gælder Valget mellem at regulere Produktionen eller regulere (rationere) Forbruget og lade Produktionen tilpasse sig Rationeringen. Retningslinien blev i Danmark fortrinsvis den første, og Resultatet blev, at den sidste Rest af fri Konkurrence gik tabt, ligesom Industriens økonomiske Uafhængighed blev meget kraftigt underbygget, uden at Afhængigheden medførte en Rationalisering.

Den vigtigste Gren af Reguleringspolitikken over for Industrien ud over Import-, Eksport- og Priskontrol var *Produktionsreguleringerne og Rationeringen af industrielle Raavarer*. Kontrollen hermed var i det store og hele underlagt *Vareforsyningsdirektoratet*, selv om ogsaa visse Omraader administreredes af Industrien og Brancherne selv eller under deres aktive Medvirken.

Blandt de vigtigste af disse Produktionsordninger kan nævnes *Reguleringen af Tekstilindustrien*. De enkelte Fabrikker fik paa Grundlag af deres tidligere Forbrug tildelt bestemte Kvanta af Raavarer (Spindestoffer og Garner) for begrænsede Perioder, og det bestemtes samtidig, at mindst saa og saa meget af Raavarerne skulde medgaa til Produktionen af de og de særligt vigtige Varer, mens omvendt højst saa og saa mange Procent af Tildelingerne maatte anvendes til mindre vigtige Produktioner. Nogle Varer blev det helt forbudt at fabrikere, eller Produktionen blev nedsat til en Brøkdel af det normale (Badedragter og Gulvtæpper). Omvendt skulde Tekstilfabrikkerne fabrikere andre vigtige Varer (f. Eks. Babyudstyr, Standardtøj og Maksimalundertøj) af de tildelte Raavarer. Det var meget detaljerede Regler, der blev givet med det Formaal at anvende de knappe Raavarer til de vigtigste Færdigvarer. Desværre for Forbrugerne blev denne Produktionsordning, der set fra et Forbrugersynspunkt var fornuftig og hensigtsmæssig, altsaa ikke suppleret med en Rationering af de færdige Tekstilvarer.

Den første Bekendtgørelse, der indicerer en Tekstilproduktionsordning, er *Handelsministeriets Bekendtgørelse (Nr. 270 af 24. Maj 1940)*. Den fastsætter Pligt for alle Virksomheder i Tekstilbranchen til at søge om Tilladelse til Fremstilling eller Indførsel af eller Engroshandel med en Række Raa-Emner til Tekstilfabrikation. Den første Liste — som siden blev udvidet til alle tænkelige Raavarer — omfattede Raauld, Uldaffald, strikkede eller vævede Klude af enhver Art, kæmmet Uld, Bomuld, Celluld, Bomuldsaffald, Uldgarn og Garn blandet med Uld, rent Bomuldsgarn, Bomuldsaffaldsgarn eller Celluldsgarn rent og i Blandinger. Eneste Undtagelse var Sygarn, og den gav Anledning til, at Konfektionsindustrien dels sikrede sig paa Forbrugernes Bekostning, dels i Perioder havde vanskeligt ved at skaffe sig Garn, fordi det gik direkte ud i Forbruget.

Grundlaget for Ordningen er selvfølgelig Produktionstilladelsen, som sikrer Administrationen Adgang til at følge Raavarenes Fordeling til Fabrikationen. Konsekvensen: Rationering af de færdige Varer blev som nævnt ikke draget. Inden for Vareforsyningsdirektoratet stod Meningerne meget skarpt, men den øverste Ledelse motiverede Undladelsen med Hensynet til Importen af Garn og Celluld fra Italien og Tyskland.

Bagved denne Motivering ligger Frygten for, at Importen af Garn og Celluld fra Italien og Tyskland skulde blive underbundet af Tyskland. Italiens Stilling i Vareaftale-Forhandlingerne blev svagere og svagere, som Krigen gik, men var aldrig selvstændig og stærk. Men samtidig motiveredes Undladelsen med Frygt for, at Danmark dermed kom paa tyske Rationer. Netop »tyske« Rationer kunde begrænse Raavareforbruget saa stærkt, saa Tilførslerne kunde nedsættes, uden at det udadtil vilde virke særlig paafaldende.

Ogsaa inden for *Jern- og Metalindustrien* gennemførtes en udstrakt Produktionsregulering. Mindre vigtige Produktioner blev helt forbudt, mens de mest knappe Metaller ikke maatte anvendes til visse andre Varer, og i det hele taget skulde der spares mest muligt paa de værdifulde Metaller (Kobber, Bly, Tin, Antimon o. l.), som vi ikke kunde regne med at faa ret meget af. I Stedet for maatte Metaller af ringere Kvalitet saasom Zink og Jern tages i øget Anvendelse. Der førtes en meget nøje Kontrol med Lagrene og Forbruget af de forskellige Metaller i de enkelte Virksomheder gennem maanedlige Lagerindberetninger til Vareforsyningsdirektoratet og stedlig Kontrol paa Virksomhederne.

Skotøjsproduktionen er et tredje Eksempel paa Produktionsregulering og Rationering af Raavarerne. De svære Vildthuder, Skotøjsfabrikkerne normalt anvender til Saaler, kunde ikke fremkaffes i større Omfang under Krigen og maatte erstattes af danske Kvæghuder. Samtidig opstod der Knaphed ogsaa paa Overlæder, hvortil de lette Huder anvendes. Under Medvirken af Hude-, Læder- og Skotøjsbrancherne gennemførtes da baade en Hudeordning (under Hudenævnet) og en Fordelingsordning for Under- og Overlæderet, hvorefter hvert enkelt Garveri fik tildelt en Ration af Huder, der efter Oparbejdning til Læder skulde leveres til de forskellige læderforbrugende Virksomheder (Skotøjsfabrikkerne og Lædervareindustrien), hvorunder de vigtigste Behov skulde dækkes paa Bekostning af de mindre vigtige. Da Skotøj under den almindelige Lædermangel naturligvis blev anset for vigtigere end f. Eks. Dametasker og Bogbind, fik Skotøjsfabrikkerne en forholdsvis større Andel af Læderet end normalt. Denne Rationering af Huder og Skind — samt Garvestoffer — udbyggedes derefter med en særlig Ordning, hvorefter de Fabrikker, der paatog sig at fabrikere Maksimalfodtøj, begunstigedes noget. Ved at indskrænke Udvalget af Fodtøjsarter og standardisere Typerne kunde meget Læder spares. Maksimalfodtøjsordningen blev, navnlig for Børnefodtøjets Vedkommende, salgsmæssigt en afgjort Succes i Modsætning til den tilsvarende »Maksimalstøvle« under forrige Krig, der ifølge Professor L. V. Birck kun havde een Fejl: at den ikke blev brugt.

Endelig skal der fra *den teknisk-kemiske Industri* nævnes, at der gennemførtes Kontrol med Forbruget af tekniske Fedtstoffer, Linolie, forskellige Kemikalier og Gummi. Det blev hurtigt forbudt at fremstille 80 pCt. Sæbe, og kun en meget ringe Andel af det normale Forbrug af Linolie i Farve- og Lakindustrien kunde dækkes, hvorfor Anvendelsen heraf blev kontrolleret. Gummiet blev fordelt mellem Produktionen af Cykledæk og Fodtøj, og paa samme Maade gik det paa mangfoldige andre Omraader.

VI

Disse Produktionsordninger søgte at sikre de industrielle Forbrugeres normale Andele af Raavarerne, et Princip, der som bekendt ogsaa gennemførtes i de senere Handelsled: *Handelen skulde følge de gamle Veje og sædvanlige Kanaler*. Man har kaldt dette Synspunkt, der stadig blev forsvaret fra Erhvervsorganisationernes Side, for »*det konservative Princip*«. Det var forholdsvis simpelt at regne med for Vare-

forsyningsmyndighederne, idet man paa Grundlag af de enkelte Virksomheders tidligere Forbrug fastsatte et Tildelingsgrundlag, som alt efter de til Raadighed staaende Raavareforsyningers Størrelse blev dækket med en for hele vedkommende Branche fælles Procent. Set fra bestaaende Virksomheders Side indebar Systemet den Fordel, at der var lagt Loft over Konkurrencen, idet status quo formelt opretholdtes.

Faktisk kunde det ikke undgaas, at dette Tildelingsprincip gav Anledning til visse Konflikter paa selve det forsyningsmæssige Omraade, saaledes at Produktionen af Varer, hvorpaa Fortjenesten — og Beskæftigelsen — var forholdsvis høj, gik forud for Varer, der under Besættelsen havde faaet en større Betydning. Ligeledes kunde det — med de begrænsede Raavarer, der stod til Raadighed — i visse Tilfælde have været fordelagtigt at koncentrere Produktionen paa nogle enkelte Fabrikker, der nu var i Stand til at anvende samtlige Raavarer. Stærke erhvervspolitiske, men ogsaa beskæftigelsesmæssige Interesser lagde sig imidlertid i Vejen for en saadan Omlægning af Produktionen. Konsekvensen blev en vis Stagnation og Fastholden af gamle, maaske mere eller mindre tilfældige, Positioner fra før Krigen.

For at imødegaa Faren for en Udnyttelse af de knappere Raavarer efter den største Profits System blev det nødvendigt at animere til Produktion af nye Raavarer paa hjemlig Basis, at forstærke Priskontrollen og at udbygge Produktionstiladelser og Fordeling med Produktionspaabud: Standardvarerne. I Stedet for den utvivlsomt lettere Rationalisering valgte man den mere komplicerede Udbygning af Tilsynet.

Bestræbelserne for en øget Produktion og Anvendelse af indenlandske Raastoffer til Erstatning for bortfaldne udenlandske Tilførsler er ved Siden af Produktionsreguleringen et vigtigt Træk i Billedet af Industriens Arbejdsvilkaar herhjemme i de forløbne Aar. Ofte kunde denne Produktion kun komme i Gang ved, at *enten Staten eller de paagældende Brancher sikrede Priser og Afsætning*. Dette gjaldt f. Eks. m. H. t. den *Dyrkning af Industriplanter*, som Landbruget slog ind paa under Krigen, og som omfattede Spindehør, Oliehør (til Fremstilling af Linolie), gul Sennep (til Spiseolie) og Hamp. Tekstilindustrien fik gennem Spindehørreren og Hampen en vis Hjælp i dens Raastofsituation. Der oprettedes en halv Snes Hørskætterier til Behandling af Hørreren, der ikke mindst fandt Anvendelse inden for Rebslagerierne. For de nævnte Industriplanter ligesom for den danske Raatobak og Sukkerroer fastsattes der høje Priser og Afsætningsgarantier. Den ved Hillerød oprettede Garvestoffabrik, der anvendte Egestød og Granbark fra danske Skove som Raavarer, kom til, fordi de oversøiske Garvestoffer faldt bort under Blokaden.

Under Produktionen og Anvendelsen af Erstatningsraavarer falder ogsaa *Indsamling af Spild- og Affaldsmaterialer*, hvor Industrien i egen og Forbrugernes Interesse gjorde en betydelig Indsats, paa visse Felter bistaet af Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse (L.A.B.). Man indsamlede Gummiaffald for at anvende det til Produktion af regenereret Gummi til Supplering af Kunstgummitilførslerne fra Tyskland. Ligeledes indsamlede man gamle Metaller og Klude og søgte ved forholdsvis høje Priser at faa alt saadant frem. Man udrettede, hvor det var muligt, gamle Konservesdaaser, Ølkapsler og Søm for at anvende dem paa ny, en Proces, der naturligvis var meget kostbar og arbejdskraftforbrugende.

Der var Fart, Humør og System i L.A.B.'s Spildindsamling under Besættelsen.

De fleste af disse Erstatningsproduktioner kunde ifølge deres Natur ikke faa nogen Levetid ud over Besættelsen og den første Vareknaphedsperiode derefter, de var en dyr midlertidig Nødhjælp. Noget anderledes stiller Sagen sig for den *Produktion af dansk Valsejern*, der paabegyndtes ved det nyopførte Staalvalseværk i Frederiksværk, og hvor gammelt Jern anvendtes som Raamateriale. Planerne herom blev lagt allerede før Krigen og realiseredes — ved finansiel Bistand fra Statens Side — paa et Tidspunkt, da Tilførslerne af Valsejern udefra faldt kraftigt. Den danske Produktion fik derved en vis Betydning, og baade dette Værk og den Produktion af Jern, som Cement-Jern-Konsortiet startede i Jylland under Krigen, har antagelig en saadan Livskraft, at en varig Landvinding for dansk Industri herved har fundet Sted.

Til Departementschefstyrets fortrolige Underretning udarbejdede Statistisk Departement omkring Nytaar 1944—45 en *økonomisk Oversigt*, der sammenfatter Vurderingen af Aarene og Tiden indtil Krigsafslutningen med disse Ord:

»Industriens Vanskeligheder bestod først og fremmest i Mangelen paa Raastoffer og Brændsel, og selv om Erstatningsvarer kom frem, og den indenlandske Brændselsproduktion efterhaanden kom op paa en saadan Størrelse, at den i ikke uvæsentlig Grad kunde strække til som Erstatning for det udenlandske Brændsel, skabte Anvendelsen af disse Erstatninger til Stadighed Problemer, der nødvendiggjorde Eksperimenter og besværliggjorde Produktionen, saaledes at der maatte anvendes et større Antal Arbejdstimer til en vis Produktion end forhen. Med Støtte i de paa de fleste Omraader gennemførte Produktionsordninger, hvorved oprindelig baade af Hensyn til Forsyningen og Beskæftigelsen, efterhaanden især af Hensyn til Forsyningen, den mest hensigtsmæssige Anvendelse af Raastofferne søgtes opnaaet, har en Række Industrier dog klarer sig relativt godt gennem Krigsaarene, navnlig saadanne, der forarbejder indenlandske Raastoffer. Selve Erstatningsproduktionerne skabte ogsaa ny Virksomhed.

Blandt de Industrigrupper, hvis Produktion er blevet stærkt begrænset, er Tekstil- og Kon-

fektionsindustrierne foruden en Række enkelte Industrier. Til Industriens Beskæftigelse har de ekstraordinære Industrileverancer til Tyskland ogsaa bidraget. De i det sidste Aar fra Tid til anden med skiftende Styrke opstaaende Forventninger om en nær forestaaende Afslutning af Krigen har medført nogen Tilbageholdenhed paa forskellige Omraader inden for Industrien. Dels som Følge heraf, dels fordi Raastofforsyningen stadig bliver ringere, maa der ventes Nedgang i Produktionens Omfang i 1944. I øvrigt kan bl. a. denne Tilbageholdenhed ogsaa ses som Udtryk for, at Industrien gør sig rede til at omlægge sin Produktion til Fredsforhold, og dertil er det hidtil lykkedes i det store og hele at holde baade det materielle Udstyr og Arbejdsstyrken i Form.«

Produktionsresultatet maalt i Millioner Kroner foreligger oplyst for hvert Aar. Værdien af *Industriens Produktion under Besættelsen, sammenlignet med et Førkrigsaar*, fremgaar af følgende Tabel, der kun medtager fulde Kalenderaar.

	1938	1940	1941	1942	1943	1944
Næringsmiddelindustrien	668	863	1.013	1.047	1.111	1.222
Tekstilindustrien	184	260	265	284	320	327
Konfektionsindustrien	196	270	290	266	285	323
Læderindustrien	76	120	145	165	180	199
Træindustrien	84	93	123	150	174	180
Sten-, Ler- og Glasindustrien.....	91	113	146	172	192	195
Jern- og Metalindustrien	697	734	799	931	965	952
Teknisk-kemisk Industri	497	542	546	643	738	782
Hele Industrien	2.493	2.995	3.327	3.658	3.965	4.180

For Industrien som Helhed er Produktionsværdien saaledes steget fra ca. 2,5 Milliarder Kr. i 1938 til 4,2 Milliarder Kr. i 1944 eller med ca. 68 pCt. For alle de enkelte Industrier har der været en kraftig Stigning i Produktionen, regnet efter Værdi, og denne Stigning har været ubrudt lige op til 1943.

Disse Værdital, der giver et gunstigt Billede, er dog — det skal understreges — et meget daarligt Udtryk for, hvorledes Produktionen udviklede sig under Besættelsen, idet Prisstigningen influerer meget stærkt paa Tallene. Ønsker man et rigtigt Billede af Produktionsudviklingen, maa man have fat i *Mængdetallene*.

Et samlet Udtryk for Produktionens mængdemæssige Størrelse har man i de Produktionsindeks, som Det statistiske Departement beregner. Produktionsindekstallene for Industrien under Besættelsesperioden viser følgende:

Produktionsindeks (1935 = 100).

	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Næringsmiddelindustrien	106	111	94	93	95	95	103
Tekstilindustrien	104	117	93	68	60	65	62
Konfektionsindustrien	111	117	103	97	77	74	73
Læderindustrien	103	113	110	105	106	116	127
Træindustri	102	109	90	105	118	138	130
Sten-, Ler- og Glasindustri	92	99	67	74	90	96	94
Jern- og Metalindustri	120	134	100	95	107	105	99
Teknisk-kemisk Industri	105	111	91	81	84	92	91
Totalindeks	109	117	94	90	94	96	95
Indeks for Konsumvarer	106	112	94	87	85	88	91
Indeks for Produktionsmidler	113	125	94	93	105	106	100

Herefter laa Produktionsindeksen for den samlede Industri i 1938 og 1939 paa henholdsvis 109 og 117, mens det i 1944 var faldet til 95, alt i Forhold til 1935.

Tager man 1939 som Udgangspunkt, andrager Nedgangen i Produktionen til 1944 herefter ca. 19 pCt. for Industrien som Helhed, altsaa noget ganske andet end Stigningen paa 68 pCt., regnet efter Værdital, men Udviklingen er forløbet meget uensartet for de forskellige Industrier. Størst Fald har der været i Tekstilindustrien, hvor Nedgangen satte ind allerede i 1941, og hvis Produktionsindeks i 1944 laa paa kun 62. Konfektionsindustrien giver et nogenlunde tilsvarende Billede, idet dog den kraftige Nedgang her først indtraf i 1942, og Faldet var knap saa stærkt. Næringsmiddelindustriens Produktion udviser kun en moderat Nedgang, og det samme gælder for Sten-, Ler- og Glasindustrien, mens Jern- og Metalindustriens samt teknisk-kemisk Industris Produktion er faldet noget stærkere. Stigning har der derimod været inden for Træindustrien og Læderindustrien.

Denne uensartede Udvikling inden for de enkelte Brancher faar man bedst Hold paa ved at sammenfatte Industrien i to store Grupper, *Konsumvareindustrien* og *Produktionsmiddelindustrien*. Mens den første af disse producerer Varer, der som Levnedsmidler, Tøj og Fodtøj direkte indgaar i Befolkningens Forbrug, fremstiller Produktionsmiddelindustrien »Kapitalvarer« eller »Produktionsmidler«, det vil sige Produkter, som Erhvervene anvender til videre Produktion, f. Eks. Maskiner, Generatorer, Cement og Kunstgødning. I Tabellens to nederste Linier er Udviklingen inden for Konsumvareproduktionen, henholdsvis Produktionsmiddelproduktionen angivet, og de viser, at Produktionen af de sidstnævnte Varer under hele Krigen har holdt sig bedst, mens Konsumvareproduktionen har bidraget mest til Faldet i Industriens samlede Produktion. Det skyldes, at Tekstil- og Konfektionsindustriens Produktion i Krigen sidste Aar faldt saa kraftigt, mens omvendt Stigningen inden for Træindustrien i Forbindelse med den moderate Nedgang i Jern- og Metalindustriens Produktion har holdt Produktionen af Produktionsmidler forholdsvis godt oppe. Generelt sagt gik det altsaa stærkest ud over Befolkningens almindelige Forbrug af Industrivarer. Industriens Produktion af Varer for tysk Regning, der fortrinsvis fandt Sted inden for Jern- og Metalindustrien, er indbefattet i de anførte Produktionstal, og disse *Leverancer*, der senere nærmere skal omtales, er en af de vigtigste Grunde til, at Produktionsmiddelindeksen under Krigen holdt sig paa et relativt højt Niveau.

VII

Paa Grundlag af denne Produktionsudvikling, der resulterede i et Fald i Industriens Produktion paa 19 pCt. fra 1939 til 1944, vilde man umiddelbart *have ventet et tilsvarende Fald i Beskæftigelsen* i de industrielle Fag. Normalt følges Produktionen og Beskæftigelsen naturligt ad, saa at en større Produktion ledsages af højere Beskæftigelse, ligesom lavere Produktionsindeks sædvanligvis betyder mindre Beskæftigelsestal. Saadan gik det imidlertid ikke under Besættelsen, hvor de særlige Erhvervsvilkaar medførte, at *Beskæftigelsen holdt sig betydeligt bedre end Produktionen*. Industrien beskæftigede i 1938 167.800 Arbejdere, i 1939 182.800, i 1940 170.000, i 1941 174.100, i 1942 185.400, i 1943 193.600 og endelig i 1944 195.100, saa at Beskæftigelsen i alle Krigsaarene var større end i 1938 og i de tre sidste Aar ogsaa højere end i 1939 — trods den Nedgang paa næsten 20 pCt. i Industriens Produktion, der i denne Periode fandt Sted.

Der var flere Aarsager til denne bemærkelsesværdige Udvikling. Industrien var selv interesseret i at fastholde sin Arbejdskraft ved de normale Arbejdspladser, og de fleste Arbejdere ønskede selvsagt ogsaa at bibeholde deres normale Arbejde. Det var derfor i begge Parters Interesse i videst muligt Omfang at opretholde Beskæf-

tigelsen trods svigtende Raavaretilførsler, selv om det bl. a. forudsatte Nedsættelse af Arbejdstiden for den enkelte Arbejder. Industrien slog derfor i ret udstrakt Grad ind paa *Arbejdsfordeling*, hvorved adskillige Tusinde Arbejdere kom paa nedsat Arbejdstid, men dog bevarede deres Tilknytning til deres gamle Virksomhed. Navnlig i Besættelsens sidste Tid, da Raavaretilgangen sydfra svigtede totalt, fastholdtes der gennem disse Arbejdsfordelingsordninger et betydeligt Antal industrielle Arbejdere, efter at den Arbejdsfordelingsgodtgørelse, der blev ydet Arbejderne, var blevet sat væsentligt op. Da de førnævnte Beskæftigelsestal ogsaa omfatter Arbejdere paa nedsat Arbejdstid, har man her en af Forklaringerne paa, at Beskæftigelsen inden for Industrien holdt sig langt bedre oppe end Produktionen under Krigen.

Arbejdstidsfordelingen er imidlertid ikke saa nær Hovedaarsag til den omtalte unormale Udvikling i Produktions- og Beskæftigelsestallene. Ogsaa en *betydelig Nedgang i Industriens Produktivitet* satte ind under Krigen, hvorved mange Arbejdere ekstraordinært blev fastholdt i de industrielle Virksomheder. Det er saaledes den omvendte Proces af Rationalisering, og man har derfor meget rammende kaldt Produktivitetsnedgangen for »*Derationalisering*«, og den fandt tydeligvis Sted inden for Industrien herhjemme under Krigen.

Dette vil man opdage, naar man sammenligner Produktionsindeksen ikke alene med Antallet af beskæftigede Arbejdere, men ogsaa med Antal præsterede Arbejdstimer.

1939 = 100	Produktions- indeks	Antal Arbejdstimer pr. Arbejdsdag		Antal beskæftigede Arbejdere	
		1.000	Indeks	Antal	Indeks
1939	100	1.394	100	182.800	100
1940	80	1.315	94	170.000	93
1941	77	1.219	87	174.100	95
1942	80	1.314	94	185.400	101
1943	82	1.379	99	193.600	106
1944	81	1.395	100	195.100	107

Produktionsomfanget er — som allerede tidligere berørt — *faldet med 19 pCt. fra 1939 til 1944*, nemlig fra Indeks 100 til Indeks 81. Men Beskæftigelsen maalt i Antal beskæftigede Arbejdere var den samme i 1944 som i 1939, og *maalt i Arbejdstimer var Beskæftigelsen endog steget med 7 pCt.* Var det gaet, som man normalt vilde have ventet, og havde der ikke gjort sig særlige Forhold gældende, skulde saavel Antal Arbejdstimer som Antal beskæftigede Arbejdere være faldet med nogenlunde samme Procent, altsaa 19, som Produktionen faldt. Under denne Forudsætning skulde Antal beskæftigede Arbejdere have været ca. 35.000 mindre i 1944 (nemlig 19 pCt. af 182.800) end i 1939 og saaledes kun have udgjort 147.800 Arbejdere, mens der faktisk beskæftigedes 195.100 Arbejdere inden for Industrien i det sidste Krigsjaar. Ca. 47.000 Arbejdere er altsaa blevet fastholdt ekstraordinært i de industrielle Virksomheder, dels ved Arbejdsfordelingen (ca. 12.000), dels gennem den lavere Produktivitet (ca. 35.000), der gav sig Udslag i større Forbrug af Arbejdskraft end normalt.

Hvad var saa *Aarsagen til denne Nedgang i Effektiviteten?* I første Række nogle vigtige tekniske Forhold. Industrien anvendte under Besættelsen en Mængde Erstatningsraavarer, der næsten uden Undtagelse var af ringere Kvalitet end de normale, og selve denne *Ændring i Raastofgrundlaget* betød større Forbrug af Arbejdskraft til hver enkelt Produktionsenhed. Den Celluld, som Spindrierne og Væverierne maatte tage til Takke med, knækkede lettere end de Bomuldsgarner, der anvendtes før Krigen, og der maatte derfor flere Arbejdere til at passe Spinde-

A/S Det Danske Staalvalseværk i Frederiksværk stiftedes i 1940 af en Række store danske Erhvervsvirksomheder og Institutioner i Samarbejde med Staten. Før Krigen var vort aarlige Forbrug af Valsemateriale ca. 350.000 tons. Det opførte Værk havde i 1942 en Produktionskapacitet paa ca. 40.000 tons. Af Anlægssummens ca. 14,5 Mill. Kr. kom langt den største Del dansk Arbejde til gode.

maskiner og Vævestole, end der normalt brugtes. Sortblik er ikke noget godt Materiale til Konserverdaaser, og naar Blikvarefabrikkerne var nødt til at anvende det i Stedet for Hvidblik, krævede Produktionen af Konserverdaaser større Arbejde end normalt. Over for mange andre Materialer, som de forskellige Industrier maatte tage i Anvendelse under Krigen i Stedet for de sædvanlige, stod Arbejderne uøvede, Maskinerne skulde stilles om, Produktionsresultatet maatte kontrolleres nøjere og meget laves om. Særligt arbejdskrævende var de Processer, hvortil der anvendtes egentlige Spild- og Affaldsmaterialer. Det er en møjsommelig Proces at udrette gamle Søm til ny Anvendelse eller at skære brugte Konserverdaaser op for at bruge Blikket en Gang til, og det er klart, at Produktiviteten faldt stærkt inden for de Omraader, hvor saadanne Materialer skulde anvendes.

Ogsaa andre tekniske og organisatoriske Forhold virkede i samme Retning. Mørklægnings- og Luftværnsforanstaltningerne voldte saaledes Besvær. Industriens Maskiner og Værktøj, der ikke i normalt Omfang kunde fornyes, krævede større og hyppigere Reparationer, hvilket medførte Afbræk i den normale Produktion. Materialerne kom ujævnt frem og skulde fordeles, saa at de mest knappe og værdifulde blev anvendt til de vigtigste Varer, hvilket ogsaa tog Tid. Gas-, Lys- og Kraftrestriktionerne sinkede Arbejdet og saa fremdeles paa mange andre Omraader.

Hertil kommer endelig psykiske og politiske Momenter. I de Virksomheder, der i særlig Grad leverede til Tyskerne, udøvedes en *vis og ikke helt betydningsløs Sabotage ved, at Arbejderne nedsatte Arbejdstempoet og præsterede daarligere Arbejde*. Ogsaa dette kan betegnes som et Fald i Produktiviteten. Det samme gælder den Nedsættelse af Arbejdstempoet og Strækning af Arbejdsmængden, som Arbejderne i visse Tilfælde gennemførte i Industrien, hvis Raastofforsyning kun strakte til kortere Tids Forbrug. Naar Lagrene var ved at være brugt op, og nye Tilførsler var usikre, var det forstaaeligt, at nogen overdreven Iver for at levere Arbejdet færdigt og dermed fremskynde Afskedigelsestidspunktet ikke var til Stede, hverken paa Arbejder- eller Arbejdsgiverside.

VIII

De økonomiske Forskydninger, der fandt Sted herhjemme under Besættelsen i Form af betydelige Pris- og Lønstigninger og en omfattende Pengerigelighed, paavirkede ogsaa Industriens Indkomster, Overskud og hele finansielle Stilling, der i højere Grad blev bestemt heraf end af den produktionsmæssige Tilbagegang.

Industriens Overskud, beregnet som Procent af den samlede Egenkapital (Aktiekapitalen + Reserver) laa i Begyndelsen af Krigen lavere end i de sidste Fredsaar. I 1938 og 1939 udgjorde Overskudet henholdsvis 11,2 pCt. og 11,9 pCt. af Egenkapitalen, i de følgende tre Aar 10,3 pCt., 10,8 pCt. og 10,7 pCt., men steg derefter i 1943 til 11,3 pCt., for igen i 1944 at falde til 10,5 pCt. For de enkelte Industrier var der dog Tale om en ret forskellig Udvikling, hvis Detailler fremgaar af nedenstaaende Oversigt over Overskudet i Procent af Egenkapitalen.

	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Næringsmiddelindustri	10,1	9,3	10,0	10,0	8,6	16,3	14,9
Tekstil- og Konfektionsindustri	8,0	12,6	14,4	13,5	13,0	11,8	11,4
Læderindustri	7,6	10,3	12,8	16,5	15,2	12,9	14,3
Kemisk-teknisk Industri	10,5	13,2	12,1	9,8	10,2	9,1	8,2
Træindustri	3,9	8,0	10,0	11,1	11,8	10,3	10,9
Sten-, Ler- og Glasindustri	7,0	8,4	6,4	8,6	10,1	7,8	7,2
Skibsværfter	15,9	14,3	12,5	13,9	15,3	8,6	7,9
Jern- & Metalindustri	17,2	16,6	10,8	13,1	11,8	10,3	8,1

Aarsagen til Overskudets Fald fra 1943 til 1944 er dels den *stigende Sabotage* i Virksomhederne, dels den *tiltagende Mangel paa Raavarer*, der tilsammen vel kan forklare Hovedparten af Nedgangen. Rundt en Trediedel af Faldet skyldes den begyndende Kapitaltilgang, hvor Industrien som andre Erhverv og private udnyttede de billige Penge til at imødegaa Efterkrigstidens ventede Ny-Investeringer og andre Krav paa Likviditet.

Det stærke Fald i *Skibsværfternes* Overskud fra 1942 til de to følgende Aar er dog nok saa meget præget af Bombardementet af »Burmeister & Wain« den 27. Januar 1943 og den udprægede »slow-motion« paa dette, som paa de øvrige Værfter, hvor Værnemagten søgte at trænge igennem med sine Ordre. Den mest højkonjunkturprægede Industrigren blev i alle Aarene *Læderindustrien* — ogsaa som Følge af Garveriernes stærke Koncentration paa enkelte meget betydende Foretagender.

Den mest stabile Udvikling blev *Tekstilindustrien* til Del. Denne Industri fik i disse Aar som fra 1914—20 kun sat den Begrænsning, der følger af Afhængigheden af Raavaretilførslerne. Mest følsom over for Nordsøblokaden var den ganske vist meget blandet sammensatte *teknisk-kemiske Industri*, hvor »Dansk Svovlsyre- & Superphosphatfabrik« dominerer Helhedsbilledet.

Takket være Udbyttebegrænsningslovene laa de udbetalte Dividender lavt under hele Krigen i Sammenligning med f. Eks. den første Verdenskrigs. Ogsaa bortset fra den tvungne Begrænsning af Udbytteerne har Industrien ført en moderat Dividendepolitik — sikkert ogsaa for at undgaa Skæret af »Gullasch«.

Men deraf følger, at Industrien konsoliderede sig meget betydeligt. Umiddelbart forud for 1940 laa Henlæggelserne paa 20—25 pCt. I de to sidste hele Krigsaar var Henlæggelserne steget til 35—40 pCt. af Aarenes Overskud. Industrien betalte af paa

sin Gæld, blev mindre afhængig af Kapital udefra, konsoliderede sig i Forhold til den tidligere Bankfinansiering og naaede derved til en udpræget selvstændig Stilling over for Bankvæsenet, der maa ventes at markeres i Tiden efter Krigsafslutningen 1945.

Nogen almindelig Tendens til »Udvanding« af Kapitalen tyder Tallene ikke paa. Industriens Aktiekapital steg ganske vist fra 727,2 Mill. Kr. i 1938 til 913,3 Mill. Kr. ved Udgangen af 1944. Men denne Stigning fordeler sig paa Udvidelsen af det statistiske Materiale, Overgang fra privat Firma til Aktieselskab og Erstatningsproduktionens særlige Kapitalkrav — uden at det med Sikkerhed kan konstateres, om der i Forbindelse med Ejendomsformens Ændring eller nye Produktioners Start faktisk er Tale om en Udvandingsproces. Det er næppe urigtigt at antage, at Virksomhederne i privat Eje har haft endnu stærkere stigende Indkomst og Formue end Aktieselskaberne, der altsaa maa siges at repræsentere Minimum snarere end Gennemsnittet af Krigsaarenes industrielle Liv. Men for begge Kategorier gælder, at Forholdet mellem Aktiver og Passiver er afgørende ændret. Den indbyrdes Balance mellem Virksomhederne, som Reguleringerne søgte at bevare, blev ikke opretholdt i Forholdet mellem Industri og Kreditinstitutioner, lige saa lidt som mellem Landbrug og Kreditvæsen.

I det følgende skal Udviklingen under Krigen inden for nogle af de største Industrigræne følges lidt nøjere. Som Eksempel paa Produktionsmiddelindustrien vil *Jern- og Metalindustrien* blive omtalt, omend denne Industri ogsaa fremstiller en Række Forbrugsvarer (f. Eks. Cykler, Køkkentøj etc.). *Tekstil- og Konfektionsindustrierne, Læderindustrien samt Næringsmiddelindustrien* vil blive anført som Eksempler paa Konsumvareindustrier. Selv om disse Industrier heller ikke kan siges at være rene Forbrugsvareindustrier, producerer de dog fortrinsvis til Befolkningens direkte Forsyning. Tekstilindustriens Produktion danner f. Eks. i væsentlig Grad Raamateriale for Konfektionsindustrien, og tilsvarende gælder for Garverierne i Forhold til Skotøjsindustrien og de øvrige læderforbrugende Virksomheder.

Den største Industri her hjemme, *Jern- og Metalindustrien*, havde i Slutningen af 1930erne udvist en meget kraftig Fremgang, der bragte Produktionen i 1939 op paa 34 pCt. over 1935-Niveauet. I Krigsaarene klarede Jernstøberier, Maskinfabrikker og Skibsværfter sig bedst, altsaa de Grene, der i særlig Grad modtog tyske Ordre. For Skibsværfternes Vedkommende skete der i Forbindelse hermed en ret kraftig Overgang til Reparationsarbejde, som Tyskerne var mere interesserede i end Nybygning af Skibe. Det samme var ogsaa de danske Rederier, og dette Forhold var medvirkende til at holde Beskæftigelsen oppe. For Maskinfabrikkerens Vedkommende er der særligt at bemærke, at Eksporten holdt sig ret uændret. Da Importen af Maskiner derimod faldt betydeligt i Krigsaarene, blev Resultatet, at Leverancerne af Maskiner til det danske Marked faldt i samme Omfang som Importen. Jernstøberierne fik en gunstig Konjunktur, efterhaanden som Anvendelsen af Tørv og Brænde maatte træde i Stedet for udenlandsk Brændsel, der medførte et stigende Forbrug og Produktion af Kakkellovne og Kogeindretninger. Gryder og Pander. Ogsaa her spillede Tyskernes Forbrug ind, idet de talrige Barakker, der opførtes, krævede Installationer af Kakkellovne og Komfurer. Gunstigt for Jernstøberierne virkede det ogsaa, at Knapheden paa Blik og Jernplader var større end paa Støbejern, og Støberierne derfor paa visse Omraader maatte erstatte Blikvarerne.

Ogsaa Metalvarefabrikkerne og Jernvarefabrikkerne kunde under Krigen holde en pæn Produktionsstandard. Produktionen inden for disse Virksomheder omfatter dels Halvfabrikata (Arma-

tur, Møtrikker, Støbegods, Maskindele m. m.), dels Færdigvarer (Lysekroner, Husholdningsgenstande, Senge, Redskaber m. m.).

Andre Grene af Jern- og Metalindustrien var langt ugunstigere stillet under Besættelsen.

Automobilfabrikkerne, hvis Produktion i 1939 havde ligget 76 pCt. højere end i 1935, blev ramt særlig haardt. Mens der i 1938 og 1939 fremstilledes henholdsvis 21.317 og 22.336 Person- og Lastvogne var den tilsvarende Produktion i 1944 paa kun 63. Vogne i alt. Gasgeneratorer til Automobiler var det eneste Lyspunkt og takket være dels Fremstillingen heraf, dels Reparationsarbejder kunde Fabrikkerne holde en Del af Arbejderne beskæftigede under Krigen.

Ogsaa inden for Cyklefabrikkerne indtraf der et kraftigt Produktionsfald, navnlig som Følge af Mangel paa de Rør, der medgaar til denne Fabrikation, og især gik det ud over Fremstillingen af færdige Cykler. Produktionen heraf androg før Krigen omkring 200.000 Stk., i de sidste Krigsaaar derimod kun ca. 80.000 færdige Cykler.

Endelig fremkaldte den stadig større Knapthed paa Hvidblik og Jernplader et kraftigt Fald i Produktionen af Blikvarer, saasom Konservesdaaser, Mælketransportspande, Ølkapsler og Husholdningsartikler. Det samme gælder for Produktionen inden for Guld- og Sølvvareindustrien, hvor Mangelen paa Raavarer nødvendiggjorde Aflevering af Kompensationsmetal ved Levering af nye Varer. Alligevel faldt Produktionen med næsten 50 pCt. i Forhold til før Krigen.

Det Omraade, hvor den brede Befolkning stærkest kom til at mærke Krigens Virkninger i Form af en kraftig Nedgang i Vareforsyningen, var *Klæder, Undertøj og Linned*. Største Parten af Tøjforbruget dækkedes før Krigen ved indenlandsk Produktion, idet Importen af færdig Konfektion var ganske minimal. Konfektionsindustrien anvendte derimod selv en Del udenlandske Stoffer til Fabrikationen, og det kraftige Produktionsfald, der indtraf inden for denne Industri, skyldtes dels, at Importen af disse udenlandske Metervarer næsten ophørte, dels, at *den danske Tekstilindustri* heller ikke kunde opretholde sine Leverancer af Metervarer til *Konfektionsindustrien*.

Foruden at Tekstilindustrien er Storleverandør af Stoffer til Konfektionsindustrien, fremstiller den ogsaa en Række færdige Varer (Garner, Linnedvarer, Trikotage). Denne Import kunde Tyskland langtfra erstatte. Importen gennem Levering af Celluld og vor egen Produktion af Hør m. m. forsløg ikke meget mod de Mængder af Uld og Bomuld, som ikke naede os under Besættelsen. Ved stærkt forøget Brug af Klude lykkedes det dog at holde Spindestofforsyningen til Industrien oppe paa omkring Halvdelen af det normale, der ligger paa ca. 16.000 Tons aarligt. Industriens Garnforbrug, der andrager 4—5.000 Tons om Aaret, reduceredes derimod kun forholdsvis lidt, men omkring en Trediedel deraf bestod rigtignok i de sidste Krigsaaar af Papir, et saare daarligt Materiale til Fremstilling af de fleste Tekstilvarer. Tekstilindustrien overgik under Krigen i meget udpræget Grad til danske Raastoffvarer, idet omkring Halvdelen af det samlede Materialeforbrug bestod af danske Spindestoffer, fortrinsvis Kradsuld samt Garn heraf, mens Industriens Forbrug af tilsvarende Raavarer før Krigen kun udgjorde en Tiendedel af det samlede Raastofforbrug.

Denne vanskelige Forsyningssituation maatte nødvendigvis fremkalde et kraftigt Fald i Produktionen af færdige Varer. For Tekstilindustrien som Helhed androg Produktionsomfanget i de sidste tre hele Krigsaaar kun 52 pCt. af 1939-Produktionen. Et særligt stort Fald indtraf i Bomuldsspinderierne, der kun i ringe Grad kunde erstatte det tidligere normalt anvendte Bomuld med andre Spindstoffer. Produktionen i disse Virksomheder laa under næsten hele Krigen paa omkring en Fjerdedel af Normalproduktionen. Bomuldsvæverierne, der sædvanligvis anvender en Del af de spundne Garner, klarede sig forholdsvis godt, takket være de noget rigeligere Tilførsler af udenlandske Celluldsgarner. I 1944 androg Produktionen ca. to Trediedele af 1939-Omfanget. Omtrent samme Produktionsstandard blev holdt af Uldspinderierne — hvoraf mange ogsaa færdigfabrikerer Klædestoffer —, idet denne Gren af Industrien i stort Omfang anvendte Kradsuld, d.v.s. gammelt Tøj og Garnaffald, der oprævles paa ny og derefter atter kan spindes. Den fjerde vigtige Gren af Tekstilindustrien, Trikotagefabrikkerne, maatte derimod se Produktionen halveret allerede i 1942, og i de næste to Aar androg Produktionsomfanget endog kun ca. en Trediedel af det normale.

Paa Baggrund af denne Produktionsudvikling var det naturligt, at der netop inden for Tekstilindustrien blev udfoldet store Bestræbelser for gennem de tidligere omtalte Produktionsreguleringer at sikre Produktionen af de vigtigste Varer, saasom Maksimalundertøj og -Sokker, Standard-Babyudstyr samt forskellige nødvendige tekniske Tekstilvarer paa Bekostning af mindre vigtige Artikler. Kvaliteten af disse Standardvarer var imidlertid temmelig ringe, først og fremmest fordi der hertil medgik store Mængder Kradsuld, der blev daarligere og daarligere, som Krigen gik, og dernæst, fordi Celluld i denne Blanding ligger under Uld og Bomuld. Den dyre dansk-dyrkede Hør anvendes for en stor Dels Vedkommende til Arbejdstøj, der var langt mindre slidstærkt end det normale Bomuldstøj og dertil adskilligt dyrere.

Selv naar man ser bort fra Kvalitetsnedgangen, maatte det voldsomme Fald i Produktionen inden for Tekstilindustrien fremkalde en betydelig Underforsyning med Tekstilvarer, som navnlig den brede Befolkning fik at mærke. Sammenligner man det faktiske Forbrug af Tekstilaastoffer under hele Krigen med Normalforbruget, kan man konstatere en Nedgang i Raastofforbrug og dermed i Produktion paa omkring 40 pCt. Dette svarer til, at der for Krigsperioden som Helhed herhjemme manglede ca. halvandet Aars Produktion af Tekstilvarer. Tager man ogsaa Hensyn til Kvalitetsforringelse, vilde man komme op paa endnu større Underforsyningstal.

Konfektionsindustrien maatte som tidligere berørt følge Tekstilindustriens Skæbne, da normalt omkring Halvdelen af de i Konfektionsfabrikkerne anvendte Stoffer er af dansk Oprindelse, og Metervareimporten svigtede totalt.

Det samlede Stofforbrug androg før Krigen 8.000 Tons, men faldt i 1944 helt ned til ca. 2.600 Tons — kun ca. 33 pCt. af det normale. Heraf udgjorde danske Stoffer ca. 2.200 Tons, udenlandske Metervarer kun 400 Tons, saa at ca. 85 pCt. af det stærkt reducerede Stofforbrug var af dansk Oprindelse. Ogsaa inden for Konfektionsindustrien var det navnlig Bomuldsvarerforsyningen, der svigtede, hvorimod Forbruget af uldne Stoffer holdt sig noget bedre oppe.

Beregnet paa Grundlag af Stofforbruget faldt Produktionen med hele 55 pCt. fra før Krigen til 1944 eller lidt mere end Tekstilproduktionen. For Konfektionsindustrien som Helhed kommer man til, at Underforsyningen andrager mellem to og to et halvt Aars Normalproduktion, idet saa meget Tøj ikke blev produceret. Størst var Underforsyningen med Underbeklædning, Skjorter etc., noget mindre for Herre- og Drengkonfektion og endnu mindre for Dame- og Børnekonfektion. For Stoffernes Vedkommende gjorde Forbrugsnedgangen sig navnlig gældende for Bomulds- og Lærredsstoffer, mens Industriens Forbrug af Silkestoffer ikke laa meget lavere end normalt.

Konfektionsindustrien beskæftigede i 1938 ca. 13.000 Fabriksarbejdere, i 1939 14.000, og noget Fald i Beskæftigelsen indtraf først i 1944, da Antallet faldt til 12.200 Arbejdere. Hjemmearbejdernes Antal fra 4.400 lige før Krigen til 2.400 i 1944. Alligevel laa den samlede Beskæftigelse langt højere end Produktionsomfanget og Materialeforbruget skulde tilsige. Navnlig fordi Folk i ekstraordinært stort Omfang lod Fabrikkerne udføre Vende- og Reparationsarbejder, hvor Materialeforbruget er næsten Nul. Ogsaa Uniformssyning for tysk Regning virkede gunstigt paa Beskæftigelsen. Herved fastholdtes omtrent 20 pCt. af hele Konfektionsindustriens normale Arbejdsstyrke. Antagelig har Industrien forarbejdet tyske Ordre — Civilkonfektion og Uniformer tilsammen — for ca. 50 Mill. Kr. under Besættelsen.

Læderindustrien fik en vis Fremgang under Krigen. Det var inden for Garverierne, Produktionsfremgangen fandt Sted, idet Produktionen af Læder i 1944 laa hele 40 pCt. over 1939-Niveauet. Skotøjsfabrikationen kom i 1944 nær op mod Førkrigsproduktionen, mens Handskeproduktionen gik en Del ned, da Læderforbruget blev koncentreret omkring de for Befolkningens Forsyning mest nødvendige Varer — altsaa Skotøj. Importen af Huder kunde ikke finde Sted, og Underlæderet blev derfor fremstillet af danske Kvæghuder, der var brugbare til Formaålet omend de heraf fremstillede Saaler ikke var af samme Slidstyrke og Kvalitet som tidligere. Produktionen af Underlæder kunde ikke kvantitativt opretholdes paa dette Grundlag og faldt fra ca. 3.800 Tons i 1939 til 3.200 Tons i 1944.

Naar Garverierne desuagtet kan møde op med en samlet Produktionsstigning paa 40 pCt., skyldes det først og fremmest den for Garverierne gunstige Udvikling paa Overlæderomraadet.

Garverierne maatte ved Hjælp af de danske lette Kvæg- og Kalvehuder erstatte den bortfaldne Import af færdigt Overlæder, og paa dette Omraade udvidedes Produktionen til mere end det dobbelte, fra ca. 3.500 Tons i 1939 til 7.300 Tons i 1944.

Produktionsomlægningen kunde imidlertid kun ske successivt, og for den fuldt ud var gennemført, led Skotøjsfabrikkerne under Materiale-mangel og kunde ikke opretholde Produktionen fra de sidste Fredsaar. Af egentlig Læderfodtøj fremstilledes i 1939 5.200.000 Par, i 1942 3.770.000 Par, det følgende Aar. 3.638.000 Par og først i 1944 fremkom en mindre Stigning til 3.915.000 Par, hvoraf en betydelig Mængde var Maksimalsko, navnlig Børnefodtøj. Den Knap-hed paa Fodtøj, der opstod gennem Produktionsnedgangen for Læderfodtøj, mildnedes dog noget ved Fremstillingen af Træsandaler og andet Fodtøj med Træsaaler. Den samlede Produktion heraf androg i 1944 713.000 Par mod et betydningsløst Antal for Krigen.

Ved Fabrikation af Fodtøj for tysk Regning — der ikke er medregnet i de anførte Produktionstal — fastholdtes en Del Arbejdere paa Skotøjsfabrikkerne, i Efteraaret 1943 ca. 900.

Flertallet af de industrielle Brancher, der sammenfattes under *Næringsmiddelindustrien*, havde under Krigen taalelige, tildels endog særdeles gode Produktionsvilkaar. Raavarerne er fortrinnsvis af dansk Oprindelse og stod ogsaa til Industriens Raadighed under Besættelsen omend paa flere Omraader i begrænsede Mængder (Sukker, Kod), ligesom Konservesfabrikker og Bryggerier led under Mangel paa Emballage. For de enkelte Brancher, Margarineindustrien, Chokoladeindustrien og Tobaksindustrien, der normalt importerer deres Raastoffer, medførte Besættelsen derimod særlig store Vanskeligheder, da Importen finder Sted fra oversøiske Lande, og Tyskland saa godt om ingen Leverancer kunde præstere.

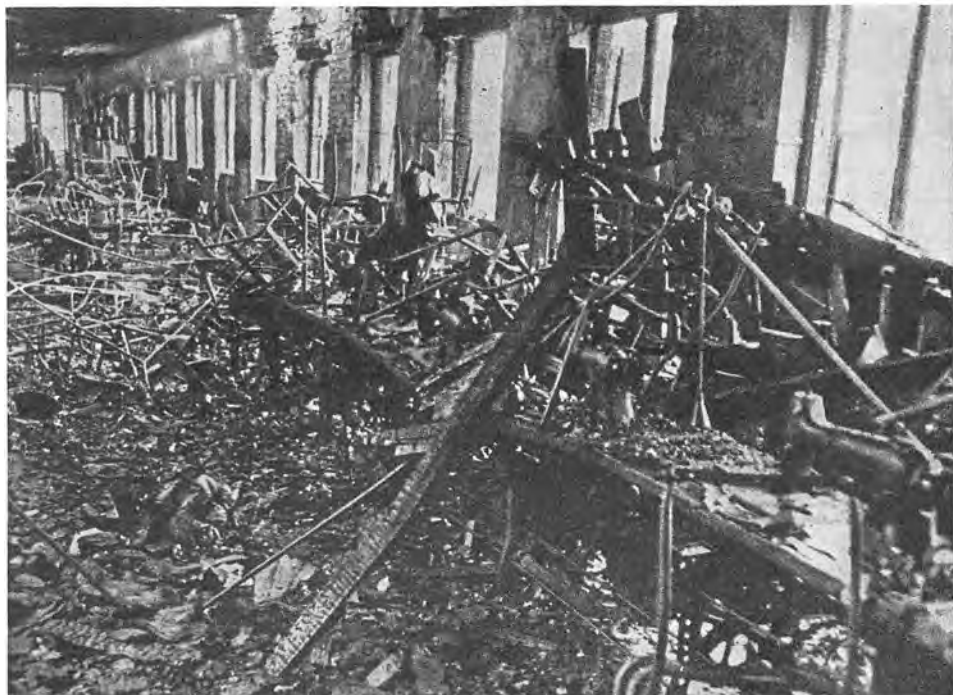
Omvendt tredoblede Kaffesurrogat-Produktionen efterhaanden samtidig med at Fabrikker-nes Antal mangedoblede. Kiks- og Biscuitfabrikkerens Afsætning steg med næsten 40 pCt. som Følge af Brødrationeringen, mens Margarinefabrikkerne — der udelukkende havde den særlige Bageblanding og forskellige Marmeladefabrikater at falde tilbage paa — fik Produktionen reduceret til en Tiendedel af Førkrigens.

IX

De fleste af de *tyske Ordre* paa Industrileverancer fra danske Industrivirksomheder var »*Verlagerungsaufträge*«, idet Leverancerne bestod i Halvfabrikata, der stilledes til Raadighed fra tysk Side til Færdiggørelse i de danske Virksomheder, f. Eks. Syning af Uniformer af tyske Stoffer. Der skelnedes i øvrigt mellem Ordre paa militære Varer (de saakaldte Liste-A Varer) og civile Varer (Liste-C Varer). *Hovedparten var militære Ordre.*

Selv om denne Eksport begyndte temmelig smaat i 1940, antog den efterhaanden et ret betydeligt Omfang. Ordreerne kulminerede i 1943 og faldt derefter gradvis. For Krigsperioden som Helhed naaede Leverancerne op paa i alt ca. 1.000 Mill. Kr. Heraf stammede ca. 835 Mill. Kr. fra Jern- og Metalindustrien, idet 485 Mill. Kr. leveredes af Jernstøberier og Maskinfabrikker, Automobil- og Karosserifabrikker samt den elektromekaniske Industri, mens Skibsværfterne leverede Arbejder for i alt 350 Mill. Kr., hvoraf for 100 Mill. Kr. Nybygninger, Resten i Form af Reparationsarbejde. Paa den øvrige Industri faldt saaledes kun Leverancer til 165 Mill. Kr., hvoraf de 80 Mill. Kr. omfattede Seriemøbler, Barakker og Træfodtøj fra Træindustrien, ca. 50 Mill. Kr. faldt paa Konfektionsindustrien, ca. 25 Mill. Kr. paa Læder- og Skotøjsindustrien og ca. 10 Mill. Kr. paa andre Industrier.

Den samlede Industrieksport i de sidste Fredsaar androg gennemsnitlig ca. 400

Et københavnsk *Skrædderfirma* havde — som enkelte andre i Branchen — paataget sig at sy *Uniformer til Fjenden*. Det skulde Firmaet aldrig have gjort! For Straffen meldte sig inden længe: En skønne Dag blev hele Værkstedet til et Rod af forvredet Jern og brændt Træ og nedstyrtet Kalkpuds fra Loft og Vægge, som Symaskinerne forskræmt stod og gemte sig under. Sligt kom der af Værnemageri!

Millioner Kr. om Aaret, mens de ekstraordinære Industrileverancer til Tyskland under Besættelsen gennemsnitlig beløb sig til ca. 200 Millioner Kr. om Aaret. I en Redegørelse i »Tidsskrift for Industri« (20. Maj 1945) oplyses endvidere, at den Prisstigning paa Industrivarer, der fandt Sted under Krigen, medførte, at Tysklands-eksporten *alt i alt androg mellem en Fjerdedel og en Trediedel af den normale Eksport af Industrivarer*.

Efter »Besættelsestidens Fakta« skal bringes nedenstaaende Oversigt, der stammer fra Industriraadet, over Fordelingen af denne ekstraordinære Beskæftigelse paa de enkelte Industrier pr. 1. Oktober 1943. Tallene ligger antagelig i Underkanten af de faktiske.

	Antal Arbejdere	I pCt. af Industriens samlede Arbejderantal i 1942
Jern- og Metalindustrien	16.950	26,0
Konfektionsindustrien	3.850	19,0
Skotojsindustrien	900	17,5
Træindustrien	1.600	14,0
Andre Industrier	250	0,1
Hele Industrien	23.550	12,5

Fra dansk Side laa der en aabenbar Interesse i at faa gennemført *en særlig Kontrol med disse Leverancer*. Dels maatte man søge at sikre, at de Materialer, der medgik til Produktionen, blev stillet til Raadighed ud over de almindelige Importkontingenter, der aftaltes med Tyskland, dels var det nødvendigt at gennemføre en Betalings-, Pris- og Avancekontrol over for de Virksomheder, der paatog sig tyske Ordre. *Materialekontrollen* kom først til at omfatte Jern, Metaller og Gummi, paa hvilke Varer der vilde opstaa særlig stor Knapthed herhjemme, hvis de frit kunde bruges ved Produktion af tyske Ordre, snart efter ogsaa andre Materialer, der medgik til Leverancerne. Materialerne skulde enten stilles til Raadighed forud for Ordrenes Udførelse eller senere hen kompenseres fra Tyskland, en Ordning, der i øvrigt var gældende ogsaa for andre end de specielle Industrileverancer.

Ved den finansielle og prismæssige Kontrol tilstræbte man at holde Fortjenesten paa Industrieksporten nede paa et saadant Niveau, at Virksomhederne ikke følte sig fristet til at favorisere de særlige Industrileverancer paa Bekostning af Forsyningen til det danske Marked. Da Industrieksporten ligesom anden Eksport til Tyskland blev »betalt« over Nationalbankens Clearingkonto, var der ogsaa forbundet en umiddelbar pengepolitisk Interesse med at holde Fortjenesten nede.

En Opregning af, hvilke Institutioner og Organer der deltog i Kontrollen, kan give et Indtryk af Reguleringsforanstaltningernes Omfang: Direktoratet for Vareforsyning, Industriraadet, Fælleskontoret for Jern og Metal, Udenrigsministeriets Kommitterede i Industrisager, Nationalbanken samt for Skibsværfternes Vedkommende Centralkontoret for Skibs- og Baadebygningssager. Hver enkelt Leverance krævede Ordregodkendelser, Kontrol med Materialekompensation, Priskontrol gennem Indsendelse af For- og Efterkalkulation, Ansøgning om Udførselstilladelse og Nationalbankens Kontrol med Udbetalingen fra Clearingkontoen. Alligevel var det klart, at de medvirkende danske Myndigheder ingen Adgang havde til direkte at hindre Ordrenes Udførelse, naar disse gennem den tyske »Rüstungsstab« først var afgivet fra de tyske til de danske Virksomheder.

Hvad man tilstræbte, var blot at hindre de Misbrug, der uden udviklede Kontrolforanstaltninger vilde have fundet Sted af mindre nøjeregnende Virksomheder. Hvor meget man sparede ad denne Vej, er det umuligt at angive noget Tal for.

Forretningerne i vore Byer maatte efterhaanden sikre sig mod Ødelæggelse ved Attentater o. lign. — som oftest ved at dække de store Spejlglasruder med Træskodder, enkelte Gange (som her) ved at lade opføre en beskyttende Formur. Intet kunde bedre symbolisere de Vanskeligheder, hvorunder Forretningstilværet led.

HANDELEN

Af fhv. Handelsminister, Landstingsmand, Direktør HALFDAN HENDRIKSEN

Besættelsesdagen den 9. April 1940, der paa saa mange Maader var skelsættende i Danmarks Historie, medførte ogsaa en fuldkommen Omvæltning paa det handelsmæssige Omraade. Med eet Slag blev vore Forbindelseslinier Vest paa brutalt afbrudt og Danmarks Handel med Omverdenen indskrænket til Tyskland og de med dette Land forbundne Stater samt til de europæiske, neutrale eller af Tyskland efterhaanden besatte Lande. De Lande, fra hvilke vi nu blev afskaaret, aftog normalt ca. 60 pCt. af vor Eksport og leverede ca. 50 pCt. af vor Import.

Foran os laa den store Opgave i de Lande, Krigssituationen tillod os at drive Samhandel med, at søge at skaffe Erstatning for den meget betydelige og for en meget stor Del livsvigtige Import, som vi normalt fik fra Storbritannien, U.S.A. og andre oversøiske Lande. At dette var besværligt, fremgaar bl. a. af den Omstændighed, at Danmark før Krigen plejede Handelssamkvem med ca. 70 Lande, medens vi under Besættelsestiden højst var oppe paa at kunne drive Handel med 17—18 Lande og i mange Tilfælde kun med meget beskedne Beløb.

Til Forstaaelse af forskelligt i det følgende — herunder, at Omstillingen til de af Krigen følgende Forhold og de vidtgaaende Administrations-Indgreb gik saa forholdsvis let — vil det være nødvendigt kort at omtale det Importreguleringssystem, der her i Landet indførtes i 1932 som

Følge af de Valutavanskeligheder og de Besværligheder for den internationale Handel, der fulgte efter Verdenskrisen 1930—32. Der oprettedes et *Nationalbankens Valutakontor*, senere kaldet *Valutacentralen*, som for næsten alle Varers Vedkommende skulde give Importbevilling, før Indførsel kunde finde Sted. Importreguleringen havde først og fremmest den *valutariske* Opgave at begrænse Importen, saa Valutaen hertil saa nogenlunde kom til at svare til vore Eksportindtægter og andre Valutaindkomster. Endvidere havde den det *handelspolitiske* Formaal at retningsbestemme — d.v.s. delvis at flytte — Købene af vore Importvarer i de forskellige Lande, saa de saa vidt muligt kunde balancere med de paagældende Landes Køb hos os; under Tryk af Verdenskrisen søgte nemlig de fleste Lande for at imødegaa en Eksportnedgang at gøre deres Indkøb mere eller mindre afhængig af en tilsvarende Eksport. Endelig fik Valutacentralen ogsaa den *beskyttelsesmæssige* Opgave at fremme Beskæftigelsen ved Begrænsning af Importen af Varer — oftest Færdigvarer —, vi selv kunde fremstille. Importbevillingerne blev givet Importørerne efter Ansøgning saa nogenlunde i Forhold til deres Import i 1931, og hver Bevilling blev udstedt paa bestemte Varer og Beløb til Køb i et bestemt Land. Hertil kom en meget omfattende Kontrol med Betalinger til og Hjemførelse af Valuta fra Udlandet m.v. Denne Importbegrænsning og -regulering kunde dog i de sidste Aar før Krigen lempes en Del, bl. a. ved større Importtildeling og ved Importfrihed for mange Varegrupper, idet der Verden over bredte sig en almindelig Konjunkturopgang, og vore Valutaforhold forbedredes. To Femtedele af Importen blev efterhaanden frigivet, og man var i 1938—39 godt paa Vej mod Afvikling af Restriktionerne. Saa kom Krigen og med den en fuld Genoptagelse og Forøgelse af Restriktionssystemet.

Handelsministeren fik — eventuelt i Forbindelse med Landbrugsministeren — straks den 2. September 1939 ved »Lov om ekstraordinære Foranstaltninger til Sikring af Landets Forsyning med Varer m.v.« en meget vid Bemyndigelse til at iværksætte midlertidige Foranstaltninger med Henblik paa Landets Forsyning, udstede Udførselsforbud, foretage Indkøb, indføre Rationering, træffe forbrugsbegrænsende Forholdsregler m.v. Der blev udstedt en Række Udførselsforbud; det gjaldt nu om i Landet at beholde de Varer, vi under en Krig og eventuelt svigtende Tilførsler kunde faa Brug for, og om at føre Kontrol med Udførselen for gennem Dispensationer fra Udførselsforbudene at kunne forbeholde denne Eksport for de Lande, der til Gengæld kunde levere os andre vigtige Varer. Samtidig blev den Liste over Varer, der kunde importeres uden Importtilladelse, stærkt indskrænket, og efterhaanden blev saa godt som alle Varer tilbageført til den saakaldte »bundne Liste«, da vor sparsomme Valuta under den truende Situation først og fremmest kun maatte anvendes til Import af de vigtigste Varer. Man oprettede det senere omtalte *erhvervsøkonomiske Raad* og i Forbindelse dermed en Række Nævn: Benzinnævn, Brændsels-, Korn-, Kartoffel-, Byggenævn m. fl., senere bl. a. et Uldnævn — til at sørge for de nødvendige Besparelser og formaalstjenlige Fordeling med Hensyn til Varer, Materialer m.v., et Arbejde, hvori man gennem Nævnene fik inddraget Erhvervslivets Mænd. Videre kan nævnes, at der oprettedes et *Brødkornskontor* og *et Centralkontor for Indkøb af Korn og Foderstoffer*, ligesom der senere dannedes *Danske Kulimportørers Fællesrepræsentation* til Varetagelse af Import og rette Fordeling paa disse vigtige Forsyningsomraader.

Under disse Forhold var det af stor Betydning, at saavel Erhvervsorganisationer som Myndigheder ud fra Erfaringer fra den første Verdenskrig paa mange Omraader hurtigt kunde træffe de Foranstaltninger, som en ny Verdenskrig gjorde nødvendige. Det Importregulerings-Apparat, man — paa godt og ondt — havde haft i 7 Aar for Krigen, var nu i Stand til straks at overtage den Regulering, som Krigen og derefter Besættelsen gjorde paakrævet. Samtidig bemærkes det, at ogsaa Erhvervene, som under Importreguleringen havde høstet bitre Erfaringer og bragt Ofre paa Samfundets og Restriktionernes Alter, havde lært at indstille sig efter Statsindgreb. — Jeg skal ikke komme med noget Indlæg i Diskussionen om Valutacentralens Nødvendighed og Betydning, men jeg vil sige, at hvis Førkrigstidens Restriktioner paa Udenrigshandelens Omraade ikke maatte have gjort anden Gavn, har de under alle Omstændigheder reguleringsmæssigt opøvet baade Myndigheder og Erhverv i at klare de Vanskeligheder, som Krigen og senere navnlig Besættelsen bragte os i saa rigt Maal.

II

Det var et Lyspunkt i den Situation, der skabtes den 9. April, at den danske Handelsstand — paa Grund af den politiske Uro, der prægede Europa i de sidste Aar før Krigen, og Erfaringerne fra den forrige Krig — forud var opmærksom paa Faren for Forsyningernes eventuelle Svigten og Gang paa Gang hævdede *Nødvendigheden af, at der blev givet Adgang til større Tilførsler til Landet*. Paa dette Omraade fik Handelsorganisationerne gennemført ikke saa lidt paa Trods af Valutamyndighedernes og Nationalbankens — valutarisk motiverede — Tilbageholdenhed og Betæneligheder med Hensyn til en større Import.

De stadige Drøftelser mellem Importhandelen, Produktionen og Myndighederne, af hvis Embedsmænd mange jo ogsaa havde Erfaringer fra forrige Verdenskrig, havde ogsaa baade i 1938 og 1939 medført visse *Stats-Beredskabskøb* af særlig vigtige Raavarer og til Tider som nævnt en noget *udvidet Udstedelse af Importbevillinger*, dog efter Handelens Anskuelse alt for lidt. Men derudover foretog Handelen i den sidste Tid før Krigens Udbrud og i Tiden fra September 1939 til Besættelsen *meget betydelige Indkøb af en Mængde vigtige Varer uden Bevillinger* eller Sikkerhed for at faa dem, og det lykkedes Importørerne ved stadigt Pres paa Myndighederne at faa Importlicens til flere Varer end ellers paatænkt. Endnu da Besættelsen kom, henlaa der paa Toldboden og Frilageret Varer til en Værdi af 70—80 Mill. Kr., ventende paa Valutabevilling, Varer, som det delvis takket være Importørernes Forudseenhed nu kunde lykkes at faa indført i den nærmeste Tid efter 9. April. Nu var der ingen, der beklagede sig over, at den danske Købmand købte for meget, og nu var der ingen, der anfægtede Lovligheden af de Indkøb, der havde fundet Sted, uden at de formelle Tilladelser var indhentet. Den danske Købmandsstand fortjener Tak for sit Initiativ og for det Vovemod, der her blev lagt for Dagen.

Efter Besættelsen var det givet, at den danske Købmands Muligheder for en selvstændig købmandsmæssig Indsats var stærkt hemmet af de Forhold, som vor Udenrigshandel nu maatte friste. Men selv om det i voksende Omfang blev en Statsopgave gennem Aftaler og Handelstraktater at søge sikret vor Import paa bedste Maade, gjorde Handelens Folk en overordentlig nyttig Gerning ved gennem deres Erfaring og Forbindelser i Udlandet at finde og fremskaffe Varer og Erstatninger, der maatte træde i Stedet for Importen fra vore hidtidige og naturlige Forsyningskilder, et Arbejde, som delvis dannede Basis for de Handelsaftaler, vi i Krigens Aar indgik med forskellige Lande. Landets Importører og Grossister, der havde den Opgave at forsyne deres Kunder, gjorde ogsaa nu, da vi for en stor Del maatte indstille os paa Selvforsyning, en betydelig Indsats for at faa fremstillet indenlandske Erstatninger og Surrogater for de Varer, vi ikke mere kunde importere. Den danske Købmands Tilpasningsevne har altid været stor, men den har aldrig udfoldet sig saa glimrende som i Besættelsestidens trange Aar.

Naar jeg væsentligst taler om *Importen*, skyldes det naturligvis, at det var her, Vanskelighederne laa, og at *Eksportens* Anbringelse gik let nok. Den var der Efterspørgsel nok efter; men desværre var det jo Tyskland, der tog langt den overvejende

Part, og kun i alt for ringe Omfang blev det os tilladt at anvende vor gode Eksportartikler til Varebytte med andre Lande.

Det var umuligt at faa Samhandelen med de øvrige Lande bragt op paa ønsket Størrelse. Vi kunde ikke selv frit disponere over vore Frembringelser, som vi skulde give i Bytte, men maatte have tysk Sanktion paa alle Handelsaftaler — og det lettede ikke Forhandlingerne. De Varer, vi gerne vilde indføre fra de neutrale Lande, og som de i mange Tilfælde ogsaa gerne vilde levere os for vore Varer, ønskede Tyskerne hyppigt at reservere for sig selv. Omvendt vilde Tyskerne ofte sikre sig selv de Varer, navnlig Fødevarer, vi var rede til at eksportere til de neutrale Lande, og som disse i høj Grad trængte til — og atter her var det Tyskerne, der bestemte. Dette vanskeliggjorde i høj Grad de forberedende Drøftelser om Vareudvekslingerne, idet man ofte næppe turde give Tilbud paa en eventuel Eksportartikel eller antagelige Kvanta for ikke derved at oplyse Tyskerne om, at vi kunde undvære de paagældende Varer. Alt taget i Betragtning har man dog maaske nok Lov til at hævde, at det i de fleste Tilfælde, hvad disse Handelsaftaler med neutrale Lande angik, formede sig paa en for os ikke helt utilfredsstillende Maade. Dette skyldtes først og fremmest vore dygtige Forhandlere, Repræsentanter saa vel fra Administrationen som Erhvervene. Mænd, der her udførte en fortrinlig Gerning — hyppigt i det skjulte —, og som Gang paa Gang fik gennemført Handelsaftaler, der medførte, at betydelige Mængder af livsvigtige Varer indførtes.

Medens der naturligvis under en Importregulering, som vi havde før Krigen, kunde og ogsaa ofte maatte være Divergenser mellem Myndighederne og Erhvervsorganisationerne og undertiden mellem disse indbyrdes, etableredes der straks ved Krigen Udbrud, men navnlig efter Besættelsen, et intimt Samarbejde.

Dette *Samarbejde mellem Administrationens og Erhvervslivets Repræsentanter* var i øvrigt ogsaa et af de store Lyspunkter i Besættelsestidens Mørke. Paa snart sagt alle Omraader uddybedes og underbyggedes dette Samarbejde, maaske først og fremmest inden for Handelsministeriets Omraade.

Det vil føre for vidt her nærmere at komme ind paa de Forhandlinger, jeg i min Ministertid, dels direkte, dels gennem Embedsmændene, førte med Repræsentanter for dansk Erhvervsliv. Det var — ogsaa for min Ministertid — Handelsministeriets store Ønske at staa i det bedst mulige Forhold til Erhvervslivets Mænd, og jeg kan sige saa meget, at ingen Beslutning af Betydning vedrørende de Omraader, der kontrolleredes af Handelsministeriet, blev truffet, uden at der i Forvejen var ført Forhandlinger med Repræsentanter for de paagældende Erhverv. Tit og ofte har Erhvervene accepteret Ordninger, der var ugunstige for dem, men som de paagældende Repræsentanter forstod, det var nødvendigt at gennemføre af samfundsmæssige Hensyn. Det skete ogsaa, at vi gennemførte Ordninger, som vi mente maatte gennemføres af samfundsmæssige Hensyn, uden at Erhvervene kunde anerkende Nødvendigheden eller Fremgangsmaaden; men selv i saa Fald unddrog Erhvervene os aldrig den saglige Støtte, som laa deri, at Repræsentanter for Organisationerne var med til den tekniske Udformning af de Bekendtgørelser, der maatte udstedes i den paagældende Anledning. Uden denne Hjælp havde det ikke været muligt at klare Dagen og Vejen. Der er god Grund til at takke Erhvervene for denne Forstaaelse.

Handelsminister *Halfdan Hendriksen*. (Se Bd. I, S. 292).

III

Allerede ved Krigens Udbrud nedsattes — gennem den omtalte Lov om ekstraordinære Foranstaltninger af 2. September 1939 — et *erhvervsøkonomisk Raad* med Repræsentanter for Rigsdagen, Administrationen og Erhvervsorganisationerne til Drøftelse og Forberedelse af de Foranstaltninger, der maatte blive nødvendige. Men efter at den udvidede Samlingsregering var traadt til i Juli 1940, og en vis Forenkling af den ekstraordinære Lovgivning skete ved Samling af forskellige Love i »Lov om erhvervsøkonomiske Foranstaltninger, Vareforsyning m. v.« af 3. August 1940, afløstes det store Raad af et mindre, *Vareforsyningsraadet*, samtidig med at Valutacentralen ændredes til *Direktoratet for Vareforsyning*. Handelsministeren var Vareforsyningsraadets Formand. Ved min Fratræden som Handelsminister havde Raadet følgende Sammensætning:

Grosserer-Societetets Komité	Grosserer <i>Rudolf Schmidt</i>
Provinshandelskammeret	Konsul <i>Blicher</i>
Detailhandelens Hovedorganisationer	Vinhandler <i>Gyldenslette</i>
Industriraadet	Direktør <i>H. P. Christensen</i>
Dansk Dampskibsrederiforening	Direktør <i>Korbing</i>
Haandværkernes Fællesrepræsentation	Murermester <i>R. Sørensen</i>
Landbrugsraadet	Minister <i>Hauch</i>
Husmandsforeningerne	Folketingsmand <i>N. P. Andreasen</i>
Andelsudvalget	Direktør <i>N. C. Poulsen</i>
Arbejderbevægelsens Erhvervsraad	Minister <i>Ludv. Christensen</i>
Nationalbanken	Nationalbankdirektør <i>Bramsnæs</i>

Endvidere var Handelsministeriets Departementschef, *H. Jespersen*, Medlem af Raadet, ligesom Afdelingschef *Skat Rørdam* og Direktør *Lindgren* fra Direktoratet for Vareforsyning deltog i Møderne.

Dette Raad holdt normalt Møde hver anden Uge, og her forelagde Handelsministeren til Diskussion en Række Spørgsmaal af Interesse for Samfundet og Erhvervene. I Virkeligheden blev praktisk taget alle Spørgsmaal af større samfundsmæssig og erhvervsbetonet Betydning diskuteret paa Vareforsyningsraadets Møder, før Afgørelse blev truffet, og Resultaterne af disse Forhandlinger har trukket kraftige Spor baade i Lovgivningen og i de Bekendtgørelser. Forholdene nødvendiggjorde. Denne intime Forhandling, der fandt Sted under fortrolige Former, hvor enhver udtalte sig aabent, var af overordentlig stor Betydning og har sikkert i ikke ringe Grad bidraget til at styrke ikke alene det gode Forhold mellem Ministeriet og Erhvervene, men ogsaa mellem Erhvervene indbyrdes. Alle viste her i samme Udstrækning deres Samfundssind og deres Forstaaelse af Samfundets Tarv.

De Forhandlinger, der maatte føres med Tyskerne — og de var mange og trange, idet bl. a. alle Rationeringer skulde godkendes af de tyske Repræsentanter — blev ikke ført direkte mellem Handelsministeriet og Tyskerne, men over Udenrigsministeriet. I Forhandlingerne deltog sædvanligvis fra dansk Side en Repræsentant for sidstnævnte Ministerium, Chefen for Handelsministeriets Krisekontor, hyppigt tillige andre Embedsmænd fra Handelsministeriet. Hvem der ved disse Lejligheder repræsenterede Ministeriet, afgang naturligvis af Forhandlingsobjektet — tit deltog ogsaa Embedsmænd fra Direktoratet for Vareforsyning og fra Landbrugsministeriet, naar Forhandlingerne, hvad ofte var Tilfældet, vedrørte dette Ministeriums Omraade.

Efter mit Skøn medførte denne Forhandlingsform en betydelig Fordel for de danske Interesser. Embedsmændene kunde under Forhandlingerne langt bedre »tage Anstand«, end Tilfældet vilde have været, hvis een eller flere Ministre direkte havde taget Del i Forhandlingerne; saa vilde man sikkert fra tysk Side have krævet Afgørelse med det samme. Nu levnedes der i alle betydningsfulde Sager Tid til nærmere interne Drøftelser og til Overvejelser angaaende det Standpunkt, vi med størst Sikkerhed for at kunne afvise Kravet eller faa dette modereret burde indtage under de fortsatte Forhandlinger, ligesom der opnaaedes Tid til at faa samlet alle de Argumenter, der støttede vort Standpunkt. Man maa her erindre, at de Krav, der i Besættelsens Aar fremsattes over for os fra tysk Side, var mangfoldige, og næsten altid drejede sig om Leverancer af en eller anden Art.

Foruden de Forhandlinger, der om end ikke daglig saa dog flere Gange ugentlig fandt Sted med de herværende tyske Embedsmænd, forhandlede der jævnligt med Tysklands »Rejseinspektør«, Dr. *Walther*, dels vedrørende vore egne Rationeringsordninger, dels vedrørende de Leverancer, man fra tysk Side krævede, først og fremmest paa Levnedsmiddelomraadet, men efterhaanden ogsaa i stedse stigende Maalestok paa en Række andre Omraader, navnlig industrielle. De Leverancer, der fra tysk Side skulde leveres os som delvis Kompensation for vore Leveringer, aftaltes ligeledes under disse Forhandlinger, men for de særlig livsvigtige Varer var det sjældent, at man fra tysk Side opfyldte de Forpligtelser, man havde paa-

taget sig over for os. Hverken udenlandsk Brændsel (Kul, Koks, Briketter), om hvilke Artikler, der altid førtes særlige Forhandlinger, Jern, Benzin, Olie, Petroleum, i de sidste Aar Tekstiler o. lign., eller hvad det nu var, vi skulde have, blev leveret os i det Omfang, Tyskland havde forpligtet sig til eller lovet. Restancerne blev stedse større og større. Naturligvis protesterede vi fra dansk Side og krævede de tyske Forpligtelser overholdt, men det nyttede ikke meget. Dette Forhold var medvirkende til, at vi ved Varelevering fik Dækning for en forholdsvis mindre og mindre Del af vore tvungne Ydelser paa Clearingkontoen, Eksportvarerne, Fragter, Betaling for Automobilreparationer, hjemsendt Arbejds løn fra danske Arbejdere i Tyskland m. m.

De »lokale« Krav fra Værnemagten om Levering af Naturalier: Spiritus, Sæbe, Lastbiler, Generatortræ, Industrifabrikata af forskellig Art og meget, meget andet, voksede stadigt, men til Trods herfor og til Trods for den Styrke, med hvilken Kravene blev fremsat, en Styrke, der steg, efterhaanden som Tiden gik, lykkedes det dog ved Hjælp af vor særlige Form for Forhandling i et meget stort Antal Tilfælde at gennemføre et Afslag af de tyske Krav.

Det er naturligvis vanskeligt nu bagefter at dokumentere, i hvor mange Tilfælde det lykkedes os at formaa Tyskerne til at frafalde Kravene eller at overbevise dem om, at en Gennemførelse af de tyske Krav vilde medføre Konsekvenser, der ogsaa var uheldige for dem selv: men jeg tror ikke, jeg tager fejl, naar jeg hævder, at omkring Halvdelen af de tyske Krav sluttelig gennem Forhandling blev helt afvist, og at et overvejende Antal af de øvrige Krav gennem Forhandling blev nedsat til en ofte ringe Del af, hvad Kravene oprindelig gik ud paa. Jeg kunde nævne talrige Eksempler paa Rigtigheden af denne Paastand, men skal blot her anføre eet. Jeg erindrer, at man fra tysk Side ved en bestemt Lejlighed til at begynde med krævede 3.000 Lastbiler leveret næsten pr. omgaaende, og Resultatet blev, at vi sluttelig efter lange Forhandlinger gik ind paa at levere 150 à 200 Biler, som vi tilmed ikke selv havde særlig Anvendelse for, og yderligere gennemførte vi, at Automobilgummiet blev godtgjort gennem særlige Ekstraleverancer fra Tyskland.

Det siger formodentlig sig selv, at disse Forhandlinger var overmaade enervende, og hvad de Krav, der vedrørte Handelsministeriet, angaar, vil jeg nævne, at det i første Række skyldtes Ministeriets dygtige Embedsmænd, deres Forhandlings-evne og Myndighed, men ved Siden heraf ikke mindst deres urokkelige nationale Indstilling, at det lykkedes at komme igennem paa disse materielle Omraader saa godt, som Tilfældet i Virkeligheden har været.

IV

En Række af de vigtigere Spørgsmaal, derunder alle, der vedrørte Handelsministeriets Omraade, behandledes, naar det ikke ligefrem drejede sig om Lovforslag, ikke af hele Ministeriet, men i et nedsat Ministerudvalg. Dette Udvalg kaldtes »Krisekabinetten«, og Handelsministeren var Udvalgets Formand. — Under Ministeriet *Stauning* var i min Ministertid følgende Medlemmer af Krisekabinetten:

Handelsministeren, Formand	<i>Halldan Hendriksen</i>
Udenrigsministeren	<i>Scavenius</i>
Finansministeren	<i>Buhl</i>
Landbrugsministeren	<i>Bording</i>
Indenrigsministeren	<i>Knud Kristensen</i>
Undervisningsministeren	<i>Jørgen Jørgensen</i>
Trafikministeren	<i>Gunnar Larsen</i>

Under Ministeriet *Buhl* blev Finansminister *Alsing Andersen* Medlem af Krisekabinetet, og samtidig indtraadte Statsministeren, der jo havde været Medlem af Krisekabinetet i sin Egenskab af Finansminister, og som fortsat ønskede at deltage i Krisekabinetets Forhandlinger.

Under Ministeriet *Scavenius* var følgende Medlemmer af Krisekabinetet:

Handelsministeren, Formand	<i>Halldan Hendriksen</i>
Stats- og Udenrigsministeren	<i>Scavenius</i>
Finansministeren	<i>Kojoed</i>
Landbrugsministeren	<i>Bording</i>
Indenrigsministeren	<i>Jørgen Jørgensen</i>
Trafikministeren	<i>Elgaard</i>
Ministeren f. offentl. Arbejder	<i>Gunnar Larsen</i>
Arbejdsministeren	<i>Kjærboel</i>

Krisekabinetet holdt som Regel Møde et Par Gange eller tre om Maaneden, men dog ikke regelmæssigt. I dette Udvalg arbejdede man bl. a. med Rationeringsspørgsmaal, endvidere med Forsynings- og Produktionsordninger m. m. Jeg kan roligt sige, at dette Udvalgs Betydning efterhaanden voksede, og navnlig efter Staunings Død blev Krisekabinetet det Forum, hvor næsten alle Spørgsmaal af materiel Karakter blev drøftet og afgjort. Det var indlysende, at man inden for Krisekabinetet, saa længe Stauning var Statsminister, men ikke deltog i Møderne, vanskeligt kunde træffe endelige og bindende Afgørelser, før de havde været forelagt det samlede Ministerium; men under de to følgende Ministerier, hvor Statsministeren var Medlem af Krisekabinetet, voksede dets afgørende Indflydelse paa de foreliggende Spørgsmaal stærkt. Det hørte nu til Sjældenhederne, at en Afgørelse, truffet af Krisekabinetet, blev forelagt det samlede Ministerium til Forhandling og Godkendelse, og herved undgik man Gentagelser, Forsinkelser og unødigt Spild af Tid. For at de Ministre, der ikke var Medlemmer af Krisekabinetet, kunde være underrettet om, hvad der skete paa disse Møder, udsendtes samme Dag, eller senest Dagen efter et Møde, til samtlige Ministre et udførligt Referat af Mødets Forhandlinger.

V

Foran er omtalt den *Omlægning af vor udenrigske Omsætning*, som den pludselige Afbrydelse af vor Forbindelse med Storbritannien og de oversøiske Lande medførte, og den Nedgang, som fulgte heraf. Nedenfor opgives Omsætningen i Mill. Kroner og i Tal, der er beregnet under Hensyntagen til Prisstigningen:

	I M P O R T			E K S P O R T		
	Indeks 1938 = 100	Mill. Kr. Statistikens Tal	Mill. Kr. Beregnet Beløb	Indeks 1938 = 100	Mill. Kr. Statistikens Tal	Mill. Kr. Beregnet Beløb
1938	100	1625	1625	100	1534	1534
1939	110	1740	1582	102	1578	1547
1940	177	1377	778	130	1517	1167
1941	208	1311	630	178	1278	718
1942	218	1210	556	184	1053	572
1943	220	1226	557	192	1338	697
1944	223	1167	523	193	1360	705
1945 (4 Mdr.)	225	188	80	192	223	116

I ovenstaaende to Tabeller for Import og for Eksport viser 1. Række Indeks for henholdsvis Import-Priser og Eksport-Priser med Udgangspunkt i 1938 = 100. Den følgende Række giver Import- og Eksport-Beløbene i Mill. Kr., og 3. Række viser, hvad Importen og Eksporten vilde have kostet, hvis Priserne var de samme som i 1938, altsaa med andre Ord, hvor stor Handelsomsætningen mængdemæssigt var i Forhold til 1938.

Priserne for Importen steg, som man ser, i Aarenes Løb stærkere end Eksportpriserne, hvilket dog i nogen Grad skyldtes, at Værdien beregnes ved Landets Toldgrænse, d.v.s. at Importvarernes Pris er belastet med de under Krigen stærkt stigende Transport- og Forsikringsomkostninger, medens Eksportvarerne kun indeholder de betydelig ringere Transportudgifter til vor egen Grænse.

Regnet i Kroner faldt Importen fra 1938 — det sidste normale Aar før Krigen — kun med godt 25 pCt. indtil 1944, men mængdemæssigt gik den, som man ser af Tabellen, ned til lidt under en Trediedel. For Eksportens Vedkommende var Nedgangen indtil 1944 kun paa godt en halv Snes Procent, medens den, naar Prisstigningen bortelimineres, er nede paa Halvdelen. I Krigen sidste Fase, i 1945 indtil Kapitulationen, dalede Importen paa Grund af Krigsudviklingen meget stærkt og heldigvis samtidig vor Eksport sydpaa.

Tabellen nedenfor viser, hvorledes Importen og Eksporten før og under Krigen fordelte sig paa de forskellige Leveranderlande, idet der er foretaget en Deling i følgende Tabel-Rækker: Tyskland — de skandinaviske, — de Lande, med hvilke vi havde en større eller mindre Samhandel under Krigen — og endelig de Lande, med hvilke Forbindelsen blev afbrudt.

Man ser, hvorledes Importen før Krigen fordelte sig, og hvorledes den derefter i 1940 — der, naar man regner »Toldbod«-Varerne pr. 9. April med, havde ca. 4 Maaneders Import fra alle Lande — begynder at forskyde sig bort fra Storbritannien og de oversøiske Lande, for derefter udelukkende at komme fra Tyskland og de besatte Lande i Nord-, Central- og Sydeuropa. Den tyske Andel steg fra de 25 pCt. til at svinge mellem 70 og 78 pCt. Forbindelsen med Norden udvidedes — dog ikke i Mængde — fra 11 pCt. til det dobbelte, medens de øvrige europæiske Lande under eet viste nedadgaende Procenter.

Importforholdene laa saaledes, at der som omtalt med Tyskland var en *Clearingtale* og førtes kvartalsvise Forhandlinger om en Del Leverancer fra begge Sider. Fra Tyskland var der for en betydelig Række Varer paa det nærmeste fri Import her i Landet og ogsaa nogenlunde fri Eksport fra Tyskland i de første Aar, medens der for andre Varer fra begge Sider var fastsat Kontingenter, der som foran nævnt for de vigtigste Varers Vedkommende ikke overholdtes fra tysk Side. Af de frie Varer var det de danske Importørers Opgave gennem deres Forbindelser at søge at faa Varer frem, først og fremmest til Landets almindelige Forsyning, men efterhaanden ogsaa Varer for vort voksende Tilgodehavende paa Clearingkontoen.

Med Hensyn til Eksporten ser man ligesom for Importen, hvorledes den straks i 1940 forskyder sig over paa Tyskland, der her i Krigen Aar naaede op paa at aftage 75—80 pCt. Eksporten til de nordiske Lande steg ogsaa i Beløb og Procent, men ikke i Varemængde, hvorimod Eksporten til de øvrige Samhandelslande ligesom Importen holdt sig paa beskedne Beløb. Naar

der findes en Eksport til »Øvrige Lande« under den haarde Afspærring, skyldes det disse Landes Overtagelse af danske daværende Skibe.

I M P O R T fra:	Tyskland		Skandina- vien		Andre Sam- handelslande		Øvrige Lande		Tilsammen	
	Mill. Kr.	pCt.	Mill. Kr.	pCt.	Mill. Kr.	pCt.	Mill. Kr.	pCt.	Mill. Kr.	pCt.
1938	399	25	177	11	225	14	824	50	1625	100
1939	470	27	198	11	224	13	848	49	1740	100
1940	770	56	156	11	116	9	335	24	1377	100
1941	1021	78	214	16	73	6	3	—	1311	100
1942	848	70	269	22	92	8	1	—	1210	100
1943	872	71	255	21	98	8	1	—	1226	100
1944	908	78	181	15	78	7	—	—	1167	100
1945 (4 Mdr.)	139	74	43	23	6	3	—	—	188	100

E K S P O R T til:	Tyskland		Skandina- vien		Andre Sam- handelslande		Øvrige Lande		Tilsammen	
	Mill. Kr.	pCt.	Mill. Kr.	pCt.	Mill. Kr.	pCt.	Mill. Kr.	pCt.	Mill. Kr.	pCt.
1938	304	20	140	9	128	8	963	63	1535	100
1939	368	23	153	10	132	8	922	59	1575	100
1940	1089	72	135	9	79	5	214	14	1517	100
1941	976	77	235	18	62	5	—	—	1273	100
1942	680	66	246	24	87	8	25	2	1038	100
1943	990	74	243	18	95	7	9	1	1337	100
1944	1090	80	195	14	71	5	4	1	1360	100
1945 (4 Mdr.)	167	75	51	23	5	2	—	—	223	100

Selv om en stor Del af den tyske Eksport hertil — navnlig af Raavarer o. l. — utvivlsomt kun fandt Sted, fordi det var i Tysklands egen Interesse (Brændsel, Jern og Staal o. a. Materialer, Gødningsstoffer m. v.), fik vi mange andre Varer fra Tyskland, ofte Varer, som den tyske Befolkning selv manglede. Det skyldtes dels de paagældende Eksport- og Importfirmaers mangeaarige Forbindelser, dels, at det formentlig var fordelagtigere for Fabrikkerne at eksportere end at sælge paa Hjemmemarkedet, og endelig vist ogsaa, at mange af de paagældende Varer alligevel ikke kunde dække blot et Minimum af det tyske Forbrug. I samme Retning virkede formentlig ogsaa, at Handelsforhandlingerne om de gensidige Leverancer for en væsentlig Del fra begge Sider førtes af de sædvanlige Forhandlere, som fra tidligere Tid var vant til kun at se rent handelsmæssigt paa Samhandelen. Det er under alle Omstændigheder ikke Vareomsætningen, men de foran omtalte andre Poster paa Clearingkontoen, der bragte os den store Del af Tilgodehavendet. Differencen mellem vor Vare-Import til og Eksport fra Tyskland beløb sig nemlig i Besættelsesaarene »kun« til ca. 400 Mill. Kr. i vor Disfavn, hvilket naturligvis var mere end nok og mere end godt var, men det kunde have været meget værre, ogsaa i Betragtning af, at de vigtigere Landbrugsprodukter til Besættelsesmagtens Forbrug her i Landet regnedes med som Eksport over Clearingkontoen.

VI

Allerede før Krigen medførte de forskellige Landes Restriktioner og Valuta-Balancebestræbelser, at Samhandelen mellem Landene to og to stilede henimod at gaa lige op, men endnu regnedes der dog med international Valuta, saaledes at Valutaoverskud fra Lande, med hvilke vi havde saakaldt »gunstig« Handelsbalance, d.v.s. Eksportoverskud, eller vore Skibsfartsindtægter m. v. kunde anvendes til Køb i andre Lande, hvor vi havde Valutaunderskud. Dette gav os saa vel med Hensyn til Import som til Eksport trods Restriktionerne dog en vis Dispositions-frihed. I Handelsoverenskomsterne fandtes derfor i Almindelighed ikke faste Kontingenter for hele Samhandelen; Aftalerne gik nærmest ud paa, at Landene forpligtede sig over for hinanden til at aftage visse Poster, idet det dengang var Eksporten og Begrænsning af Importen, der interesserede Landene mest.

Men med Krigen blev *den internationale Valutaudveksling slaaet i Stykker*, og der maatte handles pr. Clearing »lige over«, samtidig med at det væsentligste for de forskellige Lande nu var ikke at eksportere, da de selv kunde faa Brug for Varerne, men at sikre sig Varetilførsler. Handelsaftalerne blev derfor under Krigen for en stor Del rene *Vareudvekslings-Clearingaftaler 1—1*, hvor der fastsattes Vare-lister for den gensidige Levering, i Beløb eller Kvanta, ogsaa ofte med visse Prisfastsættelser. Dog var der ogsaa Undtagelser fra denne Regel, f. Eks. traf vi Handelsaftaler med Sverige og Finland gaaende ud paa, at Sverige og Finland ordnede Mellemværendet indbyrdes, ved at Sverige leverede os Varer for en Del af de Varer, vi sendte til Finland, der ikke var i Stand til fuldt ud at betale os med andre Varer.

For enkelte Landes Vedkommende anvendte man de saakaldte »*Rammaaftaler*«, d.v.s., at der vel fastsattes Kontingenter, men inden for disse skete Samhandelen ved private Vareudvekslinger, hvor Importører og Eksportører i hvert Land maatte finde hinanden og afgøre Betalingen. Det var ikke sjældent, at Eksportørerne fra visse Lande med Inflation satte deres Priser meget højt, og det var derfor ofte nødvendigt, at danske Eksportører for Balancens Skyld maatte gøre det samme, hvilket kunde ske ved indbyrdes Aftaler, eller ved at Udførselstilladelserne betingedes af, at Eksportørerne forlangte en vis Pris. I denne Forbindelse skal nævnes, at der blev truffet den Ordning — først ved de private Vareudvekslinger, senere mere generelt —, at de danske Eksportører i Tilfælde af urimelige udenlandske Priser kunde forpligtes til at afgive en Del af deres højere Eksportindtægt til Importørerne til Billiggørelse af disses Importvarer.

I Løbet af Krigen sluttede vi saadanne Aftaler med de fleste Lande, hvormed vi kunde drive Samhandel. Men som allerede berørt skulde Tyskerne godkende alle Aftaler, og de fik derfor ikke det Omfang, som vi eller de samhandlende Lande ønskede. Fra Tyskland var som omtalt en Del af Importen fri, og herved var det ogsaa frit for de danske Importører at gøre Indkøb, selv om de skulde have Importbevillinger; men for de fra Tyskland kontingenterede Varer — i hvert Fald, naar Kontingenterne var smaa — og for Importen fra de øvrige Lande, skete Importen gennem Importører, der fik tildelt Valutabevillinger — som omtalt i Indledningen —, foruden en Del Ny-Importører. Paa samme Maade foregik Eksporten som Hovedregel gennem de tidligere Eksportører, samt ofte med anerkendte Ny-Eksportører.

Ud over denne Kontingentering og Fordeling af Varerne og de deraf følgende Bestemmelser gennemførtes i Krigens Løb mange Restriktioner med Hensyn til Udenrigshandelen. Adskillige af disse Bestemmelser var mindre velset af Erhvervene og kunde ogsaa virke højst generende selv for Forretningsmænd, der fra før Krigen var vant til Baandlæggelse af Import og Eksport, Ansøgninger og Bevillinger, Betalingsbestemmelser, Pligt-Hjemførelse af Valuta, ikke at betale modtagne Varer før Forfaldsdagen o.s.v.; men de var nødvendige, saaledes som Forholdene havde formet sig. Jeg kan saaledes nævne, at det paa et vist Tidspunkt blev forbudt at give Tilbud til Udlandet paa Land- og Skovbrugsvarer m. v. — senere ogsaa Landbrugsmaskiner — uden Tilladelse, hvilket skyldtes, at man ikke ønskede, at alle og enhver kunde udsende Tilbud om Varer og derved give Indtryk af en Varerigelighed, som man ikke ønskede, Tyskland skulde faa, hvad enten Varerigeligheden eksisterede eller ikke.

Udførselsbestemmelserne kunde ogsaa have en anden Opgave, nemlig at hindre eller i hvert Fald hemme, at visse unationale Folk udnyttede Tysklands Varemangel til at eksportere mere, end vi var nogenlunde tvunget til. Saadanne mindre velsete Forretningsfolk mødte hos Organisationerne — hvis Udtalelser og Anbefaling ofte krævedes —, naar de viste Initiativ for Eksport til Tyskland, en saa kold Skulder, som Forholdene tillod, saa man ofte fik hindret den Slags Eksport med tilsvarende Forøgelse af vort Tilgodehavende.

Ogsaa andre Bestemmelser havde til Opgave, at der ikke i Handelen med Tyskland skete Ting, som var uheldige for os. Jeg skal blot nævne, at der i 1944 indførtes skærpet Kontrol med, at Eksportsendingerne virkelig indeholdt det, de gav sig ud for. Den officielle Motivering var, at der maatte føres effektiv Kontrol med vor Valuta og Betalingerne. Den virkelige Grund var, at man vilde hindre tysksindede Firmaer eller tyske Filialer her i Landet i at eksportere Varer, der maaske ikke var det værd, som Fakturaen lød paa, saa Køberne fik et hemmeligt, privat Tilgodehavende staaende hos herværende Banker eller Firmaer.

I samme Retning gik en Bekendtgørelse om, at man ikke til Udlandet maatte give Kredit ud over det sædvanlige — en Bestemmelse, der naturligvis var møntet paa Tyskland —, hvorved man standsede en Praksis, der hen mod Slutningen af Krigen kunde hjælpe tyske Eksportører til at faa Valutatilgodehavender her i Landet, d.v.s. Kapitalflugt. Organisationerne havde ofte Vanskeligheder med at faa deres Medlemmer til at forstaa, hvorfor man var gaaet med til saadanne Restriktioner og Kontrol, som syntes uforstaaelige for nationalt indstillede og lovlydige Erhvervsdrivende, og som ofte var generende i Samhandelen med andre Lande.

VII

Hvad de enkelte *Varegrupper* angaar, var der med Hensyn til Importens Omfang i Beløb og Mængde store Forskelligheder, selv om der langt overvejende var Nedgang, hvilket naturligvis særlig gjaldt Mængden.

I nedenstaaende to detaljerede Tabeller er opført henholdsvis Import og Eksport for de vigtigste Varegrupper i Aarene 1938, 1941 og 1944 — det sidste Normalaar før Krigen og det første og det sidste hele Aar under Besættelsen.

De tre første Rækker inden for hvert Aar viser Importen til — henholdsvis Eksporten fra — Tyskland, de øvrige Lande og alle Lande tilsammen i Mill. Kr., hvorimod den fjerde Række inden for hvert Aar angiver Importens — henholdsvis Eksportens — Omfang i Mill. kg, dog for visse Varer i Antal Stykker (dette er da bemærket lige efter Varebetegnelsen). Mængde-Angivelsen giver, navnlig for Grupper med Varer af meget forskellig Art og Kvalitet, kun et ret groft Billede af Varemængden; men da Prisstigningen var betydelig og yderst varierende for de forskellige Varer, faar man alligevel et bedre Indtryk af Udviklingen inden for Import og Eksport gennem Mængde-Angivelserne end gennem Værdien. For enkelte Varegrupper kan Kvantum ikke opgøres.

For *Importens* Vedkommende viser Tabellen, at visse betydelige Varegrupper i Løbet af Besættelsen gik helt ud. Af *Korn og Foderstoffer, animalsk og vegetabilsk Fedt og Olie og Frø til Oliepresning*, som tilsammen i 1938 beløb sig til ca. 320 Mill. Kr. af de ca. 1.600 Mill. Kroners Import, og af *Kolonialvarer*, af hvilke der i 1938 importeredes for godt 40 Mill. Kr., indførtes der under Besættelsen praktisk taget intet. En Række andre Varer gik overordentlig stærkt ned i Varemængde, selv om de paa Grund af Prisstigningen fortsat optog en ofte betydelig Plads paa Importlisten. *Frukt og Kærner o. l. og Brændselolier* gik ned til langt under en Tiendedel, af *Gummi og Varer deraf* var Importen til Tider ogsaa minimal, og *Tobakken* gik til sidst ned til en Femtedel. Af de store Grupper skal videre nævnes, at *Gødningstoffer* gik ned til under to Trediedele; *Tekstilgruppen*, der stadig kostede megen Valuta, gik mængdemæssigt særlig i de sidste Aar ned til meget smaa Kvant, ikke mindst for Spindestoffers og Garners Vedkommende, *Kul og Koks m. v.* gik ned til ca. to Trediedele i Mængde, *Jern og Staal* til under det halve,

I M P O R T fra:	1938				1941				1944			
	Tyskl.	A. La.	I alt	I alt	Tyskl.	A. La.	I alt	I alt	Tyskl.	A. La.	I alt	I alt
	Mill.	Mill.	Mill.	Mill.	Mill.	Mill.	Mill.	Mill.	Mill.	Mill.	Mill.	Mill.
	Kr.	Kr.	Kr.	kg	Kr.	Kr.	Kr.	kg	Kr.	Kr.	Kr.	kg
Korn	3	102	105	667	—	1	1	5	—	—	—	—
Frukt og Havesager.	2	30	32	55	3	7	10	7	7	6	13	4
Kolonialvarer	1	29	30	42	1	—	1	2	—	—	—	—
Foderstoffer	7	112	119	810	—	1	1	1	—	1	1	1
Tobak	2	26	28	10	6	5	11	4	10	6	16	2
Frø til Oliepresning.	—	75	75	366	—	—	—	—	—	—	1	1
Fedt og Olie	—	24	24	58	4	1	5	6	1	—	1	—
Kemikalier og Farver	29	19	48	90	62	10	72	82	63	14	77	80
Gødningstoffer	25	40	65	641	39	32	71	400	36	28	64	382
Kautsjuk	3	13	16	7	4	—	4	1	14	—	14	2
Træ og Arb. heraf ..	2	61	63	?	10	72	82	?	29	40	69	?
Papir	7	41	48	178	14	50	64	180	31	66	97	174
Spindestoffer	1	32	33	31	10	2	12	3	11	2	13	4
Garn og Traad	7	26	33	7	35	8	43	4	21	9	30	3
Metervarer	32	74	106	17	130	12	142	7	50	12	62	2
Klædningsstykker ...	11	12	23	10	41	1	42	10	27	1	28	1
Kul og Koks m. v. ...	38	117	155	5400	265	—	265	3700	222	—	222	3735
Brændselolier	—	75	75	825	41	—	41	66	24	1	25	35
Jern og Staal	60	53	113	386	92	22	114	222	58	13	71	147
Andre Metaller	5	25	30	32	17	11	28	15	14	10	24	10
Arb. af Metaller	28	18	46	19	49	8	57	20	52	7	59	23
Maskiner og Materiel	42	34	76	22	49	18	67	15	42	11	53	10
Transportmidler	23	65	88	?	22	1	23	?	12	1	13	?

E K S P O R T til:	1938				1941				1944			
	Tyskl.	A. La.	I alt	I alt	Tyskl.	A. La.	I alt	I alt	Tyskl.	A. La.	I alt	I alt
	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. kg	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. kg	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. kg
Heste (1000 Stk.) ..	10	2	12	14	27	2	29	17	43	3	46	19
Kvæg (1000 Stk.) ...	44	5	49	134	135	6	141	280	73	—	73	131
Svin (1000 Stk.)	21	—	21	114	49	—	49	247	31	—	31	92
Kød og Flæsk	25	387	412	214	186	45	231	90	332	32	364	121
Smør	88	291	379	158	260	9	269	53	206	62	268	53
Ost	7	7	14	9	15	2	17	6	2	1	3	1
Æg (Mill. Snese) ...	37	103	140	78	54	25	79	27	6	3	9	2
Fisk	11	25	36	55	99	7	106	105	128	10	138	92
Korn	—	18	18	121	—	9	9	29	—	6	6	10
Frukt og Havesager..	—	4	4	26	10	9	19	29	1	17	18	55
Sukker	—	4	4	35	—	65	65	78	1	22	23	28
Foderstoffer	1	14	15	107	0	1	1	5	—	1	1	7
Fedt og Olie	17	39	56	96	2	1	3	1	6	—	6	2
Mineraler	6	20	26	416	3	3	6	45	4	1	5	513
Arbejder af Metaller	—	14	14	6	11	5	16	4	30	3	33	6
Maskiner og elektr.												
Apparater	4	66	70	32	33	40	73	13	44	41	85	112
Automobiler m. v.												
(100 Stk.)	1	30	31	110	—	4	4	8	2	—	2	2
Skibe (100.000 RT)5	—	69	69	116	1	18	19	30	42	4	46	23
Frø	3	10	13	14	27	5	32	13	49	10	59	25

andre Metaller til en Trediedel o.s.v. De Varer, hvormed vi var bedst forsynet, var *Kemikalier*, *Papir* og delvis *Træ*. — Endelig skal det nævnes for Importens Vedkommende, at Danmark i forskellige Tilfælde fik en Del Varer fra Tredieland over den tyske Clearingkonto; det var man rent forretningsmæssigt ikke særlig glad for, da Varerne ofte var dyrere, end man kunde købe dem direkte til hos de sædvanlige Forbindelser, hvis man havde faaet Tilladelse, men i Betragtning af, at disse Varer gik af paa vort Tilgodehavende i Tyskland, accepterede man naturligvis.

Med Hensyn til *Eksporten* ser man, som det var at vente, en Stigning — paa visse Omraader en betydelig Stigning — for en Række Varer. For *Heste* var Eksportforøgelsen ikke stor, derimod eksporteredes i 1941 et overordentlig stort Antal *Kvæg* og *Svin*, hvorefter Udførslen atter kom ned paa eller under det normale. Til Gengæld var der en betydelig Nedgang for *Kød* og *Flæsk*, og *Smørekporten* gik ned til en Trediedel. *Ost* og *Æg* gled næsten til sidst helt ud af Eksportlisten, skønt som andet Sted omtalt Besættelsesmagtens Køb gennem Afdelingerne her i Landet regnedes med i Eksporten. Vor store Eksport af *Oliekager* og *animalsk og vegetabilsk Olie* og *Fedt* forsvandt — mest paa Grund af den svigtende Import af Raavarer — næsten helt. Af Grupper, der steg stærkt, skal endelig nævnes *Fisk*, *Frukt* og *Havesager* og *Sukker*, men det skal dog bemærkes, at alt Sukker og den overvejende Del af Frukt og Havesager eksporteredes til andre Lande end Tyskland. Ogsaa Eksporten af *Maskiner* og *Apparater* steg meget betydeligt, for Halvdelens Vedkommende gik Eksporten dog til andre Lande.

VIII

Hvad den indenlandske Handel og Fordelingen af de paa en Række Omraader efterhaanden sparsomme Beholdninger og Leveringer angaar, var det regulerende Organ den foran omtalte »*Valutacentral*«, hvis oprindelige Opgave var at *begrænse* Importen — herunder at paa se en vis indenlandsk Fordeling —, men ved Krigens

Udbrud og særlig efter Besættelsen maatte den omstille sin Virksomhed til nok saa meget at sørge for *Tilførsler*.

De forskellige *Rationeringsordninger* kom naturligt til at sortere under »Valuta-centralen« (fra August 1940 »Vareforsyningsdirektoratet«), hvortil i større eller mindre Grad kom Administrationen af forannævnte mere eller mindre selvstændigt arbejdende Nævn med særlige Opgaver. Om Rationeringernes Betydning og Nødvendighed var ingen i Tvivl, og mod dem kunde ingen Modstand rejses, selv om der vel ikke altid var Enighed om deres praktiske Udformning. Derimod kunde — og kan endnu — de Handlende med god Grund protestere mod, at alt det overordentlig store og tidkrævende Arbejde, der fulgte med Mærkerne, Optælling, Kontrol o.s.v., paalagdes dem uden Godtgørelse; de havde tilmed direkte Udgifter ved Forsendelse af Mærkerne. Jeg har selv som Handelsminister været med til at gennemføre saadanne Bestemmelser, men det var nødvendigt, og jeg er som Købmand stolt over, at Handelen har paataget sig saadant Ekstraarbejde og Udgifter uden Vederlag. Jeg kan vanskeligt tænke mig, at nogen Erhvervsgruppe med fastsat Løn vilde have paataget sig et tilsvarende Ekstraarbejde uden Godtgørelse. Handelen fik tilmed samtidig sin Avance begrænset uden Hensyn til den almindelige Prisstigning.

Den første Foranstaltning, der nærmede sig Rationering, var Bekendtgørelse af 3. September 1939 om *Forbud mod Hamstring* — altsaa straks ved Krigens Udbrud. Samtidig kom, da Benzinbeholdningerne var smaa, et Forbud mod Brug af Benzin til Personautomobiler og Bestemmelser om Indskrænkning i Lastbilkørsel m. v., Bestemmelser, der 1. December 1939 ændredes til en almindelig Benzinrationering. Ligeledes blev der i September og senere fastsat Belysnings- og Gasbesparelses-Foranstaltninger samt Kul- og Koksrationering, d.v.s. midlertidigt Forbud mod Køb af mere end Smaapartier til det løbende Forbrug. Senere kom under den strenge Vinter — den første af tre i Række — en egentlig Rationering af Brændsel. Ogsaa Sukker kom straks under Rationering, da det var et godt Handelsobjekt, og senere Kaffe og Te, saa længe der var noget.

Under Besættelsen *skærpedes de forskellige Rationeringer*. Privatbilkørsel blev helt forbudt den 13. April 1940; Hamstringsforbudet blev strammet, for dog senere, da Varerne var kommet mere under Kontrol, at blive lempet. Efterhaanden kom Smør — og Margarine, saa længe vi havde noget —, Brød, Mel, Sæbe m. v. under Rationering. Kød og Flæsk blev ikke direkte rationeret, men der indførtes en Begrænsning af Leveringerne til Handel og Produktion og en Slags Rationering gennem de Handlende — senere pr. Købekort; noget lignende skete senere med Tobak. Kul og Koks reserveredes Produktionen og Befolkningen i Købstæder og bymæssige Bebyggelser, medens Beboerne i Landdistrikterne helt og i øvrigt Produktionsvirksomhederne delvis henvistes til Brug af indenlandsk Brændsel (Tørv, Formbrændsel og Brunkul). Petroleum forbeholdtes væsentlig Forbrugere, der ikke havde Elektricitet eller Komfur. — For mange Varer overlod man i øvrigt oftest Fordelingen af de smaa Beholdninger til Handelen, idet man fulgte Princippet, at Varerne skulde følge de gamle Kanaler, et Princip, der anvendtes fra Importør og Fabrikant til deres sædvanlige Aftagere, fra Grossister til Detailhandelen og fra

denne atter til dens »faste Kunder«, en »Ordning«, som, hvis den kan kaldes saaledes, havde sine store Fordele, men som naturligvis ikke kunde undgaa at give Anledning til adskillig Gnidning, Misforstaaelse og Utilfredshed, ogsaa derigenem, at der gennem flere Aar jo opstaa saavel nye Forretninger som nye Køberkredse.

Det vil formentlig høre under dette Afsnit at omtale de i 1942 indførte og senere udvidede *Forbud mod at udstille for mange Varer i Vinduerne* for ikke derved at give Indtryk af en Varerigelighed, der kunde medføre stærkere tyske Krav om Vareleveringer. Videre skal nævnes, at Vareknapheden ofte fristede Detailhandelen til at *lukke Forretningerne visse Tider paa Dagen* eller hele Dage, hvilket skabte et for Forbrugerne generende Lukkevivar. Man søgte at bringe en fast frivillig Ordning i Stand, men det var vanskeligt, og selv da der senere af mange andre Grunde, bl. a. Lysbesparelser og under Undtagelsestilstanden efter August 1943, fastsattes tidligere Lukketid, kneb det undertiden at faa Forretningerne til helt at overholde disse Aabningstider.

Foruden Importrestriktioner og Rationering blev meget stærke *Indgreb i den danske Industriproduktion* nødvendige. Dette hører ikke ind under denne Fremstilling, men adskilligt desangaaende berører dog Handelen. Det var under de svigtende Forsyninger nødvendigt at træffe Foranstaltninger, der sikrede, at de til Raadighed værende Raavarer og Materialer først og fremmest anvendtes til de Varer, der skønnedes mest nyttige, og der maatte derfor ske en meget indgribende Produktionskontrol og tilsvarende Fordeling af Varerne. Ogsaa Distributionen af de knappe Varer medførte Reguleringer og privat »Varerationering« mellem de forskellige Handelsled og fra Detailhandelen til Forbrugerne.

Jeg vil benytte Lejligheden til her at sige et Par Ord om Handelens Udøvere og den Maade, paa hvilken de har udfyldt bl. a. denne Del af deres Opgave. Under en Varemangel som den, vi var ude for under Besættelsen, opstaa der naturligt hos Forbrugerne adskillig Misfornøjelse, og den rettes let mod Varefordelingens sidste Led, Detailhandelen, som da ofte beskyldes for at favorisere visse Kunder paa andres Bekostning. Naturligvis har der været sorte Faar ogsaa inden for Handelen, først de, der af Gevinsthensyn forbrød sig baade mod den nationale Indstilling og mod Landets Love, men ogsaa en Del, der ikke altid varetog deres Kunders Interesser ligeligt. Men stort set maa det siges, at Handelens Folk under Krigen og Besættelsen har fundet sig i og indordnet sig under de Restriktioner og Begrænsninger i det frie Næringsliv, som Forholdene nødvendiggjorde, samtidig med at de paatog sig den store og vanskelige Opgave at være Formidlere af de knappe Rationer. Alt for ofte har Folk mistydet Begrebet »faste Kunder«, naar de ikke selv var »faste«, uden at tænke paa, at deres egne sædvanlige Handlende netop ved at fastholde Systemet »fast Kunde« over for de tilfældige Kunder — ofte Hamstrings-Købende — beskyttede dem som gamle Kunder.

Samtidig med at jeg er inde paa vore Rationeringer m. v., kan jeg give et Par Oplysninger om, hvorfor vi *ikke* fik visse Rationeringer, som mange syntes havde været paa deres Plads. Jeg tænker f. Eks. paa en *Tekstilrationering*. Naar vi — trods Mangelen paa Varer — ikke fik en Tekstilrationering, skønt Tyskerne gerne saa den indført, skyldtes det, at vi, hvis vi havde gennemført den, vilde være tvunget til at gennemføre en Rationering af samme Karakter som i Tyskland, d.v.s. at vi havde faaet en Tekstilfordeling, som laa langt under, hvad vi — uden Rationering —

kunde sikre Befolkningen. Det samme gjaldt *Kød- og Flæskeordningen*, der som nævnt ikke var nogen egentlig Rationering, o. a. Der maatte udfoldes megen Opfindsomhed for at forklare Tyskerne — og gennemføre det—, at en saadan Rationering vilde være mod tyske Interesser.

I denne Forbindelse vil jeg gerne omtale et Forhold, som undertiden i andre Lande er blevet misforstaaet. Det er dette, at Danmark ogsaa under Besættelsen havde en Levefod langt over, hvad selv mange af de allierede Lande havde. Jeg vil straks slaa fast, at det ikke var Tyskernes Skyld. De har gjort, hvad de kunde for at faa os ned paa samme Leveniveau, som de selv havde. Men de danske Forhandlere forstod at forklare dem, at en mere haardhændet Rationering og Eksport til Tyskland omgaaende vilde medføre mindre Produktion, og at de producerede Varer vilde forsvinde fra Markedet. Kontrol med 2—3—400.000 Produktionssteder var mere, end selv Tyskerne mente, de kunde overkomme. At Tyskerne, der gav alle mulige Løfter ved Besættelsen, senere havde den ærligste Vilje til at udplyndre os, ved vi af Erfaring; men det lykkedes dem ikke at trænge gennem alle de Vanskeligheder, der kunde taarnes op for dem for en Gennemførelse af deres Ønsker og Krav, og vor gode Levefod skyldtes saaledes vore Anstrengelser for, at Tyskerne ikke fik mere af vor Produktion.

IX

En anden Hovedgruppe af Restriktioner er den, der henhører under *Priskontrollen*. Ved Lov af 18. Maj 1937 oprettedes en Priskontrol med et *Priskontrolraad*, der havde til Opgave at føre Kontrol med Prisaftaler m. v. — Disse Bestemmelser fandtes imidlertid ikke tilstrækkelige, da Krigen kom. De skærpede Bestemmelser begyndte med, at der den 3. September 1939 indførtes Forbud mod Vareaager (d.v.s. en Udnyttelse af Situationen til en Forhøjelse af den procentvise Avance ud over den i vedkommende Branche sædvanlige). Den 19. Oktober fastsattes nærmere Retningslinier, og der nedsattes en *Prisnoterings-Komité*, der skulde offentliggøre *vejledende Priser*. Der blev her efter Erhvervenes Ønsker paa visse Omraader taget Hensyn til Genkøbsprisen, selv om Hovedgrundlaget for Prisansættelsen var Indkøbspris og Omkostninger.

Saa kom Besættelsen, hvorefter der straks den 9. April blev indført Prisstop og Forbud mod at tilbageholde Varer. Disse midlertidige og i Længden uholdbare Bestemmelser ændredes ved Lov af 30. Maj 1940. Priskontrolraadet fik udvidet Myndighed. Ifølge Loven var urimelige Priser forbudt, og Nettoavancen fra før Krigen maatte hverken procentvis i Ører eller pr. Kvantum forhøjes. Denne Prislov dannede Grundlaget for de senere Love, der hvilede paa samme Princip, men som paa forskellige Omraader skærpedes, f. Eks. med Hensyn til Indregning af visse Omkostninger, Retten til Prisforhøjelse efter Anmeldelse eller Tilladelse o.s.v.

Denne generelle Avancefastsættelse suppleredes med utallige Maksimalpriser, Fakturerings-, Købs- og Salgsbestemmelser, Prisstop-Bekendtgørelser m. m., der til sidst dannede et Komplex af Bestemmelser, hvis Overholdelse i Virkeligheden voldte Handelen overordentlige Vanskeligheder. Prisdirektoratet blev efterhaanden en meget omfattende Administration, hvortil knyttedes Priskontrollører, som atter samarbejdede med kommunale Prisnævn og Kontrollører.

Det er denne Priskontrol, der under Krigen og ogsaa nu i Efterkrigstiden har ovet en gennemgribende, men ogsaa højest nødvendig Indflydelse paa samtlige Prisdannelser inden for Erhvervenes Omraade. Saa længe Efterspørgselen er større end Tilbudet, eller, om man vil, saa længe der er Varemangel, er priskontrollerende Foranstaltninger nødvendige; men naar Forholdene engang trækker sig i Lave, saaledes at Efterspørgselen kan dækkes uden Vanskeligheder gennem Tilbud, vil Konkurrencen inden for Erhvervene mellem de forskellige Erhvervsvirksomheder atter blive effektiv, og egentlige priskontrollerende Foranstaltninger skulde da være overflødige. Til den Tid bør »Prisloven« i sin nuværende Skikkelse falde bort og erstattes med en »Prisaftalelov« af omtrent samme Karakter og Ordlyd som den oprindelige »Prisaftalelov«, naturligvis med de Ændringer og Tilføjelser, som Nutidens Forhold gør ønskelige og rimelige.

Man vil forstaa, at Handelens Mænd, der skulde styre uden om »Prislovens« mange Skær — og nogle af disse var i Virkeligheden »undersøiske« —, og som samtidig skulde rette sig efter Vareforsyningsdirektoratets efterhaanden næsten talløse Forordninger, har været ude for Opgaver, der har lagt Beslag ikke alene paa Tid og Resignation, men ogsaa paa al den Forsigtighed, den Erfaring og ikke mindst den Taalmodighed, det overhovedet fra de Erhvervsdrivendes Side har været muligt at opdrive.

X

Et vigtigt Forhold inden for den indenlandske Handel var de Bestemmelser, der blev udstedt om *den tyske Besættelsesmagts Ret til Køb af Varer i danske Detail- og Engrosforretninger*. Straks efter Besættelsen blev Spørgsmaalet om Besættelsesmagts Indkøb ordnet ved Forhandlinger mellem de danske og de tyske Myndigheder. Besættelsesmagten var ifølge disse principielt selvforsynende med Mad, Materialer o.s.v., dog med Undtagelse af saadanne Levnedsmidler, som det vilde være unaturligt at sende hertil fra Tyskland som Mælk, Æg, Smør o.s.v. Det var endvidere forbudt de enkelte Soldater at hamstre og at sende Varer ud af Landet, hvad Tropperne var underrettet om.

Handelsorganisationerne udsendte Meddelelse herom til deres Medlemmer, men nogen Bekendtgørelse ønskede Tyskerne ikke, og det viste sig da ogsaa snart, at Bestemmelserne allerede af den Grund mange Steder ikke blev overholdt. Handelsorganisationerne paaviste, at *den tyske Intendantur og de tyske Soldater købte Varer op i saa store Mængder, at det mange Steder truede Beholdningerne*, navnlig i flere Provinsbyer. At det ikke var til personligt Brug, Soldaterne købte Varer, fremgik af, at der ogsaa blev købt Dameundertøj, Barnevogne m. v. Varerne blev sendt sydpaa pr. Feltpost uden om Toldvæsenet og betaltes ofte med danske Kroner.

Disse Klager gav Anledning til, at Spørgsmaalet blev taget op igen med de tyske Myndigheder, der havde villet bagatellisere Sagen, og Resultatet blev da langt om længe, at der blev udstedt Bekendtgørelser eller Cirkulærer, der sendtes til alle Handlende, men offentliggøres maatte de stadig ikke. I den første Bekendtgørelse, der udsendtes den 4. November 1940 vedrørende Varer, indeholdende Jern og Staal, andre Metaller og Kautsjuk, fastsattes, at alle Aftaler om Levering af saadanne Varer, for saa vidt Leverancerne oversteg 50 kg, skulde godkendes af

Handelsministeriet, inden de kunde accepteres. For at saadanne Leveringer kunde gennemføres, skulde der af de danske Eksportører fra vedkommende tyske Myndighed fremskaffes Bekræftelse af, at Levering fra Tyskland af de til Leverancerne svarende Mængder af Jern, Staal, andre Metaller og Gummi vilde finde Sted. De første mere omfattende, almindelige Retningslinier om de Handlendes Salg til den saakaldte Værnemagts Afdelinger og de enkelte tyske Soldater og andre tyske Personer udsendtes den 14. November 1940 som Cirkulærskrivelser til de Handlende gennem Politimyndighederne — de maatte ikke offentliggøres — og i Tilslutning hertil Bekendtgørelse af 11. December 1940, der var affattet efter Forhandlinger mellem Udenrigsministeriet, Handelsministeriet, Landbrugsministeriet og Værnemagten. Ligesom i de første Meddelelser hedder det ogsaa i Bekendtgørelsen saa smukt i § 1: »Da den tyske Værnemagt her i Landet som almindelig Regel modtager alle Forsyninger af Levnedsmidler, Foderstoffer og alle andre Fornødenheder fra Tyskland, maa Salg af Varer til den tyske Værnemagt eller dennes enkelte Afdelinger — direkte eller gennem Mellemmænd (herunder Entreprenørfirmaer) — kun ske i Overensstemmelse med nedenstaaende Bestemmelser,« og derefter fastsattes, at Smør, Flæsk, Æg, Kød og Ost kun maatte sælges til den tyske Værnemagts Afdelinger gennem de danske Eksportudvalg, og andre Varer, for saa vidt det drejede sig om for mere end 200 Kr. Varer, kun, naar Udenrigsministeriets skriftlige Tilladelse forelaa. Betalingen maatte kun foregaa ved Check. Til de enkelte Medlemmer af den tyske »Værnemagt« maatte ikke sælges rationerede Varer, uden at der afleveredes Rationeringsmærker, og andre Varer maatte kun sælges inden for rimelige Grænser.

De følgende og talrige Bekendtgørelser, som det vil føre for vidt at komme ind paa her, betegner — sideordnet med Tyskernes andre stærkere og stærkere Indgreb i vore Forhold — en Linie, der gav mere og mere Ret til Tyskerne. I December 1942 krævedes, at tyske Soldater skulde anerkendes som »faste Kunder« (ikke for Spiritus og Tobak), dog efter Forretningernes Leveringsevne og kun til personligt Behov. Men det var utroligt, hvad de ofte skiftende Besættelsestropper havde »Behov« for og tog med eller sendte sydpaa. Og efter den egentlige Regerings Ophør i August 1943 blev det paalagt Handels- og Produktionsvirksomheder, at de ikke kunde nægte at levere Varer eller fremstille Varer til Besættelsesmagten, og at de, hvor det var nødvendigt, skulde fremskaffe de fornødne Myndighedstilladelser. Først da Befrielsen kom, fik man de sidste — og glædelige — Bekendtgørelser, i hvilke det blev forbudt de Handlende at sælge Varer til her tilbageværende tyske Tropper og Flygtninge m. v.

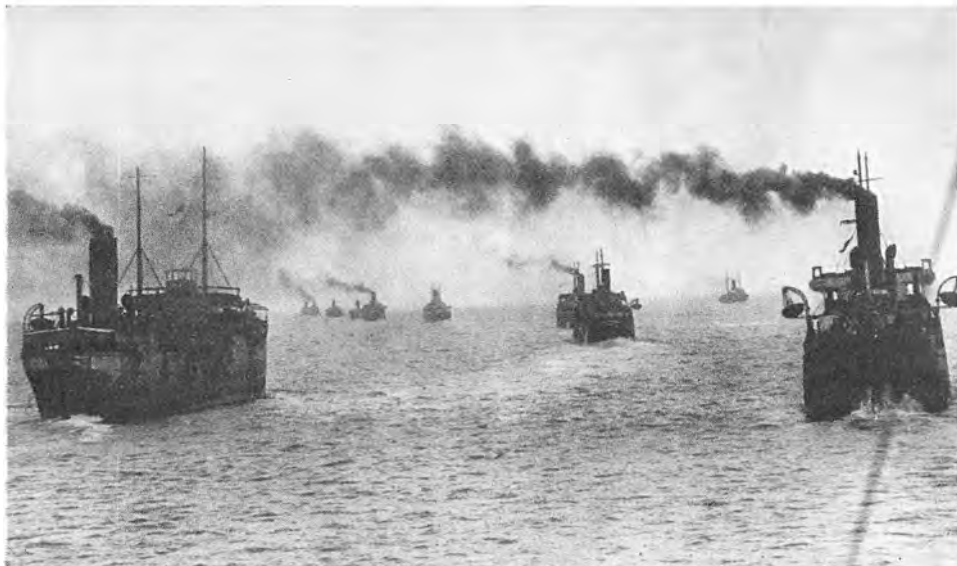
Om disse Forhold vil jeg tilføje, at den danske Engros- og Detailhandlerstand holdt sig yderst tilbageholdende. Engroshandelen kunde lettere henvise til de officielle Bestemmelser; men Detailhandelen stod over for store Vanskeligheder, naar Tyskerne traadte ind i Butikken og forlangte. Her havde Begrebet »under Disken« sin fulde Berettigelse.

At adskillige Handlende faldt for de tyske Trusler eller for den dermed følgende eventuelle ekstra Fortjeneste, er desværre en Kendsgerning, som det bl. a. fremgik af Udviklingen i det første halve Aar af Besættelsen. Man maa haabe, at de paa-

gældende senere har faaet det at føle gennem Værnemagerdomme, Skatteovertrædelses-Bøder og almindelig Foragt. Men en Kendsgerning er det, og det vil jeg som Handelsminister og senere som uofficiel »Observatør« under »Departementschef-Regeringen« bevidne, at den langt, langt overvejende Del af Handelen har været med i den passive Bevægelse, der havde til Opgave at sørge for, at Tyskerne fik mindst muligt.

I Krigens og Besættelsens Aar viste den danske Handelsstand som Helhed betragtet, at den var de Opgaver, der blev den betroet, voksen, baade købmandsmæssigt og nationalt. Derfor kan et Kapitel om den danske Handel under Besættelsen ikke skrives, uden at det fastslaas, at det danske Samfund staar i Taknemmelighedsgæld til dette Erhvervs Udøvere i By og paa Land for den ranke Holdning, der blev indtaget over for vore Undertrykkere, og for den nationale Aand, der fyldte Erhvervenes Kvinder og Mænd. En Tak skal rettes til Handelens Udøvere, der stod paa en udsat Post, og som paa alle Omraader og inden for alle Afskygninger af Handelen var sig deres Ansvar bevidst.

Maatte Samfundet blot nu forstaa, at skal Handelserhvervet atter i højeste Potens udnytte sine rige Erfaringer, sine Evner og sine Kræfter i Landets Tjeneste, maa Gerningen udøves i Frihed, men under Ansvar over for det Samfund, hvis Tjenere Erhvervslivets Udøvere altid har ønsket at være. Det vil aldrig kunne benægtes, at dets Udøvere arbejder bedst som frie Borgere. Erhvervene kræver Frimandskaar for sig og sine, saa vist som »Frihed under Ansvar« er den Devise, Erhvervslivet ønsker at arbejde under og bedst vil trives under.

*Konvojsejlad*s var den eneste nogenlunde sikre Metode, naar man skulde undgaa de tyske Pirat-Ubaade.

SKIBSFARTEN

Af Skibsreder CHRISTIAN HARHOFF

I Fredens Dage »pløjede« danske Skibe samtlige Verdens Have, og i store som smaa Havne, spredt over hele Verden, lossede og lastede danske Skibe og bragte Bud om en af de ældste og navnkundigste Søfartsnationer i Verden. Trods Landets ringe Størrelse havde det opbygget en stor Handelsflaade, og det var med Stolthed, en Dansker fjernt fra de hjemlige Strande genkendte det rødhvide Korsflag, der vajede fra Hjemlandets Skibe.

De ydre Betingelser for *Skabelsen af en Handelsflaade* var til Stede i rigt Maal. Vort Lands Beliggenhed og Struktur har givet Befolkningen Lyst til Søliv, og gennem Aarhundreder har Landet fostret en Sømandsstand, der i Dygtighed og Kunnen staar Maal med andre Nationers. Dansk Skibsbygning var anerkendt uden for Landets Grænser, og danske Skibsbygningsingeniører udførte et dygtigt og maalbevidst Arbejde paa at holde Industrien paa et højt Niveau.

Et af de Forhold, der giver en naturlig Baggrund for Opbygningen af en Handelsflaade, *Eksporten fra Landet*, var imidlertid ikke gunstigt for Danmarks Vedkommende. Værdimæssigt rangerer dansk Eksport højt, men tonnagemæssigt er den kun af mindre Betydning. De stærkt forædlede Landbrugsprodukter, Smør, Flæsk og Æg, der er Handelseksportvarer, stiller kun ringe Krav om Tonnage, og selv om Produktionen af disse Varer er betinget af en stor Import af Foderstoffer m. v. fra Udlandet, mangler man Muligheden for at kombinere denne Import med en Returladning her fra Landet. Naar det trods dette Handicap var lykkedes at opbygge en Handelsflaade, skyldtes det, at i Fredens Dage herskede *Frikonkurrencen* i meget stor Udstrækning

i de internationale Transporter over Havene. Uden Hensyn til Skibenes Nationalitet fik det Skib Ladningen, der i den givne Situation var i Stand til paa bedste og billigste Maade at udføre den ønskede Transport. Disse Forhold havde danske Rederier forstaaet at udnytte i fuldt Maal, og i Kraft af sin dygtige Sømandsstand, sine Kvalitetsskibe og Redernes Evne til at dirigere og lede Skibene, deltog dansk Skibsfart med Hæder i denne Konkurrence. Dette gjaldt Trampfarten, men ogsaa i Opbygningen af Rutenettet mellem danske og udenlandske samt mellem udenlandske Havne indbyrdes havde danske Rederier vist en Forudseenhed og Dygtighed, der tjente Standen til Ære og var til Gavn for den danske Nation.

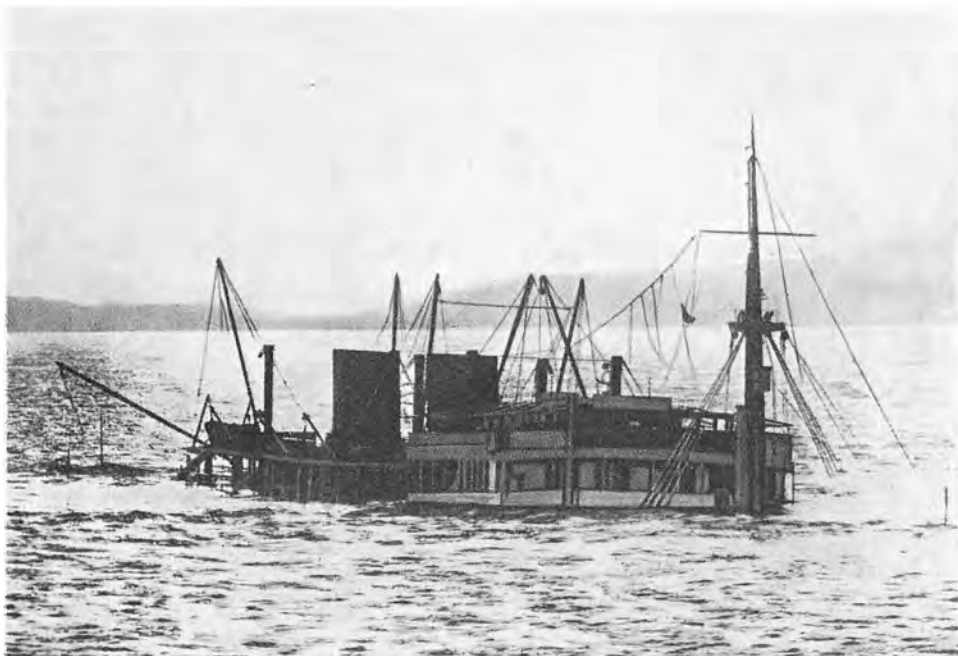
Det var ikke smaa Værdier, der gennem Skibsfartens Arbejde blev tilført vort Land. I Fem-aarsperioden 1935 til 1939 var den gennemsnitlige aarlige Bruttoindsejling i udenrigsk Fart af danske Skibe ca. 250 Mill. Kr., og af dette Beløb var ca. $\frac{3}{4}$ indtjent ved Fart mellem udenlandske Havne. Denne Indsejling var, som nævnt, Bruttobeløb, og naturligvis skulde Skibene have Forsyninger af Brunkul, Olie m. v. fra Udlandet; men selv om disse Udgifter blev fratrukket, var der dog et Nettobeløb paa ca. 150 Mill. Kr. aarligt til Raadighed. Allerede af disse Tal synes det klart, at dansk Skibsfart er en vigtig Faktor i det danske Samfundsliv. Næst efter Norge, hvor Skibsfartens Andel i Nationalindtægten udgjorde ca. 11 pCt., kom Danmark med en procentvis Andel paa $2\frac{1}{2}$, medens Procenten i den største Skibsfartsnation England kun androg ca. 1,3 pCt. Ogsaa af disse Tal fremgaar det, at Skibsfarten havde og naturligvis endnu har en umaadelig Betydning for dansk Samfundshusholdning, men tillige, at det først og fremmest var i Farten paa Udlandet, at Skibsfarten tjente sine Penge.

II

Straks ved Krigens Udbrud i September 1939 startede Tyskland paa samme Punkt, hvor det slap ved Verdenskrigens Afslutning 1918, idet den uindskrænkede U-Baadskrig øjeblikkeligt iværksattes. Fredelige Handelsskibe, der tilhørte neutrale Stater, blev jaget af U-Baade og Flyvemaskiner; uden Varsel blev Skibene sænket. Det skulde vise sig, at det betød en dødelig Trusel for Handelssøfarten, og først langt hen i Krigens fik man Midler til effektivt at bekæmpe denne Fare. De allierede startede ligeledes, hvor de slap i 1918, og indførte i Hast *Konvojsystemet*, der havde vist sig saa effektivt under den sidste Krig; men i Begyndelsen syntes Systemet ikke at give de samme gode Resultater som tidligere, idet de tyske Flyvere nu var i Stand til at opdage Konvojerne og dels selv og dels ved at tilkalde U-Baadene kunde tage deres Bytte blandt den store Samling af Skibe.

Fra dansk Side blev der indført alle mulige Sikkerhedsforanstaltninger for at sikre den danske Skibsfart. I *Fragnævnsloven* var det saaledes fastsat, at Ministeren for Handel, Industri og Søfart kunde forbyde Offentliggørelse af Skibes Positioner, Bevægelser og Ladninger, ligeledes at Ministeren kunde gøre Afvigelser fra de i Sønringsloven fastsatte Bestemmelser og udfærdige særlige Bestemmelser vedrørende Skibes Bemanning. De i Loven givne Bemyndigelser benyttede Handelsministeren sig af, idet han ved Bekendtgørelse af 3. September 1939 forbød Offentliggørelse af Skibes Positioner m. v., og ved en Bekendtgørelse af 18. November 1939 indførtes der ekstraordinære Regler vedrørende Skibes Bemanning. Ved Siden af disse Regler fastsattes der Bestemmelser om Nationalitetsmærker paa Skibene, Anbringelse af Redningsflaader m. v.

Trods disse Forsøg paa at sikre Besætningernes Liv var Risikoen til Søs dog steget ganske betydeligt. Fra tysk Side gaves ingen Pardon, og i de færreste Tilfælde gav Tyskerne saaledes

Den danske Handelsdamper »Canada« gik den 3. Novbr. 1939 paa en Mine ud for Humber og sank. Billedet er taget ca. tre Uger efter Forliset.

Mandskabet Mulighed for at komme i Baadene. *Det vil til alle Tider være en uafvaskelig Plet paa Tyskerne, at de førte denne Krig mod neutral Skibsfart paa en saa grusom og hensynsløs Maade.*

Efterhaanden som Risikoen steg, indførte man forskellige Forholdsregler for at formindske denne. Det blev saaledes fastsat, at der altid skulde være to danske Skibe i Følge over Nord-søen, men om denne Bestemmelse gav noget praktisk Resultat til det gode, var vel tvivlsomt. Endvidere fremkom der forskellige Forslag til nyt Redningsmateriel, Redningsveste af særlig Konstruktion og meget andet.

Der var ikke noget mærkeligt i, at Befolkningen beskæftigede sig med disse Ting med en levende Interesse, naar man tager i Betragtning, hvilke umaadelige Tab af Menneskeliv og Materiel der skete i den første Del af Krigen. Den første Maaned forløb uden noget Krigsforlis, men den 30. September 1939 blev den danske Damper »Vendia«, der var i Fart til Eng-land i Ballast, torpederet ud for Hanstholm. Af den 17 Mand store Besætning blev kun 6 reddet, medens 11 Mand omkom. Dette Budskab bragte Sorg til mange Hjem, ligesom det rejste Sorg og Harme i den danske Befolkning. En Maaned gik, og den 3. November 1939 gik Ø. K.'s store moderne Motorskib »Canada« paa en Mine ud for Humber ved Englands Kyst og sank. Heldigvis blev hele Besætningen dog reddet. Den 3. December 1939 minesprængtes Dampere »Ove Toft« i Nordsøen, og ved dette Forlis omkom 6 Mand af den 21 Mand store Besætning. Nogle Dage senere sank S/S »Scotia«, og kun 2 Mand blev reddet, medens 19 Mand omkom. Nu fulgte det ene Sorgens Budskab efter det andet, og i visse Tilfælde kom der samme Dag Meddelelse om to Skibes Forlis, samtidig med at et forfærdende Antal Mand af Besætningerne omkom.

De første Maaneder af Aaret 1940 bragte en Nedgang i Tabene, men dette skyldtes formentlig først og fremmest, at kun et mindre Antal Skibe var i Fart i disse strenge Vintermaaneder. Da Skibsfarten kom i Gang igen, steg Tabene; i Paaskeugen 1940 sænkedes der i et Par Dage og Nætter 6 danske Skibe. Af Besætningerne og Passagererne om Bord omkom 66, medens 60 blev reddet.

For hele Perioden fra Krigens Udbrud og indtil den 9. April 1940 udgjorde den danske Handelsflaades Tab: 29 Skibe paa 75.621 BRT og 110.000 TDW. Tabet af Menneskeliv, der maa beklages i langt højere Grad, var forholdsvis større, idet der ved disse Krigsforlis eller ved Bombeangreb paa Skibene eller lignende var omkommet 345 Mennesker. Paa de 29 Skibe var Besætningen i alt paa ca. 550—600 Mand, og det altsaa sige, at mellem Halvdelen og to Trediedele af Besætningerne omkom.

III

Allerede fra Begyndelsen af 1939 havde Myndighederne selv medvirket til *Beredskabskøb* og opfordret det private Næringsliv til at foretage saadanne Indkøb. Gennem Valutarestriktioner forhindredes det dog, at disse Indkøb blev af et saa stort Omfang som ønskeligt, og dette har senere vist sig at være til stor Ulempe for Landet. Ved Krigens Udbrud kom Transportproblemet hurtigt til at staa i Forgrunden som noget af det vigtigste, der for enhver Pris maatte løses. Straks efter Fjendtlighedernes Indtræden forelagde Regeringen derfor for Rigsdagen et Forslag til *Lov om ekstraordinære Foranstaltninger vedrørende Skibsfarten*. Forslaget byggede paa de Erfaringer, der var indhøstet under den forrige Krig, og Loven blev vedtaget den 2. September 1939; denne, den saakaldte *Fragtnævnsløve*, kom gennem hele Krigstiden til at danne Rammerne for dansk Skibsfart.

Efter Lovens § 1 nedsattes til Bistand for Regeringen et *Fragtnævn*, der bestod af en af Kongen udnævnt Formand og 9 andre af Ministeren for Handel, Industri og Søfart udnævnte Medlemmer. Heraf udnævntes de 7 efter Indstilling af Dansk Dampskibsrederiforening, 1 efter Indstilling af Dansk Sejlskibsrederiforening og 1 efter Indstilling af Dansk Sejlskibsrederiforening for mindre Skibe. Efter Lovens § 2 bistod Fragtnævnet ved Tilvejebringelse paa bedste og billigste Maade af Skibsrum til de for Landet nødvendige Tilførsler, for hvilke offentlig Medvirken skønnedes ønskelig eller nødvendig, ligesom det paahvilede Nævnet at føre Tilsyn med Fragtforholdene og Skibsfartens Udvikling og efter Omstændighederne at bistaa Rederne med Ordning af Befragtningsforhold.

For at kunne gennemføre denne Opgave bemyndigedes Nævnet til at forlange Indberetning fra Rederierne om Skibenes Positioner og Rejser, og Nævnet kunde paalægge Skibene at foretage bestemte Rejser til Fragtrater, der bestemtes af Nævnet, dog under Hensyntagen til Fragtraternes almindelige Niveau paa Rejsens Tidspunkt.

Foruden disse Bestemmelser vedrørende Fragtnævnet og dets Arbejdsomraade indeholdt Loven forskellige Bestemmelser vedrørende *Sikring af Skibenes Sejlads*. Allerede tidligere er omtalt Bestemmelserne om Hemmeligholdelse af Oplysninger om Skibenes Positioner m. m., men der blev desuden givet Handelsministeren Bemyndigelse til at forbyde Salg af danske Skibe til Udlandet eller Bortfragtning af danske Skibe til Udlandet paa Tid eller for Rejse, ligesom han kunde fastsætte Regler vedrørende Udstedelse af dansk Nationalitets- og Registreringscertifikat for indkøbte og nybyggede Skibe samt med Hensyn til Inddragelse af Certifikater.

Den 5. September 1939 udnævntes ved kongelig Resolution Direktør *J. A. Korbjerg*, Dansk Dampskibsrederiforenings Formand og administrerende Direktør i A/S Det Forenede Dampskibs-Selskab, til Formand for Fragtnævnet, og den samme Dag udnævnte Handelsministeren efter Indstilling fra Dansk Dampskibsrederiforening Skibsrederne *T. C. Christensen*, *Hakon Christiansen*, *Christian Harhoff*, *Axel Kampen*, *A. P. Møller*, *Hugo Marx-Nielsen*, *L. O. Normann* til Medlemmer af Nævnet. Samtidig udnævnte Ministeren efter Indstilling fra henholdsvis Dansk Sejlskibsrederiforening og Dansk Sejlskibsrederiforening for mindre Skibe Skibsreder *A. E. Sørensen* og Forretningsfører *E. Borch-Johansen* til Medlemmer, og Nævnet var nu fuldtalligt.

J. A. Kørbing (f. 1885) gennemgik i 1903—07 Ingeniørskolen paa Orlogsværftet, blev derefter Ingeniørassistent paa Værftet, men rejste Aaret efter til Tyskland, hvor han indtil 1910 studerede Skibsmaskin- og Skibsbygning ved Technische Hochschule i Charlottenburg. Efter sin Hjemkomst fortsatte han Arbejdet paa Værftet, hvor han blev Værftsingeniør i 1912 og Underdirektør i 1919. I 1921 gik han som teknisk Direktør til A/S Det forenede Dampskibs-Selskab, hvis administrerende Direktør han blev i 1934.

Kort efter fremkom der fra forskellige Sider Kritik af Nævnets Sammensætning. Der blev anket over, at Nævnet udelukkende bestod af Erhvervets egne Mænd, og Regeringen fandt, at Kritikken til en vis Grad var rigtig. Ved Lov af 23. September 1939 gennemførtes en *Tilføjelse til Loven*, hvorved Handelsministeren bemyndigedes til at udvide Antallet af Medlemmer og Kredsen af de Erhvervsinteresser, der kunde repræsenteres. Udvidelsen skulde ske i det Omfang, Forholdene gjorde det ønskeligt.

Den 28. September 1939 udnævnte Handelsministeren i Henhold til den ved Loven givne Bemyndigelse følgende nye Medlemmer af Nævnet: Direktør P. Wonsild som Repræsentant for Industriraadet, Direktør Wm. Mønsted som Repræsentant for Grosserer-Societetets Komité, Sekretær C. Trautmann som Repræsentant for Andelsudvalget, Generalsekretær A. Høgsbro Holm som Repræsentant for Landbrugsraadet, Konsul P. M. Warrer som Repræsentant for Provinshandelskammeret og Formanden for De samvirkende Fagforbund Laurits Hansen som Repræsentant for Arbejderbevægelsens Erhvervsraad. Endelig udnævntes den 5. Oktober 1939 Direktør Johannes Børresen til Medlem af Fragtnævnet som Repræsentant for Københavns Kommune og den danske Købstadsforening.

Til Leder af Fragtnævnets Sekretariat ansattes den administrerende Direktør i Dansk Dampskibsrederiforening, cand. jur. E. Maegaard og til Sekretær Landsretssagsfører V. Wenzell, Sekretær i Dansk Dampskibsrederiforening.

IV

Ved Fragtnævnets konstituerende Møde den 5. September 1939 vedtog Nævnet enstemmigt, at Nævnets Hovedopgave skulde være Varetagelse af Samfundets Interesser, saaledes at *specielle Rederinteresser maatte vige for Samfundsinteresser*. Man vilde dog fra Nævnets Side søge at undgaa saadanne Indgreb, som kunde hindre dansk Skibsfarts Muligheder for til Landet at indtjene fremmed Valuta ved Ydelse af Transporttjenester for Udlandet.

Krigen havde straks paairket Skibenes Dispositioner, idet det var nødvendigt at

foretage lange Omveje, og selve Opholdene i Lastehavnene blev af længere Varighed. Disse Forhold bevirkede, at Tonnagens Udnyttelse blev mindre effektiv. Den af de Allierede og Tyskerne indførte Kontrabandekontrol førte ligeledes til lange Ophold i Inspektionshavnene.

Vor Eksport af Landbrugsvarer til England og Tyskland var en Livsbetingelse for vort Land, og ved Forhandlinger med de to Lande kom der en Aftale i Stand, saaledes at Skibe, der sejlede over Nordsøen med Landbrugsprodukter, skulde have en vis Præferencestilling. Denne Bestemmelse havde en ikke ringe Betydning, og selv om der ikke mindst i Aarets sidste Maaneder forliste en Del af disse Skibe, foregik Transporten af Landbrugsprodukter dog mere tilfredsstillende end ventet. Hvad angaar *Indførslen af Kul og Koks*, valgte Fragnævnet i den første Tid blot at henstille til Rederierne, at der blev stillet tilstrækkelig Tonnage til Raadighed hertil, og samtidig fastsatte man de Rater, der maatte anses for passende for Kul-laster fra Storbritannien til Danmark, ligesom man grøb regulerende ind over for Tonnagen til Brug ved Hjemtagelsen af Gødningsstoffer, Korn og Foderstoffer.

For at kunne føre den nødvendige Kontrol fordredes der af Rederierne fra den 19. September daglige Indberetninger vedrørende Kul- og Koksbebringningerne til danske og andre skandinaviske Havne samt Østersøhavnene.

Fra Begyndelsen af Oktober fastsatte Fragnævnet Maksimalrater i Kul- og Koksarten, men i den første Tid var der saa megen Tonnage til Raadighed, at Fragten laa ca. 2—3 Kr. under Maksimalraterne. Skibene søgte derfor over i Farter paa andre skandinaviske Havne, særlig svenske Havne. Tonnagemængden blev faldende, og Fragnævnet bestemte derfor, at ingen Afslutning af Kul- og Koksbebringninger til andre Lande maatte finde Sted uden dets Samtykke.

Det viste sig, at disse Udvidelser af Nævnets Arbejde ikke kunde bestrides af Sekretariatet, og fra 1. Januar 1940 ansattes Skibsreder *T. C. Christensen* som Leder af den daglige rederi-mæssige Del af Fragnævnets Befragtningsafdeling.

I Stedet for de foran omtalte Maksimalrater, for hvilke Forudsætningerne var bortfaldet, fastsatte Fragnævnet fra den 10. Januar 1940 Standardrater og -betingelser for Befragtning af Kul og Koks til Danmark, og fra samme Dag skulde enhver Befragtning af disse Varer approberes af Nævnet.

For andre Varers Vedkommende var Nævnets Indgreb ikke saa vidtgaende. Landets *Tilførsler af Korn og Foderstoffer samt Gødningsstoffer* foregik uden større Indgreb, indtil der senere blev stillet meget store Krav om Tonnage, og den 6. Marts 1940 blev der truffet en Aftale med Regeringen om, at Fragnævnet og Importørerne forpligtede sig til inden den 1. September 1940 at hjemtage 140.000 Tons Oliekager fra Sydamerika og 260.000 Tons Korn fra Nordamerika.

Disse Forhold vilde bevirke, at ca. 240.000 TDW skulde indsættes i disse Farter, men inden Overenskomsten blev bragt ud i Livet, var Landet blevet besat af Tyskland.

Som meddelt tidligere indførtes der ved Bekendtgørelse af 1. September 1939 *Udførselsforbud for Skibe*, og kun efter Handelsministerens Tilladelse kunde Skibe over 20 BRT sælges til Udlandet. Disse Anmodninger blev som Hovedregel forelagt Fragnævnet, og Nævnet har indtaget det Standpunkt at fraraade Salg af Skibe til Udlandet, saafremt de paagældende kunde være af Betydning for Landets Tilførsler. Ved Indkøb af Tonnage har Nævnet anbefalet, at Indkøb skulde tillades af ethvert Skib, der var anvendeligt til Landets Transporter.

V

Medens der efter hele Udviklingen maatte forventes et Fragtfald i Aaret 1939, bevirkede Udsigterne til en kommende Krig, at den forøgede Efterspørgsel efter Tonnage fik Fragterne til at holde sig og i visse Tilfælde til at stige. Stigningen inden Krigens Udbrud var dog af mindre Omfang, men efter at Krigen var erklæret, steg Fragterne stærkt.

Til Belysning af denne Stigning kan benyttes det danske Fragtratetal, der giver Udtryk for Bevægelserne i de Fragter, der særligt har Betydning for dansk Skibsfart. I nedenstaaende Tabel er opstillet Fragtratetallet fra Marts 1939 til Marts 1940.

Fragtratetallet Marts 1939—Marts 1940.

(Aaret 1935 gennemsnitlig = 100)

Marts 1939	123	Oktober 1939	367
April 1939	122	November 1939	375
Maj 1939	128	December 1939	405
Juni 1939	128	Januar 1940	498
Juli 1939	129	Februar 1940	563
August 1939	134	Marts 1940	655
September 1939	295		

Det fremgaar af Tabellens Tal, at i Krigens første syv Maaneder var Raterne stærkt stigende, men det maa i denne Forbindelse huskes, at samtidig steg ogsaa Driftsudgifterne, dels paa Grund af stigende Dagsudgifter for Skibene og dels paa Grund af de forlængede Rejser. Som Eksempel herpaa kan nævnes, at en Kulrejse til England, der i Fredens Dage kunde udføres paa 10—14 Dage, i Krigens Tid varede 1 Maaned eller mere.

Vedrørende Kulfragterne kan det fremhæves, at en Damper paa 2.500 TDW før Krigen fik Kr. 5—6 pr. Ton, i September 1939 Kr. 27,00, i December 1939 Kr. 29,50, i Januar 1940 Kr. 42,50 og i Marts 1940 Kr. 57,00. De paagældende Rater var de af Fragtnævnet fastsatte Standardrater. Der synes saaledes, sammenlignet med Fredstidens Rater, at være sket en meget kraftig Stigning, men ved Sammenligning maa det dog tages i Betragtning, at denne Rate laa relativt lavt, fordi Transporten af Kul til Danmark var en Returrejse efter en Træladning fra Østersøen til England, medens Krigstidens Rater var fastsat ogsaa til Dækning af en Ballastrejse fra Danmark til England.

Driftsudgifterne fulgte imidlertid godt med, og det kan derfor ikke nytte, at man blot hæfter sig ved Stigningerne i Bruttoindtægterne, idet det maa erindres, at Skibene ikke kunde udføre saa mange Rejser som under Fredstid, og der var derfor ikke Tale om de Fantasiindtægter, mange troede. Trods alt blev der dog i denne Periode en ret pæn Fortjeneste tilbage. Kraftige Stigninger i Driftsudgifterne skete særligt paa 2 Omraader, nemlig Mandskabsudgifterne og Assuranceudgifterne.

Mandskabsudgifter.

Straks efter Krigens Udbrud fremsatte Mandskabsorganisationerne Krav om Ydelse af Krigstillæg til Dækning af Risikoen ved Sejladsen. De herom førte Forhandlinger resulterede i, at der ved Sejlads inden for nærmere bestemte Zoner fastsattes et Krigstillæg for Officerer og lige stillede paa 100 og 200 pCt. af Grundhyren og for den øvrige Besætning paa 125 og 250 pCt. I visse nærmere bestemte danske Farvande betaltes der intet Krigstillæg.

Efterhaanden som Risikoen steg, blev Tillæggene ændret, og inden Aarets Udgang betales der for Fart paa Storbritannien, Holland og Belgien 300 pCt. af Hyren for Officerer og 350 pCt. til den øvrige Besætning. Det til Søfolkene ydede Krigstillæg var skattefrit.

Ved Siden af Krigstillægget fik Søfolkene ligesom Arbejderne i Land fra 1. November 1939 et maanedligt Dyrtidstillæg. Ved Fastsættelsen af dette maanedlige Beløb blev der taget Hensyn til, at Arbejdstiden til Søs var længere end i Land, men det Forhold, at Mandskabet om Bord i Skibene fik Kost og Logi, fik ingen Betydning ved Fastsættelsen, selv om Prisstigningen var forårsaget for en væsentlig Del af Stigningerne i disse Omraader. For Officererne blev Ordningen, at for hver 2 Points Stigning i Pristallet skulde Lønningerne stige med 1 pCt.

Det første Tillæg ydedes efter Oktober-Pristallet, og fra 1. November 1939 fik en Matros Kr. 13,50 pr. Maaned — en Fyrbøder Kr. 12,90 pr. Maaned i Dyrtidstillæg. Indtil 1. Februar 1940 var Tillægget uforandret, men paa Grund af Pristallets Stigning indførtes der en yderligere Forhøjelse af Dyrtidstillægget.

Noget samlet Udtryk for Stigningen i Hyrer haves ikke, men det kan anslaaes, at fra Krigens Udbrud til den 1. Januar 1940 steg Hyreudgifterne med ca. 200—250 pCt.

Assuranceudgifter.

Allerede den 4. Maj 1939 havde Rigsdagen vedtaget en Lov angaaende danske Skibes Forsikring mod Krigsfare. Det var bestemt i Loven, at Institutet skulde paabegynde sin Virksomhed, naar Krigstilstanden var udbrudt.

Loven bestemte i øvrigt, at der skulde stiftes *et Forsikringsinstitut* med en Garantikapital paa 80 Mill. Kroner. Af denne Kapital tegnede Staten 40 Mill. Kroner, danske Rederier 30 Mill. Kroner, et i dette Øjemed dannet Konsortium 5 Mill. Kroner og danske Forsikringsselskaber 5 Mill. Kroner.

Den af Rederierne tegnede Garantikapital fordeltes mellem Rederierne i Forhold til Forsikringsværdien af den paagældende samlede Tonnage paa det Tidspunkt, da Forsikringsvirksomheden paabegyndtes.

Ethvert Rederi, der ejede registreringspligtige Skibe, skulde lade disse krigsforsikre i Institutet, og som Forsikringsværdi ansattes den Værdi, til hvilken Skibet var kaskoforsikret, heri dog medregnet forsikret Kaskointerese. Denne Værdi kunde dog under særlige Omstændigheder forhøjes eller nedsættes, men Maksimumforsikringen for et Skib fastsattes til 4 Mill. Kroner. Det var tilladt Forsikringstageren selv at overtage 25 pCt. af den Forsikringssum, der kunde forsikres i Institutet. Undtaget fra Forsikringen efter Loven var Krigsskibe og Fiskefartøjer. Forsikringssummerne for krigsforliste Skibe maatte ikke uden Bestyrelsens Samtykke anvendes til andre Formaal end Anskaffelse af anden Tonnage, Reparationer eller til Opfyldelse af Garantiforskrivningen.

Forsikringsinstitutet, »Krigsforsikringen for danske Skibe«, skulde ledes af en Bestyrelse paa 10 Medlemmer. Formanden og 3 af dens øvrige Medlemmer udnævntes af Ministeren for Handel, Industri og Søfart. De i Institutet indtrædende Rederier valgte 4 Medlemmer, og de 2 sidste Pladser valgtes efter Indstilling af Forsikringsselskaberne.

Da Loven var vedtaget, valgte Handelsministeren, Johs. Kjærboel, Professor, Dr. jur. *Kr. Sindballe* til Formand for Bestyrelsen. Dansk Dampskibsrederiforening valgte sammen med A/S Det Østasiatiske Kompagni til Rederirepræsentanter Direktør i A/S Det Forenede Dampskibs-Selskab, *L. O. Normann*, Direktør i A/S Det Østasiatiske Kompagni *Hakon Christiansen*, Skibsreder *E. Hahn-Petersen* og Direktør i Dansk Dampskibsrederiforening, cand. jur. *E. Maegaard*. Forsikringsselskaberne valgte Direktør *Max Nielsen* og Direktør *K. K. Petersen* til Medlemmer, og til de 3 Regeringsrepræsentanter udnævntes Departementschef *E. H. Kofoed*, Departementschef *H. Jespersen* og Nationalbankdirektør *O. Jepsen*.

Rammerne for Krigstidens Forsikringsordning var saaledes klar, og ved kongelig Anordning af 1. September 1939 erklæredes Forsikringen for aaben. Det var herefter nødvendigt at faa Skibenes Rejser godkendt af Forsikringen samt at faa fastsat den Præmie, der skulde gælde for hver enkelt Rejse.

En Maaned før sit Forlis blev »Canada« stoppet af en engelsk Kontrolbaad, som skulde undersøge, hvorvidt Damperen havde Kontrabande om Bord. Det var den 4. Oktbr. 1939. Den 3. Novbr. s. A. indtraadte Katastrofen (se Billedet S. 301).

Allerede den 4. September udsendtes den første Præmietarif, og i den følgende Tid udsendtes der med faa Dages Mellemrum Forhøjelser af Præmierne. I Oktober Maaned foretog Forsikringen en Nedsættelse af Præmien for Kul- og Koksrejser fra Storbritannien til Danmark, men denne Nedsættelse blev allerede ophævet en Maaned senere, og samtidig skete der Forhøjelser af Præmierne for andre Rejser.

Det i Loven fastsatte Maksimumbeløb for Forsikring paa 4 Mill. Kroner blev stærkt kritiseret fra Reder- og Assurandørside, og ved et Tillæg til Loven af 27. November 1939 blev Maksimumbeløbet for Krigskaskotaksten forhøjet til 6 Mill. Kroner.

Imidlertid var Prisen for second-hand Tonnage stadig stigende og ligeledes Nybygningsprisen, og det vedtoges derfor af Bestyrelsen paa et Møde den 30. December 1939 at give Rederierne Ret til at forhøje et Skibs Krigskaskotakst med indtil 75 pCt. af den pr. 1. September gældende Krigskaskotakst.

Uden at komme nærmere ind paa Forhøjelserne i Præmierne skal det dog fremhæves, at for Kulrejser til Storbritannien steg Præmien fra 4. September 1939 til 20. Februar 1940 fra $\frac{1}{8}$ pCt. til $3\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$ pCt., og selv om Stigningen varierede for de forskellige Rejser og mindst naturligvis for Rejser borte fra den europæiske Krigskueplads, giver denne Stigning dog et Begreb om, hvilken Rolle Assuranceudgifterne kom til at indtage i Skibenes Driftsudgifter. Naar det tages i Betragtning, at Præmien beregnes af Krigskaskotaksten, og denne efter den 31. December 1939 steg med 75 pCt., giver Stigningen i Præmiesatsen alligevel kun et delvis Billede af den samlede Assuranceudgifts Stigning. Foruden Krigsassurance skulde Skibene som hidtil være dækket mod den almindelige Sørisiko, og Krigsforsikringen var saaledes lagt oven paa den almindelige Søforsikringsudgift. Det kan anslaaes, at Stigningen i de samlede Assuranceudgifter for Skibene fra September 1939 til April 1940 udgjorde mellem 14—1500 pCt.

Som Eksempel kan fremføres, at i August 1939 androg Udgifterne til Assurance pr. Tons Kul Kr. 0,47, medens den i Marts 1940 androg Kr. 34,70.

Som allerede nævnt steg ogsaa de øvrige Driftsudgifter, men Stigningen var ikke af samme Omfang som for Mandkabsudgifterne og Udgifterne til Assurance.

VI

Under de Handelsforhandlinger, der i Januar—Marts 1940 blev ført med Storbritannien, spillede Spørgsmaalet om en yderligere Indsættelse af den danske Tonnage i Farten paa Storbritannien en afgørende Rolle. De britiske Forhandlere forstod godt, at man fra dansk Side maatte forlange stærk Diskretion af Hensyn til Forholdet til Tyskland, og man enedes om et Gentlemen's Agreement, hvorved der stilledes Tonnage paa 200.000 TDW til Storbritanniens Disposition til Markedets Rater og Fragtafslutninger gennem de sædvanlige Mæglere. Denne Overenskomst blev afsluttet i de sidste Dage af Marts Maaned, men netop da man fra dansk Side var ved at føre Overenskomsten ud i Livet, blev Landet besat af den tyske Værnemagt.

Denne den mørkeste Dag i Danmarks Historie ramte dansk Skibsfart meget haardt. Som det vil erindres, var Vinteren 1939—40 en af de strengeste i nyere Tid, og kun ved Hjælp af Isbrydere havde det været muligt at skaffe Skibene ind til de danske Havne. *Største Parten af den danske Handelsflaade var uden for Danmark*, og mange Skibe, der kort før den skæbnsvangre Dato befandt sig i de hjemlige Farvande, naaede ud paa Fart paa ny, men dog ikke alle, og i Kraft af dette og tillige som Følge af de mange Oplægninger befandt sig mod Sædvane *en relativt stor Del af Tonnagen hjemme*. Enkelte Skibe, der var paa Vej ud, fortsatte uforstyrret deres Rejser. Dette gjaldt saaledes A/S Det Østasiatiske Kompagnis nye Motorskib »Kina«, der den 9. April var paa Vej gennem Skagerak. Skibet hørte Radiomeddelelsen om Danmarks Besættelse, men fortsatte sin Rejse og gik til engelsk Havn for at slutte sig til de Allierede. Andre Skibe, der under Norges Kyst afventede Konvojmulighed til England, blev tvunget til at vende tilbage, men i intet Tilfælde søgte Skibe udefra at forcere Spærringen for at søge til Hjemlandets Havne.

Som det fremgaar af et senere Afsnit, udsendtes der gennem den danske Radio Meddelelse først til Skibe i Middelhavet og senere til alle danske Skibe i Søen om at søge til italienske, spanske og andre neutrale Havne, og paa Grund af manglende Kendskab til, hvad der egentlig var passeret herhjemme, løb nogle enkelte Skibe ind i spanske Havne eller blev liggende i de neutrale Havne, hvor de paa daværende Tidspunkt befandt sig. Intet Skib søgte dog Tilflugt i italienske Havne. Efter nogle Dages Forløb blev der Mulighed for nogenlunde at overse, hvorledes Forholdene stillede sig for den danske Handelsflaade. Af dennes samlede Tonnage paa godt 1 Mill. BRT eller $1\frac{1}{2}$ Mill. TDW var $\frac{1}{3}$ herhjemme, medens Resten befandt sig uden for Spærringen.

Forholdene for *Udeflaaden* var forvirrede i de første Dage efter den 9. April 1940. Rederierne var med eet Slag afspærret fra at faa Meddelelser igennem om de Skibe, der befandt sig uden for Landets Grænser, og først efter Uger, ja i visse Tilfælde endnu længere Tid, lykkedes det gennem de danske Gesandtskaber og Konsulater at skaffe sikre Efterretninger om Skibenes Skæbne og Opholdssteder. Det var en lang og usikker Ventetid for Rederierne, men i langt højere Grad for de mange Sofolks Paarørende herhjemme. Der var næppe mange af de hjemmenværende Hustruer, Børn og øvrige Familier eller Folkene uden for Spærringen, der havde tænkt sig, at der ogsaa skulde gaa saa lang Tid, inden der atter blev Mulighed for at mødes, og des-

værre gik Haabet om Gensyn aldrig i Opfyldelse for et meget stort Antal Søfolk og Paarørende. Den savnede Mand, Fader eller Søn forliste paa den farefulde Færd i det fremmede. *Jeg ved ikke, om det staaer helt klart for mine Læsere, hvor meget vi skylder disse tapre Mænd!*

Efter den 9. April 1940 var Danmarks Anseelse ude i Verden dalet meget stærkt, og ved Siden af det utrættelige Arbejde, der blev udført af de Danske i Udlandet, blev vore Søfolks Indsats i Kampen mod Tyranniet en af de Bedrifter, der hævede vort Lands og Folks Omdømme i den allierede Verden.

Betingelserne, hvorunder denne Kamp blev ført, var langt fra de gunstigste. I Begyndelsen blev Søfolkene behandlet som mistænkelige Personer, og i England og Frankrig blev de i visse Tilfælde først sat i Fængsel, for at man kunde undersøge deres Forhold nærmere. Begrundelsen for denne Fremgangsmaade var, at der blandt disse Mennesker kunde findes Personer, der var mod de allierede krigsførende Magter, og derfor maatte der tages enhver nødvendig Forholdsregel. Dette Fængselsforhold varede dog kun kort, og langt den største Del af Mandskaberne valgte at gaa tilbage til Skibene og sejle for de Allierede. Under fremmed Flag sejlede de derpaa gennem lange og drøje Aar, og det var som et Tegn paa deres Anseelse og en Vurdering af deres Indsats, at de danske Skibe under engelsk Flag i December 1943 fra Lord *Leathers*, Ministry of War Transport, modtog Meddelelse om, at fra og med Julemorgen den 25. December 1943 vilde det være tilladt at føre rent danske Flag, som en Paaskønnelse af den store Indsats, de danske Skibe og Besætninger havde ydet i allieret Tjeneste op til denne Dato.

Enkelte Steder foregik Skiftningen af Flaget ved en lille Højtidelighed, blandt andet i en nordgaaende Østkystkonvoj, hvor der befandt sig et dansk Skib. Her kom the senior escort vessel op langs Siden og gjorde Honnør, medens det engelske Flag blev strøget og det danske hejst, hvorefter Chefen udtalte sin Beundring for de danske Somænd og sin Glæde over at se det danske Flag paa sin rette Plads.

Hvilken stolt Dag for de danske Besætninger, da Dannebrog igen gik til Tops; men mangan dansk Somand naaede desværre aldrig at opleve denne Glæde, Havet var da allerede blevet hans sidste Hvilested.

Saadan var Forholdene for de danske Søfolk i allieret Tjeneste, men bedre var det næppe for *de Søfolk, der var strandet i neutrale Havne*. I Overensstemmelse med den danske Regerings Ordre var Skibene søgt ind til en neutral Havn, og gennem Aar laa de nu her uden anden Beskæftigelse end at banke Rust, male og holde Skibet ved lige. Det er et lidet misundelsesværdigt Job, og naar det yderligere trækker ud i Aarevis, bliver Arbejdet endnu mere uudholdeligt. Efterhaanden kom de dog enten hjem eller blev forhyret med andre Skibe.

Som før nævnt udsendtes der den 10. April en *Radioudsendelse til de danske Skibe*. Forhistorien var følgende:

I en Notits til det danske Udenrigsministerium den 10. April anmodede det tyske Gesandtskab den danske Regering om gennem Radioen eller paa anden Maade at beordre danske Skibe i Middelhavet til enten at anløbe neutrale, saa vidt muligt italienske eller spanske Havne, eller ved Tilbagevenden til Hjemlandets Havne at unddrage sig Opbringelse fra allieret Side. Naar Tyskerne først og fremmest ønskede Meddelelsen sendt til Skibe i Middelhavet, skyldtes det, at den øverstbefalende for de britiske Søstridskræfter i Middelhavet gennem Radioen havde opfordret danske Skibe i disse Farvande til at søge ind til britiske og franske Havne. I Konsekvens af Tyskernes »Anmodning« udsendtes der derfor i Pressens Radioavis's Middagsudsendelse en saadan Opfordring.

Ved en mundtlig Meddelelse senere paa Dagen anmodede det tyske Gesandtskab Udenrigsministeriet om at udvide Opfordringen til alle danske Skibe uden for Spærringen. I Aftenudsendelsen gentoges derfor Opfordringen i en udvidet Form, og senere udsendtes den som et Radiotelegram over København, Blaavand og Lyngby Radio til samtlige danske Skibe.

I Perioden indtil den 9. April kom langt den største Del af Danmarks Kul- og Kokstilsførsler fra England, ligesom England var Hovedaftager af de danske Landbrugsprodukter. Oven paa den haarde Vinter var Skibene paa ny sejlet ud, og en meget stor Del af Handelsflaaden laa netop i engelske Havne for at laste Kul og Koks. Andre var paa Vej til England fra Danmark, og atter andre laa i engelske Havne og lossede Varer fra andre Dele af Verden. Straks den 9. April blev *samtlig* danske Skibe i engelske Havne beslaglagt, og Skibe paa Vej til eller fra England blev opbragt af engelske Søstridskræfter. Flere af de beslaglagte Skibe blev overladt til Frankrig, og enkelte af Dominions beslaglagte Skibe overtog Dominions selv.

Hvorledes den britiske Regering vilde behandle de danske Skibe og Besætninger, var i Begyndelsen meget usikkert. Der fremkom forskellige modstridende Meddelelser, og flere tyskinspirerede Formodninger gik ud paa, at de danske Skibe vilde blive betragtet som Prise og Mandskaberne interneret indtil Krigens Afslutning.

Lidt efter lidt klaredes dog Forholdene, og da det var magtpaaliggende for England at faa ogsaa de i neutrale Havne liggende danske Skibe til at slutte sig til de Allieredes Sag, blev der paa forskellige Tidspunkter fra officielt Hold givet nærmere Oplysninger om Betingelserne for Sejladsen for de Allierede.

Paa sine egne og sin franske Allieredes Vegne opfordrede den engelske Regering alle danske Skibe i neutrale Havne til at gaa ud, saa at de kunde blive overført til engelsk eller fransk Flag. Dette var sket med Skibene i franske og engelske Havne. Det var derfor nødvendigt for de i neutrale Havne beliggende Skibe at søge ud og begive sig til en engelsk eller fransk Havn; for Skibe med Ladning om Bord kunde der dog træffes en særlig Ordning, saa at de fik Lov til at afslutte den uafbrudte Rejse, naar det ikke var hensigtsmæssigt at anløbe en allieret Havn paa Vejen.

For Brugen af de danske Skibe vilde den britiske og den franske Regering betale en Godtgørelse, der ikke skulde være daarliger end de bare-boat Rater, der betaltes af den britiske Regering til britiske Skibe af samme Størrelse og Klasse. Denne Godtgørelse vilde blive indbetalt i Sterling paa en blokeret Konto til Fordeling mellem de interesserede danske Redere efter Krigen. Saafremt Skibene indtjente Beløb i neutrale Farter, vilde alle Beløb, minus Udgifterne, blive indbetalt paa Kontoen. Paa bare-boat charter Vilkaar vilde de allierede Regeringer være direkte ansvarlige for alle Udgifter til Skibenes Drift, medens Skibene var i Fart, men de vilde holde alle andre Beløb, der var anvendt i Forbindelse med Skibene, tilbage paa den blokerede Konto. Naar Krigen var afsluttet, vilde den britiske og franske Regering tilbageføre Skibene til dansk Flag. Hvad angaar Søkrigsforsikring, vilde de to Regeringer holde Skibene forsikret til Værdier, som de selv ansatte, og i Tilfælde af Forlis vilde de paagældende Beløb blive indbetalt paa den blokerede Konto. De af Besætningerne, der ønskede det, kunde fortsætte om Bord i Skibene og vilde faa Hyre efter »British National Maritime Board« Rater. Til kompetent Reder for den britiske og franske Regering vilde det være nødvendigt at udnævne Personer af britisk eller fransk Nationalitet.

Det var saaledes ganske klart, at den britiske Regering ikke havde i Sinde at tage Skibene i Prise, men tværtimod vilde holde de danske Ejere skadesløse for Tabet af Skibene og levere disse tilbage til Rederierne, naar Krigen var forbi.

I Bayonnes Havn i Staten New Jersey, U.S.A., blev der i Marts 1941 beslaglagt seks danske Fragtdampere af de amerikanske Myndigheder. To af dem ses her i Havnen: t.v. »Broholm« paa 1.544 t. og t.h. »Georgia« paa 2.272 t., begge af København.

I hele Krigsperioden sejlede de danske Skibe derpaa for den britiske Regering. De tog deres Tørn med Konvojsejladserne til England, Rusland og andre allierede Lande, deltog i Landstigningsoperationerne i Nordafrika og paa Sicilien, ligesom der ved den storslaaede Landgang i Normandiet var flere danske Skibe med. Den Indsats, der blev ydet fra de danske Skibes og Besætningers Side, blev anerkendt fra officiel britisk Side, og ved forskellige Lejligheder under Krigen blev der rettet en Tak til dem fra Marineminister *Alexander*, Vicepremierminister, nuværende Premierminister *Attlee* og andre betydende Statsmænd. De danske Søfolk hævdede ved deres daglige Færd Danmarks Navn og skabte Anseelse for dansk Sømandsskab, og samtidig medvirkede deres Arbejde til at ændre den allierede Offentligheds Indstilling over for vort Land.

Denne Sejlds skete ikke uden *mange og sorgelige Tab*. Af det samlede Antal paa 128 Skibe, 381.000 BRT og 583.000 TDW, som den 9. April 1940 blev beslaglagt af England, — Tallet er dog senere blevet forøget med visse Skibe —, forliste indtil Fredsslutningen 70 Skibe paa 223.000 BRT og 338.000 TDW. Tabet af Menneskeliv var ogsaa meget stort, ca. 700 danske Søfolk (af ca. 5000) omkom uden for Spærringen, og heraf faldt formentlig det væsentligste Antal paa de »engelske« Skibe.

Da Freden indtraadte, blev der straks fra dansk Side optaget Forhandlinger med de britiske Myndigheder om *Tilbagelevering af de endnu eksisterende Skibe*. En Overenskomst vedrørende den formelle Fremgangsmaade for denne Tilbagelevering blev afsluttet, og fra Slutningen af Juni 1945 begyndte Tilbageleveringen. I de

kommende Maaneder blev største Parten tilbageleveret, og bortset fra et Par enkelte Skibe er de nu alle afleveret.

Hvad angaar *Erstatningerne for de danske Skibes Sejlads under Krigen*, førtes der i November-December Maaned 1945 Forhandlinger i London mellem de britiske Myndigheder og en Delegation af danske Redere. Resultatet af disse Forhandlinger blev, at Storbritannien i Henhold til de givne Løfter vilde betale til Fordeling mellem de interesserede Rederier et Beløb paa 10 Mill. £ eller godt 193 Mill. Kroner. Ud over dette Beløb reterer der endnu visse Erstatninger for Reparation af Skibene, Stores om Bord i forliste Skibe samt enkelte andre Omraader, men det paagældende Beløb andrager dog kun ca. 1 Mill. £ eller 19 Mill. Kroner. I Betragtning af Forholdene maa det anses for at være en forholdsvis rimelig Erstatning, der ydes til de danske Rederier, men naturligvis vilde dansk Skibsfart have indtjent langt større Beløb som neutral end under de forhaandenværende Forhold.

Vedrørende Erstatninger for de danske Skibes Sejlads for Sydafrika, Australien, Canada, Grækenland og Holland, føres der enten Forhandlinger, eller skal der optages Forhandlinger om disse Spørgsmaal, men man kan formodentlig gaa ud fra, at de engelske Principper vil danne Basis, selv om det er at haabe, at man i enkelte Tilfælde kan opnaa en noget større Godtgørelse.

VII

Den 9. April *beslaglagde den franske Regering alle de danske Skibe, der var beliggende i franske Havne*, samt de af de franske Søstridskræfter opbragte Skibe. Desuden blev et Antal Skibe, som var blevet beslaglagt af England, overladt til den franske Regering, og endelig laa der ved Frankrigs Sammenbrud i Juni 1940 i franske Havne et Antal Skibe under britisk Flag, og disse Skibe blev forhindret i at løbe ud. Der var ved Frankrigs Sammenbrud 29 danske Skibe paa tilsammen 65.000 BRT og 105.000 TDW i franske Havne.

Lige siden det franske Sammenbrud har der været Bestræbelser i Gang fra dansk Side for at faa alle disse Skibe overført til dansk Flag, men kun i 3 Tilfælde lykkedes det at faa Skibene tilbageført. Imidlertid overlod Frankrig efter tysk Pres 4 danske Skibe til Tyskland. I Sommeren 1942 forlangte Tyskerne, at 9 dansk/franske Skibe, der var beliggende i den ubesatte Del af Frankrig, nemlig i Marseilles, skulde indsættes i kommerciel Fart i Sortehavet. Frankrig havde nægtet at overlevere Skibene direkte til Tyskerne. De danske Rederier ønskede ikke at forhandle om de tyske Forslag, og først efter stærkt Paatryk fra den danske Regerings Side gik de med til Forhandlingerne. Disse Forhandlinger, der med Vilje blev trukket i Langdrag, førte aldrig til en endelig Overenskomst. Efter at Situationen i Middelhavet var blevet totalt ændret ved den engelsk-amerikanske Landgang i Nordafrika, og efter at Tyskland havde besat den hidtil frie Del af Frankrig, beslaglagde Tyskerne de omtalte Skibe og satte dem i Fart under tysk Flag og med tyske Besætninger. Alle disse Skibe krigsforliste senere.

Ved den engelsk-amerikanske Landgang i Nordafrika faldt en Del danske Skibe, der var oplagt i de nordafrikanske Havne, i de Allieredes Hænder, og de har siden sejlet for Storbritannien. Det drejede sig hovedsageligt om danske Skibe under engelsk Flag, og Erstatningerne for Brugen af disse Skibe m. m. indgaar i Beløbet fra Storbritannien.

Af de oprindelige Skibe i Frankrig forliste under Krigen 20 paa 46.000 BRT og 75.000 TDW, og der er saaledes kun en ganske ringe Del af de oprindelige Skibe i Behold. Med Hensyn til Erstatningerne for de dansk-franske Skibe forsøgte man under Krigen fra Rederside at optage Forhandlinger, men Spørgsmaalet blev udsat, og først nu er der taget Skridt til at faa denne Erstatning opgjort.

Ved Krigens Udbrud ankrede en Række danske Skibe op paa Hudsonfloden for derved at undgaa Opbringning af de krigsførende Magter.

VIII

Som bekendt var U.S.A. den 9. April endnu neutral, men som Forholdene udviklede sig, blev de fleste danske Skibe, der laa i de nordamerikanske Havne, liggende, ligesom det samme var Tilfældet med de Skibe, der søgte Tilflugt her. Det drejede sig om 40 danske Skibe paa godt 144.000 BRT og ca. 232.000 TDW. Største Parten af disse Skibe var Motorskibe, og disse saavel som Trampskibene hørte til den mest moderne Del af den danske Handelsflaade. En Oplægning af disse Skibe var til stor Ulempe for Rederierne, og man forsøgte derfor fra dansk Side i U.S.A. ved Forhandling med de Allierede at opnaa Tilladelse til, at Skibene kunde fortsætte i deres normale Farter. De Allierede havde dog ikke i Sinde at give en saadan Tilladelse, men stillede Forslag om, at Skibene i Lighed med Skibene i England og Frankrig skulde stilles til deres Disposition, saa længe Krigen varede. Den for Tilfældet i New York dannede danske Søfartskomitè kunde ikke gaa med hertil og maatte derfor opgive at faa Skibene i Fart. Herhjemme søgte man ved Forhandling med den tyske Regering at faa Skibene anvendt i neutrale Farter, men da man erfarede, at de allierede betragtede Skibene som teknisk fjendtlige, og saaledes vilde opbringe dem, saafremt de forlod Havnene, hvori de laa, maatte man opgive dette Forehavende.

Senere forsøgte man gentagne Gange at faa Skibene i Fart, men Natten mellem den 30. og 31. Marts 1941 tog den amerikanske Regering de danske Skibe i »Forvaring« med Hjemmel i en Lov af den 15. Juni 1917 (Spionageloven). Det danske Udenrigsministerium protesterede mod denne Aktion, og den 18. April gav Rede-

rierne under stærkt Tryk fra tysk Side deres Agenter og Kaptajner telegrafisk Instruktion om, at Kaptajner og Mandskab om Bord skulde forblive, saa længe Skibene var i Havn, men hvis Skibene sattes i Fart, skulde de øjeblikkeligt gaa fra Borde. Staten vilde betale Mandskaberne Hyre fra den Dag, de gik fra Borde, til Hjemkomsten til Danmark. Ved en Lov af 6. Juni 1941 fik imidlertid den amerikanske Regering *Myndighed til at rekvirere ubenyttede Koffardiskibe i amerikanske Farvande*, herunder Filippinerne, til Brug eller Eje mod Ydelse af Erstatning. Den herved skabte Hjemmel for U.S.A.s Overtagelse af Skibene blev anvendt over for de danske Skibe i den kommende Tid. Der blev igen protesteret fra dansk Side, men da man var klar over, at Protesten ikke vilde have nogen Virkning, prøvede man at faa gennemført, at de rekvirerede Skibe ikke anvendtes i Farezonen og ikke blev overtaget til Eje af U.S.A. Forsøget mislykkedes.

Med Hensyn til Besætningerne skal det fremhæves, at de som Hovedregel ikke fulgte den fra tysk Side inspirerede Instruks om at gaa fra Borde. Denne Instruks var, som nævnt ovenfor, af Rederierne sendt til Kaptajner og Mandskab efter Anvisning af Regeringen.

Hvad angaar Erstatningerne for de danske Skibes Indsats har der været ført Forhandlinger lige siden Maj Maaned 1945, men det har endnu ikke været muligt at faa en endelig Ordning vedrørende disse Spørgsmaal.

I *neutrale Havne* søgte danske Skibe ind eller blev liggende efter den 9. April 1940, men som allerede nævnt drejede det sig kun om et ret ringe Antal af »Udeflaadens« Skibe. I alt var der 34 Skibe paa 93.000 BRT og 152.000 TDW beliggende i neutrale Havne. Der var Havne i Spanien, Portugal, Irland, Brasilien, Peru, Argentina og Japan. Disse Skibe laa oplagt i kortere eller længere Tid, men efterhaanden kom de i Fart, enten rekvireret af Besættelsesstaterne, solgt med Tilbagekøbsret eller søgt over til de Allierede. Det sidste gjaldt særligt Skibe i portugisiske Havne. Af det ovennævnte Antal Skibe i neutrale Havne krigsforliste 12 Skibe paa 26.000 BRT og 44.000 TDW efter at være blevet sat i Fart, men desuden skete der ved Salg eller paa anden Maade en Afgang paa 8 Skibe paa 32.000 BRT og ca. 53.000 TDW, og ved Tysklands Kapitulation var der saaledes kun 14 Skibe paa 35.000 BRT og 55.000 TDW tilbage.

De fleste rekvirerede Skibe er nu tilbageleveret, selv om der endnu ikke er opnaaet endelige Resultater om Erstatninger.

Ved Danmarks Besættelse den 9. April 1940 var det, som det vil fremgaa af det senere, nødvendigt for at fortsætte Krigsforsikringen af de hjemmeværende Skibe at aabne en ny Afdeling i »*Krigsforsikringen for danske Skibe*«. Den gamle Afdelings Mulighed for at møde sine Forpligtelser var meget tvivlsom, hvorfor den standse sine Betalinger. Der kunde derfor ikke tegnes nye Forsikringer i Institutet, og for at faa ordnet Forsikringsbetingelserne for Udeskibene paa en betryggende Maade, førtes der i 1940 forskellige Forhandlinger mellem Rederierne, Institutet og Regeringen. Forskellige Forslag blev fremsat, men det voldte en Del Vanskeligheder at finde en Ordning, der kunde tilfredsstille alle Parter. En Gennemførelse af fuld Statsgaranti turde Staten ikke paatage sig, og det blev derfor ved Lov af 3. Fe-

bruar 1941 vedtaget, at Garantikapitalen for den gamle Afdeling forhøjedes med 30 Mill. Kroner, hvoraf Rederne ydede 10 Mill. Kroner og Staten Resten. I den gamle Afdeling var derefter forsikret alle Skibe, der ikke var eller kunde være forsikret i den nye Afdeling.

Som Forsikringssum fastsattes den Krigskaskotakst, de den 9. April 1940 var forsikret for i Institutet. Det gjaldt saavel for de Skibe, der var forsikret til Krigskaskotaksten, som de Skibe, der i Henhold til Reglerne var forsikret til et Beløb, der laa under Krigskaskotaksten. Det maa erindres, at mange Rederier for at opnaa saa gunstige Forsikringsbetingelser som muligt før den 9. April 1940 havde dækket 75 pCt. i Institutet, og Resten var dækket i London. Loven gav derfor disse Rederier Mulighed for at faa Skibene dækket til hele Krigskaskotaksten i Krigsforsikringen. Hvis Skibet var forlist inden Lovens Ikrafttræden, gjaldt det dog, at Institutet kun skulde erstatte Skibet for det Beløb, det var forsikret for den 9. April 1940.

IX

Som oplyst foran befandt sig ca. $\frac{1}{3}$ af Handelsflaaden i de hjemlige Farvande ved Besættelsen den 9. April 1940, og denne Del af Flaaden bestod dels af ældre Trampbaade og dels af nye og moderne Specialskibe. Anvendelsen af Specialskibene i de begrænsede Farter, der nu stod til Landets Raadighed, var ikke mulig, dels som Følge af Oliemangel og dels som Følge af manglende Ladning. *Skibene blev derfor oplagt*, og for at forhindre den tyske Værnemagt i at beslaglægge dem, lod man Maskinofficererne foretage »grundige« Eftersyn af Maskiner m. v., og i mange Tilfælde fjernede man visse vigtige Maskindele. Samtidig søgte man ved at placere Skibene rundt omkring i de danske Fjorde at skjule dem for Tyskerne. Trods disse Forsigtighedsforanstaltninger beslaglagde Tyskerne i Foraaret 1945 15 store Passagerskibe og førte dem til Tyskland. Største Parten af Skibene, der tilhørte A/S Det Forenede Dampskibs-Selskab, var Motorskibe, men paa Grund af Oliemangel blev de hovedsagelig anvendt som Logi- og Hospitalsskibe i de nordtyske Havne. Ved Kapitulationen blev de fleste Skibe fundet igen i stærkt ramponeret og tilsmudset Stand, men M/S »England« og M/S »Jylland« var gaet tabt, og M/S »Esbjerg« forliste ved Minesprængning under Sejlads fra tysk til dansk Havn.

De øvrige Skibe blev sat ind i *Transporterne af nødvendige Raavarer til det danske Næringslivs Opretholdelse*, og disse Farter skete ikke uden store Tab af saavel Tonnage som Menneskeliv. Sejladsen var farefuld, dels paa Grund af Miner, Torpedoer og Flyveangreb, men dels ogsaa, fordi Sejladsen skulde foregaa langs Kysten, hvor Mulighederne for Stranding, ikke mindst ved den tyske Nordsøkyst, er meget stor.

I hele Perioden mellem den 9. April 1940 og den 31. December 1945 krigsforliste af Hjemme-flaaden 65 Skibe paa ca. 72.000 BRT og 109.000 TDW. Ved disse Krigsforlis og andre krigslig-nende Handlinger mod Skibene er der omkommet ca. 260 danske Sømænd.

Ved Salg og andre Forlis reduceredes Handelsflaaden yderligere med 19 Skibe paa 8.000 BRT og 13.000 TDW. Den samlede Afgang for Hjemmeflaaden har saaledes udgjort 84 Skibe paa ca. 80.000 BRT og 122.000 TDW.

De normale Tal for Krigsforlis er Nettotal, og man har ikke medregnet de forliste Skibe,

der senere blev hævet. Det drejer sig om et ikke ringe Antal Skibe, og selv om Bjergningsudgifterne var store, kunde det dog som Følge af Knapheden paa brugelig Tonnage i mange Tilfælde forsvares at hæve Skibene. Den senere omtalte Tillægssforsikring maa ses paa Baggrund af dette Faktum.

Ved Besættelsen den 9. April 1940 blev *de danske Skibsværfter* afskaaret fra deres sædvanlige Leverandører af Skibsbygningsmateriel, samtidig med at det viste sig vanskeligt fra Tyskland at fremskaffe de Materialer, der skulde benyttes til Bygning af Skibe. Det var derfor meget vanskeligt at faa skaffet Erstatning for den tabte Tonnage, og Rederierne forsinkede desuden bevidst Færdiggørelsen af de Skibe, der allerede var under Bygning ved Besættelsen, hvorfor det, som det fremgaar af det følgende, var *en meget begrænset Tilgang, der skete til Handelsflaaden*.

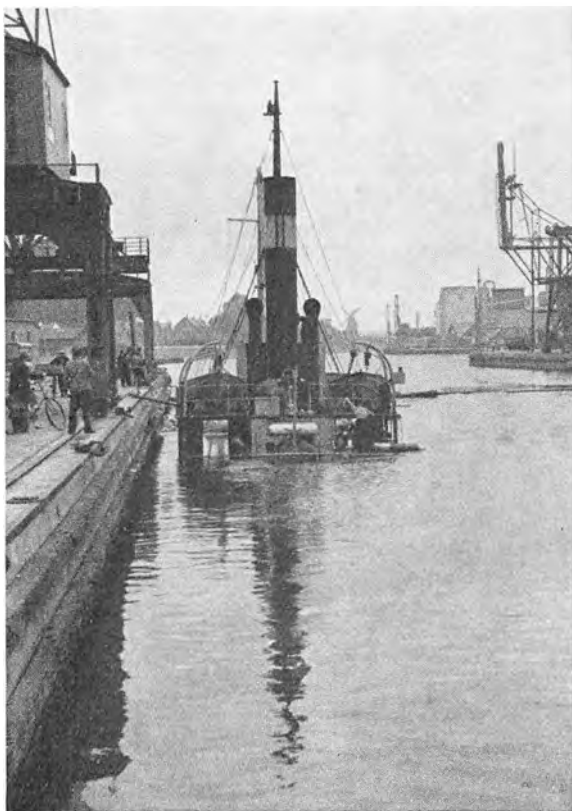
De fleste af de paagældende Nybygninger blev ikke fuldstændig færdigbygget, men blev enten holdt tilbage paa Værftet eller oplagt i ufærdig Stand i afsides liggende Fjorde. Hertil kom, at Værfterne var travlt beskæftiget med at reparere beskadigede danske og tyske Handelsskibe, saa at Mulighederne for Nybyggeri af den Grund var stærkt formindsket.

Fra tysk Side blev der allerede forholdsvis tidligt efter Besættelsen stillet Forslag om at faa bygget visse *Enheds-skibe*, men Værfterne var ikke ivrige efter at komme i Gang med et saadant Nybygningsprogram og fremførte mange Indvendinger mod at overtage Arbejdet. Tyskerne gentog deres Forslag, og i 1942 mente den danske Regering, at det var umuligt at modstaa Tyskernes Krav. Man gik derfor med til at bygge visse Enheds-skibe, »*Hansaskibe*«, for henholdsvis dansk og tysk Regning. Dette saakaldte »*Hansaprogram*« omfattede Bygningen af 37 Enheds-skibe af forskellige Størrelser. Materialerne til Skibene skulde leveres af Tyskland. Der skulde bygges 4 Dampere paa 3.000 TDW, 30 Dampere paa 5.000 TDW og 3 Dampere paa 9.000 TDW. Af disse Skibe skulde 18 Skibe bygges for dansk Regning, nemlig 2 paa 3.000 TDW og 16 paa 5.000 TDW. Fra dansk Side var man ikke interesseret i at overtage de største Skibe, fordi de danske Redere formentlig med Rette frygtede, at Dampere af en saadan Størrelse ikke i normale Tider kunde konkurrere med Motorskibe med samme Lasteevne. De danske Skibe blev bygget for Statens Regning, og et »*Statsrederi*«, Aktieselskabet af 6. Februar 1943, havde til Opgave at finansiere og overtage de færdigbyggede Skibe. Det var dog ikke Aktieselskabets Hensigt at administrere Skibene, men derimod overlade Administrationen til danske Rederier.

Arbejdet med Hansaprogrammet gik yderst trevnt og langsomt, dels paa Grund af Vanskelighederne med at faa Materialerne leveret fra Tyskland og dels paa Grund af den direkte og indirekte Sabotage fra dansk Side.

Den *direkte Sabotage*, iværksat af Frihedsbevægelsen, forekom hyppigt og bestod væsentligt i at forhindre de færdigbyggede Skibe i at komme i Fart. Naar et Skib var omtrent klar til Aflevering, blev det næsten omgaaende enten sænket eller de sidste nødvendige Materialeleverancer forhindret i at naa frem.

Den *indirekte Sabotage*, der ogsaa havde stor Betydning, viste sig i en stærk Nedsættelse af Arbejdstempoet, og en udtalt Uvilje fra Arbejdernes Side mod at arbejde paa de paagældende Nybygninger.

Den 31. August 1944 Kl. 3,15 sænkedes Fragtdamperen »Hever« i Odense Havn. En Sabotør var svømmet tværs over Havnebassinet og havde anbragt »Skildpadden« paa Skibets Skrog. Det gik i fast Rutefart mellem Odense og Hamburg og var paa dette Tidspunkt lastet med 90 t. Smør, 90 t. Frø og en stor Mængde kondenseret Mælk. Nu sank Baaden, saa den delvis spærrede Indsejlingen til Stykgodskajen. Først ved Nytaars-tid 1945 lykkedes det at faa den hævet.

Det var derfor ikke mærkeligt, at der ved Kapitulationen cirka 2½ Aar efter Hansaprogrammets Vedtagelse endnu kun var afleveret 2 Skibe til Tyskerne og 2 til ovennævnte Aktieselskab. Af Frygt for Sabotage havde Tyskerne desuden inden Færdiggørelsen slæbt 3 Skibe bort fra Værfterne, og de havde tillige beslagnet og bortført et for dansk Regning bygget Skib, der endnu ikke var færdigbygget. Det paagældende Skib var blevet beslagnet til Gengæld for en vellykket Sabotageaktion mod et tysk bygget Hansaskib. For de resterende 29's Vedkommende var Kontrakten inden Kapitulationen hævet for 7, medens de resterende 22 var paa forskellige Stadier af Fuldførelse.

Efter Kapitulationen var det en Overgang meget uvist, hvad der skulde ske med de endnu ikke færdigbyggede Hansaskibe. For de for dansk Regning byggede Skibe var Færdiggørelsen til en vis Grad afhængig af, om der kunde findes Købere til de paagældende Skibe, da det ikke var Statens Hensigt at opretholde det ovenfor omtalte Statsrederi. De for tysk Regning byggede Skibe var ved Tysklands Kapitulation gaaet over paa allierede Hænder, og for at træffe en Aftale vedrørende disse Skibe, førtes der i Esteraaret 1945 forskellige Forhandlinger med England. Det blev ved disse Forhandlinger vedtaget, at den danske Regering kunde købe Skibene af England til Vurderingspris.

Med Hensyn til Skibene i øvrigt skal fremhæves, at om de end var bygget til Germanischer Lloyds, saa opfyldte de dog ikke Klassens normale Fordringer, idet der ved Bygningen var benyttet en ret stor Mængde Thomasstaal, som efter flere sagkyndiges Udsagn i nogen Grad forringer Skibenes Styrke, dog er Sagkundskaben ikke helt enig paa dette Punkt. Specifikationen af disse Skibe var meget enkel og med Krigsformaal for Øje og opfyldte ikke de Krav, som danske Rederier normalt stillede til deres Nybygninger. Det afgørende med Hensyn til Afsætningen var dog Prisen. Denne laa i Begyndelsen ikke fast, og en Tid syntes det, som om det var Statens Idé, at Salgsprisen skulde svare til Prisen i det aabne Verdensmarked. Dette Forhold i Forbindelse med Skibenes Kvalitet m. v. bevirkede en vis Tilbageholdenhed fra Rederiernes Side, men i Betragtning af de Vanskeligheder, der var ved at opnaa Nybygningskontrakter, blev efterhaanden de danske Rederier interesseret i at købe Skibene, og det lykkedes at faa afsat de fleste af dem, bortset fra et enkelt, der blev solgt til Sverige. For de store Skibes Vedkommende, der ikke er færdige, er det Rederiernes Hensigt at installere Dieselmotor i Stedet for den paa-tænkte Dampmaskine for paa denne Maade at gøre Skibet mere konkurrencedygtigt under normale Forhold.

Foruden disse Hansaskibe blev der, som allerede nævnt ovenfor, under Besættelsen bygget andre Skibe, selv om flere af disse først blev endelig færdige efter Kapitulationen. Desuden tilførtes der ved Køb fra Udlandet nogle enkelte second-hand Skibe af ret høj Alder, men den samlede Tilvækst fra den 9. April 1940 til Udgangen af 1945 udgjorde kun 75 Skibe paa tilsammen 186.000 BRT og 276.000 TDW.

I Betragtning af de store Tab, som Handelsflaaden har lidt under Krigen, er det saaledes en meget begrænset Tilvækst, Krigsaaarene kan fremvise.

X

Kort Tid efter Besættelsen blev der den 15. Maj 1940 i Berlin, som Led i den dansk-tyske Regeringsaftale, truffet en *Overenskomst om Benyttelsen af den hjemmевærende danske Handelsflaade*. Overenskomsten fastsatte, at de danske Skibe først og fremmest skulde anvendes til Transporter af Brændselsstoffer her til Landet og andre Transporter af Betydning for den danske Produktion, og at kun den Del af Flaaden, som ikke kunde beskæftiges i disse Farter, skulde sættes ind i civile tyske Transporter. Fragtrater og Betingelser blev i Princippet ensartede for danske og tyske Skibe, og endelig blev der givet nærmere Regler vedrørende Samarbejdet mellem det danske Fragtnavn og den tyske Rederierorganisation. Den sidste Bestemmelse fik under Besættelsen en ikke uvæsentlig Betydning, idet man ved at fastlægge, at Forhandlinger vedrørende Skibsfartsforhold skulde føres mellem det danske Fragtnavn og den tyske Rederierorganisation, Fachgruppereeder, blev i Stand til at afvise uberettigede Krav fra den tyske Værnemagts Side. Tillige maa det erindres, at den tyske Rederierorganisation lededes af Folk, der havde Forstand paa Skibsfart og var inde i Skibsfartens Forhold, og man blev som Hovedregel fri for at føre Forhandlinger med Repræsentanter for den tyske Værnemagt eller andre Personer, der var uden Kendskab til de specielle Skibsfartsforhold.

Hvad angaar Bestemmelsen om *Indsættelse af danske Skibe i visse tyske Transporter*, skal det pointeres, at den paagældende Bestemmelse var en nødvendig Betingelse for at faa Kul leveret her til Landet, og Fragtnævnet maatte derfor dirigere

Hovedflaaden efter disse Principper. Det lykkedes ogsaa Fragtnævnet i det store og hele at faa overholdt Bestemmelsen om, at de danske Transporter gik forud, og det var som Helhed kun en ringe Tonnagemængde, der kunde blive stillet til Tyskernes Disposition.

Fra Tid til anden opstod der Vanskeligheder i Forholdet til Tyskerne, men i de fleste Tilfælde lykkedes det at faa truffet en fra dansk Side antagelig Ordning. Blandt saadanne vanskelige Spørgsmaal kan nævnes det tyske Krav om, at de danske Handelsskibe, der gik i tyske Konvojer, skulde bevæbnes. Dette Forlangende fra tysk Side blev mødt med kraftigt Afslag fra Regeringens, Nævnets og Redernes Side. Som Hovedargument blev der saaledes fra dansk Side hævdet, at en Gennemførelse af dette tyske Krav i Realiteten vilde betyde, at Danmark blev krigsførende og de facto kom i Krig med de Allierede.

Den stærke danske Modstand gjorde Indtryk paa de tyske Forhandlere og gjorde sit til, at Tyskerne frafaldt deres Forlangende. Afgørelsen syntes dog ogsaa at bero paa, at Kravet var fremkommet fra den tyske Marines Side, og de noksom bekendte Kompetencestridigheder mellem de forskellige tyske Instanser havde antagelig ogsaa Betydning for Sagens Udfald.

Den Del af Handelsflaaden, der blev sat ind i tyske Transporter, blev væsentligt anvendt ved *Malmtransporterne* og *den tyske Kystfart*. I det første Aar var det kun en ret ringe Tonnagemængde, der blev stillet til Raadighed hertil, men efterhaanden som Tyskernes Transportvanskeligheder voksede, blev Kravene væsentligt forøget.

Det maa ved Bedømmelsen af Forholdet til Tyskerne stadig erindres, at det efter Regeringsaftalen var nødvendigt at stille Tonnage til Tysklands Raadighed for at faa Brændsel og andre Fornødenheder til Landets Næringsliv, ligesom det maa huskes, at paa det Tidspunkt, hvor de forskellige Afgørelser blev truffet, var det ret usikkert, hvor længe Krigen vilde vare. Det vil derfor være retfærdigt ved Bedømmelsen af en Afgørelses Berettigelse at undersøge, hvorledes Forholdene, alt taget i Betragtning, stillede sig paa det paagældende Tidspunkt.

XI

Den ved Besættelsen fremkaldte stærke Formindskelse af Handelsflaaden førte ganske naturligt med sig, at det blev nødvendigt for Fragtnævnet at foretage det ene Indgreb efter det andet i Rederiernes Dispositionsret over Flaaden. Den gældende Fragtnævnslov gav ikke tilstrækkelig Hjemmel til dette, og ved Fornyelse af Loven den 14. September 1940 blev der givet Nævnet Mulighed for at udvide sin Kontrol. I Henhold til Loven fik Nævnet saaledes en generel Bemyndigelse til Regulering af Fragtrater og Befragtningsforhold i øvrigt, ligesom man gav Nævnet den yderligere Opgave at være medvirkende ved Afslutningen og Administrationen af Handels- og Skibsfartstraktater.

Denne meget vidtgaaende Bemyndigelse gav Nævnet en stærk Udvidelse af dets Myndighed, og for at forhindre Misbrug og give en Mulighed for at faa Nævnets Afgørelser prøvet hos en uafhængig Instans, oprettedes der *et Ankenævn*, hvortil Klager over Fragtnævnets Afgørelser kunde indbringes.

Den paagældende Lov blev med faa Ændringer fornyet under hele Krigens Varighed, og i Kraft af Loven samt under Hensyn til at gennemføre den mest effektive Udnyttelse af den Tonnage, der stod til Landets Raadighed, *fastsatte Fragtnævnet efterhaanden Fragtrater og Betingelser for saa godt som enhver Transport her til Landet og ogsaa for de indenlandske Befragtninger*. En Gennemgang af Forholdene inden for de enkelte Farter vil vise dette. For Kul- og Koksfarternes Vedkommende blev det allerede i et Cirkulære af 26. Juni 1940 fastsat, at Fragtnavnets Fragtrater og Betingelser var gældende for Transport af Brændsel fra Tyskland til Danmark. Senere udvidedes Bestemmelserne til ogsaa at gælde Befragtninger fra hollandske Havne til Danmark. Samtlige Befragtninger af Brændsel skulde foretages af Fragtnavnets Befragtningsafdeling, og de sædvanlige Mæglere blev saaledes frataget deres Virkefelt og kom i en meget vanskelig Stilling. For i nogen Grad at bøde herpaa oprettede Dansk Dampskibsrederiforening *et Hjælpefond for nødstedte Mæglere*, og dette Fond har gennem Krigsaarene ydet betydelige Beløb til dette Formaal. Fra den 9. Juli 1940 blev Bestemmelsen om Fragtnavnets Befragtningsafdeling dog ændret til kun at gælde Skibe fra 500 TDW og derover. De af Fragtnævnet for Kul og Koks fastsatte Fragtrater var gældende under hele Krigsperioden. Efterhaanden som de Allieredes Angreb paa Skibsfarten blev skærpet, blev Risikoen ved at hente Kullene stadig øget, og medens det i Begyndelsen ikke voldte nogen Vanskelighed at fremskaffe Tonnage, blev det fra 1941 nødvendigt for Fragtnævnet at give Rederierne Paalæg om at gaa til de fjernest liggende Nordsøhavne, for saa vidt en Henstilling ikke var tilstrækkelig. Fra Sommeren 1943 var *Sejladsen paa Rotterdam* imidlertid blevet saa risikabel, at Fragtnævnet ikke mente, det var forsvarligt at give Skibene Paalæg om at sejle til denne Havn, og Sejladsen blev derfor opgivet. Et Aar senere indstilledes al Sejlads paa de tyske Nordsøhavne, og endelig i Slutningen af Januar 1945, da Tyskland udstedte Eksportforbud for Brændsel, indstilledes saa godt som al Sejlads paa tyske Havne.

Hvad angaar Træbefragtingerne fastsatte Fragtnævnet fra Forsommeren 1942, hvor der som Følge af Handelsaftalen blev betydelige Kvantiteter Træ at hjemtage, efter Forhandling med Trælastgrossisterne Fragtrater for Befragtning af Træ fra Sverige til Danmark. For Sejl- og Motorskibe indførtes der dog først Standardrater fra Sommeren 1943, og disse Betingelser var kun gældende indtil Januar 1944, hvorefter Raterne blev fastsat i hvert enkelt Tilfælde.

Ogsaa ved andre Tilførsler, saasom Papir, Cellulose, Korn, Malm og Gødning m. v., var Fragtnævnet medvirkende, men for Skibe under 500 TDW var det nødvendigt at fastsætte Standardrater og Betingelser for Tilførsler af forskellige Varer fra Tyskland.

For *den indenrigske Godstransports* Vedkommende spillede Skibsfarten en langt større Rolle end normalt. Under de herskende Forhold, hvor den tyske Værnemagt stillede store Krav til Landets Jernbanenet, og hvor de knappe Kultilførsler kunde virke prisforhøjende paa de indenrigske Rater og Betingelser, blev det derfor nødvendigt, at Fragtnævnet interesserede sig for disse Spørgsmaal. Allerede i 1940 fastsatte Nævnet Maksimalrater for de indenrigske Transporter af Tørv og Brunkul med Skibe under 500 TDW, men disse Rater ophævedes allerede i April 1941. Fra

September 1942 blev der som Led i en generel Ordning af Smaaskibsfartens Forhold fastsat Standardtrater og Betingelser for alle Transporter med Sejl- og Motorskibe. Denne kraftige Udvidelse af Fragnævnets Arbejdsomraade skyldtes flere Forhold. For det første havde Statsbanerne maattet aflyse visse indenrigske Transporter, som tidligere var sket pr. Bane, og for det andet var den udenrigske Tonnage, der tidligere stod til Disposition for den danske indenrigske Fart, efterhaanden blevet trukket tilbage fra det danske Marked. Efterspørgslen efter dansk Tonnage var derfor kraftigt stigende, og for ikke at miste Kontrollen over Fragniveauet var det nødvendigt for Nævnet at gribe ind. Allerede inden Fastsættelsen af Standardtraterne havde Fragnævnet vedtaget, at enhver Befragtning af et Skib paa 20 BRT og derover skulde approberes af Nævnet.

Det fremgaar af ovennævnte korte Gennemgang af de vigtigste Farter, at efterhaanden havde Rederierne mistet deres Dispositionsret over Skibene, og ved Slutningen af Besættelsen var der saa godt som ingen »frie« Farter tilbage. Det er klart, at en saadan Udvikling var mod Redernes Ønsker, men da de var enige i, at Hensynet til Samfundets Trivsel gjorde de strenge Regler nødvendige, bøjede de sig i det store og hele loyalt for Nævnets Afgørelser.

Det kan synes overflødigt at gaa i Detailler med Hensyn til Nævnets Sammensætning, men i Betragtning af de betydelige Opgaver, der paahvilede Nævnet, kan det dog være berettiget ganske kort at redegøre for de Personskifter, der skete i Perioden 9. April 1940 og til Kapitulationen. Endnu da dette skrives, er Nævnet ikke ophævet, men de Ændringer, der er sket efter Krigens Ophør, kan ikke have nogen Interesse i denne Forbindelse.

Den 24. Marts 1941 indtraadte Hans kongelige Højhed Prins *Axel* i Nævnet til Afløsning for Direktør H. Christiansen, Ø. K., der paa Grund af Bortrejse til Udlandet ikke længere var i Stand til at deltage i Nævnets Møder. Samtidig udnævntes Direktør *Adler Svanholm* som Repræsentant for de specielle Kulrederier til Medlem af Nævnet. Ved Skibsreder Hugo Marx-Nielsens Død indtraadte Direktør *K. Husted* i Nævnet, og paa Grund af Dødsfald indtraadte Sekretær *C. Behncke* og Konsul *J. Villemoes* (senere Handelsminister) i Stedet for henholdsvis Sekretær *C. Trautmann* og Konsul *P. M. Warrer*. Da Forretningsfører *C. Borch Johansen* nu opholdt sig i England, indtraadte Kaptajn *A. H. Petersen*, Formand for Sejlskibsforeningen for mindre Skibe, i Nævnet, men afløstes ret kort efter af den nye Forretningsfører *C. Grube*. Endvidere indtraadte Formanden for de samvirkende Fagforbund *Eiler Jensen* ved Laurits Hansens Udnævnelse til Minister. Endelig fik ved Loven af 13. Marts 1943 Smaaskibsfarten en yderligere Repræsentant i Nævnet paa Bekostning af de større Skibes Repræsentation. Kaptajn *S. E. Hansen* blev Medlem af Nævnet i Stedet for en Dampskibsreder, idet Kaptajn *H. A. Petersen* dog igen en kort Tid havde været Medlem af Nævnet. Med Hensyn til Nedsættelsen af de store Skibes Repræsentation traf man den Ordning, at Skibsreder *A. Kampen* og Direktør *K. Husted* skulde skiftes til for et Aar ad Gangen at være Medlem af Nævnet.

XII

Det er formentlig gaaet op for de fleste herhjemme, at den danske Handelsflaade havde en *overmaade stor Betydning for dansk Næringsliv under Krigens haarde Vilkaar*, men jeg vil forsøge ved nogle faa Tal at give en nærmere Belysning heraf. I hvert af Aarene 1941, 1942, 1943 og 1944 transporteredes der til Danmark af danske Skibe mellem 2 og 2½ Mill. Tons Brændsel. Denne den hjemlige Flaades

store Transportkapacitet skyldtes naturligvis delvis de forholdsvis korte Sørejser, for Opholdene i de tyske Lastehavne var som Regel meget langvarige og tidsspildende. Foruden Brændslet transporterede Skibene store Mængder af Gødning, Papir, Træ etc., samtidig med at der søværts i den indenrigske Omsætning transporteredes betydelige Kvantiteter Brunkul og Tørv.

Banernes Transportevne var fuldstændig udnyttet, og havde det været nødvendigt at hjemtage Brændslet pr. Bane, vilde Følgerne have været et Sammenbrud af Jernbanetrafikken. En Transport af dette Brændsel vilde nemlig indebære, at der pr. Døgn skulde afsendes ca. 12 Godstog à 40 Vogne med 15 Tons i hver Vogn, eller et Tog hver anden Time i Døgnet, og en saadan yderligere Belastning af det danske og tyske Jernbanenet vilde have været en komplet Umulighed. Samtidig vilde Udgifterne ved baneværts Transport trods den Stigning, der var sket i Søfragterne, have været endnu højere, og Kulpriserne vilde være blevet væsentlig fordyrede. For Transporterne fra Tyskland kunde Jernbanenettet naturligvis anvendes i Nødstilfælde, men i Samhandelen med de øvrige nordiske Lande var Skibene en Nødvendighed.

XIII

Paa Grundlag af de Indberetninger, som Statistisk Departement aarligt modtager fra Rederierne om den aarlige Indsejling, har Departementet opgjort den aarlige Indsejling for Flaaden for en længere Aarrække. I nedenstaaende Oversigt er opstillet de paagældende Tal for Aarene 1940—1944 incl. Tallet for 1945 er ikke medtaget, fordi den væsentlige Del af dette Aars Indsejling falder paa Perioden efter Kapitulationen, idet det tyske Eksportforbud for Brændsel i Januar 1945 næsten standsede den hjemlige Skibsfart.

Indsejlet Bruttofragt 1940—1944 for den samlede Flaade indtil den 9. April og derefter for Hjemmeflaaden.

	Fra Udl. til Udl.	Mellem Danmark og Udlandet		I alt Brutto- fragt	Maanedss- fragt	Sam. Fragt (Mds.fragt omregnet)
	Mill. Kr.	Til Dan. Mill. Kr.	Fra Dan. Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.	Mill. Kr.
1940	89,6	103,1	24,3	217,0	6,4	227,5
Heraf med Lande uden for Spærringen	68,0	64,2	16,6	148,8	6,4	159,3
Heraf med Lande inden for Spærringen	21,6	38,9	7,7	68,2	0	68,2
1941	28,9	61,9	6,0	98,6	1,2	98,9
1942	25,8	55,8	2,5	84,0	0,8	85,5
1943	37,0	55,1	2,0	94,1	3,0	99,0
1944	19,7	55,6	2,2	77,5	0	77,5

For Aaret 1940 vedrører Tallene Perioden før og efter 9. April, og for den sidste Periode ligesom for de følgende Aar omfatter Oplysningerne kun den Bruttofragt, der er indsejlet af Hjemmeflaaden. Ved at fordele den i 1940 indsejlede Bruttofragt paa de forskellige Farter har man en vis Mulighed for at dele den indsejlede Fragt paa henholdsvis Hjemme- og Udeflaaden og paa Perioden før 9. April 1940 og Perioden efter.

Farten mellem Lande uden for Spærringen omfatter saaledes Fart mellem disse Lande indbyrdes og Fart mellem disse Lande og Lande inden for Spærringen, og disse Farter kan kun være

foretaget før 9. April 1940. Farten inden for Spærringen har som Hovedregel kun været udført efter 9. April 1940, men Farten mellem Tyskland og noget af den indbyrdes Fart, f. Eks. mellem Østersølandene og Danmark, kan dog være foregaaet før 9. April 1940. I Betragtning af den haarde Vinter 1940 vil formentlig den væsentligste Del af Farten være foregaaet efter ovennævnte Dato. Det kan derfor være rimeligt at antage, at Farten paa Lande inden for Spærringen væsentligt vedrører Perioden efter 9. April 1940 og Hjemmeflaadens Skibe. Oversigten viser forøvrigt, at i Perioden 9. April 1940 til og med 1944 har Hjemmeflaaden i indenrigsk Fart indsejlet et Beløb paa ca. 430 Mill. Kroner. Heraf er ca. 290 Mill. Kroner indsejlet i Farten paa Danmark, medens Resten, 140 Mill. Kroner, er indtjent i ren udenrigsk Fart.

I Fredens Aar har dansk Skibsfart, som allerede nævnt foran, indsejlet langt den væsentligste Del af sine Fragter (75 pCt.) i ren udenrigsk Fart, og Oversigten giver saaledes et ganske udmærket Indtryk af dansk Skibsfarts Stilling under Besættelsen og bekræfter, hvad der er nævnt foran vedrørende Sejladsen for tysk Regning.

I Fredsaarene laa den samlede Flaades Indsejling paa gennemsnitligt 250 Mill. Kroner aarligt, medens det af Hjemmeflaaden under Besættelsen indsejlede Beløb kun udgjorde knap 100 Mill. Kroner om Aaret. Det vil være rimeligt at pointere, at Hjemmeflaadens udgjorde ca. $\frac{1}{3}$ af den samlede danske Tonnage, men det er ikke rigtigt heraf at slutte, at den danske Handelsflaades Indsejling, saafremt Danmark havde undgaaet Besættelsen, vilde have udgjort 3 Gange ovennævnte Beløb. Tværtimod synes det paa Grundlag af Oplysningerne fra 1. Kvartal 1940, Perioden indtil 9. April, rimeligt at slutte, at den aarlige Indsejling i Krigens Aar vilde have udgjort ca. 6—700 Mill. Kroner aarligt, eller for hele Perioden 3— $3\frac{1}{2}$ Milliard Kroner, et Beløb, der langt overstiger den Indsejling, der under Besættelsen blev indtjent.

Fragraternes Stigning. Som allerede nævnt foran fastsatte Fragtnævnet Standardrater og Betingelser for de fleste Farter. Med Hensyn til Kulraterne fastsattes Raterne allerede i Juni 1940, og disse Rater var gældende for hele Krigsperioden. Raten var fastsat til Kr. 16,50 pr. Ton for en Damper paa 2.500 TDW og var ens uden Hensyn til, om Kullene blev hentet fra Nordø- eller Østersøhavnene. Dog blev der ved Sejlads paa bl. a. Rotterdam givet et Tillæg til Raten, ligesom der blev givet Tillæg til Sejlads paa visse danske Havne.

I Forhold til Raterne før Krigen var Stigningen paa ca. 200—250 pCt., men naar den indsejlede Bruttofragt pr. TDW kun steg med godt 150 pCt., maa det ses i Forbindelse med, at Opholdene i Havnene var af længere Varighed, ligesom Sejladsen paa Grund af lange Omveje tog længere Tid end under normale Forhold. Der vil derfor ikke ske en Stigning i Skibenes Indsejling, der svarer til den Stigning, der sker i Fragterne.

For de øvrige Raters Vedkommende gjaldt noget tilsvarende som for Kulraten, men det er umuligt at give nogen nærmere talmæssig Belysning af disse Forhold.

Driftsudgifterne. Det er ikke tilstrækkeligt ved en Bedømmelse af Indtægtsforholdene i noget Erhverv, heller ikke i Skibsfarten, blot at se paa Indtægterne, men man maa samtidig undersøge, hvorledes Udgifterne har udviklet sig. Jeg skal ikke trætte Dem med en meget dybtgående Redegørelse for Driftsudgifternes Stigning, men dog anføre, at den Del af Indtægterne, der var tilovers til Afskrivning af Renter etc., var stadig faldende hele Perioden.

De enkelte Driftsudgifter har naturligvis ikke udviklet sig paa ensartet Maade, men Stigningen har været meget forskellig, og jeg vil her blot komme ind paa de Poster, der har været af størst Betydning.

Krigstillæg. De ved Besættelsen gældende Krigstillæg var opstillet under Hensyn til, at den væsentligste Del af Danmarks Import af Brændsel kom fra England, og de ved Besættelsen ændrede Forhold gjorde det nødvendigt for Rederne at opsigte den gældende Krigstillægsoverenskomst. I en kortere Periode foregik Sejladsen uden Ydelse af Krigstillæg, men fra og med Slutningen af Juli 1940 indførtes der atter Krigstillæg i Handelsflaaden, men til Satser, der var væsentligt mindre end dem, der var gældende før 9. April 1940. Det kan saaledes nævnes, at det maksimale Tillæg ved Fart paa fremmede Havne udgjorde 40 pCt. for Officerer og 50 pCt. for Mandskab.

Efterhaanden som Risikoen for Sejladsen voksede, og det ved Besættelsen fremkaldte Chok havde lagt sig, ændredes Krigstillægsoverenskomsten, og efter det sidst gældende Tillæg pr. 1.

November 1944 ydes der i indenrigsk Fart et Tillæg til Officerer paa 50 pCt. af Grundhyren og til det menige Mandskab 60 pCt., i Fart paa Østersøen 80 pCt. og 100 pCt. og i Fart paa Nord-søen 115 pCt. og 140 pCt.

Dyrtidstillæg. Med Hensyn til Ydelsen af Dyrtidstillæg fulgte Soens Folk, som nævnt foran, Arbejderne i Land, men i Kraft af deres længere Arbejdstid opnaaede Sømændene at faa et Dyrtidstillæg, der som Helhed gav langt mere end 100 pCt. Dækning for Pristalsstigningen.

I Stedet for i Detailler at gennemgaa de forskellige Dyrtidstillægsordninger vil jeg ganske kort oplyse, hvorledes den gennemsnitlige maanedlige Fortjeneste for de enkelte Kategorier af Søfolk stillede sig før Krigen og i Krigens sidste Aar. Disse Tal omfatter ikke Værdien af Kost og Logi, som Sømændene faar om Bord i Skibet. Fortjenesten for Krigsaarene omfatter det gennemsnitlige Dyrtidstillæg og Krigstillæg og angiver den gennemsnitlige maanedlige fulde Fortjeneste.

I 1938 var den gennemsnitlige maanedlige Fortjeneste for en 1. Styrmand Kr. 522,—, medens han i Perioden 1. April 1944 til 31. Marts 1945 havde en maanedlig Fortjeneste paa Kr. 836,— eller en Stigning paa ca. 60 pCt. For 1. Maskinmesters Vedkommende er de tilsvarende Tal Kr. 673,— og Kr. 1033,—, altsaa 53 pCt. En Matros havde før Krigen gennemsnitligt pr. Maaned Kr. 266,—, men den maanedlige Indtægt var i Aarene 1944—45 Kr. 561,— eller en Stigning paa 111 pCt. For en Letmatros var Tallene Kr. 149,— og Kr. 389,— samt 161 pCt. En Donkeymand tjente henholdsvis Kr. 315,— og Kr. 652,—, eller en Stigning paa 110 pCt., og paa dette Niveau laa Fortjenesterne for de forskellige Mandskabskategorier.

Mandskabsforhold i øvrigt. Gentagne Gange under og efter den første Verdenskrig var der fra Søfolkene Side blevet klaget over, at det offentlige ikke paa synlig Vis havde givet dem en Anerkendelse for deres Indsats. For at vise Samfundets Taknemlighed over for Søfolkene vedtog Rigsdagen derfor under denne Krig ved Lov af 20. Marts 1940 at yde en livsvarig Hædersgave til Enker og Børn efter omkomne Søfolk eller til saadanne Søfolk, der var blevet Invalider under Tjenesten. Loven blev efter Befrielsen udvidet til ogsaa at omfatte efterladte efter Søfolk, der havde tjent paa Skibe under aktiv Tjeneste hos de Allierede. Fra Rederside vedtog man at hædre Mandskabernes Indsats, og ved en ekstraordinær Generalforsamling i Dansk Dampskibsrederiforening den 24. Februar 1944 oprettedes Den Danske Sømandsfond, hvis Midler skal komme Sømandsstanden og dens Paarørende til gode.

En anden Gren af Hjælpearbejdet, der blev sat i Gang, bestod i at holde Sommerlejre for Sømandshustruer og deres Børn. Dette Arbejde, der blev iværksat af Dansk Sømandsmission under Pastor *Eilschou-Holms* Ledelse, blev støttet økonomisk af Rederierne.

For de arbejdsløse Navigatorer og menige Søfolk afholdtes der forskellige Kursus for at holde deres Kundskaber om Søens Forhold ved lige, og endelig understøttede først Rederierne, senere Handelsministeriet, paarørende til de Sømænd, der var uden for Spærringen.

XIV

En straalende Indsats kom Statens Skoleskib »Danmark« til at gøre. Skoleskibet forlod Danmark den 8. August 1939 for at gaa paa sit sædvanlige Vintertogt under Kommando af Kaptajn *Knud Hansen*. Under Togtet ankom Skibet til Jacksonville (Florida) den 1. April 1940 og gjorde søklar til Hjemrejsen, der skulde paabegyndes den 8. April samme Aar; men Danmarks Besættelse den 9. April forandrede med eet Slag Skoleskibets fremtidige Sejlads. De ældre Elever ønskede at blive afmønstret saa snart som muligt for at komme ud i aktiv Tjeneste i Kampen mod Fjenden, men inden de kom bort fra Skoleskibet, havde de dog tilbragt nogen Tid om Bord under Skibets Henliggen i Jacksonvillie, og det skal her nævnes, at Jacksonvillie's Befolkning ydede saavel Elever som Officerer en enestaaende Gæstfrihed og Omsorg. Eleverne blev af Befolkningen udstyret med Tropetøj, Badetøj, Tobak etc., etc., alle de Fornødenheder, som de unge Mennesker naturligvis ikke havde om Bord og heller ikke havde nogen Mulighed for at erhverve sig i Land for egen Regning, da de selvfølgelig ikke havde Dollars i Lommen. Efterhaanden som Maanederne gik, blev største Parten af Eleverne efter Samraad med Kaptajn Knud

Hansen sendt til de Allieredes Skibe paa Pacifik Kysten, i Golfen eller til Havnene paa Amerikas Østkyst, hvor de i Kraft af deres udmærkede Uddannelse fik gode Hyrer. Der var ogsaa en Del Elever, der tog til R.A.C.F.'s Flyveskole i Canada. Kaptajn Hansen stod stadig i Føling med Eleverne, naar de kom ud at sejle med de allierede Skibe, og fik Beviser for deres gode Opførsel og dygtige Sømandsskab til Ære for deres Stand og for deres Land.

Ved Japans Angreb paa Pearl Harbour tilbød Kaptajn Knud Hansen at stille Skibet til Disposition for den amerikanske Regering. Dette Tilbud blev straks modtaget med Tak, og det blev bestemt, at Skibet skulde afgaa snarest muligt til New London, Connecticut, hvor der laa en særlig Officersskole for »the coast guard«. Skibet afgik fra Jacksonville den 27. December 1941 med 15 gamle Elever og ankom til New London den 4. Januar 1942. Det forblev under dansk Kommando og beholdt sit Navn, og den eneste Forandring, der skete, var, at Flaget blev skiftet den 2. Februar 1942. Nu begyndte en travl Tid for Kaptajn Knud Hansen og Officersbesætningen samt for de ældre Elever, der blev brugt som Hjælpe lærere til Uddannelsen af de amerikanske Kadetter. Det smukke, hvidmalede Skib sejlede Sommer og Vinter paa Østkysten af New England uden Uheld af nogen Art og blev snart kendt over hele Amerika for den dygtige Indsats, der blev ydet fra dansk Side ved denne saa vigtige Uddannelse, idet den amerikanske Handelsflaade blev udvidet fra Maaned til Maaned med en saadan Hastighed, at det var umuligt at følge det samme Tempo ved Fremskaffelse og Uddannelse af kvalificeret Mandskab. Dette Arbejde varede uden Afbrydelse indtil den 26. September 1945, indtil hvilket Tidspunkt ca. 5000 unge amerikanske Kadetter, hvoraf ca. 3000 blev udnævnt til Officerer, havde gjort Tjeneste om Børd. Paa Hs. Majestet Kongens Fødselsdag blev Skibet givet tilbage af de amerikanske Myndigheder under et stemningsfuldt og gribende Ceremoniel, og Dannebrog blev atter hejst. Ved denne Festlighed blev Kaptajn Knud Hansen og hans Officerer og Besætning stærkt hyldet for den udmærkede Indsats, Skibet havde gjort under sit ca. 6 Aar lange Ophold i amerikanske Farvande.

Den 28. September 1945 afgik Skoleskibet »Danmark« fra New London til New York og tiltraadte Hjemreisen den 15. Oktober med Ankomst til København den 13. November samme Aar.

XV

Efter de mange Krigsaars Tab staar dansk Skibsfart i Dag meget svækket. Den egentlige danske Handelsflaade, der ved Krigens Udbrud omfattede 558 Skibe paa 1,1 Mill. BRT og 1,6 Mill. TDW, var pr. 1. Januar 1946 paa Grund af Krigsforlis, almindelige Forlis m. m. i Forbindelse med en ringe Tilgang reduceret til 390 Skibe paa 728.000 BRT og 1 Mill. TDW og var saaledes formindsket med godt $\frac{1}{3}$ af Tonnagen ved Krigens Udbrud. Udeflaadens Skibe har sejlet i meget haarde Farter, og Krigstidens Forhold har forhindret en effektiv Vedligeholdelse af Skibene, og de tilbageleverede Skibe var derfor i en meget daarlig Forfatning. Der forestaar derfor dansk Skibsfart en vanskelig Opgave med at genopbygge Handelsflaaden. Denne Genopbygning stiller store Krav til Erhvervet, og da den er en nødvendig Forudsætning for, at dansk Skibsfart skal genindtage sin Plads i den internationale Skibsfart og faa den samme Betydning for Landets Erhvervsliv som før Krigen, er det Erhvervets Haab, at Krigens Forhold maa have vist Politikerne og det danske Samfund, hvilken Betydning det har haft for vort Land, at vi har en stor og moderne Handelsflaade.

TILLÆG

Oversigt over den egentlige danske Handelsflaades (Skibe paa 100 BRT og derover)
Udvikling under Krigen.

	Antal Skibe	BRT i 1000	TDW i 1000
Bestand 1. September 1939	558	1099	1657
Tilgang indtil 9. April 1940	21	30	44
Afgang indtil 9. April 1940	43	86	125
heraf Krigsforlis	29	76	110
Nettoafgang indtil 9. April 1940	22	56	81
Bestand 9. April 1940	536	1043	1576
heraf inden for Spærringen	304	359	504
heraf uden for Spærringen	232	684	1072
nemlig i England, Dominions	129	382	583
i U.S.A.	40	144	232
i Frankrig	29	65	105
i neutrale Havne	34	93	152
Tilgang indtil 31. December 1945	75	186	274
Afgang indtil 31. December 1945	221	501	789
heraf Krigsforlis	193	457	717
nemlig inden for Spærringen	64	71	106
uden for Spærringen	129	386	611
Nettoafgang	146	315	515
Bestand 1. Januar 1946	390	728	1061

Prisstigningerne blev mødt med Kritik og Protest — ja, men det danske Humør fornægtede sig alligevel ikke!

ARBEJDSFORHOLD OG PRISPOLITIK

TRÆK AF DEN SOCIALE UDVIKLING

Af Bibliotekskonsulent JØRGEN BANKE

Det, som særtegner et demokratisk styret Land, er dets Forhold til de syge og fortrykte, til Børn, gamle og arbejdsløse. Det Land, der gennem sin Lovgivning stadig arbejder hen til at løfte de underste Samfundslag op i et højere, mere menneskeværdigt Niveau, er paa Vej til Udjævning af den Ulighed i Kaar, som er opstaaet gennem Tiderne, og som de kommende Slægter ikke bør lide under.

Kyndige Udlændinge anerkendte, at Danmark før Krigen var inde paa denne Vej; men det er klart, at et Land som Danmark, der importerer Raastoffer til sin Industri og Foderstoffer til sine Køer og sælger de færdige Produkter til Udlandet, ikke kan leve uberørt videre, naar alle Grænser spærres.

De sociale Følger af dette var under Besættelsen en Sænkning af den brede Befolkningens Levestandard, begrundet paa den stærke Stigning i Priserne paa Varer, som importeredes udefra, og paa de Næringsmidler, vi selv producerede.

I Virkeligheden viste det sig, at Tyskerne kunde levere flere Varer, end vi havde ventet, men dette var ikke gratis, da der efterhaanden blev lagt et stigende Antal Krigsarbejder for os, som vi maatte udføre.

I omstaaende Tabel¹⁾ gives en Oversigt over Danmarks Indkomst, Forbrug, Investering, Anlægsvirksomhed og Ydelser til Tyskerne i Tidsrummet 1939—44.

Man ser, hvorledes Pengerigligheden tager til (allerede i det første Krigsjaar 300 Mill. Kr.), hvorledes Varelagrene formindskes (man kunde bruge 600 Mill. af

¹⁾ Paa Grundlag af »Økonomiske Efterkrigsproblemer«.

Mill. Kr.	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Samlet Pengeindkomst	5300	5600	6400	7100	8000	8900
Forbrug af Varelagre	—	600	300	200	200	100
Ydelser til Tyskerne	5300	6200	6700	7300	8200	9000
Ydelser til Udlandet	—	900	900	700	1800	2800
Rest til dansk Forbrug og Anlægsvirksomhed	5300	5300	5800	6600	6400	6200
Nemlig: Anlægsvirksomhed	500	300	200	300	300	200
Forbrug	4800	5000	5600	6300	6100	6000

Varelagrene det første Krigsjaar, men kun 100 Mill. i 1944), og *Udgifterne til Tyskerne stiger voldsomt de to sidste Aar.*

Vor *Anlægsvirksomhed* taber sig betydeligt, og de 1200 Mill. Kr., som Forbruget stiger, regnet i Penge, dækker ikke nær Prisstigningen. Den stigende Pengerigelighed stammer fra Nationalbankens Finansiering af Tyskernes Forbrug her i Landet og Overskudsleverancerne til Tyskland. *Clearingkontoen* voksede, fordi de Varer, vi fik fra Tyskland, ikke nær opvejede de Varer, vi sendte derned. Differencen gik paa *Clearingkontoen*, og den blev større og større, da Tyskerne sendte mindre og mindre.

De stigende Pengeindkomster var meget ulige fordelt. De kom i første Række dem til gode, som var *direkte Leverandører til Tyskerne* (Værnemagere og Eksportører). Underleverandører til Værnemagerne fik ogsaa deres Del, alle de, der havde noget at sælge, fik stærkt forøgede Indkomster. Men de Mennesker, hvis Indtægter blev langsomt regulerede gennem Lovgivningen (Tjenestemænd fra Stat og Kommune, Aldersrente- og Invalidereventynder og arbejdsløse), naaede derimod aldrig saa langt frem, at de kunde bevare deres Levestandard fra 1939 under den hurtigt voksende Prisstigning. Sælgerne fik til Gengæld flere Penge, end de kunde bruge, saa Banker og Sparekasser fik Overflod. Nationalbankens Seddel- og Skillemønts-omløb giver et Billede af Pengerigeligheden i de tre Krigsjaar:

1942	1040 Millioner Kroner
1943	1420 Millioner Kroner
1944	1725 Millioner Kroner.

Nogle af disse Penge gik ogsaa til den »sorte Børs«, hvor gamle og sjældne Varer omsattes til fantastiske Priser.

Den *Inflation*, som truede fra Pengerigeligheden og den »sorte Børs«, søgte man at imødegaa gennem Prisløvgivningen. Man ansatte *Maksimalpriser* paa adskillige Varer, og man understøttede dette med en *Udvidelse af Rationeringen*.

Fra Krigens Begyndelse var der en *indre Kamp mellem Regeringen og Erhvervs-livet vedrørende Prisstigningen*. Regeringen og Økonomerne vilde holde Priserne nede af Frygt for Inflation, men Erhvervslivets Folk vilde have Erstatning for de stigende Produktionsomkostninger. Den 9. April 1940 udsendte Handelsministeriet en Bekendtgørelse, som foreløbig *forbød Prisstigning* paa alle Varer, med mindre man havde indhentet Bemyndigelse hos *Priskontrolraadet*. Priserne skulde forblive, som de var den 8. April. Man maatte ikke købe mere end til 3 Dages Forbrug, og

man maatte ikke tilbageholde Varer fra Omsætningen for at vente paa stigende Priser. Denne Bekendtgørelse virkede effektivt, ogsaa med Hensyn til Hamstring af Levnedsmidler, men Regeringen kunde ikke holde Stillingen. Allerede den 24. April lempedes Bekendtgørelsen til 7 Dages Indkøb. Slagterierne paastod, at Detailprisen fra 8. April var unormal lav, og det viste sig, at der kom næsten intet Kød og Flæsk frem paa det københavnske Marked, før Detailprisen sattes i Vejret. Prisforhøjelsen bevirkede, at Pristallet steg, saa Arbejdslønningerne for mandlige Arbejdere efter dette maatte udbetales med 13 Øre mere i Timen.

Regeringen indsaa, at den anvendte Fremgangsmaade ikke bragte Priserne ned. Skruen uden Ende maatte standses, og i Løbet af Maj Maaned kom *et Lovkompleks paa ikke mindre end 9 Love*, der skulde bøde paa disse uheldige Forhold:

1. Lov om det for Regulering af Arbejdsløn gældende Pristal,
2. Lov om Priser,
3. Lov om Voldgiftsret for visse Arbejdsstridigheder,
4. Lov om ekstraordinært Tilskud til vanskeligt stillede Arbejdsløshedskasser,
5. Lov om Begrænsning i Adgang til Udbetaling af Udbytte og Tantiømer i Aktieselskaber m. v.,
6. Lov om midlertidig Fordeling og Regulering af Arbejde,
7. Lov om et Kreditfond paa 100 Mill. Kr.,
8. Lov om Forhøjelse af det kommunale Laanefond og
9. Lov om Fremme af Beskæftigelsen paa Landet.

Hele Komplekset gik ud paa at hindre Inflation, at stabilisere Priserne og at øge Beskæftigelsen.

Loven om Priser var en Afløser af Prisstoppet af 9. April, som ikke i Længden kunde gennemføres. Den skulde forhindre stærke Prisstigninger. Urimelige Priser og Forretningsbetingelser blev forbudt. Priserne skulde bygges paa de nødvendige Udgifter til Varens Indkøb eller Fremstilling samt Forhandling og Transport med Tillæg af en rimelig Nettoavance. Den saakaldte Genanskaffelsespris blev der sat Bom for, og selvfølgelig var der heller ikke længere Lejlighed til Genkøb af Varer vestfra. Men man kunde ikke opføre Genanskaffelsespris for Varer, man havde haft liggende længe før Besættelsen.

Priskontrolraadet blev nu bemyndiget til at fastsætte *Maksimalpriser og Maksimal-avancer*. Det bemyndigedes endvidere til at bringe urimelige Priser eller Forretningsbetingelser til Ophør ved Forhandling med de paagældende eller ganske simpelt ved Paabud om Ophør efter en vis Frist, og der blev nedsat et *Ankenævn*, hvor man kunde besvære sig over Raadets Afgørelser. Paa Grundlag af Ankenævnets Indstilling havde Handelsministeren det afgørende Ord.

Man begyndte f. Eks. en *Smørrationering* den 8. November 1940 med 350 Gram ugentlig pr. Individ, og denne Ration blev opretholdt til 1. Januar 1942, da den nedsattes til 315 Gram for 3. Juli samme Aar at dale til 300 Gram og 1. Juli 1945 til 250 Gram. Den sidste Nedsættelse skyldtes Hjælpen til det nødstedte Europa. De øvrige rationerede Varer var *Kaffe, Te og Kakao* (saa længe vi havde disse Varer), *Sukker, Fransbrød, Sigtebrød og Rugbrød*. Kød og Flæsk var ikke direkte

rationeret paa Grund af Tyskernes Tilstedeværelse her i Landet, idet man ikke mente at kunne gennemføre en egentlig Rationering paa Kort uden at blive tvunget ned paa Niveau med de tyske Rationer, hvilket vilde betyde, at man skulde nedsætte Forbruget stærkere, end man blev tvunget til ved Ordningen af 1943. Efter denne havde vi Lov at beholde 80 pCt. af Førkrigsforbruget. Fordelingen skete i Henhold til Købekort, som skulde paategnes af den handlende; men dette var ikke helt heldigt, idet Ansvar for en retfærdig Fordeling af Varerne blev lagt paa Slagteren og Høkeren, og her havde utvivlsomt Manden med den spækkede Tegnebog lettere ved at faa en større Andel end den, han kunde tilkomme.

II

I Trediverne, da Tallet paa vore *arbejdsløse* var stort, blev vor sociale Lovgivning vedrørende disse Samfundets Stedbørn underkastet en meget haardhændet Kritik fra mange Sider, og da Hitler kom til Magten i Tyskland, og vi hørte Genlyd af Hamrene fra den store Oprustningsmaskine, var der mange hos os, som roste den Ro, Orden og Disciplin, man havde i Tyskland, hvor al Arbejdsløshed var likvideret. Man holdt det flittige tyske Bistade frem som et Eksempel, vi skulde følge. Da vi saa blev tvangsindlagt i »Det tredie Rige« og afspærret fra Verden, steg Frygten for større Arbejdsløshed og Vareknaphed automatisk fra Maaned til Maaned. Der blev i Rigsdagen gennemført *ekstra Tilskud til de vanskeligt stillede Arbejdsløhedskasser* (30. Marts og 30. Maj 1940) og *Lempelser med Hensyn til Aabning af Fortsættelseskasser* (30. Marts 1940) samt en *Brændselshjælp* (24. Februar 1940) til langvarigt arbejdsløse. Endvidere skabte man Muligheder for at yde Kommunerne Statsstøtte til Gennemførelse af vigtige Arbejder. Man vilde fremme baade det private og det offentlige Boligbyggeri for derved at holde Arbejdsløsheden nede. Endelig fik man en *Lov om midlertidig Fordeling og Regulering af Arbejde* (30. Maj 1940) og en *Lov om Foranstaltninger til Fremme af Beskæftigelsen og Arbejdsanvisningen* (30. Maj 1940). Arbejdet skulde fordeles mellem de flest mulige, og det Misforhold, der var mellem manglende Arbejdskraft paa Landet og Arbejdsløshed i Byerne, burde saa vidt muligt ophæves.

Fordelingen skulde ske ved *ugentlige Fridage og Nedsættelse af Arbejdstiden*; men her kunde man ikke skære alle Virksomheder over een Kam, man maatte tage Hensyn til deres Art, og man maatte søge Fordelingen gennemført ad Frivillighedens Vej. Først og fremmest maatte den etableres i Fag med stor Arbejdsløshed. Undersøgelserne af Mulighederne for Arbejdsdeling inden for et bestemt Fagomraade skulde foretages af vedkommende Organisationer og Overenskomst afsluttes af disse, idet der nedsattes Nævn, bestaaende af Arbejdere og Arbejdsgivere, som skulde godkende Arbejdsfordelingsplanen. De paagældende Personer fik ikke Arbejdsløshedsunderstøttelse, men en Godtgørelse, der under visse Betingelser svarede til denne. Endvidere blev der oprettet *Arbejdsfordelingskasser* i Tilknytning til Arbejdsløhedskasserne, og disse betalte Godtgørelsen, der refunderedes af Arbejdsløshedsfonden, som fik Tilskud af alle de paagældende Lønmodtagere, der havde en

L.A.B. (d.v.s. Landsforeningen til Arbejdsløsheds Bekæmpelse), der blev stiftet den 1. Aug. 1939, gjorde under Besættelsen en stor Indsats for at »holde Hjulene i Gang«. Bl. a. ved Plakater opfordrede Foreningen alle til at forstaa, at Arbejdsløshed ene og alene kunde bekæmpes ved mere Arbejde. Samtidig opfordrede Staten enhver, som evnede det, til at tegne Andele i det Beskæftigelseslaan, der var vedtaget af Rigsdagen den 30. Septbr. 1940.

Aarsindtægt paa mindst 1800 Kr., og saa af Statskassen, Kontingentet for Lønmodtagerne kunde variere fra 12 til 192 Kr. aarligt.

Loven gjaldt kun foreløbig fra Juli 1940 til 31. Marts 1941, men forlængedes den 30. Marts 1941. I Henhold til denne Lov var der ved Udgangen af 1944 truffet Aftale om Arbejdsfordeling, omfattende 49.000 Arbejdere. Den ugentlige Nedsættelse af Arbejdstiden androg 0,8 Mill. Timer eller gennemsnitlig 15,4 Timer pr. Arbejder, saa det ved Arbejdsfordelingen opnaaede Resultat kan udtrykkes derved, at der blev opretholdt Sysselsættelse for ca. 16.000 Arbejdere.¹⁾

I samtlige Landkommuner og i Bykommuner, hvor der ikke fandtes Arbejdsanvisningskontorer, nedsattes der *Arbejdsløshedsudvalg*. Disse havde Pligt til sammen med de offentlige Arbejdsanvisningskontorer at anvise ledige Arbejdere i Kommunen Arbejde hos de Arbejdsgivere, som manglede Arbejdskraft. Det bedst lønede Arbejde anvistes til gifte Personer og Forsørgere, mindre vellønnet Arbejde til Ikke-Forsørgere. Arbejdsløshedsunderstøttelse eller Hjælp til Underhold mere end 2 Mdr. blev for Ikke-Forsørgere betinget af, at Udvalget gav vedkommende Bevis for, at der ikke kunde skaffes Arbejde i den paagældende Kommune eller dør paa Egnen. De vanskeligt stillede Arbejdsløshedskasser fik desuden et ekstraordinært

¹⁾ Da Arbejdsfordelingen i Maj 1945 havde naaet sit største Omfang, skaffede den Arbejde til ca. 33.000 Personer. Paa dette Tidspunkt var i alt 105.000 arbejdsløshedsforsikrede underkastet Arbejdsfordelingen.

Statstilskud paa 20 Mill. Kr. for at lette dem Overgangen til Arbejdsfordelingen.

Den 7. Marts 1940 nedsattes *et Beskæftigelsesudvalg*, som bestod af Repræsentanter for Erhvervslivet; men efter Besættelsen blev det afløst af et af Statsministeriet nedsat Udvalg, bestaaende af Tjenestemænd fra de forskellige Ministerier og en Del af Regeringens Medlemmer. Ogsaa gennem private skete der Bestræbelser for at stimulere nye Arbejders Igangsættelse.

Den Feber, som Besættelsen satte i alle Virksomheder, gav sig ogsaa Udslag i, at man *opsagde Funktionærerne* inden for Virksomhederne, da den bestaaende Funktionærlov fastsatte lange Opsigelsesfrister, og man ønskede at staa frit, fordi man ikke kunde vide, hvor ugunstige Forholdene vilde blive.

For i nogen Maade at modvirke disse Opsigelser *ændrede man Funktionærloven* (29. Juni 1940) for Tiden indtil 1. April 1941, saaledes at Opsigelsesfristen i kriseramte Virksomheder midlertidigt nedsattes til een Maaned.

I Slutningen af August 1940 gav Arbejdernes og Arbejdsgivernes Hovedorganisationer Udtryk for en fælles Vilje til fra begge Sider at bringe Ofre for at holde Produktionslivet i Gang. Det vakte Glæde hos alle, og Arbejds- og Socialministeren fremsatte et Udkast til Lov om et *Arbejds- og Forligsnævn*, der skulde træffe Afgørelser om alle Arbejdsstridigheder. Loven blev vedtaget den 14. September, og alle stemte for den med Undtagelse af et Par enkelte af Venstres Medlemmer. Dermed var Strejkeret og Lockouter fjernet fra Arbejdslivet. Faa Dage efter blev der paa Grund af Kornprisernes stærke Stigning vedtaget en *Lov om Dyrtdstillæg til Arbejderne* (23. September 1940). Loven fastsatte, at mandlige Arbejdere, kvindelige Arbejdere og Ungarbejdere skulde have henholdsvis 6,25, 4,15 og 2,60 Øre mere i Timen.

Da Raastofferne vedrørende *Margarinefabrikationen* svandt mere og mere ind, maatte man træffe Foranstaltninger vedrørende denne.

I Marts Maaned 1940 var der afsluttet en *Handelsoverenskomst med England*, som vilde medføre en Nedgang i Smøreksperten og i Indførslen af Oliefrø og Foderkager. Man havde derfor overvejet en Margarinerationering, dels for at spare paa de Raastoffer, man havde i Landet, dels for at faa vor egen Smørproduktion mere frem paa Hjemmemarkedet. Den 14. April 1940 standsedes foreløbig al Margarinefabrikation, og der maatte kun sælges 250 Gram til hver Person mod Aflevering af Rationeringsmærker; men allerede 10 Dage efter kom den Bestemmelse, at man for Maj og Juni Maaned kun maatte faa 500 Gram pr. Maaned til mindre-bemidlede, d.v.s. Personer, hvis Indkomst efter Forsørgerfradraget ikke oversteg 2400 Kr., og man skulde være mindst 15 Aar for at faa disse Mærker. Personer, som modtog Margarinemærker, fik udleveret Rabatmærker til Køb af Smør, for saa vidt de havde hjemmевærende Børn under 15 Aar. Hvert Barn fik 3 Smørrabatmærker à 50 Øre i de nævnte to Maaneder, og 800.000 Børn deltog i denne Rabat, der kostede Staten 1,2 Mill. Kr.

Denne Lovgivning til Støtte for Arbejdere og arbejdsløse blev fortsat, saa længe Rigsdagen fungerede. De mindre-bemidlede fik Rabatkort paa Smør og Kød, og alle Børn fik Rabatkort paa Tøj. Men hvor meget der end blev gjort, kunde der dog ikke holdes Trit med Prisstigningen. Det var umuligt for Arbejderne at opnaa samme

Levestandard, som de havde før Krigen, og de kunde naturligvis slet ikke naa de Folkelag, der begunstigedes af Prisstigningen. Man saa derfor mange Arbejdere søge til de Steder i Landet, hvor Tyskerne satte deres meningsløse Befæstningsarbejder i Gang. Flere danske Virksomheder gik frivilligt eller tvungent over til at arbejde for den tyske Værnemagt, Arbejderne fulgte Trit, og Tyskland importerede Arbejdskraft fra alle de besatte Lande. Det var et sørgeligt Syn, naar man paa Københavns Banegaard og andre Steder i Landet saa disse Arbejderhold med Skovle og Spader forsvinde sydpaa. Enkelte gjorde det af tvingende Nødvendighed, men Flertallet troede, at Eventyret og Lykken ventede dem dernede.¹⁾

Paa denne Maade *svandt Arbejdsløsheden*, men det var ikke for det gode. I 1933 var den, regnet i Procent, gennemsnitlig for hele Aaret 28,3, i 1934 22,1 og i 1935 19,7, medens den i 1943 og 1944 var henholdsvis 6,3 og 4,6. De Mennesker, som arbejdede for Tyskerne herhjemme, tjente særdeles godt, men fra alle Sider i det danske Folk blev de kritiseret lige saa stærkt som de Bønder, der maatte afhænde deres Gaarde til tyske Flyvepladser og alligevel frivilligt lod deres Vogne og Heste tjene store Summer ind hos Tyskerne ved Vognmandsarbejde. Heldigvis var der baade Bønder, Industrivirksomheder og Arbejdere, der ikke vilde hjælpe Fjenden med et Fnug, og det var i høj Grad beundringsværdigt for Arbejdernes Vedkommende, da de faktisk bar de største Byrder under Krigen. Det var den Slags Arbejdere, der var med til at sætte Folkestrejken i Gang og levere et stort Kontingent til den egentlige Modstandsbevægelse.

III

Før 1891 kunde man her i Danmark træffe gamle Folk, som hele deres Liv havde været arbejdsomme og pligtopfyldende, men alligevel var endt paa Fattigvæsenet, fordi deres Arbejdsgivere havde holdt dem paa en saa ringe Aflønning, at de ikke kunde lægge noget til Side til deres Alderdom.

Dette Forhold blev ændret noget ved *Aldersundersøttelsesloven*, der gav saadanne gamle det nødtørftige, saa de kunde holde sig klar af Fattigvæsenet. Loven blev efterhaanden forbedret, og Hjælpen fik Navnet *Aldersrente*.

Det Sammenhold, Tyskernes Tilstedeværelse skabte hos os, gav nu mange en ny Opfattelse af disse gamle, der modtog offentlig Understøttelse. De var *vore*, de skulde selvfølgelig hjælpes og skærmes. Under Folkestrejken sad et Par ensomme gamle paa en fjerde Sal i en stor Ejendom. Midt i al Kampen om at skaffe Vand

¹⁾ Det tyske *Arbejdsanvisningskontor* i København aabnedes i Maj, i Aarhus og Odense i Juni 1940. Den 20. Juli 1940 opholdt der sig 9.334 danske Arbejdere i Tyskland (deraf 7.153 fra København), nemlig 493 Murere, 392 Tømrere, 470 andre faguddannede Bygningsarbejdere, 5338 Jordarbejdere, Murerhaandlangere og Arbejdsmand, 2002 Metalarbejdere, 298 andre Fagarbejdere, 53 Kvinder og 288 af forskellige Professioner.

Den 1. Oktober 1940 var Tallet steget til 17.150, den 30. Marts s. A. til ca. 20.000 og den 7. Februar 1941 til ca. 24.000. Ult. Juli 1941 arbejdede ca. 30.000 danske Arbejdere i Tyskland og Norge, ult. December s. A. ca. 32.000, ult. Maj 1942 ca. 42.000. Derpaa sank Tallet: ult. December 1942 ca. 35.000, ult. Juli 1943 ca. 32.000, ult. December s. A. ca. 23.000, ult. December 1944 ca. 7.000 og ult. Marts 1945 ca. 6.000.

og Fødemidler i den store Ejendom, var der en, som udbrød: »Men hvad med de gamle deroppe, de kan jo ingen Steder komme?« Dette fløj gennem hele Ejendommen, og man bar op til dem alt, hvad de maatte savne. De havde aldrig haft en saadan Overflod i normale Tider!

Under den Prisstigning, som indfandt sig i 1939, blev der med alle Partiernes Tilslutning ydet Aldersrente- og Invalidereventydere et *Tillæg* (18. November 1939), og denne Linie videreførtes den 17. Februar 1940, idet enlige fik 12 Kr. og Ægtepar 18 Kr. pr. Maaned. Forhøjelserne foretoges med Mellemrum under hele Krigen, saa det bødede noget paa deres materielle Vanskeligheder.

Vor Sociallovgivning udnyttedes under Krigen til den saakaldte *Socialtjeneste*, som havde til Formaal af skaffe Husly, Mad og Klæder m. m. til de Personer, der som Følge af Luftangreb eller andre Krigshandlinger maatte rømme deres Boliger. Denne Tjeneste organiseredes inden for Kommunerne, omfattende en Politikreds og lededes i Reglen af højere kommunale Tjenestemænd.

Før Kapitulationen blev der ad illegal Vej truffet Aftale om, at Socialtjenesten skulde staa til Raadighed ved Forplejning og Indkvartering af *Frihedskæmpere* under eventuelle Krigshandlinger eller ved Tyskernes Kapitulation. Flere Kommuner ydede gennem Socialtjenestens Bistand til lokale Modstandsgrupper ved Anbringelse af og Hjælp til Personer, der var eftersøgt af Gestapo. Fra 5. Maj 1945 om Morgenen overtog Socialtjenesten i flere Kommuner Forplejningen og Indkvarteringen af de Styrker af Modstandsbevægelsen, som blev stationeret i de paagældende Kommuner.

IV

Allerede i Oktober 1939 foretoges *Ændringer i Lejeloven*. Udlejerne kunde i Følge disse ikke opsige Lejeren før 1. April 1940 og heller ikke forhøje Lejen, med mindre den havde været usædvanlig lav. Disse Bestemmelser forlængedes i Marts 1940 til 1. April 1941.

Boligforholdene blev under Krigen mere og mere fortvivlede overalt i Landet. Ifølge Statistikken fandtes der den 1. Januar 1941 9129 ledige Lejligheder i hele Landet, men i 1945 kun 148. Nedgangen i Tal formede sig saaledes:

	Storkøbenhavn	Hele Landet
1941	6849	9129
1942	2944	3683
1943	547	706
1944	265	340
1945	91	148

Disse Tal viser den rivende Nedgang, der foraarsagedes af Besættelsen. *Vort eget Byggeri gik næsten i Staa*, og Tyskerne anvendte Materialet til deres Barakker og Befæstninger i Danmark. Gaardene ved deres storstillede Anlæg af Flyvepladser blev enten jævnet med Jorden eller gjort ubeboelige. Ved Tvangsudskrivning og den næsten ubegrænsede Adgang til Pengemidler i Nationalbanken sørgede de højere tyske Embedsmænd og Officerer for at skaffe sig standsmæssige Beboelser, de købte for vore Penge Palæer og Villaer, medens vor Befolkning blev drevet sammen i overbefolkede Bebyggelser. Der findes næppe noget mere nedbrydende af de sociale

Husvildebarakker fra Bellmansgade i København.

og moralske Forhold end flere Familier, som med hver sin Husholdning skal have Adgang til et fælles Køkken. En saadan Overbefolkning i et enkelt Hjem ødelægger det gode Forhold mellem Mennesker, fremkalder meningsløse Skænderier over Smaating, daarligt Humør og Ondskab vokser frem i Sind, som ellers har været fredelige og vennesælt indstillede. Sygdom og Urenlighed, Ladhed, Uorden og Ligeegyldighed vokser, medens de sammenbragte Børn hylér, skændes og slaas. Saadanne Boligforhold havde man baade i Hovedstaden, talrige Provinsbyer, Stationsbyer og ude paa Landet. Alle Vegne, hvor Tyskerne kom, virkede det nedbrydende paa vore Boligforhold,

Det hjalp heller ikke paa Boligproblemet, at *Fødselshyppigheden tog til under Krigen*. Medens Tallet paa levendefødte pr. 1000 Kvinder i hver Aldersklasse i Løbet af 1930'erne varierede ganske lidt, ses det af nedenstaaende Tabel, hvor stærkt det tog til i de tre sidste Krigsaar:

	Under 20 Aar	20—24 Aar	25—29 Aar	30—34 Aar	35—39 Aar	40—44 Aar	45—49 Aar
1941	25,8	120,7	133,6	93,5	54,6	18,7	1,5
1942	27,7	130,3	151,3	108,0	60,7	19,9	1,4
1943	29,5	138,4	156,8	116,9	65,4	21,0	1,4
1944	34,1	151,8	166,0	124,3	69,1	21,1	1,3

Det stigende Antal fødende unge Mødre har bidraget til at gøre Boligforholdene endnu mere fortvivlede, idet man kan gaa ud fra, at de fleste af dem hørte til i de overbefolkede Lejligheder.

Medens Gennemsnittallet af levendefødte i Trediverne var 66.200, var det i de fem første Aar af Fyrreerne sat op til 79.186, altsaa med 12.986 om Aaret.

Indbyggertallet fra 1940—1944 var stigende, fra 3.832.000 til 3.863.000, 3.903.000, 3.949.000 og 3.989.000. De husvilde blandt de 3.863.000 i 1941 havde dog 9129 ledige Lejligheder at vælge imellem, men de 3.989.000 i 1944 havde ikke flere end 148! Der var blevet 126.000 flere Mennesker og 8981 færre Lejligheder, saa det var ikke saa underligt, at Bolignoden i 1945 skreg mod Himlen. Hvis de unge skulde giftes, maatte de bo hos de gamle, og det er en af de sikre Veje til Uvenskab i Familien, undertiden et rent Helvede baade for de unge og de gamle. De gamle, der skulde ud af Tjenesteboliger, kunde ikke skaffe sig noget at bo i, selv om de havde en ganske god Pension. En gammel veltjent Overlærer i en Provinsby maatte enten af Naade bo i sin Efterfølgers Gæsteværelser eller flytte ind i en Husvildebarak, fordi han havde glemt at sikre sig i Tide. Det var ganske umuligt for ham at købe et Hus. Det Hus, han tænkte paa i 1931, og som dengang kostede 27.000 Kr., var nu steget til 65.0000 Kr.

Ser man i Statistikken over anmeldte *Sygdomstilfælde*, falder Øjet straks paa Ordet *Fnat*. Fnatmiden har ikke vist sig eller i alle Tilfælde ikke været Statistik værd siden forrige Verdenskrig. Fra Aarene 1938—42 findes ingen Statistik over dens Angreb, men i 1943 havde Tyskerne skaffet os Avlsdyrene paa Halsen og Ret til at betegne sig selv som en fnattet Nation. I vore overbefolkede Boliger, hvor flere maatte sove i samme Seng, fandt denne lille modbydelige Mide et sandt Eldorado for sin Formering. Nætterne blev ulidelige for de angrebne, indtil Lægen havde oversmurt dem alle med en svovlholdig Vædske, der dræbte de smaa Preussere i deres Skyttegrave.

Fnat sygdommens stærke Vækst under forrige Verdenskrig gav Anledning til den Bestemmelse, at den kunde behandles gratis. Staten betalte ogsaa Desinficeringen af Sengetøj og Gangklæder. Det samme skete nu denne Gang, da der i 1943 var anmeldt 54.192 Fnatstilfælde i hele Landet med en Stigning i 1944 til 65.112.

At *Lungetuberkulose*, der ogsaa fremmes af daarlige og overbefolkede Boliger, ikke viste nogen større Stigning i Statistikken (fra 2806 i 1939 til 3348 i 1943), skyldtes sikkert, at de Kræfter, Samfundet havde sat ind i Kampen mod den, nu var stærke nok til at dæmme op for en større Stigning, idet Organisationen af Tuberkulosestationer havde udviklet sig saadan i de senere Aar, at de praktisk talt dækkede hele Landet.

Tyskerne kom denne Gang med en særlig ondartet *Difteritype*, der under Besættelsen foraarsagede mange alvorlige Tilfælde, navnlig blandt voksne. At vi ikke fik en overvældende Række Dødsfald blandt vore Børn, skyldtes udelukkende den Difteri-Vakinations-Kampagne, der blev startet af Statens Seruminstitut før og i de første Besættelsesaar. Ligeledes skyldtes *Gigtfeberens* Stigning fra 2718 Tilfælde i 1939 til 4321 i 1944 temmelig sikkert vore daarlige Boligforhold.

I denne Forbindelse kan nævnes et Par Sygdomme, hvis stærke Udvikling saa at sige udelukkende skyldtes Tyskerne, og som sænkede vort sociale Niveau ganske betydeligt, nemlig *Kønssygdommene Gonorré og Syfilis*.

Før Krigen havde vi kun faa Tilfælde af Syfilis, bragt hjem af Sømænd fra fremmede Havne, men efter Besættelsen blev denne Sygdom et meget alvorligt Samfundsproblem. Den steg fra 515 Tilfælde i 1939 til 4048 i 1944, altsaa 3533 flere Tilfælde end i 1939, hvilket var i høj Grad foruroligende. Gonorreeren steg

fra 8293 i 1939 til 18.976 i 1943 og naaede i 1944 op paa 23.144 Tilfælde, skønt Lægerne nu havde de mest udmærkede Midler til Kampen mod den. Før Krigen havde man paa Statens Seruminstitut et fuldstændigt Kartotek over alle Syfilitikere og havde dermed Kontrol over Smittekilderne, men under Besættelsen blev den ene Part behandlet af de tyske Læger og unddrog sig vor Kontrol. Nu er der dog grundet Haab om, at man igen kan faa den samme Magt over Sygdommen som før i Tiden.

Disse Kønssygdomme fik en skæbnesvanger Betydning for de unge Piger, der altid under Krige af seksuelle Grunde opsøger eller lader sig opsege af Soldater. Saadanne Kvinder uden Hemninger kommer fra alle Samfundslag, men det gaar værst ud over de ubemidlede. De velstaaende faar et Dække over Tilfældet, naar Helbredelsen er overstaaet, men de ubemidlede bliver meget ofte fjernet fra Hjemmet og taget under Forsorg og faar et Stempel paa sig, som aldrig kan fjernes. Ikke alene disse Kvinder, men alle af Kvindekøn, som gav sig hen til tyske Soldater, vakte den største Harme i det danske Folk og gav Anledning til, at selv de bedste iblandt os fornærede sig selv ved Overgreb mod »Feltmadrasserne« i Døgnnet omkring Befrielsen.

Den 1. Januar 1944 var der i hele Landet 2572 Familier under kommunal Boligforsorg, hvoraf 1033 boede i *Barakker og Husvildeboliger*. I 1945 var disse Tal steget til henholdsvis 3134 og 1139. Antallet af Børn under 15 Aar, der boede i Barakker og Husvildeboliger, var i de to nævnte Aar henholdsvis 2569 og 2778. Enhver ved, at denne Boligform har stærkt nedbrydende Virkninger, især paa Børnene, selv om den ikke i den Henseende er slet saa skadelig som de overbefolkede Lejligheder. Mange Kommuner i Landet var nødsagede til at administrere Boligloven paa denne Maade, medens andre var saa godt situerede, at de kunde gaa til en virkelig rationel Løsning af Problemet. F. Eks. havde Lyngby-Taarbæk Kommune ved København i 1942—43 Plads til 24 husvilde Familier i pæne beboelige 2 Værelses Lejligheder fra 18—25 Kr. maanedlig. I 1941 havde samme Kommune opført et Boligkompleks for børnerige Familier med 24 Lejligheder, der hver havde 2 Værelser og 2 Kamre med alle moderne Bekvemmeligheder. Lejen var 70 Kr. mdl., men i Henhold til Lov af 30. Juni 1941 ydedes der en Huslejenedsættelse. saa Familier med tre Børn gav 49,17 Kr., Familier med fire Børn 42,00 Kr. og Familier med fem Børn og derover 35 Kr. Under disse gode Forhold levede altsaa de 24 Familier, der pr. 31. Marts 1943 havde 109 Børn og 31. Marts 1944 113 Børn.

V

Barnets Liv fra Fødsel og til Skolegangens Slutning blev i fysisk Henseende meget stærkt og meget ilde berørt af den tyske Besættelse, og det var selvsagt de mindrebemidlede, det gik mest ud over.

Vor Sociallovgivning omfatter Menneskelivets forskellige Stadier fra Fødsel til Død. Den er især omsorgsfuld for syge, Børn og gamle. Ser man ned over en Kommunes Socialregnskab, er der særdeles mange Poster vedrørende Børn: Jordemoderhjælp, Anbringelse paa Fødselsafdelin-

gen af vore Sygehuse, Barselhjælp, Sødænk til ammende Mødre, Levertransrabatkort (Vitaminol) for gravide Kvinder og for Born, Bidrag til Born af Enker, Underholdsbidrag til Born, Vaccination mod Difteri, Børns Anbringelse uden for Hjemmene, forebyggende Foranstaltninger, Børnehjem, Plejehjem, Dagshjem, Fritidshjem, Skolebespisning, Grødbespisning og Mælkekort. I en Kommune, som i 1940 havde 28.782 Indbyggere, brugtes der i 1944—45 til disse Udgiftsposter 575.097 Kr., hvoraf Staten betalte de 326.936 Kr., saa der i Nettoudgift for Kommunen var 248.161 Kr., altsaa i Gennemsnit 8,65 Kr. pr. Indbygger. Man skulde efter dette tro, at Børn, som fødtes ind i økonomisk daarligt stillede Familier, havde det lige saa godt som Børn i velstillede Hjem, men dette var kun tilsyneladende Tilfældet. Sociallovgivningen kan kun i ringe Grad formindske den Ulighed mellem Børn, som opstaar ved deres Fodsel. I Fredstid kan man bøde noget paa de ulige Forhold, som Børnene jo er fuldkommen uskyldige i, men i Krigstid stiger denne Ulighed kolossalt.

Baade før og efter Besættelsen stormede de velstaaende til de gode Lagre, vi havde af *Beklædningsgenstande*, og sikrede sig ind i Fremtiden for rimelige Priser, medens de mindrebemidlede var afskaaret fra dette. Allerede et Aar efter Besættelsen var der en tydelig Forskel at spore i vore Børns Beklædning, ogsaa paa de Skolepladser, hvor man ellers aldrig havde lagt Mærke dertil. Det var navnlig Fodtøjet, der satte Skellet. To Aar senere kunde Gymnastiklærerne i Omklædningsrummene konstatere en himmelraabende Forskel paa Undertøj, Strømper og Fodtøj.

Med den usle Beklædning fulgte Mindreværd og Misundelse hos de daarligst stillede, ledsaget af Forkølelssygdomme og rigelig med Anmodninger om Fritagelse for Gymnastik og Bad. Hvad disse Smaafolks Børn led, naar de blev tvunget til at afklæde sig til Bad eller Gymnastik, kan man ikke i Almindelighed forestille sig, det maa være oplevet. Derfor gjaldt det om at løbe barbenet og med saa lidt Tøj som muligt rigtig tidligt paa Foraaret.

Paa Skolevejene saa man disse hueløse, blaafrøse Fyre ile af Sted med deres Bogmakulatur under Armen. Formiddagen havde været viet til, saa snart Mor var gaaet paa Arbejde, at faa de smaa Søkende paa Asylet og piske Byen rundt som Bude for en eller anden handlende. Nu ilede de til Skolen, ikke draget af Lærere og Lektier, men af den vældige Skude Grød, de skulde have i Skrutten.

Kommunerne fik, efterhaanden som Priserne steg, større og større Tilskud af Staten for at gøre *Skolebespisningen* saa effektiv som mulig. Tilsidst blev Skolebespisningen saa demokratisk ordnet, at alle kunde faa Del i den. De større Skatteydere maatte da betale et ringe Beløb for deres Børn. Man var saaledes sikker paa, at alle blev mætte mindst een Gang om Dagen. De udhungrede Børn, som andre besatte Nationer har haft, blev vi forskaanede for. I alle vore Skoler blev der *indsamlet til Børnenes norske Kammerater*, og det hørte til de store og glædelige Øjeblikke i Skolelivet, naar man kom med sine Smaaskillinger til Havresuppen, der skulde holde Liv i de smaa Nordmænd.

I de danske Købstadskommuner, der ikke havde Plejehjem, Dagshjem, eller som savnede dem i tilstrækkelig Mængde (f. Eks. Københavns Kommune), følte Born og Forældre for Alvor Besættelsens haarde Tryk. Hvad *Tyskernes Konfiskation af Skolebygninger* har bevirket, kan ikke maales nu, men man behøver ikke megen Fantasi for at se, at den Demoralisation, som dette bevirkede, kan faa skæbnesvanger Betydning for mange Born langt ind i Fremtiden.

Mod Slutningen af Krigen, da Tyskerne overalt i Landet beslaglagde Skoler til Flygtninge fra Østpreussen, blev Skolegangen ophævet eller indskrænket. Mange af vore Købstadsborn til-

bragte derefter Skoletimerne paa Gaden og fik Indsigt i meget demoraliserende Gadeliv, bl. a. i Livet paa den »sorte Børs«, særlig i Cigarethandelen, hvor de ofte kunde gøre »Børs herrerne« Tjenester. Allerede i 1943 var vore Opdragelseshjem under Børneværnet fyldt til Trængsel. Der var normalt Plads til 8635, og der fandtes 9375. I 1944 var der skaffet Plads til 9041, men Hjemmene blev belagt med 9820. Det Antal Børn, der ifølge Forsorgsloven fjernedes fra Hjemmet paa Grund af Opførsel og Karakterbrist, steg i 1942—43 fra 829 til 890.

Alt sammensvor sig om at gøre vore Børn og unge til ringere Mennesker. De stigende Priser tvang flere og flere Mødre til at tage Arbejde, og kun de færreste Steder fandtes der Kommuner, som havde de nødvendige Dag hjem og Fritidshjem til at tage sig af de moderløse.

Omgivet af en Nation af Voldsmænd, der havde krænget hele den humanistiske Kulturhinde af sig og levede Menneskedyrets Liv uden Hemninger, var mange af vore Børn og unge underkastet den skadeligste Indflydelse. Saa snart de forbryderiske Elementer havde naaet den tilstrækkelige Alder, meldte de sig til Frikorpset eller blev Sommermænd og Hipofolk. Heldigvis var dette dog et meget lille Mindretal af den danske Ungdom. Flertallet havde den rigtige Bund i sig og blev Kerne i vor Modstandsbevægelse.

VI

Brændsel og Olie voldte os Kvaler i den første Verdenskrig, men det var intet ved Siden af de Ulykker, Ulemper og Indgreb, som Savnet af disse to Produkter forårsagede vort Samfund fra den højeste til den laveste i denne Krig.

Varme og Drivkraft er en Livsbetingelse for alle vore Næringsgrene. For hvert Aar, vi passerede i 1930'erne, brugte vi flere og flere Millioner Tons Brændselolie til Lastbiler, Trafikbiler, Lyntog, Fabrikker og Elektricitetsværker. Vi brugte i 1933 4.901.882 t Kul, i 1934 5.147.542 t, i 1935 5.399.709 t, i 1939 5.899.091 t og i 1943 kun 2.701.814. Forbruget var gaaet ned til under Halvdelen, fra 1550 t pr. Indbygger i 1939 til 684 t pr. Indbygger i 1943. Nedgangen vilde have været fuldstændig katastrofal for os alle, om ikke vi havde haft indenlandsk Brændsel.

Den tekniske Udvikling, som er foregaaet i Verden det sidste halve Hundrede Aar, har gjort alle Menneskers Liv afhængige af disse to Raastoffer. Vi havde derfor, saa snart det trak op til Krig, skaffet os gode *Beredskabslagre*, men vi troede jo den Gang, at vi ikke selv kom med i Ulykken. Den første haarde Krigsvinter var ikke gaaet til Ende, før man paa Brændselsnævnets Initiativ lod røre paa sig i Rigsdagen. Den 26. Februar 1940 fik vi en *Lov om indenlandske Brændselsmaterialer*, ifølge hvilken der blev nedsat et *Brændselsudvalg*, der blev bemyndiget til at ekspropriere Arealer, hvor der fandtes Brunkul, saa disse Arealer kunde udnyttes rationelt. Landbrugsministeren fik en Slags Hals- og Haandsret over disse Løjer — med Hensyn til Optagelse og Salg af Brunkul. Endvidere bestemte Loven, at Moscejerne kunde erholde Laan til Anlæg og rationel Drift af Mosen mod Pant i Torv og Maskiner. Der blev bevilget en halv Million til Anlægsaan og en halv Million til Drift.

Der blev udsendt Bekendtgørelser til nærmere Forstaaelse af disse Lovbestem-

melser, og den 7. Marts 1940 blev der fastsat *Maksimalpris paa Tørv*, varierende efter Vand- og Askeindhold i Tørvene fra 22 til 37 Kr. pr. Ton, afhentet paa Mosen. Og saa begyndte Arbejdet i Foraaret og Sommeren 1940; men det første Aar naaede man ikke længere end til 2,5 Millioner Tons, senere steg det efter hvert Krigsjaar, efter som de tekniske Hjælpenmidler udvikledes og Vejret tillod det. Stigningen ses af nedenstaaende Tabel:

	Tørv	Brunkul
1941	4,7 Mill. Tons	1,0 Mill. Tons
1942	4,8 Mill. Tons	1,8 Mill. Tons
1943	6,0 Mill. Tons	2,6 Mill. Tons
1944	5,8 Mill. Tons	2,2 Mill. Tons

I Aarenes Løb gav man større og større Tilskud til Driftslaan for at forcere den indenlandske Produktion af Tørv. Priserne kunde ikke holdes nede, hvis man skulde skaffe sig den nødvendige Arbejdskraft. Der blev et fuldstændigt Kapløb af baade Kvinder og Mænd om at komme paa Arbejde i Tørvemoser, og det blev trangt med Indkvartering af Arbejdsstyrkerne. Staten gav da Tilskud til Opførelse af 18-Mands-, 6-Mands- og Familiebarakker. Ligeledes blev der bygget Barakkantiner, hvor Tørvefolket kunde købe sine Fornødenheder. Der udfoldede sig ganske vist et stærkt Arbejdstempo, man tjente mange Penge, men det var desværre ikke alle, der havde Karakter og Kultur nok til at administrere Fritiden paa rette Maade. Samtidig med at man kaldte paa Arbejdere til Tørvene, kaldte Landmændene paa Arbejdere til Roerne, og Værnemagten lokkede med endnu større Penge. Arbejdsløshedsprocenten daledede, men det var til liden Gavn for de Arbejdere, som ikke havde de rigtige Fritidsinteresser. Det gik vildt til paa mange Arbejdspladser, baade i Tørvekantinerne, og naar Værnemagtsarbejderne kom hjem til de Købstæder, hvor de hørte til. Paa et vist Tidspunkt var der »sort Børs« paa tomme Brændevinsflasker, der havde De Danske Spritfabrikkers Mærke. De steg til 12 Kr. og Cigaretter til 20 Kr. Pakken (10 Stk.). Det var de mørke Sider af Sagen; men i Hjemmene og Fabrikkerne, hvor Tørvene skulde bruges, skabtes der Varme og Kraft, rigtignok ved en Ulejlighed og en Uhygge, som vi helt var vænnet fra. Der var en stille Forbandelse over Tyskerne, naar Husmødre og Hushjælp mindedes de herlige renlige Koks, og en højlydt, naar de maatte fyre i alle disse mærkelige Jernkasser, der havde lange Rør gennem Stuen og ud af en Sidevæg, og vi maatte sige Tak til, at vi dog havde disse Varmekilder. Vi var jo fuldstændig afskaaret fra at faa andet udenlandsk Brændsel end de Kul og Koks, vi fik fra Tyskland. I de første Aar kom der mere, end vi havde regnet med. I de syv Maaneder, der gik fra Krigens Udbrud, til vi blev overfaldet, var der stor Spænding vedrørende Beredskabslagrenes Forøgelse baade med Hensyn til Kul og Brændselolie. Fragterne steg til det firedobbelte allerede i Oktober-November og kom paa det femdobbelte i Januar; men det var der ikke noget at sige til, vore Sømænd satte Livet ind paa hver Rejse til England, de maatte lønnes med denne Risiko for Øje, og Rederne skulde krigsforsikre. Tilforslerne svigtede noget i December, idet et betydeligt Antal af vore Kulbaade forsvandt, dels ved tysk Torpedering, dels ved Minesprængning. Saa steg

Det var et haardt, men et særdeles lønnende Arbejde at gaa i *Tørvemosen* og skaffe det brune Brændsel frem, inden Vinteren meldte sig med Slud og Kulde.

Kulpriserne. I 1939 fik vi 5.899.091 t Kul eller 1550 kg pr. Indbygger. Dette sidste Tal gik i 1942 ned til 796, i 1943 til 684 og steg saa i 1944 til 721. Det medførte Rationering og den stærkeste Spænding i alle Hjem i Købstæderne. Landet maatte selv forsyne sig med indenlandsk Brændsel. Fordelingen foregik langsomt. Selv om man havde Brændselsmærker, vidste man alligevel ikke, om man fik noget. Det skaffede vore Husmødre mange Bekymringer og bidrog til at sætte vore Nerver paa Højkant. Mangel paa udenlandsk Brændsel og Brændselsolie forringede det daglige Liv i Danmark paa mange forskellige Maader. Der skete aldrig noget, der kunde hæve os i social Henseende, saa længe Tyskerne var her i Landet.

Jernbanetrafikken f. Eks., der med de nye Lyntog havde naaet en Højde, andre Lande maatte misunde os, mistede, da Tyskerne kom, baade Kraft og Glans.

Efter sidste Verdenskrig havde vi faaet en Rejsekultur, der var en Ære for vort Folk. Tjenstvillighed og Hensynsfuldhed over for hverandre blandt de rejsende gjorde Rejselivet behageligt, det danske Gemyt og vort glade Sind var altid dominerende paa en Rejse i Danmark. Togpersonalet paa Hovedruterne fra København sydpaa og vestpaa var afstemt haade efter os og efter de mange Turister, der besøgte os. Vi havde vænnet os til vore dejlige Broer og vore nye rummelige Færger, der var rent og støvfrit i Togene, Toiletforholdene var fortrinlige med rene Haandklæder og god Sæbe, vore Spisevogne var ligefrem en Attraktion, i alle Tilfælde for Landboerne, der altid omtalte, at de havde været i Spisevogn, selv paa meget korte Rejser. Da kom Voldsmændene, og med eet Slag vendte Billedet. Lyntogene blev inddraget, Toggangen indskrænket, og der kom flere og flere rejsende til de faa Tog. Alle de, som før havde kort Bil, maatte nu ind i Togene. De kunde ikke forstaa, hvorfor andre ogsaa vilde rejse.

Den danske Togsnaak skiftede Karakter, man talte ikke længere, man bare stod eller forsøgte at staa. Togpersonalet blev stumt af Forbavselse og af de mange rasende Tilraab fra dem, som skulde have Plads. De tomme Vogne havde hvide Sedler paa Vinduerne: »Reserveret den tyske Værnemagt«. Det gav et Stik i Hjertet paa de fleste rejsende, der saa disse Sedler, og man stod hellere klemt sammen i en Gang med et W. C.-Haandtag i Ryggen, end man delte Kupé med Fjenderne. Paa Fællesklasse blev man skubbet og generet af alle de grønne Pakæsers danske Varepakker, som de frækt anbragte i Sidegange og paa Hylder over andre rejsendes Pladser. Det var ikke underligt, at Danskerne mistede deres gode Rejsehjør. Det kunde gaa for de unge, men de ældre, de gamle og Kvinder med Børn led Kvaler blot paa en Rejse fra København til Korsør. Den vilde Kamp for at komme først paa Færgeren og fra Færgeren først i Toget havde en nedbrydende Virkning paa alle de rejsende. Disse Krigskaar gav de fredsommelige den modsatte Indstilling over for deres Medmennesker. Efterhaanden syntes man, at alle blev fjendtligt indstillet over for hverandre, man sad tavse i Kupeerne og mistænkte hverandre for Tyskvenlighed. Hver især syntes, at netop *de* havde gyldig Grund til at rejse, medens alle andre burde være blevet hjemme. Det var meget sjældent at træffe en ung Mand eller ung Kvinde, som tilbød sin Plads til en ældre Dame eller Herre, hvilket hørte til Hverdagsoplevelserne, før Tyskerne kom. Det hjælpsomme, det vennelsæle, der havde en meget stor Plads i danske Sind, var nu trængt i Baggrunden for Selvhævdelsesdriften, og der skulde kun en ringe Ting til, før Kampinstinktet var mobiliseret, og Vreden lyste ud af Øjnene. Men heldigvis havde nogle Humoren i Behold, en lille dansk Vits gjorde alligevel sin Virkning, og Kampinstinktet demobiliseredes.

Den danske *Biltrafik* svandt hurtigt ind. Privatbiler blev oplodsede, og Lastbilerne og Trafikhilerne gik over til Generatordrift eller Naturgas. Den 30. September 1942 havde vi i alt 33.091 Biler i Drift, samme Dato 1943 31.264 og 1944 30.290, hvoraf 5767 var benzindrevne, 23.645 med Gasgeneratorer, 485 drevet ved Naturgas, og 393 benyttede andre Driftsmaader. Dette var en overordentlig stor Omvæltning i social Henseende, idet vi i 1939 havde 162.497 indregistrerede Automobileer. Vi stod ellers med en fin Opgang i disse Køretøjers Antal, der voksede med 11.719 fra 1938—39. I 1939 var der 426 Biler pr. 10.000 Indbyggere, højst paa Lolland—Falster, der havde 673 pr. 10.000 Indbyggere. Da Tyskerne kom, standsede 132.207 Biler næsten med det samme. Det var et Dommedagsslag for den Trafik, der havde lettet vort Arbejde og været til Glæde for langt flere Tusinde end selve Bilejerne. Men dette var ikke nok, alle Lastbiler blev efterhaanden omdannet til *Generatorbiler*, da vort Benzinforraad svandt mere og mere ind, Tyskerne laante af det, og de betalte sikkert aldrig tilbage; men vi havde endda saa meget, at Læger, Dyrlæger og Politi stadig kunde køre med Benzin, iblandet Sprit eller Benzol. Men der maatte Ansøgninger og mange Papirer til, før den lille Droskeejer ude i Amterne kunde faa Generator. Det gik lettere for Lastbiler og Rutebiler.

I Egen omkring Frederikshavn gik man over til Naturgas, der strømmer op af Jorden i Terrænet Nord for Byen. Der blev dannet et Aktieselskab til Udnyttelse af denne Naturgas, og man saa i Landskabet flere Boretarne med Rør, som førte ned til et ældgammelt Tanglag, hvorfra Gassen kom. Mange Ejendomme i Frederikshavn fik Naturgas indlagt under Centralvarmeapparaterne, og desuden drev denne Naturgas 485 Biler, væsentlig Lastbiler. Her frigjorde en mindre Del af vort Samfund sig gennem et rent Naturprodukt fra udenlandsk Brændsel og fik derved stærkere sociale Muligheder. I Krigstiden hjalp disse Gasbiler flere Entreprenører i Vendsyssel til at hæve sig op i Herremandsstanden — ved Værnemagtsarbejder, og det var ikke sundt for Samfundet, at der skiftedes socialt Niveau paa den Maade.

Det blev sagt paa den Tid, at det var en Lykke for vort Land, at vi fik generatordrevne Biler. Traktorer m. fl. Maskiner. Lykken blev noget problematisk, naar

GASMANGEL
er en Katastrofe
for os alle...

VIS BORGERSIND
SPAR ENDNU MERE
paa Gassen

GIV
Hvide Klude
til Fremstilling af
VAT

MODTAGER: 26. JUNI — 8. JULI, KL. 8 — 20

Modtag. Egenhånd	Smørb. Gassen Kgl.	Stadsfoged F. J. J. S. J.
Borers. Engelsen og Friid.	Stadsfoged J. (Stadsfoged)	Stadsfoged S. J.
Præstegård F. B. (Stad. Sognvært)	Stadsfoged S. J. (Stadsfoged)	Stadsfoged K. J. (Stadsfoged)

Centrafindsamlingssted: Rencovangals Hovedvej 16 Kbh. TH. Øbro 1848
PANSKE KVINGERS SAMFUNDSTJENESTE AF 1848

Efterlysning!

Der savnes
en Del Kasser og Flasker
Vil De hjælpe med
at finde dem frem
Det er svært at faa nye

MISBRUG
AF KASSER OG PATENTFLASKER
ER ULOVLIGT

Wg. Høndebroget og Løkkevej 4, Østerbro 1933

SOMMERENS GRØDE

TIL VINTERENS FØDE

SPILD OG VILD FRUGT Hovedafd.: Jens Kotodsg. 2
København K. TH. 16.978

Ved Plakater opfordredes Befolkningen indtrængende til at vise Sparsommelighed med Gassen, indsamle, hvad man savnede Raastoffer til at fremstille, og sørge for, at intet spiseligt gik til Spilde. — Her er nogle Eksempler.

man saa paa, *hvorledes Tyskerne anvendte disse Maskinkræfter*. De ødelagde og molesterede hele Jyllands Vestkyst. Der, hvor de flittige og nøjsomme Vestjyder siden 1864 i Ly af Statsplantagerne havde skabt et godt Landbrug, gravede Tyskerne nu Stillinger i Markerne, fik Sandet frem og Mulden dækket, de huggede hensynsløst i Plantagerne, nedlagde Jordminer og ødelagde Klitternes Hjælmeplantninger, saa Sandet fik fri Fart, naar den rigtige Storm meldte sig. De drev Folk ud af deres Gaarde og Huse, gravede Bilgarager i Haverne og camouflerede deres Anlæg med Grangrene og Stænger, saa de hyggeligste Ejendomme kom til at ligne Røverreder. Unyttige Jernbaner førte de inde fra Landet i Sydvestjylland og ud til Kysten. Disse Banelegemer spærrede Vejene, delte Markerne og besværliggjorde baade Landbrug og Færdsel. *Hele denne Vandalisme har danske Ingeniører og i Tusindvis af danske Arbejdere været med til¹⁾*. De fik mange Penge mellem Hænder og følte sig hævet op i det sociale Niveau, hvor Jyden befinder sig, naar han klapper paa Tegnebogen og siger: »A ka betaale!«

VII

Ved Krigens Begyndelse havde vi store Lagre af *Beklædningsgenstande*, men de blev ikke rationeret. Følgen deraf var, at alle med Tegnebogen i Orden begyndte et vældigt Kapløb for at forsyne sig, ligegyldigt hvad det kostede, og da det grønne Herrefolk ankom, hjalp det til, saa godt det kunde. Det var jo heldigvis ikke i alle Butikker, man vilde sælge noget til Fjenden. Man gemte hen til de danske Kunder. Alligevel blev Lagrene snart tømte, og Smaafolk fik næsten intet; det var en frygtelig Situation for de fattigste, særlig for dem, som ikke ønskede at henvende sig til det offentlige.

Der blev nedsat *Uldnævn*, og *Hørdyrkningen* med Fabrikation af Hørlærred tog til, men Prisen var saa høj, at Folk med jævne Indtægter ikke kunde faa noget. Selv om Faarenes Antal steg, forslod det dog intet i Forhold til Uldforbruget. I 1939 brugte vi 3.161.000 kg, i 1942 531.000 kg, i 1943 464.000 kg og i 1944 406.000 kg. Vi savnede altsaa 2.755.000 kg for at være paa Højde med 1939.

Naar vi ikke rationerede Beklædning fra Begyndelsen, skyldtes det dels de rigelige Lagre, dels den Omstændighed, at man ikke vilde gøre Folk begribeligt, at man kunde vente en lang Krig. Senere blev Produktionen for uensartet og alt for knap. De velhavende kunde forsyne sig i Fred og Ro, det brede Lag var henvist til Erstatningsvarer, hvoraf nogle blev standardiseret og holdt i en rimelig Pris. Men det er klart, at et Sæt Tøj af Kradsuld, iblandet andre Ingredienser og til en Pris af f. Eks. 100 Kr. ikke kunde holde saa længe som et Sæt til 400 Kr. af godt engelsk Stof. Det saa ganske godt ud de første Dage, men det varede ikke længe, og der

¹⁾ Antallet af danske Arbejdere, beskæftiget ved større Entreprenørarbejder for den tyske Værnemagt, var i December 1941 5000, November 1942 12—14.000, Januar 1943 16.000, Marts 1943 20.000, Maj 1943 30.000, Juni 1943 28.000, September 1943 30.000, November 1943 33.000, Januar 1944 57.000, Marts 1944 69.000, Maj 1944 71.000, Juli 1944 68.000, September 1944 52.000, November 1944 mindst 57.000, Januar 1945 58.000 og Marts 1945 48.000.

Da Benzinen slap op, viste Fortidens sælsomme Dyr sig atter i Gaderne. »Lotte« trak taalmodigt og sindigt Bilen, og var det en stor Rutebil, der f. Eks. skulde fragte Bryllupsgæster til Festen, blev der Brug for et flot Firspand. Eller man drev Bilen med »Fodkraft« — og kom baade sikkert og værdigt frem. Med et stort Smil! Men hvad skulde det alligevel have nyttet med alt dette, hvis man ikke havde haft Generatordriften at ty til. De grufulde »Kakkelovne«, der ofte fik Chaufføren til paafaldende at ligne Skorstensfejeren, hægtedes paa baade smaa og store Køretøjer, og saa gled man — møjsommeligt, men smertefrit ud af Garagen!

maatte købes mindst tre Sæt, for at man kunde klare sig lige saa længe som med det gode. Desværre fik denne Kvalitetsforringelse ikke Udtryk i Prisniveauberegningen. Det brede Lags Levestandard blev stærkere forringet, end Pristallet giver Udtryk for.

VIII

Prisstigningen var allerede i 1940—41 meget kraftig, samtidig faldt Arbejdernes og Tjenestemændenes Realindtægter, og under Prisstigningen maatte Arbejdere og Tjenestemænd stadig vente til sidst m. H. t. *Lønstigningen*. Skruen uden Ende var altid et Par Omgange bagefter for disse to Samfundslags Vedkommende. hvad man kan se af nedenstaaende Tabel:

*Ændring i Gennemsnitsindkomsten for de enkelte Erhvervsgrupper
fra 1939 til 1944:*

Selvstændige Landbrugere	108,8 pCt.
Landbrugets Medhjælp	101,7 pCt.
Gartnere og Fiskere	141,7 pCt.
Direktører og Fabrikanter	21,2 pCt.
Haandværksmestre	84,5 pCt.
Selvstændige handlende	53,7 pCt.
Hotelejere, Restauratører og Vognmænd	127,5 pCt.
Funktionærer	45,5 pCt.
Arbejdere i Haandværk og Industri	57,4 pCt.
Tjenestemænd, Kontorpersonale	29,6 pCt.
Husassistenter	41,0 pCt.
Lærlinge og Elever	51,1 pCt.
Personer ude af Erhverv	23,9 pCt.
Andre uangivne Erhverv	53,3 pCt.
Samtlige Erhverv	56,5 pCt.

Som det fremgaar af ovenstaaende Statistik fik *Landbrugets Medhjælpere* en Forøgelse af Gennemsnitsindkomsterne paa 101,7 pCt. I Helaarsfæstemaal var Lønnen fra November 1944 til November 1945 Kost og Logi samt følgende Kontanter: Forkarle 2242 Kr., 16 Aars Karle 1223 Kr., 17—20 Aars Karle 1807 Kr., 21 Aars Karle og derover 2010 Kr., Fodermestre (20 Aar og derunder) 1942 Kr., 21—25 Aars Fodermestre 2368 Kr., 26 Aars og derover 2247 Kr. Endvidere fik Piger paa 17 Aar og derunder 853 Kr. og Piger paa 18 Aar og derover 1099 Kr.

Det var en Lønforbedring, der i økonomisk Henseende løftede Tjenestefolkene op i Niveau med Lærere og Præster. Der var ingen af deres Lønklasser, som kunde faa 2000 Kr. til Beklædning og Lomme penge, naar Kost og Logi var betalt, og det er et stort Spørgsmaal, hvor mange Gaardmænd og Tjenestefolk, der havde de rigtige Ideer til Anvendelsen af Pengerigeligheden under de Omstændigheder, vi da kendte til.

Gennemsnitsindkomsten for alle blev fra 1939—44 sat op med 56,5 pCt.; men der var flere Grupper, som ikke naaede Gennemsnittet, og det var især dem, som ikke havde det særlig godt i Forvejen. Hvis en Direktør eller Fabrikant havde en Nettoindkomst mellem 15.000 og 30.000 Kr. aarligt før Prisstigningen, var der ingen Grund til at beklage ham, fordi han under Krigen kun opnaaede at faa 21,2 pCt. Stigning, saa Indtægten nu laa mellem 18.000 og 36.000 Kr. Det var værre for den lille Tjenestemand med 4000 Kr. aarligt, der kun naaede 5184 Kr. trods de 29,6 pCt. Stigning. Disse 1184 Kr. slugtes fuldt ud af den Stigning, som mellem 1939 og 1944 fandt Sted paa Fødevarer. I dette Tidsrum var nemlig Prisstigningen

Kul og Koks blev sjældne og dyre Varer — hvis de overhovedet kunde opdrives. I Begyndelsen af Oktbr. 1942 stod 10.000 københavnske Lejligheder uden Koks, og havde man da heller ikke kunnet skaffe sig indenlandsk Brændsel, eller havde man maattet tage til Takke med pjaskvaade Tørv, frøs man gudsjammerligt. Al Badning i Etagelejligheder var forbudt, og Badeanstalterne eller Svømmehallerne — de var for mange Mennesker den store Tragedie!

paa nødvendige Varer for 5 voksne i Hjemmet hos en Tjenestemand. hvis Løn efterhaanden steg fra 4000 Kr. til 5184 Kr.:

Brændsel	300,00 Kr.
Rugbrød	40,00 Kr.
Franskbrød	45,25 Kr.
Smør	122,30 Kr.
Kartofler	83,00 Kr.
Mælk	63,00 Kr.
Ærter	5,88 Kr.
Havregryn	20,80 Kr.
Æg	171,90 Kr.
Ost	66,42 Kr.
Flæsk	63,24 Kr.
Oksekød	105,30 Kr.
Fisk	71,00 Kr.
Fedt	28,66 Kr.
Sukker	5,00 Kr.
Sæbe	16,75 Kr.

1208,50 Kr.

Naar samtlige Leveomkostninger for en Familie i 1935 var 4000 Kr., vil disse Omkostninger i 1939 være steget til 4360, i 1940 til 5440, i 1941 til 6320, i 1942 til

6560, i 1943 til 6640 og i 1944 til 6720 Kr. Og dog var der en Mængde Ting, som denne Familie overhovedet ikke kunde faa, skønt de før 1940 hørte til de almindeligste i en ganske jævn Husholdning: Kaffe, The, Risengryn, Svedsker, Vegetabil-margarine m. m. m. Gælder det Beklædning, var Forholdet endnu værre, fordi de Erstatningsvarer, som efterhaanden kom frem, var af en elendig Kvalitet.

Og saa maa alligevel ingen glemme, hvor usigeligt meget bedre og lettere end mangfoldige andre Nationer, vi hele Besættelsestiden igennem havde det i materiel Henseende.

I December 1940 fik samtlige Børn under 15 Aar *Købekort for Manufakturvarer*.

»Uden Mad og Drikke« — javel, men heller ikke uden *Rationeringskort* var Helten noget værd. Her uddeles de — som saa mange andre Steder — i en Skoles Gymnastiksal.

ERNÆRINGSFORHOLDENE

Af Prof., Dr. phil. RICH. EGE

Ved Krigens Udbrud i September 1939 maatte man befrygte, at Danmarks Tilførsel fra oversøiske Lande vilde om ikke standse saa dog blive vanskeliggjort i meget betydelig Grad. Dette vilde uundgaaeligt faa stor Betydning for Danmarks Forsyninger i det hele taget og vilde ligeledes kunne influere paa Danmarks Ernæring. Men selv om det værste skulde hænde — at Krigen medførte en fuldstændig Blokade af Søvejene, eller at Tilførslerne til Danmark svigtede paa Grund af Tonnagemangel, vilde dette ikke betyde nogen katastrofal Situation for Danmarks Ernæring. Som et Landbrugsland med en meget udviklet Fødevarerproduktion vil Danmark altid være i Stand til at forsyne sin Befolkning med de nødvendige Fødemidler. De Problemer, der vil opstaa, knytter sig i første Linie til Importen af Foderstoffer og derigennem til vor Landbrugsproduktion, hvad der igen uvægerligt vil faa gennemgribende Indflydelse paa Danmarks Økonomi. Derimod kunde en Blokade ikke faa nogen katastrofal Indflydelse paa den danske Befolknings Ernæring under Forudsætning af, at vi havde Raad til og fik Lov til først at forsyne os selv med vore hjemmeproducerede Fødevarer.

Vor *Import af uerstattelige Fødevarer* er relativt begrænset og omfatter, bortset fra Nydelsesmidler som Kaffe, The, Kakao, Krydderier o. lign., næppe Næringsmidler, som ikke kan erstattes af hjemmeproducerede Varer, uden at dette vil

influere paa vor Ernærings rent fysiologiske Kvalitet og Kvantitet. Men en svigtende Import af disse Varer, dels Nydelsesmidlerne, men ogsaa Produkter som Ris, Sydfrugter o. lign. vil selvfølgelig paa forskellig Maade gribe ind i Befolkningens Spisevaner. Det Omraade inden for vor Fødevarerforsyning, hvor de svigtende Tilførsler rent kvantitativt betyder mest, er *Fedstoffer*, specielt Olier til *Margarineproduktionen*. Her svigtede Tilførslerne ret hurtigt, hvad der medførte, at Margarineforbruget, der før Krigen udgjorde ca. 80 Mill. kg pr. Aar, d. v. s. pr. Individ svarede til godt 20 kg pr. Aar eller ca. 60 g pr. Dag, i 1940 var dalet til under det halve, i 1941 til en Ottendedel, for helt at forsvinde i Besættelsens sidste 3—4 Aar. Men det maa bemærkes, at der til Gengæld for Faldet i Margarineforbruget under Krigen skete en Øgning i *Smørforbruget*, der ifølge Rationeringen var til Raadighed i en Mængde paa 50 g pr. Dag fra 1940 (da Rationeringen indførtes) til ca. 43 g fra Juli 1942. Da Smørforbruget før Krigen var ca. 23 g pr. Individ, medførte Krigen en Fordobling af Smørforbruget, men et Fald i det samlede Smør- og Margarineforbrug til ca. Halvdelen. Reduktionen i Smør-Margarineforbruget svarer til ca. 300 Kalorier pr. Dag eller en Tiendedel af det samlede Kalorieforbrug.

Ved Krigsudbruddet stod Danmark i øvrigt rustet med Erfaringerne fra den forrige Krig. Man var klar over, at det i det store og hele skulde være muligt, om ikke paa anden Vis saa gennem en passende Begrænsning af den animalske Produktion og ved gennem en Rationering at sikre en ligelig Fordeling, at skaffe Befolkningen den fornødne Føde, kvantitativt saavel som kvalitativt, og tilmed for de fleste Næringsmidlers Vedkommende i Mængder, der ikke afveg særlig meget fra de Mængder, som Befolkningen hidtil efter gængse Spisevaner og økonomiske Forhold havde været vant til at indtage. De væsentligste Ændringer heri var som nævnt Fedstof samt Sukker. Selv om de nødvendige Restriktioner selvfølgelig paa en Række Punkter kunde være til Gene for os, betød de ikke noget afgørende Brud paa vor Fødes Sammensætning.

Saaledes vilde Sagen stille sig, dersom Danmark som under den forrige Krig havde staaet uden for selve Krigen.

Helt anderledes kunde det tænkes at udvikle sig efter Danmarks Besættelse i April 1940, idet man fra nu af kunde *befrygte, at Tyskerne i stedse højere og højere Grad vilde udnytte Danmark*, saaledes som Tilfældet var i de øvrige besatte Lande. Denne Fare maatte blive desto mere truende, jo mere Tyskerne blandede sig i Danmarks interne Forhold, og maatte ventes at blive særlig udtalt efter den danske Regerings Tilbagetræden i August 1943. Det maa dog bemærkes, at Danmark trods alt blev i Stand til at opretholde sit Ernæringsniveau og sin Rationering, der laa langt over den, der gjaldt for Tyskland, og langt over, hvad der var gældende i alle andre krigsførende eller besatte Lande. Der skal ikke her gores noget Forsøg paa at udrede, hvad der var den egentlige Forklaring paa dette Forhold. Det er muligt, at Tyskernes Tanke om at skilte med Danmark som et »Mønsterprotektorat« i Begyndelsen har spillet en Rolle. Det er utvivlsomt, at der fra dansk Side blev ført meget dygtige Forhandlinger, der i ikke ringe Grad har Æren for, at det danske Folks Ernæringsforhold blev saa gunstige under Kri-

gen, som Tilfældet var. Paa den anden Side kan det ogsaa tænkes, at de tyske Forhandlere trods alt var klare over, hvilke Vanskeligheder der kunde opstaa ved Udskrivningen af Levnedsmidler, dersom det skulde ske ved Tvang. Naar vi blev skaanet for en systematisk Udplyndring af vore Fødevarer selv fra det Tidspunkt, da den danske Regering var traadt tilbage, og Tyskernes Interesse i at være imødekommende over for Danmark og den danske Befolkning var ophørt, skyldtes det i ikke ringe Grad, at den tyske Organisation og ikke mindst Transporten — bl. a. paa Grund af Jernbanesabotagen — allerede da var begyndt at svigte. Alt i alt maa det fremhæves, at det trods Krigen og Besættelsen lykkedes at opretholde en Ernæring her i Landet, der saavel kvantitativt som kvalitativt var tilstrækkelig, og det maa tilføjes, at paa en Del af de Punkter, hvor Ernæringen under Krigen blev ændret, betød Forskydningerne for mange en Bedring af Kosten, rent ernæringsmæssigt.

Naar Ernæringstilstanden i Danmark blev saa gunstig, skyldes det først og fremmest, at Danmark er *et Landbrugsland med en meget betydelig Fødevarerproduktion*, langt ud over det danske Folks eget Behov, og dernæst, at det selv efter den tyske Besættelse og endda efter den danske Regerings Tilbagetræden lykkedes at gennemføre Parolen: først maa Befolkningen forsynes med de nødvendige Næringsmidler, og hvad der da bliver til Rest, staar til Disposition for Eksport, fortrinnsvis til Tyskland. Desuden maa det nævnes, at der fra Regeringens Side paa et meget tidligt Tidspunkt blev indført *Rationer til Sikring af Fordelingen*, og at der blev gennemført *Restriktioner over for Landbruget* med det betydningsfulde Formaal at sikre Befolkningen de absolut nødvendige Mængder Brød og Gryn, selv om dette maatte ske paa Bekostning af den animalske Produktion. Dertil kom, at der, ikke mindst i Krigens senere Aar, var en vis relativ Pengerigelighed i Befolkningen, ligesom man gennem Maksimalpris- og Tilskudsordninger af forskellig Art drog Omsorg for, at Priserne paa de mere elementære Varer holdtes nede omtrent paa Førkrigniveauet trods Prisstigning i øvrigt.

II

Under Krig og Afspærring er vore Forsyningsproblemer ikke i første Linie af ernæringsmæssig Karakter. Det er Kul, Olie, Metaller, Tekstiler etc., vi kommer i Bekneb med. Under en Krig maa vi stadig søge at skaffe os disse Varer, og dette kan kun ske ved, at vi til Gengæld stiller Fødemidler til Disposition. Under Besættelsen opstod det nye, store Problem: hvor store Mængder vil Besættelsesmagten kræve udleveret paa Kredit? Dertil kommer, at Krig og Afspærring naturligvis vil medføre en Mindskning af vor samlede Fødevarerproduktion, idet denne i ikke ringe Grad er betinget af Import af Korn og Foderkager. Selv under normale Forhold importerer vi den største Del af vort Brødkorn, men det er her af meget stor Betydning, at vor Produktion af Brødkornsorter (Rug og Hvede) sædvanligvis er af en saadan Størrelsesorden, at det kan dække et normalt Brødforbrug, under Forudsætning af, at praktisk talt alt det avlede Brødkorn anvendes til Men-

neskeføde og ikke fortrinsvis benyttes til Fodring. Naar vi under normale Forhold indfører største Parten af vort Brodkorn, skyldes det dels, at man til Brødbagning foretrækker udenlandsk Korn, specielt for Hvedens Vedkommende, fordi den er bedre egnet til Brødfremstillingen end den hjemlige Hvede¹⁾.

Med dette for Øje var de første afgørende Skridt til Sikring af Befolkningens vigtigste Næringsmidler, »det daglige Brød«, at gennemføre *Regler til Baandlæg-gelse af praktisk talt alt Brodkorn, Rug og Hvede, og Forbud mod dets Anvendelse til Opfodring*. Desuden var det nødvendigt at sikre Befolkningen en passende Mængde af Grynsorterne Havre og Byg. Hvad disse Kornsorter angaar, er Danmarks Produktion langt større, end hvad der anvendes til Menneskeføde, saaledes at der hverken skulde være Vanskeligheder ved at skaffe Befolkningen dens tilvante Mængder af disse Næringsmidler eller endog kendelig større Mængder til Gengæld for andre Fødemidler, som man eventuelt maatte give Afkald paa. I det store og hele lykkedes det gennem *Brod- og Grynrationeringen* at sikre Befolkningen disse Næringsmidler i Mængder, der oversteg det tilvante, og som i nogen Grad skulde være i Stand til at dække de ogede Krav, der rejstes som Kompensation for en Nedskæring paa andre Felter.

De Problemer, der opstod vedrørende Sikring af Befolkningens Grynforbrug, er ikke betinget af en tilstrækkelig Produktion af disse Kornsorter, men derimod af Nødvendigheden af, at største Parten maa stilles til Raadighed for at opretholde en passende Produktion af animalske Næringsmidler.

Mens praktisk talt al Rug og Hvede medgik til Opretholdelsen af Befolkningens Brodforbrug, er Danmarks samlede Produktion af Kornsorterne Rug, Hvede, Byg, Havre og Blandsæd saa stor, at den andrager en Kaloriemængde, der er to og en halv Gang saa stor som den danske Befolknings samlede Kalorieforbrug. Alene heraf vil man maaske være tilbøjelig til at slutte, at nogen Fare for Hungersnød (kvantitativ Underernæring) skulde der næppe kunne blive Tale om i et Land som Danmark, selv om vi blev fuldstændig isoleret fra Omverdenen. Saa enkelt kan Ernæringsproblemet dog ikke stilles op. To Ting maa ikke glemmes, for det første: Mennesket lever ikke af Kalorier og Kornsorter alene, men kræver ogsaa andre Næringsmidler (Mælk, Kød og Æg), og til Produktion af disse animalske Fødemidler medgaaer en meget væsentlig Del af Kornet (Foderkorn). Desuden maa vi selvfølgelig stadig regne med, at vi udover Føden til os selv maa producere Fødevarer til Eksport for at sikre os Import af uundværlige Raastoffer.

Under normale Forhold udgør *Kornprodukterne* ca. en Trediedel af den samlede Fødes Kalorier. Det betyder, at den Mængde Kornprodukter, Mel, Brod og Gryn, som vi normalt anvender direkte til vor egen Føde, kun udgør ca. 15 pCt. af Landets samlede Kornproduktion, saaledes at Resten kan anvendes til den animalske Produktion, dels til os selv, dels til Eksport samt til Foder til Heste og til industrielle Formaal. bl. a. Ølproduktion. Som man ser, har man alene i vor Kornproduktion en meget betydelig Fødereserve. Dertil kommer, at Landbruget producerer lige saa mange Foderenheder (Kalorier) i Form af Kartoffler, Gulerødder og Roer, som der produceres Korn, og Produktionen af Græs og Ho etc. er ligeledes af samme Størrelsesorden. Da Kartoffler og Gulerødder samt Roer, selv om det her drejer sig om grovere Former end dem, der sædvanligvis produceres af Gartnere til Brug for Menneskeføde, kan anvendes som Menneskeføde, forstaar man, at man ogsaa i disse Produkter raader over en betydelig Reserve. Alene for Kartofflernes Vedkommende producerer Landbruget en saadan Mængde,

¹⁾ I 1937 f. Eks. var kun 22 pCt. af det anvendte Hvedemel fremstillet af dansk Korn. 17 pCt. af det anvendte Rugmel var fremstillet af dansk Korn. 96 pCt. af det anvendte Byggryn og -mel var fremstillet af dansk Korn. 23 pCt. af de anvendte Havregryn var fremstillet af dansk Korn.

at disse alene vilde kunne dække godt en Trediedel af vort samlede Kaloriebehov, og Kaalrabi, Roer og Kartofler avles alt i alt i en Mængde, der udgør to og en halv Gang den danske Befolknings samlede Kalorieforbrug. Alt i alt staar der til Raadighed for den animalske Produktion her i Landet Næringsmængder, der er ca. ti Gange saa store som den Fødemængde, som Danmarks Befolkning rent kaloriemæssigt kræver for at spise sig mæt.

Den Ernæringspolitik, som Danmark under Krig maa føre, afhænger derfor i første Linie af, hvor stor en Mængde Næringsstof man mener det nødvendigt at ofre paa Opretholdelsen af Produktionen af animalske Fødevarer, og er navnlig bestemt af, hvor store Fødevaremængder vi dels frivilligt, dels tvangsmæssigt bliver nødsaget til at eksportere.

Som Grundlag for Forstaaelsen af de særlige Ernæringsforhold, der herskede under Besættelsen, vil det være hensigtsmæssigt at gøre Rede for *den egentlige Fødevarerationering*, saaledes som den fremgaar af nedenstaaende Skema, og belyse dem gennem nogle Kommentarer. Tabellen stammer fra Statistisk Aarbog 1945, Tabel 135; den er her gengivet i forenklet Form.

Skema I. Rationeringen 1939—45.

	Sukker g	Smør g	Fransk- br. g	Rugsig- tebr. g	Rugbr. groft g	Havreel. Byggr. g
9. Oktober 1935—31. Marts 1940	2500					
1. April—30. Juni 1940	2000					
1. Juli—31. August 1940	1500					
1.—15. September 1940	1500		2400			
16.—30. September 1940	1500		2400		8000	
1. Oktober—7. November 1940	1500		2100		6000	
8.—30. November 1940	1500	1520	2100		6000	
1.—31. December 1940	1500	1520	2100		6000	1000
1. Januar—31. December 1941	2000	1520*)	2100		7667	1000
1. Januar—31. Marts 1942	2000	1370*)	2100		7667	1000
1. April—2. Juli 1942	2000	1370	1890		7667	1000
3. Juli—31. August 1942	2000	1300	1890		7667	1000
1.—30. September 1942	2000	1300		2500	7667	1000
1. Oktober—31. December 1942	2000	1300	265	2167	7667	1333
1. Januar—30. September 1943	1500	1300	265	2167	7667	1333
1. Oktober—31. December 1943	1500	1300	1500	1000	7677	1333
1. Januar—30. September 1944	1500	1300	2000	500	7667	1333
1. Oktober—30. Juni 1945	1500	1300	2500		7667	1333
1. Juli—30. September 1945	1500	1185	2500		7667	1333

*) Fra 1. Oktober 1941 krævedes Smørmærker ved Køb af Smørrebrød paa Restaurationer o. lign.; fra 1. Februar 1942 tillige ved Servering af Retter, hvortil anvendtes Smør.

I Virkeligheden vilde det være muligt yderligere at forenkle Tabellen til meget faa Perioder, hvor Rationerne har været afgørende forskellige, og denne Forskel skyldes praktisk talt udelukkende, at det under Besættelsen viste sig nødvendigt at gennemføre en Nedskæring af Smør- og Sukkerrationens Størrelse. Som Kompensation for den Reduktion, der herigennem skete af den kaloriemæssige Værdi, er der givet delvis Dækning gennem en Øgning af Brød- og Grynrationen, saaledes at den kaloriemæssige Værdi af de samlede rationerede Fødevarer holdt sig nogenlunde uændret i hele Rationeringsperioden og udgjorde ca. 16—1700 Kalorier, hvad der svarer til ca. to Trediedele af den Kaloriemængde, som et voksent Menneske uden legemligt Arbejde har Brug for, og til godt Halvdelen af den Kaloriemængde, som gennemsnitligt kræves af en voksen Mand med lettere legemligt Arbejde (ca. 3000 Kalorier).

Det er værd at fremhæve, at de rationerede Fødevarer gennemgaaende er ret ensidige kalorierige Næringsmidler, d. v. s. de er ret relativt fattige paa de særlige Næringsstoffer, som den naturlige Føde bør indeholde. Mens de rationerede Fødevarer dækker Halvdelen til to Trediedele af vort Kaloriebehov og en tilsvarende Andel af den Mængde B₁-Vitamin og Fosfor, som vi har Brug for, er samtlige rationerede Fødevarer blottet for C-Vitamin, meget fattige paa D-Vitamin og Kalk. For dette sidstes Vedkommende kan vi kun regne med at faa en Sjettedel af Behovet dækket. Hvad Jern- og Æggevidestofindholdet angaar, vil de rationerede Fødevarer — stadig under Forudsætning af, at vi benytter vor Ration fuldt ud — forsyne os med ca. en Trediedel à to Femtedele af den Mængde Æggevidestof og Jern, som man anser for paakrævet for et voksent, normalt Menneske. — A-Vitamin indeholdes i de rationerede Fødevarer i Mængder, der ogsaa er utilstrækkelige i Forhold til Kalorieindholdet. Af de rationerede Fødevarer indeholder nemlig kun Smør A-Vitamin. Smørrets Indhold af dette Vitamin svinger med Aarstiden, men selv med Værdierne for Smørrets A-Vitamin-Indhold om Sommeren faar man gennem Smørrationen kun dækket ca. en Trediedel af A-Vitamin-Behovet og om Vinteren langt mindre.

Til Gengæld for den Ensiddighed, der præger de rationerede Fødevarer, er de paagældende Næringsmidler som nævnt meget billige. De Fødemidler, som svarer til Rationeringsmærkerne, kunde købes for 40—50 Øre pr. Dag. Sagt med andre Ord, de rationerede Fødevarer lægger højst Beslag paa ca. en Fjerdedel til en Femtedel af Kostbudgettet og forsyner os som før nævnt med fra godt Halvdelen til to Trediedele af den Kaloriemængde, vi har Brug for.

III

Vi skal nu se lidt nærmere paa, hvad Rationeringen betød for Ernæringen under Krigen i Sammenligning med Førkrigstidsforholdene.

Skema II. De rationerede Fødevarer. Rationen pr. Dag for en »Normal-Person«.

		1936—39	1940	1941	1942	1943	1944	1945
		g	g	g	g	g	g	g
Smør	Ration		(50) ¹⁾	50	44	43	43	39 ²⁾
	Forbrug (Smør + Margarine)	28+71	78,5	59	49	49	48	
Sukker	Ration		73	70	70	57	57	57
	Forbrug.....	156 ³⁾	135	130	133	104	103	
Gryn	Ration ⁴⁾		(33) ¹⁾	33	36,5	43	43	
	Forbrug.....	12 ⁵⁾	15	25	32	43	40	
Brød ⁶⁾	Ration ⁷⁾		270	280	298	251	290	290
	Forbrug.....	335	380	350	340	340	365	350

1) Rationeringen først sat i Kraft den 8. November 1940 for Smør, tidligere for Margarine. Fra det Øjeblik, Smørrationen indførtes, kunde der i den første Tid købes en vekslede Del i Form af Margarine, men dette paavirkede ikke det samlede Kvantum Smør + Margarine.

2) I Aarets første Halvdel, i den sidste: 36 g.

3) Forbruget gælder 1936—38, da Rationeringen indførtes 9. Oktober 1939. I 1939 var, trods dette, Forbruget paa 170 g.

4) Rationeringen for Gryn omfatter kun Aarets sidste Maaned.

5) Gennemgaaende to Trediedele Havre- og en Trediedel Byggryn.

6) Brødrationen er opgivet direkte som Brød, selv om en Del er anvendt til Indkøb af Mel. Forbruget er derfor ligeledes omregnet til Brød. Herved indføres en vis Unøjagtighed, naar det gælder om at sammenligne Forbruget med Rationen. Et Franskbrødsmærke lød saa-

Af Skema II fremgaar det, at *Smør-(Margarine-)Rationeringen*, der har været faldende igennem hele Krigen, betyder en væsentlig Indskrænkning af Fedtforbruget i Sammenligning med Førkrigstiden. Medens Forbruget før Krigen var knap 100 g¹⁾, var Smørforbruget i 1944 48 g, i 1945 46 g pr. Individ pr. Dag. Til Sammenligning kan anføres, at Smørrationen i 1944 og 1945 udgjorde henholdsvis 43 og 39 g pr. Dag. Naar det gennemsnitlige Forbrug overstiger den personlige Tildeling af Smør (med ca. 5 g), skyldes det de Smørmængder, der bl. tildeles Restauranter o. lign.

De nævnte Tal repræsenterer ikke det samlede Fedtforbrug, idet der hertil maa tilføjes Svinefedt, Salatolie o. lign. Men selv om det direkte Svinefedtforbrug under Krigen er steget fra 2,5 til 6,8 g pr. Dag pro persona — altsaa en Stigning paa ca. 4 g —, foreligger der utvivlsomt en væsentlig større Nedgang i Anvendelsen af Palmín og navnlig Olic, saaledes at man alt i alt maa regne med, at Nedgangen i Fedtforbruget ved Krigens Slutning mindst beløb sig til 40—50 g, svarende til ca. 300—350 Kalorier. Smørrationeringen betød altsaa en Reduktion af Fedtvareforbruget til ca. Halvdelen af Førkrigstidsforbruget, svarende til 10 pCt. af vor samlede Kalorietilførsel.

Ogsaa paa et andet Punkt har Krigen betydet en meget væsentlig Nedsikring. Vort *Sukkerforbrug* var før Krigen usædvanlig højt, for 1936—39 gennemsnitlig 156 g pro persona og Dag. Heri er inkluderet 18 g Sukkerverer som Chokolade o. lign. De resterende ca. 140 g Sukker er dog ikke indkøbt direkte til Husholdningen som Sukker og skal ikke sammenlignes med Sukkerrationen under Besæt-

ledes paa 250 g alm. Hvedemel eller 300 g Franskbrød, altsaa kun 20 pCt. større Vægtmængde Brød end Mel. Et Rugbrødsmerke lød paa 750 g groft Rugmel eller 1000 g groft Rugbrød, altsaa ca. 33 pCt. større Vægtmængde Brød end Mel. Men de faktiske Forhold er, at man af 100 Dele Mel fremstiller ca. 140 Dele Brød. Forbrugstallene er omregnede ved at multiplicere Melforbruget med 1,4.

⁷⁾ Haardt arbejdende Personer (16—60 Aar) havde Krav paa en ekstra Tildeling = 100 g Rugbrød og 16 g Gryn pr. Dag. Meget haardt arbejdende Personer (fra 16—60 Aar) 200 g Rugbrød og 33 g Havregryn. For disse Grupper var Rationerne saaledes Gryn 56 g og 73 g fra Oktober 1942, henholdsvis 70 og 98 g Brød 390 og 490 g. Fra Juli 1943 kunde Dreng og unge Mænd i Alderen fra 12 til 24 (dersom de ikke i Forvejen fik Tillægsration) faa 100 g Rugbrød ekstra pr. Dag.

I øvrigt gælder de anførte Rationer til alle Personer over 6 Aar. Børn under 6 Aar fik samme Ration som de ældre Børn og voksne bortset fra Rugbrød; her var Rationen i Stedet for 354 g om Dagen kun 100 g, saaledes at den samlede Brødration laa paa 190 g. Kalorieværdien af de rationerede Fødevarer til Børn fra 0 til 6 Aar beløb sig saaledes til ca. 1400 Kalorier, hvad der paa sin Vis kan siges at være lidt urimeligt, naar man tager i Betragtning, at deres samlede Kalorieforbrug varierer fra 1000 Kalorier (ved 1-Aars Alderen) til ca. 1600 Kalorier ved 5-Aars Alderen.

For Børn er det som bekendt betydningsfuldt, at en meget væsentlig Del af deres Føde hidrører fra andre Fødevarer end de rationerede, som Mælk, Ost, Æg, Grøntsager etc. Men den rigelige Ration, der gives Børn under 6 Aar — i øvrigt ogsaa Børn op til 10—12 Aars Alderen — kan ses som en økonomisk Støtte til Hjem med Børn, idet de rationerede Fødevarer blev holdt nede paa en forholdsvis lav Pris. Det vil blot ikke være ernæringsmæssigt forsvarligt at lade Børnene selv udnytte hele deres Sukker-, Brød- og Gryn-Ration.

¹⁾ Heraf udgjorde Margarinen to Trediedele, Smør een Trediedel.

telsen. Denne beløb sig nemlig kun til 73 g ved Rationeringens Begyndelse og 57 g ved Krigens Slutning¹⁾. Det nævnte Tal for Førkrigstidens Sukkerforbrug indbefatter desuden den Mængde Sukker, som er benyttet i Næringsmiddelindustrien af Bagere, til Fremstilling af Syltetøj, Marmelade osv. osv. Det fornævnte Tal, 156 g, lader sig derimod sammenligne med Sukkerforbruget igennem Krigens forskellige Aar, som ligeledes er opført i Skemaet, og som viser en Nedgang til 135 g i 1940, 103 g i 1944 og 76 g i 1945²⁾. Nedskæringen af Sukkeret beløb sig alt i alt, da den var størst, d.v.s. ved Krigens Slutning, til ca. 80 g, svarende til 300 Kalorier. Rationeringen af Sukker og Smør betød, at vi gennem disse to Næringsmidler kun fik tildelt ca. 700 Kalorier i Modsætning til 1240 Kalorier før Krigen, en samlet Reduktion paa ca. 500 Kalorier svarende til en Sjettedel af hele vort Kalorieforbrug.

Selve den Omstændighed, at Rationeringen har tvunget os til at mindske vort Forbrug af Smør og specielt Sukker, er der — ud fra et ernæringsmæssigt Synspunkt — næppe Grund til at beklage, idet de to Næringsmidler er relativt ensidige Fødeemner. Dette gælder saa decideret om Sukker, der overhovedet ikke yder os andet end Kalorier. Hvad man derfor end vil erstatte den nedskaarne Sukkerration med af andre Fødeemner, maa Resultatet blive en kvalitativ Forbedring af den samlede Kosts Sammensætning. Det samme Synspunkt lader sig selvfølgelig ikke helt gennemføre for Smør og Margarine's Vedkommende, men ogsaa disse to Næringsmidler maa siges at være ret ensidige Næringsmidler, der ud over Kalorier kun byder os A-Vitamin og ret begrænsede Mængder D-Vitamin. I Tilfælde af, at man derfor paa anden Maade kan skaffe Befolkningen tilstrækkeligt meget af de to fedtopløselige Vitaminer, kan Reduktionen af Smørforbruget ikke ud fra et ernæringsmæssigt Synspunkt siges at være særligt beklageligt³⁾. Bortset fra en eventuel Betænkelse vedrørende Forsyningen med A- og D-Vitamin, kan man saaledes hævde, at den stærke Nedgang i Forbruget af Sukker og Fedt, som Rationeringen har medført, i og for sig maa have begunstiget vor Ernærings Kvalitet. Det skal i Forbindelse hermed fremhæves, at D-Vitamin kun kræves i meget begrænsede Mængder af voksne, men er uhyre betydningsfuldt for Børn for at sikre dem mod Engelsk Syge⁴⁾.

Selv om der derfor ikke kan næres nogen afgørende Betænkelse ved den Nedskæring af Sukker- og Fedtstofforbruget, som Rationeringen havde til Folge, skal der dog ikke lægges Skjul paa, at denne Rationering har været lidet kærkommen for Befolkningen. Her i Danmark har man vænnet sig til et meget stort Forbrug af det billige og velmagende — men ensidige Næringsmiddel — Sukker. Dertil kommer, at Sukker har overmaade stor Betydning for Konservering af Frugt. Den nedskaarne Sukkerration har paa dette Punkt medført ret betydelige Vanskeligheder for Befolkningen med Henblik paa Fremstillingen af de sædvanlige Mængder Syltetøj, Frugtsaft, Marmelade o. lign., et Forhold, som er den væsentligste Grund til at beklage Sukkerrationens Nedskæring. For at raade Bod paa denne Gæne er der i de fleste af Rationeringsaarene blevet tildelt et ekstra Kvantum Sukker i Syltetiden.

Hvad Nedskæringen af Fedtstofforbruget gennem Smørrationeringen angaar, er det vel nok den, der har voldt Befolkningen de største Kvaler, ikke fordi der rent

1) Heri er indbefattet ekstra Tildelinger af Sylte- og Julesukker.

2) Tallene viser, at de Sukkermængder, der gaar til Næringsmiddelindustrien, er relativt betydelige i Sammenligning med de Sukkermængder, der direkte tildeles Husmoderen.

3) Det maa i denne Forbindelse nævnes, at det er det samlede Smør- og Margarineforbrug, der er nedsat til det halve; selve Smørforbruget er derimod øget til omtrent det dobbelte.

4) Det har derfor for Sundhedstilstanden blandt Børn under Krigen været betydningsfuldt, at man indførte Vitaminolordningen, ved hvilken der skaffedes Mulighed for, at Børn enten til meget billig Pris eller ganske gratis fik tildelt det meget D- og A-vitaminrige Præparat Vitaminol.

ernæringsfysiologisk kan siges at være nogen Betænkkelighed ved de nedskaarne Fedtmængder, men fordi Fedtstof har saa stor Betydning i Fødetilberedningen, ikke mindst takket være visse Spisevaner (Smørrebrød), som er ret særprægede for Danmarks Vedkommende.

I Modsætning hertil har Rationeringen af den tredje Næringsmiddelgruppe, nemlig *Brød, Mel og Gryn*, ikke været nær saa upopulær i Befolkningen som de to førstnævnte, hvad der er let forstaaeligt, naar man ser paa Tabellens Tal, der viser, at der her ikke er Tale om nogen Nedskæring, men at Rationerne er fastsat saaledes, at de svarer til, ja, endog for Havre- og Byggryn overstiger de gennemsnitlige Mængder, som vi var vant til at spise inden Krigen. Dette betyder dog ikke, at Rationeringen ikke har været til Gêne for mange Mennesker, idet det kun er gennemsnitligt, at Rationen kan siges at være fuldt tilstrækkelig. Saa længe der ikke foreligger nogen Rationering, kan det enkelte Menneske frit vælge de Fødemængder, som passer den paagældende. I det Øjeblik Rationeringen indføres, vil dette selvsagt blive til mest Gêne for de Mennesker, der er vant til at benytte væsentlig større Mængder af de paagældende Fødevarer, end Gennemsnitstallene udviser. Af de i Tabellen anførte Gennemsnitstal kan man slutte, at Rationen for en Række Menneskers Vedkommende langt fra har dækket det, de er vant til at spise af de paagældende Fødevarer. Herpaa kan der selvfølgelig i nogen Grad raades Bod ved, at de Mennesker, som ikke anvender deres Ration fuldt ud, overlader den overskydende Del af deres Rationeringsmærker til de Mennesker, som har Brug for dem, og der har utvivlsomt fundet en meget livlig Overdragelse Sted, saaledes at det maaske alligevel i det store og hele kan siges, at Brød- og Grynrationen ikke har virket alt for haardt for de enkelte Personer. Som et meget vigtigt Moment maa det fremhæves, at Mennesker, der paa Grund af kraftigt legemligt Arbejde har et forøget Kaloriebehov, ogsaa havde Ret til — som haardt arbejdende og meget haardt arbejdende Mennesker — en ekstra Tildeling af Brød og Gryn.

Hvad *Brødrationeringen* angaar, fremgaar det af Oversigtsskemaet, at de forskellige Brødsorter har været rationeret paa ret forskelligt Niveau under Krigen, betinget af Høstudbyttet for de paagældende Kornsorter. Forholdet har nemlig været det, at Hvedehøsten under nogle strenge Vintre slog mere eller mindre fejl, hvad der medførte, at Franskbrødsrationen blev yderligere nedskaaet, ja, i nogen Tid blev ganske suspenderet. Til Gengæld fik man en tilsvarende øget Ration Rugsigtebrød, saaledes at den samlede Brødration under hele Perioden var nogenlunde den samme. I kaloriemæssig Henseende spiller det i øvrigt ingen Rolle, hvorvidt der gennem Rationeringen tildeltes os Fransk-, Sigte- eller Rugbrød. Hvad det samlede Brød- (og Mel-) Forbrug angaar, har det under Besættelsen ikke afveget særligt fra Førkrigstidsforbruget, ca. 335 g før Krigen, under denne ca. 365 g. Sammenligner man i øvrigt Forbruget med de Mængder, som vi ifølge Rationeringen havde Adgang til at købe, ser man, at Forbruget er noget større end de tildelte Normalrationer. Forklaringen herpaa er den, at vi havde Adgang til at indkøbe Kornprodukter ud over det, vore Rationeringsmærker tillod, idet en Del Kornprodukter — Makaroni, Kiks, Wienerbrød og Kager — har været urationerede¹⁾. Men dertil

¹⁾ Wienerbrød og Kiks kom dog ind under Rationeringen fra 15. Maj 1942.

kommer, at Rationeringen for Brød i nogen Grad var individualiseret, idet den var mindre for Børn under 6 Aar, hvad Rugbrød angik, mens der til Gengæld var Adgang for Mennesker med haardt og meget haardt legemligt Arbejde til at faa tildelt en ekstra Ration saavel af Rugbrød som Gryn. De ekstra Tildelinger for arbejdende vil langt opveje den nedsatte Tildeling for Børn under 6 Aar. At Forbruget har oversteget Rationeringen, er saaledes kun tilsyneladende. Det virkelige Forhold var dette, at Forbruget i alle Tilfælde laa under det Kvantum Mel, som var beregnet til Dækning af Rationeringen. Naar vi yderligere tager i Betragtning, at man ikke var særlig paaholdende med at efterkomme Anmodninger om at faa tildelt ekstra Rationeringsmærker som arbejdende, resp. haardt arbejdende, og at Kravet paa saadanne Anmodninger var væsentlig mindre, end man havde ventet, kan man vistnok i det store og hele sige, at Brødrationeringen har været saa rigelig, at man gennemgaaende har kunnet skaffe sig den Mængde, man havde Brug for, et Forhold, som bekræftes af den Omstændighed, at Brød- og Grynmærker saavidt vides aldrig har haft nogen Værdi paa den »sorte Børs«.

Tabellen synes at vise, at der har været en ringe Stigning i Befolkningens Brød- resp. Melforbrug, men Stigningen er, saaledes som den finder Udtryk i de direkte Tal, usikker og i det mindste ikke særlig stor. Det er dog sandsynligt, at det faktiske *Brødforbrug* under Krigen har været en Del højere i Forhold til Førkrigstidsforbruget, end de nævnte Tal udviser, idet Rationeringen ganske utvivlsomt har medført, at man har omgaaedes Brødet mere sparsomt, saaledes at der har været et væsentligt mindre Svind, og at Brød og Gryn (beregnet som Menneskeføde) ikke i nævneværdig Grad har fundet Anvendelse til Fodring af Dyr.

Hvad *Grynforbruget* angaar, staar vi derimod over for en meget betydelig Stigning under Krigen. Forbruget af Havre- og Byggryn var 1936—39 ca. 12 g pr. Dag, hvoraf godt to Trediedele faldt paa Havregryn, men dertil maa saa lægges et Forbrug af Risengryn af Størrelsesorden ca. 5 g pr. Dag¹).

Det samlede Forbrug af Havre- og Byggryn steg jævnt under Krigen, og saavel Forbruget som Rationen laa ved Krigens Slutning omkring 43 g i alt, en Stigning til over det tredobbelte. I Krigens Begyndelse laa Forbruget væsentlig under Rationen. Ved Krigens Slutning svarede Forbruget ret noje til Rationens Størrelse, hvad der dog heller ikke her tør tages som Udtryk for, at Grynrationerne er udnyttet fuldt ud; thi ogsaa her forelaa der en Tildeling til Bagere ud over Rationen. Desuden gaves en meget betydelig ekstra Tildeling af Gryn til Mennesker med haardt og meget haardt Arbejde. Forholdet har ligeledes her været, at de til Dækning af Grynrationerne forhaandenværende Kvantiteter, navnlig af Byggryn, har oversteget Forbruget med ikke helt ringe Mængder. Naar dette har været Tilfældet, kunde man spørge, om Brød- og Grynrationeringen, som trods dens Rigelighed har været til meget Besvær for de stærkt brød- og grynspisende Mennesker, har været nødvendig, eller om man ikke med de Lagre af Brødkorn og Gryn, som stod til Raadighed, kunde have undgaaet den. Dette har dog utvivlsomt ikke været muligt, bl. a. af Hensyn til, at man da vilde have risikeret, at der blev anvendt Brød og Gryn til Opfodring af Dyr, et Forhold, der under Krigen kunde have været fristende paa Grund af de meget høje Priser paa Frihandelskorn.

Som tidligere nævnt er Produktionen af Byg og Havre her i Landet saa stor, at kun en

¹) Foruden Risengryn forsvandt ogsaa Rismelet, og hertil maa lægges den Mængde Sagogryn og -mel, der sædvanligvis importeredes, og som man nu i det mindste delvis maatte undvære. Af Risengryn og -mel, Sagogryn og -mel importeredes der for Krigen ca. 10 g pr. Individ pr. Dag.

ringe Brøkdæl anvendes til Fremstilling af Gryn til Menneskeføde¹⁾. Helt anderledes stiller Sagen sig for Brødkorn. Her medgaar Hovedparten af Produktionen til Sikring af Brødrationeringen²⁾. For at opretholde den nødvendige Brød- og Melrationering har det tilmed været nødvendigt at strække Brødkornet paa forskellig Vis, dels ved Paabud om Iblanding af Bland-sød i Mængder paa 15 kg til 85 kg Rug til Fremstilling af saavel groft Rugmel som Rugsigtemel, dels ogsaa ved Indførelse af tvungen Udmalingsprocent. For groft Rugmel maatte Udmalingsprocenten ikke være under 98 pCt., for halvsigtet Rugmel imellem 88 og 92 pCt., for Rugsigtemel imellem 68 og 72 pCt., og for Hvedemel ikke under 80 pCt. I Sammenligning hermed skal det nævnes, at Udmalingsprocenten for det fineste amerikanske Hvedemel før Krigen laa omkring 50 pCt., og at Udmalingsprocenten for det Hvedemel, som fortrinsvis anvendtes her i Landet før Krigen, var 70 pCt. Udmalingsprocenterne for Rugsigtemel og halvsigtet Rugmel laa ogsaa højere, end man tidligere var vant til, men dette var lige saa lidt som Bestemmelsen om en Udmalingsprocent paa 98 for det grove Rugmel til nogen nævneværdig Gøne for Fremstillingen af Brød i de tilvante Kvaliteter. Derimod maa det fremhæves, at den Omstændighed, at Franskbrødet nu skulde bages af Mel med Udmalingsprocent paa 80 i Stedet for tidligere 70, medførte, at Brødet blev mindre hvidt, og at det fremstillede Franskbrød ikke ansaas for at være af saa fin en Kvalitet, men den høje Formalingsprocent var nødvendig for at faa de sparsomme Hvedemængder til at slaa til. For yderligere at reducere Tabet ved Fremstillingen af det sigtede Mel til det mindst mulige, bestemtes det, at der skulde iblandes 15 kg Klid af Rug eller Hvede til 85 kg groft Rugmel, et Forhold, som, specielt dersom der var Tale om de groveste Klidformer, nedsatte Brødets rent bagemæssige Kvalitet.

Hvad disse Foranstaltninger — som i første Linie er dikteret af rent fortjeningsmæssige Grunde, fordi der simpelt hen ellers ikke vilde være nok Brødkorn — betyder i ernæringsmæssig Henseende, har der været nogen Diskussion om. Den almindelige Mening fra de senere Aar har været den, at Brødets Næringsværdi var des højere, jo højere Udmalingsprocenten var, d.v.s. jo mindre Mængde Klidbestanddele der fjernes. Det er nemlig en kendt Sag, at en Række Næringsstoffer — dels Æggehvide-stoffer, men navnlig Salte og Vitaminer — forekommer i størst Mængde i de yderste Lag i Kornet, som fjernes under Kornets Formaling og Sigtning. Der har derfor ogsaa ud fra ernæringsfysiologiske Synspunkter været ført en vis Agitation inden Krigen, uafhængigt af Forsyningsproblemerne, for, at man skulde gaa bort fra det fine, hvide, sigtede Mel med den lave Udmalingsprocent og over til det mørkere Mel med den høje Udmalingsprocent, resp. til Fuldkornsmelet, hvor der overhovedet intet frasigtes. De Formalingsrestriktioner, som man blev tvunget til at indføre under Krigen, skulde derfor betyde et ernæringsmæssigt Fremskridt, en Forbedring af Befolkningens Kost. Dette Synspunkt kan i det store og hele tiltrædes, selv om Sagen har vist sig at være mere kompliceret, end den sædvanligvis fremstilles. Forholdet er ganske vist dette, at Indholdet af uorganiske Næringsstoffer, Kalk, Fosfor og Jern, er væsentlig højere i Fuldkornsmelet end i det sigtede Mel. Til Gengæld gør der sig særlige Forhold gældende for Fuldkornsmelet, der vanskeliggør Udnyttningen af disse uorganiske Næringsstoffer, saaledes at man ikke ubetinget kan gaa ud fra, at Fuldkornsbrødsorterne virkelig betyder en forøget Tilførsel af de uorganiske Næringsstoffer. Det Forhold, som vanskeliggør Udnyttningen af de uorganiske Næringsstoffer i Fuldkornsbrødsorterne, vil imidlertid kunne modvirkes og er i det store og hele afbødet for det grove, sure Rugbrøds Vedkommende, ligesom det maa nævnes, at den hemmende Virkning paa Udnyttningen af Kalk, Fosfor og Jern næppe kan spores i Franskbrød, dersom Udmalingsgraden ikke overstiger den Udmalingsgrad, der herhjemme indførtes for Hvedemel under Krigen (80 pCt.). Derimod maa det vist ud fra et ernæringsfysiologisk Synspunkt siges at være en tvivlsom Fordel at foretage en ekstra Iblanding af groft Klid i det grove Rugbrød, men forsyningsmæssige Forhold nødvendiggjorde det. Alt i alt maa det siges, at den gennemsnitlige

¹⁾ Som Gennemsnit for Krigsaarene anvendtes kun 2 pCt. af Byghøsten til Fremstilling af Byggryn og -mel, og 5 pCt. af Havreghøsten til Fremstilling af Havregryn og -mel.

²⁾ Ca. den ene Trediedel af Høsten medgik som Gennemsnit af Krigsaarene til Saakorn og Fodring, kun ca. to Trediedele var det muligt at forbeholde til Brug for Mel- og Brødrationeringen.

Udmalingsprocent ikke alene under Krigen, men ogsaa før Krigen, hvor Restriktionerne ikke fandtes, ligger meget højt for Danmarks Vedkommende, fordi Befolkningen frivillig foretrækker at spise Hovedparten af Brødet, fremstillet af Rugmel i Form af det grove Rugbrød, der fremstilles af Mel med en praktisk talt 100 pCt. Udmaling. Den kunstigt forhøjede Udmalingsprocent, som har været anvendt under Krigen, betyder i det mindste — alt andet lige — en Øgning af Befolkningens Tilførsel af B₁-Vitamin.

Et særligt Problem rejste sig i Forbindelse med Rationeringen: *Fremskaffelse af Rationeringsmærker, Kød kort og Købekort til Mennesker, der var gaaet under Jorden*. Inden 1943 drejede det sig kun om Smør-, Sukker-, Gryn- og Brødmærker og kun til et meget lille Antal Mennesker; Spørgsmaalet løstes gennemgaaende ved Tilskud fra Kammerater, der levede over Jorden, men for Smør- og Sukkermærkerne kunde det knibe en Del. Efter 1943, hvor der yderligere blev Tale om Kød kort og Købekort, og hvor Antallet af Mennesker, der var gaaet saa dybt under Jorden, at selv deres nærmeste ikke maatte kende deres Opholdssted, voksede betydeligt, blev det nødvendigt at skaffe Rationeringsmærker ad illegal Vej. Enten skete det gennem illegale Forbindelser til Folkeregistret eller gennem mere eller mindre aftalte »hold up«, hvor store Mængder Rationeringsmærker blev røvede. Da dette efter Hipokorpsets Oprettelse kunde give Anledning til Kamphandlinger, blev det i den sidste Del af Besættelsen ordnet mere stilfærdigt, idet der etableredes Forbindelse med de højeste Myndigheder inden for Vareforsyningen el. lign., saaledes at der herfra udleveredes det fornødne Antal Rationeringsmærker til betroede Folk inden for de illegale Kredse. Alt i alt voldte denne Side af Sagen derfor ingen større Vanskeligheder for de Mennesker, der var tvunget til at leve under Jorden. Tobaksproblemet var større, men det kommer ikke denne Fremstilling ved.

IV

Vi har hidtil kun beskæftiget os med de Fødemidler, der var rationeret. Disse omfatter, som vi har set, kun forholdsvis faa Næringsmidler, men trods det repræsenterer Rationeringen dog største Parten af Næringsmidlerne inden for 3 af de 6 Næringsmiddelgrupper, vi inddeler vore Fødevarer i. Rationeringen omfattede alle betydende Næringsmidler inden for 1) Smør-Margarinegruppen, 2) Korngruppen samt 3) Sukker, og disse Næringsmidler forsyner os som nævnt under Rationeringen med ca. 16—1700 Kalorier, svarende til godt Halvdelen af vor Fødes samlede Kaloriemængde, under normale Forhold med godt to Trediedele.

For at faa noget Begreb om, hvordan Ernæringen har formet sig under Krigen, er det imidlertid lige saa betydningsfuldt at kende *Forbruget af de øvrige, ikke-rationerede Fødevarer*. Oplysninger herom er imidlertid væsentlig mindre paalidelige, dels netop fordi de ikke er rationeret, og man saaledes ikke har nogen direkte Kontrol med, hvilke Mængder der bliver stillet til Raadighed for hver enkelt Person, dels fordi der for mange af disse Næringsmidlers Vedkommende, spec. *Kartofler, Grøntsager og Frugt*, ikke foreligger nogen paalidelig Produktionsstatistik. For en Del af de ikke rationerede Fødevarer kan man dog paa Grundlag af de statistiske

Aktionen mod Folkeregisteret i Kongens Lyngby blev foretaget den 6. Decbr. 1944 af Gruppen »1944«. Den gennemførtes sent paa Dagen, da Kontorets Personale, som havde Overarbejde, endnu ikke havde forladt Lokalet. Umiddelbart ved Siden af dette var en tysk Politivagt posteret, men den mærkede intet — et Vidnesbyrd om et i Sandhed fortræffeligt Samspil mellem Modstandsfolk og deres »Ofre«!

Oplysninger, der foreligger, beregne det gennemsnitlige Forbrug. Dette er saaledes Tilfældet med *Ost, Æg, Flæsk, Kød og Fisk*.

Nedenstaaende Tabel III viser Forbruget af disse Produkter under Krigen i Sammenligning med Forbruget i Førkrigstiden. For *Mælkens* Vedkommende kan man af de Oplysninger, der raades over, drage den Slutning, at Mælkeforbruget er steget ret betydeligt, gennemsnitligt med 50—100 cm³ pr. Individ pr. Dag. Som et meget bemærkelsesværdigt og særdeles betydningsfuldt Forhold maa det fremhæves, at Befolkningens Forbrug af de ovennævnte alsidige og ret dyre animalske Næringsmid-

Skema III. Forbrug af ikke-rationerede Varer (g pr. Individ pr. Dag).

	1936—39	1939	1940	1941	1942	1943	1944	Forskydning af Forbruget under Krigen	
								Tilvækst	Reduktion
Ost	17	14,5	16	15	16	21	22	5	
Æg	20	21	22	18	22	23	30	10	
Flæsk, brutto	78	69	80	69	63	78	68		10 ¹⁾
Oksekød, br.	71	68	72	69	75	57	60		11 ¹⁾
Fisk, brutto.	45	48	35	36	42	51	46	1	
Mælk	430						500	70	

1) Da der i disse Tal kun er medregnet Okse- og Svinekød, men ikke andet Kød, og da man maa regne med, at Forbruget af Slagteriaffald samt andre Kødsorter er steget, ligesom ikke-kontrolleret Forbrug hos Producenterne er øget under Besættelsesaaarene som Følge af Rationeringen, er det meget tvivlsomt, om der ikke snarere end et reduceret Kødforbrug maa regnes med et øget Forbrug af Kød.

ler under Krigen er steget i Danmark i Modsætning til, hvad der har været Tilfældet i praktisk talt alle andre krigsførende og besatte Lande. I de øvrige besatte eller krigsførende Lande tog Rationeringen ikke mindst Sigte paa disse Næringsmidler, og den mest udprægede Nedsikring i Kosten omfattede fortrinsvis disse Varer. Hvad saavel Ost og Mælk¹⁾ som Æg angaar, har vi i Modsætning hertil sat Forbruget op i Danmark. *Kødforbruget* er efter de ovenstaaende Tal noget lavere, men dog højt i Sammenligning med Kødforbruget i andre krigsførende eller besatte Lande. I 1943 søgte Tyskerne at begrænse Kødforbruget i Danmark til Fordel for en øget Eksport til Tyskland. Det lykkedes at afværge en egentlig Kødrationering, der, i Tilfælde af at den var blevet gennemført, næppe kunde være holdt væsentlig højere end en tilsvarende Rationering i Tyskland, hvad der vilde betyde en meget drastisk Nedsikring, og hvad der yderligere vilde medføre en øget Hjælp til den tyske Ernæringsfront. Forhandlingerne resulterede i, at Kødforbruget i Danmark skulde nedsikres med 20 pCt. i Forhold til 1939-Forbruget, og der indførtes Kød kort, men ikke nogen virkelig Rationering. Denne Ordning var under de forhaandenværende Forhold særdeles betydningsfuld. Paa den anden Side maa man være klar over, at Kød kortene ikke har ydet nogen virkelig Garanti for en ligelig Fordeling af Kødet mellem Landets Beboere. Det maa i øvrigt bemærkes, at Formålet — en Nedsikring af Kødforbruget med 20 pCt. af 1939-Forbruget — efter de ovenstaaende Tal ikke synes at være realiseret fuldt ud.

V

Hvad til sidst den Gruppe Næringsmidler, som sammenfattes under Grøntsager i videste Forstand, d.v.s. Kartofler, Rodurter, egentlige Grøntsager og Frugt, angaar, foreligger der som antydning ingen paalidelig Produktions- eller Forbrugsstatistik, men der kan næppe være nogen Tvivl om, at Forbruget inden for disse Omraader er steget, hvad der atter betyder en Bedring af Kosten set fra et rent ernæringsmæssigt Synspunkt. Forholdet er nemlig det, at Nedsikringen, der er betinget af Sukker-Smørrationeringen, betyder en Reduktion af Kalorietilførslen paa over 500 Kalorier. Paa den anden Side tør man vist hævde, at *der ikke i Besættelsesaaene har været Tale om nogen virkelig kvantitativ Begrænsning af den samlede Fødemængde*. Mod en saadan taler den ubrugte Andel af Korn- og Grynrationen samt det Forhold, at Landet raader over ret betydelige Mængder Føde, ikke mindst Kartofler, som stod til Raadighed for en Pris, som Befolkningen var i Stand til at betale. Paa Forhaand maa man derfor tro, at Befolkningen gennemgaaende har indtaget samme absolutte

¹⁾ Fra April 1941 indførtes *Forbud mod Fremstilling af de fedtrigeste Ostesorter*, fra Januar 1941 indførtes *Standardmælk*, saaledes at Mælk ikke maatte indeholde mere end 3,3—3,4 pCt. Fedt, d.v.s. at Fedtprocenten, der som oftest ligger lidt højere i den naturlige Mælk, skal nedbringes ved Tilsætning af skummet Mælk. Fra April 1941 blev Salg af Fløde med mere end 20 pCt. Fedt (Piskefløde) forbudt. Fra Februar 1943 indførtes Forbud mod Salg af Fløde med mere end 15 pCt. Fedtstof (d.v.s. mod den tidligere Fløde Nr. I). Disse Bestemmelser, der blev indført for at gøre det muligt at gennemføre Smørrationeringen paa det tidligere nævnte Niveau, betyder en vis Reduktion af de nævnte Mejeriprodukters Kalorieværdi. Paa den anden Side maa det fremhæves, at de paagældende Varer bortset herfra har bevaret deres væsentligste Næringsværdi.

Fødemængde (Kaloriemængde) under Besættelsen som ellers, d.v.s. at man maa vente, at der paa en eller anden Maade maa være skaffet Dækning for den Reduktion paa ca. 500 Kalorier, som Smør- og Sukkernedskæringen efterhaanden medførte. Da det øgede Forbrug af Gryn og Brød næppe andrager mere end 150 Kal., er der stadig et Underskud paa 350 Kal. Det øgede Forbrug af Ost og Æg er kaloriemæssigt ikke ganske i Stand til at opveje det nedsatte Forbrug af Kød og Flæsk¹⁾, og selv om man regner med et øget Mælkeforbrug paa ca. 100 cm³, bliver det samlede Resultat, at vi gennem Mejeriprodukter og Kød gennemsnitlig maaske har faaet 50—100 Kal. mere end før Krigen. Der synes saaledes foreløbig at være et Underskud i det samlede Regnskab paa ca. 250—300 Kal., se Skema IV, der — dersom ikke særlige Forhold har gjort sig gældende — hovedsagelig maa tænkes dækket gennem en øget Anvendelse af de Fødevarer, hvis Forbrug der ikke foreligger nogen paalidelig Statistik over, det vil fortrinsvis sige *Grøntsagsgruppen*. Under normale Forhold er Forbruget af Grøntsager i videste Forstand her i Landet ret beskedent. 8—10 pCt. af Fødens Kalorier, d.v.s. 250—300 Kalorier, hidrører fra denne Næringsmiddelgruppe. Heraf udgør Kartoffler ca. 6—7 pCt., egentlige Grøntsager samt Gulerødder ca. 1 pCt. og Frugt ca. 1 pCt.

Skema IV. Skematisk Oversigt over vort Føde-Regnskab før og under Besættelsen.
(Gram pr. Dag pro persona).

	Før Besættelsen	Under Besætt.	Øgning	Reduktion
Smør — Margarine	100	50		50
Gryn	20	40	20	
Brød	335	365	30	
Sukker	150	100		50
Ost	17	22	5	
Æg	20	30	10	
Mælk	430	500	70	
Oksekød	70	60		10
Flæsk	80	70		10
Fisk	45	45		
Grøntsager (Kartofler)	250?	350?	100?	

Tilsyneladende Kalorieunderskud ca. 300 Kalorier. Hovedparten heraf er dog utvivlsomt indvundet gennem et nedsat Husholdningssvind, fortrinsvis paa de rationerede Fødevarer, bl. a. fordi Brød og Gryn sikkert før Krigen i et ikke helt ringe Omfang er anvendt som Foder til Hunde, Høns og som Affaldsbrød til Svin etc., et Forbrug, der som Følge af Rationeringen er blevet stærkt nedsat. Det er ligeledes tvivlsomt, om det faktiske Kødforbrug har været nedsat, hvad Statistikken ganske vist siger.

Dersom det ovennævnte Underskud i vort Kalorieregnskab skulde dækkes ind gennem en øget Anvendelse af Kartoffler, Grøntsager og Frugt, skulde det betyde, at vi i Krigens sidste Aar skulde have anvendt dobbelt saa meget af disse Fødevarer som ellers, hvad der næppe kan være Tale om. En Del af de 300 Kalorier er dog utvivlsomt skaffet til Veje gennem en øget Anvendelse af Kartoffler samt i mindre Omfang fra Grøntsager (Kaal, Gulerødder, Kaalrabi). Desuden maa det nævnes, at der i Krigens Aar har været anvendt noget større Mængder gule Ærter.

¹⁾ Se i øvrigt Noten til Skema III, S. 361.

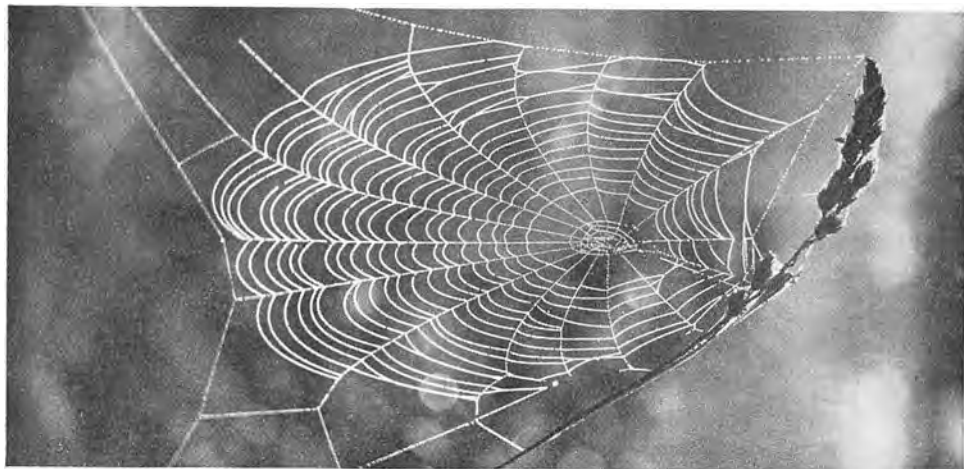
Det Underskud, der trods alt stadig synes at være paa vort Kalorieregnskab, faar sikkert en Del af sin Forklaring derved, at vi under Besættelsen, betinget af Rationeringen, utvivlsomt har passet bedre paa de rationerede, kalorierige Næringsmidler, især Brød og Gryn, saa at Svindet i Husholdningen har været mindre end under normale Forhold. Desuden er utvivlsomt en Del af Brødet før Krigen anvendt til Foder for Dyr. Men ved Siden af denne Forklaring maa man ikke ganske afvise Muligheden af, at der faktisk er indtaget en noget sparsommere Kaloriemængde i Besættelsestiden end ellers, ikke fordi der har foreligget Fødemangel, men fordi Adgangen til at anvende ubegrænsede Mængder af de meget kalorierige Næringsmidler, specielt Sukker og Smør, ikke længere har været til Stede. Det betyder ikke, at der har foreligget nogen kvantitativ Underernæring under Besættelsestidspunkterne, men maa tages som et Udtryk for, at der utvivlsomt i meget vide Kredse af det danske Folk under normale Forhold er Tale om kvantitativ Overernæring.

Hvorledes dette nu end maatte forholde sig, og hvor paalidelige de opstillede Beregninger er eller ikke er, saa kan der alt i alt næppe være Tvivl om, at *den samlede Kost set fra et ernæringsmæssigt Synspunkt maa betegnes som mere lødigt under Besættelsen end før denne*, dels som Følge af den stærke Nedskæring af Fedt (Smør, Margarine) og Sukker, dels paa Grund af den højere Udmalingsprocent for Melet, men dels og navnlig, fordi Befolkningen gennemgaaende har haft Lejlighed til at kompensere det nedsatte Sukker- og Fedtforbrug gennem en øget Anvendelse af alsidige, beskyttende Fødemidler som Æg, Mælk, Ost, Kartoffler og Grøntsager.

Over for dette kan man selvfølgelig hævde, at det ikke er tilstrækkeligt, at den gennemsnitlige Kost er rigere og mere alsidig, men at det afgørende for Befolkningens ernæringsmæssige Status maa være, hvorledes disse Næringsmidler er fordelt mellem de enkelte Personer. Men ogsaa paa dette Punkt maa man være tilbøjelig til at hævde, at Tilstanden har været bedre under Besættelsen end før, dels paa Grund af de økonomiske Forhold, dels paa Grund af Rationeringen, der jo i overvejende Grad omfatter de ensidige, kalorierige, billige, men lidet alsidige Fødevarer og i hvert Tilfælde modvirke, at den økonomisk daarligt stillede Del af Befolkningen køber uforholdsmæssig store Mængder af disse kalorierige, billige Varer som Sukker, Margarine etc. Hovedresultatet maa derfor utvivlsomt siges at være, at Ernæringen baade kvalitativt og kvantitativt har været tilstrækkelig i Danmark under hele Krigen. Disse Overvejelser bestyrkes af de forskellige *Kostundersøgelser*, som er udført under Krigen. Større systematiske Kostundersøgelser, der samtidig tager Sigte paa de sundhedsmæssige Tilstande i Danmark, er udført under Besættelsen under Sundhedsstyrelsens Ledelse. Der foreligger endnu ikke nogen offentliggjort Rapport om de indhøstede ernæringsmæssige og sundhedsmæssige Erfaringer, men man tør vist allerede paa nærværende Tidspunkt profetere, at *det næppe vil vise sig, at Krigs-tidspunkterne har forringet de sundhedsmæssige Tilstande i Danmark paa Omraader, som med Rette kan siges at være foraarsaget af fejlagtig Ernæring*.

Ernæringsmæssigt har Danmark saaledes ikke lidt noget i Besættelsens tunge Tid, selv om visse Restriktioner har været ubehagelige og har tvunget os til i nogen Grad at ændre visse Spisevaner.

I TYSKE FORMAALS TJENESTE

Det virkede saa tillokkende, dette Edderkoppespind — for alle dumme Fluer.

NAZISTISK PROPAGANDA OG AANDELIG INFILTRATION

Af stud. mag. HENNING FENGER

I den rent militære Kamp var den tyske Propaganda et Vaaben mere effektivt end V-Bomber og Stukas, og for det Verdensherredømme, som var Krigens Maal, var den uundværlig til Beherskelse af de undertrykte Folkeslags Anskuelse og Følelser. Men den sigtede videre endnu: dens endelige Maal var Skabelsen af *det nazistiske Menneske*, den ny Tids Ideal, det fanatiske, blindt lydige og *frivillige* Redskab i Partiets Haand.

Derfor ofrede Nazisterne Propagandaen saa stor Omhu og saa svimlende Summer, og derfor samledes i Propagandaministeriets Bygning i Berlin Traadene fra hele Verden. Midt i Spindet, som en uhyggelig Edderkop, sad Goebbels og saaede sin Gift over Kloden. Det er som Led i dette gigantiske Spil, at *den protyske Propaganda og Infiltration i Danmark* under Besættelsen skal ses og vurderes, en lille bitte Sten i den store Mosaik. Den kan studeres særskilt, men faar først Perspektiv, naar man altid kommer i Hu de mange Traade, der fra Ryggen af de danske Marionetter mere eller mindre synligt førte til Goebbels's Haand.

Det er let at opsummere Kendsgerneringer, Navne og Titler, men en Inddeling af det uhyre Materiale vil altid indebære en Vurdering. En saadan Maalestok ligger ogsaa til Grund for det følgende, og den skal ikke forties. Den kan bedst udtrykkes med disse Ord af Krilon, den joviale lille Stockholmsborger, hvormed *Eyvind Johnson* under Krigen personificerede det kæmpende Demokrati:

»Jag måste i varje stund veta att det är jag som bär ansvaret för mänsklighetens framtid... jag måste ständigt själv veta att jag är krigförande, og att jag har ansvaret för hele mänsklighetens

framtid, de gode möjlighetarnas... jag måste säga att jag är en del av hären mot barbarerna, och att hären måste växa genom mitt arbete, och att mitt arbete därför är viktigt.»

Det gamle Ord: »Den, der ikke er med, er imod,« gjaldt i Kampen mod Nazismen om ellers nogen Sinde. Alt, hvad der ikke gik *stik imod* den tyske Propaganda, hjalp den, og vi saa herhjemme, navnlig i Besættelsens første Aar, et Net af Linier, parallelle og skraa i alle mulige Retninger, og et Væv saa indfiltret, at det er haabløst at rede ud. Overenskomsten med Fjenden og den officielle Ro-og-Orden-Politik skabte en *Infiltration saa fuldendt, at næppe noget andet europæisk Land kan opvise Magen*. Det varede for os alle nogen Tid, før vi indsaa, at Krigen mod Barbarerne var noget, der angik hver enkelt. Mange forstod det aldrig, og ikke saa faa hjalp mere eller mindre frivilligt Fjenden. De faar her finde sig i at faa Søgelyset rettet paa sig.

I grove Træk gaar Linien fra den officielle tyske Krigspropaganda via den organiserede danske Nazisme til den uorganiserede protyske Kampagne og til en Kryptonazisme uden Etiketter og Hagekors. Men retfærdigvis bør man ogsaa medtage den Forstaaelseskampagne, der førtes ud fra gode danske Motiver, men dog endte i den haabløse Infiltration, der netop var Tyskernes inderligste Ønske. Strengt taget bør Grænsen sættes *bag om* dem, der talte »om noget andet,« der ønskede, at vi skulde ligge stille som Haren paa Marken med Ørerne fladt trykket ned. De gjorde ingen Fortræd, men saa sandelig heller ingen Gavn, hvad der passede Nazisterne fortrinligt.

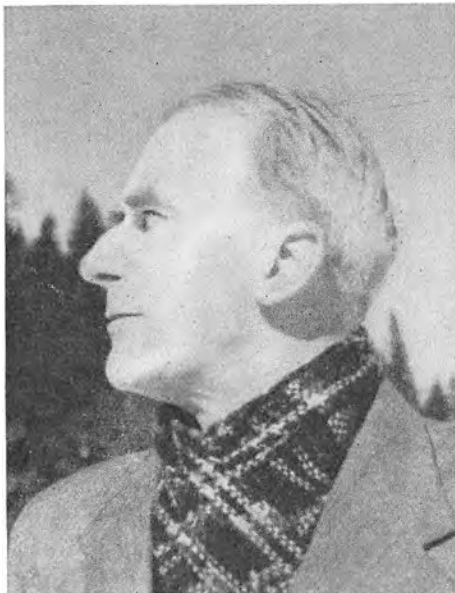
Hvad der her skal undersøges, er især det midterste Parti, den store Jungle af Kryptonazisme og Infiltration, idet den ganske aabenlyse tyske eller danske Nazisme straks stemplede sig selv, og de Folk, der førte »Sivets Politik«, ingen Ting som helst foretog sig. Og Projektøren vil navnlig blive rettet mod de mere kendte Navne, de store Tyve, der aldrig bliver hængt, men som nød Folkets Tillid før de onde Aar.

Det burde være en Hovedopgave for demokratisk Forskning at studere »den nazistiske Syge«, undersøge dens Symptomer, Inkubationstid, Vækstvilkaar, Udbredelse og Smittekilder. Et Studium af denne Art, der burde være obligatorisk for Demokratierne, vil netop koncentrere sig om den Grobund for Smitte, der her er betegnet som *Infiltration*. En saadan aandshygiejnisk Undersøgelse kan maaske en anden Gang hjælpe med til at hindre en ny Farsot i at bryde ud, uanset hvad Navn og Etikette den kommer under. Dens Kendetegn har til evige Tider været det samme: Foragt for Mennesket. Den Sygdom blev ikke udryddet den 5. Maj 1945.

II

Den tyske Krigspropaganda, saaledes som den udfoldede sig her i Landet gennem tvangsindlagte Telegrammer og Artikler, gennem quasiautentiske Hvidbøger og Nazispidsernes Taler, skal ikke omtales her. Metoden var altid den samme: at fremhæve Tysklands Kraft. Ædelhed og Uovervindelighed paa de jødisk-marxistiske Plutokratiers og de forbryderiske Bolschevikkers Bekostning. Tendensen var saa tyk.

Ejnar Fogh Krenchel (f. 1891) blev Student i 1909, Sagførerfuldmægtig i 1916 og Overretssagfører i 1919. Han var i fuld Overensstemmelse med det radikale Partis Parole en ivrig Modstander af ethvert brugeligt dansk Forsvar, og for denne Defaitisme vedblev han at agitere under Besættelsen. Det var derfor meget logisk, at han mødte den vaagnende danske Modstandsvilje med total Mangel paa Forstaaelse og stillede sig til Tyskernes Disposition som Radiospeaker allerede i September 1943. Ved Befrielsen blev han som en Selvfølge arresteret, og i 1945 idømtes han 6 Aars Fængsel og kendtes uværdig til almen Tillid for et Tidsrum af 10 Aar. Under Rettergangen var det bl. a. godtgjort, at han ved flere Lejligheder havde henvendt sig direkte til Tyskerne, saaledes til Dr. Best, som han havde tilraadet en Udskiftning inden for det danske Politis højere Ledelse.

at man kunde skære i den med Knive, og det meste faldt ynkeligt sammen for den jævne danske Humor.

Mens den egentlige Krigspropaganda søgte at forme Danskernes Opfattelse af Stormagtskrigen, var der to Omraader, hvor det afgørende var vor Andel i denne Krig.

Man søgte ihærdigt at *hverve frivillige til »Korstoget mod den røde Flodbølge«*, paa almindelig Dansk: til tysk Indsats paa Østfronten, og fik virkelig ved Annoncer, Plakater og Piëcer stabled nogle ret beskedne Frivilligkontingenter paa Benene, væsentligst af Individder, som Landet gerne var foruden. Den Aareladning, som her foretoges, bør utvivlsomt regnes paa Tyskernes Aktivside. Heltenes glørværdige Indsats skildredes i et Par Bøger af *Aage Nordahl Petersen* og *Klaus Nielsen*: »Dansk Daad paa Østfronten« og »Danske Helte«.

Det rigtige Danmarks Frontlinie gik et andet Sted: herhjemme, selv om den var usynlig, og *mod Modstandsbevægelsens* Arbejde satte Tyskerne ved danske Marionetter en ihærdig Propaganda ind: i Radio og Presse, ved falske Flyveblade, falske illegale Blade, falske Radioudsendelser etc. Kampagnen var farlig, uhyggelig farlig, fordi den paa et hængende Haar havde splittet Befolkningen i to fjendtlige Lejre: for og imod aktiv Modstand.

Æren herfor — propagandamæssigt set var det nemlig en Præstation i Topklasse! — tilfalder Overretssagfører *Ejnar Krenchel*, den tyske Propagandas Spar-Es i Danmark. Krenchel blev et Symbol: den pæne, jævne Mand fra Gaden, uden tyske Sympatier, uden Partipolitik, der blot med sin sunde Fornuft protesterede mod de meningsløse Ødelæggelser af danske Værdier, som ansvarsløse og asociale Elementer foretog stik imod Kongens Bud om Ro og Orden. Han gjorde selv alt for at blive i Rollen:

»Jeg spørger Lytterne — spørger som en jævn Menigmand, der ikke er bundet af Afhængighed til nogen Side og aldrig lader sig noget diktere: Er der nogen Mening i det, der foregaar?«

Han kunde endog svinge sig op til at sige Tyskerne Ubehageligheder:

»Tyskerne er ikke elskede her i Landet. Og de ved det selv. Men Spørgsmaalet er ikke, hvilke *Følelser* vi nærer over for de tyske Tropper, men udelukkende dette ene: Er det *klogt* at fortsætte Sabotagen?«

Med fuldendt Virtuositet spillede han paa Strengene, som *maatte* gøre Indtryk: Appel til den økonomiske Fornuft, til vor traditionelle Neutralitetsindstilling, til Medlidenheden med de henrettedes Paarørende, til vor Uvilje mod alle anonyme Handlinger, ja, selv Arbejdsløshedsspøgelset manedes op af Jorden. Det hele i en jævn, folkelig Stil med rørstrømske Fortællinger, Oplæsninger af Lytterbreve, Samtaler med Cyklebude og Bankdirektører — og alt syltet ind i forløren Nationalisme og usmagelig Kongedyrkelse. Man mindedes Hitlers navnkundige Ord: »*Man kann sich die Menschen überhaupt nicht dumm genug vorstellen,*« som Krenchel syntes at have taget til Ledetraad.

En vis Succes havde Manden ikke des mindre, indtil han med sine Indsamlinger og sin Antisabotagefilm havnede i Parodien. Saa hældte Tyskerne ham ud!

III

I nær Tilknytning til den direkte Krigspropaganda staar to Propagandaomraader, som passende kan kaldes: *Syndebuk-* og *Afgudspropagandaen*. Altsaa plus og minus.

Den første var, som Navnet siger, rettet mod de tre Syndebukke, Nazisterne særlig havde forset sig paa: *Angelsakserne*, *Jøderne* og *Russerne*. Nogen særlig Grund til at gaa nærmere ind paa de forskellige danske Skrifter, som behandler disse Emner, er der ikke. Det maa være nok at fremdrage nogle Eksempler:

Af de Publikationer, som særlig var vendt *mod England og Amerika*, kan nævnes: *A. P. Laurie*: »*Englands Politik efter Mødet i München*«, *Gerhard Jentsch*: »*Livsrum*« (Kbh. u. a.), *Jens Erdtman*: »*Britiske Propagandametoder*« (Kbh. u. a.), *Arno Deutmoser*: »*England kontra Skandinavien*« (Kbh. 1941), *Ernst Clam*: »*Træk af den engelske Overklasses Historie fra Disraëli til Hore Belisha*« (Kbh. 1941) og *Thorvald Knudsen*: »*England og Danmark*« (Kbh. u. a.). Den angelsaksisk-fjendtlige Propaganda var som bekendt en total Fiasko, idet Englænderne — personificeret i R.A.F., som var det eneste, vi saa til dem i fem Aar — trods Bombeangreb med Tab blandt den danske Civilbefolkning intet Øjeblik satte deres Popularitet over Styr.

Heller ikke *den antijødiske Kampagne* slog an, og selv de Steder, hvor en vis Animositet maaske kunde spores, bevirkede den fuldstændig forblindede Hetz mod Jøderne, at ingen Dansker et Øjeblik tænkte paa at svigte Landsmænd og Medmennesker i Nød.

Harald Bergstedt (f. 1877) blev Student i 1896 og gav sig derefter i Kast med baade Journalistik og Lærervirksomhed. Han var Kommune lærer i Skagen 1907—14 og Lokalredaktør i Sæby 1915—19 af det radikale »Vendsyssel Venstreblad«. Samtidig hermed og i de følgende Aar virkede han som Oplæser, Foredragsholder og Afholdsagitor, til han i 1927 knyttedes som fast Medarbejder til »Social-Demokraten«, hvor han blev, indtil han under Besættelsen svigtede Landsmandsskabet og 1942 gik i »Fædrelandets Sold. Aaret før havde han været Medstifter af det kollaborationistiske Tidsskrift »Globus«. Som Forfatter, Lyriker og socialdemokratisk Agitator havde han været meget værdsat. Nu var han en død Mand. Ved Befrielsen arresteredes han, og i 1946 idømtes han 2 Aars Fængsel.

Foreteelser som »*Dansk Antijødisk Liga*« og »*Kamptegnet*« — utvivlsomt det modbydeligste, som til Dato er trykt og skrevet paa Dansk — fortjener lige saa lidt som *Aage H. Andersens* antijødiske Skrivelser og *Harald Bergstedts* stærkt antisemitiske Pièce »*Jødespørgsmaalet*« nogen særlig Omtale. Ogsaa Luther blev draget med i Kampagnen, idet *Olga Eggers*, Medredaktør af »*Kamptegnet*«, oversatte et af hans Skrifter, udgivet under Titlen »*Jøderne og deres Løgne*«. Den eneste antisemitiske Skribent af noget Format var *Harald Nielsen*, om hvem senere.

Derimod kan det ikke skjules, at den antirussiske Kampagne i nogen Grad havde Heldet med sig. Mens store Kredse af Befolkningen konsekvent nægtede at tro, hvad Tyskerne sagde, gjorde man en Undtagelse med Propagandaen mod Russerne, Bolschevikkerne. Asiaternerne, Østens Horder, Korstoget for den europæiske Kultur o.s.v. var forslidte Goebbels-Fraser, som man kunde møde i mangt et borgerligt Hjem. Ja, man kunde endog opleve, at Folk, som frydede sig over de engelske Bombeangreb og hadede Tyskerne af et godt Hjerte, talte om *Tilbagegang* paa Østfronten, naar Russerne rykkede frem. Rent teknisk har det sikkert været Radioen og Avisernes tvangsindlagte Artikler og Telegrammer, som her havde Succes, for de antirussiske Publikationer herhjemme er hverken kendte eller overbevisende. Piécen om *Katyngravene* gjorde sin Virkning, mens Piécer og Bøger som *Thorvald Knudsen*: »*Rusland og Europa*« (Reitzel 1942), »*Rædslernes Aar, hvordan Letland oplevede Bolschevikerredømmet*« (Kbh. 1941), *Einar Boesgaard*: »*Vi bjærged dog Livet*« (Willes Forlag 1941) og den antikommunistiske Rødbog af *Antikomintern*: »*Hvorfor Krig med Stalin?*« (Den ny Tids Bogforlag u. A.) næppe har vakt større Opmærksomhed. En Undtagelse udgjorde Optrykket af *Maxim Gorkis* Kronik fra 1922 i »*Politiken*« om »*Den russiske Grusomhed*« — det var et klogt strategisk Træk, som gjorde et vist Indtryk.

IV

Efter den nazistiske Propagandarecept skulde den jævne Mand ogsaa have noget at se op til, noget at forgude og tilbede. Det fandt man i *det tyske Rige, National-socialismen* og det »*Neuropa*«, som stadig stod og lokkede i Horisonten. Paa disse tre Strengte spillede *Afgudspropagandaen* ogsaa herhjemme, og — lad det være sagt straks — uden større Held.

Det Oplysningsarbejde, hvis Maal var at vække Interesse og Sympati for Tyskland og Nationalsocialismen, blev ledet af »*Die Kultur- und Informationsabteilung beim Bevollmächtigten des Deutschen Reiches*«, som udsendte en lang Række Skrifter om tyske Forhold til danske Kredse: Bønder, Arbejdere, Forretningsfolk o.s.v. Skrifterne var trykt her i Landet og udkom paa forskellige danske Forlag. Til de betydeligste af dem hører det grundige og oplysende Værk »*Det nye Tyskland i Kendsgerninger og Tal*« (1941) med Forord af Generaldirektør P. Knutzen, den tyskfødte danske Statsborger *Waschnitius's* »*Et Folks Genrejsning*« (Willes Forlag 1941) og *Henning Dalsgaards* to Bøger: »*Verden i Kamp. 20 aktuelle Radioforedrag*« (Willes Forlag 1941) og »*Det tyske økonomiske System*« (Munksgaard 1940). Foruden disse nogenlunde vægtige Ting udsendtes over hele Landet en lang Række Propagandaskrifter til Belysning af Forholdene i det stortyske Rige — baade gennem Boghandlerne og ved direkte Tilsendelse til interesserede Befolkningsgrupper.

Om det kommende Europa er der paa Dansk udgivet nok til at fylde et mindre Bogskab — baade af tyske og danske Forfattere. Af tyske Bøger kan nævnes *Dr. V. Muthesius*: »*Europas Autarki*«, *Dr. Roland Freisler*: »*Det nye Europas Retsopfattelse*«, *Dr. Josef Winschuh*: »*Det ny Europas Driftsherre*« og *Dr. Friedrich Stieve*: »*Europas Fremtid*«. Alle med Europa i Titlen, med Doctores som Forfattere og med Antikvatryk i Bredgade 25 som Trykkeri. Fra dansk Side kan der være Grund til at fremhæve Skrifter af *Gudmund Hatt* og *Harald Nielsen*, om hvem nedenfor, og en Pièce af Pastor *Johannes Schmidt*, tidligere Folketingsmand og Repræsentant for det hjemmetyske Mindretal i Nordslesvig: »*Det skandinaviske Norden og Europa*« (Berlingske Forlag, 1942), et energisk Forsøg paa at knytte en Forbindelse mellem tysk og nordisk kulturelt og kirkeligt Liv og en tydelig Opfordring til Norden om at slutte op ved Tysklands Side i det store Korstog mod Øst.

Vigtigere end disse Bøger og Pièces er de *Tidsskrifter, der aabent gik ind for det nye Europa*, thi her opstod paa dansk Grund en helt »neuropæisk« Ideologi. Det vigtigste var det stateligt udstyrede »*Det nye Europa*«, et Tidsskrift for dansk Nyorientering. Første Nummer, der kom i Oktober 1940 med *Otto Lønskov* som Redaktør, indeholdt en Hilsen og Lykønskning fra *Dr. Meissner*. Her fastsættes Programmet:

»Det skal da være vort Maal ved en objektiv Belysning af Kendsgerninger at holde vore Læsere underrettet om den europæiske Nyorientering og de naturlige Konsekvenser, vort Land maatte drage deraf.«

Som Kuriosum kan nævnes, at det en Overgang blev trykt hos den senere saa berøgtede Storstikker A. O. Hammeken.

Harald Tandrup (f. 1874) hørte ikke til vor Litteraturs store Navne, skønt hans Produktion var lige saa omfattende som alsidigt underholdende. Af den Reolfuld Romaner og Fortællinger, han har paa Samvittigheden, vil lidet eller intet overleve hans Forlis under Besættelsen. Først og sidst var han Journalist og som saadan i Aarens Løb knyttet til en lang Række Blade — en Farveskala fra Rødt til Sort, indtil han i 1940 havnede hos »Fædrelandet« som kanelbrun Nazist. Holdningsløsheden prægede ham, skønt man en Overgang havde taget ham nogenlunde alvorligt som Samfundsrevser og ny-konservativ Teoretiker. Selv betragtede han sig, da han efter Danmarks Befrielse blev stillet for Domstolen paa Grund af sin pjaltede Kollaboration, som »Opportunist«. Det var sikkert rammende. Og Domstolen honorerede skaaansomt hans Opportunisme med 2 Aars Fængsel.

»Det nye Europa« behandlede især økonomiske og udenrigspolitiske Problemer og — da man til Slut helt kastede Masken — ogsaa Jødespørgsmaalet. Blandt Bidragyderne var Direktør *Eiler Baastrup*, Kunstmaler *Folmer Bonnén*, Overingeniør *F. J. Hinné* (Forfatter til Bogen »Hvad med Danmark efter Krigen?« Forlaget Den danske Front, 1941), LRS. *Kirkeskov*, ORS. *Aage Hagedstedt*, »Kredsen« ved *Preben Wenck*, Dr. phil. *Viggo J. v. Holstein-Rathlou*, Folketingsmand *A. Hartel*, Bibliotekar *Arne Hansen*, Redaktør *Carl Høyer* (Forfatter til et Par Bøger om Korporationen), Redaktør *B. Weeke-Rasmussen*, Forfatteren *Jens Gaardslev*, Børnebogsforfatteren *Poul G. Ernst*, Toneingeniør *Joh. E. Dændler*, Greve *F. M. Knuth*, *Johan Gede*, *Ralph Kryger*, Arkitekt *Gunnar Holm*, Adjunkt *Sv. Aa. Bay*, Sekretær *Poul B. Møller*, Sekretær *H. v. Linstow*, Redaktør *Georg W. Olesen*, *Poul Møllerup*, Kaptajn *Hans Jall*, *Tage Juuhl* og cand. mag. *Ejnar Vaaben* (som har en righoldig nazistisk Produktion bag sig) — altsaa en lang Række af den danske Nazismes Koryfæer. Som Krigen lakkede mod Enden, blev de anonyme Artikler mere og mere fremtrædende, et gennemgaaende Drag i hine Tidsskrifter.

Et Forsøg paa en nyeuropæisk Pendant til det engelske »Economist« var Ugeskriftet »Europa-Kabel«, redigeret af *Aage Jørgensen*, tidligere Sekretær ved det kgl. danske Gesandtskab i Moskva. Af Bidragene her bør nævnes et stort Indlæg af Generaldirektør *P. Knutzen*, hvori Rødby-Fehmern-Projektet anbefales paa det varmeste af Hensyn til det danske Folks Interesser: »Vi har Brug for at faa baade *de materielle* og *de ideale Forbindelser* til vort store Nabofolk og nære Slægtning i Syd bragt i Orden,« hedder det. Fra Direktør *Chr. H. Olesen* er der en Beretning fra Generalforsamlingen i »Dansk Arbejde«, og i øvrigt er der Artikler af *Gudmund Hatt*, Professor *Wieth-Knudsen* og Dr. *Ingvald Lieberkind*.

V

Længe før den nazistiske Krigspropaganda lod Stortrommerne gaa, havde Tyskland imidlertid forsøgt at nazificere Danmark indefra. D.N.S.A.P. var som de øvrige europæiske Nazipartier bestemt til en politisk og aandelig 5. Kolonnevirksomhed, en Mission, som de af al Evne bestræbte sig for at udfylde til Tyskernes Tilfredshed. De danske Nazisters organiserede Propagandavirksomhed — »Fædrelandet«, »Kritisk Ugerevy«, Schalburgkorpsets Propagandasektion m. m. — skal ikke omtales her, da de er nævnt i andre Afnit af nærværende Værk. To Navne bør dog fremdrages som Eksempler paa, hvordan uomtvistelige politiske Begavelser havnede i den politiske Nazisme: det er de to Outsidere *Victor Pürschel* og *Bent Holstein* — Holsteins to Pièces »*Demokratiets Vildfarelse 1864—1940*« (Forlaget Nyropa, 1941) og »*Et Folk uden Føring 1939—43*« (Eget Forlag, 1943) blev sammen med Pürschels »*Ord til rolig Eftertanke*« (u. Forlag, 1942) taget til Indtægt af Nazisterne, der i dem fandt »et Pust af den Aand, som i de kommende Tider skal bære Danmark frem« (Arbejder- og Bondebladet 16. April 1942).

Endelig kan der være Grund til at gøre en Undtagelse med Tidsskriftet »*Akademisk Aktion*«, der spillede en vis Rolle i den ideologiske Strid. Det fremtraadte som Organ for den nazistiske Studenterfraktion, National Studenter Aktion, hvis Formaalsparagraf lyder:

»Vor Organisation staar paa et klart antidemokratisk og antimarxistisk Grundlag og optager en maalbevidst Kamp mod alle Forsøg paa at identificere Demokratiets Styre og Livsanskuelse med virkelig Danskhed.«

Med en saa utvetydig Bekendelse til de totalitære Principper skulde det ikke være ubilligt at tage Forfatterskab ved »Akademisk Aktion« som en aaben Vedgaaelse af nazistiske Sympatier. Dette gælder ikke blot Bidragydere som Lektor, Dr. jur. *Popp-Madsen*, Byretsdommer *Chr. Junior*, LRS. *Baller*, Arkitekt *Axel Wanscher*, Museumsinspektør *Mogens B. Mackeprang*, Forfatteren *Thorvald Knudsen*, Forfatteren *Ejnar Vaaben*, Forfatteren *Harald Tandrup*, *C. F. von Schalburg*, Sturmbannführer *Martinsen* og SS-Sturmmann *Harald Henriksen*, men ogsaa Personer, som vi her især beskæftiger os med: Professor *Carl Roos*, Lensgreve *Bent Holstein*, Digteren *Valdemar Rørdam*, Forfatteren *Christen Hansen*, Dr. phil. *Gudmund Hatt* og mindre kendte Navne som Redaktør *Jens A. Petersen*, LRS. *Knud Nordentoft* og Redaktør *P. Jerndorff-Jessen*. Af nordiske Gæster kan nævnes *Knut Hamsun*.

»Akademisk Aktion« endte i øvrigt som rent SS-Blad med Opraab fra »Frikorps »Danmark« og Østfrontkorrespondancer fra specialuddannede SS-Krigskorrespondenter.

Største Interesse har i denne Forbindelse *de danske Forfattere, som gjorde Springet over i den aktive Nazismes Rækker* og aabent bistod de professionelle Propagandister i deres Forkyndelser om de Herligheder, der ventede Danmark i Neuropa.

Først kan nævnes *Harald Bergstedt*, der forvandlede sig fra Socialdemokratiets kaarne Digter til flittig Skribent i »Fædrelandet« (fra 1942), hvor bl. a. hans Memoirer »*Et Liv i Folket*. Af en uforbederlig Socialists Erindringer« blev offent-

Peter Knutzen (f. 1887) var oprindelig knyttet til Postetaten, hvor han i 1927 blev Kontorchef i Generaldirektoratet. Herfra sprang han 1931 over som Generaldirektør for De Danske Statsbaner. Som administrativ Embedsmand var han ofte ude for Kritik, men høstede i de fleste Tilfælde betydelig Anerkendelse. Hans Optræden under Besættelsen, hvor han i August 1940 blev Formand for den nystiftede dansk-tyske Forening og ofte fremkom med Udtalelser, der saarede dybt, fordi de var blottet for national Værdighed, bevirkede, at man fra praktisk talt alle Sider vendte sig imod ham. I 1947 fradømtes han ved Tjenestemandsdømmestolen sit Embede, men bevarede p. Gr. a. Alder og dygtig administrativ Ledelse af D.S.B. sin Pensionsret.

liggjort. Hertil kommer saa den tidligere omtalte Jødepièce (se S. 371), et Skæmtespil »*Familien Danmark*« (1943), udgivet i D.N.S.A.P.s »Maanedsbreve«, og en Børnebog »*Tre Skalke*« (1944), offentliggjort i »Globus«, samt talløse Artikler i den nazistiske Presse.

Endvidere *Harald Tandrup*, forhen B.T.s Husfilosof, som 1940 sammen med *Eiler Baastrup* udgav »*Dagens brændende Spørgsmaal besvarede*« med Indlæg af *Hans Kirkeskov* (Forlaget Nyttébøger). To Aar efter fulgte den aabenlyse politiske Trosbekendelse: »*I dette Tegn [d.v.s. Hagekorset] skal vi sejre*« (D.N.S.A.P.s Forlag, Bovrup), og Piöcen: »*Tager du Skade paa din Sjæl!*«

Thorvald Knudsen var Formand i Dansk-nordisk Samfund, der arbejdede nært sammen med National Studenter Aktion, og et afskrækkende Eksempel paa Nazismens Forherligelse af det ariske Overmenneske paa Trællenes Bekostning, se hans Bog »*Vikingemennesket. En Beretning om Viljens Stordaad*« (Reitzel, 1940).

En god Rettesnor har man i den Udrensning, som Forfatterforeningens Æresret har foretaget, og som i Modsætning til visse andre »Stænders« Udrensninger udmærker sig ved Effektivitet.

To kendte Navne blandt de ekskluderede er *Jacob Bech Nygaard* og *Svend Fleuron*. Sidstnævnte, der allerede under forrige Krig var kendt for sin Tyskvenlighed, har ganske vist ikke deltaget direkte i Propagandaarbejdet, ligesom han heller ikke har været Medlem af D.N.S.A.P.; men han har deltaget i Studierejser til Tyskland, indtegnet sig til en Rejse til Ukraine — som ikke blev til noget paa Grund af Krigsbegivenhederne —, læst op ved nazistiske Digteraftener og deltaget i dansk-tyske Arrangementer. *Jacob Bech Nygaard*, den unge, opreklamerede Succesforfatter, indmeldte sig i D.N.S.A.P. Maj 1942, men havde allerede i 1941 skrevet en Artikel i »Fædrelandet« om Vestkystfiskernes farefulde Færd og hvor utroligt det end lyder,

Aage Jørgensen (f. 1891) foretog i 1920'erne flere Rejser til Sovjetunionen og paavirkedes stærkt af de Forhold, han herovre fik Lov til at se. Han knyttedes derfor som Sekretær til den russiske Handelsdelegation i København, men søgte dog atter sit politiske Stæde i det danske Socialdemokrati. Da Nazismen tilsyneladende fik Luft under Vingerne ved det tyske Overfald paa Danmark, blev han ivrig Kollaboratør. Han redigerede »Globus« fra Tidsskriftets Start, til det i 1945 gik neddenom og hjem, han spillede Førsteviolín i »Foredragsforeningen af 1942«, der havde det samme snukke Formaal, han meldte sig ind i D.N.S.A.P. og han tog paa Studierejser til nazistiske Institutioner i Tyskland og som Pressemand til de tyske Fronter i Sovjetrusland. Han hemmede hverken af Samvittighedsnag overfor sit Fædreland eller af Hensyn til sine tidligere Kammerater inden for den danske Arbejderbevægelse.

med Oplysninger om, at Fiskerne tog helt over til de engelske Fiskepladser! Sin Indmeldelse forklarede han med, at han vilde gøre Studier til en Roman!

Ekskluderingerne har i første Række ramt Medarbejderne ved »Fædrelandet«. Det gælder saaledes Forfatteren *Thorild Barfod*, der desuden var »Fører« for det nazistiske Forfatterforbund, *Xenius Rostock*, ogsaa Medlem af D.N.S.A.P., de to Børnebogsforfattere *Poul G. Ernst* og »Propagandaleder« *Niels Meyn* og deres kvindelige Kollega *Minna Vestergaard*, samt endelig det berygtede »Digter«-Ægtepar *Edvard* og *Sara Nielsen-Stevens*. Ogsaa Dr. phil. *Ingvald Lieberkind* blev ekskluderet for anti-semitiske Foredrag og en Studierejse i Tyskland.

Blandt de Forfattere, hvis Sag er eller har været for Domstolene, kan nævnes Dramatikeren *Einar Howalt*, »Fædrelandet«s Huspoet *Laurits Skov* og Forfatterne *Erling Bache* og *Knud Nordentoft*.

VI

Med faa Undtagelser kan man regne disse Personers Virksomhed for direkte og organiseret Propaganda, og i de Tilfælde, hvor det drejer sig om betalt Arbejde, bør det derfor ikke blot moralsk, men ogsaa juridisk stemples som Landssvig.

Mere kompliceret bliver det, naar vi kommer til Personer, som frivilligt gik ind for et loyalt og hjerteligt Forhold til Besættelsesmagten. Hvem kan nu saa længe efter granske Hjerter og Nyre og afgøre, hvad der var misforstaaet Nationalitetsfølelse og naiv Tillid til, at Tyskerne ogsaa var en Slags Gentlemen, eller hvad der var Opportunisme, Fejghed og Medløberi? Hvem kan maale Varmen og Hjerteligheden i de officielle Taler, og hvem kan afgøre, hvad der skete under Pres fra Rigsdag og Regering?

Henning Dalsgaard (f. 1903) studerede Nationaløkonomi og blev cand. polit. Efter et Studieophold i England 1928—31 nedsatte han sig i 1934 som Grosserer i København. Han havde nær Føling med socialdemokratiske Kredse, bl. a. med Stauning, og blev Ejer af og Forstander for den sociale Højskole i Nærum, hvor han samlede tyske Emigranter og holdt Kursus for unge arbejdsløse. Men denne Linie brød han af. Han blev Korrespondent i Berlin og traadte paa Grund af sin Uvilje mod Kommunismen i Forbindelse med Nazisterne. Derfor dukkede han under Besættelsen op som Leder af »Dansk-tysk Pressesekretariat« i Vestersøhus og begyndte en tyskvenlig Agitation i Radioen. I 1944 fik han dog kolde Fødder og søgte med en af alle Livsfornødenheder lastet Lystkutter til Sverige, hvor han interneredes. Ved Befrielsen udleveredes han til det danske Politis videre Omsorg.

I Den Dansk-Tyske Forening møder vi saaledes uomtvisteligt gode danske Mænd — nogle faa Stykker i alt Fald — Side om Side med Folk, hvis Andel i den nazistiske Smitte er aabenbar, repræsenteret ved Navne som *Svend Borberg*, *Gudmund Hatt*, *Carl Roos* og *P. Knutzen*.

Rekorden for hurtige Infiltrationsforsøg tilfalder ubetinget Dramatikeren og Journalisten *Christen Hansen*, før kendt som en af vore mest næsegruse Anglofiler. Fem Uger efter Overfaldet møder han frem med den besynderlige Publikation »*Danmark i Europa*« (Arthur Jensens Forlag, 1940), sammenflicket af trykte og utrykte Artikler og tilsat aktuelle Kommentarer efter nyeste Mode. I Forordet vedgaar han aabent, at det er en paa Engelsk planlagt Bog: »*Europe from the North*«, hvis før Krigen skrevne Kapitler om Tyskland dog »efter denne er undergaaet mindre Tilføjelser og Rettelser.« Tilsyneladende er Kapitlerne om England ogsaa udvidet lidt, f. Eks. disse ved Tilføjelser om det engelske Hovmod til et Genoptryk af en angelsaksisk-forherligende Artikel:

»... deres Hovmod i Dag... mangler ganske Baggrund og bliver derfor i Dumhed forbrøderisk mod Verdensdelen... hvad enten de vinder eller taber, har de med deres grundløse Hovmod gjort os alle en ubodelig Skade, som vi kommer til at lide under i mange Aar... Englands Maal er en Slagtning af Tyskland, og de smaa Stater ved England ikke, hvor ligger.«

Og saa fremdeles, f. Eks. med en Ophidselseskampagne mod Churchill, der ikke giver Hitlers meget efter. Bogens Tendens kan kortest udtrykkes med dette Citat: »De Allieredes Sejr i Krigen kan kun betyde en Ulykke for Verdensdelen.«

Ogsaa *P. Knutzens* litterære Virksomhed kan der være Grund til at strejfe. Hans Forord til oplysende Værker om det vidunderlige Stortyskland og hans Medarbejderskab ved »Europa-Kabel« er nævnt. Af særlig Interesse er Piécen »*Tidens Spørgsmaal*«, hvor han bl. a. angriber Englands økonomiske Politik og fortsætter:

»At vi skal dele Tysklands Skæbne, saa længe Krigen varer, er klart for enhver, og jeg føler mig overbevist om, at ganske uanset, hvad der maatte blive Afslutningen paa denne Krig, vil Danmark og den danske Befolkning fremtidig faa Brug for et godt Forhold til og et snævert Samarbejde med vor store Nabo mod Syd...«

Det var for dette snævre Samarbejde, han under hele Besættelsen var en saa vel-talende Talsmand, og hans Ord maatte som Formand for Dansk-Tysk Forening uvilkaarligt faa en større Betydning, end hans Personlighed i sig selv gav Anledning til. At samme Person et Aar efter i Retten forsøgte at fremstille sit eget og den Dansk-Tyske Forenings Arbejde som et Modstandsbevægelsens Pionerarbejde, nævnes blot som eet Eksempel af Tusinder paa det Fidusmageri, der karakteriserede Infiltrationens Repræsentanter, naar de mødte i Retten.

Thi det bør ikke et Øjeblik glemmes, at *Tyskerne bevidst udnyttede Infiltrationen som et Vaaben*. Enhver dansk Imødekommenhed og Venlighed, hver Stump Gæstfrihed imod dem, antidemokratiske Udtalelser, Bolschevikforskrækkelse, Antisemitisme, Uvilje mod Englands økonomiske Politik, videnskabelige Sammenkomster, litterære Soiréer, tyske Boguger, Institutter, Kunststillinger o.s.v., o.s.v. — hver enkelt lille Ting, hvor uvæsentlig og ubetydelig den end var i sig selv, var med til at skabe Forvirring og lægge et Taagesløv over dansk offentligt Liv, i Ly af hvilket Tyskerne kunde skalte og valte, som de vilde. Infiltrationen herhjemme under Besættelsen — det er som den store Bøjgen i Peer Gynt, slimet, graa og ækel, aldrig til at faa Ram paa, aldrig til at slaas med. Den er som en Dyne, der giver efter og giver efter, men aldrig slaar igen. I Norge blev alle Tilløb til Infiltration kvalt omtrent i Starten. Der havde man sort og hvidt og vidste, hvem der stod for. Herhjemme kan Paletten opvise en saadan Symfoni af graalige, snavsede, grumsede og brunlige Farver, at de i sørgelig Grad dominerer Billedet af Besættelsen. Først i dennes sidste Runde skaffede Modstandsbevægelsen os de rene Farver.

I det følgende maa vi nøjes med at fremdrage en Række Personer, repræsenterende karakteristiske Aandstyper og positive Nuancer og Standpunkter over for det nazistiske System. De inderste Motiver til deres Opræden under Besættelsen bliver næppe nogen Sinde afsløret; til den Hemmelighed har kun de selv Nøglen. Men trods alle Undskyldninger og Renvaskelsesforsøg *efter 5. Maj* staar den Kendsgerning fast, at *disse Folk ved deres Virksomhed gik Fjendens Ærinde*. Og endnu en Kendsgerning staar fast: *for det danske Folk som Helhed og dets Kamp mod Undertrykkerne var disse Infiltrationsmagere langt farligere end de Nazister, som bekendte Kulør*.

VII

Først er det nok værd at huske, at der fandtes Tidsskrifter og Blade, hvis fornemste Opgave simpelt hen var at skabe — Infiltration.

Et vigtigt Led i Propagandaen for velvillig Orientering mod Syd var Tidsskriftet »Den danske Tilskuer«, hvis første Nummer udkom i Oktober 1941 med cand. polit. Aage Petersen som ansvarshavende Redaktør. I Forordet udtaltes Haabet om, at der maatte være »Plads og Behov for en Stemme, der ene taler det saglige Sprog, men

som ud fra en positiv Grundopfattelse tager Stilling til de Problemer, kulturelle, politiske eller økonomiske, vort Folk maatte møde paa sin Vej frem til *en værdig Placering i et kommende Europa*«. Tidsskriftet, som — selvfølgelig! — var »fuldkommen uafhængig af politiske Partier«, vilde behandle Problemerne, mindre »ud fra døgnpolitiske Synspunkter end ud fra en ideologisk Grundopfattelse« —, som ved en Gennemlæsning af Tidsskriftet ret hurtigt viser sig at være noget anløben.

»Den danske Tilskuer« var et af de dygtigste og mest talentfulde nazisympatiserende Bluffnumre, et Forsøg paa at skabe et Organ for den Del af den danske Intelligens, hvis Sympatier mere eller mindre aabenlyst var paa tysk Side, men et saa behændigt Forsøg, at man virkelig fik et Par intetanende agtværdige Akademikere — nomina sunt odiosa — til at optræde i dette blandede Selskab.

Blandt Bidragyderne bemærkes Professor *Knud Berlin*, Magister *Harald Nielsen*, *Valdemar Rørdam*, den allestedsnærværende *Harald Bergstedt*, Fuldmægtig *A. Viskelsøe-Jensen*, *Georg W. Olesen*, Redaktør *Aage Jørgensen*, Pastor *Johs. Schmidt* og Forfatteren *Louis E. Grandjean*. Fra Kaj Munks uforsonlige Modstander, *Chr. Reventlow*, er der et Læserindlæg.

Det gik her som andre Steder: det varede ikke længe, før Masken faldt, og i sin sidste Periode hengav man sig gladelig til rendyrket Antisemitisme; saaledes geraadede Redaktionen i vild Ophidselse over Oprettelsen af Henri Nathansen-Legatet. Marts 1943 gik Bladet ind.

Et andet og sikkert farligere Organ var »Globus«, med den lidet oplysende Undertitel: »Tidsskrift for Nutidskultur, Planøkonomi og Geopolitik«. Det udsendes fra Maj 1941 og til nogle Maaneder før Besættelsens Ophør og redigeredes af den allerede omtalte *Aage Jørgensen*.

Det er ikke helt let at blive klar over de Faktorer, som ligger bag Bladets Start. Efter Redaktionen eget Udsagn blev det startet af en Kreds af Arbejdere og intellektuelle, som ønskede at følge, hvad »Globus« kaldte »den stauningske udenrigspolitiske Linie«: det bedst mulige Forhold til Tyskland, en Tillempelse af den tyske Planøkonomi paa danske Forhold og en uforbeholden Tilslutning til det ny Europa under Stortysklands Supremati. Saa vidt jeg har kunnet faa oplyst, var Bagmanden den flere Gange nævnte *Henning Dalsgaard*, som i Besættelsens første Aar virkelig havde Held til at gennemføre Rollen som »god dansk Mand«. I alle Tilfælde mener man fra socialdemokratisk Side, at det var Dalsgaard, som skaffede de ikke smaa Summer, der var nødvendige for at udsende et stort, moderne Maanedesblad til en meget billig Pris.

Det var *Arbejderne*, man her søgte at kapre. I al Korthed kan »Globus« karakteriseres som et tysk Forsøg paa med Assistance fra nazificerede Socialdemokrater at erobre den danske Arbejderstand, et snedigt, dygtigt gennemført og ikke let gennemskueligt Infiltrationsekspirement.

Førstenummeret indledes med en personlig — og ganske intetsigende — Udtalelse fra *Stauning* om Planøkonomien — en magisk Trylleformular i dette Blad! —, og i hele »Globus«'s Levetid er *Stauning* den store Profet, hvis Lærdomme, specielt Talerne i Lund og Studenterforeningen, forkyndes med sand Ildhu. De første Par Numre bragte i øvrigt Artikler af de mest forskellige Personer; gode danske Mænd

græssede her fredeligt Side om Side med Kollaboratører: Redaktør *Anker Kirkeby*, *Laurits Hansen*, Kontorchef *Niels Lindberg* og hans Kone *Ely Lindberg*, Ingeniør *H. Schandorff*, Pastor *Chr. Norlev*, Sekretæren for de sjællandske Husmandsforeninger *Thomas Christensen*, Statsraad *C. A. Koefoed*, *Jens Kudsk*, *Harald Bergstedt*, *Anton Alstrup*, *Gudmund Hatt* og cand. polit *Aage Petersen* — kort sagt: komplet Infiltration.

Man behøvede dog ikke at lede længe for at finde, hvor Sympatierne laa: tyske Fotografier fra Nordafrika, Studierejser i »det arbejdende Tyskland«, Eksempler paa »undertrykt« Sovjethumor, Artikler af tyske Forfattere og Citater fra de tysk-inspirerede europæiske Blade og Tidsskrifter, og sidst, men ikke mindst, en paa-faldende Interesse for Østrumsomraaderne, hvis erhvervsmæssige og økonomiske Forhold nøje granskedes. Hvor stor Udbredelse Bladet fik, er svært at sige. Efter første Aargang nævner en redaktionel Artikel, at der endnu er »et Stykke Vej til de 10.000 Abonnenter«, men i alt Fald var der Tilslutning nok til at danne »Studie-kreds- og Aktivgrupper« (?), ja saagar et Sangkor — med 40 Mand! — under *Harald Bergstedts* og Komponisten *Jørgen Nielsens* Ægide.

Den naziprægede Linie blev efterhaanden mere og mere udtalt. I samme Aand startedes en Forlagsvirksomhed med Udsendelse af bl. a.: Dr. *Herbert Krause*: »*Sovjetrusland*« (1941), *Aage Jørgensen*: »*Kaukasus*« (1942) og *Gudmund Hatt*: »*Fra Landsby til Verdensrige*« (1942). Man genoptrykkede *Krenchels* Radioforedrag mod Sabotagen og Kaptajn *Sommers* Opraab om Dannelse af Sommerkorpset og bragte Citater fra det svenske »*Dagsposten*« og Øjenvidneskildringer af de engelske »Luft-terrorangreb« paa Leipzig og Berlin. Jo, der var intet at tage fejl af!

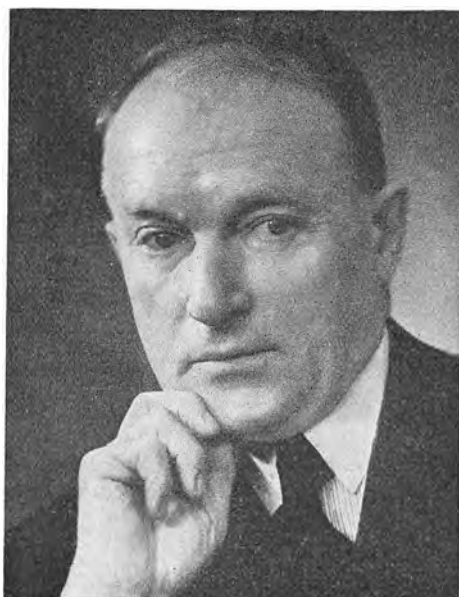
Bidragyderne er den gamle Garde, der som *Tordenskjolds* Soldater optræder snart her, snart der: cand. jur. *Vikelsøe-Jensen*, Redaktør *Peter Jerndorff-Jessen*, Forfatteren *Thorvald Knudsen* og Professor, Dr. polit. *Wieth-Knudsen*. Af nye Ansigter kan nævnes Forfatteren *Hans Bjerregaard*, som ogsaa skrev i »*Fædrelandet*«, men alligevel blev frifundet ved Forfatterforeningens Æresret, og Stadsarkivar *Flemming Dahl*. Nævnes bør ogsaa, at Johs. V. Jensen og Vinding Kruse i et Par Anmeldelser tages til Indtægt for den globuske Ideologi. Men ellers er Bladet Tumleplads for Redaktøren *Aage Jørgensen*, *Gudmund Hatt* og *Harald Bergstedt*, som næsten hver Gang møder med massive Bidrag.

VIII

Yderst paa Fløjen i dette Persongalleri af Infiltrører kan der være Grund til at stille fire *Akademikere*, alle *Doctores* og *Lærere ved Københavns Universitet*. Den eneste Betænkelighed ved denne Placering er, at den kaster et uheldigt Strejflys over den akademiske Stands Indsats under Krigen, men det turde være overflødigt at paapege, at vi her staar over for triste Undtagelser. Akademikerne som Stand svigtede *ikke* deres Forpligtelser over for Nationen og Humanismen. Studenterne var blandt de første og aktiveste illegale Arbejdere, og fra Universitetet maa det være nok at nævne Navne som *Ole Chievitz*, *Mogens Fog* og *Erik Husfeldt*.

Gudmund Halt.

Carl Roos.

Knud Berlin.

Erik Brüel.

Fire Akademikere, hvis Holdning med god Grund bragte dem i Søgelyset, og af hvilke den ene — Prof. Gudmund Halt — i 1947 ved Tjenestemandsdonstolens Kendelse fradømtes sit Embede, men beholdt sin Ret til Pension.

Den af Offentligheden bedst kendte af Firkløveret var Professor, Dr. phil. *Gudmund Hatt*, hvis Artikler i de Berlingske Blade og Foredrag i Radioen havde en vis Vægt. Sin aandelige Afhængighed af Tyskland viste han som Repræsentant for det videnskabelige Fænomen, der kaldes »Geopolitik«. Han var i Krigens første Fase neutral, saa med aabenlys Uvilje paa Sovjet, mod hvis Barbari Finland er vort Bolværk, og misbilligede ligeligt Tysklands og Englands Ligegyldighed for de smaa Landes Neutralitet. Dog allerede en Maaned før Besættelsen øjnede han som en Løsning paa det europæiske Fremtidsproblem, at »Tyskland kunde gribe Rollen som den europæiske Friheds Fører mod asiatisk Voldsherredømme.«

Efter 9. April fortsætter han sine Skriverier og afslører sig stadig tydeligere som »*Realpolitikeren*«, for hvem Stormagtsopgøret er en Kamp om Magt og økonomiske Fordele. For Frihedens og Demokratiets Problemer har han tilsyneladende kun et Skuldertræk tilovers:

»Krigen drejer sig om noget langt alvorligere og vitalere end Livsanskuelser — den drejer sig nemlig om Livsmuligheder.«

Det varer ikke længe, før Hatt kaster Neutralitetsmasken og aabent træder op som Talsmand for Tysklands Interesser i Stormagtskrigen og det »Neuropa«, der som en Fugl Fønix skulde stige op deraf. I en lang Række af Bøger, Pièces (*»Hvem kæmper om Kloden?«*, sidste Afsnit udgivet som Pièce, *»Østersøproblemer«*, begge Fergos Forlag, 1941), *»Norden og Europa«* (s. A., Kommission hos Frederik E. Pedersen), *»Danmarks geopolitiske Stilling«* (u. St. o. A., vistnok 1943) for blot at nævne de vigtigste) og Artikler i Infiltrationspressen, især »Globus«, gaar han ind for sine Ideer: Den tyske Planøkonomi fremhæves paa Englands Bekostning, Tysklands Førerskab i Neuropa betragtes som en selvfølgelig Ting, Norden bør slutte op paa tysk Side i Kampen mod Sovjets utilslørede Imperialisme og derfor finde sin Plads i det ny Europa, hvis Virkeliggørelse er »den største Opgave i Europas Historie«:

»Norden maa — samlet eller delt — finde sin Plads i en større Sammenhæng ... tysk Ulykke vil trække Nordens efter sig. Tysklands Sejr vil afværge den russiske Fare for Norden — og muliggøre Dannelse af et enigt Europa.«

Derfor er Rødby-Fehmern-Projektet for Hatt et Symbol paa Forbindelse mellem Norden og Kontinentet, og han haaber, den Dag vil komme, da Danmark kan gøre Hamburg-Amerikaliniens gamle Valgsprog til sit: »Unser Feld ist die Welt!«

Om et Forfatterskab af denne Art gælder, hvad *Nicolai Blædel* skrev i »Forbrydelse og Dumhed«:

»At fremstille Hitlers Tyskland som Nationalismens Fører i Europa paa et Tidspunkt, da Danmark var besat, da Norge kæmpede mod tysk Vold og et af Tyskerne paatvunget Førræderstyre, da Czekoslovakiet laa stønnende under nazistisk Terror, da Hitlers Barbarer systematisk søgte at myrde den polske Befolkning, da tyske Armeer lagde Jugoslavien og Grækenland øde, da Tyskerne netop i de baltiske Stater havde indført et Voldsregime, der var værre end Russernes i 1940, og da Nazismens Presse, Politikere og Videnskabsmænd aabent erkendte, at Maalet var den tyske Elites Herredømme over Slavenationer — *det var at gøre Videnskaben til en Skøge.*«

Professor *Carl Roos* vakte navnlig Opmærksomhed ved et Foredrag, han i Februar 1941 holdt i »National Studenter Aktion«. Det hed heri:

»Jeg vedstaar min Gæld til Fortidens og Nutidens Tyskland — og derfor ogsaa til Fremtidens! Tyskland har gjort sig gældende ved en selvstændig social Doktrin, der bærer Navnet National-socialismen, og som her er blevet mødt med Afvisning. Man finder, at den staar i Modstrid med den danske Tradition. Denne Tradition kan dog højst være en Menneskealder gammel, og jeg vil minde om, at Danmark jo ogsaa trivedes for mere end en Menneskealder siden ...

Den Omstændighed, at fornuftige Ideer maaske fremsættes af Folk, man ikke kan lide, kan ikke gøre *Ideerne ufornuftige!*.. En ny Mand og en ny Idé er nødvendige nu.«

Blandt Medarbejderne ved »Den danske Tilskuer« var Professor emeritus, Dr. jur. *Knud Berlin*, der her skrev om Kommunistloven — den lille Kommunistlov, som han meget nonchalant kalder den. En Anmeldelse af Piëcen om Nordens forenede Stater konkluderede i følgende: »Norden staar nu over for et Enten—eller: et Valg mellem en Orientering mod Syd eller mod Øst ... men over for et saadant Enten—eller skulde Valget for de nordiske Folk vel ikke kunne synes tvivlsomt«. Thi Ruslands Sejr betyder Finlands Udsltelse, »og hvorledes vil saa de øvrige nordiske Landes Skæbne blive?« Nazisterne har uden Tvivl sat denne Haandsrækning lige saa højt som hans Piëce »*Gammel og ny Skandinavisme*«, der forfægter de samme Synspunkter og gav Anledning til Strømme af Lovord i f. Eks. »*Nordschleswigsche Zeitung*«.

Dr. jur. *Erik Brüel* redigerede under hele Besættelsen »*Tidsskrift for Udenrigspolitik*«, hvis Forbindelser med det danske Udenrigsministerium er noget dunkle, men som prætenderede at være et Organ for objektiv Drøftelse af Udenrigspolitikken i Stedet for den traditionelle »følelsesbetonede Stillingtagen til Problemerne.«

Hvor Tidsskriftets egne Følelser befandt sig i Krigens første Aar, var ikke svært at finde ud af: Man dadlede »en lidt for foretagsom Gesandt« (Kauffmann) for hans emsige Optræden i Grønlandsspørgsmaalet, kaldte Afbrydelsen af den diplomatiske Forbindelse med Moskva for »et usædvanlig positivt Standpunkt« og »en klar Stillingtagen mod en opløsende politisk Trosbekendelse«, kommenterede overlegent Antikomintern-Pagtens Underskrivelse med et »Pourquoi tant de bruit pour une omelette?« og havde i øvrigt ganske forset sig paa, hvad man kaldte »Stalins blodige Diktatur«. Derfor hilste man begejstret den tysk-russiske Krigs Udbrud, en Aktion, der udenrigspolitisk var at betragte som Bekæmpelsen af »internationale Onder som f. Eks. hvid Slavehandel, Spritsmugleri, Falskmøntneri osv.« Glæden sløres dog et Øjeblik: »Faktorernes Orden — der her vistnok kan siges ingenlunde at være ligegyldig — burde have været først England og saa Rusland.« Blandt Bidragyderne tropper gode, gamle Kendinge som *Gudmund Hatt* og *Harald Nielsen* op. Af andre kan nævnes Lensgreve *F. M. Knuth* og Militærmedarbejderen, Premierløjtnant *V. K. Sørensen*.

Men der kom et Tidspunkt, da enhver kunde se, hvor det bar hen. Den akademiske Vi-alene-vide-Tone erstattedes nu med folkelig, bredtfaavnende Lyrik, ja, Erik Brüel gik endog saa vidt som til at sige Tyskerne nogle djærve Ord. En opmærksom Læser forstod hurtigt, at den saa højt besungne objektive Vurdering af Udenrigspolitikken paa forunderlig Vis hang sammen med Udviklingen paa Fronterne.

IX

Af de tysksympatiserende danske Forfattere er *Harald Nielsen* den, hvis Kundskaber, Intelligens og Talent aftvinger størst Respekt. Hans solide Dannelse var ham en god Ballast i Angrebet paa Demokratiet. Han repræsenterede den stokkonservative, ultranationale Reaktion, og hans Livs store Maal var tidligt at blive en Brandes med modsat Fortegn, en Sværddrager for alle konservative og borgerlige Dyder.

Aarsagen til, at dette ikke lykkedes, er for en stor Del hans egen og skyldes, at han evindeligt poserer som den af alt og alle forurettede, Martyren, der ene kæmper sin Kamp mod Samfundet. Med denne Heltepositur in mente kan det ikke undre, at Harald Nielsen genoptog en Sag, som for alle anstændige Mennesker havde været absolut tabu siden Fjendens Ankomst: *Antisemitismen*, og i Indledningen til en Afhandling, »*Frankrigs Skæbne*« (1941), stemplede han endog Pressens Tilbageholdenhed i Jødespørgsmaalet som »et Forræderi mod dets [d.v.s. det danske Folks] Interesser,« hvorefter han, bredt og omstændeligt, udviklede, hvorledes al Frankrigs Ulykke ene og alene skyldtes Jøderne. At ogsaa Churchill — som »selv er af jødisk Slægt« — arbejdede for Jøderne, og at Edward VIII's Abdikation til Fordel for en Kvinde »af jødisk Afstamning« skyldtes Jødeindflydelse, nævnes blot for at illustrere den aandelige Sfære, hvori Harald Nielsen bevægede sig.

Ogsaa hans Syn paa Problemet Rusland faldt nøje sammen med Nazisternes. I Afhandlingen »*Europas Skæbne*« billigede han fuldt ud et finsk Blads Krav om, at »Sovjetunionen maa tilintetgøres fuldstændigt.« Her vil hverken England eller Amerika kunne gøre sig gældende; thi selv om det teknisk og militært var muligt, »vilde det næsten være umuligt at træffe en saadan Beslutning i et parlamentarisk Land.« Kun Tyskland kan værne Europas Kultur mod Barbarerne, og han henrives til ekstatiske Sammenligninger med Thors Kamp mod Midgaardsormen, d.v.s. selve den russiske Folkemængde:

»Hundred og firsindstve Millioner, der formerer sig hurtigere, end man kan dræbe dem i selv den blodigste Krig.«

Er ikke sligt Nazisme i Renkultur? Beklagelserne over, at man ikke kan faa et demokratisk Land med til en Angrebskrig med det Formaal at udrydde en anden Nation, og Sorgen over, at denne Nation formerer sig saa hurtigt, at man ikke kan overkomme at slaa den totalt ihjel! Derfor bliver Krigen efter hans — og Tyskernes — Mening en europæisk Krig mod England og Rusland: Fastlandseuropas Krig! Men i øvrigt ser han klart, at det ny Europa kun kan komme til Verden under store Fødselsveer, og han naar til den Konklusion, at det maa dannes ved et Kompromis mellem strategiske og nationale Hensyn.

I disse to Afhandlinger har man alle de Temaer, som han senere gennemspillede i Artikler i »*Nationen*« og »*Den danske Tilskuer*« og i sine Bøger og Pièces fra den Periode. At hans litterære Produktion ikke var nogen Fødsel i Dølgemaal, fremgaar af, at »*Europas Fremtid*« kom i fire Oplag paa tilsammen over 10.000 Eksemplarer, vistnok paa Grund af tyske Opkøb.

Harald Nielsen (f. 1879), der blev Student 1898 og tog Magisterkonferens i Æstetik 1905, var en af vore betydeligste Litteraturkritikere og æstetiske Vejledere i de første Aartier efter Aarhundredskiftet. Hans indtrængende Analyse kom tillige til at omfatte vore hjemlige Samfundsforhold, og i den politiske Debat indtog han en skarp konservativ Holdning uden Knæfald for partitaktiske Hensyn, men dikteret af en Livsopfattelse, hvis Konsekvenser han følgestrengt anvendte i sin Vurdering af alle det offentlige Livs Forhold. Han blev derfor aldrig nogen ledende konservativ Politiker, hvad han heller ikke tilsigtede, men han øvede en stor Indflydelse paa talrige Konservatives Tankegang. Paa sin antisemitiske Opfattelse havde han aldrig lagt Skjul. Alligevel var det for mange en dyb Skuffelse, at han under Besættelsen brød Landsmandsskabets uskrevne Lov ved at publicere Smaaskrifter, hvori han haade som Antisemit og paa anden Vis tjente tyske Interesser. Han var fra da af en død Mand i vort offentlige Liv.

I »Europas Ødelæggelse« (Eget Forlag, 1944) samlede han Flertallet af sine Tidsskriftartikler fra disse Aar + en enkelt utrykt, »Skriften paa Væggen«. Indholdet er antijødisk, antirussisk, antiengelsk, antiamerikansk — og profascistisk. Det sidste i et Forsvar for den da detroniserede Diktator Mussolini, som efter Harald Niensens Mening vil blive frifundet af Historiens Domstol, der i Stedet vil stemple Churchill som den virkelige Krigsforbryder! Værst er denne Artikel, hvor de amerikanske Luftangreb i Harald Niensens Fantasi bliver til »Europas Ødelæggelse for amerikanske Penge«, en systematisk amerikansk Tilintetgørelse af Europas Lande og Folk. Der er dannet en Trust til Europas Ødelæggelse — trust destruction Europe — »med England som Jens Boot og Rusland og Amerika som Hovedaktionærer.« Og bag alt dette skimter han Jøderne, som blot venter paa at faa Magt nok til at undertrykke alle anderledestænkende med disses totale Udryddelse som Endemaal.

En som selvstændig Pièce udsendt Artikel, »Faldskærmstopper« (eget Forlag, 1944) er slet og ret den plumpeste Jødehetz à la »Kamptegnet«, i hvilket Organ den rettelig burde være offentliggjort, hvilket ogsaa gælder hans sidste Skrift, »Mordokaj og Haman« (eget Forlag, 1945), en Studie over »Esther-Politikken«, d.v.s. den jødiske Kvindes Indflydelse i alle civiliserede Samfund.

Saadan optraadte altsaa den Mand, som otte Maaneder efter Befrielsen skrev om sig selv:

»Fra første Gang, jeg offentliggjorde en Linie og til nu, er der ikke een, der ikke er skrevet ud fra dansk Synspunkt, danske Interesser og med det for Øje at gavne mit Land.« (Svar paa en Artikel af Arne Sørensen i »Morgenbladet«).

X

Den mest indflydelsesrige af de Skribenter, som tog Tyskernes Parti, var *Svend Borberg*, »Berlingske Tidende«s førende Teateranmelder, der i Kraft af sin Intel-ligens, sine Kundskaber og sin hvasse Pen indtog en betydningsfuld Plads i Landets intellektuelle Liv. Her er ikke Tale om nogen direkte propagandistisk Virksomhed for Tyskland og Nazismen. Det eneste, som Borberg udgav paa Dansk under Besæt-telsen, var et Portræt af Bodil Ipsen i Serien »Scenens Kunstnere« (1942), og det er ganske neutralt. At han var tyskvenlig, vidste dog alle, men hans Tyskvenlighed gav sig først og fremmest Udslag i et intimt kulturelt Samarbejde med Tyskland og dets Vasalstater. Mens anstændige danske Forfattere klogelig renoncerede paa alle lokkende tyske Tilbud om Studierejser, litterære Sammenkomster, Medaljer og Belønninger, modtog Borberg i 1940 Humboldtordenen, i 1941 Henrik Steffens-Digterprisen, og i 1942 blev han Kommandør af den italienske Kroneorden. Hans Gennembruds-drama »*Cirkus juris*« oversattes til Ungarsk og opførtes paa det ungarske Nationalteater i Budapest i 1941. Skuespillet »*Synder og Helgen*« gjorde stor Lykke hos Nazisterne. Det oversattes til Tysk og opførtes 20 Gange paa Staat-liches Schauspielhaus i Hamburg 1941 og 50 Gange paa Schillerteatret i Berlin og desuden paa forskellige Provinsscener. Endelig udkom det som Bog, »*Sünder und Heiliger*«, i Hamburg i to Oplag. Og paa det nazikontrollerede Nationalteatret i Oslo opførtes det 14 Gange i Sæsonen 1942—43.

Ogsaa med de øvrige Aksemagter opretholdt Borberg kulturel Forbindelse. I det italienske Udenrigsministeriums Publikation »*Danimarca e Islanda*« (1941) skrev han et Afsnit om »*La letteratura danese*« og en Artikel »*Don Quixote og Don Juan*«, som i 1941 udkom paa Tysk, genoptryktes paa Spansk i »*El Espagnole*«, August 1943.

Mens Danmark ellers var totalt afskaaret fra al kulturel Forbindelse med den fri Verden, repræsenteredes dansk Aandsliv hos Besættelsesmagten af *Svend Borberg*, ja, han gik saa vidt i sine Bestræbelser for at leve med i det nyeuropæiske Kulturliv, at han endog lod sit Drama »*Baaden*« faa Urpremiere paa Staatliches Schauspielhaus i Hamburg i Maj 1943, hvor det applauderedes af højtstaaende Nazister og SS-Überhauptsturmbannführere med Jernkors med Egeløv og lignende kulturelle Kvalifikationer.

Samme Efteraar opførtes »*Baaden*« paa Det kgl. Teater, i hvis Historie det spil-ler en vis Rolle, dels fordi nogle af Teatrets førende Skuespillere, bl. a. Ebbe Rode, Bodil Kier og Mogens Wieth, nægtede at spille med, og dels fordi der fra Studen-ternes Side blev forsøgt arrangeret en Udpibning. Skuespillet er ikke trykt paa Dansk og findes kun i dupliserede Eksemplarer paa Det kongelige Teater.

Det gør ved overfladisk Gennemlæsning et meget uskyldigt Indtryk, et Skuespil i fire Akter om Livet paa en af de mindste af Færøerne. Men ser man nøjere til, viser det sig at indeholde en Symbolik, der ikke lader sig mistyde. Hovedpersonen er Gamle Ola paa Stove, hvis Magt-stilling som Storbonde og Leder af det gamle Baadelag trues af Dimun, Købmanden, og hans Søn Lokki, der søger at lokke Øens Fiskere til hellere at slutte sig til *deres* Baadelag, som ledes efter mere demokratiske Principper. De er tilsyneladende heller ikke utilbøjelige, for, som en af

Svend Borberg (f. 1888) blev Student i 1907 og virkede i de følgende Aar som Journalist og Forfatter. Han var i 1924—37 knyttet til »Politiken«, fra da af til »Berlingske Tidende«, hvor han skrev Litteratur- og Teaterkritikker. Indtil han svigtede under Besættelsen, indtog han en ret fremskudt Plads blandt sine Fagfæller — han var f. Eks. Leder af den danske PEN-Klub; men hans Holdning i de onde Aar blev Genstand for saa levende en Kritik, at han efter Befrielsen var en død Mand. Han arresteredes og idømtes ved Byretten 4 Aar, mens Landsretten frikendte ham.

dem siger, dør hersker større Frihed. Det er ikke som med Harald eller Gamle Ola, der vil bestemme alting. »... Vi vil være fri Mennesker. Vi vil selv vælge den Baad, vi vil sejle med, og selv bestemme alt i Baaden. Og Dimun giver højere Procenter.« — Men Gamle Ola er ikke til Sinds at give Magten fra sig saa let: »Jeg er blot en gammel Fisker, og jeg ved, at i en Baad maa der være een, der styrer og bestemmer.« Frihed bryder Ola sig ikke om. »Fri er kun Trællen, for han har intet Ansvar« — et interessant Synspunkt, der gør Nazismen til den højeste Form for Frihed!

Det gaar da heller ikke saa godt med Dimuns demokratiske Baad: Da den under en Grindfangst skal vise sin Effektivitet, kævles man saa længe, at Grinden stikker af. Til Slut støder Dimuns Baad paa Grund, Fiskerne vender angerfulde tilbage til Gamle Ola og hans Baadelag, og Skurkene overbevises om Rovmord, medens de elskende faar hinanden.

Denne allegoriske Fremstilling af Demokratiets Nederlag til Fordel for de gammelnordiske Føreridealer er ogsaa paa anden Maade afstemt efter Naziideologier. Borberg taler gentagne Gange dunkelt om en mystisk Gud, »Kraft« og »Fuldtro«, større og ældre end Præstens kristne, han hylder i begejstrede Vendinger Sammenholdet, Baadelagets Lov, og giver Udtryk for en ekstatiske Dyrkelse af de døde, der kan minde om Nazisternes Dyrkelse af de afdøde Helte. Det hele er dunkelt og mystisk og synes ikke at harmonere med den Tankens Klarhed, som ellers kendetegnede Borbergs Dramatik.

Efter Befrielsen blev Borberg arresteret. Han sigtedes for at have forfattet 4—5 af de Kommentarer, som oplæstes i den danske Radio. For den første Sigtelse blev han frifundet, da Retten ikke fandt den tilstrækkelig bevist, mens han idømtes fire Aars Fængsel for Angiveri i et enkelt Tilfælde. Ved Appelininstansen blev han dog ogsaa frifundet i dette Tilfælde. Men Forfatterforeningen ekskluderede ham.

XI

De mest opsigtsvækkende Begivenheder i dette mørke Kapitel i dansk Aandsliv er dog knyttet til Tilfældet *Valdemar Rørdam*.

Den populære Opfattelse gaar vistnok ud paa, at den gamle Digter af Sorg over Sønnens Død i Finland i et rent ud sagt lidt forstyrret Digt hyldede den tyske Rigskansler og Fører for hans Korstog mod Bolschevismen, men senere — i Digtet »Til Danmark« — tilbagekaldte sin Hyldest og i øvrigt Resten af Besættelsen forholdt sig i dybt angrende Tavshed.

Desværre taler Kendsgerningerne et andet Sprog.

Hvem husker ikke Besættelsens første Aar, den passive Modstands og Alsangens Periode, da Rørdam var hele Danmarks Digter, et Samlingsmærke, *et Vaaben* i Kampen mod den Fjende, som man endnu ikke aabenlyst havde turde tilkaste en Handske. Og midt i al denne Nationalisme slog »Danmark i tusend Aar« igennem og blev en alvorlig Konkurrent til »Der er et yndigt Land«.

»*Danmark i tusend Aar*« var i øvrigt Titlen paa en Antologi af Rørdams Digte, som Studenterforeningen udgav i 1941 i sit danske Bibliotek. Forordet var skrevet af *Kaj Munk* og formet som en straalende Hyldest: »Der er Vers og Prosa af Rørdam, som forlanger, at vi kalder ham vor Tids største danske Digter, Nationens Digter, ja, ret egentlig Skjald, Dannerskjalden.« Det er en Begivenhed i dansk Litteratur, dette Forord. Mødet mellem Danmarks to store Digttere, den unge og den gamle, ham, der gjorde sin Pligt — og ham, der svigtede! Sensationen indtraf en Julidag kort efter Tysklands Angreb paa Sovjet, da et Særnummer af »Akademisk Aktion« bragte det herostratisk berømte Digt — dateret den 26. Juni 1941 — til Tysklands og Hitlers Pris, hvis første og sidste Strofe lød:

»Saa kom den Dag, som vi har ventet længe!
Nu viser Tysken sig sin Kampkraft værd.
Vogter han mod vor Vilje Danmarks Vænge,
havde vi selv nok svigtet Vagten dér.
Men jeg skal love for, at danske Dreng
vaagner ved Fodslaget af Finlands Hær
paa March med Tyskland mod den fælles Fare.
Vi har dog samme Livsrum at forsvare.

Tyskerne veed det; har i Nød og Smerte
lært det af En, der saa hvad Smerte og Nød
forlangte af hans Folk. Haardt oprejt er det.
Han styrede, som stærke Norner bød:
Ved Selvtugt, Flid, Kampmod og Offerglød
blev Hitlers Tyskland vort Europas Hjerter,
som Steffens varslede. Det Hjerteslag
kalder paa vort. Svar det paa Dansk i Dag!«

Ingen kan undre sig over den hoverende Tone i Bladets Leder:

»Dagen er kommet, da vi i Danmark ogsaa maa tage et positivt Standpunkt til det nye Europa. Maatte det danske Folk ikke alene følge *Valdemar Rørdam* i hans Bekendelse til Dan-

Valdemar Rørdam (1872—1946) stod for os, den Gang Fjenden kom til Landet, som den nationale Lyriker, vi trængte til — sikrere i sin Tone end Kaj Munk, vældigere i sit Anslag. Gennem mangfoldige Aar havde han været den egentlige Bærer af vor fædrelandske Poesi — for store Dele af Folket den selvskevne Forkynder af Grundlovene for en Nations Liv. Andre havde i ham kun set »Chauvinisten«, hvis »Forsvarsrummel« intet Bud bragte fra Virkelighedens Verden. Og saa højede dog alle sig i Besættelsens første Aar for Sandheden i hans gammelkendte Sang. De dybe Toner i »Sorgløst kan vi ej synge dit Navn, Danmark« eller »Danmark i tusend Aar« løftede sig fra Stævne til Stævne — indtil det rystende Budskab ramte os, at Rørdam selv havde svigtet, havde højet Knæ for Hitler, havde lovsunget den Hær af Gangstere, der voldtog Folk efter Folk, ogsaa hans eget. Da forstummede hans Sange. Ingen Forklaring og ingen Undskyldning kunde bryde Tavsheden om hans Navn. Det var den største aandelige Tragedie i de fem onde Aar.

mark og Norden, men ogsaa i hans mandige Haandslag til det tyske Rige og det Europa, der er ved at rejse sig.«

Den 1. August — mere end en Maaned efter Digtets Tilblivelse — faldt Rørdams ældste Søn ved Näppi i Finland. Det er altsaa klart, at det ikke var nogen overilet Handling, udsprunget af personlig Sorg, der havde drevet Digteren, og et yderligere Bevis herfor fik man i et Digt »Til Danmark«, offentliggjort i »Berlingske Tidende« den 9. Oktober samme Aar. *Hans Selvbebrejdelser gjaldt nemlig ikke Tanken i det foregaaende Digt, men udelukkende Tonen:* »at han havde sagt Sandhed haardt.« Man bemærke Ordet: *Sandhed!*

Enhver, som endnu tvivlede paa denne Omvendelse i europæisk Retning, maatte til Slut overbevises af Digtsamlingen »Fjordene« med Undertitlen: »Et Krydstogt i danske Farvande« (Eget Forlag, 1941). Her stod man over for en Digter, som havde taget et Standpunkt og gik ind for det med Brask og Bram: Afsnittet om Flensborg Fjord er simpelt hen en germansk-nordisk Trosbekendelse.

Ganske vist ved kun vi selv, siger han, hvad vi vil ofre, og »hvad ofres kan med uskadt Folkesjæl,« og han fortsætter: Tyskland kan ikke *tvinge* os. Men hermed er det ogsaa slut med Forbeholdene, og Rørdam vedgaar aabent sine antiengelske og antirusiske Synspunkter. Han havde engang elsket og velsignet Englænderne, men det var forbi nu, da

»Norge, Belgien og Grækenland,
paabød en rystet Tillid ny Forstand!

Russerne omtales i næsten goebbelske Vendinger: »— Tak ske alle gode Vætter, at ej det gik, som Stalin havde tænkt.« Det er galt nok, at Kommunistingelen allerede vrimler i alle Nordens Sprækker og Revner. Mod den findes kun eet probat Middel: Tyskland!

»Den bedste Hjælp imod den værste Fare!
 Er det at svigte Danmarks Ære? Nej!
 Det er at frigøre vor Fremtids Vej!«

Og idet han mindes den flammesnoede Broncelur, hvis gyldne Skær og underfulde Toner i gamle Dage »forened alle Ingvæoner«, fortsætter han med endnu en lyrisk »Sondermeldung«:

»Det husker under Hjelmens Panserhvalv
 paa Verdensmarch med sejrrikt løftet Pande
 ny Tyskhed stundom bedre end vi selv,
 vi Fædre til den Oldtids Aand, der gror,
 tysk vældig genfødt i vort gamle Spor!«

Det er Lyrik, der ligger tæt op ad den SS-Romantik, som vi herhjemme naaede at stifte Bekendtskab med under Besættelsen: den germanske Østfrontkæmper som Vikingernes Ætling paa Erobringstogt for at underlægge sig den hele Klode. Digtet er i øvrigt fyldt med næsten goebbelsk-klingende Fraser: »et forenet Børs-Demokrati«, som »imperialt omfavnende beskytter Færøerne, Island, ja minsandten selv Grønland.«

Til Slut følger en sidste lyrisk Lovsang til Norden og det ny Tyskland, som Haand i Haand skal frelse os »fra Pesten østfra«:

»Naar alle Nordfolk ved, at Friheds Flag
 kun føres oprejst af de vaabenføre,
 vil deres Livskrav finde aabent Øre
 hos den, som genser dér sin egen Sag.
 Tør det ny Tyskland, stort i Daad og Tanke,
 støtte vor Samling med sin stærke Haand,
 mens Norden rejser sig med frigjort Aand
 fra *Suomisalmi* ned til *Dybbøls Banke*:
 Da sømmer det sig broderligt for os
 at følge uden Frygt som uden Trods
 den Fremtidsvej, der lægges for at lede
 et nyt Europa, mod en bedre Fred!

— — —
 Den fordums Uven gjort til Medarbejder,
 Kraftspild forvandlet til et Sammenspil!«

Hvo kan undre sig over i »Kritisk Ugerevy« at finde denne lille Præsentation:

»Valdemar Rørdam — Danmarks største nulevende Lyriker — har med sin Bog »Fjordene« skænket sit Land en ny Digtning af højeste Lodighed. Det er ikke Systemets Brakvand, han priser. De Foraarsbolger, der brydes mod Stævnen paa hans Skude, tilhører de nye og stærke Tankers Verden. — En Bog, der bør vandre ind i alle Hjem, hvor virkelig Danskhed findes!«

Mens de fleste Blade ellers paa Grund af Situationen foretrak af tie Rørdam ihjel, havde Redaktøren af »Ungdom og Idræt« i en Artikel sagt sin Mening rent ud. Rørdam for straks i Blækkuset og svarede, at »Saa kom den Dag« aldeles ikke var nogen »nazistisk Trosbekendelse«, men »mit eget dansk-folkelige Opraab til Deltagelse i Finlands og Tysklands fælles Kamp med den farligste Fjende, som nordisk

Frihed og europæisk Kultur nogen Sinde har haft.« Han er i øvrigt meget vred paa den danske Ungdom, fordi den haaner Frontkæmperne i Rusland og kalder dem Landsforrædere! Næh, saa har Rørdam et andet Visdomsord at lægge de unge paa Sinde: Ungdommen bør læse gode Bøger! Og hvilke? Bøger af Christian Reventlow, Harald Nielsen, Gudmund Hatt, Kaptajn Dall og Pastor Schmidt! »Det vilde være en Idræt, Ungdommen og dens Raadgivere værdig.«

Kort Tid efter, den 15. November 1942, offentliggjorde han i »Den danske Tilskuer« et Brev, han havde sendt til Pastor Schmidt som Tak for den omtalte Bog »Det skandinaviske Norden og Europa«. Det indeholder hans egen Forklaring paa »Omvendelsen« og fortjener derfor Opmærksomhed.

Han fastslaar straks, at det længe har været klart »selv for en halvvaagen Erkendelse,« at »de smaa Staters uindskrænkede Selvstændighed (»Suverænitet«) var et Blændværk.« Da ingen, selv den største, kan staa alene, er Spørgsmaalet blot, *hvor* Hjælpen skal søges, og »hvilken Pris man kan betale uden at miste netop den Fremtid, man ønsker frelst.« Med Hensyn til Nyordningen — »Hitlers geniale Plan« — mener han, at »først det samlede Norden kan muliggøre et godvilligt og frugtbart Indskud i det om Tyskland samlede Europa.« Det er Europas Fremtid, det gælder! Mens der i Krigen mellem Aksemagterne og Angelsakserne kan siges baade pro et contra, er der her ingen Vaklen i Gelederne, hvad Rusland angaar: »Det var Kultur mod Barbari, Lov mod Ulov, Livsmuligheder mod en sikker og skændig Undergang.« Det var under Indtryk af denne Art, at »Saa kom den Dag« blev til. Efter at »Politiken« havde afvist Digtet, havde han indsendt det til »Akademisk Aktion«:

»Jeg har ikke en Tanke, ikke et Ord i det Digt at angre; men vel dets utilstrækkeligt forberedte Fremkomst i en Form saa sammentrængt, at mine Tanker lod sig mistyde.«

Derefter fulgte en ny panegyriske Lovprisning af Tyskland og Forkastelse af England og Rusland:

»Hos dette Tyskland er vi nødt til at søge den for os uundværlige Støtte; andet Valg gives ikke. Men det er ogsaa her, vi kan være sikre paa at finde den.«

Til Gengæld kan Tyskland faa Hjælp af os — militært og økonomisk, »og ikke mindst ved Kultivering af de nye vældige Landomraader, med samlet nordisk Bøsæt paa egne Steder« — altsaa Deltagelse i Rov af fremmed Grund! Og Brevet slutter med en Tak til Pastor Schmidt og en Velkomst »i Arbejdet for de store dansk-tyske og tysk-nordiske Fællesmaal.«

Derefter var der Tavshed om Rørdams Navn. Hans eneste Publikationer bestod i Fortsættelsen af de versificerede Erindringer, der helt undgik politisk Sprængstof. Efter Besættelsen plæderede han sin Sag i »Information«, men blev imødegaaet ved Fremdragen af hans litterære Produktion under Krigen.

Rent menneskeligt er Tilfældet Rørdam dybt tragisk: den beundrede og lovpriste nationale Skjald, hvis Uvilje mod, hvad der for ham tog sig ud som parlamentarisk Raaddenskab og Brist paa Fædrelandskærlighed, drev ham over i Armene paa Besættelsesmagten. Handlingen, Styrken, Kraftudfoldelsen og den fanatiske Nationalfølelse — alt dette fandt han hos Nazisterne og glemte helt de Ofre af Frihed, Sandhed, Ære og Demokrati, som havde været Omkostningerne. Det danske Folk bærer

ikke Nag til sine døde, og Rørdams bedste Digte vil overleve hans Alderdoms tragiske Fejltrin. Men det menneskelige, Medlidenheden med den afdøde Digter, bør ikke tilsløre den Kendsgerning, at Rørdams »Omvendelse« byggede paa omhyggelige Refleksioner og var Udtryk for et nøje gennemtænkt Standpunkt. Det var *ikke* et Øjeblik Forvildelse!

XII

Det turde være fremgaaet af det foregaaende, *at* den tyskvenlige eller blot tysk-tolererende Infiltration for det danske Folk betød en langt større Fare end den officielle og officieuse Propaganda, og *at* Nazisterne med megen Behændighed forstod at udnytte den, ja bevidst drev Infiltrationspolitik. Men i Sandhedens Interesse maa det ogsaa siges, at det vil blive en ganske uløselig Opgave at trænge til Bunds i, endsige rense ud i denne Infiltration. Hvad der hidtil er omtalt, er kun forsvindende Bagateller i Sammenligning med *den Infiltration, som har sin Oprindelse i det officielle Danmarks Holdning under Besættelsen*. Thi dømmer man som her med den enkle Maalestok: Hvad der gavnede Tyskland, var af det onde, hvad der skadede Tyskland, var godt, saa bør heller ikke denne Infiltration forbigaaes, om end man derved ikke undgaar at inddrage meget store Dele af det officielle Danmark i Anklagen.

Det tragiske ved denne Infiltration er ikke blot, at den var saa omfattende, men ogsaa, at den ofte skabtes ud fra de bedste og ærligste Motiver i fast Forvisning om derved at gavne Landet mest muligt. Den store Fejl var, at de ansvarlige glemte at stille sig selv det Spørgsmaal, som var Alfa og Omega for enhver, der i disse Aar vilde henvende sig til Befolkningen: »*Hvad vil Tyskerne mene om det, jeg nu siger?*« Besvarede man det Spørgsmaal ærligt, fik man samtidig at vide, om Henvendelsen til Offentligheden var skadelig eller gavnlig for Tyskerne eller i bedste Fald blot inderlig overflødig. Mangen Rigsdagsmand og Minister, mangan Redaktør og Skribent, kunde have undgaaet efter 5. Maj at være blevet konfronteret med ubehagelige Udtalelser, hvis de den Gang havde stillet sig selv dette Spørgsmaal.

Lykkelig og bæret smiler Formanden for Den dansk-tyske Forening, Generaldirektør P. Knutzen, da den tyske Minister v. *Renthe-Fink* overrækker ham det velfortjente *Verdienstkreuz vom Deutschen Adler mit Stern*.

DEN DANSK-TYSKE FORENING

Af cand. jur. O. M. OLESEN

Med *Erik Scavenius's* Indtræden paa Udenrigsministerposten i den rekonstruerede Stauning-Regering den 8. Juli 1940 indledtes med al Tydelighed en ny dansk Udenrigspolitik i Forhold til Tyskland, en Politik, som rummede baade Imødekommenhed og Initiativ med den bombastiske 8. Juli-Udtalelse som Fanfare.

Paa denne Baggrund forstaar man maaske bedre, at Organisationen »*Den Dansk-Tyske Forening*« fødtes netop i Juli 1940, selv om Daaben først fandt Sted i September. Den officielle nye Udenrigspolitik skulde støttes af et Privatinitiativ.

Planerne til Dannelsen af en dansk-tysk Forening kan føres tilbage til forskellige Kildevæld, selv om det først og fremmest er i Udenrigsministeriet, man finder Aktiviteten for at faa Værket fuldført; det var da ogsaa paa Udenrigsministeriets Vegne, at forskellige Personer blev indbudt til de første Drøftelser om Stiftelsen. Men om det rent personlige Initiativ, Ideen, til den nye Forening hersker der nogen Uklarhed. Imidlertid rummer netop Begivenhederne omkring Foreningens Tilblivelse maaske nogle af dens interessanteste Træk.

I Københavns Byret udtalte »*Berlingske Tidende*«s Chefredaktør *Sv. Aa. Lund* den 9. Maj 1946, at han ikke turde

Svend Aage Lund (f. 1900) blev Student 1918, cand. polyt. 1925, og virkede derefter som teknisk Assistent ved Statsprøveanstalten 1925—26 og som Sekretær i Dansk Arbejdsgiverforening 1927—28 (i Industriraadet 1928). Han gik herfra over til Bladvirksomhed, blev 1929 Redaktionssekretær ved »Berlingske Tidende«, Redaktør af dette Organ 1934 og ansvarlig Chefredaktør af »Berlingske Tidende« og »Berlingske Aftenavis« fra 1935. I denne Egenskab bærer han et væsentligt Ansvar for Bladets Kurs under Besættelsen.

Marinus L. Yde (1879—1947) udlærtes som Typograf, gik ind i Journalistik, skiftede stadig Redaktion, men hævnedes omsider via »Politiken« og Ministeriet Zahle i Statstjenesten (bl. a. Chef for Udenrigsministeriets Pressebureau 1916—21, Generalkonsul i Hamburg fra 1921). Under Besættelsen blev han overordentlig Gesandt og befuldmægtiget Minister i Tyskland; men hans Holdning var i den Grad angribelig, at han efter Befrielsen foretrak selv at tage sin Afsked i Stedet for at faa den dikteret af Tjenestemandsdømstolen.

»bestride, at det er mig, der har udkastet Tanken... Jeg mente, at Situationen var meget alvorlig, og selv om jeg godt kunde se, at det vilde være en ubehagelig Tanke baade her i Landet og i allierede Lande, mente jeg, at vi kunde vinde Tid, saa der ikke skulde ske uoprettelige Ting. Desuden fik flere ledende tyske Personligheder alle deres Informationer heroppefra gennem Nazisterne, og jeg mente, at man kunde ændre dette Forhold ved at formidle Forbindelsen mellem Tyskerne og tilstrækkelig indflydelsesrige danske Kredse, som saa kunde fortælle om vort Folkestyre, Kultur o.s.v...«

Sv. Aa. Lund turde heller ikke bestride, at han havde drøftet Sagen, maaske ogsaa faaet Forslaget, under en tilfældig Samtale med den tyske Presseattaché Dr. *Meissner*.

Han benægtede derimod at have talt med Scavenius eller den tidligere Generalkonsul i Hamburg, Minister *Marinus L. Yde* om Sagen. Ikke des mindre er det senere Yde, som paa Udenrigsministeriets Vegne i Løbet af Juli træder i Forbindelse med en Række Personer om Spørgsmaalet, bl. a. ogsaa den designerede Formand, Generaldirektør *P. Knutzen*. I Udenrigsministeriet har man altsaa været meget interesse-

Erik Scavenius.
Sml. Bd. I, S. 277.

P. Knutzen.
Sml. Bd. II, S. 375.

ret, men nogen Drøftelse i Regeringen har der ikke fundet Sted. Fhv. Statsminister *Buhl* husker blot, at Statsminister *Stauning* har nævnt Sagen for ham, muligvis rent personligt. Men det var jo, som bekendt, ikke alt, Udenrigsministeren umiddelbart underrettede sine Ministerkolleger om.

II

Det første egentlige Møde til Drøftelse af den nye Forening fandt Sted den 24. Juli mellem *Scavenius*, *Yde*, *Knutzen*, *Sv. Aa. Lund*, Chefredaktør *Niels Hasager*, »Politiken«, Direktør *Knud S. Styhr* og ORS., Greve *Ahlefeldt-Laurvig*. Foreningens reelle Dannelse maa have fundet Sted her, man har drøftet Emner til Bestyrelse og Repræsentantskab efter *Ydes* Forslag, og nogle Dage senere, den 31., fandt det første Bestyrelsesmøde Sted.

Til Bestyrelsen var udpeget — uden Valg — Generaldirektør *P. Knutzen* (Formand), Direktør, Overretssagsfører *C. Greve Ahlefeldt-Laurvig* (Næstformand), Direktør *Chr. H. Olesen* (Kasserer), Undervisningsinspektør, Dr. phil. *A. C. Højberg Christensen*, Kaptajn, Direktør *Ernst J. Ipsen*, Rigspolitichef *E. Thune Jacobsen* og Direktør *Frederik W. Kraft*, mens man valgte Fuldmægtig i D.S.B. *M. B. Hedegaard* til Sekretær med en Maanedsløn af 200 Kr. Foruden Bestyrelsen var ogsaa *Yde* og Kontorchef i Udenrigsministeriet *Karl Eskelund* til Stede ved Bestyrelsesmødet. Det

var saaledes unægtelig en repræsentativ Forsamling, der kunde vedtage flg. Udtalelse om den nye Forenings Dannelse:

»Til videre Fremme af det aarhundredgamle Samarbejde mellem Danmark og Tyskland har en Kreds af Personligheder fra alle Sider af Samfundet anset det for naturligt, at der skabes et Organ, som praktisk kan optage til Løsning en lang Række Opgaver med Hensyn til Forbindelserne mellem de to Lande paa det forretningsmæssige, tekniske, kunstneriske, litterære, videnskabelige og sociale Omraade. Udviklingen har vist, at et saadant Organ bør have en Fasthed og en Opbygning, der ligesom Opgaverne selv rækker ud over den øjeblikkelige ekstraordinære Situation til den Fremtid, hvor Danmark og Tyskland kan arbejde ved Siden af hinanden under Fredens frie Vilkaar.«

Dermed var det forberedende Arbejde gjort, og den næste Dag skulde Drøftelserne finde Sted med de Personer, man havde udvalgt til Repræsentantskab. »Den Dansk-Tyske Forening«s konstituerende Møde fandt Sted i Udenrigsministeriet den 1. August og indledtes af Yde, som gjorde Rede for de indledende Forhandlinger og oplyste, at »*Dansk-Tysk Selskab af 1916*« var villigt til et Samarbejde med Sammenslutning for Øje — Formanden, Direktør *Ipsen* var indvalgt i Bestyrelsen —, ligesom »*Dansk-Tysk Selskab i Aarhus*« med Konsul *Wohlert* som Formand ønskede Samarbejde. Endelig indbød han paa Udenrigsministerens Vegne til en Middag den 6. August i Udenrigsministeriet.

Repræsentantskabet var udpeget og kom til at bestaa af flg.: Kgl. Ordens-Historiograf, Dr. phil. *Louis Bobé*, Forfatteren *Svend Borberg*, Nationalbankdirektør *Bramsnæs*, Overborgmester *Viggo Christensen*, Direktør *Kjeld Enrum*, Komponisten *Ebbe Hamerik*, Professor, Dr. phil. *Gudmund Hatt*, Teaterchef *Cai Hegermann-Lindencrone*, Kgl. Skuespillerinde Fru *Bodil Ipsen*, Fru Borgmesterinde *Elisabeth Kaper*, Generaldirektør *Knud Korst*, Direktør *Henry P. Lading*, Grosserer *Paul Lassen*, Hofjærgermester *Christian D. Lüttichau*, Tjele, Forlagsboghandler, Dr. phil. *Ejnar Munksgaard*, Overretssagfører *A. Gjedde-Olsen*, Professor, Dr. phil. *P. O. Pedersen*, Grosserer *H. L. Poulsen*, Odense, Professor, Dr. phil. *Carl Roos*, Grosserer, Direktør *A. Vendsyssel*, Konsul *Ludvig Wohlert*, Aarhus, samt Bestyrelsens Medlemmer. Helt uden Smerter er Listen imidlertid ikke kommet til Veje; der var Folk, som sagde nej Tak til Æren, ogsaa Folk i Stillingen som dem, der sagde ja, men nu kravler i Skjul bag »Tjenestemandens Pligter.«

Den eneste reelle Opposition i Anledning af Foreningens Stiftelse og Fremtræden kom fra Professor, Dr. phil. *L. L. Hammerich*, suppleret af *Ejnar Munksgaard*; *Hammerich* var blevet opfordret — af Yde paa Udenrigsministeriets Vegne — til at være med i Foreningens Ledelse, lokket med Næstformandsposten, men var betænkelig. Imidlertid gik han dog med til Mødet, hvor Stiftelsen skulde drøftes. *Hammerich* og *Munksgaard* hævdede, at naar en saadan Forening maatte betegnes som en Nødvendighed af Udenrigsministeriet, maatte det ogsaa i Meddelelsen til Offentligheden staa klart, at Stiftelsen var begrundet i de ekstraordinære Forhold efter den 9. April, hvorfor man ønskede indsat en Passus om, »at Foreningen først kunde udfolde sig rigtigt fra det Tidspunkt, da Danmark igen indtraadte i Rækken af frie Nationer.« Efter nogen Diskussion, som væsentligt gav Oppositionen Ret, blev der nedsat et Redaktionsudvalg bestaaende af *Sthyr*, som Repræsentant for Udenrigsministeriet (!), Grev *Ahlefeldt-Laurvig*, *Hammerich* og *Munksgaard*; ogsaa dette Udvalg godkendte Ændringsforslaget i *Hammerichs* Formulering. *Hammerich*

Hv. Generaldirektør Knutzen,
 i det Østlige Tyskland voldsomt vilke
 sig ind i vort Land herdes Chesard og
 Underskrift, med det at drette og kunne,
 hales de om Nabo og vilke i Horebror
 Hoand og Logret som den spærkede Kote.
 Hvor er vi skuffede af Dem, i Danske,
 Landlandt. Des rigtig herpine
 Kaj Munk

Det er godt, hvis en Mand under spændt- alvorlige Forhold siger sin usminkede Mening, naar de, der er kommet øverst i Samfundet, sætter baade dets Værdighed og dets Ære over Styr. Kaj Munk var en saadan Mand. Hvad han skrev i sit Brev til Generaldirektor P. Knutzen, gav et nøjagtigt Udtryk for, hvad den jævne Dansker tænkte, og hvad man ellers kun i den illegale Presse kunde finde klare Vidnesbyrd om.

har senere udtalt sin Forundring over denne Tilslutning til Ændringen, som jo unægtelig ogsaa væsentligt vilde have »ødelagt Hensigten med det hele.«

Da disse Synspunkter og Forhandlingers Resultat blev forelagt Scavenius, har han aabenbart set Betydningen, for da Meddelelsen til Offentligheden nogle Dage senere blev rundsendt, var de ønskede Ændringer ganske simpelt strøget — uden Forhandling med hverken Hammerich eller Munksgaard! Udenrigsministeren »ønskede ikke Hentydning til Løftet af 9. April«, forklarede Knutzen Byretten den 2. Maj 1946, mens en udenrigsministeriel Embedsmand paa Scavenius's Vegne forklarede Hammerich, at »det irriterer Tyskerne at blive mindet om Løfterne fra 9. April.«

Resultatet blev, at Hammerich omgaaende sagde fra og ikke vilde være med i en Forening, stiftet i en Aand, der ikke var behersket af Sandhed og paa en troværdig Maade. Da Hammerich ikke havde truffet Munksgaard, som derfor ikke kendte Sagens nuværende Sammenhæng, kom denne imidlertid til at figurere paa Repræsentantskabets Liste, indtil han hurtigt udmeldte sig af Foreningen.

Men bortset fra Hammerich og Munksgaard fulgte det øvrige Repræsentantskab Udenrigsministerens Vilje, og den 6. August blev den før citerede Meddelelse givet Offentligheden. »Den Dansk-Tyske Forening« var en Realitet.

Senere kom der et Par Ændringer i baade Bestyrelsen, hvor Greve Ahlefeldt-Laurvig — der ikke fandt Aktivitet nok — udtraadte og blev erstattet med Gudmund Hatt, og i Repræsentantskabet, hvor Fru Bodil Ipsen og Hegermann-Lindenchrone sprang fra, mens Tømrermester Svend Storm traadte ind. Et Forsøg paa at supplere Repræsentantskabet med bl. a. Biskop, Dr. theol. Fuglsang-Damgaard, Forstander

Petersen, Dalum, Forstander Hans Lund, Rødding, Forstander Niels Bukh, Ollerup, og Professor, Overlæge, Dr. med. Meulengracht blev aldrig til noget.

I Forbindelse med Personligheder, som man jo ellers satte Pris paa i Foreningen, er det bemærkelsesværdigt, *hvor omhyggeligt man har undgaaet fremtrædende Personligheder med mere eller mindre Jødeblod i Aarerne*; saaledes undgik man Opfordring til Professor Niels Bohr, og mens Rektor ved Aarhus Universitet, Professor Hakon Lund fik sin Opfordring, undlod man at opfordre Rektor ved Københavns Universitet, Professor, Dr. med. C. Bloch. Man vilde vel ikke støde Tyskerne eller den nationalsocialistiske Racelære!

Den 6. August fandt *Udenrigsministerens Middag* Sted »for at føre Foreningens Bestyrelse og Repræsentantskab sammen med en Række officielle Repræsentanter for Tyskerne her i Landet«, som Yde havde udtrykt det. Blandt de tyske Gæster var Gesandt *v. Renthe-Fink*, General *Kaupisch* og Politigeneral *Kanstein*. og Samarbejdet blev bedyret i en Række Taler fra baade dansk og tysk Side. Ogsaa Statsminister *Stauning* var til Stede, men han skal have befundet sig meget daarligt i det uventede tyske Selskab og gik hurtigt igen.

III

Og hvad var saa denne nye Forening et Udtryk for? Hvad vilde man med den?

Ordet »Camouflage« er benyttet i Retten af dens egne Folk. Det er givet, at det i Overvejelserne ikke mindst fra politisk Side har spillet en stor Rolle, at man gennem en saadan Forening paa en mere tvangfri Maade kunde faa Kontakt med ledende Tyskere, som kom til Landet, og maaske faa indpodet dem noget dansk »Propaganda« til Stabilisering af Samlingsregeringen, som jo var udsat for haarde Angreb fra de danske Frits Clausen-Nazisters Side. Man haabede vel paa ad denne Vej paa forskellig Vis at kunne umuliggøre Frits Clausen i Tyskernes Øjne. Paa denne Maade skulde Foreningen være et Supplement til Regeringens officielle Politik, et Supplement af privatagtigt Tilsnit. Men rakte Udenrigsministeriets Mening med det hele maaske længere?

Af Ministrene var kun *Stauning*, *Kjørboel* og fra 1942, da han blev Statsminister, ogsaa *Scavenius* Medlemmer; men baade Undervisningsminister Jørgen Jørgensen og Finansminister Buhl har været virksomme ved Dannelsen og opfordret bl. a. henholdsvis Højberg Christensen og Knud Korst til at indtræde i Repræsentantskabet.

Som sagt er det tvivlsomt, hvorvidt hele Sagen har været drøftet af Regeringen, men i hvert Fald har Knutzen hævdet, at han gik ud fra det; over for Stauning udtrykte han, at han havde givet efter for Regeringens Pres og modtaget Formands-hvervet, hvorfor han ogsaa ventede at blive dækket af Regeringen, og det lovede Stauning. Da *Buhl* blev Statsminister efter Staunings Død, havde Knutzen en Samtale med ham om Foreningen, og paa Spørgsmaalet om, hvorvidt man skulde fortsætte som under den gamle Regering, svarede den nye Statsminister ja (og lod sig melde ind i Foreningen). Derimod var Udenrigsministeriet som saadant indmeldt med 10 Medlemmer. Fra Rigsdagen meldte kun 5—6 sig ind, blandt dem *Julius*

Julius Bomholt (f. 1896) blev Student 1915 og cand. theol. 1921. Han underviste i de flg. Aar ved forskellige Skoler og var 1924—29 Forstander for Arbejderhøjskolen i Esbjerg. Sidstnævnte Aar valgtes han som socialdemokratisk Repræsentant til Folketinget, hvis Formand han blev i 1945. I 1940 var han blevet Formand for Radioraadet. Skønt tidligere Medlem af Den dansk-tyske Forening fandt man ham egnet til at tage Sæde i den af Rigsdagen nedsatte parlamentariske Kommission til Undersøgelse af en Række politiske Forhold under Besættelsen, for hvilke han selv bar Medansvar.

Hermod Lannung (f. 1895) blev Student 1914, cand. jur. 1922 og LRS. 1928. I sine yngre Aar viede han sig i væsentlig Grad til det internationale Samarbejde mellem radikale Ungdomsorganisationer eller til et humanitært Hjælpearbejde af international Karakter (f. Eks. Nansenhjælpen). Inden for vort hjemlige radikale Parti opnaaede han i Tidens Løb en fremtrædende Stilling, idet han blev Formand for Landsforbundets Forretningsudvalg fra 1935. Medlem af Borgerrepræsentationen fra 1933, Formand for dennes radikale Gruppe fra 1935 og Medlem af Landstinget fra 1939.

Bomholt, Friis-Skotte, Lannung og Hassing-Jørgensen. Men, som Buhl forklarede Byretten: »Opgaven var jo ikke saa meget at sætte Ministre ind som at faa andre ind, der ellers ikke kom i Forbindelse med Tyskerne.«

Da Knutzen erfarede, at *Kongen ikke var underrettet om Foreningens Start*, paatalte han dette over for Stauning, som derefter underrettede Kongen om Sagen. Her kan man maaske indføje den lille Episode fra Golfbanen, som er genfortalt i »Golf« efter Kong Christians Død: Under en Samtale om Stillingen i Landet bemærkede Kongen om Dansk-tysk Forening: »Hvad er det for en Forening? Hvorfor har man ikke stiftet den før 9. April, og hvad er det for Folk, der sidder i den? De har ikke haft Mod til at spørge mig, om jeg vilde være Protektor, saa skulde de nok have faaet Svar... Jeg havde heldigvis den Undskyldning, at jeg af Princip ikke vil være Protektor for en Forening med udenlandsk Tilknytning.«

Den formelle eller taktiske Mangel paa Kontakt mellem Den Dansk-Tyske Forening og Regeringen betød dog ikke Kølighed, den var som sagt sikkert mere Formalitet og Taktik, en Understregning af Foreningens Supplementsstilling. Stauning lyste jo ogsaa Foreningen i Kuld og Køn, da han i sin Radiotale den 3. September

bl. a. om den dansk-tyske Samhandel bemærkede: Der er »ingen Grund til at tro, at vi ikke i fortsat godt Samarbejde med Tyskland skal kunne gaa de nuværende vanskelige Forhold igennem som en økonomisk sund Nation. Jeg vil i denne Forbindelse fremhæve, at Dannelsen af Den Dansk-Tyske Forening maa anses for at være en heldig Foranstaltning, da Samarbejdet kan fremmes derigennem.« Og Forbindelsen med Udenrigsministeriet fortsatte konstant med Drøftelse af praktisk talt alle Problemer.

Vedtægterne for Den Dansk-Tyske Forening er dateret den 1. August 1940 og angiver som Foreningens Formaal »at udvikle og støtte forretningsmæssige, tekniske, kunstneriske, litterære, videnskabelige og sociale Forbindelser og derved uddybe gensidig Forstaaelse mellem Danmark og Tyskland.« Arbejdet skal gøres gennem en Vekselvirkning mellem danske og tyske Personer og Institutioner paa de omtalte Omraader.

Alle danske Statsborgere kan blive aktive Medlemmer — tyske kun passive —, dog at Optagelsen skal godkendes af Bestyrelsen; muligvis har man herigennem villet sikre sig mod uønskede Personer, ellers er den Slags Bestemmelser jo ret usædvanlige; i politisk Henseende har denne Klausul dog ikke spillet nogen Rolle.

Løjnespringende usædvanligt er det, at Vedtægterne indeholder i Paragrafform Navnefortegnelsen baade over Repræsentantskab og Bestyrelse, ligesom Paragraf 2 fastslaa Formandens Navn, »Herr Generaldirektør P. Knutzen«. Helt almindelige og demokratiske Foreningsprincipper er det just ikke, men i den officielle Meddelelse om Foreningen stod der jo ogsaa noget om »Fasted«.

De ledende Mænd i den nye Forening opfattede deres Opgave som *en Formidling af dansk og tysk*; vi maa »tage alle Midler i Brug, som kan bidrage til at fremhæve det fælles for de to Brødre (!) og det værdifulde, som de hver for sig besidder«, sagde P. Knutzen til »Berlingske Tidende« allerede den 8. August, og Yde fortsætter Tankegangen i et Interview i »Aftenbladet« Dagen efter med Ordene om, at vi »nu maa til at indrette os paa Gæstebud . . . Vi maa med andre Ord lære hinanden bedre at kende — for Kendskab er Begyndelsen til Forstaaelse.« Det var i samme Interview, den fhv. Generalkonsul i Hamburg sagde: »Vi kan lære meget af Tyskland — baade i Retning af dristigt Initiativ og Organisation . . . Og det er mit Haab, at vi vil og kan indstille os paa at lære deraf.«

IV

Foreningens *Formalsparagraf* er kemisk rensat for politiske Hentydninger — »Den Dansk-Tyske Forening er *upolitisk*,« sagde Formanden til »Berlingske Tidende« den 3. November 1940 —, men ikke des mindre springer det ret hurtigt i Øjnene, at de ledendes Udtalelser meget ofte rummer et politisk Strejfskud, i hvert Fald ikke indskrænker sig til Formalsparagraffens Omraader. Allerede i sit Interview med »Berlingske Tidende« den 8. August bemærker Knutzen, at man maa »øge Mulighederne for en Indstilling paa det andet Folks Bølgelængde«, og at »en Løsning af det Spørgsmaal, der ligger for, ikke kan udskydes til en uvis Fremtid. Man

Chr. H. Olesen (f. 1885) blev Student 1903, kom hurtigt i Handelslære og uddannedes dels herhjemme, dels i Tyskland, Frankrig og England (1906—08). Han blev derefter Sekretær i A/S De danske Spritfabrikker og avancerede i Aarens Løb til Direktørstolen, som han naaede i 1920. Imidlertid modtog han baade før og senere en overordentlig Mængde Tillidshverv af forskellig Art — som Medlem af offentlige Kommissioner, af Industriraadet eller af andre Erhvervsorganisationer. Mærkeligt nok har han i Kraks »Blaa Bog« undladt blandt sine Tillidshverv at anføre Stillingen som Kasserer for Den Dansk-Tyske Forening!

maa tværtimod fremme Udviklingen saa hurtigt, det kan gøres, uden at krænke Folkets Sjæl«; selv om Sjælen altsaa skal lades i Fred, svarer disse Bestræbelser ikke ret meget til det, der foregik i Befolkningen i Eftersommeren 1940, da man indstillede sig paa den langvarige, men passive Modstand mod enhver tysk Indtrængen i dansk Samfunds- og Kulturliv. Meget interessant stiftedes netop samtidig med Den Dansk-Tyske Forening Dansk Ungdomssamvirke, som jo opfattede Samarbejdspolitikken noget anderledes.

Allerede den 3. November tager Knutzen da ogsaa i »Berlingske Tidende« til Orde imod anonyme Henvendelser og afviser enhver Kritik som »Misforstaaelse og Ukendskab.« Men man forstaaer maaske nok denne »Kritik«, naar man erindrer Knutzens Udtalelser til »Fædrelandet« den 4. September:

»... jeg har som antagelig faa andre altid været orienteret som i Dag. Medens jeg kun har været en — een Gang — i England, har jeg været utallige Gange i Tyskland og altid haft Tilknytning dertil. Det faldt mig saa naturligt, saa meget mere, som det var og er vor naturligste Forbindelse.«

Og saa slutter han endda Interviewet i »Berlingske Tidende« med som Svar paa »meningsløs Snak« at belære Læserne om, at

»værre — og afgørende — er det, at en lille Nations følelsesbetonede Udenrigspolitik fører Nationen mod Afgrunden. Og derfor bør, synes vi, der er gaaet ind for Arbejdet for og med Den Dansk-Tyske Forening, Forstanden stilles ved Siden af Følelsen, og Viljen til Samarbejde og Forstaaelse sættes i Vrangviljens og den skjulte Modstands Sted!«

For Foreningens Medlemmer kunde der vel ikke ligge noget fremmed i denne Tendens, saaledes som Formanden havde sluttet sit Foredrag »Danske Forhold« paa det første Møde, den 10. September:

»Vi byder nu vor store tyske Broder Haanden til kulturelt og økonomisk Samarbejde paa Gensidighedens Grundlag, idet vi samtidig udtrykker Haabet om, at der i det nye Europa kan skabes lykkelige Forhold for alle.«

Disse Synspunkter blev yderligere uddybet i Formandens Aarsberetning i September 1941 med Ordene: »Ved Krigens Afslutning maa vi naturligvis lige saa vel som andre Lande indstille os paa de nye Forhold, og det er mit Haab og min Overbevisning, at der baade i Befolkningen og i Rigsdagen vil være Forstaaelse for Nødvendigheden heraf, saa vi kan sikre os en rolig Udvikling og en efter vore Forhold og dansk Mentalitet tilpasset Ordning.« Der er lidt mere Nervøsitet over Aarsberetningen i September 1942: »Vor Nabo mod Syd er og vil vedblive at være Tyskland, og vi maa anse det for vor Pligt over for vort Land at arbejde mod alle taabelige Fordomme. Det *kan* lykkes, og der er Udsigt til, at det *skal* lykkes, saa længe vi, som vi hidtil har gjort, finder den Tolerance og Forstaaelsens Aand, som præger det officielle Tysklands Syn paa og Forhold til Danmark.« I Udkastet til Beretningen 1943 ønsker Formanden imidlertid ikke »at gisne om, hvilket Udfald Krigen faar, blot ønsker jeg at pege paa, at denne Forening ikke er stiftet som Resultat af opportunistiske Overvejelser paa et Tidspunkt, hvor Lykken fulgte de tyske Vaaben,« og det med at række Broderhaand indskrænker sig nu til, at »Porten mellem Danmark og Tyskland ikke under nogen Omstændigheder slaas i.«

Om nu disse højtravende Udtalelser kun er velklingende Floskler, beregnet i »Camouflagens« Tjeneste, eller de dækker over Kollaborationismens Sandhed i deres faldende Kurve, kan man drøfte Mand og Mand imellem — umuligt er det jo at granske Hjerter og Nyre hos deres Forfatter. Men derfor staar det lige godt fast, at de *for Befolkningen maatte staa som Udtryk for Kollaborationisme*, og at Forfatteren maatte vide det. Og hvorfor sagde man det saa, det var jo slet ikke nødvendigt ifølge Formaaalsparagraffen? Og det var vel heller ikke nødvendigt, selv om man vilde følge Regeringens Politik i Samarbejdets Tjeneste.

Men laa der maaske bag de store Ord ogsaa en vis reel Arbejdsindsats? I sine Aarsberetninger koketterer Formanden med *et politisk Arbejde*, som han imidlertid ikke ønsker at komme nærmere ind paa, men som kun kan forstaaes som en Hjælp til det danske Udenrigsministerium, hvormed man har »det allerbedste Samarbejde«. I 1941 fremhæver han i sin Beretning det Arbejde, der er udført »ved Forestilling paa rette Sted, ved uofficielle Samtaler, ved at være Formidler o.s.v. for at bidrage til en naturlig og gradvis Tilvænnning til de ekstraordinære Forhold,« ja, i 1942 »unddrager ... den største Del af Foreningens Arbejde« sig endog Referat. Naar Knutzen allerede den 3. November 1940 til »Berlingske Tidende« kan sige: »Men i øvrigt arbejder Foreningen ogsaa *mellem* Møderne. Der er baade i Berlin og København ført en Række orienterende Samtaler, som muligt er endnu vigtigere end de offentlige Foredrag,« saa maa denne Side af Arbejdet ogsaa have været med i Beregningerne fra Starten. Og der er Tale om Møder mellem Folk af Indflydelse baade inden for »Statens og Privat-Erhvervenes Omraade«.

Under Referatet af sine Foredragsrejser i Tyskland bemærker Knutzen ogsaa, at han har haft Lejlighed til at træffe en lang Række førende tyske Personligheder, som f. Eks. Goebbels, Frick, Alfred Rosenberg og Baldur von Schirach, og at han

har drøftet Situationen med dem. I sin Aarsberetning 1942 bemærker Formanden, »da jeg rejste til Berlin umiddelbart efter Antikomintern-Pagtens Undertegnelse, tror jeg at kunne sige, at der blev ydet et Bidrag til Afspænding af den Misforstaaelse, der var opstaaet, og som gennem Rygter bragte Uro i den danske Befolkning.« Paa samme Maade omtaler han i Beretningen 1941, at man har bragt Dr. Draeger i Forbindelse med Statsministeren og andre Regeringsmedlemmer i Midten af Januar efter »Efteraarets rygtefulde Atmosfære,« og at »det er mit Indtryk, at Skyerne i nogen Grad spredtes paa den hjemlige Himmel.«

Ogsaa i Bestyrelsesmøder har man drøftet den politiske Situation — som f. Eks. da Christmas Møller rejste til England; men om Detailler tier Referaterne.

Alt i alt har denne Kontaktvirksomhed af diplomatisk Tilsnit sikkert passet Udenrigsministeriet vel.

I Omtalen af Den Dansk-Tyske Forenings politisk betonedede Arbejde indtager ogsaa *Modstandsbevægelsen* sin Plads, idet *Knutzen Gang paa Gang fordømte dens Arbejde*.

Det er vel til den spirende Modstandsbevægelses Mænd, der sigtes i Interviewet i »Berlingske Tidende« den 3. November 1940 med Udtrykket »Uforstand«, og i Aarsberetningen 1941 er Adressen til »de mere eller mindre ungdommelige Landsmænd« og »entreprenante Geschäftsmagere« med deres »dumme Demonstrationer«, »Uartigheder« og »Provokationer« over for Værnemagtens korrekte og rolige Optræden jo tydelig nok, hvad enten det saa er »Spredning af Rygter, udfordrende Tilraab, Mangel paa Respekt for tyske Symboler eller Hilsesmaade,« det drejer sig om, eller »Kobbermønter i Knaphullet«. Uden Tvivl har man fra enkelte Medlemmers Side ønsket en mere aktiv politisk Linie — ogsaa i Forhold til Modstandsbevægelsen; og til dem siger Formanden da i sin Beretning 1943, at det vilde være »det tynde Øl, saafremt vi — en Forening —, efter at Hans Majestæt Kongen, efter at Regeringen og efter at den samlede Presse havde fordømt disse uansvarlige Handlinger, prøvede paa at stille os paa Linie dermed.«

Man kan vel altsaa faa sine Tvivl med Hensyn til det, Formanden i en Aarsberetning kaldte »en absolut upolitisk Linie« — saa meget mere som samme Formand paa Bestyrelsesmødet den 15. April 1942 udtalte, at »Den Dansk-Tyske Forening ifølge sine Vedtægter ikke alene havde rent politiske Formaal, men ogsaa mange andre Formaal, *selv om den politiske Side maaske i Øjeblikket er en af dens vigtigste Opgaver*.« En besynderlig Konsekvens!

V

En Gennemgang af de *Foredrag*, der i Aarenes Løb blev afholdt af Den Dansk-Tyske Forening, viser ogsaa, at man er gaaet lidt vidt i Fortolkningen af Formaalparagraffen. Formanden indledede selv med sit Foredrag den 10. September 1940 om »*Danske Forhold*«; efter Foredraget sang Fru *Tenna Kraft* bl. a. en Sang, skrevet til Lejligheden af *Aage Barfoed*, »Danmark«. Dette Møde, som blev transmitteret, skulde have været afholdt i Odd Fellow Palæets lille Sal, men maatte paa Grund af Tilstromningen forlægges til den store Sal, hvor godt 1000 Tilhørere med Finansminister Buhl og Trafikminister Gunnar Larsen i Spidsen overværede det.

Den 3. November talte Regierungspräsident *Hans Krebs* om »Sudeterland i det tyske Riges Historie.«

Den 29. samme Maaned var Gesandt, Dr. *Clodius* paa Talerstolen med Emnet »Europas handelspolitiske Problemer.«

Den 13. Januar 1942 begyndte det nye Aar med Præsidenten for »Nordische Verbindungsstelle«, Dr. *Draeger*, der talte om »Danmark, Tyskland og det nye Europa«, medens *Gilbert Jespersen-Kvartetten* spillede bagefter.

I Marts behandlede Direktøren for »Institut für Futterbau«, Dr. *Nicolaisen*, Kiel, Emnet »Metoder til Sikring af hjemmeavlet Foder i Tyskland.« Efter Foredraget underholdt den islandske Pianist *Haraldur Sigurdsson* og Frue.

Den 18. Maj var Professor *Gudmund Hatt* Taler med Foredraget »Østersøproblemer«, mens *France Ellegaard* spillede.

Den 13. Oktober belyste Dr. *Karl Megerle* fra »Berliner Börsen Zeitung« »Pressens Ansvar«, og *Else Jena* sang.

Den 17. November talte Trafikminister *Gunnar Larsen* om »En Rejse gennem Tyskland«.

Aaret 1942 indledtes den 23. Januar af Professor *Ferdinand Fried* (Pseudonym for Dr. *Friedrich Zimmermann*) med Foredraget »Efterkrigstidens sociale Problemer«, og Cellisten *Louis Jensen* og Fru *Grethe Jensen* underholdt.

Den 24. Februar talte Direktør i Grønlands Styrelse *K. Oldendow* om »Dansk Indsats paa Grønland«.

Den 28. April var Professor Dr. *Wilhelm Waetzold* Gæst med Foredraget »Dürer der Deutsche« og Skuespillerinde *Louise Jørgensen* læste af Leonora Christinas »Jammersminde«.

I Efteraarssæsonen lagde den 9. Oktober Dr. *Hans Wahl*, Weimar, for med Emnet »Goethe als Zeichner«, mens Koncertsangerinde *Dagmar Schou* sang.

Den 19. November fremsatte Dr. *Alexander Thomsen* »Aktuelle arvebiologiske Betragtninger«, bagefter spillede Violinisten *Carl Nielsen*.

Aaret sluttede den 15. December med et Foredrag af Gesandt, Dr. *Paul Schmidt* fra Udenrigsministeriet i Berlin, »Nationalsocialistisk Udenrigspolitik«, efterfulgt af Cellisten *Louis Jensens* Spil.

Den 3. Februar 1943 stod Professor *Gudmund Hatt* igen paa Talerstolen med Emnet »Jydsk Bondeliv i den ældre Jernalder«, og efter Foredraget sang Operasanger *Erik Westh*.

Den 27. April talte Ministerialdirektor Dr. *Walther* om »Europas Ernæringsituation«.

Og det sidste Møde blev den 26. Maj, en Oplæsningsaften med *Heinrich George*.

Foruden disse Personligheder fra baade den danske og — mest — den tyske Verden har man i Bestyrelsen drøftet og forsøgt at tilkalde Rigsminister Dr. *Alfred Rosenberg*, den svenske Forsker Dr. *Sven Hedin* (kendt for sine Sympatier for Det tredie Rige) og Rigsstatholder General *Ritter von Epp*, som skulde tale om Kolonialproblemer; efter Forslag fra *Gunnar Larsen* prøvede man ogsaa paa at faa Generalfeltmarskal *von Brauschitsch* til København, ligesom man paatænkte et Foredrag af Statssekretær *Kleinmann*, Berlin, om »Rigsbanerne som det 4. Vaaben« (det sidste Foredrag blev dog forbudt fra tysk Side!).

For en stor Del kom Ideerne til Foredragene fra »Nordische Verbindungsstelle« og dets Formand.

Efter det første Møde i Foreningen drøftede man Problemet Udsmykning og henvendte sig om Raad til Udenrigsministeriet, der gav Besked om Ophængning af et dansk og et tysk Flag. Man lejede da et tysk Flag; men fra tysk Side var man ikke tilfreds med det, hvorfor Foreningen henvendte sig til »Nordische Verbindungsstelle«, der skænkede en Fane. Det var imidlertid ikke noget Hagekorsflag, og man var stadig fra tysk Side utilfreds og skaffede saa en Hagekorsfane, der for Fremtiden hang i Mødelokalet.

Bortset fra disse Modearrangementer har Foreningens Virksomhed indskrænket sig til at indbyde Medlemmerne til en Filmsaften o. lign., til at skaffe danske Tysklandsarbejdere Kongesangbogen eller til at arbejde med tysk Rømning af danske Skoler. Men hertil kommer saa *Arbejdet mellem Moderne*, et Arbejde med at skabe Kontakt mellem Danskere og Tyskere ved mere

Hans Draeger (f. 1896) studerede ved Universitetet i Berlin og blev i 1928 udnævnt til Doktor h. c. ved Universitetet i Jena. Da Nazisterne kom til Magten, knyttedes han til Udenrigsministeriet, hvor han bl. a. fik den Opgave at følge den antityske Propaganda i Udlandet og søge at modvirke den. Senere gik han som Ministerialdirektor over til Propagandaministeriet og overtog i 1944 dets Afdeling for Udlandssager. For vort Vedkommende lærte vi ham i særlig Grad at kende i hans Egenskab af Præsident for »Nordische Verbindungsstelle« i Berlin, hvis omfattende, men i Realiteten komplet virkningsløse Propaganda førte ham til vore Breddegrader.

private Sammenkomster som mellem Dr. Clodius og Nationalbankdirektør Bramsnæs, eller mellem Dr. Draeger og Statsministeren og andre Ministre og saa desuden alle de andre uofficielle Samtaler i »rette Øjeblik«.

Fra norsk Side søgte Formanden for »Norsk-Tysk Selskab«, *Klaus Hansen* (en Quisling) Forbindelse med Foreningen og var paa Gennemrejse i København Gæst ved en Frokost, som Knutzen gav for ham; men Samarbejde blev der ikke Tale om.

Vedrørende Den Dansk-Tyske Forenings Virksomhed maa det ogsaa nævnes, at man til Medlemmerne, Rigsdagen og enkelte andre lod udsende som Pièce det Foredrag om »*Tidens Spørgsmaal*«, som Knutzen holdt for Etaternes Sølvsnore i Foraaret 1941. Knutzen giver her Udtryk for de Tanker, han paa anden Vis har fremsat, og som er citeret allerede. Endelig skrev Formanden Forord til den danske Udgave af »*Det nye Tyskland i Kendsgerninger og Tal*«, som han havde læst paa Tysk, og som Bestyrelsen vedtog at udsende til Medlemmerne, selv om det efter Knutzens Mening indeholdt mange af de Ting, de fleste »ikke kunde lide ved Nazismen.« Til Trods for den propagandistiske Tendens mener Knutzen i det anbefalende Forord, at Oplysningerne gives »paa klar og nøgtern Maade.«

Derimod blev et Forslag fra *Chr. H. Olesen* paa Bestyrelsesmødet den 10. Oktober 1940 om at skrive til Turistforeningen — som han selv var Formand for — med Forslag om at *tilsende tyske Soldater i Danmark en Brochure paa Tysk* ikke til noget.

VI

Hele Den Dansk-Tyske Forenings Virksomhed — baade Mødearrangementerne, de forskelligartede Sammenkomster, de udsendte Pièces og de ledendes politisk favede Udtalelser — vidner om Villigheden til at række »Broderhaanden« frem mod Syd, ikke blot paa det økonomiske og det kulturelle Livs Omraade, men ogsaa med Hensyn til det politiske Liv, behersket af Tysklands »Neuropan«-Drømme. »*Camouflage*«-Formaalet *fordunkles* — allerede i Løbet af 1940—41 forsvandt Frits Clau-

sens Farlighed for Regeringen, men Den Dansk-Tyske Forening fortsatte ufortrødent sin Virksomhed! Man faar det Indtryk, at Foreningens Kurs fjerner sig fra den almindelige Samarbejdspolitik og viser sig mere og mere konform med den Scavenske Tilpasning.

Allerede fra Den Dansk-Tyske Forenings Start var naturligvis de tyske Myndigheder i Danmark med Gesandt *v. Renthe-Fink* i Spidsen meget interesserede; denne Interesse fortsattes i ikke mindre Grad af den Rigsbefuldmægtigede Dr. *Werner Best*. Begge hjalp Foreningen, ja, *v. Renthe-Fink* blev endog anmodet om at drøfte en Aalborgafdeling med Konsul *Branntner*, og Best maatte spørges til Raads om Sammenslutningen mellem »Den Dansk-Tyske Forening« og »Dansk-Tysk Selskab af 1916«.

Men allerede fra de første Dage havde man ogsaa den direkte Kontakt med Det tredje Rige og navnlig med Foreningen »*Nordische Gesellschaft*« i Lübeck — ogsaa gennem Foreningens Repræsentant i København Ritmester *Schäfer* — og med »*Nordische Verbindungsstelle*« i Berlin, en officiel Institution, hvis Formand sorterede direkte under Propagandaministeriet og Udenrigsministeriet. Ikke mindst med denne sidste Organisation var Forbindelsen livlig gennem Formanden, Dr. *Draeger*, og Generalsekretæren, Dr. *Klein*, saavel som med den herværende Repræsentant, Redaktør *Kiy*.

Den Dansk-Tyske Forening optog da ogsaa *et udadgaaende Arbejde med Tyskland som Maal*. Allerede før Foreningens officielle Stiftelse havde Knutzen faaet en Indbydelse til Tyskland fra »*Nordische Verbindungsstelle*«; ved et Møde i Berlin, overværet bl. a. af Trafikminister Dr. *Dorpmüller* og Dr. *Rosenberg*, holdt Knutzen da det samme Foredrag, som senere blev holdt ved Den Dansk-Tyske Forenings første Møde — det med »*Broderhaanden*«. I Februar 1941 rejste Knutzen igen til Tyskland, denne Gang til Dresden, Wien og München, med nogenlunde det samme Foredrag.

Det har sikkert behaget de tyske Tilhørere at høre den danske Talers Ord om, at »vi hilser med Glæde dette [det nordiske] Samarbejdes Videreførelse til det tyske Broderfolk«, og om, at »der er hos os megen og voksende Forstaaelse af Betydningen af fast Ledelse og af, at en daarlig og slap Ledelse i det lange Løb maa betaales dyrt...« For slet ikke at tale om »*Broderhaanden*« til Slut!

Det var ved denne Lejlighed, at Samtalen med *Goebbels* fandt Sted, hvor Knutzen fremsatte de Synspunkter om Indstilling efter Krigen, der gaar igen i den omtalte første Aarsberetning. *Goebbels* »havde været meget tilfreds med Besøget og med de Svar, han havde faaet«, sagde Knutzen!

I December rejste Knutzen igen til Tyskland for at tale om Trafikforhold efter Krigen, og igen udveksledes der Synspunkter med »fremtrædende Folk fra Parti og Administration,« og der skabtes »øget Venskab for Danmark.«

Ogsaa andre af Foreningens Folk gæstede Tyskland. Baade *Gunnar Larsen*, *Gudmund Hatt* og Socialminister *Johs. Kjærboel* holdt i Løbet af 1942 en Række Foredrag rundt om i Tyskland om danske Forhold.

Det er værd at citere af det Foredrag, *Gudmund Hatt* holdt i Berlin, idet han heri bl. a. udtalte:

»Det er Tysklands Skæbne, der bliver afgørende for Europas Skæbne. Tysklands Nederlag vil blive en Katastrofe for Europa. Tysklands Sejr vil forhaabentlig blive en Opgang ... Nødvendigt er det, at de enkelte europæiske Nationer bliver aktive Deltagere og Medarbejdere inden for det nye Europa« (»Berlingske Tidende« den 14. Oktober 1941).

Ved Bedømmelsen af dette Led i Den Dansk-Tyske Forenings Arbejde er det værd at mærke sig ikke blot Tendensen i baade Knutzens og Gudmund Hatts Udtalelser — de øvrige Talere behandlede mere faglige Emner inden for deres Ministeromraader —, men ogsaa den Vægt, Knutzen tillægger sine Samtaler og i det hele sin Kontakt med Det tredie Riges ledende Skikkelser — »Supplementspolitikken«.

Kan nogen virkelig forestille sig, at alt dette kun skulde være »Camouflage«? Hvorfor »camouflerede« saa ikke andre danske Myndigheder paa samme Maade deres inderste Mening? Der var kun een dansk Institution, der tillod sig noget lignende: Udenrigsministeriet! *Scavenius's* berygtede Erklæring om de store tyske Sejre, der havde slaaet os med Forbavselse og Beundring, laa paa samme Linie som *Knutzens* evindelige Palaver om »Broderhaanden«. Begge var Udslag af en Politik, som ingen respekterede, men alle fordømte — indtil Modstandsbevægelsen satte Punktum for den.

Nogen større Tilstømning til Den Dansk-Tyske Forenings *Medlemskartotek* kom der aldrig. Sidst i Maj 1941 var der 1261 betalende Medlemmer, og det steg i Løbet af Juni til 1326, men den 10. November var det dalet helt ned til 1150, hvorefter det igen steg og i Oktober 1942 naaede 1385. Allerede i Midten af September 1940 fandt de første Udmeldelser Sted. *Hvem* Medlemmerne af Den Dansk-Tyske Forening var, er det naturligvis vanskeligt at svare paa, men et Blik paa Kartoteket viser dog, at langt de fleste hørte hjemme i København og repræsenterede *den økonomiske og den intellektuelle Befolkningsdel* — praktisk talt ingen tilhørte Arbejdersstanden eller den saakaldte lavere Middelstand; Landbruget stod ligeledes saa godt som helt udenfor. Ikke saa helt faa var Embedsmænd, Funktionærer eller Forretningsfolk med Forbindelse til Foreningens ledende Mænd. Af de mere eller mindre kendte Nazistnavne finder man næsten ingen. Heller ikke et Arbejde i Provinsen slog an. Man forhandlede om Afdelinger i Aalborg, Odense og Nordslesvig, men kun i *Aarhus* blev der noget ud af det under Direktør *Thorhild Junckers* Ledelse.

Bedre stillede det sig med *Foreningens Økonomi*, der ved det sidste Bestyrelsesmøde den 27. August 1943 viste en Kassebeholdning paa Kr. 13.188,29. Det blev altid pointeret, at Pengene stammede fra danske Kilder, saaledes figurerer Regnskabet da ogsaa med et aarligt Statstilskud paa 10.000 Kr. gennem 3 Aar, og fra Nationalbanken blev der i 1940 sendt 4000 Kr. Helt ren for tyske Penge var Foreningen dog ikke; i Efteraaret 1941 fik man saaledes 500 RM fra »I. G. Farben Industrie«, ligesom Firmaets danske Datterselskab, »Danigefa«, har stillet Penge til Raadighed.

Beretningen over for Repræsentantskabsmødet i 1943 blev aldrig aflagt. Allerede paa et Bestyrelsesmøde den 27. August drøftede man Situationen i Landet og vedtog enstemmigt, at Foreningen maatte ophøre at fungere, dersom Regeringen traadte tilbage, idet Forudsætningerne da var bristede. I Forvejen havde man orienteret sig i Udenrigsministeriet vedrørende Situationen. To Dage senere ophørte Regerin-

gen og Rigsdagen at fungere, og den 13. Oktober fik Medlemmerne Meddelelse om, at Foreningens Virksomhed var ophørt.

Endelig blev der skrevet til Udenrigsministeriet den 15. saaledes:

»Under Henviſning til ſtedfundne Forhandlinger med Stats- og Udenrigsminister Scavenius, inden denne ophørte at fungere, ſamt med Direktør Svenningsen meddeles herved, at man G.D. har tilskrevet Medlemmerne ſaaledes:

»Som Følge af de fra 29. August 1943 ændrede Forhold i Danmark har Den Dansk-Tyske Forening, ſom i Sommeren 1940 blev ſtiftet paa den danske Regerings Initiativ, ophørt at fungere. Formanden og den øvrige Bestyrelſe er traadt tilbage. Foreningens Arkiver er deponeret i Nationalbanken paa Udenrigsministeriets Navn af Hensyn til eventuel fremtidig Nyorganisering af Foreningen.«

Udsendelsen af denne Meddelelse er mundtligt tiltraadt af det tyske Riges Befuldmægtigede, ſom ſamtidig har udtrykt en levende Beklagelse af, at Foreningen har maattet indſtille ſin Virksomhed. Meddelelse i Pressen kunde ikke tillades.

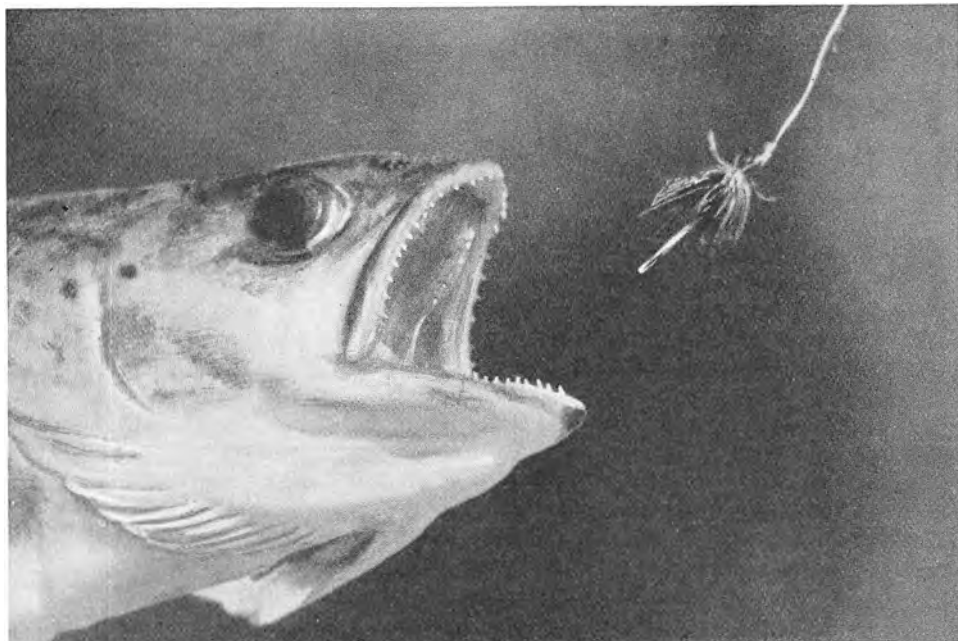
Efter Aftale med Direktøren vil der i nær Fremtid fra Direktør Chr. H. Olesen blive afleveret i Udenrigsministeriet en mindre Pakke Arkivalia indeholdende Referater fra Bestyrelſe, Repræſentantskab og Generalforsamling, ſamt Regnskaber og Medlemskartotek. Man har bemærket ſig, at Udenrigsministeriet ikke ſer ſig i Stand til at modtage en ſtorre Samling Arkivsager, navnlig indeholdende Foreningens Korrespondance. Denne befinder ſig derfor hos undertegnede.

Hermed er min Virksomhed i ovennævnte Forening ophørt.«

Dette Brev blev Formandens ſidſte »Embedshandling« i Den Dansk-Tyske Forening — foretaget i nøje Kontakt med ſaavel Udenrigsministeriet ſom med Best.

Et Kapitel af Beſættelſestidens Historie var ſkrevet og lagt i Arkiv. Dets Begivenheder hører nøje ſammen med Samarbejdspolitikken i den Scavenianske Fortolkning — de fødtes af den, og de døde med den. Men Bedømmelſen af de to Ting, Samarbejdspolitikken og Den Dansk-Tyske Forenings Virksomhed, falder ikke her ſammen; eet er en Regerings officielle Politik — hvor forkert og forkæstelig den end kan være —, noget andet et i hvert Fald i Formen privat Foreningsinitiativ til Støtte af en ſaadan Politik.

For Befolkningens Opfattelſe ſtod Regeringspolitikken i Sommeren og Efteraaret 1940 vel nærmest ſom et nødvendigt Onde, der første Gang blev beſeglet med levende Miſtillid ved Scavenius's 8. Juli-Erklæring. Men netop i denne Erklæring Kølvan fulgte Initiativet til Den Dansk-Tyske Forening, udgaet ikke alene fra Christiansborg, men ogsaa fra private Folk i ansvarsfulde Stillinger. Foreningen blev et Udtryk for Villigheden til at gaa tysk Ærinde, komme Tyskerne i Forkøbet, et Udtryk for unødvendig Tilpasningsvillighed over for den nye europæiske Ordens Koncert. *Man overſkred groft den nationale Værdigheds Grænser* — ſelv de Grænser, den almindelige Samarbejdspolitik havde ſat.

Værnemagerne var som forslugne Torsk — de glemte, at der kunde gemme sig en Krog i Maddingen. Og mange havde desværre Held til at snappe Byttet uden at gøre nærmere Bekendtskab med Krogen.

ØKONOMISK SAMARBEJDE

Af LRS. R. PRYTZ

Da det danske Folk den 9. April pludseligt og uforberedt kom i en femaarig Skole og for manges Vedkommende oven i Købet til Eksamen i de to Fag *Dansk* og *Tysk*, kan det ikke undre, at adskillige ikke klarede sig, men dumpede. *Danmarks Samarbejdspolitik*, som næsten ingen af dem, der har Ansvar for den, bagefter har villet vedstaa, drev mange ind i Landsforræderiet. Her tænkes ikke i særlig Grad paa Regeringens gentagne og meget nedværdigende Godkendelse af, at man meldte sig til Frikorpset, men paa den langt alvorligere Kendsgerning, at man fra Besættelsens første Dage ikke turde stemple Tyskerne som Fjenden. »Hvad skal det nytte?«-Læren havde lammet de ledende. I skæbnesvanger Undervurdering af det danske Folks aandelige Modstandskraft lod man sig lede af Frygt for Tyskerne, der saaledes helt slap for at overveje, om de turde tvinge os. Derfor ikke blot opmuntrede man, men ligefrem tvang Danske til at tage Arbejde i Tyskland eller for Tyskerne i Danmark og Norge, idet man nægtede de uvillige Arbejdsløshedsunderstøttelse og Socialhjælp, ligesom Arbejdsanvisningskontorer og Fagforeninger gjorde, hvad de kunde i den Henseende, og Aviserne ydede deres vægtige Bidrag til denne Udvikling, baade i Tekst og i Annoncer. Man frygtede dansk

Arbejdsløshed, tyske Arbejdsledere og Arbejdere i større Tal i Danmark og derved stor Fare for nazistisk Paavirkning af mange svage Sjæle. Der lød enkelte advarende Røster, saaledes allerede i Maj 1940 fra Dr. *Ernst Kaper*, mod at søge at bekæmpe Arbejdsløshedens Spøgelse ved at opmuntre Danske til at arbejde for Tyskerne; men det var ganske forgæves.

Der var navnlig i den første Tid, den, som de færreste nu har Mulighed for at erindre nogenlunde objektivt, Mand og Mand imellem Tale om, at »Nu er vi alle Sønderjyder.« Men det viste sig hurtigt, at det var vi aldeles ikke. De ansvarlige — Regering, Rigsdag, de højere Embedsmænd, de store Organisationer og Pressen — hverken følte eller handlede som de stoute, seje Sønderjyder efter 1864, tværtimod! Adskillige med *Scavenius* i Spidsen havde ikke blot indstillet sig paa tysk Sejr, men arbejdede bevidst for at styrke og udvide vor Tilknytning til det nazistiske Tyskland, d.v.s. for vor fuldstændige Underkastelse. Og alle var de enige om, at et Brud med Tyskland — »norske Tilstande« — vilde være saa stor en Ulykke, at man hellere maatte ofre af Samfundets Smaa til Molok ved at imødekomme Krav og Ønsker, gerne før de var udtalt. Under disse Forhold blev mange næsten dømt til at blive Forrædere, de, der maaske var lidt under Normalen med Hensyn til Karakter, Intelligens og Arbejdsevne, opvokset i en materialistisk Tankegang uden nogen Sinde at have lært Historiens Tale om Forholdet mellem Dansk og Tysk, de smaa, for hvem Tilværelsens Indhold rummes i det fra Oldtiden kendte Krav om Brød og Skuespil, hvortil dog i Nutiden hører Cigaretter. De svageste eller ringeste gennemløb Linien: Tysklandsarbejder, evt. ogsaa Norgesarbejder, O. T. eller Frikorps, Schalburgkorps, E. T. og HIPO. Hvorledes skulde Tysklandsarbejderen, udsat for Propaganda og Opfordringer fra tysk Side, kunne indse, at det var lovligt at arbejde paa en tysk Fabrik og derved frigøre en Tysker til Fronttjenesten, og at det var lovligt at fremstille Krigsmateriel, men at han var en Forræder, hvis han selv tog til Fronten og skød Kuglerne af? Det var for manges Vedkommende et rent Lykketræf, om de bestod den Eksamen, som de kom op til ganske uden Forudsætninger.

Anderledes med dem, der blev her hjemme, eller som meldte sig til Tjeneste hos Fjenden uden først at have været Syd paa. De kunde — bortset fra enkelte Egne, hvor L.S. prægede Opfattelsen — ikke være i Tvivl om, at man blev betragtet som Forræder, hvis man gik Fjendens Ærinde. Ogsaa her er Motiverne stærkt blandede, lige fra det tyske Mindretal, der troede, at nu skulde man »heim ins Reich«, til Stikkerne (derunder mange Feltmadrasser), der fik Penge for deres Judasgerning. Det er Danmarks Skam, at intet andet besat Land var saa villigt til at levere Stikkere. En Del af dem, der svigtede, var Mænd med Uddannelse eller Midler, i nogle Tilfælde fordi man følte sig mishandlet af det danske Samfund, f. Eks. ved Len- og Stamhusloven, i andre Tilfælde fordi man havde et aabent Øje for de betydelige Mangler ved vort Folkestyre uden at kunne se, at man med Nazismens Sejr vilde komme fra Asken i Ilden. Atter andre som f. Eks. Klæbehjernerne Stadsarkivar *Flemming Dahl* og Dr. jur. *Carl Popp-Madsen*, lod sig i deres Naivitet og manglende Menneskekundskab vildlede af Forfængelighed, for Popp-Madsens Vedkommende maaske ogsaa af Beundring for sin ældre Ven og Kollega *Vinding Kruse*, hvis Tanker om det kommende Samfund gik i Retning af et Diktatur af Rigets bedste Mænd, blandt hvem man da maatte finde Manden med den største juridiske Eksamen! Atter andre og nok saa farlige var de mange, hvis Ærgerrighed drev dem frem til i Tro paa tysk Sejr at bryde alle Broer af. Deres Alluer var vigtigere end baade Hjerne og Hjerte. En Mand som LRS. *Erik Reitzel-Nielsen* er typisk for dem. Blandt de ærgerrige finder man mange »miskendte Genier«, som Samfundet ikke havde Brug for i ledende Stillinger, men som nu øjnede den store Chance. Forskellen mellem Dansk og Tysk interesserede dem ikke; de vidste, at de spillede højt Spil, men var dog overbevist om, at de roligt kunde sætte baade Ære og Tro ind; thi tabe kunde hverken de eller Tyskland.

Atter andre var klogere eller mere forsigtige og ængstelige. Som Opportunister var de ganske vist ikke bedre end de ærgerrige; men de fik »kolde Fødder« længe for Befrielsen. I 1940, 1941, ja 1942 og delvis endog 1943 fandt man disse som Spytstikkere i farlig Nærhed af de rigtige Nazister; thi det gjaldt for dem om, at Døren til »det nye Europa« ikke blev lukket,

Gunnar Larsen (se Bd. I, S. 281) blev arresteret straks efter Befrielsen, men efter endt Forundersøgelse løsladt den 2. April 1946. Anklage rejstes derpaa imod ham for en Række Forhold, bl. a. Finansiering af A/S Hans Olsens Børstefabrik, der arbejdede for Fjenden, medens adskillige andre Forhold udskødes til Bedømmelse ved en eventuelt senere nedsat Rigsret. Ved Københavns Byret idømtes han den 13. Decbr. 1946 Fængsel i 10 Maaneder og en Konfiskering af Kr. 249,496, som tilfaldt Statskassen. Da han appellerede denne Dom, kom Sagen til Behandling ved Østre Landsret. Til almindelig Forhavselse fulgte denne Ret i sine Præmisser uden synderlig Kritik de af Gunnar Larsen afgivne Forklaringer og afsagde den 27. August 1947 en Frifindelsesdom. Gunnar Larsen havde bl. a. fremholdt, at andre jo kun vilde have fortsat Virksomheden, hvis han havde trukket sig ud af den — en virkelig gyldig Grund til vedblivende at tage Ansvaret for at levere Tyskerne Renshørster til deres Geværer! Endvidere fandt han det »urimeligt«, at han skulde risikere at miste de 4—500.000 Kr., han havde indskudt i Foretagendet — dette paa et Tidspunkt, da adskillige af hans Landsmænd ikke tog i Betænkning at risikere Livet! Endelig fandt Retten ikke at kunne »forkaste Larsens Forklaring om, at han har udfoldet betydende Virksomhed i allieret Interesse« — en Paastand, som bl. a. hvilede paa Udtalelser af tidl. Minister Lord Selborn, men iflg. Foreign Office ikke var afgivet »on behalf of the British government«.

før man selv var kommet indenfor, en Del af de smaa gik ind i D.N.S.A.P., de store i Dansk-Tysk Forening eller viste paa anden Maade deres Sympati og Forstaaelse for, hvad Vej Vinden blæste. Adskillige inden for denne Gruppe — saa vel som i andre — prøvede at købe sig Aflad ved Ydelser til det illegale Arbejde eller paa anden Maade; og mange slap efter den 5. Maj for Udrensning ved Tjenestemandsdømstolen eller kollegiale Æresretter, skønt de i deres Sjæls Inderste vidste, at de dumpede til Eksamen i Dansk og Tysk. Spurgtes de, før Fødderne blev kolde, om de var Nazister, veg de udenom; og nu bagefter kan man se dem hælde som Siv mod Kommunisterne eller til hvilken Side, de tror, Vinden vil blæse.

II

Et Kapitel for sig udgør de mange Tusinde, der enten frivilligt eller paa direkte Opfordring af den danske Regering udførte *Arbejder for den tyske Værnemagt*. I »Frit Danmark« Juli 1943 foreslog Erling Foss det fortræffelige Navn *Værnemagere*, idet han særligt tænkte paa »denne Krigs Gullaschbaroner«, nemlig »de pæne Mænd«, Direktørerne eller Fabrikanterne, der hvisker fortroligt til den ene og den anden: »Jeg er blevet tvunget dertil. Jeg kan ikke lide det ... Det gælder om at holde Landets Produktionsapparat intakt til efter Krigen ... Hellere beskæftige Folkene hjemme end sende dem til Tyskland.« Men maalt med den

nationale Alen omfattede denne Gruppe ikke blot »de pæne Mænd«, men de uhyre mange, der under Besættelsen med Glæde tjente Penge ved at udnytte Danmarks Afhængighed af Tyskland. Der var nogle, der tjente Penge mod deres Ønske, f. Eks. fordi Regeringen paalagde dem at handle med Fjenden, eller fordi Værnemagten simpelt hen tvang dem — en Tvang, der dog først begyndte efter den 29. August; men disse meget faa sendte naturligvis straks efter Udbetalingen paa eget Initiativ Fortjenesten tilbage til Nationalbanken og bestod derved den Prøve, som saa mange af Samfundets store ikke klarede.

Denne Definition af Værnemagerne, som ogsaa lægges til Grund for Fremstillingen paa de følgende Sider, er langt videre end den strafferetlige; bl. a. forbød politiske Hensyn en saa omfattende Udrensning. Men *Menigmand havde et sikkert Instinkt for, hvornaar en Handling var en Udnyttelse af Situationen og hvornaar ikke, selv om Handlingerne tilsyneladende kunde være ganske ens, ligesom han ikke var i Tvivl om, hvorfor det var forkasteligt at være Værnemager.* Da Krigen kom i September 1939, havde mange endnu den forrige Verdenskrig i friskt Minde med den uhemmede Dans omkring Guldkalven og Vanskeligheden ved en retfærdig Fordeling af Goderne, fordi man da slet ikke var indstillet paa Rationering. Nu derimod var der almindelig Stemning for Rationering af alle vigtige Varer, som der utvivlsomt ikke var rigeligt af, idet man maatte imødesee en totalitær Krig med uhyre materielle Vanskeligheder ogsaa for de neutrale; og fra officiel Side prædikedes der *Samfundssind*, og at Hamstring var samfundsskadeligt. Endnu stærkere Ord om Samfundssind blev der talt fra den 9. April; nu gjaldt det ikke mindre end *Landets Vel og Folkets Fremtid*. Enhver kunde nu forstaa, at hvis Krigen trak i Langdrag som den forrige Krig, vilde vi risikere at komme til at sulte, som Tyskland da kom til det, hvis det ikke lykkedes os at holde Hus med vore Midler og hindre tysk Udnyttelse af dem. Da saa Tyskerne selv i Slutningen af April meddelte officielt, at man frabad sig Henvendelser om Beskæftigelse, af hvilken Art de end maatte være, og de endvidere paastod, at alle de Varer, Værnemagten skulde bruge i Danmark, blev hentet i Tyskland — noget, som ganske vist ingen troede paa, hvilket dog er betydningsløst i denne Forbindelse —, syntes det ganske indlysende, at skulde man følge Kongens Bud om at vise en fuldtud korrekt og værdig Optræden, maatte man holde sig paa saa lang Afstand som muligt fra Tyskerne, hvad enten man ejede Varer, Arbejdskraft eller andre Værdier. *Kunde man ikke direkte hjælpe Tysklands Fjender, kunde man da i hvert Fald undlade selv den mindste Hjælp til de tyske Ordbrydere og Voldsmænd.*

Dertil kom, at det hurtigt rygtedes — i hvert Fald i store Dele af Befolkningen —, at Nationalbanken var begyndt at give Tyskerne Kredit paa et saa svimlende Beløb som en halv Million Kroner dagligt, og at Værnemagten i Folkemunde paa Grund af denne *Udplyndring* blev døbt om til »Græshopperne« og »Fjernemagten«, ligesom der var almindelig Skepsis angaaende Værdien af vort Tilgodehavende selv i Tilfælde af en tysk Sejr. Endvidere advarede de illegale Blade allerede fra November 1940 (»10 Bud for Danskere«, udsendt af Studenternes Efterretningstjeneste) Gang paa Gang mod at hjælpe Tyskerne paa nogen Maade, ligesom B.B.C. gjorde sit i samme Retning.

Vognmænd!**Hvorfor arbejde**

12 Timer i Døgnet, naar det samme kan tjenes paa 87
Prøv vor Værnemagtskørsel — og bliv tilfreds.

* Forplejning * Brændsel * Møbler * Beklædningsgenstande
o. s. v. — ligesom Fragtkørsel i Fredstid, men bedre betalt.

* Lang Varighed * Ugentlig Afregning
* Ingen Kontrakt * Frie Forhold

Ikke mindre end 3 Tons-Vogne ønskes.

Omg. Henvendelse til **Kørselskontoret,**
Havnen, Thisted — Telf. 859.

**Til OSLO og
SYDNORGE**

SØGES ARBEJDERE MED KENDSKAB TIL
BILREPARATIONER

Løn 150.- til 200.- Kr. pr. Uge
100 Kr. i Forskud 5 Dage efter Afrejsen
Tysk Arbejdsanvisningskontor,
Trommesalen 4, København.

Vognmænd!**Kom til Thisted**

hvor De i Øjeblikket opnår den
virkelige store Fortjeneste.

Prøv vor Kørselstjeneste og bliv
tilfreds.

Forplejning, Brændsel, Møbler,
Beklædningsgenstande o. s. v., alt-

saa ganske normal Fragtkørsel til
meget høje Priser.

Lang Varighed.

Ikke mindre Vogne end 3 Tons
ønskes.

Ugentlig Afregning. Ingen Kon-

trakt. Frie Forhold. Omg. Henv. til

KØRSELSKONTORET
Havnen, Thisted — Telefon 859

Struer kalder!

Jeg har stadig Brug for flere Generator- og Diesel-
Lastvogne.

Ring til Struer 496 eller skriv og faa alle Oplysninger.

J. S. BRODERSEN Transportkontoret - Struer

250. Biler og Hestekøretøjer antages til god Kørsel

(Kun 2-Spand). Vi har 450 Spand i Arbejde, men kan bruge endnu flere

Entrepenørfirmaet C. Dahl, Allesø pr. Odense

Til. Allesø 110

Til. Allesø 110

Disse *Værnemager-Annoncers Skamløshed* taler for sig selv. Og Indtrykket forstærkes, naar man opfrisker Mindet om dem, der blev gengivet i Bd. I, S. 595 og 597.

Ikke des mindre viste det sig hurtigt og i steds stigende Grad, at der over hele Landet og blandt alle Stænder, som blot havde en lille Smule med Forretningsforhold af den ene eller anden Art at gøre, fandtes Mennesker, der foretrak at overlade Samfundssindet til andre for selv at tjene Penge og derved svække Landets fysiske og sjælelige Modstandskraft mod Fjenden og for manges Vedkommende endda indlod sig paa at ødelægge deres Lands Naturværdier paa uoprettelig Maade. Efterhaanden som Tiden gik, blev det klart, at Tyskland ikke vilde opgive, før dets Modstandskraft var slidt op; derfor blev enhver *Værnemagers Arbejde medvirkende til at trække Krigen i Langdrag med alle dens Ulykker*. Men adskillige brugte den usleste af alle Undskyldninger: »Hvis ikke jeg vil, gør en anden det!« Eller man sagde: »Jeg har ikke Forstand paa Politik« og prøvede paa den Maade at skubbe Ansvaret fra sig. Mange erfarede Sandheden i det gamle Ord, at rækker man Fanden den lille Finger, tager han hele Haanden. Det begyndte saa smaat og uskyldigt, men en skønne Dag opfordrede eller maaske truede Tyskerne til noget mere; og til sidst var man helt i tysk Sold, hvad enten man kunde lide det eller ikke, og uanset

at man risikerede eller endog blev udsat for Sabotage (Se Eksempler i Bd. III, S. 135 ff.). Det særlig triste ved det, men ogsaa det, som i nogen Grad kan tjene til Undskyldning for mange, var den Kendsgerning, at saa mange af de store og rige og ansete gik i Spidsen. Det er nok her at nævne Minister *Gunnar Larsen*, der finansierede A/S Hans Olsens Børstefabrik, som havde store Leverancer af Geværborster til Værnemagten, med indtil 1,8 Million Kroner og ogsaa paa anden Maade søgte at hjælpe denne Fabriks Arbejde for Værnemagten, og endelig sammen med andre Mænd med Indflydelse dannede det berygtede Østrum-Udvalg (Bd. I, S. 338).

Forholdene er noget uens for de forskellige Dele af Befolkningen. Nogle faa Eksempler kan belyse det. *Landmanden*, f. Eks., den danske Bonde, der er knyttet til sin Jord og sine Husdyr, har altid haft Ord for at være materielt indstillet. Jo bedre Jord, des mindre Gavmildhed og Offersind. *Højskolen*, som stort set svigtede i de fem lange Aar, har ikke evnet at rokke meget derved. Landbruget havde haft gyldne Tider under den første Verdenskrig og derefter daarlige, særligt i Kriseaarene fra 1930. Saa oprandt den anden Krig med Mulighed for at genvinde noget af det, som han ligesom havde til gode fra de haarde Aar. Bonden reagerer langsommere end Byboen; han har en vis Mistro til Byens Folk, og Sabotagen maatte instinktivt være ham imod. Desuden saa mange Bønder kun sjældent en Tysker, og skete det endeligt, var han oftest ganske flink. Der er nogen Undskyldning for, at det først sent gik op for Landmanden, der ikke saa saa mange illegale Blade, at han handlede mod danske Interesser, naar han solgte til Tyskerne. Det var egentlig først den 19. September, da Politiet blev taget, man helt fik Øjnene op for Tyskernes Forbrydelser; thi medens man de færreste Steder paa Landet har set en Jøde, kender alle en eller anden Politibetjent. Men *trods alle Undskyldninger undrer man sig dog over, saa almindeligt Værnemageriet var*. Det var ikke noget enestaende Tilfælde, som hændte engang paa Fyn, da en Landmand averterede sin Halm til Salg og solgte til Værnemagten, der bød en Øre mere pr. kg end de danske Købere. Oven i Købet inviterede han Tyskerne paa Kaffe; thi de var da saa flinke og deres Penge lige saa gode som andres! Eller som det skete i Jylland: En Dansker havde taget Stilling som Opkøber for Værnemagten og henvendte sig — uden smaalige Hensyn til de af Myndighederne fastsatte Regler — til sine Landsmænd. I et Sogn, hvor han kom, fik han ja hos alle dem, af hvem han gerne vilde købe Svin, og det var ikke faa. Da saa Sagen senere kom for Retten, viste det sig, at Sognefogeden var den ærligste af dem alle; thi han tilstod mere, end han var tiltalt for; og saa var det naturligt, at han fik Lov til at fortsætte i sin ansete Stilling! Men Værnemagtsopkøberen, der fik 4 Maaneders Fængsel under Besættelsen for sine Ulovligheder, fortsatte i den politiløse Tid og fik da et Aar ekstra efter den 5. Maj. Særligt under den sidste Del af Besættelsen blev det i de Egne, hvor Tyskerne gennemførte store Ødelæggelser af den danske Natur, meget almindeligt, at Landmændene forsømte deres egen Bedrift for at tjene 40, 50 eller endog 60 Kr. dagligt for hvert Spand Heste + Mand, man stillede. Selv *Kaj Munks* drastiske Protest faa Dage før sin Død (se Bd. III, S. 448) kunde kun have begrænset Virkning; havde han ejet Jordegods i større Stil, havde der maaske været en Mulighed;

Det lykkedes i Tidens Løb »Fædrelandet« at skaffe sig ikke faa Annoncer fra danske Forretninger og Virksomheder, der for fleres Vedkommende næppe kunde regne med en Kundekreds blandt Bladets Læsere, medens andre til Gengæld netop her fandt et naturligt Klientel. Enkelte Annoncører betegnede sig da ogsaa som P.M. (Partimedlem) eller tilkendegav paa anden Maade, at de hørte den nazistiske Menighed til.

Blandt de Forretninger, hvis Annoncer gentagne Gange kunde ses i Bladets Spalter, var *Varehuset »Buldog«* paa Nørrebrogade i København. Skønt Indehaveren af dette, *E. Bryde Nielsen*, næppe var værre eller bedre end saa mange andre, der søgte at udnytte Situationen, samlede Befolkningens Harme sig dog i særlig Grad om hans Forretning, og under Folkestrejken i Sommeren 1944 gik man den 30. Juni til Attak imod den. Bygningen blev stukket i Brand og dens Inventar kastet ud paa Gaden, hvor der tændtes Baal af det (se Billedet i nærværende Bind S. 45). Fotografier af denne »Folkedom« gik gennem hele den frie Verdenspresse som et afskrækkende Vidnesbyrd om, hvad man kunde risikere, hvis man anglede efter Forretningsforhindelse med Nazister eller Tyskere.

thi alt for ofte har man paa Landet Indflydelse efter sit Hartkorn, ikke efter Karakter eller Dygtighed.

Kan man saaledes finde delvis Undskyldning for Landmændenes Værnemageri, vil de fleste ogsaa give *Arbejderne* en ret bred Margin. Men det staar fast, at *enhver, der sagde sin Stilling op for at tage Stilling hos Tyskerne og derved opnaa mere end normal dansk Løn, var Værnemager*. I Norge er den Slags endog strafbart, skønt Udrensningen der gennemgaaende er mildere end her. Efterhaanden som Tiden gik, steg Lønnen til det fantastiske, saa man saa det Særsyn, at Fagforeningerne ønskede at holde igen, medens den enkelte Arbejdsgiver (Entreprenør) kun var interesseret i de høje Lønninger, saavel som i dyre Indkøb af Materialer, da han selv fik Procenter af Lønnen og de andre Udgifter. Adskillige Hundrede Kroner om Ugen blev almindeligt; og det særligt farlige Arbejde med Jordminer honoreredes med 1000 Kr. om Ugen eller 150 Kr. daglig. Mange var godt klar over, at det var forkasteligt Arbejde; men man dulmede Samvittigheden ved at følge den frie Presses talrige Opfordringer til at arbejde langsomt og daarligt og om muligt sabotere Arbejdet. Videre Glæde af Pengene havde de færreste; for hvad der kommer let, gaar

BULDOG
paa **„NØRRE“**
gør Pengene **STØRRE**

Tøjkort!

Tænk
Dem nu godt om, naar De skal benytte Tøjkortet, og brug det med Fornuft.

Hvis
De gaar til BULDOG med Tøjkortet, er De sikker paa at fås det allerbedste Udbytte; vor Børneafdeling er berømt for sine billige Priser.

— og
saa har vi det rigtige Udvalg i varme Vintervarer og et straalende Udvalg i fornuftige Julegaver.

BULDOG
Børneafdel.: Nørrebrogade 16

let; den »sorte Børs« fandtes paa eller nær de fleste af disse triste Arbejdspladser; Priserne paa Cigaretter og andre Livsfornödenheder var svimlende. Den demoraliserende Virkning, som den Art Værnemageri har voldt, tager det lang Tid at overvinde.

Det mest omfattende økonomiske Samarbejde finder man blandt de selvstændige Erhvervsdrivende, navnlig *Handlende*, *Fabrikanter* og *Entreprenører*. En Del Aktieselskaber og Firmaer blev stiftet med det udtrykkelige Formaal at udnytte Værnemagtsordrer. I Stedet for at bruge sit sunde Instinkt og undlade Forretninger med Fjenden lod man sig lokke af Penge, der var lette at tjene, og af forskellige Samfundsspidsers slette Eksempel. En Del var ogsaa bange for at gaa ned i Indtægt ved at miste de sædvanlige Markeder eller Indkøbsmuligheder, medens andre drømte om den første Verdenskrigs Gullaschtider. Fra den 2. December 1942, altsaa efter at vi var naaet godt halvvejs gennem Besættelsesaarene, fik de Handlende Pligt til at sælge til de enkelte Værnemagtsmedlemmer, der skulde behandles som »faste Kunder«, dog ikke med Hensyn til Vin, Spiritus eller Tobaksvarer; hver Tysker maatte kun købe til sit personlige Behov, i Almindelighed kun eet Par, eet Sæt eller eet Stykke af hver Vare. Men længe forinden havde smarte Forretningsfolk solgt i stor Stil til Tyskerne. En meget kendt Forretningsmand i Aarhus solgte saaledes, uden at dette kunde betegnes som strafbart, allerede i 1940 saa meget Kontorinventar til Tyskerne og de danske Nazister, at det løb op til over 60 pCt. af hans samlede Omsætning; men det varede ikke længe, før dette ændredes, og hans Annoncer forsvandt fra »Fædrelandet«. Derimod lykkedes det en driftig Mand som Direktør *E. Bryde Nielsen* ved Annoncer i samme Organ at gøre sin Forretning »*Buldog*« foran paa Nørrebro til Genstand for Folkets spontane Angreb under Folkestrejken, saa at Fotografier af denne Brand vandrede Verden rundt som et klassisk Eksempel paa, hvad man risikerede. Paa beslægtet Maade gik det *Restaurant »Tosca«* i Frederiksberggade i København ved Kapitulationen; her havde den berygtede Direktør *Karl Schultz* skabt et saadant Tilholdssted for Tyskere, Frikorpsfolk paa Orlov, Hipoer, professionelle Feltmadrasser, Stikkere og andre Forrædere, at det var fuldt forstaaeligt, ingen kunde eller vilde sige noget til, at man maatte have Udløsning ved at smadre det hele, skønt Ødelæggelsen maalt med den gængse, snæversynede, materialistiske Alen ikke havde noget fornuftigt Formaal. Men ogsaa »fine« Folk i Restaurations- og Hotelbranchen svigtede. Kun et enkelt, slet ikke særligt graverende Tilfælde blandt mange skal nævnes: Direktør *Aage Poschmann*, København, der drev baade »*Astoria*« og Skydebanens gamle hæderkronede Virksomhed, kunde af Frygt for, at Hotellet skulde komme til at staa tomt og Personalet derfor blive arbejdsløst (ak, dette Hensyn til Personalet gaar igen Gang paa Gang, naar man skal finde en Undskyldning!), ikke vente mere end 3 Dage fra den 9. April, før han rettede Henvendelser til tyske Officerer for at faa dem til at bo paa Hotellet. Hvis han forinden havde raadspurgt Bestyrelsens juridiske Medlem, Højesteretssagfører *Geo K. Schiørring*, om den Slags var »korrekt og værdigt«, var han næppe blevet advaret; thi i Efteraaret 1941 startede denne, der hidtil gennem mange Aar havde repræsenteret betydelige engelske Interesser, sammen med et Par unge Mennesker »Maskinfabrikken Nordropa« med

Natten mellem den 4. og 5. Maj 1945 satte Københavns Befolkning Punktum for den Trafik, som havde været drevet i *Restauranten »Tosca«* i Frederiksberggade. Det var ikke noget helt almindeligt Syn, der mødte Strøgvandrerne næste Morgen — men et ubdrageligt Tegn paa, at Befrielsen endelig var inde!

det Formaal at fremstille Flyvemaskindele og andet Krigsmateriel til Tyskerne. Efter at have tjent betydelige Beløb (dog ikke sammenlignet med, hvad de store Værnemagere præsterede) i over et Aar, fik Schiørring »kolde Fødder« omkring Nytaar 1943 — kort efter at det ved El Alamein og ved Stalingrad var begyndt at gaa galt —, men dog ikke koldere, end at han ikke nedlagde Virksomheden, men overdrog den til andre. Hans Tilfælde viser, hvor usikker Retsbevidstheden er. Underretten frifandt ham for Værnemageri, fordi han ikke havde overtraadt nogen af de Bestemmelser, der var fastsat fra dansk Side, og fordi han af egen Drift var traadt tilbage ved Nytaar 1943, da Virksomheden laa med Million-Ordre, der kunde have givet stor Fortjeneste. Landsretten — baade Jurister og Lægdommere — dømte ham til 8 Maaneders Fængsel og Tab af Sagførerbestillingen for bestandig; og mens et betydeligt Mindretal af Dommere i Højesteret sluttede sig hertil, fastsatte Fler-tallet Straffen til 4 Maaneders Fængsel og Tab af Bestillingen i kun 5 Aar. Dette milde Standpunkt vedrørende Bestillingen er saa meget mærkeligere, som baade Lovgivning og Domstole plejer at være haarde over for Sagførere, der forser sig; saaledes mistede som en Følge af den *almindelige* Straffelov en Sagfører kort efter Befrielsen sin Bestilling for stedse og idømtes 40 Dages Fængsel, fordi han havde tjent 5—600 Kroner ved at afgive urigtig Erklæring om, hvor mange Bistader han havde, og derefter solgt en Del Kort til Sukker til Bierne. Og 10 Aar før tog Høje-

steret Bestillingen fra en Sagfører for Livstid og gav ham en Bøde paa 2500 Kr., fordi han havde uds muglet nogle dobbeltmøntfodede Obligationer, idet Retten fandt, at det var en Handling, der var vanærende i den offentlige Mening.

Som et andet Eksempel paa Værnemageri af *Sagførere* kan nævnes en Provins-sagfører, der døde efter Kapitulationen, men før det blev afgjort, hvilke Følger hans Handlinger vilde føre med sig. Efter at en af hans Kolleger i den paagældende By først havde sagt nej, sagde han selv ja til at blive Værnemagtens Sagfører ved dens Erhvervelse af Jord og andet, skønt de fleste Erhvervelser foregik langt fra hans By og Egn. Ved at beregne høje Salærer indtjente han gennem Aarene flere Hundrede Tusinde Kroner ved dette Arbejde; da hans Kolleger i hans By efter Befrielsen paa et Møde drøftede hans Forhold, var der Flertal for, at der ikke burde skrives ind imod ham.

Ikke mindst *Levnedsmiddel/fabrikanterne* havde store Dage. Navnlig var der noget at gøre i Pølsebranchen; thi hvem elsker Pølser som Tyskerne? Det kan ikke undre, at flere Andelsslagterier blev udsat for Sabotage. Særlig berømt eller berygtet blev to københavnske Firmaer *A/S S. Houlberg og J. Steffensen*. Allerede under Krisen i September 1938, altsaa længe før Værnemageriet opstod, var der raske Forretningsfolk, der saa en stor Chance i at sælge Houlberg Konserver i større Stil til Værnemagten, saa at den kunde have et passende Reservelager; men desværre for de paagældende viste det sig, at de Prøver, som Houlberg leverede, var fordærvede; og saa blev der ingen Bukser ud af det Skind. Da saa Krigen og Besættelsen kom, blev *Brødrene Houlberg* hurtigt kendt for deres Interesse i som Medlemmer af D.N.S.A.P. at have Forbindelse med Nazisterne, men tillige paa Grund af de forskellige Sager, der medførte alvorlige Straffedomme for svinske Forhold i Virksomheden, hvorfor Firmaet ikke blot en kortere Tid — Folks Hukommelse er daarlig — maatte holde op med at levere Pølser til Pølsevognene, men ogsaa finde sig i Folkeviddets Sentens:

»Hvis »Fædrelandet« er et Blad,
er »Houlbergs Pølser« ogsaa Mad!«

Men efter Kapitulationen viste det sig i en Værnemagersag mod en Dansker, der havde været Bestyrer af en af Kantinerne i Kastrup Lufthavn — hvor der foregik en usandsynlig Sortbørs-Handel og en Uds mugling i stor Stil trods Toldvæsnets energiske Optræden —, at ikke blot Kantinebestyrerens, men ogsaa Houlbergs Regnskaber og Bilag over Omsætningen var væk! Der er dog ikke rejst Tiltale mod Houlberg for Værnemageri.

J. Steffensen, der var kendt »fra Gedser til Skagen«, overlod ikke Houlberg alle Chancer, men var ogsaa med i Opløbet. Han udviste allerede kort efter den 9. April stor Iver og averterede saaledes i den tyske Soldateravis i København og andre tyske Blade med sine dejlige Pølser: »So oder so, Steffensen ist immer an der Spitze,« og at Pølserne var »besonders nach deutschem Geschmack hergestellt.« Englænderne kaldtes for »Fjenden«; og bl. a. er han sigtet for gennem det tyske Handelskammer at have presset Baconudvalget for Eksporttilladelser, ligesom for at have forhøjet Prisen med en ekstra Provision til Bestyrerne af de tyske Kantiner. Samtidig averterede han stort i de danske Aviser, at han »svigter aldrig og har aldrig

DANMARK
360
DANISKE STATSMONOPOL

So oder so ----

STEFFENSEN ist immer an der Spitze -!

FABRIK FÜR FEINE KONSERVEN UND WURSTWAREN
KØBBYEN — KØPENHAGEN

FERNSPRECHER (SAMMELNUMMER)
CENTRAL 115

AUS ALLEBEIEN DÄNISCHEN ROHWAREN UND BESONDERS NACH DEUTSCHEN GESCHMACK HERGESTELLT

Direktor *J. Steffensen*s i Teksten omtalte skandaløse Annonce.

svigtet«. Man spørger blot sig selv, hvad eller hvem det er, han aldrig svigter. Sagen imod ham er endnu ikke sluttet.

En af de Fabrikker, der i størst Omfang samarbejdede med Værnemagten, var *Rekylriffelsyndikatet* i Københavns Frihavn. Gennem mange Aar havde Dansk Industri Syndikat eksporteret Rekylrifler til hele Verden. I Anledning af den ualmindelig vellykkede og storslaaede Sabotage den 22. Juni 1944 hævdede Ledelsen efter Kapitulationen, at Sabotagen skyldtes en Misforstaaelse, at man havde haft nært Samarbejde med Frihedsbevægelsen og slet ikke havde været glad ved at arbejde for Tyskerne, men at man var blevet nødt til at følge Regeringens Linie. Offentligheden blev imidlertid bekendt med et Par Breve, som en af Selskabets Direktører, *H. Haubroe*, havde skrevet kort efter Sabotagen, og som blev offentliggjort i »Frit Danmark« den 13. Juli 1945. I det ene, der er dateret 5. Juli 1944, altsaa lige efter Folkestrejken, skriver han:

»Nu fik vi da Generalstrejken overstaaet, igen en af Nationens mange Daarskaber og Fejlbømmelser, jeg tænker mig ogsaa, at det var Generalprøve paa, hvad der venter os, naar engang Tyskerne har forladt Landet. Alle Rygter om Invasion, Generalstrejke i andre Lande o.s.v. viste sig at være Løgn, og Menigmand løb som Faar efter Kommunisterne. Man faar ikke megen Tillid til Nationen — Gud ved, om vi bliver i Stand til at regere os selv. Man spejder rundt efter et Mandfolk — der er ingen at faa Øje paa endnu.«

Den 19. August s. A. skriver han til en af Lederne af »Fri-Te-We-«, det forkortede Navn paa en stor tysk Virksomhed:

»Hvorledes det vil gaa med Genopbygningen, staar endnu hen i det uviste. Nogle Dele synes at gaa let, andre volder mere Besvær. Vi vil imidlertid straks meddele Dem, saafremt der bliver Mulighed for en Genoptagelse af nogle af de nu afbrudte Ordre. Det var med Betænkelighed, at vi i sin Tid indgik i Samarbejde med Fri-Te-We-, idet den Art Arbejde laa uden for vort sædvanlige Arbejdsomraade. I Dag er vi glade for, hvad vi har lært, og for de Erfaringer, vi har høstet. I denne Udviklingsperiode har vi altid modtaget Hjælp og Understøttelse paa den mest loyale Maade af Deres Firma. Vi er Dem meget forbundne for det Samarbejde, der har fundet Sted, og vi takker Dem, fordi De med Taalmod har gjort det muligt for os at skaffe saavel Funktionærer som Arbejdere den fornødne Uddannelse. Vi vilde beklage overordentligt, saafremt der Mulighed for fremtidig Beskæftigelse inden for vort Firma, som derved er skabt, ikke skulde blive udnyttet videre. Vi ser nu af Deres Brev, at ogsaa De tænker Dem Samarbejdet fortsat i Fremtiden, og vilde det glæde os meget, om Forbindelsen mellem Selskaberne atter kunde blive genoptaget. Vi vil tage de fornødne Hensyn hertil ved Planlæggelsen af den fremtidige Drift. Til ovenstaaende maatte vi gerne føje en oprigtig Tak for den elskværdige og forstaaende Maade, paa hvilken saavel De selv — som andre Herrer fra Fri-Te-We- — altid har ført Forhandlingerne under Besøgene her.«

Efter disse Breves Offentliggørelse besluttede Direktør Haubroe at trække sig tilbage fra Selskabet.

Det mest omfattende Samarbejde med Værnemagten udførtes dog af *Entreprenører*, som enten frivilligt eller paa direkte Opfordring af Regeringen bl. a. anlagde en Række Flyvepladser, som ødelagde den paagældende Lokalitets Natur og i Begyndelsen af Besættelsestiden bidrog til en stærk Misstemning i Norge over for den danske Politik, som paa denne Maade lettede Tyskernes Kamp for Norges Undertrykkelse. Herhjemme blev danske Skove forhugget, saa det vil tage Slægtled at indvinde Ødelæggelserne. Klitter er ødelagt med Betonfundamenter. Plantevækst er fjernet, saa Sandflugt er muligjort. Gamle Slægtsgaarde er revet ned og deres frugtbare Jorder omdannet til Flyvepladser med lange, brede Betonbaner, som det kræver uhyre Bekostning at fjerne. *Al denne Vandalisme, som i kommende Tider vil være Mindesmærker over den tyske »Beskyttelse« af vort Land, har mange danske Mænd deres Medansvar for og da i ganske særlig Grad de, der virkede som Entreprenører og Arbejdere hos Værnemagten.* Før den 29. August havde man ingen Pligt til at arbejde for Tyskerne; men ved en Forordning af 4. September 1943 »i Analogi med Artiklerne 42—56 i Haag-Landkrisreglementet« bestemte v. Hanneken, at »alle danske Firmaer, Industri- og Handelsvirksomheder samt Detailhandlere er forpligtet til paa Forlangende af vedkommende tyske Myndigheder mod en passende Godtgørelse at modtage og uden Opsættelse udføre Bestillinger paa Leverancer til eller Arbejder for den tyske Værnemagt i Danmark.« Men Tvang blev ikke eller næsten ikke nødvendig. Der var mange, der med Glæde flokkedes om Arbejdsstederne og var villige til at hylde Tyskerne og takke dem, fordi man fik Lov til at tjene Penge, som det danske Samfund skulde betale. Man fulgte glad og villigt *Scavenius*, som i August 1940 i »Berliner Börsenzeitung« havde skrevet, at Regeringen »har som Baggrund for sit Arbejde hele det danske Folks Vilje til at gaa ind i et frugtbart og positivt Medarbejderskab inden for det kontinental-europæiske Storrum. Et saadant beredvilligt Medarbejderskab vil være — og derom findes der ikke to Meninger i dette Land — anvist Danmark ved de senere Aars verdenspolitiske og verdensomspændende Begivenheder.« I samme Nummer gentog Statsbanerne

deres 10 Aar gamle Ord fra en Jernbaneudstilling i Leipzig: »In Dänemark sind Sie immer ein erwünschter Gast!« Allerede da havde det »statsanerkendte Værnemageri« floreret flere Maaneder. Ugedagen efter den 9. April havde Luftwaffe opfordret de 3 store Firmaer *Christiani & Nielsen, Monberg & Thorsen* og *Wright, Thomsen & Kier* til at bygge Flyvepladser i Jylland. De to første sagde nej; men *Christiani & Nielsen lavede senere Arbejde for Tyskerne bl. a. i Norge for nogle Millioner*, foruden at Ingeniør *Rud. Christiani* drev »privat Udenrigspolitik« og derved aabnede en for en Politiker ualmindelig Naivitet. Men med Hensyn til *Wright, Thomsen & Kier* kom Sagen til at ligge anderledes. Det var et overordentligt indflydelsesrigt Firma. Civilingeniør *Otto F. R. Kier* var Folketingsmedlem og fremtrædende Konservativ i Aarhus. Civilingeniør *T. K. Thomsen* var i Bestyrelsen for en Række offentlige og private Institutioner, deriblandt Næstformand (fra 1941 Formand) for Arbejdsgiverforeningen og udøvede ligeledes Indflydelse i den konservative Presse. Ifølge sin egen Fremstilling (der bør sammenholdes med Bemærkningerne i Bd. I, S. 265) var det mod hans Samvittighed at arbejde for Tyskerne, og han ønskede ikke at gøre noget, som vilde give hans Landsmænd Anledning til at spytte paa ham. Men Stauning forklarede ham, at 18 Ministre, alle erfarne Politikere, var enige om, at det drejede sig om Arbejde, der *skulde* udføres, og at det havde voldt Vanskeligheder at faa Tyskerne til at gaa ind paa at lade danske Arbejdsgivere og Arbejdere udføre Arbejdet, som de langt hellere selv vilde have Herredømmet over; derfor var det ikke Tyskerne, men Danmark man vilde gøre en Tjeneste ved at paatage sig Arbejdet, idet man vilde opnaa at holde Tyskerne ude fra danske Arbejdspladser. Og *Christmas Møller* skærpede Staunings Ord ved at hævde, at Thomsen ikke kunde betragte sig som en god Dansker, hvis han ikke udførte Arbejdet. Følgen af Regeringens Henvendelse blev, at *der i Løbet af de 5 Aar blev lavet Arbejde for Værnemagten for et saa svimlende Tal som 100—150 Millioner Kroner* og det uanset, at Forholdene, under hvilke det begyndte, efterhaanden ændredes totalt. Endnu efter den 5. Maj har Thomsen følt sig overbevist om, at han handlede rigtigt. Firmaet lavede efterhaanden Værnemagtsarbejder over hele Landet, fra Nordjylland til Bornholm, ofte sammen med Firmaerne *Hoffmann & Sønner*, Aarhus, *Carl Nielsen*, Odense, og *Melchior & Voltelen*. Samarbejdet med Tyskerne synes at have været ideelt og Tempoet hurtigt, hvilket Arbejderne selv var interesserede i. Den første Kontrakt blev indgaaet den 17. April, og mindre end 2 Maaneder efter var den første Startbane færdig paa Aalborg Flyveplads, hvilket blev fejret for *Wright, Thomsen & Kiers* Regning. Denne Fest er skildret i en Hyldestbog, som en af Tyskernes ivrigste Medløbere, *Herluf Andersen*, udgav kort efter paa Bestilling af Tyskerne. (Heri oplyses dog ikke, at een af Aarsagerne til Festen var Firmaets Ønske om at undgaa en planlagt dansk-tysk Folkefest). Ved Afleveringen udtalte Hr. *Bruns*, den tyske Leder af Arbejdet og Repræsentant for de tyske Myndigheder i Hamburg:

»Dette Arbejde er blevet færdigt tre Dage tidligere end beregnet, hvorved der fra begge Sider er givet Bevis paa Tempo og Energi... Nu i Dag er det festlige Øjeblik oprundet, da vi skal indvie en Startbane paa 100.000 Kvadratmeter, vel den største i Europa... Jeg vil, mine Herrer, takke Dem for det gode Samarbejde.«

Ved Festen bagefter henvendte Civilingeniør *H. K. Wright* følgende Ord til Hr. Bruns:

»Vi to Firmaer takker Hr. Bruns for den Tillid, som blev vist os; thi Tillid og Venlighed har mødt os under hele Arbejdet. Denne gensidige Tiltro har præget hele vort Arbejde, derfor ogsaa det gode Resultat, og det glæder os, at De, Hr. Bruns er tilfreds.«

Hr. Bruns svarede:

»Jeg takker Dem, Hr. Ingeniør Wright, saavel som alle de øvrige Herrer i de to Firmaer, ogsaa fordi De har indbudt os til denne festlige Afslutning paa et Arbejde. Det hele er af mere Betydning end blot dette, at et Arbejde er blevet færdigt, vor fælles Glæde er ikke alene begrundet med dette, men i, at det er lykkedes os som to Nationer gennem fælles Arbejde at naa et godt Resultat. Vi havde unormale Forhold, et Arbejde skulde gennemføres, som De som Danskere maaske ikke var interesserede i. Men efter kort Tid viste det sig, at vi ikke mere var to Nationer, men en stor Skare Ingeniører og Arkitekter. Deres sande Maal maatte være det gode Arbejde. Mange unge Ingeniører har faaet Opgaver her. Vi har faaet Forbindelse med hinanden, to Nationer har rakt hinanden Haanden. Resultatet var godt, et godt Samarbejde og godt Kammeratskab. Mine tyske Kolleger og Medarbejdere, jeg beder Dem om at rejse Dem og sammen med mig at drikke paa vore danske Kollegers og Venners Vel!«

Festen fik et vellykket Førløb og var sent forbi. Tyske og danske Sange vekslede. En Periode, et Arbejde, et Venskab var sluttet. Ved Festen i Midten af Juli s. A., da en anden Startbane blev indviet, samledes man om »det verdensberømte danske, kolde Bord«, hvor Hr. Bruns slog fast, at Resultatet, en Startbane paa tre Uger, havde det ikke været Tyskerne muligt at skabe, hvis de ikke havde haft en saa fabelagtig Arbejdsstab som de danske Arbejsgivere og danske Arbejdere. Ingeniør *Teig-Jespersen*, den ledende Ingeniør i Wright, Thomsen & Kier, der sammen med Hoffmann & Sønner havde udført Arbejdet, sagde i sin Takketale:

»Tyske Kammerater og Kolleger! Som Repræsentant for begge Firmaer vil jeg gerne udtale min Tak for den store Tillid, som De har vist os, idet De overdrog os det store Arbejde. Vi har overholdt vore Terminer — og De er tilfreds med Arbejdet, hvilket glæder os. Vore to Firmaer hører ikke til de mindste her i Landet, med Startbaner var vi dog ikke fortrolige, men det er lykkedes for os, endog med Rekord. Dette vil gøre vort Navn bekendt i hele Verden, vi har skabt os et Ry og takker derfor endnu en Gang den tyske Øvrighed og Hr. Bruns som dens Repræsentant i Aalborg. Danske Ingeniører og Kammerater, sammen vil vi udbringe et længe Leve for vore Kolleger!«

Ingeniør *Teig-Jespersen* har i en Redegørelse efter Befrielsen meddelt, at Wright og han maatte tale, »da ingen af Cheferne var til Stede«. Der blev udtalt, fortæller han, at man havde forsøgt at udføre Arbejdet saa godt og hurtigt, som Omstændighederne kunde tillade det, og man haabede, det kunde tjene til fredeligt Formaal (!!). Hr. *Teig-Jespersen* paastaar selv at have talt ganske kort og i »almindelige Vendinger«.

Ud fra denne overstrømmende Elskværdighed, ja Kryben for Tyskerne er det forstaaeligt, at disse — inspireret af selve *Görling* — i 1941 fik den Idé, at der burde rejses et Monument i Aalborg for de Arbejdere, der var omkommet under de britiske »Terrorangreb«. Der blev nedsat et Udvalg, i hvilket Entreprenørerne var repræsenteret, gennem Prof. *Utzon-Frank* fik man opgivet Navne paa Kunstnere, der kunde tænkes at løse den store Opgave, et Udkast til Monumentet blev forelagt, og Aalborgs

Ved Festen i Aalborg, da den første Starbane var færdigbygget for Tyskerne, lod man ind imellem Talernes Lovprisning af Samarbejdets Fortræffelighed Drikkevarerne vederfares fuld Retfærdighed.

Og til yderligere Opmuntring for de danske Hjælpere lod Tyskerne nogle Bombemaskiner køre frem paa Starbanen, hvorefter de under en paafølgende Flyvning demonstrerede deres Effektivitet.

daværende Borgmester erklærede sig villig til paa Byens Vegne at modtage det, ligesom den kommende Plads blev udset. Alligevel blev Tanken aldrig gennemført skønt de 100.000 Kr., Monumentet skulde koste, var sikret. Det kunde der nok være Raad til, al den Stund det var en særdeles god Forretning at være Entreprenør, selv om man saa vidt muligt holdt sig til de af danske Myndigheder fastsatte Priser eller i hvert Fald ikke overskred dem mere, end de fleste andre Entreprenører gjorde i deres vanskelige Arbejde for at skaffe de fornødne Materialer. I hvilken Grad Wright, Thomsen & Kier har været højere oppe med deres Priser, har Offentligheden ikke faaet nogen Meddelelse om; Justitsministeriet har henlagt Sagen.

*Hele det økonomiske Samarbejde med Tyskerne, og da ikke mindst det »statsanerkendte«, har voldt uhyggelig megen Skade, baade maalt i Kroner og Ører og paa anden Maade. Danmark tog Skade paa sin Sjæl, som T. K. Thomsens Sagsfører har udtrykt det. Uden Syner forvildes et Folk, som Kong Salomon sagde det for 3000 Aar siden. Det betalte sig økonomisk at være Værnemager, som mange af dem, der ikke var det, siger; thi ikke blot har mange af Værnemagerne, og da navnlig de »statsanerkendte« faaet Lov til at beholde en betydelig Del af Fortjenesten (det burde være en Selvfølge, at ingen kunde beholde nogen Del af sin Fortjeneste som Værnemager, selv om han var »statsanerkendt«, alene bortset fra et beskedent Beløb til Leveomkostninger for dem, der ikke havde andet at leve af, jfr. dog Bd. I, S. 596—98), men de har faaet deres Materiel fornyet og faar nu Tildelinger i Forhold til deres Omsætning bl. a. som Værnemagere. Og Forklaringen paa disse skæve Forhold kan alene være den, at den megen Tale om, at der skulde vises Samfundssind, ikke gjaldt for dem, der fremførte den, dem, der havde Magten her i Landet under Besættelsen, Regeringen, Politikerne, Pressen og de store Organisationers Mænd og de øverste Embedsmænd. Den gjaldt kun for alle os andre. Derfor blev der ikke protesteret, da en Embedsmand for at virke som Departementschef under Besættelsen i de »særlige« Sager stillede som Betingelse, at han ogsaa i senere Embedsstillinger ikke skulde stilles ringere med Hensyn til Løn end Departementschefer. Derfor har Ministeriet Scavenius i den lange Tid mellem 29. August og 5. Maj, da ingen af Ministrene havde andre Pligter eller andet Ansvar end en hvilken som helst anden Dansker, alligevel fundet det naturligt, at Staten skulde ud med mere end en kvart Million Kroner aarligt i Ministerlønninger. Og derfor kan ingen uheldet Iagttager være i Tvivl om, hvad der er den vægtigste Aarsag til den megen Uro, Utilfredshed og Skuffelse, der har præget Danmark i de første Aar efter Befrielsen: *Havesygen har vist sit hæslige Ansigt og sin udbredte Magt i uhyggelig Grad.**

Den gamle fynske Herregaard *Broholm*, som for mere end to Hundrede Aar siden kom i Slægten Sehesteds Eje.

SEHESTED OG ANDRE QUISLINGE

Af LRS. R. PRYTZ

Selv om der ikke blev Tale om Dødsdomme, er Sehested-Sagen dog paa en Maade baade den betydningsfuldeste og tristeste af alle de mange Forrædersager, der har været forelagt de danske Domstole siden Kapitulationen. Thi her har vi at gøre med Quislinge med Hofjægermester Jørgen Sehested og Proprietær Hartel som de mest ærgerrige, der for deres egen Magtskyges og Begærs Skyld meget hurtigt efter den 9. April søgte al den Støtte hos Tyskere og Nazister, der var at faa, og som i Kraft af deres Indflydelse var ganske anderledes farlige end de, for hvem Maskinpistolen var det naturlige Udtryksmiddel. Her var ikke Tale om sølle Skrog, der blev tvunget af Samarbejdspolitikken til at arbejde for Tyskerne, men derimod for de flestes Vedkommende om velstaaende, dygtige og indflydelsesrige Mænd, for hvem Quisling og hans Magt maa have været det store Maal.

Det centrale for disse Mænd, der i det væsentligste tilhørte L.S. (Landbrugernes Sammenslutning, stiftet omkring 1930, da Krisen satte ind), var to Ting: dels at afløse Ministeriet Stauning for selv at komme til Magten, dels at skaffe sig selv og deres Tilhængere blandt Landbruget bedre økonomiske Kaar navnlig ved højere Priser paa Eksporten. Navn til denne Kreds lagde *Jørgen Sehested* (den 12. Juli 1947 idømt 12 Aars Fængsel), Ejer af det dejlige Gods *Broholm* paa Fyn. Som 22-aarig var han blevet cand. jur. med en solid 1. Karakter og nød før Krigen betydelig Anseelse, bl. a. gennem en Aarrække som Formand for Majoratsbesiddernes

Forening. Da hans Fader havde været Landbrugsminister, er det forstaaeligt, at han selv ogsaa fik Interesse for Politik, og i Aarene op til Krigen blev han landskendt for sine Fejder med K. K. Steincke (bl. a. vedrørende den fra talløse Injuriesager kendte Elith Jensen), hvilke medførte flere betydelige Bøder efter Injurielovgivningen. Efter Kapitulationen blev han mentalundersøgt, og Erklæringen gaar ud paa, at han er over middelbegavet, samtidig dog ret naiv og psykoinfantil; hans Følelsesliv er præget af en lys Grundstemning med Handletrang, men samtidig er han stemningslabil (= stemningssvingende), reaktiv, irritabel og hidsig, af Karakter disharmonisk og præget af en stærkt overkompenseret Underlødighedsfølelse, selvhævdende og uægte, egocentrisk og forskruet, noget reformerende og rethaverisk, tillige hyperthym (letbevægelig Optimist) og aktiv, indblandende og stridbar, selvfølelse og geskæftig. Derfor bliver Konklusionen, at han er konstitutionel Psykopat i middelsvår Grad af den selvhævdende, hyperthyme Type, noget stemningslabil og neurastenisk, præget af katathyme (vrangforestillingsmæssige) Komplekser og med stærk Overkompensation af en udtalt Underlødighedsfølelse. Han har gennem Aarene interesseret sig for alle nye politiske Systemer, da han ikke længere troede paa det gamle. I 1931 kom han ind i L.S., var en Overgang Medlem af Hovedstyrelsen, lærte i 1930-erne Frits Clausen at kende og meldte sig i 1940 ind i D.N.S.A.P. Men allerede fra 1937 nærede han stærk Interesse for Forholdet mellem Danmark og Tyskland, idet han var af den Opfattelse, at Hitlers Tyskland vilde udstrække sin Magt over sine Grænser, hvilket ogsaa vilde komme til at berøre Danmark; derfor søgte han sig udenlandske Forbindelser i Haab om paa en eller anden Maade at kunne gøre Nytte, naar Krigen kom til Danmark. Han omgikkes selskabeligt den tyske Gesandt v. Renthe-Fink og fik af dennes Frue en af de første Dage af Januar 1940 at vide, at Danmarks Forbindelse med England vilde blive afbrudt omkring den 1. April, og at det vilde være klogt, hvis vi ordnede os selv forinden. Ud fra hans Haab om at kunne »gøre Nytte«, naar Krigen kom, skulde man tro, at han delagtiggjorde Regeringen i sin Viden; men det fandt han ingen Anledning til; derimod syntes han, at det var hans Pligt at underrette saa mange Bønder som muligt derom.

Han var ikke ene om at repræsentere det store Hartkorn. Det vakte lidet smigrende Opmærksomhed og tillige betydelig Munterhed, da der sidst i 1940 dannedes en »Lensgrevernes Faggruppe« i Tilslutning til D.N.S.A.P., L.S. og »alle andre Kræfter, der arbejder for en lykkelig Fremtid for Danmark.« Stifterne var de 3 lollandske Godsejere J. O. Raben-Levetzau, Otto Rosenørn-Lehn og Frederik Marcus Knuth til Knuthenborg, af hvilke den sidstnævnte kom aktivt med ind i Sehested-Sagen (Dom: 2 Aars Fængsel). Man spurgte sig selv i al Uskyldighed, hvorledes disse meget velhavende Mænd havde tænkt sig at bekæmpe »Plutokratiet«. Som »Politikeren« bemærkede det i sin Kommentar til Meddelelsen, var Knuth kendt som en fremragende Kaktussamler; men der skulde ikke gaa et Aar, før han blev kendt paa lidet smigrende Maade, idet der i Oktober 1941 rejstes Sigtelse mod ham for Blodskam og Sædelighedsforbrydelse. Derfor meldte han sig den 1. December til Frikorpset i Haab om at unddrage sig Strafansvar (»Noblesse oblige«), blev straks sendt til Gratz, blev syg, søgte at komme ind i civilt Arbejde i Tyskland, men blev

Jørgen Sehested (f. 1885) blev Student i 1902 og cand. jur. i 1907. Han virkede derefter en kort Overgang som By- og Herredsfuldmægtig i Thisted, hvorpaa han 1908—09 foretog en Studierejse til Heidelberg og Paris, hvor han særlig lagde sig efter Statsforfatningsret. I den følgende Tid fungerede han som Volontør i Udenrigsministeriet, var 1912—16 Assistent i Justitsministeriet og gik saa ud af Statens Tjeneste. I 1924 blev han Besidder af Stamhuset Broholm og ved dettes Ophævelse i 1930 Ejer af Broholm Gods. At han endnu paa dette Tidspunkt havde bevaret sin Position blandt Standsfællerne, fremgaar deraf, at han i 1926—33 var Formand for Majoratsbesiddernes Forening. Hans Tilslutning til L.S., i hvis Hovedstyrelse han havde Sæde, og hans antisemitiske Holdning var dog allerede da et ofte diskuteret Emne, ligesom hans Stilling inden for L.S. i 1937 gav Anledning til stærke interne Brydninger. I Aarene før Krigen var det navnlig hans Optræden som Injuriant, der tildrog sig Opmærksomhed, og som før hans eget Vedkommende i 1938 medførte alvorlige Bøder.

sendt hjem efter de danske Myndigheders Ønske, saa at hele denne Udenlandsrejse ikke engang varede 3 Uger. Den 11. April 1942 idømtes han 5 Aars Fængsel. Forinden havde han imidlertid været med til forskellige af Kredens landsforræderiske Handlinger. Allerede i 1934 blev han Medlem af D.N.S.A.P., var hurtigt kommet ind i Hovedstyrelsen, havde haft en Række Tillidshverv og var optraadt som Taler ved Partiets Møder, ogsaa i det første Aars Tid efter den 9. April. Han var økonomisk interesseret i »Fædrelandet«, baade som Aktionær og som Kautionist. Endnu den 1. Februar 1941 deltog han i Fredericia i et Møde af alle Partiets Ledere; men derefter trak han sig efterhaanden noget tilbage, og i December s. A. fandt Partiet det hensigtsmæssigt at oplyse, at en eventuel Anklage mod ham ikke kunde berøre D.N.S.A.P., da hans Medlemsskab var stillet i Bero. Men i Nøden skal man kende sine Venner, og baade Sehested og Hartel gjorde sig, før Dommen faldt, store Anstrengelser for at faa deres tyske Venner (SS-Brigadeführer Kanstein og andre) til at hindre, at Sagen kom offentligt frem, og for om muligt at skaffe Knuth Asyl uden for Danmark, hvis han senere maatte blive benaadet; derimod blev de frifundet for at have henvendt sig til Tyskerne for at opnaa Benaadning, saa Æren for denne tilkommer maaske alene hans Forsvarer, Højesteretsadvokat Steglich-Petersen.

Den mest aktive i Sehested-Kredsen var utvivlsomt cand. mag. Axel Chr. Hartel (Dom: 14 Aars Fængsel), kaldet »Grækere«, Ejer af Proprietærgaarden Nellerupgaard i Nordsjælland. Helt fra sin Ungdom af, da han virkede som Skolelærer, har han været plaget af Mereværdskomplekser, der dog maaske i Virkeligheden er Udryk for Underlødighed, og disse kom til rig Udfoldelse efter den 9. April. Han var med i L.S. fra Starten og har været Medlem af saavel Hovedstyrelsen som Forretningsudvalg. Fra 1935 var han en af Bondepartiets Repræsentanter i Folketinget, og da han var stærkt paavirket af Nazismens Landbrugspolitik og Forsøg paa at

skabe Udfligning mellem den arbejdende Befolkning i By og paa Land, talte han tit efter Indbydelse ved D.N.S.A.P.'s Møder. Efter at Sehested i Begyndelsen af 1940 havde fortalt ham, at vor Handelsforbindelse med England snart vilde blive afbrudt, var han sammen med Knud Bach hos Gesandt v. Renthe-Fink for at drøfte Landbrugseksporten og Priserne for denne, naar Forbindelsen vestpaa blev afbrudt. Hartel og Sehested opnaaede som Hovedmændene at faa to Trediedele af deres Formuer konfiskeret.

Af stor Betydning var det, at den gamle L.S.-Høvding *Knud Bach*, Røngegaard pr. Ulstrup i Jylland, var med. Han havde været med til at stifte L.S. og havde siden været Formand for denne Bevægelse. Derigennem havde han lært baade Sehested og Hartel at kende. Da han siden Kapitulationen har været alderdomssvækket, har han været mentalt undersøgt af de fineste Lægeautoriteter, der har fundet ud af, at han nu lider af let Hukommelsestab, men at han dog næppe var svækket under Besættelsen, at han ikke er Psykopat, men antagelig noget naiv, ikke uden Selvfølelse og vist ikke uden Snuhed. Med Hensyn til almindeligt Omdømme og Tænkeevne maa han snarest i Betragtning af sin Alder siges at være vel konserveret. Derimod vil et længere Fængselsophold sikkert virke skadeligt paa ham, og Retten beklagede da ogsaa i sin Dom af 12. Juli 1947 at maatte idømme den gamle Mand 5 Aars Fængsel og vilde gerne indstille ham til Benaadning. Til Trods for Dommen, og skønt han under Sagen næsten intet har kunnet huske, har adskillige L.S.-Bønder efter Domsafsigelsen ønsket at hylde ham som deres Høvding og nægter at erkende, at han er dømt som en Quisling.

Af andre kendte L.S.'er var der Brødrene *Valdemar* og *Jens Thomsen*, der begge i en lang Aarrække indtil 1945 havde haft Sæde i Folketinget som hørende til Bondepartiet, og som fik henholdsvis 3- og 2 Aars Fængsel; endvidere Gaardejer *Johannes Selchau Foget*, Munkholm ved Randers, der ligeledes som Rigsdagsmand gennem en lang Aarrække repræsenterede Bondepartiet (2 Aars Fængsel); endelig Statshusmand *Søren Lund*, Spanager ved Køge, Næstformand i L.S. (1 Aars Fængsel) og Kontorchef *Svend E. Johansen*, der oprindelig sad i Folketinget som hørende til Retsforbundet, men senere blev Løsgænger, idet han under Besættelsen var med i forskellige mærkelige og betydningsløse nye Partier. Det lykkedes Johansen at blive frifundet, men med Præmisser, der gjorde Frifindelsen til en tvivlsom Fordel, idet det vel blev godtgjort, at han har deltaget i forskellige Møder med Hartel, Sehested, Mortensen og Tyskeren von Loew, men efter det oplyste kun som rent passiv Deltager, hvorfor Retten karakteriserer ham som en ganske »betydningsløs Medløber«, hvis Adfærd — hvor utiltalende den end forekommer at være — næppe kan anses for strafbar. Under de Forhold kan der naturligvis ikke blive Tale om Erstatning for Varetægtsarresten. Man ser, at Deltagerne repræsenterede Landbrug af alle Størrelser og alle Dele af Landet undtagen Bornholm.

Et Kapitel for sig fortjener den kendte Frugtmand *Emil Vald. Hardy-Hansen*. I 20 Aar havde han været Formand for »Dansk Frugtavls« og gjort et stort og betydningsfuldt Arbejde her. I den Grad var han gaaet op i Frugtinteresserne, at han i August 1940 og senere sammen med Sehested, Hartel og Mortensen forhandlede med Tyskerne om Forøgelse af Frugteksporten til Tyskland og i Foraaret 1941 bad

Efter Befrielsen blev Jørgen Sehested arresteret og sad som Varetægtsfange i Vestre Fængsel. Her ser man Hofjægermesteren paa Gaardtur. Hans Medfanger synes at have en hel Del mere Skamfølelse i Livet end Herren til Broholm.

Hartel føre Forhandlinger med det tyske Gesandtskab om det samme Emne. Det blev vurderet til et halvt Aars Fængsel og Tillidstab i 5 Aar at være saa ensidig indstillet. Derimod havde han ikke været med, da Sehested og Hartel flere Gange i 1942 forhandlede med den tyske Legation i København om forøget Frugtekспорт.

Foruden disse var der nogle Byfolk med. Landskendt var Direktør Thorkild Jun-

F. M. Knuth (f. 1904) blev i 1925 Besidder af Grevskabet Knuthenborg og efter dets Ophævelse i 1926 Ejer af Knuthenborg Gods. Han var i 1933—38 Formand for De samvirkende lolland-falsterske Landboforeninger, hvilket paa flere Hold vakte adskillig Forundring, da han allerede i 1934 var en ivrig og aktiv Deltager i vor hjemlige nazistiske Rummel, agiterende haade for Antisemitisme og for »Bondens Selvtægt«. Først i 1938 skille man sig i Landboforeningerne af med ham. Hans Vej ind i Landsforræderiet var en naturlig Konsekvens af alt det forudgaaende; men hertil kom yderligere hans beskidte personlige Forhold, angaaende hvilke der henvises til Teksten.

cker, Aarhus, og kendt af alle Jurister Landsretssagfører *Erik Reitzel-Nielsen*, København. I 1927 var Juncker blevet Direktør for Aarhus Oliefabrik og havde ikke taget aktiv Del i Politik før Besættelsen, men var med i mange forskellige Bestyrelser og Hverv. Efter den 9. April gjorde han sig hurtigt gældende som en af Tyskernes Medløbere. Dansk-Tysk Forening fik i Aarhus en Aflægger, »Dansk-Tysk Selskab«, en Rekonstruktion af »Dansk-Tysk Selskab af 1916«, som lededes af Kaptajn *Ernst Ipsen*, og det skyldtes i ganske særlig Grad Junckers energiske Indsats, at denne Aarhusafdeling fik pumpet nyt — men særdeles tyndt — Blod i Aarerne. Efter at Krigen med Rusland var begyndt, øjnede Oliemanden sin store Chance og gav saaledes Grosserer *Dannemand Jensen* Tilsagn om at gaa med i A/S »Dator«, der tilsigtede at faa overdraget jødiske Agenturer, at opnaa Forhaandsviden om gode Forretninger gennem Reichswirtschaftskammer i Berlin og senere at opkøbe danske Fordringer i Tyskland og paabegynde Arbejdet for Udnyttelsen af »Ost-Raum«. Men allerede kort efter mistede han Interessen for A/S »Dator« trods dets smagfulde Formaal, da man med ham som Formand i November 1941 stiftede »Arbejdsudvalget til Fremme af dansk Initiativ i Øst- og Sydøsteuropa«, der Aaret efter ændrede Navn til »Udenrigsministeriets Østrumsudvalg« (se Bd. I. 338). Juncker virkede her særligt for at muliggøre, at Aarhus Oliefabrik kom til at dyrke Oliefrø i Ukraine; men han tænkte sig ogsaa Muligheden af, at danske Ingeniører skulde rationalisere »Ostlands« Industri, og at tidligere Grønlandsfangere blev sat ind i Sælfangsten i Pernaubugten, for blot at nævne et Par Eksemplarer paa hans vidtspændende Tanker. Allerede i Juli 1940 havde han paa Sehesteds Foranledning til Brug for Tyskerne udarbejdet et Memorandum om Mulighederne for Udnyttelsen af Aarhus Oliefabrik og Ø.K. til Løsning af nogle af det tyske »Storrums« oversøiske Handels- og Skibsfartsproblemer, og det til Trods for, at han intet havde at

Axel Christian Hartel (f. 1889) blev Student i 1907 og cand. mag. i 1915. Han søgte Handelsuddannelse, var Prokurist i et københavnsk Firma 1916—21 og blev derpaa Medstifter af og Bestyrelsesmedlem i A/S Skandinavisk Tarmimport, Russ. Export Co. A/S og A/S Stilling-Andersen. Endvidere var han Bestyrelsesmedlem i Danmarks Ægekseport. Ved Siden heraf drev han Landbrug, 1919—23 som Ejer af Bedsmosegaard og 1923—44 af Nellerupgaard, begge ved Gilleleje, i hvis Venstreforening han var Formand 1925—35, ligesom han 1926—28 sad i Gilleleje Menighedsraad og 1928—33 i Søborg-Gilleleje Sogneraad. Da L.S.-Bevægelsen kom, blev han Formand for Organisationen i Frederiksborg Amt og var Medlem af Hovedbestyrelsen 1932—35. Han indvalgte i Folketinget 1935 og havde Sæde her indtil Valget i 1943. Fra 1941—43 var han Formand for Organisationen »Dansk Antikommunisme.«

gøre med Ø.K. og ej heller satte sig i Forbindelse med dette Selskab i den Anledning. Retten fandt ganske naturligt, at en saadan Handling kunde straffes som Hjælp til Tysklands Krigsførelse, og i Forbindelse med andre Forhold blev hans Straf sat til 2 Aars Fængsel.

Landsretssagfører *Erik Reitzel-Nielsen* er den yngste og maaske bedst begavede af Deltagerne i Sehested-Gruppen, hvori han dog ikke deltog, før han i Maj 1944 kom i Samarbejde med Sehested om en eventuel Regeringsdannelse. Efter sin store juridiske Embedseksamen i 1932 blev han meget hurtigt Formand for Juristforbundet og fik gjort dets Organ »Juristen« til et interessant Blad. I Kraft af sin overordentlige Ærgerrighed udviste han et stort Initiativ og kom bl. a. før Krigen ind i Forhandlinger med Jurister i en Del andre Lande om en international Juristorganisation af faglig Karakter. Den daværende Rigspolitichef *E. Thune Jacobsen* forelagde Sagen paa den tyske Juristkongres i 1939 i Leipzig, hvor man nedsatte et Udvalg med Reitzel-Nielsen som Formand og de tyske Juristers Formand, Rigsminister *Hans Frank* (hængt den 16. Oktober 1946 som Krigsforbryder) som Udvalgets Ærespræsident. I Juni s. A. inviterede Juristforbundet Frank til at holde Foredrag i København, og skønt man efter Krigens Udbrud i September betragtede det som en Selvfølge, at Arbejdet paa den internationale Organisation maatte hvile under Krigen, fulgte man dog fra dansk Side i Juni 1940 (altsaa før Scavenius's Ministertid) »i loyal Opfyldelse af Udenrigsministeriets Ønsker« og »noje efter de af Regeringen fastlagte Retningslinier« en tysk Opfordring til at genoptage Arbejdet, hvorfor man (d.v.s. *Reitzel-Nielsen*, *Thune Jacobsen*, Byretsdommer *Jørgen Berthelsen* og Politinspektør *von Magius*) i April 1941 rejste til Berlin, hvor de sammen med Frank og andre saavel nazistiske som »neutrale« Jurister stiftede »Det Internationale Retskammer«, for hvilket Frank blev Præsident efter Reitzel-

Nielsens Forslag. Da man kom hjem, gav man med Navns Underskrift Medlemmerne af Juristforbundet et forvansket Referat af den Tale, Frank havde holdt efter at være valgt til Præsident, for derved at bevise Kammerets »upolitiske« Karakter; men da det rette Forhold kom frem — bl. a. i den frie Presse —, blev Reitzel-Nielsen forstaaeligt nok ugleset som Nazist, hvilket hans Forretning hurtigt kom til at lide stærkt under. Han fik derfor den Tanke at søge at opnaa en Stilling i den danske Stat og talte ikke blot med Thune Jacobsen og andre Danskere herom, men ogsaa med forskellige af sine tyske Venner og Bekendte, for at disse kunde gøre deres Indflydelse gældende. Resultatet blev da ogsaa, at han før Udgangen af 1942 fik en Ønskestilling, nemlig som kommitteret i Statsministeriet — uden synderligt Arbejde og med Ret til at passe sin egen Praksis. Dette Forhold i Forbindelse med de senere Begivenheder medførte en Dom paa 7 Aars Fængsel.

Foruden dette Dusin har flere andre haft nærmere eller fjernere Tilknytning til deres Arbejde, saasom Dommer *Harald Prytz*, Terndrup, hvis Sag skal behandles i det samme Retslokale, hvor han selv har gjort Tjeneste som Dommer, Brødrene *Hans Carl* og *Børge Bryld*, *Frits Clausen*, til hvem Forholdet var svingende, Dr. jur. *C. Popp-Madsen*, Byretsdommer *Chr. Junior*, Grev *Heinrich Carl Schimmelmann* til Lindenborg og andre.

II

Kredsens nærmeste Forbindelse til Tyskerne var Danskeren »Ingeniør« *K. A. Mortensen* (14 Aars Fængsel). Siden 1936 havde han klaret sig som Agent i Berlin for Bryggerimaskiner, fik her Interesse for Nazismen og kom derved i nær Forbindelse med S.D. (Sicherheitsdienst). Efter Krigens Udbrud blev han sendt til Danmark for at konstatere og indberette, hvorledes man saa paa Krigen og paa den nazistiske Ideologi. Saaledes kom han bl. a. den 8. April 1940 her til Landet. Endvidere fik han til Opgave at arbejde for en Samling af de Grupper og Personer, der maatte antages at være villige til Samarbejde med Tyskland, saasom D.N.S.A.P., L.S., Bondepartiet og Svend E. Johansen, og derfor lærte han hurtigt Sehested og andre i Gruppen at kende. Fra Maj 1941 havde han atter fast Bopæl i København og fik snart en særdeles god Stilling (Løn efterhaanden 4.000 Kr. mdl.) hos Værnemageren Fabrikant *Ebbedal*, A/S Pindstoftes Maskinfabrik og Maskinfabrikken »Dan«, hvor han indtil Nytaar 1943 (da Hartel afløste ham) gjorde sin Indflydelse gældende for at fremme Værnemageriet. Senere meldte han sig til Krigstjeneste i Waffen-SS og gjorde i den Egenskab Tjeneste i Norge. Vedrørende dette Tyskernes villige Redskab, der gjorde et meget uiltalende Indtryk og gerne vilde slaa andre for Penge, udtaler Lægeerklæringen om hans mentale Tilstand bl. a., at han er velbegavet, konstitutionel Psykopat i middelsvær Grad af den hyperthyme, selvhævdende Type, fantasifuld, og mytoman, i det hele præget af ret betydelige Karakterbrist og et overfladisk, noget sentimentalt Følelsesliv. Han er udpræget upaalidelig, fantasifuld, hensynsløs og fejg med ret fremtrædende Tilbøjelighed til at fortælle fantastiske, opdigtede Historier. Hans nærmeste overordnede var SS-Obersturmbannführer *von Loew* (hvis rigtige Navn er *Eberhard Jürgen Gottfried Ludwig Frei-*

Knud Bach (se nærværende Bind S. 221), levende optaget af hans Forbundsfællers, Nazisternes Organ, i daglig Tale kaldet »Forræderlandet«.

herr *Loew von und zu Steinfurth*) og SS-Sturmbannführer *Hans Gustav Wilhelm Pahl*, der begge arbejdede for at faa Frits Clausen frem til Magt og Ære i Danmark ved Hjælp af tyske Bajonetter; men i øvrigt havde Kredsen med mange fremtrædende Tyskere at gøre, navnlig Gesandt v. *Renthe-Fink*, Brigadenführer *Kanstein* og Dr. *Werner Best*. Von Loew, der gik under Dæknavnet »Lorentsen«, havde deltaget i Nazipartiets Partidag i Kolding i 1939.

Det er klart, at dette Kompagni i Samarbejde med disse og andre Tyskere i høj Grad fiskede i rørte Vande efter den 9. April. Naar man var fast i Overbevisningen om Tysklands og Nazismens Sejr, var der aldeles ingen Grund til at holde sig tilbage, og derfor kom Kampen en Tid lang til at staa mellem *Sehested-Gruppen* og andre Nazister paa den ene Side (med *Sehested*, *Hartel* og *Mortensen* som de mest aggressive) og de 5 Samarbejdspartier paa den anden. Planerne gik ud paa, at *Knud Bach* skulde være Statsminister, *Hartel* Kultusminister, *Juncker* Handels- eller Finansminister, ligesom ogsaa *Sehested* skulde med, medens der — i hvert Fald i første Omgang — ikke skulde egentlige Nazister ind i Regeringen. Et saadant Regeringsskifte skulde naturligvis slet ikke være i tysk Interesse, men alene i dansk — nemlig for at undgaa Indførelse af Protektorat i Danmark med tysk Administration, hvilket man mente at have Grund til at frygte. *Mortensen* havde nemlig den 24. April i det tyske Udenrigsministerium haft Adgang til at studere og tage Afskrift af en »Geheimakt«, der viste, at baade militære og nazistiske Kredse i Tyskland ønskede at overtage Danmarks Administration, hvis Forholdet mellem Danmark og Tyskland ikke udviste »Tendenser til et positivt Indhold«. Man var inden for Gruppen klar over, at man burde søge at rejse en Folkestemning for den ønskede Ændring i Regeringen, og derfor udsendte man allerede den 23. April, altsaa kun 14 Dage efter Besættelsens Begyndelse og før Hr. *Mortensens* Læsning af »Geheimakt«en, en *L.S.-Resolution*, udarbejdet af *Sehested*, hvori det hedder:

Valdemar Thomsen (f. 1887) lærte Landbrug i Skotland og gik senere paa Askov og Brøderup Højskoler og paa Dalum Landbrugs-skole. Han ejede i 1911—18 Vrannerupgaard, 1918—24 Østerbygaard, og fra 1924 har han været Ejer af Rosenlund. I 1929—33 var han Næstformand i Skanderup Sogneraad, 1931—32 Formand for L.S. i Vejle Amt og valgtes i 1932 i Tilslutning til L.S. ind i Folketinget af Venstre (Vejle Amt). I Foraaret 1934 brød han med Venstre og dannede sammen med nogle ligesindede Det frie Folkeparti (fra 1939 kaldet Bondepartiet), hvis Formand han blev.

»Bondetogets Ord til Hs. Majestæt Kongen er nu gaaet i Opsyldelse, at naar et uklogt og uforsvarligt Styre forødede Landbrugets Værdier, vilde Landets Velfærd og økonomiske Frihed dermed gaa tabt.

Vi er uden Tillid til de Mænd og Partier, der trods vor Protest gennem Englandsaftalerne har bortskænket Landbrugets Produktion paa forsmædelige Vilkaar, og vi maa hævde, at nye Aftaler ikke bør sluttes af disse Mænd, der har ført Landbruget ud i Uføret.

Vi gaar ud fra, at det under de nye Forhold er af større Betydning for Landet, at Landbrugsproduktionen holdes paa sin højeste Ydeevne, trods svigtende Tilførsler vestfra. Vi er rede til at foretage den fornødne Omlægning af Landbrugets Produktion, men dette kan ikke ske af et Landbrug, der ved Regeringens Fejlgreb er bragt i dyb Gæld, ej heller til tabgivende Priser . . .

L.S. og Erhvervsudvalget tilbyder en Forhandling paa lige Fod med de nye Magthavere og mener, at dette vil være i begge Parters Interesse. Vi nærer Tillid til, at man ikke som ved Englandsaftalerne vil udnytte Bondens Nød og Afhængighed, men tilsige os lignende Arbejdsvilkaar som dem, hvorunder de tyske Landmænd arbejder.«

Nu tog man saa fat paa at bearbejde Regeringen. Efter i Begyndelsen af Maj at have haft en Samtale med v. Renthe-Fink, skrev *Schested* den 16. s. M. bl. a. følgende til Kongen:

»Gennem mine Forbindelser i Tyskland har jeg i stigende Grad været underrettet om Be-givenhedernes Udvikling... Siden Lørdag den 4. Maj har jeg fra mine Forbindelser i Tyskland været oplyst om en overhængende Fare for, at Landet ogsaa vil miste Adgangen til at styre sine indre Anliggender, idet Samlingsregeringen øjensynlig ikke magter den efter Besættelsen nødven-dige Omordning af Landets Erhvervsliv og ikke indser Nødvendigheden af de arbejdsløses Beskæftigelse.

Siden i Gaar er jeg oplyst om, at Regeringens Fjernelse maa ske inden for en kort Frist, hvis man skal undgaa Krav om fundamentale Ændringer af vort indre Styre.«

Og to Dage senere fik Kammerherre *C. P. M. Hansen* et Brev fra ham, hvori bl. a. følgende:

Jens Thomsen (f. 1880) var først i eet Aar Landmand paa Fyn, derefter et halvt Aar paa en Gaard ved Horsens. Han har gennemgaaet halvaarlige Kursus paa Askov Sløjdscole, Brøderup Højscole, Dalum Landbrugsscole og Askov Højscole. I 1904 forpøgtede han Faderens Gaard, »Thomasmind« i Hjarup, som han overtog i 1906. Fra 1935—45 repræsenterede han i Folketinget Det frie Folkeparti, som i 1939 tog Navnet Bondepartiet.

»Jeg har overvejet Hr. Kammerherrens Bemærkninger om, at man kunde forvente en Advarsel fra tysk Side, inden der blev foretaget nye afgørende Skridt. Min Opfattelse falder ikke helt sammen hermed. Jeg tror, at det baade her og der regnes for Brud paa Forudsætninger, at man nu i 5 Uger har opretholdt en Regering, der paa den mest uneutrale Maade har tilsølet det bestaaende Styre i Tyskland, særlig naar hertil kommer, at denne Regering bestemt ikke vil kunne opretholde ordnede økonomiske Tilstande og forsvarlige Arbejdsforhold. Alene Regeringens Handlinger og Undladelser vedrørende Landbrugsforhold betegner en bevist Sabotage af Samhandelen med Tyskland... Delvis foranlediget af Deres nævnte Udtalelse har jeg undersøgt, hvorvidt en officiel Udtalelse kunde fremskaffes. Hvis man ikke vil tage min Meddelelse som god som nødvendig Orientering over Situationen og tage Følgerne heraf, vil det næste Skridt blive Krav om øjeblikkelig Fjernelse af den socialdemokratiske Regering og Valg af en Regering, der paa Forhaand kan godkendes.«

Endnu 2 Dage efter fortsatte han Skriveriet, idet han bl. a. oplyste, at han tilbød at arrangere et Møde Fredag den 17. med den paagældende Mellemand for at Kammerherre C. P. M. Hansen derved kunde opnaa »nærmere Præcisioner«. Videre hed det:

»Jeg tillader mig dernæst endnu en Gang at advare mod Tanken om en parlamentarisk Kapitalistregering. Et Forsøg i denne Retning vil Situationen ikke kunne taale, og jeg beklager meget, at noget saadant i det hele taget kan overvejes inden for Hans Majestæts Omgivelser.«

Da Kongen imidlertid henviste til Stauning, opfordrede *Hartel* samme Dag denne til at gaa af, idet han bl. a. anførte:

»Ikke desto mindre sidder jeg inde med Oplysninger fra Berlin, der i et og alt bekræfter Sehesteds Synspunkter... Der er ikke i Øjeblikket Tale om nogen direkte Pression, men man mener i Berlin, at vi selv bør kunne forstaa, hvorledes Stillingen er.«

Dagen efter refererede *Sehested* disse Henvendelser i et Brev til Juncker og skrev bl. a.:

Johannes Selchau Foget (f. 1900) lærte Landvæsen hos sin Fader, var senere et halvt Aar paa Herregaarden »Hindsels«, Thyholm, og blev saa Elev paa Asmildkloster Landbrugs-skole, hvorfra han dels som Elev, dels som Forvalter kom til »Vingegaard« under »Tjele«. Et Aar tillagte han ved Landbrug og Skovhugst i Norge, rejste derpaa nogle Maaneder til Tyskland, vendte hjem og blev Forvalter, først paa »Alstrupgaard« ved Hadsten, siden paa »Pindsminde« ved Hørning. I 1926 købte han Gaarden »Kastrupsminde« ved Romalt, hvor han var, indtil han i 1944 solgte den og erhvervede »Munkholm« ved Randers. Fra 1931—34 var han lønnet Sekretær i L.S., fra 1932—34 tillige i Erhvervsudvalget og fra 1933 i Danske Landboeres Kreatursalgsforening. Han valgtes af Det frie Folkeparti til Folketinget i 1935 og sad her, indtil han i 1939—45 fik Sæde i Landstinget som Repræsentant for Bondepartiet.

»I Gaar modtog vi gennem den paagældende Mellemand følgende Meddelelser:

- 1) En eventuel ny Regering maa være sikker paa at kunne overvinde enhver Opposition uden nogen Hjælp udefra.
- 2) Den maa kunne klare Arbejdsløshedsspørgsmaalet, hvortil bemærkes, at »vi« vil kunne af-tage de fleste arbejdsvillige arbejdsløse.
- 3) Den nye Regering maa have sine Planer til event. nye Forhandlinger om Handelssam-kvemet.«

Samme Dag, 21. Maj, udsendte L.S. *en ny Resolution*, hvori det hedder:

»Da Regeringen efter sin Fortid og efter sin Holdning den 9. April, er uegnet til at stille os i det rette Tillidsforhold under saadanne Forhandlinger, kræver vi, at Regeringen nu maa trække sig tilbage og give Plads for Mænd uden for de partipolitiske Rammer, der har den danske Landbostand og de øvrige Erhverv bag sig.«

Da Stauning imidlertid blev siddende, indgik man i Juni et *snævert Samarbejde med de danske Nazister*, og den 17. Juni *vedtog L. S. denne Resolution*, hvorved man aabent erkendte dette Samarbejde:

»Formanden Knud Bach gjorde Rede for Tysklandsforhandlingerne. Han udtalte sig i dybeste Mistillid til Regeringen og Landbrugsraadet, idet han henviste til den Redegørelse, han havde udsendt til alle Landmænd.

Det forelaa oplyst, at Landbrugets Produktion var borthandlet paa uforsvarlige Vilkaar, hvilket maa føre til varig Forringelse af Besætningerne.

Regeringen er efter sin Fortid uegnet til at føre disse Forhandlinger. Den har bevist, at den ikke er i Stand til at bringe os i det rette Tillidsforhold over for Tyskland, hvorfor vi gentager Kravet om dens Tilbagetræden.

Vi erkender det nu som utilstrækkeligt kun at beskæftige os med faglige Spørgsmaal, idet Bondens Stilling først og fremmest afhænger af den nærmeste Tids politiske Udvikling her i Landet.

L.S. vil som landbrugsfaglig Korporation i loyalt Samarbejde med Bondepartiet, D.N.S.A.P.

Søren Lund (f. 1887) drev et Statshusmandsbrug ved Spanager og var Medlem af L.S. næsten fra Organisationens Start, tillige Næstformand fra faa Aar før Besættelsen til Efteraaret 1944. Fra da af til Foraaret 1945 fungerede han som Formand for L.S.'s Forretningsudvalg, fra hvilket Knud Bach havde trukket sig tilbage. I 1938 var Lund sammen med hele L.S.'s Forretningsudvalg til Stævne i Lübeck, arrangeret af »Nordische Gesellschaft«.

og alle opbyggende Kredse i vort Land medvirke ved Dannelsen af en paa bred Basis hvilende Sammenslutning af alle nationale og sociale Kræfter, der vil afløse det bestaaende partipolitiske System.«

Otte Dage efter udsendte Bondepartiets Rigsdagsgruppe følgende Udtalelse:

»Vi takker L.S. for den fra Mødet i Aarhus den 17. Juni d. A. udsendte Meddelelse om Vilje til Samarbejde med Bondepartiet og for den senere Tilkendegivelse af, at L.S. ikke er gaaet ind under andre Grupper politiske Førerskab.

Det er ogsaa vor Opfattelse, at den nærmest kommende Tids politiske Udvikling vil faa afgørende Betydning for den danske Bondes Stilling og Indflydelse i det nye Danmark, som nu maa bygges op efter ti Aars socialdemokratisk Styre, der baade i økonomisk, retslig, moralsk og social Henseende har været af landsskadelig og nedværdigende Karakter, og vi beklager i høj Grad, at de to saakaldte Oppositionspartiets Ledere ikke har holdt sig for gode til under en national Maskes Skjul at træde til som den socialdemokratiske Regerings Støttepiller og Hjælpere. — Dette Forhold bør udelukke disse Mænd fra enhver fremtidig Indflydelse paa Landets Styrelse.

Det forestaaende Genrejsningsarbejde, derunder Stabilisering af Landbrugets Økonomi, maa ske i nøje Samarbejde med vore landsomspændende Andelssammenslutninger og andre Organisationer fra det private Erhvervsliv, der forvalter Landets Produktion og Indkøb.

Vi er i dette Arbejde rede til Samvirke med alle gode Kræfter, der bygger paa et nationalt Grundlag og paa Respekt for dansk Historie, Sindelag og Egenart.«

Bondepartiets Folk — eller i hvert Fald flere af dem — havde baade da og senere svært ved at forlige sig med et Samarbejde med Nazister som Frits Clausen, H. C. Bryld og andre, men vilde dog gerne være med til at misbruge Besættelsen til Fordel for Bønderne.

Den 30. Juni og 2. Juli fandt der store Nazisturoligheder Sted i Roskildc og i København, og lige efter disse, den 3. Juli, udsendte L.S. »8 Punkter«, underskrevet

Svend E. Johansen (f. 1902) havde indtil 1923 forskellige Budpladser i København, tog s. A. Handelseksamen og var saa Kontorist indtil 1931, da han blev Kontorchef i Sparekalenderen. I 1935 tiltrådte han som Akkvissionschef i Dansk Spareselskab, hvor han var indtil 1941. I 1942 oprettede han sit eget Forlag -- »Codan« —, som han imidlertid afstod i 1943. Fra 1936—39 repræsenterede han Retsforbundet i Folketinget, fortsatte saa som Løsgænger fra 1939—40, hvorpaa han dannede sit eget Parti, Det nationale Genrejsningsparti.

bl. a. af *Frits Clausen, Hartel, Vald. Thomsen, Foget og Sv. E. Johansen*. Heri hedder det bl. a.:

»Det skelsættende Tidsskifte, der er indledet for Europas Folk, vil sætte sit Præg og øve en dybtgaaende Indflydelse ogsaa paa vort Fædrelands Interesser. Skæbnesvangert er det ikke at forstaa en ny Tids Frembrud.

Den nydannede danske Folkefront af fem indbyrdes splidagtige Partier har totalt ændret Grundlaget for det politiske Arbejde i vort Land og er kun et krampagtigt Forsøg paa at fortsætte Vanstyret af vort Folk og Bondens Undertrykkelse. -- Folkefrontens Iver for at dække eget Magtbegær med Fædrelandets Navn er uværdigt.

I denne Skæbnetime for vort Land indbyder Landbrugernes Sammenslutning alle Erhverv og opbyggende Kræfter i vort Folk til at finde hinanden i et Samarbejde, der drager Konsekvensen af den realpolitiske Stilling i Dag. Det forestaaende Arbejde maa gøres paa nationalt Grundlag med Respekt for det danske Folks Egenart. For Genrejsningsarbejdet gælder følgende Grundsynspunkter.

1. Systemet Stauning afløses snarest gørligt af en Regering, der har Vilje og Evne til at genrejse vort Folk politisk, økonomisk og moralsk, og som er i Stand til at bringe os i det rette Forhold til det nye Tyskland.«

Der kom som bekendt ogsaa nu en Regeringsomdannelse, men ikke en, som Sehested-Gruppen kunde være tilfreds med, idet *Stauning blev siddende og Scavenius blev den stærke Mand*, hvis berygtede Underkastelseserklæring af 8. Juli absolut ikke kunde gøre Tyskerne interesserede i netop da at faa andre frem i første Række, og det blev endnu mere klart, da Scavenius kort efter foreslog Mønt- og Toldunion med Tyskland. Man opgav imidlertid ikke Modet, men fortsatte sine Forhandlinger med Mortensen, von Loew, Hans Pahl o. fl. og arbejdede nu særligt med Planer om at faa fjernet Socialdemokraterne fra Regeringen og *Hedtoft og Hartvig Frisch* fra Rigsdagen, ligesom ogsaa *Christmas Møller*, der da var Handelsminister, maatte staa for Skud. Mod disse tre Politikere rettedes meget grove Beskyldninger. Den 14.—15. Aug.

E. V. Hardy-Hansen (f. 1891) uddannedes som Gartner bl. a. paa Høvedshøjskolen Vilvorde, var 1912—16 Overgartner ved Frugtplantagerne Gml. Hestehauge ved Svendborg og derefter 1916—35 Gartner paa Statens Sindsygehospital ved Nykøbing Sj. I 1928 købte han Heerings Plantager ved Fredensborg og 1933 Aulehøjgaard, Emdrup. Han var fra 1927—47 Formand, Sekretær og Redaktør for Landsforeningen »Dansk Frugtavl«.

var *von Loew* og *Hans Pahl Sehesteds Gæster paa Broholm* sammen med bl. a. *Knud Bach*, *Vald. Thomsen*, *Knuth*, *Sv. E. Johansen*, *Juncker* og *Hartel*. Her holdt *von Loew* Foredrag om »Det nye Europa«, og Formaålet var i øvrigt at søge et Grundlag for »Fællesfronten«, d. v. s. Samarbejdet mellem L.S. og Nazisterne. Komisk virkede det, da *Juncker* under Retssagen erklærede, at hans Formaal med Besøget paa Broholm i de Dage havde været at studere Frugtavl! Den 24. August foretog man en strengt fortrolig *Henvendelse til forskellige Politikere* blandt Venstre og de Konservative, hvori man anførte:

»Der er nu snart gaaet fem Maaneder siden den skæbnesvangre 9. April, og der er siden da begaaet adskillige Fejlgreb. Et af de største var uden Tvivl, at man fra Venstres og Konservatives Side straks traadte til og understøttede den socialdemokratisk-radikale Regeringsdannelse ved at gaa ind i denne og derved forskertse Mulighederne for Dannelsen af en stærk Mindretalsregering uden om Marxismen og dennes Mænd.

I Dag kan det afgørende ikke være, om man bibeholder en i Grundloven uhjemlet Statsskik, men at vort Land faar en Regering, der paa fri og værdig Maade kan stille Landet i det bedste Forhold til Det tredie Rige.

Fra første Færd stod vi uforstaaende over for den realpolitiske Værdi af disse Samlingsbestræbelser, og da vi senere af indflydelsesrige Kredse i Tyskland blev gjort opmærksom paa det for vort Land farlige i, at vi lod, som alt herhjemme politisk set kunde blive, som det var før den 9. April, henvendte *Hartel* sig den 20. Maj til Statsminister *Stauning*. Han udtrykte vort Synspunkt ved denne Lejlighed saaledes:

»Gennem Aar har Statsministeren haft Lejlighed til at følge vor Linie: Bekæmpelsen af Sanktionerne mod Italien, Krav om Udmeldelse af Folkeforbundet samt ofte gentagne Advarsler til Socialdemokratiets ledende Mænd og Presse om at standse de for Landet saa farlige Angreb paa Personer og Forhold i det nye Tyskland. Det kan derfor ikke overraske Statsministeren, at jeg anser den nuværende Regering, der har haft den modsatte Indstilling, for overordentlig skadelig for Landet i den givne Situation og for ude af

Thorvald Juncker (f. 1897) gennemgik Købmandsskolen i København, var 1914—19 Lærling i Ø. K., blev 1919 Direktionssekretær og 1927 Direktør i A/S Aarhus Oliefabrik. Til denne meget hurtige Karrière i det private Forretningsliv svarede en hyppig Anvendelse af hans Arbejdskraft i offentlige Formaalets Tjeneste. Han var 1934—37 Medlem af Udvalget for nordisk økonomisk Samarbejde, 1932—33, 1936 og 1939—40 Medlem af Englandsdelegationerne. Tillige sad han i Kul-Komiteen af 1933 og fra 1939 i Industriraadet. I 1937 var han Medstifter af Akademiet for de tekniske Videnskaber, s. A. Medlem af Statsministeriets Produktions- og Raastofudvalg og 1939—40 af Det erhvervsøkonomiske Raad.

Stand til paa en fri og værdig Maade at sikre os de bedst mulige Betingelser hos det nye Tyskland. Jeg frygter, at vi under Statsministerens Regering i Løbet af kort Tid havner i Protektoratet Danmark.

Vi er saaledes gaaet aabent til Værks og har intet at skjule, idet Formaalet med vore Bestræbelser kun har været dikteret af Ønsket om at bevare Landets Frihed og Selvstændighed og sikre Dynastiet.

De Udtalelser, der i Sommerens Løb er fremsat i toneangivende tyske Blade, bekræfter i alt væsentligt vore Synspunkter: der lægges ikke nogen Pression paa Danmark, men man mener i Berlin, at vi selv maa kunne forstaa, hvorledes Stillingen er, det vil sige, at vi ikke kan lade alt blive ved det gamle, hvis vi ønsker at sikre vort Land de bedst mulige Vilkaar i Forholdet til det nye Tyskland. I de nævnte tyske Bladudtalelser er det ligeledes fremhævet, at Tilpassningen til de nye Forhold ikke vil virke overbevisende, naar den gennemføres af de samme Repræsentanter, som har forestaaet det hidtidige System, og som af Overbevisning hylder de modsatte Standpunkter. Det kan, som det er blevet sagt, ikke nytte at hælde ny Vin paa gamle Læderflasker.

Forudsætningen for et godt Samarbejde maa være, at man gaar ud fra samme Principper. Tyskland ønsker, saaledes som vi forstaa det, at Danmark selv ordner sine Forhold under Hensyn til dansk Egenart og under fornødent Hensyn til det tyske Forerskab paa visse Omraader. Dermed er ikke sagt, at vi skal være Medlemmer af et nationalsocialistisk Parti, men at vi i Gerning bekræfter vor Indforstaaelse med den nye Ordning.

Det er klart, at inden for denne Nyordning vil de Nationer faa den bedste Placering, der først forstaaer af egen Kraft at tilpasse sig de ændrede Forhold. Vi gik derfor ind i et Arbejde for at danne en Fraktion af danske Politikere, Erhvervsfolk og Privatmænd, der vilde medvirke ved Danmarks Overgang til en saadan ny Politik; Forsøget havde ingen ensidig Karakter, idet Initiativet udgik fra Landbrugernes Sammenslutnings Formand Knud Bach. Hertil sluttede sig Bondepartiet. Det Nationalsocialistiske Arbejderparti og Folketingsmand Sv. E. Johansen, og siden har en Række betydende Mænd indenfor dansk Erhvervs- og Aandsliv givet Tilslutning.

Lykkeligst vilde det være, om voksende Kredse fik Forstaaelsen af Alvoren i vor Stilling, og at vi staar over for Afgørelser, der kan bestemme vort Lands Fremtid for Slægtled fremover. Vi mener, at Fædrelandskærlighed er en udpræget positiv Følelse, der driver en til at gøre en

Erik Reitzel-Nielsen (f. 1908) blev Student i 1926 og cand. jur. i 1932. Han var Sagførerfuldmægtig i København 1932—33, Sekretær i Socialministeriet 1933—37 og fik sidstnævnte Aar Bestalling som Landsretssagfører. Fra 1933 var han Formand i Juristforbundet og fra 1935 Formand for Redaktionskomiteen for og ansvarshavende Redaktør af Tidsskriftet »Juristen«. I 1936 blev han Formand for Det juridiske Fællesraad og 1939 korresponderende Medlem af Akademie für Deutsches Recht.

Indsats for sit Land, og at den ikke kan næres varigt og værdifuldt ved det rent negative at føle Vrede mod eller nære Had til et andet Land. Derfor bør vor Udenrigspolitik ikke bestemmes af Sympatier eller Antipatier eller forudfattede Meninger, men hvile paa en Realitetsbedømmelse af historiske, økonomiske og geografiske Forudsætninger.

Vi henvender os nu gennem denne Skrivelse til Dem og beder Dem yde Deres Indsats ved det skitserede Arbejde. Det kan blive skæbnsvangert »at ville vente og se«, og det kan blive afgørende for Fremtidens Styre af vort Land, om De træffer Beslutning om at ville medvirke.

Det Samarbejdsgrundlag, hvorom der hidtil er opnaaet Enighed, er meddelt Offentligheden i det vedlagte Arbejdsprogram paa 8 Punkter. Hver af de paa Rigsdagen repræsenterede nævnte tre politiske Grupper har tilsagt hinanden Samarbejde om disse Punkter og staar herudover paa deres hidtidige politiske Grundlag, uafhængige af hinanden.

Vi har ikke alene besluttet at rette denne Henvendelse til Dem for om muligt at faa Dem med i Samarbejdet, men tillige, for at De ikke, naar det en Gang bliver for sent, med Rette skal kunne sige, at De ikke vidste Besked om Forholdene og ikke havde haft Lejlighed til at deltage. Skulde det ønskes, er vi villige til en mere indgaaende mundtlig Forhandling om dette store Spørgsmaal, men under alle Omstændigheder vil vi være taknemmelige for et Svar.«

For alle disse Bestræbelser, der ikke medførte det ønskede Resultat, men hvis Farlighed kun helt kan forstaas, naar man i Erindringen genkalder sig Besættelsens første Maaneder, blev *Shested*, *Hartel* og *Mortensen* dømt for Overtrædelse af Straffelovens § 99, Stk. 2., der straffer den, som træder i Forbindelse med en fremmed Stats Regering for at krænke den danske Stats Bestemmelsesfrihed, ligesom de sammen med *Knud Bach*, *Juncker*, *Knuth*, *Vald.* og *Jens Thomsen* og *Foget* blev straffet efter Straffelovstillægget § 13, der handler om den, der er traadt i Forbindelse med Besættelsesmagten m. fl. for at formaa Tyskerne til Indskriden over for den danske Regering eller andre danske Myndigheder, eller som er traadt i Forhandling med Besættelsesmagten om Interesser, hvis Varetagelse henhørte under de danske Myndigheder.

III

Samtidig med alle disse Anstrengelser for at komme til Magten var Sehested-Gruppen yderst emsig for at *mele sin egen og Landbrugets Kage, saaledes at Medlemmerne af L.S. kunde blive en Art privilegeret Kaste.*

Fru v. Renthe-Fink havde jo sagt til Sehested før Besættelsen, at det vilde være klogt, om »vi« ordnede os selv; og ud fra Gruppens Synspunkter er det forstaaeligt, at man vilde smede, medens Jernet var varmt. Ganske kort efter den 9. April forhandlede Sehested med v. Renthe-Fink og andre om *en højere Pris paa vor Landbrugseksport*, og i Maj udarbejdede Hartel en »Landbrugsplan« med Forslag til en helt ny Landbrugspolitik og højere Eksportpriser end dem, der var aftalt officielt med Tyskland. Senere bad han Mortensen om at søge at faa Tyskerne til at bestemme, at Kreaturopkøb kun maatte ske hos Medlemmer af L.S. I Begyndelsen af Oktober 1940 var Sehested, Hartel, Knud Bach og Søren Lund i Berlin til Forhandling med den tyske Landbrugsminister og Ministerialdirektør Dr. Walther om højere Eksportpriser; og bagefter fortalte man vidt og bredt, at det var dem, der havde Æren for, at Smørprisen blev forhøjet til 4,50 Kr. pr. kg; men selv om deres Rejse paa ingen Maade var Skyld i dette Resultat, idet den saadan set var betydningsløs, blev de dog naturligvis dømt for den, og det er det eneste Forhold, for hvilket Søren Lund blev dømt. Omkring 1. December fik Sehested maget det saa, at Chefen for det tyske Sikkerhedspoliti, SS-Obergruppenführer Heydrich, der for sine Ugerninger i Czekoslovakiet døde den 4. Juni 1942 efter Attentatet 8 Dage før, deltog i en Jagt hos Grev Schimmelmann paa Lindenberg, ved hvilken Lejlighed Knud Bach drøftede Muligheden for en højere Smørpris med ham. Heydrich havde i Oktober over for Sehested, da de mødtes i Berlin, udtalt, at han ønskede at komme paa Jagt paa Silkeborgegnen, og Sehested vilde gerne lære ham nærmere at kende. I Begyndelsen af 1941 forhandlede man med Tyskerne om Begunstigelser for L.S.'erne med Hensyn til Kreatureksporten og Importen fra Tyskland af Kunstgødning.

Haand i Hanke med dette søgte man ogsaa paa anden ulovlig Maade at sikre sig. Saaledes foreslog Mortensen i Juli og August 1940, at der skulde *organiseres et Værn af D.N.S.A.P.- og L.S.-Medlemmer*, der skulde bevæbnes med Egespir for at hindre alle Tvangsauktioner og derved tvinge Regeringen til at give efter for Gruppens Krav. Tonen var denne (Brev af 4. August til Sehested):

»Fra i Dag maa hver Dag betragtes som den sidste før det helt store Opgør! Derfor udnyt Tiden, dan flere S.A.-Storme, dan det i et tidligere Brev omtalte Bondeværn, anskaf Stokkene, forøg Tilgangen, brug Pressen. Min Tilsynekomst betyder Aktion paa højeste Gear! Altsaa mine Venner, klar til Kamp!«

Mortensen var desuden ivrig efter at skaffe Propagandamateriale fra Tyskland, bl. a. Films og antijødisk Stof. Sehesteds Tone var en lidt anden, jfr. dette Brev af 21. Oktober:

»Kære Hr. von Loew!

...Nu skriver Bladene overalt om Valg til Folketinget. Det er en for os temmelig uheldig Situation, og jeg haaber, at det bliver tilkendegivet, at et Valg ikke vil blive tilladt, saa at Sagen bliver standset i Tide uden for megen Diskussion.

Som Embedsmand i det tyske Ministerium for Ernæring og Landbrug deltog Dr. *Walther* allerede 1926 i de dansk-tyske Handelsforhandlinger. I Aarene 1928 og 1935 førte han som Ministerialraad tilsvarende Forhandlinger. Ved Systemskiftet i 1933 blev han skudt noget i Baggrunden, men i Kraft af sin store Dygtighed og Saglighed blev han i 1935 Ministerialdirektor og var fra dette Tidspunkt den ledende fra tysk Side i alle Forhandlinger af handelspolitisk og økonomisk Art mellem Tyskland og os, idet han var Formand baade for de tyske Handelsdelegationer og for det Regeringsudvalg, der sammen med det danske Regeringsudvalg varetog Gennemførelsen af de trufne Aftaler. Han var en fair Modspiller, som ydede Danmark værdifulde Tjenester under Besættelsen, naar de laa inden for hans Opfattelse af, hvad der kunde tjene hans eget Land. Han bifaldt, at Danmarks Forsyning gik forud for Leveringerne til Tyskland.

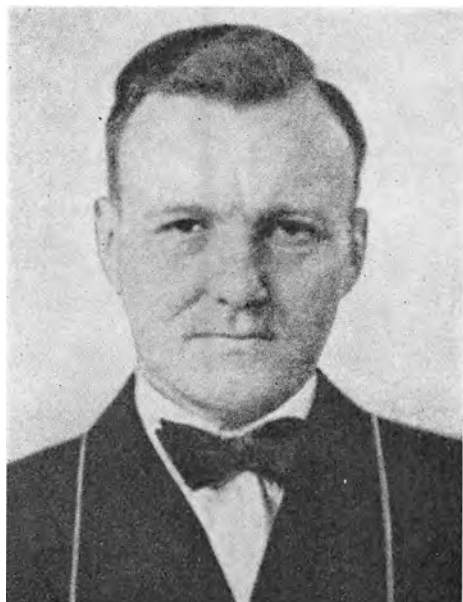
Besøget i Berlin og Besøget her har gavnet os meget i den almindelige Bevidsthed; men Angrebene paa os er blevet tilsvarende stærkere. Det er min Opfattelse, at Begivenhederne nu maa følge Slag i Slag, saa at vore Angreb kan sættes ind systematisk. For mig er det af største Vigtighed i god Tid at være underrettet om det belejligste Tidspunkt. Jeg mener, at det er vigtigt at fremtvinge en Rekonstruktion af Regeringen, som formentlig vil betyde, at K. [Kongen] ser sig nødsaget til at henvende sig til Clausen. Jeg er underrettet om G.L.s [Gannar Larsens] Stilling, som altsaa er gunstig. Den af Ministrene, vi kan bringe til Fald ved Angreb, er Justitsministeren [Harald Petersen], i Samarbejde med »Fædrelandet« kan dette lade sig gøre; men for at tage den uhyre Risiko, der er forbundet med et saadant Angreb, maa det være i Forbindelse med en samlet Plan og paa et Tidspunkt, hvor man er enig om, at Forandringen vil ske...

Med venlige Hilsner,

Deres hengivne

Jørgen Sehested.«

Der kom nu en Tid, da der ikke blev slaaet saa meget paa Stortromme, men man virkede mere i Stilhed og bag Kulisserne. I Begyndelsen af 1941 søgte Hartel for-gæves at faa v. Renthe-Fink til at forlange oprettet *en særlig Ministerpost for Tysklands Anliggender i Danmark*; kort efter søgte man tysk Støtte til *at samle L.S.-Pressen*, hvorved man opnaaede, at denne fra Maj 1941 fik betydelig økonomisk Hjælp fra tysk Side. I sin Iver efter at gøre L.S. til en privilegeret Kaste foreslog Hartel, at Tyskerne i alle Landbrugsspørgsmaal af større Betydning og Rækkevidde konsulterede L.S., og i Foraaret s. A. foreslog Sehested og Mortensen i Berlin det tyske Propagandaministerium, at der oprettedes et Pressekontor i København, som skulde forlange Stof optaget i alle danske Blade til Gavn for Samarbejdet med Tyskland. Desuden laa Planerne om en Regeringsændring ikke stille. Baade i Februar og April 1941 rettede Sehested i Breve til Heydrich Angreb paa Regeringen for dens Tysklandspolitik og angav Staunings Hjem og Omgangskreds som et far-

Knud Aage Mortensen (f. 1899) var tre Aar Landvæsenselev, tre Aar Handelslærling og rejste saa i 1923 til Holland, hvor han opholdt sig indtil 1930, ansat i et Firma, der handlede med elektriske Bygningsartikler. Efter halvandet Aars Uddannelse i Firmaet rejste han som dets Repræsentant over hele Europa. I 1930 kom han her til Landet, hvor han indtil 1933 var Repræsentant i et Installationskompagni. Fra 1933—36 virkede han selvstændigt i Branchen. Han havde fra da af og indtil 1941 i Berlin sin egen Agenturforretning i Maskinbranchen, 1941—43 var han Disponent i et Københavnsfirma, og 1943—44 gik han som Landsforræder i Fjendens Tjeneste.

ligt Arnested for tyskfiendtlige Konspirationer, og i samme Periode foreslog Mortensen von Loew, at der skulde dannes en Overgangsregering, bestaaende hovedsagelig af Folk fra L.S. og Bondepartiet.

IV

Overfaldet paa Rusland den 22. Juni 1941 gav *Hartel* og *Mortensen* Anledning til at danne Foreningen »Dansk Antikommunisme«, der tilsigtede at samle Folk, som ikke ønskede at være Nazister. *Hartel* blev Formand, indtil han godt et Par Aar efter nedlagde Hvervet, fordi Nazisterne erobrede Foreningen. Mellem *Hartel* og *Frits Clausen* var Forholdet da ret daarligt. Forinden var det lykkedes at faa baade Propagandamateriale og Penge fra Tyskland til Foreningens Arbejde, og i Februar 1943 søgte *Hartel* Tyskerne om Midler, saa *Aksel Høyer* kunde genoptage sine antikommunistiske Møder. Faa Maaneder senere førte han Forhandlinger i Tyskland med Antikomintern og med Dr. *Best* paa Dagmarhus om Fremme af det antikommunistiske Arbejde. Foreningen, der aldrig blev ret stor eller fik særlig Betydning, var i udpræget Grad et Barn af *Hartel*.

Ogsaa i 1942 interesserede man sig for Ændringer i Regeringen. I Februar foreslog *Hartel* saaledes *Kanstein*, at Justitsministeriet blev delt, saa *Thune Jacobsen* blev Minister for Politiet, medens *Popp-Madsen* overtog den øvrige Del af Ministeriet. I Oktober s. A. — altsaa under »Telegramkrisen« — foreslog *Hartel* *Kanstein* et Forretningsministerium af Mænd, der var indstillet paa et ærligt Samarbejde med Tyskland, f. Eks. *Juncker* og *Popp-Madsen* m. fl. I dette skulde *Knud Bach* være Statsminister. Efterhaanden som Tiden for Udløbet af Folketingets Funktion nærmede sig, arbejdede *Hartel* energisk for at undgaa et nyt Valg, bl. a. ved Henvendelser

Eberhard Jürgen Gottfried Ludwig Friherre Loew von und zu Steinfurth (f. 1909) var Søn af den — ogsaa blandt Nordslesvigs danske Befolkning — respekterede Haderslevlandraad Hugo v. Loew. I 1933 blev han knyttet til Sicherheitsdienst og gjorde indtil 1940 Tjeneste i Kiel, fra 1933—35 som Referent, fra 1935—40 som fast ansat. Sidstnævnte Aar forflyttedes han til Berlin, hvor han forblev indtil Kapitulationen. Hans Forbindelse med det danske Naziparti gaar i hvert Fald tilbage til 1939, da han deltog i det kendte Landsmøde i Kolding. Det var derfor naturligt, at han efter det tyske Overfald den 9. April 1940 fik Ordre til at hellige sig specielt danske Problemer og afgive Rapport vedrørende bl. a. Befolkningens, Industriens og den politiske Udviklings Forhold i Danmark. Han fik noget senere »Ingeniør« K. A. Mortensen til Medhjælper og sendte ham herop for at sondere Stemningen. Ved Kapitulationen var v. Loew SS-Obersturmbannführer, blev arresteret af de Allierede, men udlaant til det danske Politi som Vidne i Anledning af Sehested-Sagen.

til v. Renthe-Fink og Dr. Best, hvem han fraaadede at tillade et saadant Valg. Be-
stræbelserne mislykkedes som bekendt, og baade Bondepartiet og D.N.S.A.P. erfarede
den 23. Marts, at det danske Folk ikke fulgte Sehested-Gruppens eller Frits Clausens
Veje. I sin Skuffelse kaldte Vald. Thomsen Valget for »alle Tiders største Svindel«. Hartel lagde sig nu efterhaanden efter Værnemageriet i større Stil ved at hjælpe
Fabrikant *Ebbedal* (se S. 432), hvem han i Foraaret 1943 skaffede Vaabentil-
ladelse gennem Kanstein og Dr. Best. Han havde allerede tidligere beklaget sig til
Tyskerne over Industriraadets Kontrol med Værnemagerne. Alligevel fik han dog
stadig Tid til at give sig af med andre Ting, han ogsaa burde have holdt sig fra;
saaledes søgte han i Begyndelsen af 1943 sammen med Frits Clausen at faa Smør-
prisen forhøjet gennem en Henvendelse til Dr. Best, til hvem han kort efter klagede
over, at Radioen havde afslaaet at bringe et antikommunistisk Foredrag af Sturm-
bannführer, Major W. Arentoft, og et Aars Tid efter foreslog han Dr. Best at ind-
føre *Forbud mod Aflytning af engelsk Radio*. Paa dette Tidspunkt havde han i øv-
rigt ogsaa Forbindelse med den berygtede SS-Standartenführer *Bovensiepen*, hvis
Interesse for sine Formaal han søgte at opnaa.

Den 29. August 1943 medførte, at *Reitzel-Nielsen* nu dukkede op paa den politiske
Skuesplads. Ikke alene gik han til Højesteretspræsident, *Dr. Troels G. Jørgensen* for
at faa denne til overbevise Kongen om Nødvendigheden af en Regeringsdannelse,
men han henvendte sig ogsaa flere Gange gennem den danskfødte Fru *Helen von*
Münchhofen, der havde tysk Statsborgerret, til Dr. W. Best for at faa *dannet en ny*
Regering. Endnu alvorligere var imidlertid hans og Sehesteds Anstrengelser i For-
aaret 1944 for ved tysk Tryk at faa en saadan stablet paa Benene. Reitzel-Nielsen
kendte Sehested allerede før Krigen og havde under Besættelsen flere Gange haft
Sager fra ham, ligesom han kom paa Broholm. Da Sehested skulde til Norge, ud-

arbejdede Reitzel-Nielsen *et Memorandum* til ham om *Dannelsen af en ny Regering*, og Sehested traf derefter i Norge baade *Quisling* og den designerede Udenrigsminister, Konsul *Finn Støren*, med hvilken sidste han i hvert Fald har drøftet Reitzel-Nielsens Planer og det ønskelige i, at de blev forelagt for Hitler og andre Tyskere i Haab om, at de vilde blive gennemført. Da Støren kort efter passerede København paa Vej til Berlin, fik Reitzel-Nielsen Lejlighed til selv at drøfte Planerne med ham, ligesom han ogsaa forelagde dem for et Par af sine tyske Bekendte, der repræsenterede Besættelsesmagten.

Sehested-Gruppen var mest aktiv i den første Del af Besættelsesaarene. Senere, da Krigslykken vendte og især efter den 29. August, var det ikke nær saa tillokkende at blive Tyskernes Marionetter, saa meget mere som Samarbejdet med de danske Nazister var op og ned og Sympatien for Mortensen ikke ublandet. Til Trods for at Kredsen saaledes har haft god Tid til at overveje, hvilken Skæbne der vilde møde den efter Tysklands Nederlag, tænkte adskillige af dens Medlemmer slet ikke paa at tilintetgøre deres meget store Bevismateriale i Form af Breve, Dagbøger, Artikler, Forslag m. v. Maaske har baade Hartel og Reitzel-Nielsen til det sidste, i Tillid til de tyske hemmelige Vaaben, haabet, at deres Dagbøger senere vilde blive Kildemateriale af stor Betydning, naar Eftertiden skulde skrive Biografier over Besættelsesaarenes store Mænd. Nu blev de brugt som Beviser for deres strafbare Handlinger!

V

Hvorledes vilde det være gaaet, om vi i 1940 eller 1941 havde faaet en Regering Knud Bach? Umaadeligt meget vilde da være blevet ganske anderledes. Længe havde den næppe faaet Lov til at sidde — i hvert Fald vilde Frits Clausen, H. C. Bryld, Popp-Madsen og andre af de store Nazister sikkert ogsaa en Overgang være blevet Ministre, thi de maatte være nærmere end L.S.-Folkene til at belønnes for tro Tjeneste mod Nazismens Sag. Antagelig vilde det være endt med en stor Fiasko, der var kulmineret med Forsøg paa tysk Administration. Sehested-Kredsen maa prise sig lykkelig, at dens brændende Ønsker ikke blev opfyldt, thi derved undgik Hovedmændene Quislings Skæbne og de smaa Medløbere langvarige Fængselsstraffe.

I Skolen lærte man i sin Tid om *Corfitz Ulfeldt*, og man gyste ved, at der virkelig i gamle Dage havde været en Forræder mod Danmark, oven i Købet en Adelsmand. For Fremtiden behøver man ikke at gaa tilbage til det 17. Aarhundrede, naar man i Danmarkshistorien skal fortælle om Forrædere med et kendt Adelsnavn i Spidsen. Og dog har Sehested selv haft vanskeligt ved at forstaa Forskellen mellem ham og andre, der under Besættelsen arbejdede for at faa Regeringen omdannet, uden at der mod disse rejses Højforræderisag. Han angriber saaledes bl. a. en Del ledende Fagforeningsfolk og Højgaard-Kredsen. Forskellene er dog iøjnefaldende. Det var i sig selv ikke Forræderi at arbejde for at faa en anden Regering under Besættelsen. Stauning og de andre, der havde det direkte Ansvar for Tiden op til den 9. April, derunder for Saboteringen af Folketingets Beslutning af 19. Januar, var ikke sakrosankte. Derimod var Valget af *Metoderne* afgørende, og enhver maatte

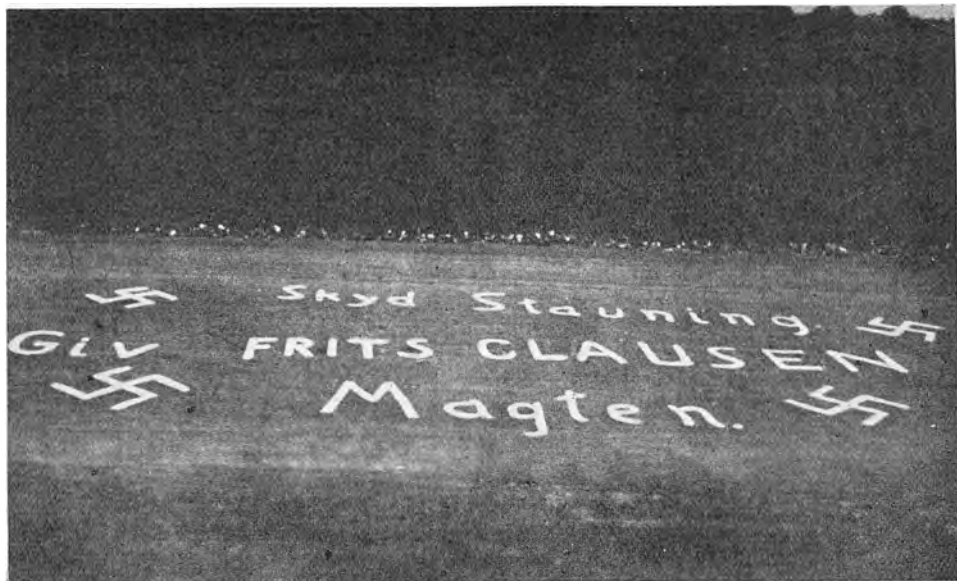

Et virkelig smukt Firkløver kom paa Pladen, da Jørgen Sehested ved en eller anden Lejlighed ønskede at forevige Mindet om sine tyske Medspilleres Besøg paa Broholm. Her staar de paa Rad og Række, fra h.—v.: Hofjægermester Sehested, Friherre v. Loew, dennes nære Medarbejder Hans Pahl og den tyske Bondefører Wippert.

naturligvis være klar over Faren for at komme til at skubbe til den hældende Vogn i Stedet for at bringe den paa ret Køl igen. Det var heller ikke Forræderi at forhandle med Tyskerne. Det var der mange, der gjorde mere eller mindre frivilligt og med vidt forskellige Motiver og Maal. Men det var indlysende, at *man var paa den gale Side, naar man ønskede at bruge Tyskerne og deres Indflydelse til at opnaa de politiske og økonomiske Maal, man kæmpede for*, og derfor maatte Sehested og Hartel og deres Venner dømmes. Det var ikke kun selve Regeringsspørgsmaalet (Ministerlister), man drøftede med Fjenden, der var adskillige andre, om muligt endnu vigtigere Emner, som f. Eks. Grænsen mellem Danmark og Tyskland, Sprog og Flag, Kongen og Kirken, man indlod sig i Debat om. De Herrer har sikkert alle — eller i hvert Fald de fleste af dem — selv ment, at de handlede i Danmarks Interesse. Scavenius har ogsaa efter egen Opfattelse handlet udelukkende i sit Lands Interesse. Quisling var overbevist om, at hans Styre var til Norges Bedste. *Forskellen mellem Scavenius og Sehested m. fl. er dog tydelig, selv om de kan tage hinanden i Haanden i deres manglende Respekt for (for ikke at sige: Kærlighed til) vort Folkestyre.* Scavenius havde Magten; han troede ikke paa et selvstændigt Danmark, men kun paa sit Land som Lydstat under Tyskland, og søgte derfor at komme Tyskernes mulige Krav i Forkøbet. Han gjorde det ikke af Tyskvenlighed (ifølge en Anekdote har Stauning udtalt, at Scavenius overhovedet ikke var »venlig«!), men fordi han i sit Snæversyn ikke kunde se bedre. *Sehested og Hartel stræbte efter Magten.* De saa ensidigt paa deres egne og deres Vælgeres Interesser og var yderst tyskvenlige

og tyskorienterede, i hvert Fald delvis paa Grund af de smaa Priser, England havde betalt for vor Eksport i Tiden op imod Besættelsen. De var lidet kræsne i Valget af de tyske Nazister, som skulde fremme deres Maal (omend man maa indrømme, at det sikkert vilde have været umuligt for dem at finde nogle, der var mere tiltalende og dog havde Indflydelse!).

At Scavenius var langt farligere for Danmarks Fremtid end de andre, er ganske indlysende, men han var faktisk ogsaa skadeligere. Navnet Scavenius blev til Danmarks Skam Kendemærket for vor Politik, idet de fem Samarbejdspartier og med dem næsten hele det danske Folk mere eller mindre villigt dansede efter hans Pibe, indtil Tyskerne paa Grund af Modstandsbevægelsen fejede dem til Side den 29. August. Men var Sehesteds Planer lykkedes — og maaske var de ikke langt derfra — havde vi ikke alene faaet »norske Tilstande« (som dog med Hensyn til de materielle Kaar slet ikke var blevet norske) langt tidligere; men vi havde da antagelig ogsaa set Politikerne stille sig i Spidsen for Modstandsbevægelsen i Stedet for at bekæmpe den. Den Fordel, det havde været, ikke alene under Besættelsen, men i endnu højere Grad i de paafølgende Genopbygningsaar, kan slet ikke overvurderes.

Smagen er forskellig, og den lille Klike, der samledes om den forulykkede Frits Clausen, fandt det aabenbart smagfuldt at svine vore Landeveje til paa denne Maade.

VORE HJEMLIGE NAZISTER

Af Redaktør BØRGE OUTZE

Endnu før danske Aviser havde lært at stave *Hitters* Navn rigtigt — man kaldte ham baade Hiller og Hittler —, arbejdede enkelte Fanatikere med Nazisme i Danmark uden at finde Grobund for den. Kasserede Spejderførere og Mænd, som fandt Livet i de frivillige Korps og i den konservative Ungdom for »tamt«, lod sig begejstre af Hitlerjugend og de nazistiske Korps i Tyskland, og frem til Nazismens Magtovertagelse blev der gjort forskellige Forsøg paa at danne levedygtige Partier. De mislykkedes alle, og de demokratiske Partier behøvede paa intet Tidspunkt at gribe til andre Vaaben end Latterliggørelsens. Den italiensk- og tyskinspirerede Fanatisme fik største Parten af den danske Befolkning til at smile. Hverken en Ritmester *Lembcke*, en Pastor *Malling* eller en *Wilfred Petersen* havde Held til at samle andre end professionelle Kværunter og Ungdom, som ønskede Sjøv i Gaden eller lod sig opfanatisere til »aktiv Antikommunisme«. Heller ikke *Frits Clausen* og hans D.N.S.A.P. var nogen Risiko.

I Aarene 1933—39 groede Nazismen sig stærkere, men den var paa intet Tidspunkt tilnærmelsesvis saa farlig som den nazistiske og fascistiske Smitte i de demokratiske Partier, fremfor alt i K.U. Mænd som *Victor Pürschel* og *Carsten Raft* var farligere end Frits Clausen. Indførelsen af den tyske Hilsen i K.U. og den stadigt mere omsiggribende Uniformering af de politiske Ungdomsorganisationer truede med at gøre de Frø af Ugræs, som var føget over Hegnet, spiredygtige. I Bækampel-

sen af disse for det danske Folkestyre livsfarlige Tendenser har ingen indlagt sig større Fortjeneste end *Christmas Møller*, der ved at fastholde en ureaukelig Antifascisme, som bl. a. gav sig Udslag i, at han fraraadede dansk Deltagelse i Olympiaden i Berlin, holdt Beundringen for Hitler og Mussolini i Ave, indtil Oprustningen i Tyskland og Overfaldene paa Østrig og Czekoslovakiet havde aabnet den konservative Ungdoms Øjne og ført den tilbage til et klart demokratisk Stade. Denne Udvikling fuldendtes i 1938—39. De egentlige nazistiske Elementer i K.U. søgte over til Frits Clausen — det drejede sig om et meget ringe Tal —, og Resten var reddet for Demokrati og kom under Krigen sammen med Dansk Samling-Folk til at udgøre en Kærne i den ikke-kommunistiske Del af Modstandsbevægelsen. Stillingen var i Virkeligheden farligere i 1933—38 end under Besættelsen!

Mens det saaledes lykkedes de besindige Elementer i Det konservative Folkeparti at slaa en spirende Nazisme ned, og mens ogsaa Dansk Samling, der havde koketteret noget med Tanken om »Rigets bedste Mænd«, opgav disse Ideer, vandt en materielt inspireret Nazisme stærkt frem inden for det danske Landbrug og sprængte en lille Højrefløj af Partiet Venstre. L.S., Landbrugernes Sammenslutning, dannede »Bondepartiet«, der opretholdt livlige Forbindelser med D.N.S.A.P., inspireret af utilfredsstillende Priser paa det engelske Marked og af et lidt for forenklet Syn paa de tilsyneladende Fordele, det tyske Landbrug havde faaet under Hitler, uden at forstaa Problemets nøje Sammenhæng med Oprustningen.

I Foraaret 1940 var de demokratiske Partier i Danmark alle engelskvenlige, Tyskerne havde kun moralsk Støtte hos L.S. og de forskellige Nazipartier. Det Tilløb, disse Partier fik *efter* Besættelsen, skyldtes Skræk og Opportunisme. Tilløbet kom fra Forretningskredse, der vejrede Morgenluft, og fra en ubetydelig Del af Socialdemokratiet, der havde ladet sig forlokke af »Kraft durch Freude«-Bevægelsen i Tyskland — med den gamle Socialist *Harald Bergstedt* i Spidsen. Hertil kom visse reaktionære, der lod sig begejstre af de tyske militære Sejre og af den nye Orden. »Ordnung muss sein!« Blandt dem var Officerer, der vilde genoprette den 9. April — i Fjendens Sold!

Den danske Nazisme var en truende Fare i Perioden 9. April 1940—17. November 1940 og en Risiko frem til Foraaret 1943. Derefter opløste den sig selv i indre Splid og havde sat Chancen for at blive hjulpet til Magten over Styr. Naar Datoen den 17. November saa præcist kan angives, er Grunden den, at denne Dato var fastsat til den i Sommeren 1940 saa længe frygtede nazistiske Magtovertagelse. Den blev i sidste Øjeblik hindret af Tyskerne, der havde faaet Betæneligheder.

Et nazistisk Kupforsøg selve den 9. April opdagedes knap nok af Offentligheden og bremsedes af D.N.S.A.P. selv. Fortrolige kupforberedende Ordre til S.A. i Midten af April førtes aldrig ud i Livet. Hvad der blev sagt og skrevet efter den 17. November 1940 var Bluff! Gennemførelsen af Aktion »Safari« den 29. August 1943 — den længe forberedte militære Aktion mod dansk Militær — gav ikke danske Nazister nogen Chance og ødelagde aldeles deres Muligheder for Tilgang. Aktionen imod Politiet den 19. September 1944 banede nok Vej for visse nazistiske Terrorgrupper, men de var for længst under tysk Kommando.

I den følgende til Tider udviklede Redegørelse for de danske Nazisters Planer

og Aktioner under Krigen bedes man holde sig for Øje, at de talrige Partier, Grupper og Organisationer stort set opererer med det *samme* Menneskemateriale, alle Familiemedlemmer medregnet, højst 100.000 Mennesker. Det var et kinesisk Æskesystem, og alle Traade løb sammen hos Tyskerne. Den ene Organisation opstod ved Sprængning af den anden, og da de enkelte Nazigrupper til sidst bekæmpede hverandre, ophørte de med at være nogen Fare for Demokratiet.

Men eet Fællestræk havde alle danske Nazister i Perioden 1940—45, enten de saa blev SS-Mænd, Schalburgfolk, Sabotagevagter, Wehrmachtsgefolge, Ros og Tros, eller de blot sympatiserede: *de havde deres Hjerte paa den tyske Side af Fronten.* Da Tyskland forvandlede det neutrale Danmark til et fjendtligt Territorium, begyndte de danske Nazister ikke blot at fraternisere med Fjenden. *De gik over til ham.* Deres bedste Ungdom forblødie i hans Skyttegrave, og deres Organisationer og private Hjem blev eet med den tyske Hjemmefront. Det, der glædede det danske Folk, voldte de danske Nazister Sorg. Samtidig med at de isoleredes i Befolkningen, levede de med i Krigen fra Dag til Dag paa en helt anden Maade end andre Danske. Især indtil Modstandsbevægelsen blev saa stærk, at hele Landet kunde følge dens Kamp, følte Nazisterne sig som krigsførende mellem Bangebukse! De tyske Sejre var deres Sejre, og de talte om tyske Slagpladser, Uddannelseslejre og Kaserner med fortroligt Kendskab. At komme til et nazistisk Hjem i Krigens Tid var som at komme til et tysk. Disse Hjem var en Del af den tyske Hjemmefront, med Sønner og Venner ved Østfronten, med Hustru og Døtre beskæftiget med »Frontpakker« eller Indsamlinger, hvis de da ikke mere direkte opmuntrede tyske Soldater, og med den tyske Radio og nazistiske Aviser som eneste aandelige Næring. De danske Nazisters Humørkurve er et spejlvendt Billede af den øvrige danske Befolkning. Den steg til Stalingradslaget og faldt derefter. Ikke uden Grund! De danske Nazister havde Paarørende og Venner med i de store Slag paa Østfronten, spærret inde i Omringningsslag og »Kedler«, og Tabsmeldingerne var mange. Ligesom Modstandsbevægelsen i lange Tider var en isoleret Del af Befolkningen med sine Kampe og Sorger, sin Angst og sin Glæde, dannede de danske Nazister en Enklave. Man forstod til sidst knap hverandres Sprog. Fra denne Gruppe af den danske Befolkning rekruteredes ikke blot regulære Tropper til Fronten, men ogsaa de Stikkere, som gjorde det muligt for Gestapo at arbejde med Resultater i Danmark. Mere eller mindre bevidst var saa at sige *alle* danske Nazister Stikkere; thi Partiet gennemførte over for anderledes tænkende et systematisk Spiongearbejde, hvis Resultater til syvende og sidst altid havnede hos Tyskerne. En lang Række af de tyske Handlinger i Danmark var inspireret af danske Nazister, og de fleste af dem gennemførtes med danske Haandlangeres Hjælp. Efter som Krigen skred frem, blev de danske Nazister spundet tættere og tættere ind i det tyske Net, blev Led i Efterretningstjeneste og Spionage, som et Flertal af dem næppe havde megen Oversigt over, og de begejstrede unge, der havde været »von Schalburgs Bloddrenge«, eller som paa Spejddervis havde leget Krig i Ungdomsorganisationen N.S.U., havnede i Terrorgrupper, der gennemførte Clearingmord og Hævnbrande. Nazismens fanatisk gennemførte Lydighedsbegreber førte dem blindt ud i Forbrydelser af hidtil ukendt Omfang. I de øvrige besatte Lande, fremfor alt i den erobrede Del af Rusland, gennemgik mange

danske Nazister en Forraaelsproces. Den, der vendte tilbage efter at have nedskudt Jøder i Warszawa, indebrændt Bønder i Ukraine eller pisket Koncentrationslejr-fanger, var moden til at udføre Ordre fra Shellhuset uden at blinke. Men naturligvis var denne Gruppe Fanatikere et Mindretal, og da Tidens Fylde var inde, vendte deres egne sig imod dem, rædde for den Gengældelse, de kaldte ned over Nazismen, mens Fronterne rykkede Tysklands Hjerter nærmere og nærmere. I Slutfasen oplevede man, at D.N.S.A.P.s egen Ledelse tog Afstand fra alle Voldsmetoder. Troldmandens Lærling besvor forgæves de Kræfter, han havde været med til at slippe løs.

Om de Folk, der støttede Nazismen, er det allerede sagt, at de handlede af Skræk eller Opportunisme. For L.S.-Mændene, fremfor alt den ledende Klike, kendt som »Sehestedgruppen« med *Knud Bach* og Hofjægermester *Sehested* i Spidsen, »var Bomberne over London ikke et Angreb mod den sidste Bastion i Europa, men Herrens Straffedom over et Land, der havde betalt for lidt for danske Baconsvin. Og Englændernes Interesse for danske Æbler havde alle Dage været for ringe til, at Landets Skæbne kunde interessere *Hardy-Hansen*, hvis Markeder laa sydpaa.« som »Information« skrev.

Kun een Nazifraktion bøjede sig ikke for Clausen i hans Opgangsperiode: *Wilfred Petersen-Nazisterne*. Man kan strides om Motiverne, men det er en Kendsgerning, at Wilfred Petersens Folk tilføjede Frits Clausen ubodelig Skade og, dels ved illegal Propaganda over for Befolkningen, dels ved Udnyttelse af andre tyske Forbindelser end Clausens, undergravede Tanken om en Clausen-Regering. Deres Blad, »*Stormen*«, var det første danske Blad, som blev forbudt, og ved at gøre Clausen latterlig — de udsendte ham som Sprællemænd — og ved at afsløre Clausenførernes Strafferegister (»*Rene Folk med rene Hænder*«) gjorde de megen Gavn. Denne Nazi-gruppe havde en vis Kontakt med Dele af Modstandsbevægelsen, og havde den kunnet holde sig til hæderlige Kampmetoder, havde den staaet smukt efter Krigen. Men lyssky Finansieringsmetoder og en aldrig opgivet Antisemitisme, der slog ud i Lue under Jødeforfølgelserne, plettede Aktionerne. Ved Undergravningsarbejde og Spionage i andre Nazifraktioner, fremfor alt i Schalburgkorpset, udførte visse Wilfred-Folk dog ogsaa i 1944—45 et fortjenstfuldt Arbejde. Wilfred selv blev fængslet og senere sendt til Tyskland. I lang Tid efter Befrielsen var han paa fri Fod, men man fandt det til sidst nødvendigt at faa hans Regnebræt gjort op.

II

Da Tyskerne kom til Danmark, eksisterede følgende rent nazistiske eller naziprægede Partier og Organisationer:

D.N.S.A.P., Danmarks nationalsocialistiske Arbejderparti, stiftet i 1930 paa Grundlag af forskellige lokale, især sonderjydske Sammenslutninger af Ritmester *Lembcke*, Købmand *Einar Jørgensen*, Glostrup, og *Curt Carlis Hansen*, en tysk Spion. Det første trykte Program er fra 16. November 1930 og angiver, at man »ad lovlig forfatningsmæssig Vej vil virkeliggøre den nationalsocialistiske Idé i Danmark.« 1931 gik *Frits Clausen*, der hidtil havde været konservativ, ind i Bevægelsen. 1933 blev han dens Fører med *Einar Jørgensen* (der helt til det sidste var en Art selvstændig Fører for Nazisterne paa Sjælland) som den vigtigste Stotte. Partiet mønstrede 1935

Wilfred Petersen (f. 1905) kastede sig tidligt ind i det nazistiske Opløb og sluttede sig til D.S.N.A.P., men dannede i 1934 sit eget Parti, som vegeterede ved ustandselige Angreb paa Frits Clausen og Konsorter. »Wilfred« var vore nazistiske Strømningers enfant terrible, slaacende om sig til højre og venstre, dels i sit Blad »Stormen« (der blev forbudt den 10. Oktober 1940), dels i Piécer, f. Eks. »Rene Folk med rene Hænder« (vendt mod Sehested-Kliken). Han tog ikke i Betænkning lejlighedsvis at lade sig benytte som Stikker af det danske Politi, ligesom Trafikminister Gunnar Larsen gjorde Brug af ham. Paa den anden Side var han et villigt Redskab for de tyske Besættelsesmyndigheder, som i Foraaret 1944, da det danske Politi havde et alvorligt Mellemværende med ham (Frihedsherøvelse og Røveri), skaffede ham og hans Familie et Asyl i Tyskland. Herfra vendte han tilbage kort før Kapitulationen, men holdt sig skjult, indtil han den 23. April 1946 meldte sig selv.

16.257 Stemmer ved et Folketingsvalg, 1939 31.032. Dets Stormtropper var militært organiserede.

Bondepartiet (»Det frie Folkeparti«) var udsprunget af Landbrugskrisen i Trediveerne og var Landbrugernes Sammenslutnings politiske Instrument. Dets ledende Folk var, politisk og økonomisk, afhængige af Hofjægermester *Sehested*, Broholm, en Fantast, som stilede efter Magten i Danmark. Partiet talte ved Valget 1935 52.793 Stemmer, i 1939 50.829. Det havde Indflydelse paa visse Erhvervs kredse.

Dansk Samlings- og Korporationsparti i Samarbejde med Landsbevægelsen *F.A.T.* (Fremstilling, Afsætning og Transport), undertiden kaldet *Fatismen*, var stiftet og ledet af Ingeniør *Zim-sen*. Bevægelsens Historie gaar tilbage til 1926, Partiets dog kun til 1936. Maalet var en Korporationsstat. Bevægelsen blev 1941 slaacet sammen med en frasprængt Del af D.N.S.A.P., »Den danske Front«. Man skiltes et Par Maaneder efter igen.

Dansk Socialistisk Parti, D.S.P. (opr. National socialistisk Parti, stiftet 1934), var *Wilfred Petersen*-Nazisterne, der havde Hovedkvarter i Gothersgade 12, København. I 1939 var denne Frits Clausens eneste virkelige Konkurrent gaaet sammen med et særligt fynsk Parti under *Carl Borg*, »Dansk National-Socialistisk Parti«, som havde Hovedkvarter i Odense. Partiet gik senere op i »Dansk Folkeparti«.

National Socialistisk Arbejder Parti var stiftet 1935 af *Aage H. Andersen* og var Kærnen i det antisemitiske Arbejde i Danmark, Udgiver af Skandalebladet »Kamptegnet«, der støttedes fra Tyskland med i alt 192.000 Kr.. indtil det blev selv Tyskerne for groft. N.S.A.P. gik 1941 sammen med D.N.S.A.P., og *Aage H. Andersen* blev Leder af »racepolitisk Centralkontor«. Han var Danmarks Julius Streicher.

Dansk Folkefællesskab bestod af Resterne af Pastor *Mallings* Nazister. *Malling* selv havde 28. Februar 1940 udmeldt sig. Lederen var Red. *Johs. Sørensen*, Odense. Københavnskantoret lededes af Grosserer *Aage Zeeberg*, der i 1940 gik over til D.N.S.A.P. Partiet gik sammen med »Den nationale Blok« i Slutningen af 1940, men beholdt til 1942 sit Partiblads »Dansk Folkefællesskab«. Det blev forbudt paa Grund af tysk fjendtlig Tone!

Den nationale Liga, en Sammenslutning, stiftet i 1938 i Charlottenlund med »Danmarks Genrejsning« som Maal. Den kaldte sig senere »antibolschevikkisk Kamporganisation« og gik i 1943 op i Schalburgkorpset.

Nationalt Arbejder Parti, stiftet 1938, ledet af den tidligere Socialdemokrat *Jens Strøm*. Maalet

var »Den danske Fagstat«. Man udgav Bladet »Realitet«, i 1940 omdøbt til »Aktivitet«, der tilige blev Organ for en i 1940 opstaaet mikroskopisk Bevægelse, »Den danske Fagstat«, under en Reklameagent *Valery*, og, en kort Overgang, for Dansk Folkeparti.

Nationalt Samvirke, oprettet 1938 af Fuldmægtig *Wendelin*, kendt som det Parti, *Pürschel* sluttede sig til, da han i 1938 gik ud af Det konservative Folkeparti. 1939 anmeldte han Partiet i Folketinget med sig selv som Leder. Det sluttedes 1940 sammen med Fagstatbevægelsen med *Pürschel*, *Wendelin* og *Valery* som Ledere. Det opererede som »Nationalt Samvirke-Fagstatbevægelsen«, indtil det 1941 gik sammen med *Wilfred Petersen*-Nazisterne og antog Navnet »Dansk Folkeparti« med *Wilfred Petersen* som den drivende Kraft.

Ud af dette Kaos opstod under Krigen nye Partier, mindre Grupper sluttede sig sammen til større og sprængtes igen, Folketingsmænd, valgt af et Parti, anmeldte et nyt og ekskluderedes af det gamle, altsammen i eet Virvar, som kun Nazisterne selv og den Modstandsbevægelse, der fulgte dem nøje, kunde finde Rede i. Offentligheden opererede med langt mere enkle Begreber, sammenfattet i Ordet »Landsforræder«, som unuanceret dækkede alt, hvad nazistisk var.

Her er de bedst kendte Navne paa Grupperingerne under Krigen:

Den danske Front, stiftet 17. Februar 1941 af en Gruppe utilfredse fra D.N.S.A.P. med Ingeniør *Kai Rinck*, Sagfører *Jacob Holm* og Ingeniør *Hinné* i Spidsen. Programmet var D.N.S.A.P.s — man hævdede, at D.N.S.A.P. ikke overholdt det — og Samlingsmærket »den olddanske Kamp-rune«, der symboliserer Thors Hammer. Hovedkontoret blev D.N.S.A.P.s tidligere Hovedkontor for Storkøbenhavn, som man overtog. Organisationen udgav »Dansk Front«, redigeret af Spionen *Eiler Pontoppidan* (likv.). Det blev paa en Henstilling fra Clausenfolkene forbudt. Senere udgav man D.N.S.A.P.s Tidsskrift »Det ny Europa«. Bevægelsen havde Skole for Stormtropper paa St. Frederikslund og konkurrerede med D.N.S.A.P. om en »Hjemmefront« til Støtte for Soldater paa Østfronten. Man opnaaede en vis Tilknytning til L.S. og gik 27. Maj 1941 sammen med »Dansk Samlings- og Korporationsparti«, for 1942 at lade sig opløse af »Den nationale Aktion«.

Enhedspartiet stiftedes i 1941 og revnede i Starten, hvorefter et Flertal kaldte sig »Dansk Enhedsparti«. Leder var den første Nazist i Danmark, *Ejnar Vaaben*. Mindretallet gik til D.N.S.A.P. (*Vaaben* hævdede, at det kun bestod af fire Mand!). »Dansk Enhedsparti« udgav et Blad, »Danebroge«, og man skelnede mellem »Systemfronten«, d.v.s. Demokratiet, »Protektoratsfronten«, d.v.s. andre Nazifraktioner, og »Danskefronten«, d.v.s. sig selv.

Den nationale Fagstat var Tilhænger af en Art oplyst Enevælde. Leder: Kontorchef *Wilhelmsen*, Hjerne: Den berygtede *Preben Wenck* (von Wenckheim). Gik op i »Den nationale Blok«.

Dansk nordisk Front, stiftet 1940 af en utilfreds Sysselleder fra D.N.S.A.P., *Hans Orla Emil Olsen*. Gik op i Den nationale Blok.

Danmark for Folket, stiftet 1940 af Statsfæstemand *Kofoed-Jensen* og Teaterdirektør *Elith Petersen*. Forsvandt i Den nationale Blok, *Jensen* dog i Dansk Enhedsparti.

Den nationale Blok stiftedes i April 1940 med den senere berygtede Terrorist *T. I. P. O. Madsen* som Fører. I Førerrådet sad Spionen *Tretow-Loof*. Man ønskede en Stænderforsamling og et »nordisk Samarbejde med Tyskland paa national Friheds Grund.« Partiet opløgte Juni 1940 »Danmark for Folket« og i Oktober »Dansk Folkefællesskab« og »Dansk nordisk Front«. *T. I. P. O. Madsen* var fortsat Fører. *Kofoed-Jensen* traadte snart ud. I November opløstes ogsaa »Den nationale Fagstat« med Kontorchef *Wilhelmsen*, hvad det ikke blev bedre af. Man bekæmpede en Overgang *Frits Clausen* og fik Kontakt med L.S., saaledes at Proprietær *I. Axel Hansen*, *Kogshøjlegaard*, kom med i Ledelsen. I Sommeren 1942 gik man sammen med Den danske Front, Dansk Enhedsparti og en lokal odenseansk Organisation af utilfredse D.N.S.A.P.'ere. »Arbejdsfællesskabet«, og dannede »Den nationale Aktion«. I Arbejdsfællesskabet sad ogsaa Direktør *Eiler I. Baustrup*, København. Bevægelsens Maanedssblad redigeredes af den senere mere kendte *Axel Hoyer*. Familien *Ørnberg-Jørgen Jensen* var ogsaa med.

Der er et tysk Fyndord, som meget rammende siger: »Pack schlägt sich, Pack verträgt sich«. Det kunde bruges som Motto for de danske Nazister. De rendte fra hinanden, og de gik sammen igen, eftersom Hovederne stod paa dem — hvis de da ikke (som Wilfred Petersen) kom saa langt ud i Forhaanelsen af den nazistiske Broder, at der ingen Vej førte til et nyt »Vertrag«.

Den nationale Aktion ledes efter Sammenslutningen af Smaapartierne af Kai Rinck, og i Lederraadet sad Vaaben, Bastrup, T. I. P. O. Madsen og Hinné. »Det danske Arbejder- og Bondeparti« opløste sig kort efter og gik ind i »Aktionen«. Dette 27. Parti havde kun eksisteret nogle faa Maaneder og havde ekskluderet sine egne Stiftere, Aagaard og Kofoed-Jensen.

Dansk Folkerejsning stiftedes i Juli 1940 af Pastor Malling med Grenaa som Hovedsæde. Han stiftede samtidig en Forening »Danebrog« sammen med Grosserer Zeeberg. Bevægelsen forsvandt i »Det nationale Genrejsningsparti«, og Malling gik ud af alt politisk Arbejde og kom ukompromitteret gennem Resten af Krigen.

Det nationale Genrejsningsparti stiftedes 27. Juli 1940 og anmeldtes paa Rigsdagen af Retsstatsmanden Svend E. Johansen, som Retsstatspartiet derefter forgæves prøvede at faa fjernet fra Rigsdagen. Bevægelsen var et Forsøg paa at forene Retsstatstanker med Nazisme! I 1941 gik Bevægelsen op i Dansk Folkeparti. Partiet havde en Overgang tre tilløbne Folketingsmænd: Th. M. Andersen, valgt af D.N.S.A.P., Svend E. Johansen, valgt af Retsstatspartiet, og Victor Pürschel, valgt af de Konservative. Ingen af dem overlevede det første Valg, og inden den Tid var de alle tre traadt ud igen. Th. M. Andersen havde anmeldt et nyt Parti. »Nationalt Folkeparti«. Kun Wilfred Petersen, der var Organisationslederen, fortsatte. Bladet »Aktivitet« brød ogsaa ud og dannede Grundlaget for

»Fagstat-Klubben« under Jens Strøm. I Slutningen af 1941 gik Bladet ind, og Bevægelsen hørte man ikke mere til.

Teknisk Obygningstjeneste — Stelsig-Bevægelsen. Paa et sent Tidspunkt opstod Stelsig-Bevægelsen, stiftet af en religiøs Fanatiker og tidl. Militærnægter, Frantz Stelsig, der oprindeligt opererede anonymt under Navnet »Christian«. Han havde tidligere været Sysseleder i D.N.S.A.P. Bevægelsen, der først tog Form i Oktober 1944, var endnu galere end alt hidtil oplevet. Dens Regering skulde bestaa af 100 Medlemmer. Den saakaldte tekniske Oplysningstjeneste ledes af Borge Martins, der vakte Opmærksomhed ved at spørge en Række Embedsmænd, om de vilde fortsætte i den nye Stat. Bevægelsen endte som Hjælpeorganisation for tyske Flygtninge.

Dansk antijødisk Liga stiftedes 1941 af *Aage H. Andersen* som et særligt Organ til Videreførelse af Antisemitismen i krassere Form, end det var muligt inden for D.N.S.A.P. Man overtog Udgivelsen af »Kamptegnet« og dannede en Stormgarde til Bekæmpelse af Jøder. Bevægelsen kaldtes ogsaa »Dansk Liga til Fremme af Racebevidstheden«. Det endte med, at *Aage H. Andersen* udstødtes af D.N.S.A.P. i Sommeren 1944, hvorefter han dukkede op i det sidste Naziparti »Dansk national Samling«.

Dansk Anti-Kommunisme, stiftet af L.S.-Folketingsmanden *A. Hartel*, eksisterede fra August 1941 og støttedes af bl. a. Byretsdommer *Junior*. Foreningen gik i 1943 op i Schalburgkorpset.

Det nye Danmark oprettedes i Juni 1943 af Major *Arildskov* paa Grund af D.N.S.A.P.s Valgnederlag. Han slettedes som Partimedlem. Bevægelsen tog sig i særlig Grad af »Beskyttelse for Nationalsocialisters Hjem og Virksomheder«, og den gik senere op i Schalburgkorpsets civile Afdeling, Landstormen.

Dansk Folkeværn var Schalburgkorpsets politiske Organisation og var kun formelt uafhængigt af Korpset, i hvis Bygning det havde Kontorer. Det lededes af *K. B. Martinsen*, Kreditforeningsdirektør *Poul C. Rasmussen* og Dr. jur. *Popp-Madsen*. Det gik op i »Dansk national Samling«. Dansk Folkeværn organiserede Stikkertjeneste, idet dets Medlemmer havde Pligt til at angive Personer, der udsprede Rygter eller »satte fremmede Magters Interesser over vort Lands.« Dets Medlemmer havde trykte Blanketter til Angiveriet! Blandt »fremmede Magter« regnedes *ikke* Tyskland.

Dansk National Samling stiftedes i August 1944 i Opposition til Resterne af D.N.S.A.P., der paa det Tidspunkt forlængst havde mistet *Frits Clausen*. Stifterne var Kreditforeningsdirektør *Poul C. Rasmussen*, Korpschef *K. B. Martinsen*, Dommer *Junior*, *Popp-Madsen* og *Einar Jørgensen*, der tilførte det en stor Del af D.N.S.A.P.s sjællandske Medlemmer. Det støttede sig til Schalburgkorpset i Opposition til D.N.S.A.P.s Forerraad, som lyste den ny Bevægelse i Band. *Aage H. Andersen* kom med, og *T. I. P. O. Madsen* afløste *Martinsen*, da denne faldt i Unaade hos Himmler og arresteredes i Tyskland. *T. I. P. O. Madsen* likvideredes. Partiets egentlige Leder var *Popp-Madsen*. Man søgte helt frem til Foraaret 1945 at samle de forsprængte og lammede Rester af Nazismen i Danmark under *Popp-Madsen*. Efter Krigen har man fundet Kassebogen. Der var 289 Indbetalinger fra Medlemmer i Februar, 191 i Marts og 11 i April 1945. De øvrige Nazifraktioner uden for D.N.S.A.P. var paa det Tidspunkt helt aføde.

Kristen Samling i Danmark, stiftet af en tidligere K.F.U.M.-Sekretær, Fabrikant *Nørkjær* i Aars, var en Organisation, der paa tværs af de nationalsocialistiske Partier søgte at udbrede Kristendommen mellem Nazisterne! Bevægelsen søgte i Pièces at bevise, at den nationalsocialistiske Livsanskuelse i Virkeligheden er identisk med Kristendommens Lære. Bevægelsen er kun bemærkelsesværdig, fordi den uantastet bestaar den Dag i Dag som det eneste Levn af den overorganiserede danske Nazisme. Den arbejdede endnu i Sommeren 1947 for at faa Nazisterne til at organisere sig som Frimenigheder. Paa Grund af dens religiøse Karakter har man øjensynligt ikke turdet skride ind.

Hvad Offentligheden under Krigen, stort set, regnede for Nazister, var imidlertid Medlemmerne af D.N.S.A.P. med alle dets vidtforgrene Underafdelinger og Grupper, hvortil efter Oprettelsen af Frikorpset og Hvervningen til SS kom de forskellige væbnede Korps, som Partiet afgav Folk til. I Krigens sidste Aar spillede Schalburgkorpset, Hipokorpset og Sommers Vagtkorps en dominerende Rolle, og den Rivalisering mellem Schalburgkorpset og D.N.S.A.P., som fandt Sted, var paa afgørende Vis med til at ødelægge de sidste Muligheder for Nazismen i Danmark. At den illegale Presse dels paa Grund af fremragende Efterretningstjeneste, dels paa rent og skært Instinkt, var i Stand til at skelne skarpt mellem Sabotage og Schalburgtage, førte med sig, at alle tyske og dansknazistiske Forsøg paa at forvirre med Modterror strandede, og selve Ordet »Schalburgtage« klæbedes paa Nazismen som en Giftetikette.

En Redegørelse for D.N.S.A.P. og dets ledende Mænd er samtidig et Billede af den danske Nazisme, og det er ikke nødvendigt efter Oversigten over Smaapartierne at beskæftige sig synderligt mere med dem. Derimod vil det være rimeligt at interessere sig for D.N.S.A.P.s »Stormafdeling«, S.A., der efter bedste Forbillede var mere yderliggaaende end Partiet, og med dets Presse, som i høj Grad spillede en Rolle under Besættelsen.

III

D.N.S.A.P.s Program havde følgende Ordlyd:

D.N.S.A.P. er en politisk Organisation, hvis Maal og Formaal er ad lovlig forfatningsmæssig Vej at virkeliggøre den nationalsocialistiske Idé i Danmark. Det er Partiets Opgave at udbrede Ideen om det danske Folkefællesskab og at organisere de Kræfter i Folket, der tilslutter sig Partiet, saaledes at Partiet vokser ud af Folket, efterhaanden som Folket tilslutter sig Organisationen.

D.N.S.A.P.s Opgaver er paa nedenstaaende Program at vinde det danske Folk for Ideen om det danske Folkefællesskab:

1. Danmarks National-Socialistiske Arbejder Parti vil en Genrejsning af det danske Folk, økonomisk og moralsk, paa nordisk Kultur- og Racegrundlag.

2. Vi kræver Retten til Arbejdet sikret. Vi bekæmper Udbytning af det producerende Folk. Løn for Produktion og Arbejde skal tilfalde den arbejdsmæssige Indsats.

3. Vi kræver en vidtgaaende social Forsorg for alle gamle, syge og Invalider gennem en altomfattende Folkepensionering.

4. Vi kræver, at danske Erhvervsvirksomheder faar til Formaal at dække det danske Samfunds Behov i Stedet for som nu udelukkende at tjene Kapitalmagtens Profitbegær. Herudfra kræver vi Afskaffelse af Guldmonopolet og som Basis for Pengeudstedelsen en national Møntfod, baseret paa Jord og arbejdsskabte Værdier.

5. Vi kræver Ejendomsretten til Jord og Hjem sikret ved en Lovgivning, der hindrer al Spekulation heri.

6. Vi bekæmper den marxistiske Klassesdeling af vort Folk og betragter Folket som en national organisk Enhed. Derfor bekæmper vi den parlamentariske Statsform, som vi vil erstatte med det personligt ansvarlige Statsstyre med de faglige Korporationer og Institutioner som raadgivende Grundlag.

7. Vi bekæmper den liberalistiske og materialistiske Livsanskuelse og kræver Beskyttelse af de idealistiske og socialistiske Kræfter i vort Folk under Kampraabet: *Helhedens Vel gaar forud for den enkeltes Vel*. Ud fra dette Krav vil vi understøtte Kirken i dens Kamp for et kristent dansk Folk.

8. Vi kræver Danmarks nationale Selvstændighed bevaret og sikret gennem et Forsvar baseret paa en enig Folkevilje. Vi søger under Hagekorsets Symbol at opnaa et venskabeligt Samarbejde med de andre nordisk-germanske Folk, til hvilke vi føler os knyttet ved Blodets Baand.

Partiet byggede paa »Førerprincippet«. Partiorganisationen opbyggedes paa det personlige Ansvar, saaledes at »Myndighed og Ansvar forenes der, hvor Afgørelsen træffes«. I Spidsen for Partiorganisationen stod Partiføreren, der alene var ansvarlig for Partiets Gennemførelse af den nationalsocialistiske Idé, og som havde den højeste Myndighed i saa Henseende og i samtlige Partiets øvrige Anliggender.

Under ham sorterede en Partistab, bestaaende af Stabsledere, Stabsafdelingsledere, Stabsgruppeledere, Stabsfuldmægtige, Landsledere, Landsafdelingsledere, Landsgruppeledere, Landsfuldmægtige. Videre fulgte »Storraadet«, der bestod af Stabsledere, Landsledere, Sysselledere, S.A.-Divisionschefer og -Brigadeførere, Generalarbejdsførere og særligt udnævnte. Meddelelser fremsattes undertiden paa Førerting. Landet opdeltes i *Sysler* med hver sin ansvarlige Sysselleder.

der under sig havde Herreds- og Distriktsledere, der igen havde Afdelingsledere, Gruppeledere og allernederst Blokledere.

Systemet var kalkeret af efter det tyske.

Medlemmer aflagde følgende Troskabsed, inden de udnævntes til Tillidsposter:

»Som nordisk Mand tilsiger jeg dig, Frits Clausen, ubrydelig Troskab. Jeg føler mig bundet ved dette Løfte som ved en Ed, som kun Døden eller du kan løse mig fra.«

Ved Udstødelse af Partiet løstes man fra Eden.

De menige Medlemmer deltes i P.M. (Partimedlemmer), K.M. (Kvindegruppemedlemmer), S.A. (Medlemmer af Stormafdelinger), L.A.T. (Medlemmer af Landsarbejdstjenesten), N.S.U. (Drenge) og N.S.U.P. (Piger). I Optagelsesbegæringer fandtes Spørgsmaal om »arisk Æt«, om Villighed til at udtræde af andre Organisationer, hvis det forlangtes, og om tidligere Straffe (med det noget pessimistiske Tillægsspørgsmaal: »Hvilke?«!). Man skrev under paa »ubetinget Lydighed mod Forer og Idé«. Der udleveredes Medlemskort, Medlemsnummer, Partibog og Hagekorsembler. Partiet havde en lang Række Æreemblemer og indførte under Krigen nye, bl. a. for Deltagelse i to af de voldsomste politiske Møder: Haderslev den 8. Decbr. 1940 og Roskilde den 30. Juni 1940. I Forvejen fandtes et Æresembler for Deltagelse i et Slagsmaal i Stjerne-kroen i København i 1935. Der maa have foresvævet Frits Clausen noget om »Blodofrene fra München«, ihvorvel det her kun kan have drejet sig om Næseblod.

Medlemmerne hilste hinanden med »den nordiske Hilsen«, oprakt højre Arm og Raabet »Dansk Front«. Det var en Pligt at bære Emblem — indtil efter Valget 1943, da man søgte at skjule Frafaldet ved at dekretere, at man bedre kunde paavirke anderledes tænkende, naar det *ikke* kunde ses, at man var Nazist. Til sidst forsvandt Hagekorsemblerne helt.

Partiets officielle Organ var »Fædrelandet«, der udgaves af »A/S af 30. December 1938«, et Aktieselskab, som officielt bestod af Partimedlemmer, men som i Virkeligheden var paa rigstyske Hænder med Aktiemajoriteten samlet hos et af Goebbels kontrolleret Forlag i Berlin. Desuden udgaves Partiets ældste »Kampblad«, »National-Socialisten« som Ugeblad. Partiet udsendte mere fortrolige Maanedsbreve til Medlemmer. Ved Møder anvendtes altid Hagekorsfaner efter tysk Mønster. Et særligt nordisk Islæt var Lurbløsnings ved festlige Lejligheder, nogle ynkelige Tud, der var af en ejendommelig Virkning paa de troende.

I Partiets Hovedkvarter, der — bortset fra en kortvarig Glansperiode i Rosenvængets Allé med Æresvagter uden for en Villa, der skulde forestille det brune Hus — befandt sig i »Førerens By«, Bovrup, hvor han havde været Læge, førtes nøje Kontrol med Ind- og Udmeldelser. Det saakaldte »Bovrup-Kartotek« førte efter Befrielsen til Afsløring af en Række hemmelige Medlemmer og kostede unationale Embedsmænd deres Stillinger. Blandt Medlemmerne fandt man 116 Officerer. Om Politiets Medlemmer fik Offentligheden ikke Klarhed.

S.A. var en Kopi af det tyske S.A. Oprindeligt betød det »Sportsafdeling«, senere »Stormafdeling«, ihvorvel man ikke nogen Sinde stormede noget. Mottoet var »Kammeratskab og Pligt«. Medlemmerne ejede Uniform, men bar den paa Grund af Uniformsforbudet sjældent, efter Besættelsen kun ved ganske enkelte Lejligheder, bl. a. under Demonstrationsmarchen til Den lille Hornblæser den 17. November 1940. De var bevæbnede med Spader — efter den tyske Arbejdstjenestes Mønster — og for en Del, i Hemmelighed, med Revolvere. Efterhaanden fik de fleste tysk Waffenschein og tyske Vaaben. S.A. var militært organiseret og trænede i Hemmelighed, bl. a. paa en Del store Godser, hvis Ejere var Partimedlemmer. Den laveste Enhed hed »Sektionen« og bestod af 6 (ned til 3 og op til 9) S.A.'ere med en Sektionsfører. 2 Sektioner dannede en Gruppe, 2 Grupper en Storm, 3—4 Storme en Kolonne med Minimum 70 Medlemmer.

S.A. havde oprindelig Mødedækning til Formaal og anvendtes desuden til aktiv Propaganda, Opklæbning af Plakater etc. At Uddannelsen tillige tog Sigte paa Løsning af »militære og politivæssige Opgaver« i Tilfælde af Magtovertagelse, blev der ikke lagt Skjul paa. Der fandt særlig Træning Sted med »Propagandamarcher« gennem Byer for Øje. Blind Lydighed var første Bud.

N.S.U. var oprindelig en Art Spejderorganisation, skabt af Lærer Stender, Slagelse, men blev 1934 Partiets Ungdomsorganisation. Stender var gammel Spejderfører. Han gav i de første Aar Ungdomsorganisationen »Thors Hammer« som Symbol. Senere blev det »Solkorset«, d.v.s. et

Napoleon lod sig male paa en stejlede, hvid Hest — det havde ikke meget med Virkeligheden at gøre! *Frits Clausen* (se Bd. I, S. 269), højt tronende paa en blisset Ganger, let nervøs, fordi han ikke rigtig kan faa Tag i Tøjlerne — det er derimod intet Falsum! Billedet blev fundet blandt hans og hans Kumpaners Efterladenskaber, da han var faldet — af mere end Hesten.

Hagekors med bøjede Spidser. Organisationens Forbillede var Hitlerjugend, som man til en vis Grad samarbejdede med. 1939 fik N.S.U. en af Livgardens Officerer, *von Schalburg* (maaske den eneste egentlige Idealist blandt danske Nazister) til Fører. Han indblæste Drengorganisationen endnu mere militært Liv, gav dens Afdelinger Kopier af gamle danske Regimentsfaner, historiske Navne etc. Hans Hustru, *Helle von Schalburg*, skabte en tilsvarende Organisation for Pigerne. Det lykkedes Schalburg at begejstre især de halvvoxne Dreng, der fungerede som Førere. 70 pCt. af dem meldte sig senere til Østfronten, hvor mange af dem faldt. En stor Del af de øvrige blev Terrorgruppernes mest fanatiske Medlemmer. Disse N.S.U.'ere havde hele den tyske SS-Ideologi som Forbillede. Fra September 1941 lededes N.S.U. af Landsleder *Hans Jensen*. Den fik et mindre fanatisk Præg og bogstavelig talt ingen Tilgang, skønt den nød godt af betydelige Pengemidler og oprettede baade Kostskole og Førerskole, Svævellyverkursus etc., ligesom den ene af alle danske Ungdomsorganisationer kunde lokke med Udenlandsrejser — til Tyskland. Børn og halvvoxne kom paa Kursus i Tyskland og vendte hjem, mere fanatiske end de voksne. I det sidste Krigsjaar hvervedes de saakaldte »Varulve«-Grupper, der dog aldrig havde Mod til at træde i Funktion, mellem N.S.U.'ere.

Inden for det nationalsocialistiske Arbejde varetog N.S.U. det ideologiske, S.A. det fysiske og Partiet det politiske. Da *Frits Clausen* savnede Egenskaber, der kunde begejstre Ungdommen, holdt han sig ret fjernt fra N.S.U. og S.A., der kun saa ham paa store politiske Møder i forskønnende Afstand. Denne Ungdoms Idealer var Mænd som Schalburg — der efter sin Død dyrkedes næsten som en Helgen — og S.A.-Chefen Axel Juel, som paa en Række Punkter var ret selvstændig.

Men udadtil, over for Offentligheden, stod — og navnlig faldt — den danske Nazisme med *Frits Clausen*, sønderjydsk Læge, Veteran fra første Verdenskrig, hvor

han saa lidt som Adolf Hitler havde udmærket sig. Han havde største Delen af Krigen været i russiske Fangelejre, hvor han paa Grund af sin medicinske Uddannelse havde nydt Begunstigelser (Han beskyldtes for at være løbet over af Frygt efter kort Tids Fronttjeneste. Det blev aldrig bevist). Clausen var Alkoholiker i ret udpræget Grad, et Forhold, der hurtigt nedbrød al Respekt hos Folk, som kom ham paa nært Hold. Han var kun jævnt begavet og alt for glad for denne Verdens Goder til at have egentlige Føreregenskaber. Han havde alt det, han i sine Taler tillagde »Pamperne«. De mere fanatiske Nazister, der kendte ham, foragtede ham, men holdt Liv i Myten om ham i Mangel paa bedre Føreremne og i Haab om at kunne vinde Magt ved Udnyttelse af hans Svaghed. I Perioder var han i direkte Modstrid med sin Stab, Storraadet kaldte han overhovedet ikke ind i Aarevis. Til sidst tvang Oppositionen ham ud, men havde ingen Fører at sætte i Stedet, og de forskellige »Partiledere« og et Triumvirat, et saakaldt Førerraad, vandt ikke Medlemmernes Respekt. Frits Clausen sejlede selv sin Vikingeskude i Sænk.

Der gik i Krigens Slutfase en Anekdote om Frits Clausen, der paa det Tidspunkt var forladt af Guder, Mennesker og Tyskere. Han var vendt tilbage til sit Hjem i Bovrup. Anekdoten fortalte, at han en Dag, da han malede sit Stakit, blev anraabt af en Mand, der bramfrit sagde: »Naa, Frits, du ender nok der, hvor Føreren begyndte.«

Det er faktisk Historien om Frits Clausen i en Nøddeskal.

I April 1945 skrev de danske Sverige-Flygtninges Blad »Danskeren« om ham:

»Danmark har meget at takke Frits Clausen for. Havde denne »Fører« blot været jævnt begavet, eller havde han blot kunnet opføre sig som et normalt Menneske, vilde Danmarks Situation meget snart efter Besættelsen være blevet ganske som Norges. Nu skete der det heldige, at Frits Clausen ødelagde alt for de danske Nazister allerede før 29. August, saaledes at Tyskerne opgav at sætte en dansk Lydregering ind, da Scavenius takkede af. Ja, den Fløj af Tyskerne i Danmark, som havde støttet Frits Clausen, faldt i Unaade. Frits Clausens Indsats til Gavn for Danmark bestaar i, at han opførte sig netop saa forkert, som det kunde ønskes. Om den danske Modstandsbevægelse havde sat en Mand ind paa det Job at ødelægge dansk Nazisme, kunde han ikke have gjort det bedre. Frits Clausen appellerede for det første til de danske humoristiske Instinkter. Han var i Bund og Grund latterlig. Han trænede med en hvid Hest, han kørte i Luksusbil paa et Tidspunkt, hvor ingen andre maatte køre i Bil. Han holdt Førerhovedkvarter med uniformerede Vagtposter. Han brølede i Stedet for at tale, naar han stod paa hagekorssmykket Talerstol i Forum, før det blev Friluftsteater. Han drak sig beruset paa offentlige Steder og kunde ikke bære Rusen, hvilket betyder meget for en hel Del jævne Menneskers Bedømmelse af slige Ting. Han tumlede rundt i Landet med en Garde af de mest forbryderiske danske Nazister. Han holdt med alle til Raadighed staaende Midler Rivaler nede eller anbragte dem paa Uriasposter. Han allierede sig med de sorte Bryld'er, de tre kriminelle Sagførerbrødre, som tog af Partikassen og sprængte Partiet. Til sidst kastede han sig ind i et livligt Slagsmaal med sine egne. Det blev Tyskerne for broget, og de forviste ham til Østfronten, som han aldrig naede. Han endte paa et Drankerhjem i Würzburg, som herfra hjem til Bovrup og startede saa en Flisefabrik i Vejle for Resterne af en Millionær, som en halv eller helt sindssyg Chokoladefabrikant havde efterladt ham (d.v.s. det strides man om, somme mener, at det var »Bevægelsen«, som arvede. I Realiteten blev det Eksekutorerne, Bryld'erne).«

Denne bedske Karakteristik kan i det store og hele holde ogsaa for Efterkrigstidens Dom. De Oplysninger, der er fremkommet efter Krigen, har dels overbevist

Den 17.—18. Juni 1939 afholdt D.N.S.A.P. sit 6. Landsmøde. Det fandt Sted i Kolding, hvor »de raske og mandige unge Nationalsocialister gjorde et stærkt Indtryk overalt i Byen« (»Fædrelandet«s Reportage). *Frits Clausen* var naturligvis Stævnets Midtpunkt, og »det var, som om Folkemasserne (!) ikke vilde slippe deres Fører igen«. Men om denne Sol kredsede en Række Planeter, der badede sig i dens rige Straaler — f. Eks. Lensgreve H. C. Schimmelmann, Hofjægermestrene Jørgen Sehested og Grevenkop-Castenskiold og den berøgtede svenske Nazist Per Dahlberg. Størst Lykke følte man dog derved, at selve *Vidkun Quisling* var kommet ned til dette »Føreting«. I Demonstrationstoget om Formiddagen den 18. Juni marcherede han Side om Side med *Frits Clausen* i Spidsen for dennes »Livvagt«, og »Koldingenserne var imponerede over dette Opbud af den nye Tids Repræsentanter«. Senere paa Dagen fandt et Møde Sted i Koldinghus Slotsgaard. Her besteg bl. a. *Quisling Talerstolen* — se Billedet! — og talte om, hvorledes Norge truedes baade ude- og indefra af Folkefronten. Men her i Norden maatte vi finde frem til en ny Form for Samarbejde, saa vi ikke lod os »drive af jødiske Generalagenter i København«. — Siden da er *Quisling* blevet tavs. Og *Frits Clausen* indskrænker sig til at svare paa Statsadvokatens Spørgsmaal under Forhørene.

alle skeptiske om, at den illegale Presses Afsløringer af Nazisterne var rigtige, og dels paa visse Punkter helt overgaaet dem.

Man har saaledes faaet bekræftet, at den danske Nazisme blev direkte betalt af Tyskerne, og at »Fædrelandet« var tysk. Bladets Aktiemajoritet tilhørte et af Goebbels-Forlagene i Berlin, og det fik maanedlige tyske Tilskud. De første tyske Penge til Bladet blev betalt i 1939, da det fra Ugeblad, udgivet i Kolding, var blevet Dagblad i København. Tre Mænd, *H. C. Bryld*, *Dam-Johansen* og *Johannes Petersen* (der var *Frits Clausens Chauffør*), var i Kiel, da Bladet i November var ude af Stand til at betale Lønninger. Man fik Pengene hos — Sicherheitsdienst! Regelmæssigt Tilskud er betalt fra August 1940 af det tyske Gesandtskab med i alt ca. en Million. Det var for tyske Penge, man engagerede *Helge Bangsted*, *Harald Tandrup* og *Harald Bergstedt*. Partiet fik fra Foraaret 1940 55.000 Kr. om Maaneden, senere 200.000 Kr. incl. Pengene til »Fædrelandet«. De deltes ret ligeligt mellem Bladet og Partiet. Efter Valgnederlaget 1943 fik Partiet ikke flere tyske Penge. L.S. modtog 32.000 Reichsmark pr. Maaned af Gesandtskabets Kasse efter Ordre fra Udenrigsministeriet i Berlin. En Del af disse Penge gik til L.S.-Pressen, bl. a. til Dagbladet »Folket«.

Mens det efter Befrielsen lykkedes Bladet »Information« at afsløre Eksistensen af en veritabel tysk 5. Kolonne, der i København forberedte den tyske Landgang og

Einar Jørgensen (f. 1898) var Købmand i Glostrup og blev som Medlem af D.N.S.A.P. stærkt benyttet som Taler og Organisator. Som Sysselleder paa Sjælland arrangerede han det berygtede Roskildemøde i Juni 1940, og hans Optræden her takseredes af Retten til 80 Dages Fængsel. I December samme Aar var han med ved »Spadeslaget« i Haderslev og blev tiltalt for Vold mod Politiet. Den 2. Febr. 1941 udnævntes han til Leder af D.N.S.A.P.'s Storraad. Ved Oprettelsen af Frikorps »Danmark« deltog han i Hvervningen og var selv en Overgang aktiv i Korpsen. Den 8. Febr. 1944 traadte han til som Raadgiver for Partiledelsen, men da han den 23. April dannede et Repræsentantskab for »D.N.S.A.P. Sjælland« uden om Partiorganisationen, blev han den 29. April fritaget for Hvervet som Stabsleder, Leder af Storraadet, Medlem af Partiraadet og Kolonnefører i S.A.-Reserven. Den 20. Maj ekskluderedes han af Partiet, hvis Repræsentant han havde været i Folketinget siden Martsvalget 1943. Han idømtes i Marts 1947 fem Aars Fængsel og mistede almen Tillid for bestandig.

tog imod Tyskerne, da de kom, og mens man er klar over den Judasrolle, Medlemmer af det tyske Mindretal har spillet før 9. April, savnes der Beviser for, at de ledende danske Nazister har vidst Besked forud. Frits Clausen har dog til en vis Grad været orienteret, idet han faa Dage før havde en Sammenkomst paa Hotel d'Angleterre med *Quisling*, der som bekendt var underrettet af Tyskerne. Clausen har aldrig villet indrømme, at der blev sagt noget konkret. I et Brev til Sysselleder Jes Asmussen skriver han faa Dage efter Mødet med *Quisling*:

»Han var jo i København for at tale med mig et Par Dage før, og han mente, at vi snart vilde komme til Magten, hvorimod han var meget bedrøvet over Forholdene i Norge. Jeg gav ham da det Løfte, hvis hans Spaadom skulde gaa i Opfyldelse, og jeg skulde faa nogen Indflydelse herpaa, at ville yde ham al den Hjælp, han maatte ønske, af hvad Art denne maatte være, og uden Hensyn til Formaliteter af nogen Art for at faa den Linie ført frem, som Folkene i Norden skulde leve efter, og som vi alle maa takke Adolf Hitler for at have draget.«

Frits Clausen synes den 9. April at have været noget forarget over Hjemmetyskerne. Han skriver, at deres Fremvisning af Faner i Haderslev og deres Opdukken i Uniformer ikke har Krav paa synderlig Respekt, fordi Uniformerne først kom frem, da man troede at kunne bære dem i Ly af rigtyske Bajonetter.

Imidlertid dukkede hans egne Stormtropper op paa samme Vis! En enkelt fotografieredes som Vejviser for tyske Tropper i Sønderjylland. Billedet udnyttedes af Wilfred-Nazisterne og kostede Clausen dyrt. *Einar Jørgensen* rykkede med en Haandfuld S.A.-Folk ind paa Christiansborg i Formiddagstimerne. Politiet kylede dem ud igen, og Clausen desavouerede dem, da han hen paa Eftermiddagen kom til København fra Bovrup. Han siger selv i et Brev, at han »i sit Hjerte var paa Aggressivisternes Side,« men af Fornuftsgrunde maatte holde med de forsigtige. Om Aftenen maatte han, efter at tyske Soldater ved en Forveksling var blevet overfaldet,

Ejnar Vaaben (f. 1903) var en af dem, som tidligst lod sig blende af den tyske Nazisme. Allerede i 1931 aflagde han Vidnesbyrd derom i Bogen »Hagekors over Tyskland«, og hans fantastisk naive Betagelse af Hitler lyste ud af Piëcen »Ein Däne spricht zu Deutschland« (1941). Intet Under derfor, at han kom i første Række blandt vore hjemlige Nazister, selv om han hørte til »Rebellerne«. Kort efter Besættelsen rejste han til Tyskland for at forny Kontakten med Regimets Spidser, han gik i Juli 1944 ind i Waffen-SS, og i Besættelsens sidste Maaneder arbejdede han paa ved tysk Hjælp at faa oprettet en »illegal« Radiosender, der — efter Krenchels Metode — skulde indgyde Tillid ved hegrænset Kritik af Tyskland, men samtidig have til Formaal at saa Splittelse i Folket og Modstandsbevægelsen. Det mislykkedes, og i Jan. 1945 meldte han sig som frivillig til Tjeneste paa Vestfronten. Efter Befrielsen blev han arresteret, og hans Landsforræderi takseredes i 1946 ved Københavns Byret til 5 Aars Fængsel.

trække sine alt for hidsige S.A.-folk bort fra »Fædrelandet« og bede om Politibeskyttelse i Stedet.

At Nazisterne *havde* forberedt Statskup i April 1940, om de havde opnaaet tysk Sanktion, fremgaar af to fortrolige S.A.-Ordre, der er opsnappet. Den ene, der er udateret, er fra Midten af April og lyder: »Naar Ordren »S.A. i Alarmberedskab, Kendeord« kommer, bryder Stormføreren den forseglede Konvolut med Kendeordet og kontrollerer, om dette er rigtigt. Naar der køres med Automobileer uden Nummerplade, bør der paasættes en Hagekorsvimpel.« Den anden er dateret 23. April 1940 og paalægger Omraadeførerne snarest muligt at have det fornødne Antal »fortrolige« Armbind klar.

Armbind!

Videre har man i en Rapport fra S.A.-Kommandant i Reserven, *P. Rantzau-Engelhardt* til S.A.-Stabschef *Axel Juel* fundet følgende Bemærkning af 9. Oktober 1940: »*Hoffman-Madsen* har traadt i Spinaten ved at henvende sig til den tyske Flyvepladskommandant i Aalborg om at faa Biler, naar vi skulde lave Kup.«

Fra den 16. April foreligger endvidere et foreløbigt Uniformsreglement for S.A. med Tilføjelse, at Uniformen først maatte bæres efter Ordre. Her er tilføjet: »samt efter særlig Ordre særlige Armbind.« Et yderligere Tegn er, at S.A.'ere, der i Efteraaret 1940 meldte sig til Kursus i Klagenfurt, fik Besked paa kun at binde sig for 6 Maaneder, mens alle andre maatte binde sig for 2 Aar. Under Kursuset var det en klar Forudsætning, at man trænedes til Poli- og Militærtjeneste i Hjemlandet ved Magtovertagelse.

Den kom aldrig.

Clausen tøvede. Den 10. April om Formiddagen formaaede han den 81-aarige Skibsleder *Schmieglow* til at gaa til Prins *Axel*, mens han selv gik paa Christians-

borg for at passe sin Rigsdagsgerning. Han fik ogsaa arrangeret andre Henvendelser til Prins Axel. Bl. a. drog *Povl Bihesen* af Sted. Hensigten var, at Prinsen skulde overbevise *Kongen* om, at man af Hensyn til Erhvervslivet maatte have et Forretningsministerium. Ogsaa *Sehesteds Søster, Hofdame Frk. Sehested*, fik Paalæg om at undersøge Stemningen. *Foget og Svend E. Johansen* følte sig samtidig for hos Regeringen. Der kom intet ud af Henvendelserne. Næste Dag drog *Schmiegelow* endnu en Gang til Prins Axel, denne Gang som Budbringer om, at man burde have et rent nationalsocialistisk Ministerium. Den 11. April om Aftenen var der Møde hos *Sehested* i hans Bredgadelejlighed, hvortil var indbudt *Hartel, Knud Bach* og Professor *Vinding Kruse*. Clausen var repræsenteret ved Iagttager, *Langgaard-Nielsen*, og blev underrettet om, at L.S. vilde give D.N.S.A.P. 3 af 9 Ministerposter. Han var rasende. Over for Clausen ytrede *Hartel* Ønske om at blive Kultusminister, mens *Vinding Kruse* skulde være Justitsminister og *Helmer Rosting* Udenrigsminister. Clausen afviste de to sidste. Han havde ikke Tiltro til nogen af dem.

Prins Axel lod melde tilbage, at han end ikke vilde spørge *Kongen*. Clausen skriver i et Brev, at han den Aften var pessimistisk og »overvejede, om jeg ikke havde forspildt en Chance ved ikke at slaa til, da Lejlighed var givet,« og han koncentrerede sine Kræfter om at hindre en dansk-tysk Handelsoverenskomst, der kunde »afstive Systemet«. De kommende Dages danske Indrømmelser ødelagde hans Chancer, og han tog da fat paa at forberede et Kup ved at afsløre Regeringens Svaghed før den 9. April og ved at bearbejde de tyske Instanser. Han fik hurtigt v. *Renthe-Fink* til Forbundsfælle, men løb Gang paa Gang Panden imod i Berlin, hvor andre danske Nazister havde fine Forbindelser. Blandt dem var *Ejnar Vaaben*.

En formelig Skrækkampagne indledtes i »Fædrelandet«. Samtidig satte man en Hviskekampagne i Gang, der berettede, at Nazisterne skulde have Magten paa et bestemt Tidspunkt. Det blev stadig udsat. Clausen undergravede i denne Periode bevidst alle danske Myndigheder. Kun een eneste Ting bør i Retfærdighedens Navn skrives ham til gode: han var med til at forpurre det tyske Mindretals Planer om en kupagtig »Genforening« med Riget i Sommeren 1940. Paa dette Punkt var han trods alt dansk Sønderjyde.

»Fædrelandet« lagde Situationen op til *Kongen* og udtrykte Forventning om, at han vilde handle som Realpolitiker. Paa Baggrund af denne spændte Situation maa man se de Forsøg, der fra anden Side blev gjort paa at skabe Mulighed for et Forretningsministerium uden Clausen. Man ansaa Faren for overhængende og vilde sikre Mulighed for en Regering, som kunde akcepteres af Tyskerne, men samtidig holde dem Stangen og klemme Nazisterne ud.

IV

Danske Nazister gik i 1940 i Spidsen for alt Værnemageri, de første frivillige meldte sig til den tyske Hær, og man førte minutøst enhver tysk fjendtlig Ytring op paa Kartoteker over mistænkelige Personer, samtidig med at Jødekartotekerne blev gennemarbejdede. En Atmosfære af Had og Triumf prægede Nazisterne; hver Dag bragte nye Trusler. Hver Embedsmand, fremfor alt hver Politimand, registreredes,

og alle skrivende Folk i Landet kom paa Lister og Kartotekskort. Et Arbejde, der senere kom Gestapo til gode, blev gjort af de danske Nazister. Den 30. Juni sloges man paa et Demonstrationsmøde i Roskilde med Politiet og fik Hjælp af tyske Soldater, og i de følgende Dage demonstreredes i København (Cyklistdemonstration).

I November angreb Frits Clausen i Folketinget de Konservatives lukkede Møder. Ifølge »Fædrelandet«s Referat sagde han: »Disse lukkede Møder er nu slet ikke saa lukkede, som de Herrer tror, for jeg kan referere hvert eneste lukket Møde, der har været afholdt«. *Christmas Møller* raabte fra sin Plads: »Hvor har De det fra?« Clausen svarede: »Fra Deres egne Medlemmer! De har jo en saadan Uorden inden for Deres eget Parti, at Deres egne Medlemmer forsyner os med, hvad der sker i Deres lukkede Møder.«

Dette var sandt. Spioner arbejdede inden for alle Partier. Efter at Næstformanden i Københavns K.U., *O. E. Christensen*, er afsløret som Stikker, har man fundet en Del af Forklaringen. D.N.S.A.P. havde i denne Periode velvillige Referenter mange Steder.

Man koncentrerede sig Sommeren igennem om »Magtovertagelsen«. De politiske Planer udarbejdedes af den kriminelle Forbryder *Blankensteiner* (der efter Befrielsen dømtes for Røverier i den politiløse Tid, og som før 1940 var dømt for Bagvaskelse m. m.), mens *Rantzau-Engelhardt* udarbejdede de militære Planer. Den afgørende Dag var 17. November, camoufleret som »Mindeappell for de faldne fra 9. April! Man lod S.A. »træde an« i København. Politidirektør *Stamm*, der efter Befrielsen blev Cigarhandler, lod sig skræmme i et Musehul, og Politiet opgav paa Forhaand at hindre S.A. i at »marchere«. Politiledelsen kendte dog ikke den virkelige Plan.

Rantzau-Engelhardt arbejdede i Sommeren 1940 paa en Udvidelse af S.A. og er efter Befrielsen dømt for at have arbejdet for »paa forfatningsstridig Maade at forandre Statsforfatningen, idet Korpset forberedtes baade ved Udvidelse, Planlægning af Alarmering og paa anden Maade til aktiv Indsats ved Magtovertagelsen.« I Oktober 1940 forhandlede han sammen med Axel Juel med Repræsentanter for SS om Oprettelsen af et »dansk« SS. Over for Frits Clausen stillede han Forslag om Oprettelsen af et SS, baseret paa »ren arisk Stamtavle tilbage til Aar 1750« og paa »mindst 18 Mdr.s Vaabenuddannelse.« Forslaget, der i 1941 blev nærmere gennemarbejdet af K. B. Martinsen, indeholdt Forslag om en Afdeling til Uddannelse af Personer, »der formentes egnede til efter en nazistisk Magtovertagelse i Danmark at indtage ledende Stillinger i Statstjenesten og det nazistiske Parti.« En militær Afdeling skulde uddannes i Tyskland og anvendes til Støtte for en nazistisk Regering i Danmark, hvorefter den skulde indsættes paa Østfronten (Tilføjelse fra 1941, før Krigen i Øst var brudt ud!). Det økonomiske Grundlag for SS-Organisationen skulde skabes ved Konfiskation af Ejendom, tilhørende danske Statsborgere af jødisk Afstamning.

Kuppet blev kvalt i Fødslens af *von Ribbentrop*. Frits Clausen har efter Befrielsen tilstaaet, at han var rede den 17. November, men han mener ikke, at han selv direkte skulde i Regeringen. *Ribbentrop* instruerede v. *Renthe-Fink* om at meddele Clausen, at Angreb paa den danske Regering var uønsket. Planen gik ud paa, at Clausen i

Forum skulde »afsløre Begivenhederne omkring 9. April« og derved kompromittere Regeringen. Derefter skulde S.A. gaa i Aktion. Planen er aldrig blevet røbet helt. Den indeholdt bl. a. Besættelse af Rigsdagen. Man synes ogsaa at have truffet visse Forberedelser inden for Politiet. At det hele uden tysk Assistance vilde være blevet kvalt samme Eftermiddag, siger sig selv. v. Renthe-Fink kom til Clausen faa Timer før Forummødet, og han maatte i Hast ændre Talen til en ren »Mindetale«. Senere fik Nazisterne gentagne Gange at vide, at den tyske Værnemagt ønskede Ro i Danmark for enhver Pris. Leverancerne var vigtigere end Ideologien.

Marchen til »Den lille Hornblæser« kostede Nazismen dyrt. De marcherende brune Kolonner vakte Københavnernes Raseri. Skønt Mødet fandt Sted under Vinduerne i Dagmarhus, demonstreredes der voldsomt. Under selve Marchen kom det til Sammenstød, og Politiet maatte beskytte de »brune Batailloner«. Da Demonstrations-toget opløstes, maatte mange af Stormtropperne forlade Raadhusspladsen i vildt Løb for Livet ned gennem den indre Bys Gader med en rasende Menneskemængde tordnende efter sig. Der var regulær Lynchstemning. Adskillige blev slaet ned og gennemptryglet paa det ubarmhertigste. Dagen efter var Pressen iskold. »Nationaltidende« skrev: »Københavnerne viste i Gaar Frits Clausen deres Væmmelse.« Sætningen gik ikke upaataalt hen og førte til en Kampagne i »National-Socialisten« mod den Journalist, der havde skrevet den. Sammen med Demonstrationsmarchen i Roskilde den 30. Juni og »Spadeslaget« i Haderslev den 8. December, hvor S.A.-Folkene begge Steder kom i direkte Kamp med Politiet, ødelagde Hornblæser-Optrinet uhyre meget for Nazisterne i det offentlige Omdømme. Inden Jul var »Magtovertagelsen«s Tid omme.

Men i »Fædrelandet« fortsattes Truslerne, og først efterhaanden opdagede man, at de var tomme. Endnu den 28. September 1941 skrev Bladet: »Den nationalsocialistiske Bevægelse skyller som en Flodbølge med uimodstaaelig Magt ud over Landet.« Den 2. Oktober kom den Trusel, der erindres bedst: »Den Magt, som vi om nogle faa Gange 24 Timer skal have i dette Land, faar vi ad legal Vej.« Det synes at have været ren Skrivebordsstrategi — der laa ingen Kupplaner færdige i 1941, og der var ingen Chancer. Selv paa »Fædrelandet« havde man opdaget, at Tyskerne spillede paa andre Heste. I Perioden August 1940—Maj 1941 havde man faaet 1 Million Kroner fra det tyske Gesandtskab. Nu maatte man nøjes med mindre Beløb via Partiet.

L.S. bidrog i 1940 efter bedste Evne til at ryste Regeringen, bl. a. ved en kraftig Aktion for højere Landbrugspriser, d.v.s. flere Penge fra Nationalbanken for de Leverancer til Tyskland, som ikke blev betalt.

Da Clausens egne Chancer var forbi, prøvede Presseattaché *Meissner* at faa Regeringen omdannet til en Regering *Knutzen*. Han ledsagedes til et Møde den 7. Januar 1941 af den danske Nazist *Louis v. Kohl*, men fik nej af *Stauning*. Senere Omdannelsesforsøg, der bl. a. tilstræbte at faa *Hartel* ind som Kultusminister eller Landbrugsminister, strandede ogsaa. *Meissner* trak sig ud af Sagen og overlod Intrigerne til *v. Renthe-Fink*, som led et diplomatisk Nederlag, da de ikke gav Resultat.

Skuffelsen over, at Clausen ikke blev nogen Quisling, fik en Del Nazister til at bryde ud og danne »Den danske Front«. I Tilslutning til *Kaj Rinck* og hans Fæller

Efter Nazisternes »Minde-Appel« i Forum den 17. Novbr. 1940 drog de — med Politidirektør Ivan Stammers Velsignelse — i *Demonstrationstog til Den lille Hornblæser* paa Vestre Boulevard for at nedlægge Krånse — en uheldig Udfordring, som under Mærchen og Kransenedlægningen gav Anledning til talrige Moddemonstrationer og til Slagsmaal med de nazistiske Stormtroopsfolk, af hvilke flere havnede paa Hospitalernes Skadestuer. Kort før Forrædernes Ankomst til Mindesmærket havde stud. theol. Flemming la Cour Møller trukket en Sæk over Hovedet paa Den lille Hornblæser. Politiet skyndte sig at fjerne Sækken og anholde Møller, som uskyldigt erklærede »Det vilde da være en Skam, om Hornblæseren skulde se paa *den Demonstration!*«

udtraadte ogsaa en af D.N.S.A.P.s Rigsdagsmænd, *Th. M. Andersen*, der dog blev i Folketinget. Umiddelbart efter hans Udtræden blev hans Papirer stjaalet ved et Indbrud paa hans Hotelværelse. Man fandt aldrig Gerningsmanden! Senere var Andersen med til at danne »*Det nationale Genrejsningsparti*«.

Clausen maatte trøste sig med, at det blev Pressen forbudt at kalde hans Folk »Clausenister«, en Spotteglose, der havde vundet megen Yndest i Løbet af 1940, og som samtidig var en Forsigtighedsforanstaltning, da man ikke turde fornærme Tyskerne ved at tale om Nazister. Desuden vandt han den Sejr, at Tyskerne tvang Justitsministeriet til at standse alle Sager mod nazistiske Demonstranter og til at løslade alle, der allerede var dømt. Folkene fra »Spadeslaget« i Haderslev kom fri paa den Maade.

I Slutningen af 1940 havde Clausen oprettet saakaldte *Faggrupper*, en Art Tilløb til nationalsocialistiske Fagforeninger. Størst Opmærksomhed havde *Politiets Faggruppe* under Grev *Knuth* vakt i Offentligheden, skønt den aldrig fik større Betydning — man tør oven i Købet hævde, at den var nyttig, idet den fik en Række Nazister til at bekende Kulør. Clausen opløste disse Faggrupper i Marts 1941 og opret-

tede saa en *Arbejdsfront* efter direkte tysk Mønster. Der byggedes Arbejds-tjenestelejre — den første var »Cimbrerhytten« ved Aalborg —, og man prøvede forgæves at lade Offentligheden tro, at Arbejdstjenesten ikke var noget nazistisk.

Krigen mellem Rusland og Tyskland, Antikomintern-Pagten og Oprettelsen af Frikorps »Danmark« gav i Sommeren 1941 Nazisterne ny Vind i Sejlene. Det lykkedes i nogen Grad »Fædrelandet« at faa sine Læsere til at tro, at Frikorpset var dannet efter Regeringens Ordre, og at udnytte de Stemninger, den finsk-russiske Krig havde skabt i brede danske Kredse; men da det efter de første Dages Forvirring viste sig, at Frikorpset skulde være i tysk Uniform og sættes ind paa den tyske Del af Fronten, fik man kun Nazister og Eventyrere til at melde sig. Korpset var paa een Gang en Trusel mod den danske Regering og en Lynafleder. De mest aktive Nazister forsvandt fra Landet, og »Fædrelandet« kunde ikke paa een Gang gøre Korpset regeringsdannet og samtidig bekrige den samme Regering. Clausen havde forgæves en Valgføler ude, da Rigsdagen traadte sammen i Oktober. Den forblev ubesvaret, og Tyskerne ønskede kun Ro. Demonstrationerne mod Antikomintern-Pagten havde vist ogsaa *dem*, at det danske Folk ikke fandt sig i alt, og der var efter Kommunistlovens Gennemførelse blevet arresteret for faa Kommunistere... Man havde fra tysk Side gjort sig klart, at det trak op til Modstand i Mønsterprotektoratet, og ønskede ingen Valgkamp.

Den 5. Februar 1942 fik det nazistiske Partikontor paa Kultorvet i København to hjemmelavede Bomber ind ad Vinduerne. Resultatet blev en yderst bombastisk Kundgørelse fra Frits Clausen:

»Fra i Dag overtager vi selv Beskyttelsen af vore Omraader, og den Voldsmand, der forsøger at trænge ind, bliver slaaet ned. Denne Sikkerhedstjeneste fortsætter vi, indtil der er skabt for-svarlige Retstilstande ogsaa for Nationalsocialister og Paarørende af dem, der i Dag kæmper paa Østfronten.«

S.A.-Mænd i Uniform og med Staalhjem blev anbragt uden for alle Partiets Bygninger. De stod der kun om Aftenen den 6. Om Natten satte Politiet Vagt ud og beordrede S.A.-Mændene bort, saa bortset fra Fotografier i »Fædrelandet« den 7. Februar saa Offentligheden intet. Den tyske Presse slog Sagen stort op, men Clausen blev tilsidesat fra tysk Side i en saadan Grad, at det blev de danske Aviser forbudt at citere den tyske Omtale. I øvrigt var Bomberne kastet af et fhv. Medlem af Clausens Parti. Han dræbtes under nye Bombeforsøg en Maaned senere. Man blev aldrig helt klar over, om det var den første provokerende »Schalburgtage«, eller om Manden faktisk *var* utilfreds med Clausen.

I Marts Maaned stillede Tyskerne, som Betingelse for Benzinleverancer, det Krav, at Clausen og hans Stab, 10 Mand, skulde have dansk Køretilladelse og Benzin. De havde kørt Bil hele Tiden, men paa Værnemagtsbenzin. og det ønskede man stoppet. Clausen fik 5 Køretilladelser, men Historien sivede naturligvis ud og skadede ham stærkt. Under disse Benzinforhandlinger fik man i øvrigt den nyttige Oplysning, at *v. Renthe-Fink* ogsaa var blevet træt af Clausen. Han sagde, at »han er lige saa besværlig for mig som for Dem, men han benytter direkte tyske Forbindelser.« Stats-

sekretær *Weiszäcker* tilføjede, at Clausen var naragtig, men man kunde ikke se bort fra, at han havde skaffet Tyskland 2000 Soldater. Paa dette Tidspunkt synes kun Pressesekretær *Meissner* at have støttet Clausen i det tyske Gesandtskab.

V

Sommeren 1942 gik med intensiv *Hvervning til Østfronten*. Københavnerne saa for første Gang danske og tyske Soldater i de samme Uniformer marchere i Demonstrationstog gennem Gaderne — efter et Hvervemøde i KB-Hallen —, og det kom til forbitrede Sammenstød. Hvervemøderne Landet over førte til talrige Uroligheder. Da *Kryssings Efterfølger von Schalburg* faldt den 2. Juni, fik de danske Nazister gennemtvunget en Mindehøjtidelighed i Odd Fellowpalæet med danske Myndighedspersoner tvangsindlagt. Her vajede Dannebrog mellem Hagekorsflag. Højtideligheden vakte Landet over den dybeste Afsky.

Den 13. Juni skete det første Attentatforsøg mod en god Dansker: en Bombe sprang uden for *Hal Kochs* Bopæl. Den voldte dog kun materiel Skade. Tyskerne lod, som om de var interesserede i en Opklaring, men da Politiet nærmede sig Nazisterne, slog man kontra.

I August kom der mere »Schalburgtage«: Rudeknusninger, Indkastning af Brandflasker, primitive Bombninger etc. Det gik bl. a. ud over et socialdemokratisk Ungdomshjem i Lundtoftegade i København. Man fulgte den senere kendte Taktik, idet man først anrettede mindre Ødelæggelser i egne Kontorlokaler og derefter af den Grund gik til Aktion mod Modstanderne. En CB-Betjent hørte Gerningsmændene til et Attentat paa et D.N.S.A.P.-Kontor ringe til et Nummer for at melde, at Ordren var udført. Telefonnummeret viste sig at være et andet D.N.S.A.P.-Kontor! Tyskerne stoppede nogle mistænkte Nazister ind i Kastellet, men løslod dem igen »af Mangel paa Bevis«.

I den samme Periode tog Sabotagen, efter Opfordring fra London, mere Fart. I September kom Frikorpset hjem paa sin første Orlov, og uniformerede tyske SS-Tropper marcherede med gennem Byen. Frits Clausen bød sine »Drenge« Velkommen hjem. Fra den første Dag kom det til Sammenstød paa Gaderne, og Urolighederne under Korpsets hele Orlov skærpede i højeste Grad Tilstandene i Danmark og bragte øget Spænding. Bl. a. henledte de Tyskernes Opmærksomhed paa den danske Presses Kulde over for Østfrontkæmperne. At Orlovsperioden faldt sammen med »Telegramkrisen« omkring Kongens Fødselsdag, gjorde heller ikke Situationen mindre vanskelig. Den nye tyske General, *von Hanneken*, optraadte første Gang offentligt ved Afskedsparaden for Frikorpset. Man drog et Lettelsens Suk, da Korpset var afrejst, skønt 100 Mand var blevet tilbage af Hensyn til Hvervekampagnen. En af dem dræbte i Beruselse en Tjener i en Restaurant paa Kapelvej, en Episode, der vakte megen Opsigt. Man var endnu ikke hærdet! Man glemte dog snart Frikorpset for Krisen omkring Kongens Fald med Hesten 19. Oktober og hans alvorlige Sygdom. Og i November ankom Dr. *Best*, efter at *Scavenius* i Berlin havde faaet tydelig Besked om, at den danske Regering maatte fortyskes.

Frits Clausen og hans Garde vejrede paany en Chance. De gjorde i Huj og Hast de »juridiske Forberedelser« færdige. Clausen raadede over et »juridisk Raad«, der væsentligst bestod af Sagførerbrødrene *Bryld*, og det havde allerede en Lov om korporativ Statsforfatning, en Lov om faglige S sammenslutninger og en Lov om Nyordning af Politiet klar. I de sidste Oktoberdage og første Novemberdage fuldførte Raadet en Lov om Nyordning af Administrationen, en Indfødsretslov og en Tjenestemandslov, og endelig — sidste Haand paa Værket — en *Bemyndigelseslov*, som Clausen den 4. November, samme Dag som Forhandlingerne paa Rigsdagen om Regeringsrekonstruktion indledtes, sendte Brigadefører *Kanstein!*

Bemyndigelsesloven har man aldrig faaet Kendskab til i Detailler. Kun Følgetelegrammet til *Kanstein* kendes. Lovudkastet menes brændt. Derimod fik Modstandsbevægelsen under Krigen ved et Indbrud hos Brødrene *Bryld*, Amaliegade 31, fat i nogle af de andre Lovudkast, som offentliggjordes i Bogen »Af en Forræders Papirer«. Den vakte Opsigt.

I Lovforslag om Kommunalforvaltningens Nyordning hedder det: »Efter Rigsdagens Godkendelse af den af D.N.S.A.P. fremlagte Bemyndigelseslov — hvorigennem det eksisterende demokratiske Partiapparat i Realiteten mister sin Indflydelse paa Lovgivningsmagten — bliver den nærmest følgende politiske Opgave at forhindre, at de gamle Partiorganisationer faar Lejlighed til gennem deres Indflydelse paa lokale Repræsentationer at træde hindrende i Vejen for Nyordningen.« Til Fremme af dette Formaal var det Meningen at udfærdige en »kongelig Forordning«, som skulde bemyndige Amtmændene til at ekskludere saadanne Medlemmer af de kommunale Raad, om hvem man kunde formode, at de vilde stille sig hindrende i Vejen for Nyordningen. Man fandt det — paa Baggrund af Erfaringerne fra Norge — nødvendigt umiddelbart at gennemføre en kommunal Nyordning, saa der ikke blev den mindste Chance for at organisere Sabotage. Senere skulde en fuldstændig kommunal Nyordning gennemføres i den Takt, som Tilgangen af egnede Nationalsocialister tillod. I den kgl. Forordnings Paragraf 2 gives der D.N.S.A.P.s Sysselledere Fuldmagt til at foreslaa Eksklusion fra de kommunale Raad af saadanne Medlemmer, som findes uegnede, og til Hjælp for Amtmændene ved Løsningen af deres politiske Opgaver udnævnes Amt-Assessorer, der skulde formidle Samarbejdet mellem Partiet og Statens Embedsmænd. Disse Mænd skulde være danske Gauleitere. Een Mand kunde beklæde Embedet i flere Amter. Deres Løn og Pension skulde svare til ministerielle Kontorchefers.

Det fremgik af de beslaglagte Papirer, at man forud havde spurgt Syssellederne om Navnene paa egnede Jurister. Resultatet var magert. Man fik faktisk kun opgivet Dommer *Prytz* i Terndrup og Dommerfuldmægtig *Guisepe Scocozza* i Nykøbing F.

Videre skulde alle straffede Nazister frigives straks. Det drejede sig i 1942 om ca. 600.

Der var udarbejdet Regler for Udnævnelsen af Præster. Menighederne skulde præges af Statens absolute Magt, og saavel Menighedsraad som Præster skulde direkte udnævnes. Præster skulde 2 Aar paa Kursus og bl. a. nyde Undervisning i Idræt og Gymnastik ved Siden af Græsk, Kirkehistorie og — Hebraisk! Det skulde strengt forbydes en Præst at angribe Statens Love og Forordninger eller Partiets Politik og Ideologi. Forkyndelsesfrihed betyder ikke Frihed til at forkynde hvad som helst!

Alt dette stod efter Indercirkelns Mening foran Virkeliggørelsen i de kritiske Novemberdage 1942, da en Regeringsrekonstruktion blev forlangt fra tysk Side.

Det lykkedes ogsaa at faa direkte Kontakt med Dr. Best. Da den danske Regering vilde foreslaa *Hauch* som Statsminister, kunde man imidlertid pludselig ikke naa frem til Best. Han var til Middag med Clausen og Bondepartiets Folk! Den næste Formiddag nægtede han at godkende *Hauch*! Fra tysk Side foreslog man dog ikke Clausen, men *Scavenius*. Og samtidig med at *Aksel Larsen* faldt i Politiets og dermed

A. Langgaard-Nielsen.

H. C. Bryld.

Helge Bangsted.

C. O. Jørgensen.

Aage H. Andersen.

Chr. Junior.

Seks af de mere prominente Landsforrædere blandt Nazisterne.

i Tyskernes Hænder, begyndte Scavenius sin Epoke som Statsminister. De danske Nazister var forvist til Salens Baggrund.

Og der forblev de i Foraaret 1943, mens Modstandsbevægelsen voksede sig stærkere og stærkere i Opposition til Scaveniuskursen. Saa kom *Valget den 23. Marts* — til hele Verdens Undren —, og trods en stilfærdig Valgkampagne for de demokratiske Partier og trods modstridende Paroler for og imod Deltagelse i Afstemningen demonstrerede det danske Folk *for* Folkestyret, *imod* Nazismen. Valgdeltagelsen var 89,5 pCt. Bondepartiet blev halveret, og Nazisterne fik stadig kun 3 Mand paa Rigsdagen. Deres Stemmetal steg fra 31.032 til 43.309, men det opvejede ikke engang Bondepartiets Tilbagegang. Man var milevidt fra nogen Form for Flodbølge! Tyskerne forstod det — og følte sig bedraget. Nazismen faldt som politisk Mulighed i

Danmark. De tyske Instanser udnyttede fremtidig kun de enkelte Folk i direkte Tilknyningsforhold og kriminaliserede dem hurtigt. De, som ikke gik i direkte tysk Sold, mistede enhver Indflydelse, og efter Valget udbrød der nærmest nazistisk Borgerkrig med Partidannelser, Udbrud og Indbrud i een Forvirring.

VI

Det vil være rimeligt paa dette Tidspunkt, før man tegner Nazismens nedadgaende Slutkurve og skildrer D.N.S.A.P.s Opløsning, at se lidt paa Mændene og paa den nazistiske Presse.

Mændene omkring Frits Clausen var af betydelig ringere Kvalitet, end man var vant til at se dem selv i yderliggaaende Smaapartier. Clausens Frygt for Konkurrence havde holdt enhver af blot nogenlunde Format borte fra Inderkredsen. Den illegale Presses og Wilfred Petersens Paastand om, at de ledende Nazister var kriminelle Forbrydere, lader sig let dokumentere. Her er et Udpluk:

Propagandalederen *Langgaard-Nielsen* var flere Gange straffet, senest for Underlæb. Grev *Knuth*, Knuthenborg, var Sædelighedsforbryder og afsløredes under Kri-gen som Forøver af Blodskam. Redaktøren af Bevægelsens »ideologiske Tidsskrift«, »Det ny Europa«, *Svend Lauritz Petersen*, var 3 Gange straffet for Bedrageri. Stabschefen, *H. C. Bryld*, havde reddet sin Bestalling som Landsretssagfører ved, efter Sagførerraadets Ordre, at tilbagebetale en Klient 20.000 Kr. Lederen af »Arbejdsfronten«, *Peter Marinus Asmussen*, var tre Gange straffet for Bedrageri og Tyveri. En af Penneførerne ved »Fædrelandet«, *Erling Bache*, var to Gange straffet for Uterlighed. Bladets militære Pennefører, *Sidney Møller*, var udstødt af Hæren for Drukkenskab og Svindel. Flere ledende Nazister, bl. a. *Eiler Pontoppidan* og *Max Pelving*, var dømt for Spionage. En Række Sysselledere etc. var kriminelle Elementer, og Partiets førende Skribenter var alle Overløbere af sørgeligste Art. »Fædrelandet«s Chefredaktør, *Helge Bangsted*, der ved Martsvalget blev Folketingsmand, havde til og med den 9. April været Reuters Korrespondent. Han var afskediget fra »B. T.« og havde taget andre afskedigede Medarbejdere, bl. a. *Kjeld Helweg-Larsen* og *Poul Nordahl Petersen*, med sig. Fra »Social-Demokraten« havde man modtaget *Harald Bergstedt*, der efter at have beklaget sig til Tyskerne over sin gamle Ven og Redaktør, *H. P. Sørensen*, havde gjort sig umulig. En udskrevet og færdig Mand som *Harald Tandrup* (»Brug mig til alt-Tandrup«) havde man arvet fra de Konservative. Redaktionssekretæren paa Bladet, *Nielsen*, som tog Navneforandring til *Vibensgaard*, var afskediget fra »Østsjællands Folkeblad« for Drikkeri, og der fandtes ikke i den samlede Medarbejderstab een eneste Journalist, som havde haft en Chance paa noget andet Blad, selv om han ikke havde været Nazist.

I den Livgarde af S.A.-Mænd, som omgav »Føreren«, fandtes adskillige gamle Kendinge af Politiet, straffede for Voldsforbrydelser eller Drukkenskabshandlinger.

En lang Række af de danske Nazister var Folk, som ikke havde kunnet hævde sig i den daglige Tilværelse, og som gav Samfundet Skylden derfor. Ligesom de daarlige Landmænd søgte sammen i L.S., søgte de daarlige Forretningsfolk til D.N.S.A.P.

Blandt Partiets ledende Mænd var adskillige, som var kuldsejlet inden for andre politiske Partier, en broget Samling fra Konservative til Socialdemokrater, ja, endog Kommuniste. Selv ikke de Radikale kunde sige sig fri for at have skattet til D.N.S.A.P. — en saa fremtrædende Nazist som *Axel Høyer* havde været radikal Provinsredaktør. Men der gik efter 1938—39 ingen naturlig Vej fra noget af de demokratiske Partier til Nazismen. Det var Outsidere eller Folk, som vilde sikre sig Partinummer, mens Tid var, der anskaffede sig et Hagekorsembem. Tilgangen var ret kraftig i 1940 og derefter stedse aftagende. I 1944—45 forvandlede den til Afgang i den store Stil. Man talte mellem de gamle Nazister bittert om »9. April Nazisterne«, der nu roede bort. Særligt farlig var den socialdemokratisk farvede Gruppe med *Harald Bergstedt*, *Henning Dalsgaard* og de andre »Globus«-Folk (opkaldt efter et Tidsskrift »Globus«) i Spidsen. Havde de faaet Ørenlyd blandt danske Arbejdere, havde Nazismen faaet brede Kredse i Tale. Eksperimentet lykkedes ikke. De foregaaende Aars Antinazisme og Viden om, hvordan det var gaaet Arbejderne i Tyskland, sad de menige Socialdemokrater i Blodet, og selv en *Harald Bergstedts* Lokkesange gjorde intet Indtryk.

En stærkt medvirkende Aarsag til Fiaskoen var *den nazistiske Presses Mangel paa Kvalitet*. I en Periode, hvor de ydre Begivenheder syntes at begunstige Fremgang for Nazismen, ødte »Fædrelandet« og »National-Socialisten« deres Kræfter og Tyskernes Penge paa Trusler og Hetz mod andre Danske og gjorde det saa groft, i en hidtil ukendt Karlekammertone af Raahed, at man ikke fik noget hæderligt Menneske i Tale. At det ikke lykkedes til denne Presse at knytte nogen Journalist med virkelig faglig Viden om, hvordan Aviser skal sættes op, havde ogsaa sin Betydning. Et Forsøg paa at udvide Nazipressen med et Middagsblad, »*Middagsposten*«, strandede hurtigt, og Udenværkerne, de forskellige op- og neddukkende Tidsskrifter, var for kedsommelige og naaede ikke engang den Udbredelse, rent tyske Tidsskrifter, fremfor alt Billedbladet »*Signal*«, fik i Landet. Den lidt mere tilslørede Nazisme, som kom frem i visse Skribenters Arbejder, var betydeligt farligere, men noget Geni fostrede Nazismen ikke. Dens Forfattere, fra *Einar Howalt* over *Thorkild Barfod* til *Nielsen-Stevns*, var andenklasses. Den gamle, isoleret levende *Valdemar Rørdam*, der lod sig paavirke af sin Søns Død paa den finske Front til at bryde med alle sin Ungdoms og Manddoms Idealer, er det eneste Eksempel paa en Digter, der kunde udnyttes af Nazismen. Hans Digt »*Saa kom den Dag*« vakte Bestyrtelse, og hans Navn udbasuneredes kraftigt af D.N.S.A.P. Men nogen Hamsun fik Danmark ikke i Besættelsestiden — til Gengæld heller ingen Nordahl Grieg.

»*Fædrelandet*«s væsentlige Indsats blev af rent forbryderisk Art, strækkende sig fra *Pengeafpresning til Stikkervirksomhed*. Paa et Tidspunkt, da Gestapo endnu ikke var i Funktion i Landet, førte dets »Afløringer« til stadigt nye tyske Indgreb, og dets Hetz mod Politi, Presse og Jøder gav, som nævnt tidligere, Grundlag for tyske Kartoteker, endog for det saakaldte »A-Kartei«, hvori Gestapoledelsen søgte Ofrene til Clearingmord. Naar i Borgerrepræsentationens Møde Hr. *Karmark Rønsted* lod sig forlede til en af Telegramkrisen inspireret Vits om et telegrafisk Svar, rejste »*Fædrelandet*«s Referent sig fra sin Plads og ilede til en Telefon, og næste Morgen havde Borgerrepræsentationen en ny Formand. Naar Dansk Ungdomssamvirke arran-

gerede et Grundlovsstævne, fik »Fædrelandet« det forpurret. Det trak gode danske Mænds Navne gennem Sølet i rene Skandalekampagner, og det pegede Gang paa Gang Folk ud for Tyskerne. Havde man ikke haft »Fædrelandet«, vilde en god Del af det, der stod mellem Linierne i Dagspressen, være passeret uantastet. Tyskerne selv forstod det yderst sjældent. »Fædrelandet« fik konkurrerende Redaktører afsat, fik gennemtvunget Forbud mod Foredragsholdere og fik henledt Tyskernes Opmærksomhed paa, at de ikke kunde stole paa dansk Politi. Da Flygtningestrømmen gik over Sundet, udfoldede Bladet ren og skær Stikkervirksomhed over for Kystpolitiet og angav Ruter og Udskibningssteder. Reelt havde Bladet og dets Medarbejdere længst været hjemfaldne til Sabotage og Likvidering. Man valgte at skaane det, dels af Hensyn til Konsekvenserne for Befolkningen, dels fordi det skrev sig selv mere og mere bort fra al Indflydelse. »Kamptegnet«s endnu mere foragtelige Virksomhed med den sjofleste Omtale af danske Jøder — tit ren Pornografi à la »Der Stürmer« — endte til hele Landets slet dulgte Skadefryd med, at *Olga Eggers* og *Aage H. Andersen* fik Fængselsdomme for Injurier mod Direktør *P. M. Daell* fra Daells Varehus (Hvad de ikke vidste var, at *P. M. Daell* var en af Modstandsbevægelsens bedste Mænd). Bladet døde til sidst af Mangel paa tyske Tilskud. I Besættelsens sidste Fase domineredes den nazistiske Presse af en Ikke-Skribent, Direktør *Arent Lemvigh-Müller*, der havde afløst »Fædrelandet«s korrupte, pengeafpressende Direktør *Aage Thomsen*, kaldet »tykke Tom«. *Lemvigh-Müller* udgav Tidsskriftet »Paa godt Dansk«, der var skrevet paa alt andet end godt Dansk, i hvilket han søgte at skabe en vis Nibelungenstemning, Heroisme i Katastrofen. Det mislykkedes. Kontrasten mellem Vikinger og Nibelunger og de danske Nazister var for grel. En stor Del af Artiklerne blev leveret af *Kjeld Helweg-Larsen*, en tidligere naivt skrivende, Politimedarbejder fra »B.T.«, som een Gang havde forladt »Fædrelandet« af Frygt, men som havde opdaget, at der ikke gaves nogen Vej tilbage. Hans Heroisme var et typisk Forsøg paa at skrive sig bort fra en personlig Angst, der til sidst endog hindrede ham i at gaa paa Gaden. Omkring den nazistiske Presse sværmede en Kreds af sjetterangs Kunstnere, Poeter som *Laurits Skov* og Tegnere som *Gudmund Hentze*, der sammen skabte en vikingepæret Kunst, som skulde være lurmærket, men som kun var ufrivilligt komisk. Afstanden mellem den lurtonende Ideologi og den malpropre Virkelighed var ogsaa for dem for stor. Kvaliteten af den nazistiske Poesi var under al Kritik. Hvad man har fundet af Poesi efter Schalburgkorpset var ren Konfirmationssangslyrik, og hvad man fandt efter HIPO var Pornografi, som ikke lader sig gengive. Det hele var en pubertetspæret Sammenrodning af misforstaaet Vikingelyrik i radbrækket Sagastil og den fra talrige kulørte Hæfter kendte Romantik, forværret af ufordøjede Germanismer fra Bøger af samme Surdejg i Tyskland. Havde det hele ikke som Baggrund haft en Verdenskrig. Shellhusets Torturkamre, myrdede Patrioter og sprængte og afbrændte Huse, havde det kun været overbærende Smil værd.

VII

Men Perioden efter Valgnederlaget i Marts 1943 er jo ikke blot præget af indre Opløsning og Forvirring i Nazisternes Rækker, ogsaa af en stedse *tiltagende Kriminalisering*. Det, der begyndte med Einar Jørgensens køpenickagtige Storm paa Rigsdagen den 9. April, endte med Schalburgkorps, Sommerkorps, Brøndumbande, Lorentzenbande og Hipokorps. Det, som begyndte med lidt Næseblod i Roskilde og Haderslev, endte med Clearingmord, Tortur og Gidsel- og Fangenedskydninger. Perioden var præget af nazistisk Aktivitet, skabt af Angsten for Nederlaget og af noget, der maa kaldes »Forsvar« over for den stadigt stærkere Modstandsbevægelse. At det blev et Forsvar, hvis Form var saa fjernt fra Ridder- og Vikingeidealene, som tænkes kan, forklares ved Persongalleriets Mangel paa menneskelig Kvalitet. Største Parten af de danske Nazister passerede baade den 29. August og den 19. September med Troen i Behold. De hørte kun forvrængede Forklaringer, og mange af dem erfarede, som Helweg-Larsen, at der ikke *var* nogen Vej ud af det, og saa klamrede de sig til Livet i den isolerede Enklave, som var deres.

Lige saa mislykket som Nazismens Presse og Litteratur var dens lille Del af *den akademiske Verden*. Den i September 1940 stiftede »National Studenter Aktion« havde, stort set, kun vakt Studenternes Foragt, og Gruppens Blad »*Akademisk Aktion*« blev kun læst een Gang — da det i et Særnummer offentliggjorde *Valdemar Rørdams* famøse Hyldestdigt til Hitlers Tyskland. Skønt Gruppen optog studerende fra alle Lærestalter, plus Gymnasiaster og ældre Akademikere, naaede den aldrig over 300 Medlemmer. En mere regulær D.N.S.A.P.-Studenterfraktion præsterede 60 Medlemmer. Mellem Studenter, der vidste Besked med czekiske og norske Kammeraters Skæbne, og som afgav store Kontingenter til Modstandsbevægelsen, havde Nazismen kummerlige Kaar. Studenterforeningen drev det til at afvise en anmeldt nazistisk Fraktion, skønt den havde de forlangte 25 Medlemmer. Ved en Retssag fik Senioratet Medhold i, at Gruppens Formaal stred mod Studenterforeningens Principper! De mest aktive Nazister gik senere ind i Frikorpset — vistnok i alt 30 fra Lærestalter plus ældre Akademikere —, og blandt dem var de to førende fra National Studenteraktion, Spionerne *Spleth* og *Teisen*. Den ene faldt, den anden dømtes efter Krigen for at have været fremtrædende i den nazistiske Efterretningstjeneste. Blandt Professorerne svigtede Professor *Carl Roos*, der havde Forbindelse med *Akademisk Aktion*, og blandt Lærerkæfterne i øvrigt kun Lektor, Dr. jur. *Popp-Madsen*, der til Gengæld var yderst fremtrædende. Ellers maatte Nazismen lade sig nøje med den havarede Docent *Holstein-Rathlou* fra Aarhus. Han forelæste som Privatdocent, og Studenterne demonstrerede mod ham. Derefter holdt de sig borte. Blandt ældre Akademikere, der blev Nazister med Hud og Haar, tæller egentlig kun Byretsdommer *Junior* og Stadsarkivar *Flemming Dahl*. De øvrige var mere eller mindre Outsidere. Bedst kendt var Dommer *Prytz*, Terndrup. Højesterets Præsident, *Troels G. Jørgensen*, der gjorde en saa sørgelig Figur, havde en nazistisk Søn, men var selv nærmest »kun« Samarbejdsmand.

Hvor skrøbeligt det førende danske Naziparti var, viste den følgende Tids Opgør. Allerede i Januar, efter Mordet paa Kaj Munk, havde D.N.S.A.P. fordømt de poli-

tiske Attentater i en Erklæring lige saa uklar som de samarbejdende Partiers, thi naturligvis blandede ogsaa Nazisterne Clearing og Likvidering sammen. Hvor meget de mere civile Nazister var klare over Tingenes Sammenhæng, vides ikke med Sikkerhed. De hæderligste blandt dem var dybt forskrækkede og frygtede Gengældelse paa eget Liv og egne Lemmer. De tilbragte Tiden fra Efteraaret 1943 til Befrielsen i stadig Angst.

Den 5. Maj 1944, altsaa præcis eet Aar før Kapitulationen, blev *Clausen tvunget bort*. Træt af indre Spektakler, kompromitteret som en Drukkenbolt og en Ødeland, der ikke mere blev lystret, og som var i Tyskernes Unnaade, stillede han sit Mandat til Raadighed og fritog alle Nazister for det givne Troskabsløfte. I hans Sted fungerede et Førerraad, bestaaende af *C. O. Jørgensen, Th. Larsen og Holger Johansen*. Clausen drog officielt af Sted til Østfronten. I Virkeligheden kom han i første Omgang kun til Berlin. Selve Fronten fik han aldrig at se. Hans Frontindsats endte i et Drankerhjem i Würzburg, hvorfra han blev sendt hjem. Tyskerne gav ham Penge, saa han kunde købe sin Lægepraksis i Bovrup tilbage. Det mislykkedes, og han satte Pengene over Styr paa en Flisefabrik i Vejle. Men hans trofaste Tilhængere holdt Liv i Myten om, at Føreren var draget fra dem for at kæmpe mod Bolschevikkerne. Mens en Mængde Nazister faldt fra, holdt den gamle Kreds omkring Clausen sammen. I Februar 1945 kaaredes *C. O. Jørgensen*, en skikkelig Partigænger, til Partileder. Førerraadet paa tre Mand var ikke i Overensstemmelse med Førerprincippet.

Men i Juni 1944, kort efter Clausens Afgang, havde kendte Nazister forladt D.N.S.A.P. Først gik de, derefter blev de ekskluderet. Det drejede sig bl. a. om *Einar Jørgensen, Aage H. Andersen, Portier Felix Lenkholm*, der ledede de faatallige danske Nazister i Tyskland, den senere likviderede *Kaj Lilliengren* i Nakskov, Stifteren af D.N.S.A.P.s Lærergroupe, Viceskoleinspektør *Brodthagen* og Bankfuldmægtig *Lerche*, København. Bag dette laa en Strid med Schalburgkorpset, saa bitter, at D.N.S.A.P. *forbød* sine Medlemmer at have med Korpset at gøre. Man maatte vælge mellem D.N.S.A.P. eller Schalburgkorpset. Samtidig blev det nødvendigt for »Fædrelandet« at prøve at holde gode Miner til slet Spil til alle Sider, og det bestemtes, at det ikke mere var Partiets Blad. »National-Socialisten« raadede Førerraadet derimod over. »Fædrelandet« førte i den kommende Tid en spagere Kurs. Resterne af D.N.S.A.P. slog Kors for sig i mange Erklæringer Resten af Krigen og fralagde sig ethvert Ansvar, og om Schalburgkorpset udsprede man talrige Oplysninger, der fuldt og helt bekræftede den illegale Presses. Hvad de rebellerende Nazister først og fremmest havde bebrejdet Frits Clausen, var, at han havde svigtet sine gamle Kammerater (blandt dem *Einar Jørgensen*) til Fordel for »Pampere« som Brødrene Bryld, der bl. a. benyttede deres Magt til personlig Berigelse. Saaledes opkøbte de Ejendomme, som de lejede ud som Feriehjem til Hitlerjugend for Aagerlejer, der blev betalt gennem Nationalbanken. Desuden bebrejdede man Clausen de »spildte Muligheder«. Mellem *Einar Jørgensen* og Brødrene Bryld gik det saa haardt til, at det kom til Retssag, som Partiet stoppede ved Ordre. Clausen indkaldte hverken Førerting eller Storraad, og da man tvang ham til at kalde Storraadet sammen, erklærede han, at han bestemte dets Sættning for *hvert Mode!* Partiets Øko-

Til

Læge Frits Clausen
Bovrup

Da det for Partiraadet fra din egen Landsdel er blevet godtgjort, at din personlige Levnedførelse i den senere Tid har været saadan, at den maa anses for uforenelig med den nationalsocialistiske Ide og betyder ikke alene en Umuliggørelse af Arbejdet i din Landsdel, men en Fare for hele vort fremtidige Arbejde, har Partiraadet Dags Dato besluttet at slette dig af Partiet.

Fredericia, den 22. November 1944.

D.N.S.A.P.s Partiraad m.fl.

Carl H. Smith Martinus Johannes Borch
 Ole Blom B. O. Jørgensen Theodor Hansen
 Einar Hansen Holger Jensen Peder Jørgensen
 Ole Jensen Fr. Müller
 P. Schøle-Jensen Lauris Nielsen Theodor Nielsen
 Ole Schøle-Jensen Carl Nielsen Daniel & B. Schøle
 L. O. Jørgensen Kristib. Jørgensen
 J. J. Koch Knudsen P. Schøle
 Theodor Nielsen P. Schøle

Forhaabentlig vil Læserne kunne tyde Ordlyden af denne *Frits Clausens prompte Udsmidning af D.N.S.A.P.* den 22. Novbr. 1944. I saa Fald er det frugtbart at sammenholde Dokumentet med den Hyldest, der ombøgede »Føreren« under Landsstævnet i Kolding den 17.—18. Juni 1939, da en af Partipamperne iflg. »Fædrelandet« udbød: »Er der nogen som ikke ved, hvordan han skal opføre sig, saa se paa vor Fører, Dr. Frits Clausen!« — De saa, han kom og — vi sejrede!

nomi kendte kun de øverste Spidser. Einar Jørgensen erklærede paa et Møde, at han ikke anede, om der var 5 Øre eller 5 Millioner i Kassen, og ingen vilde fortælle ham det. Rygterne om Millionarven efter Chokoladefabrikant Clausen, Elvirasminde, hidsede ogsaa Medlemmerne op. At Frits Clausen tilsyneladende beholdt alle Pengene, gjorde ham ikke mere populær.

I Røde Vejrmølle Kro foreslog Einar Jørgensen at lade alle Organisationerne bestaa, men at skabe en Fællesledelse, som D.N.S.A.P. maatte faa to Trediedele af Pladserne i. Den øverste Ledelse skulde være et Triumvirat med K. B. Martinsen paa den ene, to fra D.N.S.A.P. paa de andre Pladser. D.N.S.A.P. havde svaret, at man frygtede »Opsugning«. Svaret blev Einar Jørgensens Eksklusion.

Byretsdommer *Junior*, der havde ledet Partidomstolen, var traadt tilbage allerede i 1943 som Protest mod, at Frits Clausen med Magtbud standsede Sager, han ikke ønskede opklaret. Samtidig med Einar Jørgensens »Oprør« udsendte Junior en trykt Pièce »*Hvorfor gik det saa skidt?*« Han opfordrede heri til at slutte op om Samlingsbestræbelserne. Resultatet blev et Møde, hvor en Række Smaagrupper fandt sammen i »*Dansk National Samling*«, men D.N.S.A.P. fik man ikke med. det fortsatte under C. O. Jørgensen.

VIII

Aaret 1945 var præget af *den rene Desperation*. De civile danske Nazister var fejlet ganske til Side af HIPO og Terrorgrupperne, og de ængsteligste blandt dem var lige saa bange for andre Nazister som for Sabotørerne. De forsvor Fortiden og alle dens Gerninger. »Fædrelandet«s Oplag faldt fra 6—8000 til 1100. Efter Befrielsen fandt man i Bladets Abonnementsafdeling Breve fra Nazister, der tryglede om at blive fri for Bladet mere. Dets Ankomst »angav deres Bopæl til Sabotørerne«. Kun helt sindssyge Personer optraadte offentligt som Nazister.

Perioden markeredes af to desperate Træk. Resterne af D.N.S.A.P. *ekskluderede den 22. November 1944 Resterne af Frits Clausen* for »forargeligt Levned«, skønt det saamænd paa det Tidspunkt var mindre forargeligt end nogen Sinde før, og Himmler lod Martinsen arrestere! Han kaldtes til Tyskland og blev spærret inde, fordi han saa aabenlyst havde kritiseret Tyskernes Modterror. At han i Marts flygtede tilbage, ændrede ikke Situationen, for det var Modstandsbevægelsen og ikke Nazismen, han forsøgte at melde sig hos. Det lykkedes ikke!

Og saa døde da den danske Nazisme Straadøden, endnu før Tyskernes Kapitulation, i hvert Fald laa den skindød, da Befrielsen kom, »Varulvene« lod aldrig høre fra sig, hver hyttede sig selv, og Fanden tog de bageste. Først i 1946 lavede Nazismen op igen i »6. Maj-Foreningen« og »L.S.«.

Den skrev sin egen Gravskrift i et af de sidste Tidsskrifter med Nazipræg, »Dag-gry« hed det parodisk nok. Den lød i al sin Ynkelihood:

»Det er en hæderlig Handling at skifte Standpunkt, naar Tiden overbeviser et Menneske om, at det har taget fejl. Det er ikke blot hæderligt, men ogsaa klogt at gøre det i Tide. Det Øjeblik, da en Afgørelse bliver nødvendig, er nemlig nær.«

Ved Indvielsen af den lyske Privatskole i Graasten (29. Novbr. 1942) troppede en hel Række af de store nazistiske Kanoner op for at kaste Glans over Festen. Paa Torvet defilerede en Afdeling S. K.-Mænd forbi dem. Forrest staar Dr. Møller, som hilser med oprakt Arm. Nr. 1 i første Geled er ingen ringere end Dr. Best.

DET HJEMMETYSKE MINDRETAL

Af Redaktør KAI EDVARD LARSEN

I nvasionen den 9. April blev af Tyskerne i Nordslesvig hilst med jublende Begejstring, og i Løbet af selve Besættelsesdagen udspillede rundt om i Landsdelen en Række Begivenheder, der tydeligt viste, at Mindretallet ansaa Øjeblikket for inde til nu helt at bemægtige sig Styret i Landsdelen. Medlemmer af »Schleswigsche Kameradschaft« deltog efter Træfninger mellem tyske og danske Soldater i Afvæbningen af det danske Militær, og adskillige Tyskere optraadte sammen med danske Nazister i Rollen som *Vejvisere for Invasionstropperne*.

I en Skildring af Begivenhedernes Udvikling i *Haderslev* paa Besættelsesdagen berettede »Nordschleswigsche Zeitung« i den Udgave, der udsendtes om Eftermiddagen den 9. April, at »S.K. i Haderslev bortfjernede de af Mergelvogne bestaaende Barrikader og gjorde Gaden fri for de tyske Tropper, der befandt sig paa Gennemfart mod Nord.« Tidligt paa Formiddagen indfandt den tyske Landsretssagfører Dr. *Clausen* sig paa Dagbladet »Dannevirke«s Kontor, hvor han meddelte, at han havde overtaget en Del af Politimyndigheden og nu underkastede Bladet Censur. Det kunde ikke udsendes før efter nærmere Instrukser. Senere paa Dagen blev Forholdet klarlagt, og det meddeltes gennem den tyske Propagandachef for Nordslesvig, Dr. *Rudolf Stehr*, at der forelaa en beklagelig Misforstaaelse. »Dannevirke« var *ikke* stillet under tysk Censur! Rundt om paa forskellige offentlige Bygninger forsøgte Ty-

skerne at hejse Hagekorset, i *Tønder* saaledes bl. a. paa Raadhuset, og ved Jernbanestationen kom det til en veritabel Flagkrig, idet tyske Nazister vilde hejse Nazi-flaget paa Banens store Flagmast, mens Jernbanepersonalet halede i den anden Ende for at faa Flaget ned. I første Omgang opgav Nazisterne, men straks efter indfandt de sig paa ny, og Historien gentog sig. Til sidst skar en Jernbanemand Flaglinen over — og dermed var Slaget endt.

I *Aabenraa* kom det til ret alvorlige Optøjer. Her havde nogle unge Hjemmetyskere iført sig S.A.-Uniformer og mødte truende frem foran Frimurerlogen, til hvilken de forlangte Adgang. Portneren nægtede at lukke dem ind, hvorefter de forsøgte at storme Bygningen. Sagen anmeldtes til Politimesteren, der netop paa det Tidspunkt forhandlede med Dyrslæge, Dr. *Møller* og et Par tyske Officerer. Dr. *Møller* var mødt for at forsikre om Mindretallets Vilje til at opretholde Ro og Orden og indtage en loyal Holdning, saa Optrinnet ved Frimurerlogen dukkede op som en højst upassende Illustration til disse Forsikringer. De tyske Officerer kørte straks af Sted, ledsaget af et Par Soldater med opplantede Bajonetter, og det nazistiske Stormløb paa Frimurerlogen blev hurtigt og til Dels smertefrit afvist, takket være Militærets Indgriben. Men disse og lignende Begivenheder viste, hvorledes Mindretallet var sindet, og hvad man kunde have ventet sig, om de havde faaet Lov til at løbe Linen ud.

Naturligvis modtoges de tyske Soldater overalt med stor Begejstring af de tysksindede Borgere. Fra *Aabenraa* fortalte »*Zeitung*«, at da Invasionstropperne marcherede ind gennem Byen, lød der Tilraab som: »Vi har ventet længe!« og »Godt, at I kom!« Fra *Løgumkloster* berettedes, at da de tyske Flyvere kastede Flyveblade ned, greb en tysksindet som den første et af dem og raabte begejstret: »Nu er det saa vidt!« I *Sønderborg* blev Tyskerne skuffet, da der ikke i Løbet af Dagen naaede Militær til Byen. Et Par af de mest ivrige Nazister havde stukket Hagekorsflaget ud, og ved *Christian den X.s Bro* stod adskillige Tyskere, navnlig *Damer*, parat med Blomster for at kunne give de ventede tyske Tropper den rette Modtagelse. Under dette opstod en lille Episode: En tysksindet Dame viste stor Utaalmodighed under den lange Ventetid. Pludselig dukkede der paa *Dybbølsiden* tre Motorordnansere op, og et Øjeblik efter strøg de ind paa Broen i rasende Fart. Den ivrige Dame styrtede frem og kastede med et begejstret Heil-Raab Blomsterne ud til Ordonnanserne, som imidlertid viste sig at være — *danske* Soldater! Selv blandt Tyskerne vakte denne Fejltagelse Morskab, navnlig da Damen ikke formaaede at skjule sin Fortrydelse. Enkelte Tyskere forsøgte at tilkendegive en vis Deltagelse over for den danske Befolkning. En fremtrædende Tysker i *Sønderborg* udtalte saaledes beklagende: »Naa, nu er Idyllen desværre forbi.« Men den samme Mand startede kort efter sin Bil, og da han var naaet uden for Byen op ad *Dybbøl Banke*, standsede han og satte Hagekorset paa Køleren for at køre sine »Landsmænd« i Møde.

I en Spidsartikel skrev Redaktør *Harboe Kardel* paa Besættelsesdagen:

»Den hjemmetyske Befolkning, der med hele sit Hjerte staar hos det tyske Folk og den tyske Værnemagt, har hilst de tyske Tropper med Jubel, og ogsaa den danske Befolkning vil ved rolligere Overlæg indse, at Tysklands Indgriben var det sidste Middel til at forhindre, at Norden blev revet med ind i Krigens Malstrøm. Glædeligt bevæget, men samtidig besindig og discipli-

Et Par Landsforrædere — blandt dem en »dansk« Nazist — viser om Morgenen den 9. April 1940 en tysk Bil Vej uden for Aabenraa.

neret, oplever den tyske Folkegruppe i Nordslesvig den store Time i Tysklands Historie. Dens varmeste Ønsker gælder i denne Time Føreren og den tyske Værnemagt, der er traadt ind i den store Slutkamp om Rigets Frihed og Fremtid.«

I samme Nummer offentliggjordes en Bekendtgørelse fra det tyske Partis Organisationskontor om, at alle Lokalgrupper (Ortsgrupper) havde at holde sig rede, og at »enhver egenmægtig Aktion« maatte undlades. »Alle Partifæller og Folkefæller henvises til at afvente nærmere Anordninger fra Partiledelsen.«

I Haderslev havde den lokale tyske Leder, *Johannes Paulsen*, sammenkaldt de tyske Organisationsmedlemmer til et Møde, hvor den førnævnte Landsretssagfører Dr. Clausen proklamerede, at »den tyske Organisation for Fremtiden vilde løse sine Opgaver i snævert Samarbejde med Militærkommandanten.« Han tilføjede, at man længe havde vidst, at Danmark trængte til den tyske Beskyttelse, og han udtrykte sin Anerkendelse af den Holdning, tyske Folkefæller og Partifæller havde indtaget ved de tyske Troppers Indmarch. S.K. havde holdt Vagt ved de af de danske Tropper efterladte Vaabenlagre, indtil Vaabnene i Løbet af Eftermiddagen kunde afleveres paa Kasernen. Med Besættelsen af Danmark stod Tyskerne i Nordslesvig nu under Førerens Beskyttelse!

Fra Sønderborg berettede Bladet om det Indtryk, Begivenhederne havde fremkaldt i tyske Sind. Det fremhævedes i begejstrede Vendinger, at man nu oplevede et herligt Foraar sammen med det tyske Folk: »Man har sikkert nu og da forsøgt at knibe sig i Armen for at overbevise sig om, at alt det, der er sket i Dag, ikke er Drøm, men levende Virkelighed.«

Den 23. April sammenkaldtes Repræsentanter for den sønderjydske Presse til et Møde paa »Deutsches Haus« i Aabenraa, hvor de præsenteredes for en Hauptmann *Türck* og en Sonderführer *Witteck*, der ønskede at informere Redaktørerne om, hvor-

Hjemmetyske Nazister med *Jep Schmidt* i Spidsen drager om Morgenen den 9. April 1940 ud fra Aabenraa for at byde Fjenden velkommen.

Inde i Byen samles lidt senere de hjemmetyske Ledere, smilende og veltilfredse med »Sejren«. Fra v.—h.: Dyrslæge *Møller*, *Jep Schmidt*, Red. *Harboe Kardel*, Assessor *Stehr*, LRS. *Clausen* (med foldede Hænder).

Ved de tyske Troppers Indrykning i Aabenraa om Morgenen den 9. April 1940 hilses de med Jubel af det »loyale« tyske Mindretal.

Hjemmetyskerne hjælper tyske Flyvertropper, som den 9. April om Formiddagen passerer Styrptom.

ledes de havde at forholde sig i den følgende Tid. Ogsaa Repræsentanter for »Nordschleswigsche Zeitung« var til Stede.

Efter at Hauptmann'en havde udviklet de tyske Militærmyndigheders Krav i al Almindelighed, udtalte han bl. a.:

»Vi blander os ikke ind i dansk Politik. Om De synes om den siddende Regering eller ej, er os ligegyldigt. I saa Henseende kan De skrive, hvad De vil. Vi er heller ikke kommet for at blande os ind i de særlige Forhold hernede, som vi meget vel har Kendskab til. Jeg understreger, at vi kun er kommet her midlertidigt for at beskytte Danmark imod engelske Overgreb og ikke for at ændre hverken det ene eller det andet i Forholdene her. Jeg beklager, at tyske Folkefæller ved de tyske Besættelsestroppers Ankomst gav Anledning til nogen Provokation, selv om det maaske var forstaaeligt, at de forløb sig. Man forstaa uden videre deres Glæde ved Synet af de tyske Soldater, saaledes som en Dansker formentlig vilde glæde sig, hvis han befinder sig i Berlin og dér overværer en stor Militærparade, hvorunder han saa pludselig faar Øje paa danske Officerer. Det maa man forstaa; men vi er indstillet paa at forhindre enhver Foreteelse, som kan skabe noget Modsætningsforhold, og vil ikke tolerere nogen Provokation fra vore tyske Folkefællers Side. Af de foreliggende Tilfælde vil De sikkert allerede have erfaret, hvilken Fremgangsmaade vi agter at bringe i Anvendelse.«

De tilstedeværende to tyske Redaktører forholdt sig længe tavse under Sammenkomsten; men da der i Tilslutning til Hauptmann'ens og Sonderführer'ens Udtalelser blev Lejlighed til at stille Spørgsmaal og fremkomme med Bemærkninger, spurgte Redaktør *Harboe Kardel*, om der kunde være noget i Vejen for, at han i sit Blad under »Tøndernyt« f. Eks. bragte en Meddelelse om, at de tyske Borgere i Byen havde indbudt de tyske Soldater til Aftensmad . . . Han forklarede: altsaa som Udtryk for det gode Forhold mellem Befolkningen og det tyske Militær?

Hauptmann Türrck svarede ikke direkte paa Spørgsmaalet, men understregede, at der kun bestod to Instanser i Nordslesvig saavel som i hele Danmark: den tyske Værnemagt og de danske Myndigheder! Han pressede Haandfladerne tæt mod hinanden og førte dem strakt i Vejret, for saa at lede dem nedefter og skille dem. Dermed vilde han betegne, at alt det, der laa imellem disse to Instanser, var af privat Karakter. Det kunde Militæret ikke blande sig i, og det ønskede man ikke at have nogen Forbindelse med — som Myndighed betragtet. Pegende paa Harboe Kardel tilføjede han: »Det bliver Deres Opgave at bevare Roen hos Deres Folkefæller, saa der ikke opstaa nogen Misforstaaelser, som det er de øvrige Herrers Opgave at bidrage deres til at bevare Ro og Orden.«

For »Nordschleswigsche Zeitung« kneb det imidlertid at indordne sig under disse Retningslinier. Ganske vist havde Partiledelsen tilkendegivet Ønsket om Ro og Orden; men snart *gik alle Bestræbelser i den helt modsatte Retning*, og man kan ikke frigøre sig for den Opfattelse, at Partiledelsen i Virkeligheden kun tilstræbte — for alle Tilfældes Skyld — at have sit »Alibi« i Orden. Saa kunde det for Resten være ligegyldigt, hvor meget der blev slaaet til Skaglerne. Det tyske Blad satte ind med en Række hadske Angreb paa forskellige fremtrædende Danske og regnede utvivlsomt med, at den danske Grænsepresse var helt lammet, saa den vilde være ude af Stand til at tage til Genmæle.

Der er ingen Grund til her at gaa i Enkeltheder vedrørende de Angreb, »Zeitung« rykkede ud med. Det maa være tilstrækkeligt at oplyse, at Bladet under en speciel

Overløjtnant *Peter Larsen* (t.v.), Søn af en til Nordslesvig indvandret Fynbo, vandt sine Sporer i 1934 som ledende inden for den Opposition (N.S.D.A.N.), der rejste sig mod den daværende hjemmetyske Nazi-Fører i N.S.A.N., Gaardejer H. B. Jepsen. Larsen udsendte fra 1939 et Blad — »Kampf« —, som i de voldsomste Vendinger brændemærkede baade H. B. Jepsen, »Nordschlesw. Zeit.« og »Schlesw. Wählerverein.«. Intet af dette repræsenterede efter hans Mening tilstrækkelig renhaaret Nazisme. I Aug. s. A. afløstes H. B. Jepsen af Gaardejer Jep Nissen som »Landesführer«, men Kampen fortsattes med uformindsket Styrke. Den 4. Juli 1935 maatte imidlertid Jep Nissen trække sig tilbage til Fordel for Dyrnlæge *Jens Møller* (t.h.; om ham se Bd. I, S. 355), der nu blev »Parteführer«, og en ny Organisation — N.S.D.A.P.N. — skulde under hans Ledelse søge at faa klinket Postelinet. Det lykkedes ikke. Endnu længe førtes Striden med Jep Nissen, og den kunde give sig særdeles barokke Udslag. Først ved Udgangen af 1938 ebbede den ud. P. Larsen havde da for længst konsolideret sin Stilling inden for Partiet, bl. a. som Leder af »Deutsche Selbsthilfe« (oprettet 1935), og Jens Møller havde sikret sig den fornødne Støtte hos de afgørende Nazi-Instanser i Tyskland. I Marts 1939 afløste han Pastor Johs. Schmidt som Medlem af Folketinget, skønt Schmidt havde været som Voks i Hænderne paa ham og P. Larsen og helt havde givet sig deres Nazisme i Vold.

Angiver-Rubrik, »*Unsere Stimme*«, fremdrog en lang Række »Tilfælde«, og i enkelte af dem krævede det endog de paagældende Personer, mod hvilke man fremkom med sine Denunciationer, fjernet fra Landsdelen. Over for de Bebrejdelser, der blev gjort det tyske Mindretalsorgan i den Anledning, gjorde »Nordschleswigsche Zeitung« gældende, at Angrebene i Virkeligheden kun skulde tjene til at »rense Luften«. De var Udtryk for en særlig Ansvarsbevidsthed hos det tyske Mindretal, der i Tide vilde gøre opmærksom paa »nogle alvorlige Farer, som ligger i Vejen for den nye Ordning.« Det var noget af en Forsmædelse, naar den danske Presse fremstillede den tyske Besættelse af Danmark som en dyb Ulykke for Land og Folk. Den burde tværtimod anerkende, at man nu havde den bedste Hær i Verden og de mest disciplinerede Soldater i Europa i Landet. Erkendte man dette, og indrettede man sig derefter, vilde straks »alt blive roligt og fredeligt som før«. Man kritiserede endvidere, at den danske Presse betegnede det som uværdigt, at danske Folk sluttede Venskab med den tyske Værnemagt, og at danske Piger søgte sammen

med tyske Soldater. Den Propaganda, der fra dansk Side var sat i Gang for at afbryde saadanne Forbindelser, havde bl. a. bevirket, at det danske Politi »besværede« unge Piger, »som de i Skumringstimen traf med tyske Soldater«, og det var naturligvis efter »Zeitung«s Opfattelse en uhørt Ting. Bladet stillede yderst indigneret det Spørgsmaal, hvornaar denne politimæssige »Besværen« af de unge Piger egentlig hørte op.

Allerede paa det Tidspunkt havde Mindretallet *et godt Øje til det danske Politi*, som man senere skulde gaa direkte imod ved at understøtte Bestræbelserne for helt at faa det fjernet. Det blev saaledes paastaet, at en Politibetjent i Haderslev skulde have »trykket Armen ned« paa en Tysker, da han vilde hilse tyske Soldater, som kom fra en Gudstjeneste i Domkirken, med den tyske Hilsen. Da de vagthavende Betjente benægtede Rigtigheden af denne Beskyldning, averteredes ligefrem efter Vidner — dog uden Resultat.

Ansaret for den Linie, der blev lagt straks ved Besættelsen og senere fulgtes lige til det fuldkomne Sammenbrud for Nazismen, maa naturligvis i første Række tilskrives Mindretallets ledende Mænd, der samledes i »Kleine politische Rat der N.S.D.A.P.N.«, det saakaldte »Lille politiske Raad«, som bestod af 13 Medlemmer med Føreren, Dyrlæge, Dr. *Jens Møller* i Spidsen. Det »Lille politiske Raad« havde til Opgave at støtte Dr. Møller i Udførelsen af hans Arbejde og skulde behandle alle Spørgsmaal af Betydning for Mindretallet, ligesom det fik forelagt alle »Føeren«s Beslutninger om, hvilken Holdning man skulde indtage i enhver given Situation. Dr. Møller var altsaa kun udadtil udstyret med autoritær Myndighed. Magten og Ansaret maatte han dele med sine Raadgivere, blandt hvilke vi finder Navne som Landsretssagfører, Dr. *Clausen*, Haderslev, *Jep Schmidt*, Løjt, Gaardejer *Ensted*, Petersbjerg, Lærer *Jes Petersen*, Tønder, *Wilhelm Deichgräber*, Sebbelev, Redaktør *Chr. Roth*, Sønderborg, Overløjtnant *Peter Larsen*, Forretningsfører *Peter Hansen Damm*, Sønderborg, Lærer *Peter Callesen*, Aabenraa, Ungdomsføreren *Jef Blume*, Lærer *Wilhelm Jürgensen* (Asmus von der Heide), Bankdirektør *Peter Petersen*, Lederen af Tidsfrivillighedstjenesten *Otto Kortsch*, *Bruno Thaysen* og *Johann Thorius*.

Det irriterede Tyskerne, at *den danske Befolkning* — som naturligt var — søgte *Lejlighed til at give Udtryk for Sammenhold* og for sin sammenbidte Vilje til at staa den haarde Prøvelse igennem med oprejt Pande. Da de danske Ungdomsforeninger i Nordslesvig i August 1940 havde skabt en Sammenslutning, kommenterede »Zeitung« denne Begivenhed paa en meget syrlig Maade. Det kunde jo faktisk være ligeegyldigt, skrev Bladet, om den danske Ungdom marcherede samlet i een Gruppe eller spredt i flere; afgørende var alene, hvorledes den stillede sig »over for det nye Tyskland«, og om den havde Øjet aabent for den store Fremtidsmission. Riget er i Begreb med at overtage i det nye Europa. Naar der oprettedes »*Danske Samfund*«, naar der fremstod en dansk Ungdomsforening, »*Det frie Danmark*«, naar der rundt om i Landet holdtes nationale danske Sangaftener, og Skolebørnene demonstrativt forsynede deres Cykler med smaa Dannebrogsgflag, saa viste alt dette kun, at »den gamle Adam« alle Vegne dukkede frem, og at man i danske Kredse mente at kunne vække sin egen nationale Livskraft ved et Modsætningsforhold til

Tyskheden. Kort og godt, den danske Befolkning befandt sig i en skæbnesvanger Situation, fordi den ikke forstod det Tidehverv, Europa var gaaet ind i under tysk Førerskab, og i Stedet for at trænge ind i Problemerne samlede man sig i Had mod Tyskerne og alt, hvad der var tysk. Ved et Tillidsmandsmøde i Tinglev udtalte Dr. Møller:

»Endnu aldrig har det danske Had imod Folkegruppen, imod »Det tredie Rige« og Føreren afsløret sig som i disse Dage. Det har fundet sit Udtryk paa det daglige Livs forskellige Omraader, og det er kun den tyske Folkegruppes disciplinerede Holdning, man kan takke for, at det hidtil ikke er kommet til alvorligere Optrin og Uro.«

Med flyvende Faner og klingende Spil gik det tyske Mindretal ind under Nyordningen og stillede alle sine Kræfter til Raadighed for »Det tredie Rige« og den Kamp, det havde indledet. Opgaven, man paatog sig, fyldte Mindretallet med Glæde og Stolthed over at vide sig stillet ind i dette gigantiske Opgør med »en gammel Tid«. I et Opraab i Anledning af en 1. Maj-Fest paa Knivsbjerg (der dog senere paa Grund af Forholdene maatte aflyses) hed det, at denne Dag skulde staa »i Glansen af den historiske 9. Aprils stærke Indtryk og den tyske Værnemagts Indmarch.« Oprejst og tillidsfuldt vilde alle Tyskere søge sammen for ved enkelte Højtideligheder at hilse det tyske Folk og dets Fører Adolf Hitler.

Maanederne fra 9. April til Aarets Udgang nyttedes flittigt og var præget af en omfattende tysk Aktivitet, idet Mindretallet i fuld Udstrækning gjorde Brug af de gunstige Vilkaar, Situationen bød for et organisationsmæssigt Fremstød. Man satte bl. a. meget *kraftigt ind paa Skolens Omraade*, hvor der lige op til Krigens Udbrud faktisk havde været Tilbagegang. Især forberedte man sig paa at tage fat ved det nye Skoleaars Begyndelse i Foraaret 1941.

De højtspændte Forventninger til Fremtiden kom i stigende Grad direkte til Udtryk gennem Taler og Artikler under stadig mere overmodige Former. I en Nytaarstale den 1. Januar 1941 erklærede Dr. Møller, at England naturligvis vilde bryde sammen. Det havde Føreren sagt. Tyskland vilde vinde Krigen, hvilket for Tyskerne i Nordslesvig betød selve Livet. Alene derved vilde Mindretallets Skæbne være sikret. Lykkelige vilde man værdsætte, at man fik Lov til at leve med i en saa stor Tid. Med den 9. April var den folkelige Befrielse begyndt. Nu vilde Marchen ind i Friheden fortsætte. »Med Hensyn til Hjemstavnsens Fremtid og den national-socialistiske Bevægelses Fremtid kunde man være de største Optimister.«

I Foraaret 1941 begyndte man saa *et energisk og intensivt forberedt Arbejde for at faa overført Elever fra dansk til tysk Skole*, og takket være de Midler, man bragte i Anvendelse, lykkedes det at opnaa visse bemærkelsesværdige Resultater. Ved tidligere Overflytninger havde man — saavel fra dansk som fra tysk Side — i Almindelighed altid undladt at foretage Overflytning for de Elevers Vedkommende, der kun manglede et enkelt Aar i at faa afsluttet deres Skoleuddannelse. Det berettigede Hensyn til Barnet, som det her var naturligt at tage, kom nu til at ligge under for mere robuste Argumenter. Tyskheden var interesseret i at skabe en saa stor talmæssig Fremgang som muligt, og over for det nyttede ingen rimelige Indvendinger. I adskillige Tilfælde kom disse Børn i 12—13 Aarsalderen blot til at agere som Brikker i et spekulativt og hensynsløst Spil, skønt mange protesterede,

og enkelte endog selv forsøgte regulær Modstand. Forældrene blev tvunget under Trusler om Boykot. Hvad betød det for den tyske Ledelse, der registrerede Resultaterne, at mange af Børnene grædende tog Afsked med deres danske Kammerater og med tungt Sind gik deres Gang til den tyske Skole?

Paa den Maade lykkedes det at skabe en samlet Gevinst for den tyske Skole paa 366. Men at der var Tale om en udpræget Konjunkturgevinst, maatte enhver erkende, der saa Tingene klart, og den nedadgaaende Tendens i de efterfølgende Aar bekræftede det.

Pengene flød rigeligt til det tyske Skolevæsen, og *Rudolf Stehr* saavel som Lederen af »Schatzamt« i Aabenraa, Bankdirektør *Peter Petersen*, optraadte ofte som Pengepostbude mellem det tyske Gesandtskab og Mindretallet ved i Kufferter at hente indtil en halv Million Kroner ad Gangen. I alt modtog Mindretallet henvend 3 Millioner Kroner, hvoraf ca. 1,3 Mill. Kr. anvendtes til Nybygninger.

Med disse store Midler i Ryggen og Muligheden for at kunne disponere over Arbejder og Leverancer til Millionbeløb, betænkte de ledende Tyskere sig ikke paa at anvende *Trusel om økonomisk og arbejdsmæssig Boykot* over for dem, der ikke vilde lystre den givne Parole, ligesom man over for svage og vankelmødige trængte paa med gyldne Løfter om Arbejdsmuligheder og glimrende Fortjenester. I Oktober 1940 udsendtes til samtlige Medlemmer af den erhvervspolitiske Organisation »*Deutsche Berufsgruppen in Nordschleswig*« en Skrivelse, hvori det fremhævedes, at man havde søgt at udnytte Tidens Begivenheder saa godt som muligt for Medlemmerne, saaledes at man paa de afgørende Steder hurtigt var blevet overbevist om »vort sociale Arbejdes Betydning og derfor ved Bortgivelse af Arbejde foretrak vor Organisation.« Og efter en Klarlæggelse af D.B.N.s Program hed det videre, at det ikke var Leveringsfællesskabet, der dannede Hovedopgaven, men »vort idealistiske Program«. Det understregedes som en Ærespligt for Medlemmerne at sende deres Børn i den tyske Skole, at holde den tyske Avis (og læse den!) at være Medlem af »*Deutsche Selbsthilfe*« og at drage Omsorg for, at de Børn, som forlod Skolen, ligesom de Lærlinge, de paagældende beskæftigede, blev Medlemmer af D.B.N. og besøgte den tyske Aftenskole. »Enhver kan inden for sin Kreds, selv inden for de snævraste Rammer, arbejde med. Det er den selvfølgeligste Pligt for ethvert tysk Menneske, om Mand, Dreng eller Pige, at hjælpe med, for at han selv, vor store Fører og vort Tyskland kan bestaa.«

Af en Leveringskontrakt fra 1941 fremgaar det, at Ordrene til »Berufsgruppens« Medlemmer kom fra »Riget«, men Betalingen fulgte over »Clearing« til D.B.N. for Ordremodtagerens Regning. Af Ordresummen blev der fratrukket 2 pCt., dels til det tyske Arbejde i Nordslesvig og dels til Afregning med »der Treuhänder« (en Slags Kommissionær, der fremskaffede Ordrene til de paagældende). Derudover blev der yderligere fratrukket $\frac{1}{4}$ pCt. til »*Deutsche Selbsthilfe*«.

Da »Berufsgruppen« ikke magtede at sikre tyske Haandværkere og Industridrivende i Landsdelen alle de ønskede Værnemagerordrer, oprettede man som en Underafdeling Institutionen »*Liefergemeinschaft*«, hvis eneste Opgave var at sikre Ordre hos Tyskerne og fordele dem til Medlemmerne. Organisationen fik i alt 750 Medlemmer, hvis samlede Omsætning med Tyskerne i Besættelsesaarene beløb

sig til ca. 50 Millioner Kroner, og da Medlemmerne som før nævnt maatte forpligte sig til at afgive ca. 2 pCt. af Omsætningen til det tyske Arbejde, indbragte dette organiserede Værnemageri Mindretallet henved 1 Million Kroner — af den danske Stats Penge.

Over for dem, der stod uden Arbejde, eller dem, hvis Virksomhed paa Grund af Krigen var blevet haardt ramt, havde »Berufsgruppen« forholdsvis let Spil, fordi den kunde skaffe Arbejde og Fortjeneste til enhver, der vilde føje sig efter de tyske Ønsker; men det bør i denne Forbindelse fremhæves, at *de fleste Danske holdt Ryggen rank*, og adskillige gik kun med af Nød. Resultater kunde man dog opvise, bl. a. paa Skolevæsenets Omraade, selv om man maatte være klar over, at det, der blev vundet paa denne Vis, let vilde blive sat til igen, naar Forholdene ændrede sig. Fremstødet i Foraaret 1941 var et typisk Eksempel herpaa.

Men foreløbig tænkte det tyske Mindretal ikke paa Muligheden af et saadant Omslag. Man var sikker i sin Sag. Sejren laa forude. Fremtiden i Nordslesvig tilhørte alene Hjemmetyskerne som Repræsentanter for det store tyske Herrefolk. Og saaledes maatte Troen og Visheden jo være! Ellers lod Mindretallets Optræden sig fornuftigvis ikke forklare; thi netop paa det Tidspunkt optraadte det med udfordrende Sikkerhed under Tilsidesættelse af ethvert Hensyn til den danske Befolkning. men ogsaa under fuldstændig Tilsidesættelse af de gældende danske Love og Bestemmelser. Det gjaldt i fremtrædende Grad den hjemmetyske Militærorganisation »Schleswigsche Kameradschaft« (S.K.).

II

Det første egentlige Fremstød fra denne Organisations Side foretoges i Juli 1941, da den tidligere Leder, Landsretssagfører Dr. *Clausen* i Haderslev, afløstes af Overløjtnant *Peter Larsen*, Skovby ved Aabenraa, et Personskifte, der kom til at betegne en Skærpelse og dannede Optakten til en kraftig Propaganda. Dr. Møller blev mobiliseret til at holde forskellige Taler. Han understregede saaledes, at man maatte komme saa vidt, at alle Tyskere i Nordslesvig kunde eftervise en etaarig Tjenestetid inden for S.K. I det hele taget fik man straks Indtrykket af, at Peter Larsen var ved at indstille sig paa at blive noget i Retning af den nordslesvigske Tyskheds »stærke Mand«, og at det var hans Agt at skabe en særlig Placering for S.K. som førende inden for Mindretallet.

Det tyske Tidsskrift »*Junge Front*« skrev, at S.K.-Manden var Hjemstavnsens politiske Soldat. Hidindtil havde han været miskendt. Nu skulde det blive anderledes. Alle Tillidsmænd og enhver overordnet Leder inden for det tyske nationalsocialistiske Parti i Nordslesvig maatte fremtidig udgaa fra S.K.s Rækker. En Indsender skrev i »*Nordschleswigsche Zeitung*«, at S.K. hverken var en Forening af »Scenehelte eller Paradehingste eller Løbedrenge for Partiet eller et kummerligt Forbund af Halv-Soldater«, men »et sammensvoret, opdragende Fællesskab af Mænd, for hvem Partibogen ikke er en Legitimation, men en Forpligtelse«, og det tilføjedes, at S.K.'erne ud fra deres Ansvarsfølelse maatte »forbeholde sig alle Rettigheder til til enhver Tid at træde i Skranken for vor Hjemstavn«. Dr. Møller fastslog yder-

ligere, at det maatte være Førerkorpsets Opgave ud af S.K. ikke blot at udbygge en Aktivgruppe, en Stormkolonne, men en Elitetrop, paa hvilken Folkegruppen og dens Førerskab ubetinget kunde forlade sig . . . : »Vore S.K.-Kammerater ved Fronten kan vente, at vi ikke blot fylder Hullerne, som deres Bortrejse har fremkaldt, men at vi marcherer videre med en utrættelig Indsats og arbejder, arbejder! Alt for vor Hjemstavn! Alt for Føreren! Sieg Heil!«

Paa et Kredsstormføreremøde i Aabenraa den 2. August 1941 meddelte Peter Larsen, at Organisationens Udrustning nu var fuldført, og at de tyske Militærmyndigheder var underrettet herom. Man havde indgivet et Andragende om Tilladelse til at benytte velegnede og anerkendte Skydebaner. »Nordschleswigsche Zeitung« sluttede sit Referat fra Mødet med følgende Bemærkning: »S.K. er i Færd med at gøre sig gældende overalt i Nordslesvig. Vore Mænd synes at have forstaaet Tidens Tegn. Der gives intet Tilbage mere. . . . Volk ans Gewehr!«

Fra et Propagandamøde i Aabenraa berettes: »Før man traadte fra ved Udgangspunktet, rettede Kredslederen, S.K.-Manden Jep Schmidt, nogle kærnefulde Ord til de Mænd, sammen med hvem han stillede dette beskedne Foretagende ind i den europæiske Afgørelseskamps store Ramme. Hvad han ellers sagde om vor Hjemstavns Skæbne og om, hvorfor S.K.s Indsats netop maatte forstærkes nu, var som talt ud af Mændenes Hjerter. Det paafølgende »Sieg Heil« klang som et Løfte fra hundrede barske Mandsstruber.«

Faa Dage efter offentliggjorde den tyske Avis en Bekendtgørelse om et Førerkursus, der skulde afholdes i Tinglev den 17. August, og under Bekendtgørelsen tilføjedes: »Samtlige Geværer maa medbringes«.

Man trodsede saaledes det bestaaende Forbud mod at besidde Skydevaaben, ligesom man allerede før den Tid i flere Tilfælde havde trodsset Uniformsforbudet og Forbudet imod Optog og Demonstrationer.

Den danske Presse krævede, at der blev grebet ind over for denne Lovløshed, mens Peter Larsen for sit Vedkommende erklærede, at han slet ikke forstod de danske Indsigelser, da S.K. var loyal og legal i enhver Henseende. I et Interview udtalte han, at Danmark havde garanteret Mindretallet Frihed for dets folkelige Liv — og S.K.-Arbejdet var en Side af dette Liv. Det var noget, hele Verden var bekendt med. »Den, der forbyder det tyske Mindretal denne Tjeneste i Terrænet, i Skydesporten, i Kolonnetjenesten, i Marchen, fratager os derfor en væsentlig Del af Friheden.«

Efter nogen Tids Forløb tog de danske Myndigheder fat paa Sagen, og i Ministeriet indledtes en Række Forhandlinger. Det var betegnende for Stillingen den Gang, at man ikke uden videre kunde foretage en Afstraffelse af Lovbryderne, men var henvist til at samles ved Forhandlingsbordet med dem! Resultatet blev en Ordning, hvorefter »Schleswigsche Kameradschaft«s Forhold blev gjort »lovlige«. Den 4. November 1941 fremkom følgende officielle Meddelelse:

»Vedkommende danske Politimyndigheder har efter Ansøgning meddelt de i Sønderjylland under Organisationen »Schleswigsche Kameradschaft« staaende Foreninger Tilladelse til at afholde Foreningsskydning paa indendørs og udendørs Kort-Distancebaner. Disse Tilladelser er i Overensstemmelse med de gældende Forskrifter om Brug af Skydevaaben blevet givet paa de samme Betingelser, som er stillet ved Meddelelse af Skydetilladelsen til Skytteforeninger under

S. K. generede sig ikke. Med Jep Schmidt, Dyrlæge Møller og P. Larsen i Téten og under Beskyttelse af dansk Politi marcherede dette Korps af Landsforrædere ind i Haderslev.

Her er et andet S. K.-Billede, lige saa oplysende. Den Slags aabenlyse Provokationer af den danske Befolkning regnedes aabenbart for Vidnesbyrd om en sand Loyaltet.

Overbestyrelsen for De danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeninger og Dansk Skytte Union. Samtidig er der truffet en Ordning, hvorefter Medlemmer af S.K. ved udendørs Sammenkomster (d.v.s. ved Skydning paa Skydebaner og ved Terrænsportsøvelse) kan benytte en til Formaålet egnet Sportspaaklædning.

Justitsministeriet har endvidere efter fra kompetent Side at have modtaget nærmere Oplysninger om S.K.s Organisation og Formaal, stillet S.K. i Udsigt, at der paa enkelte Festdage vil kunne meddeles Organisationens Afdelinger Dispensation fra Forbudet mod at bære Uniform og mod at gaa i Optog.

Ledelsen af S.K. vil drage Omsorg for, at Organisationens Afdelinger vil respektere de gældende Bestemmelser om Optog i Overensstemmelse med de af Myndighederne givne Anvisninger.«

Med Hensyn til den »hensigtsmæssige Sportspaaklædning« oplystes, at S.K.'erne fremtidig kunde være »uniformerede« fra Bæltstedet og nedefter, hvorved de bl. a. bevarede de langskafte Støvler samt de sorte Spidsbukser og dermed det væsentlige i deres militære Antræk.

I Løbet af 1942 traadte S.K.-Bevægelsen mere i Baggrunden, idet *Frivillighvervningen* i stærkere Grad optog Mindretallet. Indtil da havde der meldt sig ca. 800 frivillige til alle Fronter. Dr. Møller udtalte den 30. Januar i Graasten, at disse frivillige var det forbeholdt engang »at gribe ind i deres Hjemstavns Skæbne«, og ved et Ungdomsmøde i Tønder fremhævede han, at allerede den tyske Dreng maatte sige ja til det tyske Folks Skæbne — ellers var han fortabt for det tyske Folk. Naar Alderen for den militære Tjeneste var naaet, og Kræfterne slog til, havde den unge Tysker sin Plads ved Fronten.

Denne manende Appel blev gentaget under andre Former og ved andre Lejligheder. Det var øjensynlig klart, at man forberedte en omfattende Aktion. Den 15. Februar proklamerede Dr. Møller, at Tyskland nu stod i Opmarchen til Slutkampen for det tyske Folks Frihed. Dets Eksistens og hele Europas Sikkerhed var afhængig af Bolschevismens Tilintetgørelse. Fronterne var klare, Tyskland førte i Kampen mod Verdensfjenden, og Tysklands Sejr var denne Fjendes Tilintetgørelse. Derfor maatte og vilde Tyskland sejre. Nu kaldtes der altsaa til den sidste, højeste Indsats, for at Tyskland kunde leve og opfylde sin historiske Mission. Den indre Lov, der gjaldt alle Tyskere, henvendte sig ogsaa til Tyskeren i Nordslesvig: »Vi staar ved vort Folks Side til hver en Time. Det skal finde os i Opmarchen til Slutkampen. Derfor kalder jeg alle Kammerater af Aargangene 1902—1923 til den frivillige Vaabentjeneste.« Dr. Møller tilføjede, at han ventede, at enhver uden Hensyn til Duelighed og Uundværlighed, »om hvilket der senere træffes Aftale«, meldte sig. Kammeraterne inden for S.S.-Regimenterne »kalder ogsaa os til den højeste Tjeneste for Folket og til Troskab over for Føreren og hans Værk . . . Kammerater! Som gammel Frontkæmper kalder jeg jer i Dag, og jeg ved, at ingen vil svigte; thi Tyskland er vor Kærlighed, og vor Ære er Troskab.«

I Tilslutning hertil fulgte et Opraab fra Peter Larsen til S.K.-Mændene, der skulde melde sig nu, da Tyskland havde Brug for enhver vaabenduelig Mand.

Hverveaktionen blev ledet af et Udvalg med *Peter Larsen* som Formand, og fra dette Udvalg tilsendtes alle tyske Mænd af Aargangene 1902—23 en direkte, personlig Opfordring. Men trods Anstrengelserne gav Aktionen ikke det ventede Resultat, idet *der meldte sig knap hundrede frivillige*. Propagandaen maatte derfor

fortsættes, bl. a. med et Fællesopraab fra Peter Larsen og Formanden for de tyske Ungdomsorganisationer, *Jef Blume*. Man forklarede, at det desværre havde været umuligt at overholde den fastsatte Anmeldelsestermin; men da ingen skulde være afskaaret fra at deltage i det tyske Folks Slutkamp, »fordi deres Anmeldelse ikke kom rettidig,« var det herefter tilstrækkeligt at melde sig ved selve Sessionen, idet den nærmere Sessionsplan kunde faas hos dem, der allerede havde meldt sig.

Af Mindretallets 54 Lærere blev herefter de 35 udtaget som tjenstdygtige. Resten var »unabkömmliche«, uundværlige for Arbejdet hjemme, eller tjenstudygtige.

Frivillighvervningen gjorde dybe Indhug i S.K.s Rækker. Mange af Medlemmerne kom i Arbejde ved Luftbeskyttelsen, ved Grænsebeskyttelsen eller beskæftigedes som Fagarbejdere sydpaa eller paa Flyvepladser nordpaa. Det kneb derfor med at holde Liv i Organisationen, og Peter Larsen maatte praktisk talt skrabe Bunden for blot at opretholde Rammerne. »Med vore frivilliges Holdning for Øje,« skrev han hen paa Efteraaret 1942, »vil ingen af Betænkelighed unddrage sig denne Tjeneste (i S.K.). En saadan Lurvethed kan dog vel ikke tiltros nogen.« Tonen afslørede, at det alligevel ikke stod helt godt til, og at der var mere »Lurvethed«, end Peter Larsen og Kammeraterne ønskede. Begejstringen var gaaet af de »stormberedte«, og senere Undersøgelser viste, at der paa det daværende Tidspunkt var Tale om intet mindre end *en direkte Opløsning af Organisationen*. I 1944 konstaterede »Deutsche Volkskalender für Nordschleswig«, at der i flere Lokalgrupper ikke mere var ungt Mandskab for Haanden. Man havde forsøgt at fylde Hullerne med ældre Aargange, men det var ikke lykkedes. I Februar 1945 meddeltes det utilsløret, at Organisationen praktisk talt ikke eksisterede mere! *8000 hjemmetyske Nordslesvigere var da sat ind i Krigen*, og en ny Hvervepropaganda, der paabegyndtes i Februar 1945, gav saa at sige intet Resultat, skønt den nye Formand for de tyske Ungdomsorganisationer meget indtrængende formanede sine Kammerater til betingelsesløs Indsats som en Æresforpligtelse over for det tyske Folk. Formanden, der var Invalid, gik som Protest mod Hvervningsaktionens Fiasko sammen med enkelte Ungdomsledere paa ny til Fronten efter en Maanedes Forløb.

Frivillighvervningen havde i øvrigt ikke været populær paa noget Tidspunkt. Ved en enkelt Lejlighed i Starten kom det endog over for Dyrslæge Møller til Haandgribeligheder, og senere var navnlig Spørgsmaalet om »de uundværlige« med til at skabe stor Utilfredshed. Man havde Fornemmelsen af, at de indflydelsesrige og velhavende kunde slippe, mens de menige og mindrebemidlede maatte bringe Ofret.

Fra Graasten fortælles en Anekdote, der giver et lille Glimt af sønderjydsk Lune midt i Tidens dystre Alvor. En Dag i Efteraaret 1944 kom Dr. Møller ind paa Graasten Bank, hvor der stod et Par danske Bønder. Henvendt til »Føreren« udtrykte de med et drillende Smil deres Forundring over, at han ikke havde meldt sig til Østfronten. Der var jo da haardt Brug for Mandskab, og han burde vel gaa foran med et godt Eksempel. Dr. Møller blev et Øjeblik lidt forlegen, men forklarede saa, at han havde meget andet at gøre, og at han vist ogsaa var blevet for gammel til at slaas, hvortil den ene af Bønderne svarede uden at fortrække en Mine: »Do ska' et slaas, do ska' faa'ld!«

Slet saa ligetil udtrykte Dr. Møllers »Folkefæller« sig ikke; men efterhaanden kom *Utilfredsheden stærkere og stærkere til Orde*, navnlig fordi de nazistiske »Spidser« stadig kunde blive hjemme, og de velhavende tyske »Værnemagere« kunde leve i Sus og Dus, berust af de ofte fabelagtige Fortjenester, de indkasserede, mens det unge tyske Mandskab af Smaakaarsfolk, Landarbejdere, Haandværkere o. lign. maatte trække i Trøjen og bringe deres Blodoffer for Idealer, om hvis Værd Tvivlen voksede saa at sige fra Dag til Dag, imens de tyske Tropper trak sig tilbage, og tyske Byer lagdes i Ruiner under de allierede Bombemaskiners gigantiske Overflyvninger.

Da *Tidsfrivilligtjenesten* i Nordslesvig paabegyndtes i Foraaret 1943, var Stemningen blandt adskillige Hjemmetyskere ikke særlig optimistisk; men endnu paa det Tidspunkt var der dog trods alt adskillige, som var rede til at følge den tyske Ledelse. Nu kom Turen til de tyske Statsborgere i Nordslesvig, der ikke allerede var blevet indkaldt til Militærtjeneste, og samtidig tilgik der det tyske Mindretals Medlemmer i al Almindelighed en kraftig Opfordring til at melde sig.

I Begyndelsen af Januar 1944 blev der i Sønderborg udsendt følgende Opraab:

»Ligesom Rigstyskerne hidintil har haft det, har Folkefællerne her nu Mulighed for at deltage i en Uddannelse som tidsfrivillige, d.v.s., at alle Folketyskere i den værnedygtige Alder vil blive uddannet af Værnemagten til særlige militære Opgaver i Hjemstavnens ved ugentlige Kursus. Uddannelsen indskrænker sig til nogle faa Timer om Søndagen og vil blive gennemført af Officerer og Underofficerer inden for Værnemagten. Uniformer og Vaaben bliver udleveret. Enhver Folketysker i Alderen fra 17 til 60 kan deltage. Uddannelsen finder Sted her i Sønderborg. Partiledelsen hilser Muligheden for Folkegruppens Deltagelse paa det varmeste og venter, at enhver sund Folkefælle inden for de angivne Aargange stiller sig til Raadighed. Det turde være en selvfølgelig Pligt at paatage sig denne Tjeneste for Hjemstavnens.

Heil Hitler!

P. Larsen.

Hvem vil vel blive hjemme?

Vi opfordrer dig, tyske Folkefælle, til som tidsfrivillig at melde dig til Uddannelseskursus og udfylde vedføjede Anmeldelsesblanket. Den vil den 29. Januar blive afhentet af Blokvartern. Heil Hitler!

C. J. Roth.«

Saa vidt det kan ses, startedes *Tidsfrivilligtjenesten* for det tyske Mindretal paa direkte *Initiativ af Ledelsen*. En rigstysk Rapportør fra Tønder berettede til Lederen af det tyske Nazistparti i Danmark, Ritmester *Schäfer*, om en Række hemmelige Møder, der afholdtes paa den Tid, og refererede de Udtalelser, der fremkom ved de paagældende Lejligheder, saaledes: »Vi glæder os over, at de tyske Soldater er her, og haaber, at de aldrig mere skal herfra. Naar vi finder Øjeblikket inde, vil vi danne et »Heimwehr«. Alle Mænd fra 17 Aar skal melde sig hertil. 17—23-aarige vil dernæst blive mønstret og saa hurtigt som muligt blive sendt til Tyskland for at faa Uddannelse med Vaaben. De ældre vil straks blive opført paa Lister. Paa de fremlagte Lister har mange »Volksgenossen« tegnet sig.« I Sønderborg forhandlede den derværende tyske Kredsleder flere Gange med den tyske Kommandant, inden han kunde faa ham interesseret for Sagen. Efter en saadan Forhandling udtalte Kredslederen og den lokale Leder af S.K. deres *utilslørede Utilfredshed med*

Der Standortlæste.

13.5.1943.

Sønderborg.

Einberufungsbeehl.

Trotdem Sie über Bedeutung og Kolvendigkeit der Teilnahme am Zeitfreiwilligendienst unterrichtet sind, haben Sie sich dafür noch nicht gestellt.

Sie werden hierdureh aufgefordert, sich zwecks Annahmeundersuehung für der Zeitfreiwilligendienst am 17.5.1943 19 Uhr in der Kaserne zu Sønderborg einzufinden.

Mitzubringen sind 2 Passbilder ohne Kopfbedeekung.

Dieser Einberufungsbeehl ist mitzubringen og bei der Ankuuft abzugeben.

Næheres über den Beginn der Ausbildung erfahren Sie nach der ærztlichen Undersuehung.

Der Standortlæste.

Fromme.

Det var ikke altid lige let at faa *de tidsfrivillige* til at lystre Indkaldelsen. Saa maatte der ekstra Ordre til for at bringe dem paa bedre Tanker!

Kommandantens Stilling. Han skulde bl. a. have udtalt, at han ikke vilde have »alle disse Civilister rendende paa Kaserneomraadet«, og have anmodet om, at man henlagde Øvelserne til Eksercerpladsen af Hensyn til hans Soldater, idet han i saa Fald gerne skulde stille et Antal Underofficerer til Raadighed. Ud over dette kunde han ikke have noget med disse Forhold at gøre. Kredslederen lagde ikke Skjul paa, at han var i høj Grad betænelig ved at lade Øvelserne afholde paa Byens Eksercerplads, der ligger meget frit og aabent. Man risikerede jo, forklarede han, at de tidsfrivillige blev iagttaget fra alle Sider af Danskerne! I Forvejen havde det været svært at vække Begejstring for den udsendte Opfordring, men naar saadanne Vanskeligheder yderligere kom til, vilde det maaske vise sig umuligt i det hele taget at gennemføre Tjenesten. Imidlertid lykkedes det at faa truffet en Ordning, saaledes at den ugentlige Eksercits kunde finde Sted i Kasernegaarden under Ledelse af tyske Officerer, og den Rolle, Kommandanten senere kom til at spille, tydede paa, at han i Mellemtiden havde faaet nærmere Instrukser.

I første Omgang havde man regnet med en Tilslutning paa ca. 250 Mand fra Sønderborg By og Opland. Der meldte sig kun ca. 60. Sagen var nemlig den, at man i tyske Kredse fuldt ud var klar over, at *den danske Befolkning betragtede det som Landsforræderi*, hvis de som danske Statsborgere trak i tyske Uniformer og stillede sig under tysk Kommando. Med Bekymring tænkte de tyske Forretningsfolk paa de Virkninger, en saadan Tjeneste kunde faa i Forholdet til deres danske Kunder, og tyske Kontorfolk eller Arbejdere fandt vel, at det Skel, der efterhaanden var blevet draget mellem den danske og den tyske Befolkning, kunde være stort nok i Forvejen.

Disse Betæneligheder bevirkede en vis Tilbageholdenhed, saaledes at kun de mest fanatiske straks sprang til og saa de, der som tyske Statsborgere var ude af Stand til at unddrage sig. De øvrige, der tidligere havde været særdeles ivrige, da de tilsyneladende helt uden Risiko kunde ytre deres Begejstring og lufte deres

danskfjendtlige Indstilling, holdt sig tilbage i en voksende Følelse af Ubehag, efter som det gik op for dem, at de var fanget i det Net, hvori de selv havde spundet sig. Den Tanke dukkede nok ogsaa op hos en og anden, at denne tilsyneladende saa uskyldige »Søndagstjeneste« i en given Situation kunde udvikle sig til en mere omfattende militær Pligt og maaske en direkte Transport til Østfronten.

Stemningen var trykket, og stort bedre blev den naturligvis ikke, da de, der ikke havde meldt sig efter første Opfordring i Januar Maaned, den 13. Maj modtog en »Indkaldelsesordre« fra »Der Standortsälteste«:

»Skönt De er blevet gjort bekendt med Betydningen og Nødvendigheden af Deltagelse i Tidsfrivilligtjenesten, er De endnu ikke stillet til den. De opfordres herved til i Anledning af Antagelsesundersøgelse for Tidsfrivilligtjeneste at indfinde Dem paa Kasernen i Sønderborg den 17.5.1943 Kl. 19. Der medbringes to Pasbilleder uden Hovedbeklædning. Denne Indkaldelsesordre maa medbringes og afleveres ved Ankomsten. Nærmere angaaende Uddannelsens Begyndelse erfarer De efter lægelig Undersøgelse.«

En lignende Indkaldelsesordre udsendtes igen den 29. Maj med Mødetid for de paagældende den 6. Juni.

Man havde altsaa forstaaet, at der skulde skarp Lud til skurvede Hoveder, og det lykkedes virkelig omsider at faa Hold paa henvend et Par Hundrede i Sønderborg Amt. I den øvrige Del af Nordslesvig havde Sagen udviklet sig paa samme Maade, og her opnaaedes en lignende Tilslutning. I den følgende Tid saa man der efter de tidsfrivillige marchere gennem Byernes Gader, naar de om Søndagen vendte hjem fra Øvelserne. Det var just ikke noget stolt Syn! Kolonnerne var sammensat af alle Slags Mennesker i vidt forskellige Aldre, og de fleste havde passeret deres første Ungdom. Selv var de tilsyneladende heller ikke stolte ved Præsentationen; men de havde truffet deres Valg og maatte nu i bogstavelig Forstand marchere med mod det Sammenbrud og Nederlag, der rykkede stadig nærmere. Forinden fik de Lejlighed til helt at kompromittere sig i Forholdet til Herbergstaten, første Gang den 29. August 1943, da Tyskerne overfaldt det danske Militær, og senere under Generalstrejken i 1944 samt paa den bevægede Dag den 19. September s. A., da man gik i Aktion mod det danske Politi. De tidsfrivillige fik da — udstyret med tyske Vaaben — anvist udpræget militære og politimæssige Opgaver. De foretog Afspærringer af Veje, bevogtede Indkørsler og Indgange til Byerne, foretog Visitationer og Undersøgelser, var kort sagt helt og fuldt i Arbejde med Front mod den danske Befolkning!

Den Udvikling, man derved kom ind i, havde »Nordschleswigsche Zeitung« for sit Vedkommende gjort det bedste for at fremme, selv om Bladet formentlig hverken kunde gøre fra eller til, idet Beslutningerne blev truffet andetsteds ud fra Motiver af en ganske speciel Karakter, som Mindretallet kun i mindre Grad var direkte indviet i. Det var navnlig i Løbet af Vinteren 1943—44, at det tyske Blad begyndte at *mistænkeliggøre Politiet*. I Februar offentliggjordes saaledes en »Unsere Stimme«-Artikel, hvori det paastodes, at Tyskerne i Nordslesvig var udsat for Vold og Terror, uden at Politiet vilde yde Beskyttelse. Og kort efter fremkom Meddelelse om, at Mindretallet havde oprettet et »Selvbeskyttelseskorp«, idet der af Dr. Møller udstedtes en Anordning af følgende Ordlyd:

Baade Bevæbningen og Uniformeringen kunde være lidt mangelfuld, men Landsforrædderiet var trods alt lige oplagt!

»Med Henblik paa de sidste Ugers Udvikling i Nordslesvig og den stedvise utilstrækkelige Beskyttelse af Arbejdssteder, har Folkegruppeløberen, efter at de paakrævede Forhandlinger er afsluttet, anordnet Dannelsen af en tysk Selvbeskyttelse. Han har overdraget S.K.-Føeren, Overløjtnant *Peter Larsen*, at gennemføre alle Forholdsregler, som er nødvendige, for at øge Beskyttelsen af Folkegruppen i Nordslesvig. I Henhold til denne Opgaves paatrængende Nødvendighed er Opstillingen af en Selvbeskyttelsesgruppe inden for S.K. allerede i Gang. En Udbygning af allerede trufne Forholdsregler efter de for Tiden foreliggende Omstændigheder er taget i Betragtning. Dermed har S.K. overtaget Opgaven, som med Henblik paa Sikringen af Folkegruppens Liv i den nordslesvigske Hjemstavn er af afgørende Betydning.«

Kort Tid efter Korpsets Oprettelse traadte det i øvrigt i Funktion paa en saare bemærkelsesværdig Maade. Den tyske Lærer *Otto Kortsch* i Aabenraa fik en Dag telefonisk Meddelelse fra Lærerinden ved den tyske Privatskole i Krusaa. Hun oplyste, at hun havde modtaget en Trusel om, at Skolen vilde blive sprængt i Luften. Sammen med en anden »Selvbeskyttelsesmand« tog han derfor ned til Krusaa, hvor de anholdt flere Danskere fra Omegnen og satte dem ind i Skolen, hvorfra de først blev løsladt tidligt næste Dags Morgen. Begge »Selvbeskyttelsesmændene« var iført S.K.-Uniform og forsynet med Pistoler.

Ved et Møde i Mindretallets »Lille politiske Raad« i Juni Maaned 1944 aflagde Dr. *Møller* Beretning om Udviklingen indtil da og sagde bl. a., at alle tyske Forholdsregler maatte træffes under Hensyn til den tyske Værnemagts Sikkerhed i dens afgørende Kamp for Europa. De hyppige Trusler mod førende Personligheder inden for det tyske Mindretal havde gjort det nødvendigt at udbygge den tyske Selvbe-

skyttelse yderligere. »Vi er ganske vist Idealister.« kommenterede »Unsere Stimme«, »men vi staar paa Virkelighedens Grund. Vi vilde handle letsindigt, hvis vi overhørte Truslerne mod Enkeltpersoner og den samlede Folkegruppe. Derfor vil vi ogsaa gøre alt, hvad der er nødvendigt, for at sikre vort Liv.«

Senere forklaredes det foretagne Skridt som noget, der slet intet havde at gøre med de specielle Forhold i Grænselandet og saaledes ikke var rettet mod den danske Befolkning. Man havde villet mistænkeliggøre Selvbeskyttelsen i saa Henseende, hed det, men det var ikke lykkedes; »thi Oprettelsen af Selvbeskyttelsen er ene og alene en Følge af hin vilkaarlige og meningsløse Terrorbølge, de engelske Agenter og deres Hjælpere i Tjeneste hos Tysklands Dødsfjende har ladet skylle ind over Danmark.« Den Loyalitetserklæring, Mindretallet fremsatte ved Krigens Udbrud over for den danske Stat, var ikke rokket ved de Foranstaltninger, Mindretallet havde maattet træffe, hævdede man. Der forelaa tværtimod en Undladelse fra den danske Stats Side, idet det danske Politi ikke øvede nogen virkelig Beskyttelse af tyske Foretagender i Grænselandet. »Men lige saa lidt som Folkegruppen tænker paa at forlade sin almindelige politiske Linie, der stræber imod det højere germanske Maal, lige saa lidt vil den uvirksomt se til, naar den tyske Folkegruppes Medlemmer trues i deres Hjem og deres Arbejdspladsers Sikkerhed.« Det forsikredes, at Selvbeskyttelsen saavel som de tidsfrivillige ingen Sinde havde været rettet imod det danske Folk! Naar man paastod det, var det bevidst Løgn i den fjendtlige Propagandas Tjeneste. Tværtimod havde man gennem Organisationerne og til Dels gennem det tyske Folkegruppekontor under Statsministeriet arbejdet for at tilvejebringe det mest rivningsløse Forhold til Flertallet af det danske Folk »og ogsaa rakt en hjælpende Haand der, hvor der paa Grund af de givne Omstændigheder opstod særlige Vanskeligheder.«

III

Løsrivelsesstemningen var ikke blot aabenbar paa selve Besættelsesdagen, men ogsaa i den nærmest følgende Tid, indtil der var udstedt en klart formet Parole, der lod Ledere som menige forstaa, at det nu gjaldt helt andre Maal, og at Nordslesvig faktisk var taget med ind i de store ny-europæiske Planer, hvor Spørgsmaalet om den dansk-tyske Grænses Flytning fra Skelbækken til Kongeaaen var et aldeles underordnet Anliggende.

Det er bevist, at flere Hjemmetyskere længe før Besættelsen optraadte som Spioner for »Det tredje Rige«. Kort efter Nazismens Sejr og Gennembrud i Tyskland oprettedes saaledes en Spioncentral i Hamborg under det officielle Navn »Abwehrstelle im Wehrkreis 10, Hamburg«, og til denne Central knyttedes forskellige tysk-sindede Personer i Nordslesvig. Til at begynde med virkede de dog kun som »Postbude« for Spioner i de større Lande, men gav i Ny og Næ ud fra egen Tilskyndelse visse Oplysninger om danske Forhold. De kaldtes »Vertrauensmänner«, havde Dæknavne og modtog et fast maanedligt Honorar for deres Ulejlighed. I Februar 1940 fik de Ordre til i Danmark at skaffe militære Oplysninger, og de gik saa grundigt

Johs. Schmidt (f. 1869) var 1896—1920 Sognepræst i Vodder og angreb den Gang (bl. a. som Formand for den saakaldte »Fredsforening«) med Styrke alle Udslag af den tyske Voldspolitik. Med Genforeningen i 1920 kunde han imidlertid ikke forlige sig, og han var førende ved Oprettelsen af den »Schlesw. Wählerverein«, som satte Revisionskravet øverst paa sit Program. Fra 1921—39 var han Medlem af Folketinget. Han stillede sig til en Begyndelse afvisende over for Nazismen i Nordslesvig, men krøb omsider til Korset. I »Nordschlesw. Zeit.« (17. Marts 1934) erklærede han, at han efter »hele sin Tankegang og Følelse« var aaben for Nazismen. »Jeg repræsenterer derfor af fuld Overbevisning den nationalsocialistiske Idé og tjener den«. Paa den Maade bjergede han sit politiske Liv indtil 1939. Under Besættelsen bevægede han sig paa Grænsen af Højforræderi. Han arresteredes, men løslodes atter p. G. a. sin høje Alder.

til Værks, at de ikke blot skaffede Oplysninger om militære Anliggender, men ogsaa om øvrige Forhold, der kunde have Interesse for en eventuelt fremrykkende Hær.

Forræderiet maa altsaa siges at have været særdeles dybtgaaende, og det er givet, at Mindretallets ansvarlige Ledelse paa et vist Tidspunkt stod i en kompromitterende Kontakt med de paagældende Personer.

Man forstaar, at det var en meget ubehagelig Overraskelse for alle dem, der havde spændt Buen saa kraftigt, at der ikke omgaaende »skete noget«. De tyske Hæres sejr- rige Fremmarch, Frankrigs Sammenbrud, Hollands og Belgiens Fald kunde trods de Udtalelser, der fremkom fra rigstysk Side ikke forhindre, at der blev givet Næring til højst sensationelle Rygter, og i mange tyske Hjem herskede faktisk i den Tid en febrilsk Travlhed under de Forberedelser, der blev truffet bl. a. med Fremstillingen af Hagekorsflag og Rejsningen af Flagstænger, saa man omgaaende kunde følge et givet Signal. Der blev endog nævnt en bestemt Dag for, hvornaar Nordslesvigs Indlemmelse i det stortyske Rige skulde finde Sted. Men pludselig offentliggjorde Partiledelsen i »Nordschleswigsche Zeitung« en *Anordning* om, at al offentlig Flagning med Hagekorset var forbudt. Den fremkom 25. Juni 1940 og bekræftede, hvad man allerede i nogen Tid i danske Kredse havde været klar over, at det *ikke var den tyske Rigsledelses Hensigt at rokke ved Grænsen*. I hjemmetyske Kredse havde man ikke hidindtil tillagt de rigstyske Udtalelser om, at Danmarks Integritet vilde blive respekteret, nogen virkelig Betydning. Man var nærmest af den Opfattelse, at ikke blot den tyske Rigskanslers, men ogsaa de mere fremtrædende Nazisters Udtalelser var af en vis henholdende Karakter. Det var jo dog antydnet, at der kunde ventes en Afgørelse, som maaske vilde »smerte til begge Sider«, og selv om det i sig selv ikke netop var tilfredsstillende, mente man, at naar først Spørgsmaalet rullede op, skulde det nok lykkes at gennemføre Afgørelsen, saaledes som Mindretallet ønskede

den. Foreløbig gjaldt det om at forberede Sindene saavel sydpaa som hos de i Danmark repræsenterede tyske Myndigheder. Tilstandene i Nordslesvig skulde gøres »utaalelige«, og den danske Befolkning skulde stilles i et skarpt Modsætningsforhold til den fremmede Besættelsesmagt.

Ud fra disse Synspunkter satte »*Nordschleswigsche Zeitung*« ind med sine mange Angreb og Denunciationer. Bladet fremhævede, at Danmark ikke havde nogen anden Mulighed end at stille sig ind i den store Politik og finde sin Plads ved Tysklands Side. I en Omtale af den tyske Skoles Betydning skrev »*Zeitung*« i November 1940, at det tyske Sprog i det nye Europa vilde være lige saa vigtigt som det daglige Brød, hvad enten man opholdt sig i Narvik eller ved »Kap det gode Haab« ... At man ved Siden af mellem Skagen og Padborg ogsaa kunde betjene sig af det danske Sprog, var ingen Fejl, »men paa langt nær saa betydningsfuldt som det nøjagtige Kendskab til og den nøjagtige Beherskelse af det tyske Sprog.«

Det danske Folks stædige Holden fast ved egen Nationalitet betragtedes som Udslag af en naiv Livsanskuelse; thi Tyskerne var nu engang kaldet til at tage Førerskabet. Overallt, hvor der fandtes Tyskere, skulde disse overtage den Opgave, som forelaa, og for at klare Stillingen var det nødvendigt at foretage en grundig Udrensning. Under Finanslovdebatten i Oktober 1941 stillede Dr. Møller ud fra dette Synspunkt Krav om Belæring og Vejledning eller Fjernelse af dem, der i Danmark stod i Opdragelsens Tjeneste og ikke vilde øve en Gerning i nazistisk Retning. Han tilføjede med en overlegen Betonning af den Magtposition, »Det tredie Rige« havde sikret sig, at det var *nu*, Stillingen skulde tages, og ikke, naar Bygningen i Europa stod færdig. Han sagde dette ikke for Tysklands Skyld, men i Danmarks egen Interesse!

Naar Tonen var saaledes hos de førende, hvordan skulde saa Mindretallets Medlemmer i al Almindelighed kunne tro andet, end at »*Timen*« snart var inde, og at de kunde tale og handle, som de fandt for godt? De aabenbare og mere dulgte Trusler fra denne Periode var legio og endog af en saadan Beskaffenhed, at Pastor *Schmidt* i »*Deutsche Volkskalender 1941*« følte sig foranlediget til at fremkomme med en Advarsel, idet han fremhævede, at det gjaldt om at bekæmpe den Aand, »der allerede nu glæder sig til den Dag, da Tingenes Ordning bliver lagt i vore Hænder, at vende den imod vore nordiske Naboer og Hjemstavnsfæller.« Pastor *Schmidt* tvivlede naturligvis ikke paa, at Dagen vilde komme, men ansaa det for rigtigere at vente med at give sine Følelser til Kende, indtil den var der. Han tilføjede: »Hjælp med til, at vi viser os storsindede, naar Tingene vender sig til Gunst for os.«

Denne advarende Røst var i høj Grad paakrævet. »*Unsere Stimme*« havde ikke lagt Skjul paa, at der, naar »*Afregningens Time* var inde«, vilde være visse Personer i Nordslesvig, der maatte regne med at blive behandlet som Fjender, og den hjemmetyske Landmand *Wilhelm Deichgräber* skrev omkring Aarsskiftet 1940—41:

»Til det nye Europa hører ogsaa et nyt Danmark, og vi tvivler ikke om, at det vil lykkes for det som for saa mange andre at blive Herre over den engelske Syge. De smaa Midler herimod har sikkert allerede gjort sig bemærket. I særlig alvorlige Tilfælde skal hensigtsmæssigt indrettede Kursteder have vist sig helsebringende.«

Ved Krigens Udbrud i September 1939 havde Dr. Møller paa Mindretallets Vegne afgivet en Loyalitetserklæring over for den danske Regering. Den blev gentaget i 1941. Men — hvor var Loyaliteten i Udtalelser som de her citerede? Det tyske Mindretal havde ikke vist sig loyalt paa Besættelsesdagen, og i alle de Aar, Besættelsen stod paa, brød det Gang paa Gang Løftet paa det groveste. Bortset fra de almindelige Floskler og Fraser, der Tid efter anden kunde fremkomme i den tyske Presse, blev der ikke gjort noget som helst Forsøg paa at dæmpe de overophedede Gemytter. Tværtimod! De mindste Ting og ganske tilfældige dansk-tyske Uoverensstemmelser blev slaaet op til »Affærer« i den Hensigt at fremkalde Indgreb fra Besættelsesmyndighedernes Side. Det gjaldt Enkeltpersoner, men ogsaa den danske Embeds- og Tjenestemandsstand i al Almindelighed, den danske Regering og Rigsdagens folkevalgte Repræsentanter. Ved en Lejlighed havde en Mand spyttet foragteligt efter en tysk Dreng. Det gav omgaaende Anledning til det voldsomste Angreb i »Nordschleswigsche Zeitung«, der bl. a. skrev, at denne Mand jo faktisk kun var et Offer for »hine Elementers Ophidsning, der i vor Hjemstavn kalder sig demokratiske Førere, og som alle ligner hinanden, hvad enten de sidder paa Myndighedernes Kontorer, taler fra Prædikestolen, docerer fra Katederet eller kryber sammen paa Redaktionerne, er de førende inden for de forskellige Organisationer eller er ledende inden for det kulturelle Arbejde.«

Kort og godt: Den danske Ledelse og det danske Styre var udueligt og maatte fjernes eller i hvert Fald *retledes*. »Die Ewiggestrigen«, de fra i Gaar, som intet havde lært og intet forstod, skulde fjernes. De gamle havde overlevet sig selv, og de unge havde indtaget et negativt Standpunkt. Efter det kunde Tyskerne kun have Tillid til den Del af det danske Folk, der havde sluttet sig til Nazismen og var traadt ind i »Frikorps Danmark« eller i anden Tjeneste paa tysk Side. Ved et S.K.-Stævne i Haderslev i September 1942 udtalte Dr. Møller: »Vi staar ikke her som Modstandere af dansk Nationalitet og af Dannebrog; men Dannebrog, som vi yder vor Højagtelse, er den Fane, som Frikorpset kæmper under, og ikke en Fane for en demokratisk Verden, der ikke har forstaaet Tidens Tegn.«

Uden nøjere Kendskab til den Psyke, der var karakteristisk for det tyske Mindretal den Gang, vilde man være blevet overrasket over en saa enestaaende Frimodighed fra et Fremmedelements Side, navnlig i Betragtning af dets Lidenhed og den frisindede Behandling, det hidindtil havde været Genstand for. For den danske Befolkning i Sønderjylland var den kun et af mange Vidnesbyrd om, at *den nationale Modstander i Ly af de tyske Bajonetter repræsenterede en fremragende Intolerance og Vilje til at udnytte Situationen* med alle til Raadighed staaende Midler. Samtidig fik man ganske vist at vide, at Danskerne aldeles ikke havde Raad til at opfatte »det tyske Arbejde« som Angreb paa den danske Nationalitet. Hidindtil havde Tyskerne nemlig vist Tilbageholdenhed, saa det var ikke Mindretallets Skyld, at Spændingen i Grænselandet var øget; man ønskede et sandt Kammeratskab mellem Danske og Tyske; men skulde det kunne praktiseres, var den første Forudsætning »en aaben Bekendelse fra begge Sider og en naturlig, ærlig Anerkendelse af begge Nationaliteter uden Førstefødselsretsfraser og lignende.« Den anden Forudsætning var en Generalsejr for den nye (tyske) Verdensanskuelse . . . »Vi kan og tør ikke anerkende, at

en anden Verdensanskuelse har Berettigelse ved Siden af vor. Det nye sejrer altid over det gamle. I dette Spørgsmaal er vi intolerante, fordi vi maa være vor Søndelse tro.«

Med andre Ord, *Forudsætningen for en Afspænding og for dansk-tysk Forstaaelse var en Underkastelse fra dansk Side*. Hverken mere eller mindre! Hele det danske Arbejde skulde ændres. I Forbindelse med Regeringsskiftet i 1942 krævede »Zeitung« en vidtgaaende Omlægning af Arbejdet inden for den danske Skole, Presse, Kirke og fremfor alt inden for Organisationer som Dansk-Nordisk Ungdomsforbund, Danske Samfund, Dansksindede sønderjydske Krigsdeltagere m. v. Dr. *Rudolf Stehr* udtalte, at det danske Folks Frihed og Fremtid inden for den europæiske Nyordning blev tilkæmpet af det tyske Rige og dets Forbundsfæller. Danmarks Fremtid stod og faldt med det tyske Rige, saa »den Parole, man endnu i Dag kan høre paa Møder af forskellig Art: »Vi haaber paa den Dag, da vi atter er os selv«, har kun lidt med den europæiske Solidaritet at gøre.« For Danmark og Danskerne gjaldt det om at indordne sig under den tyske Slutsejr; thi efter Krigen vilde der kun forefindes en af det germanske Fællesskab under Krigens Førelse præget europæisk Fællespolitik. Det fremstilledes som noget i Retning af en Forbrydelse, at Tyskerne forgæves skulde paa kalde dansk Medarbejde. Ansvar laa hos de danske Førere, og derfor vilde Tyskerne skelne imellem de mange, der var blevet vildledt, og dem, der anviste de falske Veje! Man var sikker paa, at Befolkningens brede Lag vilde være at finde paa tysk Side. Det vilde ganske vist betyde en Revolution, og en Revolution krævede Ofre, saa de Personer, der ikke vilde eller kunde gøre Følgeskab, maatte gaa, og ikke mindst de Personer, der »paa ledende Steder« fortsat stillede sig i Vejen for »den uundgaaelige Udvikling.«

Hen paa Efteraaret 1942, da Kampene i Afrika havde antaget en for Tyskerne ugunstig Retning, fik den tyske Propaganda i Nordslesvig til Opgave at understøtte og styrke Sejrvisheden. »Unsere Stimme« skrev, at intet kunde faa den tyske Nordslesviger til at tvivle paa den endelige Sejr, selv om der til Tider vel var en Del forsagte og mismodige. »I Dag«, hed det, »er vi alle hævede over dumme og skadefro Profetier og smiler nedladende, selv om vi mærker os de mest frække af Profeterne . . . Vi ved ogsaa, at vi i Tilfælde af et tysk Nederlag bliver draget med ind i den store Hævn paa alle Tyskere. Det har visse Folk jo tit nok ladet os vide; men denne Vished anfægter os ikke. Der vil ikke komme til at foreligge nogen Mulighed for en nedrig Hævn paa os, derimod nok Mulighed for, at vi udviser en virkelig tysk Storsindethed — med nogle faa Undtagelser.«

De første meget alvorlige Vanskeligheder for de tyske Vaaben *skærpede imidlertid Forholdene*. Spørgsmaalet var herefter det simple: Hvem er for Adolf Hitler, og hvem er imod? Den almindelige danske Politik udsattes for en hadefuld Kritik. Danmark tænkte kun paa sin egen Magelighed og lod det tyske Folk kæmpe for sig. Ved Aarsskiftet i 1943 vendte »Zeitung« sig imod de danske Nytaarsbetragtninger, hvis Indhold paastodes at være præget af følgende: Det er i det forløbne Aar lykkedes os at snyde os igennem Krigen; vi klarer det forhaabentlig ogsaa i indeværende Aar — og saa haaber vi i øvrigt blot, at vi snart er alene igen i Danmark og i Norden . . . Kun Brød og Ro og Isolering . . . og dette paa et Tidspunkt.

Peter Rudolf Stehr (f. 1906) blev Student i 1925 fra sin Fødeby Flensborg. Han studerede Statsvidenskab og Jura ved Universiteterne i Freiburg i/Br., København og Kiel. Sidstnævnte Sted tog han statsvidenskabelig Eksamen i 1928 og juridisk Eksamen i 1930. Han gennemgik en Uddannelse som Referendar ved forskellige Domstole, bl. a. Gettorf og Kiel, og bestod i 1934 den afsluttende Embedseksamen ved Justitsministeriet i Berlin som Assessor. S. A. overtog han Ledelsen af et Hjem for »folketyiske« Studenter, der hørte Forelæsninger over nationalpolitiske og økonomiske Emner. Fra 1935—37 var han ansat hos Overpræsidenten i Kiel, hvor han behandlede Landvindingsarbejderne paa den sydslesvigske og holstenske Vestkyst. Han rejste derpaa til Danmark (han er dansk Statsborger) og knyttedes — paa Opfordring af Vereenigte Finanzkontore i Berlin — til Kreditanstalt Vogelgesang i Haderslev. I Tyskland var han blevet Medlem af N.S.D.A.P. Endvidere blev han Leder af »Amt für Agrarpolitik« og for det i 1918 oprettede »Amt für Aufklärung und Propaganda«. Disse Virksomheder bestred han, indtil han i 1943 blev Leder af »Den tyske Folkegruppes Kontor under Statsministeriet«. Stehr var Medlem af det hjemmetyske Mindretals »lille politiske Raad«. Han arresteredes efter Befrielsen.

hvor vi (Tyskere) har de mest alvorlige og vidtrækkende Afgørelser for Øje. Det demokratiske Aarsskifte var i Sandhed en Demonstration af utrolig Snæverhed og Smaalighed.

Daarlige Nyheder udefra, en voksende Modstandsvilje i det danske Folk og en efterhaanden meget generende Utilfredshed inden for Mindretallets egne Rækker satte Humøret yderligere ned, saa det var i og for sig ikke mærkeligt, at den tyske Partiledelse under disse Forhold ansaa Tidspunktet for særdeles ugunstigt for den Styrkeprøve, *Folketingsvalget den 23. Marts 1943* vilde blive. Dr. *Møller* forklarede, at man paa Grund af Krigsopgavernes Vigtighed ikke kunde gennemføre et Valg. 7535 Tyskere befandt sig i Krigstjeneste uden for Nordslesvig, og yderligere andre vilde følge. Den allerstørste Del af dem var Vælgere, og det vilde være umuligt at indrullere dem alle, idet man fremfor alt manglede dem, hvis Stemmer havde størst Vægt, nemlig de 6800 frivillige. Over for denne Situation gav man Afkald paa det tyske Mandat i Folketinget, men efter Forhandlinger med Statsministeren fik Mindretallet i Stedet for en Repræsentation i Form af et særligt »Folkegruppekontor«. Med det skulde der saa være skabt en Central, der »kunde udvikle

sig til et frugtbart Bindeled mellem Folkegruppen og det danske Ministerium og samtidig vilde være egnet til at tjene den tysk-danske Fællesudvikling i Grænselandet.« Som Leder af Kontoret udpegedes *Rudolf Stehr*.

Det var givet, at denne Særforanstaltning kun kunde gennemføres, fordi Mindretallet havde den tyske Besættelsesmagt at støtte sig til. Man maatte fra dansk Side afholde sig fra Kommentarer; men saa meget kunde fastslaas allerede den Gang, at Tyskerne med dette Skridt havde sat sig selv uden for det danske Samfund. Man krævede at blive betragtet som andet og mere end almindelige danske Statsborgere, optraadte i Virkeligheden som en Stat i Staten — og gennemtrumfede paa et Tidspunkt, hvor man var bange for at tage et politisk Nederlag, Oprettelsen af et Slags tysk Kancelli inden for den danske Administration, et Kontrolorgan over for de danske Myndigheder.

Det var betegnende, at en af de første »Sager«, Det tyske Kontor tog sig af, drejede sig om *nogle danske Embedsmænd, der tidligere var blevet stærkt denuncieret* i det tyske Blad og ved et større tysk Møde var forlangt fjernet fra Landsdelen. Nu skulde der sættes Kraft paa med disse og lignende Anliggender; men saa vidt man kan dømme, kom Kontoret dog ikke til at udrette store Ting, og efterhaanden som Begivenhederne udviklede sig, og Tyskland nærmede sig Sammenbruddet, iagttog man en vis Forsigtighed, ja søgte endog at skaffe sig en goodwill for alle Eventualiteters Skyld.

Indtil faa Dage før Valget den 23. Marts 1943 herskede der trods Dr. Møllers Redegørelse almindelig Uklarhed m. H. t. Mindretallets Stilling. Saaledes som den tyske Partifører havde formet sine Ord, kunde man meget vel tænke sig, at flere Medlemmer af det tyske Mindretal vilde stemme paa et af de øvrige Partier, herunder naturligvis i særlig Grad paa det danske Nazistparti. Fra den danske Presses Side stilledes derfor Krav om, at det over for Mindretallets Medlemmer blev tilkendegivet, hvorledes de havde at forholde sig, og endelig den 21. Marts offentliggjorde Dr. Møller i den Anledning en Erklæring om, at »det tyske Mindretal ikke deltager i Valget den 23. Marts.« Erklæringen udmærkede sig ikke netop ved Klarhed. Den var mere at betragte som en almindelig Konstatering end som en Parole, og Resultatet blev da ogsaa, at adskillige af de saakaldte blakkede, der siden 1933 havde stemt tysk, kastede deres Stemmer paa det danske nationalsocialistiske Parti, som derved opnaaede nogen Fremgang. Man oplevede ogsaa, at tysksindede Valgstyrere mødte frem paa Valgdagen rundt om i Byerne og Sognene, flere af dem udstyret med Hagekorsemblemmer, for at deltage i Kontrollen, skønt man med Rette kunde sige, at dette Valg, som fik et for Danskheden saa lykkeligt Udfald, var Tyskheden i Nordslesvig aldeles uvedkommende.

Hvorledes reagerede Tyskerne saa over for den stærke danske Tilkendegivelse den 23. Marts? Man kunde have ventet en Anerkendelse af de faktisk foreliggende Kendsgerninger, men den udeblev. Man fastholdt tværtimod Paastanden om, at Befolkningen var vildledt af uduelige Førere, og at den nok omsider vilde være at finde paa tysk Side. Som det afgørende for enhver Bedømmelse gjaldt, hvorledes den enkelte var stillet til den tyske Verdensanskuelse: For eller imod Adolf Hitler! Linierne blev trukket ydermere skarpt op, og hen paa Forsommeren proklameredes

»Det hellige Had« som Bannermærke for Mindretallet. Det skete i nogle Artikler af *Asmus von der Heide*. Den tyske Skribent udtrykte sin Beklagelse over, at det tyske Folk i al Almindelighed var for tilbøjeligt til at indtage en for objektiv og saglig Holdning, der mere end een Gang havde været Selvfornægtelse lig. Nu kunde det ikke gaa længere; thi det gjaldt Retten til at leve som Folk og som enkelt tysk Menneske. Tyskerne havde Ret, og af den Grund var Fjendens Angreb et forbryderisk Anslag mod Livets Love. Man kunde kun svare alle, »der direkte eller indirekte er vore Fjender, med et fanatisk Had.« De utvetydige Trusler var kommet til Orde ogsaa i Nordslesvig. Men paa disse Trusler vilde der blive svaret med »en fanatisk Kærlighed til vort Folk, til vor Fører og til hans Verdensanskuelse, med en fanatisk, ensidig Tro paa vor Ret og med et helligt, glødende Had til vore Fjender.«

Dermed var man naaet *et Skridt længere ud i den forrygende Illoyalitet*, der havde præget Mindretallets Holdning lige siden den tyske Nationalsocialismes Gennembrud i 1933, men navnlig siden 9. April 1940. Noget Omslag var der ikke Tale om, kun om en Videreførelse af den Linie, man konsekvent havde fulgt. Men et Omslag indtraadte kort Tid efter, *da man tog aabentlys Afstand fra Had-Propagandaen og i Stedet for slog ind paa Forstaaelsespolitikken*. Da var Situationen imidlertid ogsaa blevet mere end pinlig. I Slutningen af April 1944 udsendtes fra »Nordisk Presse-tjeneste« i Aabenraa (Nordschleswigsche Zeitungs Forlag) et paa Dansk affattet Flyveskrift »Paa Broen«, der var at betragte som et Indlæg i den da standende Debat om »det gode Naboskab«. »Paa Broen« fastslog, at de to Folk, der levede Side om Side i Grænselandet, var ens. Den danske og den tyske Kultur var rundet af samme Rod, og Krigen var en Krig til Forsvar for den europæiske Kulturverden i det store Opgør mellem en folkelig og en international Verden. Men med al ønskelig Tydelighed fremgik det af de forskellige Indlæg, at *Kravene var de samme og Indstillingen uændret*, for saa vidt angik det danske Folks Frihed til selv at træffe Bestemmelse om sin Frihed og sin Placering i det nye Europa. Det forstaaer man alene af følgende karakteristiske Citat: »Hvis vore danske Hjemstavnsvæller vilde se Tingene, saaledes som vi ser dem, og som de i Virkeligheden er, vilde alle Vanskeligheder i samme Øjeblik være fjernet.«

»Paa Broen« dannede Optakten til en Forstaaelses-Propaganda, men med uændrede Forudsætninger. Der blev i stor Udstrækning skrevet og talt om Samarbejde. Tonen blev inderligere, som Maanederne gik, og Paakaldelsen af det danske Folks Forstaaelse mere indtrængende, idet man dog ind imellem ogsaa maatte slaa et Slag for en øget Krigsindsats og en total Mobilisering af alle Kræfter. I den Anledning blev der afholdt en Række Møder med *Asmus von der Heide* som Taler. Nu gjaldt det om at værgе »Nordmarken« mod den fremstormende røde Bølge. Kvinder og Børn var i Fare, hvis Bolschevikkerne fik Lejlighed til at overskylle Landet. Der kaldtes til *Skansearbejde*. »Med Spidshakker og Spader« skulde man nu gaa til at forsvare den dyrebare Hjemstavn ved efter Anvisning fra de militære Myndigheder at grave Grøfter mod Nord, og Mænd i enhver Alder og af enhver Stand saavel som Hustruer og Piger deltog efter de tyske Opgivelser i et Antal af flere Tusinde. Arbejdet stod paa i nogle Uger og skildredes i lyriske Vendinger som et Udslag

af Forsvarsviljen og det ubrydelige Sammenhold, der vilde overvinde alle Vanskeligheder.

I de sidste Maaneder før Tysklands Kapitulation lod det sig ikke skjule, at *Mindretallet truedes af indre Sprængning*. »Nordschleswigsche Zeitung« maatte jævnligt beskæftige sig med »de kolde Fodder« og med dem, som var angst for at have holdt paa den forkerte Hest, samtidig med at Bladet naturligvis lige til det sidste forsikrede, at det kun drejede sig om Undtagelserne. Udtil fastholdt man en urokkelig Tro paa Tysklands verdensomspændende Mission og endelige Sejr. Men Tonen var myg. Det forsikredes, at Dr. Møllers Parole stedse havde været, at Mindretallets Medlemmer skulde vise ubetinget Loyalitet over for Herbergstaten. Troskaben over for Tyskland havde »altid været forbundet med Agtelsen for det danske Folk og Lovene i den Stat, Mindretallet tilhørte.« Man havde stedse søgt at bringe det danske Statsborgerskab i Overensstemmelse med det tyske Folkeborgerskab. Det var en Linie, Partiføreren Gang paa Gang havde gjort til forpligtende Lov for hver enkelt!

Dagen før Tysklands Kapitulation skrev »Nordschleswigsche Zeitung«, at Tyskerne i Nordslesvig ikke anede, hvad de næste 24 eller 48 Timer vilde bringe. Man vidste kun, at man delte Skæbne med sit Folk og maatte forstaa at bære det med Værdighed. Det Indtryk skulde ikke vækkes, at Tyskheden var blevet svag i Livsfundamentet. Man maatte bibeholde den Opfattelse, at der i Grænselandet ikke fandtes nogen højere Ret end Hjemstavnsretten. Dette var tyske og danske Menneskers Hjemstavn, og naar Feltmarskal Montgomery paa sin lange Fremmarch fra den normanniske Kyst nu nærmede sig den danske Grænse, kunde, maatte og vilde intet deri kunne ændre sig.

Den 4. Maj fremkom Meddelelse om, at *Dr. Møller var traadt tilbage!* Den tyske Nationalsocialisme i Nordslesvig var sprængt. *Man flygtede hver til sit for at dække sig og undskylde sig*. Den 5. Maj bragte det tyske Mindretalsorgan en ledende Artikel, hvori det gjorde op med Stillingen og stillede sine Læsere Ansigt til Ansigt med den uafviselige Kendsgerning, at Tyskland havde tabt. Den ventede Time var kommen, skrev Bladet. »For vore Naboer er det en Glædens Time. For os er det en Time, der rummer den dybeste Smerte. Man skal ikke misforstaa os: Enhver Dansk maa forstaa, at denne Begivenhed for os er den egentlige Bekræftelse paa et bittert tysk Nederlag. Nederlagets Virkninger ser vi nu for vor egen Husdør. Vi erkender dem i vore danske Hjemstavnsfællers Jubel; vi ser dem i Menneskeansamlingerne i Byerne. I Dag venter vi os ikke meget af Danskerne. Det er kun Ret og Billighed, vi venter. Et Folk, der gennem fem og et halvt Aar har kæmpet heltemodigt under Opofrelse af mange Millioner af dets Mennesker, kan vel tabe en Krig, men man kan ikke unddrage det sin Agtelse.«

Den nazistiske Magt var brudt, og alle det tyske Mindretals Haab, dets dristige og kyniske Fremtidsplaner laa knust foran *Sandheden* om det nazistiske Rædselsregimente, *Sandheden om de nordslesvigske Tyskeres oprørende Handlinger over for den Stat, der i 25 Aar havde bestræbt sig for at yde dem al den Retfærdighed, der kunde tilkomme dem — og mere til!*

»Pompøst« skrævende staa disse S.A.-Clausenister ved Indgangen til Partiets Hvervekontor i Rosenvængets Allé 32. Hvem kan tvivle om, at her frelses baade Danmark, Tyskland »und die ganze Welt«!

FRIKORPSET OG SCHALBURGKORPSET

Af Dr. phil. VILH. LA COUR

Det vil alle Dage staa som en ufattelig Kendsgerning, at der fandtes danskfødte Mennesker, som uden Samvittighed trak i Fjendens Uniform og koldblodigt tjente hans Interesser — lige indtil Mord paa sagesløse Landsmænd. Men naturligvis søger man trods alt efter en Forklaring, og der er ingen Tvivl om, at Motiverne, som gjorde Udslaget for disse Landssvigere, var meget forskellige.

Der var dem — og det gjaldt i første Række de danske Officerer —, hvis Beslutning nærmest skyldtes Desperation. De havde følt, hvad det vilde sige at leve i et Land, hvor de ledende politiske Partier havde forraadt Folkets instinktive Vilje til Selvforsvar, og hvor Officerskorpset havde maattet finde sig i en stadig Kæde af offentlige Forhaanelser. Med den ejendommelige Mangel paa Logik, der saa ofte kendetegner Menneskets Handlinger, forestillede de sig, at noget af vor og deres Ære kunde genrejses, selv om de gav sig den Nation i Vold, som de den 9. April havde følt en sviende Skam over ikke aabent at kunne tage Kampen op imod — uanset dens Haabløshed. For fleres Vedkommende spillede det desuden en afgørende Rolle, at de kun ved at kæmpe paa tysk Side kunde faa Part i et Opgør med Sovjet, som de af ideologiske Grunde ønskede at lamme eller af rent private Aarsager vilde kræve til Regnskab for begaaede Grusomheder. Flere af disse Officerer vilde have tjent baade dygtigt og pligtro i vor Hær, hvis ikke Omstændigheder af militær

og personlig Art — i Forbindelse med totalt svigtende Omdømme — havde drevet dem til det desperate Skridt, der afbrød Baandet mellem dem og deres Folk.

Et langt større Kontingent til Forræderkorpserne kom fra Mennesker, hvis Eventyrlyst var bestemmende for deres Handlinger. De vilde være, hvor der »skete« noget. Trangen dertil er i sig selv naturlig for en sund Ungdom, og uden den vilde heller ikke den aktive Modstandsbevægelse have faaet det fulde Vingefang. Men naar Eventyrlyst driver en Mand ud i Landsforræderi, kan det kun skyldes alvorlige Brist i hans Karakter eller manglende national Holdning inden for det Milieu — Hjem, Skole, Omgangskreds —, i hvilket han er vokset op. Vi har Ret til at fordømme hver eneste af disse Landssvigere; men vi kan ikke samtidig frikende vort eget Samfund for al Medskyld.

Saa fandtes der i Rækkerne adskillige Forbrydernaturer, straffede eller arveligt belastede Personer, for hvem Skændselsgerninger ikke krævede Selvovervindelse, og endelig fandtes der mangfoldige defekte Individuer, hvis Evne til selvstændigt at vurdere Hvervemødernes Bravader var minimal, Taaber, som var ude af Stand til at gennemskue Hulheden og Fraserne i den nazistiske Presses Trommeild, Mennesker, for hvem Begreber som Ansvar, Ære og Pligt i dette som i Livets andre Forhold var uden reelt Indhold. Heller ikke for disse sidste Kategoriers Vedkommende kan det officielle Danmark med ren Samvittighed melde »Hus forbi«, naar man spørger, om det har et vist Medansvar for, at det gik dem, som det gik. Det har ikke i de sidste Menneskealdre gjort meget for at indprente dets Borgere, hvad man er *pligtig* til, hvis Nationens Selvrespekt og Ære skal bevares, eller hvilket *Ansvar* den enkelte maa bære, hvis Folket som saadant skal leve. Vil man overhovedet finde noget, der kan ligne en Undskyldning for det Forræderi, der kendetegnes ved Frikorpsets Oprettelse i 1941, maa den søges i de ledende Politikeres Defaitisme og deres tvetungede Politik i Besættelsens første Aar. Netop alle disse Mennesker, der følte sig drevet ud i Desperationen, eller som var folkeligt rodløse, aandeligt svage eller moralsk belastede, savnede enhver tænkelig Støtte i det officielle Danmark. At dette selvsamme officielle Danmark i aabenlys Strid med gældende Lov tillod Hvervning, ja, at dets Udenrigsminister — *Erik Scavenius* — billigede Dannelsen af Forræderkorpset som en Udvej til at slippe »billigst« muligt fra tyske Krav om militær Understøttelse, maatte virke direkte forvirrende paa svage Hoveder. Nu maa disse ved Domstolene betale hele Regningen, medens *han* dækkes af den højere Statsledelses Uskyldighedskappe. En saadan Forskel i Behandlingen betegner et skæbnsvangert Brud paa den almindelige danske Retsbevidsthed, og Eftertiden vil sikkert se det endnu klarere, end *vi* gør det, fordi saa mange af os, der oplevede Skammen, ikke formaar at se bort fra personlige eller partipolitiske Hensyn ved Bedømmelsen af dens Ophavsmænd.

II

Det nazistiske Tyskland havde paa et tidligt Tidspunkt søgt at skabe Rammer for fremmede frivilliges Deltagelse i dets Kamp. I Juni 1940 opstilledes saaledes paa Hitlers Ordre et *SS-Regiment »Wiking«*, der skulde optage Danskere, Nord-

Vore Plakatsøjler maatte som vore Dagblade reklamere for *Forræderkorpserne*. Men det var vanskeligt at undgaa Plakaternes Ødelæggelse. Hvad kunde være mere fristende end at rive dem ned, naar Mørklægningstiden var inde! Der var dog ogsaa en anden Maade at demonstrere sin Uvilje paa: man kunde skrive et stort V over hele Plakaten. Saa vidste enhver Besked. Vinde — det skulde i hvert Fald Tyskerne og deres Lejesvende ikke! Sejren laa i andres Hænder!

mænd, Svenskere, Finner, Nederlændinge og Flamlændinge. Jævnside hermed søgte man at organisere andre, mindre Frivillig-Afdelinger, saaledes en *SS-Standarte »Nordland«*, beregnet udelukkende paa Nordboere og »Volksdeutsche«, altsaa f. Eks. nordsllesvigske Hjemmetyskere.

Der blev hurtigt fra D.N.S.A.P.s Side sat en Hvervning i Gang til denne Formation. Den 20. Juli udsendte Partiet et Cirkulære til samtlige Sysselledere, hvori Standartens Oprettelse, Tjenestetiden og Fordelene ved at indrulleres i den blev meddelt. Tjente man i 2 Aar, kunde man »efter Andragende blive tyske Rigsundersaatte«, uden at man derved mistede sin danske Statsborgerret, og tjente man 4 Aar, havde man — ligeledes efter Andragende — Udsigt til en Fremtid som »Siedler« i »det germanske Leverum«. Partiet animerede tillige sine S.A.-Folk til *Uddannelse paa de tyske SS-Skoler*, hvilket skulde kunne give Adgang til visse Lederstillinger i Danmark. Enhver, som gennemgik Skolernes nationalsocialistiske Uddannelse, vilde — hed det i en S.A.-Befaling af 30. September s. A. — blive egnet »til Indtræden som Underofficer i den danske Hær, i Politiet, i Arbejdstjenesten e. l.«, og man lokkede altsaa uden videre med Stillinger, som vitterligt kun den danske *Stat* kunde besætte. Det var den koglende Drøm om Frits Clausens snarlige »Macht-ergreifung«, der forklarede en saadan Rundhaandethed.

Fra tysk Side tog Sagen sig anderledes ud. Det var paa ingen Maade Formaalet med de fremmede Kursusdeltageres Uddannelse i Tyskland, at alle som een skulde vende hjem til deres respektive Landes Partiformationer. De var ved Optagelsen paa Skolen indtraadt i Waffen-SS, og der skulde de blive, i alle Henseender underkastet Konsekvenserne af et saadant Skridt. Derfor var det ingenlunde kun Kampen mod den russiske Bolschevisme, de maatte sværge at hellige sig — det var ogsaa Kampen

mod »det engelske Plutokrati«. Var de rede til at deltage aktivt i denne Kamp og følge SS-Standarte »Nordland«, naar den blev sendt til Fronten? Ja eller nej?

Saaledes svandt brat og totalt Udsigten til »Indtræden som Underofficer i den danske Hær«. Og Svaret paa det stillede Spørgsmaal var vanskeligt. »Sturmführer Carl Nybo og Kammeraterne i »det militære Hold« ønsker snarest at faa Partiførelsens Ordre om, hvordan de skal forholde sig,« hedder det i en Rapport fra Klagenfurt-Skolen den 11. August. »Alle Kammeraterne i ovenstaaende Hold har underskrevet paa, at saa længe Krigen varer, er de alle rede til at tage Del i Kampen mod England. Alle nye Folk, der ankommer, skal skrive under paa en 2-aarig Kontrakt, ellers bliver de hjemsendt omgaaende, dog udtages enkelte til politisk Skole i ca. et halvt Aar . . . Det militære Hold ønsker, at Partiførelsen giver Ordre om, hvordan de Kammerater, der er i det politiske Hold, og de nye Kammerater, der ankommer, skal forholde sig . . . Alle Kammerater i Klagenfurt er interesseret i at faa Klarhed paa, om de kan komme hjem, den Dag Partiførelsen har Brug for dem, og om de kan komme hjem, den Dag Partiførelsen overtager Magten i Danmark. Der er Tvivl blandt Folkene i dette Spørgsmaal.«

Svaret maatte de læse sig til i en S.A.-Befaling af 9. September: »S.A.'er, der ønsker Uddannelse i Klagenfurt, og som anbefales særligt, maa kun binde sig for 6 Maaneder, mens alle andre skal binde sig for 2 Aar.« Det var ikke ubetinget klart. Ifølge en Navneliste fra Slutningen af September var »det politiske Hold« paa 45 Mand rejst hjem allerede den 24. sammen med 11 andre, hvis Motiver til at forsvinde ikke angives, medens 48 Mand havde forpligtet sig i 2 Aar og 39 endnu ikke havde truffet nogen Beslutning. Der maatte tælles paa Knapperne!

I de følgende Maaneder blev der stadig fremsat nye Appeller om at melde sig enten til den 2-aarige Uddannelse eller til det korte, politiske Kursus paa 3 Maaneder. »Det er Partiførelsens Ønske,« hedder det f. Eks. i en jydsk Rundskrivelse af 6. Januar 1941, »at saa mange politiske Ledere og Partikammerater som muligt i Alderen 23—28 Aar, og i Undtagelsestilfælde ogsaa ældre, deltager i dette Kursus.« Den 2-aarige Uddannelse gjaldt derimod Folk mellem 17 og 23 Aar.

Antagelig var Lysten til at indrulleres i SS-Standarte »Nordland« mere begrænset, end man havde ventet. Hvervningen til Waffen-SS blev foretaget af »*Er-gänzungsamt der Waffen-SS, Nebenstelle »Nordsee«*«, som i November 1940 var etableret paa A. F. Kriegers Vej 3 i København, og tillige af Partiets Hovedkontor i Rosenvængets Allé 32. Rundt om i Landet blev der ved D.N.S.A.P.'s Hjælp afholdt Sessioner, uden at de danske Myndigheder — som meget vel kendte denne ulovlige Trafik — lagde et Halmstraa i Vejen for dem. Det varede derfor heller ikke længe, før D.N.S.A.P. ganske aabenlyst — paa Møder, ved Propagandaskrifter og i Pressen — slog paa Stortrommen for Hvervningen. Men rigtigt battede det ikke, og der maatte presses haardt paa. I en S.A.-Befaling fra Begyndelsen af 1941 hedder det saaledes:

»Det er af afgørende Betydning, baade for vor Bevægelse og for Danmarks fremtidige Stilling, at vi faar saa mange som muligt til denne Uddannelse. Meget afhænger deraf baade nu og i Fremtiden. Det er en afgjort Ære at blive optaget i Waffen-SS, der som Nationalsocialismens Elitekorps er det bedste og mest frygtede Vaaben imod vore forræderiske og ondsindede Mod-

Hvervemøderne var som Regel ganske godt besøgt, men da det første Tilløb til Korpsset var overstaaet, gik det trægt med Tilmeldingerne, og de kroniske Stridigheder blandt vore hjemmestrikkede Nazister virkede velsignet afsvalende. Der var Perioder, hvori Hvervning til Frikorpsset aflystes af D.N.S.A.P., og da man gik i Gang med at presse Folk ind i Schalburgkorpsset, blev der ligefrem nedlagt Partiforbud imod at medvirke — ikke fordi man paa nogen som helst Maade vilde føle moralske Skrupler ved at støtte denne Banditformation, men fordi der var Blod mellem dens Ledere og »de gamle« omkring Frits Clausen.

standere baade ude og hjemme. Kun de stolte og sunde nordiske Mænd har Mulighed for at blive optaget i dette Korps, der garanterer og sikrer vor store nationalsocialistiske Idé inden for de nordiske og germanske Folk. Det vil være et værdigt Svar paa de Forfølgelser, de nuværende Magthavere lader overgaa vore Kammerater og vor Bevægelse og samtidig en vis(!) Garanti for vor Sejr.«

Og saa tilføjes det beroligende, men fuldkommen usandfærdigt:

»Hvervningen af frivillige til Uddannelse ved SS-Standarte »Nordland« foregaar med den danske Stats Anerkendelse og er saaledes fuldt ud lovlig.«

I Marts Maaned satte man Hvervekampagnen endnu en Tak op. Pièces, Opraab og Skrivelser af enhver Art blev fabrikeret og spyet ud. »Endnu ruller der Vikingeblood i Aarerne paa danske Mænd . . . Er du dansk, er du Nationalsocialist, da meld dig som aktiv Deltager i den sidste Slutspurt . . . — *men det haster!*«

Paa denne Maade indfangedes naturligvis ikke saa faa Taaber. En Oversigt — »*Untersuchungsergebnisse der Werbeaktion März-Mai 1941*« —, udarbejdet af Ergänzungsamt og dateret den 20. Maj, oplyser, at der i Periodens Løb ved Session var undersøgt 673 Mand, af hvilke 146 var blevet kasseret, medens 420 var indgaaet i Waffen-SS, og 107 ventede paa Afgørelsen fra Berlin. 360 af de antagne var traadt i Tjeneste.

Antagelig har Forholdene artet sig paa lignende Maade i de øvrige undertvungne »germanske« Lande — i hvert Fald fandt Hitler det i Begyndelsen af 1941 hensigtsmæssigt at give SS-Regiment »Wiking« en bredere Basis. Det formeredes nu som SS-Panzerdivision »Wiking«, omfattende tre Regimenter: »Nordland« (med Danskere, Nordmænd, Svenskere og Finner), »Westland« (med Nederlændinge og Flamlændinge) og »Germania« (med Tyskere). Det var for saa vidt en naturlig Udvikling, som her gjorde sig gældende; men den noteredes alligevel med bange Anelser blandt vore hjemlige Nazister.

Følgen var nemlig, at praktisk talt al Forbindelse mellem de i SS-Regiment »Nordland« indrullerede og deres hjemlige Partiorganisation blev afbrudt. Det havde i den Henseende været skralt nok før — nu gled de ligesom helt ud af Rækkerne. Man kunde ikke regne med deres værdifulde Bistand ved »Magtovertagelsen« i Danmark, og dette vilde naturnødvendigt gøre Lysten til at melde sig endnu mindre. Skulde man opnaa, hvad Partiet havde Brug for, maatte der dannes et specielt »dansk« Korps — bevæbnet, trænet og skolet som tyske SS'er.

III

Tanken var nærliggende, og den var blevet luftet saa tidligt som i Efteraaret 1940. Den 25. Oktober havde Kaptajn *Poul Rantzau-Engelhardt*, der var traadt ind i »Germania«-Korpset, foreslaaet Formeringen af en »dansk« SS-Styrke. I December 1940 eller Januar 1941 tog *Frits Clausen* Tanken op. Han indbød paa dette Tidspunkt enkelte Officerer og Befalingsmænd, som alle var Medlemmer af D.N.S.A.P., til et orienterende Møde paa »Fædrelandet«s Redaktionskontor i Store Kongensgade, hvor man drøftede, hvorledes Sagen skulde gribes an. Blandt Deltagerne var de senere berygtede Schalburgmænd: daværende Kaptajnløjtnant *Knud Børge Martinsen* og Officiant i Fodfolket *Egill Poulsen*. I særlig Grad drejede Samtalen sig om, hvorvidt tilstrækkeligt mange Officerer og Underofficerer kunde tænkes at ville melde sig, hvis der med de danske Myndigheders Billigelse blev formet et frivilligt Korps, bestaaende udelukkende af Danskere, med danske Befalingsmænd, dansk Kommandosprog og med den Opgave at bekæmpe Bolschevismen. De deltagende militære saa meget optimistisk paa Muligheden deraf; men forskellige Brydninger inden for Partiet i den nærmest følgende Tid bevirkede, at enkelte af Deltagerne i dette første Møde gled ud — saaledes K. B. Martinsen. Han opgav dog ikke derfor Tanken; men da han i April havde afsluttet sit Generalstabskursus, og General *Gørtz* havde betydet ham, at hans politiske Indstilling (han var i 1940 indmeldt i D.N.S.A.P.) vilde hindre ham i Ansættelse ved Generalstaben, traadte han i Maj Maaned uden for Nummer for helt at hellige sig det forberedende Arbejde vedrørende Frikorpset. Han samarbejdede her med andre Officerer, blandt dem *Frits Clausens* »Stabschef«, Orlogskaptajn *Wodschow*, og den 3. Juni indsendte han og *Rantzau-Engelhardt*, paa *Wodschows* Foranledning, et Forslag til Partiets Stabskontor, gaaende ud paa *Oprettelsen af et »dansk« SS*. Heri hed det bl. a.:

»Formaalet med et dansk SS: a. Bindeled mellem alle germanske Stater, b. Rygstød for en nationalsocialistisk dansk Regering. c. Uddannelsen af en Elite af Førere til Brug for Stat og

Svend Kofoed Wodschow (f. 1894) uddannedes i Flaaden, hvor han blev Sekondløjtnant i 1915, Premierløjtnant i 1916, Kaptajnløjtnant i 1923 og Orlogskaptajn i 1932. Han sluttede sig af almindelig Lede ved den hjemlige politiske Udvikling til D.N.S.A.P. og fulgte som Stabsleder Partiet ind i det aabne Landsforræderi, da det tyske Overfald havde fundet Sted. Den 30. Novbr. 1943 »fritoges« han for sin Stilling i Staben, og den 10. Jan. 1944 slettedes han af Partiet, da han havde sluttet sig til den stærke Opposition imod Frits Clausen. Ved Kapitulationen bragte han sig i Sikkerhed i Udlandet, hvor han endnu opholder sig paa ukendt Sted. For hans Vedkommende er Regnskabet da ikke afsluttet.

Parti. — Dette Formaal tænkes naaet ved, at der hvert Aar af Partiet udvælges ca. 2000—2500 unge Mænd i Alderen 18—22 Aar (muligvis kan denne Udvælgelse først ske i Arbejdstjenesten). Disse unge maa selvfølgelig være Nationalsocialister og af germansk Afstamning ... Til Waffen-SS skulde gerne bruges mindst 1200—1500 Mand om Aaret. Tjenesten i SS er frivillig. *Uddannelsen* sker saaledes: a. for alm. SS ved et Kursus paa ca. 6 Maaneders Varighed ... b. for Waffen-SS: en Uddannelse paa 2 Aar ... Med en aarlig Tilgang paa 1200—1500 Mand kan da opstilles ca. 1 forstærket Standarte (f. Eks. Standarte Dannebrog) med Artilleri, Pansertropper m. v. ... Uddannelsen af SS-Førere til Waffen-SS bør ske i Tyskland for at sikre Samhørigheden mellem de germanske Folk ... Antallet af Førere i Waffen-SS fastsættes til ca. 20 pCt. mere end ved Waffen-SS eget Behov. De overskydende Førere forretter Tjeneste dels som Adjudanter hos Partiføreren m. fl., dels i Hær, Flaade og Luftværn. Disse Førere gøres ansvarlige for Forsvarets politiske Opdragelse ... Det foreslaas med Bygning af Kaserneanlæg for Waffen-SS i Danmark for Øje, at Partiet foranlediger Kaptajn i Ingeniørerne *Viffert* til at foretage en Studierejse for at studere Indretningen af tyske SS-Kaserner. I Stil (ydre) bør de dog være specielt danske (Vikingestil?) ... Naar Partiet konfiskerer Jødeejendomme, bør der tænkes venligt paa Waffen-SS. Dansk Front!«

Denne særdeles smukke Plan, der er saa karakteristisk for hele Idéverdenen, hvori disse Mennesker færdedes, fik dog ingen praktiske Følger. Frits Clausen ønskede stadig paa Grund af de stedfundne Brydninger Martinsen anbragt ude i den kolde Sne, og det blev et helt andet Initiativ, der førte til Frikorpsets Oprettelse.

Om Aftenen den 22. Juni 1941 — altsaa Dagen efter Hitlers Overfald paa Sovjetunionen — fik Legationsraad *Gustav Meissner* Besøg af Orlogskaptajn *Wodschow*, som over for ham ventilerede Tanken om *et dansk Frikorps*. Sammen fulgtes de til Rosenvængets Allè 32, hvor de drøftede Sagen med *Frits Clausen*. Paa dennes Spørgsmaal om, hvorledes Tyskerne vilde stille sig, kunde Meissner naturligvis kun svare med almindelige Fraser om »Glæden ved dette Bevis paa trofast Følgeskab i den foreliggende nye Situation«; men for sit eget Vedkommende var han

ikke sikker paa det taktisk rigtige i at lade D.N.S.A.P. gaa i Brechen — det vilde muligvis være bedre, hvis man fik en højtstaaende dansk Officer til at paatage sig dette Job. Baade Frits Clausen og Wodschow gav ham Ret deri, og Wodschow bragte Oberstløjtnant C. P. Kryssing, Chef for 5. Artilleriafdeling, Holbæk, i Forslag. Han vilde straks opsøge ham for at erfare, hvorledes han stillede sig til den udkastede Tanke. Længere ud paa Aftenen gav Meissner v. Renthe-Fink et kort Referat af den førte Drøftelse, og Gesandten bifaldt i eet og alt, hvad man var enedes om.

To Aftener senere meddelte Orlogskaptajn Wodschow, at han nu havde været i Holbæk, havde talt med Oberstløjtnant Kryssing og vundet denne for Sagen. Straks efter kom Kryssing selv til København, ledsaget af Kaptajn Thor Jørgensen, og begge blev modtaget af v. Renthe-Fink, som Kryssing gjorde bekendt med, hvorledes han tænkte sig Frikorpset organiseret: dets Navn skulde være »Frikorps »Danmark««, dets Medlemmer skulde bære danske Uniformer, have udelukkende danske Officerer og dansk Kommandosprog, og det skulde kæmpe under dansk Flag. v. Renthe-Fink ansaa det for tvivlsomt, at Uniformsønsket kunde opfyldes; men for øvrigt gjorde han ingen Indvendinger, og han afgav straks Rapport til det tyske Udenrigsministerium, hvorfra et positivt Svar hurtigt indløb. I dette hed det, at *det paa-tænkte danske Frikorps naturligvis skulde underlægges det tyske Waffen-SS.*

Dermed var Sagen bragt i Skred. Udenrigsminister Erik Scavenius gav frit Løb for Hvervning til Korpset, og den 28. Juni udsendte Hvervekontoret sin første Meddelelse om, at Korpset samme Dag var dannet, at det skulde formeres af »danske Mænd, der har aftjent deres Værnepligt efter 1931«, og at de, som ikke opfyldte denne Betingelse, maatte melde sig til SS-Regiment »Nordland«. »Frikorps »Danmark« og Regiment »Nordland« kæmper for det nye Europa og Danmarks Sag mod Kommunismen ... Til Kamp for et frit germansk Europa!«

I de følgende Dage blev alle Sejl sat til for at henlede Befolkningens Opmærksomhed paa denne »historiske« Tildragelse. »Fædrelandet« meddelte (3. Juli) med tommehøje Bogstaver, at »den kongelige danske Regering har godkendt Frikorps »Danmark«¹⁾, Kryssing selv fastslog i et Opraab (5. Juli), at det var »med Regeringens Anerkendelse«, han havde faaet Kommandoen overdraget, og tillige søgte man at hamre ind i Bevidstheden, at Frikorpset var »fuldkommen upolitisk«

¹⁾ Vedrørende Regeringens Stilling hedder det i en Skrivelse fra Udenrigsministeriet af 9. Juli 1945 om denne Henvisning til Regeringens »Anerkendelse eller Billigelse«: »For saa vidt der herved tænkes paa noget, der skulde have givet sig formelt Udtryk, er dette imidlertid ikke rigtigt, idet der fra Regeringens Side ikke er fremkommet nogen Tilkendegivelse ud over en Meddelelse fra Krigsministeriet til to Officerer om Tilladelse til at træde uden for Nummer og en Meddelelse til Hærens Afdelinger om Adgang for faste Befalingsmænd og hjemsendte værnepligtige til at indtræde i Korpset. Meddelelsen til de to Officerer gik ud paa, at der fra Krigsministeriets Side »intet var til Hinder for«, at de henholdsvis overtog Posten som Fører for og indtraadte i »Frikorps Danmark« ...

D.N.S.A.P. ønskede med Støtte af det tyske Gesandtskab, at der gennem Ritzau's Bureau skulde udsendes en Meddelelse fra »Frikorps Danmark's Hvervekontor om Korpsets Oprettelse og Mulighederne for at indtræde i Korpset. I det Udkast til en saadan Pressemeddelelse, der den 2. Juli 1941 blev forelagt Udenrigsministeriets Pressebureau af Redaktør Bangsted, »Fædrelandet«, forekom bl. a. følgende Passus: »Frikorps »Danmark«, som er oprettet med den kgl.

C. P. Kryssing (f. 1891) blev Premierløjtnant i Fæstningsartilleriet i 1913 og Kaptajn i 1927. Han udnævntes i 1937 til Oberstløjtnant. Paa mange Maader stod hans Kammerater uforstaaende over for hans Landsforræderi i 1941. Han skildres af dem som en udpræget Idealist, men uden politisk Vurderingsevne, og en Hovedaarsag til hans skæbnesvangre Skridt har uden Tvivl været en forstaaelig Harme over den Defaitisme, hvis Frugter vi høstede den 9. April 1940, parret med en virkelig Tro paa, at det nazistiske Tyskland vilde betyde en mindre Fare for os end det bolscheviske Rusland. Efter den 1. Marts 1942 at være fjernet fra Kommandostillingen i Frikorpset, gjorde han Tjeneste ved andre Afdelinger af den tyske Hær. Han saaredes haardt og laa paa et Lazaret i Ruhrdistriktet, da han blev genkendt og taget til Fange den 22. Juni 1946 for at føres til Danmark, hvor han idømtes 8 Aars Fængsel.

Regerings Billigelse, kæmper for et nyt Europa og for Danmarks Sag — imod Kommunismen.« Da der som nævnt ikke forelaa nogen formel Billigelse fra Regeringens Side, foranledigede Udenrigsministeriet, at den nævnte Passus blev slettet. Til Gengæld akcepteredes, at der i Pressemeddelelsen blev indsat en Bemærkning om, at det var med den danske Regerings Billigelse, at Oberstløjtnant Kryssing havde overtaget Kommandoen over Frikorpset.«

Hertil skal bemærkes, at der ganske rigtigt ikke fra Ministeriets Side forelaa nogen *formel* Billigelse af Korpsets Oprettelse, kun af Kryssings Overtagelse af dets Kommando. Som det hedder i en anden udenrigsministeriel Skrivelse (27. Juli 1945): »Under de foreliggende Forhold ansaa den danske Regering det for en politisk Nødvendighed dels at tillade Hvervning til dette Korps, dels at indrømme Militærpersoner, der meldte sig til Korpset, forskellige Faciliteter.« Men dels var det for meget forlangt, at Folk flest skulde kunne skelne mellem den *formelle Udeladelse* af en Godkendelse og den *reelle Tilladelse* til baade Hvervning og en dansk Oberstløjtnants Overtagelse af Korpsets Kommando, *dels gør de to citerede ministerielle Skrivelser sig skyldige i en aabenlys Tilsnigelse, naar de benytter Udtrykket »Regeringen«; for Regeringen som saadan billigede hverken formelt eller reelt, hvad der fandt Sted. Det var Udenrigsminister Erik Scavenius, støttet af Gunnar Larsen og — til sidst — af Statsminister Stauning, der bar Ansvaret for denne reelle Anerkendelse af Frikorpset og ved et Kup fik den gennemført, hvilket fremkaldte en alvorlig udenrigsministeriel Krise.* (Jfr. den fyldige Fremstilling af hele dette Spørgsmaal i Bd. I, S. 309—316).

(»Fædrelandet« 5. Juli). Et Pressemøde arrangeredes paa Hotel d'Angleterre (5. Juli), hvor *Kryssing*, *Thor Jørgensen* og SS-Obersturmführer *Lorenz* (Leder af Ergänzungsamt) samt *Meissner* mødtes med Hovedstadsbladenes og Provinsbureauernes Repræsentanter, ledsaget af Kontorchef i Udenrigsministeriet *Karl Eskelund* og hans Fuldmægtig, *Bodenhoff*. Dr. Meissner maatte paa Mødet »afrunde Billedet«, fordi Kryssing efter hans Sigende viste sig meget ordknap og »ikke havde Lyst til at holde Tale for Pressen«; men den 9. Juli kom Oberstløjtnanten til Statsradiofoniens Mikrofon, og her gentog han ikke alene den usandfærdige Paastand, at Korpsets Oprettelse var sket »med den danske Regerings Billigelse«, men rasede mod Sovjetunionen, i hvilken Forbindelse han indflettede den overraskende Bemærkning, at »naar Ransmænd forsøger at trænge ind, saa hæver vi vor Haand til Slag.« Saa vidt Offentligheden var orienteret, var det ikke *sovjetrussiske* Ransmænd, der var trængt ind i vort Land, men *tyske*, og man havde ikke noget klart Indtryk af, at Oberstløjtnanten »hævede sin Haand til Slag« i den Anledning — snarere til et »Sieg Heil«!

Dagen forud havde Krigsministeriet tilskrevet samtlige Hærens Afdelinger om den Tilladelse, der forelaa til, at faste Befalingsmænd af Linien og Reserven ligesom hjemsendte værnepligtige kunde melde sig til Frikorpset. Deres Lønning vilde finde Sted i Overensstemmelse med det tyske Regulativ, og de og deres Familier vilde være undergivet den almindelige tyske Forsorgsordning. Skrivelsen sluttede med den meget sigende Passus: »Det maa ikke vanskeliggøres for de paagældende at indtræde i Korpset.« Udenrigsministeriet — og via det Krigsministeriet — forsøgte intet, som kunde lette Oprettelsen af dette Forræderkorps!¹⁾

¹⁾ Overordentlig karakteristisk er f. Eks. *et Cirkulære af 1. Juni 1943 fra Krigsministeriet*. Det hed heri:

»En Befalingsmand, der ... træder uden for Nummer for at gaa i tysk eller finsk Krigstjeneste, beholder sin Plads i Aldersordenen. Der er tilvejebragt særlig Hjemmel for, at Genindtræden i Nummer kan ske til ethvert Tidspunkt, uanset om der er noget Nummer ledigt, saaledes at den paagældende altsaa indtræder i overtalligt Nummer med alle sine Rettigheder i Henhold til sin Grad. — Det Tidsrum, i hvilket en Befalingsmand har staaet uden for Nummer for at deltage i tysk eller finsk Krigstjeneste, bliver medregnet ved Bedømmelsen af hans Forfremmelsesmuligheder. Regeringen vil drage Omsorg for, at dette Tidsrum ligeledes medregnes ved Beregning af Alderstillæg og Pension. — Ministeriet vil i givet Fald optage til velvillig Overvejelse Spørgsmaalet om at tilvejebringe Hjemmel for, at de Befalingsmænd, der er egnede til Forfremmelse, og som har staaet uden for Nummer i mere end tre Aar, kan forfremmes inden et Aar, efter at de paa ny er indtraadt i Nummer i den danske Hær. — Det fremgaar af foranstaaende, at danske Befalingsmænd, der træder uden for Nummer for at melde sig til frivillig Tjeneste i den tyske eller den finske Hær, ikke vil blive stillet ringere end andre danske Befalingsmænd med Hensyn til Forfremmelse og Retsstilling i Hæren.«

Man skal naturligvis ikke lade sig vildlede af Hentydningen til Krigstjeneste i den *finske* Hær. Det Udtryk benyttedes kun for at faa Pillen til at glide ned. Hvad Krigsministeriet vilde, var mest muligt at lette danske Officerers Optagelse i den *tyske* Hær, og Aarsagen til Cirkulæret var *en Skrivelse af 14. April fra Dr. Best* til Udenrigsministeriet, i hvilken han udtrykker sin store Misfornøjelse med, at saa faa danske Officerer havde meldt sig som frivillige hos Tyskerne og truede med en Opløsning af den danske Hær, hvis Stillingen skærpedes, eller der fandt de ringeste Handlinger af fjendtilig Karakter Sted over for den tyske Værnemagt. *Scavenius* var øjeblikkelig parat til at ydmyge Hæren yderligere for at opnaa den »billigst mulige« Løsning af den truende Konflikt, og Krigsministeriet under Forsvarsminister *S. Broersen* slog ham Følge.

Den nazistiske Menighed, blandet med tyske Officerer, mødte talstærkt op paa Hellerup Station og »hillede« da det første Kontingent af Mandskab til Frikorpset afgik den 20. Juli 1941. Paa Perronen fyldte Flokken ganske godt; men den var som en Draabe i Havet, sammenlignet med alle de Tusinder, der forbitret hørte om, hvorledes vort gamle Flag skændedes ved den Lejlighed.

IV

Hvervningen havde hidtil hovedsagelig arbejdet med »Europas Nyordning« og en naiv Vikingedyrkelse som Lokkemiddel. Nu blev Hovedvægten lagt paa Kampen mod »Verdensbolschevismen«, »den asiatiske Pest«, og man søgte at naa ud til Kredse, som ikke hørte Partiet til. Desværre lykkedes det i alt for høj en Grad. Hvervemøderne var som Regel godt besøgt, og selv om kun en Brøkdal af Deltagerne meldte sig, fordi langt de fleste kun var kommet af idiotisk Nysgerrighed, blev der dog i Løbet af den nærmeste Tid meldt ca. 1000 unge Mænd til Korpset. Dette formeredes med 3 Skyttekompagnier og 1 Maskingeværkompagni, havde Oberstløjtnant Kryssing som Chef og Kaptajn Thor Jørgensen som Næstkommanderende, og allerede den 20. Juli afgik det første Kontingent til Tyskland, hvor Uddannelsen skulde finde Sted. Der blev i den Anledning i Ingeniørkasernen holdt

For øvrigt havde ifølge et Memorandum fra Marts 1943 paa dette Tidspunkt til tysk Krigstjeneste meldt sig: 1 Oberstløjtnant af Linien, 10 Kaptajner af Linien, 2 Kaptajner af Reserven, 4 Kaptajnløjtnanter af Linien, 3 Premierløjtnanter af Linien, 15 Løjtnanter af Reserven, 5 Sekondløjtnanter, 6 Officianter, 2 Reservelæger, 1 Reserveintendant, 1 Underlæge og 14 Oversergenter og Sergenter — i alt 63 Landsforrædere, i Sandhed mange nok!

en Appel, hvor Kryssing talte og bl. a. »takkede den danske Regering for Anerkendelsen af Frikorpset,« hvorpaa der marcheredes — med et tysk Musikkorps i Spidsen — til Hellerup Station. Her agerede hele den nazistiske Menighed »Folke-mængde« med oprakte Arme og Heil-Raab, og det sædvanlige Slæng af nysgerrige var selvfølgelig troppet op, saa det blev en »stor« Afsked. »De frivillige bar hver et lille Dannebrog og et lille Hagekorsflag, og alle havde Blomsterbuketter med. De blev hilst med levende Bifald og med Sang, da Toget satte sig i Gang.« skrev »Berlingske Tidende«.

I Tyskland blev Korpset forlagt til *Langenhorn* ved Hamburg. Her blev det iklædt tyske Uniformer og begyndte Rekrutskolen; men da der stadig kom nye Smaakontingenter til, hvervede dels hjemme, dels blandt de danske Arbejdere i Tyskland, blev Øvelsespladserne i Langenhorn for smaa, og i Midten af September flyttedes Korpset til *Treskau* ca. 20 km Nord for Posen, hvor det blev, indtil det den 7. Maj 1942 traadte i aktiv Tjeneste paa Østfronten.

Faneeden blev aflagt ved Parader (den første fandt Sted den 5. August), hvor Korpschefen stod midt for Fronten med Dannebrog ved sin Side. Eden blev ikke aflagt af samtlige Korpsets Medlemmer paa een Gang, men efterhaanden som Uddannelsen skred frem, og af Hold paa ca. 100 Mand pr. Gang.

Dens Formulering voldte Besvær. I Hamburg havde man tænkt sig Edsformularen overensstemmende med den tyske, der lød paa Troskab mod Hitler som Fører for det tyske Folk og Øverstbefalende for den tyske Værnemagt. Dette fandt Korpset imidlertid uheldigt og klagede sin Nød til Frits Clausen, som søgte Kontakt med v. Renthe-Fink om Sagen. Man enedes om at bede det tyske Udenrigsministerium udvirke hos SS-Führungshauptamt, at Eden maatte faa følgende Form:

»Jeg sværger ved Gud denne hellige Ed, at jeg i Kampen mod Bolschevismen vil yde den tyske Værnemagts Øverstbefalende, Adolf Hitler, ubetinget Lydighed, og at jeg som tapper Soldat til enhver Tid vil være rede til at sætte mit Liv ind for denne Ed.«

Edsformularen godkendtes af Waffen-SS og blev aflagt i Overensstemmelse hermed.

Da Korpset i Begyndelsen af Maj 1942 gik til Aktion, var Kryssing ikke længere dets Chef. Der havde været en Del Misfornøjelse med ham, dels fordi han som Artilleriofficer ikke havde fuld Indsigt i Uddannelsen af et Infanteridetachment, dels fordi han var ude af Stand til at gennemføre den nødvendige Disciplin, og den 1. Marts var han blevet afløst af *C. F. v. Schalburg*. Samtidig blev Korpset opstillet som en motoriseret Bataillon efter følgende Skema:

Stab:

Chef: Obljt. *C. F. v. Schalburg* (faldet). Adjudant: Prmljt. *Kjærsgaard-Rasmussen*. Ordonnansofficer: Ljt. *Carl Petersen*. Forbindelsesdeling (Telefon- og Radiohold, Fod- og Motorordonnanser). Pionerafdeling: Fører: Ljt. *Falgaard* (faldet). Intendantur: Leder: SS-Hauptsturmführer *Bayer* (tysk). Bataillonslæge: SS-Obersturmführer, Dr. *Konrad Lotze* (tysk).

1. Kompagni:

Chef: Kapt. *Vinding-Christensen*. Delingsførere. Motorordonnansgruppe. 1., 2. og 3. Deling (Skyttedelinger, svarende til de danske Rekylgeværafdelinger). 4. Deling (Maskingeværafdeling og en Mortèrgruppe). Værkstedsgruppe. Train.

2. Kompagni:

Chef: Kapt. *K. B. Martinsen*. Inddeling i øvrigt som 1. Kompagni.

3. Kompagni:

Chef: Kapt. *O. Krabbe*. Inddeling for øvrigt som i 1. Kompagni.

4. Kompagni:

Chef: Kapt. *Knud Schoch*. Delingsførere. Motorordonnansgruppe. 1. og 2. Deling á 2 Stk. »Infanteriegeschütz«, lette. 3. Deling á 3 Stk. 5 cm (senere 7,5 cm) Panserafværgekanoner. Et Antal lette Maskingeværer til Sikring. Train.

Bataillonstrain:

Værkstedsdeling. Fægtningstrain. Bagagetrain.

Under Korpsets Indsats ved Fronten var det snart underlagt en Enhed af Waffen-SS, snart en Enhed af Værnemagten — det afgang af, paa hvilket Frontafsnit det gjorde Tjeneste.

Dets første Kampe fandt Sted ved Demjansk Sydøst for Ilmensøen. Her faldt *C. F. v. Schalburg* den 2. Juni og fulgtes som Chef af Tyskeren Major *v. Lettow-Vorbeck*, som imidlertid faldt ni Dage senere. Dets fjerde Chef blev *K. B. Martinsen*. I Begyndelsen af August flyttedes Korpset til Mitau i Letland, hvor det laa, indtil det den 1. December blev sat ind i Kampene ved Velikie Lukie. Det opholdt sig paa dette Frontafsnit til April 1943 og blev derefter forlagt til en Troppeøvelsesplads Grafenwöhr i Oberpfalz, hvor Uddannelsen fortsattes til September. Den 11. Juni havde nemlig en ny Opstilling, som nødvendiggjorde yderligere Træning, fundet Sted, og det kaldtes herefter *SS-Panzergranadierregiment »Danmark«*. Samtidig afgik *K. B. Martinsen* som Chef og efterfulgtes af Tyskeren *SS-Obersturmbannführer Graf v. Westphalen*. Regimentet kom nu fra Grafenwöhr til Kroatien, dels for at fortsætte sin Uddannelse, dels for at bekæmpe Titos Partisaner i Omraadet Petrinja-Glina. Dette varede til noget ind i December — saa blev det sat ind paa Østfrontens Nordafsnit til Sikring af Oranienbaum. Under de tyske Hæres (naturligvis »elastiske«, men aldeles utvetydige) Tilbagetog i Begyndelsen af Februar 1944 blev det anvendt langs Narvalinien, maatte derefter deltage i Kampene i Kurlandsafsnittet og omkring Stettin for endelig at blive benyttet til Forsvaret af Berlin umiddelbart før Kapitulationen.

Alt dette foregik fjernt fra Danmark og vedkommer os ikke det mindste. Af Frikorpsets »Bedrifter« er der kun een, som berører os: *dets Udskejelser under et fire Ugers Orlovsbesøg i Efteraaret 1942*.

Da Korpset havde lidt uforholdsmæssigt store Tab under Kampene i Ilmensøafsnittet ved Sommertid 1942, fik 800—900 Mand samlet Orlov for at kunne hvile sig ud i Danmark. En højst overraskende Foreteelse, som af sig selv maatte give Anledning til mangfoldige Rygter! Ankomsten til København fandt Sted den 8. September. I Forvejen havde Korpsets Medlemmer fra den Øverstbefalende for de tyske Tropper i Danmark modtaget nøje Instruks om, hvorledes de skulde forholde sig under Orloven (20. August), og det danske Justitsministerium havde udsendt en Cirkulærskrivelse (7. September), som henviste hertil og paalagde vore Myndigheder Omsorg for, »at de frivillige ikke paa nogen Maade forulempedes.«

Dette var dog lettere sagt end gjort. Allerede under Korpsets March gennem Byen — med et Dannebrog og et Hagekorsflag i Tæten! — kom det til enkelte Episoder; men disse blegnede helt mod det, der fulgte efter. Den følgende Dag fandt der saaledes et vældigt Slagsmaal Sted paa Christianshavns Torv mellem et halvt Hundrede Frikorpsfolk og Arbejderne fra Burmeister & Wains Værft. Tyskerne blev bange for, at Arbejdet skulde standse, fordi Martinsen lod Korpset besætte Værftet, da hans Folk havde faaet Klø paa Torvet, og man søgte fra begge Sider at gyde Olie paa Bølgerne. Det betød imidlertid ikke stort, dels fordi Harmen over disse Landsforrædere var saa levende i Befolkningen, dels fordi de selv aldrig lod nogen Lejlighed til at provokere gaa fra sig. Da de efter at

have været under samlet Kommando de tre første Dage spredtes ud over Landet, kom det til stadige Slagsmaal — paa Hvervemøder, i Restauranter, paa Gader og Stræder. Mest Opsigt vakte mægtige Sammenstød i Aalborg den 4. Oktober. Her kunde hverken den tyske Værnemagt eller Politiet (som trak Forstærkninger til fra Aarhus og Odense) faa Bugt med de ophidsede Sind før ud paa den følgende Dag. Henved 200 Mennesker saaredes ved denne Lejlighed. De sidste Orlovsdage var Korpset atter samlet i København, og de afsluttende Batailler fandt Sted paa Raadhuspladsen. Man aandede lettet op, da Korpset igen forsvandt den 13. Oktober. Inden Afrejsen holdtes der paa Artillerivejens Kaserne en Parade, hvor Generalløjtnant *Cørtz* med Adjutant og Stabschef efter Ordre gjorde Honnør for disse Overløbere i Fjendens Uniform. Det var en Ydmygelse, som ikke blev glemt.

V

Frits Clausen havde baade ved Korpsets Ankomst og ved dets Afsked hilst sine »Drenge« i bevæget-svulstige Ord. I Virkeligheden var det saa som saa med Pater-niteten. Meget hurtigt havde Tyskerne nemlig brudt deres Løfte om, at kun danske Statsborgere skulde blive indrullerede i Korpset. Endnu før Kryssings Afgang som Chef var *Krav om tyske Officerers Anbringelse i Kommandostillinger* blevet rejst, og dette havde skabt en stigende Uro. Naturligvis maatte den virke hemmende paa Hvervningen. Den 5. Februar 1942 meddelte endog Hovedkontoret i en fortrolig Skrivelse, at man »paa Grund af indtrufne Forhold« saa sig nødsaget til helt at standse Hvervningen. Den 19. i samme Maaned rullede man sig imidlertid ud paa ny, og i Marts satte man oven i Købet ekstra Fart paa. Det tyske Ergänzungsamt var ikke til Sinds at se Tilgangen helt stoppet! D.N.S.A.P. maatte opgive Navne og Adresser paa Medlemmer, der kunde spændes for Vognen, og den 12. Maj henvendte derpaa Ergänzungsamt sig til hver enkelt — »Kære Kammerat!« — og understregede, at man nu maatte »trænge ind i de partiløse Kredse og paa en fin Maade (!) tilstille disse Hvervemateriale fra Waffen-SS . . . I de følgende Uger vil en SS-Fører tillade sig at aflægge Dem et Besøg desangaaende. Dog bedes De allerede nu optage Deres Arbejde.«

Det var i Realiteten en Ordre. Og Frits Clausen parerede den. Den 19. Maj krævede Landspropagandalederens Kontor, at samtlige D.N.S.A.P.-Møder fremtidig skulde have Præg af Hvervemøder, og den 26. Maj skrev S.A.-Stabschefen, *Axel Juul*: »Partiføreren har ønsket, at alle Partimedlemmer saavel som Førere og Ledere melder sig til Waffen-SS. Jeg henstiller derfor til alle Førere og menige S.A.-Mænd, der ikke har tvingende Grund til at blive herhjemme, straks at melde sig til Frikorps »Danmark.«

Hvad dette nye Forsøg paa et Fremstød bragte af Resultater, er vanskeligt at sige. I Løbet af August Maaned løb Hvervekampagnen sig i hvert Fald træt, og da havde den, saa vidt man kan se, kun indfanget 495 Mand. Med den stadig *stigende Splittelse blandt Nazisterne* selv blev det et endnu haardere Job at skaffe Rekrutter til Frikorpset. Hertil kom Uviljen over, at Tyskerne praktisk talt erobrede det. Og

Ved Frikorpsets Ankomst til København den 8. Septbr. 1942 var en Del af Terrænet ved Godsbanegaarden afspærret, saa der reserveredes Plads til haade tyske og danske »Honoratiore«. Her troppede de op i broderlig Føreling: Medlemmerne af den tyske Legation med v. Renthe-Fink i Spidsen, SS-Repræsentanterne med Brigadeführer Kanstein paa Fløjen, Værnemagten med de høje Officerer paa Rad og Række — og vore hjemlige Nazister med Frits Clausen som en lykkeligt smilende Fader for smaa Stormtroopsafdelinger og andre »dynamiske« Bærere af en glorrig dansk Fremtid. Tillige var der stillet et Par SS-Kompagnier op — de fyldte ganske godt og kunde gaa med i Demonstrationstoget gennem København, saa Folk maatte tro, der var endnu flere uniformerede Forrædere, end der faktisk var. Og saa besteg den ene efter den anden Talerstolen for at hyde Velkommen og udslynge de Fraser, ingen — heller ikke Talerne selv — troede paa: om dansk-tysk Kammeratskab langt uden for Forræderens Flok. Paa Billedet er det blevet Frits Clausens Tur at aflire en svulstig Hilsen til hans hjemvendte »Drønge«.

desuden virkede *den tyske Modgang paa Fronterne* stærkt hemmende. I et Brev af 26. Februar 1942 klagede SS-Hauptsturmführer Peter Nielsen, Terndrup, til SS-Hauptscharführer Walter Skau, København: »Som en rød Traad gaar det gennem

alle Afslag, at Situationen paa Østfronten gennem de sidste Maaneders Begivenheder ikke alene har skræmmet Ungdommen, men ogsaa den øvrige Del af Befolkningen. Under hele Rejsen har jeg bemærket, at Ungdommen, saa snart Hvervespørgsmaalet er bragt paa Tale, har forladt Mødet umiddelbart efter Afslutningen, og de enkelte, der blev tilbage, var ikke interesseret i at faa Oplysninger, endsiges i at lade sig hverve.« Og endnu en Ting jog Folk bort: det kunde efterhaanden ikke længere skjules, at flere, som havde meldt sig til Frikorpset, uden videre var blevet *stukket ind i rent tyske eller blandede SS-Divisioner*. Frits Clausen forlangte den 13. Februar 1943 at faa rapporteret alle paaviselige Tilfælde, i hvilke noget saadant var sket, og to Dage efter fremkom en S.A.-Befaling, der truede med Eksklusion, hvis man gik ind i »en hvilken som helst anden Tjeneste [end Frikorpset], hvor der kræves Troskabsløfte eller lignende Forpligtelser for Livstid, Krigstid eller kortere Tidsrum,« uden først gennem sin Omraadefører at have indhentet S.A.-Stabens Tilladelse.

Der var altsaa opstaaet en ikke ringe *Spænding mellem D.N.S.A.P. og SS-Ledelsen*. Da *Frits Clausen* i November 1941 havde gjort et forgæves Forsøg paa at faa Lov til at aflægge Frikorpset et Besøg, men var blevet stoppet i Berlin (hans Besøg vilde kun bringe Uro i Rækkerne, sagde man), havde han — fulgt af Wodschow og Lensgreve H. C. Schimmelmann — maattet nøjes med at aflægge *Himmler* en Visit i Lötzen (Østpreussen). *Himmler* havde ved den Lejlighed slaaet paa Muligheden af at samle alle danskfødte frivillige, der ikke stod i Frikorpset, i et særligt SS-Regiment »*Thule*« (hvor for øvrigt allerede nogle af dem befandt sig); men »*Thule*« var mildest talt ogsaa et blandet Selskab. Saadan vilde nemlig *Himmler* have det. Da Planerne om at opstille Frikorpset som et SS-Regiment kom frem ved Nytaarstid 1943, rejste dets Chef, Obersturmbannführer *K. B. Martinsen*, til *Himmler* for at afværge dette, fordi Omdannelsen vilde nødvendiggøre Korpsets Opfyldning med ikke-danske Statsborgere, og han fremsatte af den Grund et Modforslag, som *Himmler* imidlertid afviste. For Fremtidens Skyld var det bedst, sagde denne, at Tyskere og Danskere lærte hinanden nærmere at kende.

Et andet af *Martinsens* Forslag vandt derimod SS-Reichsführerens Tilslutning. Det gik ud paa i Danmark at oprette et rent »dansk« Korps med udelukkende dansk Hvervning og Uddannelse og med det Formaal at virke som *et Fødekorps for Waffen-SS og Frikorpset*. Derfor rejste *Martinsen* omgaaende med *Himmlers* Bemyndigelse til København, hvor han opsøgte SS-Sturmbannführer *Boysen*, der stod i Spidsen for det nyoprettede »*Germanische Leitstelle*«, A. F. Kriegersvej 3 — en Aflægger af den tilsvarende Institution i Berlin, der skulde koordinere alle Fællesopgaver i »det storgermanske Rum«. *Boysen* fik et Referat af *Martinsens* Samtale med *Himmler*, og han indvilgede i at stille en Del af Høveltegaards Park ved Birkerød til Disposition for en Baraklejr, i hvilken Uddannelsen af det paatænkte nye Korps kunde finde Sted. *K. B. Martinsen* skulde være dets Chef, men i hans Fravær skulde SS-Obersturmführer i Division »*Wiking*«, *Helge Andersen Ellekilde*, være hans Stedfortræder, medens en SS-Untersturmführer i samme Division, *Søren Kamm*, skulde fungere som Skolechef. Aftalen blev meddelt Dr. Best og Udenrigsminister Erik Scavenius til Efterretning, og Korpsets Navn blev *Schalburgkorpset*.

C. F. v. Schalburg (1906—1942) var paa mødrene Side af ren russisk Slægt, og han var selv født i Rusland, hvor han i Petrograd som Dreng oplevede Bolschevikkernes Grusomheder. Sammen med sin Fader flygtede han til Danmark. Han indtraadte i 1925 i den danske Hær, blev i 1929 Premierløjtnant i Livgarden og i 1935 Kaptajn­løjtnant. Under den finske Vinterkrig meldte han sig som frivillig, men naaede ikke at komme med. I Septbr. 1941 gik han ind i Waffen-SS og overtog den 1. Marts 1942 efter Kryssings Afgang Kommandoen over Frikorps »Danmark«. Faa Dage før sin Død den 2. Juni udnævntes han til Obersturmführer. Der er ingen Tvivl om, at Hovedmotivet for ham til at svinge sin Pligt som dansk Officer var det rent personlige: at faa gjort et gammelt Regnskab op med Bolschevikkerne. Trods alt havde han, der var en dygtig Soldat og en tapper Mand, fortjent en bedre Skæbne end at faa sit Navn knyttet til et Korps, som kun kunde kaste den dybeste Skam over det.

Det oprettedes officielt den 2. Februar 1943. Martinsen selv angiver dog den 18. Februar som Dagen.

Han vendte nu tilbage til Østfronten, og Ellekilde ledede Rekruteringen, som begyndte i Slutningen af April. De første 30 Mand var uddannede i Juli, samtidig med at et nyt Hold paa 30 Mand kom ind, og et tredie Hold fulgte hurtigt efter. Naar Rekrutuddannelsen var afsluttet, stod Valget imellem 1) fortsat Tjeneste i Waffen-SS, 2) Udræden af Korpset eller 3) Overgang til en Gruppe af passive Medlemmer, hvis eneste Forpligtelse var politisk at støtte Korpset og den nazistiske Agitation. Saadan lød Propagandaen for Tilgang.

VI

Imidlertid greb Splittelsen inden for D.N.S.A.P. stadig mere om sig, og en fuldstændig Opløsning af Partiet i stridende Smaagrupper syntes givet. Heraf opstod den Tanke at samle Stumperne omkring Schalburgkorpset. *K. B. Martinsen*, der efter Frikorpsets Omdannelse den 11. Juni 1943 til et SS-Panzergrenadierregiment havde afgivet Chefsstillingen til v. Westphalen, blev i September beordret til Danmark for at overtage den daglige Ledelse af Schalburgkorpset, og til ham henvendte sig nu en Kreds af rebellerende Nazister — bl. a. Dr. *Popp-Madsen*, Kreditforeningsdirektør *Poul C. Rasmussen*, Boghandler *Arendt Lemvigh-Müller* og cand. mag. *Ejnar Vaaben* — med Anmodning om, at han vilde overtage Førerskabet for en ny nazistisk Sammenslutning med Korpset som Kærne. Han indvilgede deri, og Resultatet blev, at Schalburgkorpset herefter skulde deles i følgende to Grupper:

Gruppe 1: Et rent militært Korps, der stadig havde det eneste Formaal at tjene som Hverve- og Uddannelsesorgan for Waffen-SS og Regiment »Danmark«, og

Gruppe II: Et civilt Korps, hvis Medlemmer skulde muliggøre Dannelsen af et nyt national-socialistisk Parti.

Under Martinsens Fravær var imidlertid Dr. Best kommet i Forbindelse med Kaptajn i Luftwaffe *Poul Sommer*, og den tyske Rigsbefuldægtigede udtrykte et bestemt Ønske om, at Sommer fik overdraget Ledelsen af Korpsets Gruppe II. Dette satte Martinsen sig afgjort imod — dels fordi Sommer ingen Tillid nød blandt de Folk, som vilde bygge det nye Parti op, dels fordi han tidligere havde været sat under Tiltale for Bedrageri. Selv om Sagerne mod ham var henlagt, vilde det kunne give Bagslag at benytte sig af ham. Endelig vilde Sommer sætte Korpset som saadant ind i Kampen mod Sabotagen, hvad dets ældre Medlemmer ikke ønskede. For Indvendingerne imod ham vilde Dr. Best imidlertid ikke bøje sig, han holdt stædigt paa sin Protegé, og Martinsen tog krænknet Orlov, hvorefter *Sommer blev Schalburgkorpsets Chef.*

Et Par Maaneder senere var Dr. Best blevet klog af Skade: Sommer viste sig helt uegnet til at løse den Opgave, man havde tiltænkt ham, han blev tvunget til at trække sig tilbage, og *Martinsen overtog atter* midt i November *sin gamle Chefs-post.* Ved denne Lejlighed blev der mellem ham og Popp-Madsen paa den ene Side og Dr. Best og Germanische Leitstelle paa den anden affattet en »Protokol«, der skulde sikre Schalburgkorpsets Selvstændighed over for de tyske Instanser i alle Spørgsmaal, som vedrørte dets indre Anliggender. Sommer gled helt ud og oprettede i Jonstrup en egen Skole for Sabotagevagter, Grundlaget for det senere saa berygtede »*Sommerkorps*«, hvis officielle Navn var »*Wachtcorps der Luftwaffe in Dänemark.*«

I Schalburgkorpsets Ledelse stod ved Reorganisationen i November 1943 SS-Obersturmbannführer *K. B. Martinsen* som Chef. Hans Stabschef var Kaptajnløjtnant *Svend Birkedal-Hansen*, som imidlertid umiddelbart efter afgik til Regiment »Danmark«, hvorpaa Stabschefsstillingen oplhævedes og erstattedes af to Adjutantstillinger, der beklædtes af Kaptajn, Sagfører *Jacob Holm* og SS-Obersturmführer *Knud Thorgils.* Propagandaafdelingens Chef var Boghandler *Arendt Lemvig-Müller*, senere Redaktør, cand. polit. *Aage Petersen* (likvideret). Til denne Afdeling knyttes i Begyndelsen af 1944 en Radioafdeling under Ledelse af en Ingeniør *Gotthardt.* Den havde baade Sender og Modtager foruden et Apparat, der kunde omsætte Radioudsendelser paa Gramofonplader. Dernæst var der en Afdeling for »Skoling og Verdensanskuelse«, ledet af cand. mag. *Ejnar Vaaben*, en Personaleafdeling med Kaptajn *Hansen* (død) som Chef og en Afdeling for Uddannelse og Reglementer, ledet af Premierløjtnant *T. I. P. O. Madsen* (likvideret; ogsaa hans Næstkommanderende, Løjtnant *F. Banner Jansen* blev likvideret). Kommandanten i Hovedkvarteret var Ritmester *Johan Starr* (dræbt), Chefen for Administrationen var Orlogskaptajn *Jens Krandrup*, og Afdelingen for Racespørgsmaal betroedes til den berygtede Pornograf, Translatør *Aage H. Andersen.* Endelig var der den af Kaptajn Sommer i November 1943 oprettede Efterretningstjeneste (E.T.). Dens første Chef var SS-Untersturmführer, cand. jur. *Erik Spleth.* Da han gik til Østfronten (hvor han faldt), afløstes han af fhv. Betjent i Opdagelsespolitiet *Erik V. Petersen* (likvideret). Efterretningstjenesten skulde oprindelig kun foretage Undersøgelser vedrørende de Personer, der ønskede Optagelse i Korpset. Det gjaldt om at fastslaa deres politiske Paalidelighed, samt om de tidligere havde været straffet. Det sidste oplystes ved Hjælp af Politifolk, som stod inden for Rækkerne og havde Adgang til Rigsregistraturen, først og fremmest *Erik V. Petersen.* Senere udvidedes E.T.'s Opgaver og Beføjelser meget væsentligt.

Dette var selve Korpsledelsen, hvis politiske Raadgivere var Dr. *Popp-Madsen* og Kreditforeringsdirektør *Poul C. Rasmussen.*

Knud Børge Martinsen (f. 1905) blev Student i 1925, var Elev og Hjelpekærer paa Danebod Højskole paa Als 1926—27, indkaldtes det følgende Aar til Aftjening af Værnepligten og meldte sig til Kornetskolen paa Kronborg. Han tog Adgangseksamen til Officersskolen i 1931 og udnævntes til Sekondløjtnant i 1933, s. A. til Premierløjtnant. Fra April 1936—Aug. 1937 var han Kontrolofficer ved »La Commission Internationale de Non-Intervention en Espagne«, vendte saa hjem og blev i 1938 Kaptajnløjtnant. Fra Septbr. 1939—Febr. 1940 kommanderedes han til Tjeneste i Krigsministeriet, og fra da af til April gik han paa Generalstabskursus. Hans videre Skæbne fremgaar af Teksten. Han er under Forhørene skildret af sine undergivne i Frikorpset som en meget haard Mand, men en dygtig Soldat.

Gruppe I (Chef: *K. B. Martinsen*) bestod af 3 *Kompagnier* paa 3—4 Skytteafdelinger hvert samt 1 *Kanonkompagni*. Den samlede Mandskabsstyrke udgjorde 5—600 Mand. Hertil kom *Underofficersskolen* paa Høveltegaard, som til Stadighed talte ca. 50 Elever, et *Vagtkompagni* paa 100 Mand, der i Slutningen af September 1943 etableredes i Korpsets Hovedkvarter, Frimurerlogen, Blegdamsvejen 23, København, og den saakaldte *Landstorm* paa ca. 600 Mand med Major *Max Johannes Arildskov* som Chef, ret uafhængig af Korpschefen. Landstormen rekrutteredes af de Medlemmer inden for Gruppe II, som var villige til at modtage en formilitær Uddannelse, og det var Tanken, at den skulde have afløst det gamle D.N.S.A.P.'s S.A.-Korps. Den havde Afdelinger i København, Aarhus (Leder: Ingeniør *Schmidt*, likvideret), Køge, Ringsted og Vording-

borg. Dens Uniformer og Vaaben benyttedes kun under Øvelserne, men opbevarede ellers i Depoterne.

Gruppe II fik i Begyndelsen af 1944 Navnet »*Dansk Folkeværn*«. Den skulde danne Rammen om det nye Parti og lededes af et Raad med Dr. *Popp-Madsen* og Kreditforeningsdirektør *Poul C. Rasmussen* som de mest fremtrædende Medlemmer.

I December 1943 blev Rekrutuddannelsen henlagt til *Karsemoselejren* ved Asserbo, medens *Hoveltegaardslejren* fremtidig kun benyttedes som Underofficersskole. Men i Februar 1944 fik Korpset overdraget *Ringsted Kaserne*, og fra da af fandt hele Uddannelsen af Rekrutter Sted derne. I *Karsemose* blev da kun et lille Vagthold tilbage. Uniformen havde oprindelig været sort. Omkring 1. December 1943 iklædtes Mandskabet stjaalne danske Uniformer med paasyede tyske Distinktioner. Ogsaa Hjælmene var tyske.

Tilsyneladende var der skabt en Organisation, som kunde bringe en Standsning i de Opløsningstendenser, vor hjemlige Nazisme havde vist sig velsignet med under *Frits Clausens* uduelige Førerskab. Men det var ogsaa kun tilsyneladende! Da *K. B. Martinsen* fra midt i Januar til henved Udgangen af Februar 1944 var paa Besøg hos *SS-Panzergrenadierregiment »Danmark«*, som den Gang laa ved *Narva*, gik en af de vigtigste blandt hans Underførere derhjemme paa egen *Boldgade*. Det havde været *Martinsens* Mening at faa knyttet en fastere Forbindelse mellem Regimentet og *Schalburgkorpset* og truffet Aftale om Udveksling af baade Befalingsmænd og Mandskab. I hans Fraværelse skulde Dr. *Popp-Madsen* fungere som Korpschef, selv om den faktiske Ledelse naturligvis maatte ligge hos Afdelingscheferne.

Ved sin Hjemkomst konstaterede *Martinsen*, at en af disse, *Lederen* af Efterretningstjensten, *Erik Spleth*, paa egen Haand havde indledet et Samarbejde med Oberleutnant *Meyer* i Afdeling I. C. hos den højere *SS-* og Politifører *Pancke* i *Dagmarhus*. Selvsagt var dette sket paa *Panckes* Tilskyndelse, fordi han var ganske ligeglad med »*Protokollen*«, som skulde sikre Korpsets Uafhængighed af de tyske Instanser (se S. 524). Han vilde tværtimod have Haand i Hanke med *E.T.'s* Virksomhed, saa han fuldt ud kunde udnytte den. *Martinsen* protesterede heftigt mod dette Indgreb, men *Pancke* var den stærkeste. Samarbejdet mellem *E.T.* og *Dagmarhus* blev stadig intimere, og i April Maaned blev *E.T. slet og ret paa Panckes Ordre udskilt af Schalburgkorpset* og henlagt direkte under ham.

VII

For *E.T.'s* Vedkommende betød dette, at Afdelingen stilledes helt og fuldt i Stikkeriets og Terrorens Tjeneste. Men det var netop, fordi Afdelingen havde vist særdeles gode Evner paa disse Felter, at *Pancke* lagde Haand paa den!

E.T. havde nemlig heller ikke, medens *Martinsen* bar det fulde Ansvar for dens Optræden, nøjedes med uskyldige Undersøgelser af tilmeldte Rekrutters Fortid. Den havde tværtimod tillagt deres Fortid en temmelig ringe Vægt, og en Straffeattest havde paa ingen Maade været nogen Hindring for Optagelse i Korpset. Men den havde haft mere celebre Opgaver at røgte! Den stadig øgede Modsætning mellem Befolkningen og de tyskorienterede Kredse, som støttede Korpset, førte med sig, at disse sidste meget ofte fik Uviljen at føle, og i forgæves Forsøg paa at bremse

Schalburgkorpset fik en Uddannelseslejr paa Høveltegaard ved Birkerød, hvis Park i Forvejen var skændet ved et Mindesmærke for faldne Schalburgfolk. Her øvedes Mandskabet i alt, som kunde understøtte Terroren mod deres forhenværende Landsmænd. Ogsaa Pistolskydning hørte — mærkeligt nok — til Undervisningen, skønt man havde Indtrykket af, at de fyrede løs paa Gader og Stræder uden Hensyn til, hvem de ramte. Virkelige Pistolskytter synes Korpset derfor ikke at have haft Brug for.

denne naturlige Udvikling hengav Korpset sig nu mere og mere til Angiverier og Provokationer for saaledes at faa Modstanderens Grupper og Enkeltpersoner drevet »ud af Busken«. Under Forhørene efter Befrielsen har Martinsen hævdet, at man var gaaet meget pynteligt til Værks. Havde E.T. fattet Mistanke til en Person, gav man ham først en høflig »Advarsel«, og frugtede den ikke, gik man over til »korporlig Afstraffelse« — som Regel kun spagfærdige Lussinger. Om Dødsdomme over Folk, der havde forulempet Korpsets Medlemmer eller deres Paarørende, var der aldrig Tale.

Der foreligger imidlertid en Række af Retten dokumenterede Kendsgerninger, som taler et væsentligt andet Sprog. De viser tillige, at det ingeniunde kun var E.T., der gav sig af med at »stikke« eller »afstraffe« Folk. Gang paa Gang bliver Folk stukket af Korpsets Medlemmer, og i Gestapos Kløer vandrer Ofrene Torturens og Lidelsernes Vej — ikke sjældent ind i Døden. Bajonetstik, Slag med Pistolkolber, Trusler om Skydning paa Stedet, Tyverier og rene Røverier hørte absolut ikke til Sjældenhederne, naar Korpset paa aaben Gade skulde demonstrere sine »germanske« Dyder. Enkelte Eksempler skal anføres:

Da et Stikkerpar skulde begraves i Korsør den 2. April 1944, ankom Martinsen med ca. 100 Mand, deraf henved Halvdelen civile, Resten uniformerede. Han ringede straks til Politi-

stationen og krævede ubetinget Ro i Byen — ved den mindste Tendens til Forstyrrelse vilde han give Ordre til Skydning. Og derefter gik hans Folk i Gang med systematiske Provokationer! Knytnævslag i Ansigterne, Spark, Slag over Hofter og Bryst, Trusler med Pistol, Huggen med Geværkolber — den Slags »Advarsler« og »Afstraffelser« kendetegnede de intetanende Korsørborgeres Vej, medens Begravelsen af Stikkerne stod paa. En enkelt af de deltagende Banditter havde i et Brev nogle Dage før (31. Marts) skrevet fra Kasernen i Ringsted: »Obersten [d. v. s. Martinsen] sagde i Aftes, at hvis de røde vovede at forstyrre den Begravelse, saa *vilde Korsørs Gader komme til at svømme i Lig*, saa nu ved vi altsaa, hvad vi har at rette os efter.« Hele Brevets pralende, skvadronerende Tone giver et fuldt tilstrækkeligt Indtryk af, hvorledes Korpsets moralsk belastede Mandskab hidsedes op af dets Chef.

Og Martinsen nøjedes ikke dermed. Han gav direkte *Ordre til Clearingmord*. Da en berygtet Stikker, Fiskehandler Jens Chr. Niels Petersen i Slagelse, var blevet likvideret den 5. Januar 1944, fik Chefen for E.T., Erik Spleth, af Martinsen personlig Ordre til at lade foretage et Gen-gældelsesdrab. Spleth gav Ordren videre til Kaptajn, Sagsfører *Jacob Holm* og Rottenfører *Knud Lossow*, begge Medlemmer af E.T., men han udpegede ikke selv noget Offer. Det var Jakob Holm, der fik det Indfald, at man jo kunde myrde Læge *Villy Vigholt* i Slagelse, og Mordet blev begaaet med koldt Overlæg.

Paa samme Maade fik Spleth af Martinsen Ordre til ved »korporlig Afstraffelse« af Politimester Thygesen i Slagelse at sone Likvideringen den 27. Marts 1944 af Stikkerparret Fischer fra Forlev. Spleth forstod Meningen og gav Ordren videre til Untersturmführer *Fejlberg*, Obersturmführer *Fenger* og en civil Slyngel ved Navn *Ejnar Poul Berthelsen*. De fandt ikke Politimester Thygesen — og myrdede saa i Stedet Lektor *Ibsen!* Noget *skulde* de jo foretage sig!¹⁾

Endnu et Eksempel paa Schalburgfolkernes »Temperament«:

Den 2. Maj 1944 blev Bankassistent H. i Ringsted mishandlet af Unterscharführer *Jens Magnus Lesnow*. Denne slog, hedder det i Retsprotokollen, »uden Grund H. bevidstløs paa Ringsted Torv med et kraftigt Knytnævslag, hvorefter han foranledigede H. indbragt paa Ringsted Kaserne. Af Vidneforklaringer fremgaar, at han af flere Schalburgfolk i Kælderen blev slaet i Ansigtet og paa Kroppen, hvorefter han blev klædt af med Undtagelse af Underbenklæderne. Paa den nøgne Overkrop blev han herefter slaet med Maskinpistol og med Kanten af en Lineal. Under Mishandlingen ladede H. sit Vand paa Kældergulvet, ligesom han fik Afføring i Underbenklæderne. Herover blev Lesnow saa rasende, at han tørrede H. i det forslaaede Ansigt med den urinvædede Undertøje, ligesom H. fik Ordre til at tage Underbenklæderne af, hvorefter Schalburgfolkene tørrede Ekskrementerne rundt i Ansigtet paa ham. Blod fra H., der var sprøjtet over paa Væggen, maatte han tørre af med sin Skjorte.

Senere blev han ført ud paa en Mark, hvor han blev beordret til at grave sin egen Grav, idet det blev sagt, at han skulde skydes og begraves. Under Gravningen fik han flere Slag med en Kæp. Noget senere blev han beordret til at »mave« sig frem i en vand- og mudderfyldt Grøft, og herunder sprang 2 Schalburgfolk ned paa ham med fuld Vægt fra en Højde af 50—75 cm. Hans Hoved blev trykket ned under Vandet, hvorved han mistede Bevidstheden.

Sluttelig blev han ført ud paa Roskildevej i Udkanten af Ringsted og løsladt, idet det blev paalagt ham at sige, at han havde været udsat for et Færdsselsuheld. Inden Schalburgfolkene forlod ham, vendte de tilbage og udspurgte ham om, hvad der var hændt, og først da de havde overtydet sig om, at han sagde, at han havde været udsat for et Færdsselsuheld, tog de Kasketterne paa og sagde: »Det var godt«.

¹⁾ Et Drab af en helt anden Karakter var Henrettelsen af Tropsfører i Schalburgkorpset. Baron *Frits Henning Tonnies v. Eggers*. Han var deserteret fra Kasernen i Ringsted, og Martinsen mistænkte ham for Spioneri. Det lykkedes at paagribe ham paa den italienske Restaurant ved Gammel Strand i København, og han førtes til Hovedkvarteret i Frimurerlogen, hvor Retten blev sat nede i Skydekælderen. Domstolen bestod af Martinsen, Erik Spleth og Johan Starr. Den dømte v. Eggers til Døden, hvorefter Martinsen dræbte ham ved et Nakkeskud. Liget førtes til Ringsted og begravedes paa Kasernens Grund. Rygtet vilde vide, at Martinsen havde haft en personlig Aarsag (Jalousi) til at rydde v. Eggers af Vejen.

Den 6. Juli 1943 gik Schalburg- og Frikorpsfolk i skøn Føring løs paa Københavns Befolkning, fordi man i Restaurant »Skandia« paa en kødløs Dag havde nægtet at servere dem — Kød! Fra Raadhuspladsen og Vesterbros Passage forplantede Urolighederne sig til de omliggende Kvarterer. Som man her paa Billedet ser disse uniformerede Slynkler jage Folk ud af Jernbanegade nede ved Cirkusbygningen, faar man et levende og usminket Indtryk af de Vilkaar, hvorunder Københavns Borgere fristede Tilværelsen, saa længe Landsforræderne havde Magten i Landet.

H. selv husker ikke meget af det passerede, idet han snart var bevidstløs, snart noget ved Bevidsthed. Da der kom civile til og fandt ham, turde han ikke røbe, hvad der var sket. Først Dagen efter gav han Oplysninger paa Sygehuset.«

Det følger af sig selv, at Optrin af denne Art forudsætter en ret udpræget Anomali hos Udøverne. Intet Menneske, som har sin Fornufts fulde Brug, indlader sig paa Forbrydelser eller svinske Excesser som de her nævnte — og de er jo kun Udpluk af en lang Række tilsvarende. Det maa blive Lægevidenskabens Sag at forklare de psykologiske Forudsætninger for det Bjerg af Raaddenskab, der aabenbarede sig snart sagt overalt, hvor Nazismens stinkende Aande kunde spores. Her er det tilstrækkeligt at fremhæve, at saadanne Udskejelser ogsaa fandt Sted inden for Schalburgkorpset, ja, at de i den Grad karakteriserede Korpsets Optræden, saa man meget let forstaar, det i Befolkningen blev mødt med grænseløs Foragt og isnende Kulde.

Det er en Kendsgerning, at *Korpset rummede adskillige Vaneforbrydere og aandeligt defekte Individuer*. Af 100 sigtede Schalburgfolk, hvis Forhold Politiet havde til Behandling i Efteraaret 1945, viste det sig, at 29 tidligere havde været straffet een eller flere Gange, 2 havde været paa Aandssvageanstalt, 1 paa Sindssygehospital, medens adskillige havde været under Børneværnsforsorg eller paa Optagelseshjem. For øvrigt havde flere af dem kun været 16—17 Aar, en enkelt endda kun 14 Aar ved Optagelsen i Korpset. Sandsynligvis giver dette et meget godt Indtryk af Gennemsnittet.

Og man begriber, at nogle af Besættelsestidens værste Afskum saa at sige kunde starte i dette Korps. Det gælder saaledes Masseorderen *Henning Emil Brøndum*, som var begyndt i Frikorpset, i Februar 1944 kom til Schalburgkorpsets Gruppe I og en Maaned senere gled over i E.T., hvor han var, til han sidst i April blev forsat til direkte Tjeneste under det tyske Waffen-SS og traadte ind i »Peter«-Gruppen. Det gælder ogsaa en Storforbryder som *Kaj Henning Bothildsen Nielsen*, der i Midten af August 1943 optoges i Gruppe I og gjorde Tjeneste her, indtil Martinsen kort før Nytaar 1944 personlig opfordrede ham til at blive Medlem af en Gruppe, der skulde forøve Modsabotage — altsaa »Schalburgtage«. Han og en Kammerat gjorde derefter ca. 8 Dages Tjeneste direkte under Martinsen og var i dette Tidsrum sysselsatte med mindre Sabotagehandling — en Slags Forskole —, hvorpaa Bothildsen Nielsen overgik til E.T., hvis Voldshandlinger var adskilligt alvorligere. Herfra gik Vejen for ham — som for Brøndum — ind i »Peter«-Gruppen, da Pancke havde faaet Haand i Hanke med E.T.

VIII

Forholdet mellem Martinsen og Firmaet Best—Pancke var ikke helt godt. Ved flere Lejligheder havde der fundet Kontroverser Sted, og Martinsen har under Forhørene hævdet, han over for begge de Herrer har kritiseret adskillige af deres Dispositioner — bl. a. Clearingmordene i København. De var virkningsløse i en By af denne Størrelse, skal han have sagt. Vilde man opnaa noget ved Terror, maatte man holde sig til de mindre Provinsbyer, hvor Choket var betydeligere og virkede længere ud.

Vi vil ståis saa længe, til
vore forbandede Fjender
bekvemmer sig til at slutte
Fred.

(Frederik den Store under Syvaarskrigen)

Oplysninger og Tilmeldelse:

SS-Ersatzkommando Dänemark, Jernbanegade 7
København V.

Dette er ment som en Opfordring til Indrullering i et af Førræderkorpserne. Den Herre, som har Ansvaret for Tegningen, maa vel have fundet, at en saadan bevæbnet Gorilla saa særdeles tiltrækkende ud. Og Citatet — ja, hvem var Frederik den Store, og hvad var det for en Syvaarskrig, han havde ført? Det stod ikke omtalt i Danmarkshistorien! Men Tyskerne har nu altid haft deres egne sæere Forestillinger om, hvad der gør Indtryk paa andre end dem selv.

Maaske har denne Kritik bidraget til, at Pancke helt bemægtigede sig E.T. Men dermed var hans Appetit ikke tilfredsstillet. Den 1. Juli 1944 lagde han ogsaa Haand paa hele Gruppe I, som nu blev udskilt af Schalburgkorpset og fik Navnet »SS-A.-Bataillon Schalburg« (A = Ausbildung). Dens Chef blev først Sturm-bannführer Poul Neergaard Jacobsen, fra 3. August SS-Obersturmführer Egill Poulsen. Det eneste af Gruppen, som Martinsen fik Lov til at beholde for sin egen Mund, var et Mandskab paa 100—200 ikke-vaabenduelige Mænd, der skulde forrette Vagtjeneste i Hovedkvarteret (Frimurerlogen), paa Høveltegaard og i den tomme Karsemoselejr. Dette lille, forpjuskede Rudiment kaldte sig stadig »Schalburgkorpset« — saa var Kluden dog ikke helt strøget! Men Forbindelsen mellem dette saakaldte »Korps« og den saakaldte »Bataillon« (paa højt regnet 300—350 Mand!) var kun den, at »Korpset« vedvarende stod for Hvervningen (der meldte sig efterhaanden saa at sige ingen), og at »Bataillon« kunde rekvirere Undervisningspersonale hos »Korpset« (hvad den praktisk talt aldrig gjorde).

Martinsens fremtidige Virkefelt var altsaa i Realiteten blevet indskrænket til Gruppe II — »Dansk Folkeværn« —, der var opbygget i Smaagrupper paa ca. 10 Mand hver. Et vist Antal Grupper udgjorde et »Omraade«, og Omraaderne var atter

samlet landsdelsvis under Korpsledelsen; men det hele virkede meget løst, og den *Tanke*, der i sin Tid havde ligget bag Oprettelsen af Gruppe II: at den skulde danne Kærnen i et nyt nazistisk Parti, der kunde overvinde det gamle D.N.S.A.P.'s Opløsningstendenser, gik i hvert Fald i Vasken. D.N.S.A.P. vilde ikke høre Tale om nogen Sammenslutning. Det faldt ganske vist mere og mere fra hinanden — alligevel modarbejdede det selv i sine sidste Krampetrækninger direkte Gruppe II.

Derfor var det et højst utilfredsstillende Job, der var blevet tilbage for Martinsen, da Gruppe I var taget fra ham. Han ansøgte omgaaende om at maatte blive hjemsendt, men fik Afslag. Man tilstod ham kun nogle Maaneders Orlov, saa han kunde tænke over Situationen, og han slog sig ned i Asserbo.

Medens han opholdt sig her, fik han i August Maaned Opfordring til at tale ved et Møde i Odd Fellow Palæet, arrangeret af de nazistiske Fraktioner, der stadig drømte om Gruppe II som Samlingsmærke. Martinsen kom til Stede ved Mødet, og i sin Bitterhed kritiserede han i voldsomme Vendinger den Praksis, Tyskerne anvendte. Østfrontkæmperne, skal han efter eget Sigende have udtalt, maatte erkende, at de havde ladet sig hverve under falske Forudsætninger, og den Dag kunde komme, da de saa sig nødsagede til at vende Bøssepiberne mod Tyskerne.

Saa kraftigt er hans Ord naturligvis ikke faldet. Var det Tilfældet, vilde han simpelt hen være blevet stillet op ad en Mur. Men hans Kritik gik dog Tyskerne paa Nerverne, og den 9. Oktober 1944 beordredes han og hans Adjutant, SS-Obersturmführer *Knud Thorgils*, til Berlin, hvor General i Waffen-SS G. Berger ønskede en Konference med dem. I Martinsens Fravær overtog *T. I. P. O. Madsen* Stillingen som Korpschef.

I Berlin blev begge de Herrer arresterede af Gestapo den 10. Oktober. Thorgils anklagedes for under en Samtale med LRS. Ejnar Krenchel at have udtalt, at ikke Schalburgkorpset, men Gestapo under Bovensiepen bar Ansvaret for »Schalburgtagen« og Clearingmordene — en Ytring, som Krenchel omgaaende havde rapporteret til det danske Politi, i hvis Arkiv paa Politigaarden Rapporten nu var fundet. Og for Martinsens Vedkommende gjaldt Anklagen hans Tale i Odd Fellow Palæet. Begge sad arresterede til den 21. December 1944, da de fik Meddelelse om, at Himmler havde idømt dem »Ehrenhaft auf Kriegsdauer« (Fæstningsarrest paa Krigstid). To Dage senere førtes de til Fürstenberg i Mecklenburg; men herfra lykkedes det dem under det stigende Kaos med Lethed at flygte, og den 3. Marts slap de over den danske Grænse. De flakkede noget rundt, rædde for at blive genkendt af Gestapisterne og i saa Fald uden Naade skudt. Brøndum krydsede tilfældigt deres Vej, da de var naaet til København og var søgt ind paa »Helmbæks Vinstue« ved Kinopalæet — det satte en ny Rædsel i dem. Men han rapporterede ikke Gensynet til Shellhuset, og det lykkedes dem at holde sig skjult paa Sjælland indtil Kapitulationen. Saa først præsenteredes de for Regningen — af os! Den 5. Maj arresterede Frihedskæmperne Martinsen i hans Hjem i Roskilde. Han var da kun en ynkelig Lazaron, som lod sig tage uden Modstand.

Under *T. I. P. O. Madsens* Ledelse (fra 10. Oktober 1944) var Schalburgkorpset imidlertid gaaet fuldkommen ned og hjem. Denne modbydelige Stikker var i Færd med at opløse det, da han blev likvideret den 22. Januar 1945, og kort efter

Saa stor — var denne lille Schalburgmand, da han og hans Kumpaner afvæbnedes paa Ringsted Kaserne af Frihedskæmperne den 7. Maj 1945!

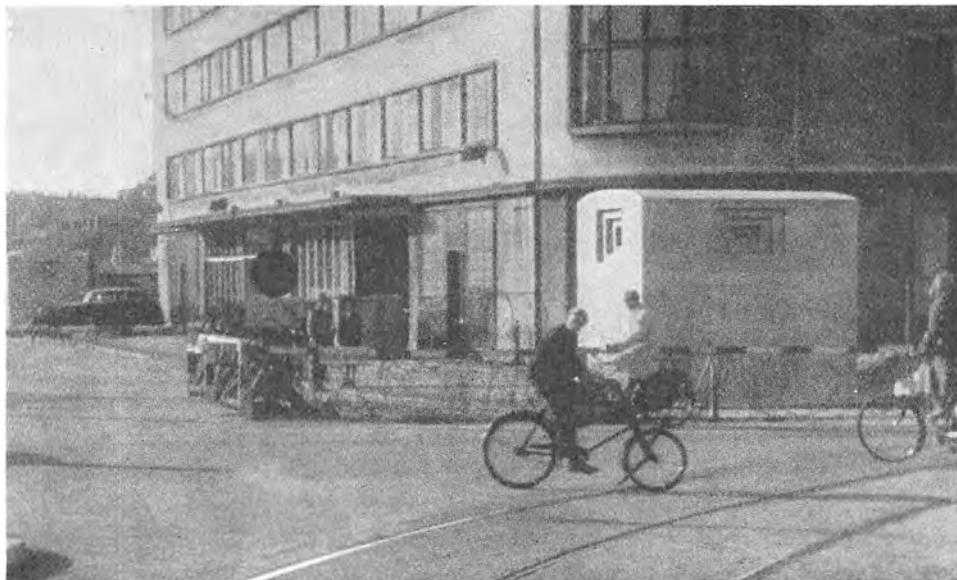
— den 31. Januar — begyndte Afviklingen, som fuldbyrdedes den 28. Februar. »Korpset« døde af Tæring, Haabløshed og Foragt.

Men heller ikke *SS-A.-Bataillon Schalburg* fik en Død i Skønhed. Det talte som nævnt ca. 300—350 Mand, laa paa Kasernen i Ringsted og var helt undergivet tysk Kommando. I Oktober 1944 oprettede det mindre Støttepunkter i Slagelse (flyttet til Køge i December) og Næstved. De skulde hovedsagelig kontrollere Landevejs- og Jernbanetrafikken, men formaaede ikke i nogen Henseende at bremse Modstandsbevægelsens Aktioner, og i Februar 1945 opgav man dem helt. Ja, Bataillonen opgav mere endnu: den *opgav selve Schalburgnavnet!* I den Grad var det blevet forhadet, at Chefen, Egill Poulsen, fandt det bedst ikke længere at gøre Brug af det og ansøgte om et Navneskifte. Pancke forstod ham, og fra 1. Februar 1945 eksisterede der kun en »*SS-Vagtbataillon Sjælland*«. Det lød saa inderlig uskyldigt!

Paa denne Maade sled de sidste Par Maaneder sig hen — lammende og forvirrende. Til Jernbanebevogtning i Jylland blev man nødt til at afse ca. 150 Mand, som fordeltes i to Støttepunkter, Aarhus og Fredericia. De havde det ikke morsomt, og de vidste, at de ingen Gavn gjorde. I Ringsted Kaserne selv var der ved Kapitulationen kun 129 Mand, og selv blandt disse var der Tegn paa Disciplinens Opløsning. Den 4. Maj meddelte saaledes »Bataillonen« i en fortrolig Skrivelse til General Pancke, at den vilde nægte at kæmpe mod Vestmagterne og kun i Tilfælde af en russisk Invasion være rede til at gøre sin Pligt. Den 6. Maj — da Kapitulationen altsaa var en Kendsgerning — vedtog »Bataillonen« at nægte en eventuel Ordre

om at følge Waffen-SS ud af Landet. Den foretrak — »heroisk« velsagtens — at staa til Ansvar for sine Ugerninger for danske Domstole. Og saa blev hele Bylden taget den 7. Maj Kl. 14 af vore Frihedskæmpere. Den overgav sig uden mindste Modstand og interneredes paa Stedet.

Saadan endte dette skamløse Kapitel af Lakajtjeneste i Fjendens Sold. Nogen som helst militær Betydning, der var værd at regne med, havde Schalburgkorpset aldrig opnaaet. Det havde afgivet noget Mandskab til Frikorpset og andre tyske Formationer, men det var ikke store Sager. Alt i alt havde det uddannet ca. 1000 Mand, og der havde aldrig være flere end 5—600 tjenstgørende paa samme Tid. De eneste Spor, Korpset havde sat sig, var de Terror- og Stikkergrupper, det nu og da havde frembragt omtrent som ved Knopskydning. Og saa drev for øvrigt Brandrøgen over Landet fra »Schalburgtagerne«, medens myrdede Landsmænd og døde Koncentrationslejr-fanger vidnede højt om disse SS-Banditters germanske Bestialitet.

Shellhuset var — ligesom Dagmarhus (se Billedet Bd. III, S. 279) — afspærret efter alle Kunstens Regler. Naar en betændt Samvittighed skal garderes, kan man ikke være forsigtig nok!

TERRORKORPS OG STIKKERE

Af Politikommissær H. C. ANDERSEN

Tyskernes officielle Stilling fra første Færd var den, at de kom her til Landet for at beskytte os mod de fæle Englændere, og at de ikke ønskede at gribe ind i danske Forhold eller hindre os i at fortsætte vort Samfundsliv paa den Maade, der nu passede os bedst. Danmark skulde være et Bevis paa, at alle de allierede Magters Fortællinger om Tyskernes Volds- og Terrormetoder i de af Tyskland besatte Lande var Propaganda og ikke andet.

Denne officielle Stilling søgte de at fastholde saa længe, som det var muligt, og Tysklands Repræsentanter her i Landet gjorde deres til det, ja, det paastaas endda, at Beretningerne, som i hvert Fald nogle af Tyskernes officielle Repræsentanter sendte herfra til Berlin, var farvet af den Interesse, de havde af at bevare deres egen Stilling, der var behagelig og farefri i Sammenligning med saa mange andre tilsvarende.

Efterhaanden som Modstandsbevægelsen bredte sig, blev det imidlertid vanskeligere og til sidst helt umuligt at opretholde denne Fiktion, og Kravene fra Berlin om en mere fast Optræden over for Modstandsbevægelsen fik en stadig bestemt Form.

Man begyndte derfor med *Henrettelser af Sabotører og andre illegale*. I 1943 fandt der følgende Henrettelser Sted: 1 i August, 2 i November og 6 i December, og det fortsatte i 1944 med 1 i Februar, 1 i April, 8 i Maj og 20 i Juni for i 1945

at afsluttes med 15 i Februar, 30 i Marts og 19 i April — i alt altsaa 103 Henrettelser.

Som det ses, fandt der et stedse stigende Antal Henrettelser Sted, lige indtil man var helt sikker paa, at Tyskerne vilde lide Nederlag. At der her snarere var Tale om Terrorhandlinger for at skræmme Modstandsbevægelsens aktive Frihedskæmpere end om Straf, fremgaar tydeligt af de officielle Meddelelser, der blev udsendt om dem, og tillige deraf, at nogle af Dødsdommenes Fuldbyrdelse ligefrem blev gjort afhængig af, hvorvidt der fandt flere Sabotagehandlinger og Likvideringer Sted.

For de tyske Magthavere her i Landet var dette den behageligste Form for Terror, og desuden havde de lært saa meget om dansk Mentalitet, at de vidste, at Indførelsen af Terrormetoder, som Nazisterne brugte i Tyskland og i de øvrige besatte Lande, i Løbet af kort Tid vilde forvandle deres Poster fra Sinecureposter til Uriasposter. De søgte derfor stadig at undgaa dette; men efterhaanden blev de klare over, at de maatte gøre noget, og fra officiel tysk Side i Danmark fik man allerede kort efter *Schalburgkorpsets* Dannelse i Efteraaret 1943 Forbindelse med dette Korps og navnlig med Korpsets E.T.-Gruppe, hvilket sikkert ikke var uden Forbindelse med, at *Knud Børge Martinsen* havde dannet Schalburgkorpset efter Samraad med Himmler. Man var ganske simpelt bange for, at Himmler skulde sætte sine Ideer om Bekæmpelsen af Modstandsbevægelsen igennem herhjemme gennem Schalburgkorpset, og saa vilde man alligevel hellere selv foretage det fornødne.

Den af Schalburgkorpset udøvede Terror maa derfor betegnes som den egentlige Begyndelse til Terror i Danmark efter tysk, nazistisk Mønster og med det officielle Nazitysklands Velsignelse, men Korpsset selv behandles i en anden Afdeling af nærværende Værk.

Modstandsbevægelsen lod sig imidlertid ikke skræmme, tværtimod, dens Aktivitet og Slagkraft blev stadig større.

Saa søgte de tyske Magthavere ved Dannelsen af nye *Terrorgrupper*, som Schiøler-Gruppen, Jørgen Lorentzen-Gruppen, Lille Jørgen-Gruppen og Hipokorpset og ved at opløse det danske Politi, alt i Løbet af 1944, dels at vise deres Herrer i Tyskland, at de virkelig gjorde noget, dels at skræmme Modstandsbevægelsen. Bekæmpelsen af denne var en af Hovedopgaverne for samtlige disse Korps og Bander.

Forholdsreglerne førte imidlertid ikke til det ønskede Resultat, tværtimod udviklede Modstandsbevægelsen sig stærkere og stærkere, ja, det gik endog saa vidt, at det anonyme Frihedsraad optraadte som den kæmpende Modstandshærs Generalstab og ligefrem udstedte offentlige Proklamationer, som om det stod paa lige Fod med Hitler. Det var noget, der havde været ganske utænkeligt for en tysk Hjerne!

Den 1. November 1943 sendte da Himmler Politigeneral *Pancke* til København. Foreløbig skulde han sætte sig ind i Forholdene, men det betonedes, at han skulde sørge for en fastere Optræden, da man var utilfreds med den hidtil af Dr. *Mildner* førte Kurs. Sidstnævnte, som var Chef for det tyske Sikkerhedspoliti i København, maatte udskiftes.

I Løbet af kort Tid blev *Antallet af tyske Sikkerhedspolitimænd og af Gestapo forøget stærkt*, saaledes at der i Midten af November 1943 fandtes i alt ca. 2100 Mand. Man *forberedte den Terrorbølge*, der snart efter gik over Landet, skønt den

Sabotage mod Højspændings- og Telefonledninger

Ritzaus Bureau meddeler:

DER er i de sidste Dage i Jylland udført nogle Sabotagehandlinger mod Højspændings- og Telefonledninger.

Henrettelse for Begunstigelse af Fjenden

Fra officiel tysk Side meddeles:

BAGERSVEND *Lars Bager Svane*, født den 26. April 1919 i Marstal, er i Henhold til Krigslovene dømt til Døden og henrettet for Begunstigelse af Fjenden ved Spionage og ved andre Gerninger.

Sabotagevagt myrdet

Ritzaus Bureau meddeler:

EN Sabotagevagt, den 19-aarige *Hans Henning Larsen*, Fredericiagade 75 i København, er Natten til Mandag Klokken 0.15 blevet skudt ned og dræbt ud for Spilvgade 103. Larsen var ramt af adskillige Skud.

Sabotør henrettet

Fra officiel tysk Side meddeles:

ASSURANDØR *Karl Erich Abel*, født 18. Septbr. 1910 i Løgstør, er i Henhold til Krigslovene dømt til Døden og henrettet for Sabotage.

Dette er — uden Montage af nogen som helst Art — en Reproduktion af to danske Avisspalter fra Foraaret 1944, den ene fra 2. Maj, den anden fra 26. Maj. Og det er kun Eksempler, valgt i Flæng. Saa lovløse var Forholdene blevet i vort ellers saa trygge og rolige Samfund, takket være den tyske Terror.

ikke virkede paa den Maade, de tyske Magthavere troede, men derimod befæstede et uoverstigeligt Svælg mellem den danske Befolkning og Nazistyrer og alle dets Medløbere. Vandene skiltes, der var ikke længere Plads til Mellemstandpunkter, enhver maatte træffe sit Valg, og den danske Befolkning tog klart Stilling imod de tyske Voldsmænd. Kun en forsvindende Minoritet, der i Forvejen var kompromitteret, maatte følge den Vej, de var kommet ind paa, selv om de allerfleste hellere end gerne vilde være sprunget fra og have fulgt deres Landsmænd, hvis det havde været muligt.

I December 1943 blev Dr. Best, Politigeneral Pancke og General v. Hanneken kaldt til Hitlers Hovedkvarter i Østprøjsen, der blev kaldt »Ulveskansen«. Paa Vejen besøgte Pancke Himmler, der var meget opbragt over, at han ikke havde rettet sig efter de givne Anvisninger, der udtrykkeligt havde nævnt Kontrasabotage, Gengældelsesdrab og Drab af de Pengemænd, der bag Kulisserne finansielt støttede Modstandsbevægelsen, som passende Foranstaltninger. Himmler var rasende over.

2 Sabotagehandlinger i København

Gennem Ritzaus Bureau meddeles:

INATTEN mellem den 24. og 25. Maj er der udøvet Sabotage mod Firmaet Burmeister & Wain, Strandgade i København, og mod Accumulatorfabriken, A/S i Lyngby.

Dødsdom fuldbyrdet

Fra officiel tysk Side meddeles:

DØDSDOMMEN over *Orla Aulersen*, født den 7.-10. 1915 i Horselø, der havde været Deltager i en Sabotage-Organisation, er blevet fuldbyrdet.

Portner myrdet i Odense

Gennem Ritzaus Bureau meddeles:

DEN 23.-5. 1944 ca. Klokken 19.40 er Harald Sørensen, født den 20.-7. 1903 i Anebjerg, der var Portner i en af tysk Myndighed benyttet Bygning, blevet myrdet i Thuresensgade i Odense ved Skud med en Maskinpistol.

Voldsforbryder henrettet

Fra officiel tysk Side meddeles:

CYKELSMED *Benny Mikkelsen*, født den 23.-8. 1925 i Aarhus, er for Overfald paa en tysk Politimand, for Attentat imod Politifængslet i Aalborg og for Deltagelse i en Sabotagegruppe blevet dømt til Døden og henrettet.

Under den samme Sag er *Grethe Jensen*, født Angelund, født den 7.-7. 1917 i København, idømt Tugthus paa Livstid for at have understøttet Sabotagegruppen ved Ydelse af Husly og ved at skjule Sprængstoffer.

En i samme Forbindelse anklaget *Henrik Borge Nielsen*, født den 1.-12. 1910 i Thisted, blev frifundet.

at Hitler nu selv maatte kalde de tre Herrer til sig for at belære dem om deres Pligt.

Faa Dage efter mødte *Pancke, Best og v. Hanneken* hos Hitler, og i Mødet deltog desuden *Himmler, Keitel og Jodl* foruden Hitlers Adjutant *Schmundt*.

Dr. Best gjorde Rede for Forholdene i Danmark, der efter hans Mening var tilfredsstillende, da Forvaltningsapparatet vedvarende fungerede under Departementschefernes Ledelse, og Leverancerne til Tyskland og til den tyske Værnemagt fortsattes. *Pancke* understøttede Dr. Bests Fremstilling og meddelte, at han i den nærmeste Fremtid vilde faa opklaret, hvem der var Medlemmer af Frihedsraadet. Men Dr. Best ønskede imidlertid for bedre at komme Modstandsbevægelsen til Livs at faa Tilladelse til at indføre Forordninger, der kunde danne Grundlag for Domme, og han anbefalede i det hele taget at benytte tysk Rettergang over for Sabotører og andre illegale.

Hitler paahørte dette i Tavshed, hvorpaa han spurgte *Pancke*, hvad der var gjort for at bekæmpe Sabotagen. *Pancke* svarede, at det tyske Sikkerhedspoliti i Danmark havde arbejdet godt, men han vilde støtte Bests Forslag om at indføre Forordninger, der kunde danne Grundlag for Domme over Sabotører.

Hitler gik derefter skarpt imod Bests og *Panckes* Forslag, idet han sagde, at offentlig Rettergang uvægerlig vilde medføre, at de dømte Sabotører vilde blive gjort til Nationalhelte paa samme Maade som *Andreas Hofer*. Mod Sabotører kunde man kun anvende den Fremgangsmaade, at man straks dræbte dem ved Anholdelsen og allerhelst paa fersk Gerning. Desuden maatte man arrangere Modsabotage, og det vigtigste var at komme *Bagmændene til Livs, nemlig de Personer, der understøttede Modstandsbevægelsen økonomisk eller aandeligt* uden selv at tage Del i Sabotagen. Hitler gav udtrykkelig Ordre til, at der skulde udføres *Gengældelsesaktioner* mod disse Personer. Retsforfølgelsen mod dem, der havde udført Sabotage, og mod dem, der bevisligt havde understøttet den, skulde fortsættes som hidtil. Gengældelsesaktionerne skulde derimod sættes i Gang over for Personer, som man *formodede* understøttede Sabotagen, uden at der kunde skaffes Bevis derfor, og de skulde foregaa umiddelbart efter de »illegale« Handlinger og under tilsvarende Omstændigheder som disse. Hvis en Mand f. Eks. var blevet likvideret paa Gaden, skulde Gengældelsen ogsaa finde Sted paa Gaden, om muligt paa samme Sted og under Forhold, der — saa nær det var muligt — lignede dem, hvorunder Likvideringen havde fundet Sted. Han befalede, at der skulde skydes 5 Danskere for hver Tysker, som blev skudt, og at der skulde ødelægges en dansk Virksomhed for hver saboteret Virksomhed, der arbejdede for Tyskerne.

Der er saaledes ingen Tvivl om, at *hele det Rædselsregimente*, der kort efter begyndte i Danmark og varede til Befrielsen, var en *velovervejet Metode*, der tidligere var brugt af Nazisterne i Tyskland og i andre besatte Lande. Det blev nu udstrakt til Danmark, og det er altsaa ikke en enkelt forbryderisk Natur, der er ansvarlig derfor, men et forbryderisk System, udtænkt og bragt i Virksomhed af Nazismens højeste Ledere og udført af villige Redskaber.

Der var imidlertid een Ting, som Hitler ikke kendte og derfor ikke kunde regne med. Hans væsentlige Grund til at forkaste den af Best og *Pancke* foreslaede Ord-

Hvor en dansk Patriot eller hvor sagesløse danske Mennesker blev myrdet paa aaben Gade, kunde Demonstrationer ikke forhindres. *Mordstedet smykkedes med et Væld af Blomster* — som Politiet fik tysk Ordre om hurtigst muligt at lade fjerne. Her ser man et Sted, hvor to eller tre Danske er blevet skudt ned under Folketrejken. Man har ikke alene dækket den Del af Kørebanen, hvor Ligene blev fundet, med Blomster, men man har lagt Rammer af Brosten baade om dem og om Fyndord, som man har malet paa Asfalten. Længst ude — helt ved Sporvognsskinnerne — har man skrevet »De skal vide, de aldrig ser de sidste, de skal vide, at ingen bliver træt«. Det er to Linier af den gamle sønderjydske Slagsang. Og nu staaer de myrdedes Landsmænd med blottede Hoveder, harmfulde og hadfyldte paa Grund af den djævelske Raahed, som tyske Banditter eller danskfødte Lejesvende atter har lagt for Dagen. Om faa Minutter vil Politibilen rulle frem, og der vil blive givet Ordre til at fjerne alt, som minder om Udaaden. Lad saa være — forinden har Sindene dog naaet at finde Udløsning ved denne primitive, instinktive Hyldest af Frihedens Martyrer.

ning var, at han ikke gennem Retssager, der kom til Offentlighedens Kundskab, vilde have skabt Martyrer, Gengældelsesdrabene skulde foregaa paa en saadan Maade, at den menige Mand ikke var sikker paa, om det var de tyske Magthavere, der var ansvarlige for dem. Saa vilde Martyrglorien ikke saa nemt i Menigmands Bevidsthed blive fæstet paa Ofrenes Hoveder.

Paa dette Punkt forregnede han sig. Det blev med næsten usvigelig Sikkerhed fastslaaet netop i Menigmands Øjne, hvornaar der var Tale om Stikkerlikvidering, og hvornaar der var Tale om Terrordrab fra tysk Side. For dette sørgede den danske illegale Presse og derigennem — over for Verdensopinionen — den engelske Radio. Dette var kun muligt, fordi der var et intimt Samarbejde mellem de illegale danske Blade og det danske Politi. Før 19. September 1944 var Samarbejdet stærkt camoufleret og fandt ikke Sted gennem Politiets Chefer, men efter Politiets Opløsning var der et saa snævert Samarbejde mellem det illegale Politi og de illegale Blade, at man ofte kunde høre Indholdet af en Lægeerklæring eller en korrekt Beretning om en tysk Terrorhandling i den engelske Radio, faa Timer efter at Begivenheden var indtruffet. Da Befrielsen kom, var Modstandsbevægelsen da ogsaa straks i

Stand til at sætte de bekendte Grankors op alle Steder, hvor en Terrorhandlings Offer var faldet, og den Maade, den almindelige Befolkning modtog disse Grankors paa, viste, at der netop var sket det, som Hitler troede, han kunde undgaa, og som han frygtede: *Befolkningen havde sat Martyrkronen paa Ofrenes Hoveder.*

Efter Mødet hos Hitler søgte Best og Pancke Raad hos hver sin Chef, Best hos Ribbentrop og Pancke hos Himmler.

Best klagede sin Nød, og Ribbentrop var ganske enig med ham i, at det var helt forkert at anvende Gengældelsesmord over for det danske Folk, saaledes som Best havde lært dette at kende. Man burde jo egentlig protestere, sagde han, men der var desværre ikke noget at stille op mod en Ordre fra Føreren.

Pancke fik en anden Modtagelse. Han fik kort og godt at vide, at Himmler allerede for længst havde givet ham lignende Ordre, som han ikke havde udført, og Himmler udtrykte derfor Haab om, at Pancke nu vilde gøre sin Pligt. I Virkeligheden havde baade Best, Pancke og Dr. Mildner forud betraadt den Bane, som Hitler nu havde fastslaaet, idet de fra Efteraaret 1943 var traadt i Samarbejde med »E.T.« — en Gruppe under Schalburgkorpset —, og senere fortsatte de denne Linie med Dannelsen af de ovennævnte Terrorgrupper. Imidlertid afløstes Mildner den 5. April 1944 af *Otto Bovensiepen.*

II

Allerede før Mødet i »Ulveskansen« var det bestemt, at den af Obersturmbannführer *Otto Anton Rolf Skorzeny* ledede Terrorgruppe skulde arbejde i Danmark. Skorzeny var født i Wien i 1908, og han var i nogle Aar Ejer af en Fabrik i Østrig. I 1939 blev han indkaldt til den tyske Hær og traadte i 1940 ind i SS. Han blev kendt af hele Verden, da han befriede Mussolini fra Fængslet i Norditalien, og efter den Tid benyttede Hitler og Himmler ham til særlige Opgaver. Nu skulde han altsaa have den særlige Opgave at knægte den danske Modstandsbevægelse.

Skorzeny kom dog ikke selv til Danmark, men sendte Hauptsturmführer *Otto Alexander Friedrich Schwerdt*, kaldet »*Peter Schäfer*« eller slet »*Peter*«. Efter ham fik Terrorgruppen Navnet »*Peter-Gruppen*«. Senere kom Sturmbannführer *Alfred Naujocks* hertil i flere kortere Perioder.

Skorzeny fik sine Ordre skriftligt fra Himmler, og de gik ud paa, at han straks skulde udtage særlige Folk til specielle Opgaver i Danmark. De udtagne Folk skulde melde sig til Chefen for det tyske Sikkerhedspoliti i København, Dr. *Mildner.*

Selve Ordren til Terroren kom altsaa fra Hitler, men det var Himmler, der udpegede Schwerdt til at være Leder af den, og Schwerdt arbejdede hele Tiden under Befehlhaber der Sicherheitspolizei i Danmark, der var ham og hans Gruppe behjælpelig med Drab, Terrorhandlinger og Ødelæggelser.

Hvem var saa denne udpegede Leder?

Schwerdt blev født i Eisenberg i Pfalz som Søn af en Arbejder og blev efter Uddannelse paa et Handelsgymnasium Ekspedient, indtil han i 1936 blev indkaldt til Militærtjeneste. Den varede 2 Aar, hvorefter han blev hjemsendt som Underofficer og fik Ansættelse som Kontorassistent i

De Herrer Best (t. v.) og Pancke (t. h.) »heilere« ved Begravelsen af dem blandt deres Kolleger fra Forbrydervednen, som omkom ved R.A.F.s vellykkede Angreb paa Shellhuset den 21. Marts 1945 (Sml. Billedet af *Bovensiepen* ved samme Lejlighed, Bd. I, S. 699).

Ludwigshafen. I 1939 blev han indkaldt som Unterscharführer ved Leibstandarte Adolf Hitler og deltog i den polske og franske Kampagne. Han gjorde derpaa Tjeneste ved forskellige Fronter; men i 1942 meldte han sig som frivillig ved en SS-Sonderkommando i Oranienburg, der senere udviklede sig til Skorzenys Sabotage- og Antipartisantrup. Paa den Tid bestod Sonderkommando Oranienburg af omkring 100 Mænd, alle med de bedste fysiske Egenskaber og med udmærket Krigstjeneste bag sig. Imidlertid var Schwerdt blevet Oberscharführer, og i det følgende halve Aar gennemgik han specielle Kursus og Uddannelser til det kommende Arbejde, hvorefter han assisterede Skorzeny med Løsningen af forskellige Særopgaver, saaledes bl. a. Befrielsen af Mussolini i September 1943. I December 1943 blev Schwerdt kaldt til en Konference med Himmler, der satte ham ind i Situationen i Danmark og gav ham Ordre til at organisere den Modterror, der var blevet forlangt af Hitler selv.

Den 28. December 1943 ankom Schwerdt til København sammen med Unterscharführer *Adam Gföller* og *Leo Neuman*, samt *Kurt Carstensen*, som de havde faaet med fra Flensborg, fordi han kunde Dansk, hvad de andre ikke kunde. De havde rejst gennem Danmark med Pas som Handelsrejsende, og paa Hovedbane-gaarden i København blev de modtaget af Hauptscharführer *Ludvig Huf* fra Afdeling IV af det tyske Sikkerhedspoliti i København, og Schwerdt overnattede hos Huf, medens de andre sov andetsteds.

Schwerdt kaldte sig Peter Schäfer og blev senere slet og ret kaldt Peter, og hele Terrorgruppen blev kaldt *Peter-Gruppen*. Han var instrueret om at arbejde efter

Direktiver fra det tyske Sikkerhedspoliti, men havde faaet streng Ordre om ikke at indfinde sig paa dettes Kontorer for ikke at kompromittere det. Næste Dag blev Schwerdt paa Gaden ved Ørstedsparken af Huf ført sammen med en Mand, der var sendt af det tyske Sikkerhedspoliti, og han gav Schwerdt Ordre til Drab af Redaktør *Christian Damm*. Redaktør Damm havde været under Observation i nogen Tid, og man vidste, at han vilde være alene, da han ventede en engelsk Agent, Holm, ved 20-Tiden. Endvidere fik Schwerdt Besked paa, at en civil Motorvogn med et opgivet Nr. vilde vente ham paa Raadhuspladsen Kl. 19,30, og han fik Penge til Dækning af Udgifter.

Om Aftenen den 30. December 1943 trængte Schwerdt, Gføller, Neuman og Carstensen ind til Redaktør Damm, der blev beskydt, men ikke dræbt, fordi hans Hustru og Barn uventet kom ind i Stuen og skreg op, saa Banditterne blev bange og løb. Damm laa dog i lang Tid syg af Saarene og blev aldrig helt rask.

Samme Dag blev der gjort Forsøg paa at dræbe Folketingsmændene *Ole Bjørn Kraft* og *Axel Møller*, men heller ikke i disse Tilfælde havde Forbryderne Held med sig. Det var dog ikke Schwerdt og hans Bande, der var Mestre for dette, men derimod Danskeren *Jan Sørensen*. Han blev stærkt eftersøgt af det danske Politi, og det blev senere opklaret, at det tyske Sikkerhedspoliti gemte ham i Schalburglogen paa Blegdamsvej, da det danske Politi var kommet paa Sporet af ham. Herfra fløj man ham senere til Tyskland.

Jan Sørensen sad efter Befrielsen som Fange i en fransk Interneringslejr, men flygtede og er endnu ikke fundet.

Det tyske Sikkerhedspoliti i København har aabenbart villet vise, at de ogsaa selv kunde sætte Terrordrab i Gang.

Nogle Dage senere mødte Schwerdt, ført af Huf, den samme Udsending fra det tyske Sikkerhedspoliti et Sted uden for København, og Schwerdt fik til Opgave at skyde Pastor *Kaj Munk* i Vedersø Præstegaard, fordi Munk havde skrevet antityske Skrifter, og man mente, at han var Modstandsbevægelsens aandelige Bagmand.

Den 3. Januar 1944 kørte da Schwerdt med sine 3 Følgesvende til Odense, hvor de fik Lederen af Sikkerhedspolitiet i Odense, *Söhnlein*, med. Han havde allerede i nogen Tid haft *Kaj Munk* under Observation og anviste Fremgangsmaaden.

De fem Mænd indfandt sig i Vedersø Præstegaard, hvor de udgav sig for dansk Politi og foreviste Politiskilt, idet kun Carstensen førte Ordet. *Kaj Munk* blev underrettet om, at han var arresteret og maatte følge med. Paa en øde Vej ved Hørbylunde nær Silkeborg steg alle ud af Vognen for at forrette et nødvendigt Ærinde, og her blev *Kaj Munk* myrdet, vistnok af Neuman.

Peter-Gruppen naaede med denne Forbrydelse en »Berømmelse«, som den næppe havde drømt om. Dens Ry naaede ud over hele den civiliserede Verden, og Reaktionen var voldsom. Det nyttede ikke, at Tyskerne fralagde sig alt Ansvar for Forbrydelsen, og det nyttede ikke, at Morderne havde skiftet Nummerplader paa deres Vogn, hvilket allerede den Gang blev konstateret. Ikke een i Danmark var i Tvivl om, hvem der havde sat Forbrydelsen i Scene. I hele Folkets Øjne var Martyrkronen sat paa Digterpræstens Hoved, og i Dag ved vi, at det var sandt, hvad de »illegale« Blade skrev om Forbrydelsen og dens Ophavsmænd.

Otto Skorzeny
F. 1908

Otto Alexander Friedrich Schwerdt
F. 1917

Wolfgang Heinrich Paulus Söhnlein
F. 1913

Alfred Naujocks
F. 1911

Fire fremtrædende tyske Banditter: *Skorzeny*, som var udset til at lede den første organiserede Terrorgruppe i Danmark, *Schwerdt*, som i hans Sted blev Lederen og takket være sit Dæknavn (»Peter Schäfer«) gav Gruppen Navnet »Peter-Gruppen«, *Söhnlein*, der stilledes til Gruppens Disposition, da Mordet paa Kaj Munk skulde gennemføres, og *Alfr. Naujocks*, der i visse Perioder afløste *Schwerdt* som Gruppens Leder.

Det første Resultat af den Fremgangsmaade, som Hitler havde befalet for at undgaa at trykke Martyrkronen paa Ofrenes Hoveder, bevirkede, at den med usvigelig Sikkerhed blev sat paa rette Plads, og det hjalp intet som helst, at Morderne paa Digterpræstens Lig havde hæftet en Seddel med Paaskriften: »Du Svin har dog samarbejdet med Tyskerne«.

Kort efter kom Sturmbannführer *Alfred Naujocks* til København for at skabe faste Rammer om Terrorgruppen, og han havde nogle flere Tyskere med til Udfyldning af Rammerne. Naujocks blev derefter Leder af Gruppen, men han opholdt sig kun kort Tid i Danmark. Han var senere paa korte Besøg og overtog derunder Kommandoen, men bortset fra disse Perioder var Schwerdt den virkelige Leder indtil December 1944, da Hauptsturmführer *Horst Issel* overtog hans Plads og beholdt den til Befrielsen.

Den 10. Januar 1944 udførte Peter-Gruppen Sabotage mod *Studenterejningens Bygning* paa Vestre Boulevard 6 i København, hvor Skaden blev opgjort til 120.000 Kr., den 11. Januar saboterede den *Garageanlægget*, Enghavevej 31 (Skade: 14.000 Kr.), den 17. Januar »*Hellerup Flødeis*«, Onsgaardsvej 3 (Skade: 138.000 Kr.), den 25. Januar *Danske Studenters Roklub*, Strandvænget i København, den 31. Januar *Hellerup Roklub*, Hellerup Havn (227.000 Kr.), den 31. Januar forsøgte Peter-Gruppen at dræbe Grev *Brockenhuus Schack* i hans Villa i Hellerup, og samme Dag dræbte Gruppen Politibetjent *Falkenaa* uden for Randbølvej 8.

Dette var Resultatet af Peter-Gruppens Arbejde i Danmark i den første Maaned.

I Tiden fra 30. December 1943 til Befrielsen den 4. Maj 1945 udførte Gruppen i alt 94 Drab, ca. 25 Drabsforsøg, 8 Togattentater, der kostede 26 Menneskeliv, samt ca. 157 Sprængninger af Ejendomme, Industrivirksomheder o. l. I alt er der ved disse Forbrydelser omkommet ca. 160 Mennesker, medens et stort Antal blev saaret og mange gjort til Invalider.

Skaderne ved de forskellige Sprængninger og Ødelæggelser er løseligt opgjort til over 100 Millioner Kr.

Det vil indenfor den afsatte Plads ikke være muligt at nævne alle de forøvede Forbrydelser, men nogle skal anføres i det følgende.

Den 7. Februar 1944 udførte Gruppen Ødelæggelse af *Nordisk Filmskompagni i Valby* ved København, hvor Skaden blev opgjort til 193.000 Kr., og hvorved der rettedes et alvorligt Slag mod dansk Filmvirksomhed, antagelig for at give Plads for de tyske Film, der ikke var velset inden for Branchen.

Den 9. Februar 1944 udførte Gruppen Bombeattentat mod *Tinghuset i Svendborg* (Skade: 65.000 Kr.), antagelig for at vise, at Retsbygninger ikke var fredede.

Den 31. Marts 1944 forøvedes Ødelæggelse af »*Kinopalæet*« i København (Skade: 945.000 Kr.).

Samme Dag forsøgte Gruppen at dræbe Landsretssagfører *Hjermind* i København, der var et kendt Medlem af Det konservative Folkeparti. Et af Gruppens Medlemmer blev anholdt af det danske Politi. Han opgav at hedde Haakon Rasmussen og at være født i Reykjavik, men han nægtede i øvrigt at udtale sig, førend han havde talt med en Sagfører. Vedkommende Politimand bemærkede hertil, at dette hurtigt kunde ordnes, og spurgte i øvrigt, om der var nogen bestemt, han ønskede, hvortil Manden svarede, at han slet ikke ønskede nogen Sagfører, han vilde overhovedet ikke udtale sig. Politimanden spurgte om Grunden dertil, men det vilde han ikke fortælle. Det var dog ganske aabenbart, at han kun vilde trække Tiden ud, og at han handlede efter Instruktion. Man søgte derfor stadig at faa ham til at tale, og omsider lykkedes det at faa ham til at indrømme, at han ikke var fra Island, da de faa Ord han sagde, havde en stærk

Om *Hans Wäsche* (t. h.) er fortalt udførligt i Bd. I, S. 701. SS-Hauptsturmführer, Kriminalrat *Bunke* (t. v.) var af en helt anden Type. Han havde oprindelig været knyttet til det tyske Toldvæsen, var derfra kommet til Kriminalpolitiet og traadte i 1936 i Gestapos Tjeneste. Under Besættelsen ledede han paa Shellhuset Afdeling 2a, der skulde bekæmpe den danske Modstandsbevægelse ved Clearingmord og anden Terror. Hans Brutalitet og Samvittighedsløshed kendte ingen Grænser — selv i Shellhuset følte man sig urolige, naar han rullede sig ud. Endog Dr. Hoffmann mistede under saadanne Omstændigheder sin sædvanlige Selvtillid og ubekymrede Ro. En tysk Politimand, som i dyb Hemmelighedsfuldhed arbejdede for Modstandsbevægelsen, karakteriserede *Bunke* som en af dem, der »har mest Blod paa Hænderne«. Han kunde, naar han vilde, virke charmerende og elskværdig, men bag sit Skuespillervæsen skjulte han en utrolig Raahed og Kynisme. Det var ham, som bl. a. gav Ordre til Mordet ved Ousted paa de 11 danske Patrioter den 9. August 1944, og han deltog personlig i Udaaden. Den 2. Maj 1945 kaldte han sine Medarbejdere sammen paa Politigaarden. Han var da meget langt nede og tilbød dem alle falske Papirer, saa de kunde bringe sig i Sikkerhed inden den nær forestaaende Kapitulation. Selv undslap han til Tyskland.

norsk Klang. Han opgav nu, at han hed Haakon Rasmussen og var født i Lillehammer i Norge; men den eneste Oplysning, han vilde give, var, at han havde opsøgt Landsretssagføreren for at faa nogle Oplysninger. Det maa her bemærkes, at Manden var blevet overrumplet af to Politimænd, der var kommet over ham bagfra og havde grebet ham i hver sin Arm. De fandt en ladt Pistol i hans Brystlomme.

Der skete nu det, som Politimanden havde ventet: Der blev telefoneret fra det tyske Sikkerhedspoliti, som fortalte, at de havde bragt i Erfaring, at en tysk Desertør ved Navn Arne Poulsen, der var født paa Island den 5. August 1919, var til Stede paa Politigaarden. Da man var klar over Meningen, svarede man kun, at der ikke fandtes nogen tysk Desertør eller nogen Person af dette Navn paa Politigaarden; men hertil bemærkedes ganske kort, at man vidste, der en halv Time før var anholdt en Person ved Landsretssagfører Hjermins Kontor, og at denne Person var den tyske Desertør Arne Poulsen.

Politimanden erklærede, at han ikke kunde udlevere Manden uden Instruks fra højere Instanser; da det tyske Sikkerhedspoliti mødte op paa Politigaarden med et vellignende Fotografi af Forbryderen og en Udleveringserklæring fra Bovensiepen, besluttede man at udlevere ham. Forinden havde man sikret sig hans Fingeraftryk og Fotografier af ham, og efter Befrielsen blev han anholdt i Tyskland og ført til Norge, da han er Nordmand. Hans rette Navn er *Leif Schmidt*. Ogsaa i Norge havde han arbejdet for Tyskerne og skulde nu staa til Rette der.

Kort Tid efter modte to danske Politimænd hos Kriminalrat *Bunke* paa Dagmarhus for at faa en nærmere Redegørelse paa det mærkelige Tilfælde, og de stillede *Bunke* forskellige ubehagelige Spørgsmaal, som han besvarede paa en saadan Maade, at der absolut ikke var nogen Tvivl om, at *Bunke* enten selv havde arrangeret Mordforsøget eller havde faaet til Opgave at »redde Ansigtet« for de tyske Autoriteter, der havde det paa Samvittigheden. Han fortalte bl. a., at en tysk Pistol, der var fundet i »Desertøren«s Brystlomme ved Anholdelsen, var hans Tjenestepistol, og at man fra en Kaffebar paa Vesterbro havde faaet oplyst, at »Desertøren« var gaaet til Landsretssagføreren for at blive hjulpet til Sverige, hvorfor det tyske Politi var i Stand til at rette Henvendelse om ham en halv Time efter Anholdelsen. Desuden havde »Desertøren« slet ikke haft Pistolen i Brystlommen, da han var oppe hos Landsretssagføreren — den havde han haft i en Baglomme i Benklæderne, saa han ikke vilde have kunnet bruge den, uden at man blev advaret ved hans Bevægelser. Paa Vejen ned ad Trappen fra Landsretssagføreren maatte han have flyttet Pistolen fra Bukselommen til Brystlommen, svarede *Bunke*, da de danske Politifolk gik ham paa Klingen. Spørgsmaalet om, hvorfor han skulde have gjort dette, blev naturligvis ikke besvaret. Hele Indtrykket af Samtalen var et saadant, at *Bunke* vilde være blevet sat i Arresten — hvis han ikke havde været Repræsentant for Magthaverne!

Den 19. April 1944 forøvede Peter-Gruppen *Attentat mod en Sporvogn paa Vesterbrogade* ved Pileallé, hvorved 15 tilfældige Sporvognspassagerer blev saaret, og der øvedes Skader for 3500 Kr. Tidligere paa Dagen var en Kurér for det tyske Gesandtskab blevet likvideret paa omtrent samme Sted, og som Hævn herfor blev der kastet Bomber og Haandgranater mod en tilfældig Sporvogn, der kom forbi. Kun et lykkeligt Tilfælde bevirkede, at ingen blev dræbt, og at ikke mange flere Mennesker blev saarede. Den 26. April 1944 forøvede Gruppen *Attentat mod Ejendommen Vestre Boulevard 27*, hvorved en Mand blev dræbt og Skade forvoldt for 1.300.000 Kr.

Den 28. April 1944 forøvedes et *Attentat mod Korsør Glasværk*, hvor Skaden var paa 1.410.000 Kroner.

Den 26. Maj 1944 fulgte Gruppens *Attentat mod Fyens Stiftstidende* i Odense. Skaden vurderedes til 1.022.000 Kr., og samme Dag blev 3 Forretninger i Odense sprængt i Luften.

Den 18. Juni 1944 blev »*Domus Medica*« i Amaliegade i København sprængt i Luften. Skaden var paa 1.360.000 Kr., og en af Attentatmændene sagde til en af Personalet, de traf, at det var en Hilsen fra Køppe, en medicinsk Student, der var likvideret som Stikker 3 Dage tidligere.

Den 25. Juli 1944 forøvedes *Bombeattentatet i Tivoli*, hvorved Koncertsalen, Arena og en Mængde andre Bygninger blev ødelagt. Skaden her blev anslaaet til 4.617.000 Kr. Attentatet blev udført af 13 Mænd med Otto Schwerdt i Spidsen og med *Henning Brøndum*, *Bothildsen Nielsen*, *Ib Nedermark Hansen* og *Thybo Sørensen* samt 2 tyske Kvinder blandt Deltagerne. Under Rets-sagen mod de arresterede Medlemmer af Peter-Gruppen i København forklarede *Brøndum* blandt andet, at de fik Valget mellem at ødelægge Det kongelige Teater, Nationalmuseet eller Tivoli. *Thybo Sørensen* erklærede, at Ordren var kommet fra højeste Sted, *Nedermark Hansen*, at den kom fra *Skorzeny*, der var *Panckes* Gæst paa det paagældende Tidspunkt. *Thybo Sørensen* tilføjede, at Ordren efter *Schwerdts* eget Udsagn var kommet fra højeste Sted.

Hvad der menes med Udtrykket »højeste Sted«, kan man kun gætte om.

Arrestanterne forklarede, at de anbragte Bomberne ved Glassalen, Rutschebanen, Rosengaarden, Taverna og Arena, og de paastod, at Koncertsalen gik op i Luer, kun fordi en Ordre, som Bاندitterne havde givet nogle Arbejdere, de havde holdt op, om at alarmere Brandvæsenet, ikke var blevet fulgt. Efter *Thybo Sørensen*'s Forklaring skulde *Tivolis* Ødelæggelse være en Gengæld for Sprængningen af *Rekyllifelsyndikatet*.

Den 21. Juli 1944 dræbte Peter-Gruppen *Kordegner Asbo* paa Klokkerkontoret i Hyskenstræde. Det var *Brøndum* og *Bothildsen Nielsen*, der sammen med en Tysker, som blev kaldt *Fritz*, udførte Drabet paa Grundlag af et Kartotek, der ud for *Asbos* Navn havde en hel Mængde Notater, hvis Indhold Arrestanterne ikke kunde huske. *Asbo* arbejdede intimt sammen med *Kordegner Kofoed* paa den nationale Linie.

Den 30. August 1944 blev Ingeniør *Snog Christensen*, der var Formand for Københavns Grundejerforening, bortført i en Bil, som holdt i Nærheden af hans Bopæl paa Frederiksberg, og led-saget af en anden Bil blev han kørt ud ad Roskildevej, hvor Sporene forsvandt. Der kom visse

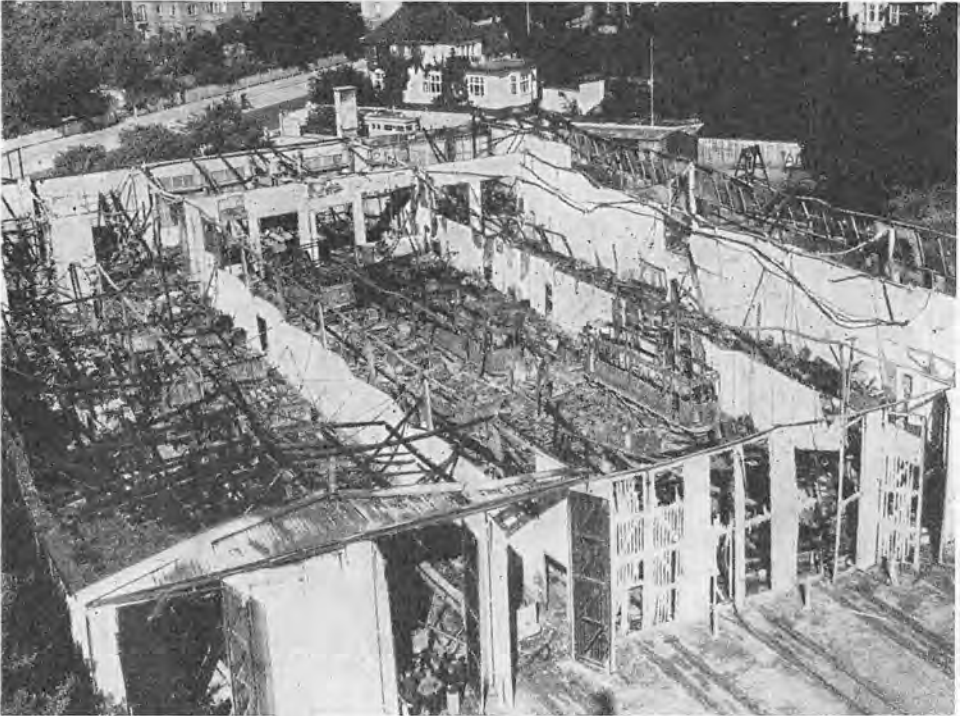

Natten til den 26. Maj 1944 fandt en Række Schalburgtagere Sted i Odense, forøvede af Peter-Gruppen. Lidt over Kl. 1 ødelægtes en Ejendom i Kongensgade Nr. 46, næsten samtidigt sprængtes Ejendommen Nr. 10 i samme Gade, og Kl. 2,07 hørtes tre voldsomme Detonationer i »Fyens Stiftstidende«s Bygning ud mod Graabrødreplads. Baaede den østlige og den vestlige Ende af Ejendommen sprængtes bort, der udbrød Brand i Trykkeriet, de nærliggende Bygninger led alvorlig Skade, og alle Ruder i Kvarteret knustes:

Ting frem under det danske Politis Undersøgelser, som tydede paa, at han var ført til Snekkersten, men under de daværende Forhold kunde man ikke nærmere fastslaa dette. Under Retssagen blev det oplyst, at Bortførelsen af Snog Christensen var nøje planlagt. *Brøndum* forklarede, at *Bovensiepen* og Dr. *Wäsche* forlangte, der skulde ske noget, og de to Banditter havde da faaet udleveret en Liste med fem Navne, af hvilke Snog Christensens var Nr. 3. Nr. 1 og 2 paa Listen var bortrejst paa Ferie, det blev derfor Snog Christensen, der kom til at undgælde. Det var udtrykkeligt forlangt, at vedkommende skulde bortføres og forsvinde fuldstændig, og det er da ogsaa først under Retssagen blevet godtgjort, at Bortførelsen blev udført af *Brøndum*, *Schwerdt* og 8 andre Medlemmer af Gruppen. Snog Christensen blev kørt til Snekkersten, hvor han blev skudt. Liget blev sænket i Øresund. Det var i og for sig ganske uforstaaeligt, hvorfor man havde valgt Snog Christensen som Offer, da han holdt sig langt borte fra al Politik; men det skyldtes altsaa kun, at han var en kendt Personlighed. Gruppen skrev et Par anonyme Breve til Fru Snog Christensen, hvori det blev paastaet, at Snog Christensen var Fange og kunde løskøbes for et større Beløb — Breve, der i sin Tid af Politiet blev betragtet som Forsøg paa at camouflere Begivenheden, og dette har altsaa vist sig at være rigtigt.

Den 30. September 1944 blev Aarhushallen sprængt, og der blev ved den Lejlighed dræbt fem Mennesker, og Værdier for 1.400.000 Kr. blev ødelagt. Attentatet blev udført af 4 af Peter-Gruppens Medlemmer, to Tyskere, en Hollænder og Danskeren *Mariegaard*, efter at Tyskeren Pahl og *Mariegaard* Dagen i Forvejen havde taget Forholdene i Øjesyn paa Stedet.

Mariegaard forklarede i Retten, at det kun var selve Restaurationen, der skulde sprænges i Luften, og han paastaar, at man ikke vidste, der var Beboelse i Ejendommen; men man spørger uvilkaarligt sig selv, hvad han saa var henne i Ejendommen for Dagen før. Det rette Forhold er

Den 22. August 1944 sprængte Kl. 1 om Natten Peter-Gruppen *Sporvognsremisen i Aarhus*, og efter Sprængningen udbød der Brand. Alle Byens Sporvogne og Hovedparten af Trambusserne blev ved den Lejlighed ødelagt. Men andet opnaaedes heller ikke. Byens Borgere bevarede Roen.

sikkert, at man slet ikke havde bekymret sig om, hvor mange Menneskeliv Attentatet vilde ud-slette.

Den 1. August 1944 dræbte Gruppen Guldsmed *Palle Skaanstrøm* paa Kultorvet i København. Det danske Politi kom i Besiddelse af en Jakke, som en af Gerningsmændene havde mistet paa Gerningsstedet, og i Jakken fandtes en Skrivelse af følgende Indhold i Oversættelse fra Tysk:

»For fremragende personlig Indsats og særlige Ydelser ved Gennemførelsen af en særlig Opgave i det besatte Omraade udtaler jeg min Anerkendelse.

Himmler« (sign.).

Skrivelsen var stilet til *Svend Thybo Sørensen*. Han var dog ikke selv med, men han havde laant Jakken til en af Gerningsmændene, og allerede paa dette Tidspunkt var det danske Politi klar over, at Drabene paa danske Patrioter skete efter højeste tysk Ordre.

Den 8. Oktober 1944 forøvedes et ondartet *Attentat mod et Eksprestog ved Hobro*, hvorved 10 Personer blev dræbt, 9 haardt saaret og mange let saaret. Under Retssagen erklærede Brøndum, at Ordren til dette Attentat var kommet fra Bovensiepen, og den lød paa, at Bomberne skulde anbringes i 1. Klasse's Kupeer. Nedermark Hansens Udtalelser lød paa, at det var Peter (Schwerdt), der havde givet Ordren, men at den stammede fra højeste Sted. Attentatet skulde være Gengæld for Jernbanesabotagerne. Bomberne blev anbragt i Mapper, og Brøndum og Nedermark Hansen anbragte deres Mapper paa Knager i Gennemgangsvogne og forlod saa Toget. Kun de Bomber, der var anbragt af Brøndum i den forreste Vogn, eksploderede og ødelagde to 1. Klasse's Vogne. I Retten hævdede Nedermark Hansen, at han, inden han hængte sin Mappe med Sprængstoffet fra sig i Toget, anbragte to Tændblyanter, der skulde antænde Ladning-

Den 14. Decbr. 1944 Kl. 6,15 hørte man i Odense Braget af en voldsom Eksplosion. Det var »Odinstaarnet«, der blev sprængt i Luften af Peter-Gruppen. Det blev fuldkommen ødelagt, men faldt ind over den tilstødende Mark, saa Trafikken ad Landevejen Odense—Middelfart ikke spærredes derved.

gen. paa en saadan Maade, at de ikke kunde fungere. Faktisk blev det umiddelbart efter Attentatet oplyst, at Sprængladningen i den ene Mappe ikke var antændt, fordi Sprængblyanterne var forkert anbragt. Dette har Nedermark Hansen formentlig faaet at vide, og saa har han benyttet sig af dette til at give Rollen som frelsende Engel. Ogsaa dette Attentat var i nøje Overensstemmelse med den tidligere omtalte Ordre om Gengældelsesaktioner; kun anbragte man her Sprængladningerne inde i Toget for ikke — som ved Jernbanesabotagen — at ødelægge selve Spornettet, som Tyskerne var interesseret i at bevare.

Dette Attentat er symptomatisk for hele Tyskerterroren. Maalet var kun at ødelægge og dræbe, uden Hensyn til, hvem eller hvad det gik ud over. Hvis man sammenligner denne Fremgangsmaade med Modstandsbevægelsens Stikkerlikvidationer og Sabotagehandlinger, der altid havde en ganske bestemt Baggrund, nemlig ved Likvidationer at fjerne en Fare for Bevægelsen og ved Sabotager at ubrugeliggøre Led i den tyske Krigsmaskine, vil enhver kunne se den moralske Baggrund for Modstandsbevægelsens Aktioner, medens Tyskernes Terroraktioner ret beset var Udslag af Desperation over manglende Evne til at bekæmpe den danske Modstandsbevægelse.

Den 19. December 1944 sprængte Peter-Gruppen Østasiatisk Kompagnis imponante Bygning i Holbergsgade i København. Ødelæggelsen, hvori bl. a. Brøndum deltog, blev foretaget ved Anbringelse af Bomber i Bygningen, og samtidig blev der hældt brændbare Vædsker ud over Gulvene, saa man var sikker paa, at en omfattende Brand vilde fortære, hvad ikke Bomberne fik tilintetgjort. Hipofolk var udkommanderet for at forhindre Vagtværnet og Brandvæsenet i at redde nogen Del af Bygningen.

Den 5. Januar 1945 foretog Gruppen Attentat mod Tuborgs Fabrikker paa Strandvej, hvor Kedel- og Maskinanlægget blev ødelagt og Skade forvoldt for 5 Millioner Kr. Allerede i Efteraaret 1944 havde Bothildsen Nielsen Tuborgs Fabrikker under Observation, og der blev fremskaffet Tegninger over Anlægget, der helt skulde ødelægges. Nu nøjedes man med at ødelægge

Den 19. December 1944 ødelagde Peter-Gruppen Ø.K.'s Hovedkontor i København. Ved Sprængbomber og Brandvædske blev den monumentale og skønne Bygning tilintetgjort, og Skaden blev løseligt anslaaet til ca. 3 Millioner Kroner.

Kedel- og Maskinanlægget. Efter Bothildsen Niensens Oplysning var Grunden til Sprængningen, at nogle af Tuborgs Ledelse og Personale var mistænkt for »illegale« Virksomhed.

Den 18. Januar 1945 raserede Gruppen *Apolloteatret* i København, hvor Skaden blev opgjort til 1 Million Kr. Efter Brøndums og Bothildsen Niensens Forklaringer var det Dr. Wäsche, der opgav, at Apolloteatret skulde sprænges, fordi en Revy, det opførte, var i engelske Farver, og der var i flere Biografer illegalt vist en Smædefilm mod Hitler, som fremstilledes med en Flue paa Næsen. Dette skulde hævnnes.

Den 23. Januar 1945 blev *Carl Allers Etablissement* i Valby ved København sprængt, og der ødelagdes Værdier for 7 Millioner Kr. Brøndum var selv kommet med Forslaget, og Grunden var, at man mente, der blev trykt »illegale« Skrifter i Etablissementet.

Et Par Dage for sprængte Peter-Gruppen *Bang & Olufsens Radiofabrik* i Struer, hvor Ødelæggelsen blev opgjort til 2½ Million Kr. Fabrikken vilde ikke arbejde for Tyskerne.

Den 20. Februar 1945 dræbte Peter-Gruppen de fire Læger: *Fabricius, Adelsteen, Ørsberg og Hvalkoj* paa Odense Amtssygehus.

Mariegaard har i Retten forklaret, at Gruppen gennem Issel havde henvendt sig til Hitler, fordi den vilde fritages for at foretage flere Drab og Attentater, da den var blevet klar over, at Terrorvirksomhed ikke hemmede Modstandsbevægelsen, men snarere skaffede den flere Tilhængere. Banditterne ønskede, at der i Stedet skulde foretages officielle Henrettelser af Sabotørerne.

Enhver, der kender Hitlers Indstilling, der jo gik ud paa, at der ikke maatte skabes Martyrer gennem officielle Domme og Henrettelser, maatte være paa det rene med, at en saadan Henvendelse var ørkesløs, og Resultatet blev da ogsaa efter Mariegaards egen Forklaring, at der kom Ordre til at forstærke Gruppens Virksomhed. Den gennemførte derpaa, hvad Bothildsen

Natten til den 22. Febr. 1945 hær-
gede Peter-Gruppen de store Strøg-
gader — Nørregade, Guldsmedgade
og Ryesgade — i Aarhus. I og
uden for en Række Ejendomme i
Gaderne havde Banden placeret
Bomber, hvis Sprængning havde
en fuldkommen Ødelæggelse til
Følge. Murene faldt mangfoldige
Steder, eller Bygningerne gik op i
Luer. I Nørregade brændte et Men-
neske inde, medens fire andre
dræbtes i Guldsmedgade. — Bille-
det viser *Ødelæggelsesværket i
Guldsmedgade*, hvor C. B. U.-Mand-
skab forgæves kæmper mod Ilden.

Nielsen i Retten kaldte »en af de frygteligste Turneer, Gruppen har været paa,« og han tilføjede, at Voldshandlingerne her var sket efter *direkte Ordre fra Hitler*.

Det var Meningen, at de paa Sygehuset skulde skyde Overlæge *Møller*, men da han ikke var hjemme, skød de de ovennævnte fire Læger. I alt skulde der skydes otte Læger. Bothildsen Nielsen har forklaret, at han gik op paa tredje Sal i Lægebygningen og gav de Læger, han traf, Ordre til at gaa ned i Stueetagen, da Huset skulde sprænges i Luften. Da han kom ned igen, var de fire nævnte Læger samlet her. De fik Ordre til at vende sig med Ansigtet mod Væggen, hvorpaa de blev skudt ned bagfra. I Odense skulde desuden Teaterdirektor *Helge Rungwald* have været dræbt, men han blev ikke truffet. Derimod dræbte Gruppen Installatør *Valdemar Petersen*, Konsul *Christgau* og Løjtnant *Tang*.

Gruppen fortsatte derpaa sit Rædselstogt op gennem Jylland.

Ovenstaaende er kun et tilfældigt Udpluk af Beretningerne om Peter-Gruppens Rædselsgerninger, men det er vist rigeligt til at give en Karakteristik af dens Virksomhed.

Dens Leder har i Retten forklaret, at alle Danskerne, der var Medlemmer af Gruppen, vidste, hvad de gik ind til, før de traadte ind i den, da man ikke kunde risikere, at nogen, som først var kommet ind, modarbejdede Gruppen. De første fem Danskere kom i Foraaret 1944 fra Berlin, hvor de var uddannet til Arbejdet. Schwerdt havde

gjort dem bekendt med, hvad de skulde deltage i, og de havde uden Tøven erklæret sig parat.

De aktive tyske Medlemmer af Peter-Gruppen var:

Sturmabführer Alfred Naujocks, der var nominel Leder af Gruppen, men kun opholdt sig i Danmark i nogle faa og korte Perioder. Han var et Stykke Tid interneret i en engelsk Lejr i Tyskland, men flygtede derfra. Der har siden flere Gange gaaet Rygter om, at han atter er fanget, men dette er næppe rigtigt.

Hauptsturmführer Otto Friederich Alexander Schwerdt, der udførte Gruppens første Terror-handlinger, og som var den virkelige Leder, bortset fra de korte Perioder, da Naujocks opholdt sig i Danmark.

Leo Neuman, hvis virkelige Navn er Nebel. Han var født i Schweiz og var tidligere Agent for Reichssicherheitshauptamt i Berlin.

Kriminalassistent *Kurt Carstensen* fra Flensborg, der deltog i de første Gengældelsesdrab, og som blev anholdt i København.

Unterscharführer *Adam Gjoller*, født i Østrig og fundet i en Interneringslejr i den amerikanske Zone.

Untersturmführer *Wolfgang Heinrich Paulus Söhnlein*, en Overgang Leder af Sikkerhedspolitiet i Odense. Han forberedte og deltog i Mordet paa Pastor Kaj Munk. Han er arresteret i Odense og venter sin Dom som Krigsforbryder.

Hauptscharführer *Ludvig Huf*, der var ansat ved det tyske Sikkerhedspoliti i København og var Forbindelsesmand mellem dette og Peter-Gruppen. Han blev dræbt under Shellhusets Bombardement.

Standartenoberjunker *Drost*, en Overgang Leder af en Underafdeling i Odense. Han kom ret hurtigt tilbage til Tyskland. Det vides endnu ikke, hvor han opholder sig.

Oberscharführer *Fritz Himmel* efterfulgte Drost som Leder af Underafdelingen i Odense og blev dræbt under Afvæbningen af det danske Politi.

Unterscharführer *Otto Wagner*, hvis Skæbne er ukendt.

Unterscharführer *Walter Gläser*, der senere faldt under Kampe i Tyskland.

Untersturmführer *Hans Wilhelm Adolf Juhl* (Gestapo-Juhl), der var Leder af det tyske Sikkerhedspoliti paa Visborg ved Helsingør. Han blev dog kun anvendt til mere underordnet Arbejde. Han er arresteret i Helsingør og venter paa Dom som Krigsforbryder.

Unterscharführer *Fritz Jesse*, der er forsvundet.

Sturmmann *Christian van Baalen*, født i Holland og en Tid søgende Kontakt med Modstandsbevægelsen og deltagende i nogle af dens Aktioner. Han er arresteret i København og venter sin Dom som Krigsforbryder. Han har ogsaa arbejdet for Tyskerne i Holland.

Sturmabführer *Schmidt*, der en Tid ledede en Underafdeling i Aarhus. Han er forsvundet.

Sturmmann *Carl Nevermann*, der tidligere havde arbejdet for Reichssicherheitshauptamt i Berlin, er forsvundet.

Hauptsturmführer *Horst Issel*, der var Leder af Peter-Gruppen i de sidste fem Maaneder før Befrielsen, og som udfoldede en langt større Terrorvirksomhed end Schwerdt. Issel er forsvundet, og man ved intet nærmere om ham.

Leif Schmidt, født i Norge, forsøgte Drabet paa Landsretssagfører Hjeremind, der er omtalt Side 544 ff., men blev anholdt af det danske Politi, som dog maatte udlevere ham til Tyskerne. Han er nu arresteret i Norge og venter sin Dom.

Personerne skiftede fra Tid til anden, og der var aldrig mere end ca. ti af dem aktive paa een Gang.

Peter-Gruppens danske Medhjælpere var følgende:

Henning Emil Brøndum, Kaj Henry Bothildsen Nielsen, Ib Nedermark Hansen, Aage Thomas Mariegaard, Robert Lund, Helge Erik Lundquist og Svend Thybo Sørensen, der alle idømtes Dødsstraf og henrettedes den 9. Maj 1947.

Poul Alfred Grell og Kaj Christian Jensen, der idømtes Fængsel paa Livstid.

Tre værdige Repræsentanter for tysk Kultur: *tre ondartede Gestapister*, der huserede i Aarhus. — Manden længst t. v. er en snakkesalig Øltysker, Kriminalobersekretär *Arthur Hugo Emil Carsten*, f. 6. Febr. 1903. Han havde tidligere været med til at bekæmpe den polske Modstandsbevægelse — med samme negative Resultat, som hans rige Evner forskaffede ham i Kampen mod den danske. Under Forhørene var han den haardeste Benægter. Maatte han til sidst give op, fordi Beviserne mod ham var absolut fældende, svarede han kun med et bredt Grin. — I Midten ser man Kriminalangestillet *Werner Johannsen*, f. i Neumünster den 17. Decbr. 1924. Han var en særdeles intelligent ung Mand, der foruden sit Modersmaal talte flydende Dansk, Engelsk og Fransk. I Cellen fordybede han sig bl. a. i Filosofi. Under Forhørene havde han intet imod at fortælle om sine Meriter — men glemte heller ikke sine Kammeraters! Yderst t. h. sidder Kriminalsekretär *Max Walther Hermann Lehmann*, f. i Magdeburg den 8. Decbr. 1899. Han var en af Gestapos brutaleste Sadister i Aarhus, men optraadte som Fange yderst slesk og krybende. Det var ham slet ikke ubehageligt at høre Ofrene for hans Mishandlinger fortælle om deres Lidelser; men var Tilfældet særlig modbydeligt, kunde han afbryde med en Skuldertrækning og en Bemærkning som: »Det er ganske uden Betydning i Sammenligning med mine private Bekymringer! I øvrigt havde jeg Ordre til at mishandle disse Mennesker!«

Ove Hans Vesterman, som idømtes 8 Aars Fængsel.

Poul Ejner Berthelsen, der blev likvideret af Modstandsbevægelsen i Juni 1944.

Willy Tage Strynbo, likvideret af Modstandsbevægelsen i April 1945.

Fritz Koppe, en medicinsk Student, der medbragte bevæbnet Vagt, da han tog sin Embeds-eksamen ved Københavns Universitet i Foraaret 1944, men blev likvideret af Modstandsbevægelsen kort efter.

Niels Rasmus Ib Birkedal Hansen, der blev arresteret i Sydtykland den 18. Marts 1947 og i Begyndelsen af Maj ført til Danmark.

Peter-Gruppen arbejdede intimt sammen med det tyske Sikkerhedspoliti og fik i hvert Fald paa et senere Stadium opgivet Ofre for Drab og Objekter for Ødelæggelse af dettes lokale Ledere, saaledes af *Söhnlein*, *Dohse* og *Gutman*, der efter hinanden var Ledere af det tyske Sikkerhedspoliti i Odense. Peter-Gruppens Medlemmer fik i den senere Tid Ordre til at melde sig til Sikkerhedspolitiet i en bestemt By, og der fik de saa Besked paa, hvad de skulde udføre, og fik Hjælp og Vejledning dertil.

Det er foran (Side 546) beskrevet, hvorledes Kriminalrat *Bunke* i København var indblandet i Drabsforsøget paa Landsretssagfører Hjerminde; men Gestapos Folk har ogsaa selv paa Gader og Stræder skudt tilfældige forbigående ned, idet de fik Ordre til at gaa ud og skyde et bestemt Antal Personer paa Gaden. Det fortælles, at en Gestapomand i Aarhus fik en meget unaadig Modtagelse, da han kom hjem efter en saadan Ekspedition uden at have kunnet faa sig til at skyde en 16 Aars Dreng.

Gestapos og det tyske Sikkerhedspolitis Folk har ogsaa i København dels selv udtaget Fanger fra Fængslerne, som de dræbte ved Nakkeskud og henkastede paa Gaden, dels ladet HIPO gøre dette.

Retssagen i Københavns Byret mod de anholdte Massemordere sluttede med, at flere af dem fremsatte en Udtalelse. *Brøndum* gav sikkert ogsaa Udtryk for alle de andres Opfattelse, da han ved denne Lejlighed bl. a. sagde, at de ikke betragtede sig selv som Helte, men som Soldater, der havde gennemgaaet en haard Skole og ofte under Krigen havde deltaget i Handlinger, som de mange Gange ansaa for et beskidt Job. De handlede imidlertid under militær Disciplin, og det havde de ogsaa gjort under deres Deltagelse i Peter-Gruppens Myrderier. Han erkendte, at han af egen Vilje var gaaet ind i Peter-Gruppen for at bekæmpe Modstandsbevægelsen med de samme (!) Midler, som denne brugte over for Tyskerne og deres danske Haandlangere, og han vilde hævde, at han og hans Kammerater havde kæmpet for de aandelige Værdier, som de havde fundet i den tyske Nationalsocialisme, ganske paa samme Maade som Modstandsbevægelsen havde kæmpet for de demokratiske Ideer. Han vilde derfor hævde, at han og hans Kammerater ikke kunde dømmes, saafremt ikke Modstandsbevægelsens Mænd ligeledes blev dømt. Endelig bemærkede han, at mange udenlandske Politifolk og adskillige Modstandsfolk havde været interesseret i at se ham og hans Kammerater under Fangenskab, og flere af dem havde udtalt, at han i Dag vilde have været en stor Mand, hvis han havde kæmpet paa den anden Side.

Brøndums Udtalelser kan vel betragtes som Kvintessensen af det Forsvar, der blev stillet op af samtlige Tyskernes danske Lejesvende. Det var dog sikkert Motiver af helt anden og mere personlig for ikke at sige egoistisk Art, der satte dem i Gang med deres dyriske, landsforræderiske Handlinger.

Under Omtalen af Bombeattentatet mod Eksprestoget ved Hobro (Side 548) er der draget en Sammenligning mellem Gruppens og Modstandsbevægelsens Handlinger og gjort opmærksom paa den manglende moralske Baggrund for Tyskernes Terror i Modsætning til Modstandsbevægelsens Likvidationer og Sabotageaktioner, men denne Forskel saa Brøndum altsaa bort fra. Og han saa ligeledes bort fra, at han og hans Kammerater var født som Danske, og at hver enkelt af de Rædselshandlinger, han udførte i Peter-Gruppen, var et nyt Forræderi over for hans Fædreland. Netop dette betingede Forskellen mellem de danske og de tyske Medlemmer af Gruppen. De tyske Medlemmer var ganske simpelt Krigsforbrydere af værste Sort og intet andet. De danskfødte var baade Krigsforbrydere og Landsforrædere.

III

Hipokorpset (Hilfspolizei) blev dannet efter det danske Politis Opløsning i September 1944. Det oprettedes af Politigeneral *Pancke*, og dets Opgave var til at begynde med at bistaa det tyske Politi ved Behandling af Sager, der krævede dansk-talende Personer til Afhøringen og lign. Hipokorpset var saaledes til at begynde med helt underordnet det tyske Politi.

»E.T.« (en Gruppe under Schalburgkorpset) havde ved det danske Politis Op-

Tre betalte Landsforrædere og Medlemmer af Peter-Gruppen — *Brøndum, Bothildsen Nielsen og Mariegaard* — staar for Skranken i Kbh. Byret, hvor deres eksempellose Ugerninger og Tilsvinen af Landsmandsskabets Lov skal oprulles, saa de kan faa deres velfortjente Dom og Straf — kommende 5. Kolonne-Mænd til Advarsel!

løsning Lokaler i Dahlerupsgade 1 med *Erik V. Petersen* som Chef, og denne blev af Politigeneral Pancke udnævnt til Chef for HIPO. Hele E.T., der paa det Tidspunkt havde flere Hundrede mere eller mindre fast ansatte Medarbejdere alene i Storkøbenhavn, flyttede over paa Politigaarden og dannede Kærnen i Hipokorpset.

I December 1944 rykkede Kriminalrat *Bunke*, der var Leder af den tyske Sabotageafdeling paa Dagmarhus, over paa Politigaarden med sin Afdeling, og han fik Overopsynet med Hipokorpset. SS-Standartenführer *Bovensiepen* var imidlertid Bunkes Chef, idet Bunke hørte til det tyske Sikkerhedspoliti, saa Bovensiepen har altsaa i vid Udstrækning Medansvar for Hipokorpsets Forbrydelser.

Korpset havde *sin egen danske Stab*, der bestod af *Erik V. Petersen* som Chef (likvideret), *Mogens Otto Reholt* som Næstkommanderende (likvideret), *Frederik Christian Emil Mortensen* som Chef for de civile Afdelinger (anholdt i København) og *Oktavius R. H. Norreen* som Chef for den uniformerede Afdeling (anholdt i København).

Efter at Erik V. Petersen var ryddet af Vejen den 19. April 1945, blev *Norreen* Chef for Korpset, og Obersturmführer *Tage Petersen* fra »Germanische Leitstelle« i Jernbanegade blev Chef for den uniformerede Afdeling. For øvrigt havde Korpset følgende Afdelinger:

- Afdeling 1. Efterretningstjenestens Registratur, Leder: *Erik Iversen*.
 Afdeling 2. Kommandocentralen, Leder: *Martin Johannes Larsen*.
 Afdeling 3a. Civil Gadepatrrouille, Leder: *Poul Viggo Justesen*.
 Afdeling 3b. Kontrol af Aviser, Litteratur, Leder: *Justesen*.
 Afdeling 3c. Civilt Vagthold til Bevogtning af truede Nazister, Leder: *Justesen*.
 Afdeling 4. Schiøler-Gruppen, Leder: *Ib Gerner Ibsen*.
 Afdeling 5. Uniformeret Hipo, Leder: *Martin Johannes Larsen*.
 Afdeling 6. Gendarmeriposter paa 5 Politistationer i København og 25 Støttepunkter i Provinsen, Leder: *Langfritz*.
 Afdeling 7. »E.T.« Central. Fjernskrivere og Teknisk Afdeling, Leder: *Løjtnant Block*.
 Afdeling 8. Radiotjenesten.
 Afdeling 9a. Samarbejde med Nazister i København, Leder: *Olaf Hanø*.
 Afdeling 9b. Samarbejde med Nazister i Provinsen, Leder: *Hanø*.
 Afdeling 9c. Jørgen Lorentzen-Gruppen, Leder: *Jørgen Lorentzen*.

Hele Korpset talte ca. 700 Medlemmer.

Meningen var som nævnt, at det skulde bistaa det tyske Politi, og dets Medlemmer deltog derfor i utallige Anholdelser, Ransagninger og andre Aktioner under tysk Ledelse; men Hipoerne, som de blev kaldt, begyndte hurtigt at optræde paa egen Haand, terroriserede Befolkningen og søgte at provokere den til Handlinger, der kunde give dem Paaskud til at skyde. At de ikke skulde have megen Grund til at myrde Folk, fremgaar deraf, at *Hipofolk i Tiden fra 27. November 1944 til 2. Maj 1945 forøvede 50 Drab og Drabsforsøg under Aktioner, som de foretog paa egen Haand i Storkøbenhavn, altsaa uden Ordre fra Tyskerne*. Hvis man tillige medregner alle de Drab, der er forøvet af Hipofolk under tyske Aktioner, kommer man op paa et meget højt Tal.

Alene det nævnte vilde være mere end tilstrækkelig Grund til at betegne Hipokorpset som *et Terrorkorps*; men enhver, der har haft Lejlighed til at følge Korpsets Optræden ved næsten alle Lejligheder, vil erkende, at et Korps med en saadan Række Skændselsgerninger bag sig vilde blive betragtet som et Terrorkorps selv i de mest barbariske Tidsaldr.

Det tyske Politi var forholdsvis faatalligt, og derfor deltog Hipomændene i mangfoldige af dets Anholdelser. Efter nogen Tids Forløb blev det fast Regel, at Hipomænd var til Stede ved og deltog i Afhøringerne, ofte tillige som Tolke. Det kneh nemlig for Tyskerne at skaffe Tolke nok.

Rollerne ved Afhøringerne blev fordelt saaledes, at Tyskerne og deres eventuelle Tolke udspurgte de anholdte, og hvis der ikke blev givet de ønskede Svar, fik de en knyttet Næve i Ansigtet. Hjalp dette ikke, tog Hipomændene fat og mishandlede dem paa alle optænkelige Maader.

Det skal ikke her forsøges at skildre den umenneskelige Behandling, Fangerne var udsatte for fra Hipomændenes Side, men for at give et Glimt af, hvad der foregik paa Politigaarden i København, skal her meddeles en Beretning, som stammer fra en Mand, der gik Turen igennem, om hans første Dag paa Politigaarden.

Han blev anholdt, da han kom op paa et Kontor, hvor han skulde deltage i Arbejdet med et illegalt Skrift. Sammen med flere andre Personer blev han kommanderet til at holde Hænderne i Vejret og maatte staa saaledes i flere Timer. Saa blev de anholdte proppet ind i en Transportvogn og kørt til Politigaarden, hvor de blev skilt ad. Vor Mand blev ført ind paa et Værelse,

Erik Viktor Petersen (f. 1902) havde haft Ansættelse i det danske Politi, men gik under Besættelsen i Fjendens Sold som Leder af Efterretningstjenesten. Denne, der oprindelig udgjorde en Underafdeling af Schalburgkorpset, blev nu — i Marts 1944 — delt i tre Afdelinger, der efterhaanden udbyggedes yderligere, saa den omkr. Februar 1945 omfattede ti Afdelinger med Erik V. Petersen som Chef for den samlede Stab. Han havde sine Kontorer i Dahlerupsgade 1, 3. Sal, med Firmanavnet »Scidenfaden & Co.« paa Døren, medens Stabens øvrige Medlemmer holdt til paa Politigaarden. Hans Sekretær, Fru *Lieder*, var en Søster til Fru v. Schalburg. Hver Dag indfandt Lederne af Efterretningstjenestens forskellige Afdelinger sig hos ham for at aflægge Rapport om, hvad der opsnusedes vedrørende det illegale Arbejde, ikke mindst blandt de Politibetjente, som var gaaet under Jorden efter den 19. Septbr. 1944. Paa Grundlag af disse Rapporter besluttede de »kompetente« Myndigheder baade Mord og andre Terrorhandling, som man — enfoldigt nok — tænkte sig skulde hindre Modstandsbevægelsens stadig stigende Aktivitet. Erik V. Petersen var altsaa Chef for en Stikkercentral af meget betydeligt Format, og han og hans kvindelige Sekretær derfor en uberegnelig og stor Fare. Følgelig maatte man gøre kort Proces med dem. Fru *Lieder* likvideredes i Marts 1945, og Erik V. Petersen fulgte efter den 19. April s. A. At han, inden denne retfærdige Straf eksekveredes, havde levet Herrens glade Dage med »Wein, Weib und Gesang«, fortæller det her gengivne Fotografi. Det blev fundet efter Befrielsen og taler helt for sig selv — en meget sigende Baggrund for de Mord paa danske Patrioter og paa uskyldige Landsmænd, som denne enestaaende Slyngel har Medansvaret for.

hvor der var 5—6 Hipomænd til Stede, og en af dem tog alt op af hans Lommer, medens han selv — iført Haandjern og med Hænderne paa Ryggen — saa til.

Vor Mand havde, som alle ordentlige illegale, et falsk Legitimationskort, og dette opdagede de paa en eller anden Maade. Han havde fortalt, at han kom op for at arbejde paa Kontoret, og han erkendte, at han var klar over, det var et illegalt Skrift, det drejede sig om. Det kunde han nemlig ikke komme uden om, da Hipomændene havde beslagnet det halvferdige Skrift. Imidlertid havde han bedyret, at han ikke kunde give Oplysninger om, hvem der i øvrigt havde med det Skrift at gøre, da han kun mødte paa Kontoret og kun kendte nogle Dæknavne, men ingen Adresser eller Forbindelser.

Da han sagde dette, fik han en knyttet Haand i Ansigtet, saa han nær havde tabt Balancen, og da man opdagede, at Legitimationskortet var falsk, blev Hipomændene ude af sig selv af Raseri, tvang ham ned i en Stol, en Hipomand satte sig paa hvert af hans Knæ, og han blev nu bearbejdet med knyttede Næver i Ansigtet et godt Stykke Tid. Han sad med sine sammenlængkede Arme og kunde kun vende Hovedet i Forsøg paa at undgaa Slagene. De øvrige tilstedeværende Hipofolk blev efterhaanden mere og mere ophidsede — maaske fordi de ikke alle kunde komme til at slaa ham i Ansigtet paa een Gang. De dansede rundt i Værelset og svingede deres Pistoler og bedyrede, at om et Øjeblik vilde de skyde ham, fordi saadan et Svin ikke var bedre værd.

Kort efter blev der kaldt paa vor Mand, i hvert Fald holdt Hipomændene op med at mishandle ham, og han blev ført til et andet Værelse, hvor en tysk Politimand og hans Tolk var til Stede. Det saa meget fredeligt ud, og den anholdte fik anvist en Stol lige over for Politimanden. Tolken blev der ikke Brug for, da vor Mand udmærket kunde forstaa og tale Tysk, og dette viste sig at være en meget stor Fordel, fordi derved alle de Irritationsmomenter blev undgaaet, som ellers uvægerligt opstaaer, naar Spørgsmaal og Svar skal oversættes mellem en, der har hele Magten, og en, der slet ingen Magt eller Ret har.

Vor Mand gentog sin Historie og bedyrede, at han havde fortalt hele Sandheden. Tyskeren sagde, at han løj. Han slog ham ikke, men sagde, at det var bedst for hans egen Skyld at fortælle alt, hvad han vidste, for ellers havde de jo Midler til at tvinge ham til at tale. Den anholdte bedyrede paa ny, at han ikke kunde fortælle mere: det var muligt, man kunde tvinge ham til at fortælle nogle Historier, men saa blev det ikke Sandhed, de fik at vide, for Sandheden havde han fortalt.

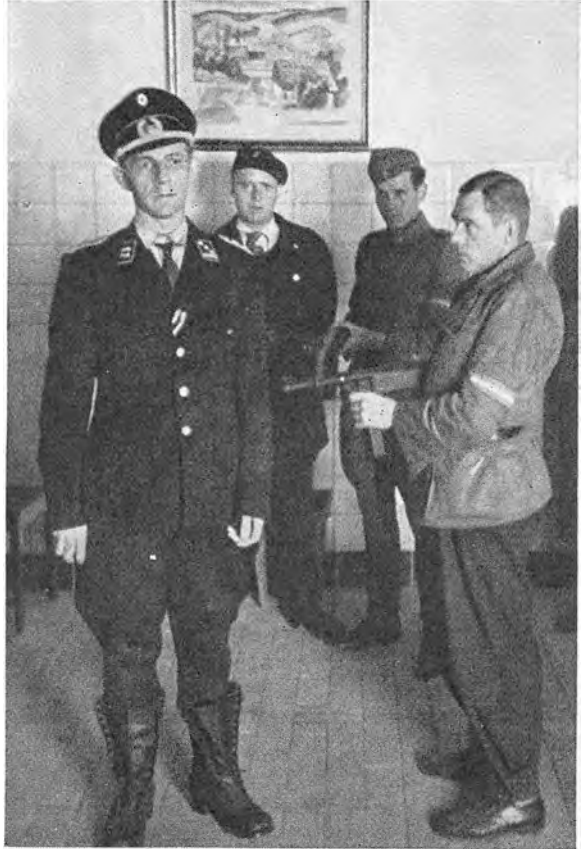
Sammenlignet med Hipofolkene var den tyske Politimand, trods al Brøsigthed, forholdsvis spag, og vor Mand spurgte ham, om det var det tyske Politi værdigt at lade Hipofolkene behandle ham paa den Maade, de havde gjort. En saadan Behandling vilde det danske Politi finde langt under sin Værdighed at tillade. Han spejdede samtidig intenst i Tyskerens Ansigt for at se, om hans Ord gjorde nogen Virkning, og det viste sig virkelig, at han havde truffet den rette Streng, for Tyskeren sagde, at nu kunde det være nok for i Dag, nu vilde han blive ført over i Arresten. Tyskeren skulde til at ringe paa en Klokke for at tilkalde Hipomændene; men han betænkte sig og førte selv sammen med Tolken den anholdte til Arresten.

Vor Mand var meget forbavset over dette; men da han kom ind i Cellen, hvor der sad flere andre, fik han at vide, at Tyskeren maatte have gjort det for at beskytte ham mod flere Mishandlinger fra Hipofolkenes Side. Det var nemlig meget almindeligt, at Hipofolkene mishandlede Fanger paa Vejen fra Forhør til Arrest, naar Fangerne paa en eller anden Maade havde stødt dem, ja, det skete ikke helt sjældent, at en Fange, der havde fornærmet Hipofolkene, blev skudt paa Vejen til eller fra Arresten, selvfølgelig under »Flugtforsøg«.

Kort efter at den anholdte var kommet ind i Cellen, blev en ung Patriot paa 17 Aar skubbet derind og faldt om paa Briksen. Han havde næsten intet Tøj paa, og det viste sig, at hele Kroppen fra Isse til og med Fodsaaler var ophovnet af Striber efter Slag med et Tov eller en Stok. Den unge Mand var besvimet, men det lykkedes at faa ham til sig selv, og han fortalte da, at han var blevet mishandlet i flere Timer med Stokkeslag paa Kroppen og under Fodsaalerne. Det var han blevet Dagen før, og det samme vilde hænde Dagen efter. For Tyskerne forlangte, at han skulde tilstaa, han var med i en Sabotagegruppe, der var i Besiddelse af Vaaben, og de krævede, at han skulde fortælle, hvem de andre Medlemmer var, og hvor Vaabnene var gemt. Det var Hipoer og Tyskere, der mishandlede ham. De fortalte ham, at en anden ung Mand, Carl — der senere blev henrettet som Sabotor —, havde tilstaaet, at vor Patriot, Peter, havde været Medlem af Gruppen. Den Tilstaaelse, sagde de, var faldet, efter at Carl var blevet behandlet paa samme Maade som nu Peter, og de havde raabt, at de vilde blive ved med Mishandlingerne, indtil Peter tilstod.

Peter var dybt fortvivlet, ikke blot fordi han blev mishandlet, men ogsaa fordi han ikke vidste sine levende Raad. Han kendte Carl, der havde været hans Legekammerat i Skolen, men han anede ikke, at han var Sabotor, og kendte ikke noget til de øvrige Medlemmer i Carls Sabotagegruppe, og nu var han bange for, at han skulde blive pint og mishandlet saa længe, at det

Octavius Righardt Holger Norreen (f. 1907) blev ansat i Ordenspolitiet i København 1932 og Kriminalbetjent 1939. Han udtraadte af Politiets Tjeneste den 12. Maj 1943, da han — efter eget Sigende — skulde tiltræde en Stilling som Officer i Waffen-SS. Han blev ikke alene Obersturmführer i dette berygtede Korps, men gik senere over til Schalburgkorpset som Gerichtsoffizier og havde som saadan Korpsets disciplinære Sager under sig. Endnu noget senere beordredes han af Politigeneral Pancke til Efterretningstjenesten, hvorunder HIPO sorterede. Ogsaa her indtog han en fremskudt Stilling som Chef for den uniformerede Afdeling, og da HIPO's Chef, Banditten Erik V. Petersen, likvideredes den 19. April 1945, overtog Norreen hans Funktioner. At han øjeblikkelig arresteredes ved Befrielsen, siger sig selv. Billedet viser ham i det Øjeblik, Frihedskæmperne har taget ham og overgivet ham i Rettens Hænder. Det er ikke noget imponerende Indtryk, han fremkalder nu, da hans Tilværelse som Landssviger og Terrorist er afsluttet.

gik ham som Carl: at han altsaa opgav et eller andet tilfældigt Navn paa en af sine Bekendte. Det blev langt ud paa Natten, før han faldt i Søvn, beroliget ved Ord fra en Mand, der aldrig i sit Liv havde tænkt paa, at han skulde faa noget med Sjælesorg at gøre, men som i sin dybe Medlidenhed fandt netop de Ord, der kunde faa Peter til at sove roligt ind som det Barn, han var.

Først da kunde vor Mand prøve paa selv at falde i Søvn; men der gik mange Timer, før det lykkedes.

Af særlig Interesse for det her behandlede Emne er Hipokorpsets Afdeling 4: Schiøler-Gruppen, og Afdeling 9c: Jørgen Lorentzen-Gruppen.

Schiøler-Gruppen var opkaldt efter Lederen, der gik under Navnet »Schiøler«, men som i Virkeligheden hed *Ib Gerner Ibsen*. Den havde Forbindelse med en tysk Løjtnant »Clasen« fra Viborg, hvis rigtige Navn var *Clissmann*, og som underviste Gruppen i Brug af Sprængstoffer, idet det var Meningen, at den skulde danne Kæernen i en saakaldt Varulvebevægelse, hvis Formaal skulde være at føre Partisanrigt bag den Front, som man regnede med før eller senere vilde komme i Danmark. Den gravede til dette Formaal Sprængstoffer og Vaaben ned rundt om i Landet.

Gruppen bestod af ca. 30 Medlemmer foruden Lederen, og dens Opgave var Kamp mod den danske Modstandsbevægelse i alle dens Former, særlig ved *Schalburgtage*

og *Drab*. Den blev oprettet i 1944 som en helt selvstændig Organisation, der arbejdede snævert sammen med Kriminalrat *Bunke*, hvis Afdeling særlig behandlede Sabotagesager. Til at begynde med modtes dens Medlemmer paa forskellige Cafeer; men senere fik de Kontorer paa Politigaarden og blev tilsluttet Hipokorpset. Alligevel bevarede Gruppen stadig en ret stor Selvstændighed. *I sin Levetid forøvede den 24 Drab og Drabsforsøg, 3 Sprængningsattentater, 3 Brandstiftelser og 4 Roverier*, og den har sikkert Ansvar for mange flere Forbrydelser, der endnu ikke er opklaret. Desuden bistod den Tyskerne ved særlige Aktioner.

Jørgen Lorentzen-Gruppen havde Navn efter Jørgen Borge Adel Lorentzen. Den blev dannet efter tysk Ordre i Slutningen af Januar 1945 med *Ove Würtz* som Leder; men Lorentzen, der havde arbejdet i Afdeling 9 siden November 1944, tiltvang sig Forerskabet.

Gruppen arbejdede direkte under Kriminalrat *Bunke*, og dens Opgave var Bekæmpelse af den danske Modstandsbevægelse. Den foretog en Mængde Anholdelser og beslaglagde en Mængde Vaaben og Ammunition hos Modstandsbevægelsen. Naar den havde fanget en af dennes Folk, mishandlede den ham paa alle Maader for at aftvinge ham Oplysninger om Modstandsbevægelsen, og mange af Fangerne blev dræbt efter Mishandlingen og henkastet paa Gaden. For øvrigt udførte Gruppen ogsaa en *Del Clearingmord*, ligesom den deltog i Attentaterne Natten til den 20. April 1945, da der som Hævn for Likvideringen af Hipokorpsets Chef, Erik V. Petersen, blev forøvet 5 Drab, nogle Drabsforsøg og flere Bombeattentater rundt om i København.

I Gruppens korte Levetid forøvede den 20 Drab og Drabsforsøg, 10 Bombeattentater og mange flere Forbrydelser.

Lille Jørgen-Gruppen havde ogsaa til Huse paa Politigaarden, men havde kun løsere Forbindelser med Hipokorpset. Dens Leder var *Jørgen Christian Sørensen*, kaldet »Ingeniør Jørgensen« eller »Lille Jørgen«. Den arbejdede direkte under *Bovensiepen* og var dannet paa tysk Initiativ i Sommeren 1944.

Gruppen havde 15 Medlemmer, som forøvede en Mængde Mord. De yndede at optræde som illegale og kom ofte derved tæt paa Livet af Modstandsbevægelsens Folk.

IV

Sommerkorpset blev stiftet af Kaptajn *Poul Sommer* i Efteraaret 1943, da han efter at have været Chef for Schalburgkorpset i et Par Maaneder blev afløst af Knud Børge Martinsen og afbrød Forbindelsen med sit gamle Korps, saa »*Vagtkorpset ved det tyske Luftvaaben i Danmark*«, som den officielle Titel var, blev et selvstændigt Korps.

Paa et Tidspunkt talte Sommers Vagtkorps ca. 1200 Mand, der var inddelt i fire Kompagnier og havde Tjenestesteder i København, Gødser, Gauno og Grenaa. Dets Opgave var at bevogte Virksomheder, der var af Betydning for den tyske Krigsmaskine, og Mandskabet forrettede Tjeneste i sorte Uniformer og var paa Flyvepladserne og paa større Virksomheder af speciel Interesse bevæbnet med Geværer og

Disse seks Billeder stammer fra en Film, som i alle Enkeltheder viser, hvorledes en *Hipo-Bandits Overfald paa en dansk Borger* kunde forløbe — lige fra det Øjeblik han griber fat i sit Offer, til han har slaet ham bevidstløs og raat sparker til sin faldne Modstander. Filmen blev taget af en Fotografælrling, som tilfældigvis stod inde i en Urmagerbutik umiddelbart ved det Sted, hvor Overfaldet skete. Han havde Aandsnærværelse nok til at lade Filmen rulle — bag Butiksruden!

Maskinpistoler. Det kan saaledes nævnes, at Sommerkorpset havde Vagten paa »Nordwerk« i København og »Carltorp« og »Globus« i Glostrup, alle tre vigtige Led i den tyske Krigsindustri her i Landet.

Kaptajn Sommer havde først sit Hovedkvarter i Vesterport i København, men efter at han havde været udsat for et Attentat i Charlottenlund, ved hvilken Lejlighed han kun undslap Døden, fordi han kørte i en pansret Vogn og ved at bøje sig ned und-

gik at blive ramt gennem Vinduerne, flyttede Hovedkvarteret ud i Værløselejren, hvor han var under Beskyttelse af den tyske Værnemagt.

Vagtmændene blev antaget ved en Ansættelseskontrakt, hvori Lønnen blev fastsat til Kr. 120 om Ugen for en Vagtmand og Kr. 130 for en Tropsfører, og hvori Arbejdstiden var fastlagt til 72 Timer ugentlig, indbefattet saakaldt Beredskabstjeneste.

Korpset havde en Skole i Jonstrup, hvor Mandskabet blev uddannet i Brug af Vaaben og instrueret i Vagttjeneste.

Sommerkorpset er saaledes ikke ved Starten anlagt som et Terrorkorps, men det *havde intim Forbindelse med det tyske Sikkerhedspoliti*, og paa Skolen blev Rekrutterne instrueret om, at de straks skulde indberette til Vagtkorpsets Ledelse, hvis de fik Meddelelse om et eller andet Forhold, der kunde skade Tyskerne, hvorefter Ledelsen vilde foranledige en nærmere Undersøgelse.

I selve Ansættelseskontrakten staar anført, at »Vagtmanden er underkastet den lovbefalede Tavshedspligt og er underlagt Straffebestemmelserne for Gefolgschaftsmitglieder der deutschen Wehrmacht«. Saa maatte enhver være paa det rene med, hvad han gik ind til. De Personer, der blev antaget, kom derfor fra moralsk anløbne Lag i Befolkningen, og der fandtes en Del straffede Personer imellem dem.

Vagtkorpsets angivne Formaal var *Bekæmpelse af Sabotage mod den tyske Krigsmaskines Hjelpevirksomheder* her i Landet, og paa det Tidspunkt, Korpset blev oprettet, havde næsten hele den danske Offentlighed erkendt, at Sabotagen mod Jernbaner, naar de brugtes af Tyskerne, og mod Industriforetagender og andre Virksomheder, der arbejdede for Tyskerne, var det eneste Felt, hvor de danske Modstandsorganisationer paa mærkbar Maade kunde deltage i Krigen for Landets Befrielse. Sommerkorpset greb derfor ind paa det mest afgørende Punkt, hvorfor ikke blot de aktive Sabotører, men i Virkeligheden hele Befolkningen fra første Færd modtog det med Foragt, og »Sommerfolkene«, som de blev kaldt, søgte at møde denne Foragt, der gav sig Udslag overalt, hvor de kom, med Trods, der efterhaanden udartede til *ren Terror*.

For at hævde sig paa virksom Maade slog Sommerfolkene sig sammen i *smaa Bander*, der — med Fingeren paa Pistolens Aftrækker — terroriserede alle offentlige Steder, navnlig i København. Berygtet var »*Tosca Banden*«, der havde sit Navn efter Restaurationen »Tosca« i Frederiksberggade, hvor den holdt til.

Adskillige af Sommerfolkene blev ligefrem *brugt af Tyskerne til Terrorhandlinger*, formentlig i Forbindelse med de foran nævnte Undersøgelser, og det danske Politi havde ingen Midler til at slaa ned paa disse Bander, da Sommerfolkene stod under Værnemagtens Beskyttelse.

Der er ingen Tvivl om, at Vagtkorpsets Medlemmer i rigt Maal blev anvendt af Tyskerne. I et enkelt Tilfælde anholdt det danske Politi i Juli 1944 ved et Kup en Sommermand, der blev kaldt »*Den lille Banan*«, og som hed *Edvard Anker Petersen*, kaldet *Due*. Han havde blandt andet skudt en Politibetjent paa Højbroplads og deltaget i Drabet af Redaktør Sigurd Thomsen samt i en Mængde Terrorhandlinger. Hans Meriter var saa grove og saa mange, at selv Tyskerne undsaa sig ved at beskytte ham, da de opdagede, at det danske Politi kendte dem. Han sad i lang Tid i Vestre Fængsel, efter at det danske Politi var opløst; men da han viste Tegn paa Sindssygdом,

Poul Sommer (f. 1910) blev Flyverløjtnant i Luftmarinen, forsøgte sig en Tid som Tørvehandler, men gik Konkurs i 1941 og meldte sig saa til det tyske Luftvaaben, i hvis Kampe han deltog paa Østfronten og i Afrika. Han opnaaede Kaptajnscharge, vendte hjem i 1943, og nu fulgte det i Teksten (S. 524) omtalte Intermezzo med Schalburgkorpset og — i Begyndelsen af 1944 — Oprettelsen af hans eget Vagtkorps, som han ledede, lige til det ophævedes i Februar 1945. Det havde da opnaaet at gøre sig lige saa forhadet og foragtet i Befolkningen som de andre af tyske Kreaturer bestaaende Terrorkorps. Ved Befrielsen lykkedes det Sommer og hans ivrigt nazistiske Kone at undgaa Arrestation. De flakkede rundt i nogle Maaneder, hvorpaa han — under falsk Navn — købte Gaarden »Bakkely« i Stevnstrup ca. 6 km SV for Randers. Her opholdt det eftersøgte Ægtepar sig sammen med Frikorpsmanden Johs. Emborg og Tyskeren Paul Felz, indtil Politiet i Juli 1946 kom paa Sporet af Sommer og arresterede denne »Gaardmand«, hvis ejendommelige Form for Landbrug var ved at blive en Fabel i den lille Landsby.

blev han overført til et Hospital, hvorfra han imidlertid ved et Kup blev afhentet af Frihedskæmpere, og Modstandsbevægelsen lod ham saa likvidere, da man frygtede for, at Tyskerne vilde forlange ham løsladt og bruge ham til nye Terrorhandlinger.

Det er derfor med Rette, Sommerkorpset af den danske Befolkning blev betragtet som et Terrorkorps, og dets uniformerede Medlemmer kørte da ogsaa ved flere Lejligheder gennem Københavns Gader sammen med det tyske Politi og skød paa Befolkningen. Korpsets Chef forsvandt ved Befrielsen; men et godt Aar senere blev han fundet i en jydsk Landsby, hvor han levede under falsk Navn, og han afventer nu sin velfortjente Straf.

V

En Stikker er i Besættelsestidens Forstand en Person, der »stikker« en anden Person til det tyske Politi eller til et af Tyskernes Organer, d.v.s. giver Oplysning om, at vedkommende Person paa en eller anden Maade modarbejder Besættelsesmagten og navnlig deltager i »illegalt« Arbejde.

Da Tyskerne besatte Landet, foregav de som bekendt, at de ikke vilde blande sig i Landets indre Forhold, og i den første Tid holdt de nogenlunde dette, for saa vidt som de kun i ringe Grad blandede sig i den enkelte Borgers Forhold. Det var væsentlig en militær Besættelse, tilsigtende rent militære Formaal, der havde fundet Sted. Det Tryk, Besættelsesmagten vilde udøve paa Landet og dets Befolkning, blev ikke rettet mod den enkelte Person, men mod Statens Ledere, som derefter havde at forlede Trykket nedad.

I denne Periode var der ikke megen Brug for Stikkere i Almindelighed, men kun paa ganske bestemte Omraader. Det var af Vigtighed for Værnemagten at følge,

hvad der foregik inden for det danske *Militær* og det danske *Politi*, og skaffe sig Underretning om mulige Forsøg paa at skabe aktiv Modstand i de eneste samlede Korps, der var af Betydning i saa Henseende.

Der er derfor ingen Tvivl om, at Værnemagten hurtigt har faaet sine Meddelere begge Steder, Meddelere, der halvt var Stikkere og halvt var Spioner; men i de første Aar græssede Danskere og Tyskere saa forholdsvis fredeligt ved Siden af hinanden, at det næsten er umuligt at konstatere dette.

Alligevel maa det anses for sikkert, at en Del af de danske Officerer, der var fortryllet af Nazismen, med den senere Chef for Schalburgkorpset *K. B. Martinsen* i i Spidsen, har ydet Tyskerne værdifuld Assistance, baade ved at give almindelige Oplysninger om danske militære Forhold og ved Meddelelser om Enkeltpersoners Indstilling og Virksomhed.

Det er ogsaa givet, at *de danske Nazister* med *Frits Clausen* i Spidsen under deres intime Forbindelser med Værnemagtsofficerer har ydet omfattende Bistand til Tyskernes Bedømmelse af danske militære Forhold og Personer og danske Politiforhold og Politimænd. Det er paa ingen Maade let at skelne mellem dette — og Spionage eller Stikkeri.

Nazisternes Dagblad, »Fædrelandet«, er egentlig et glimrende Eksempel derpaa. Der blev i »Fædrelandet« givet mange Oplysninger, som havde Værdi for Besættelsesmagten. Højdepunktet blev vel nok naaet, da Bladet i Foraaret 1944 førte en hel Kampagne mod det danske *Politi* og derved henledte Besættelsesmagtens Opmærksomhed paa den voksende Tilslutning til Modstandsbevægelsen inden for dette Korps og den dermed følgende forøgede Bistand til Modstandsfolk, som kom galt af Sted.

I »Fædrelandet« Nr. 84 for 24. Marts 1944 findes paa Forsiden en stort anlagt Artikel med Overskrifterne: »Politiet lod Manden med sort Halvmaske og Revolver løbe. Anholdt af Ordenspolitiet i Folkekøkkenet i Suhmsgade, men straks efter losladt af Opdagelsespolitiet. Et Skoleeksempel paa, hvorledes Hr. Begtrup-Hansens *Politi* beskytter Borgerne.« Længere henne i Artiklen findes som ny Overskrift: »I Besiddelse af en 9 mm Revolver«, senere nævnes, at det drejer sig om en Revolver af nyeste Model, og i en Konklusion siges, at »Borgerne fremdeles trygt kan henvende sig til det danske *Politi*... overbeviste om, at *Politiet* ikke foretager sig noget, der kan bringe den paagældende Borger eller *Politiet* i Konflikt med de politiske Forbrydere.«

»Fædrelandet« blev understøttet af Tyskerne, og dets Redaktion maatte altsaa vide, at Tyskerne læste Bladet for at se, hvad de fik for deres Penge. Derfor kan Artiklen ganske sidestilles med de Stikkerbreve, der var adresseret direkte til Gestapo.

I Artiklen angives en bestemt Politimand, selv om hans Navn ikke nævnes. Ifølge Artiklen havde han trods alle gældende Bestemmelser losladt en Mand, der var fundet i Besiddelse af en 9 mm Revolver af nyeste Model, og saa havde han forsømt at foretage en Ransagning hos Manden og paa Folkekøkkenet i Suhmsgade. De »gældende Bestemmelser«, der nævnes i Artiklen, var bl. a. det tyske Sikkerhedspolitis Krav om straks at faa Underretning i et saadant Tilfælde. Dette Krav kendte Artiklens Forfatter, der underskrev sig *Munin* og var Politireporter ved »Fædrelandet«. Han — og Bladet — maatte altsaa være paa det rene med, at Folgerne af Artiklen i første Række kunde blive, at Tyskerne anholdt den angivne Politimand. De vidste ogsaa, at hele Forholdet paa det Tidspunkt var meget kritisk m.H.t. Bevarelsen af dansk Retspleje og dansk *Politi*, og Artiklen kunde let være blevet den Draabe, der fik Bægeret til at flyde over.

Naa, der skete nu ikke noget ved den Lejlighed. Sagen blev i dette som i saa mange andre Tilfælde klareret af det danske *Politi*; men det var ikke »Fædrelandet«s eller Artikelforfatterens Skyld.

Fædrelandet

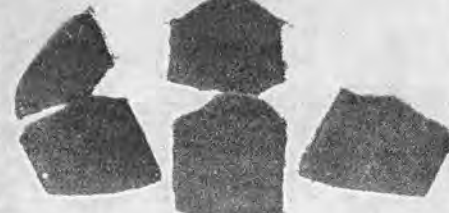
FRIDAG 24. MARTS 1944

Den daglige Dosis

Hvornår er det?

Det er ikke alene, der er den eneste grund til, at man bliver syg. Den daglige dosis af stress og nervøsitet, som man får i løbet af dagen, kan være med til at gøre det muligt for sygdommens bakterier at trænge ind i kroppen.

De sygdomme, der er mest almindelige, er de, der er forbundet med stress og nervøsitet. De er nemlig de sygdomme, der er mest almindelige i de lande, hvor der er mest stress og nervøsitet.

Billedet er her vist som et eksempel på den daglige dosis af stress og nervøsitet.

Nordtjeningen i Ungarn Der skal sættes Stopper for Frimureriets og Jødernes store Indflydelse

«Det ælteste Skildt, Høder angavende har opstod», skriver et London-Blad, Tysk Demant af Røgte en Indsamler i Belgien og en ungarsk Landarbejder, Sammen med den angarske Høder opstod Kampen med Bødderens.

BERLIN, 17. APRIL.
Tysk Demant.

DET var med højtidelige Foranstaltninger, at Mellemmægtens af den udenlandske Presse og i Berlin i Gaae AFES begav sig til en Samfundsmøde i Wilhelmstrasse. Mødet var åbnet af Kl. 12.30, men Konferencierne maatte vente en god halv Time, for Regeringens Talsmand udtalte sig og udtalte Pressens mening. Der svarede sig en forventningsfuldt Stillede over Selskabet, da Talsmanden satte sig og udtalte det korte, angarske Kommunique. Vi kunde neppe tænke, at det var disse fåe Linjer, vi havde gaaet saa meget om i den sidste Tid.

Etik er ikke alene, der er den eneste grund til, at man bliver syg. Den daglige dosis af stress og nervøsitet, som man får i løbet af dagen, kan være med til at gøre det muligt for sygdommens bakterier at trænge ind i kroppen.

De, der er mest almindelige, er de, der er forbundet med stress og nervøsitet. De er nemlig de sygdomme, der er mest almindelige i de lande, hvor der er mest stress og nervøsitet.

De, der er mest almindelige, er de, der er forbundet med stress og nervøsitet. De er nemlig de sygdomme, der er mest almindelige i de lande, hvor der er mest stress og nervøsitet.

De, der er mest almindelige, er de, der er forbundet med stress og nervøsitet. De er nemlig de sygdomme, der er mest almindelige i de lande, hvor der er mest stress og nervøsitet.

De, der er mest almindelige, er de, der er forbundet med stress og nervøsitet. De er nemlig de sygdomme, der er mest almindelige i de lande, hvor der er mest stress og nervøsitet.

De, der er mest almindelige, er de, der er forbundet med stress og nervøsitet. De er nemlig de sygdomme, der er mest almindelige i de lande, hvor der er mest stress og nervøsitet.

De, der er mest almindelige, er de, der er forbundet med stress og nervøsitet. De er nemlig de sygdomme, der er mest almindelige i de lande, hvor der er mest stress og nervøsitet.

Politiet lod Manden med sort Halvmaske og Revolver løbe

Anholdt af Ordenspolitiet i Folkkekøkken i Suhmsgade, men straks efter ledst af Opdagelsespolitiet

Et Skoleeksempel paa hverledes Hr. Begtrup-Hansens Politi beskytter Borgernes

ONSDAG Eftermiddag mellem Kl. 13 og 14 indfandt to civile Ordens Politimænd sig i Folkkekøkken i Søndergade, hvor det bekendt den Sorte-Hans Handel foregår. Folkkekøkkens Gæster var, da de to Politimænd kom ind i Køkkenet, straks klar over, at det var de to gamle Politimænd, der havde været i Søndergade i Løbetid, hvorefter deres Ansættelse er gaaet henover i Hænderne, som der er. Mand, som gængselt Gænge har været i Køkkenet med Løven, blandt andet ogsaa for Sorte-Hans Handel. Han sendte ind det samme Erstatning, og da den ukendte, vendte, at Politiet vilde sløttere ham, stak han resultat Hænderne ind i sin Lomme, trak en sort Halvmaske op — af den Slags, Brovæverne og Saholster benytter — og kastede den hen paa sin Lydskasse i Hænde om, at Politimændene.

Aldersrøntnyderne kræver bedre Kaar

Grundbeløbet maas høves og Kvinder og Mænd har Lovetillid

Aktion mod Jøder og Frimurere

Den store paa Propagandaministeriet oplyste, at den daglige dosis af stress og nervøsitet, som man får i løbet af dagen, kan være med til at gøre det muligt for sygdommens bakterier at trænge ind i kroppen.

Den daglige Dosis

De, der er mest almindelige, er de, der er forbundet med stress og nervøsitet. De er nemlig de sygdomme, der er mest almindelige i de lande, hvor der er mest stress og nervøsitet.

Det i Teksten S. 564 nævnte Eksempel paa »Fædrelandet«s systematiske Angiveri.

Der kunde fremdrages mange andre Angiverier i »Fædrelandet«, men det fremdragne Eksempel er typisk for den Virksomhed, som Bladet ganske skamløst drev, og det er vel heller ikke uden Forbindelse med den Kendsgerning, der blev klarlagt efter Befrielsen, at »Fædrelandet« i lange Tider udelukkende blev holdt oppe ved Penge, som det fik fra det tyske Propagandaministerium, selvfølgelig ikke direkte, men ad Omveje. »Fædrelandet«s Stikkervirksomhed maa derfor karakteriseres som Stikkeri af laveste Art: *betalt Stikkeri*.

Det tyske Politi var i Begyndelsen meget faatalligt i Danmark, og det var mest Ordenspolitiet, der blev sendt herop, saa det varede et Par Aar, inden der blev rigtigt Plads for Stikkere. De, der kunde ønske at optræde som Stikkere, havde ikke rigtig nogen Steder, hvortil de kunde sende deres Meddelelser med Tryghed for, at det ikke blev kendt af andre, og en Overgang lod Tyskerne endda saadanne Meddelelser gaa videre til det danske Politi.

Efterhaanden som Forholdet skærpedes mellem Dansk og Tysk, blev det tyske Politi forstærket, og dette medførte en gradvis Forandring m.H.t. Stikkere, idet det tyske Politi alene af Sprogvanskeligheder var ude af Stand til at gennemføre en effektiv Politiumundersøgelse, og jo mere Tyskerne tabte Troen paa Højhjælp fra det danske Politi til disse Undersøgelser, des mere ofrede man i Penge paa at faa

gode Stikkere. I Begyndelsen var det tyskorienterede Folk, der, uden anden Tanke end at gøre sig bemærket hos deres tyske Venner, indsendte Meddelelser om Danske, der modarbejdede Besættelsesmagten; men senere, da Sabotagen og de illegale Blade bredte sig, og det tyske Politi begyndte at arbejde selvstændigt, opmuntrede de tyske Instanser Stikkere ved at betale Dusører til Folk, der gav Oplysninger, som førte til Anholdelser. Tyskerne sagde selv, at de fik indsendt saa mange Stikkermeddelelser, at de slet ikke kunde overkomme at tage sig af dem alle, men maatte nøjes med dem, der var mest værdifulde.

I et Værnemagtsarkiv fra 1942 har man fundet en Del af disse Breve, der spænder over mange Felter. F. Eks. gør en opmærksom paa, at et Skrædderfirma, der syr for Værnemagten, ikke forarbejder Tøjet ordentligt, en anden meddeler, at hans Husvært udtaler sig nedsættende om Hitler, en tredje klager over nogle anonyme Breve med Fornærmelser, hun har modtaget, og sigter en bestemt Dame derfor, en fjerde tilbyder at angive tyske Emigranter, en femte henleder Opmærksomheden paa, hvorledes danske Boghandlere opreklamerer Kaj Munks tysk fjendtlige Bøger, og saaledes kunde man blive ved.

Endnu paa dette Tidspunkt var Meddelelserne forholdsvis lidet værdifulde for Tyskerne. Først senere blev der den Alvor bag Angiverierne, som har ført til mange af de Retssager mod Stikkere, der er rejst efter Befrielsen.

Der kan i Flæng nævnes Sagen mod Maskinmester *Svend Erik Olsen*, der i København blev dømt til 10 Aars Fængsel for den 2. Februar 1945 i et Brev til Gestapo at have meddelt, at hans tidligere Arbejdsgiver og en Række tidligere Arbejdskammerater arbejdede illegalt. Eksempler paa Stikkere er fhv. Reservepolitibetjent *Herluf Svønningsen*, som den 26. Februar 1945 i Vester-voldgade angav en tidligere overordnet til Gestapo, der anholdt denne, og *Marie Josefine Hagemeister*, der skrev et Brev til Gestapo, hvori hun anmeldte en Bekendt for illegal Virksomhed. Hun var saa forsigtig at rejse fra København til Farum for at lægge Brevet i en Postkasse dér, men alligevel blev Brevet opsnappet, og det kom aldrig til Gestapo. Der er utallige af den Slags Tilfælde, hvor Motivet til Afsendelsen af Stikkermeddelelser til Gestapo har været et Ønske om at hævne sig, skade en Uven, Jalousi eller lign.

Andre Breve er sendt udelukkende for at opnaa en Dusør, og det brugtes da ofte at indsende Oplysningerne under et bestemt Mærke eller et opdigtet Navn, idet Hensigten var, at vedkommende, naar han saa, at Tyskerne benyttede sig af hans Oplysninger, vilde henvende sig og gøre Krav paa den ønskede Belønning.

Som Eksempel paa denne Fremgangsmaade vedfojes Fotokopi af et Brev af 6. Februar 1945 til Gestapo paa Shellhuset. Brevet giver Oplysning om Professor *Carsten Hoeg*, der forestod Frihedsraadets Stikkerkartotek. Det anførtes i Brevet, at der i Hassagers Kollegium var indmuret Vaaben og Kartoteker. Disse Oplysninger var ikke rigtige; men hvis Brevet var kommet Gestapo i Hænde, kunde det have givet Anledning til meget alvorlige Indgreb. Brevet blev imidlertid opsnappet af Modstandsbevægelsen, og der skete ingen Skade. Det vilde unægtelig være interessant at faa en Samtale med den Person, der har skrevet den haandskrevne Adresse uden paa Konvolutten.

VI

Tyskerne var dog ikke tilfredse med de Resultater, de opnaaede ad denne Vej. Det var jo meget tilfældigt, hvad de fik at vide, og man erfarede efterhaanden, at Oplysninger om de rigtig alvorlige Ting, Sabotage og Likvidationer, ikke kom paa

SIDE 2 De frie Danske N° 7

DANSKE STIKKERE PAA DAGMARHUS OG ANDRE LANDSFORRÆDDERE, DER HELLER IKKE OVERLEVER FREDEN !

		
MAX ANDREAS PELVING født 27-1-1899	ARNE OSKAR HAMMEKE født 11-11-1906	RUDOLF PEDERSEN født 11-6-1906
		
ROBERT ANDREAS PETER SÜSTMANN MENT f. 26-2-1902	EDVARD ANKER MØGE PETERSEN kaldet Den lille Bonan f. 15-1-1902	SVEND BERNHARD KILVO født 28-12-1895
		
KAJ JØRGEN GODTFREDSSEN SCHMIDT	JOHN WILLIAM SCHRØDER født 15-1-1898	HANS DIEHL født 1-4-1907
		
ANTON MARIUS BRIKSBØL NIELSEN født 9-2-1921	LOUIS VERNER JESSEN SILLEMANN f. 11-4-1891 <i>Se nærmere om disse Forbrydere Side 12.</i>	ERIK VICTOR PEDERSEN født 1-11-1902

Takket være Politiets Hjælp kunde det illegale Blad »De frie Danske« i August 1944 bringe dette Portrætgalleri af Stikkere og andre Landsforrædere.

den Maade. De Personer, der indsendte Stikkermeddelelser, gjorde det som Regel kun faa Gange, og da det kun kunde være Ting, de tilfældigt kom under Vejr med, var deres Muligheder for at bringe nye Stikkermeddelelser hurtigt udtømt. Af Erhverv, Familie og Omgangskreds var de bundet inden for ret snævre Kredse af Personer. De tyske Politimænd var paa Grund af deres Sprog ikke selv i Stand til at faa Oplysninger om illegale Personer eller Bevægelser, og derfor fik de efterhaanden *fat i Danskere, der var villige til for Betaling at hellige sig Opgaven: kun at tjene det ene Formaal at skaffe Tyskerne Oplysninger.* Disse Folk var farlige, fordi de bevægede sig blandt den almindelige Befolkning og søgte Forbindelse med illegale Kredse for saa at meddele deres tyske Herrer, hvad de erfarede. Alle tyske Gestapomænd arbejdede med saadanne Stikkere, og de var ligefrem en Betingelse for, at det tyske Politi kunde udrette noget.

Naar saadanne Stikkere blev trætte af deres Arbejde, eller naar de var blevet saa kendte, at deres Udsigt til at kunne skaffe Oplysninger blev for ringe, blev de ansat som »Kriminalangestellter« og deltog i det almindelige Politiarbejde sammen med tyske Politimænd. Dette saa man navnlig i det sidste halve Aar inden Befrielsen.

Dog heller ikke dette var nok for det tyske Politi, der arbejdede i et Land, hvor alle var imod dem.

Allerede paa et ret tidligt Tidspunkt havde Tyskerne kastet deres Øje paa *det danske Politi*, og der var dannet saakaldte *Faggrupper* inden for Politiet, hvis Formaal var at propagandere for de nazistiske Ideer. Her hvervede man Medlemmer til Schalburgkorpsets Efterretningstjeneste E.T., men der er vist ingen Tvivl om, at en Del af de Faggruppemedlemmer, der gik over i E.T. i Oktober 1943, allerede før denne Tid havde indsamlet Oplysninger om Politipersonalet og om Politiforhold til Brug for Tyskerne. Da E.T. blev endelig udformet første Gang, blev der da ogsaa dannet en Afdeling, der til speciel Opgave havde at skaffe Oplysninger om Politiets Dispositioner og om de enkelte Politimænds politiske Indstilling, medens en anden Afdeling havde til speciel Opgave at bringe tilsvarende Efterretninger om danske Militærpersoner.

E.T. gjorde det paa den Maade, at de Politimænd, der var Medlemmer af Gruppen og foretog Undersøgelserne vedrørende de enkelte Personer inden for Militæret og Politiet og af andre Personer, der havde Interesse i denne Forbindelse, til dette Formaal benyttede sig af deres Stilling som Politimænd. Paa denne Maade havde de hele det danske Politis Efterretningsmidler til deres Raadighed. Det var selvfølgelig ikke uden Betydning, at et af E.T.s Medlemmer, *Norreen*, var ansat i selve Rigsregistraturen.

Efter gennem Politiets Faggrupper at have faaet Politimænd som Medlemmer af Schalburgkorpsets Efterretningsafdeling, der stadig udadtil hævdedes at være et rent dansk Foretagende, kastede man i April 1944 Sløret, idet E.T. blev udskilt fra Schalburgkorpset og flyttedes til Dahlerupsgade, hvorefter det sortererede direkte under de tyske Myndigheder. Man havde ved disse omgaaende Bevægelser opnaaet gradvis at faa en Del Politimænd med *Erik V. Petersen* og *Norreen* i Spidsen til at optræde som Spioner og Stikkere over for deres Land og deres danske Kolleger, og fra April 1944 arbejdede E.T. med Udfærdigelse af Rapporter over alle Under-

Gestapo, Shellhuset
København.

Da jeg er i Besiddelse af nogle Oplysninger, som jeg ved vil interessere Dem, henvender jeg mig til Dem, idet jeg dog med det samme vil sige Dem, at jeg af Hensyn til de forhaanden værende farlige Forhold, anser det for klogest baade af Hensyn til Dem og mig selv ikke paa nuværende Tidspunkt at opgive mit rigtige Navn og Adresse. Senere naar jeg skønner at Tidspunktet er bedre egnet, skal jeg tillade mig at henvende mig til Dem, medbringende en Kopi af de Oplysninger jeg indtil da har tilsendt Dem.

Jeg ved fra meget paalidelig Kilde at der i Professor Høegs Hellig paa Hæsegers Kollegium, Frb, Bredegade 13 er indmuret eller indbygget adskillige Kasser Vaaben og Ammunition. Ligeledes Kasser indeholdende Frihedsbevægelsens Kartoteker over Personer, som arbejder for Gestapo, saavel danske som tyske. Endvidere menes det at Huset skal bruges som Tilholdssted i Tilfælde af Oprør.

Professor Høeg er med sin Familie fraflyttet Huset for nogle Maaneder siden, Opholdssted ubekendt. Portneren, som bor i samme Hus er nylig ansat, og kender sandsynligvis intet til det hele.

En Mand ved Navn Erwin eller Eivind Jørgensen har foretaget Indmuringen, han skal være Specialist i den Slags Sager og lever følgelig under Jorden.

Jeg har forstaaet at De er i Stand til at verdsette Oplysningerne efter Fortjeneste, og jeg haaber at disse jeg nu sender kan hjælpe Dem.

Erbødigst

M. van Ohrt.

Brevet, hvormed Hr. »M. van Ohrt« stak Prof. Carsten Hoeg.

søgelse, Rapporter, som paa Kontoret i Dahlerupsgade blev oversat til Tysk og videresendt til det tyske Politi af Erik V. Petersen.

Ringene var sluttet, Tyskerne havde opnaaet at faa danske Politimænd til at arbejde direkte for sig efter tyske Direktiver. De troede naivt nok, at de dermed var paa Vej til at skabe et dansk Politi, der vilde arbejde for tyske Interesser, og Erik

V. Petersen søgte paa alle Maader at hverve Proselytter ved at udnytte sin Stilling som Formand for Politiets Sprogforening, der havde Medlemmer over hele Landet, men det lykkedes ikke. Man kunde endnu ikke paa det Tidspunkt konstatere, at Erik V. Petersen arbejdede for Tyskerne; men der hændte alligevel saa mange mærkelige Ting, at der opstod kold Luft omkring ham, og han fik kun overtalt en Haandfuld danske Politimænd til at følge sig som Førrædere mod deres Land, deres Stand og deres Kolleger. E.T. blev aldrig andet end et Spionage- og Stikkerkorps for Tyskerne. Men først efter 19. September 1944 traadte Forholdene frem i Lyset, da Erik V. Petersen blev Chef for Hipokorpset, og først da blev man klar over, hvorledes Sagen laa.

Ser man ud over Stikkernes sørgeligt store Skare, er det en graa Masse. De enkelte Tilfælde ligner hinanden, og naar man faar dem præsenteret paa Række og Geled, er der ikke ret mange interessante eller spændende Momenter deri. Alligevel drejede det sig i mange, mange Tilfælde om Begyndelsen til Tragedier, der bragte Fængsel, Mishandlinger, ja endog Død over Mennesker.

Der er dog enkelte Skikkelser blandt Stikkerne, der traadte skarpere frem end de øvrige, og vi skal her nævne nogle faa af dem.

Jane Horney Granberg var af god svensk Familie. Hun rejste mellem Stockholm og København, var flere Gange i Berlin og færdedes meget saavel i tyske som i illegale Kredse, baade her og i Sverige. Hun havde ogsaa Forbindelse med visse diplomatiske Kredse, og hun hjalp faktisk i flere Tilfælde gennem sine Forbindelser Folk, der var kommet i Vanskeligheder over for Tyskerne.

Efterhaanden lagde man imidlertid Mærke til, at det ofte gik galt med mere fremtrædende Personer, naar Jane, som man kaldte hende, havde været i Forbindelse med dem, og Mistanken samlede sig om hende, uden at man var helt sikker i sin Sag.

Der blev fra illegal Side sat meget ind paa at blive klar over, hvor Jane stod, og hun blev ogsaa selv paa det rene med, at hun var mistænkt for at være Stikker; men hun hævdede, at hun kun brugte sine mange Forbindelser med det tyske Politi i Danmark til Fordel for Danske, der var raget i Karambolage med det tyske Politi.

Fra den danske Modstandsbevægelses Side mente man imidlertid at have faaet tilstrækkelige Beviser for, at hun frembød en stor Fare for Modstandsbevægelsen, og i Februar 1945 blev hun likvideret i en Baad ved den danske Kyst i Øresund. Hun tilstod, inden man dræbte hende, at hun var tysk Spion. Der har hele Tiden hvilet en dyb Mystik over Jane Granberg. Paa den ene Side har hun som nævnt brugt sine Forbindelser blandt Tyskerne til Fordel for Danske, der var i Vanskeligheder, men paa den anden Side er mange kommet i Fare, naar de havde været i Forbindelse med hende. Hun stod i nær Forbindelse med Redaktør *Gilbert* fra Skandinavisk Telegrambureau i København, der blev betragtet som en af Tyskernes Hovedspionageforbindelser i Norden, og som blev likvideret af Modstandsbevægelsen i Efteraaret 1944. Selv efter Jane Granbergs Død og Danmarks Befrielse fortsætter Mystikken om hendes Person. Ellers paalidelige Folk paastaar at have set hende og talt med hende i Stockholm, efter at hun faktisk var død. Ja, Aviserne bragte endog i Foraaret 1946 en Meddelelse om, at hun skulde være Fange i den russiske Zone. Adskillige, navnlig i Sverige, mener, at hun er rejst bort og vil dukke op igen, naar hun finder det opportunt. De vil ikke tro, at hun er likvideret.

Børge Thorkild Jensen var Tomrersvend fra København og vendte i 1941 tilbage efter at have arbejdet i Ivgitut i Grønland. Han kom senere til at bo hos en Dame i Hornbæk, der undertiden fik Besøg af engelske Faldskærmsjægere, og han fik Kontakt med illegale Kredse, som han assisterede ved Transporter til Sverige. Da Modstandsgrupperne blev organiseret i 1942 og 1943, søgte han at komme ind i en saadan, og det lykkedes ham, men han var ikke tilfreds, der skete ligesom ikke nok, og han meldte sig derfor hos Tyskerne og kom til Tyskland, hvorfra han i

1943 blev sendt tilbage til Danmark. Her kom han til at gøre Tjeneste under Kriminalrat Bunke.

Børge Jensen indledte sit Arbejde hos Bunke med at angive nogle af sine tidligere Kammerater fra Modstandsgrupper i København, og han afslørede nogle Vaabentransporter paa Amager, hvorefter han blev sendt til Jylland for at skaffe Oplysninger om de store Vaabenedkastninger og Transporter omkring Rold Skov. Ved at udgive sig for Frihedskæmper kom han i Forbindelse med en Sabotør fra Aars, der skulde til Sverige. Sabotøren troede paa Jensens Fortællinger og fortalte selv frit om sin Virksomhed. Børge Jensen gik nu til sine tyske Herrer med Rapport om, hvad han havde faaet at vide, og det resulterede i, at en stor Gruppe, der hørte til omkring Aars, blev revet op og anholdt af Gestapo.

Senere opsporede Børge Jensen gennem en Bekendt Godsejer *Juncker*, der indtog en fremtrædende Stilling inden for Modstandsbevægelsen og var »Secret Service«s Repræsentant. Kun en hastig Flugt gennem et Vindue reddede Godsejeren fra at falde i Gestapos Hænder. Ligeledes lykkedes det Børge Jensen at faa fastslaaet, hvor Chefen for Modstandsbevægelsen i Region 1 i Jylland, Oberst *Scholler*, Aalborg, boede; men Obersten havde anet Uraad og var forsvundet, da Gestapo kom.

Børge Jensen udførte meget Arbejde af denne Slags. Da han ikke kunde skaffe Resultater nok, indsendte han ogsaa falske Oplysninger, hvilket førte til, at han blev sendt til Tyskland. Herfra kom han med en Faldskærmsjægergruppe til Jugoslavien, hvor den skulde fange Marskal Tito, hvad dog ikke lykkedes. Efter Kapitulationen blev han taget til Fange af Amerikanerne og sendt til Aalborg, hvor han blev dømt til Døden. Han henrettedes den 23. Maj 1947.

Pressefotograf *Wollo Winkelmann* var ansat ved det københavnske Dagblad »Berlingske Tidende« og var under Besættelsen Leverandør af Fotografier til de illegale Blade. Han var godt kendt i illegale Kredse, og fremtrædende Patrioter helt op til Frihedsraadet vilde have sagt god for ham, hvis de var blevet spurgt.

Det kom derfor som en pinlig Overraskelse, da han i April 1946 blev anholdt og maatte tilstaa, at han havde angivet Grev *Ludvig Reventlow* til Gestapo for — 200 Kr.! 100 Kr. før Anholdelsen og 100 Kr. efter den!

Winkelmanns Svoger var ansat ved det tyske Grænsepoliti, og en Dag i Slutningen af 1944 mødte Winkelmann Svogeren paa Gaden. Winkelmann fulgte med ham til Grænsepolitiets Kontor, fordi han gerne vilde have Tyskernes Tilladelse til at tage nogle Fotografier paa Anholt, og han fik hurtigt denne Tilladelse. Da han havde faaet den, sagde Svogeren, at han godt kunde lide, at faa fat i Grev Reventlow. Der blev ikke talt mere om dette, men da Winkelmann nogen Tid efter paa ny kom paa Kontoret hos Svogeren, fik han udbetalt 100 Kr., som han tog imod. Han fik samtidig udleveret den skriftlige Tilladelse til Fotograferingen paa Anholt.

En Dag i Begyndelsen af 1945 kom Winkelmann ind i en Barberstue i Jernbanegade, hvor han satte sig i en ledig Stol, men han blev gjort opmærksom paa, at Stolen var optaget af en anden Kunde, der skulde behandles først, fordi han havde bestilt Tid.

Under et følgende Ordskifte, der opstod, fordi Winkelmann var fornærmet over, at han skulde vente, fik han at vide, at det var Grev Reventlow, der havde bestilt Tid, og Winkelmann forlod Forretningen og telefonerede gennem en Automattelefon til Svogersens Kontor. Svogeren var imidlertid ikke til Stede, Winkelmann gav saa Besked til en anden tysk Politimand, og Grev Reventlow blev anholdt.

Følgen af dette Angiveri var, at Grev *Reventlow* og *Kim Malthe-Bruun* blev henrettet, mange blev arresteret for kortere eller længere Tid, og det illegale Blad »Information«s Trykkeri blev fundet af Tyskerne.

Under Sagen tilstod Winkelmann og dømtes i Januar 1947 ved Byretten til Døden.

Kommunelærer *Arne Petersen*, Sønderborg, blev i de sidste Maaneder før Befrielsen ivrigt søgt af Modstandsbevægelsen overalt i Landet. Han skulde likvideres, fordi man var klar over, at han frembød en meget stor Fare for Modstandsbevægelsens Organisationer og for de enkelte Modstandsfolk. Han undgik den Gang sin Skæbne ved at optræde paa stadig nye Egne under stadig nye Navne og i nye Forklædninger; men efter Befrielsen blev han anholdt og venter nu sin Dom.

Arne Petersen har forklaret, at han allerede i 1933 blev Spion for Tyskerne, da han under en

Rejse i Tyskland kom i Forbindelse med Nazisternes saakaldte »Kulturpoliti«, der var ligesom den første Føletraad, de strakte ud mod andre Lande. Han fik til Opgave at sende Meddelelser om Danskernes Tanker vedrørende Nazistytet og om Enkeltpersoners Stilling til det.

Da Tyskerne overfaldt Danmark i 1940, havde Arne Petersen en fremtrædende Stilling i Sønderborg. Han var Kommunal lærer, Tillidsmand for Lærerne i Sønderborg, Frimurer og Indehaver af Tillidsposter indenfor Socialdemokratiet og Ungdomsorganisationerne i Byen, og alt dette benyttede han sig af for at skaffe Oplysninger til sine tyske Herrer. Han blev straks knyttet til SS's Leitstelle i København, der var Tyskernes første hemmelige Politi her i Landet, og han skulde skaffe disse Oplysninger om Danskernes Forhold til Værnemagten.

Samtidig med at han i 1943 i Sønderborg dannede den første Modstandsgruppe i Sønderjylland, blev han fast knyttet til Abwehrnebenstelle i Aarhus, hvis Opgave det var at indhente Oplysninger om Modstandsbevægelsen til Gestapo. Hans egen Gruppe beskæftigede sig med Vaabenmodtagelse og smaa Sabotager og satte den første Folkestrejke i Sønderjylland i Gang.

I Begyndelsen af 1944 blev hele Gruppen taget af Tyskerne — med Undtagelse af Arne Petersen, hvilket gav Anledning til, at man ikke mere var sikker paa ham. Da han følte Mistanken vokse, flyttede han til andre Egne af Jylland, og nu optraadte han gerne som tidligere Militær — og kaldte sig f. Eks. Kaptajn Rübner Petersen og Løjtnant Sørensen. Han solgte illegale Skrifter, gav sig i Snak med Folk og fortalte hele sin Historie — vel at mærke opdigtet til Lejligheden; og saa var det kun naturligt, at de Mennesker, han henvendte sig til, ogsaa fortalte ham noget. Resultatet blev nogen Tid efter — Anholdelser! Paa den Maade angav han 70 forskellige Frihedskæmpere, der alle blev anholdt af Gestapo, og han har mindst 5 Menneskeliv paa sin Kappe.

Arne Petersen arbejdede ikke blot selv, men han havde ogsaa danske Hjælpere under sig.

Overbetjent *August Frederik Thomsen* var ansat paa Politistationen Under Elmene i København, men samtidig var han Medlem af E.T. og gav ad denne Vej Tyskerne Underretning om alt, hvad der foregik af Interesse for dem paa Politistationen. Han skaffede dem f. Eks. Nøjagtige Lister over hele Politipersonalet med Oplysninger for hver enkelt om hans politiske Indstilling og hans eventuelle Arbejde for Modstandsbevægelsen. Illegale Skrifter, af hvilke der kom mange paa Stationen, søgte han at tilegne sig og fremsende til Tyskerne, og endelig udførte han privat Politiarbejde for Tyskerne ved at efterspore illegale Personer og Bevægelser. Den 19. September 1944, da Politiet blev overfaldet af Tyskerne, var Thomsen pludseligt blevet syg, saa han undgik at blive sendt til Tyskland. Men saa kastedes Masken. Under den politiløse Tid var han en Overgang »Politikommandør« paa Frederikssundsvejens Politistation, og i denne Periode var han ogsaa Medarbejder i »Svend Staal Gruppen«, som omtales nedenfor.

For sine »Fortjenester« blev han ved Københavns Byret belønnet med 16 Aars Fængsel.

Svend Staal-Gruppen blev ledet af Politibetjent *Svend Ditlev Nielsen*, der gik under Dæknavnet »Svend Staal«. Den var en Aflægger af E.T. og havde under den politiløse Tid længe Kontor paa Gammelholm, en vis Periode tillige et Afdelingskontor i Aarhus.

Svend Staal-Gruppen udførte det Arbejde, som E.T. havde udført, for det sammen med Chefen, Erik V. Petersen, overgik til HIPO, nemlig i tysk Tjeneste at foretage politimæssige Undersøgelser og skaffe Grundlag for Aktioner mod deres egne Landsmænd for illegal Virksomhed. Derfor søgte Gruppen at rekruttere sig med Politimænd, hvoraf de arvede nogle fra E.T., men de hvervede dog ogsaa andre Folk.

Efter at en »Løjtnant«, der var paa Vej til Aarhus for at arbejde paa Kontoret der, var forsvundet paa Fyn — han gav kort efter Oplysninger om Gruppen til Modstandsbevægelsen —, og efter at Lederen var likvideret tidligt i 1945, døde Gruppen hen.

Svend Staal-Gruppen gav sig ogsaa i mindre Maalestok af med Terrorhandling.

Frederik August Andresen fra Dragør, der af Gestapofolk fra Dragør i Retten blev betegnet som den eneste »Tillidsmand«, de havde i Dragør, gav Oplysninger om Beboerne i Dragør til Tyskerne, bl. a. oplyste han til Gestapo, at Graveren ved Dragør Kirke gemte Jøder paa Loftet og Vaaben og Sprængstoffer i Kisterne. Tyskerne fandt hverken Jøder, Vaaben eller Sprængstoffer, men Graveren blev anholdt, og da han ikke vilde tilstaa, blev han smidt ned i en Kæl-

Saa eftertænsksom kunde en Storstikker se ud, naar han blev forhørt. Det drejer sig her om Svend Staal-Gruppens Souschef, Restauratør *Henning Walthing*, kaldet »Walther Smile« eller »Mr. Smile«. Han var 28 Aar gammel og Indehaver af »Café 44« i Rantzausgade, som Tyskerne havde skaffet ham Penge til at købe, fordi de mente, at han i dette Kvarter af Byen vilde have de bedste Chancer for at komme kommunistiske Organisationer paa Sporet. I længere Tid havde Gruppens Stikkercentral i Peder Skramsgade og Walthings Café været under Observation, og en skønne Formiddag i 1944 blev Walthing selv holdt op af to Mand, da han kom til sin Restauration for at tale med Servitricen. Han var bevæbnet, men fik ingen Lejlighed til at gøre Brug af sin skarpladte og usikrede Pistol. I en Varebil blev han kørt til en Bungalow i Buddinge, i hvis Kælder han blev forhørt af en juridisk uddannet Politimand, medens der blev taget en Række Fotografier af Forbryderen — blandt dem det her gengivne, hvor han nervøst tager sig i Næsen, ængstelig for at røbe sig. Han forsøgte i det længste at nægte ethvert Kendskab til Stikkergruppen, optraadte yderst servilt og slesk, men kunde ikke beherske sit Minespil, da Forhørslederen pludselig spurgte: »Kender De Walther Smile?« Saa kom han paa Gled, selv om han stadig vilde nægte, at han personlig havde givet sig af med Stikkeri. Men ogsaa her smuttede det dog i et enkelt Tilfælde for ham. Man forestillede ham, at han havde Mulighed for at blive eksporteret til Sverige i Stedet for at blive henrettet, hvis han aabent vedgik sin Virksomhed i Gruppen, men han foretrak stadig at lyve sig fra de Forbrydelser, for hvilke der forelaa fuldt Bevis. Han regnede med, at Løgnene ikke kunde gennemskues og Livet altsaa frelses. Da en Time var gaact, stod det klart, at han ikke lod sig drive til yderligere Indrømmelser, og han blev derpaa atter ført ud i Bilen. Sammen med fire Mand kørtes han ud i Hareskoven og blev ført ind i denne. To Mand skød ham i Nakken, og han var stødød med det samme. Samme Dag blev hans Moder, der var meddelagtig i Gruppens Stikkervirksomhed, og dennes Chef, fhv. Politibetjent *Poul Otto Ditlev Nielsen* (»Svend Staal«), overrumplet i en Lejlighed og likvideret med det samme.

der, hvorfra han blev overført til Vestre Fængsel. Hans Nerver var helt ødelagt, inden han blev sluppet ud igen. Andresen blev dømt til Døden.

Forfatteren *Jens Strøm* grundlagde og opretholdt under den sidste Del af Besættelsen det sociale Hjælpekontor for Tysklandsarbejdere i Hovedvagtsgade, der var en Camouflage for livlig

Virksomhed i tysk Tjeneste lige fra almindeligt Angiveri, Forsøg paa at faa de tyske Besættelsesmyndigheder til at gribe ind over for de danske Myndigheder, Propagandavirksomhed for Tyskerne m. v. Jens Strøm og hans Hjælpere havde rig Lejlighed til at »fiske« mellem de mange Paarørende til Tysklandsarbejdere, der troede at faa og ogsaa fik økonomisk Hjælp gennem Kontoret — en Hjælp, der blev betalt af de tyske Propagandamidler.

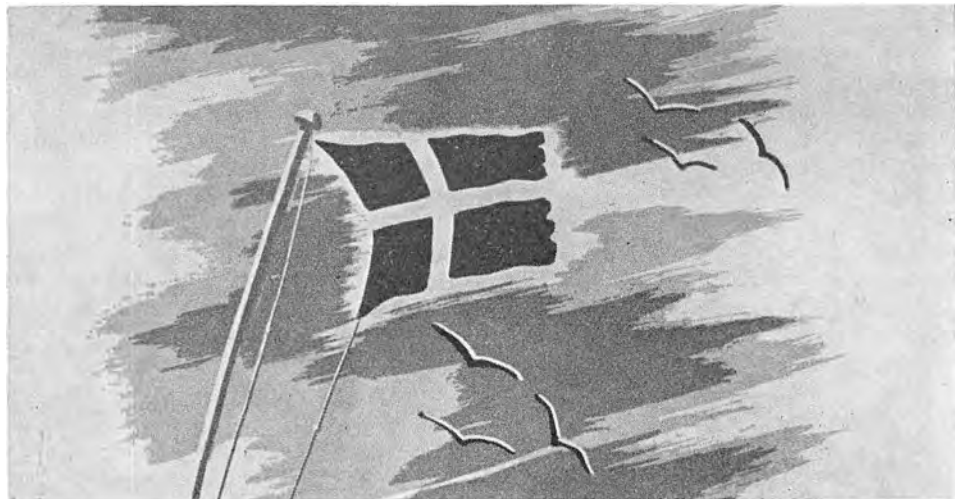
Selv fik han 20.000 Kr. i Aarsgage, og det anslaaes, at han i sin Virksomhed for Tyskerne har brugt 1 Million Kr.

Disse Udpluk af en lang Forbryderliste giver sikkert et tilstrækkeligt Indtryk af den ufattelige Mangel paa Samvittighed og Æresfølelse, der karakteriserede de Mennesker, som uden Hensyn til Fædrelandets Nød gik i tysk Tjeneste.

Dette var mange *Stikkeres æreløse Lod*: en Salve fra en Maskinpistol gjorde Ende paa disse tyske Kreaturers Virksomhed, saa de ikke kunde sælge flere danske Patriots Liv. Her ligger to, fældet paa en Villavej i Glostrup.

HJEMMEFRONTEN

»Et Flæg er smukkest i Modvind« hed det i *Poul Sørensens Digtsamling »April i Danmark«*. Bærer man det frem gennem strid Storm, saa flammer dets Dug som et luesvøbt Løfte over vore Hoveder. Det forstod vi under Besættelsen.

MED ORDETS SVÆRD

Af Adjunkt, cand. mag. TAGE HIND

Siden 1864 har der været en Tendens til i Danmarks Historie at sætte Skel mellem to Former for Kamp. Det gælder saavel den politiske Historie som Aandshistorien. At der samtidig har været en Tendens til helt at fornægte Muligheden for nogen Kamp, i hvert Fald nogen, Danmark kunde inddrages i, har i denne Forbindelse kun indirekte Interesse.

Den ene af disse to Former for Kamp er den rent fysiske, hvor man kæmper med Kanoner, Pistoler og Bajonetter; den anden er Aandens Kamp, hvis Vaaben er det, Kaj Munk kalder »Ordets Sværd«.

Denne Skelnen førte under Besættelsen til en Splittelse mellem Danmarks aandelige Ledere, idet en stor Del af dem hævdede, at Ordets Sværd ogsaa skulde rettes mod dem, der vilde den *fysiske* Kamp, medens andre paastod, at et saadant Skel var falskt. I Begyndelsen herskede der meget stor Uklarhed i dette Spørgsmaal, det var kun faa, der straks efter 9. April var i Stand til at formulere deres Opfattelse; men selv om de var de fleste, der hævdede den rent aandelige Linie, var der fra første Dag dem blandt Ordets og Pennens Mænd, der baade *mente*, at der bør være Overensstemmelse mellem Ord og Handling, og selv *handlede* deres Mening ud i Form af aktiv Modstand.

Linierne for de to divergerende Opfattelser trækkes stærkt op i en Artikel af daværende cand. theol. *Georg Langkjær*, hvor han kritisk gennemgaar Professor *Hal Kochs* Udtalelser i »*Lederbladet*«, Majnummeret 1943.

Georg Langkjær skriver saaledes:

»Hal Koch lægger ikke Skjul paa, at der kan være Modsætninger imellem Ungdomssamvirket og Regeringen, men naar det gode Forhold alligevel aldrig er blevet brudt, skyldes det en Erkendelse af, at Modsætningen mærkeligt nok ikke særligt bestaar i en forskellig Bedømmelse af det, der er sket, in casu inden for Retsplejen; »den Forskel er til syvende og sidst ikke saa stor« (pag. 174). Men Modsætningen bestaar deri, at en Politikers Opgave og Ansvar er ganske forskellige fra deres, der staar i et folkeopdragende Arbejde. En Politikers Opgave er »at klare Ærterne« (174), selv om han »maa gribe til Foranstaltninger, der krænker Retten, ofte maa foretage Indgreb, som er en Haan mod Friheden, og ofte maa komme med Udtalelser, der ikke harmonerer med Sandheden« (177), medens det er de Mænds Pligt, som staar i et folkeligt Arbejde, i Presse, Skole, Kirke og Forsamlingshus, at protestere og at »tale — tale om Retten og Friheden og Menneskeligheden ganske uden Hensyn til, om denne Tale fører til noget« (177).«

Georg Langkjær fortsætter:

»Vi almindelige Mennesker skal [altsaa], samtidig med at vi fuldt ud giver en saadan Politik vor Tilslutning, i Praxis staa og bruge Floskler om Frihed, Sandhed og Ret — for det pynter dog, naar Eftertiden skal fælde sin Dom (175, 4). Vi, der staar i et folkeligt Arbejde, maa gerne tale store Ord og raabe op i vilden Sky, men vi maa samtidig sørge for at indskærpe eventuelle Tilhørere, at de endelig ikke maa prøve paa at hindre Regeringen i at sjøffe det, som vi taler om. De maa endelig ikke falde for den Fristelse at tro, at der bør være nogen Overensstemmelse mellem Ord og Virkelighed, og at man bør arbejde for en saadan. For det er kun vor Opgave at tale, ikke at handle Her er vel saa Forklaringen paa, at Hal Koch i 1940 i sine historiske Foredrag . . . kunde ønske alle Danske den *constantia*, den sejge og faste Vedholden ved Ret og Sandhed, som var karakteristisk for Ærkebiskop Eskil — idet han hellere gik i Landflygtighed end gik paa Akkord —, medens han nu i Praxis forsoner sig med en Politik, som kun Urettens Talsmænd virkelig kan glæde sig over.«

Det er meget vigtigt for Forstaaelsen af, hvad der blev skrevet og talt i Danmark under Besættelsen, at gøre sig den Spænding, der herskede — og stadig hersker — inden for dansk Aandsliv, helt klart, og som tydeligt fremgaar af den ovenfor citerede Artikel. Det viser sig nemlig under et systematisk Arbejde med dette Stof, at før eller senere, mere og mindre bevidst, har alle maattet tage Stilling til dette Spørgsmaal. Endvidere viser det sig, at der kan drages en Parallel mellem den Udvikling, der finder Sted inden for det Omraade, som her skal behandles, og den Udvikling, der andetsteds markeres af de to Yderpunkter: Alsang og Sabotage.

II

Medens den *Proklamation*, der udsendtes af Regeringen den 9. April 1940, var en kold Konstatation af facts, laa der allerede i selve dette, at Kongen ikke kunde nøjes med den officielle Meddelelse, men udsendte et *særligt Budskab*, et Varsel om, at i og med den tyske Hærs Indtrængen paa dansk Grund blev der nedlagt en Spire til noget i danske Sind, der kunde vokse sig stærkt nok til at sprænge de Rammer, Regeringsproklamationens formelle »*under Protest*« satte om aktivt danske Tilkendegivelser.

Det er saadanne eller lignende Tanker, der har faaet afdøde *Ernst Kaper*, den Gang Borgmester i København, til netop at skrive om Kongen, da, som han selv siger, Begivenhederne den 9. April trykkede ham Pennen i Haanden. Allerede Søn-

Ernst Kaper (1874—1940) blev Student i 1892 og gav sig først til at studere Jura, men kastede sig saa over Filologien, frekventerede i en Aarrække tyske Universiteter og blev cand. mag. i Tysk 1898, Dr. phil. 1908. Han havde allerede som Student virket ved flere Skoler og Kursus og fortsatte efter afsluttet Eksamen ad denne Vej, hvor hans friske og personlighedsprægede Undervisning og hans store Idérigdom snart skaffede ham en fremskudt Plads. I 1904 blev han Adjunkt ved Metropolitanskolen, og i 1908—17 var han Rektor for Ordrup Gymnasium. Sidstnævnte Aar valgtes han til Borgmester for Københavns Magistrats 1. Afdeling, hvor hans nøje Kendskab til Skoleforholdene var af den største Værdi for Kommunen. Et omfattende — til Tider ogsaa stærkt omstridt — Reformarbejde skyldtes hans Initiativ.

dag den 14. offentliggjordes hans første Artikler, Søndag den 28. kom de næste, og den 1. Maj udsendtes de samlet i Piëcen »*De Fremmede i Landet*«.

Det vil maaske ikke være urimeligt at minde om, at den 28. April ogsaa er Datoen for den Leder, der rettede et skarpt og kun af Tyskernes blotte Tilstedeværelse motiveret Angreb paa Churchill, som den Gang kostede »*Politiken*« Tusinder af Abonnenter. Men det er ikke kun som Kontrast hertil, at »*De Fremmede i Landet*« gør Krav paa Interesse; Kapers Piëce var det første offentliggjorte Udtryk for en Reaktion paa den 9. Aprils Begivenheder, og som saadan kræver den en nærmere Omtale.

Den første Artikel handler da »Om Kongen«, og efter at have givet et Rids af Kong Christian X siger han:

»Vi sætter ham i Danmark saa højt, at vi maa mene, at de Fremmedes Ord og Løfter til den danske Konge aldeles uvilkaarligt maa være baarne af den samme Ærbødighed og Alvor som den, der ligger til Grund for vor Nations dybe Agtelse og rige Kærlighed, der har vokset sig stærk under hans Regering gennem de mange Aar.«

Vi maa mene — d.v.s. dette bør tjene Dem til Efterretning, mine Herrer fremmede! Der ligger bag disse Ord en næsten anspændt Trang til at finde en Form for Udløsning af den Selvhævdelse, som Ydmygelsen havde kaldt saa stærkt paa. Det er den senere Alsangs stadigt gentagne »Og gamle Danmark skal bestaa«, foregrebet af den gamle Herre, der var Københavns Borgmester i de Dage.

Det samme gælder Artiklerne om »Regeringen« og »Norden«, hvor han i den førstnævnte fremhæver som en af Samlingsregeringens fornemste Opgaver at definere og værne om de borgerlige Rettigheder, og i den anden som saa mange andre vender sig til den fællesnordiske Tanke for at undersøge, om der i den er Mulighed

for en fri Fremtid. Tydeligst kommer det, som endnu ikke kan kaldes Trods, men som umiskendeligt er Selvhævdelse, frem i den Artikel, der var Førsteoplægets sidste, og som gav Navn til hele Piécen »De Fremmede i Landet«. Han sammenfatter i den det tyske Manifest fra den 9. April i otte Punkter og konkluderer herudfra, at forudsat vi følger Kongens og Regeringens Henstillinger, vil vort Folk ogsaa have et klart Krav paa Fremtiden.

Hvad Piécens Forfatter selv kalder den danske Histories Kontinuitet, er helt igennem baaret af en oppositionel Tone, men den holder sig inden for de Rammer, som Proklamationerne har angivet. Ernst Kaper kunde ikke vide, at den Statsminister, hvis Forbliven paa Taburetten han ansaa for en Garanti netop for Kontinuiteten, den 8. Juli i Spidsen for sin Regering vilde tiltræde den scavenianske famøse Erklæring om Danmarks Forhold til Tyskland, endsig hans Taler til Folket i Oktober og November, hvor han paaviste det naturlige i et intimt Forhold mellem Socialdemokratiet og det, han kaldte det tyske Folk.

Inden for samme Ramme og for Flertallets Vedkommende stadig med Kongen som Midtpunkt udsendtes i Løbet af 1940 en Række Skrifter af højst forskellig Art og Form, men alle paa Trods af store Afvigelser i Tankegang og Synspunkter præget af samme ligesom afventende, anspændt rolige Holdning som Kapers Skrift.

Peter de Hemmer Gudme skrev en Pièce: »Danmarks Skæbne under Europas Nyordning«. Den er betydeligt mere underfundig i sin Form end Kapers, men, det maa siges, samtidig betydeligt mindre klar. Den er ment som et Svar, og naturligvis et afvisende, paa Alfred Rosenbergs og andre storgermanske »Kultur«-Skribenters udfordrende Tale om Nordens Skæbnefællesskab med Tyskland, og Gudmes Hensigt med at argumentere ud fra Begreberne Nyordning og Skæbnefællesskab, som om han selv godkender dem, er da ogsaa klar nok; men det kan jo diskuteres, hvorvidt Hensigten trods alt er i Stand til at hellige Midler af en saadan Art. Ikke des mindre maa det stærkt understreges, at Tyskerne ikke var i Tvivl om, hvor de havde Peter de Hemmer Gudme — det viste de tydeligt fra første Begyndelse og indtil hans tragiske Død.

Foruden disse mere eller mindre sagligt prægede Skrifter hører ogsaa en hel Del Digte med paa det Sted. De er af stærkt varierende kunstnerisk Værdi, men alle inspireret af den 9. April.

I den Samling, der udkom i Januar 1941 under Redaktion af Magister *Gustav Albeck* og med Titlen »Digtning om Danmark 1940«, er medtaget et Digt, skrevet allerede i Januar 1940; det er *Kaj Munks*: »Mit Folk, mit Folk, forstaar du?« Det er med Rette, det tælles med blandt 9. April-Litteraturen, for saa markant som dette Januar-Digt er i denne Samling kun *Nis Petersens*: »Da Seeren tav«; det er til Gengæld saa dybt og stort, at vel ikke noget andet i dansk Lyrik kommer paa Siden af det.

»Vi skimted' en grov, ond Sandhed. Den voksed' sig tifold værre.
Her stod det Ord til andet med Stjerner paa nat-sort Grund:
Ikke for Løgn og Ondskab, siger den Høvding og Herre,
men kun for ækel Lunkenhed vil jeg udspj jer af min Mund.

Peter de Hemmer Gudme (se Bd. III, S. 37) blev af alle sine Venner omfattet med baade dyb Beundring og varm Hengivenhed. Hans Efterfølger som Redaktør af det illegale Blad »Nordens Frihed«, daværende stud. mag. *Erling Nielsen*, skrev i Januarnummeret 1945 bl. a. disse smukke Mindeord om ham: »Foruden sin sunde Sans og sit uforfærdede Mod besad Gudme ogsaa den fortjenstfulde Egenskab at være det mest usnobbede Menneske under Solen. Sin egen Person holdt han altid i Baggrunden, det var altid Sagen, det gjaldt. — Han kendte ikke Persons Anseelse. — Hvad enten man sad paa en Nøglestilling i Modstandsbevægelsen eller bare stod i Periferien, fik man altid samme Behandling hos Gudme. Hvor mange Gange er han ikke blevet brugt — og misbrugt — af Novicer i illegalt Arbejde. Altid var han rede til at hjælpe. Hvad han har betydet for de mange unge, der kom til ham i disse Aar, er uvurderligt. En klog, erfaren, ældre Ven er der nu mange, der savner«.

Det tøvende er nu forbi — forbi en Sækfuld Vaner
— Slut med Skulk fra Arv og Gæld og Skulk fra naadig Tugt.
Nu er det endt for dem, der kækt hyldede mine Faner
og reddede sig ved Flugt.«

Her staar ogsaa *Otto Gelsteds* kendte »Den Niende April«:

»De mørke Fugle fløj
ved Gry med Motorstøj
i Eskadriller over Byens Tage.
Da saa vi og forstod,
det gik til Hjertets Rod,
at vi fik Ufrihedens Brød at smage.«

Og sidste Strofe:

»Men i den Angstens Stund,
du laa med blodig Mund,
og alt omkring var Dødens Nat og Gru,
da saa vi og forstod
til vore Hjerters Rod,
at aldrig har vi elsket dig som nu!«

Men i øvrigt var det Digtere af alle Retninger og Temperamenter, i hvis Sind den 9. April satte sig Spor, og for mange af dem, der naar ud over det blot smerteligt resignerende, staar Kongen som Garant for Fremtiden. Kongens Betydning for det danske Folk kan paa dette Tidspunkt vanskeligt maales; han stod som det eneste absolut urørlige, og hans enlige Rideture gennem Hovedstaden maatte blive symbolske, et Symbol paa, at der, hvad der end vilde komme, dog var noget, der ikke kunde røres eller røkes.

Ikke alene var Biskop Fuglsang-Damgaard, den danske Kirkes Primas, altid rede med Protest over for tyske Indgreb, men mange af Danmarks gejstlige tog Stilling til Situationen i Pièces og Bøger, som f. Eks. Pastor *Erik Jensens* fra 1943 med den fortræffelige Titel »10. April«. I Aarenes Løb udsendtes endvidere adskillige illegale Publikationer, hovedsagelig omhandlende den norske og danske Kirkekamp, samt det illegale Maanedssblad »*Kirkens Front*«.

Paa Overgangen til den mere aktivistiske 1940-Litteratur staar Provsten *Knud Hee Andersens* Pièce, der taler om Fremtiden. »*Danmarks kommende Dage*« kalder han den. Men det er en *betinget* Fremtid:

»*Hvis Danmarks kommende Dage
skal lyse med Morgenskær,
da maa vor gamle Moder
fostre sin Ungdomshær
saa frisk som Suset i Skoven,
saa stærk som Bølgen i Fald,
en Slægt, der ejer en Fremtid,
fordi den vil, hvad den skal.*«

Hee Andersens Udgangspunkt er dette, at det Danmark, der skal komme, bliver anderledes end det Danmark, der var, og rent bortset fra, i hvilken Grad Dommene er holdbare, Jugementerne rigtige, er dette Skrift helt anderledes *nærgaaende* end de tidligere nævnte. Der er Opgør i det, ikke anspændt Ro, snarere en vis veloplagt Forventning om, at *nu sker det snart* — før vi aner, kan Handlingens Dag komme, som Forfatteren selv siger det.

Det er karakteristisk, at i dette den *legale* antityske Litteraturs Aar finder vi de mest aggressive Udtalelser i Brevene fra de Soldater, der havde deltaget aktivt i Kampene, og hos de sønderjydske Talsmænd i Tidsskrifterne »*Grænsevagten*« og »*Folkung Bladet*«, de to Grupper i vort Folk, der tidligst og mest konkret-praktisk *vidste, hvad det vil sige*.

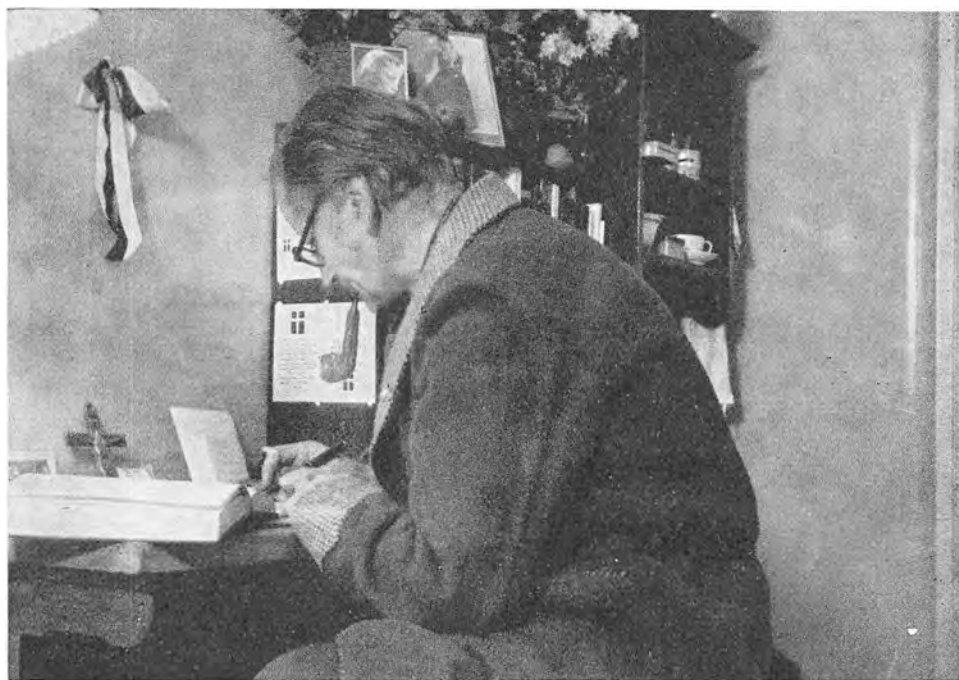
Allerede i 1940 var der nemlig Danskere, der for Alvor viste Tænder, ikke blot illegalt som i »*Danskerens 10 Bud*«, skrevet selve den 9. April af Gymnasiasten *Arne Sejr*, men i legale Publikationer.

Soldaterbrevene udkom samlet med Titlen »9. April«. Bogen fik hurtigt en kolossal Udbredelse, og disse direkte, spontane Vidnesbyrd om, hvad Forholdet mellem de Danske og de Tyske *kunde* udvikle sig til, er den Dag i Dag og sikkert i Aar fremover meget læst og højt elsket — saa fyldt med Stof til Mytedannelse og alligevel dokumentarisk Historieskrivning, som der her er Tale om. Tingene nævnes ved deres rette Navn, her staar ikke »de fremmede«, men lige ud Tyskerne, og Forholdet mellem Dansk og Tysk fremstilles som et faktisk fjendtligt Forhold; det maatte virke vederkvægende, efter at den unaturlige Tilstand af tilsyneladende venskabeligt Samvirke mellem Nordeuropas forskellige Stater under germansk Formynderskab var blevet officielt anerkendt.

Alligevel maa det siges at have videre Perspektiv, at der ogsaa uden for de militært engageredes Rækker var Mænd, der allerede paa dette Tidspunkt og i langt højere Grad maalbevidst indledte *den Aandens Offensiv, der ganske givet blev en*

»Ord til os i Dag« takseredes i 1941 af Københavns Byret til 80 Dages Hæfte, »Vor Neutralitet« og »Historien om et Korstog« blev Aaret efter af Højesteret vurderet til 7 Maaneders Fængsel.

Men en Hæftestraf i et dansk Fængsel var ikke noget at tale om — navnlig ikke, naar alle fra Inspektøren til Postbetjenten »holdt med en«. Saa kunde — som her paa Billedet — Dr. Vilh. la Cour sidde i Vestre Fængsels Celle Nr. 37 og arbejde paa den Pièce — »Med Lov skal Land bygges« —, der skulde udsendes hurtigt efter hans Løsladelse.

af Forudsætningerne for, at der overhovedet opstod en Modstandsbevægelse og blev kæmpet en Frihedskamp i dette Land.

Man ser da, hvordan de i Grænsekampen trænede er blandt de allerførste til at tage fast om Nælden, og først blandt dem igen staar Dr. phil. Vilh. la Cour.

Den 9. April satte Vilh. la Cour sig straks i Forbindelse med Grænseforeningens Formand, Rektor H. P. Hansen. I Løbet af Eftermiddagen blev den nye Leder til »Grænsevagten«s Aprilnummer, der laa i 2. Korrektur, skrevet. Den hedder »I Alvorstimen«.

»I Dybet af vor Sjæl mærker vi, hvordan der kaldes paa Fastheden, Beslutsomheden og Modet. Uden disse Egenskaber vilde vort Folks frie Fremtid være tabt.«

Med disse Ord havde la Cour aabnet Feltoget, og i de følgende Aar rettede han i Tale og Skrift Slag paa Slag direkte og indirekte mod de tyske Undertrykkere og deres Medløbere her i Landet, kun afbrudt af de — ganske vist heller ikke saa kortvarige — Perioder, hvor han sad i dansk eller tysk Fangenskab; ogsaa da han var gaaet under Jorden, og da han i Besættelsens sidste fire Maaneder opholdt sig i Sverige, fortsatte han med at slaas.

Da la Cour den 17. Juni 1942 efter daværende Højesteretspræsident Troels G. Jørgensens direkte Anmodning var blevet afskediget som Lektor ved Birkerød Stats-skole, skrev Kaj Munk et meget spontant og meget typisk Brev til Arne Sørensen (se Gengivelsen S. 585). Dette Udbrud afslører Stemningen, som den var i vide Kredse, over for la Cour.

I sine Taler Landet over, i »Grænsevagten«s Ledere, dens Aktstykker, hvor alt det forsmædelige, der ikke maa glemmes, blev skrevet op, i *Forordet til Saxes Danmarkskronike*, og sidst, men mest i »Noter til Øjeblikket«, hans Piëcer, der spredtes i Titusinder af Eksemplarer, førte han en i Sandhed aktiv Kamp mod, hvad han maatte og vilde betragte som sit Lands Fjende.

Den 20. Februar 1941 maatte la Cour standse Udgivelsen af »Grænsevagten« indtil videre, idet han fastholdt sin Vægning ved at træde tilbage som Redaktør. Dette sidste Nummer er holdt i en ganske særlig skarp Tone, ikke mindst Artiklen »En Julegave«, der kommenterer Frits Clausens forrykte Idé at sende fire danske Lurer i Kopi som Gave til »Rigsfører SS Heinrich Himmler«.

Et andet Forum for de slesvigske Talsmænd var »Folkung Bladet«, redigeret af Dansk-Nordisk Ungdomsforbunds Leder, P. Marcussen.

Tonen er ikke nær saa skarp og klar som hos la Cour, men man finder ikke saa faa udmærkede Artikler af Mænd som C. P. O. Christiansen, de Hemmer Gudme, Peder M. Sørensen, Hartvig Møller og Harald Mogensen.

Endnu et Tidsskrift, »Det tredie Standpunkt«, ligger paa denne Linie. Det var under Besættelsen Danmarks største, trykt i et Antal Eksemplarer, der svingede mellem 4000 og 5000. Det begyndte at udkomme i Oktober 1936 — det er altsaa ikke noget Krigsfænomen og har al sin Tid haft samme karakteristiske Præg —, og efter en Pause kom det igen i April 1940, hvorefter det fortsatte, indtil Tyskerne forbød det i April 1944. Indtil November 1943 — og i Realiteten hele Tiden — blev det redigeret af Arne Sørensen.

20/6 42
 Kæderi Tft. s. Ughoy
 Kære Arne Sørensen,
 de har søgt Embedet fra La Cour,
 de søg til Schalhurs Befordring,
 og de søg Embedet fra La Cour.
 Hvad gi i m?
 Ved de noget?
 Ihs Kungin
 Kaj Munk

Kaj Munks impulsive Brev til Arne Sørensen (se Teksten S. 584).

Den første Artikel i Aprilnummeret 1940 er skrevet af Redaktøren; den hedder »Ikke dø Straadøden«, og den er et Referat af en Samtale, som Grundtvigskirken havde med Notre Dame i Paris en stille Septembertid, mens »Brandmændene i London og Berlin endnu arbejdede som rasende med at slukke«:

»Nej, sagde Grundtvigskirken til Notre Dame, jeg blev ikke indviet ... Jeg ved, hvordan min Indvielse skulde have været. En kold Formiddag Mennesker samlet i en Grushob. 20 Aars flittigt Murerarbejde sprængt til Brokker paa Sekunder, 20 Aars Pengeindsamling spildt omkring paa en hærgnet Plads, Præsten med Bind om Hovedet, der hvor Bombesplinten havde ramt. Herrens Bog i hans Haand: Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet. Se, da havde jeg været Danmarks Domkirke, se, da havde Danskerne staaet rundt om i mine Murbrokker, og i deres Øren havde været Sus af Vinger, thi Gud var dem nær.«

Dette er jo ikke egentlig neutral Tale. Den Længsel efter at være medengageret i Kampen, der lyste ud af saa mange danske Præsters Ord, naar de i Londons skæbnetunge Septembertid talte med Taarer i Øjnene om den danske Præst derovre og hans store Opgaver, lyser ogsaa ud af disse Linier.

Mange fremragende danske og nordiske Kulturpersonligheder skrev i Tidsskriftet i disse Aar, og saa godt som samtlige Indlæg er præget af den samme Trang til ærligt og ubarmhertigt Opgør med alt det, der hindrer eller hemmer Mennesket i en aktiv og — i kristen Forstand — eksistentiel Medleven og Medliden i Verdenskampen.

Fra 1940 staar endnu tilbage *Kaj Munks »Navigare necesse«*, tolv Digte om Danmark, trykt 1941, men blevet til engang omkring November 1940. Det er en naturbeskrivende Digtcyklus; men det Aar, hvis Maaneder giver Digtene Navne, er det Aar, Tyskerne besatte Danmark. Ordene siger da ogsaa her mere, end de lader til.

III

Den 25. Marts 1941 forkastede Rigsdagen et kommunistisk Forslag angaaende en Hædersgave til Forfatteren *Martin Andersen Nexø*, Danmarks kommunistiske Partis grand old man. Motiveringen i øvrigt uanset blev dette symptomatisk for Aaret. Den 22. Juni angriber Tyskland Sovjetunionen. Den 22. August Lov Nr. 349 angaaende Forbud mod kommunistisk Virksomhed og Organisation her i Landet. Den 1. September forsvarer Troels G. Jørgensen i en Artikel i »*Juristen*« Kommunistlovens Grundlovsmæssighed; samme Dag tages 116 Kommuniste i Forvaring. 25. November tager Regeringen endelig Skridtet fuldt ud og tilslutter sig officielt Antikomintern-Pagten.

Den Dag, den 25. November, var der store Studenterdemonstrationer hele Dagen igennem. Om Formiddagen talte daværende stud. theol. *Flemming Møller* paa Slotspladsen ved Amalienborg, og i Løbet af Eftermiddagen udeblev adskillige Studenter fra Forelæsningerne som Protest mod Universitetets, d. e. Rektors, særdeles skarpt formulerede Paabud om at indstille enhver tænkelig Form for Meningstilkendegivelse af politisk Art — i Virkeligheden blev der truet med øjeblikkelig Relegering af enhver, der blev Aarsag til fortsat Uro —; men allerede samme Dag blev det klart for Studenterne, at saa vidt vilde hverken Rektor eller Konsistorium nogen Sinde gaa.

Paa et eller andet Tidspunkt, da Stemningen var ved at være paa sit højeste, traadte en ældre Arbejder, der viste sig at være Værkfører paa Burmeister & Wain, hen til en Gruppe Studenter, der stod uden for Studiestræde Nr. 6, og spurgte dem, om det var rigtigt, at de *strejkede*. Da han fik et ganske vist smilende, men kraftigt bejaende Svar, tog han den enes Haand, trykkede godt til og sagde: »Kom i Aften Kl. 8 her paa Pladsen, vi kommer mindst 300 fra Burmeister, og saa gaar vi gennem Byen, for nu er vi Kammerater.«

Det var Begyndelsen til det, der blev den store Oplevelse under Arbejdet i Modstandsgrupperne og i Køerne under Generalstrejken, og som man vist aldrig vil glemme, hvis man een Gang har oplevet det.

Samtidig med at de *illegale* Blade og Publikationer nu begynder at komme ud i stadig stigende Antal, bliver de legalt aktive danske Skribenters Kreds stadig bredere, spændende fra Præster og Skolefolk over — enkelte — Højskolefolk til Kul-

Alle danske Hjem Sanghefte!

DANSKE TONER

16 danske Sange med Musik

*Syng dem ved Arbejdet
Syng dem i Hjemmet*

FORLAGET „DANSKE TONER“

KØBENHAVN 1941

Et uskyldigere Udseende end disse »Danske Toner«s skulde man lede om. Paa Heftets Bagside stod bl. a.: »Melodien, der blev væk for en hel Del Mennesker under det sidste Aars Begivenheder, kan findes igen. Syng med! Der er ingen Grund til at miste Humøret og gaa rundt som en jammerlig Pessimist. Er Tilværelsen gaaet af Led for Dem, saa tag dette lille Sanghefte frem og syng med paa DANSKE TONER«! Og det gjorde man. Indholdet — den Tale af Aksel Larsen, »som burde været holdt i Folketinget 20. August 1941« — gav Toner an for mangfoldige andre end Talerens politiske Meningsfæller. »Danske Toner« blev ogsaa sunget i Vestre Fængsels Celle 37 — til Glæde for baade Fangen og Fængselsbetjentene!

tur-Radikale og kommunistiske Forfattere, en Udvikling, der nøje svarer til den tværpolitiske og klasseophævende Samling, som nu begynder at tage Form i Grupper med aktiv Modstand som fælles Maal.

Vilh. la Cour fortsætter som allerede sagt, idet han i Løbet af 1941—42 udsender syv »Noter til Øjeblikket«, først holdt talrige Gange som Foredrag, derefter trykt og efter Udsendelsen bogstavelig talt *slidt* op af Titusinder af Læsere. »Om at sige Ja — og Nej«, »Ord til os i Dag«, »Kender De Graabonden?« »Godt Mod Landsmand!«, »Vor Neutralitet«, »Historien om et Korstog« og »Med Lov skal Land bygges«. Alle forbudt og forsøgt beslaglagt umiddelbart efter deres Fremkomst, undtagen »Med Lov skal Land bygges«.

I »Ord til os i Dag« giver la Cour sin Hensigt med Piëcen saaledes:

»Fichte! Lad os være barmhjertige mod Jætterne¹⁾ og prøve, om de har lettere ved at fordøje den Livsvisdom, hvormed den store tyske Vækker ruskede sit Folk vaagent. Han er jo endda blevet skildret som en Forløber for National-Socialismen ... Dr. Alfred Rosenberg hyldede Fichte i den Tale, han holdt paa Partikongressen i Nürnberg i August 1929, saa den gamle Tænkner maa utvivlsomt være god nok. Han havde været »Daaden«s Filosof, sagde Dr. Rosenberg, og det er rigtigt. Bag hans vanskeligt tilgængelige, snørklede Filosofspørg laa altid — ligesom bag Grundtvigs alenlange Sætningskæder og overraskende Indskud — det klare Krav: tro fuldt og helt paa det, der aandeligt kan bære dig, og lad det saa ikke blive ved »Besindelsen«, men skrid til Handling! Staa inde for dit Ord! Ellers er du ikke en Mand, og du er ikke dit Folk værd.«

¹⁾ Ifølge Sammenhængen menes hermed de passive Danske og Tyskernes direkte Medløbere.

Derefter gennemgaar la Cour Fichtes »*Taler til den tyske Nation*«, som blev holdt, mens Napoleons Okkupationstrupper trampede rundt i Berlins Gader.

Det gælder om alle Vilh. la Cours Skrifter under Besættelsen, at de satte de tøvende i Gang og yderligere ansporede dem, der vidste med sig selv, at en Mand staar inde for sit Ord med Handling, ellers er han ikke sit Folk værd.

I Juli 1941 udsendtes *den første større illegale Publikation*. Det var en *Samling norske Digte*, som Arne Sørensen fik af en norsk Student, *Vilhelm Lind*.

Digtene er meget forskellige, hvad Kvalitet angaar, men for Indholdets Vedkommende ligger de alle paa Linie med *Nordahl Griegs »Til Ungdommen«* og *Arnulf Øverlands »Mørklagt By«*, der er de to Hoveddigte.

Naar det i »*Frit Danmark*«s dokumentariske *Hvidbog* hævdes, at der i November 1941 ikke fandtes andre illegale Bevægelser end det kommunistiske Parti, er det, som man vil se, ikke korrekt. Allerede eet Aar tidligere havde en Kreds af Danske, nemlig den, der stod bag *Studenternes Efterretningstjeneste*, udsendt det illegale Flyveblad »*Danskerens 10 Bud*«, og ogsaa andre Grupper var begyndt at forberede Aktion.

Men det kommunistiske Parti var overordentligt effektivt i sit Arbejde fra Sommeren 1941. Det illegale Blad »*Land og Folk*«, udkom den 29. Juni, kun en Uge efter Kommunistrazziaen, og det var det første illegale Blad, der kom regelmæssigt, oprindeligt i maanedligt Oplag paa ca. 10.000, stigende til 130.000 Eksemplarer.

Den 17. Juli skrev Danmarks kommunistiske Partis Formand, Medlem af Folketinget *Aksel Larsen* et »*Aabent Brev til Regeringen ved Hr. Statsminister Th. Stauning*«.

Heri protesterer han for det første paa det skarpeste mod Ophævelsen af det kommunistiske Parti og de Fængslinger af dets Medlemmer, der havde fundet Sted:

»Paa Danmarks kommunistiske Partis og den kommunistiske Rigsdagsgruppes Vegne nedlægger jeg Protest mod de grundlovs- og retsstridige Handlinger, som Politimyndighederne efter Regeringens Ordre har foretaget, og mod Regeringens landsskadelige Politik, som den bl. a. kommer til Udtryk gennem Regeringserklæringen af 26. Juni om Stillingen til Krigen.«

Derefter redegør han for Begivenhederne den 22. Juni og den følgende Tid, og efter at have fastslaaet den Kendsgerning, som Regeringen er meget nær ved at benægte i sin Erklæring, at det er *tyske* og ikke Sovjettropper, der mod alle Aftaler har besat Danmark, slutter han:

»Vor Rigsdagsgruppes Medlemmer har samvittighedsfuldt overholdt Grundloven. Vort Parti og vor Presse har rettet sig efter Regeringens Forskrifter og Paabud under Krigen. Ogsaa nu er vi fast besluttet paa at søge Landets Love overholdt paa Forfatningens Grund og paa at tjene vort Folk og vort Land i Kampen for at genvinde national Frihed og Uafhængighed. Vi stoler paa alle fædrelandskærlige Mænds og Kvinders Hjælp dertil. Danmark, den 17. Juli 1941«. Signeret *Aksel Larsen, M.F.*

I September, den 26., udsendtes den første kommunistiske illegale Publikation; den hedder paa Omslaget »*Danske Toner, 16 danske Sange med Musik*«, men indeholder i Virkeligheden: »*Talen, som burde være holdt i Folketinget 20. August 1941*« — d.v.s. under Debatten om det Forbud mod kommunistisk Virksomhed, der blev vedtaget i Lov Nr. 349 af 22. August.

Paa Forsiden staar der — foruden Titlen: »Alle danske Hjems Sangbog! Syng dem ved Arbejdet, syng dem i Hjemmet, Forlaget »Danske Toner«, København 1941.« Og paa Bagsiden: »Melodien, der blev væk for en hel Del Mennesker under det sidste Aars Begivenheder, kan findes igen. Syng med!«

Inde i Hæftet følger saa en Redegørelse for, under hvilke grundlovsstridige Omstændigheder Lov Nr. 349 blev vedtaget, samt en Tilbagevisning af de Beskyldninger, der blev rettet mod det danske kommunistiske Parti. Til sidst siger den kommunistiske Folketingsmand, der har skrevet Talen og vilde have holdt den, hvis han ikke var blevet forhindret deri med Vold:

»Om der er aldrig saa mange tyske Soldaterstøvler i Danmark i Dag, om de »danske« Nazister er aldrig saa brovtende, om Regeringen er aldrig saa krybende over for vore Undertrykkere, og hvilke Metoder man end benytter i Forfølgelsen af os — vi giver aldrig op, og vi ved, at Sejren bliver Folkets, at Danmark bliver frit igen ... Leve et frit Danmark!«

I December kom der igen en Protest fra det kommunistiske Parti med Overskriften »*Maalet er fuldt! Opraab til det danske Folk!*« Det ender med denne Appel:

»De danske Studenter viste ved deres tusindtallige Demonstration, som fandt begejstret Tilslutning hos den københavnske Befolkning, at det danske Folk ikke ønsker at indtage den Plads, som Nazi-Tyskland og dets danske Lakajregering har tiltænkt det, men at dets Plads er Side om Side med vort norske Broderfolk! Det danske Folk er nu paa Vej til den virkelige Samling for dets nationale Frihed og Uafhængighed! *Lad Protesterne lyde* fra Organisationer, Arbejdspladser, Kontrolsteder o.s.v. Alle Steder fra, hvor ærlige Danskere mødes! *Danske Arbejdere!* Jer er det, som har Magten og Kraften til at føre Folkets Kamp til Sejr for Danmarks nationale Frihed!«

Folketingsmand, daværende Højskoleforstander *Robert Stærmose* skrev i Støvring Højskoles Aarskrift, December 1941, nogle kraftige Ord »*Om Øvrighed og Ret*«, senere udgivet som Særtryk. Her siger han Sandheden om Retstilstanden ligeud og saadan, at det ikke er til at misforstaa:

»I Tiden siden Besættelsen har der fundet en Række Krænkelser af vor Grundlov Sted. Vi har oplevet, at Grundlovens Bestemmelser om personlig Frihed, om Boligens Ukrænkelighed, om Trykkefrihed og om Forsamlingsfrihed er blevet tilsidesat. Vor danske Retssikkerhed er dermed blevet angrebet, og det er oplyst, at disse Angreb er blevet ført baade fra den fremmede Okkupationsmagts Side i Form af Krav om Ændringer i vor Lovgivning og i vor danske Retspleje og ogsaa fra enkelte danske Embedsmænds Side uden noget direkte Krav fra den fremmede Okkupant.«

Det var modige og velgørende Ord i 1941, og man forstaaer, naar man læser dem, at Robert Stærmose kunde blive et Forbillede for en Mand som Chr. U. Hansen.

Bortset fra »*Navigare necesse*« blev Forfatteren Soyas Skitse »*En Gæst*«, den første kunstneriske Behandling af det aktuelle Forhold mellem Dansk og Tysk, der blev offentliggjort, og den er den første i sin Art, der blev forbudt. Soya lærte som saa mange andre Kontorchef Eskelunds ængstelige Iver efter at tjene sin Sag at kende; endnu en Gang blev Opmærksomheden henledt paa en antitysk Publikation, før Tyskerne saa meget som anede dens Eksistens. Bogen blev forbudt, og den 23. Marts 1942 idømtes dens Forfatter 60 Dages Hæfte ved Østre Landsret.

I 1941 udsendte ogsaa en Forfatter af en ganske anden Art sin første Modstandsbog — Indre Missions Formand, Pastor *Chr. Bartholdy*. Man vilde paa Forhaand

have ventet, at den pietistiske Retning var den mest passive og den grundtvigske den mest aktive; det holdt imidlertid ikke Stik, og hvad Grunden end var til, at adskillige af de grundtvigske gik ind for den kun aandelige Modstand, er der i hvert Fald ingen Tvivl om, at Chr. Bartholdy for en meget væsentlig Del var Skyld i, at den Modstandsaaend, der herskede i meget vide Kredse inden for Indre Mission, blev saa stejl og saa *kropsansvarlig*, som den blev. I sin Bog »*Bange for Døden*«, et Særtryk af Indre Missions Tidende fra Efteraaret 1940, skriver Bartholdy om sit Syn paa det Danske, et Syn, der vel kan kaldes snævert, men som ingen kan frakende en overordentlig Styrke og Klarhed, og som faktisk fik Betydning langt ud over de egentlig missionske Kredse. Han siger heri bl. a.:

»Jeg tror, vi er fejge. Jeg tror, vor Fredskærlighed, vort manglende Forsvar, hele Elendigheden, der aabenbaredes den 9. April, ganske simpelt har sin Grund i, at vi er bange for Døden ... Vi har som de første og vistnok eneste i Verden, ogsaa som det første Slægtled i det tusindaarige danske Folk, opfundet en Fædrelandskærlighed, som kan give sig mange smukke Udtryk i Tale og Sang om vort kønne Fædreland, havomkranset med bølgende Kornmarker og saa videre, men som bare ikke vil det, som til alle Tider har været Fædrelandskærlighedens Ægthedsprøve: ikke vil dø for sit Land ... Og saa gør det jo ikke Sagen mindre bitter, naar vi tænker paa vore nordiske Brødrefolk, som stadig kan synge (ja, det kan vi ogsaa, som Alsangen viser), men vel at mærke synge *med Sandhed*:

ogsaa vi, naar det bli'r krævet,
for din Fred slaar Lejr«.

Ogsaa *Kaj Munk* talte med i 1941. Han udsendte en Prædikensamling og en Digt-samling. Prædikenerne kaldte han med tydelig Symbolik »*Ved Babylons Floder*«, med den dækkende Undertitel »*Danske Prædikener*«; Digtene kaldte han »*Sværg det, Dreng*«, efter et af Samlingens bedste:

»Kald da paa os, gamle Moder! Altid hørte vi dit Kald,
ogsaa nu, fra Grønlands Bræer ned til Gedserfærgens Hal.
Hvad vi pløjer, hvad vi bygger, Fædreland, det er jo dit.
Over det maa Flaget vaje, højt og levende og frit.
Ellers dør det. — Kald da paa os! som igennem tusind Aar
til at lyde staar beredte dine Sønner i din Gaard.«

Digtet er skrevet i — 1935. Her staar ogsaa det Digt, der blev læst af Ilona Wieselmann i den svenske Radio, den Aften vi fik at vide, at *Kaj Munk* var død: »*Ikke Forlig*«. Dets sidste Strofe er denne:

»Du, som til Kamp mig kalder!
for hvad jeg tror og bygger paa,
giv, til den Dag, jeg falder,
mig skaanselsløst at slaa.«

IV

I Løbet af Aaret 1942 blev adskillige af de ledende Modstandsfolk anholdt og straffet med Fængsel. I Februar arresteredes Dr. *Vilh. la Cour* for anden Gang og fik ved Sommertid 7 Maaneders Fængsel. I Marts foresloges Forfatterunderstøttelsen til *Martin Andersen Nexø*, *Hans Kirk* og *Soya* inddraget, og *Soya* fik sin Dom;

Kære Fru La Cour,
 bring denne Hilsen til Norge, naar Tiden
 er ind, hvis du ikke selv kan.
 Dit Kærlige
 Kaj Munk

Hyldest til Norge.

Ja, vi elsker dette Landet
 nu som aldrig før.
 Trodsigt stiger det af Vandet,
 lever, mens det dør,
 just fordi det valgte modigt
 Undergangens Kaar,
 skal det gro og grønnes frodigt
 frem i tusind Aar.

Vaabenløs du kæmped, Norge,
 stod, endskønt du falat.
 Dine Hjerters Klippeborge
 har holdt Stand mod a l t .
 Vi, der sad i dybe Dale,
 haade grød og lo
 ved din Tausheds høje Tale
 klippefast i Tro.

Snart ger Vaarens Morgensrede
 Vintrens Nat forbi.
 Se, da blomstrer op det øde,
 Fossen springer fri,
 Birkeløv og Flaget vajer
 over genløst Jord.
 Og med Smil i Taarer nejer
 Danmark for sin Bror.

Et gribende Vidnesbyrd om, hvor dybt *det kæmpende Norge* inspirerede *Kaj Munk* til hans egen Kamp — og en vemodig Antydning af, at han ikke var sikker paa selv at opleve Norges Sejr.

Lektor *Adler Lund* suspenderedes i Oktober og idømtes 4 Maaneders Hæfte i December for to Artikler i »*Ungdom og Idræt*«; i November fik *Peter de Hemmer Gudme* 4 Maaneders Hæfte, og i December arresteredes *Chievitz, Prytz, Døssing* og *Carl V. Jensen*, mens *Mogens Fog, Børge Houmann* og *Ole Küllerich* med Nød og næppe undslap — det var hele »*Frit Danmark*«s Redaktion, der her blev splittet ad.

Den 9. April dette Aar kommer »*Frit Danmark*«s første Nummer — samme Dag udsender Kaj Munk »*Niels Ebbesen*«.

Allerede i Dramaet om *Grundtvig*, der opførtes paa Det kgl. Teater i 1940, men var skrevet tidligere, vendte Kaj Munk sig til en stor Skikkelse fra den danske Historie i sin lidenskabelige Søgen efter vækkende og højnende Motiver. Dette Selvbesindelsens Aar blev ganske naturligt stærkt grundtvigpræget. — Hal Koch holdt Forelæsninger over ham, alle Mennesker talte eller skrev om ham, og paa Teatret var Munks Skuespil med ham som Hovedperson en stor Succes.

Men som folkeligt-vækkende Drama kan det ikke paa langt nær maale sig med Spillet om *Niels Ebbesen*, »der Mörder des Grafen Gerhards des Grossen«, som »*Nordschleswigske Zeitung*« nævnedes ham i en anden Forbindelse. »*Niels Ebbesen*«s eminente Betydning i Kaj Munks Forfatterskab ligger ikke saa meget i, at det trods den dramatisk-æstetisk set noget svage Slutning er et fortrinligt Skuespil, men i, at Munk her har formaet — vel for første Gang til Fuldkommenhed — at forstaa og gengive *positivt* Gennemsnitsdanskerens særlige Form for Reaktion, naar nogen truer ham og hans. *Niels Ebbesen* er meget langt fra at være en Hero i almindelig eller i særlig Munksk Forstand. Hero er han alligevel, ikke i Kraft af højstemt Patos, men netop fordi hans heroiske Aktion er en Følge af almentdanske Egenskaber og typisk danske Overvejelser.

Skuespillet udkom i over 12.000 Eksemplarer, men hertil maa lægges det illegale Oplag, saa at Tallet i alt bliver paa en ca. 15.000. Det kom paa Toaarsdagen for Besættelsen og blev naturligvis straks forbudt; men da dette var forudset, blev kun nogle faa Stykker beslaglagt, Resten af det store Oplag blev i Løbet af forbløffende kort Tid spredt over Landet.

Der er flere Grunde til, at det fik saa fremstaaende en Plads i det danske Folks Bevidsthed. For det første var man jo overordentlig modtagelig for Litteratur af denne Art, og for det andet ventede man som noget ganske selvfølgeligt Inspiration og Appel til aktiv Modstand fra Kaj Munk. Men endelig er som sagt dette Værk i egentligste Forstand Værket om, hvordan den danske Modstand blev til, groede frem i Overensstemmelse med dansk Væsen og Sind. Det blev trods' alt Kaj Munk, der skildrede Modstandsbevægelsen som folkelig dansk Bevægelse; hele den store Gruppe, som gik med uden filosofiske eller politiske Bevæggrunde, men langsomt og sejgt blev *tvunget* ud i det ene og alene af deres danske Sind, den finder sig selv i Kaj Munks »*Niels Ebbesen*«.

Endnu to Værker om det Danske foreligger fra Kaj Munks Haand i 1942. Digt-samlingen »*Det unge Nord*« har et lille karakteristisk Forord: »Dampen er lidt mat. For Sejden koges under Laag. Men vær sikker paa at den koges.« Ikke des mindre rummer den adskillige vellykkede Vers, maaske dog snarere vægtige end hvasse. Det andet Værk udgøres af de øvrige Prædikener fra Aaret 1941—42, en Art Fortsæt-

telse af »Ved Babylons Floder«. Dette Binds Titel er valgt i Kontrast til Førstebindets — det hedder »Med Ordets Sværd«. En fortræffelig Overskrift til disse i Sandhed hvasse og *handlingsskabende* Ord.

I sin Prædiken den 23. Søndag efter Trinitatis, hvor Matthæus fortæller om, hvordan Farisæere og Herodianere søger at fange Jesus paa Spørgsmaalet, om det er tilladt at give Kejseren Skat eller ej, siger han:

»Meget kunde Kejseren kræve af os... men krævede han af os, at vi skulde kalde sort for hvidt, Tyranni for Frihed, Løgn for Sandhed, Overgreb og Vold for Retfærdighed, saa svarede vi ham: Der staar skrevet: Du skal ikke have andre Guder for mig... Der er dem, der vil bilde os ind, at Kirken er bare et Tilflugtssted for Sjælene. Kirken maa ikke give sig af med andet, end hvordan vi faar frelst vor Sjæl.

Ja, det er en køn Religion. Bare lille Jensen kan hytte sig og komme i Himlen, hvad Pokker rager saa Verden ham? Lad den bare gaa ad Helvede til.

Det er en Religion, Kejseren synes om. Den vil han gerne give Statsunderstøttelse. Den kommer ham aldrig paa tværs. Det er den Religion, der hedder Gudsbespottelse...

Hvad er det for et meningsløst Krav til Kirken om Forsigtighed. Var Kristus forsigtig? Var Martyrerne forsigtige?

»Tys! Tys! Tys!« er vore Dages Løsen; »thi ellers kan det faa de alvorligste Følger.«

Det er rigtigt. Men Forstillelse og Dobbeltspil kan faa endnu alvorligere Følger.

Maa jeg saa bede om Jesus! »I Hyklere og Øjenskalke og kalkede Grave,« kaldte han sit Lands Folkeførerere. »Hils den Rævepels fra mig,« haanlo han om Herodes, Sleskeren for den romerske Hærmagt i Palæstina.

Det bliver ikke bedre her i Danmark, før det danske Folk lærer af Kristi Mod...

Dette Folk bliver ikke et Folk, værdigt til Livet, før det slipper af med sin Ængstelse. Det er ved at dø af Forsigtighed.«

En Digter, der ligger helt paa samme Linie som Kaj Munk, er *Poul Sørensen*. Hans Digtsamling fordeltes efter samme Princip som andre Bøger af den Slags, d.v.s. i stor Hast og til et talrigt og taknemmeligt Publikum. Den hedder »*April i Danmark*«, og Udsendelsen fandt Sted i Juli Maaned. Et af Digtene hedder »*Grundlovsdag 1941*«.

»Den Stemning, jeg fra Barn kan huske, raader paa Sognets Festplads: Bøgeløv og Solskin, andægtigt Folk foran Tribunens Flagsmæld, hvor Rigsdagsmanden jubler eller fraader.

I Dag er Talen mer end Talemaader: Et kvart Aarhundrede har denne Grundlov nu ført et frit og folkestyret Danmark frelst gennem Tidens mange Brøst og Vaader.

Vort *magna carta!* Taleren geraader i Rørelse. (Flag, Bøgeløv og Solskin). Hans grebne Stemme hylder Danmarks Grundlov i Ord, som Stundens Højtid gudbenaader.

[Dog det er stadig en af Sjælens Gaader, hvorfor man kysser den, man just forraader].«

Det betydeligste, et Digt i Klasse med de virkelig store, er »*Problemet*, Tale, holdt nogen Tid før Germanerne tilintetgjorde Varus' Legioner i Teutoburgersko-

ven«. Herman, der taler til sit Folk, Cheruskerne, beretter, at nu har han set den, Fremmedhæren sydfra, at han har været hos Romeren i hans Lejr og hørt ham sværge, at han kom med Fred, at denne Fred betød: Den fremmede befaler, og I lyder, og Freden blomstrer. Den betød kort sagt, at Frimænd blev til Trælle, og derfor ender Herman sin Tale med et men:

»Saa dybt, Cherusker, er vi ikke sunkne.
Og dersom vi staar fast, maa Varus vende
sig mod os. Klart. Som den, han er: *Vor Fjende!*
saa selv de, der nu tror ham, faar det set.
Han selv skal vække Hadet hos de lunkne,
han selv skal gøre Folket kampberedt,
hvis I vil Frihed! Men hvis I vil slave,
saa tag mod Romerfreden som en Gave.

Dog — nytter Modstand? Varus har jo Magten,
Fred synes klogere end Sværd og Dolk.
Men *Maaden*, hvorpaa Varus naar sin Tragten,
— om I vil vælge Freden og Foragten,
eller I trodser Svøber, Spyd og Slagten —
bestemmer, om I skal bestaa som Folk!
Hvem dør? — Det Folk, der ydmygt kysser Skoen!
Hvem lever? — Det, hvis Trods bevarer Troen!

— Men Varus smiler. Hans Triumfvogns Følge
gaar over os tilsidst. Det er vor Skæbne.
Den ændres næppe, selv om vi vil væbne
os for den Frihed, som han tror til Salg.
Barsk Fremtid faar vi, hvad vi saa vil vælge.
Men I skal vide, at der er et Valg!
Et bittert Valg, som Folkets Fremtid husker:
Tvang eller selvskabt Trældom!... Vælg, Cherusker!«

I Juli 1942 kom ogsaa *Arne Sørensens* Artikelsamling »Frihed, Sandhed og Ret.« Den har Undertitlen: »Tre Aars Krigsjournalistik«, og er sammensat af Artikler fra Tidsskrifterne: »*Vort Værn*«, »*Det Tredie Standpunkt*« og »*De Danskes Vej*«, den første skrevet i September 1939, den sidste i April 1942.

Af en ganske anden Art er den Bog, som den danske Redaktionssekretær og Forfatter *Aage Heinberg* udgav under Pseudonymet *Niels Ebbesen*. Den kom oprindeligt paa et svensk Forlag og derefter illegalt paa Dansk, oversat af *Prytz og Jørgen Bahnsen Hansen*, udsendt af *Frit Nordisk Forlag*. Det er den politiske Oversigt »*Danmarks Skæbne*« (»*Danmarks Öde*«) fra December 1942 og Fortsættelsen »*Danmark siger Nej*« fra August 1943. Førstedelen findes ogsaa i en Udgave med Titlen »*Noter til Folkeretten og Statsretten*«, udgivet ved *Ebbe Nielsen*, Manuduktør — til Brug for de studerende ved vore Universiteter! Den var meget omtalt og havde ogsaa sin Betydning netop som samlet Oversigt over de politiske Begivenheders Forløb. Forfatteren søger at dele Vind og Vejr lige i Bedømmelsen af Politikernes Indsats, men det bliver Christmas Møller, der kommer til at staa som den centrale Skikkelse.

Poul Sørensen (f. 1906) blev Student i 1924 og gik derefter over i Journalistikken (bl. a. ved »Politiken«). Han skrev Revyer, oversatte Skuespil og — digtede. I Telefonbogen stod han opført som »Poet«. Da Besættelsen kom, var han en af de danske Lyrikere, der fandt stærkest og klarest Udtryk for den vaagnende Modstandsvilje. Hans »April i Danmark, en Bog paa Vers«, som udsendtes i 1942 (forøget Udgave i 1945), blev et ypperligt Aandens Vaaben for os. Derfor var det kun naturligt, at han blev Medarbejder ved den Antologi — »Der brænder en Ild« —, som saa Lyset i 1944.

Den største Begivenhed var imidlertid, ved Siden af Munks »Niels Ebbesen«, *Mogens Fogs Breve*, December 1942 og Januar 1943.

Efter at være blevet tvunget til at gaa under Jorden skrev Professor Mogens Fog to Breve, formelt stilet til »nogle af mine Venner og Bekendte«, reelt bestemt for — og læst af — hele det danske Folk. Det hedder i Decemberbrevet bl. a.:

»Jeg haaber og tror, de sidste Ugers Begivenheder har aabnet Deres Øjne for, at vi nu her i Landet er ude i den fuldstændige Retsløshed og begyndende Terror. Alle skal vide, at tysk Politik i Dag faar Lov til at arrestere enhver dansk Borger, det finder for godt... Chievitz og andre kendte Medborgere er tilsyneladende atter blevet udleveret til dansk Retsforfølgelse. Lad Dem ikke forvirre af den Kendsgerning, tro ikke, at det er et Udtryk for, at Scavenius-Regeringen har nogen reel Magt over for Tyskerne. Det er et Led i den nazistiske Taktik her i Landet: at søge at holde Befolkningen i Passivitet ved at foregøgle den, at vore »egne« Regeringer er »det mindre Onde.« De maa ikke nære Illusioner med Hensyn til Chievitz's Skæbne. I det Øjeblik Nazisterne finder det opportunt, faar de ham atter udleveret, om det saa sker med den nuværende Regerings Samtykke eller over dens Lig...«

Mogens Fog fremfører de tre mest almindeligt hørte Indvendinger mod aktiv Modstand og afviser dem:

»... »Hvorfor drive antinazistisk Propaganda herhjemme, hvorfor ikke stikke Hovedet i Busken og lade det hele drive over — *de tager jo alligevel.*« Det tror ogsaa jeg, men er vi virkelig saa lurvede, at vi vil lade alle andre end os selv kæmpe for det, vi anser for rigtigt?

... »*Det er saa lidt, vi kan gøre*«, en anden af de traditionelle Bemærkninger i Dagligstuediskussionerne. Rigtigt, men hvis alle havde sagt det, var Hitler Verdens Herre i Dag.

... »*Hvad Danskerne gør i Dag, bliver uden Betydning for Landets Fremtidsskæbne.*« Det samme har jeg ment, men det var i 1940. Hvis den danske Regering virkelig — i Tillid til de tyske Løfter — havde kunnet danne Bolværk mod enhver Indblanding i vore indre Forhold ... ja, saa tror ogsaa jeg, Verden vilde have forstaaet vor Stilling og respekteret vort Land. Men Udviklingen har vist, hvor naive saadanne Forhaabninger var ... Nu lever vi i Retsløsheden og den begyndende Terror.«

Brevet slutter:

»Talrige af dem, der har villet gøre en Indsats for et frit Danmarks Sag, sidder i Dag i Fængslerne — Kommuniste og Ikke-Kommuniste. De har maattet erkende, at vor Presse-, Tale- og Forsamlingsfrihed, vor Retssikkerhed var Illusioner. Men de har vidst det, da de handlede. Jeg tror ikke, at een af dem fortryder, hvad han har gjort, men maaske, at han ikke fik Lejlighed til at gøre mere. Jeg ved, de er enige med mig i, hvad jeg har skrevet, og at Christmas Møller ogsaa er det. De vilde have kunnet udtrykke det stærkere end jeg selv. De vilde have understreget det, jeg sagde om Enhedsfrontens Nødvendighed. Nu beder jeg mine Venner og Bekendte: Tag Varsel af vor Skæbne. Tro ikke, at Passivitet og Eftergivenhed gavner vor Fremtid, tro ikke, vi kan undgaa Rædslerne under nazistisk Voldsherredømme ved Føjelighed. Der er kun een Vej, den primitive at sætte sig til Modværge.«

I sit Brev Nr. to understreger Mogens Fog yderligere Nødvendigheden af aktiv Modstand og giver praktisk Anvisning paa, hvordan man bedst kan gøre sin Indsats. Det er et Bevis paa det ejendommelige Forhold, der bestod — og bestaar — mellem Hal Koch og Modstandskampen, at hans Bog »Dagen og Vejen« med stor Virkning kan citeres og tages til Indtægt i en Publikation, der direkte opfordrer til Kamp mod Fjenden med Pistoler og Sprængstoffer. Hal Koch var maaske den, der bedst af alle formaaede at udtrykke den aandelige Forudsætning for en aaben Kamp; men hans Ord faar først deres fulde Sandhedsværdi, naar de gengives af dem, der selv satte Livet ind for at gøre dem til Sandhed.

Januarbrevet slutter saaledes:

»Enhver af os, der allerede har søgt at yde vor Skærv, ved, at det koster, men ingen af os synes, Prisen har været for høj... Vor Handlemaade har intet at gøre med »privat Udenrigspolitik,« det drejer sig om national Velanstændighed. Er De enig med mig heri, saa tag Konsekvensen og hjælp os i Arbejdet. Det kan nytte.«

V

Fra 1943 og til Besættelsestidens Ophør stiger Modstanden i Styrke og Omfang næsten fra Dag til Dag, og paa samme Tid stiger Antallet af illegale Blade og Skrifter og den Dristighed, hvormed de frembringes og sættes i Omløb.

1943 er det Aar, i hvilket den første Dødsdom falder, senere ganske vist ændret til livsvarigt Tugthus i Tyskland, den første Folkestrejke bryder spontant ud i Esbjerg og breder sig over Landet for at kulminere med den 29. August, og Jøde-deportationerne sætter ind. Den 29. August anses almindeligvis for saa vigtig en Dato, fordi Politikerne da brød endeligt med Tyskerne; dette er jo rigtigt, man maa blot tage to Kendsgerninger med i Betragtning: at Bruddet blev fremtvunget af Folkets direkte Oprør i Form af Landsstrejker samt af den stigende Modstand i det hele taget, og — at Alsing Andersens udanske Cirkulære blev offentliggjort efter den 29. August. Og i den frie Litteratur sætter den Dato intet Skel.

Dette Aars første Kaj Munk-Arbejde er »3 Prædikener«, der udkom om Foraaret i 25.337 + illegale Eksemplarer, et ikke helt almindeligt Oplag for en Prædikensamling. Af den sidste af dem, »Kristus og Danmark«, holdt 1. Nytaarsdag, skal nogle karakteristiske Sætninger citeres:

in af modtagerne af dette brev fra professor, dr. med. Mogens Fog, har ment, at det ogsaa bør interessere for D.M. Lad det gaa videre til andre, som De mener kan have interessederi

December 1942

I minnaadtvangne lediggang har jeg følt trang til at skrive til nogle af mine venner og bekendte, som formentlig tænker paa mig, og drøfter min forsvinden. Vi har - som alle andre mennesker - ofte de senere aar drøftet Danmarks nuværende stilling, men først nu kan jeg frit gøre rede for mine synspunkter og søge at motivere mine handlinger. Derfor disse ord. - Jeg haaber og tror, de sidste ugers ~~forberedelse~~ har aabnet Deres øjne for, at vi nu her i landet er ude i den fuldstændige ~~forberedelse~~ og i begyndende terror. Alle skal vide, at tysk politia idag faar lov til at arrestere enhver dansk borger, det finder for godt. De spørger ikke i forvejen, hvem de maa slaa ned paa. En eller to danske betjente har lejlighed til at bivaare anholdelsen, derefter ses øret ikke af nogen dansk. Og læg mærke til, at dette gælder ikke alene, hvor anklagen gaar ud paa angreb paa den tyske værnemagt, enhver antinazistisk handling eller agitation kan bringe folk i Gestapos vold. Hvad der sker i forhørslokalerne, ved vi intet om - beretninger fra andre lande sætter os i stand til at gætte. - Chievitz og andre kendte borgere er tilsyneladende atter blevet udleveret til dansk retsforfølgelse. Lad Dem ikke forvirre af den kendsgerning, tro ikke, at det er udtryk for, at Scavenius-regeringen har nogen reel magt overfor tyskerne. Det er et led i den nazistiske taktik her i landet: at søge at holde befolkning/en i passivitet ved at foregøgle den, at vore "egne" regeringer dog er et mindre onde. De maa ikke nøre illusioner med hensyn til Chievitz' skæbne. I det øjeblik, nazisterne finder det oportunt, faar de ham atter udleveret, om det saa sker med den nuværende regerings samtykke, eller det gaar over dens lig. - Kommunisterne - i hvert fald de betydende af dem - beholder tysk rne selv. De mener at kunne gøre det uden at vække forbitrelse, fordi de bygger paa den "bolsjevik-skraak", der sidder store dele af i hvert fald borgerskabet i kødet. Hvis det lykkes, er det et udtryk for, at den nazistiske propaganda, trods sin løjneladende grovhed, dog har formaaget at forgifte landet. Karakteristisk nok hattede de første dage efter Chievitz' arrestation folk sige: Jamen han er da kommunist? Et udtryk for, at de enkelte danske endnu ikke har opdaget, at enhver antinazist efter tyskerne ordbog er kommunist. Nej, Chievitz er ikke kommunist. Men han, og heldigvis mange andre forskellige politiske ansuelser, har indset, at fronten mod nazismen maa være en enhedsfront, en samling af alle kræfter, der siger ikke dette - fremfor alt ikke dette. De gør det i tryk forvisning om, at er først den nazistiske fare nedkæmpet, saa kan vi andre frit drøfte de former, hvorunder landet skal styres i fremtiden. Og lad mig sige det saa stærkt jeg formaar: Jeg ønsker ikke, og jeg tror ikke, andre end danske skal komme til at bestemme landets fremtidsskæbne - uden hjælp af fremmede vaaben. - Ja, siger nogle af Dem, men hvorfor drive antinazistisk propaganda herhjemme, hvorfor ikke stikke hovedet i busken og lade det hele drive over - de taber jo alligevel. Det tror jeg ogsaa, men er vi virkelig saa lurvede, at vi vil lade alle andre end os selv kæmpe for det, vi anser for rigtigt? Jeg indrømmer, at et saadant forsvar mere er følelses-end fornuftbestemt. Men mennesket er da gudskelov ikke et mekanisk fornufts-væsen - hjertet har sine grunde, og de er ikke altid i strid med intellektets. - Det er saa lidt vi kan gøre, er en anden af de traditionelle betænkninger i dagligtale. ~~Det er saa lidt vi kan gøre, er en anden af de traditionelle betænkninger i dagligtale.~~ Rigtigt, men hvis vi alle havde sagt det, var Hitler verdens herre idag. Jeg tror paa vor antinazistiske oplysning og vore antityskehandlingers betydning. Vi skaber usikkerhed hos besættelsesmyndighederne, vi danner modvægt mod den aandelige forgiftning, vi holder nazismens metoder og maal frem i dagslyset, og vi ~~vi~~ vel ogsaa nogle flere folk herpe end i tilfælde af komplet underkastelse. Draaber i havet, siger De. Nuvel, havet bestaar af draaber, i en bevægelse som vor er intet for smaat, hvert halmstraa vi lægger nazisterne i vejen, har sin betydning. Og saa kommer vi til en tredje betragtning, der hævdes at bygge paa den kolige fornuft. Hvad danskerne gør idag, blir uden betydning for landets fremtidskaebne. Det samme har jeg ment, og det var i 1940. Hvis den danske regering virkelig - i tillid til de tyske ~~staten~~ havde kunnet danne bolværk mod enhver indblanding i vore indre forhold, hvis landets officielle ledere virkelig overfor verden kunde demonstrere, at vi ikke ønsker nogen form for nazistisk infektion af vort samfundsliv og ikke at støtte Tyskland i dens krig, ja saa tror jeg ogsaa, at verden vilde have forstaaet vor stilling og respekteret vort land. Men udviklingen har vist, hvor naive saadanne forhaabninger var. De kender selv alle stadierne paa underkastelsens vej gennem de sidste aar, i forholdet til besættelsesmagten har vi kunnet konstatere smaa gevinster og store tab. Nu lever vi i retsløsheden og den begyndende terror. - Med det ene formaal at bevare en vis materiel præferencestilling, har vore regeringer oftest alle vore tidligere retsgoder, men samtidig skabt basis for, at vort landbrug, vor industri, vor handel og et stort tal af vore arbejdsledige ertraadt an som et aktivt led i den tyske krigsmaskine. Hvis ikke vort ~~lax~~ folk uabent viser, at det ikke billiger regeringens handlemaade, at det tør vove en indsats for sine idealer, maa de allie-

Første Side af Prof. Mogens Fogs aabne Brev til det danske Folk.

»Jeg kan ikke være med til at takke Gud for, at vi er »holdt uden for Krigen.« For det første er vi jo ikke udenfor. Vort Land er besat... Og for det andet kan man ikke takke Gud for, at han hjalp En med at snyde i Hestehandel. Gud forlangte Kamp af os. Vi sveg hans Bud, og vi sveg vort eget Ord og Beslutning. Man skal ikke gøre Nar ad Gud ved at takke ham for, at Fanden hytter sine... Den er saa nem at slutte et Møde med, den lille korte:

Kæmp for alt, hvad du har kært,
do, om saa det gælder!

Vi synger den gerne, men mene noget med den, efterleve den... Vorherre bevares! — Og nok en Gang: Vorherre bevare os!... Lad os faa Mod til at vende tilbage til Troskab mod det, vi tror paa, om saa Fængslerne skal fyldes, til de sprænges... Før os, Kors i vort Flag, frem til Samling med de andre Korsets Flag! Med genvunden Ære og genvunden Frihed, det gamle Danmark i det unge Nord — det Syn skal lyse for os paa denne Nytaarsdag. Vi, der skimter det Syn, vi vil sætte os selv ind for det. Vi lover, vi vil det. Gud høre vor Ed og sig selv sit Amen.«

Efter Kaj Munks Død udsendte »Folk og Frihed« et Særnummer med hans »Sidste Prædiken« i København, den, han skulde have holdt i Helligaandskirken; der blev nedlagt Forbud fra tysk Side — det var første Gang, Tyskerne blandede sig i Afholdelsen af en dansk Gudstjeneste —, og han maatte mod sin egen Vilje opgive at gennemtrumfe den paa Trods af Forbudet, hvorefter han endelig den 5. December i Københavns Domkirke talte over Søndagens Tekst, De ti Brudejomfruer. Ogsaa den Prædiken var haaret af stor Styrke og gjorde et dybt Indtryk paa dem, der hørte den.

Den sidste Prædiken i det hele taget var slet ikke nogen Prædiken, men en kort og besk Tale, holdt i Korrundingen i Vedersø Kirke Nytaarsdag 1944. Den blev hans Afsked med Menigheden, en barsk og usigelig bitter Afvisning af dem, der for Penges Skyld og endda uden at være tvunget af Nøden, stillede sig til Raadighed for Fjenden — havde man ikke Mod til at deltage i aaben Kamp, burde man dog forholde sig passiv. I hvert Fald hverken kunde eller vilde han afholde Festgudstjeneste under saadanne Omstændigheder, Forsamlingen kunde godt gaa hjem igen.

Dette var den 1. Januar. Natten mellem den 4. og 5. Januar blev han myrdet.

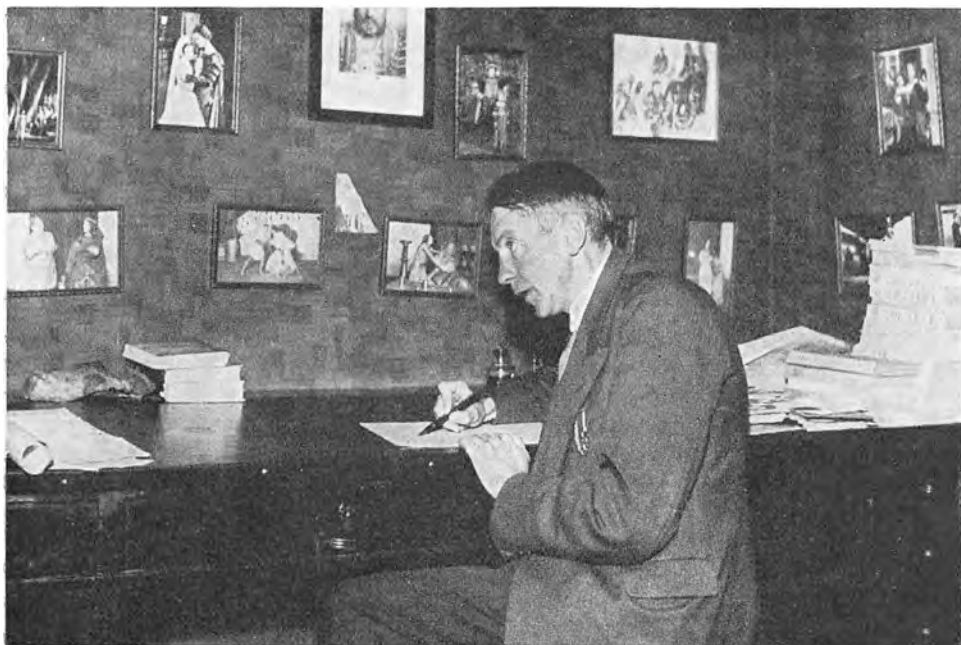
Men allerede i Løbet af Sommermaanederne var endnu to Værker blevet til: Enakteren »Før Cannæ« og »Sidste Digte«.

»Før Cannæ« skulde oprindeligt have været trykt i Tidsskriftet »Bogrevuen«s Septembernummer, men kom, grundet paa den 29. August, først frem i Decemberhæftet. Han konfronterer her de to Herotyper, Diktatortypen og Niels Ebbesen-Typen, i Skikkelse af Punernes Fører, Hannibal, og den romerske Feltherre Quintus Fabius Maximus med Tilnavnet Nøleren. Disse to stilles over for hinanden i en Samtale, hvor Fabius foreslaar Fønikeren, at de slutter Fred, for Verdens Skyld, for Hannibals egen Skyld — men afvises med Haan. Samtalen ender da saaledes:

»Fabius: (rejser sig brat: med forandret Mæle, næsten ungt, siger han haardt, knapt, koldt): Saa kondolerer jeg dig med Sejren i Morgen. (Og hans Fodtrin lyder som en Hær paa March).«

Før Dunkerque: Hitler og Churchill. En genial Sammenfatning paa knapt 11 Sider af Grunden til Tysklands Nederlag.

»Sidste Digte« skulde have været udgivet under Titlen »Den Skæbne ej til os,«

Kaj Munks Arbejdsværelse i Vedersø Præstegaard var særpræget som han selv: Scenebilleder fra hans mange Skuespil fyldte Væggene, og en kolossal Skrivepult langs den ene af dem var hans Arbejdsplads. Her formede han de Ord, som gav os Øjeblikkets Løsen under Kampen.

men man opgav det, da den 29. August kom. Efter hans Død udsendtes den i flere mere eller mindre fuldkomne illegale Udgaver samt af Arne Sørensen paa Bonniers Forlag i Stockholm under Navn af »Sidste Digte«. Endelig er Samlingen blevet optrykt i 1946 med hans egne Tekstrettelser og under det oprindelige Navn: »Den Skæbne ej til os«. De er saa godt som alle aktuelle, og adskillige af dem er polemiske — f. Eks. Digtet »*Lov er Liv*«, skrevet i Anledning af Folketingsvalget Marts 1943. Det er et af Versene i Oversættelsen af Spartaneren Tyrtaios's »Fire Krigs-sange« — fra det syvende Aarhundrede før Krigeren fra Nazareth —, der har givet Titlen:

»Den Skæbne ej til os!
Vi er Spartaner alle,
vort Hjerte ene Trods.
Kamp er den tapres Ly.
Og bedre er at falde
end gi' sig eller fly.«

En Bog af en vis Dristighed, der mærkeligt nok ikke blev hemmet i sin Bevægelsesfrihed, er Kai Friis Møllers »*To Løve og andre Landsmænd*«, hvor den ene Løve og Landsmændene symboliserer henholdsvis Valdemar Rørdam og forskellige andre Landsforrædere, mens den anden Løve er Vilhelm Andersen, hvis Anbringelse i dette Selskab synes Læseren højst uheldig, en Opfattelse, som Forfatteren heldigvis ser ud til at dele. Men Kapitlerne om Rørdam og ikke mindst om Christen

Hansen, »Lord Hansen«, er morsomme og samtidig en tydelig Udfordring til de fremmede, der altsaa ikke reagerede, som man skulde have ventet.

»Frihet är den bästa ting, som sökas kan all världen omkring, — den frihet kan väl bära!« Biskop Tomas af Strängnäs's Frihedssang har skænket *Kelvin Lindemann* den træffende Titel til hans Bog »*Den kan vel Frihed bære*«. Den udkom og blev forbudt den 28. August, og allerede dens første Ord faar en til at stille sig til en vis Grad forstaaende over for Hr. Eskelunds Reaktion. For en Gangs Skyld! Den begynder saaledes:

»I Morgengryet blev der kun kæmpet nogle faa Timer, for de, man havde valgt til at raade for Landet, bestemte, at det var klogest frivilligt at give op og haabe paa det bedste. Sidenhen, da Menigmands Uvilje til Samarbejde med alle dem, der havde en Myndighed at udøve, tvang Fjenden til at bryde den indgaaende Akkord med Bornholms Øvrighed, hændte det, at de Fremmede under Indflydelse af deres Hjemvé huggede en vranten Bornholmer ned, eller med Pallassen stak Hul i ældre Folk, som forekom dem lidt lattervækkende; men den Morgen, da der blev kæmpet, Mandag den 9. Juni 1645, blev der kun dræbt een Soldat, den gamle Raadmand Wolfsens Søn Albret fra Svanike.«

Til Trods for den historiske Oversigt til sidst, der skal godtgøre, at Begivenhederne fandt Sted mellem Danske og Svenske paa Bornholm i 1600-Tallet, maa det siges at være vanskeligt at fastholde Fiktionen. »*Den kan vel Frihed bære*« fik med sine over 50.000 Eksemplarer stor Betydning for sin meget store Lærerkreds.

Arne Sørensen udsendte i Efteraaret »*Tre Breve til det danske Folk*« af *Niels Jyde*, hans litterære Dæknavn under Besættelsen. De er særdeles karakteristiske for ham, ikke mindst derved, at han hele Tiden ser det nationale i en international eller, som han vel hellere vil have det udtrykt: i en medmenneskelig Sammenhæng.

Det sidste af Brevene slutter saaledes:

»Det er *Mennesker* og ikke Stater, der befolker Jorden. Og ethvert Menneske, der under og efter denne Krig tør have Tro og Mod, tør give sig ind i Tillid og Aabenhed... et saadant Menneske, han har akkurat samme Værdi, enten han er Russer eller Dansker, Amerikaner eller Montenegriner.«

Disse Ord fører lige ind i det Syn, som Piécen »*Hvad skal vi gøre ved Tyskerne bagefter?*« munder ud i: Synet af Sigrid Undset, omfavnende en tysk Kvinde:

»Sigrid Undset omfavne en tysk Kvinde? Mens dette skrives, er Hitlers giftige Aande endnu over Europa, Goebbels forpester endnu Luften med sine Frækheder, og endnu i denne Nat har flittige Gestapomænd tyve Steder rundt om i Europa brækket Arme og Ben paa arme Mennesker og slaet deres Ansigter til en ukendelig Masse. Nej, vi kan endnu ikke bære, at Sigrid Undset omfavner en tysk Kvinde, men vi kender Guds Betingelser for Europa, og vi ved i Smerte og Haab, at billigere end den Omfavnelser faar vi ikke Freden.«

Endelig kom der fra Arne Sørensen en fortræffelig og stærkt tiltrængt Række udenlandske Artikler, udgivet af »*Det kgl. Danske Afvandingsselskab*« og med Overskriften: »*Haandbog i Oversvømmelser*«.

Land og Folks Forlag udsendte i Løbet af Efteraaret en dokumentarisk Serie om Modstandskampen. Den hedder »*Dansk Daad*« og omfatter fem Piécer, der hver belyser sin Side af den danske Aktivisme.

»Haandbog i Oversvømmelser, udgivet af Det kgl. danske Afvandingselskab« 1943 kan vel regnes for et Barnebarn af de Spekulationer, som Arne Sørensen gjorde sig, da man i 1941 spærrede ham inde i Vestre Fængsels Celle Nr. 35, fordi han letsindigt havde udgivet la Cours Pièce »Ord til os i Dag«. Her har la Cour fotograferet ham, fordybet i Kunsten at vaske op — og samtidig planlægge ny Vækkelse af Modstandsviljen, naar hans 60 Dages Hæfte er afsonet.

Overskrifterne viser baade Alsidighed og den redaktionelle Omtanke: Nr. 1 »Folkestrejken i Odense, 18.—24. August«. Nr. 2 »Frihedskampen i Aalborg, August 1943«. Nr. 3 »En Værnemager sættes ud af Spillet, Sabotagen mod Petersen & Wraaes Maskinfabrik, 27. Juli 1943, Kl. 0.18«. Nr. 4 »Mørklagt Land. Der skaffes Vaaben«. Og Nr. 5 »AAGE«, en dansk Frihedskæmper«.

Selv efter tre Aars nært Bekendtskab med Nazisterne var der Danskere, der nægtede at tro paa, at de anvendte Tortur, ja, mange af dem, der vidste, at de gjorde det, var vel endda ude af Stand til at forstaa, hvad det Ord egentlig betyder.

Men der staar andet end facts i »Dansk Daad«, man lærer ogsaa at kende de Tanker, der drev de bedste af de unge til Aktivitet. I »Mørklagt Land« kommer Gruppen fra Kasernen, hvor de netop under den største Risiko har skaffet sig haardt tiltrængte Vaaben, lige ud i den stille, mørklagte Provinsby:

»Fred, hengiven Fred, bundløs Fred i Byen ved Fjorden, skont Rotterne uhorligt gnavede i Landets Grundvold. Denne Fred i den svagt vaade Luft gjorde alting uvirkeligt og meningsløst. Hvorfor slæbte de paa disse Pakker? Hvorfor denne Uro i Blodet, denne frygtelige Vilje til Modstand, naar alt dog var Fred, hengiven Fred, bundløs Fred i Danmark? Jens og Preben mærkede ikke Spotten i den slumrende Nat, og det var godt saadan, men Anton følte den, og han vidste, det var den, de bekæmpede og vilde til Livs. Ja, de vilde svække den forbandede nazistiske Krigsmaskine og bidrage til at bringe den til Fald, det var deres Hovedmaal, men pludselig vidste han ikke, om det andet Maal, det, der vendte indad mod Folket selv, ikke var det vigtigste. Hver Gang de bragte en Fabrik til Eksplosion, blev den falske Fred sønderbrudt og end-

nu et Par Mennesker vækket til Forstaaelse af, at kun den døde bliver ladet i Fred. Den levende erobrer sig den Fred, han vil, og hvori han kan gro.«

Som det sidste fra Aaret 1943 skal nævnes det illegale Blad, eller snarere Tidsskrift, »Folk og Frihed«.

Det første Nummer kom i November Maaned, og det begyndte med et Oplag paa 3000 Eksemplarer, i Januar 1944 var det naaet op paa 10.000 for efterhaanden at runde de 20.000 Eksemplarer. I Redaktionen sad tre unge Studenter, *Bente Hammerich*, *Aksel Heltoft* og *Peter Larsen*. Den inspirerende Personlighed bag Arbejdet var Kontreadmiral *Carl Hammerich*, der blev dræbt den 21. Marts 1945 paa Shellhuset.

Øverst paa hvert Nummer staar der — som Led i Hovedet — Luthers Ord i Worms: »Det er hverken raadeligt eller ufarligt at handle mod Samvittigheden«. Det bevirkede ganske vist, at Arbejderne paa visse Fabrikker kaldte det Søndagsbladet, idet de mente, det var en Art Menighedsblad, der var gaaet under Jorden; men i Virkeligheden var det et meget heldigt Valg af Motto, fordi det i kort Begreb giver hele Tidsskriftets Idé.

Ifølge den redaktionelle Programudtalelse i Bladets første Nummer var det Meningen at skabe et Organ, der »paa en uddybende og vurderende Maade kan hjælpe til at oplyse Folket i dets Kamp mod Nazismen«. Vurderingen blev givet ud fra det Synspunkt, at denne Kamp ikke kun var en national Frihedskamp, men en Idékamp, hvor det gjaldt for hver enkelt Deltager at tage Stilling *efter sin Samvittighed* — »er det saaledes Hævn, vi vil, ikke Ret, da er vor Kamp meningsløs«. Det er altsaa ikke tilfældigt, at *Søren Kierkegaard* kom til at sætte sit Præg baade direkte og indirekte paa Bladets Ansigt — Appellen til *den enkelte* om at paatage sig *Lidelsen*, ikke for Lidelsens egen Skyld, men hellere end at indgaa paa Kompromis med Uretten og Løgnen. Det er den Idé, der kendetegner dette særprægede og egentlig fremragende Tidsskrift. Derfor maatte det ogsaa fortsætte efter den 5. Maj, og det er nogle af de klareste og ærligste Ord, der overhovedet er sagt om den deprimerende Tid efter Befrielsen, som staar at læse i »Folk og Frihed«.

Den 5. December 1945 kom Slutnummeret. Det er noget næsten tragisk, at det Blad, der havde netop moralsk Ret til med fuld Vægt at citere Gladstones Ord: »Hvad der er *moralsk* forkert, det kan slet ikke være *politisk* rigtigt«, maatte gaa ind paa et Tidspunkt, hvor det danske Folk maaske mere end nogen Sinde trængte til at høre dets Tale. Og endda maatte slutte med et Underskud paa flere Tusinde Kroner.

Paa »Folk og Frihed« passer en Omskrivning af Heidenstams Ord: »Det Blad har Ret, som vogter den hellige Ild«.

VI

Mordet paa Kaj Munk den 4. Januar 1944 fremkaldte den største Bølge af Harme, nogen Enkeltmands Død endnu har fremkaldt her i Landet. Tilhængere eller Modstandere eller ligegyldige — alle brændte af Vrede og Sorg over denne skændige Handling.

»En sidste Hilsen fra en dansk Patriot« — d. v. s. den unge Christian Ulrik Hansen (se Bd. III, S. 63) — udsendtes i 1944 i to Udgaver. Den sidste indlededes med Versene:

»Han faldt i kamp,
den unge danske kæmpe.
Sit hjertes røst
han nægted ej at dæmpe.

Han faldt i kamp.
De bedste ofrer livet.
Men gennem deres død
får vi det givet.

Han faldt i kamp,
Hedt brænder nu som kerter
hans lyse sejerstro
i vore hjerter«.

EN SIDSTE HILSEN FRA EN DANSK PATRIOT

ANDEN OG UDVIDEDE UDGAVE

SCT. HANS FORLAG - HJØRRING
1944

Naturligvis gav dette sig Udtryk i den frie Litteratur og Presse. Frit nordisk Forlags »Mindeord over Kaj Munk«, Danskerens Forlags »Kaj Munk«, Sct. Olai Forlags »Nu kræver Danmark, en Minderune over Kaj Munk«, Referater fra Begravelsen i Vedersø, og flere endnu. I det litterære Tidsskrift »Bogrevuen« offentliggjorde Digteren Poul Sørensen i Februarnummeret sit Mindedig »Stefanus«.

En Publikation af særlig betagende Karakter er »En sidste Hilsen fra en dansk Patriot«, som Sct. Hans Forlag i Hjørring udsendte efter Christian Ulrik Hansens Henrettelse den 23. Juni 1944. Den indeholder to smaa Artikler af Christian U., som han kaldtes, »Loke eller Thor« og »I Smeltingen«, samt et af hans Breve til Vennerne, skrevet i Fængslet. Chr. U. Hansen, der kun blev 22 Aar, var med til den første Vaabenmodtagelse fra Luften, den ved Trend Skov i 1942 under Ledelse af Faldskærmsjægeren Rottbøll; senere fik han selv til Opgave af Frihedsraadet at organisere Modtagelsen af Vaaben, nedkastet i Jylland, og han var aktiv med sin Krop. lige til de spærrede ham inde, og med sin Aand, til faa Timer før de skød ham — da skrev han sit sidste Brev. I anden, udvidede Udgave af »En sidste Hilsen« staar det Brev, som han skrev til sine Venner, der paa det Tidspunkt ogsaa var arresteret, de hører til dem, der huskes som de 11 fra Shellhuset. Af dette Brev, skrevet paa gult Toilettepapir den 21. Juni, citeres Slutningen:

»Jeg har levet og elsket — elsket det groende, gryende, kæmpende Liv — elsket Mennesker, i hvem jeg fandt Guds Billede. Jeg har levet og vil dø i Troen paa ham, der sagde: »Ild er jeg kommet at kaste paa Jorden.« En Morgen lyder der en Salve. Græsset græder. Dug. Chr. Hansen er ikke mere. Men Solen staar op, kysser Dugperlerne bort og Blomsterkalkene op. Og Lærken

synger frit sin Sang over Fædrenes graa Høje, og det, han elskede og levede, lever videre i levende, bankende Menneskehjerner — og højt over Bakketoppen, vidt om den gyngende Vaag, flyver Korsbanneret. Lad Geværsalverne knitre, lad dem pine og piske, lad kun Langfredagsmørket sænke sig over Lande — vi lurer dem Paaskemorgen, naar »den gyldne Sol frembyder gennem den kulsorte Sky.« Farvel Drengene — og paa Gensyn, haaber jeg. Gud i Vold. *Christian.*«

Christian U. Hansen, Kim Malthe-Brun, Fiil'erne og andre har efterladt sig »sidste Brev«. Der burde være et Anti-Index, en Liste over Bøger, som det var lovbefalet, at enhver Borger skulde læse, og øverst paa den skulde de staa.

Antologien »Der brænder en Ild« er et centralt Værk inden for Frihedslitteraturen. Den har sin egen særlige Tilblivelseshistorie. Arbejdet paabegyndtes i Juni 1944, og i September udsendtes den i 9000 Eksemplarer, hvoraf Tyskerne tog ca. 250, Resten naaede ud. Udgiverne er de samme Mennesker, der stod bag »Folk og Frihed«, først og fremmest *Bente Hammerich* og *Aksel Heltoft*. Disse unge Studenter gik rundt til en Række af de kendte unge og yngre Skribenter og spurgte, om de havde noget liggende, som paa Grund af Tyskerne ikke kunde offentliggøres; det var nemlig Meningen at skabe et Værk lige saa alsidigt, lødigt og vækkende som Hæftet fra Sommeren 1941 med de norske Digte. Det viste sig, at kun ganske faa blandt dem, de henvendte sig til, var i den Situation, at de i større Stil laa inde med Arbejder af denne Art, saaledes at en meget stor Del af de Digte og Prosastykker, der udgør Antologien, ligefrem blev til ud af timelange Samtaler med disse unge, aktive Modstandsfolk. Senere, da »Der brænder en Ild« var udkommet, viste det sig, at der var stor Interesse for at være med til en Fortsættelse i større Format. Man paabegyndte da ogsaa et saadant Arbejde, men det blev desværre forhindret ved *Bente Hammerichs* og *Heltofts* Arrestation.

Om ogsaa Spændvidden paa flere Maader kan hænde blev mindre, end Udgiverne oprindeligt havde tænkt sig, saa er Resultatet af deres store Arbejde alligevel blevet et Udvalg af Værdi.

Fra *Poul Sørensens* Haand stammer mange af de bedste Bidrag. Sammen med Lyrikeren *Halfdan Rasmussen* og *Martin A. Hansen* dominerer han Samlingen kvantitativt, og kvalitativt gør hans Digte sig fortjent dertil. I øvrigt var naturligvis Anonymiteten overholdt i alle Tilfælde, undtagen i eet — Digtet »*Vestre Fængsel*« var signeret *Hans Kirk*, der paa dette Tidspunkt, efter sin Flugt fra Fangelejren, opholdt sig i Sverige.

Ogsaa *Harald Herdal* og *Viggo F. Møller* var med. Og *Leck Fischer* blandt andet med Digtet »*Og hvem kører Bil i Danmark?*«.

Professor *K. Linderstrøm-Lang* har skrevet »*Til min Ven Sabotøren*« og »*I Mørke og uden Kamp*«; det sidste af disse to Digte kalder han »*Stykkerne*« i den signerede Udgave, Gyldendal udsendte efter Besættelsen. *Jacob Paludan*, *H. C. Brunner*, *Knud Sønderby* og *Kjeld Abell* har hver givet sit Prosabidrag; om dem alle gælder det, dog navnlig om *Kjeld Abells*, at den kyndige uden stor Vanskelighed kunde bestemme Forfatteren ud fra Stilen — men da Tyskerne ikke raadede over Folk, der var kyndige paa den Slags Sager, skete der ikke noget af den Grund. Ogsaa *Tove Ditlevsen* har skrevet paa Prosa; det er en skarp Satire over Kapitalisten, i hvis Mund de store, hellige Ord bliver til fede Fraser:

Inspirationen til Omslagtegningen, der smykkede Antologien »Der brænder en Ild« — et luende Baal i det blaa Mørke — havde Tegneren Des Asmussen hentet fra Poul Sørensens Indledningsdigt

»Der er en Ild, som ingen Tvang
kan kvæle.
Og maa den ikke vise aaben
Flamme,
saa nærer vi den skjult i vore
Sjæle.

Der er en Tro, som ingen Død
kan ramme,
den stærke Tro, som Livets Ret
bekender,
men ej forstaas af fejge eller
tamme.

Og de kan binde os paa Mund og
Hænder,
og Død kan gøre vore Haab til
Skamme —
Men Ilden brænder!«

»Manden rettede sig lidt op og skovlede en Skefuld Jordbar i sig. Loven er haard i Dag, sagde han patetisk. Nogle maa do, for at vi kan leve. Skaal!«

Endelig er der de to ganske unge Lyrikere, der begge faldt som aktive Deltagere i Kampen, *Mogens Friis* og *Morten Nielsen*. Poul Sørensen, Halfdan Rasmussen og Morten Nielsen er de tre betydeligste Modstandslyrikere, og et Digt som Morten Nielsens »*Ingen skal flygte herfra*« er saa intenst medmenneskeligt som maaske intet andet i den danske Litteratur. Alle tre er repræsenteret her med vægtige Arbejder, og alle tre har udgivet Digtsamlinger, der vil blive staaende: Poul Sørensen »*April i Danmark*«, Halfdan Rasmussen »*Mod Foraar*« og »*Digte under Besættelsen*« og Morten Nielsen »*Krigere uden Vaaben*« og den posthumt udgivne »*Efterladte Digte*«.

I Forordet til den legale Udgave skriver Udgiverne:

»Da »Der brænder en Ild« blev udsendt i Efteraaret 1944, var det Meningen, at den skulde virke som en Inspiration til yderligere Indsats i den Kamp, der den Gang blev kæmpet. Nu er Nazismen besejret, men der er en Kamp, som altid fortsætter — Kampen for at holde Ilden brændende.«

I 1944 maatte ogsaa Tanker om »Opdragelse til Demokrati« fremføres illegalt. Inger Merete Nordentoft udsendte en Pièce med denne Titel; den er af almindelig oplysende Art. Men den Gruppe illegal Litteratur, der maaske tydeligere end noget andet fortæller, hvad Demokrati er, er *den humoristiske Litteratur*.

I November 1943 kom paa Frit Nordisk Forlag »Keep Smiling!« Det var udenlandske Karrikaturtegninger, og de spredtes til Opbyggelse for Befolkningen i 5000 Eksemplarer; i Februar 1945 kom en »Keep Smiling« II. I Løbet af 1944—1945 kom i et samlet Oplag paa over 30.000 *Carlo Cartophelnoos*: »At tænke sig —«, som der staar paa første Side: »Uden sine legitime Forældres Vidende«. Det var originale Tegninger af Valdemar Møller, fremskaffet paa illegal Vis og forsynet med selvkomponerede Tekster som f. Eks.:

»Jeg staar og tænker paa — om en Jernbanesabotør kan kaldes banebrydende; om Gestapo har Bisse-Læder i Skoene; om Fængselslokalerne, der venter Krigsforbryderen Dr. Best, kan kaldes »best-seller«; om det egentlig er saa kedeligt for Russerne, at det gaar ad Pommern til.«

Den udsendtes af Danskernes Forlag, men Frit Nordisk Forlag har Ansvaret for bl. a. de tre Samlinger danske og udenlandske Anekdoter, som blev samlet og redigeret af Landsretssagfører R. Prytz. »Løgn er ogsaa en Videnskab« ved *Plankeværkslytter Petersen*, Prytz's Pseudonym, er fra Maj 1944. I Forordet staar der:

»Løgn er ogsaa en Videnskab, sagde Fanden, han studerede ved Universitetet i Kiel. Dette typisk danske Ordsprog hviler paa mange Slægtleds Erfaringer og viser i et Glimt vort Syn paa den Lære — eller Ideologi, som det nu hedder med et fint Ord —, som trænger sig paa sydfra.«

Derefter følger saa alle Anekdoterne om Hitler og hans Mænd.

I December samme Aar udgav Plankeværkslytter Petersen sin næste Bog, »*Den kolde Skulder*«, Danskernes hemmelige Vaaben. Her staar blandt mange andre denne fortrinlige lille Ting:

»En Dag kommer en tysk Officer ind i et Stormagasin. Han henvender sig til Dørvogteren, idet han siger: Heil Hitler! Hvor ligger Herreafdelingen? Svaret lyder: Gud bevare Konge og Fædreland! Anden Sal til højre.«

I Januar 1945 kom endelig Samling Nr. tre: »*V.V.V.*«, Krigshistorier og -anekdoter, særligt om Jøderne, Italienerne, Englænderne og Nordmændene.

Omtrent i samme Tidsrum var det, at Vittighedsbladet »*Muldvarpen*« udsendtes i 40.000 Eksemplarer af et af Dansk Samlings Forlag.

Der var adskilligt flere, men kun een endnu skal nævnes — »*Führerworte*«, udsendt af Landsoldatens Forlag, Fredericia, men forsynet med Bemærkningen »Copyright by Centralverlag der N.D.S.A.P. Franz Eher Nachf., München«, samt som Omslagsbillede med Hubert Lanzingers kendte Maleri »Der Bannerträger«, forestillende Adolf Hitler til Hest i Panser og Plade. Skjult af disse Forsigtighedsforanstaltninger træder Satiren i denne Samling Hitler-Citater kun frem for den rette Læser, til hvem Forordet da ogsaa er stilet:

»Med Udsendelsen af dette omhyggeligt foretagne Udvalg af den tyske Førers Ord haaber jeg at kunne skabe lidt Glæde og Opmuntring for mange Danske i denne for vort Folk saa alvorlige Tid. Naar denne lille Bog er gennemlæst, vil Adolf Hitler, selv for den mest skeptiske Læser, staa som en helstøbt, ubestikkelig Personlighed, der ikke gaar paa Akkord med sine

»Løgn er ogsaa en Videnskab« skal Fanden have sagt, da han studerede i Kiel. Naa, Løgn doceredes nu ogsaa ved andre tyske Universiteter, og da Nazismen blev Trumf, fandtes der ikke den Skole i Det tredie Rige, hvor Løgnerne ikke havde Førstepladsen paa Dagens Skema. Derfor var det ganske naturligt, at »Plankeværkslytter Petersen« her i »Mønsterprotektoratet« tog sig for — Februar 1944 — at samle en Del af de Guldkorn, som ogsaa vi kunde have godt af at kende. Og saa var jo alligevel ikke alt det, som Hr. Petersen havde lyttet sig til, rigtigt. F. Eks. gik det desværre anderledes, end der blev spaaet paa S. 21: »Efter Krigen blev Hitler og Göring dømt til Døden, og nu skulde de hænges. Det sidste Göring sagde til Hitler, før Strikken blev lagt om Halsen, var: »Mon du nu vil give mig Ret i det, jeg altid har sagt: Den endelige Afgørelse kom til at ligge i Luften!«

Ord; han vil for altid blive staaende i Folkenes Bevidsthed som det tyvende Aarhundredes Sandhedsapostel.«

Og saa faar man alle Bravaderne, fra:

»Jeg vil ikke føre Krig mod Kvinder og Børn.« »Jeg har givet mit Luftvaaben Ordre til at nøjes med at angribe militære Maal.«

Og til: »Wir werden ihre Städte ausradiieren!«

Til sidst en Oversigt over de udenlandske Bøger, enten fremstillet illegalt her eller importeret illegalt fra Sverige, der fik størst Betydning i Besættelsestidens Danmark.

Der er for det første Steinbecks Roman »Maanen er skjult« eller, som en senere Udgave hed, »Maanen er gaaet ned«; den kom i mangfoldige Oplag i Aarene 1942—44 og blev desuden opført illegalt som Film, bl. a. i Atlantic Bio paa Christianshavn. Endvidere Nordmanden Axel Kiellands Skuespil »Hvis et folk vil leve«, der efter den 5. Maj har været opført i København, mens det for øvrigt under Krigen blev forbudt i Stockholm som unetralt — hvilket man med fuld Ret kan sige, det var. Rauschnings to Bøger »Samtaler med Hitler« og »Mændene omkring Hitler« blev i 1944 udsendt af Frit Nordisk Forlag, oversat af Eva Tvermoes — det var Eva Tvermoes og hendes Mand, Adjunkt H. Tvermoes, der stod bag Frit Nordisk Forlag — og for det sidste Bindes Vedkommende med Omslagstegning af Viggo Bang. Dette Forlag præsenterede ogsaa den svenske Professor Israel Holmgrens rystende og meget dristige Bog »Nazistparadiset« for danske Læsere.

Af de fra Sverige direkte indførte Værker maa navnlig *Karin Boyes »Kallocain«* og *Eyvind Johnsons tre »Krilon-Bøger«* nævnes. Ogsaa Kineseren *Tien Chüns »By i Augusti«*, senere oversat til *»Landsby i Høst«*, er betydningsfuld. Endelig *Mobergs »Rid i Nat«*, der vist er en af de mest læste og oftest citerede af samtlige udenlandske Bøger under Besættelsen, og *Bertil Holmbergs »Exellencen«*.

VII

Som Afslutning paa denne Gennemgang af de nationale Publikationer under Besættelsen skal staa nogle *Citater af Knud Sjællandsfars Tale*. De er taget fra et Flyveblad, skrevet og udgivet anonymt, vist nok engang i 1944. Det hedder heri:

»Alle maa være med i Kampen, hvis de vil have Del i Sejren: man maa indfinde sig paa Valpladsen. Saadan har det altid været før, saadan er det ogsaa i Dag.

Der er intet Slægtled, der faar Lov til at rejse incognito gennem Historien. Det bliver altid enten til en Sejrsruner, sat af de værdige Sønner, eller — en Skamstøtte.

Ret og Uret er ikke to Varer, sat ind i Verden, for at man kan vælge imellem dem, vælge, hvad der er mest opportunt. Retten er sat ind i Verden, for at Mennesket skal tjene den uafledeligt og med hele sin Personlighed, med Sjæl og med Krop.

De Bønder og Industridrivende, der arbejder for Fjenden, undskylder sig ofte med, at hvis ikke de gør det frivilligt, bliver de tvunget dertil, og saa er Resultatet jo det samme. Ja, for dem, der ikke kan se Forskel paa, at en Kvinde bliver voldtaget, og at hun frivilligt giver sig hen til offentlig Prostitution for Penge. De sælger deres Krop for Penge, disse Bønder og Handlsmænd, de prostituerer sig.

Jeg vil ønske, at alle de, der nu har saa travlt med at give andre gode Raad om at høre op med at kæmpe, i Stedet vilde gøre sig klart, at vi selv staar midt i en Kamp, som vi selv maa sætte alle Kræfter ind for at vinde. En Kamp — og Kamp har ikke noget med hverken Alsang eller Fraser om aandelig Folkelighed at gøre, det er noget med Maskinpistoler og til Nød med Karabiner.«

Der er en lang Vej at gaa fra Ernst Kapers Pièce og til Knud Sjællandsfar. I Virkeligheden er der kanhænde slet ingen direkte Vej. Hvordan den gamle Borgmester vilde have set paa den Række af Aandsmennesker, hvem Aanden bød at sætte Kroppen ind, er ikke til at sige i Dag. Men dette Kapitel er helliget alle dem, der ikke kunde nøjes med at tænke det rigtige og føle det rigtige, men som ogsaa maatte ville det i Handling — fordi det er dem, der har gjort Arnulf Øverlands Ord til Sandhed, at: *»Sejre kan bare Aand«*.

Der muges ud efter Tyskerne paa Ry Højskole.

FRI FOLKELIG OPLYSNING

Af Højskoleforstander C. P. O. CHRISTIANSEN

Danmark er et Land, hvor det folkelige Selvstyre er underbygget af et frit og ofte statsunderstøttet Folkeoplysningsarbejde, der siden 1844, da den første Højskole blev grundlagt, har faaet den rigest tænkelige Udfoldelse. Da alt andet svigtede den 9. April, og da Kampen i de første 3 Aar stod om det danske Sindelag, om Trofasthed mod den danske Arv og det danske og nordiske Frimandsyn, blev dette Oplysningsarbejde et af de stærkeste Bolværker mod den tyske Besættelsesmagts Forsøg paa at vinde Folket for »det nye Europa«.

Talmæssigt set er det Aftenskolen, der aarligt samler flest, i 1942—43 i alt 190.000. Interessantest som Udtryk for nye Initiativer, sprunget ud af Øjeblikkets Behov, er Bevægelser som »Frivillig dansk Arbejdstjeneste«, »Frivillig dansk Ungdomstjeneste«, »Unge Pigers Landhjælp«, »Fritidsklubberne«, Aftenhøjskolebevægelsen og »Folkevirke«, for Kvinders Opdragelse til Medborgerinteresse, Bevægelser, der endnu alle er smaa og mere hører Fremtiden til. Betydningsfuldest for Forstaaelse af det danske Folks Reaktion under Besættelsestidens Tryk er dog Kendskabet til *Højskolebevægelsen* og *Arbejderoplysningen*, der staar som de bærende Piller i det hele Værk og samtidig som typiske Udtryk for de to Hovedfløje af det brede danske Folk, Bondefolket og den danske Arbejder i By og paa Land.

I de fem Besættelsesaar kom de to Oplysningsverdener i stigende Grad under samme haarde Vilkaar og mødte Vanskeligheder af samme Art fra Besættelsesmagtens Side. Samtidig blev de begge hjulpet frem af den gode Vilje, de mødte fra deres egne Landsmænds Side og fra de Bevægelser af national og folkelig Art, som greb store Dele af Befolkningen i disse Aar.

Om det første Forhold kan man i Almindelighed sige, at »de fremmede« hele Krigen igennem principielt lod det frie folkelige Oplysningsarbejde i Fred, en Sag, der har overrasket mange, saa sandt som baade Socialdemokratiet og Højskolebevægelsen havde tonet klart Flag efter Nationalsocialismens Magtovertagelse i 1933. — Den danske Folkehøjskoles Stilling over for Tyskland, dybt forankret i Grundtvigs Syn paa aandelig Frihed, havde længe været kendt. Straks i 1933 blev der paa Askov Højskole saaledes afholdt et Efteraarsmøde, hvor alle Lærerne tog den allerbestemteste Afstand fra Bevægelsen (se »Dansk Udsyn« 1933).

Hvad Arbejderoplysningen angaar, var Landet ikke mindre klart. Nationalsocialismens brutale Udryddelseskrig mod Socialdemokratiet i Tyskland havde tidligt vakt de danske Partifællers Harmen, og Aalborgmødet 1935, da det klart bekendte sin Danskhed og antog Løsenet: »Danmark for Folket« efterfulgt af en voksende Forsvarsvilje i Partiet, havde lagt en Afgrund mellem Nationalsocialismen og den danske Arbejderbevægelse.

Ikke des mindre fandt der under Krigen ingen direkte Indgreb Sted mod Arbejderoplysningen og Højskolebevægelsen som saadan, og om en systematisk Udsponering af Skoler og Foreninger af folkeoplysende Art er der intet Vidnesbyrd. Kun i Undtagelsestilfælde berettes der f. Eks. om Razziaer, om Angreb paa Bevægelsen i Nazistbladet »Fædrelandet« og i Tidsskriftet »Globus« og om Advarsler til Højskoler, der havde vist en særlig modig Optræden. Snoghøj Gymnastikhøjskole fik en saadan, da den havde opført Grundtvigs Bjowulf Kvad i dramatisk Bearbejdelse. Ollerup Gymnastikhøjskole fik en saadan, da Naboforstanderen Haastrup Petersen havde holdt nogle Foredrag dér. En enkelt Højskole, Brøderup, i Sydsjælland har været ude for Overgreb af den lokale Ledelse af D.N.S.A.P. At man i Arbejdernes Oplysningsforbund har ment at burde stryge visse Films og visse Bøger, der stod paa den tyske sorte Liste, berettiger ikke til at tale om direkte Indgreb i Oplysningsarbejdet.

Derimod har Besættelsen rejst mangfoldige ydre Hindringer for dette Arbejde, og haardest er her Hovedstadens Møde- og Studiekredsvirksomhed og Folkehøjskolerne blevet ramt. Mørklægning, Trafikvanskeligheder, Udgangsforbud og de retsløse Tilstande efter 19. September 1944 har især i de meget haarde Vintre holdt mange Byarbejdere hjemme og hindret Foredragsholderne og Studiekredslederne i at naa frem, og Beslaglæggelse af Mødelokaler i Land og By og af Folkehøjskoler til Kaserner og — efter Nytaar 1945 — til Lazaretter og Flygtningehjem har i allerhøjeste Grad virket forstyrrende ind paa Gerningen.

En Række Skoler har under de vanskelige Forhold fortsat Undervisningen andetsteds, — undertiden i Sommerrestauranter og Hoteller, eller i en lejet eller købt Herregaard — saaledes Ollerup Gymnastikhøjskole, Ollerup Folkehøjskole, Esbjerg Arbejderhøjskole og Snoghøj Gymnastikhøjskole. Denne sidste blev beslaglagt

Paa Lundsgaards Kornmagasin over Ladens Redskabsrum fik Eleverne fra Snoghøj Gymnastikhøjskole en forholdsvis hyggelig Skolestue, hvor Lyset ofte brændte til sent ud paa Aftenen.

straks i 1940, kom derefter til Vingsted nær Vejle, saa tilbage til Skolen igen, i Foraaret 1944 til Hindsgavl, i Sommeren 1944 til Dalum Landbrugsskole, Vinteren 1944—45 til Kerteminde og i Sommeren 1945 til Lundby paa Nordfyn.

Forklaringen paa denne Besættelsesmagts passive Holdning over for den frie folkelige Oplysning finder vi deri, at »Det tredie Rige« kun frygtede Masseagitation og Propaganda gennem Radio, Dagspresse og store offentlige Møder. En stærk national Paavirkning i mange mindre Grupper som Arbejderoplysningen og Folkehøjskolen blev der ikke taget Notits af.

Et andet mærkeligt og lige saa uventet Træk i Krigtidens frie Folkeoplysning er den høje Vurdering, som den fra dansk Side er blevet Genstand for under Krigen. I en Tid, da der er stillet enorme Krav til Statskassen, har Skolerne gennem Ungdomsskoleloven af 4. Juli 1942 mødt en Velvilje fra Bevillingsmagts Side saa stor som aldrig før. Aftenskoleunderstøttelsen er saaledes fordoblet fra 1 til 2 Millioner. For Folkehøjskolens Vedkommende har den muliggjort en overordentlig Forbedring af Højskolelærernes Vilkaar og ført til en lettere Adgang for ubemidlede til at komme paa Højskole.

At Danmark saaledes udbyggede sin frisindede Skolelovgivning, der kommer alle Livsanskuelser og politiske Retninger til gode, netop i 1942, da Tyskland med sin ensrettede Statsungdomsopdragelse af ganske modsat Karakter gik fra Sejr til Sejr, er et bemærkelsesværdigt Træk i Besættelsens Historie. Det synes symbolsk, at den nye Højskolelov blev stadfæstet paa U.S.A.s Frihedsdag og Dagen for Skamlingsbankemødet 1844.

II

Skønt de to Bevægelser straks ved Krigens Begyndelse, Maj 1940, enedes om Oprettelsen af et Samarbejdsorgan, »*Dansk Folkeoplysnings Samraad*«, der har sat fælles Kursusvirksomhed og lignende i Gang, og skønt de efterhaanden blev grebet af samme nationale Aand, har de dog gennem hele Krigen fortsat ad de samme Baner som før og maa derfor behandles som to Verdener for sig.

Arbejderoplysningen er den yngste af de to, og dog vil det være rigtigst at begynde med denne. Den er lettest overskuelig, takket være det fortræffelige statistiske Materiale, den selv udsender, og den centraliserede og dog frisindede Ledelse, der fremhjælper og inspirerer den. I Modsætning til Folkehøjskolen er dansk Arbejderoplysning i overordentlig høj Grad en saglig, nøgtern, realistisk Bevægelse; den er angst for det høje, for de store Ord og Følelser, og staar i den mest levende Forbindelse med By- og Landarbejderens daglige og praktiske Arbejde og med hans økonomiske og klassebestemte Interesser.

Da Danmark blev besat, løb »Arbejdernes Oplysningsforbund« ind i sit 16. Aar. Det stod trods sin Ungdom overordentlig stærkt, idet det formelt omfattede alle Danmarks organiserede Arbejdere, der gennem deres politiske, faglige og kooperative Sammenslutninger ydede Bidrag, om end kun et meget ringe pr. Hoved, til deres Kammeraters Oplysningsarbejde.

Hvad blev nu denne Bevægelses Historie under den tyske Besættelse, — hvilke Grene af dens Virksomhed gik frem, og hvilke tilbage? Hvordan virkede de store Begivenheder ind paa Bevægelsens Indhold og Maal, og hvordan virkede denne igen ind paa den kommende Modstandsbevægelse?

Af de fire Arbejdsformer: Studiekreds-, Foredrags-, Aftenskole- og Højskolevirksomheden er det den første, som er Arbejderoplysningens Kærnepunkt. Her udfolder den danske Arbejder sig i Selvarbejde og i Samarbejde, her forenes Oplysningstrang med Kammeratskabsaand, en Dobbeltthed, som er stærkt fremtrædende i dansk Arbejderbefolkning. Studiekredsene var da ogsaa den Del af A.O.F.s Virksomhed, som stod sig bedst over for alle disse Aars Vanskeligheder, de strenge Vintre, Mødeforbud, Spærretider o.s.v. For at bryde Hindringer som Udgangsforbud og Ængstelsen for de mørklagte Gader og Veje, organiserede man »Hjemmestudiekredse« eller »Familiestudiekredse« og »Karréstudiekredse« for Naboer og Genboer i samme Kompleks, en Tanke, der mange Steder slog an. Studiekredsarbejdets Omfang og Skæbne under Krigen kan ikke direkte aflæses af Statistikken. Fra ca. 1000 Studiekredse i Aaret før Krigen var der, efter en forbigaaende Nedgang i 1940—41, en Stigning til 1066 og 1312 de to følgende Aar. Naar Tallene paa Studiekredse derefter for 1943—44 og 44—45 bliver saa lavt som henholdsvis 672 og 769, hænger det sammen med, at man paa dette Tidspunkt foretog en haardhændet Udskillelse af alle »uegentlige« Studiekredse, d.v.s. Undervisningshold, f. Eks. i Sprog, Kursus i Husvæsen, Samaritergerningen o.s.v., som indtil 1943 havde været slaet sammen med de øvrige i Opgørelsen. I Virkeligheden er der kun Fremgang at notere.

Derimod paavirkedes Foredragsvirksomheden i A.O.F. stærkt, navnlig af Trafikvanskelighederne. Møderne var talrigst i Landdistrikterne, men med faatallige Tilhørerflokkene, færre i Købstæder og Hovedstad, men her med meget store Forsamlinger. Foredragstallet falder i det første Besættelsesaar, men stiger derefter i 1941—42 til 1433 for saa siden stadig at falde og i 1944—45 at naa til ca. 850. Som en Videreudvikling af Foredragsvirksomheden kan vi betragte Museumsforedragene og Museumsbesøgene for arbejdsløse. Ogsaa her var det Vinteren 1941—42, der blev Rekordvinteren med 19.650 Deltagere i 182 Arrangementer, men derefter sank det i de følgende Aar til 11.600, 11.850 og til 7500 i 1944—45.

De to *Arbejderhøjskoler*, der begge ejes af A.O.F. i Forbindelse med Organisationer i København og Esbjerg, og som er stærke, om end fri Brændpunkter i den hele Bevægelse, har haft meget trange Kaar under Krigen. Medens Roskilde er gaaet fri for Beslaglæggelse indtil Marts 1945, blev Esbjerg Arbejderhøjskole efter 9. April overtaget af de fremmede. Den førte en omflakkende Tilværelse i de følgende Aar, og Elevtallet har nødvendigvis maattet lide derunder. For Vinterskolens Vedkommende var Elevtallet paa begge Skoler tilsammen 195 i Førkrigs vinteren, men sank i de følgende Aar. I 1944—45 var det 90, men da var Esbjergskolen helt indstillet.

Langt bedre har i talmæssig Henseende *Aftenskolen* klareret sig. Her er der ligesom for Studiekredsarbejdets Vedkommende Tale om en stærk Fremgang. En Del af Stigningen kan ganske vist henføres til den før omtalte Omlægning af Beregningsmaaden fra 1943, en anden Del til den stærkt forøgede Understøttelse af Aftenskolerne, som Ungdomsskoleloven af 1942 har muliggjort. 1944—45 forestod A.O.F. gennem sine Udvalg 1100 Aftenskoler.

Arbejdet har med Hensyn til Emner i Krigstiden i det store og hele fulgt de gamle Veje. Langt de fleste Studiekreds-, Foredrags- og Undervisningstimer har som før handlet om praktiske Forhold, politiske, faglige og kooperative Problemer. Fag som fremmede Sprog og geografisk Oplysning har vedblivende hævdet deres fremtrædende Plads, og dog har Krigen intensiveret Arbejdet og givet nye Maal og større Fart til en Nyorientering, der allerede var begyndt før Krigen. Arbejdet har under Krigen faaet et stærkere demokratiske, nationalt og nordiske Sigte. Folkestyret, den almindelige Valgret udnyttet til det yderste overalt i Samfundet, havde oftest før været et Middel, en Vej, hvorved man skulde naa frem til en økonomisk retfærdigere Ordning, den socialistiske Stat, eller hvad man vilde kalde det. Det samme gjaldt Fædrelandet; dette havde før mange før i Tiden kun været en geografisk Underafdeling af den verdensomspændende Valplads for Proletariatet. Allerede før Krigsaarene havde Folkestyret og Fædrelandet dog faaet en selvstændig Værdi for store Dele af Arbejderklassen som den Livsform, der var nødvendig, for at ogsaa den danske Arbejder skulde kunne leve det Liv, der var naturligt for ham. Betegnende for Udviklingen af Arbejderbefolkningens Modstandsvilje over for de fremmede er den stærke Stigen i Aftenskolens tyske Sproghold i Krigens første to Aar og deres næsten fuldstændige Forsvinden i de sidste tre.

Spørger man, hvor og hvordan det skete, hvilke nye Mænd der traadte frem, og hvilke nye Organer, maa man blive Svar skyldig. Det skete overalt, hvor Arbejderne

samledes i disse Aar, og A.O.F. har i disse været som »Saltet«, som det, der vakte Tanker — de rigtige Tanker — og pegede fremover. Dette gjorde det ved at drage det *Danske* og *Nordiske* stærkere frem end før og derved vise sig lydhør for det, der netop i disse Aar greb Arbejderbefolkningen som hele det danske Folk. Gennem Samarbejdet med Foreningen Norden, der siden 1939 har haft samme Formand som A.O.F., blev 1943—44 ogsaa her et nordisk Rekordaar.

Efterhaanden som vi nærmede os den 29. August 1943, og Tanken om den aktive Modstand hos Arbejderne blev mere levende end i nogen anden Stand, gled ogsaa A.O.F.-Arbejdet langsomt ind i en ny Fase. Ikke saaledes, at det blev direkte Organ for Modstandsbevægelsen. A.O.F. har altid været en Oplysningsbevægelse og vedblev at være det, og hvad stort der er sket i organiserede Arbejdergrupper, er for en stor Del sket i de Organisationer, der ved deres Sammenslutning byggede A.O.F. op. I Fagforeningerne selv, i lokale politiske Foreninger og paa Arbejdspladsen kendte man hinanden langt bedre og var langt sikrere mod Stikkere end i Studiekredse og Aftenskoler, hvor man kom alle Vegne fra. Men ganske uanset al aabenbar Fare intensiveredes den nationale Kampaand ogsaa i A.O.F., og mere og mere antog det Karakteren af at være »Arbejderstandens aandelige Befæstningslinie« — et Ord støbt af Ib Koch Olsen. De Tusinder af Sammenkomster mellem ligestillede blev til lige saa mange Sæmmensværgelser mod Fremmedherredømmet.

Om denne indre Udvikling i A.O.F. fra den 9. April og fremover fortæller *Poul Hansen*, Forstander for Esbjerg Arbejderhøjskole, og selv om hans Iagttagelse især gælder de unge Højskoleelever fra Arbejderhjem, vil de have Gyldighed for hele A.O.F.:

»Baade Elevernes og Lærernes Indstilling forskød sig meget stærkt i national Retning, uden at det dog i mindste Maade virkede afsvækkende paa den levende Optaget af vore sociale og økonomiske Spørgsmaal. De to ellers uforenelige Strømninger forenedes paa en meget harmonisk Maade. Maaske kan det siges, at de varme nationale Følelser netop ved den samtidige Optaget fik en forstærket Baggrund af Virkelighed og Perspektiver ud i Fremtiden. Det føltes dog hele Tiden saadan, at medens de nationale Følelser fik den voldsomste Næring gennem Besættelsen, hemmedes paa den anden Side Livet om de sociale, politiske og økonomiske Spørgsmaal af det Dødvande, som Forholdene fremtvang paa disse Omraader. Det er derfor vanskeligt at sige, om der er Tale om en varig Jævnføring af de to Sider af Tilværelsen hos Arbejderdommen. Det afhænger vel i høj Grad af en modsvarende Omstilling hos andre Dele af Befolkningen, om levende nationale Følelser ogsaa for længere Tid ud i Fremtiden vil finde Grobund paa Arbejderhøjskolen.«

Fra et nøgternt Oplysningsværk voksede A.O.F. langsomt op til at blive et mangesidigt Organ for Arbejderstandens antinazistiske Indstilling. Her fik de Inspiration, og her fandt de ligesindede hinanden.

III

Over for Arbejderoplysningens Danmark staar *Folkehøjskolernes Danmark*, og ligesom Arbejdet i A.O.F. kun direkte berører en Brødel af Arbejderstanden, men har Betydning for hele Standen, saaledes ogsaa med Folkehøjskolerne, Hjertet i det Oplysningsarbejde, der udgaar fra Friskoler og Efterskoler, Landbrugsskoler og

Et Møde i A.O.F.'s Styre i Rømersgade den 13. Jan. 1944, da man højtideligholdt Forbundets 20-Aars Fødselsdag (egentl. 9. Jan. 1944). For Bordenden (fra v.—h.) Chr. Christiansen, C. V. Bramsnæs, Oluf Bertold og Alsing Andersen. Derefter Eiler Jensen, G. Bolgann og Laurits Hansen.

Husmandsskoler, fra Ungdomsforeninger, Gymnastikforeninger og Foredragsforeninger overalt i Landet, en myldrende Verden af Foreningsliv, hvor gamle Højskoleelever — i alt ca. 250.000 — spiller Hovedrollen, og som igen virker ind paa Landbrugets økonomiske og politiske Liv, uden at Højskolerne direkte beskæftiger sig hermed. En Aandsoplysning, der i Modsætning til Arbejderoplysningen ingen Sans har for faste Rammer, ingen gennemført Statistik eller Interesse for en saadan, ingen samlende fast Ledelse, en Folkeoplysning, der er stærk, hvor Arbejdernes er svag, og svag, hvor denne er stærk.

Paa Grund af de før skildrede ydre Forhold har Højskolerne under Besættelsen, ligesom Arbejderoplysningen, kunnet fortsætte Arbejdet under Vilkaar, der økonomisk blev stærkt forbedret — ved Loven af 4. Juli 1942 —, men som i lokalemæssig Henseende blev stadig uslere. Elevtallet viser derimod ikke den Nedgang i 1940, som vi mødte i A.O.F., men den samme stærke Stigning i 1941—42, som Statistikkens over Studiekredsene og Foredragsvirksomheden i Byerne fremviser. Derefter kom en Nedgang, der dog ikke talmæssigt blev fuldt saa dyb som i A.O.F.

Elevtallet paa Folkehøjskolerne var i 1939—40 ca. 4500, i de fem Krigsaar ca. 6000, 7200, 6100, 6050 og 4750.

Hvad selve Skolernes Antal angaar, er enkelte smaa Skoler standset i Besættelsestiden, men andre er dukket op, saaledes »Engelsholm« ved Vejle, »Københavns Høj-

skole«, »Byens Højskole«, Idrætshøjskolen ved Vejle, og man har lagt Planer om en Højskole paa Baaring Strand, ligesom om den i 1946 aabnede *Krogerup Højskole* og den saakaldte »frie Lærerskole«, nu i Kerteminde.

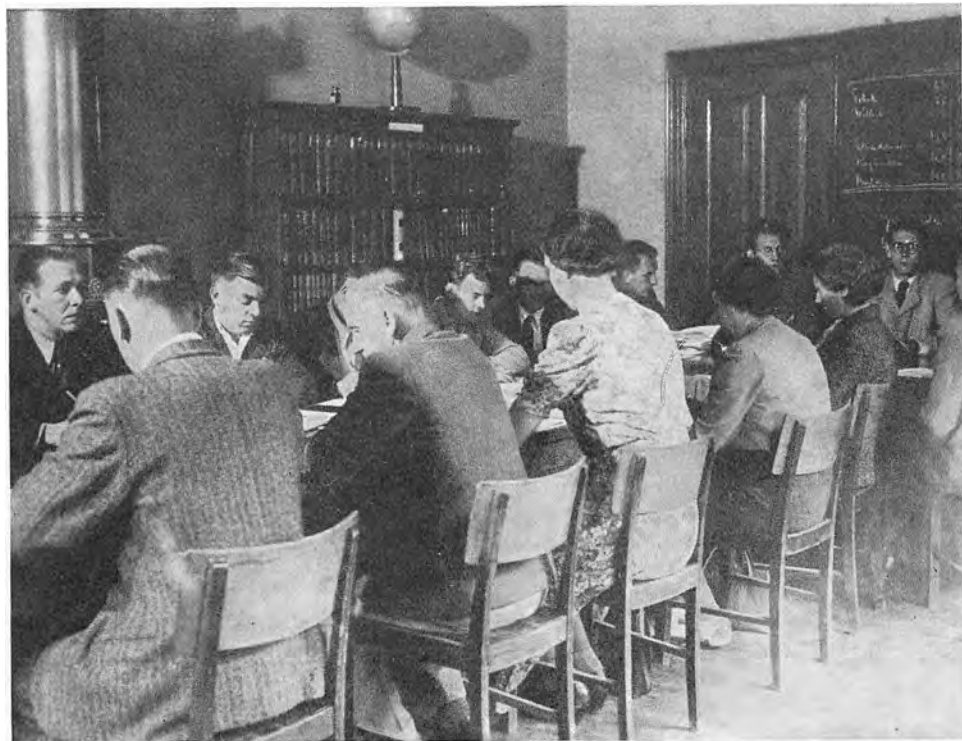
Er Højskolen blevet skaanet af Besættelsesmagten og begunstiget af Samarbejdsregeringen, er den til Forskel fra A.O.F. allerede paa et tidligt Tidspunkt og med stadig stigende Voldsomhed blevet angrebet fra anden dansk Side, ikke blot af enkelte Mænd i Danmarks Frihedsfront, især efter 29. August 1943, men ogsaa af Højskolemænd, der fandt deres Kollegers Holdning for vag. En Gruppe paa fire udsendte saaledes i Jubilæumsaaet 1944 en duplikeret Skrivelse »Højskolen og Frihedskampen«. Man har i Kaj Munks Spor angrebet Højskolen for kun at have været en »Ordets Skole«, ikke en Handlingens; man har med Arne Sørensen angrebet den med Slagordet »det isolerede Aandsliv«, angrebet den for manglende Forkyndermod og for manglende Kontakt med den nye historiske Situation; man har under eet angrebet Folkehøjskolen og den danske Bondestand for at have svigtet i Modsætning til Bybefolkningen, der uden en tilsvarende Højskoleopdragelse skal have indtaget en fastere Holdning.

Uden at ville forsvare Højskolens Holdning, især ikke efter 29. August, skal der i det følgende gives en Skildring af Højskolens almindelige Forhold under Krigen og af de enkelte Fløjes Indstilling og Indsats. Den maa blive udførligere, end der var Anledning til, da Talen var om Arbejderoplysningen. Højskolen har nemlig i Modsætning til denne fra sin allerførste Begyndelse sat sig folkelige og nationale Maal og staar derfor i en Tid som denne med et langt større Ansvar paa sine Skuldre og maa møde en saa meget varmere Paaskønnelse eller haardere Dom for, hvad den har udrettet eller fejlet. Endvidere er Forholdet det, at medens der inden for Arbejderoplysningen ingen principiel Uenighed har været om dens Veje og Maal, har Højskolen under en principiel Enighed om, hvor dens Hovedgerning maatte ligge, fulgt tre forskellige Retninger under ret stærke indre Brydninger, især efter 29. August.

Den danske Folkehøjskole har, fra den blev skabt, til Krigens sidste Aar og siden 1864 i særlig Grad haft det for Øje, som nu under Besættelsen er blevet det vigtigste af alt: *Danskhedens Styrkelse*. Dette gælder i forskellig Grad alle Grupper inden for Højskolerne, baade den grundtvigske, den indremissionske, Gymnastikhøjskolerne og Sygeplejehøjskolerne.

Det Synspunkt, som har været fulgt i dette Arbejde, kalder vi det *folkelige*, men i en snævrere og mere værdibetonet Betydning end den, Ordet almindeligvis har, og da man uden at forstaa dette intet forstaa af Højskolens Gerning under Krigen, maa dette Begreb forklares saa kort som muligt.

Den *folkelige* Danskhed bygger overvejende paa aandelige og kristne Værdier. Den ser i Modersmaalets Bevarelse, i den levende Sans for Folkets Historie, i en Klarhed hos Menigmand over, hvad Danskheden betyder for ham, i sunde danske Hjem og Skoler, i en levende Deltagelse i det kommunale, politiske og økonomiske Selvstyre, det egentlige Grundlag for Folkets Bestaaen, thi, som Lars Bækhøj, Ollerup, skriver: »Folket var til før Riget; Jorden. Mennesket, Sproget, Kulturen er alle blevet til før Statsordningen; tabt Landomraade kan vindes igen, tabt Statsordning

En Studiekreds inden for A.O.F. er i fuldt Arbejde.

kan genoprettes, men er Folkelivet forgiftet og ødelagt af Velleved, Selvraadighed og deraf følgende Splid, saa er Undergangen for Døren.«

Endnu et maa tilføjes, om man vil forstaa Folkehøjskolens eget Livssyn. Disse Livsværdier staar ikke ved egen Hjælp og lever ikke deres eget Liv. For langt de fleste Højskolefolk har de som hele Folkelivet deres Rod i Guds Skabelse, hans opretholdende Vilje, og de er svage eller stærke i Forhold til, om Folket i sin Kærne holder sig i levende Forbindelse med Gud. Dette er det grundtvigske Livssyn, og den Forkyndelse, der fra den første Dag, der har været Højskole her i Landet, har lydt paa Skolerne som Grundtonen og har været det under hele Krigen.

Den samme Tro, som gjorde Grundtvig til den tryggeste Denser gennem Ulykken 1864 — mens andre spaaede Folkets Undergang —, har gjort Højskolerne til en »Haabets Borg« under de største tyske Sejre.

Kun ved at man holder sig dette for Øje, vil man kunne forstaa det mærkelige Forhold, at *den danske Folkehøjskole under Krigen* første Aar kun i saa ringe Grad ændrede sin Karakter. Se f. Eks. »Højskolebladet« for 1940: Numrene efter 9. April er forbavsende lidt præget af de vældige Oplevelser. Se Højskoleaarsskrifterne, disse halvhundrede smaa og store Hæfter, der tilsammen udgaar til mellem 50 og 100.000 unge, fortsætter ad samme Linie som i Aarene før Besættelsen, ikke fordi der intet var hændt, men fordi Højskolerne altid har haft det samme Maal: at vække en folkelig eller folkelig-kristelig Danskhedsbevidsthed hos de unge.

C. P. O. Christiansen (f. 1887) blev Student i 1905 og cand. mag. i 1912. Ved Askov Højskole virkede han som Lærer i 1913—34. Sidstnævnte Aar overtog han Frederiksborg Højskole, som arvede Grundtvigs Højskoles Navn, og som han gav et levende dansk og nynordisk Præg, dybt grebet, som han var, af den Bevægelse, der samledes om D. N. U.

J. Th. Arnfred (f. 1882) gik som ung til Landbruget, men brød af og tog i 1904 Studentereksamen. Han blev cand. polyt. i 1910 og knyttedes derefter til Statens Forsøgsmølle i Askov, hvor han samtidig blev Lærer ved Folkehøjskolen. I 1922 blev han dennes Medbestyrer, og i 1928 overtog han dens Ledelse som Forstander.

Medens Livet saaledes fortsætter sin Gang paa Folkehøjskolen, blot endnu mere intensivt end før, mere samlet om det dansk-nordiske end før og med en Følelse af et langt større Ansvar for Ungdommens Holdning end tidligere, gik den nationale Bevægelses Bølger højt uden om dens Mure, og Folkehøjskolen tog sin Tørn i dette folkelige Foraar sammen med Dansk Ungdomssamvirke, med Universitetet, Nationalmuseet og mange andre Institutioner. J. Th. Arnfred blev en af Hovedmændene ved Oprettelsen af »Dansk Folkeoplysnings Samraad« og i »Det danske Selskab«. C. P. O. Christiansen udgav Studiekredsvejledningen »Danmark i 1000 Aar«, fulgt af Bøgerne »Dansk i 1000 Aar« og »Nordisk i 1000 Aar« og sammen med Paul Brodersen: »Dansk og Kristen«. Askovlæreren Roar Skovmand var Medstifter af »Historikergruppen« og udgav Bogen: »Den danske Nationalfølelses Udvikling«. Frode Kristensen, Roskilde, udgav »Nordiske Problemer« til Brug især for A.O.F.s Studiekredsarbejde, og Jens Marinus Jensen, Brøderup, var Medstifter af »Dansk Ungdomssamvirke« og udgav en Hjælpebog for Ungdomsarbejdere i Foreningslivet.

Mange Højskolefolk var med i de lokale Ungdomssamvirkeudvalg og i det Arbejde, som »De ældres Raad«, d.v.s. Medicinaldirektør Frandsen, Afdelingschef Rosenkjær, daværende Minister Jørgen Jørgensen og Biskop Rosendal i Eftersommeren 1940 satte i Gang for at samle de ældres Organisationer til Modstand mod den fremmede Aand, der trængte ind i Landet. Paa en Række Skoler blev der i 1940—41

og følgende Aar holdt Studiekredskursus og Sommerlejre for »Dansk Ungdomssamvirke« i Fortsættelse af det store Kursus paa Grundtvigs Højskole September 1940, da 120 unge af næsten alle Kredse af vort Folk fra D.s.U. til K.F.U.M. og Oxfordbevægelsen i 5 Dage var samlede om to Studiekredsøvelser: »Danmark i 1000 Aar« og »Danmarks Kirke«. Da saa mange Højskolemænd som i et Glimt deres gamle Drøm opfyldt om at faa unge af alle Slags, af alle politiske Grupper og alle Livsanskuelser samlet i deres Sale. Det var noget af dette, Grundtvig havde set for sig, da han skrev om »Skolen i Soer« i 1830erne.

For Højskolens eget Arbejde med de unge inden for Skolernes fire Vægge og for dens Indstilling over for andre Befolkningslag har disse Kursusoplevelser 1940—41 betydet, at man endnu ivrigere end før har arbejdet for at slaa Bro over Afgrunden mellem Land og By og for at bekæmpe den før omtalte »Atomisering« eller »Baasedeling« af Ungdommen, som alt Oplysningsarbejde herhjemme lider under.

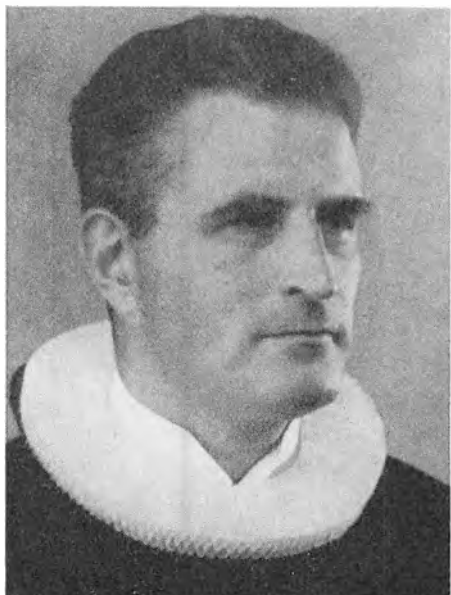
Ved Siden af Ungdomssamvirket har en anden af Krigstidens Nyskabninger: »Folk og Værn« af 1940 faaet Betydning for Folkehøjskolen (om end for et Faatal af Skoler). Som Hal Koch og Knud Gedde var ogsaa General Gørtz og andre Talere fra »Folk og Værn« hyppige Gæster paa Skolerne i Krigsaarene, de sidste især om Vinteren, og Højskolerne deltog i Bevægelsens Oplysningsarbejde blandt Befalingsmændene. Stærkest var dog Virkningen, hvor »Folk og Værn-Mændene«, som de kaldtes, deltog i Højskolens daglige Liv Vinteren igennem som Lærere eller Elever, eller — hvad der var det lykkeligste — som begge Dele. De blev ofte overmaade afholdte af Eleverne og fik mange til at fatte et nyt Haab om en virkelig ny Fremtid for den danske Hær og Flaade med en ny Forstaaelse mellem Befalingsmænd og menige, mellem Folk og Hær.

Den her skildrede folkelige Livsholdning er ikke blot i Krigsaarene blevet mere afklaret og mere bevidst, hvor den var ved at tabe sin Kraft, men den har ogsaa faaet Magt til at præge en vigtig Højskolefløj, de indremissionske Højskoler. Her til har især tre Mænd bidraget: Formanden for Indre Mission, *Chr. Bartholdy*, idet han mener, at 1940 for Indre Mission maa blive, hvad 1864 har været for den grundtvigske Del af vort Folk, og især Lektor *Paul Holt*, en fremtrædende »Dansk Samling«s Mand, og Pastor *Thomas Mollerup* i Haslev. De sidste angreb Missionsskolerne for, at de havde isoleret sig fra Folkelivet, og de krævede indtrængende, at de som de grundtvigske skulde blive en Vækkelsesrøst til »Menneskelighed, Danskhed og evangelisk Kristenhed«.

I Drøftelsen, og den blev meget lang og frugtbar, deltog en lang Række Skolemænd, og der var gennemgaaende Enighed om, at det Danske og det historiske maatte tone stærkere frem, om det skulde lykkes dem at faa et virkeligt Tag i deres unge.

Skal to Mænd nævnes som typiske Udtryk for, hvad der gennem alt dette var den danske Højskoles store samlende Midterlinie, for, hvad den har sat ind for med samlet Kraft i de fem Krigsaar, maa det blive Folketingsmand Erik Appel, tidligere Forstander i Rødding, og Forfatteren Jørgen Bukdahl, Askov, der begge med stor Kraft paa utallige Efteraarsmøder og Forsamlingshusmøder har givet Udtryk for Folkehøjskolesyn og Folkehøjskolemaal.

Erik Appel har som kun faa vist, at der under Besættelsen har kunnet føres »klar og skarp Tale« mod Nationalsocialismens Aand og Vilje, »naar man blot vælger den rette Form og de

Thomas Møllerup (1902—43) blev Student i 1920 og cand. theol. i 1927. Efter at have været Sognepræst i Hvorum-Snæbum Menigheder 1927—32, kom han som Kaldskapellan til Apostelkirken og senere — i 1937 — til Absalonskirken i København. Fra 1938—39 var han Sekretær i Det københavnske Kirkefond og blev saa i 1940 Sognepræst i Haslev og Freerslev Menigheder.

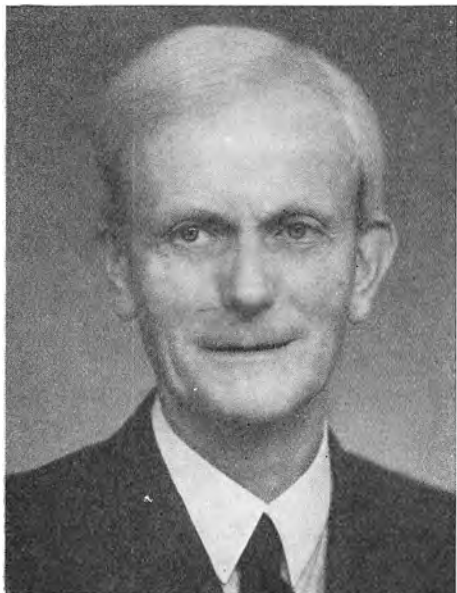

Paul Holt (f. 1900) blev Student i 1918 og cand. mag. i 1925. Han virkede ved det københavnske Skolevæsen, blev Adjunkt i 1925 og Lektor i 1939. Under Besættelsen arresteredes han baade i 1943 og 1944 og deporteredes sidstnævnte Aar til Tyskland, hvorfra han først i April 1945 vendte hjem. Ved Oktobervalget i 1945 valgtes han af Dansk Samling til Folketinget.

rette Ord«. Med indtrængende Kendskab til tysk Historie og tysk Aand har han for Titusinder peget paa de store Modsætninger mellem det Danske og det fremmede, samtidig med at han indtil den 29. August krævede Lydighed mod Konge og Rigsdag som Udtrykket for den samlede danske Vilje. Som sit faste Staaested havde han sin Fortrolighed med Israels og med Sønderjyllands Historie, hvorfra han kendte de danske Menigheders Uovervindeligheid gennem et halvt Aarhundrede. Synet af de mange Tusinder, der svigtede Danmarks Sag i Samarbejdsaaene, gik ham derfor ikke paa Nerverne.

Mens Erik Appel er det klare Udtryk for, hvad alle Højskoler altid har villet over for de mange store og smaa Flokke, der har siddet paa deres Bænke, alene i de fem Krigsaar ca. 30.000 unge, — er *Jørgen Bukdahl* Udtrykket for en Genoplevelse af det nordisk-medmenneskelige Syn, der hvilede over Højskolen i dens første Menneskealder. Utrættelig har han i sine Aviskronikker i »Politiken« bekæmpet Nationalsocialismens Livsindstilling i Tiaaret før 1939, og under Krigen har han ogsaa i Hundreder af Forsamlingshuse forkyndt sit modsatte Evangelium om Væksten i Frihed fra det lokale og nationale til det fællesnordiske og til det menneskelige eller universelle, der for ham er det højeste Maal.

Paa Aarsmødet i Dalum i 1941 blev den nu over hundredaarige Plan om et fællesnordisk universel-historisk Universitet rejst paa ny, men nu sigtende mod en fællesnordisk Højskole af udpræget folkelig Karakter, og gennem et Studiekredsarbejde i Vinteren 1941—42, hvori sjællandske, fynske og jyske Højskolemænd deltog, hver i sin Landsdel, kom man til en Forstaaelse af, at det, der nu maatte sigtes paa, ikke var en Statshøjskole med udelukkende nordiske Fag og nordisk Horisont, men

Erik Appel (f. 1880) blev Student i 1900 og cand. mag. i 1906. Som Elev og Medhjælper opholdt han sig paa Askov Højskole i 1906—07, blev saa Lærer ved Grand View College i Des Moines Iowa, hvor han var til 1913. Derefter kom han til Roskilde Højskole 1913—20, virkede i 1920—26 som Forstander for Rødding Højskole og forpagtede sidstnævnte Aar Ellehus Domæne. Han indvælgtes i 1939 af Venstre i Folketinget, hvor han siden har haft Sæde.

Jørgen Bukdahl (f. 1896) blev Student i 1916, studerede i Tyskland, opholdt sig i Norge 1925—32 og har fra sin Ungdom virket som en overordentlig produktiv Forfatter, dels som Medarbejder ved Blade og Tidsskrifter, dels som Udgiver af egne Essays-Samlinger og æstetiske eller folkepsykologiske Betragtninger af meget forskellig Lødighed. Ligeledes er han en stærkt benyttet Foredragsholder med nær Tilknytning til Folkehøjskolen i Askov.

en udvidet Folkehøjskole, ledet i Grundtvigs Aand, en Højskolernes Højskole, rejst af Højskolemænd fra hele Norden for den mest udviklede Del af Nordens Højskoleungdom. Et meget stort Antal Højskolemænd har udtalt sig i Tilslutning til denne Tanke, og i 1944 dannedes S sammenslutningen »Forbundet af Venner af Grundtvigs Göteborgtanke«, der, da Krigen sluttede, havde henvend 800 Medlemmer, mest i Højskolekredse.

Om *Højskoleungdommen* under Besættelsen fortælles der fra alle Skoler det samme, om en *voksende Interesse for Historie og for Samfundslære og Politik*. De store Nutidsbegivenheder banede Vej for en Forstaaelse af de store Fortidsbegivenheder, og Aksemagternes principielle Angreb paa den vesteuropæiske Livsindstilling i saa godt som alle Retninger gjorde, at disse fik en ny Betydning i de unges Øjne. Historien og Samfundslæren, der før ofte var »taget til Efterretning«, blev under Besættelsen til Beretningen om, hvorfor vor Front i den store Kamp var, som den var, og til en Forklaring af eller Meningsbrydning om, hvad Finland, England, Norge og vi selv kæmpede for. Aldrig har der været lyttet især til Historiens Tale som under Besættelsen. Et tredje Træk af Elevernes Nyindstilling er *Sangskiftet*, det samme paa alle Skoler. I Mellemløstiden havde Hjemstavnsangene og Jeppe

Aakjærs Sange en meget stor Plads i Elevernes eget Sangvalg før Timerne, eller naar der var Aftensæde i Spisesalene. Under Krigen gled disse Sange i Baggrunden; sønderjydske Sange, Frihedssange og Fædrelandssange, især Valdemar Rørdams Sange »Danmark i tusinde Aar«, »I Sommersol og Blæst« og »Sorgløst kan vi ej synge dit Navn«, blev Yndlingsange, indtil disse sidste paa en Del Skoler forstummede midt i Krigen. I Stedet dukkede Kaj Munks Sange frem, Sange som »Et Stjernebillede spejler«. Fra først til sidst naturligvis de gamle grundtvigske, hostrupske og arvesenske Sange, især »Fædreland« og den genopdagede »Kærlighed til Fædrelandet«, endvidere »Brat af Slaget rammet«, »Folkeaaender rejser sig« o.s.v. Paa nogle grundtvigske Skoler blev de unges Spænding udløst gennem Afsyngelsen af Marseillaisen og af — Internationale, Sange, der før hørte Arbejderhøjskolerne til.

Fælles for den danske Højskole i Almindelighed var ogsaa *Harmen over de nazistiske Angreb paa de danske Jøder*, og paa et ret tidligt Tidspunkt — Nytaar 1943 — lykkedes det Askov at faa skabt en Fællesoptræden af alle danske Højskoler gennem en Henvendelse til det politiske Samarbejdsudvalg, til Regering og Rigsdag om at protestere mod det ventede Retsbrud. Der udtaltes Frygt for, at Retsgrundlaget for vort Folks Liv skulde smuldre og hermed den Tryghed forsvinde, som den enkelte loyldige Borger uanset Religion og Oprindelse har Krav paa. Henvendelsen blev underskrevet af Mænd og Kvinder fra 54 Skoler, i alt 250, og indsendt til Samarbejdsudvalget den 10. Februar 1943.

Da Jødeforfølgelserne omkring den 1. Oktober virkelig blev sat i Gang, arbejdede man i Askov for at samle alle folkelige Foreninger i Landet om en fælles Protest, og en Tekst blev udarbejdet paa Askov med denne Ordlyd:

»Forfølgelsen af vore Landsmænd af jødisk Oprindelse er en Krænkelse ikke blot af dansk Retsbevidsthed, men af hele det Grundlag, dansk og nordisk, folkeligt og kristeligt Liv hviler paa. Underskrevne føler sig derfor ud fra hele vort folkelige Syn tvunget til sammen med den danske Kirke at tage Afstand fra de Handlinger, der har fundet Sted, og vi ønsker i denne Stund at give Udtryk for vor dybeste Medfølelse med vore jødiske Landsmænd i de Lidelser, der uforstyldt har ramt dem.«

Under Arbejdet med denne Sag blev Askov underrettet om den Protest, som samtidigt var udarbejdet af Dansk Ungdomssamvirke, og Foreningen for Høj- og Landbrugsskoler besluttede sig til at gaa sammen med det, skønt Protestens Ordlyd langt fra var saa skarpt formuleret som den, Højskolerne havde tænkt selv at indsende.

IV

Var dette den danske Højskoles Fællesfront eller snarere Midtlinie under Krigen, fandtes der dog *store Forskelligheder i Højskolemændenes Syn* paa Vejen frem. Der var Højskolemænd, som i deres Undervisning og Forkyndelse fortsatte som før Krigen, der var dem, som i deres Undervisning gik Tidens Problemer haardt ind paa Livet, og der var dem, der især efter den 29. August med Kaj Munk og Frihedsraadet gik direkte ud i en Ordets eller Gerningens Kamp mod Tyskland. De sidste var faa, men langt flere, end man længe vidste.

Et Par Ord om hver af disse tre Grupper.

1. Med Gruppen: *Fortsæt som før* tænkes her paa de Højskolemænd og Skoler, der gennem hele Besættelsestiden fortsatte med at øve »den klassiske Højskoles« Gerning, idet de ikke mente det rigtigt at aktualisere Undervisningen og lægge den om efter de nye Forhold, vort Land var gledet ind i. Man saa det som en Opgave, omgivet af tyske Tropper, som man var, at være dobbelt tro mod Højskolens Form og Indhold fra før Krigen. Højskolen burde ikke benyttes til »aktuel Ophidselse«, dens Hovedopgave maatte være at rodfæste de unge i de »tidløse Livsværdier«, der er uberørt af Nutidens Magtforhold.

Hvor der arbejdes med Livets Grundforhold, med »de evige Tanker«, kan hverken Hitler eller Mussolini kræve nogen nævneværdig Plads, saa lidt som Stalin, Churchill og Roosevelt. Hvad der var sandt i Platons Dialoger, i Newtons og Einsteins Teorier, i tysk Romantik, i Kierkegaards og Grundtvigs Indsats, er sandt efter 9. April som før denne Dato.

Til denne Gruppe, der især har været Anledning til de haarde Angreb paa Højskolen i Almindelighed, hører især de Højskolemænd, der allerede fra Mellemløstiden af har været stærkt pacifistisk indstillet, en Indstilling, der yderligere var blevet styrket ved den sociale Nidkærlighed og den Folkeforbundsreligion, der havde grebet mange af vore mest vaagne Højskolemænd i Mellemløstiden. I disse Kredse har man haft ondt ved at forstaa den Kaj Munkske og den aktivistiske Linie, som mere og mere kom frem efter Danmarks Tilslutning til Antikomintern-Pagten, og man har her under de forfærdelige Krigsbegivenheder følt sig endnu dybere overbevist om Pacifismens Ret.

2. Den anden Retning er: »Den ikke-krigsførende Modstandsbevægelses Mænd«, for at bruge Knud Kristensens Udtryk. De har fulgt en anden Linie, der for nogles Vedkommende stammer fra 1933, især fra »Det unge Grænseværn« (»Dansk-nordisk Ungdomsforbund«), for andres Vedkommende fra Rønshoved Højskole.

For de førstnævnte betød den nationalsocialistiske Revolution og den deraf følgende Angst for Danmark og for Nordens Fremtid, at Nutidshistorien fik en Alvor og Spænding, som den ikke havde haft siden den store Højskoletid. Man forstod i disse Kredse, at der baade religiøst, nationalt og socialt var begyndt en ny Tidsperiode, der med ny Begejstring vilde gaa angrebsvis til Værks mod det Grundlag, det Livssyn, som havde været Folkehøjskolens helt fra 1844. Hvor denne Retning raadede, var en Omlægning af Undervisningen allerede i Gang længe før den 9. April, og da Besættelsen fandt Sted, saa man deri Virkeliggørelsen af alt det, som P. Marcussen, »Det unge Grænseværns« Formand, havde peget paa.

Hovedsagen for Skolernes Arbejde blev her »Hvad kæmpes der om?« og »Hvor skal I unge staa?« — paa nogle Skoler maaske i rent ydre Forstand, paa andre Skoler i dybere Forstand, ud fra det Syn, at bag Verdenskrige ligger aandelige Krige, og disse Skolefolk ønskede at gøre deres Elever ikke blot til vaagne og forstaaende Iagttagere af Samtiden, men man vilde ogsaa vise dem den dybe historiske Baggrund, som Nutiden har i Israel, Rom, i Fortidens Tyskland og England, helt tilbage til Kristus og — Karl Marx.

Aage Møller (f. 1885) var 1907—13 Lærer ved Ry, 1913—17 ved Skamlingsbanke og 1917—21 ved Roskilde Højskole. Sidstnævnte Aar oprettede han sin egen Højskole i Rønshoved ved Flensborg Fjord. Han ordineredes i 1925 til Præst for Rønshoved Frimenighed og virkede dels som Højskoleforstander, dels som Præst herude, indtil han i 1941 solgte Skolen og flyttede til Møllerup ved Randers som Frimenighedspræst. Hans folkelige og kristelige Tale under Besættelsen fik stor Betydning for mange Mennesker.

Arne Sørensen (f. 1908) tog Studentereksamen i 1928, gjorde Studierejser i Udlandet, drev journalistisk Virksomhed og gik ind i Højskolegerningen (Frederiksborg Højskole 1930—31, Arbejderhøjskolen i Esbjerg 1931—34, Den nord. Højskole i Genève 1933—35 og Borups Højskole 1934—35). Han grundlagde i 1936 Partiet Dansk Samling, hvis Formand han var indtil 1947. Under Besættelsen indvalgte han 1943 i Folketinget, blev Medlem af Frihedsraadet og efter Befrielsen i 1945 Kirkeminister i Ministeriet Buhl.

Nær beslægtet med denne Retning, men med en endnu dybere aandelig Kampindstilling mod de fremmede, var den saakaldte *mytologiske Skole*. en Højskolegruppe, der er stærkt paavirket af *Aage Møller*, Rønshoved ved Flensborg Fjord, der sammen med sin Ven, Præsten *Anders Nørgaard*, havde skabt en Renæssance for det gammelgrundtvigske Syn, der forkynder en altid staaende Kamp mellem Livet og dets Fjender baade i Danmark selv og mellem Danmark og Tyskland. Alt, hvad der var sket siden 9. April, var ogsaa for dem en Bekræftelse af deres Livsyn. Det laa lige til at vise Eleverne, hvad de var kaldede til som Danske og som Mennesker: Kamp for Danskhed, for Ret og Sandhed, imod djævelsk Ondskab og Tyranni. Myterne om Fenrisulven, Midgaardsormen, Helhjem, Thors Hammer var jo som digtet netop til Vækkelse i Nutiden. »Jeg kan derfor sige,« udtaler saaledes *Sune Andresen*, Engelsholm, »at Krigen i endnu højere Grad end før har overbevist mig om, at Pacifisme er en sygelig Teori, og at Forsvarsvilje er et sundt Udslag af Kærlighed til Fædrelandet. Et Vaaben i den rettænkende Mands Haand er Retfærdighedens Redskab«. Denne Retnings Mænd er mere og mere kommet til at betragte sig selv som en Hjemmefront bag Modstandsbevægelsens store Hær, som en aandelig Kamplinie bag de aktive Frihedskæmperes Linie.

3. Med *Kaj Munk-Gruppen* og den krigsførende *Modstandsbevægelses Højskolegruppe* nærmer vi os det mest brændende Spørgsmaal i Besættelsetidens Højskolehistorie, Folkehøjskolens Forhold til den nye Vilje til Kamp, der sejrede i dansk Politik den 29. August.

Robert Stærmose (f. 1907) blev Student i 1927, studerede bl. a i England, var 1930—31 knyttet til Den internat. Højskole, i 1932—37 til Den danske Andelsskole, opholdt sig saa en Række Aar i Udlandet, men overtog i 1937 Støvring Folkehøjskole, som han drev, til han i 1943 indvalgte i Folketinget af Dansk Samling, blandt hvis Stiftere han var. Under Besættelsen var han særdeles virksom inden for Modstandsbevægelsen og udøvede i 1944—45 en betydningsfuld Informationsvirksomhed i England, U. S. A. og Canada.

Bo Bojesen Rud (f. 1897) blev Student i 1916 og cand. polyt. i 1922. Han var i 1922—23 Assistent hos Prof. P. O. Pedersen, men knyttedes sidstnævnte Aar til Askov Højskole, i hvis Bestyrelse han indtraadte 1935. Under Besættelsen fik hans Foredragsvirksomhed stor Betydning paa Grund af hans sikre og faste Holdning. Efter Befrielsen samlede han seks af disse Taler i Bogen »Imod Akkordens Aand« — »tilegnet vore første Sabotører — og de, der siden dristlig fulgte, i Mindet om Henry, der tog den brune Kapsele.

Der var dog meget tidligt Modstandsmænd af Kaj Munks og af Frihedskæmpernes Type inden for Højskolemændenes og Højskoleelevernes brogede Mangfoldighed, men de var forholdsvis faa; kun enkelte naaede frem i Frihedskæmpernes forreste Rækker, og de fandt længe kun ringe Forstaaelse hos mange af deres Kaldsfæller. Nævnes maa i første Række tre Højskolemænd, hvoraf den første, *Arne Sørensen*, »Højskolens ulykkelige Elsker og utrættelige Forfølger«, havde forladt sin »Byens Højskole«, allerede før Krigen kom, og den anden, Højskoleforstander *Robert Stærmose*, havde arbejdet for at faa Danske som frivillige til Vinterkrigen i Finland. Tidligt paa Aaret 1943 forlod han sin Højskole for at tage den underjordiske Kamp op, hvori han især i Krigens Slutning naaede op paa en af de mest fremskudte Poster.

Som den tredje maa man nævne Højskoleforstander *Aage Møller*, Rønshoved ved Flensborg Fjord. I Modsætning til sine Venner og Kammerater i den førnævnte mytologiske Gruppe, kunde han ikke blive staaende ved en Forkyndelse med et overvejende aandeligt Sigte. Han angreb paa sin Skole og ved offentlige Møder Samarbejdspolitikken og stemplede Danmarks officielle Holdning før den 29. August som uværdig og sjælsødelæggende. Han bebudede de Allieredes Sejr og Sydsles-

vigs snarlige Tilbagekomst til Danmark. Efter i 1941 at have forladt sin Skole blev han Valgmenighedspræst og »Højskoleforstander for hele Danmark«, idet han paa ustandselige Rejser drog fra Forsamlingshus til Forsamlingshus, holdt mytologiske Foredrag og forkyndte sin Tro paa, at kun gennem Kamp og Offer, gennem Indsats af danske Liv i Tusindtal kunde Folket reddes fra det Forfald, der allerede havde angrebet store Dele af vort Land.

Paa Linie med disse skal Højskolelærer *Bo Rud* nævnes, for gennem ham har Modstandsbevægelsen og dens haarde Dom over Samarbejdspolitikken meget tidligt faaet Røst paa Askov selv. Ingen har som Bo Rud krævet fast Optræden helt ud i den aabenlyse Modstandsbevægelse. Det skete i hans Undervisning i nordisk Litteratur, i hans Taler ved store Lejligheder, ved Maanedsmøder, ved Efteraarsmøder og i Forsamlingshuse, især i Jylland, og i hans mesterlige Oplæsning i utallige Forsamlingshuse, især af Kaj Munks »Niels Ebbesen« og Bertil Malmbergs »Excellensen«.

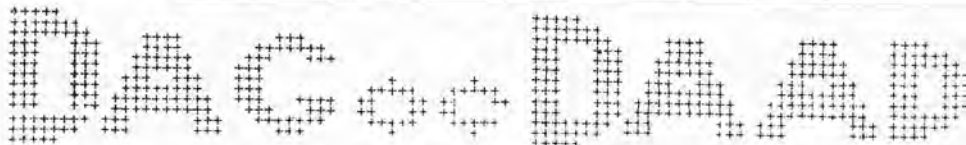
Bo Rud er det stærkeste Udtryk for *Kaj Munks* Indflydelse paa Folkehøjskolen. Allerede fra før Krigen var Kaj Munk den store Nutidsdigter for mange af Højskolens Lærere og Elever, »den eneste, der virkelig betyder noget for vore unge,« skriver en Højskoleforstander. Da Krigen kom, var det bl. a. *Vilh. la Cours* fire Pièces og Kaj Munks Skuespil, især »Smeltediglen« og »Sejren«, der rettede os op, og da i 1941 »Niels Ebbesen« udkom, blev det ligesom Mobergs »Rid i Nat« læst overalt og opført rundt om paa de mere dristige Højskoler. Mange var dog betænkelige ved Kaj Munks stejle Linie, hans Kamp mod »det kloge« og for »det rigtige«, og ikke mindst efter at han paa »Dansk Ungdomssamvirke«s Møde i 1942 paa Askov ved sit voldsomme Angreb paa Stauning og hans Mænd havde kastet Samarbejdspolitikken sin Handske; men Bo Rud blev endnu stærkere knyttet til sin Ven, der Natten efter Braavallaslaget forlod Askov, for aldrig mere at komme der.

Allerede paa Efteraarsmødet i Askov 1942 holdt Bo Rud et Foredrag: »Korrekt og værdigt«, en Sammenligning mellem, hvad Norge vandt, og hvad Danmark tabte som Resultatet af deres Regeringers forskellige Holdning om Morgenen den 9. April. Foredraget, der er trykt i »Imod Akkordens Aand«, var foruden af Kaj Munk inspireret af Henrik Pontoppidans »Finis Daniæ« i »Mands Himmerig«, en Protest fra først til sidst mod hele vor Holdning, der »passer de tankeløse og sløve og de kynisk egoistiske, men er en Lidelse for de bedste af vore unge.«

I Efteraaret 1944 holdt Bo Rud sin største Tale under Askovs store Efteraarsmøde for en tusindtallig Forsamling, en Genklang af Kaj Munks sidste i Vedersø Kirke. Han angreb Folkehøjskolen og den Skole, han stod paa, i voldsomme Ord og pegede paa den berømte Folkestrejke i København og krævede Protest i Ord af alle Ordets Mænd og i Handling af alle det praktiske Livs Mænd, Standsning af Kornleverancer og Slagtning af Dyr, indtil Tyskerne var ude af Landet, og »saa Eksport af alt til Norge«.

Denne Tale var Indledning til, at Askov for Alvor kom med i Modstandsbevægelsen.

En Kreds af Askovlærere udgav sent i 1944 et illegalt Blad: »Dag og Daad«, opkaldt efter Ordene i »Sol er oppe«. Bladets Grundtanke var at kalde sammen til

1. Aargang

Februar 1945

Nr. 4.

TIL LÆSEREN

LAD OG DAAD betragter vist i højere Grad end noget andet illegalt Blad sine Læsere som medarbejdere. Og de er det ogsaa. Det mader vi daglig beviser paa, hver Gang vi har Lejlighed til at konstatere, hvor saavidtlighedsfuldt vore Læsere udfører den lille Distributionssøge, vi hver Maaned usjyldigt bema med. Men ogsaa paa en helt anden Maade er De Medarbejdere. Mange af Dem har maaske uden selv at vide af det været Bidragsyder til Bladets Spalter gennem en Brev, en Lugttagelse eller et Spørgsmaal, som de har udkastet i en Samtale med en af Bladets direkte Medarbejdere, eller de har maaske paa samme Maade uden at vide det ydet os en værdifuld Kritik af Bladet, som vi har taget til Hifseretning. Et saadant Forhold mellem Blad og Læsere er kun muligt, hvor begge Parter har det samme Grundsyn paa Menneskeliv og Folkeliv. LAD OG DAAD er da et Forsøg paa i Fællesskab at finde, hvorledes dette vort Grundsyn skal gætte sig i Dag.

"GRÆSKE TILSTANDE I DANMARK"

Skal vi Vente "græske" eller "bulgarske" Tilstande i Danmark efter Krigen? Skal disse Aars værste Sammenhæng over og under Jordens fløides af det mest uverdifulde og nedbrydende af alt, borgkrigen? Vi haaber, at det danske folkelige Liv er nået saa langt i Fællesskab og personlig Udvikling, at ogsaa de haardt modsatte, som med Komme efter Krigen kan løses i demokratisk Aand. Men det kræver noget af os allesammen.

Det kræver af de Folk, som i den første Vaaben, at de forstår, at disse Vaaben Maade er givet dem, for at de skal bruges til Kamp for Friheds politiske Samfundssager, som ikke kan forsvares med Vaaben. At de bør forstå, at de ikke kæmper deres egen Kamp, men at der bag dem står et helt Folk, som har mange Samfundssager. Men som er enige om den fælles Kamp, og som paa mangfoldige Maader støtter dem og deler deres Ansvar. Derfor skal de bevæbnede Mand udlevere deres Vaaben den Dag, da den ydre Kamp for det fælles Mål, Danmarks Frihed, er løst. Friheds sandelige Kamp for sociale og politiske Samfundssager skal begynde. Kampen blev til Bedring og Vid, om den løstes i Frihedens Navn, og med saa vilde svigte dansk Krihed en Tomme.

Op det kræver noget af de Folk, som hører medstillet til de bevæbnede Mand. Vi ved, at saadanne mennesker ofte findes indenfor de samfundsmæssige folkelige Kredse. Hvis Grundsyn paa Vilkørene for Menneskelivet ogsaa er dette Blads Medarbejderes, og netop af denne Grund vil vi gerne sige dette sine Indtænkninger, som vi kun ogsaa vi kender til Angsten for, at Vaabnene skal bruges til at erverve deres Bæret Andrepolitisk Indflydelse udenfor Hegering og Ligsoeg, og ogsaa vi kender Angsten for, at den Mand, hvis Arbejde er af destruktiv Art, selv skal blive moralsk nedbrudt af sit Medværende. Men netop disse fornemmelser underretter for os Nødvendigheden af, at disse Mand ikke kommer til at stå alene og føre deres egen private Kamp. Det gælder at forstå, at deres Kamp er vores Kamp. Ikke blot saaledes, at vi er med til at hente Resultaterne af deres Indsats, men

Ogsaa saaledes, at den sandelige Kamp mod Nazismen, som vi føler os forpligtet af, er deres væbnede Kamp for et Sæder af samme Sæ. Den væbnede Kamp har sit Udsping i den sandelige Kamp, og den sandelige Kamp giver sig Udtryk i Vaabenkampen. Der er forskellige Opfølgere ind for denne Kamp, der vil ikke blive vel udrustede til den alle. Men vi os, om vi, der valgte vor frivillige Flads i den sandelige Kamp, gav os til at foragte den Kommende, som tog det forlige Arbejde i den væbnede Kamp. Hvis Kamp er forlig i to Hensender, da de forstod det hver Tind kan komme til at koste ham Livet i bogstavelig Forstand, dels fordi den ogsaa i andre Forstand kan komme til at koste ham Livet ved, at den destruktive Gerning han udfører i vor fælles Kamp, bliver en Del af hans Personlighed, at han bliver forraadet.

Men her og vi skal vide, at vi ikke blot gøre set med den ind under fælles Ansvar med ham og tage sig af hans efterladte, hvis han mister Livet, men at vi ogsaa andre set paa ind under fælles Ansvar, saaledes, at den Skyld han sætter paa drage sig paa sine sine for det danske Folk nødvendige Handlinger, og en fælles Skyld for os alle. Men kæmper ikke sin private Kamp til private Formaal, og derfor kan ingen, som ønsker Danmarks Befrielse sig sig fri for Medansvar for hans Gerning.

I en Beting mellem en sandelig Side af Kampen og en ydre af en lignende Beting af Menneskene i to Beting, der blot vil være sandelige, og d., der blot kæmper den ydre Kamp. Kamp, ligger Faren for en Splittelse af denne Kamp for "græske Tilstande". Kun den Saboter, som glæmmer, at Kampen ikke er hans egen Kamp, men at han har hæd sit Folk bag sig, - og den Mand med Mistillid til Sabotagen, som glæmmer at han selv og hæd hans Folk bærer Medansvar og medskyld i sabotagens Gerning, - kan det er med til at forberede "græske Tilstande i Danmark. Men der, hvor Sabotøren føler sig bouret af hele sit Folk i dette Kamp mod Nazismen, og hvor en hel dansk Front står bag Sabotøren, - der kommer danske Tilstande.

-0-0-0-0-

En Forside af det illegale Blad »Dag og Daad«.

Hævdelse af den aandelige Frihed, som Højskolen altid har bygget paa, til Værn om nordiske Retsprincipper og Mindretalsrettigheder. Efter Jul gik samme Kreds i Samarbejde med Rigsdagsmænd paa Egnen for gennem Trykning og Udsendelse af Plakater at standse dansk Deltagelse i tyske Arbejder, hvad der lykkedes over Forventning.

To af Lærerne, Dr. phil. *Kruuse* og cand. theol. *Bøgh*, blev derefter knyttet til Ledelsen af de kæmpende Styrker. Den første blev senere Stabschef ved Grænsebevogtningen, den anden Intendant ved det sydjydske Hovedkvarter i Kolding. I Vinteren 1944—45 har Skolen og Lærerhjemmene huset mange Sabotører og andre underjordiske, og 12—15 af Skolens Elever har været i Frøslev eller andre tyske Fængsler. Fra Vinterskolens Ophør i 1945 var en Jernbanesabotørgruppe i Virksomhed bestaaende af 8 gamle Elever. De boede og spiste i Lærerhjemmene, og Bo Rud hjalp til med Beregningerne. To af de unge blev dræbt i Kamp og een saaret.

Som det var gaaet paa Askov i Krigens sidste Aar, var det ogsaa gaaet paa en Række andre Skoler, hvoraf en Del var med længe før Askov, noget, der først blev kendt efter den 5. Maj. Som før nævnt var Hjælpen til Jøderne det første Punkt, hvor Højskolen satte ind, og Skoler som Indremissionsskolerne i *Haslev*, Højskolen i *Vallekilde* og Husmandsskolen i *Høng* har her gjort et stort Arbejde; *Høng* var bl. a. Opsamlingssted for Jøder. I den jydsk Jernbanesabotage har især Hadsten Folkehøjskoles Forstandere, *G. Thomsen* og *Th. Klausen*, været med allerede fra September 1943, og flere Højskoler, saaledes *Haslev Højskolerne* og *Idrætshøjskolen* ved *Vejle*, har været Ammunitionsdepot for Egnen, lige som dens Forstander *Sv. Aage Thomsen* tidligt har været en Hovedskikkelse i Amtets Modstandsbevægelse. Enkelte Højskolemænd har været Medlemmer af lokale Frihedsraad, og rundt om paa en Række Skoler har Grupper af Lærere og Elever i Samarbejde eller hver for sig arbejdet med Sabotageopgaver, saaledes 4 af Lærerne paa *Rønshoved* og 2 fra *Ollerup Folkehøjskole*. Særlig bør nævnes Lærer *Riemann* paa *Vraa*, der ledede en Gruppe paa 4 Elever, og Lærer *Rosendal* paa *Rødding*, der forestod Sprængningen af *Vandtaarnet* paa *Brørup Station*.

Rundt om paa Skoler har Elever paa egen Haand under eller efter Skolevintrene 1943—44 og 1944—45 været med. I *Haslev* deltog Højskolernes Folk i den saakaldte »Halleluja Gruppe«, og ikke mindst var *Ollerup Gymnastikhøjskoles* Elever meget tidligt og meget talrigt paa *Færde*; 2 af dem mistede Livet i Kampen. Adskillige Højskoleelever har været i tysk Fangenskab, fra *Grundtvigs Højskole* har saaledes 3 været i tysk Koncentrationslejr, for kun at nævne et enkelt Eksempel. At en Del Skoler i høj Grad har været Skjulesteder for Jøder og for »underjordiske« paa Vej til Sverige, ligesom de har været Centrere for Uddeling af illegale Tryksager og Oplæsning af saadanne, er almindelig kendt. Da Organiseringen af »de væbnede Styrker« overalt satte ind henimod Krigens Slutning, blev ikke blot *Askov*, men Skoler som *Idrætshøjskolen* ved *Vejle*, *Vallekilde*, *Høng*, *Fuglebjerg* og flere andre Mellemed mellem Kommandocentralen og Egnens Styrker, og en Mand som Højskoleforstander *Keld Mølbak* fik Sæde i »K.L.«. Københavnsledelsen, vel en af de højeste Stillinger i Modstandsbevægelsen, en Højskolemand har indtaget.

Gennem en Fløj af Skoler, Lærere og Elever har Højskolen saaledes været aktivt med i den væbnede Modstandsbevægelse af 1943 og i et langt større Tal, end man vidste den 5. Maj, og end man endnu ved. Men i det store og hele fortsatte Højskolerne deres Virksomhed ad de to tidligere nævnte Spor, og hvad der var af væbnet Modstand blandt Lærere og Elever skyldes, ligesom inden for Arbejdernes Oplysningsforbund, ikke blot den stærke nationale Indstilling, der raadede inden for Bevægelsen selv, men i høj Grad Paavirkningen andet Steds fra.

V

Dette er i Korthed Besættelsestidens Fakta med Hensyn til den fri Folkeoplysning to Hovedgrene. De kan forøges næsten i det ubegrænsede, men om Hovedsagen kan der næppe tvistes: *De har begge i alle fem Aar — for atter at benytte Ib Koch Olsens Ord — været en »aandelig Befæstningslinie« for hver sin Del af Befolkningen.* De har begge gennem Skolevirksomhed, Foredragsvirksomhed ud over hele Landet, gennem Studiekredsvirksomhed og store Møder — ikke mindst gennem Medarbejdernes selvstændige Initiativ — givet væsentlige Bidrag til Midtsamlingen af det danske Folk om dets nationale og folkelige Livsværdier, de har virket stærkt i det overjordiske og underjordiske Efterretningsvæsens Tjeneste, og de har hver paa sin Maade og i sit Tonefald givet mange Mod til national Modstandshandling, baade aktiv og passiv.

Gælder dette Besættelsestidens første tre Aar og i lige høj Grad begge Bevægelser, bliver Forholdet et ganske andet, naar vi ser paa det sidste Afsnit af Besættelsen, Tiden fra El Alamein og Stalingrad, især fra d. 29. August 1943. Fra de Maaneder i 1943, da Modstandsbevægelsens Tyngdepunkt begyndte at flytte sig fra den politiske Samling og fra Dansk Ungdomssamvirke over til den væbnede Modstand, til Sabotagen og den illegale Virksomhed, kom Folkehøjskolen ud for en haard Kritik, medens Arbejderoplysningen paa Grund af Bybefolkningens, ikke mindst Arbejderbefolkningens, store Andel i Strejkebevægelserne og den aktive Modstand gik Skud forbi. Folkehøjskolerne, der næsten alle ligger ude paa Landet i nøjeste Kontakt med Landbougdommen, der kun langsomt og delvist kom med i den aktive Modstandsbevægelse, var i deres Helhed ikke med til at rejse denne, de tog ikke i deres Helhed Del i den, og selv om en Del af deres Mænd og mange af deres Elever kom med, hvor det for Alvor gjaldt, har de ikke lagt deres egentlige Kraft og Indflydelse her, ja, for en lille Dels Vedkommende har de først sent forstaaet den krigsførende Modstandsbevægelses uvurderligt store Betydning for vort Folk.

Om Aarsagerne til Folkehøjskolens ændrede Stilling i vort Folk har en af dens mest aktive Modstandsmænd, Askovlæreren *Jørgen Bøgh*, sagt disse haarde, men ikke for haarde Ord, der rammer en Del af Sandheden, for saa vidt der findes een saadan, naar Talen er om en saa mangfoldig og modsætningsrig Verden som Folkehøjskolens:

»Vi var indstillet paa en aandelig Kamp om Retten, men vi tvivlede, da Aanden krævede Handling, og Ret krævede Magt. Vi var Børn af 1864, af Nederlagets Danmark, og vi kendte vor Plads i det Nederlagets Danmark, der gik ud af den 9. April, men vi var usikre i det sejr-sikre Danmark, som voksede ud af den 29. August. Vi var ikke bange for Politik, da den legale politiske Samling i Danmark havde Brug for os. Vi gjorde den netop til en folkelig Realitet, men vi blev bange for Politik og søgte ind paa »den lange Linie«, da Politik blev noget illegalt, og der i allerhøjeste Grad var Brug for, at Samlingen kunde fortsættes som en Samling under Jorden. Højskolen kan ikke fralægge sig sit Ansvar, naar vi spørger om Grunden til, at Modstands-politikken aldrig blev en folkelig Bevægelse paa samme Maade som Samlingspolitikken blev det. Modstandsbevægelsen manglede aandelig Støtte og folkelig Baggrund i Kamptiden.«

Den hele Sandhed om den frie Folkeoplysnings to Hovedfløje og den, der sætter dem i det rette Forhold til den væbnede Modstandsbevægelse og til hinanden ind-byrdes, er vistnok denne: *Hver af de to Folkegrupper og de to Bevægelser har deres Dyders Fejl og har en Ensidighedens Styrke.* Netop fordi Folkehøjskolen tog saa dybt et folkeligt og aandeligt Sigte og ejede en saa urokkelig Tro paa Folkets Evne til at overleve alt trods alle ydre Magtforhold, havde den en Hovedopgave at løse i de tre første Aar, der paa een Maade var den mest faretruende for hele Folket, især for Landbefolkningens Holdning. Af samme Grund maatte den senere træde i Baggrunden for Mænd og Befolkningsdele, der havde et mere haandfast Greb om den haandgribelige Virkelighed, og hvis Tid ikke var baandlagt af andet nationalt Arbejde end det praktiske og saare nødvendige, som stod paa Dagsordenen i Krigens sidste Aar. De Højskolemænd, der mener, at dette Arbejde ikke blot var nødvendigt, men var det eneste nødvendige, skammer sig over, at Højskolen ikke i langt større Udstrækning satte ind her, ja, satte hele sin ydre Eksistens ind paa denne Sag. Andre, der mener, at der var et Oplysnings- og et Ungdomsarbejde, en Ordets Ger-ning at gøre ved Siden af Haandens og Sprænggranatens, konstaterer som et Fak-tum, at Højskolen i en kort Periode gled i Baggrunden for andre til dette Arbejde bedre skikkede Mænd og Folkedele. Men fulde af Beundring for de Mænd, der da gik i Spidsen — ikke mindst for Arbejderbefolkningen —, bereder de sig til at tage fat paa ny med de lyse og bitre Erfaringer om sig selv og om deres Folk, som den frie Folkeoplysning har indhøstet under Krigen.

FOLK OG FRIHED

Det er hverken raadeligt eller ufarligt at handle mod Samvittigheden. (Luther i Worms)

2. Aargang

20. Marts 1944

Nr. 8

Problemet Hal Koch

Hvor staar dansk Ungdomssamvirke og dets Formand Hal Koch i Dag? Ikke at der spørges meget efter det. Tværtimod, der er blevet saa forunderligt stille om D. U. og dets for saa succesombruste Formand.

— — — Sin Mangel paa politisk Lederevne demonstrerede Hal Koch ved denne Lejlighed — ikke saa meget ved det Standpunkt, han kom til som ved det, at han ikke af sig selv kunde komme til noget Standpunkt. Hermed begyndte den mest

ke saaledes, at det er de ansvarlige, der paa Forhaand faar Tilsagn om, at de ofte maa gribe til Foranstaltninger, der krænker Retten, ofte maa foretage Indgreb, der er en Haan imod Friheden, ofte maa komme med Udtalelser, der ikke harno-

Dansk Ungdomssamvirkes Problem var i ikke ringe Grad *Hal Kochs Problem*, og for al Eftertid vil baade Æren for og Kritikken af Samvirkets Holdning under Besættelsen være knyttet til hans Navn.

DANSK UNGDOMSSAMVIRKE¹⁾

Af Lektor A. H. FEILBERG JØRGENSEN

I den knugende Sommer 1940, da Fortvivelse og Forvirring havde grebet os, og de fleste hverken vidste ud eller ind, opstod der i forskellige Lejre en Følelse af, at Ansvar og Kravene, som Ulykken førte med sig, ogsaa var rettet til Ungdommen, og at den i Fællesskab maatte prøve at finde Vejen frem.

Forskellige mindre Kredse drøftede i Slutningen af April Muligheden for et Samarbejde. Der kan nævnes et Tilløb fra en Gruppe af Oxford-Bevægelsens Tilhængere, endvidere fra en Kreds af politisk interesserede unge og endelig fra en Række Personligheder fra grundtvigske Kredse. Den sidstnævnte Gruppe fik Betydning derved, at den gennem hele Perioden som »De Ældres Raad« stod bag ved Dansk Ungdomssamvirke og bl. a. skaffede Foretagendet de fornødne Pengemidler.

Under et Par orienterende Møder i Maj 1940 paa Initiativ af Folketingsmændene *Aksel Møller*, *H. C. Hansen* og enkelte andre viste det sig klart, at der inden for de forskellige Ungdomsorganisationer var et Ønske om at komme paa Talefod med hinanden og at naa frem til et vist Fællesskab i dansk Ungdomsarbejde.

¹⁾ Da Dansk Ungdomssamvirkes Arkiv blev tilintetgjort i September 1943 og Foraaret 1944 af Frygt for, at det skulde falde i Tyskernes eller deres Lakajers Hænder, og da der derudover ikke eksisterer utrykt Materiale af nogen Betydning, er Kildestoffet til D.U.'s Historie kun sparsomt for Haanden. I Hovedsagen er der gjort Brug af det foreliggende trykte Materiale, især »Lederbladet« og Avisstof, af en Forhandlingsprotokol og af mundtlige Meddelelser fra nogle af Hovedpersonerne i D.U. — Da Ungdomssamvirkets »ideologiske« Indsats i Besættelsesaarene maa tillægges større Betydning end dets foreningstekniske Arbejde, har jeg lagt Hovedvægten paa en Udredning af dets Idéindhold i Relation til Aarenes store Tildragelser. Et meget væsentligt Omraade, Forholdet mellem de politiske Ungdomsorganisationer paa den ene Side og de »folkelige« paa den anden og deres Stillingtagen til de forskellige Problemer, har det desværre ikke været mig muligt at belyse.

Som Forudsætning for et saadant Fællesskab opstilledes, at *de af Kongen og Ministeriet givne Anvisninger om Opretholdelse af Ro og Orden efterkommes, og at det absolut forhindres, at der ved et saadant Arbejde skabes Risiko for Landets nationale Sikkerhed eller for danske Borgeres Liv og Frihed.* Endvidere forudsattes det, at *Foreningernes fulde organisatoriske Frihed bevaredes.* De fælles Bestræbelser skulde særlig sætte ind paa nationale, aandelige og kulturelle Omraader. Man vilde tilstræbe at give dansk Ungdom en Ballast, som kunde øge dens Forstaaelse af Tidens Krav om Sammenhold, Ansvarsfølelse og Kundskaber, saaledes at den kunde paatage sig sin Del af Ansvaret for at føre Danmark frem gennem de Vanskeligheder, som Begivenhederne havde ført ind over Landet.

Efter disse indledende uformelle Drøftelser blev der nedsat et Arbejdsudvalg, som skulde formulere Formaal og Vedtægter og lægge en Arbejdsplan. Da dette var sket, besluttedes det at stifte *Dansk Ungdomssamvirke* ved et Møde i Studenterforeningen den 25. Juni 1940, hvor Repræsentanter for saa godt som alle Ungdomsforeninger i Danmark var til Stede.

I Vedtægternes § 1 formuleredes Formaalet for D.U.: »at yde Bistand til danske Ungdomsforeningers Arbejde paa nationalt og kulturelt Grundlag for derigennem at fremme Ungdommens Vilje til Danskhed og Ansvarsbevidsthed for Fædrelandet, at styrke Samhørigheden inden for den opvoksende Slægt og at skabe Respekt for Danmarks Historie og Fortid og Tillid til Danmarks Fremtid.«

Paa dette Tidspunkt ønskede man ikke at træde frem for Offentligheden, men *arbejde i det stille*, og man var bange for at gøre Rammerne for snævre, saa at ikke alle skulde kunne være med.

Arbejdsudvalget genvalgtes; det konstituerede sig med Landsretssagfører *Poul Hjermind* (»Konservativ Ungdom«s Formand) som Formand og nedsatte en Række Underudvalg til Varetagelse af forskellige Enkeltopgaver. »Danmarks Socialdemokratiske Ungdom«s Formand *Poul Hansen* forelagde derefter en omfattende Arbejdsplan for D.U., hvis Hovedlinier siden fulgtes. Der skulde oprettes et Centralkontor og udsendes et Maanedssblad til Foreningsledere Landet over. Desuden planlagde man at fremskaffe egnet Stof til Ugeblade og Ideer til Radioudsendelser; man paatog sig at skaffe Foredragsholdere, kunstnerisk Underholdning og Studiekredsmateriale til de interesserede Foreninger; og endelig planlagde man Oprettelse af Samarbejdsudvalg over hele Landet.

Meget var saaledes sat i Gang, men det meste var naturligvis kun i sin Vorden, da *Kaj Munk* og *Niels Bukh* rettede en Appel til dansk Ungdom. Den fremkom i »Nationaltidende« i de første Dage af September 1940. De krævede Handling, ikke blot dette med »at tie og bie«, der maatte »ske noget«. De saa begge store Syner om en Samling af Ungdommen i en Enhedsorganisation. Niels Bukh var dog ikke ukendt med Ungdomssamvirkets Start, idet man fra D.U. havde orienteret ham i Begyndelsen af August.

For at komme dette Initiativ i Forkøbet blev Dansk Ungdomssamvirke nødt til at træde offentligt frem. Det skete noget hovedkuls med en Ritzau-Udsendelse den 2. September, hvor D.U.'s Stiftelse og Formaal meddeltes som en Kendsgerning, og Forhandlingerne med de store Ungdomsorganisationer omtaltes.

Poul Hansen (f. 1913) gennemgik en Vinters Kursus paa Eshjerg Arbejderhøjskole. Han blev i 1933 Forbundssekretær for og var fra 1936—42 Formand for Danmarks socialdemokratiske Ungdom. Som saadan deltog han i de indledende Samtaler, der førte til Starten af D.U., i hvis Repræsentantskab han sad indtil Samvirkets Ophævelse i 1946, ligesom han var Medlem af dets Arbejdsudvalg indtil Oktober 1942. I 1943 indvalgte han i Folketinget.

Poul Hjermand (f. 1910) blev Student i 1926 og cand. jur. i 1935. Fra 1937—42 manuducerede han ved Københavns Universitet, idet han samtidig (fra 1938) virkede som Sagsfører og i 1939 fik Bestalling som Landsretssagfører. Han indvalgte i Folketinget 1943 som Repræsentant for Det konservative Folkeparti. I Foreningen Norden's Hovedbestyrelse har han haft Sæde fra 1943 og i dens Forretningsudvalg fra 1944.

II

Der viste sig straks stor Interesse for dette Samarbejde, og den 1. Oktober 1940 fik Dansk Ungdomssamvirke den Form, det siden havde. Det skete ved et Møde mellem den oprindelige Kreds og Repræsentanter for de Organisationer, der havde givet Tilsagn om Tilslutning.

Grundlaget for Samarbejdet udtryktes i de to første Paragraffer. Formalsparagraffen (se S. 632) fik Tilføjjelsen — »paa dansk Friheds Grund« — altsaa et lille Skridt i Retning af en Præcisering af Opgaverne. Og § 2 lød:

»D.U.'s Arbejde for sit Formaal sker paa upolitisk Grundlag, tilsluttede Organisationer bevarer deres fulde organisatoriske Selvstændighed og deres Frihed til at udføre det Arbejde og virke for det Program, hver paa sit Omraade tilslutter sig. For D.U.'s Enkeltmedlemmer gælder en tilsvarende Ret. Arbejdet udføres dels gennem Arbejdsudvalget for hele Landet og dels gennem lokale Samarbejdsudvalg.«

Det vil ses, at man gik bort fra den oprindelige Tanke om en »Organisation« bygget paa Enkeltmedlemmer alene; saadanne var der stadig Plads for; men Hovedsagen blev de store Ungdomsorganisationers Tilslutning og deres Lederes Samarbejde.

Ungdomsforeningerne ønskede ikke at gaa ind for Niels Bukhs Tanke om en *Sammenslutning* og hans uklare Program om en Arbejdstjeneste, frivilligt organi-

seret af Højskolen og tvungent af Hæren; deres Maal var ikke at løse Arbejdsløshedsspørgsmaalet eller andre Samfundsproblemer; de ønskede ikke at tage Stilling til Spørgsmaalet om Værneviljen, som krævet af General With, og endelig ønskede man ikke at opstille et særligt moralsk eller religiøst Program. Alle disse Ting kunde der ikke opnaas Enighed om. Det var egentlig kun »det kulturelle« Arbejde, man kunde enes om. Derfor var der ogsaa mange Kritikere, der karakteriserede Samarbejdet som et »Sammenrend« og spaaede det en stakket Levetid.

Værre var det, at *ikke alle vilde være med*. Formaaalsparagraffens Formulering førte nemlig til, at de to store kristelige Ungdomsorganisationer, K.F.U.M. og K.F.U.K. ikke gik ind i Dansk Ungdomssamvirke.

Da det, som Vilkaarene i Besættelsestiden var, ikke lod sig gøre at diskutere de fleste af Tidens store Problemer offentligt, bevirkede det, at man med saa meget større Iver drøftede Forholdet mellem D.U. og de kristelige Ungdomsforeninger.

De to Organisationers Ledelse hævdede og fastholdt det Standpunkt, at det var umuligt for dem »at gaa ind i et aandeligt Opbygningsarbejde, hvor Forkyndelsen af det kristne Budskab ikke er det ufravigelige Arbejdsgrundlag og den kristne Livsindstilling Maalet.« Man ansaa en Nationalfølelse, »der ikke er under Kristi Kontrol,« for en farlig Ting. Man vilde dog nok kunne mødes med anden dansk Ungdom om konkrete Opgaver og ved bestemte Lejligheder.

Denne Afgørelse, der satte Skel mellem de kristelige Ungdomsforeninger og de andre, følte af mange som en stor Skuffelse. Den kom til Udtryk baade hos Folk, der stod i det kristelige Arbejde og uden for det. Beklagelsen deltes af Ungdomssamvirket, som dog respekterede K.F.U.M.'s og K.'s Beslutning og ikke deltog i Polemikken. D.U. fastholdt, at det ikke arbejdede paa kristeligt Grundlag og ikke kunde af Hensyn til alle dem, der i saa Fald vilde melde fra.

I øvrigt fik D.U. straks fra Starten Tilslutning fra *følgende Landsorganisationer*:

De danske Gymnastikforeninger, De danske Ungdomsforeninger, Danmarks socialdemokratiske Ungdom, Danmarks Retsforbunds Ungdom, Konservativ Ungdom, Venstres Ungdom, Radikal Ungdom, Studenterforeningen, Studenterraadet, Studenterkredsen, Afholdsbevægelsens Ungdoms Fællesraad. Senere kom dertil Danske Folkedansere, Frivillig dansk Arbejdstjeneste, Frivillig kvindelig Ungdomstjeneste og Dansk Kvindesamfunds Ungdom. De danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeninger, Dansk Idrætsforbund, Dansk Vandrerlaug og Dansk-Nordisk Ungdomsforbund var ikke tilsluttede, men de erklærede sig villige til at samarbejde om konkrete Opgaver efter Forhandling. Lokalt tilsluttede var ogsaa en Række Foreninger uden Landsorganisation, især Sportsklubber, og desuden i en Række Tilfælde lokale K.F.U.M. og K.-Afdelinger.

Skematisk var Opbygningen af D.U. saaledes: Hovedledelsen — bestaaende af *Repræsentantskabet*, valgt af de tilsluttede Foreninger og Enkeltmedlemmer, og det af dette dannede *Arbejdsudvalg* — hvis Arbejde udgik fra *Hovedkontoret*; de lokale *Samarbejdsudvalg* for de enkelte Byer og Sogne, der kunde samles kreds- eller amtsvis; *Tillidsmændene* i mange Sogne, hvor der ikke var Samarbejdsudvalg; og endelig de mange *Enkeltforeninger* og det brogede *Ungdomsarbejde* uden egentlig Foreningsform.

Mange Steder var det ikke udelukkende Ungdomsforeninger, der var med i Samarbejdet, og en Del Steder var man ikke medtaget tilsluttet D.U. I Praxis betød det dog intet. Alle saadanne Foreninger kunde hente Hjælp i det daglige Arbejde hos D.U. Formaalet var at støtte ethvert Arbejde paa D.U.'s Linie og derved faa saa mange unge i Tale som muligt.

Knud Gedde (f. 1901) uddannedes som Journalist ved »Frederiksborg Amtstidende«, hvor han blev Redaktionssekretær i 1925 og Forretningsfører fra 1930—36. Han udførte, takket være betydelige organisatoriske Evner, et meget stort Arbejde inden for K.U., hvis Landsorganisations Forretningsfører han var, da han i 1940 overtog den tilsvarende Post i D.U. Fra 1944—46 var han Kontorchef i Foreningen Norden og blev i 1946 Formand for Ungdomsorganisationernes Fællesraad (D.U.'s Aflæser) og for Dansk Ungdoms Europahjælp.

Dansk Ungdomssamvirke holdt principielt paa og gennemførte, at der ikke var Tale om nogen ny Organisation, men netop blot et Samarbejde. Derfor tog man ikke formelle Hensyn og skabte ikke for faste Rammer. Hovedsagen var at støtte det lokale Initiativ ved, at D.U. hjalp med til at arrangere Møder og Stævner, Udstillinger, Fritidsklubber, Studiekredse og Leder møder.

Da det gjaldt om at skaffe egnet Materiale til de forskellige Arbejdsformer, udsendte D.U. en meget omfattende *Talerliste*, en Fortegnelse over anvendelige *Films*, *Litteratur* til Oplæsning og især *Studiekredsmateriale*, ligesom D.U. arrangerede flere Kursus for Studiekredsledere. Man lagde ud med tre store Møder i Storkøbenhavn med Arbejdsudvalgets Medlemmer som Talere. Paa Linie med dette Arbejde laa Radioforedragene »De Danskes Veje« og Radiostudiekredsen »Borger i Danmark«, der blev efterfulgt af flere andre Radiostudiekredse over Samfundsemner i de følgende Aar.

Straks fra Starten knyttedes Forretningsfører *Knud Gedde* til D.U. som Leder af Kontoret. Han blev i Tiden indtil Sommeren 1944 den Mand, der samlede det praktiske daglige Arbejde i sin Haand. Han var en fremragende Organisator og havde som ingen anden Begreb om og Føling med folkeligt Arbejde hele Landet over. Han skabte Tilliden til D.U. ude omkring og knyttede Forbindelser til alle Landets Kredse af Ungdomsarbejde.

Efter Geddes Fratræden overtog Kommuelærer *Einar Nielsen* Ledelsen af Kontoret. Gennem hele Perioden stod han som den initiativrige Formand for Københavns-Afdelingen, for hvis mange Enkeltmedlemmer han gjorde et stort Arbejde.

Som Bindeled mellem Ungdomslederne og som Organ for hvad der optog eller kunde interessere dansk Ungdom, udsendtes fra Januar 1941 en Gang om Maaneden »Lederbladet« til 6—7000 Ungdomsledere. Det meste af Perioden redigeredes det af *Ib Gottlieb Petersen*, der var kendt fra sit Arbejde i Studenterforeningen, bl. a. som Redaktør af Bogserien »Studenterforeningens danske Bibliotek«. Han skabte i »Lederbladet« et overordentlig læseværdigt, lødigt og velredigeret Tidsskrift, samtidig med at hans Idérigdom og Organisationstalent kom D.U. til gode.

III

Med denne Oversigt over Dansk Ungdomssamvirkets Organisation og vigtigste Arbejdsomraader har vi imidlertid foregrebet Begivenhedernes Gang i Efteraaret 1940, især det første Repræsentantskabsmøde den 31. Oktober, der valgte Professor *Hal Koch* til Formand. Til Medlemmer af Arbejdsudvalget valgtes Landsretssagfører *Poul Hjermind*, der blev dettes Formand, Forbundsformand *Poul Hansen*, Sekretær *A. Clausager* og Grosserer *Axel Jensen*. Disse fire repræsenterede de fire store Partiers Ungdomsorganisationer, henholdsvis K.U., D.s.U., V.U. og R.U. Desuden valgtes Landsretssagfører *Karsten Fønss* (Studenteforeningen), stud. theol. *Jørgen Bøgh* (Studenterraadet), Forstander *J. M. Jensen* (De danske Ungdomsforeninger) og Gaardejer *Hans Trier Hansen* (De danske Gymnastikforeninger). De fleste havde været med fra Starten og fortsatte som Grundstammen i D.U.'s Arbejde til Afslutningen, idet dog nogle af de politiske Ungdomsorganisationers Repræsentanter udskiftedes med andre. I 1941 indtraadte stud. med. *Karen Margrethe Knudsen* som Repræsentant for Dansk Kvindesamfunds Ungdom.

Den allerstørste Betydning fik Valget af Professor *Hal Koch* til Formand for Repræsentantskabet. Han opfattede ikke sin Opgave som den alene at være Topfigur. Fra første Færd prægede han D.U., saa man med god Grund kan bruge den medtagne Vending, at han var Ungdomssamvirkets Vimpel og Ballast. Dog er det naturligvis en given Ting, at *Hal Kochs* Indstilling og Synspunkter paavirkedes af det interne Arbejde og de interne Drøftelser i D.U. Den Grundtanke og Retningslinie, han formulerede, laa for en Del i Tiden og vilde formodentlig være kommet frem i Arbejdet efterhaanden, men paa Begyndelsens usikre Stadium gav *Hal Koch* straks klart og myndigt Udtryk for sin Linie og fastholdt den konsekvent, saa det blev ham, der især prægede Ungdomssamvirket indadtil og gav det »Ansigt« over for Offentligheden.

Professor Koch saa Ungdomssamvirkets Hovedopgave i en »Politisering« af Ungdommen som det mest effektive Værn for Demokratiet.

For at forstaa Betydningen heraf vil det være nødvendigt at kaste et Blik tilbage paa visse Fænomener i Trediverne og prøve at genopleve Situationen i 1940 — ikke for at foretage en generel Vurdering af Tredivernes Danmark, men blot for at fremhæve enkelte væsentlige Træk.

Diktaturernes Fremvækst havde affødt Kritik og Negativitet over for Folkestyret hos en Del Mennesker og hos mange Ligeegyldighed; man talte om »Parlamentslede«.

Visse Ungdomsorganisationer begyndte paa forskellig Maade at efterligne udenlandske politiske Manerer og Metoder, maaske uden at gøre sig Rækkevidden af disse klar; og langt ind i Befolkningens brede Lag og i nogle Overklassekredse saa man med Sympati paa de »stærke Mænd«, der gjorde Ende paa »Partikævlet«, som bragte »Orden« og »afskaffede Arbejdsløsheden«.

Lige saa farlig var den snævre Indstilling, at det kom ikke os ved, alt det, der skete ude i den store Verden. Vi var i stort Omfang blevet afvænnet med at se vore hjemlige Forhold i den større Sammenhæng. Hørte man endelig et og andet om Diktaturernes Metoder, slog man sig til Ro med, at »saadan noget kunde ikke ske herhjemme.«

Der var dog ogsaa en Del, som ret tidligt blev klar over de kulturødelæggende, menneskefjendlige og i Bund og Grund reaktionære Strømninger, som var Diktaturernes inderste Væsen. De var

Ib Gottlieb Petersen (f. 1912) blev Student i 1930, blev ansat i Sundhedsstyrelsens medicinal-statistiske Kontor og deltog aktivt i Studenterlivet. Under Besættelsen var han Sekretær i D.U. og Redaktør af »Lederbladet«. Tillige redigerede han fra 1943 det illegale Blad »Den danske Parole«.

Einar Nielsen (f. 1897) tog Lærereksamen i 1918 og knyttedes først til Set. Andreas-Kollegiet i Ordrup, derefter fra 1926 til det kommunale Skolevæsen paa Frederiksberg. I 1940 blev han Formand for D.U.'s Københavns Afdeling og fra Maj 1944 tillige Forretningsfører for Samvirket.

ikke ukritiske over for Demokratiet, men fandt fra første Færd eller dog ret snart deres Plads i Folkestyrets Rækker — trods denne Styreformens »Omkostninger«.

I Tiden lige efter den 9. April mærkede man dog ikke ret meget til de sidstnævnte Folk, alt syntes idel Forvirring; det, der skete, kom helt bag paa os; vi forstod f. Eks. ikke Baggrunden for den berøgtede 8. Juli-Erklæring. I denne Situation var det, at D.U., og da især Hal Koch, forsøgte at stikke visse Linjer ud i Fremtiden, at give en Parole.

Dermed blev Hal Koch en Forgrundsskikkelse i det folkelige Arbejde i Besættelsetiden. Han prægedes stærkt af sit Hjemms Forudsætninger, en levende Kristendom, parret med stærk social og politisk Interesse og Vaagenhed over for Tidens brændende Spørgsmaal. Al Ortodoksi staar ham fjernt, derfor fik han Betydning i en Situation, hvor de gamle Partidoktriner, det tilvante kristelige Arbejde og en vis sekterisk Grundtvigianisme ligesom ikke slog til længere.

Uden at være partibundet forstod han at vække politisk Interesse; uden at være Grundtvigianer forstod han at udmønte det essentielle hos den gamle Profet, saa det en Tid saa ud, som om vi alle var blevet Grundtvigianere; uden at være traditionelt national forstod han Kernen i Sønderjydernes Kamp uden Vaaben mod Preusserherredømmet. Hans overbevisende Tro paa *Ordet*, de aandelige Kræfters Betydning, skabte Respekt for disse Værdier i Kredse, hvor de ellers noteredes lavt.

Det er vanskeligt at forstaa, hvorfor Hal Koch i den afgørende Situation ikke vilde være med i den haandgribelige Kamp, som var nødvendig, og som maatte være Konsekvensen af det vækkende Ord, saa vist som det *kan* kræve Livet som Indsats.

Til Akademikerens bedste Egenskaber hører hans Vilje til at se Sagens forskellige Sider, til ogsaa at høre den anden Part. Denne Vilje og Evne er udpræget hos Hal Koch og giver maaske, sammen med en vis Skepticisme, som ogsaa findes hos ham, noget af Forklaringen paa hans Holdning. Da Kaldet til den aktive Kamp lød, var det de mere enstrengede, glødende Naturer, dem der fulgte deres Instinkt mere end deres Intellekt, der var Brug for. Hal Kochs ikke ubegrundede Mistillid til Ægtheden i og Varigheden af den demokratiske Indstilling hos nogle af den illegale Kamps Ledere fik ham til at sige fra over for gentagne Opfordringer til at gaa med i den aktive Modstandskamp.

Hans egen Forklaring er den, at han var skeptisk over for den illegale Kamps Nytte og Muligheder, og at i 1943 var Tyskland, efter hans Opfattelse, slaaet. Hvorom alting er, han vilde ikke selv gaa ud i den aktive Kamp og vilde derfor heller ikke tilskynde andre til det. Han fulgte som en af de ærligste Danmarks uklare 9.-April-Politik til dens Afslutning, og om end han sikkert selv klart forstod den og dens Forudsætninger, bidrog hans og Ungdomssamvirkets Holdning ikke til at skabe Klarhed, og desuden er det givet, at det store Flertal i den længste Tid stod bag den dobbeltstrengede Politik, som var Samarbejdspolitikens inderste Væsen.

Til dette Forsøg paa at give et Billede af 1940 maa der endnu et Par Træk med foruden 9. April-Politikken, som vi alle har et Medansvar for.

Bagefter er man tilbøjelig til at glemme de tyske Vaabens Sejre, som — om end de ikke slog os alle med Beundring, som det jo engang hed — dog nok kunde virke lammende. Det var svært den Gang at begrunde en instinktmæssig Tro paa Voldsmandens snarlige Fald. Overvejedes Situationen ud fra de forhaandenværende Faktorer, maatte man se Muligheden af en langvarig tysk Besættelse i Øjnene. Ingen med blot et ringe Kendskab til »Preussentum« og Nazisme kunde nære nogen Illusioner med Hensyn til Værdien af deres Løfter. Derfor maatte en Kamp paa langt Sigt overvejes og tilrettelægges, og som Stillingen den Gang var, maatte det blive *en Kamp med aandelige Vaaben*.

Og den i det foregaaende omtalte Indstilling og manglende Indstilling over for Nazismen i det danske Folk kunde nok give Anledning til Uro og Ængstelse. Her, som paa saa mange andre Omraader, beror meget paa et Skøn, og et Skøn nu bagefter er maaske ikke saa farlig meget værd. Nogle skønner, at der ikke var nogen Fare for en Nazificering, at det danske Folks Front var ubrydelig. Jeg mener afgjort, at der — alle Faktorer taget i Betragtning — var Fare for en Nazificering af visse Dele af Befolkningen, eller maaske, hvad der var lige saa farligt, en langsom »Tilvænningsproces« under en eventuel langvarig Besættelse — en Fare, som forøgedes ved den officielle Tyskvenlighed. Ikke at det Bundfald, der sluttede op om de smaa rivaliserende »danske« Nazigrupper, betød nogen virkelig Risiko, men det gjorde i saa meget højere Grad hele »Kanariefugletaktikken« fra rigstysk Side.

I et Møde med »De ældres Raad« i November 1940 fremsatte Hal Koch sin idé med Ungdomssamvirket. Det vigtigste nye var Tanken om at udnytte den nationale Stemningsbølge til en Agitation for Demokratiet. Jævnside med de nationaltvækkende og historiske Foredrag skulde man tilrettelægge Foredrag med en direkte *politisk-agitatorisk Tendens* efter følgende Linier: 1) at Danmark ikke var raaddent før 9. April, 2) at Folkestyret har bestaaet sin Prøve, og 3) at enhver, der gaar til Yderpartierne, gaar de fremmedes Ærinde og svækker Folkestyret, som sammen med Kongemagten er vort egentlige Værn. En saadan konkret Opgave kunde bedst udføres af Ikke-Politikere, da der var en vis Skepsis over for Politikerne.

Hal Koch (f. 1904) blev Student i 1921 og cand. theol. i 1926. Fra 1927—28 fortsatte han sine Studier under et Ophold i Paris og blev i 1929 cand. mag. med Fransk som Hovedfag. Det var dog ikke hans Tanke at svigte Teologien. I 1929—31 drog han atter paa Studierejse udenlands (Tyskland og Italien), disputerede sidstnævnte Aar for den teologiske Doktorgrad (om Origines) og fortsatte i de følgende Aar sit frugtbare Arbejde med kirkehistoriske Undersøgelser, som i 1937 bragte ham Professoratet i Kirkehistorie ved Københavns Universitet. Da Besættelsen kom, holdt han i Efteraaret 1940 for studerende fra alle Fakulteter en Række Forelæsnings om Grundtvig. De samlede en overordentlig stor Tilhørerskare og blev et klart Udtryk for den »danske Besindelse«, som var vor første — og nødvendige — Reaktion oven paa Ulykken. Det var næppe uden Forbindelse med den Popularitet, som Hal Koch vandt ved netop denne Forelæsningsrække, at man had ham om at overtage Pladsen som Formand i D.U.

Dernæst var det efter Hal Kochs Mening en farlig Tale, at D.U. var upolitisk. Et upolitisk folkeligt-nationalt Arbejde kunde i sig selv føre til alt muligt. Derfor maatte D.U.'s Opgave tværtimod være at *politisere* Ungdommen, det vil sige, at skabe Interesse for og Kendskab til Samfundet og det offentlige Liv, saaledes at Ansvarsfølelsen vækkes.

Denne Tale vakte først stor Opstandelse, da man var vant til med det politiske kun at forbinde det partipolitiske. Der var naturligvis Enighed om, at det negative, det at sige Nej til Nazismen, ikke var nok. Og at »det kulturelle« var vanskeligt at faa fat paa, svært at definere, fordi det kunde dække saa meget, maatte man ogsaa indrømme. Det »politiske« Arbejde i Hal Kochs Formulering vandt derfor efterhaanden Tilslutning, og D.U. gik ind for at vække og udvikle Borgerbevidstheden hos Ungdommen ved gennem Studiekredse, Kursus og Lejrmøder at give specielt Lederne en velfunderet Viden om den sociale og politiske Udvikling i Danmark i de sidste hundrede Aar.

Ser vi paa Stillingen i 1940, er der Grund til at sætte denne Konkretisering af Opgaverne over for Ungdommen meget højt.

Det var de nationale Manifestationers Tid, og selv om man maa give Følelserne en bred Margin, selv om det er rigtigt, at det er ad den Vej, man faar Tag i Folk, maa man give Kritikerne Ret i, at et Billedhæfte om »Danmarks Ungdom — Danmarks Fremtid«, Dyrkelse af Alsang og Valdemarstid ikke var nok. Det rummer en Fare for Stemningsmageri og Selvforgudelse, som ogsaa spores i mange af Talerlistens Emner fra dette Aar: Folkesorg og Folkehaab — Hvad

er den danske Linie? — Hvad er størst: at falde for sit Land i Kamp eller at leve for sit Land i Arbejde? — Hvad der holder et Folk i Live — Kan den indre Front holde? — Lever Holger Danske endnu? — Aldrig kan et Folk forgaa.

Mange var dog betydeligt mere konkrete: Ungdommen og Demokratiet — Danmarks Udvikling til Demokrati — Danmarks Økonomi — Danmark i Dag.

Der kom hurtigt Gang i Studiekredsarbejdet især paa Basis af C. P. O. Christiansens mange udmærkede Studiekredsplaner, bl. a. »Danmark i tusind Aar«. Derigennem saa man belyst Grundlaget for det folkelige Liv i Danmark og kunde vække Respekten for vor Fortid og bidrage til at se Kontinuiteten i vor Historie.

Gennem de mere nutidsprægede Emner var Maalet at vise, at Danmark før 1940 ikke var noget Fallitbo, at vi kunde være vort Samfund bekendt over for de opreklamerede Diktatorsystemer, og at Vejen fra »Masse« til »Folk«, til ansvarsbevidste Samfundsborgere, gaar gennem Oplysning, saaledes som Grundtvig forstod dette Ord.

Det lykkedes i Løbet af de første Par Aar ved energisk Virksomhed ud over Landet at omsætte Følelserne i Arbejde, at rette Stemningsbølgen mod bestemte Maal. Det blev en Oplevelse for mange at erfare, at det tværs over Skellene — partipolitiske, erhvervsmæssige, sociale — var muligt at tale sammen, ikke for at blive enige, men for at lære hinandens Opfattelser at kende. Derved opnaaedes i de fleste Tilfælde, at man fik Respekt for hinandens Meninger og kunde drøfte dem i Fordragelighed, og at man fandt frem til, hvad der samlede.

Forventningerne om at faa Tag i alle unge blev dog skuffede. Vel var det Hovedparten, der sluttede op om D.U., men de, der var aktivt med, var for de flestes Vedkommende de i Forvejen levende og interesserede.

IV

Med den politiske Betoning, Arbejdet i D.U. fik gennem Hal Koch, maatte Besættelsesaarenes afgørende Begivenheder ikke blot udgøre Rammen omkring og Baggrunden for D.U. som for alt andet »legalt« Arbejde, men direkte gribe ind i og sætte sit Præg paa dets Liv.

Der kom *ingen Reaktion fra D.U.'s Side over for den grundlovsstridige Fængsling af Kommunistler i Juni 1941 og Vedtagelsen af Kommunistloven* et Par Maaneder senere i Rigsdagen. I denne Forbindelse kan man minde om, at Hal Koch ved flere Lejligheder udtalte, at D.U. ikke var nogen »Overrigsdag«; men paa den anden Side, hvis det skete, »at det danske Styre svigtete den danske Sag, havde vi Pligt og derfor ogsaa Myndighed til at gaa vore egne Veje.«

Det maa naturligvis til syvende og sidst bero paa et Skøn — afhængigt af mange Faktorer —, hvornaar en saadan Pligt foreligger.

Den første store Belastning for Ungdomsorganisationernes Samarbejde blev *Danmarks Tilslutning til Antikomintern-Pagten* i November 1941. Et ekstraordinært Repræsentantskabsmøde fastslog, at D.U. i Tillid sluttede op om det danske Styre, og selv om man kunde mene, at Grænsen for Tilliden nu var naaet, var den ikke overskredet; man ønskede at fortsætte den hidtil fulgte Linie og styrke Ro og Sammenhold i det danske Folk. D.U. fulgte altsaa i sin Stillingtagen i disse Situationer de politiske Partiers Afgørelser.

I Ungdomssamvirkets andet Aar blev ved Siden af de tidligere nævnte Spørgsmaal

ogsaa *de sociale Problemer* taget op til Drøftelse, hvilket gav Arbejdet et yderligere konkret Indslag.

Forsvarsspørgsmaalet, de sidste Generationers store Stridsemne, optog manges Sind. Heller ikke i D.U. var der Enighed i denne Sag. I Anledning af en Kritik fra Radikal Ungdoms Side over for Samarbejdet med »Folk og Værn« tog D.U. den principielle Stilling, at man paa Grund af Uenigheden ikke kunde sætte et Arbejde for at fremme Værneviljen paa Programmet, men at man saa det som en af Opgaverne at skabe en bedre Forstaaelse mellem Folk og Værn.

I det positive Arbejde for at styrke Folkestyret mødte D.U. en *uventet Hindring fra Udenrigsministeriet*. D.U. vedtog en Plan om at lade stud. jur. *Laus Kenholt* udarbejde en Pièce, som skulde udsendes til alle Husstande med en almenfattelig Fremstilling af Grundlovens Hovedpunkter, samlet omkring »*Vor Frihedsarv*«. For en Sikkerheds Skyld spurgte man først i Udenrigsministeriet, men fik det Svar, at man fra Udenrigsministeriets Side ikke kunde gaa med til selve Ideen og vilde foranledige et Politiforbud imod en saadan Pièce. Hvorfor Tanken naturligtvis maatte opgives.

Ogsaa paa andre Omraader mente man det nødvendigt fra officiel dansk Side i 1942 at hindre Ungdomssamvirkets Arbejde. Politiet udstedte *Forbud mod et Grundlovs møde i Farum*. Ganske vist skulde det finde Sted under aaben Himmel, men dog som et lukket Foreningsmøde i en privat Park. Men da »Fædrelandet« startede en Hetzpropaganda paa Sagen, bøjede Politiet sig og forbød Mødet den 4. Juni.

Dette Blad gjorde Ungdomssamvirkets Formand til Genstand for en Række hadske Angreb og karakteriserede hans Virksomhed som landsskadelig og provokatorisk.

Omtrent paa samme Tid skred Udenrigsministeriet ind over for Hal Kochs Artikel i »*Lederbladet*« om Dommen over *Dr. Vilh. la Cour*; den blev simpelthen skaaret ud af Bladet som værende livsfarlig for Hal Koch og Ungdomssamvirket, set fra et udenrigsministerielt Standpunkt.

En til Efteraaret 1942 planlagt landsomfattende »*Ungdomsuge*« med en storstilet Agitation for dansk Ungdomsarbejde i dets forskellige Forgreninger maatte opgives i dens oprindeligt tænkte Form som et Arrangement af D.U. Det hang sammen med Frikorps »Danmark«s Orlov i Begyndelsen af September og den deraf fremkaldte Uro. Senere kom »*Telegramkrisen*« til og var mest akut netop i den Uge, der var afsat til Agitationen. Den blev dog gennemført de fleste Steder, blot som lokale »*Ungdomsuger*«, og mange Steder blev Møderne og Udstillingerne en stor Succes. Dertil bidrog ogsaa, at der udsendtes smukke Pièces om Ungdomsarbejdet i Danmark.

De første Aars Arbejde viste god og fortsat Fremgang. Af Fremtidsopgaver var de vigtigste de Højskoleplaner, der førte til Oprettelse af *Krogerup Højskole*, og Ungdomssamvirkets Omdannelse til en fast Organisation, et »*Ungdommens Raad*«.

Frygten for en nazistisk Inficering af Ungdommen, som havde været drivende i Arbejdet for Oprettelsen af D.U., maatte ved denne Periodes Slutning siges ikke at eksistere længere. Det maa her være nok at pege paa de hjemlige nazistiske Smaa-partiers stadig mere aabenlyse Fallit og paa Befolkningens ensartede Reaktion over for et Fænomen som Frikorps »Danmark«.

Det er hævet over enhver Tvivl, at Ungdomssamvirkets Indsats i denne Periode maa vurderes højt. I disse første Aar led Tyskerne et afgørende Nederlag i Kampen om det danske Folks Sind, endnu før man kunde vide, om de vilde sejre eller tabe militært. Der skabtes i disse Aar en *Sindelagsindstilling* — hvor bredt den gik ud, er vanskeligt at sige, men i hvert Fald hos den vaagne og tænkende Del af Ungdommen —, som var af stor Betydning for den aktive Modstandsbevægelses Fremvækst og for Fremtidens politiske Udvikling.

V

I November 1942 kom Begivenhederne, der førte til Dannelsen af *Ministeriet Scavenius*.

I en Artikel i »Lederbladet« for December 1942, som udgik i dets endelige Redaktion, efter at have været trykt i nogle af de første Eksemplarer, overvejes Ungdommens Stilling til de tyske Indgreb, der førte til, at Erik Scavenius overtog Regeringsansvaret. Det grundlæggende Synspunkt er, at det ikke kommer an paa for Danmark at komme saa *let* ud af Krigen som muligt, men saa *godt* som muligt:

»Vi maa komme ud af Krigen med Respekten for os selv i Behold, paa en saadan Maade, at vi med god Samvittighed kun se baade hinanden og de kommende Slægter i Øjnene og sige: ganske vist stod det sølle til med os den Gang i mange Henseender, der var ikke noget at prale af, og vi svigtede paa mange Punkter, men da det kom til den afgørende Prøve, mandede vi os alligevel op og stod fast...«

... Skal der her i Landet føres en Politik, som har til Hensigt for enhver Pris at komme saa let ud af Krigen som muligt, vil dette i det mindste medføre en Splittelse af Ungdomssamvirket. Saa mange er der i hvert Fald, for hvem visse aandelige Værdier er saa umistelige, at bogstaveligt talt alle Ulykker er at foretrække frem for at opgive dem...«

Bag disse interessante Overvejelser er det ikke uberettiget at se Muligheden for et Brud med den Linie, D.U. hidtil havde fulgt.

Noget saadant skete dog ikke. I den Redegørelse for Situationen og dens mulige Konsekvenser, bedømt ud fra D.U.'s Synspunkter, som Hal Koch lagde frem i en Tale ved det ekstraordinære Repræsentantskabsmøde den 15. November 1942, lod han sine Overvejelser munde ud i, at *D.U. skulde stille sig afventende*. Han betragtede Sammenholdet om Folkestyret som en saa stor Værdi, at det gjaldt om at bevare det, saa længe der overhovedet var nogen Mulighed derfor. Maaske burde man overveje i højere Grad at samle Kræfterne om det kulturelt-folkelige Arbejde og saa politisk i nogen Grad gaa i Hi.

Efter en lang og indgaaende Drøftelse, præget af Stillingens Alvor, enedes det store Flertal om, at man ikke imod Konge og Rigsdag kunde tage Ansvaret for at fremkalde »norske Tilstande«, men maatte se Tiden an.

Repræsentantskabet vedtog derefter en »Meddelelse« til Tillidsmændene i D.U., idet man med Baggrund i den sidste Tids politiske Udvikling ønskede at udtale:

1. at D.U. med stor Beklagelse har været Vidne til det, der er sket ved Dannelsen af den nye Regering;

2. at de tidligere Samlingsregeringer paa Forhaand mødte en stor Tillid hos Ungdommen. Vi har paa vort Møde konstateret, at dette ikke er Tilfældet for den nye Regerings Vedkommende

LEDERBLADET

M E D D E L S E R F R A D A N S K U N G D O M S S A M V I R K E

| Sommerlejrens Spisekrog.

Gutt.

Tegning af V. Guttorm Pedersen.

2. AARGANG

8

AUGUST 1942

INDHOLD: Dommen over Dr. la Cour. S. 207 · Medborgerskolen i Fogelstad. S. 209 · Lederne og Højskolen. S. 212 · Wergelands-Lyset. S. 215 · Højskole i København. S. 217 · Folkebibliotekerne og Ungdomslederen. S. 218 · Studiekredsarbejdets Plads og Opgaver i Foreningslivet. S. 221 · Husassistenterne og Foreningslivet. S. 224 · Ungdom om »Dagen og Vejen«. S. 226 · Fritidsklubbernes Maal. S. 227 · Litteratur. S. 228 · Studiekredsene. S. 230 · Sommerlejrene. S. 231 · I Saksen. S. 232.

Lederbladet var et virkelig aandeligt Forum for D.U. — alsidigt, frisindet og levende.

paa Grund af den Maade, hvorpaa den er blevet til. Over for den staar vi afventende: men det vil blive dens egne Gerninger, der vil bestemme vor fremtidige Holdning over for den. Dette Synspunkt vil naturligvis ogsaa blive bestemmende for vort kommende Arbejde.

3. at D.U. til Trods for, hvad der er sket, bevarer Tilliden til Rigsdagen i Haabet om, at denne vil hævde det danske Folkestyre og de danske Retsprincipper:

4. at D.U.'s Repræsentantskab enstemmigt ønsker, at D.U. skal fortsætte sit Arbejde dels med det Formaal at samle Ungdommen om Folkestyrets afgørende Værdier, dels med det Formaal at arbejde for en national og folkelig Vækkelse og Opdragelse af Ungdommen.«

Forklaringen paa, at Ungdomssamvirket fortsatte, findes altsaa udtrykt i Resolutionens to sidste Punkter.

Som en manende Kommentar til Stillingen lyder Hal Kochs Ord i »Lederbladet«s Januarnummer 1943:

»Vigtigt af alt er det dog, at det bliver sagt, saa alle kan høre det, at den Vej, vi har valgt, koster dyrt. Prisen er ganske vist lidet konkret og nem at slaa hen som taabelig Idealisme. Ret og Sandhed er altid vanskeligere at gribe og nemmere at trække paa Skuldrene ad end Kvæg og Smør og Maskiner. Men derfor er det ikke paa Forhaand givet, hvor man bedst har Raad til at betale ... Skal Mennesker føres frelst igennem, da er der maaske alligevel større Farer ved at ofre Retten og Sandheden — den vederhæftige Tale — end noget andet.«

I Overvejelserne om, hvorvidt det var rigtigt eller forkert af D.U. at fortsætte sit Arbejde paa samme Linie som før Scavenius-Regeringens Dannelse, maatte den Kendsgerning tages med, at der paa det Tidspunkt ikke var noget Flertal i den danske Befolkning for et Brud med Tyskerne. Givet er det, at man øgede Uklarheden i Danmarks hele Stilling for Ungdommen ved stort set at lade som ingenting. Men D.U.'s Standpunkt var en konsekvent Videreførelse af dets Tilslutning til Konge, Regering og Rigsdag og maatte da ogsaa øge de politiske Organisationers Indflydelse i Ungdomssamvirket.

I Begyndelsen af 1943 var det især det mærkelige Rigsdagsvalg, der paa ny bragte Røre om Ungdomssamvirkets Linie.

D.U. hævdede, at Valget drejede sig om een Ting: Tilslutning eller Ikke-Tilslutning til de fem samarbejdende Partiers Politik og dermed for eller imod dansk folkeligt Styre.

For at faa saa mange som muligt til at stemme paa Samarbejdspartierne gik D.U. med Hal Koch i Spidsen ind i Valgagitationen med stor Energi. Arbejdsudvalgets Valgartikel udsendtes i 95.000 Eksemplarer, og den sidste halve Snes Dage før Valget holdt Hal Koch en Række Møder for at appellere til Vælgerne om at vise Sammenhold.

D.U.'s Holdning og Aktivitet før Valget medførte voldsomme Angreb fra og en Polemik med Partiet »Dansk Samling«, der opfattede Valget som en Demonstration for eller imod Scavenius. »Dansk Samling« gik stærkt imod Samarbejdspolitikken og Tonen skærpedes, fordi det nye Parti forsøgte at tage Hal Kochs Udtalelser om Scavenius ved Regeringens Dannelse i 1942 til Indtægt for dets Politik.

Samtidig saa man det ejendommelige, at Politikerne, som var meget utilfredse med Ungdomssamvirkets Resolution i November 1942 (se S. 642), under Valgkampagnen søgte at lægge saa stor Afstand som muligt mellem sig og Regeringen Scavenius. Hal Koch støttede vel Samlingspartierne, men understregede stærkt, at deres Ansvar for at have sagt Ja til Regeringens Dannelse kunde og maatte man ikke løbe fra.

Paa Repræsentantskabsmødet efter Valget gav D.U.'s Valgagitation Anledning til nogen Uro. De langvarige Drøftelser afsluttedes med en Resolution, hvori

»Repræsentantskabet udtaler sin Tilslutning til den Holdning, Arbejdsudvalget indtog under Valget. Repræsentantskabet ønsker i Besættelsestiden at støtte det nationale Samarbejde paa Grundlovens Grund, som det giver sig Udtryk i det politiske Samarbejde.«

VI

I Løbet af 1943 voksede Uroen i Landet, Sabotageaktionerne tog til i Tal og Betydning, de illegale Blades Indflydelse øgedes, og Blikket rettedes fremad mod Opgøret i Danmark efter Krigen. Under denne Udvikling fastholdt Ungdomssamvirket sin Linie fra 1940.

I Erkendelse af den uklare Situation ønskede Hal Koch at bidrage til Klaring med sin Artikel »Statsmændenes Embede — og vort« i Lederbladets Majnummer. Han tilkendegav dels D.U.'s Tilslutning til det politiske Samarbejde, dets Solidaritet med »Statsmændene«, og dels søgte han at vise Forskellen i deres og de folkelige Lederes Opgaver og etiske Vurderingsgrundlag. Hal Kochs Paavisning af de faktiske Forhold er uomtvistelig; vi stod med en Regering, der maatte gaa paa Akkord, og et Folk, der fra Begyndelsen sluttede op om denne Politik, samtidig med at det klarere og klarere tog sit Standpunkt imod den autoritære Ideologi. Derimod maatte den skarpe Opstilling af Skellet mellem Statsmændene og det folkelige Arbejdes Mænd vække Modsigelse. Artiklen blev opfattet som et Forsvar for en kynisk machiavellistisk Moral: Statsmændene skulde »klare Ærterne«, de folkelige Ordførere kunde nøjes med at tale, protestere, kværulere.

I en Situation, hvor den aktive Modstandskamp var voksende, var der mange, der ikke kunde forstaa, at det skulde være nok at tale. Netop »det folkelige Ord«s største Fare er Inflationen, ogsaa *Ordets* Forpligtelser stiller en Dag til Indfrielse. Mange reagerede over for, hvad de opfattede som en generel Knæsættelse af en Dobbeltmoral, og hvad dermed fulgte. For dem var netop noget af det store ved Besættelsestidens sidste Aar, at Politik og Folkeliv syntes saa nær ved hinanden.

Især fra Dansk Samlings Side opponerede man mod Hal Kochs Synspunkter, saaledes Professor *Løgstrup*, der i »Folkeliv og Udenrigspolitik« hævdede, at »Statsmændene og med dem det danske Folk har svigtet og solgt væk af Folkelivet og givet dets Love til Pris — for at klare Sagerne. Uigennemsigtheden, som Hal Koch taler om, skyldes ikke Besættelsen som saadan, men den skyldes hver Gang kun vor Svigten.«

Den afgørende Modsætning mellem de to Grundopfattelser ligger vel især deri, at den ene følte sig bundet til at følge de Ansvarliges Afgørelse fra 9. April og ud til den yderste Grænse, mens den anden gik imod Akkordens Aand og hævdede Folkets Ret til at tage Sagen i egen Haand. For den ene var Politik det muliges Kunst, for den anden en kompromisløs Idékamp.

For yderligere at klarlægge sin Stilling tog Hal Koch igen til Orde i Piécen »Vandene skilles« fra August 1943. Han tog her afgang fra den illegale

Presse. Han ønskede at D.U. skulde holde fast ved »den indre Kamp«, følge Linien fra 9. April videre frem, i klar Erkendelse af, hvad det kostede. Vi traadte den Gang uden for Krigen og gik ind paa en Overenskomst. Nu vilde det, hævdede Hal Koch, rent bortset fra alt andet, være et lidet ærefuldt Tidspunkt at sadle om og lade som om de Allieredes Sejr ogsaa var vor Sejr. Og Regeringen havde efter hans Opfattelse »Ret i at advare baade mod Sabotage og Strejke og Terrorhandling.« For ham var Sammenhængen i Tingene, Kontinuiteten, det væsentlige, og han gav i smukke Ord Udtryk for sin Følelse af Medansvarlighed ogsaa for sit Lands Ydmygelse og Svaghed.

Hal Koch er en af de Mænd, der levede stærkest med i dansk Folkeliv i Besættelsens Aar, og tillige en af dem, der mest intenst har »gennemlevet« vore Vilkaar paa godt og ondt, og en af dem, der tidligst og klarest tog sit Parti. Det er derfor kun med Forbehold rigtigt at tale om, at Hal Koch og Ungdomssamvirket svigtede, da Vandene skiltes. Dette skete ikke først i Sommeren 1943, Adskillelsen mellem de forskellige Kampmetoders Tilhængere var paa det Tidspunkt en Kendsgerning, hvis Oprindelse ligger længere tilbage i Tiden.

I denne Forbindelse har Hal Kochs Artikel »Danmark og Tyskland« i Lederbladet Januar 1942 betydelig Interesse. Hans Tankegang her — en Efterklang og en Kommentar til Antikomintern-Pagtens Underskrivelse — er den, at Forudsætningen for det frie folkelige Arbejdes Eksistens er, at de tyske Løfter om Ikke-Indblanding i indre danske Forhold stod ved Magt:

»Det sikre er, at der ikke gives nogen Grundvold for et aabent og offentligt dansk folkeligt Arbejde, hvis Løfterne af 9. April — de frivilligt afgivne Løfter — trampes under Fode ... I sidste Fald maa vi indse, at den Vej, vi hidtil har gaaet, ikke er farbar.«

Den her skitserede Linie blev hverken fulgt i November 1942 eller efter den 29. August, da Tyskerne definitivt kastede Masken, og Dobbeltspillet — i hvert Fald udadtil — var forbi.

VII

At Regeringens Nej den 28. August kom som en Lykke for de fleste unge er givet, og at den hos Ungdommen bragte en højst fornøden Klaring over Danmarks Stilling, er lige saa givet.

D.U.'s Holdning bestemtes af de i det foregaaende udredede Forhold. *Ungdomssamvirket som saadant holdt fast ved Linien fra 1940.* Da D.U. ikke var nogen Organisation, betød det naturligvis ikke, at hele den Ungdom, der sluttede sig til D.U., stod passiv. Der som alle andre Steder var der aktive og passive. Men det er klart, at Formandens Holdning har været afgørende for mange enkelte i deres personlige Overvejelser over, hvilken Stilling de skulde tage.

Faa Dage efter den 29. August udsendte Arbejdsudvalget en Skrivelse til de tilsluttede Foreninger, hvori det bl. a. hed: »Vi maa i enhver given Situation søge at tjene danske Interesser, idet hver enkelt her maa finde Veje og Midler under eget Ansvar.«

Hal Koch, Poul Hjermind og Knud Gedde fængsledes og sad i Horserød sammen med de andre Gidsler, Tyskerne tog ved den Lejlighed. De var enige om, at der næppe var Mulighed for at fortsætte D.U. paa samme Basis som før; men da de kom ud, viste det sig, at man bedømte Stillingen anderledes uden for Pigtraaden.

Paa et Tillidsmandsmøde i November forhandlede om Situationen og Fremtiden. Drøftelserne prægedes af en vis Mathed, og der savnedes klare Retningslinier. Mens man var enig om at fortsætte det folkelige Arbejde, Lederbladet og Kontorets Bistandsydelse, var der Uenighed om Synet paa det illegale Arbejde, specielt Sabotagen; derfor tog D.U. som saadan ikke Stilling til den illegale Kamp. Hal Koch ønskede, at der skulde tages Standpunkt for eller imod Modstandsbevægelsen. Det skete ikke. D.U. tog ikke klart Standpunkt, det valgte ikke at sige noget. Man enedes om det nyttige i en nøgtern Informationstjeneste, og D.U. vilde i øvrigt betjene Foreningerne paa de rent praktiske Omraader, hvor der maatte være Brug derfor. Hovedsynspunktet var, at der var nok af Fremtidsopgaver at samles om, og at det derfor var af Betydning at bevare Ungdomssamvirket gennem Krigsafslutningens vanskelige Tid, til Efterkrigstidens Arbejde kunde tages op. Hal Koch udformede en Slags Parole for Ungdomsorganisationernes kommende Arbejde: før den 29. August var det Kampen for det nationale Sammenhold, det gjaldt; efter 29. August drejede det sig om det sociale Sammenhold. Han betonedede dog, at man maatte være klar over, at det var ganske andre Ting, Ungdommen nu var opfyldt af, og fremhævede det vigtige i, at man ikke under nogen Omstændigheder kom i Opposition til de Kredse, der gik ind i den aktive Kamp og var parate til at sætte Livet ind derfor.

Ved en senere Lejlighed opsummerede Hal Koch de Overvejelser, der førte til D.U.'s fortsatte Bestaaen: Det viste sig, at de tilsluttede Foreninger og Organisationer vilde fortsætte af Hensyn til Fremtidens folkelige Arbejde, saa der ikke blev Kaos i Ungdomsarbejdet efter Krigens Ophør. Var D.U. gaaet ind for det illegale Arbejde, vilde det, da man ikke kunde være baade legal og illegal, have betydet, at alt Foreningsarbejde i Danmark var blevet illegalt. Dertil kom mere personlige Overvejelser ud fra Ungdomsledernes Ansvar for Ungdommen. Kunde man ikke selv gaa ud i Sabotagen, syntes det ham uforsvarligt at opfordre de unge dertil. Overhovedet burde man ikke gaa længere i Ord end i Handling.

Ungdomssamvirket fortsatte altsaa under de ændrede Vilkaar, men i alt væsentligt efter de samme Retningslinier som før. Møder af politisk Karakter var som bekendt forbudt, men der kunde arbejdes i Studiekredse, og Folk samledes til Smaa-møder. D.U. afholdt mange smaa Informationsmøder om den aktuelle Situation, især med Knud Gedde som Taler. De betød noget ude i Landdistrikterne, hvor man ikke forsynedes saa rigeligt med illegale Blade som i Byerne. Men i øvrigt medførte Forholdene, at Foreningsarbejdet indskrænkedes. D.U. havde ikke taget klart Standpunkt til det, der brændte paa i Besættelsens sidste Tid, og det havde ligesom ikke noget at bringe Ungdommen i den Periode.

Ungdomssamvirket vendte Blikket fremad mod Fredstidens kommende Opgaver. Danmarks sociale Problemer blev livligt drøftet med Udgangspunkt i Hal Koch's Artikel i »Lederbladet« for December 1943 om »Opgørets Time«. Det var ikke det almindeligt diskuterede Opgør efter Befrielsen, der interesserede ham. Det var »Reg-

ningen« for Sammenholdspolitikken, Spørgsmaalet om, hvorvidt den nationale Solidaritet kunde omsættes i et virkeligt socialt Fællesskab, hvor Byrderne fordeles efter Evne. Hvis det ikke kunde ske, maatte det nationale Sammenhold bedømmes som et af de mest nedværdigende og beskæmmende Kapitler i vort Folks Historie. Formaålet, at vække saa mange som muligt til at tænke over Sammenholdets Problemer, saa de kunde være forberedte den Dag, da der kunde skrides fra Ord til Handling, blev naaet. — Det viste sig i Diskussionen, at Sammenholdet og Enigheden ikke rakte saa langt, naar det drejede sig om de haandgribelige økonomiske Spørgsmaal.

Som Udtryk for Ungdomssamvirkets Interesse for disse store Problemer udsendte Arbejdsudvalget i Marts 1944 en *Udtalelse om Bolignøden* med en indtrængende Appel til alle, der havde Mulighed for at gøre en Indsats for at afhjælpe Boligsituationens værste Følger.

Dette og en Række andre Ungdomsspørgsmaal blev taget op i D.U. og i Lederbladet. Mange vil erindre den hidsige Diskussion ved Møder og i Pressen om *Ungdommens moralske Vælg*. Den Iver, med hvilken man kastede sig ud i Debatten, har for en stor Del sin Forklaring deri, at det var et Emne, man kunde faa Lov at tale om. At D.U. viste Spørgsmaalet Interesse var naturligt. For at faa at vide, hvad de unge selv mente om Sagen, udskrev D.U. en Prisopgave om en Bedømmelse af Drøftelsen om Ungdommen.

Alt dette traadte dog naturligt i Baggrunden for den Kamp, der med stadig større Dytighed og Effekt førtes mod Fjenden i Landet.

I den illegale Presse var Ungdomssamvirket og dets Formand Genstand for stærke Angreb for at have svigtet, da der krævedes en personlig Indsats med Vaaben i Haand. Et af de vægtigste Angreb fremkom i »*Folk og Frihed*« i Marts 1944. Det laa paa Linie med det tidligere omtalte fra Professor Løgstrups Side, baade idé-mæssigt og med Hensyn til Problemstillingens Ensidighed og Skarphed. Man anerkendte Hal Koch's Ærlighed, men hævdede stærkt hans Mangel paa politisk Leder-evne og Mangel paa Forstaaelse af Situationen fra det Tidspunkt, da Scavenius-Regeringen tiltraadte, og man beskyldte ham og D.U. for »at snakke om noget andet.«

Hal Koch tog ikke til Orde mod disse Angreb, da han principielt ansaa en Polemik herom for ufrugtbar. Et af Foredragsudvalgets Medlemmer, cand. polit. K. B. Andersen, forsvarede D.U.'s Holdning i Lederbladet for Juni 1944 i Artiklen »*Taler vi om noget andet?*«. Han hævdede, at D.U. som Organisation ikke kunde tage Stilling til »de aktuelle Opgaver og Problemer«, hvis D.U. ikke vilde risikere at miste enten juridisk eller moralsk Ret til at eksistere. Hvis Ungdomssamvirket alt-saa gik ind for den aktive Kamp, vilde Organisationen blive opløst; gik man *imod*, havde man mistet moralsk Ret til fortsat at være her. Og i Fortsættelsen opregnede han de positive Fremtidsopgaver, som Ungdomssamvirket var optaget af: Danmarks Forhold til Omverdenen, Landets erhvervsmæssige Genopbygning, de sociale Vilkaar, Arbejdet for Retsbevidsthed og demokratisk Livssyn. Alt dette for at Freden ikke skulde blive et Nederlag.

Defensoratet for D.U. viser, hvor langt Opfattelserne var fra hinanden. Mod-

standsbevægelsen maatte se Kampen som den nødvendige Forudsætning for, at der overhovedet kunde blive Tale om Efterkrigsproblemer. De Kredse, der kom til Orde i det refererede Indlæg, holdt principielt fast ved, at »det var andre, der kæmpede for os,« altsaa at vi ikke var i Krig; »men det skulde være en Grund mere til, at vi ikke ogsaa overlod Efterkrigstidsproblemerne til de samme »andre.«

Hovedgrunden til, at der hos en stor Del af Ungdommen ikke var videre Interesse for Fremtidsproblemerne, var naturligvis den, at disse unge havde fuldt op at gøre med den aktive Kamp mod Fjenden. En anden Grund ligger ogsaa lige for: For mange af de helt unge gjaldt Kampen vitterligt kun Tyskerne. Mange af dem var ikke Demokrater af politisk Overbevisning — noget andet er, at de nok var Demokrater af Instinkt —, og hvor kunde det være anderledes? De havde ingen Erfaringer fra Førkrigstiden at bygge paa, og det danske Styre, de saa i Besættelsestiden, var ikke baseret paa klare og ligetil Principper, men paa Tvetungethed og Balancekunst. Og disse helt unge fik D.U. ikke i Tale, saa lidt som det fik Tag i »Problem-ungdommen«.

VIII

Vi har nu fulgt Hovedtrækkene i Dansk Ungdomssamvirkets Historie og Udvikling i Besættelsesaarene, og det vil være naturligt at gøre en Slags Facit op til Slut.

Paa *Aktivsiden* staar Ungdomssamvirkets Indsats i de første, afgørende Aar, da Kampen stod om det danske Folks Sjæl. da man kunde frygte en Nazificering. Det gav en Parole i den første forvirrede Tid; det var med til at skabe den Sindelagsgrundvold, som den aktive Modstandsbevægelse maatte have, da den voksede sig stærk. D.U. forstod at lede 1940-Aarets stærke Følelsesfrembrud ind i konkrete, frugtbare Baner ved sit Arbejde for at vække Ungdommens politiske Interesse. Det styrkede Demokratiet og dets Institutioner og skabte Respekt for de danske Samfundsværdier i Fortid og Nutid. Ved stadig at kræve og virke for Oplysning pegede det paa den fundamentale Betingelse for et folkestyret Samfunds Grokraft og paa det Værn mod Massesuggestion og Brutalisering, som ligger i en levende Folkeoplysning.

Paa *Passivsiden* staar det ene og tungtvejende, at D.U. fulgte Samarbejdslinien for længe. Uanset Folkestemning havde der været god Grund for Ungdomssamvirket til at sige fra, da tysk Indflydelse gjorde sig gældende ved Scavenius's Regeringsdannelse. Selv om Konge og Rigsdag stod bag Scavenius, betød dette Ministeriums særegne Tilblivelse og Sammensætning, at en saa væsentlig Institution som Regeringen i en parlamentarisk Stat mistede sit Indhold, blev end Formerne aldrig saa meget overholdt.

Derimod er der efter mit Skøn ikke nogen virkelig Grund til at tale om en Svigten over for den aktive Kamp. D.U. stod i Spidsen for og havde Ansvar for saa mangeartede Ungdomsorganisationer, og det lod sig ikke gøre før den 29. August at faa alle disse med i den aktive Kamp. Dets Basis og Linie var *den ideologiske Kamp*, og den holdt Ungdomssamvirket fast ved efter indgaaende og samvittigheds-

fulde Overvejelser. Den illegale Kamp nødvendiggjorde som bekendt en Organisering i Smaagrupper, og i saadanne var mange af D.U.'s Folk aktive.

Efter den 29. August var Stillingen den, at Folkestyret ikke fungerede normalt i Danmark, de politiske Institutioner, som D.U. sluttede op om, var sat ud af Kraft. En Opløsning af Ungdomssamvirket med eller uden en utvetydig Tilkendegivelse af Sympati med og Støtte til den illegale Kamp havde været en naturlig Konsekvens af Udviklingen. D.U. fortsatte sit Arbejde legalt og stilfærdigt og gjorde det eneste, man ikke maatte: *det gav ikke nogen klar Parole.*

At kræve en saadan Klarhed er dog maaske at gaa ud over, hvad man med Billighed kan forlange. Udviklingen som Helhed *efter 5. Maj* viser, at hvad man end naar i det almindelige Opgør, Klarhed bliver det ikke. Saa Ungdomssamvirkets Historie er maaske i dette Stykke paa godt og ondt selve Landets Historie.

Et lille opløftende Moment til Slut: I de gloriøse Majdage, da alle var Frihedskæmpere, og alle havde indlagt sig mere eller mindre uvisnelige Fortjenester i Modstandskampen, deltog D.U.'s Ledelse ikke i Kapløbet om Døgnets Virak. Den proklamerede ikke sig selv som »den farligste illegale Klike« eller som Modstandsbevægelsens »brain-trust«, eller hvad der nu var gængs i de Dage. D.U. fastholdt ogsaa da sin Linie, vedgik Arv og Gæld til Fortiden og rettede sit Blik fremefter mod Morgendagens Opgaver.

Det danske Rigsvaaben og Flensborgs Byvaaben paa den gamle Nørreport i Flensborg.

DE DANSKE SYDSLESVIGERE

Af Overlærer N. CHRISTENSEN, Duborgskolen, Flensborg.

Gennem hele Nazi-perioden har der været arbejdet stærkt paa at gøre *Flensborg Avis' Stilling uholdbar*. Det begyndte med, at der blev rettet Angreb mod det paa Tysk skrevne Tillæg, »*Der Schleswiger*«, og lige før Krigen var det lykkedes Angriberne at faa det gjort til et ubetydeligt Maanedblad paa fire Sider. Saa kom Krigen, og de Angreb, som allerede længe havde været rettet mod Avisens Hovedredaktør, *Ernst Christiansen* personlig, forstærkedes og kulminerede lige efter 9. April 1940, da Redaktør Christiansen blev tvunget bort fra Redaktionen og fra al Virksomhed ved Bladet i Anledning af den Nekrolog, han skrev om Viggo Lausten, Bladets Repræsentant i Tønder, en kendt ung Sydslesviger, som blev sat fast af Tyskerne lige efter Invasionen i Danmark, og som døde for egen Haand i Kastellet i København knap en Maaned senere.

Redaktør *Kronika* havde i Berlin haft mange Forhandlinger angaaende Ernst Christiansens Forhold, og altid var man blevet enig om at lade det blive, som det var. Selv denne Gang var man enedes om det samme; men Dagen efter kom tre Herrer fra Flensborg til Berlin og væltede hele Overenskomsten. Det var, saa vidt man har kunnet faa oplyst, Konkurrenten Redaktør *Ernst Schröder* ved »*Flensburger Nachrichten*«, Overborgmester Dr. *Kracht* og Lederen af det stedlige V.D.A.-Kontor paa Flensborg Raadhus, Grev *von Moltke*, en Søn af Generalen fra 1864. De gik direkte til Goebbels derom, og Resultatet blev, at Ernst Christiansen maatte gaa.

Imidlertid vilde man heller ikke have Avisens nuværende Chefredaktør til at sidde inde med Ledelsen og ikke Redaktør *Tage Jessen*, Søn af Jens Jessen. Nej, der skulde en hel ny Aand og Tone indføres, og man foreslog en dengang helt ung Mand som Afløser, Dr. *Ludvig Lienhart*, som havde været dansk af Indstilling, men var sløjet af paa det Punkt, hvorimod han havde vist stor Interesse for Nazismen og for

Ernst Christiansen (1877—1941) begyndte i 1892 sit Arbejde ved »Flensborg Avis« som Korrekturlæser. blev Lærling ved Bladet Aaret efter og modtog uudslettelige Indtryk af dets stejle og myndige Leder, Red. Jens Jessen, ved hvis Død i 1906 han selv overtog Redaktionen. Han hævdede med Fasthed den Jessen'ske Linie og deltog forøvrigt i det folkelige danske Arbejde. Saaledes tog han i 1908 Initiativet til Oprettelsen af en dansk Foredragsforening for Flensborg Amt. Han indkaldtes i 1916 til Krigstjeneste, kom først hjem ved Udgangen af 1918 og førte nu en maalbevidst Kamp for en Grænselinie Sli-Danevirke-Frederiksstad. Trods den dybe Skuffelse, Afstemningen i 1920 bragte ham, fortsatte han ufortrødent sit Arbejde. Under de vanskeligst tænkelige Forhold vedblev han Redaktionen af »Flensborg Avis« og knyttede hertil en Aarrække Udgivelsen af den tysksprogede »Der Schleswiger« (som de tyske Myndigheder imidlertid forbød). I 1940 blev han tvunget bort fra Redaktionen og døde, udslidt, men ubesejret, Aaret efter.

Tysklands nordiske Planer. Da Redaktør Kronika gik imod denne Tanke og endte med at foreslaa, at han saa overtog Posten i Stedet, bøjede man af. Det ønskede man dog heller ikke. Og saa blev Hr. L. P. Christensen Avisens ansvarlige Leder under Resten af Krigen og videre frem.

Nærmere Enkeltheder derom fremgaar af Redaktør Ernst Christiansens Optegnelser. Efter disse har Redaktøren den 24. April 1940 ved en Seddel fra Redaktør Refslund i Sønderborg faaet at vide, at Viggo Lausten var blevet ført til København. Ved Dansk Skoleforenings Aarsmøde paa Duborgskolen den 4. Maj bragte Hr. L. P. Christensen ham den nyeste »Politiken«, hvori det meddeltes, at Viggo Lausten havde taget sig selv af Dage. Det lamslog ham, siger han. Den 7. Maj kunde Avisens Ekspedition fortælle, at der lige var blevet ringet fra Politiet, at Gaarsnummeret var blevet beslaglagt. Man havde spurgt, hvor mange Numre der endnu forelaa, og de havde sagt ti. Disse vilde saa blive hentet. Da Redaktør E. Christiansen derefter ringede til Gestapos Kontor paa Politipræsidiat, kunde Hr. Johannsen oplyse, at det var Artiklen paa Bagsiden plus Meddelelsen inde i Bladet om Viggo Laustens Død, som var Aarsagen.

Saa gik Maj Maaned til Ende, uden at der kom videre Indblandinger, men straks den 1. Juni mødte to Mand op paa Kontoret paa Nørretorv med *Forbud mod Avisen i 14 Dage og Meddelelse om Beslaglæggelse af Avisen for den Dag*. Forbudet kom i Form af en Politiforordning fra Geh. Staatspolizei, Staatspolizeistelle Kiel, Grenzpolizeikommissariat Flensburg. Begrundelsen lød: »Die in der Nr. 104 der Zeitung vom 6-5-1940 unter der Überschrift »Abgerufen« veröffentlichten Ausführungen sind geeignet, die öffentliche Ruhe und Ordnung zu stören.« — Følgende Erklæring forelagdes Redaktøren til Underskrift:

Flensburg, den 1. Juni 1940.

Ich bestätige hiermit den Empfang der Polizeiverfügung über das Verbot der Tageszeitung Flensborg Avis auf die Dauer von 14 Tagen. — Gleichzeitig ist mir eröffnet worden, dass jeder weitere Verstoss bei der Redigierung der Zeitung ein Dauerverbot zur Folge haben wird.«

De havde en Vogn og en Soldat med for at beslaglægge Oplaget for den Dag: men Trykningen var ikke begyndt, og de overbeviste sig saa om, at Pladerne blev taget ud. Paa Ernst Christian-

Lorens P. Christensen (f. 1882) fødtes i Nord-slesvig, men kom i 1898 til »Flensborg Avis«, blev Bladets Redaktionssekretær i 1906, maatte gøre Krigstjeneste i 1915—18, men genoptog saa atter Arbejdet paa Bladet og blev dets Redaktør i 1940, da Tyskerne tvang Ernst Christiansen til at forlade Redaktionen. Fra 1921 var han Medlem af Bestyrelsen for Dansk Skoleforening, Flensborg (Næstformand fra 1935) og sad i Flensborg Byraad fra 1924, til Nazisterne ophævede Borgerrepræsentationen i 1934. Han var Næstformand i Borgerforeningen, Medlem af Forretningsudvalget for de danske Sydslesvigeres Fællesraad, Medlem af det danske Menighedsraad og Arrangør af de danske Gæstespil paa Byens Teater. Efter Tysklands Kapitulation i 1945 førte han ikke alene — trods alle Hindringer — »Flensborg Avis« videre, men han indtraadte atter i Byens Styre, først som konstitueret, senere (1946) som valgt Medlem af Byraadet. Tillige blev han Næstformand i den store, nydannede Organisation Sydslesvigsk Forening.

sens Foranledning ringede de til Hr. Johannsen paa Gestapo-Kontoret og spurgte, om Redaktionen maatte udsende en Meddelelse om det skete, og om »Der Schleswiger« maatte udkomme. Denne svarede, at man selv gav Posten Underretning. Der maatte ingen Meddelelse udsendes, og »Der Schleswiger« vilde de spørge om i Kiel.

Dagen efter afsendte Redaktør Ernst Christiansen et Telegram til Propagandaministeriet og den næste Dag igen en Skrivelse, hvoraf der samtidig blev sendt en Kopi til Redaktør Kronika i Berlin. Denne ringede den 4. Juni, men mente ikke, der var Haab om Lempelse. Efter en Forhandling i Propagandaministeriet skrev Kronika et Brev til Ernst Christiansen og meddelte, at man forlangte hans Fratræden som Redaktør. — Det gav »Stof til Eftertanke«. Avisens Tarv skulde selvfølgelig være ene afgørende; men var det Avisens Tarv at komme af med ham?

Den 12. Juni telefonerede Redaktør Christiansen igen til Hr. Johannsen paa Gestapo-Kontoret og spurgte, om man Lørdagen derefter maatte bringe Forbudets Ordlyd. Dagen efter blev der svaret telefonisk, at Tilladelsen hertil ikke kunde gives. Samme Dag kom der Brev fra Propagandaministeriet med Afslag paa Telegrammet og Brevet. Vilde han vide nærmere, kunde han henvende sig paa Rigspropagandakontoret i Kiel. Truslen om varigt Forbud kunde kun hæves, hvis den redaktionelle Ledelse skiftedes. Dagen efter stod Redaktør Ernst Christiansen paa det omtalte Kontor i Kiel og bad om at faa sit Synderegister forelagt. Lektor Petersen dernelte svarede, at han jo havde faaet flere Advarsler og Paataler. Han nævnedes Viggo Lausten-Artiklen af 5. Juni og en Artikel af 20. Maj om Eupen-Malmedy med en Sætning om Folkeafstemning. Desuden havde der været en Del Enkeltheder, som havde samlet sig sammen. Avisen havde ofte citeret »Social-Demokraten« og »Hejmdal«. Redaktøren indskød: »Ikke ofte, altid.« Socialisterne var jo dansk Regeringsparti, og Avisen gav gerne i særlige Spørgsmaal af Betydning for det danske Folk Røster fra alle Sider. Han anførte, at den alligevel derhjemme var blevet kaldt Naziavis. Lektor Petersen paastod dog videre, at Avisen efter 9. April havde bragt en Del, som havde vakt Anstod. Konkret nævnedes han kun en Artikel af Redaktør Tage Jessen med nordisk Emne og en Kommentar til en Tale af Rudolf Stehr. Endelig havde »Der Schleswiger« bragt et Billede af Ejderstenen, og saa var der ogsaa noget med det danske Radioprogram. Kort og godt: Man var utilfreds og vilde af med Redaktør E. Christiansen, og Resultatet blev da ogsaa, at han maatte vige Sædet, men heldigvis kun til Fordel for sin næstkommanderende.

Imidlertid var Redaktøren knyttet til sit Blad med saa hjertelige og stærke Baand, at det

Andreas Hanssen (1879—1940) tog Lærereksamen i 1898 og Studentereksamen i 1908. I 1914 blev han mag. art. og i 1915 Dr. phil. Helt fra 1890 stod han i praktisk Skolegerning, var saaledes 1919—31 Inspektør ved Gentofte Ungdomsskole og i 1920 ved Gentofte Handelsskole. I 1921 gik han som Rektor til Flensborg, hvor den nyoprettede danske Realskole, Duborgskolen, skulde sættes i Gang. Han blev denne Skole en overordentlig dygtig og anset Leder, men tillige virkede han som Skolekonsulent inden for hele det sydslesvigske Område, og den første Udbygning af en dansk Skolegerning herude i Tiden efter Tysklands Kapitulation 1918 planlagdes og gennemførtes saaledes af ham. Hans Helbred var ikke stærkt, og Kampen mod de stadige nazistiske Indgreb i hans Virksomhed sled ham op, saa det blev ham ikke forøndt at se de rige Frugter, hans forberedende Arbejde gav i Aarene efter 1945.

knækkede hans Livsmod, da han ikke længere maatte have det mindste med Avisen at gøre, ikke engang med Regnskabet. Personlige Sorger traadte til. Hustruen døde samme Efteraar efter flere Aars Svaghed. En spirende Sygdom hos ham selv brød frem og tog Magten, og Redaktør Ernst Christiansen døde, inden et Aar var gaet efter Danmarks Besættelse.

II

Det har været en Glæde at arbejde i *den danske Skoles Tjeneste i Sydslesvig* under Krigen, og næsten overalt kan det siges, at Undervisningen er blevet ført relativt godt igennem uden længere alvorlige Afbrydelser. Det gælder ikke mindst de to store Skoler i Flensborg, *Kommuneskolen* og *Duborgskolen*, som endda allerede fra Begyndelsen af 1940 maatte dele Duborgskolens Lokaler, for det første fordi Byen maatte spare Brændsel og derfor indskrænkede hele Skolegangen, og for det andet fordi Kommuneskolens Bygning i Duborggade den 10. Maj samme Aar blev beslaglagt til andet Formaal. — Vel var der Ulemper forbundet dermed, men ogsaa Fordele. Vi lærte allesammen hinanden bedre at kende, og Duborgskolen blev senere fri for at give Plads til en tysk Skole. Desuden maatte Byen nu skyde til med Brændsel, da den jo blev aflastet ved Militærets Overtagelse af Borgerskolen.

Foraarsferien, som den lange Paaskeferie kaldtes, blev i 1940 for Kommuneskolens Vedkommende forlænget til omtrent to Maaneder. mens Duborgskolen begyndte sit nye Skoleaars Undervisning den 9. April. Dagen havde en mærkelig dystert Stemning over sig. Man havde jo haft den urolige Nat forud og anede, hvad der den Dag skulde ske i Danmark. Og saa de saarede danske Soldater i Flensborg, hvoraf den ene døde! I Bisættelsen den 12. April om Morgenen deltog Lærerne ved Duborgskolen sammen med mange andre Danske.

Bernhard Hansen (f. 1893) tog først Lærereksamen, siden Studentereksamen og søgte derpaa supplerende Uddannelse, bl. a. paa Universitetskursus i Berlin, London og Oslo. Fra 1915 virkede han som Lærer i Nordsjælland, drog herfra i 1922 til Duborgskolen i Flensborg, flyttede saa i 1934 som Overlærer til Mulernes Legatskole i Odense, men kom i 1937 atter til Grænselandet, denne Gang til Nord-slesvig, hvor han blev Inspektør ved Sønderborg kommunale Skolevæsen. Da Rektor *Andreas Hanssen* døde i 1940, blev han Aaret efter dennes Arvtager, baade som Rektor ved Duborgskolen og som Skolekonsulent i Syd-slesvig, og ikke mindst efter Tysklands Kapitulation i 1945, da den danske Bevægelse brød frem med sin fulde Styrke, blev der Brug for hans sjældne Arbejdskraft. Han traadte i 1946 tilbage som Rektor for helt at kunne vie sig det blomstrende danske Skoletliv, der nu spændte over hele Landsdelen fra Skelbækken til Ejderen.

Sommerferien det Aar blev ualmindelig lang, fra første Uge i Juli til 16. September. De tyske Skolebørn skulde nemlig hjælpe i Høsten, og vi mente at maatte følge de samme Bestemmelser.

Allerede før Sommerferien var Doktor *Andreas Hanssen* blevet alvorligt syg og døde den 17. November 1940. Det var et haardt Slag for os alle midt i Krigens Tid. Nu fik Inspektør *Dirks* Hovedansvaret, indtil Rektor *Bernhard Hansen* ved det nye Skoleaars Begyndelse, den 1. April 1941, greb Roret, og under de foreliggende Forhold kunde det vanskeligt være kommet i bedre Hænder. Ingen Skole i Flensborg har formaat at gennemføre saa konstant en Undervisning under hele Kringen som Duborgskolen.

Efter Juleferien 1944—45 mærkedes dog for Alvor de ekstraordinære Forhold paa Skolen. Paa Grund af Indkaldelse af et Par af Drengene i 2. Real maatte man i Hast foranstalte en privat Afgang for dem, og af Hensyn til, at endnu et Par Stykker muligvis kunde indkaldes før Eksamensslutning, blev den mundtlige Eksamen lagt frem foran den skriftlige. — Den 31. Januar beslaglagdes Skolens Brændsel, og en Del Lokaler maatte rømmes til Flygtninge fra Øst-preussen. Det blev til flere og flere, og vi rykkede højere og højere op i Skolens Etager og endte med at have Bespisningen i Fysikklassen og Tegnesalen, mens det før var foregaaet i det stik modsatte Hjørne — i Skolekøkkenet helt forned. Morgensangen foregik saa paa øverste Gang, hvor et lille Harmonium blev stillet op.

Nu begyndte en ubehagelig Tid for alle paa Skolen. Ganske vist aabnedes mange private Hjem for enkelte Klasser til Undervisning i et begrænset Antal Timer; men hver Dag mødtes vi alle til Morgensang og Frokost paa Skolen. Eleverne fik lært at færdes stille paa Trapperne af Hensyn til de syge, hvoraf nogle laa for Døden; men kom der pludselig Alarm, kunde Naturen hos enkelte af Børnene gaa over Optugtelsen, og de buldrede ned ad Trapperne for, naar de da boede lige i Nærheden, om muligt at naa hjem, før der var Fare. De fleste viste dog mønstergyldig Disciplin, mens vi fordeltes i de alt andet end rigeligt tilmaalte Beskyttelsesrum.

Flygtningetallet paa Skolen var en Tid lang naaet op over 100, mest syge og skrøbelige Mennesker. Det ene Rum efter det andet blev rømmet til deres Brug og til Sygeplejerskerne plus en

Svend Johannsen (f. 1903) blev udvist af Flensborg tyske Gymnasium, da han i Afstemningstiden 1918—20 aabent lagde sit danske Sindelag for Dagen og oprettede Sydslesvigs danske Spejderkorps. Han maatte derfor tage sin Studentereksamen i Haderslev, blev i 1930 cand. theol. fra Universitetet i København og tiltraadte i 1932 som Lærer ved Duborgskolen i Flensborg. Allerede Aaret efter overtog han imidlertid Stillingen som Leder af Ansgarskolen i Slesvig. Under Krigen arresteredes han af Gestapo, sad et Aar i Koncentrationslejren i Sachsenhausen-Oranienburg, men blev omsider løsladt og fik Tilladelse til at genoptage sin Skolegerning mod ikke at forlade Slesvig Byomraade. Efter Tysklands Kapitulation blev han Viceborgmester i Byen og Formand for Byens slesvigske Forening. En Overgang maatte han opgive sit kommunale Arbejde af Hensyn til det stadig voksende nationale, men efter den store Valgsejr i 1946 traadte han atter til som Viceborgmester og Medlem af Slesvig Krødsdag. Han er tillige Næstformand i Sydslesvigsk Forening.

særlig Sanitetskolonnen af ældre Mænd, som stavrede rundt og selv saa ud til at trænge til Hjælp. Lærerværelset maatte vi hurtigt sige Farvel til, og Lærerne holdt i den Tid til i Inspektørens Kontor. Der havde i Begyndelsen ogsaa den ledende Dame lange Samtaler i Telefonen. Til sidst fik hun i Stedet Telefonen hen til sig. Klasseværelserne blev mere og mere til rene Sygestuer, og den Halm, som havde været lagt derind for at modtage de sunde Flygtninge, flyttedes hen i Gymnastiksalen, hvor den benyttedes en Tid af et halvt Hundrede Personer og saa af Fortsættelsesklassens Elever blev baaret og slæbt ned i Fyrrummet, hvor den kom til at gøre god Gavn.

Hvordan kunde nu Børnene tage disse Forhold? — De vænnede sig meget hurtigt til dem. selv om de vidste, at der næsten daglig var Dødsfald paa Skolen. Det kunde ikke undgaas, at de fik det at vide, for mens de gik til og fra eller stillede op i Skolegården, blev maaske en syg baaret ind ad Portalen og samtidig en død kørt ud gennem Skoleporten.

Man kunde egentlig have ventet, at en saadan Sammenstuvning af Mennesker, som ellers ikke kom hinanden ved, kunde have ført til Sammenstød; men det gik overraskende godt alt sammen — maaske paa Grund af den Alvor, der laa bag det hele. De eneste, der slog en forkert Tone an, var en *Flok Hilerdreng*, som allerede den 1. Februar blev sendt derop for at være med til at indrette Lokalerne til at modtage Flygtningene. De fo'r forvirret og støjende omkring, støvede unødigt med Halmen og gav sig til at eksercere i Skolegården, men der kom de hurtigt ud for Rektor Bernhard Hansens Eksercits, og siden saa vi dem ikke mere hos os.

Kommuneskolen, hvis Rektor var *Heinrich Fischer*, har altid mere end Duborgskolen maattet rette sig efter Byens Forordninger, og derved er dens Antal tabte Undervisningsdage blevet betydeligt flere. Dertil kommer, at dens egne Lærere, som for største Delen var i den militærpligtige Alder, saa godt som alle var indkaldt under næsten hele Krigen. Vel traadte frivillige Kræfter til: Præster, K.F.U.M.- og K.-Sekretærer m. fl. og først og fremmest Lærernes Koner, som for de flestes Vedkommende var uddannede Seminarister; men helt det samme kunde det ikke blive, selv om de sidstnævnte gjorde en ualmindelig tapper og fortjenstfuld Indsats.

Privatskolerne i *Slesvig, Tønning* og rundt paa Landet stod i det omtrent som

Grundstenen til »Duborgskolen, Folkelig dansk Realskole« i Flensborg blev lagt den 31. Marts 1922, og Bygningen opførtes af den danske Stat efter Tegning af den flensborgske Arkitekt Dall. Den 17. April 1923 blev de første Klasser i den nye Bygning taget i Brug, men først den 29. Juni 1924 kunde den højtidelige Indvielse finde Sted. Siden da har Duborgskolen været et stadigt betydningsfuldere Led i det danske Kulturarbejde blandt Sydslesvigerne, og den danske Opvaagnen efter 1945 har nu sprængt dens Rammer, saa man staar over for Nødvendigheden af store Udvidelser, baade hvad Undervisningen og Bygningerne angaar.

Duborgskolen, idet dog Undervisningen paa *Harreslevmark* maatte overtages af Fru *Ingrid Bøgh Andersen*, mens hendes Mand var Soldat. I *Ladelund* havde Lærer *Dinsen Hansen*, som paa Grund af en Gigtlidelse var hjemme et Par Maaneder under Krigen, overtaget Undervisningen efter en Vikar; men saa blev han paa ny indkaldt, og Vandrelerer *Lindstrøm* maatte føre Skolen videre, bistaaet af Inspektør *Dirks* fra Duborgskolen og senere Pastor *Nørgaard* som Lærere i Tysk. — Livet paa »*Ansgarskolen*« i Slesvig var præget af Lederens Fraværelse i halvandet Aar, idet *Svend Johannsen* i Maj 1940 blev fængslet for sine politiske Udtalelser. Efter flere Maaneders Fængselsophold i Flensborg faldt Dommen, som lød paa Frifindelse. Imidlertid ventede et Par Gestapo-Mænd ham uden for Fængslets Port, og derefter kom han rigeligt et Aar i Koncentrationslejr, hvorefter han blev frigivet og af Tyskerne fik Paalæg om igen at overtage Ledelsen af sin Skole. Lærer *Martin Mortensen* fra Sønderborg var ellers netop i de Dage ved at flytte derved for at overtage denne Post, men maatte saa vende om. Dermed var *Svend Johannsen* dog ingen fri Mand. Han maatte — i Begyndelsen næsten daglig, senere en Gang om Ugen — melde sig hos Politiet. Endnu ved Kapitulationen havde han ikke faaet Lov til at forlade Slesvig By. — De danske Skoler i *Ladelund*, *Jaruplund* og *Tarup* blev delvis beslaglagt og maatte henlægge Undervisningen til private Stuer.

Umiddelbart efter Afstemningen i 1920 vedtog Flensborg Byraad den 26. Marts at oprette *en dansk Kommuneskole* — den første i Sydslesvig efter 1864. Den aabnedes den 14. Oktbr. 1920, men maatte gennem Aar føre en bitter Kamp med de stedlige Skolemyndigheder, som af yderste Evne søgte at begrænse dens Tilgang af Elever. Undervisningen fandt Sted i en Skolebygning i Byens nordlige Udkant, og Lokaleforholdene var højst utilfredsstillende. Først i Sommeren 1936 lykkedes det at faa to andre Bygninger anvist, blandt dem den her afbildede, en tidligere tysk Kommuneskole i Duborggade. De tjener begge vedvarende deres Formaal; men den enorme Vækst i Elevantallet siden 1945 har nu nødvendiggjort, at der i Flensborg har maattet oprettes ikke mindre end 5 danske Kommuneskoler, idet Forældrene til mere end Halvdelen af Byens hjemmehørende Børn ønsker disse oplært paa Dansk.

Paa Grund af Belægning af Mødesalene og Skolestuerne blev der meget sparsomt med Møder i Tarup og Jaruplund. Denne Vanskelighed havde *Langbjerg Skole* ikke; men derude var Pladsen i Forvejen sparsomt tilmaalt, saa der var man vant til trange Kaar. Maaske derfor, men sikkert ogsaa paa Grund af Lærer *Thomsens* energiske Indsats og Kredsens Trofasthed til at give Møde kunde man i »Flensborg Avis« under Mærket —y. til Stadighed under hele Krigen se fyldige Referater af gode Møder i Langbjerg.

III

Forholdene for de unge Syd for Grænsen var af en saadan Art, at de fleste foretrak at gaa i Skole saa længe som muligt — ikke mindst de sidste Krigsaar. Naar saa de unge Piger maatte gøre deres Pligtaar og senere maaske kom i Arbejdstjenesteuniformen, og de unge Mænd kom i den samme Uniform og siden fik den byttet med Militærtrojen, hvad der for dem allerede før Krigen betød mindst 2½ Aars Tjenestetid, fandt de fleste i deres Orlov altid op til deres gamle Skole. Det

Naar der var Luftalarm, og Børnene var kommet ned i Duborgskolens Beskyttelsesrum, fik hver enkelt en Bog at læse i — det afledede Tankerne og gav Ro i Sindet.

var især Tilfældet med gamle Duborgskoleelever. Saa kom de op for at overvære Morgensangen, for at hilse paa Lærere og Lærerinder og yngre Kammerater, som endnu gik i Skole, og maaske paa en eller anden jævnaldrende, som tilfældigvis var hjemme paa samme Tid. Det blev Skik og Sædvane og for enkelte en afgjort god Vane, de nødige vilde undvære, allermindst under Krigens tunge Aar, som de tilbragte paa de forskelligste Fronter. Ogsaa Skolen vilde nødige have undværet disse Besøg, som gav den Føling med tidligere Elever og Tro paa, at dens Gerning bar Frugt ogsaa der, hvor man ikke straks kunde spore det.

Hvad der yderligere understregede denne Tro, var *Soldaterbrevene til deres gamle Skole og til Avisen*. De sidste er kendt Landet over blandt Flensborg Avis's mange Læsere, og alle har de Vidnesbyrd om en trofast Længsel efter Hjemstavn, deres gamle danske Skole, deres Feriehjem og øvrige Tilflugtssteder i Danmark og i det hele taget efter dansk Væsen og Kultur.

Efterhaanden som Dødsbudskaberne indløb, blev det Skik, at Duborgskolens gamle Elever mindedes ved *en Højtidelighed paa Skolen*. Forældre og andre af den faldnes nære paarørende blev indbudt. Eleverne placeredes hovedsagelig midt i Salen. Gæsterne sad paa de forreste Stole-rækker langs Siderne, Skolens florumvundne Fane blev ført ind, to Elever stod Fanevagt, og Rektor besteg Talerstolen for at holde en af sine smukke Mindetaler. Til Slut rejste Forsamlingen sig, mens han nævnte de faldnes Navne og Data. Af Hensyn til Børnene blev disse Højtideligheder afholdt med saa lange Mellemrum som muligt; men det førte naturligvis samtidig til, at det blev et saa meget større Antal faldne, der maatte mindes paa een Gang.

I »Ansgar« i Toosbygade gennemførtes allerede forud for Krigen en *Middagsbespisning af svagelige Born og Born fra trængende Hjem*. Børnene udvalgte af

I *Tønning* havde Vandre lærer Jørgen Jørgensen i flere Aar givet dansk Undervisning, før det i 1935 ved Grænseforeningens Hjælp lykkedes at faa en egen Skolebygning rejst. Grundstenen blev lagt den 24. Juni, og allerede den 20. Okthr. fandt Indvielsen Sted. Ogsaa denne Skole har nu, takket være den vældige danske Bevægelse, sprængt sine Rammer, og store Udvidelser er blevet tvungende nødvendige.

Menighedssygeplejerskerne, som ved deres Virksomhed havde opnaaet det bedste Kendskab til Børnenes Sundhedstilstand i alle danske Hjem og til hvert Hjem særlige Kaar. Denne Bespisning fortsattes næsten uafbrudt gennem hele Krigen.

Ogsaa paa *Duborgskolen* var man allerede før Krigen begyndt med en skiftevis *Mælke- og Kakaodrikning* i Forbindelse med det store Frikvarter efter tredie Time. Her var det Skolelægens Udtalelse, som sammen med en Sygeplejerskes gjorde Udsagnet. Det var allerede dengang en eftertragtet Ting, hvad man bedst kunde se deraf, at en stor Flok Børn den sidste Halvdel af Frikvarteret trængtes ved Nedgangen til Bespisningsrummene for om muligt at komme i Betragtning, naar de fraværendes Pladser skulde besættes. Den tilsynsførende Lærer havde i slige Tilfælde det største Mas med at bjerge sig, naar han skulde foretage Udvælgelsen af Stedfortrædere.

Midlerne til Bespisningen var *Gaver fra Danmark og mest fra danske Skolebørn*. De første Skoler, der gik i Gang med en Indsamling til dette Formaal, var en Skole i Kerteminde, Sønderborg Statsskole, Haderslev og Aarhus Katedralskoler, Haslev Gymnasium, Ribe Kommuneskole og Sankt Knuds Gymnasium i Odense. Senere kom flere til. For at minde Børnene om den Tak, de skyldte Kammeraterne i Danmark, blev Ugerne en lang Tid kaldt: Aarhusuge, Odenseuge, Sønderborguge o.s.v. Ved Krigenes Begyndelse blev Hjælpen udvidet i betydelig Grad. og til sidst kunde alle

I *Slesvig* havde Undervisningen i og paa Dansk fundet Sted lige siden 1922, men først den 12. Novbr. 1930 gav de tyske Myndigheder Tilladelse til Oprettelsen af en dansk Privatskole i Byen. Allerede den følgende Dag fandt Indvielsen af en saadan Skole Sted i en faldefærdig gammel Bygning. Grænseforeningen havde imidlertid nogle Maaneder tidligere købt Grund og bevilget Penge til Opførelse af en Skolebygning, og denne — »*Ansgarskolen*« — stod færdig til en højtidelig Indvielse den 16. Oktbr. 1931, rejst efter Tegning af Arkitekt Dall, Flensborg. Faa Aar senere var dog dens Lokaler alt for smaa, og en ny, større Bygning — den, der ses paa Billedet her — opførtes og blev indviet den 11. Oktbr. 1936, medens den oprindelige kom til at rumme bl. a. Byens danske Børnehave. Nu — efter 1945 og det store, danske Nybrud — er Lokaleforholdene atter utilfredsstillende, fordi et stadigt stigende Elevantal søger Optagelse paa den danske Skole.

deltage, endogsaa Lærerne, som af tekniske Grunde helst skulde være til Stede. Med Mellemlum tilflød der saa Kassen et passende Beløb fra deres Side, ligesom de naturligvis i mindst samme Maal som Børnene afgav Brødmærker dertil.

Brødmærkerne var for øvrigt et Kapitel for sig. Mange af Hjemmene havde nemlig meget svært ved at undvære dem; men de var nødvendige, da Indkøbet skete i Byen, og naar saa Hjemmet blev klar over, hvor stort et Tilskud til Ernæringen denne Frokost paa Skolen betød, endte det ogsaa altid med, at Mærkerne blev afleveret, som de skulde. Rationen var f. Eks. følgende: To halve Stykker med Fedt og Pølse, et halvt Stykke med Smør og Ost og et Stykke Knækbrød med Smør og Marmelade. De største Elever fik maaske en Osteklemme mere, og i alt Fald havde de Forretten til de tykke Endeskiver, som krævede stærke Tænder og ekstra Appetit. Desuden fik de allesammen i Æbletiden et Æble hver Dag og ellers en Gulerod at gnave paa. Mælken og Kakaoen blev under Krigen til Ovomaltine (Tørmælk med Honning). Mælken kunde jo ikke købes frit mere i Flensborg. Baade de danske og de tyske Toldmyndigheder stillede sig velvilligt og Valutakontoret i København samt Ernæringsministeriet i Berlin ligeledes; men af endnu større Betydning var det villige Sind, hvormed man hjemme fra Danmark blev ved med at give.

For Skoletjener *Juul* og Frue blev det et mægtigt Ekstraarbejde hver Dag: men med ubrydelig Energi og lidt Ekstrahjælp løste de Opgaven. Opgaven blev endda en dobbelt, idet Kommuneskolens Bygning, som nævnt, kort efter Krigens Begyndelse blev beslagnet til andet For-

maal og senere blev benyttet til Bolig for Flygtninge. Den Gang blev det nødvendigt at flytte Eleverne op paa Duborgskolen, hvor samtlige danske Elever i Flensborg under Krigen har maattet dele Lokalerne — til Skolebrug, Frokostspisning og Luftbeskyttelse.

For yderligere at minde Børnene — og for øvrigt ogsaa Hjemmene — om de Værdier, der tilflød dem som Gaver nordfra til Børnebespisningen, blev Eleverne en Gang imellem opfordret til ogsaa selv at bringe et Beløb med i Skole, saa det kunde gaa med ind paa Bespisningskontoen. Baade fordi Børnene og Hjemmene kunde indse det rigtige deri, og fordi Pengene under Krigen var ret rigelige, naaedes der i de forskellige Klasser virkelig gode Resultater.

Ved samme Lejlighed kan det nævnes, at Skolesparekassen under Krigen kunde notere baade mange og navnlig store Indskud. Da der ikke var noget at købe, fik Konfirmanderne rigeligt med Pengegaver i Stedet for, og fortsatte de saa at gaa i Skole, skete det, at de kom og vilde have dem i Sparekassen. Det drejede sig til Tider om flere Hundrede, ja, op til 1.000 Mark.

Med Undtagelse af det første Aar under Danmarks Besættelse foregik *Børnerejser m. m. til Danmark* uden nævneværdige Vanskeligheder.

Sommeren 1941 maatte Lejrskolerne lægges Syd for Grænsen. Ud over Ernæringsspørgsmaalet var der saamænd ingen Skade sket ved det. Man opdagede, at dette lige saa vel lod sig gøre. 1. Real fik Station i Skolen i Jaruplund og Fortsættelsesklassen i »Kirkevang« i Ladelund, mens Kommuneskolen holdt Lejrskole i »Valsbøhus«.

I Foraaret 1942 kunde Afgangsklassernes store Rejser genoptages og blev gennemført ogsaa i 1943 og 44. I Marts 1945 vovede dog ingen at lade Turen gaa videre end til Nordslesvig. Derfor maatte Haderslev afløse København og modtage 2. Real og Tønder afløse Aarhus og modtage Fortsættelsesklassen.

Lejrskolerne kunde med det ene Aars Afbrydelse atter lægges i Danmark, og Ferierejserne lykkedes det hvert Aar uden Afbrydelse at gennemføre. Kun maatte disse de to sidste Krigssomre af Hensyn til Minefaren ikke strække sig over Store Bælt, og af Hensyn til Invasionsfaren ikke til Vestjylland. Angaaende det sidste skete der dog et stærkt Brud paa Konsekvensen, idet Ribe Amt, som altid for, ogsaa disse to Somre tog sig kærligt af de mindste, Børnehavebørnene.

Helsehjemsbørnenes seks Ugers Ophold hos Plejemor, *Maren Sørensen*, paa *Sønder Vilstrup Strand* ved Haderslev har kunnet gennemføres hvert Aar, undtagen i 1940. Da dette Ophold som Regel foregaa i Maj-Juni, var Forholdene efter Tyskernes Indmarch i Danmark paa det Tidspunkt endnu ikke afklarede nok, for ellers var Tilladelsen vel blevet givet.

Det var i det hele taget en saa stor Imødekommenhed. Tyskerne viste i den Slags Spørgsmaal, at man snart fik en Fornemmelse af, at der nok stak noget bag. Ser man paa Udviklingen siden, navnlig hen mod Krigens Slutning, kan man unægtelig ogsaa spore Tendensen. Foruden de mange Børn fra Tyskland, som man fra hjemmetysk og dansk-nazistisk Side tog sig af, kom der jo ogsaa en Mængde vordende Mødre til Danmark og fik Ophold i flere Maaneder. Soldaterne fra Fronterne fik Rekreationsophold i Danmark, og til sidst sendte Tyskerne den store Strøm af Flygtninge i samme Retning. Jo, den Smule Venlighed over for det danske Mindretal i Børneforsorgssager og lignende har mere end hundredfold kunnet lønne sig.

Ud fra den samme Betragtning har »Auswärtiges Amt« i Berlin, det tyske Udenrigsministerium, vel behandlet Ansøgningerne for de unge, som ønskede *Skoleophold i Danmark*. Af let forstaaelige Grunde er saadanne Ansøgninger af sig selv blevet færre. De unge Mænd, der kunde være kommet paa Højskoler og Fagskoler i Danmark, blev indkaldt. De unge Piger blev det i visse Tilfælde ogsaa, og ellers var der Brug for dem til andet nødvendigt Pligtarbejde til Fremme af Krigens Gang. De eneste, som saa nogenlunde kunde udnytte Tilladelsen, var de helt unge

Maren Sørensen (f. 1883) var i sin Ungdom Sygeplejerske i Nordslesvig og sendtes i 1912 til Flensborg, hvor hun var med til Oprettelsen af den første danske Sygeplejeforening (1913). Efter den første Verdenskrig blev paa hendes Initiativ Børnenes Helsehjem paa Sønder Vilstrup Strand oprettet (1920), og hun har siden da hver Sommer ledet det indtil 1946. Samtidig slog hun sig fra 1922 hver Vinter ned i Sydslesvig, hvor hun fik bygget en Kirke- og Forsamlingsaal — »Hjemmet« — ved Lorenz Jepsens Gaard i Valsbøl (indviet 1923). Grænseforeningen støttede hendes Arbejde, og i Marts 1930 kunde hun begynde at bygge sit eget Forsamlingshus — »Valsbøllhus« —, som indviedes den 12. Oktbr. s. A. Herfra har hun baade kristeligt og folkeligt udøvet et stort og velsignelsesrigt Arbejde gennem Aarene.

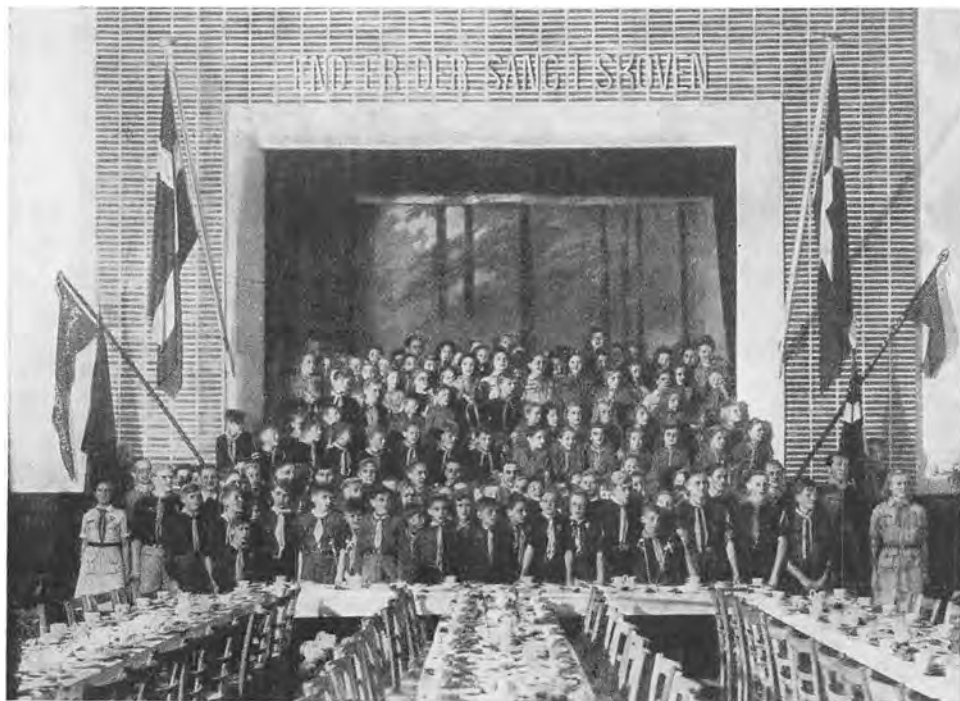
Piger til Efterskolerne; men ogsaa for dem sattes der til sidst en Aldersgrænse. Drengene skulde Arbejdsanvisningskontoret, »Arbeitsamt«, nok sørge for at faa fat i. saa snart de var konfirmeret. Det hele fik af disse Grunde kun et ganske beskedent Omfang.

Endnu er der tilbage at nævne, at foruden enkelte kronisk syge, som kunde komme paa Sanatorieophold herovre, kunde de gamle over 60 Aar faa et 14 Dages eller tre Ugers Ophold Nord for Fjorden, hvad der har været til stor Hjælp og Glæde for dem.

IV

Dansk Biblioteksforening har været en meget betydelig Kulturfaktor i Flensborg og i hele Mellemslesvig. *Bogsamlingen i Flensborghus* var lige før Krigen, 1938—39, naaet op paa et aarligt Udlaan af 45.000 Bd. Da var Bogbilen dog ogsaa i Gang rundt i Kredsene; men disse Ture blev hurtigt sjældnere paa Grund af Benzinknapheden og holdt i September 1941 helt op. Derved og som Følge af Indkaldelserne m. m. daledte Udlaanet langsomt under hele Krigen ned til 32.000 Bd. i 1944—45. Var ikke de danske Arbejdere kommet til som Laanere, var det vel dalet endnu dybere. De laante meget, og til disse nye Laanere blev der ogsaa sendt Bøger til Kiel, Lübeck og Fehmern, ja, helt ned til Bremen; men Bøgerne mistede man efterhaanden Oversigten over paa Grund af de stadige Bombeangreb, og de maa i det store og hele anses for at være gaaet tabt.

Den største Gene for Biblioteksarbejdet var *Censuren*, og dog var den meget lempelig. Det skyldtes forskellige Aarsager, som senere vil blive nævnt. Bøger, som var aldeles forbudt hernede, undlod man at rekvirere; men ellers smuttede saamænd

Her holder *de danske Flensborgspejdere* den 5. Novbr. 1944 en Jubilæumsfest i den store Sal paa Flensborghus. »End er der Sang i Skoven«, staar der over Scenen. Ja, endnu har man ikke taabt Haabet om en lysere Fremtid for Hjemstavn.

megen af Nazisterne ildeset Læsning derved og kom ud blandt Folk sammen med andre Bøger. Deriblandt var for Eksempel Douglas Reed: »Galskabens Kavalgade« og »Grænseløs Skændsel«. Det kunde lade sig gøre, fordi Chefen paa Gestapos Kontor i Flensborg havde givet Ordre til, at de nyindkøbte Bøger af Toldkammeret i Flensborg skulde udleveres til Bibliotekar *Momsen*, som saa personlig skulde fremlægge dem hos ham til Censur. Derved gled naturligvis undervejs et Par af de mest tvivlsomme ud af Bunken.

Flere af de Bøger, som man længe havde haft staaende i Bogsamlingen, blev ved Nazismens Fremvækst forbudt Læsning i Tyskland. Blandt disse var der dog kun to, som de direkte forlangte udleveret. Den ene var »Angelbominder« af gamle Henrik Lassen i Strukstrup, uopklaret af hvilken Grund. Den anden var Bogen om »Jomfru Fanny«, og det var vel mere forstaaeligt, da Spaadommene i den var ved at blive temmelig kendt i Flensborg og i Virkeligheden gik de »troende« paa Nerverne, efterhaanden som Krigens Gang gjorde dem mere og mere sandsynlige.

Biblioteksdirektøren i »Deutsches Haus«, som for øvrigt ligesom Gestapochefen hed *Johannsen* og ligesom denne tilsyneladende var en skikkelig Mand, havde faaet til Opgave at foretage et kritisk Gennemsyn af Beholdningen af Bøger paa Flensborghus saavel som paa alle andre Bogsamlinger i Flensborg — men Henblik paa Udrensning af den jødisk-marxistiske Litteratur. Han frabad sig dog at komme til Flensborghus med den Motivering, at han nødigt vilde have, at Danskerne i Nordslesvig skulde gaa i Gang med at kontrollere de tyske Bogsamlinger der.

Niels Kjems (f. 1888) fødtes i Nordslesvig som »Hjemløs« (d.v.s. hverken med dansk eller tysk Statsborgerret) og blev »illegalt« undervist i sit Hjem, til han 12 Aar gammel kom paa Skibelund Efterskole. Som ung besøgte han flere Højskoler (Vallekilde, Vestbirk, Askov) og var fra 1911—12 Lærer paa Skibelund. Hele første Verdenskrig maatte han gøre med; men efter Hjemkomsten genoptog han 1918—22 sin Lærergerning i Skibelund. Han følte sig dog saa stærkt draget til aktiv Deltagelse i det danske Kulturarbejde Syd for Grænsen, at han i 1922 slog sig ned paa Hareslev Mark og begyndte en omfattende Vandre lærervirksomhed. Baaede for Skolesagen og for Bogsagen i Landdistrikterne har han gjort en meget betydelig Indsats, ligesom han har været en af de bærende Kræfter i Ungdomsarbejdet dernede.

Arbejdet har altsaa paa det Punkt i Grunden uforstyrret kunnet gaa sin Gang. Imidlertid har Brændselssituationen under den sidste Del af Krigen naturligvis virket hemmende paa Læsesalsbesøgene og i nogen Grad ogsaa paa Udlaanene, idet Udlaanstiderne maatte indskrænkes af Hensyn til Personalets Helbred.

V

Møderne i *Slesvigsk Forenings* Distrikter blev færre og færre, efterhaanden som Krigen skred frem, og Grundene dertil var flere. De mandlige Medlemmer, yngre og ældre, var næsten alle Soldater eller arbejdsforpligtede i Kiel eller endnu længere borte. Tilbage i Hjemmene sad alle Kvinderne og de gamle Mænd, og mens Mødrene ofte paa Grund af Faren for Alarm ikke turde forlade Børnene, kunde Bedsteforældrene heller ikke godt komme af Sted igennem de mørke Gader ved Vintertid. Under Planlæggelsen af de faa Møder, som Distrikterne dog afholdt, blev der derfor altid talt om, hvornaar Maanen stod højt paa Himmelen mellem Kl. 7 og 11 Aften. Trods de samme Vanskeligheder gennemførte Sangforeningen »*Sønderjylland*« (Mandskor) i hvert Fald i Krigens første fire Aar næsten alle sine ugentlige Øvelsesaftener. Ligeledes mødtes Medlemmer af *St. Knudsgildet* hver Onsdag Aaret rundt hele Krigens Tid igennem — om Sommeren i Flensborghus og om Vinteren i Borgerforeningen. Deres eget Hus, *St. Knudsborg*, var anvendt til andet Formaal.

Den Forening, som mest alvorligt mærkede Krigens Følger i sit Medlemstal og sine Møder, var maaske dog *Flensborg Ungdomsforening*. De unge Mænd naaede kun at blive 17—18 Aar, til sidst næppe nok 16, saa maatte de af Sted til Arbejdstjeneste eller direkte i Trøjen og et Par Maaneder senere til Fronten. Derfor

Flensborghus blev i det 18. Aarh. bygget af Sten fra det gamle Durborg. Det førte en meget omtumlet Tilværelse, indtil det i 1921 blev købt af Grønseforeningen og sat smukt i Stand, saa det kunde tjene som en Højborg for Byens Danskhed. Det rummer baade det store danske Bibliotek, det danske Generalsekretariat, en Børnelæsesal, en hyggelig Restauration, Hotelværelser, to Mødesale og Bogsamlingens store Læsesal. Det er her og i Borgerforeningen, de fleste danske Møder og Fester finder Sted.

Borgerforeningen i Flensborg har Alderens Hævd, og man mærker det, naar man gennem den snævre Port træder ind paa den traditionsrige Gaard med det store, løvfulde Træ og med de gamle Bygningers beskedne Ramme. Selve Foreningen stammer fra 1835; men de første 9 Aar af dens Levetid hoede den til Leje, inden den i 1844 slog sig ned paa dette Sted, hvor den byggede sine egne Klublokaler. Her gæstede haade Christian VIII og Frederik VII de gode Flensborgere, og oppe i Salen fik deres rødmennde Madammer en sagte kongelig Vals, naar Majestæten naadigt bød dem op til Dans. Gennem alle Tidens Storme var Borgerforeningen en sikker Havn for Byens loyale Danskhed, Dansk og Plattysk lød her i broderlig Blanding, og Væggenes Kongehuster og Afstøbninger af Reliefferne fra Istedløvens Sokkel talte til de skiftende Slægtled om Flensborgs danske Fortid og dens danske Fremtidshaab.

Et tidligere Forlystelsesetablisement — »Tivolia» — i Flensborg blev kort efter Afstemningen i 1920 købt af Grænseforeningen og i 1922 aabnet som dansk Privatskole. Tyskerne tvangslukkede den to Aar efter, hvorpaa Bygningerne anvendtes til dansk Børnehave og Vandrehjem. Under Krigen var de Tilholdssted for en militær Sanitetskølle. Nu kaldes de »Christian Paulsen-Hjemmet» og benyttes til at huse en af de stærkt voksende danske Kommuneskoler.

»Hjemmet» var Red. Jessens gamle Villa i Mariegade, Flensborg. Her holdtes der efter Afstemningen i 1920 dansk Skole, før Duborgskolen blev bygget. Senere benyttedes Bygningen til Overnatningssted for danske Turister. Det er ogsaa her, Spejderne, Flensborgs Ungdomsforening og en Del af Den slesvigske Forenings Distrikter har holdt deres Møder.

var det af allerstørste Betydning, at Foreningen opfangede dem straks efter Konfirmationen, for at de dog kunde naa at opleve et Par Aar som Medlemmer af en fri Ungdomsforening, hvor dansk Aand og Tone herskede under hyggelige, kammeratlige Former. At det senere derude blandt tyske Kammerater rundt omkring i Europa har haft den største Betydning for dem, at de havde disse Minder, har vi haft mange Vidnesbyrd om. Da senere de unge Piger ogsaa i større Tal blev sendt i Arbejdstjenestelejre og derfra maaske paa Fabriksarbejde i Hamburg eller udpaa Landet for at hjælpe Bønderne (kun enkelte blev direkte en Slags Soldater, »Flakhelferinnen«), vidnede de i Breve og Samtaler om det samme. Ungdomsforeningen bestod under Krigen i Virkeligheden af meget unge og lidt for gamle Medlemmer. De unge i den rigtige Alder var for de flestes Vedkommende lovligt forhindrede — især de unge Mænd. De enkelte unge Mænd i den rigtige Alder, som alligevel kom i Ungdomsforeningen, var enten syge, eller de var danske Statsborgere til Trods for, at de var født og boede i Flensborg. Dertil kom nogle af de danske Arbejdere, som var kommet ned til Flensborg.

K.F.U.K. og *Spejderne* var i nogen Maade ude for de samme Vanskeligheder. I alt Fald havde Spejderne det at kæmpe med, at Førerne, naar de endelig havde naaet den voksne Alder og den fulde Uddannelse, maatte forlade Arbejdet for at følge Landets Parole. Saa maatte yngre Kræfter erstatte, og det gik ogsaa. Det maa siges, at de tre nævnte Ungdomsorganisationer i Flensborg er sluppet godt igennem Krigens Aar og kan se tilbage paa dem som gode Arbejdsaar, trods alt. Værre gik det med de udprægede Sportsforeninger og med de smaa Ungdomsforeninger i Tilslutning til Privatskolerne paa Landet. De maatte gaa ind af Mangel paa Tilslutning, og efter Krigen skrider Genopbygningen af dem kun langsomt fremad, fordi man endnu venter paa unge Mænd, som ikke er vendt hjem fra Fangenskab.

»*Tivoli*«, som er omdøbt til »*Christian Paulsen-Hjemmet*«, og benyttes til en Afdeling af den udvidede danske Kommuneskole, var før Krigen indrettet til Vandrehjem, og mange danske Vandrere har den Gang gæstet Bygningen. Maaske netop fordi der var Senge og andre formaalstjenlige Indretninger, blev den meget hurtigt beslaglagt af Militæret og indrettet til fast Station for en Sanitetsudrykningskolonne, som havde hjemme dér under hele Krigen. Denne Skæbne undgik »*Hjemmet*«, som ogsaa var Overnatningssted for Vandrere og andre danske Turister; men til Gengæld modtog man dér en Mængde Marinesoldater og andre Tyskere, som ikke kunde faa Natteløgis andetsteds i Byen, fordi der var overfyldt paa alle Hotellerne.

»*Flensborghus*« har, om man saa maa sige, holdt sig mest dansk af alle danske Bygninger i Flensborg, idet den ikke har huset en eneste Soldat eller Flygtning eller andre Tyskere en eneste Dag eller Nat under hele Krigen. At dette har kunnet undgaas, er til Dels et Under, men ligger til Dels ogsaa i den faste Administration, Bygningen har været underkastet. I Bestemmelserne for dens Anvendelse hedder det: »Kun for Medlemmer af den Slesvigske Forening og andre danske Sammenslutninger«, og det var slaaet op ved Indgangen til Restaurationen. Dertil kommer, at Økonomen, *Rudolf Heyer*, konsekvent altid venligt, men aldeles bestemt afviste enhver Soldat og enhver, som ikke var dansk, saa de aldrig naaede at faa Foden indenfor i Restaurationen.

Det danske Menighedshus i Flensborg — »Ansgar« — aabnede stadig sine Porte for en Flok forsultne Smaaabørn, der var lykkelige ved at stoppe al den Grød i sig, de kunde orke!

Desværre laa Rammerne for »Borgerforeningen« ikke saa heldigt. Der har Restaurationen altid været tilgængelig for alle Nationaliteter, og dette Udtryk er ikke valgt tilfældigt, for under den sidste Del af Krigen kom her en Mængde udenlandske Arbejdere, som var havnet i Flensborg.

»Borgerforeningen« maatte to Gange under Krigen skifte Vært. Først var Værten en czeckisk Statsborger, født i Wien, men gift med en Dansker og derfor — ogsaa i Sindelag — knyttet til det danske Mindretal. Han var af jødisk Afstamning og fik en skønne Dag af Venner inden for Politiet et Praj om det formaalstjenlige i at rykke sine Teltpæle op og forsvinde til ukendte Egne. Det var før Besættelsen af Danmark, og derfor var det for Max Karpfen en Selvfølge at forlægge Residensen til en nordjydsk By.

Efter ham kom en dansktalende, men tysksindet Vært, som før øvrigt snart blev indkaldt, og saa maatte hans Kone og dennes Søster klare Grejerne imens. De var desværre ikke dansktalende, og det gik af denne og af andre Grunde ikke saa godt i deres Tid. »Borgerforeningen« mistede mere og mere sit danske Præg, og det maatte derfor hilses med stor Glæde, da den i Oktober 1942 kunde overlades til en ganske ung dansk Mand, der som fuldt uddannet Tjener var blevet indkaldt, havde været med i Rusland og dér mistede sit ene Ben. Da han var kommet til Hægterne og havde overtaget Forpagtningen, blev Tonen straks en anden.

VI

Det danske Mindretal havde i den almindelige Økonomi og over for Banker og Sparekasser omtrent de samme Kaar som tysksindede Borgere. Derimod var de Foreninger og Sammenslutninger, som var henvist til hel eller delvis Støtte fra Danmark, temmelig *distanceret af Kursen*, som Tyskland foreskrev.

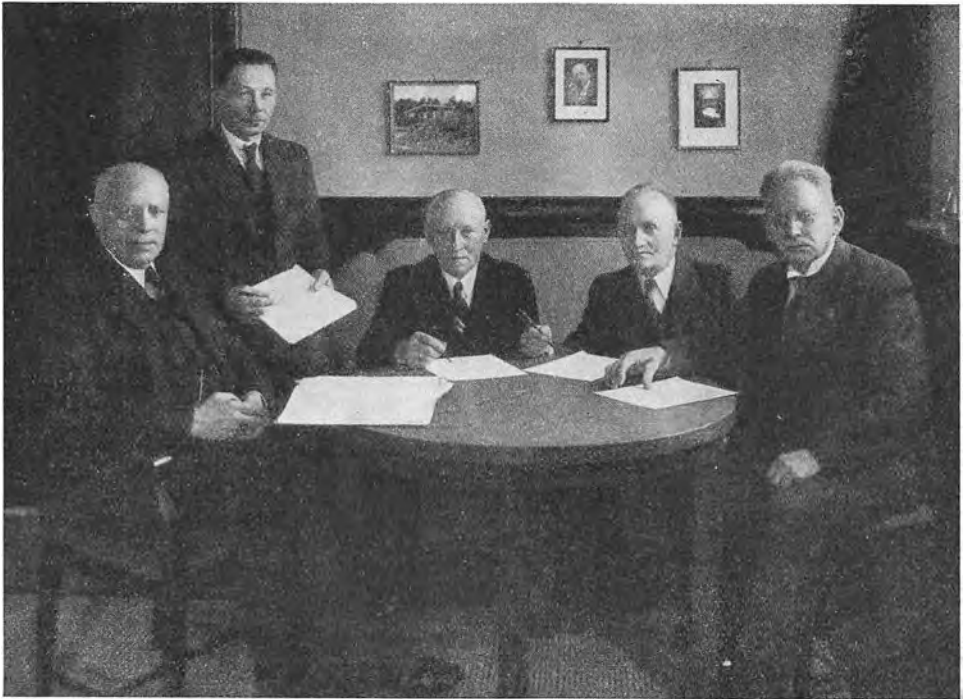
Kronekursen var daarligst i de første 3 Aar under Krigen (48,10—48,26); men dens Stigning i de sidste Krigsjaar var saa ubetydelig (52,20), at der ikke opnaaedes nogen som helst virkelig Bedring derved. Man maatte vedblivende affinde sig med, at de Midler, som stillede til Raadighed for Arbejdet i Sydslesvig, enten det nu var gennem Staten, de nationale Foreninger eller private, blev halveret, før de naaede til Anvendelse. — Det er en saa meget større Paaskønnelse værd, at Midlerne fra Danmark i nødvendigt Omfang er fortsat med at tilflyde de Foreninger og Institutioner, som havde Ansvaret for Mindretallets Ve og Vel.

Tysklands *Deviseforanstaltninger over for udenlandske Statsborgere* stammer i det væsentlige fra 1931 og er senere kun udformet efter de til enhver Tid øjeblikkelige Behov. For at lette Tilstrømningen af Turister, som jo medbragte Deviser, skabte man i Begyndelsen de billige *Rejse- eller Turistmark*, som skiftede Kursværdi i ret store Kurver, hvad enhver kunde følge med i, da de noteredes i Aviserne. Det gav for øvrigt Anledning til mange smarte Spekulationsforetagender over Grænsen.

Efter den forrige Verdenskrig var der en Mængde Nordslesvigere og andre Danske, som under Inflationen købte Ejendomskomplekser i Flensborg. De var eller blev danske Statsborgere ved Genforeningen. Disse Mennesker blev ved Deviserordningen af 1931 set mere paa Fingrene end forhen. Saadanne danske Tilgodehavender blev fastlagt paa Spærrekonti, som kun maatte benyttes ved Ophold i Tyskland. I de Tilfælde, hvor man alligevel opnaaede Tilladelse til at faa Pengene hjem til Danmark, tog Konversionskassen omkring ved Halvdelen, for Udbetalingen i Kroner kunde ske. Enkelte af disse danske Husejere boede og opholdt sig dernede og indtog samme Stilling i Devisespørgsmaal som Lærere ved Duborgskolen og andre Privatskoler, som var danske Statsborgere. I Tilfælde af, at de havde Familiemedlemmer Nord for Grænsen, som de helt eller delvis skulde forsørge, kunde de faa Lov til at overføre et maanedligt Beløb til fuld Kurs (Härtefall). Forudsætningen var blot, at Danmarks Nationalbank gav sin Tilslutning.

Naturligvis havde Tyskerne ogsaa Brug for saadanne Overforsler. Ellers var disse Tilladelser ikke blevet givet. I det hele taget kan man gaa ud fra, at saadanne Transaktioner alle faldt ud til tysk Fordel. Det er et meget lille Markbeløb, Tyskland har maattet stille til Raadighed for Danskerne i Tyskland; men det er et meget stort Kronebeløb, Danmark har maattet stille til Raadighed for Tyskerne i Danmark — ogsaa før Besættelsen. Deres V.D.A.-Kontorer har kunnet sluge store Summer. V.D.A. vil sige: »Verein für das Deutschtum im Ausland« = Foreningen til Tyskhedens Bevarelse i Udlandet.

Hvordan var nu Ordningen for *danske Arbejdere* i Tyskland under Krigen? — Jo, var det flittige og paapasselige Mennesker, der var Tale om, kunde de tjene sig en ganske god Slump Penge dernede. Faglærte Arbejdere fik en højere Løn end ufaglærte; men selv disse kunde vanskeligt paa normal Vis faa et større Beløb tilovers, som de maatte sende hjem, hvis de da havde Kone og maaske Børn derhjemme. Gifte Mænd maatte sende 250 Rm. om Maanedn, ugifte kun 125 Rm. Saa handlede de indbyrdes, for de fleste ønskede da at udnytte denne Tilladelse helt, og lod det sig ikke gøre paa anden Maade, tog de Levnedsmidler og andre gode Ting med derned og solgte dem til dyre Penge. Der var store Muligheder for indbringende Transaktioner, og om at de blev foretaget, vidnede de store Penge, som de danske Tjenere fra de forskellige Restaurationer i Flensborg lod flyde paa Bordene, naar de spillede Kort i den danske Borgerforening, hvor de samledes i deres Middagspauser og paa deres Friaftener. Det var meget faa af de danske Arbejdere i Flensborg, som betød en heldig Tilvækst til Danskheden dernede.

I »Dansk Skoleforening, Flensborg«, er Bestyrelsen samlet til Drøftelse af Dagens Vanskeligheder. Her ser man fra v.—h. Formanden, Grosserer *Cornelius Hansen*, Rektor *Bernhard Hansen*, Værfismed *Heinrich Clausen*, Malermester *P. P. Friis* og Næstformanden, Redaktør *L. P. Christensen*.

Den danske Bank i Flensborg, *Union Bank*, har ingen særlige Vanskeligheder haft, fordi den var dansk. Enkelte stærkt tyske Kunder har en Gang imellem spurgt direkte, om det var en dansk Bank. Funktionærerne svarede da altid, at det var et tysk Aktieselskab, og dermed lod de sig saa som Regel nøje. Gennemgaaende mener Bankfolk at kunne hævde, at Bankledelserne i Flensborg og maaske ogsaa andre Steder har været antinazistiske. Noget andet var det med Sparekassedirektørerne. Disse Direktørposter blev nemlig besat af Partiet, da de var offentlige.

Var nu Danmarks Nationalbank kun et Redskab i de tyske Devisemyndigheders Hænder? Med lige saa stor Ret kunde man spørge om det samme med Hensyn til alle andre Nationalbanker i Europa med flere Verdensdele. Danmarks Nationalbank har ikke været frit stillet; men eet Princip har den holdt fast paa: Bevillingerne maatte ikke lyde paa mere end et Kvartaar. Tyskerne havde gerne bevilget for baade et halvt og et helt Aar ad Gangen. Nationalbanken har ogsaa tilladt sig at nægte noget, som Rigsbanken havde bevilget. Sidst med den Begrundelse, at man antog, det var Flygtninge, der var Tale om. Det gjaldt et Feriebeløb paa 300 Kroner. I flere lignende Tilfælde mod Slutningen af Krigen nedskar man de af Rigsbanken bevilgede 300 Kr. til 60 Kr., og fra og med Kapitulationen standsede man al Udbetaling af Kroner over Clearing. Det skete saa præcist, at endogsaa fuldt loyale Borgeres maanedlige Beløb kom i Klemme og har været det siden.

Cornelius Hansen (f. 1876) gik først i Manufaktur­lære i Aabenraa, i hvis Omegn han var født, og uddannedes senere i Faget i Flensborg, Kiel og Lübeck. I 1904 oprettede han sit eget Firma, Hansen & Co., i Flensborg, som han trods alle Hindringer efterhaanden gjorde til en meget omfattende og anset Forretning. Han var Direktør i Union-Bank fra 1927—37 og blev sidstnævnte Aar Formand for Bankens Tilsynsraad. Samtidig stod han i Mellemlørigstiden som Formand for Dansk Skoleforening, Flensborg, sad i 1924—29 som Medlem af Byraadet og i 1929—33 som Medlem af Magistraten. Efter Tysklands Kapitulation i 1945 blev han Formand for Folkeraadet for den danske Folkegruppe i Sydslesvig og i 1946 Præsident for den nyoprettede, store Organisation Sydslesvigsk Forening. Ligeledes beklædte han stadig Stillingen som Skoleforeningens Formand.

De store danske Forretninger i Flensborg havde vundet sig en god Kundekreds allerede før den forrige Verdenskrig, og dette har været dem til stor Nytte op igennem 20erne, hvor ellers det nationale Modsætningsforhold spillede en stor Rolle.

Under Nazismens Fremvækst og efter Magtovertagelsen mildnedes dette Modsætningsforhold, idet der nu opstod en indre tysk Spænding. Efterhaanden som Nazisternes Magt fæstnedes, kom de danske Forretninger paa ny ud for en vis Boykotning. Da Manien for Uniformer inden for Partiet tog til, blev det en stor Chance at kunne forhandle dem baade til de voksne og til Hitlerungdommen. Det fik de danske Manufakturforretninger imidlertid ikke Lov til, og de ønskede det vel i Grunden heller ikke; men det skadede dem direkte, idet det nu blev Mode — ogsaa uden for Tjenestetiden — at gaa omkring i Uniform. Derved gik Forbruget af civilt Tøj og dermed Salgsmulighederne stærkt ned. Værre endnu blev det naturligvis under Krigen, da enhver voksen Mand fik Militærtøj og næsten hver Dreng og Pige Hitlerungdomsuniformer med Ret til at bære dem. Samtidig med at Nazismen leflede stærkt for Arbejderne ved f. Eks. at arrangere Personaleudflugter og »Kraft durch Freude«-Ture, ønskede Partiet eller Regeringen ogsaa at spille Formyndere for dem. En Blanding af disse to Dele var det, naar Flensborg Skibsværft sammen med den førende tyske Ekviperingsforretning, Hans Jürgensen, paa Hjørnet af Raadhugsgade og Holmen, indrettede et Afbetalingssystem, som gav Arbejderne Ret til uden Penge at gøre Indkøb af Arbejdstøj og Privattøj for rundt 100 Rm. om Aaret. Det skete paa den Maade, at Værftet holdt to Mark om Ugen tilbage af deres Løn — foruden Skatten, som Arbejdsgiverne altid stod inde for. Hermed var 2.000 Arbejderes Behov saa godt som dækket. Da de danske Firmaer sammen med en Række tyske saa gjorde skriftlig Indsigelse mod en saadan Ordning, der særlig støttede een Forretning paa alle de andres Bekostning, nyttede det intet. Tværtimod blev de selv nødt til for at kunne konkurrere at indrette et lignende Indbetalingssystem eller Kredit-system, hvad der kostede dem et større regnskabsmæssigt Ekstraarbejde plus en stor Belastning af Arbejdskapitalen. I det store og hele beholdt de dog derved deres gamle Kundekreds blandt Arbejderne.

Hvad der skadede de danske Forretninger i Manufakturbranchen, var den Kendsgerning, at *Statens og Byens samlede Bestillinger aldrig tilgik dem*. Hermed

Samuel Münchow (f. 1893) arbejdede som ung Smedesvend baade i Sønderjylland og Kongeriget. Heroppe deltog han ivrigt i den faglige og politiske Arbejderbevægelse, men vendte saa tilbage til sin Fødeby Flensborg, hvor han i 1924 blev indvalgt i Byraadet og blev Formand for et af Den slesvigske Forenings Distrikter. Ved Bystyrets Nazificering i 1934 traadte han selvfølgelig ud af det kommunale Arbejde og etablerede sig derpaa i 1937 som Smedemester med selvstændig Forretning. Da Tyskland kapitulerede, kom han atter frem i de kæmpende Sydslesvigeres forreste Række. Han blev Formand for Den slesvigske Forenings Flensborgafdeling, Medlem af Byens Magistrat og af Sydslesvigsk Forenings Bestyrelse, og i 1946 indvalgtes han som dansk Repræsentant i Landdagen, hvor hans rolige, men skarpe Indlæg ofte har samlet Opmærksomheden om ham.

tænkes der paa Arbejdstøjet til Byens egne Arbejdere og paa Uniformer til Sporvogns-, Post- og Jernbanefunktionærer, endvidere Indkøbene til Elektricitetsværkets og Gasværkets Arbejdere. Vel indhentes som Regel Tilbud hos de danske Firmaer: men de udnyttedes aldrig, heller ikke, naar disse Firmaer forsøgsvis gik længst ned i Prisen. Disse Bestillinger laa jo paa Hundreder af Rigsmark og var derfor af Betydning for enhver Forretning.

Disse Kendsgerninger skyldes i første Linie de tyske Konkurrenters Vagtsomhed, hvad følgende lille Tildragelse kan belyse: Firmaet Hansen & Co. købte i en større By sydpaa 109 m Stof i Marinetøj og begyndte at sælge ud af det. Kort efter blev det tyske Firma Hans Jürgensen og andre opmærksom paa det og protesterede omgaaende over for det Firma, som havde solgt Stoffet til Hansen & Co., men ikke vidste, at det var et dansk Firma. Straks forlangte det Stoffet tilbage med Undtagelse af Stof til ti Klædninger foruden det allerede solgte. Anmelderne maa ikke have været tilfreds dermed, for i en senere Skrivelse forlangtes hele Resten tilbage ubeskåret. Efter at Grosserer Cornelius Hansen nu protesterede i en længere, udførligt begrundet Skrivelse, hørte man dog ikke mere til det. I en Samtale om Firmaets Kaar under Krigen udtalte Grosserereren: »Kun paa Grund af vor kolossale Ydedygtighed er det lykkedes os at komme uskadt igennem. Som dansk Forretning maatte vi yde meget mere end de tyske.«

Noget lignende udtaler Frøken *Christensen*, som leder Firmaet Uldalls Forretning og har gjort det under hele Krigen. Dette Firma havde f. Eks. ved Krigens Begyndelse et uhyre Lager af Udstyrsartikler, navnlig Gardiner. Det var af meget stor Betydning, idet Tildelingerne senere skete i Forhold til Lagrenes og Salgets tidligere Størrelse. Ud over de ovenfor skildrede Vanskeligheder, som ogsaa Firmaet Uldall kunde give Eksempler paa, mener Frøken Christensen ikke, at det med Rette kan hævdes, at de danske Forretninger har været ude for særlige Forfølgelser. Noget maa dog nævnes, og det er *de Ubehageligheder, som Partiet beredte enhver Forretning*, og som følte i særlig Grad pinlige for Danske. Partiet forlangte f. Eks. af Propagandahensyn særlige Dekorationsmaader i Udstillingsvinduerne, og man forlangte Flagning, naar Goebbels krævede: »Flaggen heraus!« I Vinduerne skulde der være et stort Billede af Hitler og desuden et Ugens Ord (Wochenspruch). Ingen af Delene blev efterkommet af danske Forretninger. — Andre Be-

stemmelser maatte man bøje sig for. Der kunde til Eks. blive forlangt Personaleappel. Saa kom et Par Partiledere og holdt belærende Taler for det paa l. Sal forsamlede Personale. Imens blev Forretningen lukket, og kun Ledersken kunde trække sig tilbage paa sin Kontor. Naar saa disse Partifolk var gaet, haandhævede en ældre Stornazist blandt Personalet til daglig strengt Partiets Bestemmelser med Hensyn til Luftbeskyttelse m. m.

De særlige Bestemmelser under Krigen var til stort Besvær, men i mange Henseender ogsaa til Gavn. *Kortsystemet* har været meget indviklet og udartede til en vældig Bureaukratisme, men har samtidig bevirket en Bevarelse af et nogenlunde Lager hele Tiden, som først nu er ved at ebbe helt ud. Varelageret blev ved dette System i Regnskabsoversigten forvandlet til Punkter, og Punktregnskabet gik over Byens Sparekasse, hvor hver Forretning havde en Punktkonto, som man kunde trække Checks paa som Penge. Pengene betød i Regnskabet ingenting, for hos Fabrikantene kunde man kun faa Varer mod den tilsvarende Punktcheck. Over for et vel-assorteret Firma kunde Sparekassen gaa ined til, at det en enkelt Gang overtrak sin Punktkonto, men der fulgte altid en Paamindelse med.

De Nedlæggelser af Forretninger og Filialer, som fandt Sted, ramte naturligvis i første Række danske Firmaer — og Ikke-Partimedlemmer. Af den første Kategori bør nævnes: Otto Nielsen, »Bladcentralen«; Legetøjsfirmaet Anderson, »Thorius«; Frøken Weibels Chokoladeforretning og Hansen & Co.s Afdeling paa Holmen.

VII

Den danske Haandværkerforening i Flensborg er stiftet i 1923. Den havde jævn og god Fremgang til 1933, da Nazisterne kom til Magten, men oplevede saa en mindre Tilbagegang paa Grund af den Angstpsykose, som den Gang opstod. *Arbejdsfronten* vægrede man sig længe imod, men maatte til sidst slaa sig til Taals med, at flere og flere af vore Medlemmer gav efter og indmeldte sig i den. Den stedlige Arbejdsfront udsendte en Erklæring om, at hvis man ikke var Medlem af den, kunde man heller ikke faa offentligt Arbejde tildelt. Haandværkerforeningen protesterede, og Formanden, Malermester *Albertsen* og Generalsekretær *Lieb* tog en Forhandling med Ledelsen. Det blev en haard Tørn, som endte med, at de truede med at gaa til højeste Instans. Kort efter offentliggjordes en Bekendtgørelse, som viste, at Arbejdsfrontens Fremgangsmaade var ulovlig. Indirekte blev alt dog ved det gamle, selv om Overborgmesteren, til hvem man ogsaa gik om Sagen, lovede Guld og grønne Skove. Ja, man optog det næsten fornærmeligt, at Haandværkerforeningens Bestyrelse Gang paa Gang kom igen, fordi den ikke troede paa nogen Forbedring, før den forelaa.

Heller ikke før Nazismen havde danske Haandværkere kunnet faa Statens Arbejder tildelt; men efter 1933 fik de heller ingen kommunale Bestillinger, og naar der til kommer, at mange civile Tyskere ogsaa undgik at anvende Danske, kan det roligt hævdes, at danske Haandværkere blev der ikke taget Hensyn til.

Under Krigen blev det meget bedre; men dette lader sig let forklare, da det udelukkende skyldes den Kendsgerning, at man manglede Arbejdskraft paa Hjemme-

fronten. Nu var det ikke nok med, at de danske Haandværkere kunde faa Arbejde hvor som helst — de blev ligefrem *arbejdsforpligtede* ligesom deres tyske Kolleger. De maatte træde til, hvor det blev forlangt — ogsaa i Kiel og andre Steder, hvor Bombardementerne gjorde hurtigt Indsats nødvendig. Flere af de danske Malere i Flensborg har været indsat i Kiel og maatte først og fremmest gøre Glarmesterarbejde dernede.

Haandværkerforeningens Lærlingeajdeling er under Krigen blevet et Kapitel for sig. Mangfoldige af disse unge Mennesker har faaet deres Uddannelse afbrudt for en hel Aarrække, og 13 vender aldrig mere tilbage. Der maa nødvendigvis, mener Formanden, nu lægges særdeles Vægt paa, at de hjemvendte faar en hurtig og samtidig god Videreuddannelse, og den maa ske paa Dansk. »Vore Lærlinge er længe nok blevet chikaneret i den tyske »Berufsschule«, fordi de ikke kunde saa godt Tysk som deres tyske Kammerater, men først og fremmest, fordi de ikke fulgte med i Nazismens Bravader. Nu maa disse Tilstande holde op.«

Formanden for Slesvigs Forening, Klejnsmed S. Münchow, fortæller, at 1. Maj under Nazismen fortsatte med at være Arbejdernes særlige Festdag, men medens det før havde været aldeles frit for enhver, om man vilde slutte sig til Optøget gennem Byen, blev det nu halvvejs Tvang. Det sørgede de underordnede Naziførere for, og det blev ret hurtigt dem, der kom til at beherske Arbejdsfronten, Partiets Fagforening for alle Arbejdere og Haandværkere, som kun ganske enkelte — meget modige — undgik at være Medlemmer af. Det var denne Arbejdsfront, som arrangerede 1. Maj-Optøget, og deltog man ikke deri, fik man ingen Dagløn udbetalt. Hr. Münchow sendte imidlertid i den Anledning en Klage ind paa rette Sted med en Forklaring om, at det var, fordi han var dansk og som saadan ikke følte sig hjemme blandt Deltagerne i Optøget, han havde holdt sig tilbage, og — han fik derefter sin Dagløn-udbetalt! Han var den Gang Svend, og det var ordnet saadan, at vilde man ikke være Medlem, maatte man selv om det, men betale maatte man alligevel. I Fabrikker og lignende Arbejdspladser med over 15 Arbejdere indkasseredes Medlemsbidraget ved, at Ledelsen holdt det nødvendige Beløb tilbage af Lønnen. Da S. Münchow 1937 blev selvstændig Klejnsmed, var han nødsaget til fortsat at være Medlem af Arbejdsfronten.

Alt dette havde en dansk Haandværker fælles med tyske Kolleger. De særlige Vanskeligheder, fordi man var dansk, var ikke overalt lige store, men med Byen som Arbejdsgiver kunde en dansk Haandværksmester ikke regne. »Byen gav mig intet Arbejde,« fortæller S. Münchow, »undtagen i særlig travle Perioder, f. Eks. naar Skolerne havde Sommerferie, og Bygningerne i den Tid skulde gøres i Stand. Selv da blev det Arbejde, jeg fik, kun en Slags Pilleri, skønt jeg som alle andre var indskrevet paa Byens Haandværkerliste. Velfærdskontoret gav mig Aaret rundt nogle Smaapillier, fordi jeg selv var Medlem af Velfærdsudvalget og boede behageligt nær ved. Engang havde jeg faaet Arbejde paa Hovedtoldkontoret; men pludselig blev det igen frataget mig, fordi jeg ikke sagde »Heil Hitler«, naar jeg kom og gik. Toldraad Rümänn sagde ganske vist, at jeg ikke skulde straffes, fordi jeg var ærlig. Han vilde selv engang undersøge Sagen; men jeg har aldrig senere hørt noget til den.

Ved Laugsmøderne opfordrede Kredshaandværksmester *Isaack* ved Afslutningen altid til et tre Gange »Sieg Heil«. Han spurgte mig, hvorfor jeg ikke hilste med. Det var saa svært at forklare de andre, hvorfor jeg kunde slippe og de ikke. Jeg hævdede, at det ogsaa for mig vilde være svært over for mine Landsmænd at forklare, hvis jeg hilste med. Det kunde han egentlig godt forstaa, og det blev ikke anderledes.

Paul, som senere faldt paa Østfronten, var jo Lærling hos mig. Han bestod i første Omgang ikke Svendepøven med den direkte Begrundelse, *at han ikke vidste nok om Førelsen!* Hvor skulde han ogsaa vide det fra, naar han som dansk Dreng havde gaaet paa Duborgskolen? Jeg tog det Spørgsmaal op paa et Laugsmøde og efterlyste en Bog, hvor danske Drengene kunde indhente de manglende Oplysninger. Ingen kunde nævne mig Bogen, og derfor blev man enig om, at det

heller ikke kunde forlanges af disse Lærlinge. Det blev dog aldrig anderledes alligevel. Den praktiske Del af Prøven havde Drengen bestaaet, det var kun den teoretiske Del, som manglede. Han fik alligevel sin Svendeløn af mig fra den Dag, og et halvt Aar efter bestod han saa Prøven med laveste Karakter, og vel var han ikke særlig begavet, men man kunde ganske bestemt have givet ham mere.

Hvad man ellers har været ude for, er af mere privat Karakter. Selv var jeg med som Soldat i den forrige Verdenskrig. I denne naaede jeg at faa tre Sønner med. Den ældste har vi endnu ikke hørt fra efter Kapitulationen. Denne Gang hørte jeg vist alligevel til en heldig Aargang. Ganske vist fik jeg ret hurtigt ved Krigens Begyndelse en Indkaldelsesordre som Klejnsmed til Mørvig, og glad var jeg for at kunne blive her i Nærheden og ved mit Fag. Det var vist det sikreste. Da jeg saa lige ovenpaa fik en anden Indkaldelse — til Grænsevagtstjeneste —, foreholdt jeg dem, at jeg var dansk og derfor ikke egnede mig til Vagttjeneste ved den danske Grænse, og desuden havde jeg jo i Forvejen den anden Ordre. Vel vidste jeg, at man som Soldat altid først skulde udføre den sidst givne Ordre, men i dette Tilfælde tillod jeg mig at ræsonnere. Det blev ogsaa taget til Følge; men fra Mørvig kom jeg hjem igen, fordi jeg var dansk, saa mig har det i den Henseende kun gavnnet, at jeg bekendte Kulør med det samme. Kun mod Slutningen af Krigen naaede jeg at gøre Lyskastertjeneste herude Vest for Byen.«

VIII

For *Landmændene* var Tiden allerede før Krigen besværlig paa Grund af de Ting, man maatte undvære til Drift af et effektivt Landbrug. Det var dog mere den stadige offentlige Indblanding, der virkede generende. Man vilde i god Tid gøre Landbrugerne fortrolige med at undvære visse ellers nødvendige Tilskud, da man efterhaanden gerne vilde opnaa at blive selvforsynende. Det blev først og fremmest Kraftfoderet, man maatte sige Farvel til. Kunstgødning derimod har Tyskland selv haft, saa det er er det gaaet nogenlunde med, og de Allierede lagde under Krigen ikke Vægt paa at ødelægge denne Fabrikation, saa Forsyningerne flød jævnt hele Tiden.

Før Krigen satte Partiet ind med en *mægtig Propaganda for øget Landbrugsvirksomhed*. Man lagde an paa, at Landbruget skulde være »intakt« og ydedygtigt, og derfor skaffede man det nye, billige Maskiner. Kunstgødningen blev ogsaa gjort billigere, og man gav Tilskud til Oppløjning af gamle Græsarealer, Indhegning i Smaafenner, Afvanding, Bygning af Siloer og Ajlebeholdere m. m., og — man holdt belærende »Sprechabende« med Bønderne. Siloerne har dog de fleste Aar staaet tomme. I Danmark derimod kom de først, da der var Brug for dem, men saa blev de ogsaa anvendt. Paa Grund af det manglende Tilslidsforhold mellem Bønderne og deres Vejledere kom der nemlig meget mindre ud af hele denne Indsats end beregnet.

Kontrolvæsenet blev ogsaa indført med eet Slag. Alle Besætninger paa fire Køer og derover skulde pludselig kontrolleres. Nogle Landmænd blev derved hjulpet til en vis Orden og Oversigt, andre vilde ikke lade sig kigge i Papirerne. Under Krigen blev dette Forhold ligefrem katastrofalt. Da stod mange op meget tidligt om Morgenen, før Kontrolassistenten kom, og malkede den halve Mælkemængde af Køerne. Ellers stemte de sædvanlige Opgivelser jo ikke. Fordi Vækkeuret engang havde svigtet, maatte en Mand betale 600 og en anden 1000 Rm. i Bøde. Kontrol- og Mejeritallene stemte i disse Tilfælde alt for daarligt overens.

De fleste Kontrolassistenter opfattede dog nok deres Stilling mere i Overensstemmelse med Bøndernes Ønsker, og Bønderne lod sig ikke tvinge.

Danske Landmænd var naturligvis undergivet de samme Bestemmelser, men de kunde komme ud for særlige Oplevelser. Til Mejeriet i Bilskov leverede Danskerne et Par Aar før Krigen den

største Mælkemængde pr. Ko. og efter en den Gang ny Lov skulde de saa have haft Præmier: men det blev nægtet dem, paa Grund af at de var danske! Senere fik de dem dog, men først efter mange Skrivelser.

Det værste for de danske Landmænd var den Kendsgerning, at de *langt mindre end de tyske var sikret mod Indkaldelse*. De tyske Landmænd, i hvert Fald de lidt ældre, blev for største Delen erklæret for uundværlige i Bedriften, hvad der for en dansk Landmand var meget vanskeligere at opnaa, og man har Tilfælde, som i høj Grad tyder paa Uriaspøster. Selv om det ikke i alle Tilfælde er bevisligt, ser et Eksempel som det følgende dog ganske ejendommeligt ud: Fire Mænd af samme Aargang, Landmænd allesammen, to danske og to tyske, blev indkaldt til Session samme Dag. Den ene var ikke mere svagelig end den anden. Af disse fire blev den ene sendt hjem igen, den anden fik en let Grænsevagtstjeneste, som kunde passes hjemmefra, mens de to sidste blev indkaldt til regulær Soldatertjeneste — det var de to danske. Det var ogsaa meget vanskeligt for de unge danske Landmænd at faa Orlov til Høsten eller til Foraarsarbejdet, hvad de fleste tyske opnaaede. Det skulde jo anbefales af de stedlige Bondeførere.

Et helt Kapitel for sig selv blev *Tildelingen af Krigsfanger til Hjælp ved Landbruget*. Der tog Partifolkene først de bedste fra, de næstbedste kunde saa komme til de andre Tyskere, mens Danskerne kunde faa de daarligste. Mærkeligt var det imidlertid at lægge Mærke til, at de daarligste i de fleste Tilfælde alligevel viste sig at være de bedste, naar der var gaaet en Tid! Det laa kort og godt i Behandlingen, og mange danske Landmænd har staaet paa Grænsen af Fængsel eller Koncentrationslejr, fordi de har behandlet Fangerne bedre, end Forskrifterne tillod. Et morsomt Tilfælde skal her anføres: Hos Gaardejer *Jørgen Søgaard* i Jaruplund fik man i denne Krig en Fange fra Ukraine, som de ogsaa under den sidste Verdenskrig havde haft som Fange paa Gaarden. Han havde over for sine Vogtere udtalt Ønsket om at komme herop igen, og han fik Lov til det.

IX

Straks efter Nazismens Magtovertagelse i 1933 begyndte andre Begreber om Frihed og Ret at blive de herskende. Meget hurtigt satte man ind med *Forfølgelse af anderledes tænkende*, navnlig Jøder og Kommuniste. De, man ønskede fjernet, erklæredes ganske simpelt for en af Delene. Alene det, at vedkommende var imod Nazismen, var Bevis nok. Saaledes er mange Arbejdere i Flensborg, tyske og danske, blevet sat fast i halve og hele Aar og nogle af dem endogsaa sendt i Koncentrationslejr, fordi de ikke vilde erklære sig tilfredse med den nye Tingenes Tilstand. De dansk-sindede Arbejdere i Flensborg blev i særlig Grad udsat for Beskyldningerne for at drive kommunistisk Propaganda.

Omkring 1. September 1939 tog disse *Angiverier* fat igen med fornyet Fart. Paa Landet kom en mindre Gaardejer, som var dansk, ud for, at en af hans to Heste krævedes afleveret til Militæret. Den samme Mand havde oplevet, at en Præmie, der tilkom ham som en af dem, der afleverede mest Mælk til Mejeriet pr. Ko. ikke

kunde udbetales til ham, fordi han var dansk. I Harmen over, at de som de første skulde aflevere en Hest, sagde hans Kone: »Ja, naar I vil have noget, skal I nok finde de Danske; ellers ved I aldrig, hvor de bor!« — Denne Udtalelse indbragte hende et Fængselsophold paa 18 Dage. Da hendes Sag saa kom for Retten, blev hun frikendt og løsladt med det samme.

Værre var det, da en større dansk Gaardejer efter en Vurdering af Heste i en Kro den 6. August 1941 sad sammen med tyske Kolleger ved et Krostuebord. De havde faaet en hel Del Tepuncher med Rom, og en Tysker spurgte ham saa, om det ikke var rigtigt, at han kun ønskede, at Tyskerne tabte Krigen. Som Svar paa dette udtalte han sig paa Grund af den noget animerede Stemning, de allesammen var i, uforsigtigt. Samtidig blev det bebrejdet ham, at han behandlede sine polske Krigsfanger paa Gaarden for godt, idet han gav dem for fri, end Forskriften lød paa. Gaardejeren mente, at hans Fanger havde ydet nok den Dag, og at han derfor kunde give dem fri, naar han ønskede. Tyskere i polsk Fangenskab vilde saamænd aldrig have ydet mere.

Først efter 6½ Maaneders Fængselsophold fik Gaardejeren sin Dom, som kom til at lyde paa 7 Maaneder. Paa Grund af alle de fordelagtige Udtalelser, som ved Vidneafhøringen fremkom om Manden, var det ikke muligt at dømme ham haardere. Han havde ogsaa siddet længe nok for saadanne Smaatterier, som det jo da var.

I Domsbegrundelsen fastsloges det, at Udtalelsen vedrørende Polakkerne ikke var at anse for strafbar. Hvad den anden Udtalelse angik, havde den anklagede i Fuldskab uden Tvivl sagt noget, han virkelig ønskede. Han havde ikke været saa beruset, at han ikke havde kunnet tænke og overveje klart. Ved Straffudmålingen havde der maattet tages Hensyn til anklagedes gode Omdømme som Menneske, men ogsaa til hans Aversion mod det tyske Rige. Der maatte sættes en Stopper for sligt.

Gaardejeren erklærede sig tilfreds med Dommen, og Sagen var sluttet.

De politiske Forfølgelser, der fik den største Betydning for Mindretallet, var *Arbejdsgivernes og Arbejdsanvisningskontorenes Vægning ved at give Arbejde til dansksindede*, som oven i Købet maaske sendte deres Børn i dansk Skole. Dertil kom senere *Nægtelsen af at udbetale den Børnehjælp, som tilkom børnerige Familier* — med tre Børn og derover. Meget sjældent forelaa der imidlertid *skriftlige* Beviser for, at en Mand var afskediget paa Grund af sit danske Sindelag og hele Tilhørsforhold til det danske Mindretal, men man har dog Eksempler derpaa. Forøvrigt kan Forhold af denne Art illustreres ved følgende, som en dansk Flensborger fortalte om sin egen og sin Families Skæbne:

»I Foraaret 1937 stillede jeg Andragende om Børnepenge, hvilket blev mig bevilget, indtil jeg i Sommeren 1938 fik Besked om, at de var blevet spærret. Jeg var oppe hos Kredsleder Hoppe og talte med ham derom; men Manden kom med saa frække Udtalelser om alt, hvad der var dansk, at jeg afbrød al Samtale. Han prøvede ligefrem at bestikke mig ved at love mig Børnepengene udbetalt med det samme, hvis jeg bare vilde tage Børnene ud af den danske Skole, hvilket jeg nægtede.

I Foraaret 1939 blev Kredslederen afsat, og en ny kom i hans Sted. Straks fik jeg Besked om, at jeg igen kunde faa Børnepenge. I Juli samme Aar fik jeg de første, og det gik til November 1941, da de paa ny blev spærret, og siden den Tid har jeg faaet Pengene fra den danske Menighed.

Fra den 19. Oktober 1939 til den 28. Marts 1940 arbejdede jeg paa Chokoladefabrikken. En af de sidste Dage blev jeg advaret af en Kammerat. Chefen vilde afskedige mig. Han havde hørt, at jeg var Medlem af den Slesvigske Forening. Chefen hed Møller, han var en stor Nazist, men blev for Resten dræbt den 19. Maj 1943 ved Bombeangrebet paa Flensborg. Nu vilde jeg komme ham i Forkøbet og selv opsigte min Plads.

Derfra kom jeg til et Firma Peters som Telefonist. I den Tid, jeg var der, blev jeg indkaldt som Soldat, men kom hjem igen i Løbet af en Uge paa Grund af Mavesaar. Saa vilde jeg naturligvis tiltræde min gamle Stilling, men fik den Besked af Hr. Peters, at det var kommet ham for Øren, at mine Børn gik i den danske Skole. Hvis jeg vilde tage dem ud, var der ikke noget i Vejen for, at jeg kunde begynde igen. Det nægtede jeg.

Derpaa begyndte jeg at arbejde paa Marineskolen i Mørvig, hvorfra jeg fik min Afsked den 21. Februar 1942 efter omtrent 2 Aars Forløb. De prøvede paa at faa mig til den anden Side; men jeg blev, hvad jeg var, og hvad jeg er: dansk. Fra den 30. November 1941 til min Afskedigelse arbejdede jeg for 20 Rm. om Ugen. De havde spærret mit Børnetilskud, og vi var en Familie paa 10 Personer, saa det var ikke let. Vi led Nød i den Tid. Prokuristen havde meldt mig til Chefen for nogle Udtalelser, jeg var kommet med. Jeg fik Besked om at stille hos Gestapo, hvor alt blev taget til Protokols; men jeg hørte ikke mere om Sagen. Siden den Tid kunde jeg dog ikke faa nogen ordentlig Stilling mere, da det var bemærket paa mit Kartotekskort paa Arbejdskontoret, at jeg var i den danske Forening, hvad min Hustru og jeg har været siden 1928, og alle mine Børn har fra Begyndelsen af gaet i den danske Skole.«

Det er saa meget mere tappert gjort af denne danske Arbejder og hans Hustru, som de har otte Børn at forsørge. Om han altid har været klog nok i sine Udtalelser, faar staa hen. Sandsynligvis har han været meget let at irritere, da han i mange Aar har lidt af stærke Maveblødninger. Et krast Tilfælde blandt de Udtalelser, han er kommet med over for en Embedsmand i Funktion, som i sin Uskyld kun haabede at kunne glæde Familien, skal nævnes. Paa Grund af de mange Børn blev Fru Petersen indstillet til Fortjenstmedaillen i Guld = Goldenes Mutterkreuz. Da Hr. Petersen blev tilkaldt for at modtage Meddelelsen derom, erklærede han, at de kunde beholde deres Mutterkreuz, for hans Kone var ingen Præmieko.

X

SS-Tropperne regnedes for Nazismens saakaldte Elitetropper. Det skulde i Begyndelsen være rene Ariere, lydefri Kroppe og med en saa fanatisk Tro paa Nazismens Sag som muligt.

Denne Tjeneste skulde have Præg af Frivillighed; men da man under Krigen efterhaanden fik Brug for saa mange som muligt af den Slags Soldater, *kneb det med at faa frivillige nok*, og saa maatte man se at klare sig paa anden Maade. Der oprettedes en særlig Hverveafdeling, og da denne, naar den kom rundt til Arbejdstjenestelejrene for at kapre egnede frivillige, sjældent havde tilstrækkelig Held med sig, selv om den appellerede aldrig saa meget til Fædrelandskærlighed og Soldaterære, greb den mere og mere til Bondefangermetoder. Et Eksempel herpaa (blandt flere) skal anføres:

Den unge Mand, her er Tale om, hed *Friedrich Maas*, og hans Fader, hvis Redegørelse nedenfor gengives, hedder *Johannes Maas*. — Sønnen var født den 12. Oktober 1924 og gik seks Aar paa Duborgskolen, hvorfra han tog Afgangseksamen 1941. Han var meget ivrig Spejder og en god Hornblæser. Da han var musikalsk, begyndte han paa en Uddannelse som Musiker. Af den Grund meldte han sig ogsaa som en af dem i Arbejdstjenesten, der gerne vilde gøre Tjeneste ved Musikken, naar Militærtjenesten senere rykkede ham ind paa Livet. Det benyttede Hverveofficererne sig af, idet de sagde, at saa maatte han først gennemgaa SS-Uddannelsen. Deraf hele Miséren.

Saa følger Faderens Redegørelse for Sagens Forløb:

»Vor ældste Dreng, Fr. Chr. Maas, kom til Mønstring i Januar 1942 i Flensborgs Politipræsidium. Her blev de unge Mænd spurgt, om de havde et særligt Ønske angaaende Optagelse i en

bestemt Troppedel. Vor Dreng vilde gerne til et Musikkorps, og det blev lovet ham. Den første April blev han indkaldt og kom til Wilhelmshafen i Arbejdstjeneste. Det var den første Del af Værnemagten. I de første Majdage kom der en Hvervekommission fra Waffen-SS, flere Officerer og en SS-Læge. Alle, som maalte 1,70 m og derover, blev kommanderet til Undersøgelse, ogsaa vor Dreng. Han var duelig, og da den ledende Officer hørte, at han havde meldt sig til et Musikkorps, sagde han, at det kunde man kun gennem Waffen-SS. Vor Dreng troede det ikke; men alle paastod, at det var saadan, og de forelagde ham en Lap Papir, som han skulde underskrive. Paa hans Forespørgsel, om dette forpligtede til noget, svarede Officeren nej. Det var kun en Formssag, og til Bevis derpaa fik han nu et stort Optagelsesskema til Waffen-SS, som de sagde, han kunde gennemlæse, og, naar han havde Lyst, udfylde og sende til sin Fader, som ogsaa skulde underskrive. Dette blev aldrig gjort, hverken af Drengen eller af mig, for han vilde absolut ikke derhen. Jeg sendte Skemaet tomt tilbage til Waffen-SS i Hamburg og protesterede mod nogen Sinde at give mit Samtykke dertil.

Til Trods herfor fik min Dreng, som i Mellemtiden var blevet forflyttet til et Musikkorps i Oldenburg, i Juli Maaned Besked om, at han var optaget i Waffen-SS, og samtidig fik han Opfordring til at melde sig ved en Formation i Nürnberg den 1. Oktober samme Aar. Han sendte denne Skrivelse til mig og bad mig hjælpe ham til at blive fri, og jeg sendte den tilbage igen til Hamburg under Protest, og saadan gik det tre Gange.

Til sidst henvendte jeg mig i Værnemagtskommandoen paa Gottorp Slot i Slesvig til en ældre Kaptajn ved Navn *Klokke*. Han var bestemt Antinazist og viste megen Forstaaelse for vor Sag. Da Tiden var knap, ansatte han en Retsforhandling der paa Stedet til den 28. September Kl. 9 om Morgenen, hvor foruden han selv, min Søn og jeg ogsaa en Waffen-SS-Officer skulde være til Stede. Vi var naturligvis punktlig paa Pletten; men vor Modpart kom ikke. Saa ringede Kaptajn Klokke Waffen-SS i Hamburg op og spurgte, hvorfor den Officer ikke kom. Han havde dog faaet Ordre dertil. Lederen svarede, at Manden var paa en Hvervetur, og da vor Sag laa fire Maaneder tilbage, maatte alt vel blive, som det var. Saa sagde Kaptajnen, at dette kunde ikke ske, for min Dreng og jeg krævede, at Sagen skulde for Generalkommandoen i Altona og i sidste Instans for den tyske Krigsret, hvis den ikke kunde ordnes her til vor Tilfredshed.

Saa spurgte Kaptajnen, om Waffen-SS vilde gaa med os for Krigsretten, om det skulde være. Efter en lille Pause kom det Svar, at under de givne Omstændigheder vilde Waffen-SS give Drengen fri til Værnemagten. Da smilede Hr. Klokke, lagde Haanden over Roret og hviskede: »Deres Søn er fri!« Saa lagde han Telefonen paa, klappede os paa Skuldrene og ønskede os til Lykke med, at Sagen var gaaet saadan. Det var ogsaa ham en stor Glæde. Til Slut sagde han, at den Fremgangsmaade, som Waffen-SS anvendte, var det rene, simple Bondefangeri, for den Lap Papir, man først fik forelagt, den saakaldte »Melde-Vordruck« = Anmeldelsesskema, var bindende, og Optagelsesskema og alt andet var uden Betydning og kun Propaganda og Bluff. — *Saadan gik det os med Waffen-SS!*

Denne Redegørelse fra Faderen taler for sig selv, og der kræves endnu kun et Par Ord om, at Sønnen efter en kort krigsmæssig Uddannelse som Rekrut i Infanteriet kom med paa den italienske Front, hvor han faldt under Kampene i Mellemitalien.

XI

Efter lange Forhandlinger var det efterhaanden blevet slaaet fast, at *det danske Mindretals Børn var fri for Tjeneste i Hitlerjugend*. Alligevel kom der den ene Opfordring efter den anden til danske Børn om at møde til det ene eller det andet, sikkert mest paa Grund af Mangel paa Orden i Kartotekerne. Disse Mødeordrer blev altid brændt, og ingen mødte. Under Krigen kom der imidlertid en Ordre til

store Dreng i 16—17 Aars Alderen om at møde til »Wehrertüchtigung« = Værnedygtiggørelse i særlig dertil indrettede Lejre. Hvad skulde man nu gøre ved den? Ja, for nogen var der ingen Tvivl. Den kom jo fra Hitlerjugend, og derfor skulde man bare lade som ingenting og blive hjemme. Andre mente, at det var en Slags Soldatertjeneste, som man under Krigen ikke kunde slippe for. Derfor blev der fra Mindretallets Side ført nogle Forhandlinger derom, som udmundede deri, at man alligevel raadede de unge til at følge Opfordringen, da det ellers let kunde komme dem til Skade senere. Trods dette mente Arbejder *Johannes Maas* i Flensborg, hvis ældste Søn med Nød og næppe slap for at blive presset ind i SS, at man bare skulde holde fast ved den første, lovmæssige Afgørelse og derfor holde Drengene hjemme. Det gjorde han, og — ingen skal dadle ham for det. Herom fortæller Hr. *Maas*:

»Min yngste Dreng, *Herbert*, født den 24. Juli 1928, fik i Juli 1944 en Indkaldelse fra Hitlerjugend i Flensborg til en tre Ugers Øvelse i Værnemagtsdygtiggørelseslejren Gudendorf i Ditmarsken. Vi sendte denne Indkaldelse tilbage sammen med en Erklæring af Overpræsidenten i Slesvig om, at den danske Ungdom var fri for al Tjeneste i Hitlerungdommen. I de næste Uger kom der flere Gange en Udsending med den Befaling, at *Herbert* skulde møde: men vi brød os ikke derom. Efter 4 Ugers Forløb fik han saa en Befaling fra Politiet om at komme til Forhør i denne Sag. Jeg gik med min Søn op til Politioverløjtnant *Mathiesen*, som havde underskrevet Befalingen, og foreviste ham Præsidentens Erklæring; men han paastod, at dette var en Værnemagtssag, og for øvrigt havde han aftalt med nu afdøde Generalsekretær *Lieb*, at vore unge skulde deltage i Øvelsen, og en Del danske unge havde allerede gjort det.

Vi mente endnu ikke, at det var nødvendigt, og *Herbert* blev stadig hjemme. En Uge senere kom der saa fra Hr. *Mathiesen* den Besked, at hvis *Herbert* ikke rejste med det samme, blev han transporteret til Lejren af Politiet, og vi vilde som hans Forældre blive straffet. Af Hensyn til vor Dreng maatte vi saa sende ham af Sted, over fem Uger senere end hans Kammerater.

I Gudendorf blev han straks ført til Lejrføreren, en 25-aarig Løjtnant ved Navn *Brink*, en Hjemmetysker og stor Danskeræder fra Haderslev. Han første Spørgsmaal var, om *Herbert* vilde melde sig frivilligt til Waffen-SS, hvad han nægtede med den Begrundelse, at han var Dansker. Saa skældte Løjtnanten ham frygteligt ud og truede med, at de nok skulde faa ham til at melde sig. Bagefter sendte han *Herbert* ind at bo paa en stor Stue, som i Forvejen var belagt med 15 Hitlerdreng, som alle havde meldt sig frivilligt. Den første Nat skulde »den Helligaand« besøge vor Dreng, det vil sige, at han skulde prygles af de andre; men han vidste fra mig, hvad der forestod ham, og laa paa Lur. Da Slagsmaalet begyndte i Mørket, var der flere af »den Helligaand«s Mænd, som fik forslaaede Øjne og blodige Næser, mens *Herbert* slap forholdsvis godt fra det. Den næste Morgen ansatte Lejrføreren saa en Sportstime med Boksning. Vor Dreng blev straks udtaget, og Løjtnanten valgte personlig hans Modstander, en stor 17-aarig Slagterdreng fra Hamburg, en af de stærkeste blandt de 400 Dreng i Lejren. Det var Mening, at Danskeren skulde have Prygl, men takket være Duborgskolens Gymnastiktimer og en grundig Uddannelse i al Slags Sport lykkedes det *Herbert* efter et Par Omgange at slaa sin Modstander saa sønder og sammen, at han græd, og Kampen blev afbrudt som »uafgjort«. Dette prøvede Lejrføreren endnu flere Gange med andre Modstandere; men efter Fortælling af to andre danske Dreng, som ogsaa var der, blev de allesammen slaet ud. Til sidst vilde ingen mere bokse med *Herbert*, og de kaldte ham kun: »Boksemesteren fra Flensborg«.

Han maatte endnu gennemgaa en Del Chikaner fra Løjtnantens Side. For Eksempel har han uden Afbrydelse maattet passe en Vandpumpe, som pumpede Vand op til Lejren, i 36 Timer, og det var kun et af de mange Plagerier; men til sidst gik ogsaa de tre Uger til Ende + tre Dages Straffetillæg, fordi han ikke var mødt straks, og han kom hjem med blodige Skjorter og Sko uden Hæle. Saadan kunde man faa sine Børn hjem fra den prøjsiske Militarismes Indvielseslejr.«

Denne Behandling gav Stødet til, at den unge Mand under ingen Omstændigheder vilde være tysk Soldat. Derfor stak han sammen med en dansk Kammerat af til Danmark, gik »under Jorden« og begge lod sig omgaaende indrullere i Modstandsbevægelsen.

Det Spændingsforhold mellem Dansk og Tysk, der af de fleste opfattes som gammelt og uforanderligt, har i Virkeligheden i den sidste Menneskealder været underkastet stærke Svingninger. Indtil Afstemningstiden i 1920 begyndte, eksisterede der næppe noget saadant spændt Forhold i Flensborg og det øvrige Sydslesvig. Disse Møder bragte imidlertid Sindene i Affekt, og op igennem Tyverne kunde man blive ved med at spore det. Da Nazisterne kom til Magten, blev det mindre, fordi Spændingen da blev en anden, en indre tysk. Dertil kom, at Nazisterne — officielt — satte en Ære i at optræde korrekt over for Mindretallet. Da det efterhaanden som Krigen skred frem, blev mere og mere klart for de fleste Tyskere, hvor denne Galsskab bar hen, *begyndte mange iblandt dem at tale højt om, at den eneste Redning for dem, naar de vilde ud af denne evige Krigstilstand, vilde være at komme til Danmark.* Denne Tanke er maaske født hos Tyskerne, før nogen dansk Mand har vovet at tro paa Virkeliggørelsen af en saadan Idé. Nu har den i Aarene efter Kapitulationen grebet Flertallet af Befolkningen, og selv om det skulde være en haard og træls Vej, der ligger forude, vil Længslen stadig gro, og Haabet og Tilhiden vil give Sydslesvigerne Styrke til at gennemleve Prøvelserne, saa de en Gang i Fremtiden ved egen fri Vilje kan faa Lov til at vende hjem.

Saadan kom ingen Fotograf *Frihedsraadet* paa Skudhold — før Sejren var vundet! Fra v.—h.: Prof. Bodelsen, Prof. Chievitz, Red. Schoch, Red. Houmann, Prof. MF Mogens Fog, MF Arne Sørensen, MF Frode Jakobsen, Kontorchef Banke og MF Alfr. Jensen.

DANMARKS FRIHEDSRAAD

Af Prof., Dr. med. MOGENS FOG

Det er ofte og med Rette paapeget, at den aktive Modstand mod Besættelsesmagten i Danmark som i de fleste andre tyskbesatte Lande opstod ved spontane og spredte Initiativer, baaret frem af vidt forskellige Bevæggrunde og med vidt forskellige Midler som Kampvaaben. Fra de første svage Modstandsgrupper opstod i Besættelsens tidligste Tid, og indtil Frihedsbevægelsen spandt sit usynlige Net tværs gennem hele Befolkningen og Landet, bevaredes dette Præg af Spontaneitet og Opdeling. Men paa Vejen var *Danmarks Frihedsraad* blevet dannet og havde samlet Flertallet af Nettets Traade i sin Haand, samtidig med at det udadtil, over for Landsmænd, allierede og Fjender, blev det kæmpende Danmarks Talerør.

Raadets Navn blev i Besættelsens sidste Faser befæstet med en Autoritet baade over for Befolkningen og indadtil i Frihedsbevægelsens Organer, som ikke lader en lovlig valgt Regeringsmyndigheds noget efter, og som maa være et Udtryk for, at det i alt væsentligt greb rigtigt i sine Dispositioner og havde Resonans hos ligesindede Danske, der ikke alene var kampberedte, men modne og selvdisciplinerede.

Selv om der under Krigen ofte skabtes overdrevne Forestillinger om Raadets Magt og Indflydelse, og selv om »Frihedsraadets Ordre« blev anvendt som Formular — og stundom misbrugt — over for praktiske Detailler og Forhold, som det ikke havde, ikke kunde og ikke skulde have direkte Indsigt med, er det dog hævet over enhver Tvivl, at dette samlende Organ i høj Grad var medvirkende til at stimulere og ret-

lede den danske Modstandskamp og give den sin specielle Karakter. I en Strid, hvor intet var stort og intet smaat, saa sandt den mindste konkrete Haandsrækning var lige saa uundværlig som generelle politiske Retningslinier, havde det sin Betydning, at der blev skabt en Forsamling, der kunde virke baade som Symbol og som Generalfstab.

Den centrale Stilling, Frihedsraadet efterhaanden fik i Forholdet mellem Danmark og Besættelsesmagten, var ikke forudsat af de Mænd, som grundlagde det. Ganske vist var det deres Haab og deres Tro, at det skulde lykkes at smede de aktive Modstandsgrupper af alle Arter sammen i en fælles, koordineret Front, ganske vist var de besluttede paa at faa hele Befolkningen i Tale ved at træde »aabent« frem i de illegale Blade — paa et Tidspunkt, hvor ingen lignende Institution i Vesteuropas okkuperede Lande havde proklameret sin Eksistens. Det franske *Conseil national de la resistance* var ganske vist dannet nogle Maaneder i Forvejen, men endnu ikke kendt herhjemme. Men ingen kunde i Sommeren 1943 ane, at en 29. August skulde berøve Landet dets officielle Regering og dermed aabne Vejen for en hemmelig. Den enestaaende statsretlige Stilling, Danmark indtog i Krigens sidste 20 Maaneder, en Stat uden nogen Form for Ministerium, afgav en særregen Basis for Hjemmefrontledelsens Stilling.

II

Det var *Modstandsbevægelsens Holdning over for Valget den 23. Marts 1943*, der gav Stødet til et Forsøg paa at samle de aktive Grupper under en fælles Ledelse. Paa det Tidspunkt var den illegale, frie Presse Modstandens vægtigste »Vaabenart«. Selv om Sabotage, Efterretningstjeneste, Samarbejde med Faldskærmsagenter o.s.v. allerede længe havde spillet en Rolle, var det dog i Bladvirksomheden, i det skrevne Ord, Trangen til aktiv Opposition mod de fremmede først og fremmest fandt Udtryk. Det var ogsaa paa dette Omraade, de største, landsomspændende Grupper stod færdigorganiseret. Før Valget havde de indtaget vidt forskellige Standpunkter. Nogle illegale Blade opfordrede til at stemme paa Dansk Samling, andre til at holde sig hjemme eller afgive blank Stemmeseddel, atter andre til at sætte Kryds ved særlig nationalt indstillede Kandidater paa forskellige Partilister. Denne Divergens i Opfattelsen maatte nødvendigvis virke svækkende paa de forskellige Bladgrupperes fælles Formaal: *at rejse Danskerne til direkte Kamp mod Undertrykkerne*.

I Maanederne efter Valget søgte to af de største Organisationer Kontakt med hinanden, »Frit Danmark«, der siden April 1942 regelmæssigt havde udsendt sit Blad, og som byggede paa en Række Fag- og Lokalgrupper, og »Studieringen«, der siden Efteraaret 1941 havde udfoldet en halvlegal meddelende og opinionsdannende Virksomhed i saakaldte Studiekredse Landet over, og som nu forberedte Overgang til hel illegal Indsats. Gennem Civilingeniør *Erling Foss* fik »Studieringen«s Leder *Frode Jakobsen* arrangeret et Møde med *Mogens Fog* fra »Frit Danmark«, og den 5. Juni 1943 enedes disse tre om at søge skabt et samlende Organ for saa mange Modstandsgrupper som muligt. I Løbet af de følgende Maaneder opnaaedes Tilslutning fra »Dansk Samling«, »Danmarks kommunistiske Parti« og gennem Foss og Chefredaktør Schoch fra flere »løse« Bladgrupper. Sommerens Begivenheder sinkede det første, konstituerende Møde, 29. August kom imellem og lagde Beslag paa al

Frode Jakobsen
F. 1906

Erling Foss
F. 1897

Aage Schoch
F. 1898

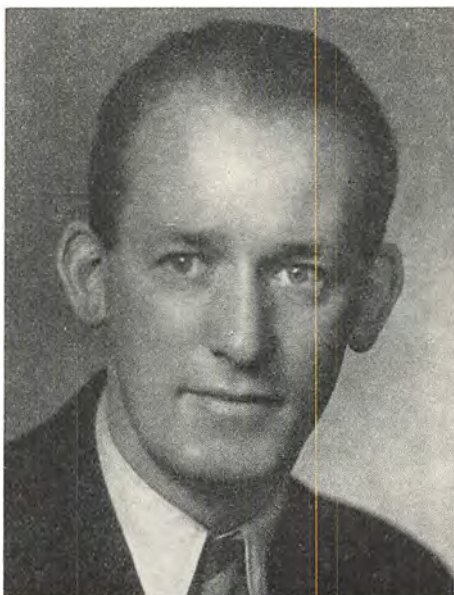

Mogens Fog
F. 1904

Mændene i Danmarks Frihedsraad (1).

Jørgen Staffeldt
1912—44

Børge Kruuse Houmann
F. 1902

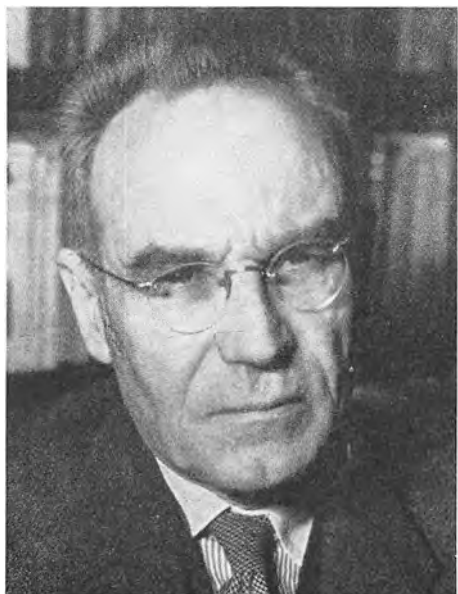

Arne Noe-Nygaard
F. 1908

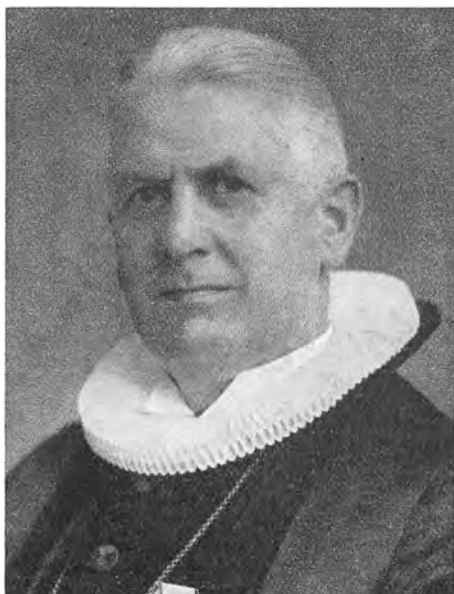

Arne Sørensen
F. 1906

Mændene i Danmarks Frihedsraad (2).

Ole Chievitz
1883—1946

Hans Øllgaard
F. 1888

Carl Adolf Gottlieb Bodelsen
F. 1894

Alfred Jensen
F. 1903

Mændene i Danmarks Frihedsraad (3).

Niels Banke
F. 1907

Erik Husfeldt
F. 1901

Mændene i Danmarks Frihedsraad (4).

Arbejdskraften for en Tid, samtidig med at adskillige mindre Grupper blev revet op og maatte begynde med nye Folk; men i Midten af September samledes de tre Initiativtagere, *Aage Schoch*, *Børge Houmann* (Kommunistisk Parti) og *Jørgen Staffeldt* (som foreløbig Repræsentant for Dansk Samling). Paa Forslag af Foss blev Navnet »Danmarks Frihedsraad« vedtaget, og i en Proklamation fastslog man som Raadets Maal at »organisere Modstanden mod Tyskerne paa alle Omraader og med alle de Midler, som staar til Folkets Raadighed.« Samtidig afgav Raadets Medlemmer et »højtideligt Løfte om i Arbejdet for Danmarks Frihed at sætte dette Maal over ethvert Partihensyn og enhver Særinteresse« — et Løfte, som baade Raadets Medlemmer og de Organisationer, de repræsenterede, troligt overholdt indtil Besættelsens sidste Dag.

Af Raadets oprindelige Medlemmer skulde kun Frode Jakobsen opnaa at følge dets Arbejde uafbrudt, indtil Befrielsens Time slog. Allerede fra andet Møde var det Professor *Arne Noe-Nygaard*, der repræsenterede »Dansk Samling«, i December afløstes han af *Arne Sørensen*. I Slutningen af November Maaned blev Erling Foss arresteret en kortere Tid af Gestapo, og af Forsigtighedsgrunde kunde han derefter ikke deltage i Raadets Møder, men stod kun i indirekte Kontakt. Da han i Februar 1944 maatte flygte til Sverige, erstattedes han af Professor *Ole Chievitz*. Ogsaa han maatte i »Karantæne« nogle Maaneder, efter at han i Juni 1944 havde været under Tyskernes Varetægt et Par Uger. Den 1. September 1944 blev *Aage Schoch* arresteret, Biskop *Ølgaard* indtraadte i hans Sted, men maatte et Par Maaneder efter holde sig borte fra Sammenkomsterne paa Grund af en mistydet illegal Meddelelse fra Vestre

Ole Lippmann (f. 1916) var i 1936 paa Studierejse i U.S.A. og drog herfra til Japan for at studere dette Lands Industri og Handel. Han opholdt sig derefter i Nordkina og Rusland, gjorde i 1938 flere Rejser i Europa og vendte atter hjem til Danmark. Den 9. April 1940 laa han syg efter et Biluheld. Straks efter Udskrivningen fra Hospitalet gik han ind i skiftende illegalt Arbejde og søgte efter Folkestrejken i 1944 til England, hvor han indrulleredes i den engelske Hær og uddannedes som Faldskærmsmand. I Jan. 1945 blev han Londons Repræsentant i den danske Modstandsbevægelse og Chef for Faldskærmsropperne paa dansk Omraade. Han akkrediteredes Frihedsraadet som de Allieredes Repræsentant, blev Medlem af Kommandoudvalget og gik i illegale Kredse under Dæknavnene »Major Sølling« eller »Major Lund«. Efter Befrielsen blev han Direktør i Firmaet Simonsen & Weel. Han dekoreredes i 1946 med Legion of Merit, Degree of Officer og i 1947 Member of the Order of the British Empire, Mil. Division.

Fængsel. Den 14. Oktober 1944 blev Fog sat fast, i hans Sted valgtes Professor *C. A. Bodelsen* som Repræsentant for »Frit Danmark«. I Januar 1945 blev Børge Houmann paa Grund af Sygdom erstattet med *Alfred Jensen*, Kommunistisk Parti. Selv om Raadets Medlemmer skiftede, rummede det saaledes til Stadighed baade fremtrædende Enkelt personer som Udtryk for bestemte Aandsretninger og direkte Repræsentanter for de fire Organisationer, som dannede Hovedhjørnestenene i dets Fundament.

Efter at Schoch og Fog i Marts var befriet fra Shellhuset, tog de fra April atter Del i Arbejdet, og samtidig besluttede man at udvide Medlemsantallet for at skabe en bredere Basis for de sidste, betydningsfulde Afgørelser. Houmann vendte tilbage, Professor *Husfeldt* (»Ringens») og Kontorchef *N. S. Banke* (Dansk Samling) blev optaget.

I Raadets første Opraab hed det, at det rummede en Repræsentant for De frie Danske i Udlandet. Dette refererede til *Flemming Muus*, der i Marts 1943 var landet med Faldskærm her i Landet som Chef for de af de britiske Special Forces nedkastede »Agenter«. Muus deltog i Raadets Møder, indtil han i November 1944 blev kaldt tilbage til England. Hans Efterfølger, *Ole Lippmann*, afløste ham ved sin Ankomst tidligt i 1945. Begge opfattede de sig dog først og fremmest som »Forbindelsesled« til de Allierede og deltog kun i ringe Grad i Raadets Beslutninger.

I Efteraaret 1943 knyttede Raadet *Ebbe Munck*, der arbejdede i Stockholm, til sig som sin Repræsentant i Spørgsmaal vedrørende Forholdet til de Allierede. Munck havde da allerede længe været den centrale Figur i Forbindelsen over Sverige mellem Hjemmefront og den frie Verden. Efter at Erling Foss var flygtet over Sundet, forblev han Medlem af Raadet og virkede i Samarbejde med Munck som dets »diplomatiske« Kontaktperson udadtil.

Da der i Sommeren 1944 var Tale om, at *Christmas Møller* skulde vende tilbage til Danmark, bad Raadet ham om at indtræde som Medlem, saa snart han ankom til Landet. Imidlertid strandede Planen paa Betæneligheder fra engelsk Side, — som bekendt brækkede *Christmas Møller Foden* under Træning til Faldskærmsudspring.

I de godt halvandet Aar, Raadet virkede, forløb dets Arbejde paa Trods af alle Arrestationer og Uroligheder uden nogen Afbrydelse. Dette var kun muligt i Kraft af vidtdrevne Forsigtighedsforanstaltninger og et Kontaktsystem, som nok nu og da kunde glippe for Enkeltmedlemmers Vedkommende, men som aldrig brød sammen. Raadet holdt praktisk taget aldrig Møder to Gange samme Sted, dets Medlemmer skiftedes til at skaffe Løjligheder, hvis Indehavere var »ukompromitterede« — og uden Anelse om, hvem det var, de gav Husly. Møderne fandt Sted — efter forudgaaende Telefonbesked pr. Kode — mindst 1 Gang ugentlig, paa skiftende Tidspunkter af Døgnet. I afgørende Situationer kunde Møderne strække sig over hele Dagen eller vare næsten permanente Døgn i Træk.

Den Tone og Aand, der herskede ved disse Sammenkomster, vil sikkert blive staaende for Deltagerne i et særligt Skær. Naturligvis herskede der ofte stærke Meningsdivergenser om Stillingen til et eller andet Problem, men kun yderst sjældent fandt de skarpe Udtryk. En Atmosfære af Samdrægtighed og Vilje til at finde frem til den Løsning, som gavnede Landets Sag bedst, en Følelse af et dybt Ansvar, skabt af Raadets store Indflydelse og de Følger, dets Beslutninger kunde faa, hvilede over Diskussionerne. Der blev næppe nogen Sinde foretaget en Afstemning, man talte sig til Rette, og det skal siges, at der aldrig blev vist nogen Form for Illoyalitet over for en Afgørelse, selv om den ikke stemte med alles Ønsker.

Raadet valgte ikke nogen Formand. Efter at Foss de første Maaneder havde ledet Møderne, gik Hvervet paa Omgang mellem Medlemmerne, hvilket følte meget naturligt, da ingen i Forsamlingen søgte eller ønskede større Indflydelse end enhver anden.

De talrige større og mindre offentlige Meddelelser og Pièces, som Raadet udsendte, blev efter en Diskussion om Retningslinierne forfattet af en eller et Par af Medlemmerne, hvorefter den endelige Udformning blev foretaget i et Møde. Kun ved Strejker og lignende akutte Begivenheder konciperedes Opraabene i Fællesskab, hvilket ikke altid gavnede deres sproglige Renhed, men til Gengæld begrænsede deres Omfang.

Hermed er i korte Træk givet et Indtryk af »Frihedsraadet«s indre Virkemaade — hverken dets Medlemmer eller dets Arbejdsform afgiver Basis for nogen dramatisk Skildring, dets Mænd kom fra Dagliglivet og førte en naturlig og kammeratlig Tone ind i denne deres særprægede Virksomhed i Danmarks Tjeneste.

III

Det var med en *besynderlig Følelse af Selvbestaltethed og Usikkerhed*, Raadet begyndte sit Arbejde. Ganske vist stod fire af de bedst organiserede Modstandsgrupper bag det, men det var paa Forhaand ingenlunde givet, at de talrige Smaagrupper og

Frihedsraadet første større Henvendelse til Offentligheden — »Naar Danmark atter er frit« — fremkom i »De frie Danske« (se Bd. I, S. 657) og blev derefter spredt i Tusindvis af Afskrifter. Ret hurtigt fik Raadet dog ogsaa sit Programudkast trykt. Paa Hæftets Bagside læstes: »DANMARKS FRIHEDSRAAD anmoder Dem om nøje at gennemtænke den herved fremsatte Plan, og — hvis De er enig deri — udbrede og virke for de fremsatte Synspunkter. En vidtstrakt, om end nødvendigvis stiltfærdig Drøftelse vil udøve Indflydelse paa hele Befolkningen og derigennem paa ledende politiske Kredses Stilling, hvilket vil bidrage til at opfylde Raadets Hensigt: En Forberedelse til Tiden efter Besættelsens Ophør, saa der saa hurtigt, saa ublodigt og saa gnidningsløst som muligt kan blive normale, frie Tilstande i Danmark.

løse Initiativer, som var aktive i Kampen mod Besættelsesmagten, vilde bøje sig for dets Beslutninger og Retningslinier. Og selv om en meget stor Del af Befolkningen efter 29. August og ikke mindst efter Jødeforfølgelserne i Oktober 1943 var blevet indstillet paa en langt skarpere Kurs over for Besættelsesmagten end »den kolde Skulder«, kunde man ikke paa Forhaand vide, i hvor høj Grad den vilde lytte til Ord fra en Haandfuld anonyme uden Mandat. Raadet havde derfor den dobbelte Opgave, dels i det skjulte at opnaa Kontakt med og Tilslutning fra saa mange Modstandsgrupper som muligt, dels at skabe og befæste en Autoritet over for Folket som Helhed og over for de Frihedskæmpere, man ikke kunde naa ad organisatorisk Vej.

Hvorledes denne sidste Opgave blev løst, ser man bedst ved at følge de Opraab og Meddelelser, Raadet gennem illegal Presse og Plakater sendte ud over Landet. Der skal ikke her i større Udstrækning bringes Citater fra disse Publikationer — de findes bl. a. samlede i »Besættelsestidens Fakta«, 1. Bind, 1. Del; men Baggrunden for deres Fremkomst og den Virkning, de udøvede, maa belyses, naar Frihedsraadets Virke skal vurderes.

Raadets første større Henvendelse til Offentligheden var Piëcen »Naar Danmark atter er frit«, der udkom i vel over hundrede Tusinde Eksemplarer. Heri opridsedes et Program for den første Efterkrigstid, baade med Hensyn til Genindførelsen af Demokratiet, den første Regeringsdannelse og Opgøret med dem, der havde svigtet Landets Sag ved at støtte Besættelsesmagten og Nazismen. Det kan synes ejendommeligt, at et nyskabt Kamporgan begynder sin Indsats med at tage Stilling til, hvad der skulde ske, naar Kampen var slut. Men det havde sin velovervejede Motivering. Ikke alene skulde Piëcen virke som en Advarsel til de skyldige — ogsaa dem, som økonomisk gik Tyskernes Ærinde — og samtidig faa vaklende »neutrale« til at indse, at vi levede under en udemokratisk Undtagelsestilstand, og at det efter dansk Retsfølelse var strafværdigt at udnytte Situationen — den skulde tillige fastslaa, at Raadet stod fast paa et Retsstandpunkt i det nødvendige Opgør med Landsforræderne. Dette havde en dobbelt Betydning: dels var det paa sin Plads at bremse op for de hemningsløse Forestillinger om »de lange Knives Nat«, som ikke saa faa Brushoveder fablede om, dels var det endnu paakrævet at vise den Del af Befolkningen, baade anonyme og »Ledere«, som i og for sig var indstillet paa aktiv Modstand, men som frygtede Aanden i en underjordisk Kampbevægelse, at det var ansvarsbevidste Mænd, der gik i Spidsen. Endnu kastede vore Regeringers, Erhvervsorganisationers og Presses tidligere Propaganda mod Sabotage, Strejker og anden illegal Virksomhed sin Slagskygge over Modstandsbevægelsen og dannede en vis Baggrund for en Krenchels hæsbæsende Agitation i den tyskdirigerede Radio.

Man tør vist sige, at »Naar Danmark atter er frit« opfyldte sin flersidede Mission. Ikke alene blev den diskuteret baade Mand og Mand imellem og i den frie Presse, den virkede ogsaa som et fast Holdpunkt for talrige Mennesker, som havde staaet usikkert over for Frihedskæmperne, og den kom til at danne Basis for den Lovgivning, som faktisk blev gennemført efter den 5. Maj, en Lovgivning, hvis Principper ikke i Dag er alvorligt anfægtet, selvom deres Haandhævelse har givet Anledning til Kritik og bitre Debatter.

Med et Opraab af 29. Oktober 1943 indledtes en Række Udtalelser, der havde til Hensigt paa samme Tid at stimulere Folkets Kampvilje og lede Modstanden ind i det rette, rationelle Spor. Det var enkelte Aktioner af repressalieagtig Natur over for Besættelsesmagten, som gav Anledning til denne Publikation. Raadet fastslog, at enhver Handling over for Tyskerne skulde være rationelt begrundet og ikke præget af ren Hævntørst, af Nazismens »Øje for Øje og Tand for Tand«. Derfor advarede man mod Overfald og Mord paa tilfældige Medlemmer af Værnemagt og Frikorps — »hvor Kampen mod Tyskerne kræver Afstraffelse af Enkeltpersoner, skal denne bevidst rettes mod ansvarlige« —, og det blev slaaet fast, at Modstanden først og fremmest maatte føres gennem Obstruktion mod tyske Tvangsforanstaltninger og tysk Udnyttelse af vort Produktionsapparat samt ved Angreb paa tyske Punkter af vital Betydning for Besættelsesmagten, d.v.s. maalt bevidst Sabotage, udført af specielle Grupper.

I Opraabet henviste Raadet tillige til, at uoverlagte Hævnaaktioner ikke alene bevirkede kollektive Straffeforanstaltninger fra tysk Side, men at de ogsaa kunde afskrække en stor Del af Befolkningen. Dette var Udtryk for en Linie, som Frihedsraadet stadig bestræbte sig for at følge: Det saa som sin Opgave at aktivere Viljen til Modstand, at vise Vejen for Kampen, men samtidig aldrig gaa længere, end at den store Del af Befolkningen kunde følge og anerkende de Midler, der blev bragt i Anvendelse.

Paa visse Tidspunkter kunde det let være vanskeligt med de trods alt svage Meddelelseskilder, der stod til Raadighed, at forklare og popularisere de Vaaben, man maatte anse for nødvendige. Navnlig gjaldt dette, naar tysk Gengældelse krævede Ofre — og naar danske Myndigheder forplumrede Folkets Begreber. Dette skete saaledes, da *Stikkerlikvidationerne* satte ind. Tidligt i Frihedsraadets Tilværelse havde man diskuteret, hvorvidt det var betimeligt at nedsætte en regulær, hemmelig Domstol, som det kendtes fra Polen, med det Formaal at dømme tyske Krigsforbrydere og deres danske Haandlangere til Døden og derpaa lade dem dræbe. Tanken blev ikke realiseret, dels fordi man ikke mente Befolkningen »moden« til at aner-

kende et saadant Skridt, dels fordi man frygtede ikke at kunne skaffe tilstrækkeligt underbygget Bevismateriale til en saadan *centraliseret* Retsvirksomhed.

Imidlertid blev sent i 1943 en Række af Tyskernes hjemlige Hjælpere undlivet af Grupper, som følte deres Sikkerhed truet ved disse Personers Viden. Som bekendt gav det Stødet til *Attentater paa kendte nationalsindede Danske*. De fem samarbejdende Partier, som ikke havde ladet høre fra sig, siden deres offentlige Arbejde var sluttet med 29. August, følte sig da i Januar beføjede til i en Erklæring at tage Afstand fra en Attentatvirksomhed, hvor »man paa Grund af modstridende Indstilling og Anskuelser stræber hverandre efter Livet,« samtidig med at man forkastede Voldsmidler som politisk Kampmiddel.

Paa et Tidspunkt, hvor langt den største Del af Landets Befolkning ikke personligt havde mærket Nazismens Metoder, var det i Virkeligheden meget farligt, naar fremtrædende Folkerepræsentanter søgte at fremstille Forholdene som en gensidig politisk Guerillakrig. Frihedsraadet maatte derfor i sit *Nytaarspraab* skarpt vende sig imod Partiernes Erklæring og stille Sagerne paa deres rette Plads. Fra dansk Modstandside var der ikke Tale om at benytte Vold som politisk Kampmiddel, men udelukkende om at uskadeliggøre Personer, der rummede en dødelig Fare, »fordi de mod høj Betaling havde paataget sig at efterspore Landsmænd, der er aktive i Frihedskampen, og udlevere dem til Gestapo.« »Disse Stikkere,« hed det videre, »er ikke uskadeliggjort som Straf, men fordi de har foraarsaget talrige Menneskers Fængsling og fleres Henrettelse...« I Modsætning hertil var de tyske Mord rene Repressaliehandlinger, der traadte i Stedet for de aabenlyse Gidselhenrettelser i andre okkuperede Lande, politiske Hævmord, som ramte Mennesker, hvis »Skyld« over for Besættelsesmagten var ganske ubevidst, ja ofte helt tilfældige.

Politikerne havde næppe fattet, at de med deres Erklæring kunde bidrage til at opfylde Tyskernes Formaal med »Clearingmordene«: at skabe Fornemmelse af almindelig Retsløshed i det danske Folk og dermed en Animositet ogsaa mod Frihedskæmperne. Naar dette ikke lykkedes, naar Stikkerlikvidationerne trods de Ofre, de kostede i gode Mænds Liv, ikke blev lagt for Had i Befolkningen, skyldes det sikkert den klare Linie, der blev fulgt fra Modstandsbevægelsens Side, og den stadige Oplysning, Frihedsraadet og den illegale Presse bragte paa dette Omraade. Efterkrigstidens Undersøgelser har fuldt ud bekræftet den Forskel paa Hævmord og Stikkerlikvidationer, som Raadets Nytaarsudtalelse slog fast, og som det i flere senere Udtalelser nærmere uddybede og udvidede til at klarlægge Forholdet mellem Sabotage og »Schalburgtage«.

Det tjener ikke alene Modstandsbevægelsen, men i lige saa høj Grad Folkets Realitetssans til Ære, at Skillelinien saa hurtigt blev forstaaet og blev opretholdt Krigen ud.

Naar det blev nødvendigt at skærpe Forsvarsmidlerne over for Fjenden, skyldtes det den Kurs, Besættelsesmagten slog ind paa ved at gennemføre *Henrettelse af danske Patrioter*. Henrettelsernes Historie i det besatte Danmark afspejlede den Usikkerhed, Tyskerne følte med Hensyn til Behandlingen af vort Land. Den Del af dem, som indsaa, at Haardhed kun avlede større Modstand, formaaede i Perioder at hindre Dødsdomme, mens den rabiante Fløj, som vi nu ved: med Hitlers Støtte, havde Overtaget i 3 Perioder: fra November—December 1943, fra April 1944 indtil den store Folkestrejke omkring 1. Juli og fra Februar 1945, da General Lindemann skulde »ordne« Forholdene, til faa Uger før Kapitulationen.

Tværtimod, hvad nogle har hævdet baade før og efter Krigens Afslutning, *betød et resolut Svar i Form af skærpet Modstand, at de forsigtige Elementer inden for de tyske Myndigheder fik Baggrund for at slække Overgrebene*. Frihedsraadet gav aabenlyst til Kende over for v. Hanneken og Best, at Henrettelser og andre Volds-metoder tværtimod at lamme Kampaanden vilde faa den til at blusse op og brede sig. I *to aabne Breve* til de nævnte Herrer, et i *December 1943* og et i *April 1944*, advarede man dem mod at fare frem, som de gjorde, — »Vort Svar paa Tyskernes Forkyndelse af skaanselsløs Kamp er — skaanselsløs Kamp,« hed det til v. Hanneken, og til Best i 1944: »De kan lade brænde, hæрге og myrde, De kan fængsle og henrette. De kan lokke eller true. Men De kan aldrig knække vor Vilje og vor Evne til at bekæmpe den Magt, der har styrtet Verden ud i Krig og berøvet Danmark dets Frihed.«

Men Raadets Hovedopgave var ikke aabne Breve til Tyskerne, det var *en stadig Retleden og Opildnen af dets Landsmænd*. Som Svar paa Krenchels Propaganda spredtes i Slutningen af 1943 en lille »Folder« i meget stort Antal mellem Folk uden for Modstandens egne Rækker; i Tal og klare Argumenter klarlagde man her Sabotagens Betydning for os selv, ikke alene ideologisk, men materielt, fordi den bidrog til at begrænse den tyske Clearinggæld til Danmark, som intet fornuftigt Menneske kunde betvivle, vi selv i Fremtiden vilde komme til at betale.

I Løbet af det følgende Foraar udsendte Raadet nogle større Meddelelser af rent konkret Indhold: *en Vejledning i illegalt Arbejde*, som var paakrævet paa Grund af meget urimeligt Dilettanteri, *en Vejledning for Befolkningen til Brug i Tilfælde af, at Invasionen skulde foregaa ved røre Kyster* — en Mulighed, som dengang forekom mere sandsynlig end senere, og samtidig et Bidrag til at holde Tyskernes Opmærksomhed rettet ogsaa mod vor Del af »Vestvolden« — og endelig *en bredere Redegørelse for den danske Frihedsbevægelses og Raadets Mål og Opgaver*.

Paa dette Tidspunkt — ved Indgangen til Sommeren 1944 — var *Raadets Navn utvivlsomt fastslaaet i hele den danske Befolkning*, ligesom det havde Kontakt med og blev fulgt af langt den største Del af Frihedsbevægelsens Grupper. Naar det f. Eks. ved den allierede Invasion i Frankrig den 6. Juni opfordrede Befolkning og Grupper til ikke at lade sig henrive til forhastede Handlinger, kunde det være sikker paa at blive hørt og forstaaet. Men endnu havde Frihedsraadet ikke haft Lejlighed til at prøve og bevise sin Indflydelse i nogen akut, afgørende Situation. Denne Lejlighed kom ved *Folkestrejken*, der udbrød den 30. Juni 1944.

Naturligvis var denne Strejke, ligesom Arbejdsnedlæggelserne i Sommeren 1943, et Udtryk for, at en meget stor Del af Bybefolkningen var paa Kogepunktet af Harme over Tyskernes og Landsforrædernes Optræden. Som Svar paa en Række store Sabotagehandling havde Besættelsesmagten proklameret Udgangsforbud i København fra Kl. 20 Mandag den 26. Forbudet blev trodset, rundt om i Gaderne paa Nørrebro og Vesterbro tændtes om Aftenen Baal paa Gaderne, det danske Politi forholdt sig passivt, mens Værnemagt og Gestapopatrouiller søgte at terrorisere Befolkningen til Eftergivenhed ved at skyde løs i Blinde. Flere Mennesker blev hver Aften dræbt og mange saarede. Om Onsdagen meddeltes det, at Udgangsforbudet var slækket til Kl. 23, men Ophidselsen vedblev, Torsdag Aften blussede Baalene til langt over Midnat, og Gaderne var tæt befolket i visse Kvarterer, nogle Sporvogne blev angrebet og væltet. Samtidig kom Meddelelsen om, at Hvidstengruppen var blevet henrettet. Fredag den 30. om Morgenen nægtede Sporvejsfolkene at køre ud, Kontorer og For-

Det er ikke Københavns Magistrat, der er i Færd med at istandsætte en Gade. Det er Byens egne Borgere, som under *Folkestrejken* har brudt Brolægningen op for at skaffe Materiale til Barrikader.

retninger, Værksteder og Fabrikker lukkede eller undlod at paabegynde Arbejdet, Telefondamerne forlod deres Post efter en Opfordring i Telefonhuset, hvis Oprindelse aldrig helt er blevet klarlagt. Omkring Middag laa Byen dødere hen end paa nogen Helligdag. de sidste Husmødre hastede hjem med deres Indkøb, Badekarrene

fyldtes med Vand, Toggangen standsede. En Protestdemonstration af et ganske usædvanligt Omfang og en yderst ejendommelig Karakter havde udfoldet sig.

Det er blevet hævdet, at Strejken var Resultatet af Opvigeres hensynsløse Agitation, at den var organiseret fra »kommunistisk« Hold. Dette er ikke rigtigt. Paa den anden Side er det naturligvis forkert at hævde, at den opstod helt spontant. Selv om en stor Procentdel af Deltagerne i en saadan Aktion er Medløbere, som blot følger Trop, vilde den dog aldrig kunne iværksættes, endsige blive omfattet med Sympati og Entusiasme i alle Kredse, hvis der ikke var Baggrund for den. *Det var Tyskernes Overgreb, som dannede denne Baggrund, men det var Frihedsbevægelsens og Frihedsraadets hele maalbevidste Stræben og stadig fortsatte Oplysning og Vejledning, som gav Demonstrationen Omfang og Retning.* I Dagen før Strejken havde Folk fra Frihedsbevægelsen tilskyndet Arbejderne til at holde fast ved deres Krav paa 8 Timers Frihed og derved givet Stødet til »gaa tidligt hjem«-Bevægelsen, som lukkede alle større Industrivirksomheders Porte ved Middagstid. Og naturligvis var det Mennesker, som gik ind for den aktive Modstands Linie, der rundt omkring tog Initiativet til at lukke helt om Fredagen. Men noget Signal, nogen »hemmelig Ordre« var ikke udstedt, ingen organiserede Stafetter blev sendt rundt.

Frihedsraadet havde haft Møde Torsdag Eftermiddag. Naturligvis var Hovedemnet den urolige Situation, men man var mest tilbøjelig til at tro, Tyskerne vilde ophæve Udgangsforbudet helt, og at der derved vilde falde Ro over Byen. Raadets Alarmeringssystem var baseret paa Telefonen (hvilket naturligvis siden blev ændret), og det kunde derfor ikke sammenkaldes straks om Fredagen. Men man havde for en Sikkerheds Skyld fastsat et Mødested, hvor Medlemmerne i urolige Situationer skulde søge hen, hvis Kontakten i øvrigt glippede. Derfor samledes en Række af Medlemmerne (Schoch, Frode Jakobsen, Arne Sørensen, Fog) Kl. 19,30 i et Lokale i Gothersgade. Her blev man hurtigt enig om at støtte Strejken og søge den gennemført, indtil Tyskerne, som allerede viste Tegn paa Svaghed ved at svække Udgangsforbudet, var villige til at opfylde visse Krav: 1) Schalburgkorpsets Fjernelse fra Landet, 2) Ophævelse af den faktiske Undtagelsestilstand (Spærretid, Standret m. v.).

Imidlertid forlød det, at politiske Kræfter havde holdt Møde paa Christiansborg i Dagens Løb, og at de meget gerne saa en Forhandling med Raadet. En Kurér blev sendt af Sted, og det lykkedes ham at bevæge *Vilhelm Buhl til at komme til Stede i Raadets Møde.* Han kunde straks meddele, at de offentlige Repræsentanter, der havde været samlet i Rigsdagen, ikke havde fremsat noget Ønske om at tale med Raadet. I øvrigt fortalte han, at man havde affattet et Opraab til Befolkningen om at genoptage Arbejdet snarest, at dette Opraab vilde blive trykt i et stort Antal Eksemplarer i Nattens Løb og derefter udsendt, saafremt Best kunde godkende dets Indhold. Han tilføjede, at han vilde tilraade Frihedsraadet at medvirke til at afblæse Strejken, som kunde faa uoverskuelige Konsekvenser. To Ting staar fast, sagde Buhl, for det første, at Strejken ikke vil brede sig til andre Byer, for det andet, at Arbejderne gaar i Gang igen Mandag Morgen, hvad enten Frihedsraadet siger det ene eller det andet, — nu tager de blot Weekend'en med i Kolonihaverne. Paa Spørgsmaalet om, hvorvidt man havde i Sinde at kræve Lempelser

fra tysk Side, før man udsendte Opraabet, svarede Buhl benægtende, men tilføjede, at Udgangsforbudet jo nok vilde blive ophævet.

Raadets tilstedeværende Medlemmer holdt imidlertid fast paa, at man ikke kunde og vilde falde den Kampvilje i Ryggen, som den københavnske Befolkning havde vist, og Aftenens Ordfører formulerede Raadets Standpunkt ved at sige, at man oftest i det lange Løb staar sig bedre ved at risikere et Nederlag paa en rigtig Parole end ved at kapitulere paa Forhaand under en forkert.

Efter en Times Diskussion forlod Buhl Mødet, idet han sagde: »Ja, saa maa de Herrer passe Deres, mens vi passer vores«, og han tilføjede med et lunt Smil til Arne Sørensen, der netop havde udsendt et Niels Jyde-Brev om »de gamle Politikere«: »Hvad vil De i det hele taget med os gamle?«

Kort før Spærretidens Indtræden var *Raadets 1. Strejkeoppraab* spredt ud til talrige Trykkesteder, hvor det i Nattens Løb blev mangfoldiggjort og spredt i Byen i de tidlige Morgentimer.

Fra Vinduerne i Gothersgade var Raadets Medlemmer Vidne til, at tysk Militær besatte Kraftværket i Borgergade. Formaålet blev først kendt senere paa Aftenen, da det gennem Radioen meddeltes, at Tyskerne havde lukket Gas-, Elektricitets- og Vandværkerne for at tvinge Byen til Underkastelse. Paa Mødet Fredag Aften forlød det, at Værkernes Arbejdere selv havde tænkt paa at strejke, men under Hensyn til de unyttige Besværligheder, dette vilde paalægge Befolkningen, opfordrede Raadet i sit Opraab til at opretholde disse og andre elementære Forsyninger. Begivenhederne havde altsaa i Aftenens Løb distanceret denne Del af Raadets Proklamation. Om Lørdagen afspærredes Byen fra Omverdenen, og *Raadets Lørdagsoppraab* uvidede derfor sine Betingelser for Strejkens Afblæsning til at omfatte Aabning af Værkerne og af Byens Tilførselsveje. Det tilføjede som Krav, at der ikke maatte foretages Repressalier af nogen Art i Anledning af Strejken.

I et kort Møde Søndag Eftermiddag deltog kun faa Medlemmer, idet Houmann, Arne Sørensen og Fog var blevet spærret ude fra Byomraadet; den sidstnævnte slap dog ved List igennem sent paa Eftermiddagen. Da Situationen imidlertid var uændret, blev der ikke udsendt nye Opraab, man stod fast paa Opfordringen i de to første til med usvækket Styrke at fortsætte Strejken, til Tyskerne gav efter.

Et Par Timer efter at Raadets Møde var hævet, kom imidlertid *de officielle politiske, kommunale o. a. Repræsentanters Opraab* frem, dels gennem Politiets Højtalervogne, dels ved Opslag og om Aftenen gennem den genaabnede Radio. Som bekendt havde det Udkast, Buhl refererede for Frihedsraadet Fredag Aften, ikke fundet Naade for Best's Øjne, en enkelt Passus var nu strøget, men samtidig blev det meddelt, at Værkerne vilde blive aabnet og Byspærringen ophævet Natten til Mandag. Dette betød imidlertid kun, at de Repressalier, Tyskerne havde foretaget i Anledning af Strejken, var ophævet, mens de oprindelig Krav om Fjernelse af Schalburgkorpset og Spærretidens Ophør ikke var imødekommet. Raadet kunde ikke samles igen, men dets enkelte Medlemmer satte sig i Forbindelse med deres Organisationer, saaledes at der Mandag Morgen blev spredt *en Række Løbesedler* af forskellig Ordlyd, men samme Indhold, hvori man opfordrede til — uanset den officielle Henvendelse — *at fortsætte Demonstrationen.*

Det viste sig Mandag Formiddag, at denne Opfordring i meget stor Udstrækning blev fulgt. Samtidig blev det bekendt, at *en lang Række Byer havde tilsluttet sig Strejken*, saa Arbejdet laa dødt i store Dele af Landet. Ved Middagstid havde et af Raadets Medlemmer (Fog) en Sammenkomst med Departementschef *H. H. Koch*, som selv havde søgt Kontakt. Han kunde meddele, at der i Løbet af Søndagen var kommet en forsonligere Tendens frem i den tyske Lejr, idet en »Talsmand« havde henvendt sig til danske Myndigheder og bl. a. frafaldet et Krav om Arrestation af Departementschef *Eivind Larsen* og *Eiler Jensen* og lovet Ophævelse af Restriktionerne Søndag Aften, naar den officielle danske Opfordring til Genoptagelse af Arbejdet var kommet. Koch frygtede, at en Fortsættelse af Strejken skulde give den rabiante Fløj inden for Besættelsesmagten Vind i Sejlene og nedkalde Gengældelsesforanstaltninger over Befolkningens Hoved. Fog svarede, at Raadet næppe vilde gaa ind paa at afblæse Strejken, før yderligere Løfter var givet, specielt med Hensyn til Ophævelse af Spærretiden og Fjernelse af Schalburgfolkene. Koch paatog sig at meddele *Svenningsen*, at han havde opnaaet en vis Forbindelse med Frihedsraadet, og at ogsaa dette vilde gaa ind for at standse Strejken, saafremt Tyskerne kunde stille disse Indrømmelser i Udsigt. Da Koch og Fog atter mødtes et Par Timer senere, kunde Departementschefen meddele, at *Svenningsen* under en Telefonsamtale med Best havde faaet Vished for, at Indrømmelserne vilde blive gjort — Schalburgfolkene var allerede »interneret« i Frimurerlogen, Værnemagtsoldaterne havde faaet Ordre til ikke at beskyde Civilbefolkningen, og Spærretiden vilde antagelig blive ophævet en af Dagene. Dog kunde man af prestigemæssige Grunde ikke vente nogen officiel tysk Tilkendegivelse af disse Indrømmelser.

Ved det paafølgende Raadmøde Kl. 15,30 var Ingeniør *Hermann Dedichen* — ligesom ved Lørdagsmødet — til Stede som Forbindelsesled til Hedtoft og Buhl. Han kunde meddele, at Buhl Kl. 17 skulde have en Samtale med Best, og at der var forberedt en Række ucensurerede Radiotaler af Buhl, Ole Bjørn Kraft, Eiler Jensen og T. K. Thomsen, som efter Radioavisen skulde rette endnu en Henvendelse til Befolkningen, da Søndagens Opraab ikke havde frugtet.

I Betragtning af Departementschef Kochs fortrolige — og, som det viste sig, korrekte — Meddelelser, mente Raadet det rigtigst at afblæse Strejken. Der var ret stor Sikkerhed for, at de Forhold, som direkte havde fremkaldt den, vilde blive bragt i Orden, og Mandagens Forløb i København i Forbindelse med Meddelelserne om Strejker rundt om i Landet havde klart bevist, at Frihedsbevægelsens Paroler havde Genklang i en meget stor Del af Befolkningen, i hvert Fald i Byerne.

Fra politisk Side, gennem Dedichen, advarede man Raadet mod at lade sin Afblæsning faa for meget Klang af en »Sejrsbulletin« — den samme Betænkelighed havde for øvrigt Koch lagt for Dagen —, men Frihedsraadet stod fast paa, at Demonstrationen kun kunde bringes til enig Afslutning, hvis man aabent fastslog, paa hvilke Punkter Tyskerne havde bøjet sig. Selv om Aftenens officielle Radiotalere ikke tydeligt vilde angive dette, maatte Frihedsraadet gøre det i sin Proklamation. Derfor hed det bl. a. heri:

»... Denne ubøjelige Vilje til Modstand har i Dag, Mandag Eftermiddag, tvunget Tyskerne til at gøre yderligere Indrømmelser (ud over Aabning af Værkerne og Bygrænsen. *Red.*):

1. Schalburgkorpset er fjernet fra Byens Gader.
2. Der er afgivet Tilsagn om, at tysk Militær ikke længere vil skyde paa sagesløse Borgere.
3. Spørgsfnksfunktionærernes Krav om tidligere Standsning af Korslen er efterkommet.
4. Tyskerne frafalder en Række tidligere fremsatte Krav om Repressalieforanstaltninger.
5. Forhandlinger om Schalburgkorpsets fremtidige Forhold er i Gang.
6. Det forventes, at Spærretiden i København snart vil blive hævet.«

Hermed opfordrede Raadet til Genoptagelse af Arbejdet, saaledes at alle Virksomheder kunde være i Gang Onsdag Morgen.

Dette Opraab blev afleveret til Trykkestederne, en Time inden Radiotalerne kom til Mikrofonen. Selv om deres Ord utvivlsomt gjorde et stort Indtryk, er der ikke Tvivl om, at en Opfordring fra Friedhsraadets Side til at fortsætte Strejken vilde have resulteret i, at største Delen af Byens industrielle Virksomheder, Byggearbejder etc. vilde være forblevet standset flere Dage længere. Det var imidlertid meget vigtigt at opretholde den Enighed og det Sammenhold, der havde præget Befolkningen i Hovedstad og Provins i de foregaaende fire Dage, og det viste sig fuldt begrundet at proklamere Strejken som en Sejr, en af Krigstidens mærkværdigste vaabenløse Sejre, i Betragtning af, at kun eet af de fremsatte Krav ikke blev varigt opfyldt: Schalburgkorpset blev ikke fjernet fra Landet og kun midlertidigt fra København. Men det naaede ikke igen at udfolde sig saa provokatorisk som før, ikke før det blev afløst af HIPO. Yderligere eet Resultat kunde siden hen noteres: Henrettelserne blev indstillet i 7 Maaneder — hvorved antagelig er sparet adskilligt flere Menneskeliv end Folkestrejkenes beklagelige Tab.

Den store Folkestrejke omkring 1. Juli var en vigtig Milepæl i Danmarks Friedhs Kamp. Den viste Tyskerne, at deres Modstandere ikke alene var en lille, organiseret Flok, men at *Friedhsbevægelsens Ledelse havde hele Folket i Tale*, den gav Danskerne Selvtillid og Mod paa at sætte sig kraftigere op mod Undertrykkerne end før, og *endelig aabnede den Vejen for et Samarbejde mellem Friedhsraadet og Politikerne*, som satte Spor i Landets Ledelse baade før og efter Befrielsen.

Samtidig blev den Forløber for *en Række Protestdemonstrationer*, som prægede den følgende Periode. Den 12. Juli og den 29. August standsede alt Arbejde atter paa Friedhsraadets Opfordring, idet der Landet over gennemførtes en 2 Minutters Stilhed til Minde om Strejkens og Friedhs Kampens faldne. Ikke alene virkede disse stille Stunder som en gribende Manifestation over for Besættelsesmagten, de skabte ogsaa Uro og Irritation hos ledende Tyskere, hvoraf flere over for fængslede har udtrykt deres Forbløffelse — og stiltiende Respekt for —, at en anonym Ledelse i saa høj Grad havde Folkets Gehør.

Foruden enkelte lokale Arbejdsstandsninger i Provinsbyer gennemførtes i August og September Folkestrejker, der baade omfattede Hovedstaden og talrige andre Byer, og som praktisk taget blev gennemført lige saa gennemgribende som Julistrejken. Midt i August blev det bekendt, at 11 fængslede danske Patrioter var blevet myrdet af Gestapo som Hævn for en Stikkerlikvidation. Den 15. om Morgenen besluttede Friedhsraadet at opfordre til en 24 Timers Proteststrejke imod denne Terrorhandling. Det var den eneste Lejlighed, hvor Raadet »stampede Strejken op af Jorden« — i alle andre Tilfælde drejede det sig om at støtte og udvide spontane

Arbejdsnedlæggelser. Men ogsaa denne Gang blev Appellen fulgt; allerede da Raadsmedlemmerne ved Middagstid forlod Mødet, begyndte Butikker og Værksteder at lukke, Arbejderne paa B. & W. og andre større Fabriksanlæg havde allerede nedlagt Arbejdet ved 8-Tiden om Morgenen efter en Underhaandsopfordring fra Raadets Side, og som sædvanligt var det de store Arbejdspladsers, særlig B. & W.'s, Holdning, der blev bestemmende for den øvrige By.

Efter denne Demonstration bebrejdede man fra politisk Side Raadet, at det ikke denne Gang havde søgt Kontakt paa Forhaand gennem Kontaktudvalget (som skal omtales senere). I Betragtning af det Samarbejde, der havde udviklet sig siden Julistrejkenes Dage, fandt Frihedsraadet det rimeligt, saa vidt Tiden tillod det, at søge Kontakt med politiske Kredse, naar større Afgørelser af denne Art skulde træffes, uden dog at ville lade sig binde til at følge de Henstillinger, Politikerne maatte komme med. En saadan Situation indtraf sent om Aftenen den 16. September. Raadet havde Møde, men paa Grund af Sygdom og andre Forhindringer var kun *Frode Jakobsen*, *Muus* og *Fog* til Stede, da det blev oplyst, at de første større Deportationer havde fundet Sted fra Frøslev til tysk Koncentrationslejr. Der var i Eftermiddagens Løb etableret Strejke, ogsaa af Jernbanepersonalet, i Sønderjylland. I Nattens Løb opnaaedes et Møde med *Buhl*, *Hedtoft* og *H. C. Hansen*. Det blev til en hed Diskussion baade om Betimeligheden, Omfanget og Varigheden af Proteststrejken, — en af de politiske Repræsentanter udtrykte sit Syn saaledes: »Strejken bør være saa begrænset og saa kortvarig som muligt!« Imidlertid enedes man om at proklamere en 24-Timers Arbejdsstandsning fra følgende Dag, Lørdag Middag, til Mandag Kl. 12. og med Undtagelse af Jernbane-, Telefontrafik og livsnødvendige Forsyninger.

Karakteristisk nok kom denne Strejke uregelmæssigt i Gang, fordi Arbejderne paa B. & W. paa Grund af Houmanns Fravær ikke havde faaet det sædvanlige Forvarsel om, at Løbesedlerne var ægte. Til Gengæld blev dens Afslutning midt paa en Hverdag — et Tidspunkt, der var fastsat som et Kompromis! — af en ejendommelig Virkning: Kort før Sirenesignalet blev Byens Gader pludseligt befolket stærkere end i de sædvanlige Morgentimer, fordi alle stiledede mod deres Arbejdssted paa samme Tidspunkt. Paa Slaget 12 gik Hjulene i Gang.

Imidlertid skulde Arbejdet denne Gang kun fortsætte i et Døgn, takket være et nyt tysk Overfald, et af Krigens mest dramatiske, *Politiets Internering*. Næppe var den falske Luftalarm blevet afblæst den 19., før Butikker, Kontorer og Fabrikker blev forladt, Sporvognene kørte i Hus, og Barrikader og Vejspærringer skød op rundt i Gaderne.

Raadets Medlemmer søgte hurtigt sammen paa et forud aftalt Mødested, hvor imidlertid en Del af Medlemmerne saa sig lukket inde i et Hus, der samtidig blev gennemløst af uniformerede tyske Politisoldater, mens andre Medlemmer stod paa Gaden og forgæves ringede Kaldesignalet. I Løbet af nogle Timer etableredes nyt Møde i en anden Lejlighed, man opnaaede gennem Kontaktudvalget en kort Konference med Politikerne og besluttede at begrænse Strejken til den samme og den følgende Dag. Under Hensyn til Tyskernes skærpede Kurs ansaas det for nytteløst at opstille Krav.

Og hermed var Folkestrejkenes Periode som Demonstrationstaaben — bortset

Tyskerne har med Henblik paa 29. August trukket store Styrker Militær og Polititil Landet, idet de regner med, at Befolkningen vil benytte denne Dag til Demonstrationer, som kan give Tyskerne den formelle Anledning til Iværksættelse af et Blodbad, hvis Konsekvenser er uoverskuelige. Dette må ikke ske. Vi vil ikke tilbage for Kampen, men vi vil selv bestemme Dagen. Modstandsbevægelsens Styrker skal saa vidt muligt bevares intakte til det endelige Opgørs Dag.

DANMARKS FRIHEDSRAAD paalægger derfor det danske Folk, som saa tappert og modigt har baaret Kampens Byrder:

Giv ikke Tyskerne Anledning til at anvende deres Tropper den 29. August.

Vær koldsindige og rolige. Husk, vi har aldrig søgt Kampen for Kampens Skyld

Vær paa Vagt overfor nazistiske Provokationer. Hvis Tyskerne begynder at skyde, saa undgaa Opløb. Gaa saa vidt muligt i Hus, og undgaa saa vidt muligt uødvendige Blodsudgydelser.

Fortset Forberedelserne til det endelige Opgør. Vis Smidighed og Forstaaelse af Kampens Betingelser. Overlad aldrig Initiativet til Tyskerne, men vær agtpaagivende og beredt til at slaa til, naar og hvor det maatte kræves, saaledes som det hidtil har været Tilfældet.

Idet DANMARKS FRIHEDSRAAD sender sin Hilsen til alle Patrioter i tyske Fængsler og Koncentrationslejre, idet vi mindes alle dem, der er henrettet eller myrdet og alle dem, der faldt i Kampen d. 29. August og senere, og udtaler vor inderligste Deltagelse med deres Efterladte, opfordrer vi hele det danske Folk i By og paa Land til at højtideligholde d. 29. August ved

2 MINUTTERS STILHED TIRSDAG KL. 12 MIDDAG

Roligt og værdigt vil vi mindes vore Faldne og Indespærrede og tavst bekræfte Viljen til med uformindsket Styrke at besvare kommende tyske Overgreb med enige og beslutsomme Modangreb og sejgt holde ud, hvad der end sker, til Sejren er vundet, og vort Fædreland paany er frit og uafhængigt'

Danmark, August 1944.

DANMARKS FRIHEDSRAAD

Frihedsraadets Opraab i Anledning af Aarsdagen for den 29. Aug. 1943.

fra nogle spontane, lokale Undtagelser — slut. Kort efter opfordrede Raadet Befolkning og Modstandsbevægelse til ikke at lade sig provokere — Tyskernes stærke Mand paa dette Tidspunkt, General Pancke, havde Planer om paa ægte nazistisk Manér at opvige ubesindige Aktioner, for derved at kunne slaa haardt ned med Massakrer og Brande. Omtrent samtidig advarede Frihedsraadet i en fortrolig Skrivelse til den illegale Presse og Lokalkomiteerne mod at misbruge Strejkevaabnet, der havde opfyldt sin Hensigt: at skabe Fællesfront og vise Fjenden Danskernes Beslutsomhed i Modstanden. Ethvert Vaaben sløves ved overdreven Brug, og Faren for Repressalier var større end nogen Sinde; som det hed i et Opraab den 29. September: »Vi skal gøre alt for at svække Fjenden, men ikke unødigt skade os selv.«

Mens Frihedsraadet i sin første Tid hovedsagelig henvendte sig til den danske Offentlighed med mere almene, nationale Udtalelser, der tilsigtede at skabe Samling og stimulere Viljen til aktiv Indsats mod Fjenden, fik dets Meddelelser efterhaanden mere og mere Karakter af konkrete Anvisninger baade til Bevægelsens egne Styrker, til Folket i dets Helhed og til Faggrupper og Myndigheder. I August 1944 udsendes en detailleret Vejledning til Brug ved den endelige Befrielseskamp. Den var baseret paa Muligheden af Krigshandlinger paa dansk Grund og gav Oplysning om, hvad ikke-organiserede Danske kunde gøre for at skade Værnemagten og hjælpe de Allierede — ligesom den udtrykkelig advarede mod upaakaldt Nævenyttighed. Denne offentlige Henvendelse var naturligvis kun et Supplement til de Instruktioner, som angav Retningslinierne for de væbnede Styrker i Regionerne, Lokalkomiter o.s.v. Men ikke alene skulde den indstille Befolkningen paa Muligheden af aabne Krigshandlinger paa dansk Grund, den skulde ogsaa tjene til at sprede Usikkerhed i den tyske Lejr og binde større Troppestykker heroppe.

Faa Dage efter Politiets Internering udsendtes en *Opfordring til at vise Selvdisciplin i det politiløse Danmark* og til at yde eftersøgte Betjente al mulig Bistand for at undgaa Arrestation.

Ogsaa en *lang Række offentliggjorte Udtalelser* i det følgende Halvaar havde mere Præget af Bekendtgørelser fra en lovlig Myndighed end af Opraab fra en illegal Ledelse. Raadet gav Anvisning til Tjenestemænd og Luftværn om at fungere videre, det afstak i flere Udsendelser Retningslinierne for Medvirken i den tysk-kontrollerede Radio, advarede mod Falsknerier, foretaget i Frihedsraadets Navn, proklamerede Dødsstraf for organiserede Modstandsfolk, der deltog i Røvierier o. lign., og viste i det hele taget Befolkningen som Helhed og bestemte Fags Udøvere til Rette i den vanskelige Skelnen mellem ret og vrangt i Detailforhold over for Besættelsesmagten.

Fra Midten af September 1944 udsendtes *regelmæssige Communiquer* om Frihedskæmpernes Angreb paa krigsvigtige tyske Maal Landet over. Denne Meddelelsesform, som var inspireret af den franske Maquis-Ledelses militært prægede Bulletiner, havde flere Formaal. Den skulde fastholde og styrke Kampviljen og Forstaaelsen af Sabotagens Betydning indadtil, den skulde vise Verden, at ogsaa vort Land besad en organiseret underjordisk Hær, der gjorde sin maalbevidste Krigsindsats, og den skulde endelig fastslaa, hvilke Handlinger Frihedsbevægelsen havde Ansvaret for, saaledes at man ikke uberettiget tilskrev den Schalburgtage eller nytteløse Angreb paa Besættelsesmagten.

I de sidste Uger før den tyske Kapitulation kom der en *Standsning af Raadets Henvendelser til det offentlige*. Indre Opgaver beslaglagde Arbejdskraften — den sidste Afpudsning af de civile og bevæbnede Styrker før den aabenlyse Krig, man maatte indstille sig paa at gaa ud i før Hitlers endelige Nederlag, Forberedelse af Regeringsdannelsen efter Landets Befrielse, Organisation af Arrestations- og Bevogtningsopgaverne. Men i de sidste hektiske Dage, før Undertrykkernes Skæbne endeligt blev beseglet den 5. Maj, *lød Frihedsraadets Stemme atter over hele Danmark*. Først og fremmest lagde det al sin Autoritet i Vægtskaalen baade over for Modstandsbevægelse og Folk for at mane til Besindighed og regelret Opførsel over for Landsforrædere og Fjendernes Formationer, saa Opgøret ikke skulde besmittes af de Metoder, vi havde bekæmpet. Samtidig blev der — den 3. Maj — paa Tysk rettet *et Opraab til samtlige Besættelsesmagtens civile og militære Personer i Landet*, hvori Raadet krævede, at de skulde nedlægge deres Vaaben og trække sig tilbage til Kaserne og andre beslaglagte Bygninger og Lejre for der at kapitulere over for Modstandsbevægelsens Organer. Indtrængende opfordredes Tyskerne til at undgaa unødigt Blodsudgydelse i den 12. Time.

Den 4. Maj om Aftenen kunde Danmarks Frihedsraad udsende sin sidste Henvendelse til alle sine Landsmænd. Under Devisen: »*Danmarks Befrielse er ogsaa det danske Folks Værk*« blev Besættelsestidens og Frihedsbevægelsens Historie op-ridset i korte Træk, de faldne og døde blev mindet, hjemvendte Fanger og Flygtninge hilst velkommen tilbage til et befriet Land, og med Slutordene vendtes Blikket mod Fremtiden: »Vi har kæmpet for et frit, et nyt, et bedre Danmark. Lad os i Fællesskab fortsætte denne Kamp. Leve Danmark!«

Op dermed afsluttedes et af de ejendommeligste Forhold i vor Historie: Vekselvirkningen mellem en anonym Forsamling, som selv havde paataget sig sin ledende Opgave, og en Nation, hvis overvejende Flertal frivilligt fulgte dens Raad og Bud og anerkendte den som sit Talerør over for de fremmede Magthavere.

Til samletj danske modstandskæmper
 Frihedskæmper! Danmarks befrielse staaer for døren
 I løbet af ^{ti} timer allerede
 I løbet af ~~dag~~ ^{for} ~~sværskede~~ ^{sværskede} timer vil det
 blive afgjort om de tyske skydere, Min-
 nemærke: verkender nazismens sidste medhjælper
 og kapitaliserer, skal vælges at gaa ned i en
 sidste, desperat og mytisk kamp
 Den krig, vi fører i Danmark for os selv
 Tyskland har os passeret gennem ^{med}
 nazisternes overfald for os selv og over
 gaaet mod os folk. Vi Danske opby-
 der ~~strid~~ ^{strid} og vil ikke her betragtes som
 Alene vi danskere har allerede gaaet ind i
 blodets gyde og bærer det heller ikke
 vi
 Vælger tyskerne kampen, da vil vi ^{at} se vide
 hvor man vil indtage sin plads
 og gøre sin part
 Vælger man kammer og kampen til
 folket og vælger kapitaliserer, da vil
 vi ~~ikke~~ ^{ikke} ~~ikke~~ ^{ikke} ~~ikke~~ ^{ikke} ~~ikke~~ ^{ikke} ~~ikke~~ ^{ikke}
 land og for yderligere blodspøge. I vil
 optage de blodspøge og i er udvalgt til.

Første Side af Mogens Fogs Udkast til Frihedsraadets Proklamation af 3. Maj 1945.

IV

Da Raadet blev dannet, støttede det sig som omtalt paa fire store Modstands-
 organisationer. Men Frihedsbevægelsen spændte langt videre, sammensat som den
 var af talrige indbyrdes uafhængige Grupper, der drev Sabotage, Bladvirksomhed,
 Spionage eller organiserede Vaabenmodtagelse og Flygtningetransporter. Skulde der

komme System og Maalbevidsthed i Kampen, var det nødvendigt at samle de sporadiske Styrker under en fælles Ledelse uden derved at tilsidesætte det Sikkerhedskrav, der hvilede som en tyngende Betingelse over hele det illegale Arbejde. Det kostede et møjsommeligt og indviklet Slid at skabe den Helhed, som dog aldrig maatte blive saa sammenhængende, at den kunde vikles op fra en Ende. Navnlig to Vanskeligheder stødte man paa, for det første *at skabe Kontakter paa betryggende Vis*, for det andet *at faa alle aktive til at indordne sig under en ukendt og selvindsat Ledelse*, hvori ikke alle Sammenslutninger kunde være repræsenteret. Menneskelig Forfængelighed og Trang til Separatisme var ikke helt manet i Jorden af den store fælles Trusel!

Det er uden Interesse at udpensle Enkeltheder i den Proces, som efterhaanden førte til en baade smidig og effektiv Samling under Frihedsraadet af praktisk taget hele det mangesidige Apparat, som udgjorde den danske Modstandsbevægelse. I Begyndelsen gik det ofte trevent og modvilligt, men efterhaanden som Raadet vandt stigende Gehør i Befolkningen, blev det lettere og lettere at faa Forbindelse med og Tag i ældre og nydannede Grupper.

Sabotagen var allerede velorganiseret, da Frihedsraadet blev dannet, saaledes som det er skildret af Børge Outze i dette Værks III. Bind. Men Raadet opnaaede tidligt Kontakt med de større Grupper, der loyalt bøjede sig for de almindelige Anvisninger, man fandt det paakrævet at give. Dette var saaledes Tilfældet, da Raadet i de første Dage af Januar 1944 besluttede at standse eller i hvert Fald begrænse Angreb paa krigsvigtig Industri. Baggrunden herfor var en diskret Henstilling fra de Allieredes Generalstab i England om at forcere Oprettelsen af bevæbnede Styrker til Brug ved en Invasion. Der blev endog sat en Tidsfrist paa et Par Maaneder, en bestemt Dato i Marts, inden hvilken de skulde være kampklare. Hovedkvarteret udbad sig absolut Tavshed om denne Henstilling, og det er endnu uklart, om man virkelig havde forberedt Planer om en Foraarsinvasion, som eventuelt kunde komme til at berøre Danmark, eller om man blot paa denne Maade vilde stimulere Modstandsbevægelsens Aktivitet — eller om det var en Finte, beregnet paa i Kraft af den menneskelige Meddelelsestrang at naa frem til Tyskerne og bringe Usikkerhed i deres Rækker. Uanset hvilken højere Visdom der laa bag dette »top-top-secret«-mærkede Telegram, faldt det godt sammen med vore egne Ønsker om at dysse Tyskerne lidt til Ro, mens Undergrundshærens Stamme blev hvervet og stillet op. Det var spændende at se, i hvor høj Grad denne første almindelige »Ordre« til usynlige Sabotører vilde blive fulgt. Ganske vist havde man god Forbindelse til de største københavnske Grupper, men man kunde ikke være sikker paa, at Meddelelsen vilde sive ud ad uransagelige Veje til alle virksomme Folk i dette Arbejde. I Begyndelsen af Januar lød Bragene livligere i Hovedstaden end nogen Sinde og fremkaldte for første Gang Mishag og Uro hos de implicerede Raadsmedlemmer, som fik Anfægtelser med Hensyn til deres Autoritets Rækkevidde. Men efterhaanden stilnede Bragene af, og der var faktisk usædvanlig Ro i Sabotageområdet, indtil Raadet i Slutningen af Marts — efter at de militære Forberedelser var i Gænge og Muligheden for en tidlig Invasion forduftet — vedtog atter at sætte ind med Angreb paa krigsvigtig Industri. Fra omkring April 1944 tog Sabotørerne fat igen, men

deres Arbejde blev fra nu af mere systematisk. Gennem Forbindelser i Udenrigsministeriet og andre Steder skaffede Raadsmedlemmerne Oversigt over, hvilke Fabrikker m. v. der leverede de største og væsentligste Produkter til Hitlers Krigsførelse, og det blev indskærpet Grupperne at koncentrere sig om disse Maal i Stedet for at ramme Værnemagere i Flæng. Navnlig vilde man ikke i for høj Grad spille Krudtet paa den Industri, som fremstillede Varer til den tyske Civilbefolkning, idet man mente Krigsafslutningen saa nær, at disse Leverancer ikke kunde spille nogen væsentlig krigsforlængende Rolle. Yderligere var det netop Ødelæggelser indenfor saadanne Brancher (Skotøjsfabrikation, Tekstilindustri o. l.), der kunde komme den danske Befolkning til direkte Skade.

Samtidig indskærpede Raadet den Retningslinie, at *Angreb paa tyske Befæstningsværker eller tyske Militær- og Civilpersoner var uhensigtsmæssige*, bortset fra ganske specielle Undtagelser, fordi de ikke kunde antage Dimensioner, som øvede nogen som helst Indflydelse paa Besættelsesmagtens Krigspotens, men derimod let kunde nedkalde unødige Repressalier over Danskernes Hoveder.

Atter her — som i Spørgsmaalet om Stikkerlikvidationer — maatte en ansvarlig Ledelse omhyggeligt veje Fordele op mod Ofre — en Vurdering, der virkede som en af Frihedskampens tungeste Byrder, og hvis Resultat ikke altid blev accepteret blankt af alle vore Folk.

En ganske lignende Situation kom til at foreligge efter 25. April, da Tyskerne gennem Bests Mund lod Danmark vide, at den genoplivede Sabotage vilde blive besvaret med en ny Bølge af Henrettelser. I Virkeligheden var det *Gidselmord*, Best her proklamerede, idet han gjorde fængslede og dødsdømte Frihedskæmperes Skæbne afhængig af, om der forekom nye Sabotagehandling. Mennesker, hvis egne Gerninger over for Tyskerne ikke i sig selv vilde medføre Dødsstraf, blev skudt som Straf for deres frie Kammeraters Kamp. Det var en haard Belastning at træffe Beslutning om at fortsætte og skærpe Angrebene, fordi man vidste, hvem der maatte undgælde derfor, ja ofte kendte dem personligt. Men det følte som en tvingende Nødvendighed, naar Krigen skulde føres. At kapitulere paa dette Punkt vilde være at kapitulere overalt, fordi Modstanderne nok skulde vide at udnytte vor Svaghed her og fortsætte Metoden paa andre Omraader. Og det blev da ogsaa Tyskerne, som maatte give Køb, idet de efter Folkestrejken omkring 1. Juli saa sig tvungne til for lang Tid at opgive Henrettelser, til Trods for stadig stigende Modstand.

Fra Sommeren 1944 og til Krigens Afslutning blev Raadets Indflydelse paa Sabotagen af en nogen anden Art end tidligere. *Industri sabotagen* fortsattes, men samtidig tog *Jernbanesabotagen* fart. Den var i Sommeren 1943 gennemført i nogen Grad, navnlig af Grupper, som Special Forces's herværende Repræsentanter havde oprettet. Men man havde lagt den i Dvale, saa længe Transporterne gennem Danmark var af underordnet Betydning. Efter Invasionen i Frankrig fik den den største Betydning og blev i stor Udstrækning underlagt det allierede Hovedkvarter i direkte Samarbejde med de væbnede Styrkers Kommandoer.

Baade for den »civile« og den militære Sabotage gjaldt det saaledes, at Frihedsraadets Indflydelse i første Række gjaldt »Strategien«, mens den praktiske Taktik og Udførelse laa i Hænderne paa andre Organer.

I en lignende Position stod Raadet til *Vaabenleverancerne* og *Nedkastningerne*. Allerede før Modstandsbevægelsen var organiseret under en fælles Ledelse, nemlig i Marts 1942, havde den første forberedte Modtagelse fra Special Forces i England fundet Sted, idet de 3 Faldskærmsjægere *Rottbøll*, *Mikkelsen* og *Johannsen* blev modtaget Nord for Jyderup af Forretningsfører *Eigill Borch-Johansen*. I de følgende Aar udførte Faldskærmsfolkene, først under *Rottbølls*, senere under *Mogens Hammers* og *Flemming Muus's* Ledelse et stort Arbejde for at organisere Modtagergrupper og Nedkastningssteder over hele Landet. Det blev Forberedelsen til den udstrakte Virksomhed, som udfoldedes, efter at man fra det allierede Hovedkvarter i Løbet af 1943 havde faaet saa megen Tillid til den danske Modstandsbevægelses Styrke, at man stillede større Mængder af Vaaben og Mandskab til Disposition. Nøgen direkte Forbindelse hermed havde Frihedsraadet ikke. Leveringen af Udrustning ad Søvejen blev fortrinsvis organiseret af Hærens Efterretningsvæsen i Løbet af 1944, men var fra første Færd underlagt Kontrol af Frihedsraadets Kommandoudvalg.

Flygtningetransporterne blev som bekendt først organiseret i større Skala under Jødefølgelserne i Oktober 1943. De blev opretholdt og udbygget til en størstilet »Rederivirksomhed« under Krigens videre Førløb, men forblev selvstændige Organisationer, der dog i stigende Grad havde Kontakt med Raadet og dets Organer, saaledes at en betryggende Kontrol kunde udøves over for de rejselystne.

Det er allerede tidligere omtalt, at Frihedsraadet i sin Nytaarsudtalelse 1944 tog et klart Standpunkt til *Sikkerlikvidationerne*. Man afviste at skabe en central Domstol, der kunde tage Stilling til Enkelttilfælde, men indprentede baade offentlig og underhaanden de aktive Grupper kun at uskadeliggøre Besættelsesmagtens Haandlangere, naar de betød en utvivlsom Fare for Modstandsbevægelsen, og naar deres Skyld maatte anses for fastslaet. Efter Udbygningen af de væbnede Grupper under Kommandoudvalgets Ledelse blev Beslutning om Likvidationer dog stadig oftere truffet af mere overordnede Organer, og baade i Tilslutning til Styrkerne og inden for de større Sabotagesammenslutninger dannedes særlige Likvidationsgrupper, som arbejdede under Ordre. Men Raadet som saadant holdt sig ogsaa paa dette Omraade til de almindelige Retningslinier og overlod Udførelsen til dem, der havde bedst Betingelse for at bedømme de paagældende Forhold.

Det første direkte Underorgan, Frihedsraadet nedsatte, var *M-Udvalget*, der oprettedes i Januar 1944. Dets Opgave var at tilrettelægge Opstillingen af en illegal Hær og bevæbne den. I Modsætning til Modstandsbevægelsens andre Bestanddele var saaledes de væbnede Styrker fra første Færd oprettet af og underlagt Raadet. Hele denne Side af Frihedskampen skildres af Frode Jakobsen andetsteds i dette Bind, hvorfor den her kun kort skal berøres. Oprindeligt var Raadet ikke repræsenteret i Udvalget, men fra Marts 1944 deltog *Fog* i Møderne, og da det forberedende Arbejde var afsluttet, og M-Udvalget blev erstattet af *Kommandoudvalget*, knyttedes Forbindelsen endnu nærmere, idet foruden *Flemming Muus* baade *Fog* og *Frode Jakobsen* indtraadte. Indtil blev det en af Frihedsraadets største Opgaver gennem disse to Udvalg at samarbejde alle Bestræbelser paa at skabe en virkelig effektiv og vaabenfør Organisation, som kunde træde i Funktion i Tilfælde af aaben Krig i Landet, og ikke mindst at smelte forskelligartede Interesser og Livsindstillinger sam-

men til en Helhed. Gensidig Mistro mellem civile og militære og mellem Folk af forskellige politiske Anskuelse voldte ofte Kvaler, Intriger og Konflikter med Hensyn til Vaabenfordeling og Kommandoforhold kunde ikke undgaas — det krævede stadig Opmærksomhed og stadigt Diplomati at faa alt føjet sammen, men der var i de øverste Instanser en absolut Vilje til at lade Særinteresserne træde i Baggrunden, saaledes at Enheden trods alt blev skabt. I Virkeligheden blev Kommandoudvalget en Myndighed af stor Effektivitet, som ogsaa uden Støtte og Samarbejde med SHAEF var i Stand til at manøvrere med vore hjemlige Styrker.

Det næste Udvalg, Frihedsraadet oprettede, tog Sigte paa en *Koordinering af den illegale Presse*. Allerede fra sin Start havde Raadet direkte Indflydelse paa tre af de mest udbredte Organer: »Frit Danmark«, »Land og Folk«, hvis Redaktioner direkte var repræsenteret, og »De Frie Danske«, som opretholdt en stadig Forbindelse, først gennem Foss, senere gennem Schoch og derefter Fog. Men navnlig efter 29. August saa en lang Række nye Blade Dagens Lys, og andre fik nye Ledelser. Fra disses Side blev der i Efteraaret 1943 opponeret kraftigt imod, at Frihedsraadet udtalte sig paa hele Modstandsbevægelsens Vegne, naar en betydelig Del af Pressen ikke kunde øve Indflydelse paa de Beslutninger, man tog. Det var naturligvis umuligt at skabe en virkelig repræsentativ Forsamling af alle illegale Initiativer; ikke alene vilde den blive omfangsrig og besværlig at arbejde med, men den vilde ogsaa frembyde en urimelig stor Risiko for alle Parter. Man prøvede at opretholde en stjerneformet Forbindelse med de vigtigste Redaktioner gennem Raadets forskellige Medlemmer, men det fik et tilfældigt og for Bladene utilfredsstillende Præg.

Den endelige Løsning fandtes i Februar-Marts 1944, da *Bladudvalget* blev dannet. Det bestod i sin første Sættelse af to Raadsmedlemmer: *Arne Sørensen* og *Mogens Fog*, samt Redaktør *Niels Jørgensen* (»Hjemmefronten«), Redaktør *Peter de Hemmer Gudme* (»Nordens Frihed«), stud. jur. *Bent Jørgensen* (»Fri Presse«) og Redaktør *Børge Outze* (»Information«). Niels Jørgensen, Gudme og Bent Jørgensen optraadte her ikke alene paa deres egne Blades Vegne, men som Repræsentanter for hver sin Gruppe Blade, der dannede særlige Underudvalg. Baade disse og Hovedudvalget holdt ugentlige Møder, hvor alle aktuelle Spørgsmaal og Retningslinier blev drøftet. Underudvalgene fremsatte deres Synspunkter over for Raadets Medlemmer, som førte dem frem til Diskussion i Raadsmøderne og omvendt lod Kritik over for enkelte Blades Holdning gaa til rette vedkommende. Det er hævet over enhver Tvivl, at denne smidige Samarbejdsform fik den største Betydning. Uden at ensrette den frie Presse og derved udslutte de Skel, som dens forskelligartede Natur gjorde rimelige, opnaaede man en Enighed i det væsentlige og en Fasthed i Fremførelsen af Modstandsbevægelsens Krav og Opfordringer, som bidrog til at samle Befolkningen — og som irriterede og imponerede Tyskerne.

I akutte Situationer var Bladudvalget et hurtigt Distributionsorgan for Raadets Opraab. Naturligvis skyldtes dette navnlig »Information«, hvis fortræffelige Organisation og store Udbredelse som »Bureauorgan« for næsten alle Grupper i og uden for Pressen muliggjorde en næsten øjeblikkelig Spredning baade til Ind- og Udland af de Paroler. Frihedsraadet udstedte. Paa saadanne store Dage ventede Kurerer til fastlagte Tider paa forskellige Gadehjørner, og næppe var et Opraab skrevet i en eller anden Lejlighed, før Raadets Medlemmer spredtes for at opsøge hver

sin Tillidsmand. Ofte maatte Møderne standses, for at man kunde meddele Kontakterne, at der endnu ikke forelaa et Resultat; som paa en Bladredaktion fik man Bebrejdelser fra Trykkeriernes Side over Forsinkelsen, intet kunde naas, hvis ikke Manuskriptet forelaa med det samme. o.s.v., o.s.v. Det var i mange Tilfælde under et saadant hektisk Tryk. Frihedsraadet maatte formulere sine Udtalelser.

Efterhaanden blev Bladudvalgets Betydning endnu større, idet det blev en Slags Clearing-central for alle Haande praktiske Meddelelser mellem Raad og Grupper Landet over. Ogsaa her var det »Information«, som udrettede mest. Gennem Henvendelser i Spalterne under bestemte Numre og gennem Breve til »Information«s berømte Postboks opretholdtes en daglig Kontakt til talrige Sider. Fra Sommeren 1944 kunde Raadet hver Dag aflente en hel Pakke Skrivelser og Breve af vidt forskelligt Indhold — og Værdi. Da Fog blev arresteret, havde han netop hentet Dagens Post, og dens Indhold — med mange Overskrifter: »Til Frihedsraadet« — vakte en forstaaelig Begejstring hos Gestapofolkene. Den kolnedes dog hurtigt, da ingen af de paagældende Breve indeholdt Navne og Adresser eller andet forstaaeligt for uindviede, og Modtageren overbevisende kunde erklære ikke at vide, hvem Kodenumrene dækkede.

Trods Arrestationer og Udskiftninger vedblev Bladudvalget indtil Besættelsens sidste Dag at være et af Frihedskampens vigtigste Instrumenter. Gennem flere omskiftende Former endte det med at bestaa af *Arne Sørensen*, cand. jur. *Per Markusen*, stud. jur. *Otto Borch*, stud. jur. *Bent Brier* og Antikvarboghandler *Kauber*.

I Sommeren 1944 besluttede Frihedsraadet at yde et Bidrag til en hurtig Genneførelse af Efterkrigstidens specielle Lovgivning ved at forberede og formulere en Række Lovforslag, der kunde danne Grundlaget for Diskussionen, straks efter at Friheden var genvundet. Allerede i dets første Pièce: »*Naar Danmark atter er frit*« var Grundprincipperne for Retsforfølgelsen mod Landssvigerne blevet anslaaet, men man fandt det ønskeligt at give disse Synspunkter en fastere Form. Som naturligt var, blev den senere Justitsminister, Overretssagfører *Busch-Jensen*, der havde deltaget i Udarbejdelsen af Piécen, Leder af dette Arbejde; *Det juridiske Udvalg* kom yderligere til at bestaa af Landsretssagfører *Carl Madsen*, Højesteretssagfører *Ejvind Møller*, Fuldmægtig *Kjeld Lundgren*, Kontorchef *Banke* og Direktør *Ebbe Groes*. Lige indtil Befrielsen virkede disse sagkyndige i forskellige Kombinationer, og det lykkedes dem at skabe et helt Komplex af Forslag vedrørende Straffelovstillelægg, Tillægg til Retsplejeloven, Konfiskation af Værnemagergevinster og Erstatninger til Frihedskampens Ofre. Dette forberedende Arbejde var i særlig Grad paakrævet her i Landet, fordi vi ikke — som de fleste andre besatte Lande — havde kompetente Myndigheder uden for Landets Grænser. Selv om Forslagene maatte fremtræde i mindre autoritativ Form, end hvis en flygtet Regering som den norske eller en repræsentativ Forsamling som den franske i Nordafrika havde Ansvaret for dem, havde de dog det Fortrin, at de blev udarbejdet af Jurister, som levede i selve det besatte Land, og derfor forenede faglig Viden med en personlig Erfaring om Besættelsens Vilkaar og den spontane Retsfølelse, der formede sig i Folket.

De fremsatte Forslag bærer da ogsaa Præg heraf. Selv om de under deres Passage gennem Regering og Rigsdag blev underkastet adskillige Ændringer, og navnlig Værnemagerlovene kom til at fremtræde i en betydelig mildnet Form, blev de dog afgørende for Retsopgøret efter Befrielsen. Allerede før 5. Maj blev de vigtigste Forslag drøftet mellem Repræsentanter for Det juridiske Udvalg og Jurister, udpeget fra politisk Side (Kontorchef *Herfelt*, Civildommer *Harald Petersen* og Folketingsmand, Landsretssagfører *Hasle*). Nogen principiel Divergens bestod ikke mellem

Carsten Høeg (f. 1896) blev Student i 1914 og cand. mag i klassisk Filologi 1921. I 1925 tog han Doktorgraden paa en Afhandling om den græske Nomadestamme Sarakatsanerne og ansattes Aaret efter som Professor i klassisk Filologi ved Københavns Universitet. Hans omfattende Studier i Nygræsk skaffede ham 1937 Dokortitlen h.c. ved Universitetet i Athen, 1941 blev han Medlem af Videnskabernes Selskab og 1942 af Vetenskaps-Societeten i Lund.

Niels Busch-Jensen (f. 1886) tog Adgangseksamen til Polyteknisk Lærestalt i 1902, lagde derpaa Studierne om, blev Student i 1904 og cand. jur. i 1911. Han nedsatte sig i 1914 som Overretssagfører i København, valgtes 1920 til Sekretær i Det danske Sagførersamfund og indtraadte 1945 som Justitsminister i det andet Ministerium Buhl. Ved Oktobervalget s. A. blev han socialdemokratisk Repræsentant i Folketinget.

disse to Parter, og ogsaa under den senere Behandling i Regering og Rigsdag vandt Forslagenes Hovedlinier Tilslutning fra alle Partiers Side. Den Kritik, som navnlig senere er rettet mod den særlige Lovgivning, har været præget af formelt og dogmatisk Juristeri og er rejst af Kredse, som Besættelsestidens Begivenheder var gaaet over Hovedet, og som i Virkeligheden ikke fattede Nødvendigheden af et Opgør med Nazismens Soutenører. Dog har ogsaa Modstandsbevægelsens Tilhængere givet Udtryk for Utilfredshed, men denne vedrørte hovedsagelig den Maade, hvorpaa Lovene blev fortolket og forvaltet. Tilbageskuende kan man erkende, at der kunde være skabt et endnu mere velegnet Instrument i Opgørets Tjeneste, men det berører ikke den store Betydning af det forberedende Arbejde, der paa dette Omraade var gjort før Befrielsen. Det bidrog til den rolige Overgang fra Krig til Fred, som trods alle Smaaskærmydsler prægede Sommeren 1945.

Lige saa væsentlig i denne Henseende blev *Arrestationsudvalgets* Indsats. Det blev nedsat sent paa Sommeren 1944 og bestod af *Frode Jakobsen* som Repræsentant for Raadet, Landsretssagfører *Carl Madsen*, Politiinspektør *Holten* (efter Politiets Arrestation), Vognmand *Nørup*, der efter sin Arrestation blev erstattet med Prokurist *Villadsen*, Kriminalassistent *H. C. Andersen* og Prof. *Carsten Høeg*. Under sidstnævntes direkte Ledelse skabte Udvalget *Centralkartoteket*, hvori optoges alle Personer, hvis Adfærd under Besættelsen gav begrundet Mistanke om Samarbejde med Tyskerne. Oplysningerne blev dels indhentet ved Gennemgang af hjemlig nazistisk Presse m. v., dels ved Meddelelser gennem Grupperne Landet over. Et stort »Per-

sonale« arbejdede forskellige Steder i København paa at gennemgaa og registrere ca. 40.000 Personers Forhold, og de, der maatte antages at være farlige for den offentlige Sikkerhed i Tilfælde af Krig i Landet eller omkring et tysk Nederlag, blev ikke alene opført paa Kartotekkort, men deres Personalialia tilstillet særlige Arrestationsgrupper Landet over.

Hvor vel gennemført dette Arbejde var ved Befrielsen, fik man at se, da Interneringerne fandt Sted i Maj 1945. De, som siden hen saa stærkt har kritiseret denne Forholdsregel, har enten glemmt eller ikke forstaaet Situationen, som den laa i Besættelsens sidste Periode. Som Folkestemningen var, kunde man med Rette frygte en »de lange Knives Nat«, hvor lovløst Myrderi vilde give Aflob for mange Aars opsparet Raseri over for dem, som direkte eller indirekte var medansvarlige for Undertrykkernes Terror. Paa den anden Side var at vente, at Nazisterne i deres tojlesløse Harme over Nederlaget vilde hævne sig blodigt paa Befolkningen. Naar begge disse Ulykker blev undgaaet, skyldes det utvivlsomt den prompte Indgriben fra Modstandsbevægelsens Side paa Grundlag af Arrestationsudvalgets Forberedelser. Selv om det i de første Dage efter 5. Maj kom til Skudvekslinger paa Gaden, hvor nazistiske Snigskytter dræbte tilfældige Mennesker, og selv om Interneringerne ikke overalt forløb saa værdigt, som det var tilsigtet, er Hovedsagen dog, at betydeligt værre Forhold ikke indtraadte, Forhold, som ikke alene vilde have kostet et langt større Tab af Menneskeliv, men ogsaa have skæmmet hele Befrielsesakten.

Det er senere ikke af alle forstaaet, at Internering ikke i sig selv var nogen Domfældelse. For at opnaa Formaålet gjaldt det om at sikre sig alle de Personer, om hvem man med Føje kunde vente, at de paa den ene eller anden Maade vilde modvirke en hurtig Genoprettelse af Retsstaten Danmark. Spørgsmaalet om, hvorvidt deres Holdning gjorde dem strafskyldige i Lovens Forstand, kunde først afgøres, naar Retsopgørets Love var vedtaget paa Forfatningens Grundlag. At man ikke overalt i Begyndelsen kunde byde de internerede passende Opholdsbetingelser, og at det for manges Vedkommende trak længe ud, før deres Sag blev undersøgt, skyldtes ene og alene Besættelsesmagten, som havde sat vort Polit i ud af Spillet og beslaglagt Bygninger, Forsyninger o.s.v., saa en illegal Forberedelse var yderst vanskelig.

Det er et Bevis for den Omhu og Effektivitet, hvormed Arrestationsudvalget og dets Hjælpere arbejdede, at praktisk taget ingen helt »hvide« blev sat fast, og at kun relativt faa har kunnet opnaa Erstatning for uforskyldt Internering, naar man senere hen fandt Grundlaget for deres Arrestation for spinkelt. Yderligere har Eftertiden vist, at den hurtige og udstrakte Indgriben bragte enhver nazistisk Plan om underjordisk Varulveaktion til Fald. Naar saa mange af de farligste Terrorister faldt i Politiets Hænder med det samme, skyldes det utvivlsomt, at de ikke kunde søge Tilflugt hos sympatiserende.

Foruden disse Fordele skaffede Arrestationsudvalgets Arbejde et vægtigt Bevismateriale, som siden kom Domstolene til uvurderlig Gavn.

Som det sidste af de indre Organer, der virkede i Samarbejde med Frihedsraadet, skal omtales *Lokalkomiteerne*. Fra SHAEF's Side blev der i August 1944 fremsat Anmodning om, at der i hver større By maatte blive udpeget en Kreds af ansvarlige inden for Modstandsbevægelsen, med hvem de Allierede kunde forhandle i Tilfælde af Indtrængen i Danmark. Samtidig herskede der mange Steder Usikkerhed over for, hvem det med Rette tilkom at tage Initiativ til Iværksættelse — eller Afbløsning — af Folkestrejker etc. Raadet henstillede derfor gennem Rejsesekretærer til de lokale

Grupper uden for de væbnede Styrker at udpege Fælleskomiteer, der havde samme Ansvar over for de »civile« Modstandsopgaver, som Byledelserne havde over for de militære. Det vil føre for vidt at skildre de Opgaver, Lokalkomiteerne løste rundt omkring; flere Steder er der udgivet Bøger om den stedlige Frihedskamp, hvori Detailler er skildret. Nok er det at slaa fast, at Komiteerne overalt kom til at indeholde Repræsentanter for de væsentligste aktive Grupper og derved formaaede i Krigens sidste Periode at give den samme Ensartethed og Samling i Arbejdet, som Frihedsraadet tilstræbte for hele Landets Vedkommende. Omkring 5. Maj fik disse Organer i de fleste Byer et stort Virkeomraade, baade med Hensyn til Arrestationer, Forsyningstjeneste, Modtagelse af hjemvendte Fanger og Flygtninge (Kontorerne under Ministeriet for særlige Anliggender) og talrige andre Opgaver, som de normale Myndigheder ikke var indstillet paa at løse. Det var overraskende at se, med hvilken Dygtighed og Effektivitet Folk, der var ganske uprøvede i sligt Administrationsarbejde, som oftest formaaede at udrette store Ting med de faa Hjælpemidler, som stod parat.

Uden Vanskeligheder forløb denne Del af Oprydningen efter Fremmedvældet ikke. Paa den ene Side kunde der opstaa Kompetencestridigheder mellem de civile Lokalkomiteer og de væbnede Styrkers Byledelser — selv uden Uniform og Officersskoleuddannelse har Krigsmagtens Udøvere aabenbart en almindelig Tilbøjelighed til at kræve altbeherskende Autoritet i urolige Tider —, dels voldte det mangen Gang de ordinære Myndigheds personer Besvær at fatte, at Situationen ikke kunde mestres ad Dagliglivets Kanaler. Alt i alt afvikledes dog ogsaa denne Side af Modstandsbevægelsens Opgaver paa fredelig og naturlig Vis.

I Maj 1944 fik en Redaktør fra Dansk Pressetjeneste i Stockholm, *Erik Seidenjaden*, Lejlighed til at overvære et af Frihedsraadets Møder. Efter Hjemkomsten fra sin illegale Visit i Danmark gav han en Skildring af Raadets Arbejdsmaade, som spredtes ud over Verden. Ogsaa Tyskerne læste den begærligt, og Bovensiepen foreholdt senere i et Forhør et af Raadets fængslede Medlemmer denne Beskrivelse, hvorefter den danske Frihedsbevægelses Ledelse skulde have etableret sig som Institution med fast Kontor etc. Der gik et forstaaende Smil over Gestapomandens Ansigt, da han fik oplyst, at hele Artiklen netop var anlagt paa at vildlede ham og hans Sporhunde.

Frihedsraadet havde intet Kontor, intet Personale, ingen Telefon. Som allerede fortalt skiftede det stadig Mødested. De praktiske Opgaver blev fordelt mellem Medlemmerne fra Gang til Gang, Forbindelsen med Grupperne blev opretholdt paa samme Maade, med de fire Hovedorganisationers Rejsesekretærer som Mellemed, et egentligt Arkiv blev aldrig oprettet — saa lidt »Apparat« som muligt var Devisen. Netop derfor lykkedes det aldrig Gestapo at komme os ind paa Livet.

Længe savnede Raadet ligeledes *en selvstændig Økonomi*. Det var hver arbejdende Modstandsgruppes egen Sag at skaffe sig Midlerne til sin Virksomhed. Men efterhaanden som Arbejdet tog til i Omfang blev det ønskeligt at skabe et finansielt Grundlag. I Maj 1944 paatog Civilingeniør, Dr. techn. *Chr. Ostenfeld* sig at fungere som Raadets Kasserer, og i den følgende Tid indsamlede han betydelige Beløb fra Institutioner og Erhvervsgrene, som kom baade de væbnede Styrker og den øvrige Virksomhed, der sorterede direkte under Raadet, til gode.

Fra Juli 1944 begyndte imidlertid en ny Kilde at flyde, nemlig *den danske Statskasse*, som baade gennem Politikere og paa anden Vis paatog sig en væsentlig Del af de Udgifter, Kampen for Landets Befrielse kostede.

V

Da Frihedsraadet blev forberedt i Sommeren 1943, kæmpede Modstandsbevægelsen endnu paa to Fronter: mod Tyskerne og mod den officielle Politik. Ved den endelige Oprettelse i September var Situationen en anden: *Efter den 29. August fandtes ikke længere nogen politisk dansk Myndighed.* Det var Frihedsraadets Opgave at samle saa stor en Del af det danske Folk som muligt om den aktive Indsats mod Besættelsesmagten, og den Tanke rejste sig da naturligt, om *et Samarbejde med Politikere, der havde tilhørt Oppositionen mod Scavenius*, kunde gennemføres. Ikke ubetydelige Kredse af Befolkningen stod endnu under Indflydelse af Partierne, og det følte som en Mangel, at Modstandsbevægelsen herhjemme savnede den Massebasis i de demokratiske Organisationer, Fagforeninger, Erhvervssammenslutninger, Partier etc., som den havde i andre besatte Lande. Mens Frihedskampen f. Eks. i Norge i høj Grad var udsprunget af disse Samfundsformationer, hvis hidtidige Styrelser lod sig erstatte af illegale, maatte den i Danmark vokse sig stærk uden om, ja i skarp Opposition til de ansvarlige Ledelser, der fulgte Regeringens almindelige Parole om »Ro og Orden«.

Efter at Regeringen var traadt tilbage, og alle danske Politikere bestemt havde vægret sig ved at følge Tyskernes Ønske om Dannelsen af et nyt Ministerium, var der ogsaa herhjemme Mulighed for en virkelig Samling om Bekæmpelse af Nazismen. Et Flertal inden for Frihedsraadet havde den Opfattelse, at man maatte begrave Fortidens Splid om den rette Holdning over for de fremmede og se bort fra Antisabotagetaler og Politifølgelser, hvis man kunde opnaa den uvurderlige Fordel af en enig Indsats paa Grundlag af Frihedsbevægelsens Idé: Den aktive Kamp.

Det skulde dog vise sig, at *Samarbejdspolitikken kastede sine Slagskygger langt ind i den Periode, som fulgte efter dens Sammenbrud.* Allerede i September 1943 havde Enkeltmedlemmer af Raadet Samtaler med Politikere af forskellig Farve, om hvem man vidste, at de havde været modvillige Medspillere i Scavenius's Spil eller var sat uden for aktiv Politik efter tyske Krav. Raadet søgte at opnaa i hvert Fald en Kontakt og muligvis en Repræsentation, hvis Synet paa Modstanden nu laa hinanden tilstrækkelig nær. Begge Dele viste sig umuligt. De mere fremtrædende Politikere erklærede, at de — uanset hvad de mente om Kampens Former — ikke vilde risikere at kompromittere deres Parti eller deres Fagforenings Legalitet ved at deltage i Ledelsen af den aktive Frihedsbevægelse. Folk paa mere tilbagetrukne Poster var ofte meget sympatisk indstillede og personligt stemte for at melde sig til Arbejdet, men maatte alle have deres Partiledelses Sanktion, før de kunde indlade sig derpaa. Og den blev i alle Tilfælde nægtet. Et Moment, som ogsaa spillede en Rolle for Afvisningen, var Frygten for eller Uviljen mod et Samarbejde med Kommunisterne. Den Aand, hvori Modstandsbevægelsens forskellige Elementer havde forbrødre sig over for den fælles ydre Fjende, havde ikke bredt sig til Rigsdagsbygningens Korridorer.

Samtidig med at Raadet i de første Efteraarsmaaneder stak sine Følere frem, blev det klart, at *Politikernes Nej til Tyskerne efter den 29. August ikke betød en*

bråt Omlægning af deres Kurs. Man fik Indtrykket af, at enkelte afgaaede Ministre stadig holdt en vis Forbindelse med deres Departementer, og at politiske Kredse i det hele udøvede en Indflydelse paa Departementschefstyrets Afgørelser. Selv om dette senere har vist sig ikke at have haft et Omfang, som gav det Karakter af en »sort Regering« — den frie Presses Betegnelse af Forholdet —, virkede det dog i Øjeblikket som Udtryk for, at der ikke var Tale om noget Sindelagsskifte, og Samarbejdsudvalgets uheldige Genoplivelse i Januar 1944 bekræftede denne Opfattelse. Frihedsraadet opgav indtil videre sine Planer om Samling og helligede sig sine Opgaver alene.

I Foraaret 1944 var der Tegn paa et Omsving hos visse Folkerepræsentanter, men nye Følere fra Raadets Side gav samme Resultat som første Gang. En vis Kontakt blev dog oprettet, idet *Flemming Muus* paa Ingeniør Dedichens Initiativ i Foraarets Løb flere Gange mødtes med *Buhl*, *Hedtoft* og *H. C. Hansen*, ligesom *Fog* ved enkelte Lejligheder havde Sammenkomster med dem, hvor konkrete Spørgsmaal blev drøftet. Da der indførtes danske Sabotage-Politivagtstationer, henstilledes det gennem de politiske Repræsentanter til Raadet, at Foranstaltningen ikke blev udlagt og kritiseret i den illegale Presse, da det drejede sig om en Skinmanøvre, hvilket viste sig stort set at slaa til. Ved Frøslevlejrens Oprettelse rettedes en lignende Henvendelse til Raadet, idet Myndighederne havde Tyskernes Ord for, at den hovedsagelig skulde tjene til at modtage de deporterede danske Koncentrationslejranger, saa de kunde vende tilbage til Danmark! Raadets Repræsentanter ytrede deres Tvivl om dette tyske Løftes Soliditet, men for en Sikkerheds Skyld gik man indtil videre stille med Dørene i den illegale Presse.

Med disse og lignende Detailspørgsmaal indledtes den gensidige Drøftelse af Dagens Problemer, som siden udviklede sig til *en stadig Berøring mellem Frihedsraadet og ikke alene politiske, men ogsaa administrative Kredse.* Naar Raadet tilstræbte denne Kontakt, var det i Følelsen af det stadigt større Ansvar, der fulgte med stigende Indflydelse i Befolkningen. Man opnaaede bedre Informationer om Baggrunden for Myndighedernes Bestemmelser, man kunde i ikke ringe Grad influere paa Beslutningerne, mens de endnu var i Støbeskeen, og man øgede de Resourcer, der stod til Frihedsbevæggelsens Raadighed. Samarbejdet med Politikerne lettede Adgangen til Statens Midler, til de højeste militære Instansers fulde Medvirken og senere til gnidningsløse Vaabenleverancer fra Sverige. Men *Betingelsen for Samarbejdet maatte fra Raadets Side være, at det bevarede sin Handlefrihed over for Fjenden og anerkendtes som ledende i Kampen mod Tyskerne.*

Det var imidlertid ikke denne Gang Frihedsraadet, men den anden Lejr, der tog Initiativ til Kontakten. Efter Begivenhederne omkring Folkestrejken i Juli 1944 traadte det uheldige i, at to forskellige danske »Autoriteter«, Frihedsbevæggelsens Ledelse og politiske Kredse, søgte at give Folket Direktiver, klart i Dagen. Samtidig var det utvetydigt fastslaaet, at Raadet talte med den største Vægt. De Politikere, der hidtil havde været i nærmest Berøring med Modstandsbevæggelsen, ytrede derfor Ønske om et fast Samarbejdsorgan, hvori Synspunkter kunde udveksles og større Aktioner drøftes, uden at man dog fra Raadets Side vilde fraskrive sig Retten til i Tilfælde af Divergens eller i akutte Situationer at følge sine egne Veje. Resultatet blev, at Raadet og de politiske Kredse fik et fast Samarbejdsorgan, som blev oprettet i August 1944.

tatet blev »Kontaktudvalget«, hvori indtraadte for Frihedsbevægelsen *Houmann* og *Schoch*, fra politisk Side *Aksel Møller* og *H. C. Hansen*. Efter Schochs Arrestation i September blev han erstattet af *Frode Jakobsen*, og da Houmann blev syg i Januar 1945, indtraadte *Alfred Jensen* i hans Sted.

Kontaktudvalget virkede lige til Befrielsen, men de større Problemer, som Holdningen efter Politiets Deportation og Forberedelse af Regeringsdannelsen blev ofte diskuteret af en bredere Repræsentation for begge Parter. Nærmere end til denne Form for Samvirke naaede man ikke. I Sensommeren 1944 blev det fra politisk Side foreslaaet, at et Par Repræsentanter skulde indtræde i selve Frihedsraadet, men dette blev *bestemt afvist fra Modstandsbevægelsens Side*. Man havde paa et langt tidligere Tidspunkt vist sin Vilje til og sin Interesse for at skabe den bredest mulige Basis for Ledelsen af den aktive Kamp, men havde ikke mødt Forstaaelse. Nu, da Raadet selv havde tilkæmpet sig sin Position, og dets Virksomhed og Politik laa i faste Rammer, var Tidspunktet forpasset; det vilde ikke tilføre Bevægelsen flere Kræfter end Berøringen gennem Kontaktudvalget, om et Par nye Medlemmer, der direkte skulde forfægte de politiske Partiers Meninger, fik Medansvar og Medindflydelse.

En Baggrund for Raadets Reservation paa dette Punkt dannedes ogsaa af en lille, men ikke uvæsentlig Divergens, som fremkom, kort efter at Kontaktudvalget var nedsat. Frihedsraadet havde ladet udarbejde en *Oversigt over den store Folkestrejke* beregnet paa Offentliggørelse i Pièceform. Den fremstillede Begivenhederne i objektiv Form og uden polemisk Islæt, men vakte i den Grad Politikernes Mishag ved sin Fremstilling af Frihedsraadets Rolle, at de truede med at afbryde det nyfødte Samarbejde, hvis den saa Dagens Lys. Efter en længere Diskussion besluttede Raadet at lægge Piècen ad acta, idet man vurderede Forbindelsen mellem Parterne højere end den Betydning, en »historisk« Publikation kunde faa.

Men Episoden afslørede den Afstand, der stadig var mellem Synspunkterne i de to Lejre.

Kun de større Spørgsmaal, som kom til Drøftelse og Afgørelse i Kontaktudvalg eller udvidede Fællesmøder, skal her omtales. Enkelte er tidligere nævnt, specielt vedrørende Strejkesituationer.

Naar *General Gørtz* blev designeret som *Chef for Modstandshæren* i Tilfælde af Krigshandlinger paa dansk Grund, skyldtes det for en Del, at Politikerne gerne saa denne Løsning, som laa nær op ad legale Forhold. Fra de Allieredes Hovedkvarter blev Frihedsraadet spurgt, om det kunde anerkende Gørtz, og det viste sig hurtigt, at ingen Officer inden for hverken Hær eller Flaade vilde overtage Posten, medmindre Gørtz gav ham Ordre dertil. Mens civile fuldt ud havde vist deres Evne til at organisere den skjulte Hær og til at lede Kampen bag Fjendens Linier, var det vanskeligt at finde en egnet Person uden for Værnene, som kunde etablere et egentligt militært Samarbejde med de allierede Tropper. Da det som sagt samtidig faldt i Traad med politiske Ønsker og var SHAEF's Forslag at vælge Gørtz, besluttede Raadet sig hertil, idet det dog fortsat gennem Kommandoudvalget beholdt den fulde Myndighed over de væbnede Styrker indtil »D-Dag«.

Det næste Problem af videre Perspektiv, som blev drøftet, var *Holdningen efter Politiaktionen den 19. September*. De følgende Dage holdt Raadet og Politikerne sig i stadig Kontakt. Man var enig om, at Danmark paa eklatant Vis burde demon-

strere sin Protest mod Overgrebet, og allerede ved det første Møde, hvor Flertallet af Raadets Medlemmer traf sammen med Buhl, Hedtoft, Kraft, Aksel Møller, H. C. Hansen o. fl., viste det sig, at man i begge Lejre fandt det rigtigst og værdigst, om Departementscheferne nægtede at fungere videre. Det hurtige allierede Fremstød i Frankrig, der gav Haab om et snarligt tysk Nederlag, var medvirkende til denne Indstilling. Buhl paatog sig at meddele Departementscheferne, at baade Raadet og indflydelsesrige politiske Repræsentanter ansaa denne Reaktion for paa-krævet. Imidlertid viste det sig umuligt for ham at vinde Gehør. I administrative Kredse stod man splittet, men et Flertal var dog stemt for at fortsætte som hidtil; i de Partier, som ikke havde søgt Samarbejde med Raadet, Venstre og de Radikale, var Stemningen imod Buhls Forslag, og endelig udtalte Erhvervenes og Kommuner-nes Talsmænd, der blev indkaldt til Drøftelse, et bestemt Ønske om ikke at ændre de bestaaende Forhold. Det blev hævdet, at der kun vilde blive Tale om en Demonstration, der besværliggjorde Landets Styre uden i Virkeligheden at genere Tyskerne. Resultatet blev da blot en ny Protestnote fra Udenrigsministeriet til det tyske Riges Befuldmægtigede, skarpere i Tonen end sine Forgængere, men i øvrigt af samme Virkning: Den tilfredsstillede sine Fædre ved Fornemmelsen af dog at have foretaget sig noget — og lod Tyskerne helt uberørte, saa sandt de Besættelsestiden igen- nem var yderst saarbare over for *Handlinger*, men ganske immune over for *Ord*.

Da det tyske Sammenbrud trak betydelig længere ud, end man ventede i Septem-berdagene, var det antagelig meget heldigt, at Resultatet blev, som det gjorde; men det var ganske pikant, at den første Gang, der var spontan Enighed mellem Friheds-bevægelsen og de politiske Repræsentanter om en aktiv Optræden, led de et fælles Nederlag over for andre ledende Kræfter i Danmark.

I Januar 1945 rettede de to Parter sammen en Henvendelse til de allierede Stor-magter om *at jaa vort Land anerkendt som allieret* under Henviisning til det danske Folks aktive Modstand mod Hitlers Regime og den danske Frihedsbevægelses militære Samarbejde med SHAEF. Henvendelsen førte ikke til det ønskede Resultat inden Krigsafslutningen, og det er siden hævdet, at det paa visse internationale Hold virkede desorienterende, at Raadet optraade Arm i Arm med de politiske Kredse, som bar Medansvar for den officielle danske Kurs indtil 29. August!

Det Spørgsmaal, som i Krigens sidste Fase hovedsagelig lagde Beslag paa Drøf-telserne i Kontaktudvalg og udvidede Fællesmøder, var dog *Forberedelsen af Rege-ringsdannelsen efter Befrielsen*. Det blev en Diskussion, ofte en Tovtrækning, med mange skiftende Faser, hvoraf kun de væsentligste skal omtales.

Da Frihedsraadet i Efteraaret 1943 forfattede Piëcen: »Naar Danmark atter er frit«, indførte man en Passus om den første frie Regering, hvori det hedder, at den skal bestaa af

»... Mænd, der nyder Befolkningens fulde Tillid, saa de virkelig med Autoritet kan gennem-føre de Opgaver, vi ovenfor har opridset.

Løsningen af disse Opgaver — ikke de Personer, der skal løse dem — er det, der i første Række ligger Frihedsraadet og hele Frihedsbevægelsen paa Sinde.«

»Det bør være Mænd, der ikke paa nogen Maade er kompromitterede ved deres Optræden under Besættelsen ...«

Man var enig om, at det endnu var for tidligt at give nærmere Forslag om Principper og Personligheder. Ingen kunde forudse, hvad Kampens sidste Faser kunde bringe af Forskydninger, og det maatte være de aktuelle Modstandsopgaver, som i Øjeblikket beslaglagde al Opmærksomhed. Der ofredes ikke mange Tanker i Raadet paa hele dette Problem, før det førtes frem til Forhandling i Vinteren 1944—45.

I *politiske Cirkler* synes det derimod at have bevæget Sindene lige siden Scavinius's Tilbagetræden, og det forlød i Foraaret 1944, at enkelte Røster havde hævet sig, som mente det praktisk at indbyde en enkelt Repræsentant for Frihedsbevægelsen til at tage Sæde i Ministeriet. I Sommerens Løb skal Gæstfriheden have udvidet sig til at omfatte 3 Frihedskæmpere, som Partierne selv vilde stille Forslag om.

Raadet kunde ikke tage disse Planer, der naaede det i løs Rygteform, alvorligt. Det maatte først og fremmest kræve, at selve Grundlaget for Ministeriets Virke blev fastlagt paa Grundlag af de Principper for Udrensning etc., som var nedlagt i »Naar Danmark atter er frit«. Kravet gav Anledning til Samarbejdet mellem de to juridiske Udvalg, som tidligere er omtalt. Men dernæst *maatte Frihedsbevægelsen forlange selv at udpege sine Repræsentanter* og i Overensstemmelse med Piécens Ord om »Mænd, der nyder Befolkningens fulde Tillid« *have et Antal Ministre, som afspejlede Raadets dominerende Stilling i Besættelsestidens sidste Periode.*

Det krævede talrige Samtaler og Møder med Politikere af alle Partier at finde Forstaaelse for Frihedsraadets Synspunkter. Ligesom selve Besættelsen for mange af dem, der i Aarevis havde siddet paa det fredelige Danmarks Kommandobro, virkede som et ubegribeligt Faktum, der ikke trængte rigtig ind i deres Bevidsthed, kunde de ikke affinde sig med at anerkende det hidtil ukendte Fænomen Modstandsbevægelsen som adkomstberettiget til en politisk Rolle, naar Forfatningen atter var i Kraft.

Paa den anden Side gjorde flere Medlemmer af Frihedsbevægelsen sig til Talsmænd for en Regeringsdannelse med Hovedvægten lagt paa den aktive Modstand, der ogsaa skulde besætte Statsministerposten.

En Løsning, som endelig opnaaede Accept i begge Lejre, blev *fifty-fifty-Repræsentationen i Samlingsregeringen* af 5. Maj. Forfatteren af dette Afsnit har i »Frit Danmark« (Maj 1946) gjort nøje Rede for sit Syn paa denne Løsnings Berettigelse og skal her kun pege paa de Fordele, den indebar. Det blev en Samling af de to Parter, der hver havde Ansvar for sin Fase af Besættelsestidens Politik, og som siden Sommeren 1944 havde vist sig i Stand til et frugtbart Samarbejde, der tilsyneladende byggede paa en Tilnærmelse i Synspunkter. Ordningen muliggjorde en øjeblikkelig Tilbagevenden til baade forfatningsmæssige og parlamentariske Forhold, og med Buhl som Statsminister banedes Vejen for et friktionsløst Forhold til den Rigsdag, som ganske vist var valgt under Former, Modstandsbevægelsen ikke kunde anerkende som betryggende, men som dog var Landets lovgivende Forsamling. Og endelig tog den i lige Grad Hensyn til den »aktive« Opinion i Befolkningen og den, som længe havde støttet Samarbejdspolitikken, hvorved Ministeriet skulde mødes med Tillid fra alle Sider.

Endnu større Vanskelighed end at opnaa almindelig politisk Tilslutning til fifty-fifty-Kombinationen voldte *Raadets Krav om, at Personer, som havde haft Sæde i*

Scavenius's Ministerium, ikke maatte indtræde i Samlingsregeringen. Fra Politikerne hævdedes det, at samtlige Partier solidarisk hæftede for dette sidste Besættelsesministerium, og at flere af dets Medlemmer kun under deres Rigsdagskollegers Pres havde indvilget i at indtræde. Raadet kunde ikke bestride det rigtige heri, men maatte for sit Vedkommende hævde, at en Personkontinuitet fra den Regering, der som den eneste var indsat paa tysk Forlangende og med tysk Sanktion, vilde virke uheldigt og forvirrende baade over for Befolkning og Udland.

Først i de sidste Dage før Kapitulationen naaede man til Enighed om disse Divergenser, ikke mindst takket være Buhls Autoritet og Forhandlingsevne over for Partierne. Tilbage stod kun at fordele Taburetterne og udpege dem, de skulde beklædes af. Fra politisk Side tilbød man Modstandsbevægelsen de tre Fagministerier, som skønnedes at have deres særlige Interesse: Udenrigsministerposten, Justitsministeriet og Ministeriet for særlige Anliggender, der skulde varetage Flygtninges, Fangers og Frihedskæmpers Tarv. Yderligere fik Raadet to mindre Ministerier, Trafik- og Kirkeministeriet, mens ethvert Ønske om Poster af økonomisk eller socialpolitisk Art blankt blev afvist. De resterende fire Pladser blev besat af Ministre uden Portefeuille. Ved en af de sidste Sammenkomster fremsatte *Buhl* endnu een absolut Betingelse for Samlingen: At Frihedsbevægelsens Repræsentanter vilde gaa med til en Erklæring om, at *Danmarks Sydgrænse ligger fast*. Herom var alle politiske designerede Ministre enige. Kravet stødte ikke paa Modstand fra Raadets Side.

Det voldte ikke Frihedsbevægelsens Ledelse større Besvær at udpege, hvem der skulde indtræde i Regeringen. Som i Raadets øvrige Virksomhed traadte personlig Ærgerrighed, Interesse eller Modvilje her i Baggrunden for Ønsket om den sagligt set bedst mulige Løsning. Derimod drøftedes et andet Problem livligt i Krigens sidste Uger. Af *Alfred Jensen* blev der fremsat Forslag om at søge skabt *et Frihedsbevægelsens Fællesprogram for hele den politiske Virksomhed efter Befrielsen*, et Program, som samlede i saa høj Grad, det var muligt, de Synspunkter, der var fælles, uanset hvilke Divergenser, Deling i Partier og Anskuelser i øvrigt maatte medføre. Kun paa et saadant positivt Grundlag kunde Frihedsbevægelsen vente at øve Indflydelse ikke alene paa den Politik, som vedrørte Besættelsestidens Afvikling, men ogsaa paa den socialt-økonomiske, opbyggende. Mens flere af Raadets Medlemmer nærede Sympati for at forsøge, om et Resultat kunde opnaas — som det skete i flere andre besatte Landes Modstandsbevægelser —, afviste *Frode Jakobsen* bestemt Tanken ud fra den Betragtning, at selv om man kunde naa til Enighed inden for Raadet, var det dermed ikke givet, at man dækkede alle Parter, som havde deltaget i Frihedskampen. Tiden var saa fremskredet, at Planen aldrig naaede ud over Drøftelsernes Stadium; men den omtales til Belysning af Forhold, som var medvirkende til Frihedsbevægelsens Skæbne i Aarene efter Befrielsen.

Allerede faa Minutter efter at den danske Stemme fra London den 4. Maj om Aftenen havde meddelt Tyskernes Kapitulation, søgte *Buhl* at lede de udpegede Frihedsraadsmedlemmer frem fra deres Skjul til en Konference i Udenrigsministeriet. I Løbet af en Times Tid var foruden *Buhl* og *Kraft*, *Frode Jakobsen* og *Fog* til Stede, og i Nattens Løb samledes stadig flere af dem, der skulde lede Danmark de første Skridt ind i Freden. Det kom til enkelte Meningsudvekslinger om de væbnede

Styrkers Anvendelse og Beføjelser, indtil Politi og Hær kunde træde i Funktion, men man enedes hurtigt om at følge Raadets Plan. Ved 1-Tiden stillede *Best* sig telefonisk til Frihedsbevægelsens Raadighed og under dens Beskyttelse. Et skæbnesvangert Kapitel i Danmarks Historie var afsluttet, Frihedsraadets Opgave løst.

VI

Allerede kort efter 9. April paabegyndte Enkeltpersoner og Medlemmer af Hærens Efterretningstjeneste et Spiongearbejde til Fordel for de Allieredes Krigsførelse. Da Modstandsbevægelsen tog Form, knyttedes hurtigt Forbindelser til disse »Pionerer«, og fra 1942 leverede baade Kommunisterne, »Frit Danmark«-Folk, »Dansk Samling« o.s.v. regelmæssigt Materiale, som gennem »Prinserne« fra H.E. kom Hovedkvarteret i Storbritannien i Hænde. Der var herved skabt en første Forbindelse mellem danske Frihedskæmpere og de regulære Hærstyrker, som virkede for samme Maal. Det tog fastere Form, efter at *Mogens Hammer* i December 1941 og *Christian Rottbøll* og Medarbejdere i Foraaret 1942 var nedkastet med Faldskærm som Repræsentanter for Special Forces. *Flemming Muus* udbyggede ved sin Ankomst i Foraaret 1943 Kontakten til Frihedsbevægelsen, og ved hans Kontakt med Frihedsraadet, der blev anerkendt af hans overordnede i London, var Samarbejdet lagt i faste Former, der siden stadig befæstedes. Baade gennem Kurérpost via Sverige og ad Radiovejen stod Raadet i vedvarende Forbindelse med SHAEF.

Det var naturligvis i særlig Grad *de væbnede Styrkers Forhold*, som var Genstand for Debat. Frihedsraadet var indstillet paa at stille dem til de Allieredes fulde Disposition, naar og i det Omfang militære Hensyn krævede, men forbeholdt sig den fulde Dispositionsret og Myndighed indtil dette Tidspunkt og krævede til enhver Tid Indflydelse paa Styrkernes Anvendelse, Opstilling og Kommandoforhold, idet man mente indefra at have den bedste Mulighed for at udnytte deres Kampkraft uden unødigt Risiko. Dette Standpunkt medførte en vis Gnidning, efter at *Frode Jakobsen* og *Arne Sørensen* fra et Paaskeophold i Sverige i 1944 havde hjembragt en britisk Plan for de danske Styrker, som Special Forces's Leder for Danmark, *Hollingworth*, personligt havde overrakt dem. Det lykkedes dog at finde en Samarbejdsform, som blev tiltraadt fra begge Sider af Nordsøen, og Raadet anerkendte direkte Radioforbindelse mellem Distriktsledelserne og SHAEF til Ordning af Vaabnedkastningerne og af Jernbanesabotagen i Jylland. Senere — i Vinteren 1945 — traf Repræsentanter for Raadet (*Frode Jakobsen*, *Alfred Jensen*) de sidste Aftaler med General *Dewing*, der mødte dem i Sverige.

Det kan siges, at saa snart de Allierede følte sig overbevist om Danmarks Vilje til selv at kæmpe og om Frihedsraadets Indflydelse og Evne i Kampen, ydede de al tænkelig Hjælp til vor aktive Modstand.

Men ogsaa paa *det politiske Omraade* søgte Raadet at vinde Gehør for Landets Sag i den frie Verden. Et af de væsentligste Skridt i denne Retning var *Udpegelsen af en Repræsentant for det kæmpende Danmark i Sovjetunionen*. Mens *Christmas Møller* indtog en saadan Position i London, og *Kauffmann* i U.S.A. paa bedste Vis

Tyskland har kapitulert og Friheden er vundet. Men endnu i de første jublende Frihedsdage hændes det, at Befolkningen maa søge Dækning, naar Skudveksel blusser op i Gaderne. Havde Frihedsraadets Arrestationsudvalg ikke saa effektivt truffet Forberedelse til at uskadeliggøre flest mulige af dem, der havde svigtet, vilde Episoder som den her fotograferede — fra Kongens Nytorv i København — have været endnu langt almindeligere.

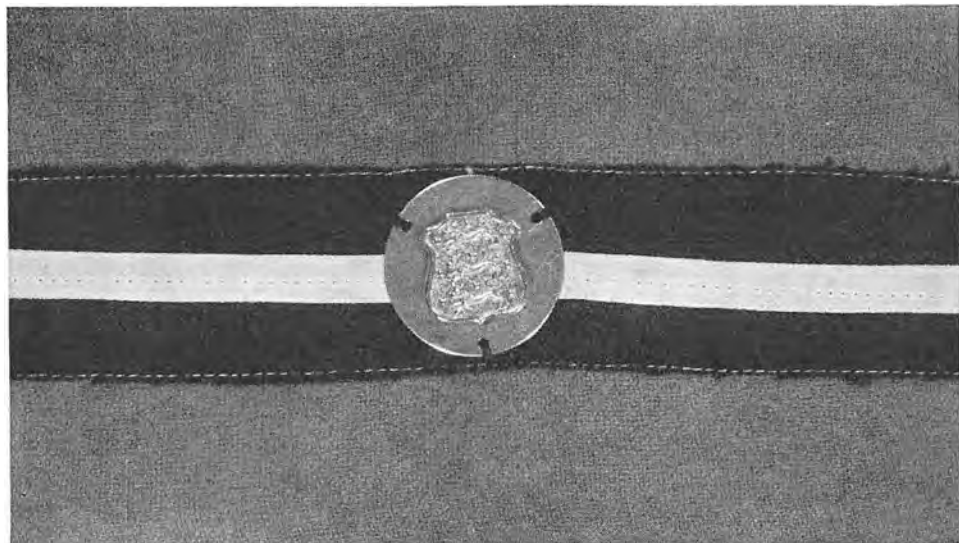
forklarede og repræsenterede Modstandsaaenden herhjemme, indtog Rusland stadig en reserveret Holdning, der ikke mindst havde sin Forklaring i vor ulyksalige Tilslutning til Antikomintern-Pagten i November 1941.

Allerede i Efteraaret 1943 fremsatte Minister *Schou*, der var Flygtning i Stockholm, over for Raadet Forslag om, at han skulde søge at opnaa Anerkendelse som Repræsentant i Moskva. Nogen særlig Interesse fra sovjetrussisk Side var dog ikke at spore, og Frihedsraadet mente lettere at kunne vinde Gehør, hvis man foreslog en Personlighed, som kom direkte fra Hjemlandet og Modstandsbevægelsen. Valget faldt paa *Thomas Døssing*, der paatog sig Opgaven trods Sygdom og Risiko — hans Søn og Svigerdatter sad i tysk Koncentrationslejr, selv var han efter sine to Fængslinger stadig i Tyskernes Søgelys. Efter et stort forberedende Arbejde, hvor *Erling Foss's* energiske Indsats i Stockholm og britisk Støtte gennem diplomatiske Kanaler var af stor Betydning, kunde Døssing i et Møde modtage Frihedsraadets Direktiver og derefter begive sig illegalt over Sverige, London, Teheran til en Post, hvis Mage næppe er set i Diplomatiets Annaler: som Repræsentant for en anonym og underjordisk Autoritet i et Land, der officielt havde afbrudt Forbindelsen med hans Virkeplads. I Juli 1944 kunde Frihedsraadet udsende et Communiqué i Fæl-

lesskab med Sovjetregeringen om dennes Anerkendelse af det kæmpende Danmark og dets Repræsentant.

At dette Skridt i høj Grad mishagede baade Politikere og Departements-Mennesker, kan ikke undre. Det var ikke alene et Brud paa al Sædvane, men ogsaa et Udtryk for, hvilken Stilling Modstandsbevægelsen og dens Ledere havde opnaaet. Efter Befrielsen maatte det officielle Danmark imidlertid anerkende, at det var af stor Værdi for vort Lands Placering i det internationale Selskab. Ikke alene banede det Vejen for en hurtig Genoptagelse af vor Forbindelse med den store østlige Magt, men sammen med en Række Underhaandshenvendelser fra Raadet til de Allierede i Krigens sidste Periode var det medvirkende til Danmarks Optagelse i De forenede Nationer allerede under Mødet i San Francisko i Juni 1945.

Hovedtrækkene af den Virksomhed, Danmarks »illegale Regering« udfoldede i sin ca. 20 Maaneders Eksistens, er ovenfor blevet skildret i saa objektiv en Form, som det er muligt for den, der selv har været delagtig deri. Historien maa dømme om, hvor Frihedsraadet handlede ret, og hvor forkert. At det har bidraget til at give den danske Modstand mod Nazismen sin særlige Karakter og til at hæve Landets noget medtagne Position i den frie Verden, er dog hævet over al Tvivl. Dette fandt Udtryk gennem Kong Christian d. X's Mund, da han den 8. Juni 1945 modtog Raadet i den Afskedsaudiens, som satte endeligt Punktum for dets korte Liv.

De danske Frihedskæmperes Armbind — haaret med Stolthed ved Befrielsen af enhver, som virkelig havde gjort sig fortjent dertil!

DE VÆBNEDE STYRKER

Af Folketingsmand, cand. mag. FRODE JAKOBSEN

Ved Frihedsbevægelsens væbnede Styrker forstaaes militært formerede Grupper, dannede med det Formaal at støtte en eventuel allieret Invasion i Danmark eller at rejse sig til Kamp mod Tyskerne, hvis Forholdene under andre Omstændigheder gjorde det muligt. Under Besættelsens sidste Aar lød Spørgsmaalet paa Københavns Gader ofte: »Hvor mange Sabotører mon der er?« Svaret var undertiden: »20—30.000« — eller et endnu højere Tal. Ordet Sabotør var paa det Tidspunkt blevet den folkelige Betegnelse for det, som vi i indviiede Kredse kaldte de væbnede Styrker eller de »militære Grupper«. Inden for Frihedsbevægelsen sondredes der ret klart mellem disse to Begreber: Sabotageorganisationer og »militære« Grupper.

Smaa Sabotagegrupper havde eksisteret siden kort Tid efter Besættelsens Begyndelse. Deres Formaal var under hele Krigens Forløb, hver Gang Lejlighed dertil gaves, at foretage Aktioner mod den Industri, der arbejdede til Fordel for Tyskerne, mod tyske Lagre o.s.v. *De væbnede Styrker dannedes først i stort Tal fra Efteraaret 1943* og havde som sagt først og fremmest til Formaal at afvente en Mulighed for en større samlet Rejsning mod vore Undertrykkere. Med et Navn, som med Rette aldrig blev populært inden for de væbnede Styrker, kaldtes de i Modsætning til de »aktive Grupper« for »*Ventegrupperne*«. Med Rette — for man bestilte virkelig her andet end bare at vente. Uddannelsen og den stadige Formering af Styrkerne — nødvendig paa Grund af de ustandselige Arrestationer og Hærens uafbrudte Vækst —

var et ganske krævende Arbejde. Og for øvrigt var den blotte Venter, naar man først havde sine Vaaben i Behold, et Spørgsmaal om Liv og Død.

*De militære Grupper talte ved den sidste Optælling i Krigstid (i Begyndelsen af April 1945) 43.000 Mand, et Tal der blev yderligere øget gennem den sidste Maa-
ned. Af aktive Sabotører har der aldrig paa een Gang eksisteret mere end et Par Tusinde. Disse sidste er omtalt andetsteds i dette Værk.*

Paa Papiret havde vi delt det klart og tydeligt — ogsaa af Sikkerhedsgrunde. Tabene af Sabotører var ifølge Sagens Natur procentvis endnu langt større end Tabene blandt de øvrige væbnede Styrker. Fangne Sabotører maatte ikke have Mulighed for under Tvang at komme til at røbe det, vi havde i Baghaanden: den underjordiske Hær. I Praksis kunde den fuldstændige Deling ikke holdes. Af en Række forskellige Grunde: For det første udgik Initiativet til Rekruteringen af de væbnede Styrker fra de Folk, der allerede før den 29. August havde været aktive i Kampen — og ofte aktive som Sabotører. For det andet havde man ud over Landet og i de mindre Byer — i hvert Fald til at begynde med — simpelt hen ikke Raad til at holde saadanne to Hold af Soldater. Der var undertiden ikke flere, end at de maatte bruges begge Steder. Og det kunde vel ogsaa somme Tider være svært at gøre de ivrige begribeligt, at de skulde vente — at deres Tid endnu ikke var kommet. Endelig og afgørende gik Sabotageorganisationerne rundt om i Landet efter Opbygningen af de væbnede Styrker ind under dissers Ledelse, saaledes at Byledelsen eller i hvert Fald Regionsledelsen blev fælles. Kun i København laa Ledelsen af de to store Sabotageorganisationer »Holger Danske« og »BOPA« — til Gengæld langt de største i Landet — lige indtil de sidste Forberedelser for »D-Dagen« uden for Regionens Ledelse, sorterende direkte under Frihedsraadet eller dets Kommando-udvalg.

Var det hele saaledes, da Bygningen var færdig, en Enhed, der med Rette til- sammen kunde betegnes som »Frihedsbevægelsens væbnede Styrker«, saa var der dog historisk en Adskillelse, der bevirker, at de aktive Sabotagegrupper i dette Værk er behandlet i et Afsnit for sig. Det foreliggende Afsnit skal derfor omhandle selve Opbygningen af den store illegale Hær, saaledes som den tog sin Begyndelse fra Efteraaret 1943.

II

Ogsaa før Efteraaret 1943 var der naturligvis dannet Grupper med det Formaal for Øje at være rede, hvis en Mulighed for aaben Rejsning skulde komme. Det var naturligt, at mange allerede tidligt under Besættelsen spekulerede over, hvordan man fra dansk Side til sin Tid kunde hjælpe til med at kaste Tyskerne ud af Landet. Uden Tvivl er disse Tanker ofte blevet drøftet inden for de fire landsomspændende Modstandsorganisationer, der senere tilsammen blev Grundpillerne i Danmarks Frihedsraad: Ringen, Frit Danmark, Det kommunistiske Parti og Dansk Samling, — samt naturligvis inden for adskillige andre Kredse. At Formen for en illegal Hær maatte være en Celledannelse, en Række Smaagrupper uden direkte Kendskab til hinanden, indsaa man ogsaa tidligt. Saadanne Gruppedannelser var i Gang før Efter-

aaret 1943; men de havde et mere tilfældigt Præg og savnede endnu ligesom en Mening. Der manglede Organisation, og der manglede først og fremmest Vaaben. Forudsætningerne for Opbygningen af Danmarks illegale Hær kom først med Frihedsraadets Dannelse.

Sidst paa Sommeren 1943 raadede de store illegale Organisationer ud over deres Tilknytning til de arbejdende Sabotageorganisationer over nogle forholdsvis faa væbnede Folk og adskilligt flere, der havde erklæret sig parat til at være med, men manglede Vaaben. Inden for Frihedsrådet var man enig om at videreudvikle denne Side af vor Frihedskamp. Endnu var det dog Sabotagen og Propagandaen, der stod i Forgrunden.

Af afgørende Betydning for Udviklingen af vor illegale Hær blev Begivenheder, der fandt Sted omkring den 1. December 1943. Ved den Lejlighed tilsluttede langt den overvejende Del af Hærens og Flaadens Personel sig det illegale Arbejde under Frihedsraadets Ledelse.

Efter Interneringen fra den 29. August til Begyndelsen af Oktober 1943 havde en Række Officerer omkring Generalstaben med General Gørtz i Spidsen arbejdet med forskellige Planer. Planerne gik oprindelig ud paa at føre saa mange Officerer som muligt til Sverige for der at forsøge at opbygge et væbnet Korps. Organisatoriske Forholdsregler var allerede indledet med denne »Evakueringsplan« for Øje: en Inddeling efter Landsdele m. m. i Evakueringshold, der ved Alarmering skulde møde ved Kysten paa bestemte Steder. Resultatet vilde være blevet, at hele Befalingsmandskorpset sammen med andre var blevet til en »dansk Brigade«. Ikke mindst efter indtrængende Forestillinger fra Politikere med Buhl i Spidsen opgav General Gørtz og hans Folk denne Tanke. Det, der i Stedet opstilledes som Befalingsmændenes Opgave, var at blive hjemme og danne Grupper, der ved et tysk Sammenbrud kunde træde til og opretholde Ro og Orden. Disse Grupper, »O-Grupperne«, tænkte organiseret paa Grundlag af Evakueringsholdene.

Paa tilsvarende Maade stod der paa samme Tid en Diskussion inden for Marinen om, hvordan dens Personel bedst kunde komme til at øve en Indsats. Nogle anbefalede Overførsel til Sverige, men et Flertal holdt paa, at Opgaverne først og fremmest laa her i Landet. Resultatet blev, at baade Hær og Flaade i Efteraaret 1943 sendte et mindre Antal Befalingsmænd til Sverige for at opbygge det, der blev til Brigaden, medens Resten blev herhjemme.

Selv om Tendensen inden for Hæren oprindelig gik i Retning af at opretholde Ro og Orden ved den tyske Værnemagts Bortmarch, f. Eks. ved at forhindre bortdragende Soldater i at plyndre, og Tanken altsaa oprindelig ikke var at gaa ind som et Led i den allerede eksisterende stærke Frihedsbevægelse, saa blev det dog hurtigt klart for Hærens Ledelse, at en Forbindelse og en Drøftelse med Frihedsbevægelsen var nødvendig.

En Række af Hærens og Flaadens Folk havde naturligvis i lang Tid været virksomme i den aktive Kamp mod Tyskerne. Sabotageorganisationerne talte adskillige udmærkede Officerer af begge Kategorier. Mange Dansk Samlings-Officerer deltog i Dansk Samlings Arbejde, og inden for Ringen fandtes der foruden Enkeltmedlemmer fra Hæren Grupper af Søofficerer. De havde imidlertid altid meldt sig uafhængigt af deres Ledelse. En Forbindelse mellem Hærens og Flaadens Ledelse paa den ene Side og Frihedsbevægelsens Ledelse paa den anden Side havde hidtil ikke eksisteret.

Efter en Række indledende Samtaler, Følere fra Hærens og Flaadens Side, kom *det afgørende Møde mellem udsendte Repræsentanter for Hærens og Flaadens nylig dannede illegale Stabe og en Repræsentant for Frihedsrådet* i Stand. Mødet fandt

Sted den 6. December 1943 i Professor *Husfeldts* Hjem paa Toldbodvej. Som Repræsentant for Hæren mødte Kaptajn *Højland Christensen*, som Repræsentanter for Marinen Kommandørkaptajnerne *Lundsteen* og *Dahl* og som Repræsentant for Frihedsraadet (der dog ikke paa Forhaand havde haft Lejlighed til at drøfte Sagen) *Frode Jakobsen*. I Mødet deltog derudover Medlem af Ringens Hovedledelse Professor *Erik Husfeldt*.

Fra Hærens og Flaadens Side fremførtes Ønske om yderligere Kontakt med de illegale Organisationer. Trods Bevidstheden om, at det indeholdt en Fare for, at Forhandlingerne kunde gaa i Stykker ved deres Start, fandt Frihedsraadets Repræsentant det rigtigst straks at trække Linierne skarpt op, fremfor at der bagefter skulde blive Anledning til Misforstaaelse. Han fremhævede, at Frihedsraadet allerede stod som den samlende Ledelse af hele Frihedsbevægelsen, og at den Enhed, der derved var opnaaet, var af saa stor Betydning for Kampen, at det, man ønskede, ikke var et *Samarbejde* med udenfor staaende Styrker, men derimod, at alle, der vilde være med, gav sig ind under den fælles Ledelse. Paa den anden Side fremhævedes det, hvilken værdifuld Forøgelse af Modstandsstyrkernes Slagkraft en Tilgang af Hærens og Flaadens trænedes Fagfolk vilde betyde. Det eneste rigtige vilde derfor være, at Hærens og Flaadens Øverstkommanderende lod alt det Mandskab, der stod til deres Disposition, gaa ind som en integrerende Del af den øvrige Frihedsbevægelse under Frihedsraadets Ledelse. Endvidere, at dette ikke skete i saa høj Grad i Form af særskilte Grupper som ved at afgive Folk, egnede til at uddanne og — hvor det var muligt — lede.

Disse Synspunkter fandt fuld Forstaaelse hos Hærens og Flaadens Forhandlere, og Frihedsraadets Repræsentant formulerede da som en formelig Kontrakt mellem Frihedsbevægelsen og Hærens og Flaadens Ledelse følgende tre Punkter, som var bestemt dels ved de oprindelige Planer om »Ro og Orden«, dels ved en vitterlig anti-kommunistisk Indstilling hos Dele af Befalingsmandskorpset:

- 1) Der maatte afgives Tilsagn om, at Meningen med Samarbejdet ikke var at opretholde Ro og Orden, naar Tyskerne var ude af Landet, men at være med til at kaste Tyskerne ud af Landet.
- 2) Enhver antikommunistisk Propaganda maatte være bandlyst i Hvervningen blandt Befalingsmændene.
- 3) Man maatte anerkende Danmarks Frihedsraad som Ledelsen af Landets Kamp mod Tyskerne, indtil Kongen frit kunde vælge en Regering.

Til disse Punkter — som indprentedes i ordret Formulering, da det ikke ansaas for hensigtsmæssigt at fæstne dem til Papiret — var Marinens Forhandlere straks i Stand til paa Marinens Vegne at svare ja. Hærens Repræsentant maatte derimod udbede sig Lejlighed til at konferere med sine foresatte.

I nogen Tid ventede Frihedsraadet i Spænding paa Svaret fra Hærens Ledelse. Antagelig har General Gørtz ønsket et mere førstehaands Indblik i Frihedsbevægelsens Forhold og Organisation for at faa sine sidste Tvivl fjernet. I hvert Fald arrangeredes der kort efter af Trediemand et sent, næsten natligt, Møde mellem den kommanderende General og Frihedsraadets Forhandler. Uden at udtale sig om Hærens Svar hørte General Gørtz tavs paa en lang Redegørelse for Frihedsraadets Sammensætning, de forskellige store illegale Organisationer, Forholdet til Kommunisterne

2. Tyskerne vil ødelægge danske Institutioner og Virksomheder, og vi maa søge at hindre det. Hver Gang vi læser om Tyskernes "triumferende" Tilbagetog i Rusland og Italien, hører vi, at de har sprængt alle vigtige Anlæg i Luften, inden de forlod den paagældende By. Denne Fremgangsmåde vil meget let kunne komme til Anvendelse her - saa vil Hr. Kronchel faa en tysk Sabotage at se, overfor hvilken de hidtidige danske Sabotagehandlinger kun er ubehjælpsom Hæflid - medmindre vi i Tide kan organisere en militær Bevægning af disse vigtige Anlæg.

3. Den tyske Hær kan gaa i Oplesning og blive plyndrende Bandor.

Sandsynligvis vil alle disse tre Forhold udvikle sig her i Landet inden Krigaafslutningen, men selv om vi kun behøvede at rogne med eet af dem, vilde det være nok til, at nødvendiggøre Krigshandlinger fra dansk Side.

Og da vi ikke kan nøjes med den spontane Opstand, der uundgaaeligt vil komme - Men vil være for daarligt bevæbnet, og den vil savne den nødvendige Plan og Ledelse - er det nødvendigt, at vi allerede nu forbereder os militær Opstand mod Tyskerne.

Hvis det danske Folk havde lært at tie med politiske og militære Hæmneligheder, kunde man allerede være i Gang med at opbygge en stor militær Organisation, men da dette dog værre ikke er Tilfældet, maa man gaa frem paa en anden og besværligere Måde. Der skal skaffes militære Ledere, Vaaben og Mandskab. Eivorvidt der allerede er begyndt et Arbejde med de to første Dele, kan der naturligvis ikke siges noget om - men man maa sikkert antage det - derimod kan man allerede nu tilskynde til en vis Form for Organisation af Mandskab.

Man kan danne Seksmandsgrupper af Monigo. Seks gode Venner, som virkelig kender hinanden, og som gensidigt kan tie om Forehavendet, kan aftale med hinanden, at de udgør en saadan Gruppe og vælge en af de seks som Leder. Dette har den meget store Fordel, at man fra Bunden kan gøre Organisationen nationalt paalidelig og undgaa Stikkere.

En saadan Seksmandsgruppe kommer maaske nok til at kæde sig i den Tid, der gaar, ind til der bliver kaldt paa den, men det vil være uhyre værdifuldt, at den allerede nu er organiseret, og at dens Medlemmer mæde og drefter Situationen med Kamp for Øje. Der maa siges til den et utrætteligt: Hold ud, en Dag er der Brug for jer. Og det samme maa der siges til de utvilsomt mange Seksmandsgrupper, som formodentlig allerede er dannet, og for hvem det kan have været deprimerende ikke at være kommet i Forbindelse med nogen stor og autoritativ Organisation.

Og da man sikkert kan rogne med, at der paa en eller anden Måde arbejdes med den samme Sag fra Folk, som tænker paa Vaaben og militære Ledere, vil det i et saa lille og tætbeholdt Land som vort, være meget let at etablere Kontakt mellem dem, der er organiseret "fra oven", og det, som er organiseret "fra neden", den Dag, da det bryder løs.

Tyskerne kan som bekendt kun organisere fra oven, og naar de ikke har kunnet magte en fuldstændig Behorakelse af Folk som det norske og det danske, skyldes det netop, at vi er i Stand til at tænke og arbejde selvstændigt, uden onserottet Parole fra oven. Lad os ogsaa vise dette i det Grundlag af Seksmandsgrupper af Monigo, som vil være den allerbedste Forberedelse til en militær Organisation, der omfatter hele Landet.

Barer vi os fornuftigt ud, kan vi paa denne Måde organisere alle kampvillige Patrioter og Tyskerne er i Stand til at opdage det, og skulde de ondtelig ved et Uhold faa fat paa en eller nogle faa af disse Grupper, da er de ude af Stand til at presse yderligere Oplysninger ud af dem, selv ved den værste Tortur - ganakke simpelt fordi de paa-gældende intet ved derom.

Altsaa, lad dette Brev være en Opfordring til Dannelse af den danske Befrielsehær, I »Niels Jyde« (Arne Sørensen) Brev fra November 1943 blev Sløret løftet for den Organisation af militære Smaagrupper, der var under Dannelse.

o. s. v. Men næste Dag indløb Hærens Svar: et Ja. Indordningen af Hærens og Flaadens Befalingsmænd i det forhaandenværende underjordiske Apparat tog dermed sin Begyndelse.

Hærens og Flaadens Befalingsmænd blev inden for Frihedsbevægelsen modtaget med forskellig Grad af Varme. Det var baade naturligt og ikke naturligt, at de paa et saa sent Tidspunkt traadte til paa forholdsvis ledende Poster. Der kan dog ikke være Tvivl om, at det var noget meget lykkeligt, der skete. For bortset fra den forøgede Slagkraft for Modstandsbevægelsen som Helhed - og det var dog for Landet det væsentligste af alt -, hvad vilde der saa være sket, hvis Frihedsbevægelsen ikke havde været villig til at opsuge Hærens Folk? Der kan ikke være Tvivl om, at det i det lange Løb vilde have ført til Oprettelsen af højreorienterede, maaske stærkt anti-kommunistisk prægede Modstandsgrupperinger uden om Frihedsraadets Ledelse, altsaa en Spalt-

ning af Frihedsbevægelsen i to maaske fjendtlige Lejre. Vi undgik Dannelsen af et EDES over for et ELAS. Selv om der vel ingen Fare var for, at det kunde have ført til græske Tilstande, blev ogsaa denne Samling fra Efteraaret 1943 et Led i den Enighed, der trods alt kom til at præge Danmarks Befrielse.

Fra det Tidspunkt, da Aftalen var truffet, begyndte *et snævert Samarbejde mellem foreløbig »Ringens» Organisation og Hærens og Flaadens Folk*. Det gjaldt om at sikre Officererne for det Tilfælde, at Tyskerne igen skulde tænke paa at arrestere dem. Det gjaldt om at skaffe Skjulesteder for de Vaaben, som Militæret havde reddet den 29. August, for Benzin og meget mere. Det gjaldt om at skaffe Kontakter hele Landet over, saa det virkelig blev muligt for Hærens og Flaadens Folk at komme ind i det Arbejde, der var i Gang. Ca. 1500 Dækadresser fremskaffedes i de følgende Maaneder, saaledes at hver Befalingsmand inden for Hær og Flaade havde sin, hvor han skulde søge hen i Tilfælde af Alarm.

Det illegale Arbejde inden for Hæren lededes nu af en illegal Stab under General *Gørtz*, bestaaende af Kaptajn *Hjalb* som Stabschef, af Kaptajn *Schjødt-Eriksen*, Kaptajn *Ahnfeldt-Møllerup* og Kaptajn *Amtrup*, alle Artillerikaptajner. Deres Sag var at afgøre, hvem der kunde bruges, hvem der maatte anses for uegnede, og hvem der eventuelt skulde holdes i Reserve til Anvendelse senere. De, der blev draget ind, blev af naturlige Grunde mest Folk af Kaptajns Rang og derunder. Inden for Marinen organiseredes Arbejdet paa lignende Maade. Admiral *Vedels Stab* bestod her af Kommandørkaptajn *Lundsteen* som Stabschef, Kommandørkaptajn *Dahl* og Orlogskaptajn *Nyholm*, senere suppleret med Orlogskaptajn *Erik Rasmussen* og Kaptajn-løjtnant *Ohlsson*.

III

Samtidig med at Hæren droges ind i det underjordiske Arbejde, *arbejdede de store civile Modstandsorganisationer videre med at danne militære Grupper*. En vis Opmærksomhed vakte det, da *Arne Sørensen* offentligt udsendte sin Opfordring til overalt i Landet at danne »Seksmandsgrupper«, som, selv om de ikke havde Vaaben, skulde holde sig rede for i paakommende Tilfælde at kunne gøre en Indsats. Vi andre havde hidtil undgaaet offentlig Omtale af denne Sag, og fra Officerernes Side blev der protesteret. I Virkeligheden var Opfordringen nyttig og røbede i sine almindelige Vendinger — en illegal Hær kan ikke laves paa anden Vis — intet for Tyskerne.

Nu skete der imidlertid noget, der først rigtig satte Fart i Opbygningsarbejdet herhjemme. Chefen for samtlige Faldskærmsjægere i Danmark *Flemming Muus* havde i Efteraaret 1943 været i England for at indhente Instrukser. Ved Nytaarstid 1944 vendte han tilbage, og tilbage med en Besked om, at *de danske Modstandsgrupper skulde staa færdigt udbygget, rede til Kamp allerede fra Marts 1944*. Vi forstod, at en Invasion i Danmark til den Tid ikke var usandsynlig. Vi var overrasket over den korte Frist; men her kunde det ikke hjælpe at ræsonnere. Vi havde to Maaneder — det satte voldsom Fart i Arbejdet.

Det første, Frihedsraadet gjorde, var at nedsætte et særligt Udvalg til under Fri-

hedsraadets Ledelse at bringe System i de spredte Grupper, til at hverve nye Grupper og i det hele opbygge et brugeligt Apparat. Dette Udvalg, *M-Udvalget*, som det blev kaldt, kom til at bestaa af Direktør *Stig Jensen* som Forbindelsesled til Faldskærmsfolkene, Arbejdsmand (nu Oberstløjtnant) *Svend Wagner*, Boghandler *Jørgen Staf-feldt*, Kaptajn *Højland Christensen* som Repræsentant for Hæren, og, noget senere, Orlogskaptajn *Erik Rasmussen* som Repræsentant for Flaaden.

Endvidere besluttede Frihedsraadet i Januar at holde igen med Sabotagen, saaledes at kun de mere betydningsfulde eller særlig oplagte Maal blev saboteret. Det skete ud fra den Betragtning, at i Øjeblikket gjaldt det om at samle alle Kræfter om Opbygningen af den underjordiske Hær. Hidtil havde Sabotagen haft Forrang ud fra den Tankegang, at een Fugl i Haanden er bedre end ti paa Taget. Hvad Frihedsbevægelsen naaede at faa udrettet fra Dag til Dag, var det sikre. Men nu, da Tiden trængte paa, satte man Opbygningen af den illegale Hær øverst.

Ved Sabotagens Aftagen blev der dels frigjort nogle af de Kræfter, der skulde virke paa begge Omraader, dels vilde en Tilbagegang i Sabotagen naturligvis betyde mindre Aarvaagenhed fra Gestapos Side, en Afslappelse, der skulde benyttes til tryggere Opbygning af Hæren. Dertil kom, at man i Virkeligheden med god Samvittighed kunde holde igen. Januar 1944 havde man naaet det stolte Resultat, at der for Tiden faktisk ikke rigtig var noget at sabotere undtagen nogle enkelte vigtige Maal, der i Øjeblikket ansaas for utilgængelige. Ved heldige Aktioner havde man for en Overgang standset det væsentligste Arbejde for den tyske Rustning. Man maatte vente, indtil de ødelagte Virksomheder igen var i Gang eller Arbejdet overført til andre. Det maa dog fremhæves, at Sabotagen ikke blev indstillet, men mindsket. Denne Tilbageholdenhed med Sabotage kunde fortsættes helt til hen paa Sommeren.

Inden for M-Udvalget foretog man nu paa Initiativ af *Stig Jensen* og *Højland Christensen* den Inddeling af Landet, der blev bestaaende hele Tiden. *Danmark blev inddelt i 6 Regioner, 3 jyske: Regionerne I—III, Fyn: Region IV, Sjælland: Region V og København: Region VI.* Grænserne mellem de tre jyske, en Inddeling fra Nord til Syd, har skiftet noget gennem Tiderne. For de tre andre Regioners Vedkommende var Grænserne givne af Naturen. I Spidsen for hver Region sattes et Udvalg, *Regionsledelsen*, bestaaende af de Folk, som gennem deres Forbindelse med de eksisterende store illegale Organisationer skulde have de største Muligheder for at rekrutere og organisere videre.

Inden for Regionerne inddeltes Omraadet igen efter Amter med en *Amtsledelse* sammensat paa tilsvarende Maade (i København i Stedet 7 Afsnit), og inden for Amtet blev Enhederne atter en By med dens Opland ledet af en *Byledelse*. Denne Organisationsform opretholdtes. Hele Skitsen til Modstandsbevægelsens senere Bygning var dermed tegnet, selv om den foreløbig kun var løst udkastet, og — fremfor alt — Rammerne endnu ikke var udfyldte hverken med Mandskab eller Vaaben. Det første — Mændene — var vi allerede klar over, at vi kunde skaffe. Med Hensyn til Vaabnene var vi afhængige af andre.

Fra M-Udvalgets Side var man meget ivrig for at faa saa mange af Hærens og Flaadens Befalingsmænd ind i disse Udvalg rundt om i Landet som muligt. Marinen viste fra den første Start stor Beredvillighed. Gennem Marinens Repræsentant i M-Udvalget blev et stort Antal Søofficerer hurtigt anbragt rundt om i de vigtigste Havneomraader i Landet: Steder som Aalborg, Aarhus, Esbjerg, Nyborg, Korsør,

Kalundborg, Helsingør og mange flere. Selv om det fra Marinens Side blev pointeret, at al Deltagelse i illegalt Arbejde maatte hvile paa Frivillighedens Grund — et Standpunkt, som ogsaa Frihedsbevægelsens Ledelse var interesseret i —, fik dette kun teoretisk Betydning. Der synes nemlig kun at have været eet eneste Tilfælde, hvor en Marineofficer er blevet opfordret til at deltage i illegalt Arbejde, men har nægtet det.

Fra Hærens Side gik det til at begynde med noget langsommere. Omstillingen fra det oprindelige Ønske om at danne egne Organisationer til den nugældende Aftale om at træde ind som Led i den eksisterende Frihedsbevægelse krævede lidt Tid. Dette medførte visse Gnidninger inden for M-Udvalget. En yderligere Konsekvens var, at Kaptajn Højland Christensen, der havde gjort saa gode Tjenester ved Samarbejdets Oprettelse, og som var utaalmodig efter at faa flere Officerer pumpet ud i Frihedsbevægelsens Organisationer, i Februar 1944 af Hærens illegale Stab blev erstattet med en anden Repræsentant i M-Udvalget: Kaptajn P. V. Ahnfeldt-Møllerup. I det lange Løb maatte dog den Opfattelse sejre, der gik ud paa at se de flere og flere Befalingsmænd ud i Modstandsbevægelsen.

Den nye Sammensmeltning af Militærets Kræfter med Frihedsbevægelsen betød naturligvis ogsaa, at den Styrke, man fra Efteraaret 1943 efter norsk Forbillede var gaaet i Gang med at opbygge i Sverige, den *danske Brigade* under General Knudtzons Kommando, anerkendte Frihedsraadet som sin øverste Ledelse. Afstanden var dog her for stor til, at det kunde faa megen Betydning undtagen med Hensyn til nogle almindelige Retningslinier. Men Kontakten mellem Brigaden og Frihedsraadets Repræsentanter i Stockholm, *Erling Foss* og *Ebbe Munck*, kom siden til at spille en Rolle.

IV

Vi havde ventet at blive indkaldt til Kamp i Foraaret 1944. Maanederne gik; det skete ikke. Man fik atter mere Tid; men der var i de første Maaneder af 1944 blevet arbejdet saa forceret, at det kom til at koste dyrt. Man havde efter den Besked, man havde faaet, ofte ikke anset det for nødvendigt trods alt at indrette sig paa ogsaa at kunne klare den lange Venten i endnu over et Aar. Mange Steder havde man tilside-sat Forsigtighedshensyn for at kunne være rede den Dag, der var nævnt. Den lod vente paa sig, og meget, der var bygget op af ivrige, begejstrede Mænd, kunde ikke holde saa længe. *En Del af Arbejdet*, især i Jylland, blev rullet op i Foraaret og Forsommer 1944. Allerhaardst gik det ud over Sønderjylland i Maj og Juni 1944. Her ramte det især et udmærket, men forceret Arbejde, der var gjort af Dansk Samling.

Den næste Begivenhed af stor Betydning for Danmarks illegale Hær var dens *endelige fuldstændige Indordning i de allierede Vestmagters Planer og System*. Dette skete i April 1944. I anden Anledning var Medlemmer af Frihedsraadet *Arne Sørensen* og *Frode Jakobsen* paa den Tid i Stockholm. Det var bl. a. ved den Lejlighed, at Aftalen om Genoptagelsen af Danmarks diplomatiske Forbindelse med Sovjetunionen blev truffet.

For at opnaa Forbindelse med det sovjetrussiske Gesandtskab havde man søgt det

R. Hollingworth (f. 1912) kom første Gang til Danmark under den britiske Udstilling i København 1932 og opholdt sig derefter ofte her i Landet som Forretningsmand i Eks- og Importhandel. Den 9. April undgik han Internering, idet han forsvandt sammen med det engelske Gesandtskabs Personale og blev ved Hjemkomsten sendt til Island. Oktober 1940 blev han kaldt tilbage til London for at deltage i Organisationen af Forbindelsen med de okkuperede Lande, og p. Gr. a. hans indgaaende Kendskab til danske Forhold blev Danmark hans Speciale. Han søgte straks Kontakt over Stockholm og opnaaede udmærkede Resultater. Trods uhyre Vanskeligheder lykkedes det ham at faa organiseret de første direkte Forbindelser med Danmark via Faldskærmsmænd, og snart var hele Systemet i Orden. Det bestod af Hollingworth som Afsender og danske Patrioter som Modtagere af de kostbare Vaaben til Frihedskampen. Ved Befrielsen kom han atter til os som Chef for Special Forces' Mission Denmark og afsluttede paa denne Maade sit resultatrige Arbejde.

engelske Gesandtskabs Støtte. Dette førte til en udførlig Drøftelse af hele den militære Situation i Danmark med Englænderne. Englænderne, der af Erling Foss og Ebbe Munck var underrettet om vort Arbejde hjemme, bad da Frode Jakobsen om i Stedet for straks at rejse hjem, som det var planlagt, at blive i Stockholm nogen Tid; saa vilde man bede en Mand af stor Betydning for Hjælpen til Danmark om at flyve over fra England for at drøfte vigtige Ting med ham.

Denne Mand viste sig at være Major *Hollingworth*, Lederen af den danske Afdeling af Special Forces, d.v.s. den Organisation inden for SHAEF, der havde til Opgave at understøtte Modstandsbevægelserne i alle besatte Lande. Resultatet af hans Ankomst blev et tre Ugers Ophold i Stockholm med intens Drøftelse af den danske Modstandsbevægelse og dens Opgaver. En tydelig Meningsforskel viste sig nemlig med Hensyn til vore Muligheder.

Fra engelsk Side holdt man paa, at man i Danmark ikke vilde være i Stand til at lave andet end Sabotage, at man paa Grund af Landets Natur med manglende Bjerge og store Skove ikke vilde kunne føre nogen Form for Guerillakrig. Heroverfor holdt Frihedsraadets Repræsentant paa, at Udviklingen i Danmark, selv om man vilde anse den for politisk uheldig, havde medført visse faktiske Fordele, f. Eks. at Hærens og Flaadens Personel, oven i Købet med en Del Vaaben, var i Behold, og at man vilde være i Stand til at føre en Guerillakrig i den Forstand, at man efter Parolen: »Slaa til og løb« f. Eks. vilde kunne erobre og holde en Stationsby for et kort Stykke Tid, indtil man havde foretaget de Ødelæggelser, man ønskede. Derimod var han naturligvis indforstaaet med, at vi aldrig vilde blive i Stand til at optage en aaben Kamp.

Den praktiske Meningsforskel var, at man fra engelsk Side ud fra sit Syn ønskede den danske Modstandsbevægelse helt decentraliseret, uden en samlende dansk Ledelse, men opdelt i lokale Grupper, ledet helt af Radioen fra London. Man ønskede oven i Købet dem, der havde staaet i Spidsen for den militære Opbygning, efter endt Gerning evakueret fra Danmark, saaledes at ingen mere var i Stand til under tysk Tortur at røbe hele Landets Status. Idealet for Englænderne — som de naturligvis var klar over, at man ikke kunde naa — var i Virkeligheden smaa

Grupper, hvor hver Gruppe havde een bestemt Opgave, som den udførte uafhængig af alle andre danske Grupper paa Kodesignal gennem B.B.C.

Heroverfor hævdede Frihedsraadets Repræsentant vore Muligheder for at skabe en virkelig illegal Hær, hvis vi blot kunde blive forsynet tilstrækkeligt med Vaaben, og det ønskelige i at have en dansk Centralledelse, der kunde gribe ind for at varetage danske Interesser over for de mange Muligheder, der ikke kunde forudses fra London. Endvidere fremhævede han, at man ikke fra engelsk Side, som man hidtil havde gjort, burde se helt bort fra de danske Militærstyrker i Sverige, selv om de ikke kunde indgaa som et Led i en Plan, da man aldrig kunde have Sikkerhed for, at det hurtigt nok vilde lykkes at overføre dem til Danmark.

Resultatet af disse Drøftelser blev, at man fra engelsk Side i høj Grad, men dog ikke helt, imødekom det danske Standpunkt. Frihedsraadet skulde vedblivende virke som den øverste Instans for samtlige væbnede Styrker, men en større Decentralisering af Arbejdet i Danmark med direkte Forbindelse fra Regionerne til England skulde finde Sted. Dette Forslag, som ikke var helt tilfredsstillende, indvilgede Frihedsraadets Repræsentant i at tage med hjem for at forelægge det for det øvrige Frihedsraad, paa samme Maade som SHAEF's Repræsentant efter Ændringerne maatte forelægge Forslaget for SHAEF.

Resultatet af Drøftelserne i Stockholm forelaa som en fuldstændig Plan for Opbygningen af den væbnede Modstandsbevægelse i Danmark (dog stort set følgende de Retningslinier, der var foregrebet) og — først og fremmest — for dens Opgaver og for dens Maade at virke paa i Forhold til de Allieredes Planer. For Sabotagestyrkerne, der allerede var i Virksomhed, brugtes Benævnelsen »Table«; Modstandsstyrkerne opdeltes i to Kategorier med Betegnelserne »Chair R« og »Chair F«, idet Inddelingen af Landet, som foretaget af M-Udvalget, i eet og alt bibeholdtes. »Chair R«, Modstandsgrupperne i første Linie, lovede Englænderne at forsyne med Vaaben; »Chair F« var Folk, der ikke var egnede for Vaabenkamp, Folk, som man først ønskede at sætte sig i Forbindelse med, naar det gjaldt, og Folk, som man ikke naaede at faa bevæbnet. Som Opgaverne for alle Arter af Modstandsstyrker blev opstillet følgende fire Punkter:

- 1) At forhindre eller sinke Troppeforskydninger fra, til og gennem Danmark.
- 2) At bistaa en allieret Hær i Tilfælde af Kamphandlinger i Danmark.
- 3) Eventuelt at gaa i Aktion for at aflede Tyskernes Opmærksomhed fra en eventuel Invasion andetsteds.
- 4) For det Tilfælde, at Tyskerne skulde trække sig ud af Danmark før deres Sammenbrud, at forhindre dem i at foretage Ødelæggelser.

For »Chair R«-Grupperne opstilledes som Objekter at ødelægge eller beskytte efter Omstændighederne:

- 1) Jernbanerne, 2) Meddelelsesmidler, d.v.s. Telefon, Telegraf og Radio, 3) Havne, her især Skibe, Kraner og Jernbaneanlæg i Havne, 4) Elektricitetsforsyningen.

Som »Chair F«'s Opgaver opstilledes: 1) At vanskeliggøre Landevejstrafikken ved Udlægning af »tyre bursters«, en Slags Søm, som faar Bildæk til at punktere, eller ved Fældning af Træer over Vejene. 2) Ødelæggelse af tyske Køretøjer. 3) Ødelæggelse af tyske Beholdninger af enhver Art. 4) Nedtagning eller Ombytning af Vejskiltene til Vildledelse af Tyskerne.

Aktionerne for »Chair R« skulde — saaledes at Frihedsraadet dog ikke afskar sig fra at gribe ind — sættes i Gang efter Kodesignaler i B.B.C. Eet Kodeord angav det Maal, det drejede sig om; fire andre angav Handlingens Karakter: et for »Vær parat«, et for »Begrænset Skade« (d.v.s. saa Tingen kunde repareres i Løbet af nogle Dage), et for »Saa megen Skade som muligt« og endelig et for Beskyttelse af Maalet mod tysk Ødelæggelse. Der var intet Signal for at høre op, idet man om fornødent skulde fortsætte i tre Dage og saa holde op, hvis Signalet ikke blev gentaget. For »Chair F« fandtes der kun eet Signal: »Gaa i Aktion«.

C. V. Hjalff.

Kaj Lundsteen.

Svend Wagner.

P. V. T. Ahnfeldt-Møllerup.

Medlemmer af Frihedsraadets Kommandoudvalg. — Kaptajn Hjalff og Kommandørkaptajn (nuv. Kontreadmiral) Lundsteen var henholdsvis Hærens og Flaadens Repræsentanter, Arbejdsmand (nuv. Oberstløjtnant) Wagner og Kaptajn Ahnfeldt-Møllerup var Udvalgets Forbindelsesofficerer, henholdsvis Øst og Vest for Store Bølt.

Denne fuldstændige Plan, som Englænderne lagde saa stor Vægt paa ikke faldt i Tyskernes Hænder, bragtes i Slutningen af April hjem til Danmark i Form af en ufremkaldt Microfilm, som Frihedsraadets Repræsentant forpligtede sig til under Overfarten uafbrudt at have ved Haanden, parat til at rive det sorte Omslag op, saa Filmen vilde være ødelagt. Derefter forelagdes Planen herhjemme for det samlede Frihedsraad. Alle Frihedsraadets Medlemmer var, ligesom Forhandleren i Stockholm, mod Svækkelsen af den danske Centralledelse. Ogsaa i den foreliggende Form maatte man ønske endnu en Række mindre Ændringer, Synspunkter, der ogsaa deltes især af Hærens illegale Stab. Efter nogen Tids Korrespondance med London blev Planen da endelig vedtaget fra begge Sider med nogle smaa Ændringer, der yderligere imødekom de danske Ønsker. Det endelige Resultat, som kom til at foreligge som »Operationsbefaling, udgivet af Supreme Headquarter of Allied Expeditionary Forces (14. Juni 1944)«, var i Virkeligheden en Sejr for det danske Standpunkt. Dette viste sig endnu klarere ved den Maade, hvorpaa Planen bagefter førtes ud i Livet. I Praksis blev det, som Frihedsraadet og de danske Militærautoriteter havde ønsket: med en Modstandshær, som ganske vist altid var parat til at parere Ordre fra de Allieredes Hovedkvarter, men som samtidig en dansk Centralledelse til enhver Tid kunde tage i sin Haand til Indsats for, hvad vi maatte opfatte som danske Interesser, hvad enten der var Tale om materielle eller immaterielle.

V

Sejren for det danske Standpunkt kom særlig klart til Udtryk ved Oprettelsen af *Frihedsraadets Kommandoudvalg*, Juli 1944. Det oprettedes som en Efterfølger for det hidtidige M-Udvalg, og Formaalet var en mere direkte Repræsentation for Frihedsraadets og Hærens og Flaadens Ledelse. Ingen af Frihedsraadets Medlemmer havde oprindelig haft Sæde i det af Frihedsraadet oprettede M-Udvalg. Raadet havde ladet sig repræsentere ved skiftende Medlemmer, naar der var Anledning dertil: Arne Sørensen, Frode Jakobsen, Aage Schoch og Mogens Fog. I April 1944 var Fog dog blevet fast Medlem. Med Hensyn til Hæren og Flaaden havde de været repræsenteret ved Medlemmer af deres illegale Stabe, men hidtil ikke ved disses Chefer. Det blev fra nu af Tilfældet. Frihedsraadets Kommandoudvalg kom til at bestaa af to Repræsentanter for Frihedsraadet, *Mogens Fog* og *Frode Jakobsen*, af Hærens og Flaadens illegale Stabschefer Kaptajn *Hjalp* og Kommandørkaptajn *Lundsteen*, samt af Vestmagternes øverste Repræsentant her i Landet, Faldskærmschefen *Flemming Muus*. Derudover deltog i Kommandoudvalgets Møder yderligere to Mænd, der fungerede som Forbindelsesofficerer henholdsvis til Landet Øst og Landet Vest for Store Bælt: Arbejdsmand *Svend Wagner*, kaldet »General Johansen«, og Kaptajn *Ahnfeldt-Møllerup*.

Frihedsraadets Kommandoudvalg var fra nu af den øverste militære Instans her i Landet umiddelbart over Regionerne. Man havde altsaa snarere skabt en større Centralisation end det modsatte, selv om de fleste Regioner samtidig lidt efter lidt forsynedes med direkte traadløs Forbindelse til de Allierede.

Kommandoudvalgets Opgaver var:

1) Indtil det sidste at videreføre Opbygningen af den illegale Hær. Der var her gjort en god Indsats af M-Udvalget, ikke mindst af Folk som Stig Jensen og Svend Wagner. Men det var et Arbejde, man aldrig kunde blive lærdig med, dels fordi man hele Tiden kunde stille sig større og større Maal, dels fordi Tyskerne Gang paa Gang ved Oprulning af Dele af Modstandsbevægelsen væltede et vel udført Stykke Arbejde over Ende.

2) At forestaa Fordelingen af samtlige de Vaaben, som indførtes i Landet, hvad enten de kom fra England eller fra Sverige. Dette maatte ske under Hensyntagen til Opgaverne og den forhaandenværende Bevæbning. I Praksis betød Kommandoudvalgets Fordeling i Reglen en Fordeling mellem de seks Regioner, der saa maatte foretage den yderligere Fordeling til Amter o.s.v. Kun i København betød det ofte en Fordeling mellem de forskellige Organisationer, f. Eks. mellem Sabotageorganisationerne og Modstandsgrupperne.

3) At virke som øverste hjemlige Kommandoinstans. Det vilde i Reglen sige at give almindelige Retningslinier for Arbejdet i hele Landet, sjældnere — men oftere og oftere, som Tiden gik, og især Øst for Store Bælt — at give konkrete Ordre til Aktioner.

Forholdet var da det, at *der eksisterede to Kommandoveje til Regionerne*: en fra Special Forces's Hovedkvarter i London, en fra Frihedsraadets Kommandoudvalg. Dette var muligt, fordi de to Instanser stod i stadig telegrafisk Forbindelse med hinanden. Kommandoudvalget forpligtede sig til altid at underrette de Allieredes Hovedkvarter i London; London forpligtede sig til altid — hvor det overhovedet var muligt — at underrette Kommandoudvalget. Gennem Kommandoudvalget var Hærens og Flaadens Ledelse endelig traadt helt ind i Modstandsbevægelsens Apparat. Til Gengæld blev det slaaet fast, at en særlig Kommandovej — en tredje Kommandovej — fra den kommanderende General til Hærens Befalingsmænd, fra Viceadmiralen til Flaadens uden om Frihedsraadets Kommandoudvalg ikke mere eksisterede.

Et noget andet Forløb end i det øvrige Land tog Udviklingen i den første Tid i Jylland. Opbygningen af Modstandsgrupperne var i Jylland først og fremmest sat i Gang af Godsejer *Flemming Juncker*, Overgaard ved Randers, som før dette havde gjort en stor Indsats i Forbindelse med Vaabenmodtagelse og Sabotage. Medens Arbejdet ellers foregik regionsvis, arbejdede Juncker over hele Jylland i Forbindelse med alle tre Regioner, hvad der havde sine praktiske Fordele paa Grund af den store Afstand til København. I Marts 1944 blev daværende Oberstløjtnant (nuværende Generalmajor) *Vagn Bennike* sendt til Jylland for at bistaa Juncker som militærteknisk Raadgiver. Allerede i April 1944 maatte Juncker imidlertid paa Grund af stærk Efterstræbelse flygte fra Jylland og videre ud af Landet til England. Oberstløjtnant Bennike blev hans Efterfølger som koordinerende Leder for hele Jylland. En saadan Stilling var ikke forudset, hverken i Frihedsraadets eller de Allieredes oprindelige Planer, men det viste sig i mange Tilfælde af stor praktisk Betydning, at de tre jydsk Regioner sorterede under en fælles jydsk Ledelse. De tre jydsk Regioner fik paa den Maade normalt kun Forbindelse med Frihedsraadets Kommandoudvalg via den jydsk Ledelse og, indtil et ret sent Tidspunkt, ogsaa kun ad den Vej med Special Forces i London.

Den karakteristiske Forskel mellem Jylland og det øvrige Land blev imidlertid Regionsledelsernes S sammensætning. Regionsledelserne var efter den oprindelige Opbygningsplan sammensat af den civile Frihedsbevægelses Tillidsmænd suppleret med en Officer fra Hæren. Officeren var oprindeligt tænkt som teknisk Vejleder for de andre. Men lidt efter lidt blev Officererne i Regionsledelserne paa Grund af deres Fagkundskab mer eller mindre selvfølgelig Ledere. Dette skete efterhaanden i alle Regioner med en enkelt Undtagelse og i fuld Forstaaelse med Frihedsraadet. Princippet opretholdtes, at der i Spidsen for hver Region forblev et Udvalg.

De jyske Regionsledelser var til at begynde med sammensat paa nogenlunde samme Vis som i de øvrige Regioner. De oprindelige Ledelser sprængtes imidlertid i alle tre Regioner, og Udviklingen i Jylland kom derefter til at gaa i Retning af, at der i Stedet for Regionsledelser, sammensat af Repræsentanter for de forskellige store Organisationer med en Officer som den militære Leder i Tilfælde af Aktion opstod Regionschefer med en Stab omkring sig, udpeget af denne Chef.

VI

De væbnede Styrker bestod af *Folk fra alle Samfundslag*. Her var Fabriksarbejdere, Gaardmænd, Landarbejdere, Lærere, Præster. Mange Aldersklasser var ligeledes repræsenteret, selv om den store Masse naturligvis var de unge. Og Folk af alle politiske Afskygninger mødtes i den underjordiske Hær. Rigtignok var det kun to politiske Partier, der som *Partier* deltog i Rekrutteringen. Men for det første var de Folk, der rekruteredes gennem Kommunistisk Parti eller Dansk Samling, langtfra bare Tilhængere af de Partier. For det andet stod der ved Siden af dem de to store upolitiske Sammenslutninger Ringen og Frit Danmark, hvorigennem Folk af alle politiske Opfattelser strømmede til. Dette blev af stor Betydning for at drage hele Folket med ind i Kampen og opnaa, at intet Parti bagefter kunde tiltage sig Æren. Disse upolitiske Organisationer rekruterede gennem deres landsomspændende Net fra den Sindelagskamp, der var gaet forud for Kampen med Vaaben.

Det var af afgørende Værdi, at den underjordiske Hær havde sine Rødder langt ude i Folket; men det havde ogsaa sine Skyggesider, at saa mange af Deltagerne var uden megen Erfaring for Vilkaarene for illegalt Arbejde. Selv om Princippet var, at man kun maatte kende, hvad der var strengt nødvendigt for en, og selv om Tilslutningen af nydannede Grupper først skete efter grundig Prøvelse og grundig Instruction, blev mange Grupper, ja nogle Byer dog trævlet op.

En ny stor Tilgang oplevede Danmarks underjordiske Hær i September 1944. Det var det, Tyskerne fik ud af deres Aktion mod Politiet den 19. September.

Mange af Politiets Folk havde fra første Færd gjort god Indsats i Kampen mod Tyskerne. Politifolk havde været knyttet til Sabotagegrupper, Politifolk havde advaret, hvor der var Fare paa Færde, eller givet værdifulde Oplysninger. Men hidtil havde det været de enkelte Politimænd, der optraadte paa egen Haand. Fra Efteraaret 1943, da Officererne var løsladt fra den tyske Internering, var der dog opstaaet et Samarbejde mellem ledende Politifolk og ledende Folk fra Hær og Flaade. Man drøftede Muligheden af i givet Fald at kunne samle Politiet til større Styrker, og man bistod Militæret med Efterretningstjenesten.

Da det danske Politi blev opløst den 19. September 1944, blev det som en Helhed drevet ud i Illegaliteten. En Række førende Politimænd var blandt de arresterede; men Spiren til en illegal Organisation dannede sig hurtigt omkring de Politimænd, som allerede gennem længere Tid havde beskæftiget sig med illegalt Arbejde. I Løbet af faa Dage dannedes en illegal Landsledelse i København med Politimester *Aage Seidenfaden* som øverste Chef. Hans Stabschef, der blev den bærende Kraft i Politiets Tilknytning til den eksisterende Frihedsbevægelse, blev Politikommandør *Sven Holten*.

Flemming Juncker.
Se Bd. III, S. 65.

Vagn Bennike.
Se Bd. II, S. 99.

Den nye illegale Politiledelse søgte straks Kontakt baade med Frihedsraadet og med førende Politikere fra de samarbejdende Partier. Fra politisk Side, hvor man hidtil havde været interesseret i at bevare Politiet intakt til det sidste, opmuntrede man nu under Buhls Forsæde Politiet til at søge ind i det illegale Arbejde under Frihedsraadets Ledelse. Kun var man interesseret i at bevare Politiet som en samlet Styrke med særlige politimæssige Opgaver. Frihedsraadets Synspunkt faldt udmærket i Traad hermed. Fra Frihedsraadets Side var man ogsaa af den Opfattelse, at Politiet vilde faa størst Slagkraft ved at forblive særlige Enheder, som dog samtidig skulde være integrerende Dele af den øvrige Modstandsbevægelse. Frihedsraadet gik endog saa vidt, at man for at forhindre en Opsplittelse af Politiet udsendte et Forbud til Modstandsgrupperne mod at optage de Politimænd, der nu i saa stort Omfang søgte Optagelse (Frit stillet blev de Politimænd, der i Forvejen var tilsluttet civile Modstandsgrupper). Derimod optoges det illegale Politis Stabschef, Politikommandør *Holten*, som nyt Medlem i Frihedsraadets Kommandoudvalg. Her skulde de videre Forhandlinger om Politiets Indføjelse i Modstandsbevægelsen finde Sted.

Politiet var nu organiseret paa tilsvarende Maade som Hæren og Flaaden: med en øverste Chef, Politidirektør Seidenfaden, parallelt med Hærens og Flaadens Øverstkommanderende, General Gørtz og Viceadmiral Vedel, og med en illegal Stabschef i Kommandoudvalget, parallelt med Kaptajn Hjalff og Kommandørkaptajn Lundsteen, som Lederen af det daglige Arbejde i Forhold til Modstandsbevægelsen, medens de øverste Chefer kun ved særlige Lejligheder havde Kontakt med Frihedsraadet gennem dets Repræsentanter i Kommandoudvalget. Der udover inddeltes Politiet nu efter samme Princip som de øvrige Modstandsstyrker i seks Regioner. I Spidsen for hver Region sattes en Politikommandør, der tilknyttedes Regionsledelsen, saa Politistyrkerne ligesom alle andre Styrker stod helt under Regionsledelsens Kommando.

Det pludselige Slag den 19. September skabte vel i første Omgang en Del Forvirring i Politiets Rækker. En særlig Risiko for en Politimand var det, at fuldstændige Kartoteker med Fotografier over alle Landets Politimænd samt en Fortegnelse over deres Bevåbning var faldet i Tyskernes Hænder. Dertil kom Hensynet til de op mod 2000 arresterede Politifolk i Tyskland. Men Frihedsraadets Opfordring af 22. September om at søge sammen og beholde Vaabnene — en Opfordring paa Linie med Politikernes og Politiledelsens egen Indstilling — blev ikke des mindre fulgt næsten overalt. Fra Politiets Side fastslog man, at det var enhver Politimands Pligt at forblive i Landet og deltage i Kampen.

Fra alle Sider var det fremhævet som et Ønske at bevare Politiet som Enheder til Løsning af særlige Politiopgaver. Samtidig var det et stærkt Ønske hos Politiet, som naturligtvis fandt fuld Forstaaelse inden for Frihedsbevægelsen, ikke af den Grund at blive udelukket fra Deltagelse i den Kamp, man ventede. Derfor blev det slaæet fast, at rigtignok havde Politiet særlige Opgaver, f. Eks. i Forbindelse med de Arrestationer, der maatte komme, men saa lang Tid der endnu var Kampopgaver, gik de ogsaa for Politiets Vedkommende forud for alle andre.

Som særlige Opgaver for Politiet laa foreløbig: 1) Opsporing af dem, der var farlige for den danske Modstandsbevægelse, »Stikkerne«, og Indsamling af Bevismateriale mod dem. Politiets Erfaring i Politimetoder og dets store Kendskab til tvivlsomme Elementer samt visse Kartoteker, der endnu var i Behold, gav det her bedre Muligheder end andre. Dette betydningsfulde Arbejde udførtes i Hovedsagen af Kriminalpolitiet. 2) Et tilsvarende Arbejde over for Forbrydelser begaaet i Frihedsbevægelsens Navn. Herved kom Politiet til at virke som *Feltpoliti*. For naturligvis kunde Frihedskampen bruges som Skalkeskjul for Forbrydelser. Her kunde det illegale Politiet undertiden bevise, at det drejede sig om almindelige Forbrydelser, der intet havde med Modstandsbevægelsen at gøre, undertiden — heldigvis sjældnere —, at Forbrydelsen virkelig var begaaet af Modstandsfolk, der havde siddet Frihedsraadets Instrukser overhørig.

Hertil kom nu, som en tredie stor Opgave, Forberedelsen af de Arrestationer, der som en Nødvendighed maatte følge Befrielsen. Netop paa dette Tidspunkt nedsattes Frihedsraadets Arrestationsudvalg, bestaaende af et Medlem af Frihedsraadet som Formand, af Politiets Repræsentant i Kommandoudvalget, af en Kriminalmand (Kriminalassistent *H. C. Andersen*), af en Jurist (Landsretssagfører *Carl Madsen*), af en Repræsentant for Københavnsledelsen (Direktor *Viggo Villadsen*), af den Mand, som Arrestationsudvalget overlod det til at opbygge et Kartotek over disse Kategorier (Professor *Carsten Hoeg*). I dette Arbejde spillede, som man ser, Politiet en stor og afgørende Rolle. Der var for det første Indregistreringen, der skete i nøje Samarbejde med Kriminalpolitiet. Der var for det andet Forberedelsen af selve Anholdelsen, hvor det blev slaæet fast, at Anholdelseholdene, saa vidt overhovedet gørligt, skulde indbefatte en Politimand som Leder.

VII

Den næste større Begivenhed med Hensyn til de væbnede Styrkers Organisation indtraf i Slutningen af September 1944. Paa det Tidspunkt indløb der *en Henvendelse fra SHAEF til Frihedsraadet* af følgende Indhold: Man fremhævede Muligheden af, at det i Tilfælde af Kamphandlinger i Danmark kunde blive formaals-tjenligt med en dansk Øverstkommanderende over de danske Modstandsstyrker. Denne skulde, naar en større samlet Kamp maatte forudses, og det meddeltes fra London, af Frihedsraadets Kommandoudvalg have overladt Kommandoføringen.

Som en Parallel nævnede man General *Koenig* i Frankrig. Selv om det kun var en Eventualitet, ønskede de Allierede paa Forhaand at vide, hvem Frihedsraadet i saa Tilfælde ønskede udpeget. Man nævnede selv som et naturligt Emne den kommanderende General, Generalløjtnant *Gørtz*.

Dette var den endelige Sejr for den danske Opfattelse: at den danske underjordiske Hær i givet Fald vilde være i Stand til at føre en virkelig Guerillakrig. Efter Drøftelser inden for Frihedsraadet, hvor man forstod, at de Allierede for dette specielle Tilfælde foretrak en Militærperson, og hvor ogsaa Viceadmiral *Vedels* Person var paa Tale, besluttede Frihedsraadet at foretage en Henvendelse til General *Gørtz*, saaledes at i hans Forfald *Vedel* skulde træde i hans Sted. Hans Forhold til Frihedsraadet skulde da være som en kommanderende Generals Forhold til en legal Regering.

General *Gørtz* erklærede sig villig hertil, dog forudsat at han derved ikke blev tvunget til at handle imod de samarbejdende politiske Partier. Frihedsraadet, der ud fra sin Kontakt med Partiernes Repræsentanter havde Sikkerhed for, at de politiske Partier ikke i en saadan Situation kunde tænke sig at gaa imod Kampen, kunde uden Betænkning acceptere dette Forhold. For at forebygge enhver Misforstaelse med Hensyn til Kommandoføringen oprettedes der den 6. Oktober ved en Forhandling mellem Frihedsraadets to Repræsentanter i Kommandoudvalget og General *Gørtz* en *skriftlig Kontrakt mellem Frihedsraadet og Generalen*.

Det hedder heri, ud over en Oversigt over Organisationens Opbygning:

»6—10—1944.

Fra de Allieredes Hovedkvarter har Danmarks Frihedsraad modtaget en Forespørgsel, om Raadet vilde være villigt til at acceptere Dem som Øverstkommanderende for de danske indenrigs Styrker. Raadet har besluttet at svare bekræftende paa denne Forespørgsel under Forudsætning af, at der kan træffes en for begge Parter tilfredsstillende Aftale om Forholdet mellem Raadet og Dem, specielt med Hensyn til Kommandoens Udøvelse ...

SHAEF's Plan blev først fremsat i April og — efter nogle mindre Ændringer — paa ny fremsat og da accepteret af Frihedsraadet i Juni i Aar. Dog tog Raadet det Forbehold, at det vilde bevare Kommandoen over sine Styrker indtil D-Dagen, og Raadet vil naturligvis i den Udstrækning, det tjener til at fremme Kampen mod Tyskerne, fortsat disponere over sine Styrker i Overensstemmelse med de Allieredes Krigsførelse.

Naar Frihedsraadet maatte tage denne Reservation, skyldes det ikke nogen Modvilje mod militært at indordne sig under SHAEF's Kommando, men udelukkende Ønsket om maksimal dansk Indsats i Krigen mod Tyskland. Indtil D-Dagen maa der nødvendigvis være en lokal Overledning, der kan organisere og udbygge Kampgrupperne og gennemføre en hensigtsmæssig Vaabenfordeling. Og ogsaa efter D-Dagen kan der komme Situationer, som kræver et fælles Kommandoorgan inden for det tysk-besatte Omraade ...

Naar den allierede Overkommando nu ønsker udnævnt en dansk Øverstbefalende, er det en Afvigelse fra SHAEF's oprindelige Plan, hvorefter Distrikterne skulde virke uafhængigt af hinanden, alene underkastet Ordre via B.B.C. Men det er i god Overensstemmelse med Frihedsraadets Ønske om en dansk Centralkommando under SHAEF's Overkommando. ...

I Efteraaret 1943 optog Raadet gennem »Dr. Knudsen«¹⁾ Forhandlinger med Repræsentanter for Hær og Flaade. Resultatet af Forhandlingerne blev, at man fra militær Side tilsagde sin fulde Støtte til Opbyggelse af Kamporganisationer mod Tyskerne, og samtidig anerkendte man Frihedsraadet som Danmarks øverste Myndighed i Kampen mod Tyskerne, indtil Kongen frit

¹⁾ Frode Jakobsen.

kan vælge sin Regering. Dette har været Grundlaget for det Samarbejde, der siden har fundet Sted.

Det er derfor baade med Glæde og med Tillid, vi anmoder Dem om at acceptere SHAEF's Udnævnelse til dansk Øverstkommanderende. De vil herved — i Lighed med de Øverstbefalende i flere andre okkuperede Lande — komme til at sortere under den allierede Overkommando. Forholdet mellem Dem og Modstandsbevægelsens Ledelse maa da paralleliseres med Forholdet mellem en kommanderende General og en legal Regering, idet Frihedsraadet dog skal fremhæve, at det ikke over for Dem vil handle uden at være i Overensstemmelse med Repræsentanter for de fem samvirkende politiske Partier. . . .

Med Hensyn til den praktiske Ordning skal det fremhæves, at De indtræder i Deres Stilling som dansk Øverstbefalende over samtlige organiserede Styrker i samme Øjeblik, dette officielt meddeles af de Allierede. Samtidig indtræder De som Leder af Kommandoudvalget, hvis 2 Repræsentanter for Hær og Flaade og 2 Forbindelsesofficerer indgaar i Deres Stab.

(Underskrevet)

D.F. «

Med Udnævnelsen af General Gørtz til designeret Øverstbefalende skete der ingen Forandring i Kommandoudvalgets Funktioner. En Forudsætning var netop, at Styrkernes Ledelse forblev uforandret hos Kommandoudvalget, indtil en akut Situation gjorde det ønskeligt at indsætte en militær Chef. Kommandoposten havde ikke noget med Opbygningen af de væbnede Styrker at gøre, men kun — eventuelt — med deres Ledelse i en Kamp. Dertil kom, at der kun var Tale om en mulig Stilling. Hen paa Vinteren fik Frihedsraadet Besked om, at Spørgsmaalet antagelig aldrig vilde blive aktuelt, og at Frihedsraadets Kommandoudvalg maatte være forberedt paa at have Ledelsen til det sidste — saaledes som det bekendt ogsaa gik.

VIII

Et Problem var *de store Omkostninger*, der var forbundet med Organiseringen af den underjordiske Hær. Paa dette Omraade blev der i Efteraaret 1944 truffet en Ordning, der befriede Frihedsraadet for Arbejdet med at fremskaffe de mange Penge, der her krævedes. Først modtog Frihedsraadet en Henvendelse fra Afdelingschef *H. C. Andersen* i Finansministeriet om, at *man fra Finansministeriets Side var villig til at lade disse Udgifter afholde af Statskassen*. En Betingelse var dog, at de førende Politikere vilde erklære sig indforstaaet hermed. Før disse endnu var spurgt, kom en tilsvarende Henvendelse fra Politikerne gennem forhenværende Statsminister *Buhl*. Efter et Møde med Embedsmændene blev der da truffet den Ordning, at Frihedsraadet gennem det Kontaktudvalg, der nylig var oprettet mellem Politikerne og Frihedsraadet, modtog de Beløb, der var nødvendige i Instruktions- og Udbygningsarbejdet inden for den illegale Hær. Folketingsmand *H. C. Hansen*, der var den ene af de politiske Partiers to Repræsentanter i Kontaktudvalget, leverede fra nu af regelmæssigt hver Maaned de meget store Beløb, der krævedes. Det blev i Tiden indtil Befrielsen Millioner. Denne Støtte fra Statens Side blev af stor Betydning for Arbejdets Udvidelse og Effektivitet. Disse Statsmidler anvendtes udelukkende til Kommandoudvalgets Udgifter ved Organisationsarbejdet inden for den illegale Hær. Der var naturligvis ikke Tale om en Finansiering af

Frihedsraadets Virksomhed i Almindelighed, af Propaganda, illegale Blade o.s.v.

Den 14. Oktober 1944 led Frihedsraadets Kommandoudvalg et betydningsfuldt Tab ved *Arrestationen af Mogens Fog*. Medens Frihedsraadet hidtil havde været repræsenteret ved to Mand, og Kommandoudvalget ikke havde været konstitueret med nogen Formand, besluttede Frihedsraadet fra nu af kun at have een Repræsentant, der udnævntes til Kommandoudvalgets Formand. Begivenhederne i Oktober bevirkede endvidere, at de Allieredes Repræsentant i Udvalget *Flemming Muus* fra London modtog Ordre til at trække sig ud af Udvalget som for farligt. Indtil Februar 1945 var de Allierede derefter ikke mere repræsenteret i Frihedsraadets Kommandoudvalg. Trods Tabene skred Arbejdet imidlertid videre, og Kommandoudvalget opnaaede en stadig fastere Organisation med flere og flere Møder.

Af Betydning var det, at man nu igen fik *Arbejdet i Jylland lagt ind under de samme Retningslinier som i det øvrige Land*. Den særlige Sæmmensætning af Regions-, Amts- og Byledelse her havde flere Steder fremkaldt uheldige Gnidninger mellem den civile Frihedsbevægelse, hvorigennem Modstandsgrupperne rekruteredes, og de militære Ledere. Frihedsraadets Kommandoudvalg slog derfor igen det oprindelige Princip fast. Medens Officerernes Rolle var givet som Ledere af Aktioner, var det lige saa givet, at de ikke havde de samme Muligheder for at rekrutere eller for at faa Grupperinger, der ellers stod i Modsætningsforhold til hinanden, til at virke sammen. Saa lang Tid det drejede sig om Opbygningsopgaver, maatte der i Spidsen for hver Region, Amt o.s.v. staa ikke en Militærchef med hans Stab, men en Regionsledelse, Amtsledelse o.s.v. Disse Ledelser sammensattes normalt, men dog ikke skematisk, af en Repræsentant for hver af de fire store Modstandsorganisationer og af hvem, det ellers i Betragtning af de lokale Forhold kunde være en Fordel for Modstandsbevægelsens Bredde at faa med, og endelig af en Officer som Leder i Tilfælde af Aktion og gerne ogsaa som Udvalgets Formand. Disse Principper blev nu i hvert Fald for Regionernes Vedkommende ogsaa gennemført i Jylland ved betydningsfulde Rejser, foretaget af *Svend Wagner* paa Kommandoudvalgets Vegne.

Gennem den sidste Vinter, Vinteren 1944—45, opnaaede den hele Bygning større og større Fasthed og Form. Øverst Kommandoudvalget, sammensat af Frihedsraadets Repræsentant og de illegale Stabschefer for Hær, Flaade og Politi. Derimod savnedes de Allieredes Repræsentant fra Efteraaret indtil Februar 1945. Paa det Tidspunkt ankom den nye »Chief Representative« for Storbritannien og U.S.A. Direktør *Ole Lippmann* til Danmark og blev straks optaget som Medlem af Kommandoudvalget. Af de to Forbindelsesofficerer blev *Ahnfeldt-Møllerup* efter en stor Indsats i Februar 1945 anholdt af Gestapo. Han omkom ved Bombningen af Shellhuset den 21. Marts.

Under Kommandoudvalget kom de 6, senere 7, Regioner, Amtsledelserne og Byledelserne, sammensat af civile og militære Repræsentanter som før omtalt. Denne Sæmmensætning var dog et Idealbillede, der sjældent fandtes nøjagtigt i Praksis. Dertil var ogsaa Gestapos Høst for stor. I Havnebyer var der altid til Byledelsen knyttet ikke blot en Officer fra Hæren, men ogsaa en fra Flaaden. Og i Regionsledelsen i København blev Marinen ud fra det samme Hensyn repræsenteret. Dertil

kom Politikommandøren, der stod i Spidsen for Politiet inden for hver Region og var knyttet til Regionsledelsen. Endelig ankom der fra Efteraaret 1944 en Forbindelsesofficer fra England til hver af de 6 gamle Regioner. Det var danske Officerer, der efter Aftale mellem SHAEF og General Gørtz i Foraaret 1944 via Sverige var sendt til England, og som nu vendte tilbage for at delagtiggøre den danske Modstandsbevægelse i Krigens sidste Erfaringer.

IX

Efter dette Blik over Helheden et kort Rids over de enkelte Regioners Historie:

Langt den største Region var naturligvis *København*, Region VI. Organisering af de københavnske Modstandsgrupper som et samlet Hele begyndte Nytaar 1944. Indtil da havde der eksisteret en Række uafhængigt arbejdende Grupper, dannet af de store illegale Organisationer. Endvidere var der fra militær Side en Række »O-Grupper«, dels Befalingsmandsgrupper, dels Grupper inden for de tidligere frivillige Skyttekorps.

Den første Regionsledelse i København kom til at bestaa af Dr. phil. *Mogens Westergaard*, Vognmand *Norup*, Assistent *Egil Barfod*, Oberstløjtnant *Tiemroth* og Kaptajn *Tage Hansen*. Dertil kom senere som Marinens Repræsentant Orlogskaptajn *Clausen*. Til Leder udpegedes Dr. Westergaard. Allerede i April 1944 blev han imidlertid arresteret og efterfulgt som Københavnsleder af Oberstløjtnant *Tiemroth*. København inddeltes i 7 Afsnit, hvoraf det ene dog havde en særlig Karakter, idet det slet og ret var Havnen.

Da man oprindelig ikke havde turdet regne med at kunne klare større væbnede Sammenstød med Tyskerne, var det til at begynde med først og fremmest en militær Sabotage, der forberedtes i København. Man havde Ordre til at være i Stand til at afbryde alle Telefon- og Telegrafforbindelser til tyske Kvarterer, afbryde for Lys og Kraft og forstyrre Jernbane- og Gadetrafik. Udmærkede Forbindelser i Telefonhuset var her af stor Værdi. Man var forberedt paa at kunne sabotere, men ikke mindst beskytte Skibe i Havnen. Endvidere var det en vigtig Opgave at kunne beskytte livsvigtige Værker som Gas-, Elektricitets- og Vandværker.

Senere blev det imidlertid slaaget fast, at man navnlig i København ogsaa maatte være forberedt paa noget større Sammenstød med Fjenden. Man skulde f. Eks. helst kunne omringe og fastholde Tyskerne i deres Kaserner. Det var i Mellemtiden blevet muligt ved de store Styrker i København og den voksende Bevæbning. Til de Opgaver, der krævede en særlig stærk Indsats, hørte ogsaa, at man skulde være i Stand til at danne og holde et Brohoved paa Øresundskysten, hvor den danske Brigade i Tilfælde af Kamp i Danmark kunde sættes i Land. Hertil var udset særlig slagkraftige Styrker i København og paa Sjælland. Endvidere var der vidt fremskredne Planer om i givet Fald at kunne storme Vestre Fængsel for at befri Fangerne. De særlig slagkraftige Styrker havde København i Sabotageorganisationerne »*Holger Danske* og »*BOPA*« samt i de gamle »*O-Grupper*«. Rigtignok stod Sabotageorganisationerne med Hensyn til deres Sabotageopgaver ikke under Københavnsledelsens Kommando, men direkte under Frihedsraadet, men det var bestemt og planlagt, hvorledes de paa D-Dagen skulde indgaa i de almindelige Styrker.

Medens man normalt aldrig søgte Kamp med Fjenden, tillod Frihedsraadets Kommandoudvalg hen paa Foraaret 1945 en Undtagelse i et særligt Tilfælde i København. Hipoernes Regimente havde da antaget en saadan Karakter med bilende Terrorgrupper, der meningsløst nedskød Folk paa Gaderne, at man fandt det rigtigt at prøve paa at sætte en Stopper derfor. Til Afskrækkelse for saadanne Bander blev det bestemt, at udvalgte Grupper maatte gaa til Aktion imod dem og skyde dem ned.

Et frygteligt Slag oplevede Modstandsbevægelsen i København i Slutningen af Februar 1945. *Hele Regionsledelsen blev da paa een Gang arresteret*. Og Resultatet var nye Arrestationer. Ogsaa samtlige Afsnitsledere blev anholdt eller dræbt. Den københavnske Modstandsbevægelse stod en

Anker Olesen (f. 1902) opholdt sig efter endt Handelsuddannelse syv Aar i Sydamerika, hvorfra han vendte tilbage i 1929. Han virkede i den følgende Tid som Repræsentant, kom som Medlem af Dansk Samling tidligt ind i det illegale Arbejde og udførte navnlig fra Efteraaret 1943 et betydeligt Organisationsarbejde inden for Region V. Efter Befrielsen blev han Medlem af »Frihedsbevægelsens Samraad« og Forretningsfører for »Danske Hjemmeværnsforeningers Landsforbund«.

Tage Andersen (f. 1899) blev Student i 1917, søgte Officersuddannelse og udnævntes i 1921 til Premierløjtnant i Rytteriet. Herfra gik han imidlertid i 1925 over til Hærens Flyvertropper, blev Kaptajn i 1929 og Chef for Sjællandske Flyverafdeling i 1932. I 1934 kom hans Udnævnelse til Oberstløjtnant, og i 1937 blev han forsat som Chef for Jydske Flyverafdeling og udnævntes i 1940 til Oberst. Efter Befrielsen blev han Chef for Hærens Flyvertropper.

kort Overgang uden Hoved. Ved en meget stor Indsats af *Svend Wagner*, Forbindelsesmanden mellem Kommandoudvalget og Københavnsledelsen, lykkedes det dog hurtigt at faa det rettet op. En ny Københavnsledelse, bestaaende af den senere Folketingsmand *Svend Nielsen*, Direktør *Vil-ladsen*, Oberst *C. A. Friis*, Dr. med. *Teit Kærn* og Højskoleforstander *Kjeld Mølbak* blev dannet.

En Hovedaarsag til Shellhusets Bombardement den 21. Marts 1945 var denne truende Oprulning af Modstandsbevægelsen i København.

Til Region V, *Sjælland*, hørte ogsaa Lolland-Falster. Her var Grupperne ligeledes spredte og ubevæbnede, indtil Arbejdet sattes i Gang af Frihedsraadet sidst paa Aaret 1943. Der udpegedes en Regionsledelse med Oberstløjtnant *Tage Andersen* som militær Leder. En stor Indsats ydedes af Repræsentant *Anker Olesen* ved Opbygning af Grupper i hele Omraadet. De øvrige Medlemmer af Sjællandsledelsen var *Peter Nissen Blom* og — senere — cand. mag. *Arthur Hansen*. Ved Skæringsdagen i Marts 1944 var man naaet op paa 1500 Mand. Først i Juni blev Amtslederne dog udpeget, og der sattes dermed yderligere Fart i Arbejdet. I Efteraaret 1944 maatte Oberstløjtnant *Tage Andersen* trække sig tilbage paa Grund af stærk Eftersøgning. Han efterfulgtes som Regionschef af Oberstløjtnant *Riis Lassen*, der efter Befrielsen blev myrdet.

Ogsaa paa Sjælland udgjorde Tyskernes Telefonsystem et vigtigt Maal for Modstandsbevægelsen. Teknikere indtegnede Fjernkablerne i Omraadet, og Planer var færdige til deres Odelæggelse, naar det maatte være ønskeligt. En stor Rolle spillede ligeledes Storebæltsfærgen, der faldt ind under denne Region. Paa hver Færge organiseredes en Gruppe, forsynet med Sprængstof og Vaaben, saa man til enhver Tid var i Stand til at foretage, hvilken Aktion over for Færgen der maatte blive krævet. En særlig Aktion, der udførtes efter Ordre direkte fra England,

var Sænkningen af Gedser-Warnemündefærgen i Marts 1945. Jernbanesabotage var der derimod ikke den samme Grund til paa Sjælland som i Jylland.

Paa Sjælland holdt O-Grupperne sig i længere Tid for sig selv end i det øvrige Land. Først fra Efteraaret 1944 fandt de helt deres Plads i det almindelige Samarbejde. Et stort og solidt Stykke Arbejde uden saa megen Anledning til Dramatik som mange andre Steder i Landet blev udført paa Sjælland.

Paa Fyn, Region IV, eksisterede der en Del Sabotagegrupper, organiseret fra 1943 af Faldskærmsmanden *Carlsen*, kaldet »*Knud Larsen*«. Hertil sluttede sig ogsaa nogle af Hærens yngre Officerer, der bl. a. skaffede Materiel fra Hærens Sprængkommando i Odense. Da O-Grupperne efter den 29. August 1943 begyndte at dannes med klar Besked om, at Opgaverne kun var at opretholde Ro og Orden, naar Fjenden brød sammen, blev Oberstløjtnant *Buch* sat i Spidsen for dem. En lokal Sammenslutning forsøgte først mellem de to Arter af Grupper, men det strandede, mod Oberst Buchs Ønske, paa de forskellige Opgaver. Et Samarbejde blev dog indledet, og da Parolen om Sammenslutning kom, fandt den paa Fyn derfor hurtigt og let Sted.

En Fynsledelse blev dannet i Odense med Oberst *Buch* som Regionsleder og derudover følgende Medlemmer: Læge *E. Kruse*, Grosserer *Hans Muus* og Grosserer *Busk Rasmussen*. Denne Fynsledelse havde til Huse i en Villa, som Modstandsbevægelsen havde købt og indrettet som en hel Fæstning, bl. a. med en underjordisk Gang til at undslippe igennem, hvis det skulde blive nødvendigt. Som Byleder for Odense ydede Ekspedient (nuværende Oberstløjtnant) *Chr. Broe* en udmærket Indsats.

Foraaret 1944 talte Fynsstyrkerne ca. 2000 Mand. Som København havde sit Shellhusbombardement, Aarhus sit Flyverangreb paa Gestapos Hovedkvarter, saaledes kom Royal Air Force ogsaa Fyn til Hjælp i Kampen mod Gestapo ved Angrebet paa Husmandsskolen den 17. April 1945.

I Jylland var paa et tidligt Tidspunkt Nedkastninger under Ledelsen af Faldskærmschefen *Rottboll* begyndt. I Fortsættelse heraf arbejdede Gølsejer *Flemming Juncker* videre med Sabotagegrupper i hele Jylland. Uafhængigt af dette Arbejde begyndte helt paa egen Haand, før Frihedsraadets Initiativ, Oberstløjtnant *Feddersen* at organisere de første egentlige Modstandsgrupper i Jylland. Dette skete i Midtjylland med Aarhus som Centrum og var vidt fremskredet før den 29. August 1943.

Efter Dannelsen af M-Udvalget Nytaar 1944 begyndte Organiseringen af Modstandsgrupper i hele Jylland. Sjælen i Arbejdet var *Flemming Juncker*, som berejste og bearbejdede det meste af Jylland, før Distrikterne overgaves til de tre Regionsledelser, der nu var dannet. Derved lagdes Grunden til den senere Stilling som Jyllandsleder. Paa denne efterfulgtes *Juncker* i April 1944 af *Vagn Bennike*.

En særlig Stilling opnaede Jylland ogsaa ved, at en direkte Telegrafforbindelse London—Jylland paa *Junckers* Initiativ blev etableret efter hans Ankomst til England i Forsommeren 1944. *Bennike* oprettede i Modsætning til *Juncker* et Standkvarter, hvor de tre Regionsledere under Iagttagelse af et udviklet Sikkerhedssystem altid kunde søge ham. Dette var først *Vejle*, senere Omegnen af Aarhus.

Efter Kommandoudvalgets Beslutning blev der i December 1944 i Overensstemmelse med Forholdene i det øvrige Land oprettet en Jyllandsledelse bestaaende foruden af Oberstløjtnant *Bennike* af Dr. med. *Astrup*, Danmarks kommunistiske Parti, Journalist *Børge Eriksen*, Dansk Samling, og Fængselsinspektør *Peter Ammundsen* fra Ringen. De naaede alle tre at blive arresteret og erstattet inden Befrielsen — nemlig ved cand. mag. *Niels Aage Nielsen*, Dr. phil. *Keld Milthers* og Ingeniør *Niels Plum*. I nær Tilknnytning til Jyllandsledelsen arbejdede Undervisningsassistent *Strange Petersen*.

Direkte under Jyllandsledelsen sorterede en særlig jydsk Sabotageafdeling, et Rejsehold af Sabotagespecialister, der udsendtes til de forskellige Regioner for at foretage særlig vanskelig Fabrikssabotage. Jernbanesabotagen og den mere almindelige Fabrikssabotage blev derimod foretaget af Sabotagegrupperne under den enkelte Byleder. Stor Betydning fik ogsaa den jydsk Likvideringsgruppe, der blev oprettet i Juni 1944 for Midtjylland, men siden fik hele Jylland som Virkefelt.

Carl-Gustav Schøller (f. 1903) blev Student i 1921, fik ved Afgangen fra Officersskolen 1925 Hs. Maj. Kongens Æressabel og udnævntes til Premierløjtnant i Ingeniørtropperne. Han gennemgik 1926—29 Officersskolens Specialklasse, blev Kaptajnløjtnant 1934 og gjorde i de flg. Aar Tjeneste som Fuldmægtig i Krigsministeriet. I 1937 udnævntes han til Kaptajn og efter Befrielsen i 1945 til Oberstløjtnant. I 1946 Chef for 2. Pionérbataillon.

C. C. Larsen (f. 1893) blev Sergent i Artilleriet i 1915, fik i 1919 Certifikat som Militærflyver og søgte i de flg. Aar yderligere Uddannelse i den franske og italienske Hærs Flyvervæsen. I 1922 blev han Overofficiant i det danske Flyverkorps, tog i 1925 Studentereksamen, udnævntes i 1932 til Kaptajn, i 1940 til Oberstløjtnant og efter Befrielsen i 1945 til Oberst. S. A. blev han militær Luftattaché ved Legationen i Moskva.

De mange Arrestationer i Jylland, hvorved Gestapo var kommet paa saa gode Spor, at en Oprulning af store Dele af den jyske Modstandsbevægelse truede, blev Aarsag til det virkningsfulde Bombardement af Gestapos Hovedkvarter i Aarhus den 31. Oktober 1944. Denne Aktion skete paa Jyllandsledelsens direkte Anmodning.

Region I's, *Nordjyllands*, Historie hænger nøje sammen med den særlige Rolle, denne Egn spillede med Hensyn til Modtagelsen af Vaaben og Sprængstof. Større Beholdninger er nedkastet i denne Region end i nogen af de andre, og i lang Tid var Modtagechefen for Jylland identisk med Regionslederen i Region I.

Vaabennedkastningerne i Nordjylland var begyndt længe før Regionens Dannelse, nemlig i Sommeren 1942 i Støvring. En af Rottbølls Hjælpere var Juncker; en af Junckers Hjælpere, da han sammen med *Chr. Ulrik Hansen* fortsatte Modtagelsen af Vaaben, var »*Toldstrup*«, alias Toldassistent *A. Jensen*, Skive, der senere blev Leder af Regionen.

Den første Regionsledelse i Region I varede kun een Maaned, før den blev sprængt. Regionsleder blev derefter i Foraaret 1944 Kaptajn *Schøller*, der hidtil havde gjort god Tjeneste som Efterretningsmand i Nordjylland. Ud over Ledelsen af hele Regionen havde Kaptajn Schøller den direkte Kommando over Styrkerne i Viborg Amt.

Det forcerede Arbejde for at være klar til den 1. Marts 1944 bevirkede meget store Tab i det nordlige Jylland, saaledes at meget derefter maatte opbygges paa ny. Maj 1944 maatte ogsaa Schøller flygte fra Regionen, og *Toldstrup* udnævntes til Regionschef, samtidig med at han var Modtagechef for Jylland. Derved opnaaede Regionen en særlig god og direkte Forbindelse til de Allierede.

Det skal her ikke skjules, at Samarbejdet mellem Jyllandsledelsen og »Det nordjydske Hovedkvarter« ikke altid var gnidningsfrit. Fra engelsk Side var man interesseret i at slaa fast, at Modtagecheferne stod direkte under engelsk Kommando, i Kommandoudvalget og i dette Tilfælde i Jyllandsledelsen i, at de stod under dansk. Døbbeltstillingen gjorde det naturligvis endnu mere kompliceret. Efterhaanden som Vaabenmodtagelsen voksede, kunde Stillingen som Modtagechef ikke forenes med Stillingen som Regionschef. Begge krævede en Mands fulde Indsats. Ved Nytaarstid 1945 vendte Kaptajn Schøller derfor tilbage til sin gamle Region, og Toldstrup helligede sig udelukkende Modtagelsen af Vaaben.

I *Midtjylland*, Region II, var Arbejdet som for meddelt begyndt tidligere end noget andet Sted under Ledelse af Oberstløjtnant *Fedderson*. En af hans nære Medarbejdere var Kaptajn *Frisenvang*. Deres Omraade var oprindelig Aarhuseggen, men da Regionen oprettedes, blev *Fedderson* den første Regionschef, og Kaptajn *Frisenvang* blev Byleder for Aarhus. I Regionsledelsen sad der desuden Ingeniør *Floor*, *Keld Milthers* og *Niels Aage Nielsen*. En stor Indsats inden for Regionen udøvedes endvidere af Kaptajn *R. G. Petersen*, der som Rejseleder berejste Omraadet og overalt dannede Organisationer.

Marts 1945 fornyedes Regionsledelsen næsten helt. Oberstløjtnant *Fedderson*, der var stærkt eftersøgt, erstattedes som Regionsleder af Oberstløjtnant *C. C. Larsen*, Ingeniør *Floor* blev arresteret, og de øvrige Medlemmer overførtes til Jyllandsledelsen, som var sprængt. I øvrigt er Regionens Historie kendetegnet ved den nære Tilknytning til Jyllandsledelsen, der jo havde sit Hovedkvarter inden for Regionens Omraade.

Den største Vækst i Regionens Styrker fandt Sted i Løbet af Sommeren 1944, da den voksede fra ca. 600 Mand til op mod 4000.

Region III, *det sydlige Jylland*, omfattede først og fremmest *Sønderjylland*, men Grænsen gik oprindelig Nord for Varde, Grindsted og Vejle. Senere flyttedes den i den østlige Del længere sydpaa, saa *Vejle* og *Fredericia* overgik til Region II.

Sønderjylland kom sent med i Kampen. De første Bomber i *Sønderjylland* eksploderede i Juni 1943, da det øvrige Land allerede var godt i Gang. Dette har sin Forklaring. Før det første var *Sønderjyderne* vant til at bekæmpe Tyskerne med andre Midler — den langvarige sejge Modstands Midler. Det tog Tid at omstille sig efter de nye korte Perspektiver. Før det andet var *Sønderjylland* vel den Del af Landet, hvor det var farligst at arbejde. Iblendingen af Hjemmetyskere og af danske Nazister i større Tal bevirkede det. Man maatte regne med dem alle sammen som potentielle Stikkere. Den udsatte Stilling gjorde, at den sønderjydske Modstandsbevægelse blev præget af mange Omskiftelser og store Tab. Modstandsbevægelsen i *Sønderjylland* blev ved to Lejligheder næsten sprængt. Men karakteristisk var ogsaa, at den altid kom igen.

Den første Regionsledelse, som blev stillet paa Benene ved *Flemming Junckers* Initiativ, bestod af *Farver Jacob Jacobsen*, *Aabenraa*, der var Regionsleder, *Disponent Hans Morup*, *Aabenraa*, og Arbejdsmand *Kaj Ipsen*, *Kolding*. Dertil kom Kaptajn *K. Kjeldsen* som militær Leder. Denne første Modstandsbevægelse, som især var baseret paa *Dansk Samling*, naaede kun at komme godt i Gang i den østlige Del af *Sønderjylland*. I Juni arresteredes *Kjeldsen* og *Morup*, og *Farver Jacobsen* maatte rejse ud af Landet. En Lykke var det, at Arbejdsmand *Kaj Ipsen* holdt Stand endnu en Maaned, før ogsaa han blev taget. Derved overførtes en Del af Kræfterne til næste Omgang.

I den anden Regionsledelse blev Premierløjtnant *Iversen* Regionsleder, og Regionsledelsen kom i øvrigt til at bestaa af *Montør Vagn Merrild Jensen*, *Odense*, og Kaptajn *Gabriel Jensen*. Denne anden Runde varede heller ikke længe. Den 5. Oktober 1944 blev Premierløjtnant *Iversen* anholdt. Kort Tid efter fulgte omfattende Arrestationer, en fuldstændig Oprulning af Regionen.

For tredje Gang maatte Modstandsbevægelsen bygges op i *Sønderjylland*. November 1944 udnævntes Kaptajn *Højland Christensen* til Regionsleder. Efter sin Afgang fra M-Udvalget havde *Højland Christensen* fungeret som Rejseinstruktør for Ringen og her gjort en fremragende Indsats over hele Landet. Medens første Omgang i *Sønderjylland* havde været mest præget af *Dansk Samling* og anden Omgang mest af Kommunisterne, blev den tredje og endelige Modstandsbevægelse først og fremmest baaret af Ringens Folk. Af stor Betydning for Genoptagningen af de brudte Traade var det, at en Mand, som havde været med under alle Omskiftelserne, Bank-

H. Chr. Olsen (f. 1896) blev Student i 1918, cand. med. i 1926 og Dr. med. i 1934. To Aar senere knyttedes han til Bornholms Amtssygehus som Overlæge ved den medicinske Afdeling, ved Bornholms Tuberkulosehospital og ved Bornholms Tuberkulosestationer. Samtidig blev han Formand for Bornholms Kreds af Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse og Medlem af Øens Overepidemikommision, Aaret efter tillige Formand for Bornholms Lægeforenings Hygiejneudvalg. Han var saaledes en af Øens mest fremstaende Mænd, da Besættelsen kom, og han uden Betænkning gik ind i det illegale Arbejde for ogsaa paa dette Felt at yde en meget betydningsfuld Indsats, bl. a. inden for Frihedsraadets Lokalkomité. Efter Befrielsen blev han Medlem af »Frihedsbevægelsens Samraad«.

Jacob Fr. Jacobsen (f. 1901) udlærtes som Farver i sin Faders Forretning i Aabenraa og supplerede senere sin Uddannelse under Ophold i Udlandet. I 1928 blev han Sekondløjtnant og overtog efter Hjemsendelsen Forretningen i Aabenraa. Kort efter Besættelsen organiserede han illegalt Arbejde, der tog et stadigt voksende Omfang. I 1943 blev han Leder af III Region, men maatte Aaret efter flygte til Sverige, hvorfra han kom til Skotland og indrulleredes i den britiske Hær. Han opholdt sig i London til April 1945, udnævntes til Løjtnant, senere til Kaptajn og attacheredes Montgomerys 21. Armé, med hvilken han fulgte paa dens Sejrstog til Flensborg. Først efter sin Hjemsendelse fra Hæren kunde han i Maj 1946 atter overtage Virksomheden i Aabenraa.

assistent *Svend Hoffmann*, endnu var tilbage. Den sidste Regionsledelse kom foruden af Regionslederen til at bestaa af *Vagn Merrild Jensen*, Kommunistisk Parti, Højskolelærer *Johs. Rosendahl*, Ringen, og Ingeniør *Ole Wever*, Dansk Samling. Først i denne sidste naaede Modstandsbevægelsen i Sønderjylland efter de mange haarde Slag at blive en fast sammenløbet og virkelig ompændende Organisation, hvor især Jernbanesabotagen spillede en afgørende Rolle.

En stor og svær Opgave maatte ved Befrielsen løses af de sønderjydske Styrker: Interneringerne, der var forholdsvis talrigere her end noget andet Sted. Faren for Overgreb og Selvtægt var i Sønderjylland større end i nogen anden Del af Landet. Denne Opgave blev under de vanskelige Forhold løst paa værdig Vis. En anden betydningsfuld Opgave var Grænsespærringen, som oprettedes straks den 5. Maj paa eget Initiativ af Modstandsbevægelsen i Sønderjylland under Højland Christensens Ledelse. Ved denne hurtige Handlemaade reddedes store Summer for Landet. Der blev af Regionsledelsen udgivet Bestemmelser om, hvad Tyskerne maatte medføre, og hvad de maatte aflevere ved Grænsen. Foruden vældige Mængder af Krigsmateriel, der maatte videregives til Englænderne (1000 Kanoner, 20.000 Geværer, 125 Kampvogne o. s. v.), var der her 3800 Heste og 500 Personvogne, som tilfaldt den danske Stat.

Som den sidste Region kom *Bornholm* til. Bornholm var gennem lang Tid blevet forsømt paa Grund af sin Beliggenhed. Der var nogle spredte Grupper, som i en Række Tilfælde havde Forbindelse med »Holger Danske« og foretog Sabotagehandlinger, og Grupper, der var nødvendige for Transporterne til Sverige via Bornholm, spillede en betydelig Rolle. I Sommeren 1944 startede cand. mag. *Arthur Hansen*, der var Rejsesekretær for Ringen, et mere omfattende Organisationsarbejde. Dette gik videre under Overlæge *H. Chr. Olsens* Ledelse. I Efteraaret 1944 fandt en Sammenslutning af de to Hold Grupper Sted, og Helheden, ca. 600 Mand, knyttedes som Region VII direkte til Frihedsraadets Kommandoudvalg. Regionsleder blev Løjtnant *Jørgensen*, Aabenraa, medens Frihedsraadets Lokalkomité for Bornholm fungerede som Regionsledelse.

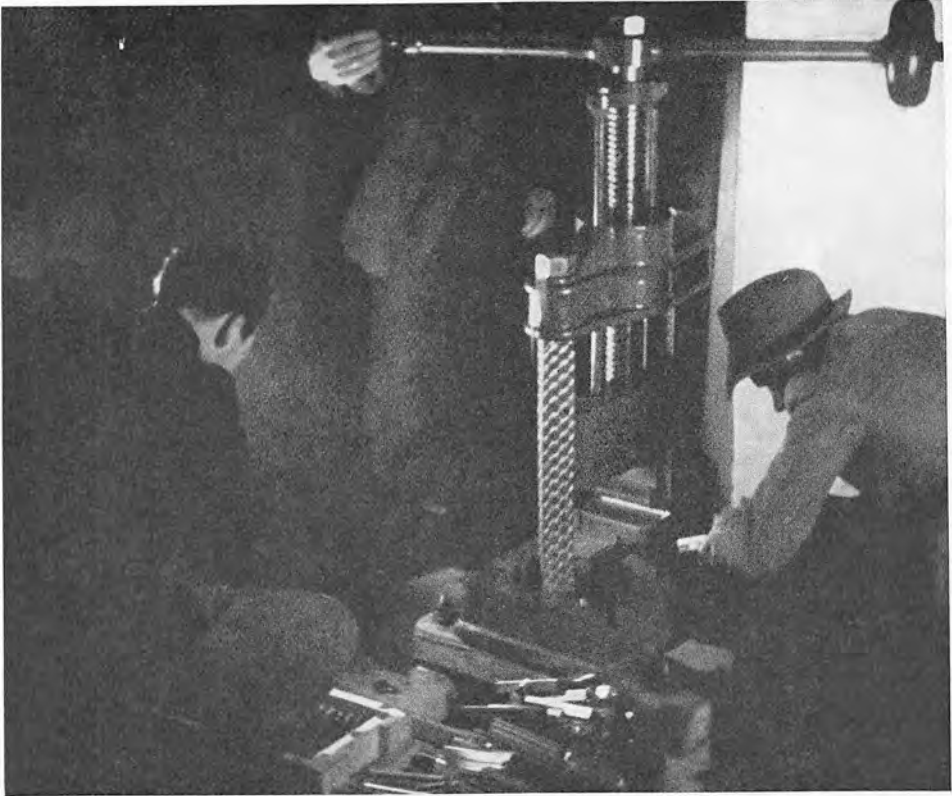
Endelig maa det nævnes, at ogsaa *den danske Brigade* i Sverige var en Del af den danske Modstandsbevægelses væbnede Styrker. Denne Styrke bragtes efterhaanden op paa knap 4000 Mand og var naturligvis langt bedre udrustet, end det var muligt at opnaa for en underjordisk Hær. Til Gengæld var Vanskeligheden den at naa hjem i Tide.

X

Uden for den enkelte Regions Omraade, fælles for Helheden eller en større Del, laa *Bevæbningsproblemet*. Den øverste Fordeler af alle de Vaaben, der kom til Landet, var Frihedsraadets Kommandoudvalg. Vaabenproblemet var længe Modstandsbevægelsens Svaghed. Først fra Efteraaret 1944 kom der virkelig Fart i Bevæbningen af de store almindelige Styrker. Vaabnene skaffedes frem ad mange forskellige Veje. Langt den overvejende Del, antagelig ca. 75 pCt., blev dog nedkastet fra Luften. Vaabnedkastningen er beskrevet andetsteds i dette Værk. Det skal her blot nævnes, at den jyske Forsyningsleder, »*Toldstrup*«, fra allieret Side blev betegnet som »Nord-europas bedste Modtagechef«, og at han af den Grund endog har modtaget Vaaben, der skulde føres videre til Bevæbning af det underjordiske Arbejde i det nordlige Tyskland. Og omtrent lige saa mange Skydevaaben blev, men fra et senere Tidspunkt, nedkastet paa Sjælland. Arbejdet var her ogsaa begyndt i 1942, men Englænderne opgav dengang paa Grund af de store Tab. Fra Efteraaret 1944 udnævntes *Stig Jensen* til Forsyningschef for Sjælland og præsterede her i Løbet af kort Tid et fremragende Stykke Arbejde, hvorved Bevæbningen paa Sjælland, der længe havde været særlig ringe, og i København hurtigt bragtes i Vejret.

Andre Vaaben stammede fra Hærens, Flaadens eller Politiets Depoter. Eller de var simpelt hen røvet fra Tyskerne. Atter en Del produceredes af Modstandsbevægelsen selv. Baade »*Holger Danske*« og »*Bopa*« havde hen imod Slutningen egen Fabrikation af Maskinpistoler.

Endelig overførtes vel antagelig ca. 4000 Maskinpistoler fra Sverige, heraf 3000 »*Husquarna*« paa den danske Stats Regning. Ved Leveringen af de sidste spillede Hjælp fra socialdemokratiske Politikere en væsentlig Rolle. Vaabnene var bestilt i Efteraaret 1943 af Efterretningsvæsenets Officerer. Men det kneb for Frihedsbevægelsens Repræsentanter i Stockholm at skaffe Valuta, indtil Skibsreder *A. P. Møller* paa Buhls Foranledning lod Erling Foss disponere over 2 Mill. Kr. af sit Tilgodehavende i Udlandet mod, at *A. P. Møller* fik den danske Stats Garanti. Overfarten over Øresund kom i Gang, men gik kun langsomt paa Grund af Hensynet til svensk Politi. Folketingsmand *Hans Hedtoft* rejste da illegalt til Stockholm og foretog en

At fremstille Vaaben illegalt var ingen let Sag, men det lod sig gøre, og flere af Grupperne gik efterhaanden i Gang med Foretagendet. I »Sabotage« fortæller Børge Brandt og Kaj Christiansen levende om BOPA's Vaabenfabrikation, først i et lille Cykleskur ved Køge Landevej, senere i en Garage i Holte. Arbejdet blev udført af en Gruppe paa 4 Mand, der selv maatte skaffe baade Materialer og Værktøj, fordi der af Forsigtighedsgrunde ikke eksisterede nogen Forbindelse mellem den og BOPA's øvrige Grupper. »Produktionen blev gennemført ved Hjælp af Boremaskine, Drejebænk og Værktøj af den Type, man har paa almindelige Maskinværksteder. Først senere blev der sat Specialværktøj i Arbejde, saa ogsaa vi havde kunnet optage en virkelig »Masseproduktion«, men det naaede ikke at blive færdigt, før Kapitulationen kom«.

Henvendelse til sine Partifæller der. Det hjalp, og de 3000 Maskinpistoler kom godt hjem før Befrielsen. De spændende illegale Transporter over Sundet er skildret andetsteds i dette Værk.

Hvad var da *det daglige Arbejde* i den underjordiske Hær? Der var *Vaabenmodtagelsen*, der rigtignok kun krævede forholdsvis faa Folk, selv om Vaabentransporterne bagefter krævede en Del flere. Der var *Instruktion i Vaabenbrug* ved omreisende Instruktører og *Øvelser i Skydning*; det sidste var en yderst vanskelig Sag, men gennemførtes under Udfoldelse af megen Opfindsomhed. Og der var *Sabotage* — Fabriks- og Jernbanesabotage —, der i Provinsen udførtes af udvalgte Grupper under de forskellige Byledelser. Fra September 1944 udsendte Frihedsraadets Kommandoudvalg regelmæssige Communiquer over de vigtigste Aktioner.

Dertil kom en Række *Opgaver, der især paahvilede Politiet*. Der var *Interneringsforberedelserne*, og der var Kampen mod Stikkerne. *Stikkerlikvideringerne* var hver-

I alt naede BOPA's Værkstedsgruppe at fremstille 200 Maskinpistoler. Forbilledet var den amerikanske *Stengun*, tilpasset efter Sabotøernes specielle Formaal, saa den blev lettere at skjule under en Frakke. Det var i sig selv et fortrinligt Vaaben, der ved Nattetid blev prøveskudt i Rude Skov, inden det afleveredes fra »Fabrikken« i Holte til BOPA's væbnede Sabotørgupper. Paa 10 Meters Afstand kunde Projektilet gennembore en 3 mm's Jernplade eller en Fyrretræsplade paa 25 cm.

ken Straf eller Hævn, men Nødværgedrab. Beslutningen kunde træffes centralt for hele Landet, nemlig ved at Frihedsraadets Arrestationsudvalg under sit Arbejde blev klar over, at en Mand ikke blot var moden til Internering ved Befrielsen, men saa farlig, at der straks maatte handles. En Ordre gik da fra Arrestationsudvalget til »Holger Danske«. I andre Tilfælde var det Regionsledelsen, der traf Beslutningen. Det var de Instanser, der paa Forhaand var kompetente. Men ofte var Uskadeliggørelsen af en Stikker et Kapløb med Døden, hvor man ikke havde Tid til at spørge nogen af de to Instanser.

XI

Hen paa Foraaret 1945 følte alle, at Tiden nærmede sig. Den 27. Februar modtog Kommandoudvalget fra England »Forholdsordre Nr. 2« til Afløsning af »Operationsbefaling af 14. Juni 1944«. Der forlangtes her, at Modstandsbevægelsen skulde forberede og lægge Planer for følgende fem Situationer:

- 1) Invasion i Danmark af de Allierede.
- 2) Frivillig Tilbagetrækning af Tyskerne.

De illegale Styrkers Forsyning med Ammunition var i sig selv et Problem. Delvis var Patronerne hjemmelavede. Børge Brandt og Kaj Christiansen fortæller: »Vi (BOPA) tog en Patroneringsmaskine paa Hærens Vaabenarsenal, og desuden fik vi efterhaanden samlet Patronhylstre, Fænghætter, Projektiler og Krudt, saa det kun var den egentlige Montering af Patronerne, vi selv maatte ordne. Man plejer at spørge, hvorfor vi ikke i Stedet tog færdige Patroner, og det gjorde vi naturligvis ogsaa, naar vi kunde komme af Sted med det. Men Tyskerne plejede at være meget hurtige til at fjerne ethvert Parti færdig Ammunition, saa det var ofte en vanskelig Opgave. Ved en Aktion mod et Tog, som var paa Vej fra København med mange Hundrede Tusinde Patroner, mistede vi f. Eks. to Mand, da vi forsøgte at storme Toget paa Banelinien mellem København og Roskilde. Der var et halvt Hundrede Tyskere med for at passe paa den kostbare Ammunition, og desuden laa de jo i Dækning inde i Jernbanevognene, saa Kampen trak ud, og det endte med, at Tyskerne fik Toget i Gang igen og kom bort. Lige i sidste Øjeblik var vi ellers ved at faa Overtaget. Aktionslederen var sluppet op paa Taget af en af Vognene og forsøgte at løbe frem over Togstammen, saa han oppe fra kunde kaste Haandgranater ind til Tyskerne; men medens han løb oppe paa Toget, fik det saa megen Fart paa, at Angrebet var haabløst. Saa vi var stadig glade for de Patroner, vi selv kunde lave«.

- 3) Formindskelse i Antallet af de tyske Tropper med paafølgende Sammentrækning til strategisk vigtige Punkter for at foretage Ødelæggelser dér før en Invasion.
- 4) Vaabenstilstand for alle tyske Styrker.
- 5) Den tyske Administrations Sammenbrud, saa Tropperne ikke mere var under Kontrol.

Det indskærpedes forsigtigt, at Rækkefølgen ikke maatte fortolkes som en Angivelse af Sandsynligheden.

I Tilfælde af allieret Invasion blev det Modstandsbevægelsens Opgave bag den allierede Front at fungere som Efterretningsorganer, bag den tyske at ødelægge de tyske Forbindelseslinier og derved forhindre Ordre og Reserver i at naa frem. Endvidere fremhævedes det, at Modstandsstyrkerne derved vilde borttrække tyske Tropper fra Kampen.

Selv om en moderne Maskinpistol langt fra er et saa indviklet Instrument som et godt gammel-dags dansk Rekylggevær — f. Eks. bestaar den amerikanske Stengun af kun ca. 45 Enkeltdede —, var en *noje Instruktion* dog nødvendig, før Gruppens Medlemmer fik Vaabnet udleveret. Dels var det jo Meningen, at det skulde bruges med den størst mulige Virkning, dels maatte der gøres alt for at undgaa Vaadeskud. Da Tøjlerne slappedes efter Befrielsen, fandt der tilstrækkeligt mange tragiske Vaadeskudsulykker Sted. Under Besættelsen, da man gik forsigtigere til Værks, var de relativt meget sjældne. — Her giver en Instruktør fem unge Sabotører Vejledning i, hvorledes de skal omgaa og bruge et automatisk Vaaben.

I Tilfælde af *Tilbagetrækning* maatte man være forberedt paa at kunne forsinke Tyskernes Bevægelser, paa at kunne forhindre den »brændte Jords Taktik« og paa at opretholde Ro og Orden, naar Tyskerne var væk.

Skulde Tyskerne derimod koncentrere sig paa de *strategisk vigtige Punkter*, blev det Modstandsstyrkernes Opgave at forhindre Fjendens Bevægelse fra det ene Punkt til det andet, at opretholde Orden i de rensede Omraader og inden for det Omraade, hvor Tyskerne havde Magten, at gøre alt, hvad der var muligt, for at forhindre Ødelæggelse af vigtige Installationer.

I Tilfælde af *Vaabensstilstand* blev det Opgaven at opretholde Ro og Orden og, hvis Fjenden nægtede at rette sig efter Vaabensstilstanden, at forhindre Sprængninger, eventuelt angribe og afvæbne underlegne fjendtlige Styrker.

I Tilfælde af indre tysk *Sammenbrud* skulde Modstandsstyrkerne søge at faa Tropperne til at overgive sig til Modstandsbevægelsen og foretage en Afvæbning og, hvis de kun vilde overgive sig til regulære allierede Styrker, hurtigst muligt underrette London derom.

Et særligt Træk ved Forholdsordre Nr. 2 sammenlignet med Retningslinierne af Juni 1944 var den stærke Vægt, der lagdes paa at *beskytte Værdier*, dels til Fordel for en Invasion, dels til Fordel for Freden. Det var et Vidnesbyrd om, at Krigen befandt sig paa et andet Stade. Af samme Karakter var en Bestemmelse om, at Jernbanesabotage fra nu af ikke maatte udføres mere grundigt, end at den kunde udbedres paa 8 Dage.

Vaahnene maatte — hvis de ikke blev sat ind i den løbende Kamp — gemmes hen i *Depoter*. Paa Lofter og i Kældre, overalt, hvor et sikkert Skjulested kunde etableres, havde Modstandsbevægelsen sine — desværre alt for smaa — Reserver af Vaaben og Ammunition. Som Regel var det kun faa, der kendte Gemmestederne. Det vilde være for risikabelt at lade flere kende dem, og alligevel gik det ved mange Lejligheder galt. Det er ikke faa Vaabendepoter, som det i Tidens Løb lykkedes Fjenden at faa opsnuset, og mange tapre unge Mænd betalte med deres Liv for at have samlet eller opbevaret Vaaben til Brug i Modstandskampen. De overraskedes i Depotet, og kæmpede, til de faldt eller saarede førtes hort til Fængsel, Dom og Død.

Som særlig vigtige Maal at beskytte mod tysk Sabotage blev fremhævet Havnene i Esbjerg, Frederikshavn, Aalborg, Aarhus, Nyborg, København, Korsør, Helsingør og Jernbanestrækningerne Frederikshavn—Padborg, Esbjerg—København, Helsingør—København. Samtidig gav man gode Raad efter Erfaringerne fra de allerede befriede Lande. Det anbefalede at lade den stedlige tyske Kommandant vide, at han personlig vilde blive gjort ansvarlig for alle Ødelæggelser, der maatte ske. En saadan Henvendelse, der viste, at Modstandsbevægelsen kendte Kommandanten ved Navn, havde stor psykologisk Virkning.

Den Vægt, der blev lagt paa at forhindre Ødelæggelse af danske Havne og Skibe, faldt helt sammen med de Retningslinier, den illegale danske Marineledelse i Kommandoudvalget hele Tiden havde fulgt. Der var i vigtige Havne allerede oprettet særlige Havnekompanier. Nu blev Besætningerne paa de oplagte Skibe forøget og bevæbnet, og der blev overalt truffet Forberedelser til Sænkning af Skibene ved at fjerne Bundventilerne for at undgaa den langt mere ødelæggende Sprængning. Endelig fjernede og gemte man efter Kommandoudvalgets Ordre »en for Fremdriften uundværlig og vanskelig erstattelig Maskindel« fra samtlige oplagte Skibe for at forhindre Tyskerne i at tage dem. Af samme Grund blev saa mange Skibe som muligt ført ind i Sydhavnen og denne derefter aflaaet som med en Bom ved Sprængningen af Langebro. Andre Skibe, f. Eks. Svitzers Bugserbaade, overførtes til Sverige. Fra Frihedsbevægelsens Side blev der saaledes gjort alt, hvad der kunde gøres, for at redde danske Værdier.

Ogsaa paa Jernbanesabotagens Omraade mærkede man, hvordan Krigens Højdepunkt nærmede sig. En vældig Indsats blev gjort for at forsinke tyske Troppetransporter paa Vej til Fronterne mod Øst og mod Vest. Selv om det sjældent var mere end nogle Dage, en Troppetransport kunde opholdes paa sin Vej gennem Danmark, saa kunde de Dage, en Reserve kom for sent, være afgørende. Fra allieret Side hylledes den danske Modstandsbevægelse i de stærkeste Ord for denne Forsinkelse.

Og Jernbanesabotagen steg i 1945 til helt nye Højder. Sammenligner man Aarene 1943, 1944 og 1945, ser man følgende Tal: 175, 328, 1301, og de 1301 Jernbanesabotager faldt altsaa paa bare fire Maaneder.

Af stor Betydning var i de sidste Maaneder *Forberedelsen af Interneringerne*. Ogsaa Interneringerne skete efter Ønske fra de Allierede, som hævdede, at de ellers maatte foretage dem selv. Dette blev præciseret for Frihedsraadet i Sommeren 1944, og Arrestationsudvalget blev da nedsat. Formaalet med Interneringerne var: 1) At undgaa, at en Femtekolonne som Spioner, Stikkere o. s. v. faldt en kæmpende dansk Modstandshær eller en kæmpende Invasionshær i Ryggen. 2) At undgaa Lynchjustits over for Besættelsestidens forhadte Stikkere, Nazister og Værnemagere. At man ved et dansk udarbejdet Kartotek undgik mange Fejltagelser, viste de Arrestationer, de Allierede alligevel derudover foretog, med deres langt større Fejlprocent,

Endelig var det et nyt Træk i disse sidste Maaneder, at medens man hidtil havde holdt paa en ret klar Adskillelse mellem allerede aktive Grupper og Grupper, der først skulde træde i Funktion ved en almindelig Rejsning, udsendte Frihedsraadets Kommandoudvalg nu Ordre til i saa stor Udstrækning som muligt at lade alle Folk »lugte Krudtet« før D-Dagen ved Deltagelse i mindre Aktioner.

XII

Hvordan var da *Modstandshærens Status den 5. Maj?*

De 43.000, som fandtes ved den sidste Optælling i Krigstid, var ved Kapitulationen vokset til følgende Tal for de forskellige Regioner:

Region I:	ca. 8.000	Region V:	ca. 10.000
Region II:	ca. 8.000	Region VI:	ca. 17.000
Region III:	ca. 6.000	Region VII:	ca. 600
Region IV:	ca. 4.500	I alt:	ca. 54.000

En Del af Tilvæksten fra Opgørelsen i April til Opgørelsen ved Kapitulationen maa vel betegnes som »Chair F«-Folk.

Hvor stærkt var denne Hær da bevæbnet? Højest uensartet: med Pistoler, Karabiner, Maskinpistoler, Maskingeværer, Bazookas (Antitankvaaben) og nogle faa rigtige Kanoner. Tallet paa Vaaben ud over Pistoler kan anslaas til 30.000, og her spillede Maskinpistoler den dominerende Rolle.

Denne Styrke vilde ikke have kunnet optage en aaben Kamp mod de tyske Tropper i Danmark. Men den vilde, bortset fra det, den præsterede under Besættelsen, have ydet sin store Hjælp — ud fra den Sandhed, som især denne Krig har vist: at *een Fjende bag Linierne er farligere end tyve foran dem*.

Den 19. April indløb der Telegram med Anmodning om, at det allierede Hovedkvarter fra nu af maatte have direkte Telegraafforbindelse til hver af Landets

Og saa var Befrielsen inde! Chefen for de britiske Styrker i Danmark, General Dewing, kom ad Luftvejen til Kastrup, og uden for en af Hangarerne skridtede han Fronten af for et Æreskompagni af danske Frihedskæmpere. Hvor enestaaende et Øjeblik! Kampen var endt, Ofrene bragt. Nu stod det til det officielle Danmark at føre Frihedskampens Aand videre — eller at henfalde til den traditionelle, smaatskaarne politiske Splid, som tidligere havde lammet haade Kræfter og Vilje. De følgende Måneder viste desværre kun alt for hurtigt, hvilken Vej Danmark valgte.

Regioner, for at disse i Undtagelsestilfælde kunde kaldes til Aktion uden om Frihedsraadets Kommandoudvalg, hvis Tiden blev for knap. Det var et betydningsfuldt Varsko for os.

Den 1. Maj udsendte Kommandoudvalget sin sidste skriftlige Instruks ud fra den Betragtning, at det sandsynligste nu var tysk Kapitulation uden egentlig Kamp. Modstandsbevægelsens Opgave i en saadan Situation præciseredes.

Og saa kom da den 4. Maj. *I Løbet af Natten mellem den 4. og 5. Maj overtog Modstandsbevægelsens Styrker efter Ordre fra Frihedsraadets Kommandoudvalg Ansvar for Ro og Orden i Danmark og Bevogtningen af alle vigtige Punkter.* Med eet Slag traadte Frihedsbevægelsen frem. Regionsledelserne indrettede aabenlyst deres Hovedkvarterer; Kommandoudvalget slog sig sammen med Københavnsledelsen ned paa Bryggeriet »Stjernen«. Og da Morgenen kom, stod Soldaterne paa deres Post — ved alle Gadekryds, ved alle offentlige Bygninger af Betydning. Korte Kampe fandt Sted, hvor Tyskerne ikke vilde overgive sig, eller danske Nazister i Desperation vilde slaas. Men ellers blev Opgaven anderledes end tænkt.

Om Morgenen Kl. 7 benyttede det hidtid skjult kæmpende Danmark for første Gang den officielle danske Radio til at udsende sin Kommando: Den Ordre, der

straks ved Budskabet om Aftenen var udsendt ad Kommandovejen, lød nu ogsaa gennem Radioen. Det blev her slaaet fast, at der nu maatte handles i Følge Forholdsordre Nr. 2, Punkt 10, d. v. s. Tilfælde af Vaabenstilstand.

Det var Frihedsbevægelsens Ønske at opløse de væbnede Styrker, efter at de sidste Tyskeres Overgivelse virkelig var ført ud i Livet, efter at Ro og Orden var genoprettet og Interneringsopgaverne løst. Men den engelske General *Dewing* *henvendte sig til den nydannede Regering med Anmodning om, at Danmark selv vilde løse Bevogtningsopgaverne i Danmark*: Flygtningelejrene, de tyske Depoter o. s. v. Dertil kunde det Danmark, hvis Indsats i Krigen trods alt var beskeden, ikke sige nej. Regeringen havde ikke andre Styrker end Modstandsbevægelsens til Raadighed; den *anmodede Modstandsbevægelsen om at blive inde og paatage sig denne Opgave endnu*. I Frihedsbevægelsens Ledelse var man klar over, at det i mange Henseender ikke vilde være at ønske, men erkendte det samtidig som en Nødvendighed. Den Hær, der havde gjort sin Pligt over for et Danmark i Nød, kunde ikke undslaa sig for sin Pligt over for det fremtidige Fredens Danmark.

Men *samtidig maatte der ske en Tilbageførelse til de normale forfatningsmæssige Former*. De, der fungerede som Danmarks Soldater, maatte ind under de danske militære Ministerier, og alt Retsvæsen maatte igen lægges i Justitsministeriets Hænder. Frihedsraad og Frihedsraadets Kommandoudvalg var en Foreteelse for Krig.

Indtil den 13. Maj maatte Frihedsbevægelsen dog endnu paatage sig Ansvar for Interneringerne, fordi Politiet behøvede Tid til at organiseres paa ny. Men allerede den 7. Maj kunde Styrkerne kommandomæssigt gaa ind under den danske Hærs Ledelse, idet det dog blev fastslaaet, at Formanden for Frihedsraadets Kommandoudvalg, der var indtraadt i Regeringen, var Regeringens Repræsentant over for de væbnede Styrker med Hensyn til Disciplin, indre Forhold o. lign. Overgivelsen skete ved en *sidste Henvendelse fra Frihedsraadets Kommandoudvalg den 7. Maj*:

»Danmark er atter frit. Paa smuk og værdig Vis har de danske Modstandsstyrker gjort deres Indsats. De har sørget for Opretholdelse af Ro og Orden under den vanskelige Overgang, der rummede saa mange Farer. De har foretaget en foreløbig Internering af en Række landsforræderiske Personer, enten for at sikre sig dem til et forestaaende Straffeansvar eller for at beskytte dem mod Folkets Harm. Megen Blodsudgydelse og forraaende Selvjustits er derved blevet undgaaet.

Kammerater, I har gjort jeres Pligt og gjort det godt. Frihedsraadets Kommandoudvalg takker jer for jeres Indsats. Smukkere og værdigere har Befrielsen næppe formet sig i noget Land. Takken herfor tilkommer jer, I menige danske Frihedskæmpere, der har vist, at I ikke har ladet jer smitte af den Fjendes Metoder, I har bekæmpet.

De Opgaver, der under Besættelsens sidste Aar og i disse Dage har været varetaget af Frihedsraadets Kommandoudvalg — de militære og de politimæssige — maa nu glide over i den lovlige Regerings Hænder.

Kammerater, der vil endnu en Tid lang være Brug for jeres Tjeneste — i jeres egne Formationer under jeres egne lokale Ledere. Men Frihedsraadets Kommandoudvalg, der har staaet for Opygningen af de danske Modstandsstyrker under Besættelsen og hidtil været Landets øverste Militærinstant, har nu gjort sin Gerning.

Lykkelig over det Resultat, der er naaet ved jeres Utrættelighed, Trofasthed og Disciplin, trækker Frihedsraadets Kommandoudvalg sig nu tilbage. Fra i Dag Kl. 14 sorterer de danske Modstandsstyrker, Landets eneste væbnede Magt, under Danmarks ny Regering, denne Regering, som i lige høj Grad er et Udtryk for den danske Frihedsbevægelse og Rigsdagens politiske Par-

tier. Regeringen har anmodet Generaløjntant Gørtz om at overtage Kommandoen over Modstandsbevægelsens Styrker, der fra nu af fungerer som Danmarks Hær og foreløbig den eneste. Vi beder de danske Modstandsstyrker overføre den Loyalitet, I altid har udvist over for Danmarks Frihedsraad og Frihedsraadets Kommandoudvalg, til Danmarks ny Regering og jeres ny Øverstkommanderende.«

Modstandsbevægelsens væbnede Styrker eksisterede ikke mere som en Hær under Frihedsraadets Ledelse. Et Kapitel var afsluttet i Danmarks Historie.

Og saa sank de tyske Okkupationstropper sammen i træet Selvopgivelse, mens Danmark forberedte Genrejsningen af sit ødelagte Værn.